

İSLAM TARİHİ 4 • RAŞİD HALİFELER

HZ. ÖMER

[RÂDİYALLAHU ANH]

HAYATI-ŞAHSİYETİ-DÖNEMİ

PROF. ALİ MUHAMMED SALLÂBİ

Telegram: t.me/oxu365

İTHAF

Bu eseri, sadece Allah'ın rızası uğruna, yine O'nun isimlerini aracı kılarak, dini aziz kılmak ve bu uğurda yardım etmek isteyen her Müslûman'a ithaf ediyorum.

“Kim Allah'ın rızasını arzu ediyorsa sâlih amel işlesin ve ibadette Rabbine kimseyi ortak koşmasın!” (Kehf 18/110).

RAVZA YAYINLARI 324
Raşid Halifeler Dönemi: 2

Mü'minlerin Emiri HZ. ÖMER

Müellif : Prof. Muhammed Ali Sallâbi
Editör : Mustafa Kasadar
Tercüme : Dr. Mehmet Akbaş
Dizgi : Ravza
Tashih : Hasan Karayiğit
Kapak&İç Düzen: İrfan Kahramanoğlu
Baskı : Ravza Yayıncılık ve Matbaacılık
Davut Paşa Cad. Kale İş Merk.
No: 51-52 Topkapı-İST
Tel: 0212. 481 94 11
Cilt : Sağlam Mücellit

© Ravza Yayınları 2008

Prof. M. Ali Sallabi'nin eserlerinin Türkçe yayın hakları müellif tarafından
Ravza Yayınları sahibi Mustafa Kasadar'a devretmiştir.

Birinci Baskı İSTANBUL 2008
Altıncı Baskı İSTANBUL 2016

RAVZA YAYINLARI
Büyük Reşit Paşa Cad. No:22/42
Vezneciler-İSTANBUL
Tel: 0212. 528 46 17
0212. 514 27 31

www.ravzayayinlari.com.tr
e-mail: ravzamustafa@hotmail.com

Raşid Halifeler Dönemi: 2

MÜ'MİNLERİN EMİRİ

HZ. ÖMER

Hayatı Şahsiyeti ve Yaşadığı Çağ

Prof. Muhammed Ali Sallâbi

Tercüme

Dr. Mehmet Akbaş

Prof. Muhammed Ali Sallâbi

1963 yılında Libya'nın Bingazi şehrinde doğdu. Lisans eğitimini Medine-i Münevvere Üniversitesi Davet ve Usulu'd-Din Fakültesinde, 1992-1993'te derece ile tamamladı.

Ümmü Derman İslâm Üniversitesi, Usul Fakültesinde 1996 yılında mastır yaptı.

“Kur'an-ı Kerim'de Temkin Anlayışı” adlı doktora çalışmasını Ümmü Derman İslâm Üniversitesi, İslâmi Araştırmalar Bölümünde tamamladı.

Yazdığı eserler, İslâm dünyasında büyük kabul gördü ve kısa bir sürede ünü her tarafa yayıldı. İslâm Tarihi ile alakalı, hepsi derin araştırma ürünü olan yirmiyi aşkın eseri yayınlandı. Şu an Katar'da bir araştırma kurumunda çalışmakta olan yazarın Türkçe'ye çevrilen ve periyodik olarak yayınlayacağımız eserler şunlardır:

- 1- Sîre'tün-Nebeviyye / Olaylar ve Tahlili
- 2- Hz. Ebu Bekir / Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi
- 3- Hz. Ömer / Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi
- 4- Hz. Osman / Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi
- 5- Hz. Ali / Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi
- 6- Hz. Hasan / Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi
- 7- Emeviler Dönemi
- 8- Selahaddin Eyyübi
- 9- Selçuklular Dönemi
- 10- Endülüs Devleti
- 11- Fatımîler
- 12- Osmanlılar
- 13- Afrika'da Senûsi Hareketi
- 14- Murabıtlar Devleti
- 15- Fıkhu't-Temkin
- 16- İstanbul'un Fethi ve Fatih Sultan Mehmet
- 17- İmam Gazali
- 18- Akidetül Müslim

Bismillahirrahmanirrahim

MUKADDİME

Hamd Allah'adır. O'ndan yardım diler, O'na istiğfar eder, nefislerimizin şerrinden amellerimizin kötülüğünden O'na sığınırız. Allah (cc) kimi hidayete erdirirse O'nu hiç kimse saptıramaz, kimi de saptırırsa onu hiç kimse hidayete erdiremez.

Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve elçisidir.

“Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin.”¹

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar yaratan Rabbinizden sakının. Adını zikrederek birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan korkun ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”²

“Böyle davranırsanız Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Resûlû'ne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur. Biz emneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”³

Evet, bu kitap Ömer (ra)'ın hayatını, şahsiyetini ve yaşadığı dönemi anlatmaktadır.

Bu kitabı ancak Allah'ın keremiyle yazdım. Bu kitabın ortaya çıkmasında birçok âlim, meşayih ve İslâm dâvetçisinin katkısı vardır. Onlar,

1 Âl-i İmran, 2/102.

2 Nisâ, 4/1.

3 Ahzab 33/70,71.

Râşid Halifeler dönemi hakkında çalışmam hususunda beni cesaretlendirdiler. Hatta onlardan biri bana şunu dedi: Müslümanlar bu dönemi hakkıyla bilmiyorlar, nelerin öncelikle bilinmesi gerektiği konusunda bir düzensizlik var. İnsanların birçoğu, İslâm dâvetçilerinin, Müslüman âlimlerin ve ıslahatçıların hayatını Râşid Halifelerin hayatından daha iyi bilmektedir. Râşid Halifeler dönemi, siyaset, eğitim, haberleşme, ahlâk, iktisat, düşünce ve fıkıh sahaları açısından bilgilenme hususunda son derece istifade edeceğimiz bir dönemdir. Bizlerin İslâm devletlerinin teşkil ettiği müesseseleri bilmeye ihtiyacı var. Bunların zaman içersinde nasıl geliştiğini bilmemiz icap eder. Bunlar kadılık, maliye, askerlik, hilâfet, valilik müesseseleri olup Müslümanlar bu dönemlerde Fars ve Roma medeniyetleriyle tanıştıklarında İslâmî fetihlerin bir özelliği olarak bunlara dair ictihadlar yaptılar.

Bu kitabı yazma, ilkin sadece bir düşünce halindeydi ve Allah bunu fiiliyata çevirdi. Allah (cc) bize desteğini verdi, işleri kolaylaştırıp zorlukları bertaraf etti. Kaynaklara ulaşmam konusunda bana yardımcı oldu. Kitaptaki doğrular bu konuda bana yardım eden Allah'tandır.

Râşid Halifeler dönemi, çok sayıda ibretler ve derslerle doludur. Bu bilgiler çeşitli kaynaklara dağılmış vaziyettedir. Bu kaynaklar tarih, hadis, fıkıh, edebiyat, tefsir kitaplarından oluştuğu gibi biyografi kitapları, cerh ve tâdile dair yazılmış kitaplarda da olabilmektedir. Gücüm yettiği ölçüde bu kaynakları araştırdım ve bunlarda tarihe dair kıymetli bilgiler buldum. Bilinen tarih kitaplarının değerini burada itiraf etmek gerekir. Ilkin bunları toplamayıp düzenlemek, güvenilir olup olmadığını araştırmak, bazı tahliller yapmakla işe başladım. Bu konuda yayınlanan ilk esrim Ebubekir (ra) (Şahsiyeti ve Dönemi) isminde oldu.

Bu eser Allah'ın keremiyle Arap yayınevlerinde basıldı ve uluslararası birçok fuarda sergilendi. Bu vesileyle çok sayıda okuyucuya, İslâm dâvetçilerine, âlimlere, öğrencilere ve sair insanlara ulaştı. Onlar bu konuda, asrımıza hitap eden bir üslupla, basit bir tarzda, ümmet için beni yazmaya teşvik ettiler.

Râşid Halifeler dönemi birçok ibret ve derslerle doludur. Bu bilgileri sunarken zayıf rivayetlerden, uydurma sözlerden ve müsteşriklerin kitaplarından, laik zihniyetli ve inkârcı kimselerin işledikleri günahlardan da kaçındık. Araştırmada Ehl-i Sünnet'in metodunu takip ettik. Ehl-i Sünnet'in bakış açısıyla meseleleri ele aldık. Allah (cc) 'nın kendileri hakkında şöyle dediği kimselerin hayatıyla tanıştık: *“(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk Muhacirler ve Ensar ile onlara güzellikle tâbi*

olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur.”⁴

Onlar hakkında Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Ümmetimin en hayırlısı kendilerine gönderildiğim asırda yaşayan kimselerdir.”⁵

Abdullah b. Mes'ud onlar hakkında şunu söylemiştir: “Kim bir yol tutmak istiyorsa ölenlerin yolunu takip etsin. Çünkü hayatta olanın fitneye düşmemesi konusuna herhangi bir güvence yoktur. Onlar Muhammed (sav)'in ashabıydılar. Bu ümmetin en faziletli kimseleriydiler. Onlar kalben, ümmeti en iyileri, ilmen en derinleri ve geçim açısından en aza sahip olanlarıydılar. Onlar ki Allah (cc) 'nın Nebisi'ne arkadaşlık etmeleri, dinini hâkim kılmaları için seçtiği bir topluluktur. Onların sahip olduğu fazileti öğrenin, onların izinden gidin, din ve ahlâk noktasında gücünüz yettiği kadar onlara tâbi olun. Çünkü onlar hidayet ve sırat-ı müstakim üzereydiler.”

Sahabiler yeryüzünün doğusundan batısına kadar İslâm ahkâmını tatbik edip yaydılar. Asırları en hayırlı asırdır. Onlar, ümmete Kur'an-ı Kerim'i öğreten ve Resûlullah (sav)'in siret ve hadislerini nakleden kimselerdir. Tarihleri de Müslümanlar için düşünce, kültür, ilim ve cihad sahasında bir birikim ve fetihlerle beraber diğer toplumlarla nasıl muamele edeceğini öğreten bir hazinedir. Bu şerefli tarihe dair araştırma da nesiller için hayatlarında doğru bir metod ve dosdoğru yola götüren bir kaynaktır. Onlar bunun sayesinde kendilerine gelen risaletin hakikatini ve insanlar nazarında nasıl bir role sahip olduklarını kavrayacaklardır. Bu asırdan, ruhlarının gıdasını temin edecekler, nefislerini terbiye edecekler, akılları onunla nurlandıracaklar, gayretlerini bununla diriltecekler, derslerini bununla yapacaklardır, bunlardan dersler elde edecekler, düşüncelerini bununla olgunlaştıracaklardır. İslâm dâvetçileri, âlimler, tasavvuf erbabı ve İslâm'ın diğer mensupları, Nübüvvet çizgisinde Müslüman bir nesil yetiştirmek için bundan istifade edeceklerdir. Onlara Râşid Halifelerin tuttuğu yolu, komutan ve asker olanlarının özelliklerini ve daha sonra bu dönemin neden ortadan kalktığına dair sebepleri öğreneceklerdir.

İkinci kitap ise Râşid Halifelerden Ömer (ra)'ın hayatından, şahsiyet ve döneminden bahsetmektedir. O, ikinci Râşid halife olup Ebubekir (ra)'den sonra, Resûlullah (sav)'in, yollarına tâbi olmamız için bizleri

4 Tevbe, 9/100.

5 Müslim IV, 1963-64.

teşvik ettiği sahabenin en faziletlisidir. Resûlullah (sav) bu konuda şöyle buyurmuştur: “Benden sonra sünnetime ve dosdoğru yolda bulunan Râşid halifelerimin sünnetine tâbi olun.”⁶

Ömer (ra), Resûllerden, Nebilerden ve Ebubekir (ra)’dan sonra insanların en hayırlısıdır. Hz. Peygamber (sav), Ebubekir (ra) ve Ömer için, “Benden sonra iki kişiye, Ebubekir (ra) ve Ömer (ra)’a uyun!” buyurmuştur⁷

Ömer (ra)’ın fazileti hakkında çok sayıda hadis ve rivayet bulunmaktadır. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Sizden önceki ümmetlerde muhaddesler⁸ vardı. Şayet benim ümmetimden böyle biri çıkacak olursa o da Ömer (ra) olur.”⁹ Amr b. As şunu söylemiştir: “Ya Resûlallah, en sevdiğin insan kimdir?” Hz. Peygamber (sav) buna cevaben, “Aişe” demiştir. Amr sonra, “Erkeklerden kimdir?” diye sorunca Hz. Peygamber (sav) “Aişe’nin babasıdır” buyurmuştur. Amr, “Daha sonra kimdir?” diye sorunca “Ömer’dir” buyurmuştur. Amr, Hz. Peygamber (sav)’ın daha başka kimseleri saymaya devam ettiğini belirtmiştir.¹⁰

Ömer (ra)’ın hayatı İslâm tarihinin parlak bir dönemini teşkil etmiştir. Diğer ümmetlerin tarihi ihlâs, Allah yolunda cihad ve dâvet şerefiyle asla bu denli süslenmemiştir. Bu yüzden onun hakkında verilen rivayetleri, asrına dair bize ulaşan haberleri kaynaklarda araştırma yoluna gittim. Bunu derinlemesine araştırdım. Düzenleyip, tahlile, birbiriyle uyumlu hale getirip güvenilirliklerini ortaya koymaya çalıştım. Bunu da İslâm dâvetçileri, hatipleri, âlimleri, siyaset, din ve fikir erbabı, İslâm’ın komutan ve askerleri, öğrenci, idareci ve hâsılı her kesimden insan, bu bilgilere rahat ulaşabilsinler diye yaptım. Umarım hayatlarında bundan istifade eder, amellerinde bu bilgilerle amel ederler. Bu sayede Allah her iki cihanda onları kurtuluşa erdirir.

Ömer (ra)’ın hayatını ilk etapta doğum ve şehadetine kadar olan kısmıyla ele aldım. Burada onun nesebinden, ailesinden, cahiliye hayatından, Müslüman olup hicret etmesinden, Kur’an-ı Kerim’in, eğitim ve benliğinin oluşmasında meydana getirdiği etkiden bahsettim. Onun Hz. Peygamber ve Ebubekir (ra) zamanında katıldığı savaşları dile getirdim. Onun hilâfete gelişini ve idaresi sırasında “Şûra”, adaleti ikâme etme, in-

6 Ebu Dâvud, Sünen, IV, 201; Tirmizî, V, 44, hasen olduğunu söylemiştir.

7 Bu hadis için bk. Elbani, Sahihu Sünen-i Tirmizî, III, 200.

8 Muhaddes: Sorunları, süratli ve doğru idrak edip isabetli kararlar alabilen kişi.

9 Buhari, No: 3689; Müslim, 2398.

10 Bk. el-Ihsan fi Sahihi İbn Hibban, XV, 309.

sanlara eşit muamele insan özgürlüğüne olan saygısı konusunda dayandığı teme prensipleri açıkladım. Onun en önemli vasıflarına, ailesiyle geçen hayatına ve Ehl-i Beyt'e olan saygısına işaret ettim. Halife olduktan sonra toplumsal hayatta kadınlara ve onların gözetilmesine ne derece önem verdiği konularına değindim. İdaresinde bulunanlara ve onlardan ihtiyaç içinde olanlara ne denli alâka gösterdiğine işaret ettim. Topluma idareci olacakları eğitmeye verdiği önem, gereksiz harcamalara karşı duruşu, halkın sağlığına önem vermesi; onların pazarda alış-veriş esnasında kontrol altında tutulması, haklarının gözetilmesi, birliğin sağlanması, bozulma ve bid'at çıkarılmasına karşı olma, ibadetlere önem verme, mücahitlerin isteklerinin yerine getirilmesi gibi İslâm'ın hedeflediği hususları gözettiğini dile getirdim.

Ömer (ra)'ın ilme değer verdiğini, halkın Medine'de eğitim-öğretim tâbi tutulmasına özen gösterdiğini, Medine'yi fıkıh açısından bir merkez, âlimlerin dâvetçilerin, kadı ve valilerin yetiştiği bir eğitim ortamı haline getirdiğini anlatım. Onun, Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Mısır ve Şam gibi çeşitli şehirlerde eğitime dair etkisini izah ettim. O, ilim sahasında ihtisas sahibi olmuş kimseleri çeşitli şehirlere göndermiştir. Mescidlerin, İslâm'ın, dâvet, eğitim ve uygarlık merkezi olması yolunda, geniş fetih hareketlerinin yanı sıra, komutan ve valilerini fethedilen bölgelerde mescidler inşa etmeye sevk ettiğini görmekteyiz. Mescidler bu dönemde İslâm'ın ilk eğitim merkezleri olmuşlardır. Mescidler sayesinde sahabenin âlim olanları yeni milletleri eğitime oluna gitmişler, bunu yaparlarken de hiçbir zorlama ve baskıya gitmemişlerdir. Ömer (ra) zamanında içinde Cuma kılınan mescidlerin sayısı on iki bine ulaşmıştır.

Askeri fetihlerin hemen akabinde Şam, Mısır, İran, Irak ve Mağrip gibi yerlerde ilmî merkezler devreye girmiştir. Bu merkezler Resûlullah (sav)'ın Medine'de gerçekleştirdiği şekilde onun çizgisi takip edilerek ilim, fıkıh ve dâvet müesseseleri oldular. Ömer (ra) eldeki bu güçten istifade etti ve bu insanları en güzel şekilde yönlendirdi. İşte fetihlerin akabinde bu ilmî hareket müessese haline gelmiştir.

Ömer (ra)'ın şiire ve şairlere değer verdiğini dile getirdik. O, Râşid Halifeler içinde en fazla şiir dinleyen ve bunun gelistirilmesine katkıda bulunan bir halifedir. Hatta bu konuda şunlar söylenmiştir: Ömer (ra)'a sunulan hiçbir iş yoktur ki o konuda bir beyit getirmemiş olsun. Edebi eleştiri noktasında mahir biriydi. Okunanları değerlendirme, şairlerden hangisinin daha önde olduğunu belirtme konusunda kriterleri vardı. İşte bunlardan bazıları: Sağlam bir Arapçayla inşad edilmiş olması, lafızla-

rının birbiriyle uyum arz etmesi, sözlerin kapalı olmaması, netlik ve açıklığın olması, mânasız sözlerin kullanılmaması, kelimelin yerli yerince kullanılması. Şairlerin başkasının yermesine mani olur, şiirlerin İslâm'ın esaslarıyla çelişmemesine dikkat ederdi. Şairlerin eğitilmesinde çeşitli metodlar kullanırdı.

Onun döneminde şehirlerin gelişim merhalesini ve onun, idarede kullandığı prensipleri anlattım. Yollara, deniz ve kara taşımacılığına önem verdiğini, askerî açıdan ve medeniyet cihetiyle merkezî şehirler ve ayrıca sınır şehirleri inşa ettiğini açıkladım. Onun zamanında Basra, Kûfe ve Fustat gibi büyük şehirlerin inşa edildiğinden bahsettim. Bu şehirleri inşa ederken iktisadî ve askerî durumları göz önünde bulundurduğuna değindim. Kıtık senesinde ne gibi tedbirler aldığını dile getirdim. İnsanlara kendi nefisini nasıl örnek kıldığını, kıtlık esnasında insanların sığınmaları için garnizonlar kurduğunu, çeşitli şehirlerde oturan insanlardan yardıma gelmelerini talep ettiğini, Allah'tan yardım talep edip yağmur duasına çıktığını, bu senede, el kesme cezasının kaldırılması, bu dönemde zekâtın dışarıya verilmemesi gibi fikhî bazı ictihadlarda bulunduğunu anlattım.

Şam'da ortaya çıkıp çok sayıda Müslüman askerin ölmesine yol çan veba hastalığına dair tutumunu açıkladım. Bu hastalık sebebiyle yirmi bin Müslüman hayatını kaybetmiş, mallar telef olmuş, maddi kayıplar meydana gelmiştir. Bu yüzden Ömer (ra) Şam'a gitmiş, erzak taksiminde bulunmuş, sınır şehirleri kontrol altına almış, valiler tayin etmiş, askerî düzenlemelerde bulunmuş, mirası, hayatta kalanlara taksim etmiştir.

Ömer (ra)'ın malî ve yargı işlerindeki rolünü de izah ettim. Malî müesseselerden ve bu dönemde devlet hazinesine giren, zekât, cizye, haraç, öşür, fey ve ganimet gibi gelirlerden bahsettim. Beytûlmalden, malî divanların kurulmasından, bu dönemde devletin yaptığı harcamalardan, haraç konusunda Ömer (ra)'m yaptığı ictihadtan ve İslâmî paranın çıkarılmasından bahsettim. Yargı müessesesinin geliştirilmesinde Ömer (ra)'ın rolünden, onun kadılara gönderdiği mektupların en önemlilerinden, kadıların tayininden, taşımaları gereken özelliklerden, derecelerinden ve yapmaları gereken hususlardan, yargı ahkâmının kaynaklarından, kadı'nın istinat ettiği delillerden ve Ömer (ra)'ın, devletin resmi işleri için taklidi bir mührün yapılması, Kûfe'de beytûlmalden mal çalan bir adam hakkında hüküm verme, zinanın haramlığını bilmemesinden

dolayı ceza uygulamama ve vb. konularda yaptığı bazı ictihadlarından bahsettim. Onun valilerine nasıl muamele ettiğini izah ettim. O dönemde İslâm devletinin hangi bölgelerden oluştuğunu, buralarda bulunan valilerin isimlerini, valileri tayin ederken hangi şartları göz önünde bulundurduğunu, valilerin taşıdığı özellikleri, valilerin hakları ve yapması gereken konuları, Ömer (ra)'ın valileri takip, kontrol ve hesaba çekmesi; halkın şikâyetine konu olan valilerle muamelesi, valilere uyguladığı cezaları, Halid b. Velid'i azletmesi hadisesi, onu iki defa azletmesi ve bundaki sebepleri, toplumun azil kararını nasıl karşıladığı, Halid'in bundaki tutumunu, Ömer (ra) 'ın ölüm döşegindeyken neler söylediği... gibi konuları dile getirdim.

Irak, İran, Şam, Mısır ve Libya fetihlerini anlattım. Bu fetihleri ibretli sahnelerle süsleyip Müslümanların fetihler esnasındaki takip ettikleri metodu anlatmaya gayret gösterdim. Bu esnada Müslüman komutanlarla Ömer (ra) arasında meydana gelen mektuplaşmaları vermeye çalıştım. Bu mektuplardan da insanların eğitimi, devletlerin kuruluşu, komutanların doğru bir şekilde idare edilmesi ve savaş sanatı hususunda eğitici dersler çıkardım. Ömer (ra)'ın komutanlarına gönderdiği mektuplarda, düşmana karşı sabır, sadece Allah'ın dininin zafere ulaşması düşüncesiyle savaşma, emanete riayet ve Allah'ın dinine yardım ederken adam kayırmama şeklinde Allah'ın kulları üzerindeki haklarına işaret etmiş olduğunu belirttim. Diğer yandan da kulların haklarından olan, komutanlara itaat ve emirlerine sımsıkı yapışma şeklindeki konulara değindim. Ayrıca askerlerin hakkı olan; onların gözetilmesi, durumlarının kontrol edilmesi, kendilerine yumuşak davranılması ve savaşa teşvik edilmesi gibi hususlara işaret ettim.

Ömer (ra)'ın ülke krallarıyla ilişkisini, dönemindeki fetihleri, Ömer (ra)'ın son günlerini, Müslüman olduğu günden tâ şehadetine kadar hep göz önünde bulundurduğu, "Allah'a giderken nasıl bir kavrayış içinde olunması gerekir" şeklindeki görüşünü dile getirdim.

Bu kitapta Ömer (ra)'ın İslâm'ı nasıl anladığını ve insanlara nasıl muamele ettiğini açıklamaya çalıştım. İşlerin akışı sırasında kendisinin nasıl bir etki meydana getirdiğini vermeye çalıştım. Onun, askeri siyaseti, idareyi ve yargıyı ilgilendiren şahsiyetinden, toplumda normal bir vatandaşken yaşadığı hayattan, tâ Ebubekir (ra)'den sonra hilâfeti devralmasına kadar süren toplumsal hayatından da bahsettim. Bunu ele alır-

ken özellikle idarî, malî ve askeri müesseselerin geliştirilmesi konusunda odaklandım.

Bu kitap Ömer (ra)'ın büyüklüğüne dair bir delildir. Onun imanı ciyetiyle yüceliğine işaret etmektedir. İlmiyle, düşüncesiyle, ahlâkıyla, etkisiyle büyük biri olduğuna şahittir. O bütün yücelikleri üzerinde toplamıştı. Onun büyüklüğü İslâm'ı anlama ve kavramasından, Allah'a tam bağlılığından ve Resûlullah (sav)'in yoluna tam şekilde tâbi olmasından kaynaklanıyordu.

Ömer (ra) u'l-Faruk (ra), insanların, onun hayatından kendileri için prensipler edineceği, onun söz ve davranışlarından etkilenecekleri imamlardan biridir. Onun yaşadığı hayat, dinin doğru anlaşılması konusunda iman ve İslâm'ın en güçlü kaynaklarından. İslâm ümmeti, hayatlarında sahabeye tâbi olan, insanların şahit olduğu o yüce mânaları kavrayıp onlarla dirilen adamlara da ne de muhtaçtır! Râşid Halifelerin ve sahabe'nin tarihi hâlâ nesiller boyunca ümmete öğütler vermektedir. Bunlar ancak bu yüce şahsiyetlere tâbi olunduğu müddetçe faydalı olacaktır. Bu yüce şahsiyetlerin içinde bulunduğu durum zannedilmesin ki sadece kendi asırlarına has bir örnektir. Onların elde ettiği başarıyı yaşamak için bazı hayati unsurlar gerekmektedir. Hakikat şudur ki, kişiyi harekete geçiren imanî güç kuvvetlendikçe, Allah'a yönelme en üst seviyede olduğu müddetçe ve Müslümanlar çalışmaya son derece hırslı oldukça, Allah (cc) , dostlarına yardımı ve şartları onlara âmâde etmeyi tekeffül edecektir.

İşte bu eserde takatim dâhilinde Ömer (ra) 'ın hayatı ve şahsiyetini vermeye çalıştım. Biz hata ve gûnahtan uzak değiliz. Allah'ın rızasını kazanmaktan başka bir kastım yoktur. O'nun sevabını istedim. Ancak O yardım eder, O'dur en güzel isimlere sahip olan, O'dur duaları işiten.

Bu eseri 1422 yılı Ramazan ayının 13'ünde Çarşamba günü sabahında 07.05'te (28 Kasım 2001) bitirdim. Bütün yücelikler hep Allah'ındır. Bu çalışmayı dergah-ı izzetinde kabul buyurmasını, bundan istifade etmeleri için mü'minlerin kalplerine inşirah vermesini temenni ederim. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup hapseden olamaz. O'nun tuttuğunu O'ndan sonra salıverecek de yoktur. O, üstündür, hikmet sahibidir."*¹¹

Bu eseri bitirirken Yüce Allah'ın huzurunda huşû içerisinde eğiliyorum, O'nun fazl, kerem ve iyiliklerini itiraf ediyorum. O'dur her şeyden üstün olan, O'dur kerem sahibi, O'dur başarıya ulaştıran...Bana verdiği

¹¹ Fâtır, 35/2.

nimetlerden dolayı hamd O'nadır. O'nun yüce isimleriyle şu çalışmamı kendi katında kendi rızasına muvafık, kullarına faydalı kılmasını, her harfini mahşerde hesap terazisinde, iyilikler kefesine koymasını, bu çalışmada benden yardımlarını esirgemeyen kardeşlerimi de bu sevaba dâhil etmesini istiyorum. Bu kitabı mütalaa eden her Müslüman'ın, ben âciz kul için Allah'tan af ve mağfiret dilemesini istiyorum. Allah şöyle haber vermiştir: *"(Süleyman) onun sözünden dolayı gülümsedi ve dedi ki: Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse ana-babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat."*¹²

O'nu hamd ile tesbih ederim. Şehadet ederim ki senden başka ilâh yoktur, senden mağfiret diler ve sana tövbe ederim. Duamızın sonu âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd etmektir.

Allah'ın af, mağfiret ve rızasına muhtaç kul Muhammed Ali Sallabi
13 Ramazan 1422/28 Kasım 2001

12 Neml, 27/19.

—BİRİNCİ BÖLÜM—

ÖMER (RA)'IN MEKKE HAYATI

ÖMER (RA)'IN MEKKE HAYATI

İsmi, Nesebi, Künyesi ve Lakapları

Ömer b. el-Hattab b. Nüfeyl b. Abdiluzza b. Riyah b. Abdillah b. Kurt b. Rezah b. Adiy b. Ka'b b. Lüeyy¹³ b. Galib b. el-Kureşi b. Advî.¹⁴ Nesebi, Ka'b b. Lüeyy b. Galib'te¹⁵ Hz. Peygamber (sav)'le birleşmektedir. Künyesi Ebu Hafs olup lakabı Faruk'tur. Çünkü Mekke'de Müslüman olduğunu izah etmiş ve Allah (cc) da bu esnada küfürle imanın arasını ayırmıştır.¹⁶

Doğumu ve Beden Yapısı

Ömer (ra) , Fil vakasından üç yıl sonra dünyaya gelmiştir.¹⁷ Beden yapısına gelince, yüzü hafif kırmızıya çalıp beyaz tenli, güzel yüzlü, el ve ayakları irice, etine dolgun, uzun boyluydu. Sanki bir binek üzerindeymiş gibi dururdu. Güçlü biriydi.¹⁸ Kına yakar, bıyıklarının kenar kısımları uzuncaydı.¹⁹ Hızlı yürür, konuştuğunda karşısındakine dinletir ve vurduğunda da acıtır.²⁰

13 et-Tabakatü'l-Kübra, III, 265; İbn Abdilhadi, Mahzu's-Sevab, I, 131.

14 İbn Abdilhadi, Mahzu's-Sevab, I, 131.

15 İbn Abdilhadi, Mahzu's-Sevab, I, 131.

16 A.y.

17 Suyuti, Tarihu'l-Hulefa, s.133.

18 Anî, Ömer b. el-Hattab, s.15.

19 Ömer(ra) kızdığında bıyıklarının kenarından tutar bükerti.

20 Nevevi, Tehzibü'l-Esma, II, 14.

Ailesi

Babası Hattab b. Nüfey'dir. Dededi Nüfeyl b. Abdiluzza, Kureyş'in, hüküm vermesi için müracaat ettiği kimselerdendi. Annesi Hanteme bint Haşim b. Muğire'dir. Hanteme'nin Ebu Cehil'in kızkardeşi oldu da söylenmiştir. Fakat tarihçilerin çoğu onun Ebu Cehil'in amcasının kızı olduğunu belirtmiştir.²¹ Eş ve çocuklarına gelince... Cahiliye döneminde, Osman b. Maz'un'un kızkardeşi Zeynep bint Maz'un'la evlenmiştir. Bundan Abdullah, Abdurrahman (büyük), Hafsa adında çocukları olmuştur. Müleyke bint Cervel'le evlenmiş, ondan da Abdullah adında bir çocuğu olmuştur. Fakat anlaşma yoluyla ondan boşanmış, bu kadın daha sonra Ebu'l-Cehm b. Huzeyfe ile evlenmiştir. Kureybe bint Ebu Ümeyye el-Mahzumi ile evlenmiş, onunla da anlaşarak boşanmıştır. Bu hanımla daha sonra Abdurrahman b. Ebubekir evlenmiştir. Ümmü Hâkim bint el-Haris ile evlenmiştir. Bu hanım İkrime b. Ebu Cehil'in eşi olup İkrime'nin Şam'da şehit olmasından sonra bu evlilik gerçekleşmiştir. Bundan da Fatıma adında bir kızı olmuştur. Bu hanımı boşadığı rivayet edildiği gibi boşamadığını belirten rivayetler de vardır. Cemile bint Âsım b. Ebu'l-Akleh b. Evs ve Atike bint Zeyd b. Amr b. Nüfeyl ile evlenmiştir. Atike bint Zeyd daha önce Abdullah b. Ebubekir ile evliydi. Ömer (ra) şehit edilince Atike, Zübeyr b. el-Avvam'la evlenmiştir. Onun, Zübeyr'in İyaz adındaki oğlunun annesi olduğu belirtilmiştir. Allah en doğrusunu bilir.

Ömer (ra) Ümmü Gülsüm bint Ebubekir ile evlenmek istemiş, fakat Ümmü Gülsüm ona ihtiyacının olmadığını belirtmiş, bunun üzerine Hz. Aişe, "Mü'minlerin emirini mi geri çeviriyorsun?" demiş, o da "O sert biridir" diye karşılık vermiştir. Bunun üzerine Hz. Aişe, Amr b. el-As ile haber göndermiş, ona Ümmü Gülsüm bint Ali'yi tavsiye etmiştir. Bu hamın, Hz. Fatıma'nın kızıdır. Ömer (ra) Resûlullah (sav) yakın olmak sebebiyle bu hanımla evlenmek istemiştir. Ali (ra)'den onu istemiş ve Ali'nin kabul etmesi üzerine Ömer (ra) ona kırk bin dirhem mehir vererek evlenmiştir. Bu hanımdan Zeyd ve Rukiye adında çocukları olmuştur. Yemenli bir hamın olan Lühye adında biriyle de evlenmiştir. Bu kadından Abdurrahman (küçük) adından bir çocuğu olmuştur. Bunun ortanca Abdurrahman olduğu da söylenmiştir. Vakıdi der ki: Lühye üm-

21 Evleviyyatu el-Faruk es-Siyasiyye, s. 22.

mü'l-veleddir. Ömer (ra)'ın eşi değildir.²² Ömer (ra)'ın Fûkeyhe adında bir ümmü'l-veled eşinin olduğu bundan da Zeynep adında bir kızının bulunduğu belirtilmiştir. Vakıdı Zeyneb'in, Ömer (ra)'ın en küçük çocuğu olduğunu belirtmiştir. Ömer (ra) 'ın çocuklarının toplam sayısı on üç olup şunlardır: Zeyd (büyük), Zeyd (küçük), Âsım, Abdullah, Abdurrahman (büyük), Abdurrahman (ortanca), Abdurrahman (küçük), Ubeydullah, İyaz, Hafsa, Rukiye, Zeynep ve Fatıma. Ömer (ra)'ın gerek cahiliyede gerekse Müslüman olduktan sonra yaptığı evliliklerin sayısı yedi olup buna boşadıkları ve o hayattayken vefat eden eşleri de dâhildir. Ömer (ra) sırf, zürriyetini çoğaltmak ve pâk bir nesil sahibi olmak için evlilikler yapmıştır. Bu konuda şunu söylemiştir: "Ben şehvetimden dolayı evlenmedim. Sayet çocuk sahibi olma arzum olmasaydı hiçbir kadına bakmazdım." Yine bu konuda şunları söylemiştir: "Ben nefsimi cinsel ilişkide bulunması için zorluyorum. Ancak bunu beni soyumdan Allah'ı tesbih eden kimseler dünyaya getirmesi için yapıyorum."

Cahiliyedeki Hayatı

Ömer (ra) hayatının yarısını cahiliye döneminde geçirmiştir. Kureyş'in normal herhangi bir genci gibi hayat sürdü. Fakat okuma yazma bildiği için onlardan üstün haldeydi. Çünkü bu dönemde okuma yazma bilenlerin sayısı azdı. Daha küçük yaşta sorumluluklar üstlenmişti. O yüzden zor şartlar altında büyüdü. Rahatlık nedir görmedi ve maddi cihetten de bir bollukla karşılaşmadı. Yaşadığı zorlukları hep dile getirmiştir. İşte Abdurrahman b. Hatip bu konuda bizlere şunu rivayet etmiştir: Ben Decnan'da²³ Ömer (ra)'le beraberdim. Bana "Şurada Hattab'ın sürüsünü güderdim. Katı bir adamdı. Ben bazen sürü otlatır bazen de odun toplardım" dedi. Bu dönem Ömer (ra)'ın zorluklar içinde yaşadığı dönemdi. Bundan çokça bahsederdi." Said b. el-Müseyyeb bize şunları aktarmıştır: "Ömer (ra) hac farızasını yerine getirdiği bir sırada Decnan'a vardığında şunu söylemişti: "Yüce olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Dilediğini istediğine verendir. Ben bu vadide Hattab'ın sürüsünü güderdim. Yünden bir abam vardı. Hattab kaba biriydi. Beni, çalışırken azarlardı. Bir hata ettiğimde beni döverdi. Allah'tan başka kimsem yoktu." Ömer (ra) sonra şu beyitleri okumuş:

²² Ümmü'l-veled cariyeye olup da efendisinden bir çocuk sahibi olarak özgürlüğüne kavuşan kimselere verilen bir isimdir. (Çev.)

²³ Mekke yakınlarında bir dağın adıdır.

لا شيء عاثر شقي بشائعه
 سقي الآله
 Hiçbir şey olduğu gibi kalıcı değildir
 Sadece Allah bakidir mal ve evlatlar yok olup giderken
 Hürmüz kralına hazineleri fayda sağlamadı
 Niceleri ebedi yaşamak istedi fakat olmadı
 Süleyman bile baki kalmadı
 Rüzgâr ins ve cin emrine onun verilmişken
 Nerede oyalanan krallar
 Kapısına sıra sıra heyetler gelenler
 İşte orada toplanılacak yer, yalan yok, herkes oraya gelecek
 Birgün muhakkak ama muhakkak

17

Ömer (ra) sadece babasına çobanlık yapmamış, aynı zamanda Mahzum kabilesinden olan dayılarına da çobanlık yapmıştır. Bunu Ömer (ra) halife olduğu zaman bizzat anlatmıştır. Bir lider olduğu halde onun bundan bahsetmesi ne kadar faziletli bir davranıştır. Bir defasında kendini tanıtırken, koyun çobanlığı yaptığını söylemiştir. Dayılarının koyunlarını otlattığını belirtmiştir. Muhammed b. Ömer babasından şunu aktarmıştır: Ömer (ra) bir defasında insanları namaza çağırmış, insanlar toplandığında, ezanın ardından minbere çıkmış, Allah'a hamd, Resûlullah'a salât getirdikten sonra şunları söylemiştir: Ey insanlar! Benim, dayılarıma çobanlık yaptığımı biliyorsunuz. Bunun karşılığında bana bir avuç hurma verirlerdi. Günler nasıl da değişti." Ömer (ra) bunları söyledikten sonra minberden iner. Abdurrahman b. Avf bunun üzerine, "Ey Mü'minlerin Emiri, sen kendi kendini ayıpladın" dedi. Ömer (ra) buna, "Yazıklar olsun sana ey Avf'ın oğlu! Ben nefsimde kabarma gördüm, o yüzden bunu yaptım, onu ayıplamak istedim" şeklinde karşılık verdi.

Şüphesiz ki Ömer (ra) çobanlık mesleğini Mekke'de daha İslâm'a girmeden önce yapmıştır. Bu sayede çok şey öğrenmiştir. Tahammülü, zorluğa katlamayı ve darlığı öğrenmiştir. Ömer (ra) bu dönemde sadece çobanlık yapmamıştır. Bu dönemde beden eğitimine de önem vermiş, güreş müsabakalarına katılmış, at yarışlarında bulunmuş, şiirle uğraşmış, şiirler okumuş, kabilesinin durumuyla alakadar olmuş, işlerini takip etmiş, bu dönemde Ukaz, Cenne ve Zülmecaz gibi büyük panayırlara katılmaya özen göstermiş; buralarda ticari, Arap tarihine dair bilgisini artırma, kabileler arasındaki üstünlük yarışını ve düşmanlıkları anlama hususunda bilgi elde etmiştir. Bu yerlerde edebî sunumlar yapılır ve büyük edipler, bunları kabile reislerinin huzurunda tenkit ederlerdi. Bunlar Arap tarihini sürekli hareketli halde tutmuş, unutulmasını engel-

lemiş konulardı. Muhtemelen bu panayırlarda meydana gelen kötü hadiseler, meselâ Ukkaz panayırı böyledir, Ficar savaşı gibi ardı arkası kesilmeyen savaşlara sebep olmuştur.

Ömer (ra) ticaretle de meşgul olmuş, bu sayede Mekke'nin zenginleri arasına girmiştir. Ticaret maksadıyla yaptığı ziyaretlerde bilgi ve tecrübesini arttırmıştır. Yazın Şam'a kışında Yemen'e ticari seferlerde bulunmuştur. Bu yüzden Mekke cahiliye toplumunda bariz bir mevkiye ulaşmıştır. Önemli hâdiselerde faal bir rol üstlenmiştir. Bu hususta kendisine, ecdatlarının şerefli tarihi yardımcı olmuştur. Dedesi Nüfeyl b. Abdiluzza, Kureyş'in anlaşmazlıklarında kendisine müracaat ettiği bir kimseydi. Bunun yanında, önceki dedelerinden Ka'b b. Lüey'in Araplar nezdinde değeri büyüktü. Onun Fil senesinde öldüğü kaydedilmiştir. Ömer (ra) sahip olduğu bu konumunu, kendi dedelerinden, Arapların tarihine dair tecrübe ve bilgisini arttırarak tevarüs etmiştir. Bunda başka, onun zekâ ve kavrayışı da bu hususta etkili olmuştur. Bu sebeple aralarındaki anlaşmazlıklarda ona müracaat ederlerdi. İbni Sa'd , bu konuda şunu aktarmıştır: "Ömer (ra) , İslâm'dan önce Araplar arasında çıkan anlaşmazlıklarda hüküm verirdi."²⁴

Bilge bir kişiydi. Dili akıcı bir şekilde kullanan, şerefini üstün tutan, mantıklı hareket eden, meselelere güçlü deliller getiren, ele aldığı konuyu tam izah eden biriydi ki bu da onu Kureyş'in elçisi olmaya ehil kılmıştı. Bu aynı zamanda onu kabileler nezdinde şerefli bir mevkiye getirmişti. İbnü'l-Cevzi şunu söylemiştir: "Sefirlik Ömer (ra) 'deydi. Kureyş'le başkaları arasında bir savaş vuku bulduğunda elçi olarak onu gönderirlerdi. Onun görüşüne müracaat edilir, onun verdiği karara razı olunurdu."²⁵

Ömer (ra) , Kureyş'in sahip olduğu gelenek ve âdetleri üzerinde taşıyordu. İnandığı şey hususunda kendini feda edecek derecede bir yapısı vardı. İşte bu özellik sebeptir ki İslâm'ın ilk yıllarında inandığı davası uğrunda İslâm'a karşı mukavemet göstermiştir. Ömer (ra) yeni çıkmış olan bu dinin Mekke'nin Araplar nazarındaki değerini yok etmesinden endişe etmiştir. Çünkü burada ziyaret edilen bir ev vardı ve bu da Mekke'ye özel bir değer kazandırıyordu. Bu aynı zamanda Mekke'ye geçmişten gelen maddi-mânevî bir mirası da kazandırmıştı. Bu durum Kureyş'in gelir kaynağıydı. O açıdan Mekke'nin ileri gelenleri bu dine karşı koydular. Mustazaflara son derece sert davrandılar. Ömer (ra) de, işte

²⁴ Bk. Ani, Halife Faruk, s. 16.

²⁵ Munakıbu Ömer, s. 11.

bu son derece sert davranan Mekkeliler arasında yer alıyordu.

O, bir defasında Müslüman olan bir cariyesine yoruluncaya dek dayak atmıştı. Neticede kamçı elinden düşmüş ve artık bundan vazgeçmişti. Ebubekir (ra) onun, cariyesine işkence ettiğini görmüş ve ardından onu satın almıştır.

Ömer (ra) , cahiliyeyi bütün künhüyle yaşamıştır. Cahiliye hayatını bütün yönleriyle kavramış ve onu bütün gücüyle savunmuştur. Bu yüzden ki, Müslüman olunca İslâm'ı çok iyi kavramış, hakkıyla anlamış, hidayetle sapıklığın, hakla bâtılın ve küfürle imanın arasını çok iyi fark etmiştir. İşte bu konuda şu meşhur sözünü söylemiştir: Şüphesiz ki İslâm içinde yetişip de cahiliyeyi bilmeyen birisi İslâm'ın bağlarını rahatlıkla tek tek çözüp atabilir.”²⁶

26 el-Fetava, XV, 36.

MÜSLÜMAN OLUŞU VE HİCRETİ

Müslüman Oluşu

Kalbine İslâm'ın ilk nurlarının dokunduğu an, Kureyş kadınlarının, ondan ve onun gibilerinden dolayı karşılaştıkları zorluklardan dolayı kendi memleketlerini terk edip başka diyarlara gittiği esnada olmuştur. Bu olay onun kalbine dokunmuş, vicdanını rahatsız etmişti. Onlara mersiyeler yakmış, güzel sözler söylemiştir. Buna benzer sözleri başka kimseden dinlemek mümkün olmamıştı.²⁷

Ümmü Abdullah bint Hanteme şunları söylemiştir: “Habeşistan’a hicret ettiğimiz sırada Ömer (ra) gelip karşıma dikildi. Ondan çok eziyetler görmüştük. Bana “Ey Ümmü Abdullah! Gidiyor musun?” diye sordu. Ben de “Evet, gidiyorum, Allah’a yemin olsun ki O’nun diyarına gidiyoruz. Bizlere eziyet ettiniz, bizleri zorda bıraktınız. Gideceğiz, tâ ki Allah (cc) bize bir çıkış gösterinceye kadar” dedim. Ömer (ra) Bunun üzerine “Allah yoldaşınız olsun” dedi. O anda, üzerinde daha önce görmediğim bir acıma hissine şahit oldum. O sırada bir ihtiyacı sebebiyle yanımdan ayrılmış olan Amir b. Rabia yanıma gelince olanları ona söyledim. O da “Sen Ömer’in Müslüman olduğunu haber verir gibisin” dedi. Ben de “Evet” dedim. Bunun üzerine Amir, “Hattab’ın eşiği Müslüman olmayıncaya kadar o Müslüman olmaz” dedi.²⁸

Ömer bu durumdan etkilenmişti. Göğsü oldukça daralmıştı. Bu yeni dine tâbi olanların başına gelen bu imtihanlar da neyin nesiydi ve onlar bu durumda hâlâ susmakta idiler. Bu harikulâde gücün sırrı da neydi? Ömer bunlara üzülmüyor ve kalbi elemle doluyordu. İşte bu hadisler-

²⁷ Tavtavi, Ahbaru Ömer, s.12.

²⁸ İbn Hişam, Sire, I, 216.

den kısa bir süre sonra ve asıl sebep olarak Resûlullah (sav)'in duasının ardından Ömer (ra) Müslüman oldu. Şöyle dua etmişti: Allah'ım! Sana sevimli gelen şu iki adamdan biriyle, Ebu Cehl b. Hişam ya da Ömer b. el-Hattab ile İslâm'ı aziz kıl!" Rivayete göre bunlardan Ömer (ra) Resûlullah (sav)'e daha sevimli geliyordu.²⁹ Allah (cc) onun İslâm'a girmesi için sebepler yaratmaktaydı. Abdullah b. Ömer şunu söylemiştir: "Ömer herhangi bir konuda 'Bunun şöyle olduğunu zannediyorum' dediğinde mesele kesinlikle onun zannettiği gibi çıkardı. Ömer (ra) oturduğu bir sırada oradan güzel bir adam geçmişti. Ömer (ra) , "Zannım beni yanıltmıyorsa bu adam ya cahiliye dini üzeredir, ya da cahiliye toplumunun kâhinidir" dedi. Sonra da o adamı yanına çağırdı. Bunları ona söyledi. Adam söylenenleri doğruladı. Ardından da "Ben onların kâhiniydim" dedi.

Ömer (ra) , "Cinlerin sana getirdiği en şaşırtıcı haber neydi?" diye sorunca adam da şunları söylemiş: "Yanıma bir kadın geldi ve cinlerin artık umutsuzluk içinde olduğunu söyledi."

Ömer (ra) bunun üzerine şunu söyledi: "Bir defasında müşriklerin ilâhlarının yanındaydım. Adamın biri geldi ve kurban kesti. Sonra da 'Ey ahali adamın biri çok açık bir sesle Lailahe illallah' demekte" dedi. Bir de baktık ki işte şu Nebi (sav) çıkıvermiş.

Ömer (ra)'m Müslüman oluşuna dair çok sayıda rivayet vardır. Fakat hadis kritiği açısından bu rivayetlere baktığımızda çoğunun doğru olmadığını görmekteyiz. Bize ulaşan bu rivayetleri şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

a. Ömer (ra)'ın Hz. Peygamber (sav)'i Öldürmeye Karar Vermesi:

Kureyş bir araya gelmiş ve istişareden sonra "Muhammed'i kim öldürecek?" kararına varmıştı. Ömer (ra), "Onu ben öldürürüm" demişti. Bunun üzerine onlar da "Peki sen öldür ey Ömer!" dediler. Ömer (ra) sıcak bir günde, kılıcını kuşanmış vaziyette Resûlullah (sav)'i ve arkadaşlarından bir grubu öldürmek için harekete geçmişti. Öldürecekleri arasında Ebubekir , Ali ve Hamza vardı. Bunlar Resûlullah (sav)'le Mekk'e'de kalanlardan olup Habeşistan'a göç etmemişlerdi. Ömer'e, Müslümanların Safa tepesinin aşağı kısmında Erkam'ın evinde toplandığını haber verdiler. Yolda Nuaym b. Abdullah en-Nahham ile karşılaştı. Nuaym ona "Nereye ey Ömer" diye sorunca "Şu dinden çıkanı, Kureyş'in dinini

²⁹ Tirmizî Hadis No: 3682.

terk edeni, onun dinini ayıplayanı, ilâhlarına küfredeni öldürmeye gidiyorum” dedi. Nuaym “Ne de kötü gidiş ey Ömer, Allah’a yemin olsun ki sen nefesine uymuşsun, aşırı gidiyor ve Adıyyoğullarının helakini istiyorsun, sen Muhammed öldürdüğü takdirde Abdimenafogullarının seni sağ bırakacaklarını mı zannediyorsun?” dedi. Bu şekilde karşılıklı konuşmaya devam etiler. Hatta yüksek sesle konuşmaya başlamışlardı. Ömer (ra) “Senin de dinden çıktığını görür gibiyim, şayet bunu kesin bilseydim, öldürmeye senden başlardım” dedi. Nuaym bu işten vazgeçmeyeceğini görünce, “Sana, kız kardeşinin ve kocasının Müslüman olduğunu, seni terk ettiklerini söylemek isterim” dedi. Ömer bunun üzerine “Kim onlar?” diye sorunca, Nuaym, “Enişten, amcan kızı ve kızkardeşin” dedi.³⁰

① يا عدو الله أتضربني على أن أوحّد الله

b. Ömer (ra)’ın Kız Kardeşi Fatıma bint Hattab’ın Evine Saldırması ve Kız Kardeşinin Buna Karşı Koyması:

Ömer (ra) , kız kardeşi ve eşinin Müslüman olduğunu duyunca öfkelendi ve evlerine gitti. Kapıyı çaldığında, onlar kim olduklarını sordular. O da Ömer olduğunu söyledi. O sırada Kur’an okuyorlardı ve çabucak ellerindeki sayfayı sakladılar. Ömer içeri girince kız kardeşi yüzündeki öfkeyi hemen anladı. Fatıma sayfayı dizlerinin altına saklamıştı. Ömer (ra) “O duyduğum ses de neydi?” diye sorunca -ki o esnada Tâhâ suresini okuyorlardı- kız kardeşi “Sadece konuşuyorduk” diye cevap verdi.

Ömer (ra) , herhalde ikiniz de dinden çıkmışsınız?” diye sorunca eniştesi “Ey Ömer, ya hak senin tâbi olduğun dinden başka bir yerdeyse?” soruyla karşılık verdi. Ömer eniştesine saldırdı ve o esnada eniştesi de karşılık verdi. Ömer oldukça güçlüydü. Said’i yere serdi sonra da göğsünün üzerine oturdu. O esnada kız kardeşi kocasını müdafaaya çalıştı. Ömer ona bir tokat attı ve yüzünü kanattı. Bunun üzerine Fatıma kızarak “Ey Allah’ın düşmanı! Sırf Allah’ı birlediğim için mi bana vuruyorsun?” dedi. Ömer, “Evet” deyince Fatıma “İsteddiğini yap” dedi ve ardından kelime-i şهادet getirdi. Sonra da “Sana rağmen Müslüman olduk” dedi. Ömer, bu sözleri işitince pişman oldu ve eniştesinin göğsünün üzerinden kalktı. Oturup okudukları sayfayı istedi. Onu okumak istediğini söyledi. Kız kardeşi “Hayır vermem” dedi. Ömer “Yazıklar olsun sana.

Bunu içten istedim. Ver de bakayım. Sana hıyanet etmeyeceğime dair de güvence veriyorum” dedi. Fatıma “Sen kirlisin” dedi. “Ona ancak temizlenenler dokunabilir.”³¹ Kalk yıkan ya da abdest al!” dedi. Ömer yıkandı. Daha sonra kız kardeşi ona sayfayı verdi. Tâhâ suresi ve daha başka bir sure vardı üzerinde. Üzerinde “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla” yazıyordu. Ömer “Rahman ve Rahim” isimlerini görünce korktu ve sayfayı elinden attı. Sonra tekrar sayfayı eline aldı ve şunları gördü: “Biz, Kur’an’ı sana, güçlük çekesin diye değil, ancak Allah’tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik. (Kur’an) yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından Peyderpey indirilmiştir. Rahmân, Arş’a istivâ etmiştir. Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep O’nundur. Eğer sen, sözü açıktan söylersen, bilesin ki O, gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir. Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O’na mahsustur.”³²

Okuduklarından etkilenmişti. Şunu söyledi: “Kureyş bundan mı kaçıyor?” Ardından okumaya devam etti. “Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah’ım. Benden başka ilâh yoktur. Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl. Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Herkes peşinde koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye neredeyse onu (kendimden) gizleyeceğim. Ona inanmayan ve nefsinin arzularına uyan kimseler sakın seni ondan (kıyamete inanmaktan) alıkoymasın; sonra mahvolursun!”³³ âyetlerine ulaşınca şunları söyledi: “Bu sözleri söyleyene ortak koşup başkasına da ibadet etmek doğru değil. Bana Muhammed’i gösterin.”³⁴

دوني على محمد

c. Resûlullah’a Gitmesi ve Müslüman Olduğunu Açıklaması

Habbab bu sözleri duyunca, gizlendiği yerden çıktı ve “Müjdeler olsun sana ey Ömer! Senin hakkında pazartesi günü Resûlullah (sav)’ın “Allah’ım, sana en sevimli gelen iki adamdan biriyle, Ebu Cehil ya da Hattab’ın oğlu Ömer’le bu dini aziz kıl!” şeklinde yaptığı duanın gerçekleşmiş olmasını diliyorum” dedi.

Ömer “Bana Resûlullah’ın yerini gösterin” dedi. Onun samimi olduğunu gördüklerinde yerin Safa’nın aşağı kısmında olduğunu söylediler.

31 Vâkıa, 56/79.

32 Tâhâ, 20/1-8.

33 Tâhâ, 14/16.

34 İmam Ahmed, Fezailu’s-Sahabe, I, 344.

Ömer (ra) kılıcını alıp kınına koydu, Resûlullah ve arkadaşlarının olduğu yere yöneldi. Kapıyı çaldı. İçerdekiler Ömer olduğunu anladıklarında kapıyı açmaya yanaşmadı. Çünkü onun Resûlullah (sav)'e karşı set tavrını biliyorlardı. Hz. Hamza orada bulunanların korktuğunu görünce "Ne oluyor size?" dedi. Gelenin Ömer olduğunu söylediklerinde "Ömer b. Hattab mı? Açın kapıyı! Şayet Allah onun hakkında hayır dilemişse Müslüman olur, yok bundan başkasını dilemişse, onu öldürmek bize kolay gelir" dedi. Hz. Hamza ve bir başka Müslüman onun her iki tarafında durup kendisini Resûlullah (sav)'ın yanına götürdüler. Hz. Peygamber (sav) "Bırakın onu!" deyip, kalkarak onun elbisesinden tutup çekti. Sonra da "Ey Hattab'ın oğlu Ömer! Başına bir bela gelmeden senin bu işten vazgeçmeyeceğini görüyorum" dedi. Bunun üzerine Ömer, "Ey Allah'ın Resûl'ü! Allah'a, Resûl'üne ve senin Allah'tan getirdiğine iman etmeye geldim" dedi. Hz. Peygamber (sav) o anda tekbir getirdi ve orada bulunanlara Ömer'in Müslüman olduğunu bildirdi. Müslümanlar, Hamza'nın Müslüman olmasının yanı sıra Ömer'in de Müslüman olmasıyla içlerinde taşıdıkları şeref hissiyle oradan dağıldılar. Artık Resûlullah (sav)'i her ikisinin de koruyacağını, bunlar sayesinde düşmanlarına karşı haklarını savunacakları düşüncesini taşıdılar.³⁵

d. Ömer (ra)'ın İslâm Davetini Açıktan Yapmaya Karşı Hırsı ve Bu Yoldaki Zorluklara Tahammülü

Ömer (ra) , İslâm'a ihlâslı bir şekilde girdi ve İslâm'ın güçlenmesi yolunda bütün kuvvetiyle çalıştı. Hz. Peygamber (sav)'e şöyle demişti: "Ey Allah'ın Resûl'ü! Ölsek de hayatta da kalsak biz hak üzere değil miyiz?" Bunun üzerine "Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki tabii ki ölseniz de hayatta da kalsanız hak üzeresiniz" karşılığını verince, Ömer (ra) , "O halde neden gizleniyoruz?" diye sordu. Seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki ortaya çıkacaksın" Bu sözlerden sonra Resûlullah (sav) ortaya çıkma zamanının geldiğine kanaat getirmiş ve bu işi ilân etmenin vakti olduğuna karar kılmıştı. İslâm dâveti kendini savunacak güce erişmişti. O halde açıktan ilân edilmeliydi ve buna izin de verdi. Resûlullah (sav) iki saf halinde, bir tarafında Ömer (ra) , diğerinde de Hz. Hamza'nın bulunduğu halde dışarı çıktı. Yürüyüşleri tozu duman katar haldeydi. O vaziyette Kâbe'ye girdiler. Kureyş o esnada Ömer

35 İmam Ahmed, Fezailu's-Sahabe, I, 344.

(ra) ve Hamza'yı görünce moral bakımından tamamen çöktü. İşte o gün Resûlullah (sav) Ömer (ra) 'i Faruk diye isimlendirdi.³⁶

Ömer (ra)'ın Müslüman olmasıyla İslâmiyet güç kazandı. Engellenmeye gelmez bir adamdı ve elinden geleni asla ardına koymazdı. Bu yüzden Resûlullah (sav)'in ashabı onunla ve Hamza'yla kendilerini savunuyorlardı. Ömer (ra) Kureyş'li müşriklere meydan okuyordu. Onlarla mücadele ediyor hatta Kâbe'de namaz kılma cesaretini gösteriyordu. Daha ileri gidip Müslümanlarla beraber topluca namaz kılıyordu. Ömer (ra) var gücüyle bu dâva uğrunda işkence görenleri kollamaya çalışıyordu. Şimdi bu konuda yaptıklarını onun ağzından dinleyelim: Müslümanları bir tarafa bırakıp dayım Ebu Cehil'in yanına gittim. O Kureyş'in değer verdiği biriydi. Kapıyı çaldığımda bana "Kimsin?" diye seslendi. Ben de "Hattab'ın oğlu" diye cevap verdim. Dışarı çıktığında, "Benim din değiştirdiğimi biliyor musun?" diye sordum. O da "Değiştirdin mi?" diye soruyla karşılık verince ben de "Evet" dedim. Bana iki defa üst üste "Bunu yapma" dedi, fakat ben "Yapacağım" dedim. Sonra içeri girip kapıyı yüzüme kapattı. Benim yaptığım şeyi önemsememişti. Daha sonra Kureyş'in ileri gelenlerinden bir başkasına gittim. Kapısını çaldığımda kim olduğumu sorunca "Hattab'ın oğlu" diye cevap verdim. Ona, "Benim din değiştirdiğimi haber aldın mı?" diye sordum. "Bunu yaptın mı?" diye sorunca ben de "Evet" dedim. Bunu yapmamamı söyledi ve o da içeri girip kapıyı yüzüme kapattı. Yaptığım şeyi önemsememişti. Bir adam o esnada bana "Sen Müslüman olduğunuzu ilân etmek mi istiyorsun" diye sordu. Ben de "Evet" diye cevap verince, bana "İnsanlar Kâbe'nin yanında Cemil b. Ma'mer'in yanına oturduklarında ona gider ve 'Din değiştirdim, duydun mu' diye sorarsın" dedi. İnsanlar Kâbe'nin yanında oturduklarında bunu yaptım. O anda Cemil b. Ma'mer ayağa kalkıp olanca sesiyle "Hattab'ın oğlu dinden çıkmış" diye bağırdı. O esnada orada bulunanlar üzerime atıldılar, onlar bana ben de onlara vuruyordum."³⁷

Abdullah b. Ömer'den gelen rivayette de şu bilgilere rastlamaktayız: Ömer (ra) İslâm'a girdiğinde Kureyş'in bundan haberi yoktu. Ömer (ra) , "Kureyş halkından kim en hızlı şekilde insanlara haber ulaştırma özelliğine sahiptir?" diye sorunca onun Cemil b. Ma'mer el-Cüheni olduğunu söylediler. Ömer (ra) çıkıp ona gitti. Ben de kendisini takip ediyordum. Onun ne yapacağını görmek istiyordum. Cemil b. Ma'mer'i bulunca, "Ey Cemil! Ben Müslüman oldum" dedi. Bunun üzerine Cemil, hiç-

36 Hilyetü'l-Evliya, I, 40.

37 Şerhu'l-Mevahib, I, 320.

bir şey söylemeden Ömer (ra)'ın elbisesinden tutup çekti. Onu Kâbe'nin kapısını götürüp olanca sesiyle, "Ey Kureyş topluluğu! Duyun! Hattab'ın oğlu Ömer'in dinden çıktığını duyun!" diye bağırdı. Ömer (ra) de onun ardından, "Yalan söyledin! Ben Müslüman oldum. Allah'tan başka ilâh olmadığına Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederim" dedi. Orada bulunanlar kendisine saldırdılar. Ömer (ra) de karşılık verip Utbe b. Rabia'nın üzerine atıldı. Üzerine çöktü ve vurmaya başladı. Parmaklarını onun gözüne sokmaya çalışıyordu. Utbe avazı çıktığı kadar bağııyordu. Sonunda onu Ömer (ra)'ın elinden kurtardılar. Kimse ona yaklaşma cesaretini gösteremedi. Kureyş'in ileri gelenlerden biri Ömer (ra)'a yaklaşip insanları oradan savmak istedi. Derken dağılıp küfürün merkezi olup da sonradan imana teslim olan Daru'n-Nedve'ye gittiler. Çünkü orada artık Ömer (ra) gibi Müslüman olan biri vardı. Ömer (ra)'ın başına dikildiler. Ömer onlara "Elinizden geleni yapın! Başıma üç yüz adam da birikse bunu terk etmem" karşılığını verdi. O esnada, üzerinde ipekten elbiseler bulunan biri içeri girdi. İçeride neler olduğunu sorunca, ona Ömer'in Müslüman olduğunu ve böylece dinden çıktığını söylediler. Bunun üzerine o da "Yazık size! Adam kendisi için bir din seçmiş. Adıyoğullarının onu size teslim edeceğini mi düşünüyorsunuz? Kabul edinki üzerinde bir elbise vardı da o açıldı. Bırakın onu!" dedi. Ömer (ra) 'a Medine günlerinde kendisini o gün koruyan adamın kim olduğunu sorduğumda onun As b. Vail es-Sehmi olduğunu söylemişti.³⁸

e. Müslüman Olmasının İslâm Davetine Etkisi

Abdullah b. Mes'ud şunları anlatmıştır: "Ömer (ra)'ın Müslüman olmasıyla kendimizi daha güçlü hissettik. Ömer (ra) Müslüman olmadan önce Kâbe'yi tavaf edip orada namaz kılma imkânımız yoktu. O Müslüman olunca müşriklere karşı mücadele verdi ve neticede onlar da bizden vazgeçmek zorunda kaldılar. O günden sona Kâbe'yi tavaf edip orada namaz kılmaya başladık." Bir başka rivayetinde de şunları söylemiştir: "Ömer (ra)'ın Müslüman olması bir zaferdi. Onun hicreti bize bir yardım oldu. İdaresi bizim için rahmet oldu. Bilirim ki o Müslüman olmadan önce biz Kâbe'de ne tavaf yapabiliyor ne de namaz kılabilirdik. Ömer'in Müslüman olmasıyla onlarla çarpışmaya başladık ve sonunda bizi kendi hâlimize bırakmak zorunda kaldılar. Böylece orada namaz kılmaya başladık." Süheyb b. Sinan şunları anlatmıştır: "Ömer Müslüman

38 İmam Ahmed, Fezailu's-Sahabe, I, 346.

olunca İslâmiyet kendini açıkça gösterdi ve alenen dâvet başladı. Kâbe'nin etrafında halka halinde otururduk. Kâbe'yi tavaf eder, bize sataşana karşılık verirdik.”³⁹

Şu beyitleri söyleyen kimse Ömer için ne de doğru söylemiştir:

Savaşarak ayırdı Ömer

İmanla küfrün arasını

İnsanlar korku içindeyken o Müslümanlığını alenen söyledi

Karanlıklar silindi ve gizlilik kalmadı

f. İslâm'a Girdiği Tarih ve O Esnada Müslüman Olanların Sayısı

Ömer (ra) nübüvvetin altınca senesi Zilhicce ayında Müslüman oldu. O sırada yirmi altı yaşındaydı. Hz. Hamza'dan üç gün sonra Müslüman oldu. O günlerde Müslümanların sayısı otuz dokuza ulaşmıştı. Ömer (ra) bu konuda şunları söylemiştir: “Müslüman olduğumda Resûlullah (sav)’in etrafında kırk Müslüman olduğunu gördüm. Böylece bunu kırka tamamladım. Allah (cc) dinini izhar etti. İslâm’ı güçlendirdi.” Bir rivayete göre de o gün Müslümanların sayısının kırk erkek ve on bir kadından oluştuğu söylenmiştir. Fakat Ömer (ra) , bunların hepsini tanımıyordu. Çünkü Müslüman olanlar müşriklerden korktukları için kendilerini gizliyorlardı. Bu konuda Ömer (ra) Müslümanlara daha sert davranıyordu. O, Müslümanların sayısını kırka tamamladığını söylerken kadınları zikretmemiştir. Çünkü kadınların güç bakımından zayıf olmalarından dolayı sayıları hesaba katılmamıştır.⁴⁰

Hicreti

Ömer (ra) hicret ederken bunu alenî olarak yapmaktan başka bir yol düşünmedi. İbni Abbas bu konuda şunları söylemiştir: “Ali b. Ebu Talib bana şunları anlatmıştı: Ömer (ra) dışında bütün muhacirler ancak gizli bir şekilde hicret ettiler. O, hicret için hazırlandığında kılıcını kuşandı, oklarını hazırladı ve eline bir ok almış vaziyette Kâbe'ye doğru gitti. Kâbe'nin avlusunda Kureyş'in ileri gelenleri vardı. Kâbe'yi tam yedi

³⁹ et-Tabakatü'l-Kübra, III, 269.

⁴⁰ Tantavi, Ahbaru Ömer, s.22.

defa tavaf etti. Sonra da Makam-ı İbrahim'de durup hakkını vererek namazını eda etti. Sonra da orada bulunan grupları tek tek dolaşarak şunları söyledi: "Yüzler çirkinleşmiş gözüküyor, Allah, beni bu burunları koparmak zorunda bırakmasın! Kim eşini dul, evladını yetim bırakmak istiyorsa beni şu vadinin gerisinde beklesin!" Fakat bilgileri kıt bazı kimseler dışında kimse peşine takılmadı. Ömer (ra) de onlara bazı öğütlerde bulundu ve oradan ayrıldı.

Ömer (ra) Medine'ye gelişi Resûlullah (sav)'in gelmesinden önce olmuştur. Yanına ailesinden ve akrabalarından gelenler de oldu. Kardeşi Zeyd b. Hattab bunlardandır. Süraka b. Ma'mer'in iki oğlu, Amr ve Abdullah, kızı Hafsa'nın önceki kocası Hüneys b. Hüzafe es-Sehmi, cennetle müjdelenen on kişiden biri olan amcasının oğlu Said b. Zeyd, Adiyogullarının müttefiki olan Vakıd b. Abdullah et-Temimi, Havle b. Ebu Havle, Malik b. Havla, bu iki adam da mütteliklerdendi, Bükeyr'in oğulları olan İyas, Halid, Akil, Amir, bunların anlaşmalısı olan Benu Sa'd b. Leys oğulları da bunlar arasındadır. Bu saydıklarımız Kuba mevkiinde Amr b. Avfoğullarından Rifaa b. Münzir'e konuk oldular.⁴¹

Bera b. Azib şunları anlatmıştır: Medine'ye yanımıza ilk gelenler, Musâb b. Umeyr ve İbni Ümmü Mektum idi. İnsanlara Kur'an öğretiyorlardı. Sonra Bilâl, Sa'd ve Ammar b. Yasir geldi. Ardından bir grup sahabiyle Ömer (ra) geldi. Daha sonra da Hz. Peygamber (sav) geldi. Medine halkının Hz. Peygamber (sav)'in gelmesiyle sevinmesi kadar hiçbir şeye sevindiğini görmedim.⁴²

Bu şekilde Ömer (ra) söz ve hareketleriyle din ve akidesinin hizmetinde bulunuyor kınayıcıların kınamasından korkmuyordu. Kendisi hicret edinceye dek Mekkeli Müslümanlardan hicret etmek isteyenlere yardımcı olmuştu. Hicreti sırasında yanında akrabalarından büyük bir grup vardı. Ömer (ra) daha başka kimselere de yardımcı oldu. Onların kendi nefislerinde herhangi bir imtihan ve sınamaya düşmesinden korkuyordu. Bu konuda bizzat Ömer (ra) 'ı dinleyelim: Medine'ye hicret için Benu Gıfar mevkiinde Serif vadisinin üst tarafında ağaçlar altında İyaş b. Ebu Rabia ve Hişam b. As b. Vail es-Sehmi'yle buluşacağımıza dair şunları konuşmuştu: "Hangimiz bu işten alıkonursa diğerimiz arkadaşıyla burada buluşacak." Ben ve İyaş ağaçların altında buluştuk. Fakat Hişam'a engel olmuşlardı. Başı belaya girmişti. Medine'ye ulaştığımızda Kuba'da Amr b. Avfoğullarına misafir olduk. Ebu Cehil b. Hişam ve Ha-

41 Fethu'l-Bari, VII, 261.

42 Buhari, Hadis No: 3925.

Talebe kişide nın feryat etmişlerdir. Onun parçaları onları öldürmüştür.

ris b. Hişam kalkıp Medine'ye İyaş'ın yanına gelmişlerdi. İyaş onların amcası oğlu idi ve anneleri birdi. O sırada Resûlullah (sav) Mekke'deydi. Ona şunu söylediler: "Annen sen gelmedikçe saçlarına asla tarak vurmayaacağına ve evden asla çıkmayacağına yemin etti." İyaş bundan etkilenmedi. Ona "Ey İyaş! Kavmin seni ancak dininden etmek istiyor. Onlardan sakın! Annenin saçları sonunda bitlenecek ve taramak zorunda kalıp tarayacaktır. Mekke'nin sıcaklığından sıkılıp kendisini dışarı atacaktır" dedim. İyaş bunun üzerine, "Annemi yemininden vazgeçireyim. Benim Mekke'de malım var onu da alırım" dedi. Ona, "Bildiğin gibi ben Kureyş'in zengin olanlarındanım. Onlarla gitme, sana malımın yarısını vereceğim" dedim. Fakat İyaş dinlemedi. Onlarla çıkıp gitti. Ona, "Yapacağını yap, işte devem, uyumludur, onu al! Atla git, şayet onlardan şüphelenirsen ellerinden kurtul kaç!" dedim. Onlarla çıkıp gitti. Yoldayken Ebu Cehil ona "Kardeşim, devem huysuzdur, beni arkana almaz mısın?" demiş. O da "Olur" deyip devesini durdurmuş. O sırada üzerine çullarıyla kendisini iple bağlamışlar ve o şekilde Mekke'ye götürmüşler. Onu belaya sürüklediler. O da böyle bir sınavda kaybetti. Bizler hep şunu söyledik: Allah imtihanı kaybedenlerin yapacakları amelleri, tövbelerini ve iyiliklerini kabul etmeyecektir. Öyle bir topluluk ki Allah'ı tanıdıktan sonra kendilerine isabet edenlerden dolayı tekrar küfre dönmektedir. Sonra bunu kendi kendimize söyleyip durduk. Mekke'ye dönenler de bu âyeti tekrar edip durmuşlar. Hz. Peygamber (sav) Medine'ye gelince Allah (cc) bu konuda şu âyetleri indirdi: "*De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Sizi azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O'na teslim olun, sonra size yardım edilmez. Siz farkında olmadan, ansızın başınıza azap gelmezden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline (Kur'an'a) tâbi olun.*"⁴³

Ömer (ra) şunları söylemiştir: "Kendi ellerimle Hişam'a bir mektup yazdım ve gönderdim." Mektuba dair Hişam ise şunları söylemiştir: "Bu mektup bana ulaştıncı onu okumak için Mekke civarındaki Zu-Tuba vadisine gittim. Mektubu anlamaya çalışıyordum, fakat anlamıyordum. Bunun üzerine "Allah'ım! Onu anlamamı sağla!" diye dua ettim. Anladım ki bizim hakkımızda âyetler nazil olmuş. Bizim hakkımızda söylenen ve okunan âyetler yazılıymış. Hemen o anda deveme atlayıp Medine'nin yolunu tuttum ve Resûlullah (sav)'e vardım.

Bu satırlar bize, Ömer (ra)'ın hicret için nasıl projeler çizdiğini an-

latmaktadır. Kendisi ve arkadaşları için neler yaptığını izah etmektedir. Her biri bir kabileden idi. Buluşma yerleri Mekke'den uzak ve harem bölgesi dışında Medine yolu üzerindeydi. Yer ve zaman belirtilmiş ve biri geri kaldığında diğer ikisi yola devam edecekti. Çünkü üçüncü kimse hapsedilmiş olacaktı. Konuştukları gibi olmuştu. Hişam hapsedilmişti. Ömer (ra) ve İyaş hicrete başladıklarında çizdikleri proje başarıyla yürümüştü. Her ikisi de sağ-salim Medine'ye ulaşmıştı. Fakat Kureyş bunların takip edilmesi konusunda son derece hırslı idi. Bu yüzden Kureyş de bir proje çizdi ve bu işle Ebu Cehil ve Haris'i görevlendirdi. İkisi de İyaş'ın anne bir kardeşiydiler. İyaş'ın söyledikleri onları tatmin etmişti. Hele sözkonusu İyaş'ın annesi olunca İyaş tamamen onlara güven vermişti. Ebu Cehil kendi hilesini işin içine katıp İyaş'ın annesine olan merhamet ve şefkatini de kullanınca iş tamamen istedikleri minvalde gitmişti. İyaş onlarla döneceği şeklinde karar verince Ömer (ra) de aklına gelen o yüce hisleri dile getirip onların yolda tuzak kurabileceğini belirtmişti. Aynı şekilde Ömer (ra) İslâm'ın onların içinde meydana getirdiği İslâm kardeşliğini harekete geçirip malının yarısını kardeşinin selâmeti için bağışlamıştı. Çünkü dönüş sırasında müşriklerin ona yanlış yapımlarından korkmuştu. İyaş acıma duygularına ve annesinin kendisine yaptığı iyiliklere mağlup oldu. Bu yüzden Mekke'ye dönme, annesinin yeminine karşılık verme ve oradaki malını almaya gitme şeklinde karar verdi. Kardeşi Ömer (ra)'ın malını, sırf iffetinden dolayı almak istemişti ve ayrıca kendisinin Mekke'de malı vardı. Fakat Ömer'in ufku genişti. İyaş'ın Mekke'ye dönüş kararını verdikten sonra başına geleceklere sanki görür gibiydi. Onu ikna edemeyeceğini görünce kendi uysal devesini ona vermişti. Neticede Ömer (ra)'ın dedikleri aynen çıkmıştı.

Müslümanlar arasında Allah (cc) 'nın intihanı kaybedip de cahiliye toplumuyla beraber yaşayan ve Allah'ın, yaptıkları iyilikleri kabul etmeyeceğini belirttiği kimseler hakkında indirdiği âyetler okunup duruyordu. Daha sonra şu âyetler inmişti: *"De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin!"*⁴⁴ Bu âyetler iner inmez Ömer (ra) , onları kardeşi Hişam ve İyaz'a gönderivermişti. Onların küfür karargâhında yeniden mücadele vermeleri için bunu yapmıştı. Ömer (ra)'ın yanında en yüce şey neydi? Kardeşi İyaz'la uğraşmış, onun Medine'yi terk etmemesini isteyip bu uğurda malının yarısını vermişti. Dahası devesini de vermiş ve asla onunla alay etme gibi bir davranışta da bulunmamıştı. Kaldı ki o, Ömer (ra) 'i dinlememiş onun söy-

lediklerini kulak ardı etmişti. Ömer'in bunları sırf kardeşine olan sevgi ve vefasından dolayı yaptığını görmekteyiz. Adı geçen âyetler iner inmez hemen kaleme sarılıp bunları Mekke'de bulunan kardeşlerine ve orada bunlar gibi mustazaf insanlara gönderdi. Çünkü onların yeninden bir mücadele sergilemelerini İslâm'ın karargâhına dönmelerini arzu etmişti.⁴⁵

İşte Ömer (ra) Medine'de! Resûlullah (sav)'in sadık bir yardımcısı oluvermişti. Resûlullah (sav)onunla Uveyym b. Saide'yi kardeş ilân etmişti. Bazı rivayetlere göre de İtab b. Malik veya Muaz b. Afra ile kardeş olmuştu. İbni Abdulhadi'nin görüşüne göre bu rivayetler arasına bir zıtlık yoktur. Hz. Peygamber (sav)değişik zamanlarda bu isimlerle onu kardeş ilân etmiş olabilir. Bunda bir engel de yoktu.

⁴⁵ et-Terbiyetü'l-Kiyadiyye, II, 160.

— İKİNCİ BÖLÜM—

ÖMER (RA)'IN KUR'AN VE
HZ. PEYGAMBER (SAV)'DEN ALDIĞI EĞİTİM

ÖMER (RA)'IN KUR'AN VE HZ. PEYGAMBER (SAV)'DEN ALDIĞI EĞİTİM

Ömer (ra)'ın Kur'an'la Geçen Hayatı

1. Onun Allah, Kâinat, Hayat, Cennet, Cehennem, Kaza ve Kadere Dair Tasavvuru

Ömer (ra)'ın ve diğer sahabilerin eğitimlerini aldıkları metod Allah katından indirilmiş olan Kur'an metoduydu. Kur'an-ı Kerim bu konuda tek kaynaktı. Resûlullah (sav) inançların besleneceği kaynağın tek olması konusunda oldukça titiz davranıyor ve bunun Kur'an-ı Kerim olması yolunda bütün çabasını sarf ediyordu. Müslüman ferдин, ailenin ve Müslüman cemaatin üzerinde eğitileceği tek merkezi düşüncenin Kur'an olmasına dikkat ediyordu. Ömer (ra) 'ın işittiği âyetler onun İslâmî şahsiyetinin oluşması yolunca direkt olarak etkisini gösteriyordu. Bu âyetler onun kalbini temizlemiş, nefsini arındırmış, ruhunu harekete geçirmiş, değer, düşünce, hedef ve gidişatıyla onu yepyeni bir insan yapmıştı.⁴⁶

2. Ömer (ra) ibadet edilecek ilâhın kim olması gerektiğini Kur'an-ı Kerim vasıtasıyla öğrenmişti. Resûlullah (sav) bu tür âyetlerin anlamlarını Ömer (ra)'ın ruhuna işliyordu. Resûlullah (sav) ahabın, Rablerini tam manada tanımaları yolunda oldukça hırslı davranıyordu. Böyle bir tanımanın, fitratlar sadık ve tutulan yol sırat-ı müstakim olduğu zaman tam bir tasdik ve kesin bir imanı ortaya çıkaracağını idrak ederek hareket ediyordu. İşte bu sebeple Ömer (ra)'ın Allah, kâinat, hayat, cennet, cehennem, kaza ve kader, insan ve onun Şeytan'la mücadelesine dair tasav-

⁴⁶ Sallabi, Siretû'n-Nebeviyye, I, 145.

vuru tamamen Kur'anî bir çizgiden ve Resûlullah (ra)'in yönlendirmesinden oluşmuştu.

Allah (cc) noksanlıklardan uzaktır, sonsuz üstün özelliklere sahiptir, birdir ve benzeri yoktur, ne eş ne de çocuk edinmiştir.

O, her şeyi yaratandır, her şeyin sahibi ve düzenleyicisidir: “Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş’a istivâ eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah’tır. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O’na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!”⁴⁷

Allah (cc) şu varlıkta açık, gizli ve yüce olan ne varsa her türlü nimetin kaynağıdır: “Nimet olarak size ulaşan ne varsa, Allah’tandır. Sonra size bir zarar dokunduğu zaman da yalnız O’na yalvarırsınız.”⁴⁸

Onun ilmi her şeyi kuşatmıştır, ne gökte ne yerde bulunanlar, ne de insanoğlunun gizli ya da açık olarak işlediği şeyler O’na gizli kalmaz.

Allah (cc) melekleri vasıtasıyla kullarını idare eder, büyük küçük ne varsa bir kitapta hepsini saymıştır. Bütün yazılı olanlar uygun zamanda ortaya çıkarlar: “İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen yazmaya hazır bir melek bulunmasın.”⁴⁹

Allah (cc) kullarını sevdikleri ve sevmedikleri konularda imtihan eder ki onların nasıl kimseler odluları ortaya çıksın. Bunlardan Allah’ın takdirine rıza gösterecekler de vardır ve onlar O’na dış görüntüleri ve iç âlemleriyle teslim olurlar. Bunlar, hilâfete, imamete ve idareye önem verirler. Yine o kullar içerisinde kızgın öfkeli, hiçbir şeyi düzgün yapmayan ve kendisine hiçbir şey teslim edilmeyecek olanlar da vardır: “O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.”⁵⁰

O Allah ki, kendisine iltica edeni, onun indirdiğine göre hareket edeni başarıya ulaştırır, ona destek verir, yardımcı olur: “Şüphesiz ki, benim koruyanı Kitab’ı indiren Allah’tır. Ve O bütün sâlih kullarını görüp gözetir.”⁵¹

Allah’ın kulların üzerindeki hakkı, kullarının O’na ibadet etmesi, O’nu birlemeleri ve O’na hiçbir şeyi şirk koşmamalardır: “Hayır! Yalnız Allah’a kulluk et ve şükredenlerden ol.”⁵²

47 Âraf, 7/54.

48 Nahl, 16/53.

49 Kaf, 50/18.

50 Mülk, 67/2.

51 Âraf, 1/196.

52 Zümer, 39/66.

Allah (cc) bu kulluğun ve tevhidin içeriğini Kur'an'da belirlemiştir.⁵³

Allah (cc) 'nun kâinata bakışı ise bu âyette ifade edildiği gibidir: “De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratana inkâr edip O'na ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi. Orada bereketler yarattı ve orada tam dört mevsimde isteyenler için fark gözetmeden gıdalar takdir etti. Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye, ‘İsteyerek veya istemeyerek gelin!’ dedi. İkisi de ‘İsteyerek geldik’ dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti. Ve biz, yakın semayı kandillerle donattık, bozulmaktan da koruduk. İşte bu, azîz, alîm Allah'ın takdiridir.”⁵⁴

Şu hayat her kadar uzun olsa da bir bitişe doğru gitmektedir. İnsanlar ondan her ne kadar çokça istifade etseler de yine az ve değersiz bir mahiyettedir. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, insanların ve hayvanların yiyeceklerinden olan yeryüzü bitkileri o su sayesinde gürleşip birbirine girer. Nihayet yeryüzü ziynetini takınıp, (rengârenk) süslendiği ve sahipleri de onun üzerinde kudret sahibi olduklarını sandıkları bir sırada, bir gece veya gündüz ona emrimiz (âfetimiz) gelir de onu sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden koparılarak biçilmiş bir hale getiririz. İşte iyi düşünecek kavimler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz.”⁵⁵

Onun cennet hakkındaki görüşüne gelince, şu âyetlerin izah ettiği gibidir: “Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için), vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar. Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.”⁵⁶

Cehennem hakkındaki görüşüne gelince, bunu Kur'an-ı Kerim'den almış ve bu tasavvur, onun Allah'ın şeriatı dışına çıkmasını engellemiştir. Onun hayatını inceleyen bir kimse görecektir ki Allah'a son derece derin bir şekilde yönelmiş, Allah'ın azap ve cezalandırmasından son derece korkmuştur. Halifeliği sırasında bir gece Medine'de teftişe çıkmış, bir Müslüman'ın evine uğramış ve onun ayakta namaz kıldığını görmüştü. Onun şu âyeti okuduğunu görünce durup dinlemişti:

53 Bk. Menhecû Resûl fi Garsi er-Ruhi'l-Cihadiyye, s. 10-16.

54 Fussilet, 41/9-12.

55 Yunus, 10/24.

56 Secde, 32/16-17.

“Tûr’a, andolsun ki,
 Satır satır yazılmış Kitab’a,
 Yayılmış ince deri üzerine,
 Beyt-i Ma’mûr’a,
 Yükseltilmiş tavana (göğe),
 Kaynatılmış denize (bunlara andolsun ki),
 Rabbinin azabı mutlaka vuku bulacaktır.”⁵⁷

O esnada bindiği merkepten inmiş ve bir duvara yaslanmıştı. Öylece bir müddet beklemişti. Ardında evine dönmüş, bir ay boyunca yatağında hasta vaziyette yatmıştı. İnsanlar onu ziyarete geldiklerinde hastalığının ne olduğunu anlayamamışlardı.

Kaza ve kadar konusundaki görüşüne gelince, bunu Kur’an-ı Kerim ve Resûlullah (sav)’in sünneti vasıtasıyla anlamaya çalışmış ve bunların anlamları onun kalbinde derinlemesine yer etmişti. Bu kavramların mertebelerini de Allah’ın kitabından almıştı. Allah’ın ilminin her şeyi kuşattığına kesin bir şekilde iman etmişti: “Gece ve gündüzün değişmesinde (uzayıp kısalmasında) Allah’ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde, (O’nu inkâr etmekten) sakınan bir kavim için elbette nice deliller vardır!”⁵⁸ Allah’ın kâinatta var olan her şeyi yazdığına kesin şekilde iman etmişti: “Şüphesiz ölüleri ancak biz diriltiriz. Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi yazarız. Biz, her şeyi apaçık bir kitapta (levh-i mahfuz’da) sayıp yazmışızdır.”⁵⁹ Kadere kesin iman etmişti: “Bunlar yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmediler mi? Hâlbuki onlar, bunlardan daha güçlü idiler. Ne göklerde ne de yerde Allah’ı âciz bırakacak bir güç vardır. O, bilendir, güçlüdür.”⁶⁰ Allah’ın her şeyin yaratıcısı olduğuna kesin iman etmişti: “İşte Rabbiniz Allah O’dur. O’ndan başka tanrı yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O’na kulluk edin, O her şeye vekildir (güvenilip dayanılacak tek varlık O’dur).”⁶¹

Onun kaza ve kader konusundaki sahih anlayışı hayatında fayda veren bir netice ortaya çıkarmıştı. İnşallah bunları bu kitapta göreceğiz. O, Kur’an sayesinde nefsinin hakikatini anlamış, insanın kim olduğunu kavramıştır. İnsanın aslı şu iki şeye gitmektedir: Bunlardan birincisi

57 Tur, 52/7.

58 Yunus, 10/6.

59 Yasin, 37/12.

60 Fâtır, 35/44.

61 Enâm, 6/102.

uzak olan aslıdır ki, bu da onun ilkin topraktan yaratılmış olmasıdır. Hatırlanacağı üzere Allah (cc) onu düzgün bir şekilde yaratmış ve ona ruh üflenmiştir. İkincisi de yakın olan aslıdır ki, bu da onun nutfeden yaratılmış olmasıdır. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “O (Allah) ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun zürriyetini, dayanıksız bir suyun özünden üretmiştir.”⁶² İnsanın Allah’ın eliyle yaratıldığını kavramış, ona güzel bir suret bağışladığını ve uyum arz eden bir beden verdiğini anlamıştır. Allah (cc) ona akli, konuşma kabiliyeti ve seçebilme yeteneği bağışlamıştır. Yerde ve gökte bulunanı ona amade kılmıştır. Onu mahlûkatının çoğuna üstün kılmıştır. İnsanoğluna Peygamberler göndermekle iyilikte bulunmuştur. Allah’ın insanoğluna yaptığı en büyük ikramın en açık göstergesi Allah’ın onu sevmesi, ondan razı olması ve bunu da İslâm’a çağıran Nebi (sav)’e tâbi olmakla gerçekleştirmesidir. Bunu, insan bu dünya hayatında iyi bir hayat yaşasın ve âhirette bunun karşılığını alsın diye yapmıştır. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “Erkek veya kadın, mü’min olarak kim sâlih amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile verimiz.”⁶³

Ömer (ra) insanla Şeytan arasındaki kavganın hakikatini kavramıştır. Şeytan’ın yaptığı düşmanlık kişiye, arkasından önünden, sağından solundan gelir, ona mâsiyet işlemesi ve şehvetine tâbi olması yolunda vesvese vermek ister. İnsan da düşmanı İblis’e karşı Allah (cc) ’dan yardım ister. Hayatında ona karşı zafer kazanır. Bunu Ömer (ra) ’ın hayatında göreceğiz. İnsanlığın atıyyesi olan Hz. Âdem’in Şeytan’la olan mücadelesine dair kıssayı Kur’an’dan öğrenmekteyiz. İslâm’ın özü Allah’a mutlak şekilde itaat etmektir. İnsanda hataya düşme durumu da vardır. Hz. Âdem’in kıssasından anladığımıza göre Müslüman’ın, Rabbine tevekkül etmesi zaruri bir durumdur. Buradan aynı zamanda mü’minin hayatında tevbe ve istiğfarın önemini de kavramaktayız. Onun haset ve kibirden kaçınması gerektiğini de öğrenmiş bulunuyoruz. Ömer (ra)’ın sahabeye karşı en güzel şekilde konuşmasının önemini de buradan anlamaktayız. Nitekim Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.”⁶⁴

62 Secde, 32/7-8.

63 Nahl, 16/97.

64 İsra, 17/53.

Ömer (ra) arkadaşlarını ruhi cihette tezkiye etme, ibadetlerle kalplerini temizleme ve Kur'an-ı Kerim'in ahlâkıyla ahlâklanmaları konusunda Resûlullah (sav)metodu üzere hareket etti.

Allah (cc) Ömer (ra) 'a, sayesinde saf ve temiz bir akideye ulaştığı İslâm'la ikramda bulunmuştur. Ömer (ra) , bu inanç sayesinde putçuluğun temellerini yerle bir etmiştir. Putların Allah'a aracı olmaları diye bir şey yoktur. Allah'ın kızları da yoktur, cinlerle Allah arasında bir akrabalık bağı da yoktur. Toplumun gidişatına yön vermeye çalışan bir kâhinlik de yoktur. Uğursuzluk inancı da yoktur. Ölümünden sonra yok olma diye bir inanç da yoktur. Bütün bunlar İslâm inancıyla bertaraf edilmiş, akide sayesinde şirk, Allah'a çocuk nisbet etme, kâhinlik, dünya hayatından sonra yok olma şeklindeki düşünceler ortadan kaldırılmıştır. İnsanın amelleriyle bir sonraki hayata gideceği inancı getirilmiş, inanç konusu eğriliklerden arındırılmış, böylece insana sorumluluk gerektirmeyen ve ölümden sonra dirilişe inanmayan cahiliye inancı sonra erdirilmiştir. Bunun akabinde İslâm'ın âhiret gününe iman esasına dayalı akidesi verilmiştir. Ömer (ra) bütün varlığıyla bu dine girmiştir. Allah ve Resûlû ona her şeyden daha sevimli gelmiştir. İhsan derecesine ererek Allah'ı görüyorsa ibadet etmiştir.⁶⁵

Ömer (ra) Kur'an'ın terbiyesi üzerine yetiştii. Onun teşrii, edebî, tarihî ve hikmete yönelik bütün yönlerinden istifade etti. Bunda da Allah'ın verdiği başarıya nail oldu. Bunu Kur'an-ı Kerim'le yaşarken gördü. Kur'an onun aklına, kalbine, nefsine, ruhuna tesir etmiş ve bunun yankıları onun bütün azalarında kendisini göstermişti. Bunun sebebi de Allah'ın bahşettiği bir başarıdan- sonra onun Resûlullah (sav)'in eli altında bir talebe olmasıydı.

2. Ömer (ra)'ın Kur'an-ı Kerim'e Uyması, Nüzul Sebeplerine Dair Bilgisi ve Bazı Âyetleri Tefsir Etmesi:

Ömer (ra)'ın Kur'an-ı Kerim'e Uyması:

Ömer (ra) ashabın en cesaretli olanlarından idi. Resûlullah (sav)'e çoğu zaman hükmünü anlayamadığı konularda sorular sorardı. Resûlullah (sav)de bütün açıklığıyla görüşünü doğru bir şekilde ortaya koyardı. Kur'an'ın vermek istediği maksatları keskin bir şekilde anlamasından dolayı bazı durumlar da Kur'an-ı Kerim'in âyetleri Ömer (ra) 'ın görüşlerine mutabık bir şekilde inerdi. Ömer (ra) şöyle demiştir: Üç yerde Al-

⁶⁵ Ali el-Hatib, Ömer(ra) , s. 51.

lah (cc) 'ya muvafık oldum. Ya da Rabbimle üç yerde muvafık oldum. Resûlullah (sav)'e, 'Ya Resûlallah! Hz. İbrahim'in makamını kendine namazgâh edinsen?' dedim. Bunun üzerine Allah bu hususta âyet indirdi. Ben Resûlullah'a, 'Ya Resûlallah! Senin yanına iyiler de kötüler de girmekte, mü'minlerin anneleri örtü takıp sakınsalar' dedim. Bunun üzerine Allah bu konuda örtü âyetini indirdi. Resûlullah (sav)'in kendi eşlerini uyardığı haberini aldığımda yanlarına gidip, "Şayet yaptıklarınızdan vazgeçmezseniz Allah (cc) , peygamberine sizden daha hayırlısını verir" dedim. Hatta hanımlarından biri gelip, "Ey Ömer! Sen Resûlullah (sav) hakkında hanımlarına öğüt mü veriyorsun?" demişti. Bunun üzerine Allah (cc) şu âyeti indirdi: *"Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha iyi kendini Allah'a veren, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bâkire eşler verebilir."*⁶⁶

Münafıkların Üzerine Namaz Kılınmaması Konusunda Kur'an'ın Ona Muvafakat Etmesi

Ömer (ra) şöyle demiştir: Abdullah b. Ebu Übey ölünce Resûlullah (sav)'i cenaze namazı kıldırması için çağırdılar. Resûlullah (sav) kalkıp gitti ve namaz kılacağı sırada yanına gidip "Ya Resûlallah! Bir zamanlar şöyle şöyle diyen ileri geri konuşan Allah düşmanı bu adamın üzerine mi namaz kılacaksın?" dedim. Resûlullah (sav) tebessüm etti. Ben bunda ısrarcı olunca Hz. Peygamber (sav), "Beni bırak ey Ömer, ben bu konuda serbest bırakıldım ve bu şekilde tercihim yaptım" dedi ve şu âyeti okudu: *"(Ey Muhammed!) Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek. Bu, onların Allah ve Resûl'ünü inkâr etmelerinden ötürüdür. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez."*⁶⁷ Sonra da "Şayet ben yapacağım yetmiş kez istiğfarla onun affedileceğini bilsem bunun sayısını daha da arttıırırdım" dedi. Hz. Peygamber (sav) onun namazını kıldı ve defnedilinceye kadar cenazeyle beraber oldu. Ben Resûlullah (sav)'e karşı gösterdiğim cesarete şaşırmıştım. Tabii ki Allah ve Resûlü bunu daha iyi bilir. Fakat çok geçmeden şu âyetler indi: *"Onlardan ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma; onun kabri başında da durma!"*⁶⁸ Resûlullah (sav) o günden sonra tâ vefatına ka-

66 Tahrim, 66/5.

67 Tevbe, 9/80.

68 Tevbe, /84.

dar ne bir münafığın cenaze namazını kıldı ne de mezarları başında bulundu.⁶⁹

Bedir Esirleri Konusunda Kur'an'ın Ona Muvafakat Etmesi

Ömer (ra) şunu anlatmıştır: Bedir savaşında Allah (cc) müşrikleri hezimete uğratmış, onlardan yetmiş iki öldürülmüş ve yetmiş kişi de esir alınmıştı. Resûlullah (sav) esirler konusunda Ebubekir (ra) , Ömer, Osman ve Ali'yle istişare etti. Bana "Senin görüşün nedir ey Hattab'ın oğlu?" diye sorunca ben de "Bana falanca kimseyi- ki bu kimse Ömer (ra)'ın yakınlarından biriydi- terk etmeni ve benim de onun boynunu vurmamı isterim" dedim. Ali (ra)'ye de Akil'i bırakmanı onun da Akil'in boynunu vurmasını, Hz. Hamza'ya da başka birini vermeni ve onun da o kimse- nin boynunu vurmasını istediğimi ve bundan Allah'ın kalbimizde müşriklerle karşı, onların putlarına liderlerine ve öncülerine karşı bir yumuşaklığın olmadığını bilmesini istediğim" şeklindeki arzumu belirttim. Resûlullah (sav) benim görüşümü benimsemedi ve onları serbest bıraktı. Ertesi gün Resûlullah (sav)'in yanına gittiğim de onun ayakta durduğunu Ebubekir (ra)'ın de oturmuş vaziyette olduğunu, her ikisinin de ağladığını gördüm. "Ya Resûlallah! Seni ve arkadaşını ağlatan nedir?" diye sordum. Onlara, "Şayet ağlanacak bir durum varsa ben de ağlarım, şayet ağlanacak bir durum yoksa sırf siz ağlıyorsunuz diye ağlarım" dedim. Hz. Peygamber (sav)o sırada şunu söyledi: "Senin arkadaşlarının esirleri serbest bırakmam konusunda bana gösterdiklerinden dolayı onlara sunulan azap bana şu ağaçtan daha yakındır." Hz. Peygamber yakınında- ki bir ağacı işaret etmiştir.

Allah (cc) şu âyetleri indirmişti: "*Yeryüzünde ağır basıncaya (küfrün belini kırıncaya) kadar, hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, hâlbuki Allah (sizin için) ahireti istiyor. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir. Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldığınız fidyeden ötürü size mutlaka büyük bir azap doku- nurdu.*"⁷⁰

Ertesi yıl Müslümanlardan yetmiş kişi şehit olmuştu. Hz. Peygam-

⁶⁹ Müslim, Hadis No: 2400.

⁷⁰ Enfâl, 8/67-68.

ber (sav)'in azı dişi kırılmış, başındaki zırh parçalanmıştı. Kanlar yüzüne akmıştı. Allah (cc) bu konuda şu âyetleri indirmişti: “(Bedir de) iki katını düşmanınızın başına getirdiğiniz bir musibet, (Uhud'da) kendi başınıza geldiği için mi ‘Bu nasıl oluyor?’ dediniz! De ki: O, kendi kusurunuzdandır. Şüphesiz Allah'ın her şeye gücü yeter.”⁷¹

Eve Girerken İzin İsteme Konusunda Kur'an'ın Ona Muvafakat Etmesi

Resûlullah (sav) bir gün öğle vaktinde hizmetinde bulunan bir genci Ömer (ra) 'i çağırması için gönderdi. Genç, Ömer (ra)'ın yanına vardığında onu uyurken bedeninin bir kısmının açık halde olduğunu gördü. Ömer (ra) bunun üzerine Allah'tan uyku vaktinde insanların evlere girmesini yasak kılmasını temenni etmişti. Bir rivayette de “Ya Resûlallah! İsterdim ki Allah (cc) bize izin almayı emretse bu vakitte izinsiz girilmesini yasaklasa” denilmiştir.⁷² Bunun üzerine şu âyetler inmiştir:

“Ey inananlar, ellerinizin altında bulunanlar (köle ve hizmetçiler) ve henüz erginliğe ermemiş çocuklarınız üç vakitte (odalarınıza girebilmek için) izin istesinler: Sabah namazından önce, öğle vakti elbisenizi çıkarıp yatacağınız zaman ve yatsı namazından sonra. Bunlar sizin üstünüzün açılabilceği üç vakittir. Bunların dışında (hizmetçilerin ve çocukların, izin almadan içeri girmelerinden dolayı) ne size, ne de onlara bir günah yoktur. (Onlar sizin) yanınızda dolaşırlar, birbirinizin yanına girip çıkarsınız. Allah ayetleri size böyle açıklar. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁷³

Ömer (ra)'ın Şarabın Haram Kılınması İçin Yaptığı Dua

“Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar”⁷⁴ âyeti inince Ömer (ra) şunu söylemiştir. “Ey Allah'ım! Bizlere şarap konusunda tam bir açıklama indir.” Bunun üzerine Nisa suresindeki şu âyet inmiştir: “Ey

71 Âl-i İmran, 3/165. (s.a.v.)

72 er-Riyadu'n-Nedre, s. 332.

73 Nur, 24/58.

74 Bakara, 2/219.

iman edenler! Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- namaza yaklaşmayın."⁷⁵ Hz. Peygamber (sav)'in görevlendirdiği kimseler insanları namaza çağırdığında, "Sarhoş kimse sakın namaza yaklaşmasın" derlerdi. Ömer (ra) namaza geldiğinde ona "Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?"⁷⁶ âyeti ona okundu. Ömer (ra) bunun üzerine "Evet vazgeçtik" demişti. İşte bu şekilde şarabın yasaklanması tedrici bir metodla gerçekleşmiştir. "Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?" ifadesinden de Ömer (ra) red anlamı ifade eden bir soru olduğunu anlamıştır. Bunun da haramlık olduğunu kavramıştır. Çünkü böyle bir ifade normal bir yasaklama kalıbı kullanmaktan daha güçlü ve daha kesin bir ifade kalıbıdır. Âyette yer alan lafızlar güneş misâli açık lafızlar olup haramlığı kesin bir şekilde ortaya koymuştur.⁷⁷

Nüzul Sebeplerine Dair Geniş Bilgisi

Ömer (ra) Kur'an-ı Kerim'in tümünü İslâm'a girdiği an ezberlemeye başlamış, Resûlullah (sav)'in vefatıyla bunu tamamlamış, Kur'an'ı nüzul sebepleriyle beraber kavramıştır, ancak Müslüman olmadan önceki dönemde inen âyetler bundan müstesnadır. Bundaki başarısı Kur'an'ı toplu bir şekilde kavramasından dolayıdır. Şöyle dersek mübalağa yapmış sayılmayız: Ömer (ra) esbab-ı nüzul ilmini geniş bir şekilde biliyordu. Özellikle de İslâm'a girdiği andan itibaren bunu daha iyi öğrenmişti. Bunu da Resûlullah (sav)'le çok bulunmasından dolayı gerçekleştirmiştir. Daha sonra da elde edemediği yerleri de ezberleme yoluna gitmiştir. Daha inişlerinin ilk anında nüzul sebeplerini öğrenmiş, çünkü hadiseler bu sırada cereyan etmekteydi ve bu da meseleyi öğrenmeyi kolaylaştırıyordu.⁷⁸

Ömer (ra) birçok âyetin inmesine sebep olmuştur. Bazılarının Mekî olduğu konusunda ittifak vardır. Bunlardan bazıları da Medenî âyetlerdir. Hatta Ömer (ra) 'den bazı âyetlerin ne zaman nerede indiği tam bir şekilde öğrenilmiştir. Meselâ şu âyet bu şekildedir: "Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İs-

⁷⁵ Nisâ, 4/43.

⁷⁶ Mâide, 5/91.

⁷⁷ Tilmisani, Şehidu'l-Mihrab, s. 101.

⁷⁸ Ali el-Hatip, Ömer(ra) , s. 90-92.

lâm'i beğendim."⁷⁹ Ömer (ra) bu konuda "Allah'a yemin olsun ki bu âyetin Resûlullah (sav)'e indiği günü ve saati biliyorum. Arife günü Cuma akşamında inmişti" demiştir. Ömer (ra) bu anda tek başına ya da başkalarıyla da bu âyetin nüzul sebebini öğrenmiş olabilir.

Bir başka âyet şudur: "(Ey müşrikler!) Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'ı onarmayı, Allah'a ve âhiret gününe iman edip de Allah yolunda cihad edenlerin imanı ile bir mi tutuyorsunuz? Hâlbuki onlar Allah katında eşit değildir. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez. İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler, rütbe bakımından Allah katında daha üstündürler. Kurtuluşa erenler de işte onlardır. Rableri onlara, tarafından bir rahmet ve hoşnutluk ile kendileri için, içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Şüphesiz ki Allah katında büyük mükâfat vardır."⁸⁰

HİZMET İLE ALAKALI

Buhari'nin Sahih'inde belirtildiğine göre bir adam "İslâm'a girdikten sonra Mescid-i Haram'a hizmet etme dışında başka bir sâlih amele aldırış etmem" demiştir. Bunun üzerine Ali (ra), "Allah yolunda cihad bütün bunların hepsinden daha üstündür" diye karşılık vermiştir. Ömer (ra) de "Resûlullah (sav)'in minberi yanında sesinizi yükseltmeyin!" demiştir. Namaz bittikten sonra bunu Hz. Peygamber (sav)'e sormuşlar Allah (cc) yukarıdaki âyeti indirmiştir. Onlara, iman ve cihadın, Mescid-i Haram'ı imar etmekten, hac ve umreden, tavaftan, hacılara su vermekten daha üstün olduğunu açıklamıştır. Bu yüzden Ebu Hüreyre Resûlullah (sav)'den şunu rivayet etmiştir: "Allah yolunda bir gece nöbet tutmak kadir gecesinde Hacerü'l-Esved'in yanında namaz kılmaktan Allah'a daha sevimli gelir."⁸¹

Ömer (ra)'ın Bazı Âyetleri Resûlullah (sav)'e Sorması

Ömer (ra) , Hz. Peygamber (sav)'den bazı âyetlerin anlamalarını sorar, bazen de bir sahabinin Hz. Peygamber'den aktardığı bir âyetin tefsirini dinler, bunları ezberler ve ilim talebelerinden arzu eden kimselere

⁷⁹ Mâide, 5/3.

⁸⁰ Tevbe, 9/19-22.

⁸¹ el-Feteva, X, 28.

bunları öğretirdi. Ya'la b. Ümeyye'den şunlar aktarılmıştır: Ömer (ra) 'a, "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur."⁸² âyetine dair bir soru sordum. Ona, "Allah (cc) insanlara güven mi sağladı?" dedim. Ömer (ra) , "Ben buna oldukça şaşırımtım" demiş ve bunu Resûlullah (sav)'e sorduğunu söylemiş. O da, "Bu Allah'ın size verdiği bir sadakadır. Onun sadakasını kabul edin!" buyurmuş.⁸³

Ömer (ra) 'a, "Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı"⁸⁴ âyeti hakkında soru sordum. Bana Hz. Peygamber (sav)'den şunları işittiğini söyledi: "Allah (cc) Âdem'i yarattı ve sonra da sağ eliyle onun sırtını mesh etti ve ondan zürriyetini çıkardı. Allah (cc) sonra da, "Şunları cennet için yarattım, onlar cennet ehlinin amelini işleyecekler. Sonra yine sırtını mesh etti ve ondan bir zürriyet daha çıkardı. Ardından da "Bunları da ateş için yarattım ve bunlar ateş ehlinin amelini işleyecekler" dedi.

Bir adam ona "Ya Resûlallah! O halde niçin amel işliyoruz?" diye sorunca Resûlullah (sav)şunları söyledi: "Allah (cc) kulu cennet için yaratınca ona cennetliklerin amelini işletir. Neticede o cennet ehlinin bir ameli üzere ölür ve cennete girer. Kul cehennem için yaratılınca Allah (cc) ona cehennem ehlinin amelini işletir. Neticede o, cehennem ehlinin bir ameli üzere ölür ve cehenneme girer."⁸⁵ "O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır"⁸⁶ âyeti inince Ömer (ra) , "Hangi topluluk hezimete uğrayacak? Hangi topluluk galip gelecek?" diye sordu. Ömer (ra) sonra şunları söylemiştir: "Bedir gününde Resûlullah (sav)'i zırhı içinde bu âyetleri okurken gördüm. İşte o gün bu âyetlerin anlamını kavramıştım."⁸⁷

Ömer (ra)'ın Bazı Âyetleri Tefsir Etmesi

Ömer (ra) âyetleri kendi görüşüne göre tefsir etmekten kaçınırdı. Bu yüzden "Tozu dumana katıp savuranlara"⁸⁸ âyeti hakkında soru soru-

⁸² Nisâ, 4/101.

⁸³ Müslim'in şartlarına göre senedi sahihtir. Bk. İmam Ahmed, Müsned, No: 174.

⁸⁴ Âraf, 7/172.

⁸⁵ İmam Ahmed, Müsned, No: 311.

⁸⁶ Kamer 54/45.

⁸⁷ İbn Kesir, Tefsir, IV, 266.

⁸⁸ Zariyat, 51/1.

lunca “Bu rüzgârdır” demiş ve ardından da “Şayet ben bunu Resûlullah (sav)’den işitmemiş olsaydım bunu söylemezdim” demiştir. “Yükünü yüklenenlere...”⁸⁹ de “Buluttur” demiş ve “Şayet ben bunu Resûlullah (sav)’den işitmemiş olsaydım bunu söylemezdim” demiştir. “Kolayca süzülenlere...”⁹⁰ de “Gemilerdir” demiş ve “Şayet ben bunu Resûlullah (sav)’den işitmemiş olsaydım bunu söylemezdim” demiştir. “İşleri ayıranlara andolsun ki...”⁹¹ için de “Bunlar meleklerdir” demiş ve “Şayet ben bunu Resûlullah (sav)’den işitmemiş olsaydım bunu söylemezdim” demiştir.⁹²

Onun âyetleri tefsirde bir metodu vardı. Resûlullah (sav)’in bir âyeti tefsir ettiğini gördüğünde bunu hemen alırdı. Bu da nitekim bizim için de geçerli olan en güzel yoldur. Ömer (ra) Şayet İbni Abbas, Übeyy b. Kâb, Abdullah b. Mes’ud, Muaz ve daha başka sahabilerden tefsire dair umduğunu bulamadığında onların bu konuda “bilmiyoruz” demesini isterdi. Bir defasında, “Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasından sular akan ve kendisi için orada her çeşit meyveden (bir miktar) bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çocuk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! (Elbette bunu kimse arzu etmez.) İşte düşünüp anlayasınız diye Allah size âyetleri açıklar” âyeti hakkında arkadaşlarına görüşlerini sorunca onların “Allah en iyisini bilir” demeleri üzerine kızmış ve “Ya biliyoruz ya da bilmiyoruz” deyin demişti. O esnada İbni Abbas, “Ey Mü’minlerin Emiri! Bu konuda biraz bilgim var” diyerek bunun üzerine Ömer (ra) “Konuş ey kardeşimin oğlu ve kendi küçük görme!” demiştir. İbni Abbas, “Şu işe bir örnek vereceğim” deyince Ömer (ra) “Hangi iş?” deyince İbni Abbas şunu söylemiştir: “Zengin bir adam Allah’a itaat etmektedir. Sonra Allah (cc) ona Şeytan’ı gönderir ve adam günah işlemeye başlar. Neticede günahlar içinde kaybolup gider.”⁹³ Bir başka rivayette İbni Abbas, “Burada kastedilen ameldir, insanoğlu yaşı uzayıp evladı çoğalınca cennete daha da ihtiyaç duymaya başlar. İnsanoğlu dirileceği günde ameline muhtaç olacaktır” demiştir. Bunun üzerine Ömer (ra), “Doğru söyledin ey yeğenim!” demiştir.

89 Zariyat, 51/2.

90 Zariyat, 51/3.

91 Zariyat, 51/4.

92 Tantavi, Ömer(ra) , 308.

93 Fethu'l-Bari, VIII, 48.

Onun bazı âyetlere dair açıklamalarda bulunduğu da olurdu. Mesele, “O sabredenler, kendilerine bir belâ geldiği zaman: Biz Allah’ın kullarıyız ve biz O’na döneceğiz, derler. İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlarıdır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır”⁹⁴ âyetine dair, “Evet adalet, doğruluk ve daha fazlası” demiştir. İki adaletten maksat namaz ve rahmettir. Daha fazlasından maksat da hidayet üzere olmaktır.

“Ey insan! İhsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?”⁹⁵ âyetindeki soruya Ömer (ra) “cehalet” cevabını vermiştir. “Ruhlar (bedenlerle) birleştirildiğinde...”⁹⁶ âyetini de “Facir kimse facirler, kötü niyetliler de kötü niyetlilerle birleştirildiğinde” şeklinde yorumlamıştır.

“Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah’a dönün.”⁹⁷ âyetini de, “Bir daha günaha dönmek üzere tövbe etmek” -ki bu da vacip olan tam bir tövbedir- şeklinde yorumlamıştır. Ömer (ra) bir defasında bir manastırın yanından geçerken rahibe seslenmiş, rahibin gelince ona bakıp ağlamış. Ona, “Seni ağlatan nedir ey Mü’minlerin Emiri” dediklerinde Allah’ın, “Durmadan çalışır, (fakat boşuna) yorulur. Kızgın ateşe girer”⁹⁸ âyetini hatırladığını ve bundan dolayı ağladığını belirtmiştir. Nisa 51’de geçen cibt ve tağut kelimelerini de, sihir ve Şeytan şeklinde tefsir etmiştir.⁹⁹

94 Bakara, 2/156-7

95 İnfitar 82/6

96 Tekvir 81/7.

97 Tahrim, 66/8.

98 Gaşıye, 88/3-4.

99 İbn Kesir, Tefsir, IV, 537.

RESULULLAH (SAV)'İN YANINDAN AYRILMAMASI

Ömer (ra) Mekkelilerin okuma yazma bilenlerindendi. Bu da onun küçük yaşlardan itibaren ilme alâka gösterdiğine delildir. Bu durum onun okuma yazma bilmeyen bir toplumda ender şahsiyetlerden olmasına vesile olmuştur. Okuma yazma bilenler bu sayede kendilerini iyi yetiştirmiş, risalet asrında yüce bir mevkiye erişmişler, güçlü deliller elde etmişlerdir. Ömer (ra) de bunları kullanmıştır. Okuma yazma bilmesi, onun değerini arttırmıştı.

İlk derslerini Ebu Süfyan'ın babası Harb b. Ümeyye'den almıştı. Onun bu özelliği, içinde bulunduğu toplumun kültürünü elde etmede kendisine yardımcı olmuştur. Bunu irdelediğimizde bu durumun onun şahsiyetinin gelişmesinde, yeteneklerinin artmasında ve kabiliyetlerinin kuvvetlenmesinde etkili olduğunu görürüz.

Ömer (ra) kendisini iyi yetiştirmiş, Resûlullah (sav)'le arkadaşlık etmiş, Nübüvvet medresesinde Resûlullah (sav)'in elleri altında yetişmiştir. Bu da göstermektedir ki Ömer (ra) Mekke'de Müslüman olduktan sonra hep Resûlullah (sav)'in yanında olmuştur. Aynı zamanda Medine'de de Resûlullah (sav)'le beraber olmuş, Medine'nin dış mahallelerinde oturduğu halde ondan ayrılmamıştır. Bugün Ömer (ra)'ın oturduğu o mahalle Mescid-i Nebevi'nin sınırları içinde kalmıştır. Çünkü Medine büyümüş ve gelişmişti. Fakat bu varoş bölgede Ömer (ra) kendisini başıboş bırakmamış, Resûlullah (sav)'in yanına sürekli gidip gelmiş, insanlığın öğretmeninden ilim ve irfan elde etmiştir. O öğretmen ki Rabbi onu terbiye etmiş ve terbiyesini de güzel şekilde yapmıştır. Kur'an'dan bir âyet olsun ya da bir hadis olsun kaçırmamaya çalışıyor onları öğrenmek için çaba sarfediyordu. Ömer (ra) şunları anlatmıştır: Ben ve Ensar'dan bir komşum nöbetleşe Resûlullah (sav)'in sohbetine iştirak ederdik. Bir gün o gider bir gün de ben giderdim. Ben Hz. Peygamber'in ya-

nına gittiğimde o gün gelen vahyi getirirdim. Arkadaşım gittiğinde de bu sefer kendisi getirirdi.¹⁰⁰

İşte bu bilgiler bize Ömer (ra)'ın ilme ve öğrenmeye ne denli değer verdiğini, elde ettiği kültür ve bilgisini anlatmaktadır. Onun ilmi, Allah'ın kitabından elde edilmişti. Bu ilim Allah'ın, Resûlullah (sav)'e olayları izah maksadıyla gönderdiği vahiydi.

Resûlullah (sav)gelen âyetleri ashabına okuyor, onlar da âyetlerin mânalarını derinlemesine anlamaya çalışıyorlardı. Ondaki hakikatlerden etkileniyorlardı. Âyetler onların içlerinde, akıl ve ruhlarında derin bir tesir meydana getiriyordu. İşte Ömer (ra) de Kur'an-ı Kerim'den bu denli etkilenenlerden biriydi. Ömer (ra) 'ın hayatını inceleyen her araştırmacının bu Rabbanî feyiz üzerinde iyice düşünmesi gerekir. Çünkü bu feyiz büyük ona büyük bir şahsiyet ve deha kazandırmıştır. O toplum da Kur'an-ı Kerim'in öğretileriyle yetişmiştir. Ömer (ra) Müslüman olduğu andan itibaren Kur'an'ı ezberlemeye, anlamaya ve kavramaya gayret gösterdi. Hep Hz. Peygamber'le beraber oluyor inen vahyi almaya çalışıyordu. Bu sayede Kur'an'ı ezberlemeye muvaffak oldu. Resûlullah (sav)ondan Kur'an okumasını istemiş ve kendisini dinlemişti.¹⁰¹

Ömer (ra), Kur'an âyetlerini Resûlullah (sav)'den çokça dinleme ve vahyi elde etme gibi şerefli bir payeye erişmişti. Aynı şekilde ezberinde olanları Resûlullah (sav)'e dinletme imkânını da buluyordu. Böylece Ömer (ra) Kur'an'ın metodu üzere yetişti ve onun eğitimcisi de Resûlullah (sav) idi. Onun eğitimini aldığı ilk kaynak Resûlullah (sav)olmuştu. Onun İslâm'a girişi değişik bir tarzda âni bir şekilde olmuştur ve böylece karanlıklardan sıyrılıp nura girmişti. İmanı elde etmiş, küfrü çekip atmıştı. Din ve inancı uğruna zorluklara katlanma yolunda gücü bilenmişti. Resûlullah (sav)'in şahsiyeti İslâm'ı yayma konusunda başkalarını harekete geçiriyor, tesir ediyor, onları bu yolda sevk ve idare ediyordu. Allah (cc) onu muhafaza etmiş, en yüce değeri vermiş, onu beşeriyete yer yüzü tarihinde en mükemmel kimse kılmıştı. Onu hep sevilen biri yapmıştı. İnsanlar ona meftun olurlardı. Ona hayran olanlar etrafını kuşattı. Bütün bunlardan daha ötesi vardı ki o da Allah'ın elçisi, vahyi getiren, onu insanlara ulaştıran olmasıydı. İnsanlar onu sırf insani üstün özelliklerinden dolayı değil, bunların üstünde onun Rabbanî atmosferinden dolayı kendisini seviyorlardı. O ilâhi vahyi alırken Rabbiyle beraber-

100 Muhammed Ebu Nasr, Ömer(ra) , s.87.

101 A. y.

di. İşte bu sebeple onun şahsında büyük bir elçi meydana çıkmıştı. Nihayetinde bu vahiyle Allah ve Resûl beraber olmaktadır. Bu beraberliğin başı ve sonu net bir şekilde ortaya çıkmamaktaydı. Allah, Resûl'ü'nü derin bir sevgiyle sevmekteydi. Beşeriyet de Resûl'ü sevdikçe bu sevgi Allah'ın sevgisiyle birleşiyordu. Böylece aynı nefiste bu sevgiler bir araya geliyordu. Duygular da birleşmiş oluyorlardı ve bir nokta haline geliyordu bu sevgi. İşte hissî yönelişin kaynağı da buradan çıkmaktaydı.

İlk sahabileri harekete geçiren bu sevgi İslâmî eğitimin anahtarı, üzerinde odaklandığı husus ve tatbik ettiği metodudur. Ashabın Resûlullah (sav)'e arkadaşlık etmesi, onun yanında eğitim almaları onlarda yüce bir imanı meydana çıkarmıştır. Seyyid Kutub bu arınmayı şöyle anlatmaktadır: Bu muhakkak surette bir arınmaydı. Bu, Resûlullah (sav)'in vicdanları, hisleri, amelleri, gidişatı kirlerden arındırdığı, evlilik hayatını, toplumsal hayatı temizlediği bir hareketti. Bu öyle bir arındırmaydı ki bununla nefisler, şirk akidesinden kurtulup tevhid akidesine yücelmiş, bâtil inançlardan kurtularak sahih bir akideye yönelmiş, uydurma düşüncelerden kurtulup apaçık hakikatlere erişmiş, karışık ve bozuk bir ahlâkî kirlilikten imanın nezafetine yücelmiştir, faiz kirliliğinden kurtulup helâl kazanca yönelmiştir. Bu arınma ferdi ve toplumsal, maddi-mânevî bir arınmaydı. Öyle bir temizlenmeydi ki sayesinde insanın hayata bakış açısı değişmiş, insan yücelmiş, bütün yönleriyle harekete geçip nurdan ufuklara adım atarak Rabbiyle buluşmuştur, O'nunla beraber olmuştur.¹⁰²

Ömer (ra) Resûlullah (sav)'e öğrenci olmuş, onun elleri altında yetişip Kur'an-ı Kerim'i, onu okumayı ve nefis tezkiyesini öğrenmiştir. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: *"Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, mü'minlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler."*¹⁰³

O, Nebvî hidayetten bol şekilde istifade etmek için savaş ve barış zamanlarında hep gayret içinde olmuştur. Bu sayede sünnet-i seniyyeyi geniş bir şekilde öğrenmiş, bu da onun benliğinde ve anlayışında kendisini göstermiştir. Hz. Peygamber (sav)'in yanına gidip geliyor, onu dinliyor, Nübüvvet meclisinde oturunca, toplantı dağılıncaya kadar oradan

102 Fi Zilal, VI, 3565.

103 Âl-i İmran, 2/165.

ayrılmıyordu. Aynı zamanda Resûlullah (sav)'e soru sormada da gayretkeşti. Aklına takılan her yeri sorar öğrenmek isterdi.¹⁰⁴ Hz. Peygamber (sav)'den hem ilim öğrenmiş hem de eğitim almıştır. Bu yüce dinin ortaya koymak istediği maksatları öğrenmiştir. Resûlullah (sav)bunlara uyması konusunda onu teşvik etmiştir. Resûlullah (sav)onun ilmine tanık olmuştur. Hz. Peygamber (sav)şöyle buyurmuştur: “Rüyamda bana bir bardak süt getirildi. Ondan içtim ve baktım ki parmaklarımdan su akmakta ve ben de onu arkadaşşıma verdim” Yani Ömer'e. Ona “Ya Resûlallah! Bunu nasıl tevil ettin?” diye sorduklarında Resûlullah (sav)“İlim” demiştir.¹⁰⁵

بَيْنَا أَنَا وَأَنْتُمْ الْوَيْثُ بَقِيحِ بْنِ فَشْرَبْتُ حَتَّى أَتَى لَأَتَى الرَّبِّيَ مَخْرَجٌ فِي أَظْفَارِي ثُمَّ أَتَوَيْتُ فَصَلَّى مَعَ ابْنِ الْخَطَّابِ

Ibn Hacer şunları aktarmıştır: “Burada ilimden maksat, insanları, kitap ve sünnete göre idare etmedir.”¹⁰⁶

Bu ilim ancak kitap ve sünnetten geniş manada beslenmiş olanlara verilir. Bunu elde etmenin yolu da, onun dil ve edebiyatını çok iyi anlamaktır. Üslubunu çok iyi bilmektir. Bu yolda yardımcı olacak bütün tecrübe ve bilgileri elde etmektir. İşte Ömer böyleydi. Resûlullah (sav)'le Ömer (ra) arasında büyük bir sevgi vardı. Böyle bir sevgi öğretmen ile öğrenci arasında ilim elde ederken kaçınılmazdır. Bundan da kültürel ve ilmî noktada hayırlı neticeler ortaya çıkar. Çünkü bunda ciddi bir fedakârlık vardır. Ömer (ra) Hz. Peygamber (sav)'i aşırı derecede sevmiştir, gönlünü ona bağlamıştır. Kendisini ona feda etmiştir. Onun getirdiği davayı neşretmede canını ortaya koymuştu. Bir hadiste Resûlullah (sav)şunu söylemiştir: “Ben sizden birinize, annesinden, babasından ve tüm insanlardan daha sevimli gelmedikçe tam iman etmiş sayılmaz.”¹⁰⁷ O esnada Ömer (ra) ona, “Ya Resûlallah! Sen kendi nefsim hariç bana herkesten daha sevimlisin” buyurdu. Bunun üzerine Resûlullah (sav), “Olamaz ey Ömer! Ben sana senin nefsinden daha sevimli gelmedikçe olmaz” deyince Ömer (ra) , “Sen bana, nefsimden de daha sevimlisin” karşılığını verince Resûlullah (sav)“İşte şimdi oldu ey Ömer” demiştir.¹⁰⁸

Ömer (ra) Bir gün umreye gitmek için Resûlullah (sav)'den izin almak istediğinde Resûlullah (sav), “Ey kardeşim dualarında beni unut-

104 Muhammed Ebu Nasr, Ömer(ra) , 3681.

105 Buhari, No: 3681.

106 Fethu'l-Bari, VII, 36.

107 Buhari, No: 3.

108 Buhari, No: 6632.

ma!” demişti. Ömer (ra) bu söz üzerine, “Resûlullah’ın benim için, kardeşim demesi kadar, hiçbir şey bana bu denli sevimli gelmemiştir.”¹⁰⁹

İşte bu yüce ve şerefli sevgidir ki Ömer (ra)’ın tüm savaşlarda Hz. Peygamber’in yanında olmasına vesile olmuştur. Bu sevgi ona savaşın her meselesini, insanların yapılarını öğrenmesine vesile olmuştur. Onun Resûlullah (sav)’in yanına çok gidip gelmesi, konuştuğu dili açık ve net bir şekilde konuşmasına da yardımcı olmuştur. İleri ki sayfalarda inşallah bu konulardan bahsedecek onun cihad meydanlarında Resûlullah (sav)’le yaşadıklarını aktarmaya çalışacağız.

Cihad Meydanlarından Resûlullah (sav)’le Beraberliği

Âlimler Ömer (ra)’ın Bedir, Uhud ve diğer savaşlarda Resûlullah (sav)’le beraber olduğu ve hiçbir savaştan geri kalmadığı konusunda ittifak halindedirler.¹¹⁰

1. Bedir Savaşı

Ömer (ra) Bedir savaşına iştirak etmiş, savaştan önce Resûlullah (sav)ashabıyla istişare edince ilkin Ebubekir (ra)’le konuşmuş, bu esnada Ebubekir (ra) güzel konuşup kâfirlerle savaşılması gerektiğine işaret etmiş, ardından Ömer (ra)’le konuşmuş, o da güzel sözler söyleyerek kâfirlerle savaşılmasına işaret etmişti. Bu savaşta ilk şehit düşen Ömer (ra)’ın kölesi Mihce’ adından bir sahabyıdır.¹¹¹ Ömer (ra) bu savaşta dayısı As b. Hişam’ı öldürmüş, akide esasını göz önünde bulundurup bunnı akrabalık bağında daha üstün tuttuğunu göstermiş. Hatta bundan da şeref duyduğunu ifade etmiştir. Savaşın sora ermesinden sonra savaş esirlerine yönelmişti. Bunda bizim için çeşitli dersler ve ibretler vardır. Bunları “Sireti Nebvi’ye Dair Yorum ve Tahliller” adlı eserimde dile getirdim. Ömer (ra) , Resûlullah (sav)’in amcası Abbas’ı esirler arasında görünce ona, “Ey Abbas! Müslüman ol! Allah’a yemin olsun ki, senin Müslüman olman bana babam Hattab’ın Müslüman olmasından daha se-

¹⁰⁹ Ebu Dâvud, Salât, 1498.

¹¹⁰ İbnü’l-Cevzi, Menakibu Ömer, s.98.

¹¹¹ İbn Sâd, III, 391.

vimli gelir, çünkü bu Resûlullah (sav)'in hoşuna gidecektir" demiştir.¹¹² Esirler arasında Kureyş'in hatibi olan Süheyl b. Amr da vardı. Ömer (ra) Resûlullah (sav)'e, "Ya Resûlallah! Beni bırak da Süheyl'in dişlerini sökeyim, dilini keseyim de bir daha asla hiçbir yerde senin aleyhinde konuşmasın" dediğinde, Hz. Peygamber (sav);

"Hayır, ben ona işkence yapamam. Hem, ben ona işkence edersem Allah da beni cezalandırır. Ayrıca umulur ki o, bir gün hoşlanacağın bir davranışta bulunur" buyurdu.¹¹³ Bu Nebvî ihbar, Resûlullah (sav)'in vefatından sonra aynen gerçekleşti. Şöyle ki: Bir grup Mekkeli İslâm'dan dönmeye yeltendiğinde, o esnada Mekke valisi Attab b. Üseyd, bundan korkup saklandığı sırada Süheyl b. Amr ortaya atılıp Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra Resûlullah (sav)'in vefatı konusunda şunları söylemişti: Bu İslâm'a ancak kuvvet katacaktır. Kim bunda bizi şüpheyi düşürmek isterse onun boynunu vururuz. O halde insanlar görüşlerini gözden geçirsinler!"¹¹⁴

Ömer (ra) , Resûlullah (sav)'den onun Bedir'de öldürülen Mekkeli müşriklere dair konuşmasını aktarmıştır. Hz. Enes (ra) şunu rivayet etmiştir: "Ömer (ra)'le beraber Mekke ve Medine arasında bir mevkide hilâli gözetliyorduk. Ben keskin gözlüydim ve o esnada hilâli gördüm. Ömer (ra)'a "Sen de gördün mü?" diye sorduğumda bana "Ben yataкта uzandığım halde görebilirim" dedi. Sonra da Bedir savaşına katılanlardan bahsetti. Şunları söyledi: "Resûlullah (sav)dün onların ölümlerini bize göstermişti. "Yarın falanca kimse, Allah'ın izniyle ölecektir, yarın da falanca kimse ölecektir" diyordu.

Hz. Peygamber'in dedikleri gerçekleşti. Ona dedim ki: "Seni hak ile gönderene yemin olsun ki, seni yanıltmadılar, öldüler." Resûlullah (sav)sonra cesetlerinin bir kuyuya atılmasını emir buyurdu. Kuyuya atıldıklarında yanlarına gitti ve "Ey falanca kimse! Allah'ın size vaat ettiğiyle karşılaştınız mı? Ben Allah'ın bana vaat ettiğiyle karşılaştım." Ömer (ra) , Resûlullah (sav)'e, "Ya Resûlallah! Ölmüş kimselere mi konuşuyorsun?" diye sorunca Resûlullah (sav)"Siz benim söylediklerimi onlardan daha iyi işitecek değilsiniz. Fakat onlar cevap verememekteler" buyurmuştur.¹¹⁵ Umeyr b. Vehb daha Müslüman olmadan önce, Bedir savaşından sonra Resûlullah (sav)'i öldürmek için Medine'ye geldiğinde o

¹¹² el-Bidaye ve'n-Nihaye, III, 311.

¹¹³ A.y.

¹¹⁴ Hamidi, İslam Tarihi, IV, 181.

¹¹⁵ İmam Ahmed, Müsned, No: 182.

sırada Ömer (ra) bir grup Müslüman'la Bedir savaşı hakkında konuşuyor, Allah'ın bu savaşta onlara sunduğu ikramı dile getiriyorlardı. Ömer (ra) Umeyr'i elinde kılıç olduğu halde Mescid'in yanında devesini yere yatırırken görünce, "İşte bu köpek, Allah'ın düşmanı Umeyr'dir. Muhakkak bir kötülük için gelmiştir, Bedir'de elimizden sıyrılıp kaçtı" dedi ve ardından da Resûlullah (sav)'in yanına giderek, "Ya Resûlallah! Allah'ın düşmanı Umeyr kılıcını kuşanmış halde gelmiş bulunuyor" dedi. Bunun üzerine Resûlullah "Onu yanıma alın!" dedi.

Ömer (ra) adamın yanına gidip kılıcını alıp onun boynuna astı ve Ensar'dan bazılarını onu Resûlullah (sav)'e götürmelerini söyledi. Ona dikkat etmelerini de tembihledi. Onu alıp Resûlullah (sav)'in yanına götürdüler. Ömer (ra) boynundaki kılıca sarılmış vaziyetteydi. Resûlullah (sav), "Bırak onu ey Ömer!" dedi. Adama yaklaşmasını söyledi. Umeyr yaklaşıncı "Hayırlı sabahlar" şeklinde cahiliyede kullanılan bir selâm verdi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) "Allah bize, seni bizi selâmladığından daha hayırlı bir selâmı, cennet selâmını bağışladı ey Umeyr!" dedi. Sonra da kendisini buraya getiren şeyin ne olduğunu sordu. Umeyr, "Şu elinizde bulunan esir için geldim, ona iyi davranın" dedi. Ona, "Boynundaki kılıç da nedir?" diye sorduğunda, "Allah kılıçların belasını versin, bize bir faydaları olmadı" dedi.

Hiz. Peygamber (sav), "Bana doğru söyle! Seni buraya getiren nedir?" diye sorunca adam aynı şeyleri tekrarlardı. Resûlullah (sav), "Sen ve Safvan Mescid-i Haram'da hicr mevkiinde oturup Bedir'deki ölülerinizi yâd ettiniz ve sen şöyle dedin: 'Şayet üzerimde şu borçlar ve çoluk çocuğum olmasaydı gider Muhammed'i öldürürdüm.' Safvan da sana, beni öldürmen için borç ve çocukların konusunda garanti verince sen de kalıp yanıma geldin" dedi. Umeyr o esnada, 'Şehadet ederim ki sen Allah'ın Resûlü'sün. Ya Resûlallah! Biz senin gökten vahiy olarak getirdiklerini yalanlıyorduk. Fakat bu iş sadece benimle Safvan arasında gerçekleşmişti. Bunu sana ancak Allah haber vermiştir. Beni İslâm'la hidayete erdiren Allah'a hamdolsun' dedi ve kelime-i şehadeti söyledi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber (sav), "Din hususunda kardeşinizi bilgilendirin! Ona Kur'an'ı öğretin! Onu esirini de serbest bırakın" dedi. Ashab söylenenleri yaptı.¹¹⁶

Görüldüğü üzere Ömer (ra) emniyete son derece önem vermiş, Umeyr'e dikkat etmiş, insanları ona karşı uyarmıştı. Onun bir şeytandan

başkası olmadığını ancak şer için geldiğini belirtmişti. Onun geçmişini biliyordu. O, Müslümanlara Mekke’de işkence edenlerdendi. Bedir’de müşrikleri Müslümanlara karşı savaşmaya teşvik etmiş, Müslümanların sayısını öğrenme hususunda çalışmalar yapmıştı. İşte bu yüzden Ömer (ra) Resûlullah (sav)’i korumayı gerekli gördü ve dolayısıyla Umeyr’in kılıcına sımsıkı yapıştı. Onu kullanmasına imkân tanımayacaktı. O açıdan bazı sahabilere, Resûlullah’ı korumaları için emir verdi.

2. Uhud, Benu Mustalık ve Hendek Savaşları

Onun cihadının özellikleri: Gayet atılgan, küçük düşmeyi kabul etmeyen, mağlubiyet gelip çatsa bile zilleti kaldırıp atmaya çalışan bir yapıdaydı. Nitekim Resûlullah (sav)’in Müslümanları savaşmaya teşvik ettiği Uhud savaşında böyle olmuştu. Bu savaşın sonunda Ebu Süfyan, “Muhammed aranızda mı?” diye seslenince Resûlullah (sav), “Ona cevap vermeyiniz” diye arkadaşlarını tembihledi. Ebu Süfyan daha sonra, “Ebu Kuhafe (Ebubekir (ra)) aranızda mı?” diye sorunca Resûlullah (sav)yine karşılık verilmemesini istedi.

Ebu Süfyan daha sonra “Hattab’ın oğlu aranız da mı?” diye seslendi. Herhangi bir ses çıkmayınca Ebu Süfyan, “Bunlar öldürülmüştür, şayet sağ olsalardı cevap verirlerdi” diye seslendi. Ömer (ra) buna dayanamadı ve “Ey Allah’ın düşmanı, Allah onları sağ bıraktı ki seni mağlup etsinler” diye karşılık verdi. Ebu Süfyan daha sonra, “Yücelsin Hubel” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav), “Ona karşılık verin!” dedi. Sahabiler, “Ne söyleyelim ya Resûlallah?” diye sorduklarında Resûlullah (sav), “Allah daha yüce ve daha büyüktür” demelerini söyledi.

Ebu Süfyan, “Bizim Uzza’mız var, sizin yok” deyince Resûlullah (sav)“Ona karşılık verin!” dedi. Sahabiler “Ne söyleyelim ya Resûlallah?” diye sorduklarında Resûlullah (sav)“Allah bizim Mevla’mızdır ve sizinse mevlanız yoktur” demelerini söyledi. Ebu Süfyan, “Bu Bedir’e karşılıktır, savaş biz kazandık. Sizler bazı kimselerin uzuvlarının kesildiğini göreceksiniz. Bunları ben emretmedim ama yapılması da beni üzmecektir” dedi.¹¹⁷ Bir rivayette Ömer (ra)’ın şunları karşılık olarak söylediği belirtilmiştir: “Bedirle bu savaş eşit değildir. Bizim ölülerimiz cennete, sizinkiler ise cehenneme gittiler.”¹¹⁸ Ebu Süfyan, Ömer (ra)’a

¹¹⁷ Buhari, Megazi, 404.

¹¹⁸ Siretu’n-Nebevviye es-Sahih, II, 392.

şunları söyledi: “Allah için söyle ey Ömer! Muhammed’i öldürdük mü?” Ömer (ra) , “Allah’a yemin olsun ki hayır, o şu anda senin sözlerini işitmektedir” dedi. Ebu Süfyan, “Sen benim nazarımda İbni Kam’a’dan daha doğru sözlüsün ve daha iyisin” dedi. İbni Kam’a Resûlullah (sav)’i Uhud’da öldürdüğünü söylemiştir.

Ebu Süfyan’ın Resûlullah (sav)’i, Ebubekir (ra)’i, Ömer (ra) ’i sorması müşriklerin bu kimselere açık bir şekilde önemseyişini göstermektedir. Onlara göre bu kimseler, Müslümanların önde gelenleridirler, onlar sayesinde İslâm yücelmiş, devletinin gücü artmış ve bunlar toplumda dayanak oluşturan kimseler olmuşlardır. Müşriklere göre onların öldürülmesiyle İslâm artık belini doğrultamayacaktı. Ebu Süfyan’a karşı ilkin suskun kalmak onu küçük düşürme anlamına geliyordu. Bir neticeye ulaşamayacağı anlaşıp kibri sönünce ona işin hakikati anlatıldı ve Müslümanlar bunu bir cesaretle anlatmışlardır.

Benu Mustalık gazvesinde Ömer (ra)’ın daha belirgin bir yeri vardır. Olayı şahidinden dinleyelim. Cabir b. Abdullah el-Ensari şunları anlatmıştır: Savaş esnasında muhacirlerden birisi Ensardan birisinin arkasına ayağıyla vurdu. Ensari bunun üzerine “Yetişin ey Ensar topluluğu” dedi. Muhacir olan da “Yetişin ey muhacirler topluluğu” dedi. Resûlullah (sav)bu sözleri işitince “Bırakın bunları, bunlar cahiliye âdetleridir” dedi. Aynı sözleri işiten Abdullah b. Ubey ise “Bunlar (muhacirler) en sonunda yapacaklarını yaptılar. Medine’ye döndüğümüzde şerefli olanlar diğerlerini oradan çıkaracaktır” dedi. Ömer (ra) İbni Ubey’in sözlerini işitince Resûlullah (sav)’e gelip “Ya Resûlallah! Bırak da bu münafığın kellesini vurayım” dedi. Resûlullah (sav)“Bırak onu, sonra insanlar, Muhammed kendi adamlarını öldürüyor, demezler mi?” karşılığını verdi. Bir rivayette de Ömer (ra) şunları söylemiştir: “Abbad b. Bişr’e söyle de onu öldürsün.” Resûlullah (sav)aynı karşılığı vermiş ve “Şimdi yola çıkıyoruz” demiştir. Hâlbuki Resûlullah (sav)öyle bir vakitte yola çıkmazdı fakat toparlanıp yola koyuldular.¹¹⁹

İşte Resûlullah (sav)’in yönlendirmesi ve etkisiyle Ömer (ra)’ın maslahatlar ve mefsedetler fıkını kavradığını görmekteyiz. Bu konuda şu örneğe bakalım: Resûlullah (sav)’in “Bırak onu, sonra insanlar, Muhammed kendi adamlarını öldürüyor, demezler mi?” sözü karşısında Ömer (ra)’ın ses çıkarmaması onun siyasî noktada itaatinin ve içeride safları birleştirmenin göstergesidir. İnsanların “Muhammed’in arkadaş-

ları Muhammed'i nasıl da sevmekteler" sözüyle "Muhammed arkadaşlarını öldürmekte" sözü arasındaki farkın büyüklüğünü ciddi şekilde göstermektedir. Bunu müşriklerin büyük lideri Ebu Süfyan şu sözleriyle bizat tekid etmektedir: "Muhammed'in ashabının, Muhammed'i sevdikleri kadar arkadaşları tarafından sevilen bir kimse görmedim!" Bu söz aynı zamanda "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" sözüne de açıklık getirmektedir. Bunun gerisinde Medine'de Müslümanların safları içine girecek düşmanca tutumları da göz önüne sermektedir. Ancak müşrikler böyle bir sevgiden dolayı şimdilik umutlarını yitirmiş bulunmaktaydılar.

Hendek gazvesine dair Cabir (ra) şunları rivayet etmiştir: "Ömer (ra) , Hendek savaşının olduğu günde gün batımında Kureyş kâfirlerine küfrederek geldi ve şunları söyledi: "Ya Resûlallah! Güneş batmak üzereyken namaz kıldım. Resûlullah (sav) ise "Allah'a yemin olsun ki, ben daha kılmadım" dedi. Resûlullah (sav)'le beraber Bathan'a¹²⁰ indiler. Resûlullah (sav)'la beraber namaz için abdest aldık. Güneş battıktan sonra ikindiye kıldık ardından da akşamı kıldık.¹²¹

3. Hudeybiye Musalahası, Hevazin Seriyyesi ve Hayber Savaşı

Resûlullah (sav)Ömer (ra) 'ı, Hudeybiye gününde Kureyş'e göndermek isteyince Ömer (ra) şunları söyledi: "Ya Resûlallah! Ben hakkımda Kureyş'ten korkuyorum. Adıyoğullarından beni orada koruyacak kimse yok. Kureyş benim onlara karşı öfke ve nefretimi biliyor. Fakat bu konuda benden daha güçlü birini biliyorum. O da Osman b. Affan'dır. Resûlullah (sav)Osman (ra)'ı, savaşmaya değil, sadece ziyaret maksadıyla geldiklerini bildirmesi için Ebu Süfyan'a ve Kureyş'e göndermek için çağırıldı. Anlaşma imzalanmadan önce Müslümanlar arasında bu konuda ciddi bir muhalefet ortaya çıktı. Özellikle de Medine'ye sığınmış olan Müslümanların iadesi ve irtidat edip Mekke'ye sığınanların da serbest bırakılmasıyla ilgili maddeler üzerinde sorun çıkmıştı. Müslümanların bu yıl hac yapmayıp geri dönmeleriyle ilgili madde, bu anlaşmanın özellikle itiraz edilen bir maddesiydi. Buna en çok karşı çıkanlar, Ömer (ra) , Evs'in lideri Üseyd b. Hudeyr, Hazrec'in lideri Sa'd b. Ubade'ydi. Tarihçiler Ömer (ra)'m bu maddeye itirazını ilân ederek Resûlullah (sav)'e gelip şunları söylediğini kaydetmişlerdir:

¹²⁰ Bathan, Medine'de bir vadinin adıdır.

¹²¹ Buhari, No: 571.

H. Ömer: *Sen Allah'ın Resûl'ü değil misin?*

H. Peygamber: *Evet.*

Ömer (ra) : *Biz Müslüman değil miyiz?*

H. Peygamber: *Evet.*

Ömer (ra) : *Onlar müşrik değil mi?*

H. Peygamber: *Evet.*

Ömer (ra): *O halde dinimiz hususunda bu alçaklığı neden kabul ediyoruz?*

H. Peygamber: *Ben Allah'ın Resûlü'yüm ve anlaşmaya karşı gelmeyeceğim.*

Başka bir rivayette de Resûlullah (sav)'in "Ben Allah'ın kulu ve elçisiyim. O'nun emrine asla karşı gelmeyeceğim ve O beni asla zor durumda bırakmaz" dediği belirtilmiştir.¹²²

Ömer (ra), "Sen bizim Kâbe'ye gidip tavafta bulunacağımızı söylememiş miydin?" deyince Resûlullah (sav)"Evet, sana bu yıl geleceğimi zi haber verdim" dedi.

Ömer (ra), "Hayır" deyince Resûlullah (sav)"Sen gelip onu tavaf edeceksin" buyurmuştur.

Ömer (ra), daha sonra Ebubekir (ra)'e gitmiş ve "O, Allah'ın elçisi değil mi?" demiş, Ebubekir (ra) "Evet" demiş, daha sonra "Biz Müslüman değil miyiz?" deyince, yine "Evet" demiş.

Ömer (ra), "Onlar müşrik değil mi?" deyince, Ebubekir (ra) "Evet" demiş; Ömer (ra), "O halde dinimiz hususunda bu alçaklığı neden kabul ediyoruz" demiştir.

Ebubekir (ra), karşı gelmemesi ve itirazlarda bulunmaması için nasihatler etmiş ve "Onun yaptığına tâbi ol! Ben şahadet ederim ki o, Allah'ın Resûlü'dür. Hak onunla beraberdir. Biz Allah'ın emrine karşı gelmeyeceğiz ve Allah onu zorda bırakmayacaktır" demiştir.¹²³

Ebu Cendel olayıyla karşılaşan Müslümanlar bundan etkilenip tekrar sulh anlaşmasına karşı gelmek istediler. İçinde Ömer (ra)'ın de bulunduğu bir grup sahabe Resûlullah (sav)'in yanına gidip musalahaya itirazlarını dile getirip bunun tekrar ele alınmasını ilân ettiler. Fakat Resûlullah (sav) Allah'ın kendisine verdiği yumuşaklık, sabır ve kuvvetli de-

¹²² Buhari, No: 3011.

¹²³ İbn Hişam, Sire, III, 346.

liller sunma özelliğiyle onları yapılan sulhe razı etme konusunda başarılı oldu. Onun Müslümanların yararına ve bir yardım olduğunu belirtti. Allah (cc) 'nın Ebu Cendel ve benzeri Müslümanlara bir çıkış yolu göstereceğini ifade etti. Resûlullah (sav)'in dediği oldu. Ömer (ra) Resûlullah (sav)'den güzel ve âdabına uygun şekilde itirazda bulunma sanatını öğrenmiş oldu. Bu yüzden Ömer (ra) halifeliği döneminde genelin maslahatına yardım edecek şekilde sağduyulu görüşleri ortaya koyma konusunda ahabî teşvik etmiştir. İslâmî toplumda görüşleri açık şekilde ortaya koyma hususu garanti altındadır. Müslüman ferdin de kendi görüşünü serbestçe ortaya koyma hakkı vardır. Bu, hâkim sınıfın, halifenin ya da idarecinin görüşüne zıtlık da teşkil etse böyledir. Müslüman ferdin -fikir ve düşünce hürriyetini ortadan kaldıran terör olmadığı müddetçe emniyet ve garanti içerisinde görüşünü belirtme hakkı vardır. Ömer (ra)'ın Resûlullah (sav)'e kendi görüşünü açıklaması, uygulamaya itiraz etmesinden anlıyoruz ki, Müslüman devlet başkanına muhalefet edip görüş belirtmek ceza gerektirmeyen ve görüş sahibini zindana tıkmayı icap ettirmeyen bir durumdur.¹²⁴

Ömer (ra)'ın böyle davranması meseleye dair duyduğu bir şüphe ya da olumsuzluktan dolayı kesinlikle değildir. Bilâkis kendisine gizli kalmış olan bir şeyi anlamak ve küfrü zelil düşürmek içindi. Çünkü o, biliyordu ki İslâm muhakkak yardım görecektir. Hudeybiye'deki hikmetin hakikatini anladığında şunları söylemiştir: "O günden sonra yaptığım-
dan dolayı hep tasaddukta bulunmaya, namaz kılıp oruç tutmaya ve kö-
le azad etmeye gayret gösterdim. Konuşmalarına dikkat ettim ve hep ha-
yırlı konuşmalar olmasına özen gösterdim."¹²⁵

Hicretin yedinci senesinin Şaban ayında Resûlullah (sav)Ömer (ra) 'ı Hevazin topraklarının uç kısmına bir seriyye için gönderdi. Bu yer Mekke'ye dört günlük mesafedeydi. Ömer (ra) otuz kişiyle yola koyuldu. Yanında Benu Hilal kabilesinden bir rehber de vardı. Geceleri yol alıyor gündüzleri de saklanıyorlardı. Hevazinlilere haber ulaşınca kaçtılar. Ömer (ra) bulundukları yere gidince karşısına kimse çıkmadı. Bunun üzerine daha sonra Medine'ye döndü. Bir rivayette rehberin Ömer (ra)'a "Has'amlıların topraklarına da sefer yapma düşüncen yok mu?" diye sorduğunda Ömer (ra), "Resûlullah (sav)bunu bana emretmedi. Ben ancak Hevazinlilerle savaşmakla görevlendirildim" karşılığını vermiştir. Bu seriyye bize askeri şu üç neticeyi göstermektedir:

¹²⁴ Ebu Faris, Hudeybiye Gazvesi, 134.

¹²⁵ Muhtasarı Minhacul-Kasidin, 293.

ITAA7

Birincisi: Ömer (ra)'ın komutanlığa ehil bir biri olduğunu göstermektedir. Şayet böyle olmasaydı Resûlullah (sav)onu tehlikeli bir bölgeye komutan olarak göndermezdi. Çünkü bu kabile Arap kabilelerinin en güçlü ve en tehlikeli olanlarındandı.

İkincisi: Ömer (ra) gündüzleri gizleniyor, geceleri de yol alıyordu. Bu, hedefe kilitlenme ve düşmanı caydırma anlamına geliyordu. Savaşların en önemli unsurlarından biri de düşmanı korkutup kaçmaya sevk etmektir. Bu sebeple az sayıdaki kuvvetiyle müşriklerin güçlü ve büyük ordularını mağlup etmiştir.

Üçüncüsü: Ömer (ra) yüce komutanının dediklerini harfiyen uyguluyordu. Bunları erteleme yoluna gitmedi. Bu da her zaman ve mekânda olduğu gibi askeri ruhun esası demektir.¹²⁶

Resûlullah (sav)Hayber seferinden önce orayı gözetleme maksadıyla Ömer (ra) 'ı görevlendirince o da bazı arkadaşlarıyla bu görevi yerine getirip geri döndü. Bunun üzerine Resûlullah (sav), "Yarın sancağı Allah ve Resûlü'nü seven ve Allah ve Resulünün de kendisini sevdiği birine vereceğim" dedi. Ertesi gün Ebubekir (ra), Ömer ve Ali Resûlullah (sav)'in önünde gözüküverdiler. Ali (ra)'ın o sırada gözleri ağrıyordu. Resûlullah (sav), tükürüğüyle gözlerini tedavi etti. Sancağı ona verdi. Kendisine katılanlarla beraber Hayber'e yürüdü. Yolda şu şiiri okumuştı:

Kılıçlar çekildi kahramanlar merhaba demekte

Aslanlar geliyor, alevler misâli

Hayber biliyor merhaba dediğimi

Bazen yaralar bazen de darbeler indiririm

O gün Müslümanlar Ömer (ra)'ın vurduğu darbeleri işitmişlerdi. Ali (ra)'ın öncülüğünde Allah (cc) zaferi Müslümanlara sundu.

Hayber dönüşünde bazı Müslümanlar "falanca kişi şehit olmuş" dediklerinde Resûlullah (sav), "Asla! Ben onu abası ya da hırkası içinde cehennemde gördüm" buyurdu. Sonra da "Ey Hattab'ın oğlu! Git ve insanlara 'Ancak mü'minler cennete girer' diye seslen" şeklinde emir verdi. Ömer (ra), "ben de çıkıp insanlara, bilin ki mü'minlerden başkası cennete girmeyecektir' diye seslendim" demiştir.¹²⁷

¹²⁶ Şit Hattab, Farul el-Kaid, 117.

¹²⁷ Imam Ahmed, Müsned, No:203.

ITAA7

emre
dile
emre
baker
yani

4. Mekke'nin Fethi, Huneyn ve Tebük Savaşları

Kureyş, düşmanlık gösterip Hudeybiye anlaşmasını bozunca Medine'den gelecek olan tehlikenden korktu. Bu yüzden Ebu Süfyan'ı Medine'ye gönderip anlaşmanın yenilenmesi ve müddetinin uzatılmasını istediler. Ebu Süfyan, kızı Ümmü Habibe'nin yanına gittiğinde hiç de iyi karşılanmadı. Daha sonra Resûlullah (sav)'e gitti. Fakat Resûlullah (sav)sözlerine karşılık vermedi. Daha sonra Ebubekir'e gidip Resûlullah (sav)'le konuşmasını söyledi fakat Ebubekir bunu yapmayacağını belirtti. Daha sonra Ömer (ra)'a gitti. Ömer (ra) ona, "Ben mi sana aracı olacağım? Allah'a yemin olsun ki, zerre kadar fırsat bulsam hemen size karşı savaş açardım" dedi.¹²⁸ Resûlullah (sav) Mekke'nin fethi için gerekli hazırlıkları tamamlayınca Hatib b. Ebu Belta' Mekkelilere bir mektup yazıp Resûlullah (sav)'in onlara karşı harekete geçtiğini haber verdi. Fakat Allah (cc) vahiy yoluyla bunu Resûlullah (sav)'e haber verdi. Resûlullah (sav)buna daha yerindeyken müdahale etti.

Ali (ra) ve Mikdad'ı Medine'ye on iki mil uzaklıkta olan Hah mevkiindeki kadını yakalaması için görevlendirdi. Şayet mektubu çıkarmazsa üstünü aramakla tehdit ettiler. Bunun üzerine kadın mektubu onlara verdi. Resûlullah (sav)daha sonra Hatib (ra)'ı çağırıp olayın aslını öğrenmek istedi. Hatip, "Ya Resûlallah! Benim hakkımda acele etme! Ben Kureyş'le daha sonra tanışmış biriyim. Buraya gelen Muhacirler kendi yakınları sayesinde Mekke'de aile ve mallarını koruyabilmekteler. Fakat benim böyle bir durumum olmadığından bunu, onlar nezdinde bir sığınacağım olsun diye yaptım. Bunu dinimden dönme ya da İslâm'la tanıştıktan sonra tekrar küfre dönme düşüncesiyle yapmadım" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav), "Hatip, doğrudan başkasını konuşmadı" dedi. O esnada Ömer (ra) "Ya Resûlallah! Bırak da bu münafığın boynunu vurayım" dedi.

Resûlullah (sav), "O Bedir'e katılmış bir insandır. Ne biliyorsun belki de Allah (cc) Bedir'e katılanlara baktı ve 'Dilediğinizi yapın, çünkü sizi bağışlamış bulunuyorum' demiştir" sözleriyle karşılık verdi. Hatib'in meselesine dair Resûlullah (sav)ve Ömer (ra) arasında geçen konuşmalardan elde edeceğimiz dersler ve ibretler vardır:

¹²⁸ İbn Hişam, Sire, II, 265.

Mineh
sözünü
İngilizce
065
kullandı

—Casus hakkında verilecek hüküm öldürülmektir. Fakat Resûlullah (sav) Hatıb'ın Bedir ehlinden olması sebebiyle bunu yapmamıştır.

—Ömer (ra)'ın din konusunda tavizsiz olması. Onun bu tutumu Hatıb'ın boynunu vurmak istemesiyle ortaya çıkmaktadır.

—Ömer (ra) Hatıb hakkında kullandığı münafık sözünü lafzen söylemiş, bunu istilahi anlamında kullanmamıştır. Bilindiği üzere nifak, küfrü gizlemektir ve Müslüman olduğunu da açığa vurmaktır. Ömer (ra)'m kastettiği de “O dışa vurduğunun tersini gizlemiştir, yani Müslüman olduğunu gizlemiş bulunuyor. Çünkü gönderdiği mektupta uğruna savaştığı imanını gizlemiş oluyordu.”¹²⁹

—Ömer (ra) Resûlullah (sav)'e sözleriyle karşılık vermesinde dolayı “kızgın” ve “Hatıb'a cezasını vermeyi düşünen bir adam” pozisyonundan içinde “haşyet ve teessür hissedip ‘Allah ve Resûlü daha iyi bilir’ diyen bir adam konumuna girmiştir. Onun öfkesi Allah ve Resûlü içindi. Ne zaman ki durumun onun düşündüğü şekilde olmayıp da Allah ve Resûlü'nün o kimseden razı olduğu şeklinde olduğunu görünce hatasından dönmüş, arkadaşına cihad ve gayretinden dolayı güzellik ve onu takdir etmekle muamele etmiştir.

Resûlullah (sav) Mekke'nin fethi sırasında Merruzzehran'da konakladığında Ebu Süfyan kendi canından korkmuş ve Resûlullah (sav)'in amcası Abbas'ı aracı yaparak eman dilemesini istemişti. Resûlullah (sav) bunu yaptı.

Abbas Ebu Süfyan'a şunları söylediğini anlatmıştır: “Yazıklar olsun sana ey Ebu Süfyan! İşte Resûlullah, insanlarla beraber geliyor!” Ebu Süfyan “Annem babam sana feda olsun, çare nedir?” diye sorunca Abbas, “Şayet sana karşı zafer kazanırsa senin boynunu vurur, şu deveye bin, seni Resûlullah'a götürüyim de sana eman versin” dedi. Abbas şunları anlatmıştır: “Ebu Süfyan dediğimi yaptı ve onu Resûlullah'a götürdüm. Müslümanların yaktığı her bir ateş kümesinin yanından geçtiğimizde orada bulunanlar “Bu da kimdir?” diye soruyorlardı. Beni Resûlullah (sav)'in devesinin üzerinde gördüklerinde “Resûlullah'm amcası Resûlullah'ın devesine binmiş” diyorlardı. O esnada Ömer (ra)'ın yaktığı ateşin olduğu yerden geçerken bizi gördüğünde “Bu da kim?” deyip bize doğru gelmek için ayağa kalktı. Ebu Süfyan'ı arkada görünce “Ebu Süfyan Allah'ın düşmanıdır, onu bize bir söz ve eman akdi olmaksızın

gönderen Allah'a hamdolsun" deyip Resûlullah (sav)'in olduğu yere sert şekilde gitti. Resûlullah (sav)'e "Ya Resûlallah! Ebu Süfyan'ı bize bir söz ve eman akdi olmaksızın gönderen Allah'a hamdolsun, bırak da onun boynunu vurayım" dedi. Bunun üzerine ben, "Ya Resûlallah! Ben ona kefil oldum" dedi. O sırada Ömer (ra) sertliğini arttırmaya başlayınca ben "Yavaş ol, ey Ömer, şayet Adiyogullarından olsaydı böyle demezdin. Biliyorsun ki o, Abdimenafogullarındandır" dedim. Ömer (ra) "Yavaş ol, ey Abbas! Şayet Hattab Müslüman olsaydı yine de senin Müslüman olduğun gün onun Müslüman olduğu günden bana daha sevimli gelirdi. Aynı şekilde biliyorum ki şayet Hattab Müslüman olsaydı yine de senin Müslüman olduğun gün onun Müslüman olduğu günden Resûlullah'a daha sevimli gelirdi" dedi.

Resûlullah (sav), "Ey Abbas! Onu kendi yanına al ve sabah olunca bana getir" dedi. İşte Ömer'in tavrı! Allah'ın düşmanını Müslüman kuvvetler arasından korkak ve zelil bir şekilde geçerken gördüğünde onun boynunu vurmak istiyor, bunu da Allah'a yaklaşmak ve cihad maksadıyla yapmak düşüncesindeydi. Fakat Allah (cc) Ebu Süfyan hakkında hayrı diledi, göğsünü İslâm'a açıp onu korudu.¹³⁰

Huneyn savaşında ise müşrikler İslam ordusuna azgın bir şekilde saldırınca Müslümanlar arasında bir dağılma yaşandı. Resûlullah (sav)bu durum karşısında "Nereye ey insanlar? Ben Allah'ın elçisiyim ben Abdullah'ın oğlu Muhammed'im" dedi. Bunu işiten olmadı. Herkes ardı ardına kaçmıştı. Hz. Peygamber'in yanında Muhacir, Ensar ve Ehli Beytinden bazı kimseler kalmıştı. Muhacirlerden o sırada sebat edip kalanlar arasında Ebubekir, Ömer, Ehl-i Beytinden Ali b. Ebu Talib, Abbas b. Abdulmuttalib, oğlu Fazl, Ebu Süfyan b. Haris ve oğlu, Rebia b. Haris ve bazı kimseler vardı. Ebu Katade Ömer (ra)'ın bu savaştaki konumunu şöyle anlatmıştır: Huneyn'e gitmek için Resûlullah (sav)'le beraber yola çıkmıştık. Düşmanla karşılaştığımızda devriye gezer haldeydik. O esnada müşriklerden birinin bir Müslüman'la çarpıştığını gördüm. Arkadan gidip adamın omzuna vurdum. O esnada zırhım kırıldı. Ali (ra) gelip beni kendisine doğru çekti. Ölümün kokusunu hissetmiştim. Beni gönderdi. Ömer (ra)'ın yanına gittim. Ona "İnsanlar ne durumda?" diye sorduğumda "Allah emretti, onlar da döndüler" dedi.¹³¹

Allah (cc) bu savaş hakkında şöyle buyurmuştur: "Andolsun ki Al-

130 Atıf Lemaze, el-Faruk, 518.

131 Buhari, No: 4066.

lah, birçok yerde (savaş alanlarında) ve Huneyn savaşında size yardım etmişti. Hani çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat sizi hezimete uğramaktan kurtaramamıştı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti, sonunda (bozularak) gerisin geri dönmüştünüz.¹³² Hezimetin yaklaştığında Allah (cc) mü'minleri affetmiş, ardından Allah (cc) dostlarına, Resûlullah (sav)'in yanına dönmeleri ve onun etrafında birikmeleri neticesinde yardım etmiştir. Allah (cc) üzerlerine sekinet ve yardımını indirmiş ve bu konuda şöyle demiştir: "Sonra Allah, Resûl'ü ile mü'minler üzerine sekînetini (sükûnet ve huzur duygusu) indirdi, sizin görmediğiniz ordular (melekler) indirdi de kâfirlere azap etti. İşte bu, o kâfirlerin cezasıdır."¹³³

Huneyn savaşından sonra Müslümanlar Medine'ye dönerlerken Ciranane mevkiinde Resûlullah (sav) Hz.Bilâl'in elbisesi içinde muhafaza edilen gümüşü alıp insanlara verdi. O esnada bir adam gelip, "Ey Muhammed! Adil ol!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav), "Yazıklar olsun sana, ben âdil olmadıktan sonra kim âdil olacak? Şayet âdil davranmazsam o zaman hüsrana uğrar kaybedenlerden olurum" dedi. O sırada Ömer (ra), "Ya Resûlallah! Bırak da bunun boynunu vurayım, bu münafığı öldüreyim" dedi.

Resûlullah, "İnsanların, benim hakkımda, arkadaşlarım öldürüyor, demesinden Allah'a sığınırım. Bu adamın soyundan öyle bir nesil gelecek ki Kur'an okuyacaklar, fakat bu onların boğazından aşağı inmeyecek. Okun yaydan çıkması gibi dinden çıkacaklardır."¹³⁴

Bu konumda Ömer (ra)'ın gösterdiği büyük bir davranışa şahit olmaktaız. Önünde hakkın çiğnenmesine sabrı yoktur onun. Onun yanında Peygamberlik ve nübüvvet makamına düşmanlık edilmişti. Fakat Ömer (ra) u'l-Faruk hemen devreye girip "Bırak da bu münafığı öldüreyim" dedi. İşte bu davranış Ömer (ra) 'ın nübüvvet ve risaletin kutsiyetini çiğneyenin karşısında gösterdiği bir tavidir. Ömer (ra) Ciranane'de sahabelerden Ya'la b. Ümeyye et-Temimi isimli sahabinin Resûlullah'ın üzerine vahiy inerken kendisini görme arzusuna yardımcı olmuştur. Safvan b. Ya'la'dan rivayet edildiğine göre Ya'la "Keşke Resûlullah'ı üzerine vahiy inerken görebilsem" diyordu. Ömer (ra) şunları anlatmıştır: "Ciranane'de Resûlullah (sav)'le beraberdik. Yanında ashabından bazıları da var-

132 Tevbe, 9/25.

133 Tevbe, 9/26.

134 Buhari, 3138, Müslim, 1063.

dı. O esnada kendisini güzel kokuyla sanki yağlamış halde bir bedevi geldi. “Ya Resûlallah! Ihramını kokuya beleyerek umre yapan bir adam hakkında ne dersin?” diye sorunca ben elimi Ya’la’ya işaret ettim ve gelmesini söyledim. O esnada Resûlullah’ın yüzü kızarmış haldeydi. Bu bir saat kadar devam ederdi. Bu durum geçtikten sonra Resûlullah (sav), “Üzerinde bulunan kokuyu gidermek için üç kez yıkan! Üzerindeki cübeyi de çıkar! Sonra haccını yapar gibi umreni yap!” dedi.

Tebük gazvesine gelince, Ömer (ra) bu gazvede malının yarısını infak etmişti. Ömer (ra) insanlara isabet eden açlık durumundan dolayı, halka, hayır işlemeye gelmeleri için Resûlullah’ın çağrıda bulunmasını istedi. Ebu Hüreyre şunları anlatmıştır: “Tebük gazvesi kararı alındığı sırada insanlar kıtlık içindeydi. Bazıları Resûlullah’a, “Ya Resûlallah! İzin versen de su taşımak için kullandığımız develerimizi kessek” dediler. Resûlullah (sav)buna izin verdi.

Ömer (ra) gelip, “Ya Resûlallah! Şayet bunu yaparlarsa bu geçici bir çözüm olur. Onlara erzaklarının fazlasını getirmelerini söyleyen?” şeklinde teklif yaptı. Bazıları bir avuç buğday, bazıları bir avuç hurma ve bazıları da bir avuç öğütülmüş buğday getiriyordu. Böylece bir miktar erzak toplandı. Resûlullah (sav)bunun bereketlenmesi için duada bulundu. Ardından da “Herkes kendi kabına bir miktar alsın” dedi. O sırada karargâhta bulunan herkes kabını doldurdu. Bununla karınlarını doyuruncaya kadar yediler. Bir miktarda artmıştı. Resûlullah (sav)“Şehadet ederim ki Allah’tan başka ilâh yoktur. Yine şehadet ederim ki ben Allah’ın elçisiyim. Herhangi bir kul, bu iki şehadet üzerinde şüpheye düşmeden Allah’a kavuşursa cennete girer.”¹³⁵

Bunlar Ömer (ra)’ın Resûlullah (sav)’le beraber şahit olduğu bazı hususlarda sergilediği tavırlardır. Şüphe yok ki Ömer (ra) bu savaşlarda dersler elde etmiş, ince mefhumları kavramış ve ibretler edinmiştir. Bunlar, insanları idare etmede ve yönlendirmede ona bir azık oluvermiştir.

AŞEHİR TOPLUMUNDA HZ. ÖMER (RA)

Ömer (ra), Hz. Peygamber (sav)’le beraber olmaya son derece önem veriyordu. Yanında bulunduğu sıralarda oturanlar dağılmadığı müddetçe o Resûlullah’ı terk etmiyordu. Medine’de Resûlullah (sav)’in konuş-

malarına katılmadığı çok az olmuştur. Resûlullah (sav)'in ders halkalarına ve vaazlarına katılıyor, bunları en açık şekilde anlamaya çalışıyordu. Resûlullah (sav)'e özel ve genel meselelerde sorular yönlendiriyordu. Bu sebeptendir ki Hz. Peygamber'den beş yüz otuz dokuz hadis rivayet etmiştir.¹³⁶ Bir rivayete göre de beş yüz otuz yedi hadis rivayet etmiştir. İmam Buhari ve Müslim bu hadislerin yirmi altısında ittifak etmişlerdir. İmam Buhari bu hadislerden otuz dördünü rivayet etmiş, İmam Müslim ise yirmi birini rivayet etmiştir. Geriye kalanlar hadisler ise diğer hadis kitaplarında geçmektedir. Allah (cc) onu, iman, İslâm, ihsan, kaza, kader, ilim, zikir, dua, taharet, namaz, cenazeler, zekât, infak, oruç, hac, nikâh, talak, neseb, miras, vesayet vb. öncelikli konularda hadis rivayet etmeye muvaffak kılmıştır. İnsanlar arası ilişkiler, hadler, yeme, içme, kurban kesme, ahlâk, zühd, kalbi haller, menakıb, fiten, kıyamet, hilâfet, idare ve hükûm verme konularında da hadisler rivayet etmiş, bu hadisler İslâmî ilimlere esas teşkil etmiş ve bu ilimler hep bu hadisler vesilesiyle gelişmiştir. İşte Ömer (ra)'ın Medine'de Hz. Peygamber'le olduğu sırada ondan elde ettiği ilim:

1. Hz. Peygamber (sav)Ömer (ra)'a Soru Soranın Kim Olduğunu Soruyor

Abdullah b. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ömer b. Hattab bana şunları anlatmıştır: “Resûlullah (sav)’le beraber oturduğumuz esnada yanıma, elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir zat çıkageldi. Üzerinde yolculuk eseri görülüyor, bizden de kendisini kimse tanımıyordu. Doğru peygamber (sav)’in yanına oturdu ve dizlerini onun dizlerine dayadı. Ellerini de uylukları üzerine koydu. Sonra,

“Ya Muhammed! Bana İslâm’ın ne olduğunu söyle” dedi. Resûlullah (sav), “İslâm; Allah’tan başka ilâh olmadığına, Muhammed’in de Allah’ın Resûlü olduğuna şehadet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve gücün yeterse Beyt’i hac etmendir” buyurdu. O zat, “Doğru söyledin” dedi. Babam dedi ki: “Biz buna hayret ettik. Zira hem soruyor, hem de tasdik ediyordu.”

“Bana imandan haber ver” dedi. Resûlullah (sav), “Allah’a, Allah’ın meleklerine kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanman, bir de kadere, hayrına şerrine inanmandır” buyurdu. O zât yine,

¹³⁶ Suyuti, Tarihu'l-Hulefa, s. 133.

“Doğru söyledin” dedi. Bu sefer,

“Bana ihsandan haber ver” dedi. Resûlullah (sav),

“Allah’a O’nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da, o seni muhakkak görür” buyurdu. O zat,

“Bana kıyametten haber ver” dedi. Resûlullah (sav), “Bu meselede kendisine sorulan, sorandan daha çok bilgi sahibi değildir” buyurdular.

“O halde bana alâmetlerinden haber ver” dedi. Peygamber (sav),

“Câriyenin kendi sahibesini doğurması ve yalın ayak, çıplak, yoksul koyun çobanlarının bina yapmakta birbirleriyle yarış ettiklerini görmendir” buyurdu. Babam dedi ki:

Bundan sonra o zat gitti. Ben bir süre bekledim. Sonunda Allah Resûlû bana: “Ya Ömer! O soru soran zatın kim olduğunu biliyor musun?” dedi. “Allah ve Resûlû bilir” dedim.

“O Cibrîl’di. Size dininizi öğretmeye gelmişti” buyurdular.¹³⁷

Bu hadis bize, Ömer (ra)’ın en yüce Resûl ile en yüce melek arasındaki karşılıklı sual yoluyla İslâm, iman ve ihsanı öğrendiğini açıklamaktadır.

2. Resûlullah (sav)’le Aynı Görüşü Belirtmesi

Ebu Hüreyre şöyle rivayet etmiştir: “Hz. cc ve Ömer’in de içinde bulunduğu bir grup neferle Resûlullah (sav)’in yanında oturmuştuk. O esnada Resûlullah ayağa kalktı. Yanımızdan yavaşça ayrıldı. “Bizden ayrılıp gidecek” diye endişe ettik. Ardından biz de kalktık. İlk korkan bendim ve kalkıp onu takip ettim. Ensar’dan Neccaroğullarından duvarının bulunduğu yere geldim. Orada kapı olup olmadığını yokladım fakat bir kapı bulamadım. Oradan bulduğum bir delikten içeri girdim. Resûlullah (sav)’in olduğu yere vardım. Resûlullah, “Ebu Hüreyre sen misin?” diye seslenince ben de “Evet Ya Resûlallah!” dedim. Bana ne aradığımı sorunca ben de “Yanımızdaydın, sonra ayrıldın, biz de bizi bırakıp gitmenden endişe ettik. İlk endişe eden de ben oldum. Sonra bu duvara geldim. Tilki gibi süzülerek girdim. İşte arkamdan gelenler” dedim. Bunun üzerine Resûlullah (sav), o esnada Resûlullah çarıklarını bana verdi ve “Ey Ebu

¹³⁷ Şeyhainin şartına göre senedi sahihtir. İmam Ahmed, Müsned, No: 184.

Hüreyre! Bu çarıklarımı al git ve bu duvarın arkasında karşılaşp da kalbiyle mutmain bir şekilde Allah'tan başka ilâh olmadığına şehadet edenleri cennetle müjdele” dedi. Orada ilk kalkıştığım kimse Ömer (ra) oldu. Bana elimdeki çarıkları sorunca “Resûlullah'ındır, benim gönderip kendisiyle karşılaşp da kalbiyle mutmain bir şekilde Allah'tan başka ilâh olmadığına şehadet edenleri cennetle müjdelememi söyledi” dedim. Bunu söyler söylemez Ömer göğsüme öyle bir yumruk vurdu ki, sırt üstü yere düştüm. Ağlayarak Hz. Peygamber'in yanına döndüm. Hz. Peygamber, “Ey Eba Hüreyre! Sana ne oldu?” deyince, “Ben Ömer'e rastladım. Beni vazifelendirdiğin meseleyi ona söyledim. Göğsüme vurarak beni sırt üstü yere düşürdü” dedim. Hz. Peygamber Ömer'e “Niçin böyle yaptın?” deyince, Ömer, “Ey Allah'ın Resûlü! Anam babam sana feda olsun, sen Ebu Hüreyre'ye ayakkabılarını verip “İnanarak lâ ilâhe illallah diyen her kime rastlarsan ona cennet müjdesini ver” dedin mi?” dedi. Hz. Peygamber, “Evet” dedi. Ömer (ra), “Bunu yapma! Korkarım ki, halk bu müjdeye güvenir amel işlemez. Onların yakalarını bırak da amel etsinler” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Peki, kimseye söylemesin” dedi.¹³⁸

3. Hz. Peygamber (sav)'in Sahabenin Beslendiği Kaynağın Tek Olması Hususundaki Gayreti

Cabir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) Ömer (ra)'ın elinde bir Tevrat sayfası gördüğünde “Ne yaptığının farkında mısın ey Hattab'ın oğlu? Size tertemiz olanı getirmiş bulunuyorum. Şayet Musa hayatta olsaydı ancak benim getirdiğime tâbi olurdu” buyurmuştur.¹³⁹

4. Resûlullah (sav)'in Yaradılışın Nasıl Başladığını Anlatması

Tarık b. Şihab, Ömer (ra) 'den şunları işittiğini haber vermiştir: “Bir defasında Hz. Peygamber ayağa kalkıp bize yaradılışın nasıl başladığını haber verdi. Cennet ve cehennem ehlinin varacakları yere kadar bile anlattı. Bunu ezberleyen ezberledi, unutan da unutup gitti.”¹⁴⁰ Bu hadis,

¹³⁸ Müslim, İman, 31.

¹³⁹ İmam Ahmed, Müsned, III, 387.

Ömer (ra) 'ın Hz. Peygamber (sav)'den Allah'la ilgili meselelere öncelik verme fıkına dair öğrendiği konular arasına girmektedir.

5. Resûlullah (sav)'in Atalara Yemin Etmekten Sakındırması ve Allah'a Tevekküle Teşvik Etmesi

Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre Ömer (ra) şöyle demiştir: Resûlullah (sav)'in şöyle dediğini işittim: "Allah (cc) sizleri atalarınızın adına yemin içmekten nehyetmektedir." Ömer (ra) "Allah'a yemin olsun ki bu sözü duyduğumdan beri onlar üzere yemin etmedim. Ne onlardan bahsettim ne de bıraktıkları izleri dile getirdim" demiştir.¹⁴¹ Ömer (ra) Resûlullah'tan şunları işitmiştir: "Şayet siz Allah'a hakkıyla tevekkül ederseniz sizi kuşları rızıklandırıdığı gibi rızıklandırır. Onlar ki sabahları aç çıkar, akşamları doymuş vaziyette dönerler."¹⁴²

6. Allah'ı Rab, İslâm'ı Din ve Muhammed (sav)'i Nebi ve Peygamber Olarak Kabul Ettim

Ebu Musa'nın şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Resûlullah'tan, kötü gördüğü bazı hususlar soruldu. Bunlar çokça sorulunca öfkeleni. Daha sonra insanlara "Benden istediğinizi sorun" dedi. Bir adam, "Babam kimdir?" deyince Resûlullah (sav), "Baban Huzafe'dir" dedi. Başka biri de aynı soruyu sorunca ona da "Baban Salim, Şeybe'nin kölesidir" dedi.¹⁴³ Ömer (ra), Hz. Peygamber'in yüzündeki kızgınlık belirtilerini görünce, "Ya Resûlallah! Muhakkak ki Allah'a tövbe ediyoruz"¹⁴⁴ dedi. Bir rivayette de Ömer (ra) dizleri üzerine çökmüş ve "Allah'ı Rab, İslâm'ı din ve Muhammed (sav)'i Nebi ve Peygamber olarak kabul ettik" demiştir.¹⁴⁵

140 Buhari, Kitabu'l-Bed'il-Halk, 192.

141 İmam Ahmed, Müsned, No: 122.

142 İmam Ahmed, Müsned, No: 205.

143 Bu kimse Sâd b. Salim olup sahabidir.

144 Buhari, No: 92. Müslim, No: 2360.

145 Buhari, No. 93. Müslim, No: 2359.

7. Belli Şahıslar İçin Değil, Herkes İçin

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bir adam Ömer (ra) 'a gelerek şöyle demiş: "Bir kadın biat etmek için gelip de küçük bir odaya alındığında bu durumda halvet oluşur mu?" Ömer (ra) buna, "Yazıklar olsun sana belki de o kadın, kocası Allah yolunda kaybolmuş biridir.

Allah şu âyeti indirmiştir: "*Gündüzün iki tarafında (sabah, akşam) ve geceye yakın saatlerde namaz kıl; çünkü iyilikler, kötülükleri giderir. Bu, ibret alanlara bir öğüttür.*"¹⁴⁶ karşılığını verdi. Ömer (ra) "Ya Resûlallah! Bu bazı kimseler için midir yoksa herkes için midir?" diye sorunca, Hz. Peygamber eliyle Ömer'in göğsüne vurmuş ve "Belli kimseler değil herkes içindir" demiştir. Hz. Peygamber (sav), "Ömer doğru söyledi" demiştir.¹⁴⁷

8. Yaptığı Sadakadan Cayan Kimsenin Hükümü

Ömer (ra) 'den şöyle rivayet edilmiştir: (Adamın biri bir at bağışlamıştı) Ben o atla Allah yolunda savaşa çıkmıştım. Daha sonra atın sahibi ona zarar vermişti (özürlü hale gelmişti). Onu satacağını zannettim ve ucuz bir fiyata satın almak istedim. Bunu Resûlüllah'a sordum. Bana, "*Onu bir dirheme de verse satın alma! Kendi yaptığı sadakasından dönen kimse kusmuğuna dönen köpek gibidir*" buyurdu.¹⁴⁸

9. Ömer (ra)'ın Verdiği Sadakalar ve Yaptığı Vakıflar

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Ömer (ra), Hz. Peygamber zamanında bir hurma arazisini tasadduk ettiği sırada şunu söylemiştir: "Ya Resûlallah! Kıymetli olan bir parça mülkümü sadaka olarak bağışlamak istiyorum." Resûlüllah (sav), "Onun aslını satılmamak, hibe edilmemek ve varis olunmamak kaydıyla sadaka olarak ver. Fakat ondan elde edilen geliri de infak et!" buyurmuştur. Ömer (ra) onu tasadduk etmiş ve "Ben onu kölelere, miskinlere, zayıf düşmüş kişilere, yolda kalmışlara, yakın akrabaya verilmek üzere Allah yolunda harcadım. Bu mala bakıp onu gö-

¹⁴⁶ Hud, 11/114.

¹⁴⁷ İmam Ahmed, Müsned, IV, 41.

¹⁴⁸ İmam Ahmed, Müsned, No: 281.

zetenin de onu kendi malına katmaması kaydıyla ondan yemesinde ya da bir arkadaşına yedirmesinde bir sakınca yoktur” demiştir. Bir rivayette de Ömer (ra) Hayber’de bir arazi elde etmişti. Resûlullah (sav)’e gidip, “Daha önce hiç sahip olmadığım değerinde bir mala sahibim. Bunu ne yapmamı istersin?” diye sorunca, Resûlullah, “Şayet dilerse aslını tutar gelirini de tasadduk edersin” buyurmuştur. Ömer (ra) bunu tasadduk etmiş ve yukarıdaki sözü söylemiştir.¹⁴⁹

10. Resûlullah (sav)’in Ömer (ra)’a ve Oğluna Verdiği Hediyeler

İbn Ömer şunu rivayet etmiştir: Ömer (ra) ipek kumaştan bir elbise giyinmiş bir adamı görünce onu Resûlullah (sav)’e götürmüş ve “Ya Resûlallah! Bunu satın al ve sana gelen devlet elçilerini karşıladığında giyersin” deyince, Resûlullah (sav) “İpeği ancak adi kimseler giyer” karşılığını vermiştir. Daha sonra Resûlullah (sav) Ömer (ra)’a bir parça ipek kumaş göndermiş Ömer (ra) ipek konusunda geçerli olan hükmü söyleyince Resûlullah (sav) “Onu, sana karşılığında bir mal elde edersin diye gönderdim” buyurmuştur. Ömer (ra) de onu Mekke’de daha Müslüman olmamış bir kardeşine giydirmiştir.¹⁵⁰

Resûlullah (sav)’in İbni Ömer’e verdiği hediyelere gelince, Abdullah bu konuda şunları söylemiştir: “Ömer (ra) şunu anlatmıştı. Resûlullah’la beraber bir seferdeydik. Ben iyi bir binek üzerindeydim. Beni, sefer esnasında topluluğun önüne geçiriyordu. Hz. Peygamber (sav) “Onu bana sat” dedi. Ben de “O senindir ya Resûlallah!” dedim. Hz. Peygamber yine “Onu bana sat” deyince ben de onu sattım. Hz. Peygamber onu alıp “Ey Abdullah b. Ömer o senindir, dilediğini yapabilirsin” dedi.¹⁵¹

11. Ömer (ra)’ın Oğlunu Cesarete Sevketmesi ve İbni Mes’ud’a Mükde Vermesi

Abdullah b. Ömer’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Bir çeşit ağaç vardır ki yaprakları düşmez. Tıpkı Müslüman’a benzer. Söyleyin bakalım bu hangi ağaçtır?” insanlar onun çölde

¹⁴⁹ Buhari, Vesaya, No: 2772.

¹⁵⁰ Buhari, Edeb, 5636.

¹⁵¹ Buhari, Buyu’, 2009.

yetişen bir ağaç olduğunu düşündüler. Ben ise onun hurma ağacı olduğuna kanaat getirdim. Fakat bunu, utandığımdan söyleyemedim. Orada bulunanlar “Ya Resûlallah! Bunun ne olduğunu bize haber verir misin?” dediklerinde Resûlullah (sav) “O hurma ağacıdır” dedi. Ben içime doğan düşünceyi babama anlattım. O da bana “Senin onu söylemene şu şu şeylerin benim olmasından daha fazla sevinirdim” dedi.¹⁵²

Ömer (ra)’ın, İbni Mes’ud’a verdiği müjdeye gelince...Ömer (ra) şunu rivayet etmiştir: Resûlullah (sav)’le beraber Müslümanların işleri konusunda Ebubekir (ra)’ın evinde sohbet etmiştik. Daha sonra kalkınca biz de onunla beraber kalktık. O esnada bir adamın mescitte namaz kıldığını gördük. Resûlullah (sav) durup onun kıraatini dinledi. Onu tanıyor gibiydik. Resûlullah (sav), “Kim indiği gündeki canlılığıyla Kur’an’ı okumak isterse İbni Mes’ud’un okuyuşuyla okusun” buyurdu. Daha sonra adam oturup dua etti. Bunun üzerine Resûlullah “İste ki sana verilsin, iste ki sana verilsin” buyurdu. Ben Hz. Peygamber’e “Allah’a yemin olsun ki, ben sabah bu adama gidip ona müjdeyi vereceğim” dedim. Sabahleyin ona müjde vermek için gittiğimde baktım ki, Ebubekir bu işte beni geçmiş ve ona müjdeyi vermiş. Allah’a yemin olsun ki, ben hangi hayırda onu geçmek istedimse de bunu yapamadım ancak o hep beni geçti.”¹⁵³

12. Bidat Çıkarmaktan Sakındırması

Misver b. Mahreme ve Abdurrahman b. Abdulkari’den rivayet edildiğine göre her ikisi Ömer (ra) ’i şöyle derken işitmişler: Ben, Resûlullah (sav)daha hayattayken Hişam b. Hâkim b. Hizam’ı Furkan suresini okurken dinledim. Baktım ki bilmediğim bir kıraatle Kur’anı okuyor Resûlullah (sav)’in okumadığı bir kıraatle okuyordu. Neredeyse namazdayken üzerine atılıp saldıracaktım. Selam verince yakasından tutup “Bu sureyi sen kimden öğrendin?” dediğimde bunu Resûlullah (sav)’den öğrendiğini söyledi. Ben, “Yalan söylüyorsun, Allah’a yemin olsun ki ben bunu Resûlullah’ın huzurunda senin okuduğundan farklı bir kıraatle ile okudum” dedim. Onu alıp Resûlullah’a götürdüm. Resûlullah (sav)’e “Ya Resûlallah! Bu adam Furkan suresini senin bana okuttuğun şekilde okumadı” dedim. Resûlullah (sav) “Ey Hişam! Oku bakayım” dedi. Hi-

¹⁵² Buhari, İlim 131. 1

¹⁵³ İmam Ahmed, No: 175.

şam aynı şekilde okuyunca Resûlullah “Bu şekilde nazil oldu” dedi. Sonra da bana, “Sen oku ey Ömer” dedi. Ben de ondan öğrendiğime göre okudum. Benden dinlediğine de “Böyle nazil oldu” dedi.

Daha sonra Hz. Peygamber “Şüphesiz ki Kur’an yedi harf üzere nazil olmuştur, kolayınıza geleniyle okuyun” buyurdu.¹⁵⁴

13. Bu Maldan Sana Geleni Al ve Sen Bunu Kimseye Danışacak Değilsin

Abdullah b. Ömer’den şöyle rivayet edilmiştir: Ben Ömer (ra)’ın şöyle dediğini işittim: Resûlullah (sav)bana mal bağışında bulunurken ona şunu söyledim: Bunu, bana bir daha sıra gelinceye kadar benden daha muhtaç olana ver. Resûlullah (sav)“Bu maldan sana geleni al! İstemediğin ve göz dikmediğin halde sana bu maldan bir şey gelirse onu al! Ama böyle olmayana gönül bağlama!”¹⁵⁵

14. Resûlullah (sav)’in Ömer (ra) ’ya Duası

Hz. Peygamber (sav)Ömer (ra)’ın üzerinde yeni bir elbise (bir rivayete göre yeni bir gömlek) görünce “Bunu yeni mi aldın yoksa yıkadın da mı böyle yeni gözükmekte?” dedi. Ömer (ra), “Yıkadım” deyince, Hz. Peygamber, “Yeni olanı giy, Allah’a hamd ederek yaşa ve şehit olarak öl!” buyurdu.¹⁵⁶

15. Resûlullah (sav)’in Oraya Yürüdüğünü Gördüğümde İşin Bereketleneceğini Anlamıştım

Cabir b. Abdullah Anlatıyor: Babam vefat ettiğinde bir Yahudi’ye hurma borcu vardı. Ben gidip bu konuda biraz beklemesini istedim fakat kabul etmedi. Ben de Resûlullah (sav)’e bana aracı olması için müracaat ettim. Resûlullah (sav)Yahudi’yle konuşup hurmalarını gelip almasını söyledi. Yahudi bundan kaçındı. Resûlullah (sav)hurmalığa girdi ve

¹⁵⁴ Buhari, Kitabu Fezaili’l-Kur’ân 4754.

¹⁵⁵ Müslim, Zekat 1045.

¹⁵⁶ Elbani bunu Camiu’s-Sahih’inde (No: 1234) vermiştir.

içinde yürüdü. Sonra Cabir'e, "Hurmayı kes, Yahudi'ye alacağı kadar hurma ver!" buyurdu. Peygamber (sav)gittikten sonra Cabir mahsulü topladı. Yahudi'ye otuz vesk borcunu verdi. Geriye on yedi vesk hurma kaldı. Cabir Resûlullah'a gelip olanları haber vermek istedi. Onu namaz kılarken gördü. Namazını bitirince bunu haber verdi. Resûlullah (sav)bunu Ömer (ra)'a de haber vermesini söyledi. Daha sonra Cabir gidip ona da söyledi. Bunun üzerine Ömer (ra), "Resûlullah (sav)orada yürüyünce bereketleneceğini anlamıştım" dedi.¹⁵⁷

16. Hafsa bint Ömer'in Resûlullah (sav)'le Evlenmesi

Ömer (ra) şunu anlatmıştır: "Hafsa, Huneys b. Hüzafe es-Sehmi'den dul kalmıştı. Huneys ashabtandı ve Medine'de vefat etti. Ben Osman b. Affan'a gidip Hafsa ile evlenmesini söyledim. Osman (ra) bekleyeceğini söyleyip kesin bir cevap vermedi. Günler sonra bana Hz. Hafsa ile evlenmeyeceğini açıkladı. Ben de Hafsa ile evlenmesi için Ebubekir'e söyledim. Fakat Ebubekir suskun kalıp bir şey söylemedi. Ben Osman (ra)'dan çok Ebubekir'den umutluydum. Günler sonra Resûlullah (sav)Hafsa ile evlenmeyi istedi ben de onu Resûlullah'la evlendirdim. Daha sonra Ebubekir benimle karşılaştınca, "Hatırlarsın, hani benimle karşılaşıp Hafsa'yı benimle evlendirmek istemiştin?" dedi. Ben de "Evet" deyince şunları söyledi: "Bana açtığın meselede herhangi bir sorun yoktu, fakat Resûlullah (sav)Hafsa ile evlenmek istediğini bana söylemişti. Ben onun sırrını ifşa etmek istemedim. Şayet Resûlullah (sav)bundan vazgeçseydi ben onunla evlendirdim."¹⁵⁸

17. Hz. Peygamber (sav)'in Hanımlarıyla Olan Anlaşmazlıklarında Ömer (ra)'ın Mü'minlerin Annelerine Dair Tavrı

İbn Abbas şunları anlatmıştır: "Ben hep Ömer (ra) 'a Allah (cc) 'nın haklarında "Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, (yerinde olur). Çünkü kalpleriniz sapmıştı"¹⁵⁹ dediği eşlerini sorardım. Ömer (ra) hacda bulunduğu sırada ben de onunla oldum. Yoldayken abdest aldığı sırada eline

¹⁵⁷ Buhari, Istikraz, 2266.

¹⁵⁸ Buhari, Kitabu'n-Nikâh, 5122.

¹⁵⁹ Tahrir, 66/4.

su döktüm ve o anda Resûlullah (sav)'in haklarında âyet inen iki hanımının kim olduğunu sordum. Bana şunları söyledi: “Bunları bilmemene şaşırdım ey İbni Abbas! Onlar Aişe ve Hafsa’dır.” “Bizler Mekke’deyken hanımlarımıza söz geçirirdik. Fakat Medine’ye geldiğimizde hanımlarının kendilerine söz geçirdiği bir toplulukla karşılaştık. Bizim hanımlarımız da bunu onlardan öğrenmeye başladı.

Evim Benu Ümeyye b. Zeyd mahallesindeydi. Bir gün hanıma kızdım. Baktım bana cevap yetiştiriyor. Fakat ben ona karşılık vermeyi hoş görmedim. Bana, ‘Sana karşılık vermeme karşı çıkma! Allah’a yemin olsun ki Resûlullah’ın eşleri ona karşılık veriyorlardı ve ondan bir gün bir gece ayrı duruyorlardı’ dedi. Ben Hafsa’nın yanına gittim. Ona ‘Sen Resûlullah’a karşılık veriyor muydun?’ diye sorduğumda ‘Evet veriyordum’ dedi. Ben ‘Sizden biriniz onu bir gün boyunca terke eder miydi?’ dediğimde ‘Evet’ dedi. Ben de ‘Sizden kim bunu yapmışsa zarar etmiş ve hüsrana uğramıştır. Resûlullah (sav)’ın sizden birine öfkelenmesi durumunda sizler helâk oldunuz demektir. Resûlullah’a karşılık verme ve ondan bir şey isteme, bir şeye ihtiyacın olursa bunu benden iste. Komşunun -burada Hz. Aişe’yi kastediyor- Resûlullah’a daha sevimli gelmesi seni yanlışa sevk etmesin’ dedim.

Benim Ensar’dan bir komşum vardı. Nöbetleşe Resûlullah’a giderdik. Bir gün ben bir gün o giderdi. Bana vahiy ve diğer haberleri getirirdi. Ben de aynısını getirdim. Gassanilerin bizlere karşı savaş açacağından bahsediyorduk. Bir gün komşum yine Resûlullah’ın yanına gitmişti. O akşam evime gelip kapımı çaldı. Bana seslenince dışarı çıktım. Bana büyük bir olayın olduğunu söyledi. “Ne oldu? Gassanlılar mı geldi?” dedim. “Hayır, bundan da daha büyük bir hadise... Resûlullah (sav)hanımlarını boşadı” dedi. Bunun üzerine, “Hafsa hüsrana uğradı” dedim. Ben bunu gerçekleşmiş anladım.

Ertesi gün elbiselerimi giydiğim gibi Hafsa’nın evine gittim. Hafsa ağlıyordu. Ben “Resûlullah sizi boşadı mı?” diye sorunca “Bilmiyorum, şu çocuk bilir” dedi. Ben çocuğu Resûlullah’ın yanına girmem için izin almasını söyledim. Çocuk gidip bunu Resûlullah’a söyledi, fakat Resûlullah sessiz kalmıştı. Onu ikinci sefer gönderince yine izin alamadım. Mescide girdim baktım ki minberin yanında bazı insanlar oturmuş ve bir kısmı ağlamakta. Yanlarında bir müddet oturdum. Sonra dayanamadım ve hizmetçi gence, benim için izin almasını söyledim. Fakat Hz. Peygamber yine sessiz kalmış, izin vermemişti. Ben de kalkıp gittim. Hizmetçi

genç arkamdan seslendi. Hz. Peygamber yanma girmem için izin vermişti. Bana, “İçeri gir” deyince ben de girdim. Resûlullah (sav)’e selâm verdim. Baktım ki bir hasır yastığa yaslanmış ve vücudunda izler çıkmıştı. Ona, “Eşlerini boşadın mı, Ya Resûlallah!” diye sordum. Başını kaldırıp, “Hayır” dedi. Bunun üzerine ben “Allahu Ekber” dedim. Sonra, “Ya Resûlallah! Biz Mekke’deyken kadınlarımıza hâkimdik, fakat Medine’ye gelince kadınların erkeklere hüküm geçirdiği bir toplumla karşılaştık. Bizim kadınlarımızda böyle yapmaya başladılar. Bir defasında eşime kızdım, fakat baktım ki o da bana karşılık verdi. Bu durum hoşuma gitmemişti.

Eşim bana “Yoksa sana karşılık vermem hoşuna gitmedi mi?” dedi. Sonra da “Allah’a yemin olsun ki Resûlullah’ın eşleri de ona karşılık vermekteler. Onu bir gün boyunca yalnız bırakmaktalar” dedi. Ben de “Onlardan kim bunu yaparsa helâk olmuştur, Resûlullah’ı öfkelenendirmenin Allah’ı öfkelendireceğini bilmiyor musunuz? Bu durumda sizler helâk olursunuz” dedim. Resûlullah (sav)tebessüm etti. Ben “Ya Resûlallah! Hafsa’nın yanına gittim ve “Aişe’nin Hz. Peygamber’e senden daha sevimli gelmesi seni yalnızca sevk etmesin” dedim. Resûlullah (sav)yine güldü. Ben, “Ya Resûlallah! Yanma oturabilir miyim?” dediğimde izin verdi ve ben de oturdum.

Başımı kaldırıp evin içinde göz gezdirdim. Üç parça halıdan başka bir şey yoktu. Ben, “Ya Resûlallah! Dua et de senin ümmetine Allah (cc) çok versin. Hâlbuki Sasani ve Bizanslılar Allah’a tapmadıkları halde bolluk içinde yaşamaktalar” dedim.

O esnada Resûlullah (sav)doğrulup şunları söyledi: “Ey Hattab’ın oğlu (âhiretten) şüphen mi var? Onlara (Bizans ve Sasaniler) bu dünyada iyilikler yapıldı.” Ben “Ya Resûlallah! Benim için mağfiret dile” dedim. Resûlullah (sav)hanımlarına sırf onu zora soktukları için bir ay boyunca yaklaşmamak için yenim içmişti. Neticede Allah (cc) bunun üzerine onu ikaz etti.”¹⁶⁰

İşte bunlar Ömer (ra)’ın Medine toplumunda yaşadığı hayatı anlatan bilgilerdir. Ömer (ra) Resûlullah (sav)’den geniş bir şekilde istifade etmiş ve bu bilgiler de onun faziletini, dinî ve ilmî kişiliğini ortaya koymuştur. İnşallah ileriki sayfalarda bundan bahsedeceğiz.

HZ. ÖMER (RA)'IN FAZİLETİ VE MENKİBELERİ

Ömer (ra) fazilet açısından Ebubekir (ra)'den sonra gelir. O, Nebiler, Resûller ve Ebubekir (ra)'den sonra insanların en faziletlisidir. Müslüman kişi onun fazileti hakkında böyle inanır. Bu kurtuluşa ermiş olan Ehli Sünnet ve'l-Cemaat fırkasının inancıdır. Ömer (ra)'ın fazileti hakkında çok sayıda hadis ve rivayet zikredilmiştir. İşte onlardan bazıları:

a. İmanı, İlmî ve Dinî Şahsiyeti

Onun imanı hakkında Abdullah b. Haşim'den şöyle bir rivayet gelmiştir. O şöyle demiştir: Hz. Peygamber (sav)'le beraber oturuyorduk. Hz. Peygamber Ömer (ra)'ın elinden tutmuştu. Ömer (ra) ona şunu söyledi: “Ya Resûlallah! Sen nefsin hariç bana her şeyden daha sevimlisin.” Bunun üzerine Resûlullah (sav), “Canımı elinde tutan Allah'a yemin olsun ki beni nefsinden de fazla sevmedikçe bu iş olmaz” dedi. Ömer (ra), “İşte şimdi seni nefsimden de çok seviyorum” deyince Resûlullah (sav), “İşte şimdi oldu ey Ömer” dedi.¹⁶¹

Onun ilmine gelince, bakın Resûlullah (sav)'ne buyurmuştur: “Uyurken rüyamda süt içtiğimi gördüm. Baktım ki parmaklarımın ucundan su akmakta. Ardından bu sular Ömer'e ulaştı.” Orada bulunanlar “Ya Resûlallah bunu nasıl te'vil ettin?” dediklerinde Resûlullah (sav) “İlim” dedi.¹⁶² Burada yapılacak olan te'vilin bir diğer yönü de süt ve ilmin insanlara faydası konusunda ortak özelliğe sahip olmalarıdır. Her ikisi de ıslah edicidir. Süt bedence, ilim de mânevî cihette ıslah eder. Bu hadiste Ömer (ra)'ın fazilet ve değerine işaret edilmiştir. Şüphesiz ki rüyalar görüldüğü şekilde anlaşılmamalıdır. Kaldı ki peygamberlerin gördükleri rüyalar birer vahiydirler. Fakat bunlar da tâbir edilmeye muhtaçtırlar. Bunun yanında mânası açık olanlar da vardır. Hadiste geçen ilimden maksat insanları Kur'an ve sünnetle idare etmesidir. Ömer (ra) de bu şekilde tanınmıştır. O, Ebubekir (ra)'e nisbetle daha uzun süre idarecilik yapmıştır. Osman (ra)'a nisbetle o, insanlar tarafından daha çok itaat edilmiş biridir. Ebubekir (ra)'ın halifelik dönemi kısa sürmüştür. Onun döneminde büyük önem arz eden fetihler çok olmamıştır. Bu

¹⁶¹ Buhari, Fezailu's-Sahabe, 66.

¹⁶² Fethu'l-Bari, VIII, 46

fetihlerle beraber diğer milletlerle bir kaynaşma meydana gelmiştir. Bu sebeptendir ki Ömer (ra) uzun müddet insanları idare etmiş, ancak ona karşı her hangi bir muhalefet olmamıştır. Osman (ra) zamanında sınırlar daha da genişlemiş İslâm topraklarında değişik görüş ve düşüncelerde insanlar ortaya çıkmıştır. Ömer (ra)'a itaat edildiği şekilde Osman (ra)'a itaat edilmemiştir. Buradan da birçok karışıklıklar türemiş ve neticede olaylar Osman (ra)'ın katline kadar gitmiştir. Ali (ra) başa geçince karışıklıklar gittikçe artmaya başlamıştır.

Ömer (ra)'ın dinî şahsiyetine gelince, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Rüyamda bana insanlar gösterildi. Üzerindeki gömlekleri ancak göğüsleri hizasındaydı. Bir kısmının ki ise göğüslerine de ulaşmıyordu. Ömer (ra) de gösterildi. Gömleği onu tümüyle içine almıştı.”¹⁶³

b. Ömer (ra)'ın Heybeti ve Şeytan'ın Ondan Korkması

Sa'd b. Ebi Vakkas'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Bir defasında Ömer (ra), Resûlullah (sav)'ın huzuruna girmek için izin istedi. Resûlullah'ın yanında Kureyş'li kadınlar vardı ve yüksek sesle onunla konuşuyorlardı. Ömer (ra)'ın içeri gireceğini duyduklarında, kadınlar hemen kendilerine çeki düzen verip örtülerine büründüler. Ömer (ra) içeri girince Resûlullah (sav) gülüyordu. Ömer (ra), “Allah seni güldürsün ya Resûlallah!” dedi. Resûlullah (sav), “Yanımdaki kadınlara hayret ettim. Senin sesini işittiklerinde örtülerine büründüler” dedi. Ömer (ra) “Ya Resûlallah! Sen heybet duyulma açısından daha da layıksın” dedi. Daha sonra da kadınlara dönerek, “Ey nefislerine düşmanlık edenler! Benden çekinirsiniz de Resûlullah'tan çekinmezsiniz ha!” dedi. Kadınlar da onun sözüne “Sen Resûlullah'a göre sert ve haşınsın” şeklinde karşılık verdiler. Resûlullah (sav) o sırada, “Ey Hattab'ın oğlu! Canımı elinde bulunduran Allah'a yemin olsun ki şeytan seninle karşılaşınca yolunu değiştirmekten başka bir şey yapmaz” buyurdu.¹⁶⁴ Bu hadis Ömer (ra)'ın faziletine işaret etmektedir. O hep doğruya yapıştığı için Şeytan ona bir şey yapamamıştır.¹⁶⁵

İbn Hacer şunları söylemiştir: “Ömer (ra)'ın fazileti şudur ki, Şeytan ona sokulacak bir yol bulamamıştır. Bu onun korunmuş olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak Şeytan onun gittiği yoldan uzaklaşmakta

¹⁶³ Müslim, No: 2390.

¹⁶⁴ Buhari, No: 3683.

¹⁶⁵ Akidetü Ehli Sünne ve'l-Cemaa, I, 348.

ve başka bir yola girmektedir. Bu, Şeytan ona vesvese vermeye çalışmayacaktır anlamına gelmez. Şayet “Şeytan ona vesvese veremez” dersek bundan kastımız, bu konuda ona güç yetirememesidir. Şeytan onun bulunduğu yola girmediğinde bu da gösterir ki vesvese verme konusunda ona bir şey yapamayacaktır. Muhtemeldir ki o, Şeytan’dan korunmuştur. Bu, onun ismet sıfatı taşıdığını göstermez. Çünkü bu sıfat peygamberlere hastır ve zorunludur. Ama diğer insanlar içinse imkân dâhilinde bir şeydir.

İmam Taberani’nin Evsat’mda Hz. Hafsa’dan şu hadis rivayet edilmiştir: “Şeytan, Müslüman olduğu günden beri Ömer (ra)’le karşılaşmamıştır. Onu gördüğü zaman kaçmıştır.” Bu onun dinde sıkı olduğunu ve hep hakkı takip ettiğini göstermektedir.” İmam Nevevi ise şöyle söylemiştir: “Bu hadisi zahiri şekliyle almak gerekir. Çünkü Şeytan onu gördüğünde kaçmıştır.” İyaz şunları aktarmıştır: “Bu hadis bir darb-ı mesel olarak anlaşılmalıdır. Çünkü Ömer şeytanın yolunu terk etmiş ve doğruluk yoluna girmiştir. Şeytan’ın sevdiği bütün hususlara da karşı çıkmıştır.” İbni Hacer, “İlk yorumlar daha makbuldür” demiştir.

c. Bu Ümmetin İlham Olunmuş Kimsesi

Resûlullah (sav)şöyle buyurmuştur: “Sizden önceki ümmetlerde muhaddes kimseler vardı. Benim ümmetimden böyle biri çıkacak olursa bu Ömer olur.”¹⁶⁶ Bu hadis Ömer (ra)’ın büyük biri olduğunu anlatmaktadır. Âlimler, muhaddesten maksadın “kendisiyle konuşulan kimse” olduğunu söylemişlerdir. Yine bu kelimenin “kendisine ilham edilen kimse” anlamına geldiği belirtilmiştir. Burada konuşmaktan kasıt, meleklere nübüvvet olmaksızın onunla konuşmasıdır. “Melekler onunla konuşur” demek, onun kalbine konuşmalarıdır ki bu da ilham demektir. Bazıları bu kelimeyi “feraset” diye de nitelendirmişlerdir.¹⁶⁷

İbn Hacer şunları söylemiştir: “Burada Ömer (ra)’ın zikredilmesi Resûlullah (sav)zamanında inen âyetlerin onun sözlerine muvafakat etmesinden ve Resûlullah’tan sonra da birçok isabetli karar vermesinden dolayıdır.¹⁶⁸ Ömer (ra) böyle büyük bir iyilikle mükâfatlandırılmıştır. Kendisi Ebubekir (ra)’den daha faziletli olmadığı halde bu konuda tek sahabidir. İbnü’l-Kayyim şunları söylemiştir: “Ömer (ra)’ın bu şekilde

¹⁶⁶ Buhari, No: 3689, Müslim,

¹⁶⁷ Fethu’l-Bari, VII, 50.

¹⁶⁸ Fethu’l-Bari, VII, 51.

zikredilmesi onun Ebubekir'den faziletli olduğu zannını doğurmamalıdır. Çünkü Ebubekir (ra) fazilet bakımından en önde gelen sahabidir. Çünkü tam anlamıyla nübüvvet havuzundan beslenmiş, risalet şerbetini tam şekilde içmiş, böylece muhaddes olan Ömer'den daha ileri dereceye ulaşmıştır. Bunu iyice düşün, onun hakkını tam şekilde ver ve bunda Allah'a şahadet eden açık hikmeti tefekkür et!"¹⁶⁹

d. Böylesine Dolup Taşan Bir Deha Görmedim

Hiz. Peygamber (sav)şöyle buyurmuştur: "Rüyamda bir kovayla kuyudan su çektiğimi gördüm. O sırada Ebubekir geldi ve az şekilde iki kova su çekti. Allah ona mağfiret etsin. Ardından Ömer (ra) geldi ve çokça su çekti. Böylesine dolup taşan bir kova görmedim. Neticede insanlar suya ulaştılar ve develerini de dinlenmeleri için serbest bıraktılar."¹⁷⁰ Resûlullah (sav)'in gördüğü bu rüya Ebubekir (ra) ve Ömer'in hilâfetleri, güzel yaşayışları, etkileri ve insanların bundan istifade ettiklerine dair açık bir misâldir. Hiz. Ebu Ebubekir'in zamanı irtidat savaşları, mürtedlerin ortadan kaldırılmasıyla geçmiştir. Hilâfet müddeti az da olsa İslâm bu dönemde yayılma göstermiştir. Hilâfeti iki yıl birkaç ay sürmüştü. Fakat Allah onun dönemini bereketli kıldı ve bunda hayırlar ihsan etti. Ebubekir (ra) vefat edince Ömer (ra) hilâfete geçti ve bu dönemde İslâm toprakları genişledi. İnsanlar bu dönemde daha önce benzeri konulmamış hükümlerle tanıştılar. Uzun sürdüğü için insanlar Ömer (ra)'ın döneminden çokça istifade ettiler. Yeni şehirler inşa edildi, divanlar kuruldu. Fetihler çoğaldı ve çok miktarda ganimet elde edildi. Resûlullah (sav)'in "Onun gibi dolup taşan bir dehâ görmedim" sözünün anlamı "Onun yaptığını yapan bir lideri daha görmüş değilim" demektir. "İnsanlar develerini dinlenmeleri için serbest bıraktılar" sözünün anlamına dair Kadı İyaz şunları söylemiştir: "Zahiri olarak anlaşıldığı üzere bu Ömer (ra)'ın hilafetine işaret etmektedir. Ayrıca, 'hem Ebubekir (ra) hem de Ömer'in hilafetini de göstermektedir' denilmiştir. Çünkü onların bakış açısı, tedbirleri ve Müslümanların maslahatına olan durumları gerçekleştirmeleri sebebiyledir ki İslâm hak ettiği seviyeye erişmiştir. Böylece 'İnsanlar devlerini dinlenmeleri için serbest bıraktılar' sözünün anlamı tahakkuk etmiştir. Çünkü Ebubekir mürtedlerin üstesinden gelmiş, Müslümanların birliğini sağlamış, fetihlere başlamış ve bunun için ge-

¹⁶⁹ Miftahu Daru Saadeti, I, 251.

¹⁷⁰ Müslim, No: 2393.

rekli ortamı hazırlamıştır. Bunun tamamen ermesi ve semeresinin alınması da Ömer (ra) zamanında olmuştur.”¹⁷¹

e. Ömer (ra)’ın Kıskançlığı

Nebî sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur: (Bir kere rüyamda) ben, kendimi cennete girmiş gördüm. Ve orada Ebû Talha’nın karısı Rûmeysa ile karşılaştım. Bir de gürültüsüz, sakın bir ayak sesi işittim. Sonra “Kimdir bu?” diye sordum. Cibrîl, “Bilâl’dir!” diye cevap verdi.” Bir diğer rivayet de şu şekildedir: “Cennet’te bir de bir köşk gördüm. Avlusunda bir cariyeye vardı. Ben, ‘Bu köşk kimindir?’ diye sordum. Cibrîl, “Ömer’indir!” diye cevap verdi. Onun içine girmek ve bakmak (gezip görmek) istedim. Fakat ey Ömer! Senin kıskançlığını hatırladım, (diye latife etti). Bunun üzerine Ömer, “Babam, anam sana kurban olsun ya Resûlallah! Sana karşı mı kıskanç olacağım?” diye cevap verdi.”¹⁷²

Her iki hadis de mü’minlerin emiri Ömer (ra)’ın faziletini içermektedir. Çünkü Resûlullah (sav)rüyasında ona ait bir köşk görmüş ve bu da onun Allah katındaki mevkisine işarettir.¹⁷³

f. Ebubekir (ra)’den Sonra Hz. Peygamber’e Ashabı İçinde

En Sevimli Gelen Kimse

Amr b. As şunu anlatmıştır: “Resûlullah (sav)’e “Sana insanların en sevimlisi kimdir?” diye sordum. Resûlullah (sav) “Aişe’dir” dedi. Ben “Ya Resûlallah! Erkeklerden kimdir?” diye sorunca “Aişe’nin babasıdır” dedi. “Sonra kimdir?” diye sorduğumda “Hattab’ın oğlu Ömer’dir” dedi. Ardından başka adamlar da saydı.”¹⁷⁴

g. Ömer (ra)’ın Cennetle Müjdelmesi

Ebu Musa’dan şöyle rivayet edilmiştir: “Resûlullah’la beraber Medine’de bir evde bulunuyorduk. O anda bir adam geldi ve içeri girmek istedi. Resûlullah (sav) “Ona kapıyı aç ve kendisini cennetle müjdele!” dedi. Ben de kapıyı açtım. Ebubekir olduğunu gördüm ve Resûlullah

¹⁷¹ Şerhu Nevevi, XV, 161.

¹⁷² Müslim, No: 2395

¹⁷³ Akidetü Ehli Sünne ve’l-Cemaa ve’s-Sahabe, I, 245.

¹⁷⁴ el-Ihsan fi Sahihi Ibn Hibban, XV, 209, Müslim, No: 2384, Buhari, Babu Gazevati Zati Selasil, No: 4100.

(sav)’in söylediğini söyledim. O da bundan dolayı Allah’a hamdetti. Daha sonra başka biri geldi ve içeri girmek istedi. Resûlullah (sav) “Ona kapıyı aç ve cennetle müjdele!” dedi. Kapıyı açtım ve Ömer olduğunu gördüm. Resûlullah (sav)’in söylediğini ona haber verdim. O da Allah’a hamdetti. Daha sonra başka biri geldi ve içeri girmek istedi. Resûlullah (sav) “Kapıyı aç ve onu cennetle müjdele, kendisine bir musibet gelecektir” dedi. Gelen Osman (ra)’dı. Resûlullah’ın söylediğini kendisine ilettim ve o da Allah’a hamd edip “Allah yardım edendir” dedi.¹⁷⁵

RESULULLAH (SAV)’IN HASTALIĞI VE VEFATI SIRASINDA HZ. ÖMER (RA)

1. Resûlullah (sav)’in Hastalığında Ömer (ra)

Abdullah b. Zem’a şunları anlatmıştır: “Resûlullah (sav) hastalanınca Bilâl yanına gidip onu namaza çağırdı. Resûlullah (sav) ona, ‘İnsanlara namaz kıldırarak olanı çağırın’ dedi. Ben çıkıp gittim. Baktım ki Ömer (ra) insanlarla beraber duruyor. Ebubekir (ra) yoktu. Ömer (ra) ’a ‘Kalk da insanlara namaz kıldır ey Ömer!’ dedim. Ömer (ra) kalktı ve tekbir getirince Resûlullah (sav) onun sesini işitti. Ömer (ra) seslice kıldırıyordu. Resûlullah (sav), “Nerede Ebubekir? Allah da Müslümanlar da buna yanaşmayacaklar” dedi ve bunu iki defa tekrarladı. Ebubekir (ra)’i çağırmaları için adam gönderdi. Ebubekir (ra) geldiği esnada Ömer (ra) namazı tamamlamıştı.” Abdullah b. Zem’a demiştir ki, Ömer (ra) bana “Yazıklar olsun sana ey İbni Zem’a ne yaptın bana? Allah’a yemin olsun ki sen bana namaz kılmayı emrettiğinde bunu Resûlullah (sav)’ın emrettiğini sandım. Şayet onun emretmediğini bilseydim insanlara namaz kıldırılmazdım” dedi. Ben de “Allah’a yemin olsun ki Resûlullah bunu emretmedi. Fakat ben Ebubekir’i göremeyince senin bu işte herkesten öncelikli olduğunu düşündüm” dedi.¹⁷⁶

İbn Abbas şunları anlatmıştır: “Resûlullah (sav)’in hastalığı artınca “Bana bir kâğıt getirin de size bir şey yazayım ki benden sonra sapıtmayasınız” dedi. Ömer (ra) ise “Resûlullah’ın şu anda ağrıları artmış bulunuyor ve bu da onu etkilemiş. Elimizde Allah’ın kitabı var ve bu bize yeter” dedi. O esnada bir tartışma başladı ve söz uzadı. Bunun üzerine, “Resûlullah (sav) kalkın buradan, benim yanımda tartışmanız doğru değildir” buyurdu. İbni Abbas oradan, “Resûlullah (sav)’ın yazmasına en-

¹⁷⁵ Buhari, Kitabu Sahabe, No: 3290.

¹⁷⁶ Ebu Dâvud, 4660.

gel olmak tam bir kayıptır” diyerek ayrıldı.¹⁷⁷ Âlimler bu konuda sorunu çözüp kalplere şifa verecek sözler söylemişlerdir. İmam Nevevî, Müslim’in şerhine dair yazdığı eserinde şunları söylemiştir: Bil ki Resûlullah (sav)yalandan ve sağlığında da hastalığında bir şer’i ahkâmı değiştirme durumundan korunmuştur. Aynı zamanda Allah’ın açıklamasını istediği ve tebliğ edilmesini emrettiği bir şeyi terk etmekten de uzaktır. O, hastalık vb. durumlardan korunmuş değildir. Şeriat olarak verilenler ise bozulacak değildir.

Resûlullah (sav)’e sihir yapılmıştı, hatta bundan dolayı yapmadığı bir şeyi yapmış gibi hayal ediyordu. Fakat bu durumda İslâm’a muhalif olabilecek bir söz ondan sadır olmamıştır. Söylediklerimiz kavrandıktan sonra şunu söyleyebiliriz: Âlimler Resûlullah (sav)’in hastalığı sırasında yazacağı şeyler konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda şunlar söylenmiştir: “Halifelik için birini tayin edecekti ki bu konuda insanlar çekişmeye düşmesinler.” “İçinde önemli bilgiler bulunan bazı hükümler yazacaktı.

Bunu da aynı şekilde çekişmeye mahal vermemek için yapacaktı. Yazılanlarda ittifak edilmesi için böyle yapacaktı.” Resûlullah (sav) bir maslahat belirtisi gördüğünden ya da kendisine bu konuda vahiy geldiğinde ve onu yazmak istediğinde bunun maslahat olduğu ortaya çıkınca bundan vazgeçti. Ya da bu ilkin bir vahi olarak geldi, fakat sonra da neshedildi.

Ömer (ra)’ın sözüne gelince âlimler, bu hadisin şerhinde onun davranışlarının ince anlayışından kaynaklandığını söylemişlerdir. Çünkü Ömer (ra), Hz. Peygamber’in kendileri için üstesinden kalkamayacakları ya da cezayı gerektirecek bir şey yazmasından korkmuştu. Bu durumda nass gelmiş olacaktı ki böylece ictihad mümkün olmayacaktı. Ömer (ra) şöyle demişti: “Allah’ın kitabı bize yeter.” Bunu Yüce Allah’ın, “*Bu kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık*”¹⁷⁸; “*Bugün size dininiz tamamladım*”¹⁷⁹ âyetleri gereğince söylemişti. Allah’ın kendi dinini tamamladığını anlamış, ümmetin artık sapıklığa düşmeyeceğinden emin olmuş ve böylece Resûlullah’ı rahatlatmak istemişti. Ömer (ra), İbni Abbas (ra)’den daha fakih biriydi. Hattabî, şunları söylemiştir: “Ömer (ra)’ın bu sözünden dolayı onun Resûlullah (sav)hakkında yanlış düşündüğünü ya da ona yakışmayacak bir durum sergilediğini söylemek caiz değildir. Çünkü o, Resûlullah (sav)’in ağırlar içinde olmasından ve vefatının

¹⁷⁷ Buhari, Kitabu’l-İlm, 114.

¹⁷⁸ Enâm, 6/38.

¹⁷⁹ Mâide, 4/3.

yaklaştığını anlamasından dolayı böyle yapmıştı. O, söyleyeceği sözleri bir hastanın acılar içinde söyleyeceği sözlere benzeyeceğini, üstelik bir kırgınlık içinde olmasından dolayı yazmasını uygun görmemiştir. Münafıklar bunu bahane edip İslâm hakkında sözlü saldırıya geçebilirlerdi. Sahabiler bazı durumlarda daha karar verilmediği esnada da o iş hakkında kendi fikirlerini söyleyebiliyorlardı. Nitekim Hudeybiye gününde bu tarzda anlaşmazlık çıkmıştı. Resûlullah (sav) bir şeyi emrettiğinde onun sınıksı yapılması gereken bir husus olarak emrederdi. Bunda da hiçbir Müslüman görüş belirtmezdi.¹⁸⁰ Kadı şunları söylemiştir: Ömer (ra)'ın, "Sayıklıyor mu?" sözüne gelince -ki bu söz Müslim ve diğer muhaddislerin Sahih'inde bu şekilde soru halinde geçmektedir- "Sayıklamaktadır" şeklinde gelen rivayetten daha sağlamdır.

Çünkü Ömer (ra) 'ın böyle demesi doğru değildir. Çünkü "sayıkladı" demek "saçma şeyler söyledi" demektir. Bunu söyleyen kimse bu soruyu "istifham-ı inkârî" olarak söylemiştir. Yani "Resûlullah (sav) sayıklamaz" demiştir. Bu durumda Ömer (ra)'ın sözü, "Resûlullah (sav)'e yazdırmayın çünkü onu sayıklayan bir adam durumuna sokmuş olursunuz" anlamına gelir. Ömer (ra)'m "Allah'ın kitabı bize yeter" sözüne gelince bu, kendisiyle çekişen kimseye bir red cevabı niteliğindedir.

Hiz. Peygamber'in emrettiğine karşı söylenmiş bir şey değildir. Şeyh Tantavi, bu konuda şunları söylemiştir: "Anladığım kadarıyla Ömer (ra) Resûlullah (sav) olan uzun süren arkadaşlığı boyunca Resûlullah'a kendi görüşlerini açıklamamıştır. Çünkü bu konuda onun izni ve rızası olduğunu biliyordu. Onunla sohbeti sırasında bize ulaşan rivayetlerde Ömer (ra)'ın çeşitli işlerde Resûlullah'a kendi görüşlerini sunduğu ondan bazı taleplerde bulunduğu, bazı hususları sorduğu vaki olmuştur. Resûlullah (sav) doğru bulduğu hususları kabul ediyor, hatalı bulduklarını da reddediyordu. Resûlullah (sav)'Bana kâğıt getirin de size bir şey yazayım' sözüne gelince bu Ömer (ra) âdet olduğu üzere yine kendi görüşünü Resûlullah (sav)'e sunmuş ve Kur'an'la iktifa edilmesini uygun görmüş, Resûlullah (sav)de bunu kabul etmiştir. Şayet yazmak isteseydi Ömer (ra) bu konuda susardı ve Resûlullah (sav) istediğini gerçekleştirirdi.¹⁸¹

2. Resûlullah (sav)'in Ruhunun Kabzolanması Sırasında Ömer (ra)

Hiz. Peygamber (sav)'in vefatı insanlara ulaşınca büyük bir kargaşa

¹⁸⁰ Sahihu Sireti'n-Nebeviyye, s.750.

¹⁸¹ Ahbaru Ömer, s. 46.

gerçekleşti. Hz. Peygamber'in vefatı başta Ömer (ra) olmak üzere insanlara büyük bir darbe vurmuştu. Bu durumu büyük sahabe Ebu Hüreyre şöyle haber vermiştir: "Resûlullah (sav) vefat edince Ömer (ra) ayağa kalkmış ve 'Münafıklardan bazıları Resûlullah'ın vefat ettiğini zannediyorlar. Resûlullah ölmemiştir. O tıpkı Hz. Musa'nın Rabbine gittiği gibi Rabbine gitmiştir. Hz. Musa kavminden kırk gün uzak kalmıştı. Öldü denildiği halde geri dönmüştü. Allah'a yemin olsun ki Hz. Musa'nın döndüğü gibi Resûlullah (sav) de dönecektir. Kim Resûlullah öldü derse elleri ve ayakları kesilecektir." O sırada Ebubekir Mescid'in kapısına kadar gelmiş, olanları haber aldığından -ki o sırada Ömer (ra) insanlarla konuşuyordu- kimseyle konuşmadan direkt olarak Resûlullah'ın olduğu yere gitmiş, Hz. Aişe'nin evine Resûlullah (sav)'in olduğu tarafa yönelmişti. Resûlullah (sav) kefenlenmiş haldeydi. Üzerine ipekten bir hırka örtmüşlerdi. Ebubekir (ra) o örtüyü kaldırıp Resûlullah'ın yüzünü öptü. Sonra da, "Anam babam sana feda olsun, Allah'ın sana yazdığı ölümü tatmış bulunuyorsun. Bundan sonra ölümle asla karşılaşmayacaksın" dedi. Ebubekir (ra) sonra Hz. Peygamber'in yüzünü örttü. Dışarı çıktığında Ömer (ra) hâlâ insanlara konuşmaktaydı. Ebubekir (ra) devreye girip, "Yavaş ol ey Ömer, sus" dedi. Fakat Ömer (ra) susmadı. Ebubekir (ra) susmadığını görünce insanlara yöneldi ve konuşmaya başladı. İnsanlar Ebubekir (ra)'ın konuştuğunu gördüklerinde Ömer (ra) 'i bırakıp onun bulunduğu yere yöneldiler. Ebubekir (ra) Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra şunları söyledi: "Ey insanlar! Kim Muhammed'e tapıyor idiyse bilsin ki Muhammed ölmüştür. Kim de Allah'a tapıyor idiyse bilsin ki Allah (cc) ölmez." Sonra da şu âyeti okudu: *"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."*¹⁸²

Ebu Hüreyre şunları da anlatmıştır: "Allah'a yemin olsun ki Ebubekir (ra)'ın bu âyetleri okuduğu ana kadar insanlar böyle bir âyetin indiğini sanki bilmiyor gibiydiler. İnsanlar bunu Ebubekir'den öğrendiler. Ömer (ra) de şunları söylemiştir: "Allah'a yemin olsun ki bu âyetleri Ebubekir'den öğrenir öğrenmez dizlerimin bağı çözülür ve neredeyse düşecektim. Anladım ki Resûlullah (sav) vefat etmiştir."¹⁸³

182 Âl-i İmran, 3/144.

183 Buhari, Kitabu'l-Cenaiz, 1242.

EBUBEKİR (RA)'IN HALİFELİĞİ SIRASINDA ÖMER (RA)

1. Benu Sakife Gölgeğinde Ömer (ra)'ın Rolü ve Ebubekir'e Biat Etmesi

Resûlullah (sav)'in vefatının ardından Ensar Benu Saide gölgeğinde Sa'd b. Ubade'nin yanında toplanmıştı. Şunu söylüyorlardı: "Sizden bir idareci bizden de bir idareci olsun." O esnada Ebubekir (ra), Ömer (ra) ve Ebu Ubeyde b. Cerrah (ra) kalkıp oraya gittiler. Ömer (ra) söyleyerek gidiyordu fakat Ebubekir (ra) onu susturdu.

Ömer (ra) şunları söylüyordu: "Allah'a yemin olsun ki ben bunları istemedim. Ancak benim hoşuma giden bazı sözler hazırlamıştım fakat bunları Ebubekir (ra)'e ulaştıramama korkusu düştü içime." Ebubekir orada konuşma yaptı ve kendilerinin idareci, Ensar'ın ise bu idarecilere yardımcı kimseler (vezirler) olmasını istedi. Habbab b. Münzir, "Allah'a yemin olsun ki bu olmaz. Bunu yapmayız. Sizden bir idareci, bizden de bir idareci olsun" dedi. Bunun üzerine Ebubekir (ra) aynı şeyleri tekrarladı.

Kureys'in, Arapların merkezinde yer aldığını herkesin onları sayıp gözettiğini söyledi ve Ömer (ra)'a ya da Ebu Ubeyde'ye biat edilmesini belirtti. Ömer (ra), "Hayır, sana biat edeceğiz. Sen bizim öncümüz, en hayırlımız, Resûlullah (sav)'e en sevimli olanımızsın" dedi. Ömer (ra) hemen orada Ebubekir (ra)'ın elini tutup biat etti ve ardında da diğer insanlar biat ettiler.¹⁸⁴ Allah ondan razı olsun. Benu Saide gölgeğinde seslerin yükseldiği sırada Ömer (ra) bir ihtilâfın ve bazılarının kalkıp

184 İmam Ahmed, Musned, I, 213.

Ensar'dan birine biat etmesinden dolayı bir kargaşanın çıkmasından endişe etmişti. Çünkü daha işin başında Ensar'dan birine biat edilmesi kolay bir durum olmayacaktı. Bu yüzden Ömer (ra) fitnenin önüne geçebilmek için elini çabuk tuttu. Ensar'a şunu söyledi: Ey Ensar topluluğu! Sizler Resûlullah (sav)'in Ebubekir (ra)'e, insanlara namaz kıldırması için imam tayin ettiğini bilmiyor musunuz? Ebubekir (ra)'ın önüne geçmek hanginizin hoşuna gider? Ensar bunun üzerine şunları söyledi: "Ebubekir (ra)'ın önüne geçmekten Allah'a sığınırız." Ömer (ra) hemen elini Ebubekir (ra)'e uzatıp, "Ver elini biat edeyim" dedi. Ebubekir (ra) elini uzatınca o da biat etti. Ardından Muhacirler sonra da Ensar biat etti.¹⁸⁵

Salı günü Ebubekir (ra) minbere çıktı. Daha konuşmaya başlamadan Ömer (ra) söz aldı ve Allah hamd ve senada bulunduktan sonra şunları söyledi: "Ey İnsanlar! Dün size bazı şeyler söyledim. Bunu ne Kur'an'dan ne de Resûlullah (sav)'in bana vaad ettiği bir sözünden dolayı söylemiş bulunuyorum. Benim anladığım Resûlullah'ın bizim işlerimizi idare etmesiydi. Bunu bizden biri de yapacaktı. Allah (cc) bize Kitab'ını baki kılmış, bununla Resûl'ünü hidayete erdirmiş, sizler de ona sınıksız sarılırsanız aynı şekilde sizler de hidayete erersiniz. Allah (cc) işleriniz konusunda size Resûlullah'ın en hayırlı sahabisini verdi. O, mağarada iki kişiden ikincisiydi. Kalkın ona biat edin." Bu sözler üzerine insanlar Ebubekir'e biat ettiler. Benu Saide gölgeliğinde yapılan biatten sonra bu biat genel bir biat olmuştu.¹⁸⁶ Ömer (ra) işi daha da sağlama alıyordu. İnsanları Ebubekir (ra)'e biat etmeleri konusunda teşvik ediyor ve neticede onları Allah için bir araya gelmiş kimseler haline getiriyordu. Allah (cc) onları ihtilafa düşme ve fırkalara ayrılmaktan kurtardı. İşte bunlar Ömer (ra)'ın Ebubekir (ra)'ın halifelige seçilmesi hususundaki tavrı ve yaptıklarıdır. Bu büyük ve hikmetli bir davranıştır, tarihe altın harflerle yazılmalıdır.¹⁸⁷

Ömer (ra) Müslümanların dağınıklığa düşmelerinden, fitne ateşinin alev almasından endişe ettiğinden hemen Ebubekir (ra)'e biat etti ve kargaşayı bertaraf etti. İnsanları bu konuda cesaretlendirdi. Onun bu davranışı Müslümanların kurtuluşu için mükemmel bir davranıştı. Böyle yapmasaydı Müslümanların başına büyük bir musibet gelecekti.

¹⁸⁵ Buhari, Fezailu Sahabe, 3668.

¹⁸⁶ el-Bidaye ve'n-Nihaye, VI, 305.

¹⁸⁷ el-Hikme fi Da'veti llallah, s. 227.

2. Zekât Vermeyenler Konusunda Ebubekir (ra)'le Beraber Değerlendirmede Bulunması ve Üsame Ordusunun Gönderilmesi

Ebu Hüreyre (ra) şunları aktarmıştır: “Resûlullah (sav) vefat edince Ebubekir (ra) idareci oldu. Bu esnada bazı Araplar dinden döndüler. Ömer (ra), “Ey Ebubekir! Sen Resûlullah (sav) ‘Ben insanlarla lailahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Kim Lailahe illallah derse benden malını ve canını korumuş olur. Bunun dışında hesabı Allah’a kalmıştır’ dediği halde bu insanlara karşı nasıl savaş açarsın?” dedi. Ebubekir (ra), “Allah’a yemin olsun ki namazla zekâtın arasını ayıranlara karşı savaşırım. Zekât malın hakkıdır. Benden, Resûlullah’a verdikleri bir öğlağı bile esirgerlerse onlara karşı savaşırım” karşılığını verdi. Ömer (ra) bu sözler üzerine şunları söyledi: “Allah’a yemin olsun ki o anda Allah’ın Ebubekir (ra)’ın dinden dönenlerle savaşması konusunda gönlünü hakka açtığını kavradım ve onun haklı olduğunu anladım.”¹⁸⁸

Bazı sahabiler, Üsame ordusunun gönderilmemesi konusunda Ebubekir (ra)’e görüş belirttiler ve neticede ordu Cevf yakınlarında bekledi. Ömer (ra) Ebubekir (ra)’e haber göndererek geri dönüş için izin istedi. Şunları söylemişti: “Yanımda Müslümanların ileri gelenleri bulunuyor, halifenin güvenliği konusunda içim rahat değil. Resûlullah (sav) vefat etmiş bulunuyor.

Müslümanlar hakkında müşriklerin kötü bir şey yapmalarından endişe ediyorum.” Fakat Ebubekir buna karşı çıktı ve şartlar ne olursa olsun Şam’a doğru ordunun yoluna devam etmesinde ısrar etti. Ensar, Üsame’den yaşça daha büyük birinin komutan tayin edilmesini istedi. Ömer (ra) ‘i, bunu Ebubekir (ra)’le konuşması için gönderdiler. Ömer (ra), “Muhakkak ki Ensar, yaşça Üsame’den daha büyük birinin komutan tayin edilmesini istemekte” deyince Ebubekir (ra) hemen oturduğu yerden kalkıp Ömer (ra)’ın sakalından tuttu ve “Annen seni keşke doğurmasaydı ey Ömer! Hâlbuki onu Resûlullah (sav) tayin eti. Sen de bana onu azletmemi söylüyorsun” dedi. Ömer (ra) insanların karşısına çıkıp, “Ne yaptınız? Anneniz sizi keşke doğurmasaydı. Yola devam edin! Yüzünüzden halifeden azar işittim” dedi.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Buhari, Kitabu İstibatü'l Mürteddin ve'l-Muannidin, 6566.

¹⁸⁹ Taberi, IV, 46.

3. Muaz b. Cebel'in Yemen'den Dönüşü Sırasında Ömer (ra)

-Onun Ebu Müslim el-Havlani Hakkındaki Feraseti- Eban b.

Said'in Bahreyn'e Tayin Edilmesi Konusundaki Görüşü

a. Muaz b. Cebel'in Yemen'den Dönüşü Sırasında Ömer (ra)

Resûlullah (sav)'in vefatından önce Muaz b. Cebel Yemen'e gitmişti. Orada İslâm'a davette bulunuyor aynı şekilde mürtedlere karşı mücadele veriyordu. Resûlullah (sav) vefatından sonra Medine'ye geldi. Ömer (ra), Ebubekir'e "Şu adamı çağır ve elinde bulunanlardan ona yetecek olanı bırak gerisini de al" dedi. Ebubekir (ra) buna, "Resûlullah (sav) zekâtı toplaması için onu gönderdi, ben ona bir şey alacak değilim, ancak kendisi bir şey verirse olur" karşılığını verdi. Ömer (ra) bu konuda Ebubekir (ra)'e bir şey yaptıramayacağını anladı. Fakat onun doğru düşüncüğüne de kani olmuştu. Sonra Muaz'a gidip onu bu konuda razı etmek istedi. Muaz, "Bu işe Resûlullah beni görevlendirdi. Beni görevlendirmeseydi bunu yapmazdım" dedi. Ömer (ra), "Hz. Peygamber (sav) herhangi bir düşmanlıkta bulunmak için bunu yapmadı. O, hem Muaz hem de Müslümanlar için hayrı temenni ediyordu" dedi. Muaz, Ömer (ra)'ın nasihatini reddetti. Ömer (ra)'de kendisinin Muaz'ın üstünde bir idareci olmadığını bildiğinden razı olmuş halde geri dönmüştü. Sadece nasihat görevini yerine getirmişti.

Fakat daha sonra Muaz, Ömer (ra)'a gidip, "Ben sana itaat edeceğim ve dediklerini yapacağım. Rüyamda bir havuzda olduğumu gördüm, boğulmak üzereyken beni sen kurtardın ey Ömer!" dedi. Ardından da Ebubekir'in yanına gitti. Bütün bildiklerini anlattı ve hiçbir şeyi gizlemeyeceğine dair yemin etti. Bunun üzerine Ebubekir, "Ben senin kendin için aldığın bir şeyi senden almayacağım" dedi. Ömer (ra), bunun "Helâl ve iyi olduğu müddetçe" şeklinde bir şarta bağlamıştır. Bir rivayetteyse Ebubekir'in Muaz'a, "Kendi hesabını gör" dediği Muaz'ın da "Biri size karşı diğeri de Allah'a olan iki hesabı mı?" dediği sonra da "Allah'a yemin olsun ki, sizin hiçbir işinizi üstlenmeyeceğim" şeklinde sözler söylediği rivayet edilmiştir.

b. Ebu Müslim Havlani Hakkında Doğru Bir Feraset

Ömer (ra) bu hayatta çok az insanda bulunan bir ferasetle hareket

ediyordu. Zehebi şunları aktarmıştır: “Esvedü'l-Ansi Yemen’de peygamberliğini ilân etmişti. Ebu Müslim el-Havlani’yi yakalatıp getirmiş, onu ateşe atmış fakat ateş onu yakmamıştı. Esved’e “Şayet bu durumu bertaraf etmezsen senin peşinden gelenleri yanıltmış olursun” denildi. Ebu Müslim oradan ayrıldı ve Medine’ye geldi. Mescid-i Nebi’ye girdi. Ömer (ra) onu görünce “Bu adam kimdir?” diye sordu. Yemen’den geldiğini söylediler. Ömer (ra), “Yalancı peygamberin ateşle yakmak istediği adama ne oldu?” diye sorunca o da “Abdullah b. Sevb mi?” diye sordu. Gelenin Ebu Müslim el-Havlani olduğunu görünce “Allah sana hayırlar versin, o sen miydin?” diye sorup ağladı. Ardından da onu alıp Ebubekir (ra)’e gördü ve Ebubekir’le kendi arasına oturttu. Sonra da “Beni, ümmet-i Muhammed içinde Hz. İbrahim gibi yanmayacak birisini gösterecek kadar yaşatmış olan Allah’a hamdolsun” dedi.¹⁹⁰

c. Eban b. Said’in Bahreyn’e Vali Tayin Edilmesi

Konusundaki Görüşü

Ebubekir (ra) valilerin tayin edilmesi konusunda “Şûra” sistemini ortaya çıkardı. Bahreyn’e göndereceği kimseler hakkında arkadaşlarıyla istişare ettiği bilinmektedir. Osman (ra) “Resûlullah’ın gönderdiği bir adamı görevlendir, onları İslâm’a çağıran kimseyi, bölgenin halkını tanıyan, bölge halkının da kendisini tanıdığı birini bu işe görevlendir” dedi. Osman (ra) Ala b. el-Hadrami’yi kastetmişti. Fakat Ömer (ra) bu düşüncüyü benimsemedi. Bunun yanında Ömer (ra) Eban b. Said’in de bu işte uygun olacağını söyledi. Neticede Ebubekir (ra) Ala b. el-Hadrami’de karar kıldı.

d. İrtidat Savaşlarında Ölen Müslümanların Kan Bedelinin

Kabul Edilmemesi Hususunda Ömer (ra)’ın Görüşü

Büzaha b. Esed ve Gatafan kabilelerinden bir heyet Ebubekir (ra)’e gelip barış teklifinde bulundular. Ebubekir (ra) onları rüsvaylığa düşürecek barış ve değerlerini yüceltecek olan savaş arasında serbest bıraktı. Onlar “Şu savaşı anladık da rüsvaylığa düşürecek barış da nedir?” diye sordular. Ebubekir (ra), “El ve ayaklarınıza kelepçeler vururuz. Sizden aldıklarımızı da ganimet olarak alırız. Siz de bizden aldıklarınızı bize geri verirsiniz. Bizim ölülerimizin de diyetini verirsiniz. Sizin ölüleriniz de

¹⁹⁰ Zehebi, A’lam, IV, 89.

cehennemlik olur. Sonra da ardınızda develerin kuyruklarına yapışmış halde bir topluluk bırakırsınız. Tâ ki Allah, Resûlullah'ın halifesi ve Muhacirlerin yanında mazeret sayılacak bir iş gösterinceye kadar.” dedi. Ebubekir (ra) bu şekilde görüşünü söyledi. Sonra Ömer (ra) kalkıp, ‘rüs-vaylığa düşürecek barış ve insanın değerini yüceltecek savaş’ konusun-da dediklerine ‘Evet’; ‘sizden aldıklarımızı ganimet olarak alırız, bizden aldıklarınızı da bize geri verirsiniz’ kısmına da ‘Evet’; fakat ‘Bizim ölüle-rimizin de diyetini verme ve sizin ölümlerinizi de cehennemliktir’ kısmına gelince, bizim ölümlerimiz Allah'ın emri uğruna öldürüldüler. Onların ecirlerini Allah verecektir. Onların diyetleri olmaz” dedi. Bunun üzerine halk onun söylediği görüşü benimsedi.¹⁹¹

e. Ebubekir (ra)'ın Akra b. Habis ve Uyeyne b. Hısn'a Araziden Pay Verilmesi Şeklindeki Görüşüne Ömer (ra)'ın İtirazı

Akra b. Habis ve Uyeyne b. Hısn Ebubekir (ra)'e gelip, “Ey Resûlül-lah'ın halifesi, bizim bir arazimiz var ve bir işe yaramıyor. Bize araziler-den bir pay versen de ekip biçsek ve Allah (cc) bundan bizi faydalandır-sa ne iyi olur” dedi. Ebubekir orada bulunanlara, “Bunların dediklerine ne dersiniz? Şayet arazi verimli olsa yararlanamazlar mı?” diye sordu. Onlar da, “Onlara pay vermen uygundur, belki Allah (cc) onları bu ara-ziden faydalandırır” dediler. Ebubekir (ra) onlara hisse verdi ve bu ko-nuyu yazıya geçirdi. Ömer (ra) 'i de şahit tutacaktı.

O sırada Ömer (ra) orada değildi. Her ikisi kalkıp Ömer (ra)'a gitti. Onu şahit tutacaklardı. Onu devasıyla uğraşırken buldular. Ona, “Ebu-bekir (ra) şu yazılı olanlara seni şahit tuttu, sen mi okursun biz mi oku-yalım?” diye sorduklarında Ömer (ra), “Gördüğünüz gibi işim var, ister-seniz okuyun isterseniz işimi bitirinceye kadar bekleyin” dedi. Onlar, “sana okuyalım” deyip okumaya başladıklarında Ömer (ra) ellerindeki kâğıdı alıp yazıyı sildi. Her ikisi de bundan sıkıldı. “Kötü şeyler mi yazı-lı?” diye sorduklarında Ömer (ra) şunları söyledi: “Resûlullah (sav)size yardım ediyordu.

O gün İslâm darda ve güçsüz durumdaydı. Fakat Allah İslâm'ı aziz kıldı. Gidin çalışın, yorulun, Allah sizi gözettikten sonra başkasının gö-zetimine gerek yok.” Onlar da kalkıp Ebubekir (ra)'e geldiler. Sıkılmış haldeydiler. Ebubekir'e, “Allah'a yemin olsun ki sen mi halifesin yoksa

191 Ahbaru Ömer, s. 362.

Ömer (ra) mi bilemiyoruz” dediler. Ebubekir (ra) “Şayet olursa o halifedir” dedi. O esnada Ömer (ra) kızgın halde geldi ve “Bana şu ikisine verdiğin araziyi söyler misin? O Müslümanların tarlası mı yoksa sana ait bir tarla mı?” dedi. Ebubekir (ra), “Bütün Müslümanlarındır” dedi. Ömer (ra), “Peki bütün Müslümanları bir tarafa bırakıp onlara vermenin sebebi nedir?” diye sordu. Ebubekir (ra) buna, “Çevremdekilerle istişare ettim onlar da bunu uygun gördüler” karşılığını verdi. Ömer (ra), “Senin bu çevremdekilerle istişare etmen bütün Müslümanların kabul ettiği anlamına mı gelir?” deyince Ebubekir (ra) şunları söyledi: “Ben sana bu konuda senin benden güçlü olduğunu söylemişim, fakat bu durum beni aştı.”¹⁹²

Bu hadise Râşid Halifeler döneminde İslâm Devletinin “Şûra” esası üzerine hareket ettiğinin açık delilidir. Bu da göstermektedir ki İslâm halifesi Müslümanlardan küçük büyük herkesle istişare etme hususunda son derece gayretlidir. Kardeşleriyle istişare etmeden her hangi bir işi yapmaya kalkışmamıştır.¹⁹³

Biraz önceki hadise yine göstermektedir ki Müslümanlar her işlerinde “Şûra”ya göre hareket etmektedirler. Bu durumda İslâm halifesi kendi görüşünden vazgeçebiliyordu. Bu “Şûra”, Allah’ın emirleri doğrultusunda helâl ve harama riayet ederek hareket ediyor, günümüzdeki gibi suni bir anayasaya bağlı, zulüm ve zorbalığa dayanan bir “Şûra” sistemi değildir.

f. Kur’an-ı Kerim’in Toplanması

Yemame savaşında Müslüman hafızların şehit olması Ebubekir (ra)’i Kur’an’ın toplanması konusunda Ömer (ra)’le istişare etmeye sevk etti. O sırada Kur’an-ı Kerim deri parçalarına, kâğıtlara ve kemik parçaları üzerine yazılıydı. Bunun yanında hafızların kalbinde de yazılı halde idi. Çünkü ezberlemişlerdi. Ebubekir (ra) bu işi büyük sahabe Zeyd b. Sabit’e teslim etti. Zeyd b. Sabit şunları söylemiştir: “Ebubekir (ra) beni Yemame savaşında ölen Müslümanları tespit etmem için gönderdi. O anda Ebubekir (ra)’ın yanına Ömer (ra) de geldi. Bunun üzerine Ebubekir (ra) “Ömer bana geldi” dedi. Ömer (ra), “Çok sayıda Kur’an-ı Kerim hafızı öldü. Ben Kur’an’ın toplanmasını öneriyorum” dedi. Ebubekir (ra) “Resûlullah’ın yapmadığını ben nasıl yaparım” diye karşılık verdi. Ömer

¹⁹² Fedailu Ömer b. el-Hattab, I, 262.

¹⁹³ Istihlafu Ebu Bekir, s. 166.

(ra), “Allah’a yemin olsun ki bu hayırlı bir iştir” dedi. Ebubekir (ra) devamla şunları aktarmıştır: “Ömer (ra) bu konuda hep gelip benimle konuşuyordu. Neticede Allah (cc) bunu yapmaya kalbimi razı kıldı. Ben de Ömer gibi düşünmeye başladım.” Zeyd daha sonra şunları söylemiştir: “Ebubekir (ra), benim genç ve zeki biri olduğumu, vahiy kâtipliği yaptığımı ve Kur’an’ı toplayıp cem etmemi söyledi.” Zeyd “Şayet dağları taşımamı söyleseydi bana bu işten daha ağır gelmezdi” demiştir.¹⁹⁴

Kur’an-ı Kerim’in Toplanması İlgili Neticeler Özetle Şu Şekildedir

1. Kur’an-ı Kerim’i toplama düşüncesi onun kaybolmasından korkulduğu için gerçekleşmiştir. Bu da göstermektedir ki o zamanda âlimler, Kur’an karileri İslâm’ın sancığının yükseltilmesi hususunda kılıç, düşünce ve tavırlarıyla çalışmaya ve cihada koşturmaya diğer insanlardan daha seri davranmışlardır. İnsanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetin onlara uyması icap eder.

2. Kur’an-ı Kerim’in toplanması bir maslahat icabı olmuştur. Ebubekir (ra), “Resûlullah’ın yapmadığı bir işi ben nasıl yaparım” dediği halde Ömer (ra) bunun hayırlı bir iş olacağını söylemiştir. Bazı rivayetlerde onun, “Allah’a yemin olsun ki bu hayırlı bir iştir ve Müslümanların maslahatın içindir” dediği aktarılmıştır. Böyle bir söz Zeyd b. Sabit’ten de sadır olmuş ve netice de aynı olmuş, bunun hayırlı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu da Müslümanların maslahatı icabıydı. İlk bir maslahat olarak işe başlandı fakat sonradan bu konuda icma gerçekleşti.

3. Yine bu hadiseyle ortaya çıkan bir diğer husus da sahabilerin gayet sükûnet içerisinde birbirlerine saygı ve ihtiram göstermeleridir. Onların hedefi İslâm toplumu için hayrın vuku bulmasıydı. Bu yüzden sahih görüşe itaat ediyorlar, kalpleri huzur içerisinde bununla kani oluyordu. Bir görüşe inandıklarında bunu başından itibaren savunuyorlardı. İşte bu ruhla gerçekleşen icmaları birçok konudaki ictihadî ahkâma boyun eğmiştir.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Buhari, 4986.

¹⁹⁵ el-İctihad fi Fıkhi'l-İslami, s. 127.

— ÜÇÜNCÜ BÖLÜM—

EBUBEKİR (RA)'IN ÖMER (RA)'İ HALİFE
TAYİN ETMESİ, ÖMER (RA)'IN İDARESİNİN
DAYANDIĞI TEMELLER VE TOPLUMSAL HAYATI

Birinci Konu

**EBUBEKİR (RA)'IN ÖMER (RA)'İ HALİFE
TAYİN ETMESİ, ÖMER (RA)'IN İDARESİNİN
DAYANDIĞI TEMELLER VE TOPLUMSAL HAYATI****1. Ebubekir (ra)'ın Ömer (ra) 'i Halife Tayin Etmesi**

Ebubekir (ra) hastalandığında insanlar başına toplanmıştı. Onlara; “Gördüğünüz gibi ölüm gelmiş bulunuyor. Bundan sonra bana yaptığınız biat son bulmuş olacak, işiniz artık size kalmış olacak. Başınıza istediğiniz kimseyi emir tayin ediniz. Ben daha hayattayken bunu yaparsanız bu, benden sonra ihtilafa düşmemeniz açısından tercihe şayan bir durum olur.¹⁹⁶ Sahabiler kendi aralarında istişarede bulundular fakat kimse bu işi üstlenmek istemiyor ve bunu Müslüman kardeşine tevdi etmek istiyordu. Çünkü bunda bir hayır ve işe ehil olmak gerektiğini görüyordu. Bu sebeple Ebubekir (ra)'a tekrar dönüp, “Biz de senin düşündüğünü düşünüyoruz” dediler.

Ebubekir (ra), “Bana biraz mühlet verin de din ve Allah'ın kulları hakkında ne karar vereceğimi düşüneyim” dedi. Ebubekir (ra) Abdurrahman b. Avf'ı çağırıp ona şunları söyledi: “Ömer b. Hattab hakkında ne dersiniz?” Abdurrahman “Sen sorduğun işte benden daha bilgilisin!” dedi. Ebubekir (ra), “Şayet halife olarak seçersem?” diye sorunca Abdurrahman “Allah'a yemin olsun ki, o senin düşündüğünden daha faziletlidir” dedi. Osman (ra) ise, “Allah'a yemin olsun ki benim bildiğim, onun içinde gizlediği dışa vurduklarından daha hayırlıdır, onun bir benzeri içimizde yoktur” deyince Ebubekir (ra); “Allah sana merhamet etsin, Al-

¹⁹⁶ el-Bidaye ve'n-Nihaye, VII, 18.

lah'a yemin olsun ki, şayet onu halife olarak bıraksam sana düşmanlık etmiş sayılmam" dedi ve ardından da Üseyd b. Hudeyr'i çağırdı. Ona da aynı şeyleri söyledi.

Üseyd de, "Allah'a yemin olsun ki, onun senden sonra en hayırlı kimse olacağını düşünüyorum, o Allah'ın razı olduğundan razı olur, öfkelenmesine de öfkelenir. Onun içinde gizlediği dışa vurduklarından daha hayırlıdır. Şayet bu işe biri tayin edilecekse bu konuda ondan daha güçlü birisi yoktur" dedi. Ebubekir (ra) bu şekilde Said b. Zeyd, Ensar ve Muhacirden bazı kimselerle istişare de bulundu. Hepsi Ömer (ra) hakkında hemen hemen aynı görüşleri söylediler. Fakat Ubeydullah b. Talha onun sertliğinden korktuğunu belirtti. Ebubekir (ra)'e, "Biz onun sertliğini bildiğimiz halde sen de onu halife olarak bıraktığında Rabbin bunu senden sorarsa ne cevap verirsin?" diye sorunca, Ebubekir (ra); "Beni oturtun, sizler beni Allah'la mı korkutuyorsunuz? Zulümle sizi idare etmeye çalışan kimse kaybetmiştir. Ben Allah'a, 'Onlara en hayırlı olanı halife tayin ettim' derim" dedi ve Ömer (ra)'ın neden sert biri olduğunu izah etti. "Çünkü beni yumuşak biri olarak görüyor, şayet iş ona teslim edilirse sertliği pek kalmayacaktır" dedi.¹⁹⁷ Sonra da Medine'de ve çeşitli bölgelerde valiler tarafından halka okunması için bir yazı yazdı. Yazdığı ahitname şu şekildeydi:

*"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...Bu, Ebubekir b. Kuhafe'nin dünya hayatını terk edip de âhirete doğru yol aldığı anda, kâfirlerin küfürlerini bıraktığı, facirlerin inanmaya ve yalancıların doğru konuşmaya başladığı sırada yazdığı bir ahitnamedir. Size Allah, Resûlü, dinim ve kendim için en hayırlı olanı seçmeye gayret ettim. Şayet âdil davranırsa -ki ben onu böyle biliyorum- kazananlardan olur, böyle davranmazsa bilinmelidir ki kişiye kazandıkları vardır. Ben hayrı murad ettim. Gaybı da bilecek değilim. "Haksızlık edenler, hangi dönüş (hangi akıbet) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir."*¹⁹⁸

Ömer (ra), Ebubekir (ra)'ın bu ümmetin hayrı için bıraktığı kimse-dir. Dünyanın, tehdit edercesine ümmete karşı hücumla geçtiğini biliyordu. Şayet dünya ümmeti sürüp götürse ve onun şehvetlerine hitap etse, onu zorba davranmaya yöneltse, kaybetmiş olur. Bu, Resûlüllah (sav)'in sakındırdığı husustu. Resûlüllah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Allah'a yemin olsun ki sizin için fakirlikten korkmuyorum. Dünyanın

¹⁹⁷ İbnü'l-Esir, el-Kamil, II, 79.

¹⁹⁸ Şuara, 26/227.

sizden öncekileri kuşattığı gibi sizi de kuşatmasından korkuyorum. Sizler öncekilerin bu hususta yarıştıkları gibi yarışır, o da sizden öncekileri helâk ettiği gibi sizi de helâk eder.”¹⁹⁹

Ebubekir (ra) çareyi görmüştü ve onlar için en faydalı çareyi sunmuştu. Bir dağ misâli fayda sunacaktı onlara. Dünya böyle bir durumda onları gördüğünde gerisin geri kaçacak ve onlardan ümidini kesecekti. Ömer (ra) hakkında Resûlullah (sav) şöyle demişti: “Hey gidi Ömer, canımı elinde tutan Allah’a yemin olsun ki, Şeytan seninle karşılaştığında başka bir yola kaçır gider.”²⁰⁰ Ümmetin karşılaştığı hadiseler Ömer (ra)’i öldürmekle başladı. Bu öldürücü darbeler Ebubekir (ra)’ın, Ömer (ra)’i kendisinden sonra halife olarak bırakmasındaki ferasetine dair en hayırlı şahittir. Abdullah b. Mes’ud’dan şunlar rivayet edilmiştir:

“İnsanlar içinde en ferasetli olanlar şu üç kimsedir. Biri Hz. Musa zamanında şunu söyleyendir: “(Şuayb’ın) iki kızından biri, ‘Babacığım! Onu ücretle (çoban) tut. Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır’ dedi.”²⁰¹ İkincisi de Hz. Yusuf’a sahip olan adamdır: “Mısır’da onu satın alan adam, karısına dedi ki: Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur. Veya onu evlât ediniriz.”²⁰² Üçüncüsü de Ömer (ra) ’i halife tayin ettiğinde Ebubekir (ra) olmuştur.²⁰³ Ömer (ra), ümmetle fitneler arasında engelleyici bir set olmuştur.

Ebubekir (ra) Ömer (ra)’a haber gönderdi. Ömer (ra), yanına girdiğinde onun ne karar verdiğini anlamıştı. Bunu kabul etmek istemedi. Ebubekir (ra) onu kılıçla tehdit etti. Fakat Ebubekir (ra) huzurunda bunu kabul etmekten başka bir şey yapamadı.²⁰⁴ Ebubekir (ra) bunu kendi diliyle insanlara ulaştırmak istiyordu. Her hangi bir karışıklı olsun istemiyordu. İnsanların karşısına çıkıp şöyle söyledi:

“ İnsanların görüşlerine başvurmayı ihmal etmedim. Bu konuda yakınım olan birini seçmiş değilim. Size Ömer’i halife olarak bıraktım. Onu dinleyin ve ona itaat edin.” Orada bulunanlar, “Dinledik ve itaat ettik” dediler. Ebubekir (ra) Allah’a dua ve yakarıшта bulup nefisinin kötülüklerini dile getirerek şöyle dedi: “Allah’ım! Senin Resûlü’nün bu konuda bir emri olmaksızın onu tayin ettim. Bunda hayırdan başkasını te-

199 Buhari, Kitabu’l-Cizye ve’l-Muvadaa, 3158.

200 Buhari, Fezailu Ashabi’N-Nebi, 4683.

201 Kasas 28/26.

202 Yusuf, 12/21.

203 Mecmeu Zevaid, X, 268.

204 Measiru’l-Anife, I, 49.

menni etmedim. Onlar hakkında fitneden korktuğumdan görüşlerine müracaat ettim. Onlara onların en hayırlısını, doğruyu bulmada en gayretli olanını tayin etim. Senin benim için uygun gördüğün olmuştur. Onlara sahip çık! Onlar senin kulların.”²⁰⁵

Ebubekir (ra), işin tam bir emniyete alınıp gerçekleştirileceği hususunda gayet titiz davrandıktan sonra ahitname metninin insanlara okunması ve Ömer (ra)’a biat alınması konusunda Osman (ra)’ı görevlendirdi. Osman (ra) insanlara şöyle dedi: “Bu belgede ismi yazılı olan kimseye biat ediyor musunuz?” insanlar da “Evet” ediyoruz” dediler. İnsanlar böylece toplu halde bu işte karar kıldılar ve buna razı oldular. Bunda karar verip razı olduktan sonra gelip biat ettiler. Ebubekir (ra) böylece sorumluluğu Ömer (ra)’a yüklemişti ve ardından ona bazı nasihatler de bulundu. O, Rabbine üzerine düşeni yaptıktan sonra huzur içinde gitmek istiyordu. Yaptığı vasiyette şunlar da vardı:

“Ey Ömer! Allah’a karşı takvalı ol! Allah’ın gündüzleyin yapılmasını istediği bazı amelleri vardır ki bunların geceleyin yapılmasını kabul etmez. Geceleyin de yapılmasını istedikleri vardır ki bunları da geceleyin yapılmasını kabul etmez. Farzları yapılmadıkça nafilelerin yapılmasını kabul etmez. Hakka uyduklarından dolayı yarınki günde terazileri ağır çekecek olanlar vardır. Yarınki günde terazileri hafif çekecek olanlar vardır ki bunlar da bu dünyada batıla tâbi olanlardır. Allah (cc) cennetlikleri hayırlı amelleriyle süslemiştir. Onların günahlarını da affetmiştir. Ben böyle kimse-leri hatırladığımda “Gerçekten de onlara dâhil olamamaktan korkuyorum” derim. Allah (cc) ateş ehlini bildirmiş ve bunları da kötü amelleriyle dile getirmiştir. Yaptıkları iyilikler de heba olup gitmiştir. Ben bunları hatırladığımda “Gerçekten de bunlardan olmamayı diliyorum” derim. Çünkü Allah’tan korkan bir kul olmak istiyorum. Ona karşı ümitvar ve rahmetinden de ümit kesmemiş biri olmak istiyorum. Şayet benim bu tavsiyelerimi ezberlediysen kesinlikle karşı koyamayacağın ölümü unutma!”²⁰⁶

Ömer (ra), Ebubekir (ra)’ın vefatının hemen akabinde Müslümanların halifesi olarak işe baladı.²⁰⁷ Görüldüğü üzere Ebubekir (ra)’ın Ömer (ra)’ı seçmesi, çoğunluğun rızası olmadıkça gerçekleştirilmemiş ve hemen kanuni bir husus olarak değerlendirilmemiştir. Ebubekir (ra)

205 Ibn Sâd, Tabakat, III, 193.

206 Sıfatı Safve, II, 264.

207 Dirasat fi Ahdi Nübüvve ve Hilafeti Raşide, 272.

kendileri için bir halife tayin etmelerini istemiş hatta işi onlara devretmiştir. İnsanlar da “Bizim görüşümüz senin görüşündür” şeklinde kararlarını bildirmişlerdir. Ebubekir (ra) sahabenin ileri gelenlerinin görüşlerine başvurmadan ve onlarla tek tek konuşmadan herhangi bir seçime gitmedi. Onların görüşlerinin Ömer (ra) hakkında olumlu olduğunu görünce seçimini o yönde kullandı. Ebubekir (ra)’ın tercihi ümmetin ileri gelenlerinin görüşü doğrultusunda oldu. Bu tercih de ancak ümmetin karar kılmasından sonra anayasal bir özellik kazanmıştı. Çünkü idarecinin seçimi ümmet üzerinde bir hak doğuruyordu. Halife de ümmete vekâleten idaresini yürütüyordu ve idare hususunda rıza gerekliydi. Bundan dolayıdır ki Ebubekir (ra) ümmete müracaat etti. Onlara “Benim size halife olarak bırakacağıma razı mısınız?” diye sordu. “Allah’a yemin olsun ki, kendi görüşümü söylemeyi ihmal etmedim. Kendi yakınım olan birini de bu işe tayin etmedim. Size Ömer (ra) ’i halife bıraktım. Onu dileyin ve ona itaat edin” dedi. İnsanlar da “Dinledik ve itaat ettik” dediler. Ebubekir (ra)’ın “Benim halife olarak bıraktığıma razı mısınız?” sorusu bu işin ümmeti ilgilendirdiğini, ümmetin bu konuyla alâkadar olduğunu ifade eder.²⁰⁸

Ömer (ra) halifeliği, ehli hall ve’l-akdın istediği ve ittifakıyla üstlenmiştir. Onlar Ebubekir (ra)’e halife seçme işini emanet eden kimselerdir. Onu bu işte kendilerine vekil kıldılar. Ebubekir (ra) de onlarla istişare edip halifeyi tayin etti. Ardından da bunu insanlara sundu onlar da bu konuda dediğinde karar kıldılar. Ehl-i hall ve’l-akd bu ümmetin tabii temsilcileridirler. Şayet böyle olmasaydı Ömer (ra)’ın seçimi sahih bir şekilde olmazdı ve durum “Şûra”ya kalırdı.

Bunun yanında Ebubekir (ra)’ın halife tayininde takip ettiği adımlar şu sistemin dışında bir şey de değildir. Bu yapılanlar Ebubekir (ra)’ın bu işi kendi kendisine yapmadığını açıkça göstermektedir. Netice Ömer (ra)’ın “Şûra” ve ittifak esasına göre seçilmesiyle olmuştur. Tarihte bu konuda bir anlaşmazlığın vuku bulduğuna tanık olmak mümkün değildir. Ömer (ra) ’ın hilâfeti boyunca hiç kimse onunla bu konuda tartışmaya girmemiştir. Aksine onun idaresi hususunda icma oluşmuştur ve herkes bu mânada bir birlik halinde hareket etmiştir.²⁰⁹

208 el-Kuyudu’l-Varide ala Sultati Devle fi’l-İslam, s.172.

209 Dirasat fi Ahdi Nübüvve, s. 272.

2. Ömer (ra)'ın Bu İşte Öncelikli Olduğunu Gösteren Şer'i Deliller

a. Kur'an-ı Kerim'de Ebubekir (ra), Ömer (ra) ve Osman (ra)'ın hilafetine itaatin vacib olduğunu gösteren deliller vardır. Allah (cc) bu konuda Resûlullah (sav)'i muhatap alarak şöyle buyurmuştur: *"Eğer Allah seni onlardan bir gurubun yanına döndürür de (Tebük seferinden Medine'ye döner de başka bir savaşa seninle beraber) çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: Benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve düşmana karşı benimle beraber asla savaşmayacaksınız!"*²¹⁰ Tebük savaşından sonra nazil olan Berae suresinde savaştan geri kalan üç kişiden bahsedilmektedir. Bunlar savaşa katılmadıklarından dolayı günah işlemişler, fakat Allah (cc) onların tövbelerini kabul etmiştir. Bir başka âyette de şöyle buyurmuştur: *"Siz ganimetleri almak için gittiğinizde seferden geri kalanlar, 'Bırakın, biz de arkanıza düşelim' diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: Siz asla bizim peşimize düşmeyeceksiniz! Allah daha önce sizin için böyle buyurmuştur."*²¹¹

Bu, Arapların, Tebük savaşından sonra Hz. Peygamber (sav)'le beraber savaşmadıklarını göstermektedir. Resûlullah (sav)'in, onları savaştan men etmesinin hemen ardından Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Bedevîlerden (seferden) geri kalmış olanlara de ki: Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlarla, teslim oluncaya kadar savaşacaksınız. Eğer emre itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi acıklı bir azaba uğratar."*²¹² Allah (cc) onlara, Hz. Peygamber (sav)'den sonra onların bir toplulukla savaşacaklarını ya da onları teslim alacaklarını haber vermiştir. Bu konuda kendilerine dâvette bulunanlara icabet ettiklerinde büyük mükâfat alacaklarına işaret etmiştir. Aksi durumda da kendilerine büyük azabı vaad etmiştir.²¹³

Ebu Muhammed b. Hazm şöyle demiştir: "Bedevîlerin Hz. Peygamber (sav)'den sonra savaşa çağrılmaları Ebubekir (ra), Ömer (ra) ve Osman (ra) zamanında yapılan savaşlara dairdir. Ebubekir (ra) onları mür-

²¹⁰ Tevbe, 9/83.

²¹¹ Fetih, 48/15.

²¹² Fetih, 48/16.

²¹³ Akidetü Ehl-i Sünne, II, 634.

ted Araplarla savaşmaya çağırmıştır. Bu şekilde onlar Benu Hanife, Esvedü'l-Ansi, Secah, Tuleyha gibi yalancı peygamberlik iddiasında bulunanlarla, Bizans ve Sasanilerle ve daha başka kimselerle savaşa dâvet edilmişlerdir. Bu şekilde Ebubekir (ra), Ömer (ra) ve Osman (ra)'a itaat etmeleri Kur'an nassıyla vacip olmuştur. Bu konuda hiçbir yoruma yer kalmayacak derecede onların imamet ve hilâfetleri sahihtir.”²¹⁴

b. Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Rüyamda bir kovayla kuyudan su çektiğimi gördüm. O sırada Ebubekir geldi ve bir ya da iki kova su çekti. Allah ona mağfiret etsin. Ardından Ömer (ra) geldi ve çokça su çekti. Böylesine bir dehâ görmedim. Neticede insanlar suya ulaştılar ve orada develerini dinlenmeleri için serbest bıraktılar.”²¹⁵

Bu hadis her iki imamın da hilâfetine işaret etmektedir. Ömer (ra)'ın hilafetine işaret ettiği gibi onun dönemindeki fetihlere de işaret etmektedir. Resûlullah (sav)'in bu rüyası onların hilâfetlerini, zamanlarında yapılan güzel işleri ve insanların bu hususta onlardan istifade ettiklerini bildirmektedir. Bütün bunlar Resûlullah (sav)'den alınmış, ona arkadaşlık etme vesilesiyle olmuştur. O, Allah tarafından görevlendirilmişti ve görevini en güzel şekilde yerine getirdi. Dini en güzel şekilde ikâme etti. Usul ve furûunu belirledi. İnsanlar onun zamanında bölükler halinde İslâm'a girdiler. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim.”²¹⁶

Resûlullah (sav) en Yüce Dost'a gidince Ebubekir (ra) ona halife oldu ve iki yıl kadar bu görevde kaldı. Bu da Resûlullah (sav)'in hadisinde geçen “bir ya da iki kova” ifadesinde geçtiği üzere iki yıla işaret etmektedir. Burada “bir kova” ifadesi hadisi rivayet eden ravinin tam hatırlayamamasından dolayıdır. Bu yüzden “bir ya da iki” demiştir. Bir diğer rivayette “iki kova” şeklinde gelmiştir. Onun zamanında mürtedlerle savaşılmış kökleri kurutulmuştur. İslâm sancağı birçok coğrafyada dalgalanmaya başlamıştır. İnsanlara İslâm'ın ahkâmı uygulanmıştır. Çok sayıda ganimet elde edilmiş, İslâm ülkesinin sınırları oldukça genişlemiştir. Bu hadis aynı şekilde Ömer (ra)'ın hilâfete Ebubekir (ra)'den son-

214 el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihal, IV, 109.

215 Müslim, No: 2393.

216 Mâide, 5/3.

ra gelmesindeki önceliği bildirmiştir. Müslümanların onun idaresinden istifade edeceğini haber vermiştir.

c. Huzeyfe'den şöyle rivayet edilmiştir: "Resûlullah (sav)'in yanında oturmuştuk. O esnada Resûlullah şunu söyledi: "Aranızda ne kadar kalacağımı bilemiyorum. Benden sonra gelen şu iki kişiye uyun!" Resûlullah (sav) Ebubekir (ra) ve Ömer (ra)'a işaret etti. "Ammar'ın yolunu tutun, İbni Mes'ud size söz söylerse onu tasdik edin!"²¹⁷ Bu hadis Ömer (ra)'ın halifelikte öncelikli olduğunu göstermektedir. Resûlullah (sav)'in, "O ikisine uyun" sözü ise iki halifeye işaret etmektedir. Bunlar da Resûlullah'tan sonra gelen Ebubekir (ra) ve Ömer (ra) 'dır. "Onlara uyun" sözü ise onları övgü içindir. Çünkü onların itaat edilmede öncelikli olmalarından, sakındırdıklarında da sakınmak gerektiğinden dolaydır. Onlara uyulması konusundaki teşvik ise onların ilk Müslümanlardan olmaları, yüce bir ahlâka sahip ve hayrı kabule hazır bir fitratta olmalarından dolaydır. Bu yüzden onlar, peygamberlerden sonra insanların en üstünleri olmuşlardır. Kıyamete kadar da böyle devam edecek ve kendilerine tâbi olanlara en güzel örnekler olacaklardır.

d. Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Rüyamda bana bir bardak süt getirildi. Ondan içtim ve baktım ki parmaklarımdan su akmakta ve ben de onu Ömer'e verdim." Ona "Ya Resûlallah! Bunu nasıl tevil ettin?" diye sorduklarında Resûlullah (sav), "İlim olarak" demiştir.²¹⁸

Bu hadiste Ömer (ra)'ın halifelikte öncelikli olduğuna işaret vardır. Burada ilimden maksat insanları Allah'ın kitabına ve Resûlullah'ın sünnetine göre idare etme vardır. Ömer (ra) de bununla tanınmıştır. O, Ebubekir (ra)'e göre daha fazla idarecilik yapmış ve bu konuda Resûlullah (sav)'in dediği gibi çıkmıştır. Osman (ra)'la kıyaslanacak olursa görülecektir ki o daha fazla itaat edilen bir halife olmuştur. Bu, ittifakla sabit bir husustur. Nitekim Ebubekir (ra)'m dönemi kısa sürmüştür, bu dönemde ihtilâfların sebebi olarak bilinen fetihler çok olmamıştır. Bununla beraber Ömer (ra) zamanında da fetihler çok olmuş fakat herhangi bir karışıklık çıkmamıştır. Osman (ra) zamanında değişik millet ve unsurlar, fetihler alabildiğince genişlediğinden İslâm toprakları içinde yer almış, değişik düşünce ve görüşler ortaya çıkmış, Ömer (ra)'a itaat eden-

217 İbn Hibban, No: XV, 328. İbn Ebu Şeybe, VII, 433, Elbani, Sahih, III, 333.

218Müslim, IV, 1859.

ler ona aynı itaati göstermemiştir. Sonra, bütün bunlar fitne ve karışıklılara yol açmış ve neticede durum onun katledilmesine kadar gitmiştir. Bu karışıklılar gittikçe de artmıştır.²¹⁹ Hadiste işaret edildiği üzere Ömer (ra) hilafette daha önceliklidir.

e. Ebubekir (ra)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav) bir gün ashabına şunu sormuştu: "Sizden kim bugün bir rüya gördü?" orada bulunanlardan biri, "Ben gördüm Ya Resûlallah!" deyip rüyasını şu şekilde anlattı: "Rüyamda gökten bir terazinin indirildiğini gördüm. Sen ve Ebubekir (ra) tartıldınız. Sen gittin Ebubekir (ra) kaldı. Sonra Ebubekir (ra) ve Ömer (ra) tartıldı. Ebubekir (ra) gitti fakat Ömer (ra) kaldı. Sonra Ömer (ra) ve Osman (ra) tartıldı. Ömer (ra) gitti Osman (ra) kaldı. Sonra da terazi tekrar göğe kaldırıldı. Biz o anda Resûlüllah'm yüzünde bir hoşnutsuzluk gördük."²²⁰

Bu hadiste fazilet hususunda üçlü bir sıralama vardır. Onların en faziletlisi Ebubekir (ra)'dır. Sonra Ömer (ra), sonra da Osman (ra)'dır. Hadis aynı şekilde Ömer (ra)'m hilâfet konusundaki önceliğine de işaret etmektedir. Onun Ebubekir (ra)'den sonra halifelğe geleceğine işaret etmektedir. Ravinin "Hz. Peygamber (sav)'in yüzünde bir hoşnutsuzluk gördük" sözüne gelince, bu da terazinin kaldırılmasının, Ömer (ra) 'den sonra işlerdeki düzenin bozulacağına, karışıkların ortaya çıkacağına delildir.²²¹

f. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bir adam Resûlüllah'a gelip rüyasını şu şekilde anlattı. Rüyamda insanların bir kulübeden avuçlarıyla yağ ve bal aldıklarını gördüm. Kimisi az kimisi de çok alıyordu. O esnada yerden göğe doğru uzanan vasıta gördüm. Sen ona tutunup yükseldin. Ardından bir başka adam ona asıldı ve o da yükseldi. Sonra bir başka adam asıldı o da göğe yükseldi fakat ardından ip koptu." O esnada Ebubekir (ra) "Ya Resûlallah! İzin verirsen ben bunu te'vil edeyim?" dedi. Resûlüllah ona izin verince şunları söyledi: "Kulübeye gelince bu İslâm'dır. Yağ ve bala gelince o da Kur'an-i Kerim'dir. Onun tatlılığından kimisi az kimisi çok nasiplenecektir. İnsanı yerden göğe çıkararak vasıta ya gelince, o da haktır. Onu tutar ve onunla yücelirsin. Sonra onu bir

219 Fethu'l-Bari, VII, 46.

220 Süneni Ebu Dâvud, II, 512, Tirmizî, IV, 540.

221 Avnu'l-Ma'bud Şerhu Ebu Dâvud, XIII, 387.

adam alacak ve o da yükselecek, ardından bir adam daha o ipe asılacak o da göğe yükselecek, fakat ardından ip kopacak.” “Ya Resûlallah! Anam babam sana feda olsun, doğru mu söyledim yanlış mı?” Resûlullah (sav) “Bir kısmı doğru bir kısmı yanlıştı” dedi. Ebubekir (ra) “Allah’a yemin olsun ki bana doğrusunu anlatacaksın” dedi. Resûlullah (sav) “Yemin içme!” dedi.²²² Bu hadis Ömer (ra)’ın hilâfeti konusundaki önceliğini göstermektedir. Bunu da şundan anlıyoruz: İpe asılıp göğe yükselen Ebubekir (ra)’dır. Ardından ipe asılıp da yükselen ve sonrasında da ipin kopuşu kimse ise Ömer (ra) ’dır.²²³

g. Hz. Enes (ra)’den şöyle rivayet edilmiştir: “Mustalikoğulları beni, Resûlullah (sav)’e şunları söylemem için gönderdiler: “Biz Resûlullah’tan sonra zekâtlarımızı kime ödeyeceğiz?” Ben de Resûlullah (sav)’e gelip bunu sordum. O da “Ebubekir’e” dedi. Ben dönüp kendilerine haber verdim. Onlar “Şayet Ebubekir’e bir şey olursa kime verelim?” diye sormamı istediler. Bunu Hz. Peygamber (sav)’e sorduğumda “Ömer’e” dedi. Ben de gidip bunu kendilerine haber verdim.²²⁴

Bu hadis Ömer (ra)’ın halifelikte öncelikli olduğuna, Ebubekir (ra)’den sonra Müslümanların idaresini üstleneceğine işaret etmektedir.

Onun bu işte hak sahibi olduğunu belirten bir diğer husus da sahabenin bu konuda icma etmiş olmasıdır. Onlar ancak içlerinden en faziletli ve en hayırlılarını öne geçirirlerdi. Ebubekir (ra) ve Ali (ra) de buna işaret etmiştir. Ebubekir (ra) şunu söylemiştir: Allah’ım onlar üzerine senin kullarından en hayırlısını tayin etim.²²⁵ Ali (ra)’ın sözüne gelince, Buhari bunu Muhammed b. Hanefiye’den rivayet etmiştir. O, Ali (ra)’ın oğludur. Muhammed b. Hanefiye babasına, “Hz. Peygamber (sav)’den sonra insanların en hayırlısı kimdir?” diye sorunca, babası, “Ebubekir’dir” demiştir. “Ondan sonra kimdir?” diye sorunca “Ömer’dir” demiştir. Ben bu sefer “Osman” demesinden korktum ve “Sonra sensin” dedim. O da “Ben ancak Müslümanlardan bir adamım” dedi.²²⁶

Bu hadisler Ömer (ra)’ın bu işte öncelikli olduğunu göstermektedir.

²²² Müslim, IV, 1777.

²²³ Akideti Ehli Sünne, II, 638.

²²⁴ el-Müstedrek, III, 77.

²²⁵ İbn Sâd, Tabakat, III, 274.

²²⁶ Buhari, Sahabe, No: 3671.

Sefarinî (rh.a.) şöyle demiştir: “Bil ki efendimiz mü’minlerin emiri Ömer (ra)’ın Ebubekir (ra)’den sonra hilâfetteki önceliği gerekli bir mer-tebedir. Kitap, sünnet ve icma buna işaret etmiştir. Ebubekir (ra) bu iş-te nasıl öncelikli idiye ondan sonra gelen Ömer (ra) de bu işte öncelik-lidir. Hiçbir sapık fırka bu işte çekişme ve mücadeleye girişmesin. İlim ehli kesin şekilde bilmektedir ki sahabe Ebubekir (ra)’ın hilâfeti konu-sunda icma etmiştir. Bunun dışındaki görüşler ancak şüphe uyandırmak içindir.”²²⁷

3. Ömer (ra)’ın Halifeliğine Dair İcmanın Gerçekleşmesi

Sahabe ve onlardan sonra gelenler Ömer (ra)’ın hilâfeti üzerinde ic-ma etmişlerdir. Bu kimseler bir grup ilim ehli olup şunları nakletmişler-dir:

a. Ebubekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki, İbni Abbas’a ulaşan bir senedle şöyle rivayet etmiştir: Hançerlendiği sırada Ömer (ra)’ın yanına girmiştim. Ona, “Cennetle sevin ey Ömer! Sen insanlar daha küfür üze-reyken İslâm’a girdin. İnsanlar Resûlullah’a karşı savaşıırken sen onun safında yer aldın. Resûlullah vefatı sırasında senden razıydı. Senin hali-feliğin döneminde hiç kimse ihtilâfa düşmedi ve şehit olarak ölmekte-sin.” dedim. O da “Bunları tekrarla” deyince ben de tekrarladım. Sonra şunları söyledi: “Kendinden başka ilâh olmayan Allah’a yemin olsun ki, yeryüzü dolusunca malım olsa hesapla karşılaşma korkusundan dolayı hepsini feda ederdim.”²²⁸

b. Ebu Nuaym el-İsbehani Ömer (ra)’ın hilâfetine dair icmanın ger-çekleştiği hususunu açıklama babında şunları söylemiştir: Ebubekir (ra), Ömer (ra)’ın fazilet ve üstünlüğünü bildiğinden kendisinden sonra bu işin başkasına geçmesine razı değildi. Ashabın da bu konuda aynı şe-kilde düşündüğünü biliyordu. Ashab da ona bu konuda hiçbir zorluk çı-karmadı. Bu durumu onlara açtı ve onlar da bu konuda rıza gösterdiler. Şayet bu konuda bir şek ve şüphe içine düşecek olsalardı buna karşı çı-karlardı. Ebubekir (ra)’e tâbi oldukları gibi ona tâbi olmazlardı. Ebube-

227 Levamîu Envaru’l-Behiyye, II, 326.

228 Beyhaki, İ’tikad, s. 188.

kir (ra)'ın imameti konusunda nasıl ki icma gerçekleşmişse Ömer (ra)'ın de imameti konusunda aynı şekilde icma gerçekleşmiştir. Bunun delili de ona tâbi olup ondan razı olmalarıdır.²²⁹

c. Ebu Osman es-Sabuni, Ebubekir (ra)'ın halifelığının sahabenin seçim ve icmasıyla gerçekleştiğini beyan ettikten sonra şunları söylemiştir. "Ebubekir (ra)'den sonra Ömer (ra) hilâfete geçmiştir ki, bu konuda Ebubekir (ra) onu tayin etmiş ve sahabe bunda ittifak etmiştir. Allah (cc) bunu gerçekleştirmiş ki onun sayesinde din yücelsin ve vaadi gerçekleşsin."²³⁰

d. İmam Nevevi'nin Ebubekir (ra)'ın hilâfeti Ömer (ra)'a vermesinden sonra sahabenin icma etmesi hususunda şunları söylediğini görmekteyiz: Sahabe, Ebubekir (ra)'ın seçimi ve bu işi ona devretmesi üzerinde icma etmiştir.²³¹

e. İbn Teymiye bu konuda şunları söylemiştir: Ömer (ra)'a gelince Ebubekir (ra) onu tayin etti ve Müslümanlar da Ebubekir (ra)'ın vefatından sonra ona biat ettiler. Biatten sonra da elde ettiği güç ve kuvvetle Müslümanların imamı oldu.²³²

f. Şerhu Tahavi'de de şunları görmekteyiz: Ebubekir (ra)'den sonra hilâfet Ömer (ra)'a verilmiştir. Bu da Ebubekir (ra)'ın hilâfeti ona vermesi ve ümmetin bu konuda ittifakıyla olmuştur.²³³

Bu anlatılanlardan anlaşıldığı üzere Ömer (ra)'ın Ebubekir (ra)'den sonra hilâfete gelmesi sahabenin icmasıyla gerçekleşmiştir. Onlar bunu kabul edip bu işi ona teslim ettiler. Hiç kimse buna karşı çıkmadı. Aynı şekilde kurtuluşa eren fırka olan Ehli Sünnet ve'l-Cemaat de bu konuda icma etmiştir. Buna ancak bazı sahabileri bahane ederek fitne ve karışıklıklara düşen Şia vb. gruplar karşı çıkmıştır. Bazıları şu rivayetten dolayı itirazda bulunmuşlardır. Daha önce geçtiği üzere İbni Sa'd ve bazı müellifler şunu rivayet etmiştir:

229 Kitabu'l-İmame, s. 274.

230 Akideti Selef ve Ashabu'l-Hadis, I, 129.

231 Şerhu Nevevi ala'l-Müslim, XII, 206.

232 Minhacu Sünne, I, 142.

233 Şerhu Tahavi, s. 539.

Bazı sahabiler Abdurrahman b. Avf ve Osman (ra)'ın, Ebubekir (ra)'ın huzuruna girdiklerini ve ona "Sen Ömer'in sertliğini bildiğin halde yarınki günde Allah (cc) sana, "Neden onu insanların başına tayin ettiğini sorarsa ne cevap vereceksin?" diye sorduklarını işitmişlerdi. Ebubekir (ra) bunun üzerine "Beni oturtun, beni Allah'la mı korkutuyorsunuz?" diye sormuş ve "Kim zulme bulaşmışsa kaybetmiştir. Ben yarın ki günde derim ki: 'Ey Allah'ım! Onlar üzerine senin kullarının en hayırlısını tayin ettim.' Benden sonra da bunları insanlara duyurun!"²³⁴ Onlar Ömer (ra)'ın Ebubekir (ra)'den sonra en faziletli kişi olduklarını inkâr etmemişlerdi. Sadece onun sertliğinden korkmuşlardı. Kaldı ki onu güç ve emanete sahip çıkacağı hususunda herhangi bir ithamda da bulunmamışlardır.²³⁵

4. Ömer (ra)'ın Halifelğe Geldikten Sonra Verdiği Hutbe

Raviler Ömer (ra)'ın verdiği ilk hutbe hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bazıları şu hutbenin ilk olduğunu ve minbere çıkıp şunu söylediğini belirtmişlerdir: "Allah'ım ben sert biriyim beni yumuşat! Zayıf biriyim beni güçlü kıl, cimri biriyim beni cömert kıl!"²³⁶ Bazıları da şunun ilk hutbesi olduğunu aktarmışlardır:

"Allah (cc) arkadaşımдан sonra sizi benimle, beni de sizinle imtihan edecektir. Allah'a yemin olsun ki sizden biri, işi için yanıma geldiğine o esnada bu işin üstesinden gelecek kimseler yanımda bulunsunlar. Allah'a yemin olsun ki iyi olurlarsa ben de kesinlikle onlar için iyi olurum. Şayet kötü davranırlarsa ben de onları üstesinden gelirim."

Bu hutbeyi dinleyen adam demiştir ki, "Ömer (ra) vefat edinceye kadar bu şekilde davrandı."²³⁷ Rivayete göre halife olup da Ebubekir (ra)'ın yerine oturmak için kalkınca şunu söylemiştir: "Allah benim Ebubekir'in yerine oturmaya layık olmadığımı bilmiyor değildir." Daha sonra bir basamakta durdu ve Allah'a hamd ettikten sonra şunları söyledi: "Kur'an'ı okuyun ve öğrenin. Onunla amel edin ki Kur'an ehli kimseler olasınız. Yaptıklarınız tartılmadan önce kendi nefislerinizi muhasebe ediniz. Sizin yaptıklarınızın Allah'a gizli kalmayacağı o gün için gü-

²³⁴ Ibn Sâd, Tabakat, III, 199.

²³⁵ Kitabu'l-İmame, s. 276.

²³⁶ İbnü'l-Cevzi, Menakıbu Ömer, s. 170.

²³⁷ Ibn Sâd, Tabakat, III, 275.

zel şeyler hazırlayın. Allah'a mâsiyetin olduğu yerde kula itaat yoktur. Dikkat edin ben kendimi artık yetimin velisi misâli görüyorum. Şayet bir şeye ihtiyacım olmazsa iffetli davranırım. Şayet fakir düşersem Allah'ın malından iyilikle yerim.”²³⁸

Bu rivayetleri bir bağdaştırmak mümkündür. Çünkü onun hutbesini dinleyenler aldıkları bazı kısımları rivayet etmişlerdir. Her biri bir kısmını rivayet etmiştir. Ömer (ra)'ın bu ilk konuşmasında siyasî, dinî vb. konuları bir arada karışık vermesi garip karşılanmamalıdır. Görüldüğü üzere ilk imamlar insanları idare etmekle takvanın arasını ayırmamışlar, bu hususta İslâm'ın getirdiğine tâbi olmuşlardır. Aynı şekilde Ömer (ra)'ın kendinden önceki halife Ebubekir (ra)'ın hakkını gözetmesi kendisini onun yerine oturmaya layık görmemesi de garip karşılanmamalıdır.

Ömer (ra) kendi nefsiyle muhasebe yapıp kendisini Ebubekir (ra)'den derece bakımından daha aşağıda görmüştür. Bir diğer rivayette halifelige gelişinin ikinci gününde yaptığı konuşmasında kendi sertlik ve şiddetinden bahsetmiş, bundan kurtulmak için bizzat Allah'a yalvarmıştır. Minbere çıkınca insanların Hz. Peygamber (sav) ve Ebubekir (ra) zamanındaki durumundan bahsetmiş, kişinin ancak zulüm ve haksızlıkla muamele edenlere karşı düşmanlık edeceğini, bir başkasına zulüm ve düşmanlık yapanın yakasından tutup yüzünü yere bastırıncaya kadar peşini bırakmayacağını, ayalarını da yüzüne koyup o kimse hakkı boyun eğmedikçe kaldırmayacağını söylemiştir. Devamla şunları da söylemiştir:

“İçinde bulunduğum bu sertliğime rağmen bilin ki, yüzümü iffet ehli kimseler için de yere sereceğim. Ey insanlar sizden istediğim bazı hususlar vardır ve bunları yerine getirin: Verginizden ve Allah'ın size ganimet olarak verdiğinden hiçbir şey saklamayın. Ancak Allah yolunda harcadıklarınız bundan müstesnadır. Benden aldıklarınızı da ancak yerli yerince kullanmanız gerekir. Sizin atıyye ve erzaklarınızı da arttırıp, ülkenizin sınırlarını muhafaza etmem gerekir. Sizi tehlikelere atmamam ve savaşlarda ailenizden uzak şekilde uzun süre tutmamam icap eder. Şayet sınır boylarında uzun süre kalmanız icap ederse dönünceye kadar ailenizin vekili ben olurum. Ey Allah'ın kulları Allah'a karşı takvalı olun! Bana destek olmakla kendi kendinize yardımcı olun. Bu işe tayin edilmemden dolayı bana emr-i bil marufta bulunmak ve kötülükten de sakındırmak, nasihat etmek suretiyle bana yar-

dımcı olun. Söyleyeceklerim bunlardır. Kendim ve sizin için Allah'tan mağ-firet dilerim.”²³⁹

Bir diğer rivayet de şu şekilde gelmiştir: “Arapların misali, bir ko-mutanın gittiği yerden giden askerin durumuna benzer, nereye giderse o da onu takip eder. Fakat Kâbe'nin sahibine yemin olsun ki ben sizi doğ-ru yola götüreceğim.”²⁴⁰

Ömer (ra)'ın halife olduktan sonra verdiği hutbede tutacağı yol hak-kında söyledikleri başlıklar halinde şöyle sıralanabilir:

1. O, halifeliğin kendisi için bir imtihan olduğunu ve hakkıyla yeri-ne getirip getirmediği konusunda hesaba çekileceğini bilmektedir. Idare-cilik, Râşid Halifeler nazarında bir yükümlülük ve imtihandır. Büyüklük taslama, mevki-makam elde etme işi değildir.

2. Bu mesele her ne şekilde olursa olsun devlet işini omuzlamak de-mektir. İnsanları en güzel şekilde idare etmeye çalışmaktır. Fakat Ömer (ra) kendisini yine de Allah katında sorumluluktan kurtulmuş olarak görmeyeceğini düşünmektedir. O, vali ve diğer görevlilerin denetlenme-sini kurtuluşu olmayan bir iş olarak görmektedir. Onlardan kim iyilikle bu işi yaparsa ondan bunun karşılığında daha fazla iyilik görecektir. Kim de kusur gösterirse buna karşılık cezalandırılacaktır. İleride bu konudan ve bu müessesenin geliştirilmesinden bahsedilecektir.

3. İnsanların onun sertliğinden çekinmesi ince ruhlu ve merhametli yapmış ve neticede onu adalet ölçüsünü kurmaya sevk etmiştir. Kim zul-metmiş ve düşmanlık yapmışsa ancak cezayla karşılaşmıştır. Nitekim şöyle demişti: Bir başkasına zulüm ve düşmanlık yapanın yakasından tu-tup yüzünü yere bastırıncaya kadar peşini bırakmayacağım. Onun din ve iffet konusunda söylediklerine gelince, bu onun merhametinden kay-naklanmıştır. Bu hususta, onlar için yüzümü yere sereceğim, demiştir.²⁴¹ Ömer (ra)'ın halka dair gözettiği adaletine gelince, onun kaza ve hüküm müessesesine ihtimam göstermesinde, bunu geliştirmeye çalışmasında ve bunu devletin her tarafına yaymaya çalışmasında görebiliriz.

²³⁹ İdaetu'l-Askeriyye fi Ahdi'l-Faruk, s. 106.

²⁴⁰ İsmail Bedevi, Siyasetü Şer'iyye, s. 160.

²⁴¹ ed-Devletü'l-İslamiyye fi Ahdi Hulefai Raşidin, s. 121.

4. Halife Ömer (ra) ümmetin korunması, din ve ülke sınırlarının güvence altına alınmasının kendi görevi olduğunu bildirmiştir. Ancak bunu savaştığı kimselere karşı zulüm yaparak ortaya koymayacağını, onları hep sınır baylarında kalmaya zorlamayacağını da söylemiştir. Şayet askerlerden biri ölür ya da kaybolursa velisinin kendisi olacağını belirtmiştir. Ömer (ra) askerlik kurumunun geliştirilmesi yolunda çaba sarf etmiştir. Neticede İslâm ordusu o asırda, dünyada eşi görülememiş bir seviyeye ulaşmıştır.

5. Halife, malî hususlarda da güvence vermiştir. Vergi vb. gelirleri toplayacağını, bunları saklamayacağını ve yerli yerince kullanacağını belirtmiştir. Cihadın devam etmesiyle gelirlerinin ve erzaklarının hep artacağını ifade etmiştir. Çalışmaya teşvikte bulunmuş ve devletin malî açıdan tam bir kontrol altında tutulacağını söylemiştir. Malî kurumun geliştirilmesinde çaba sarf etmiştir. Beytülmal gelirlerinin artması ve bunların sarf yerlerinin belirlenmesine özen göstermiştir.

6. Bu sayılanların karşılığında da halktan, halifelerine nasihat etmesini, kendi görevlerini yerine getirmelerini istemiştir. Onu dinlemelerini ve ona itaat etmelerini istemiştir. Mârufu emretmelerini, kötülükten de sakındırmalarını talep etmiştir.

7. Bu hususlarda ancak takva, âhîret duygusu ve nefis muhasebesi sayesinde yardım göreceğini belirtmiştir.

8. Şeyh Abduvahhab Neccar, Ömer (ra)'ın, "Araplar başı yumuşak deveye benzer" sözünden dolayı şunu söylemiştir: Bu, o asırdaki İslâm ümmeti için güzel bir tespittir. Çünkü liderleri bir şey emrettiğinde buna hemen itaat ederlerdi. Bir şeyden sakındırdıklarında da hemen vazgeçerlerdi. Bunda da komutan için büyük bir sorumluluk doğuyordu. Bu yüzden idarecinin kendi ümmetini keşfetmesi onu iyi tanıması icap ediyordu. Böyle hareket edildiği takdirde ümmet hataya düşmeyecekti. Tehlikelerden de korunmuş olacaktı. Ömer (ra)'m "doğru yoldan" maksadıysa kendisinde hiçbir eğrilik bulunmayan İslâm yoludur.

9. Yüce Allah'ın sertlik, şiddet ve yumuşaklık konusundaki hükmü: Yüce Allah insanların değişik hâl ve durumlarına dair Kur'an-ı Kerim'de kendi sünnetini açıkça beyan etmiştir. İdarecinin sert olmaktan sakın-

masını, hatta hep hayır talep eden bir yapıda olmasını, insanlara fayda veren konularda gayret içinde olmasını istemiştir. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; yönetim hakkında onlara danış.”²⁴² Bu yüzden Ömer (ra) halife olduğu sırada şu duayı yapmıştır: “Allah’ım, sertliğimi gider ve beni yumuşak kıl!” Allah (cc) onun bu duasına icabet etmiştir. Ömer (ra) halifelige geldikten sonra yumuşak, merhametli biri olmuştur. İnsanlar Resûlullah (sav) ve Ebubekir (ra) zamanında onun set biri olduğunu biliyorlardı. Tarih göstermiştir ki Ömer (ra), kendisi halifelige gelince sertliği yumuşaklığa dönüşmüştür.

10. Râşid halifeler döneminde genel biat sadece Medine’deki Müslümanların katılmasıyla gerçekleşiyordu. Aynı zamanda çevre yerlerden gelenler de muhtemelen bu biate iştirak ediyordu. Diğer bölgelere gelince, bunlar da Medine’ye tâbi idiler. Bu durum biate herhangi bir zarar vermiyordu ve dinî açıdan bir kusur doğurmuyordu. Çünkü bütün Müslümanların biatini almak mümkün değildi. Devlet müessesesinin de bulunması icap ettiğinden bunu yok saymanın imkânı yoktu. İnsanların hukukunu icra etmek icap ediyordu. Şunu da eklemek gerekir ki diğer bölgelerdeki Müslümanlar Ebubekir (ra), Ömer (ra) ve Osman (ra) için akdedilen biate bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bunu açık şekilde belirtmişlerdir. Bu dönemde insanların elde ettiği tecrübeler İslâm devlet müessesesinin gelişmesi açısından önemli olmuştur.

11. Kadınlar ve biat: Râşid halifeler zamanında her hangi bir kadının Ebubekir (ra) ve Ömer (ra)’a biat ettiğine dair bir kayda rastlamış değilim. Bu konuda yazılmış eserlerde de böyle bir bilgiye rastlamadım. Görünen odur ki tarih boyunca Müslümanlar arasından halifeye biat sadece erkeklerle sınırlı kalmıştır. Erkekler kadınları böyle bir işe dâvet etmemişlerdir. Kadınlar da böyle bir talep de bulunmamışlardır. Kadınların biate katılmamaları, böyle bir durumda tabii bir hale geliyordu. İslâm anayasa hukuku âlimleri az ya da çok hiçbir şekilde bu hususa işaret etmiş değildirler. Ancak tarihî ve fikhî gerçekler İslâm’ın hakikatlerini değiştirmemiştir. Ne Kur’an’da ne de sünnette kadınların biate katılamayacakları konusunda her hangi bir sınırlama yoktur.

12. Arap Esirlerin İadesi: Ömer (ra)'ın halife olduktan sonra yaptığı ilk kararlardan birisi de Ridde savaşlarında ele geçirilen tutsakların serbest bırakılmasıydı. Ömer (ra) bu konuda "Ben Araplar arasında esir almanın bir gelenek haline gelmesinden korktum" demiştir. Böyle bir adım o günkü Arapların zihninde her Arab'ın İslâm hukuku önünde eşit hakka sahip olduğu fikrini doğurmuştur. Bir kabilenin diğer bir kabileye üstünlüğünün olmadığı, üstünlüğün ancak İslâm'a ve Müslümanlara hizmet anında karşılaşılan zorluklara tahammül göstermekle olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bunun akabinde atılan ikinci önemli adımda Ridde savaşlarında Müslümanlara karşı savaşanların tövbe edip İslâm düşmanlarına karşı açılan savaşlara iştirak etmesini sağlamaktı. Çünkü böyle bir savaşa katılan kimse, vefa borcundan dolayı savaşa katılıyordu.

13. Halifelik, ümmetin kalbinde yer etmiş, Müslümanlar arasında bir rumuz ve kuvvet nişanesi olmuştur. Bunu dikkatlice araştıran kimse sahabenin bundan son derece istifade ettiğini görecektir. Resûlullah (sav)'in vefatından sonra ikâme edilen hilâfet müessesesine benzer bir müessese, yeryüzünde daha yoktur.

14. Krallık ve halifelik arasındaki fark: Ömer (ra) şöyle demiştir: "Ben halife miyim kral mıyım bilmiyorum? Şayet ben kralsam bu büyük bir iş demektir." O esnada birisi "Bunlar arasında fark var. Halife hakkı tutar ve onu yerli yerince yerleştirir. Allah'a hamdolsun ki, sen böylesin. Kral ise insanlara zulümle muamele eder, birisinin hakkının alır, başka birine verir" der. Bu sözler karşısında Ömer (ra) suskun kalır. Bir rivayet de şu şekildedir: Ömer (ra), Selman-ı Farisi'ye, "Ben kral mıyım yoksa halife miyim?" diye sormuş, Selman da "Şayet sen bir dirhem de olsa haksızlıkla alıp onu hak edilmeyen bir yere harcarsan bu durumda kral olursun" demiştir. Ömer (ra) bu sözlerden ibretler elde etmiştir.²⁴³

5. Şura

İslâm devlet sisteminin dayandığı esaslardan biri de "Şûra" sistemidir. Devletin başında bulunan idareci, Müslümanlarla istişare eder onların görüşlerine başvurur, rızalarını almaya çalışır. Bu konuda Allah (cc)

²⁴³ Muhammed Seyyid Vekil, Cevle Tarihiye fi Asri Hulefai Raşidin, s. 89.

şöyle buyurmuştur: “O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; yönetim hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah’a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”²⁴⁴ Bir âyet de şu şekildedir: “Yine onlar, Rablerinin dâvetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma ileidir. Kendilerine verdiğimiz rızık-tan da harcarlar.”²⁴⁵ Âyet-i Kerime Müslümanlar arasındaki “Şûra”yla namazı bir birine yakın iki amel kabul etmiştir. Bu da göstermektedir ki “Şûra”nın hükmü tıpkı namazın hükmü gibidir. Namazın hükmü şer’an vacib olduğuna göre “Şûra” da şer’an vacib olmaktadır. Ömer (ra) “Şûra” esasına göre devleti idare etmiştir. Müslümanların görüşüne müracaat etmeden bir işte karar vermiyordu. Önüne bir iş geldiğinde Müslümanları toplayıp görüşlerine müracaat etmeden o işe girişmiyordu.

Bu konuda “Şura’sız bir işte hayır yoktur” demiştir. Yine “Bir kişinin görüşü tek bir ip misâlidir, iki kişinin görüşü yan yana konan iki ip misâlidir. Üç kişinin görüşü ise, yan yana konan ve kopmak bilmeyen bir ip misâlidir” demiştir. Bu konudaki sözlerinden biri de “Allah’tan korkan kimselerle istişare et!” demiştir. Onun;

“Adamlar üç kısma ayrılır: Birincisi önüne bir iş gelip de kendi görüşüyle hareket eden adam; ikincisi, zor bir işle karşılaştığında insanlarla istişare edip onların gösterdiği şekilde karar veren kimse; üçüncüsü de ne doğruyu bilen ne de doğruyu gösterecek birine müracaat eden adamdır ki avare şekilde dolaşıp durur” sözü de “Şûra”ya önem verdiğini göstermektedir. —

Ayrıca şunları da söylemiştir: “Müslümanların kendi işlerini “Şûra”ya göre yapmaları icap eder. İçlerinden görüş sahiplerine müracaat etmeleri gerekir. İnsanlar da bunun sonucunda ortaya çıkan karara tâbi olurlar. İnsanların görüş birliğine vardığı meselede herkesin itaatkâr olması ve ona tâbi olması lazımdır. Kim bu işte öncülük ederse ona tâbi olunmalıdır.” Ömer (ra) kendi komutanlarını istişarede bulunmaya teşvik etmiştir. Ebu Ubeyd es-Sekafi’yi Irak bölgesine Sasanilerle savaşmaya gönderdiğinde;

“Resûlullah (sav)’in ashabını dinle, onlarla istişare et! Özellikle Bedir ehli olan sahabilerle istişarede bulun” emrini vermiştir.

244 Âl-i İmran, 3/159.

245 Şura, 42/38.

Irak'ta bulunan komutanlarına askerî konularda istişarede bulunmalarını emrederken Amr b.Ma'dikerb ve Talha el-Esedî hakkında şunları söylemiştir: "Savaşlarda istişare edin, Amr b.Ma'dikerb ve Talha el-Esedî'den yardım isteyin. Onları söylediklerini bir tarafa atmayın!"²⁴⁶ Sa'd b. Ebi Vakkas'a da şunları yazmıştır: "Senin yanında Araplardan ilk Müslüman olanlardan bazıları bulunsun. Onların nasihat ve öğütleriyle huzur bulasın! Çünkü bazen doğru da söylerseler yalan söyleyenlerin sana bir faydası olmayacaktır. Aldatan kimselerin senin lehinde bir şeyi olmaz, hep aleyhinde davranışları olur."

Ömer (ra)'m Utbe b. Gazvan'ı Basra istikametine sevk ederken şunları söylediği rivayet edilmiştir: "Ala b. Hadremî'ye, Arfece b. Herşeme'yi sana yardıma göndermesi için mektup yazdım. O gayet iyi savaşır ve düşmana karşı olmadık tuzaklar hazırlar. Sana geldiğinde ona yakınlık göster ve istişarede bulun!"²⁴⁷ Ömer (ra) "Şûra" hususunda güzel bir yol takip ederdi: İlk etapta Müslümanların geneliyle istişare eder, onları dinlerdi. Sonra da Resûlullah (sav)'in ashabının ileri gelenlerini toplar, meseleyi onlara açar ve işi en güzel şekilde çözüme kavuşturmalarını söylerdi. Şayet söyledikleri kafasına yatarsa bunu onaylardı ve uygulamaya koyardı. Onun bu davranışı belli bir anayasaya göre hareket eden devletlerin uygulamasına benzemektedir. Meselâ parlamenter sistemde iş ilk önce meclise getirilir ve müşavere yapılır. Çoğunluk neye karar verirse o kabul edilir ve daha sonra da bakanlar kuruluna havale edilir. Burada kabul edilirse başkanın onayından sonra iş yürürlüğe konulur. Bunlarla Ömer (ra)'m uygulaması arasındaki fark şudur: Ömer (ra) kendi ictihadını da kullanıyordu ve tâbi oldukları kanunlar silsilesi yoktu. Çoğu zaman Ömer (ra) ictihadda bulunuyor, kendi görüşünü açıklıyor ve böylece toplumun en zayıf fertlerinden biri bile gelip bir mesele hakkında en doğru ve delilce sağlam bir şekilde bir görüş ortaya koyduğunda Ömer (ra) kendi ictihadından vazgeçiyor ve o görüşe tâbi oluyordu.²⁴⁸

Ömer (ra) zamanında "Şûra" sistemi daha da genişledi. Çünkü yeni yeni hadiseler meydana geliyor ve İslâm coğrafyasının sınırları günbegün genişliyordu. Uygarlık ve medeniyet sahibi milletlerle tanışılıyordu. Bu yüzden yeni ictihadlara ihtiyaç duyuluyordu. Meselâ fethedilen topraklar, maaşların yeniden düzenlenmesi konusunda yeni esaslar belirlemek icap ediyordu. Bu yüzden Ömer (ra) "Şûra" için ashabın ileri gelen-

²⁴⁶ Zehebi, Âlamu Nübela, I, 317.

²⁴⁷ el-Idaretu'l-Askeriyye fi Devleti İslam, I, 274.

²⁴⁸ Neccar, Raşid Halifeler, s. 246.

lerinden daha fazla sayıda sahabiyi dâvet ediyordu. “Şûra”da Bedir asha-bının üstün bir konumu vardı. Çünkü onlar ilk Müslümanlardan idiler ve bir faziletleri vardı.

Ömer (ra) onlara hep genç kimseler gözüyle bakardı. Çünkü onlar Allah’ın af ve mağfiretine mazhar olmuş kimselerdi. Devletin kendi adamlarını yenilemesi gerekiyordu ve bir dâhi olan Ömer (ra) de bunu anlamıştı. Bu yüzden gençleri yanına almakla işe başladı. Bunlar takva, vera ve ilimleriyle tanınmış gençlerdi. İlk yanına aldığı kimse Abdullah b. Abbas’tı. Ömer (ra) ümmetin genç nesliyle istişare ederek ediyor Kur’an’ı kesin hüküm koyucu olarak göz önünde bulunduruyordu. Bu konuda Abdullah b. Abbas şunları söylemiştir: “Kur’an hafızları Ömer (ra)’ın ”Şûra” meclisinin önde gelen kimselerindendi. Ömer (ra)’ın meclisi genç ve yaşlı kimselerden oluşuyordu.²⁴⁹ İmam Zührî, bu konuda bir gence şöyle demiştir: “Yaşınızın genç olmasından kendinizi küçük görmeyin. Ömer (ra) bir meseleyle karşılaşınca yanına gençleri çağırır onlarla istişare ederdi.²⁵⁰ Muhammed b. Sirin de şöyle demiştir: “Ömer (ra) işlerinde insanlarla istişare ederdi. Hatta kadınlarla bile istişare ederdi. İstişare sonucunda yapacağı işte bazen onların kararına göre hareket ederdi. Onun bir defasında mü’minleri annesi Hz. Hafsa ile istişarede bulunduğu rivayet edilmiştir.

Ömer (ra)’ın, sahabenin önde gelenlerinden oluşan bir heyeti vardı. Abbas b. Abdulmuttalib ve oğlu Abdullah bunlardandır. Neredeyse onları yanından hiç ayırmazdı. Osman b. Affan, Abdurrahman b. Avf, Ali b. EbuTalib, Muaz b. Cebel, Übey b. Kâb, Zeyd b. Sabit ve daha başka kimseler onun danıştığı heyette yer alan kimselerdi.²⁵¹

İstişare heyetinde yer alanlar görüşlerini hür bir şekilde ortaya koyarlardı ve Ömer (ra) asla kimseyi görüşünden dolayı itham etmezdi. Ömer (ra) kitap ve sünnette bulunmayan bir işten dolayı onlarla istişare ederdi. Kendisinin farkına varmayıp da ashaptan bazılarının, sünnet bilgilerinin genişliğinden dolayı farkına varacakları hususlar olabilir diye onlara müracaat ederdi. Bazı sahabiler vardı ki başkalarında bulunmayan bazı bilgilere sahiptiler. Bu yüzden birden fazla manaya gelebilecek nassları anlamak için onlarla istişare ederdi. Bu tür hususlarda bir ya da iki kişiyle istişare etmekle yetinirdi. Fakat kamuyu ilgilendiren durum-

249 Asru Hilafeti Raşide, s. 90.

250 A. y.

251 A.y.

larda bütün sahabileri toplardı. Bu durumda sınırı geniş tutardı ve nitekim Şam'da baş gösteren veba hastalığı sırasında da böyle yapmıştı.

Bu haber Ömer (ra)'a ulaşınca Şam sınırının başlangıcı olan Serğ mevkiine gelmiş orada ashabı toplamış, yanında Ensar ve muhacirlerden bir grup oluşmuştu. Onlarla istişarede bulundu. "Yoluma devam mı etmeliyim yoksa dönmeli miyim?" diye sormuştu onlara. Sahabiler bu konuda ihtilâf ettiler. Bazıları Allah için yola çıktığını dönmemesi gerektiğini belirtirlerken bir kısmı bunun bir musibet olduğunu ifade edip dönmesi gerektiğini söylediler. Sonra bir kısım Muhacir onun geri dönmesi yolunda kararını verdi. Ömer (ra) insanlara "ben deveme binmek üzereyim" dedi. O esnada Ebu Ubeyde (ra) "Sen Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun?" diye sordu. Ömer (ra) "Evet, Allah'ın bir kaderinden diğer bir kaderine kaçıyorum. Şayet sen bir vadide konaklasan ve bir tarafında otlak bir yer diğer tarafında da çorak bir yer olsa deveni nerede otlatırsın? Sen otlak yerde otlatırsan Allah'ın takdiriyle otlatmış olmaz mısın? Şayet çorak yerde de otlatırsan yine Allah'ın takdiriyle otlatmış olmaz mısın" diye karşılık verdi. Bu sözleri duyan Abdurrahman b. Avf yaklaşıp şu hadisi okudu: "Şayet veba hastalığının bir yerde baş gösterdiğini duyarsanız oraya girmeyiniz. Bulunduğunuz yerde de ortaya çıkacak olursa oradan çıkmayınız!"²⁵²

Ömer (ra) zamanında "Şûra" sistemi birçok sahada kullanılmıştır. Siyasi, içtimai, idari vb. sahalarda kullanılmış, vali ve âmillerin tayini bu sisteme göre olmuştur. Aynı zamanda şer'i hususlarda da buna müracaat edilmiştir. Helâl, haram ya da yargıyla ilgili bir hükmü ortaya çıkarma hususunda insanlarla istişarede bulunulmuştur. İnşallah ileriki sayfalarda Ömer (ra)'ın çeşitli konularla ilgili yaptığı istişareler yeri geldikçe açıklığa kavuşturulacaktır. Burada üzerinde durmak istediğimiz konu, Râşid halifeler zamanında çokça müracaat edilen "Şûra" sisteminin, onların kendi kafalarından uydurdukları bir şey olmayıp bizzat Kur'an ve Sünnetten çıkarılmış bir esas olmasıdır. Bu Rabbani bir esastır.

6. Adalet ve Eşitlik

İslâm'ın ortaya koyduğu prensiplerin hedeflerinden biri de İslâmî sistemin kurallarını Müslüman toplumda ikâme etmeye gayret etmektir.

Bunun en belirgin ve önemli olanları adalet ve eşitlik prensibidir. Ömer (ra) ümmete hitap ederken bunu dile getirmiştir. Daha halifelige geldiği ilk anda buna işret etmiştir. Şüphesiz ki Ömer (ra)'ın düşüncesindeki adalet, İslâm toplumunu ve İslâm yargı sistemini ikâme eden İslâmî adalet düşüncesidir. İslâm'da kesinlikle zulümle muamele etmek yoktur ve İslâm zulmü asla benimsememiştir.

Fertler, toplumlar ve devletler nezdinde adaleti tesis etmek bir hâkim ya da mahkeme heyetinin tekeline bırakılmamıştır. Onların heva ve hevesine de terk edilmemiştir. Aksine İslâm'a göre adaletin tesisi insanlığın en mukaddes görevleri arasında kabul edilmiştir. İşte Bu yüzdendir ki İslâm ümmeti adalet için bir araya gelmiş bir toplumdur. Fahreddin er-Razi şunları söylemiştir: "Adaletle hükmetmesi vacip olan bir hâkimin yanında bir araya gelin!"²⁵³

Bu saydığımız hükümleri Kur'an ve sünnetin nassları te'kid etmektedir. İslâm devletinin hedeflerinden biri de içinde zulüm ve baskının olmadığı, bunlara karşı savaşın açıldığı, insanların eşitlik ve adaletle muamele gördüğü bir İslâmî toplum ikâme etmektir. Böyle bir devletin, kendi hakkını talep için yola çıkmış vatandaşlar için bütün yolları geniş tutması icap eder. Bunu en hızlı ve en kolay şekilde yerine getirmek için çaba sarf eder. Vatandaşın bu konuda bir bedel ve güç sarf etmesini de şart koşmaz. Hak sahibinin kendi hakkına ulaşmak için sarfettiği çabanın zayi olmasına asla rıza göstermez. İşte bunlar Ömer (ra)'ın kendi idaresi boyunca yaptıklarıdır. Halkın kendi haklarını elde edebilmesi için bütün kapıları sonuna kadar açmıştı. Halkın durumunu bizzat kendisi kontrol ederdi. Halka zulüm yapılmasını kesinlikle yasaklamıştı. Valiler ve halk arasında tarihte benzeri görülmemiş şekilde adaleti ikâme etmişti. Hasımlar arasında adaletli davranır her birinin kendi hakkını almasını sağlardı. Mahkeme edilen kimsenin akrabalarından birinin, zengin, fakir veya düşman olması fark etmezdi. Allah (cc) şöyle buyurmuştur:

*"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya daha çok yakışan (bir davranış) tır. Allah'a isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir."*²⁵⁴

Ömer (ra) adaletiyle kalplere ve akıllara tesir etmiş yüce bir örnek-

253 Tefsiru Razi, X, 141.

254 Mâide, 5/8.

ti. Onun nazarında adalet İslâm'a pratik bir çağrı ve insanların kalpleri-
nin kendisiyle imana açıldığı ameldir. O, Resûlullah (sav)'in metodu
üzerine hareket etmişti. Onun siyaseti insanlar arasında kurtarıcı bir
adaleti tesis etmekte. O, bu konuda oldukça başarılı olmuştur. Hatta bu
yüzdendir ki ismi adaletle anılır olmuştur. Onun hayatını araştıranlar
görecektirler ki bu iki ismi birbirinden ayrı tutmak gerçekten de imkân-
sız gibidir. Onun bu başarısı altında şu sebepler yatmaktadır:

1. Onun on yıldan fazla süren halifeliği, Ebubekir (ra)'ın hilâfetin-
den uzun sürmüştür. Bilindiği gibi Ebubekir (ra)'ın halifeliği iki yıl bir-
kaç ay sürmüştür.

2. Hakka sımsıkı sarılma konusunda son derece titizlik gösteriyor-
du, hatta bu konuda kendi ailesine karşı daha amansız davranırdı. İleri
de bunu göreceğiz.

3. Yaptığı her işte Allah'ın rızasını gözetmede oldukça sıkı davranır-
dı. Önce Allah'ı sonra insanları razı etmeyi göz önünde bulundururdu.
İnsanlardan asla korkmaz sadece ve sadece Allah'tan korkardı.

4. Şeriatin hâkim olması bütün sahabi ve tabiin neslinin dört elle
sarıldığı bir husustu. Ömer (ra)'ın yaptıkları da bütün bu kesimden onay
alırdı.

5. İşte adalet konusunda yaptığı bazı ameller: Bir Müslüman'la Ya-
hudi arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkta Yahudi'nin haklı olduğu kara-
rını vermişti. Karşısında duranın Yahudi olması onu zulmetmeye ve yan-
lış yapmaya sevk etmemişti. İmam Malik, Said b. el-Müseyyeb senediyle
şunu tahrir etmiştir: Ömer (ra)'ın karşısına bir Müslüman ve bir Yahu-
di'nin dâvası getirilmişti. Ömer (ra) Yahudi'nin haklı olduğunu gördü ve
onun lehinde hüküm verdi. Yahudi ona "Allah'a yemin olsun ki hak ile
hükmettin" dedi.²⁵⁵ Ömer (ra) valilerine her mevsimde yanlarına gelme-
lerini söylediler. Yanlarına valileri geldiğinde insanlara "Ey insanlar! Bun-
ları sizin mallarınızdan alsınlar diye göndermedim. Onları size hakça
davransınlar, elde edilen ganimeti taksim etsinler diye gönderdim. Kime
bundan farklı muamele yapılmışsa ayağa kalksın" dedi. O esnada bir
adam ayağa kalkıp, "Ey Mü'minlerin Emiri, senin valin bana yüz sopa
vurdu" dedi. Ömer (ra), Amr b. As'a neden vurduğunu açıklamasını is-
tedi. Amr b. As ayağa kalkıp, "Ey Mü'minlerin Emiri, şayet böyle yapar-
san bu, senden sonra bir gelenek haline gelir ve insanlar bu gibi durum-

255 Muvatta, Akdiyye, 2.

lar için senin yanına akın ederler” dedi. Ömer (ra) buna aldırış etmeyeceğini Resûlullah (sav)’in haksızlığa uğrayanın öcünü aldığını belirtti. Amr b. As onu razı edeceğini söyledi. Ömer (ra), “Sen dur başkası bunu halletsin” dedi ve adama her bir sopaya karşılık iki dirhem para verildi. Şayet adam bunlara razı olmasaydı misilleme yapılarak öcü alınacaktı.²⁵⁶

Mısırlı bir adam gelip Mısır valisi Amr b. As’ı şöyle şikâyet etti. “ey Mü’minlerin Emiri, bana yapılan bir zulmü sana açmak istiyorum” dedi. Ömer (ra) “Tamam” deyince adam şunları söyledi: “Amr b. As’ın oğlu ile yarışa girdim ve onu geçtim. O da bana bundan dolayı kırbaçla vurdu ve ‘Ben cömertlerin oğluyum’ dedi. Bunun üzerine Ömer (ra) Amr b. As’a oğlunu da yanına alıp gelmesi için mektup yazdı. Amr, kalkıp geldi. Ona Mısırlı adamın nerede olduğunu sorunca hemen adamı bulup getirdiler. Ömer (ra) adamın eline kırbacı verip “Vur cömertlerin oğluna” dedi. Adam vururken Ömer (ra) de “Vur cömertlerin oğluna” diyordu. Olayı gören Hz. Enes “Allah’a yemin olsun ki, adam vururken bundan hoşlandık. Sonunda bu işin bitirilmesini temenni ettik kendisinden” demiştir. Daha sonra Ömer (ra) Mısırlı adama “Amr’dan da intikamını al (döv)!” dedi. Adam, “Ey Mü’minlerin Emiri, beni döven Amr’ın oğluydu, ondan da intikamımı aldım” dedi. Ömer (ra), Amr’a, “Ne zamandan beridir annelerinden hür olarak doğmuş kimseleri köleleştirmektesiniz?” diye sorunca Amr, bu olaydan haberinin olmadığını söyledi.²⁵⁷

Râşid halifeler devleti, adalet üzerine ikâme edilmişti. İbni Teymiye’nin bu konuda söyledikleri ne de güzeldir: “Allah (cc) adaletli idarecilere, kâfir olsalar da yardım eder. Zalim devlete de Müslüman olsa da yardım etmez...Ancak adaletle insanlar ıslah olur ve mallar çoğalır.”²⁵⁸

Ömer (ra)’ın idaresi esnasında dayandığı eşitlik ilkesine gelince, işte İslâm bunu şu şekilde izah etmiştir: “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, takva sahibi olanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”²⁵⁹

İslâm nazarında bütün insanlar eşittir, bunlar ister mahkûm ister hâkim, ister Arap ister Acem, beyaz ya da siyah olsun fark etmez. İslâm

256 İbn Sâd, Tabakat, III, 293.

257 Muhammed Bakerim, Vasatiye Ehli Sünne beynel Firak, s. 170.

258 Siyasetü Şer’iyye, s. 10.

259 Hucûrat, 49/13.

insanlar arasındaki nesep, cinsiyet, ırk, idareci ya da halk olsun bunları üstünlük sebebi olarak görmemiştir. Bütün bunlar İslâm'ın nazarında eşit haklara sahiptirler. Ömer (ra)'ın yaptıkları bu konuda en güzel delil olarak önümüzde durmaktadır. Eşitlik ilkesine dair yaptıklarına bazı örnekler verelim:

Bir defasında Medine ve civarında bir kıtlık yaşanmıştı. Kıtlığın olduğu bu yıla "Kıtlık senesi" adı verilmişti. Ömer (ra) bu esnada, durumlar düzelmedikçe yağ, süt ve et yemeyeceğine yemin etmişti. Ömer (ra)'ın hizmetinde bulunan birisi Ukkaz çarşısından onun için kırk dirhem yağ ve süt alıp getirmişti. Bunları alıp Ömer (ra)'ın yanına gelip de "Allah seni hayır üzere yaşatsın, sana ecrini bol bol versin, Ukkaz çarşısına gitmiştim. Oradan taze süt ve Akka yağı satın aldım" dedi. Bunun üzerine Ömer (ra) "Onları pahalı bir fiyata satın almışsın, her ikisini de götür tasadduk et, onları israf olur korsuyla yiyemeyeceğim, halkın başına gelen benim başıma gelmedikçe benim halim nice olur" dedi.²⁶⁰ İşte Ömer (ra) kıtlık senesinde gösterdiği tavır... Onun bu zamandaki durumu insanların içinde bulunduğu durumdan farklı değildi. Hatta yağlı şeyler yemediğinden karnı guruldardı. Bu yüzden "İstediğin kadar gurulda, insanlar yağ yemedikçe sen de yemeyeceksin" diyordu.²⁶¹

Onlar bu eşitliği sadece insanlara uygulamakla kalmıyorlardı. Özellikle toplumun maslahatını göz önünde bulundurmaya gayret gösteriyorlar, yönetimde bu ilkeyi tatbik ediyorlar, amir ya da memur, kim olursa olsun herkese eşit davranıyorlardı. İbni Abbas şunları rivayet etmiştir: "Ömer (ra) hac için gelmişti. Safvan b. Ümeyye ona yemek yaptı. Dört adam içinde, yemek bulunan kocaman bir tepsiyi alıp getirdi. Onu orada bulunan insanların önüne koydular. O esnada hizmetçi adamlar ayağa kalktı. Ömer (ra), "Bunlar yemeyecekler mi?" diye sordu. Orada bulunan Süfyan b. Abdullah, "Allah'a yemin olsun ki hayır, onlara yemek ayırdık" dedi. Ömer (ra) bu sözlerle çok kızdı ve "Bir toplum hizmetlilerine böyle davranırsa Allah yapacağını yapar" dedi. Sonra hizmetlilere, "Siz de oturun yiyin" emrini verdi. Onlar da oturup yediler. Ömer (ra) bu yemeği yemedi. Çünkü o, Müslümanların genelinin rahatlıkla elde edip de yiyemediği bir yemeği yemedi. Bazen bu yüzden hep oruç tutardı. Kıtlık senesinde akşamları yağ sürülmüş ekmekle karnını doyururdu. Bu durum, yemek için bir deve kestikleri zamana kadar de-

²⁶⁰ Taberi, Tarih, IV, 98.

²⁶¹ İbnü'l-Cevzi, Menkibu Ömer, s. 101.

vam ederdi. Bir defasında bir deve kesilmiş ve ona etin iyi kısmından yemek yapmışlardı. Önüne yemeği koyduklarında onun nereden geldiğini sordu. Oradakiler, “Ey Mü’minlerin Emiri, bugün kestiğimiz devenin etidir” dediler. Bunun üzerine Ömer (ra), “Bravo size! İnsanlar onun değersiz yerlerini yerlerken, benim bu devenin etinin iyi kısmından yemem ne de kötü olur! Bu sofrayı kaldırın, başka yemek getirin!” karşılığını verdi. Ona ekmek ve yağ getirdiler. O da ekmeği ufaltıp üzerine yağ döküp yedi.²⁶²

Ömer (ra), eşitlik ilkesini valilerine ve halka öğretmeden tatbik edecek değildi. Hatta bunu yeme-içme hususlarında da göz önünde bulunduruyordu. Utbe b. Ferkad Azerbaycan’a gittiği sırada önüne ikram olarak meyve tatlısı konmuştu. Yediğinde hoşuna gitti. Bunun üzerine, “Bundan iki sepet yapsanız da Mü’minlerin Emirine göndersek” dedi. İki sepet hazırlandı ve deveye yüklenip Medine’ye gönderildi. Ömer (ra) devenin üzerindeki yükü görünce ne olduğunu sordu. Meyve tatlısı olduğunu söylediler. Tattığında hoşuna gitti. Sonra, “Müslümanlar da bundan doyuncaya yiyebiliyorlar mı?” diye sordu. Sonra da “Şayet buna ulaşamıyorlarsa bu iki sepeti de geri göndereceğim” dedi. Utbe’ye şu mektubu yazdı: “Bu gönderdiğin ne annenin ne de babanın el emeğidir. Gönderdiğin bu şeyden doyuncaya kadar Müslümanlara da yedir!”²⁶³

Ömer (ra)’ın insanlar arasında eşitlik ilkesini uygulamasına dair bir örneği de kendisine bir mal geldiğinde bunu insanlara taksim ederken görmekteyiz. Mal üzerinde insanlar Ömer (ra)’ın huzurunda kalabalığa sebep olmuşlardı. Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) da onlar içerisindeydi. Ömer (ra) o esnada bir kırbaç almış ve “Sen Allah’ın yeryüzündeki sultanını korkutamazsın ve ben de sana Allah’ın sultanının seni korkutamayacağını bildirmek istedim” demiştir.²⁶⁴ Görüldüğü üzere Sa’d, cennetle müjdelenen bir sahabidir, Irak bölgesinin fatihidir, “Şûra” ehliendir, vefatı sırasında Hz. Peygamber (sav)’in razı olduğu kimselerdendir. Böyle olduğu halde o da diğer insanlar gibi muamele görmüştür. İşte Ömer (ra) eşitlik ilkesini bu şekilde tatbik ediyordu.

İbnü’l-Cevzi şunu rivayet etmiştir: “Amr b. As, Mısır’da valiliği sırasında Abdurrahman b. Ömer b. Hattab’a içki içtiğinden dolayı had cezası uygulamıştı. Bu olaydan herkes ibret alsın diye ceza Medine’de de

262 Nizamul Hukm fi Şeria, I, 87.

263 İbnü’l-Cevzi, Menkıbu Ömer, s. 147.

264 Hulefai Raşidin, s.243.

verilebilirdi. Fakat Amr b. As bu cezayı Mısır'da, kendi evinde, insanların olmadığı bir yerde uygulamıştı. Bu haber Ömer (ra)'a ulaşınca Amr'a şu mektubu yazdı: "Allah'ın kulu Mü'minlerin Emiri Ömer'den Amr b. As'a: Benim sözüme ve bir de bana karşı gösterdiğin cesarete sana hayret ettim. Sen yanlış yaptın, benim sözümün zıddına hareket ettin. Seni azletmekten başka bir şey düşünmüyorum. Sen demek ki, Abdurrahman'a kendi evinde cezayı verdin? Bunu bana karşı bile bile yaptın. Biliyorsun ki Abdurrahman senin vatandaşlarından biridir. Diğer Müslümanlara nasıl davranıyorsan aynı şekilde ona da öyle davranmalıydın. Fakat sen 'Bu, Mü'minlerin Emiri'nin çocuğudur' diye düşündün. Sen biliyorsun ki mesele Allah'ın hakkı olunca insanların benim nazarımda değer bakımından hiçbir farkları yoktur. Bu mektubum sana ulaşınca onu bir aba içerisinde bana gönder de ona diğer insanlarla eşit şekilde ne yaptığımı bir görsünler."²⁶⁵ Neticede Abdurrahman Medine'ye gönderildi. Ömer (ra) onu halkın gözü önünde kırbaçladı. İbni Sa'd da bunu rivayet etmiştir. İbni Zübeyr de bu hadiseye işaret etmiştir.

Abdurrazzak bu rivayeti İbni Ömer'den uzun şekilde sahih bir senedle tahrir etmiştir. İşte şeriat huzurunda en yüksek derecede uygulanan eşitliğe bu şekilde şahit olmaktayız. Burada suçlanan Mü'minlerin Emiri'nin oğludur. Vali onu cezalandırmaktan vazgeçmedi. Fakat yine az da olsa kayırma vardı işin içinde. Bu sebeple Ömer (ra) işe müdahale etti. Bu da ona son derece rahatsızlık verdi. Valisini de cezalandırdı. Oğluna da en uygun cezayı vermekten çekinmedi. Bunu Allah'ın belirlediği hadlere olan büyük bağlılığından, oğlunu terbiye etme düşüncesinden dolayı yaptı. En yakınına böyle yaparsa başkalarına karşı acaba ne yapmaz ki?²⁶⁶

Müelliflerimiz onun, insanlar arasında eşitliğin tatbiki konusunda müsamahasız olduğuna dair önemli deliller kaydetmişlerdir. Bu konuda onun Cebele b. Eyhem'e yaptıklarını burada zikretmek istiyoruz: Cebele, Suriye'de Bizans imparatorluğunun son valisi olup Gassanilerin hükümdarıydı. Rumlar onu sürekli Arap yarımadasında savaşlar düzenlemesi hususunda teşvik ederlerdi. Bunu özellikle de İslâmî dönemde daha da fazla yapmaya çalıştılar. Müslümanlar Rumlara karşı peş peşe zaferler kazanmaya başladılar. Bunun üzerine bölgedeki Araplar kabileler halinde İslâm'a giriyorlardı. Aynı şekilde Gassani hükümdarı da İslâm'a

²⁶⁵ İbnü'l-Cevzi, Menakıbu Ömer, s. 235.

²⁶⁶ Hukm fi'l-İslam c. 476

girdi. Beraberindekiler de onunla beraber Müslüman oldu. Cebele, Ömer (ra)'a bir mektup yazıp Medine'ye gelmek için izin istedi. Ömer (ra) buna sevindi. Neticede Cebele Medine'ye geldi. Medine'de bir müddet kaldı. Ömer (ra) ona değer veriyor ve rahat etmesi için elinden geleni yapıyordu. O sırada Cebele hacca gitti. Hac esnasında Benu Fezare'den bir adam onun entarisinin kenarına basıp yırtılmasına sebep oldu. Buna kızan Cebele öfkelenip yumrukla adamın burnunu kırdı. Fezareli adam meseleyi Mü'minlerin Emiri Ömer (ra)'a götürüp şikâyet etti. Cebele halifenin huzuruna çağırıldı. Cebele yaptığını itiraf edince Ömer (ra) şunları söyledi: "Seni bu kardeşinin burnunu kırmaya sevk eden şey neydi?"

Cebele, ona acıdığını ima ederek, "Şayet Beyt-i Haram'da olmasaydım her iki gözünü de çıkarırdım" dedi.

Bunun üzerine Ömer (ra) "Sen suçunu kabul ettin. Ya ona diyet öder razı edersin ya da onun intikamını senden alırım" dedi.

Bu durum karşısında Cebele'nin şaşkınlığı büsbütün artı ve "Ben bir hükümdar ve bu da sıradan bir adamken bu nasıl olur?" dedi.

Ömer (ra) "İslâm ikinizi eşit görmektedir" karşılığını verdi.

Gassan emiri, "Ey Mü'minlerin Emiri, ben Müslüman olduktan sonra cahiliyede içinde bulunduğum durumdan daha şerefli olacağımı düşünmüştüm" dedi.

Ömer (ra) bu sözlere "Bırak bunları, şayet adamı razı etmezsen sana kısas uygularım" dedi.

Bunun üzerine Cebele, "Bu durumda Hristiyanlığa geçerim" dedi.

Ömer (ra) "Geçersen boynunu vururum, çünkü sen Müslüman oldun. Dininden dönersen seni öldürürüm" dedi.²⁶⁷

Cebele bu tartışmanın bir fayda vermeyeceğini ve Ömer (ra)'le başa çıkamayacağını anlayınca düşünmesi için biraz mühlet vermesini istedi. Ömer (ra) izin verdi. Cebele, Ömer (ra)'ın kararını kabul etmedi ve geceden istifade ederek Mekke'yi terk edip İstanbul'a kaçmaya karar verdi. Neticede İstanbul'a bir Hristiyan olarak kaçıp yerleşti. Tabii ki bu yaptığına son derece pişman olmuştur ve bu konuda tarih boyunca hep tekrarlanan güzel bir şiir yazmıştır. Bu kıssada görüldüğü üzere Ömer (ra) şeriat önünde eşitlik konusunda son derece müsamahasız davranmıştır.

²⁶⁷ İbn Haldun, II, 281.

Çünkü İslâm idareciyle normal vatandaşı hukuk önünde eşit kabul etmiştir. Fakat bu eşitliğin pratiğe dökülmesi ve yaşanır halde canlı olması icap eder. Onun lafta kalması bir değer ifade etmez.

Ömer (ra), Âlemlerin Rabbinin insanlar için vazettiği eşitliğin canlı bir halde yaşanmasını sağlamış bunu insanlara uygulamıştır. Babalık duygularına kapılarak bundan vazgeçmemiştir. Bu konuda geçici lakap ve unvanlara aldırış etmemiştir. İnsanların dinlerinin değişik olması, karşısında duranların fetihler gerçekleştiren bir şahsiyet olması onun eşitlik düşüncesini elden bırakmasına asla sebep olmamıştır. İşte onun dayandığı esaslar bu şekildeydi. Bunları mazlum olsun zalim olsun, hâkim olsun mahkûm olsun, herkes kavramış ve iyice anlamıştı. Râşid halifeler zamanında toplum, eşitlik esasını çok iyi kavradığından geleneksel asabiyeti alıp bir kenara attı. Kendilerinin seçkin insanlar olduklarına dair herhangi bir iddiaya gitmeye ve hak talebinde bulunmaya yeltenmediler. Cahili düşünceleri bir tarafa bıraktılar. Şerefli kimseler kendilerinden farklı olanlara yanlış yapma gibi bir düşünceye dalmadılar. Zayıf kimseler haklarını almada asla ümitsizliğe kapılmadılar. Çünkü herkes hak ve görevler konusunda eşit idi. İşte eşitlik prensibi bu toplumda yeni bir nur olarak parlayıverdi. Kaynağı da İslâm'ın ta kendisiydi. Bu nur İslâm toplumunu aydınlatıp inşa etti. ²⁶⁸

7. Özgürlükler

Özgürlük prensibi, Râşid halifeler zamanında İslâmî idarenin dayandığı temel esaslardandır. Bu prensip, insanların geneli için bütün hürriyetleri İslâm şeriatının sınırları dâhilinde garanti altına almış durumdadır. İslâm'ın çağrısı bütün insanlığı özgürlüğe götürmek içindir. O, gayet şümüllü bir çağrı olup benzerinin neredeyse olmadığı bir yapıdadır. Onun bu hususta yaptığı ilk çağrı çeşitli âyetlerde görüldüğü üzere insanların diğer bütün varlıkları bırakarak Allah'ı birlemeye çağırılması, O'na yönelmeleri, O'na ibadet etmeleridir. Tevhide (Allah'ı birleme) yapılan çağrıda insanoğlu için bütün özgürlükler ve haklar saklıdır. Bunun yanında İslâm özgürlüğü bütün yönleriyle, anlam ve kavramlarıyla tanımlamıştır. Bunu bazen iyiliği emretme, kötülükten de sakındırma şeklinde fiili bir zorunluluk olarak gerçekleştirirken bazen de dinde zor-

lamayı yasaklayarak bu konuda fiilen suskun kalınmasını istemiştir. Çoğu zaman özgürlük, İslâm'ın anladığı mânasıyla rahmet, adalet ve eşitlik oluverir. Çünkü İslâm'ın sunduğu bu prensipler ancak özgürlükle gerçek anlamlarını pratiğe dökebilirler. Özgürlük prensibi kendisini Râşid halifeler idaresinde özellikle de İslâm'ın yayılması, İslâmî fetihlerin genişlemesi ve İslâm devletinin sınırlarının büyümesi esnada ifade etmiştir. Çünkü İslâm insana değer vermiş, onun özgürlüğünü en geniş şekilde garanti altına almıştır.

Bu dönemde komşu Bizans ve Sasanî devletlerinde zorbalığa ve baskıya dayalı bir idare ve siyaset vardı. Halk baskı altındaydı. Özellikle de siyasî açıdan farklı düşünenler ve dinî azınlıklar büyük bir baskıya mâruz kalmışlardı. Bir örnek verilecek olursa, Bizans devleti, Mısır ve Suriye'de Hristiyan Yakubi mezhebine bağlı bulunanları devletin resmi mezhebi olan Milkani mezhebine girmeye zorluyordu. Bu düşünceden dolayıdır ki nice muhalif kimselerin vücutları ateşlerle dağlanmış, üzerlerine kızgın yağlar dökülmüştü.

Azgın zorbalar bu tür muhalifleri karşlarına alıp iman etmelerini söylüyordu. Bunu yapmadıkları takdirde onları alıp içi kum dolu torbalara bağlayıp denizin derinliklerine atıyorlardı. Bu tür zulümleri Sasaniler de yapıyordu. Dinî konularda halka baskılar yapıp onları olmadık işkencelere mâruz bırakıyorlardı. Bunu özellikle semavî bir dinin mensubu olan Hristiyanlara yapıyorlardı. Bu tür baskıları Bizans ile Sasaniler arasında meydana gelen savaşların arttığı dönemlerde daha da fazlalaştırıyorlardı. İslâm'a gelince, gerek Resûlullah (sav) ve gerekse Râşid halifeler zamanında şimdi de olduğu gibi bütün herkese hitap eden bir özgürlük vardı. İşte Ömer (ra) zamanında özgürlüğe dair bazı örnekler:

a. Dinî İnanç Özgürlüğü

İslâm dini kendisini kabul ettirmek için hiç kimseye baskı yapmamıştır. Aksine Allah'ı, tefekküre, o'nun yarattıklarını düşünmeye bu dini anlamaya dâvet etmiştir. Kendi mensuplarını da en güzel şekilde mücadele vermeye dâvet etmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Dinde zorlama yoktur."*²⁶⁹ *"Eğer yüz çevirirlerse, bilesin ki biz seni onların üzerine bekçi göndermedik. Sana düşen sadece duyurmaktır."*²⁷⁰ *"(Resûlüm!)"*

269 Bakara, 2/256.

270 Şura, 42/48.

Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir.”²⁷¹

“İçlerinden zulmedenleri bir yana, ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O’na teslim olmuşuzdur.”²⁷² Bu konuda çok sayıda âyet vardır. Bu yüzden Ömer (ra)’ın dinî özgürlük sahasında oldukça kararlı olduğunu görmekteyiz. Bu konuda onun, Resûlullah (sav)’in ve Ebubekir (ra)’ın takip ettiği yolda olduğunu müşahade etmekteyiz. Ömer (ra) Ehli Kitabı dinleri üzerinde bıraktı, onlara müdahale etmedi, ileride görüleceği üzere onlardan cizye alıp çeşitli anlaşmalar yaptı. Onların ibadethanelerine belli bazı şartlar getirdi, buraları yıkmayıp olduğu gibi bıraktı. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “Eğer Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah’ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılır giderdi.”²⁷³

Ömer (ra) zamanında sahabenin gerçekleştirdiği İslâmî fetihler İslâm’ın diğer dinlere gösterdiği ihtirama ve insanların İslâm’a girmesi konusunda asla zorlanmadığına tanıklık etmektedir. Bir defasında yaşlı bir Hristiyan bizzat Ömer (ra)’ın yanına gelmiş ona derdini arz etmiştir. Bu esnada Ömer (ra) ona, “Müslüman ol, kurtul, Allah (cc) Hz. Muhammed (sav)’i hak ile göndermiştir” dedi. Kadın “Ben oldukça yaşlıyım, ölümüm de yakındır” karşılığını verdi. Ömer (ra) onun ihtiyacını gidermenin onu İslâm’a girmeye zorlama anlamına gelebileceğini düşünüp Allah’a istiğfarda bulunarak, “Allah’ım ben sadece yol gösterdim, herhangi bir zorlamaya gitmedim” demiştir.²⁷⁴

Ömer (ra)’ın Hristiyan bir kölesi vardı. İsmi de Aşak idi. Şöyle demiştir: “Ben Ömer’in Hristiyan bir kölesiydim. Bana, ‘Müslüman ol da Müslümanların işleri hususunda senden yardım görelim. Çünkü Müslüman olmayanların Müslümanların işlerinde çalıştırılmaları doğru değildir’ dedi. Ben de Müslüman olmaktan kaçındım. Bunun üzerine Ömer (ra) “Dinde zorlama yoktur” dedi. Ölüm döşeğindeyken beni azad etti ve “İstediğin yere gidebilirsin” dedi.”²⁷⁵ Ehl-i Kitap, kendi dinlerinin ge-

271 Nahl, 16/125.

272 Ankebut, 29/46.

273 Hacc, 22/40.

274 İdvar Gali, Muameletu Gayri’l-Müslimin fi Müctemi İslami, s. 41.

275 Nizamü’l-Hükm, I, 58.

reklerini gerek ibadethanelerde gerekse diğer mekânlarda rahatlıkla yapabiliyorlardı. Hiç kimse bu konuda kendilerine bir yasak getirmemiştir. Çünkü İslâm şeriatı onlara dinî özgürlük temin etmiştir. Taberi, Ömer (ra)'ın İliya (Kudüs) halkına yazdığı ahitnameyi bize ulaştırmıştır: "Bu, İliya halkına dinleri malları, canları, haç ve kiliseleri hususunda verilen bir emannamedir."²⁷⁶ Ömer (ra)'m Mısır Valisi Amr b. As Mısır halkına şu ahitnameyi yazmıştır: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla... Bu, Amr b. As'ın Mısır halkına canları, malları, dinleri, kiliseleri, haçları, deniz ve toprakları hususunda verdiği bir ahittir." Amr, bu ahdi yazdıktan sonra şunları da ekledi: Burada yazılı olanlar, Allah'ın, Resûlullah'ın, Mü'minlerin Emiri halife Ömer (ra)'m ve mü'minlerin zimmetindedir. Fakihler, zimmilerin İslâm diyarında kendi ibadetlerini rahatlıkla icra edebilecekleri konusunda ittifak etmişlerdir. Açıktan yapmadıkları müddetçe bundan men edilmeyeceklerini belirtmişlerdir. Şayet haçlarını ve ibadetlerini Müslümanların ülkesinde açıkça ve alenen yapmaya yeltenirlerse bu durumda men edilebilirler. Bunu kendi memleketlerinde yaptıklarında men edilemezler.²⁷⁷

Şeyh Muhammed Gazali, İslâm'ın inanç hürriyeti konusunda şunları söylemiştir: İslâm'ın insanlara sunduğu inanç hürriyetinin bir benzerine hiçbir kıtada rastlamak mümkün değildir. Dini, herhangi bir baskıyla kabul ettirmeye teşebbüs etmemiştir. İslâm'ın getirdiği bu hürriyeti hiçbir inanç asla sunmamıştır.²⁷⁸

Ömer (ra) inanç hürriyeti esasını toplumda yerleştirme konusunda oldukça gayret gösterdi. Yahudi ve Hristiyanlara dair takip edeceği siyaseti şu sözleriyle dile getirmişti: Onları kiliseleriyle baş başa bırakacağımız dair söz verdik. Orada dilediklerini söyleyebilirler. Onları bu hususta güç yetiremeyecekleri şeylere zorlamayacağız. Şayet onlara bir düşmanlık eden olursa onlara karşı savaşırız. Onları kendi kanunlarıyla baş başa bırakacağız. Şayet bizim ahkâmımıza razı olurlarsa onlara bunu uygularız. Şayet bundan kaçınırlarsa bu konuda üzerlerine gitmeyiz.²⁷⁹

Ömer (ra) zimmilere karşı oldukça müsamahakâr davranmıştır. Cizye vermeye güçleri yetmediği anlarda onları cizyeden muaf tutmuştur. Ebu Ubeyde, Kitabü'l-Emval adlı eserinde şunları söylemiştir:

²⁷⁶ Taberi, Tarih, IV, 158.

²⁷⁷ Mahmed Dehlevi, Sultatu Tenfiziyye, II, 725.

²⁷⁸ Hukuku'l-İnsan, s. 111.

²⁷⁹ Nizamu'l-Hukm, 117.

“Ömer (ra) bir defasında bir topluluğa uğramıştı. Orda başlarında birinin, ‘Yaşlı adam, kör adam’ deyip birinin ensesine vurduğunu ve “Sen hangi Ehl-i Kitap’tansın” dediğine şahit oldu. Adam, “Yahudilerdenim” şeklinde karşılık vermişti. Soruyu soran “Seni bu duruma sokan nedir?” diye sorunca yaşlı adam “Yardım istiyorum, ihtiyaçlarımın giderilmesini istiyorum” karşılığını verdi. Ömer (ra) bu yaşlı adamın elinden tutup evine götürmüş ve ona bir miktar mal vermişti. Daha sonra beytülmal’in bekçisine haber gönderip yaşlı adamın ne kadar cizye ödediğini haber vermesini istedi. Yaşlanıp da cizye veremeyenlere karşı insaflı olunması gerektiğini belirtti. Ardından da yaşlı adamı cizyeden muaf tuttu.²⁸⁰ Sonra da valilerine böyle yapmaları için emir gönderdi. Bu anlatılanlar göstermektedir ki İslâm, gayrimüslim de olsa kendi vatandaşlarına karşı adaletli olmuştur, onların haklarını koruma da oldukça gayret sarf etmiştir. Râşid halifeler zamanında dinî hürriyet bariz şekilde kendisini göstermiştir. Bu da devlet tarafından garanti altına alınmış ve İslâm’ın Rabbanî hükümleriyle de korunmuştur.

b. Serbest Dolaşma Hürriyeti

Ömer (ra) bu konuda da oldukça çaba sarf etti. Fakat bazı zaruri durumları bundan ayrı tutmuştur. Bu tür kısıtlamalar da gerçekten az sayıdadır. Şimdi bunların neler olduğunu görelim:

Ömer (ra) sahabenin önde gelenlerini Medine’de tuttu. Onların fethedilen bölgelere gitmesine izin vermedi. Bunu ancak izne bağlamıştı. Ya da onları önemli bir göreve tayin ettiği zaman Medine dışına gönderiyordu. Gönderirken de istişarede bulunuyor, onlarla bazı önemli meseleleri görüşmek, sorunlara çare bulmak için kendi yanına çağırıyordu. Aynı zamanda onların Medine dışına çıkarması durumunda Müslümanların safalarında çeşitli karışıklıklara sebep olmaması için bunu yapıyordu. Onların bir istikrar içinde olmalarına özen gösteriyordu. Ömer (ra) insanların tabiatlarını, huy ve yaradılışlarını mükemmel derecede kavrayabiliyordu. Sahabenin önde gelenlerini toplamış ve “Bu ümmet için korktuğum şey sizin değişik bölgelere dağılmanızdır” demişti.²⁸¹ Ömer (ra) bu konuda bir serbestiyet tanıdığı anda fethedilen ülkelerde karışıklıkların baş göstereceğini biliyordu. Çünkü insanlar bu şahısların etrafında toplanıp yanlışlara sebebiyet verebilirlerdi. Şüpheler ortaya atıp onları liderliğe ve ye-

²⁸⁰ Kitabu'l-Emval, s. 57.

²⁸¹ Haan Nedvi, Siretü Ömer, s. 109.

ni sancaklar dalgalandırmaya teşebbüs edebilirlerdi. Bu da kaosa yol açardı.²⁸² Ömer (ra) İslâm devleti dâhilinde çeşitli dini, siyasi merkezlerin oluşmasından endişe duyuyordu. Çünkü birileri bu yüksek İslâmî şahsiyetlerin etrafında kümelenir, ona ihtiram ve saygıda bulunur, böylece o şahsın etrafında büyük bir sulta oluşabilirdi. Bu şekilde çeşitli güç ve tahakküm merkezleri meydana gelebilirdi. Bu yüzden Ömer (ra) sahabenin ilerini gelenlerini kendi yanında tuttu. Onları Medine’de tutarak yaptığı işlerde onların da görüşlerine müracaat ediyordu. Böylece onların başka yerlerde tek başlarına ictihadda bulunmalarına da engel oluyordu. Şayet Ömer (ra)’ın bu tarzda şer’i bir dayanağı olmasaydı onun bu kararı bağlayıcı olmazdı. Çünkü bu durumda herhangi şer’i bir yönü olmayacaktı. O, İslâm ümmetinin maslahatını göz önünde bulundurmıştır.²⁸³

İkinci hususa gelince, Ömer (ra) Hayber Yahudilerini ve Necran Hıristiyanlarını Arap yarımadasından sürmüştü. Çünkü onlar Resûlullah (sav)’e verdikleri sözü ve Ebubekir (ra) zamanında da yeniledikleri ve uymak zorunda oldukları şartlara riayet etmemişlerdi. Bunun yanında çeşitli hile ve desiselere de başvurmuşlardı. İşte bu şeytan kalesinin yok edilmesi icap ediyordu. Onların ellerinde bulundurdıkları gücü ortadan kaldırmak lazımdı. Geride kalan diğer Yahudi ve Hıristiyanlara gelince, bunlar birer fert olarak yerlerinde kaldıklarından herhangi bir tehlike arz etmiyorlardı. Beyhaki, Sünen’inde ve Abdurrazzak da Musannef’inde bu konuda İbni Museyyib ve İbni Şihab’dan şunları rivayet etmiştir: Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Arap yarımadasında iki din bir araya gelmez.” Malik, İbni Şihab’ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Ömer (ra) bu konuda bir araştırmaya gitti. Resûlullah’ın hadisinden dolayı Hayber Yahudilerini sürdü.” Malik, “Ömer (ra) Necran ve Fedek Yahudilerini de sürdü” demiştir.²⁸⁴

Sahabe zamanında ne Yahudiler ne de Necran Hıristiyanları Müslümanlara olan düşmanlıklarından dolayı sürülmüş değillerdir. Ancak onlar daha önce verdikleri sözlere sadık kalmadıklarından sürülmüşlerdir. İbni Ömer şunları rivayet etmiştir:

“Hayber Yahudileri Ömer (ra)’a geldiklerinde Ömer kalkıp şu konuşmayı yaptı: Resûlullah (sav) Hayber Yahudilerine, mallarına göre muamelede bulunmuş ve “Allah’ın sizi yerleştirdiği yere yerleştireceğiz”

282 A. y.

283 el-Kuyudu'l-Varide, s.151.

284 Beyhaki, Sünen, IX, 208; Aburrezzak, VI, 53.

demoştı. Abdullah b. Ömer burada bulunan malı için gittiğinde Yahudiler ona geceleyin düşmanlık ettiler. Ona mani oldular. Burada onlardan başka da düşmanımız yoktur. Onlar bizim düşmanlarımız ve bu yüzden de sürüldüler.

Ömer (ra) bu işe karar verdiği sırada Ebu Hukaykoğullarından biri gelip “Ey Mü’minlerin Emiri! Muhammed, bizi buraya yerleştirmişken ve bizi mallarımızın başında bırakıp bizlere bazı şartlar koşmuşken bizi buradan süreceksin mi?” dedi. Ömer (ra) “Sen, benim Resûlullah (sav)’ın senin için söylediği ‘Sen Hayber’den gece vaktinde sürülürken acaba halin nice olur?’ sözünü unuttuğumu mu zannediyorsun?” dedi. Yahudi adam “Bu Ebu’l-Kasım’ın bir saçmalığıdır” şeklinde karşılık verdi. Ömer (ra) “Ey Allah’ın düşmanı yalan söylüyorsun” dedi ve ardından da onları sürdü. Sürdüğü esnada da hurmalıklarının değeri miktarında onlara mal verdi.²⁸⁵ Yahudiler düşmanlıkta bulunup kendi ahitlerini bozduklarından dolayı Arap yarımadasından sürüldüler. Çünkü Resûlullah (sav) buna işaret etmişti. Ömer (ra) de onları Teyma ve Eriha’ya sürdü.

Necran Hristiyanlarma gelince, onlar da, Resûlullah (sav)’e verdikleri ahde sadık kalmadılar. Bunu Ebubekir (ra) zamanında yenileme yoluna gittiler. Fakat bazı şartları tekrar bozdular ve meselâ faizle alış-ve-riş yapmaya başladılar. Ömer (ra) de onları Necran’dan sürüp Irak’a gönderdi ve onlara şu ahdi yazdı: “Şayet Şam ve Irak’taki valilerimizden biri bunlarla karşılaşırsa bunları ziraata elverişli olmayan topraklara yerleştirsın. Şayet bunlar bir yeri işleyip ekip biçerlerse durumları o valiye kalmıştır. Bunlar Irak’ta Kûfe yakınında bir bölgeye yerleştiler ve burası Necrani diye anılageldi.

Ebu Yusuf’un rivayet ettiğine göre Ömer (ra) Müslümanlar konusunda Hristiyanlardan çekindiği için onları sürmüş, bunu yaparken de Resûlullah’ın tavsiyesine uymuştur. Bu sebeple onların merkezi yerleri sayılan Hayber ve Necran’a darbeler vurmuştur. Çünkü Ömer (ra)’ın elinde, sürülmeleri için geçerli kanıtlar vardı. Bu yüzden herhangi bir zulme ve baskıya mâruz kalmadan Arap yarımadasından çıkarıldılar. Ayrıca onlar İslâm devletine karşı hile ve desiselere de yeltenmişlerdi.

c. Can, Mal ve Mesken Güvenliği Hakkı

İslâm, çeşitli âyet ve hadislerde can güvenliğini garanti altına aldığı-

²⁸⁵ Buhari, Şurut, 2730.

nı haber vermiştir. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “Zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.”²⁸⁶ “Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın.”²⁸⁷ İslâm yaşama hakkını can güvenliği hakkından daha geniş kapsamda ele almıştır. Çünkü İslâm devleti bunu zaten kendi varlık sebebi olarak, garanti altında tutmuş, bu konuda herhangi bir düşmanlık ve tehdide geçit vermemiştir. Hayat hakkı, insanın her türlü saldırı ve düşmanlıktan korunması demektir. İslâm bunu kendi himayesine almış, insanları da bu konuda sorumlu kabul etmiştir. Çünkü haksız yere birine düşmanlık edilmesini bütün bir topluma düşmanlık etmekle eş tutmuştur. Allah şöyle buyurmuştur: “Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur.”²⁸⁸ İşte Kur’an ve sünnetten hareketle Ömer (ra) kendi zamanında bütün fertler için can emniyetini garanti altına almıştır. Bunu sağlamayı ve korumayı her durum ve şartta gerçekleştirebilmiştir. Ömer (ra) şunu söylerdi:

“Ben valilerimi sizlere dayak atsınlar, namuslarınıza göz diksinler ya da mallarınızı gasp etsinler diye görevlendirmiyorum. Ben onları sizlere Kur’an ve sünnete göre muamelede bulunsunlar diye gönderiyorum. Kimin valisi kendisine zulümde bulunursa bana müracaat etsin ki, onun intikamını alayım.”²⁸⁹ Bir sözü de şu şekildedir:

“Şayet bir kimse hapsedilmeyeceği konusunda güvende değilse demek ki onun can emniyeti yoktur.” Onun bu sözü baskı ve tehditle bir kişinin işlemediği bir suçu üstlenmesine cevaz vermediğini göstermektedir. Bu suçlar maddi olabileceği gibi mânevî de olabilir. Vali Ebu Musa el-Eş’ari’ye yazdığı mektubunda şunları söylemiştir: “Hakkında iddiada bulunulan kimse için bir hak tanı ya da ondan bir delil getirmesini talep et! Şayet bir delil getirirse onun haklı olduğu ortaya çıkar. Aksi durumda aleyhinde hüküm verilir. Bu da şüpheyi ortadan kaldırır.”²⁹⁰ Bu da göstermektedir ki “kendini savunma hakkı” garanti altına alınmış ve korunmuştur.

Mesken emniyeti konusuna gelince, Allah (cc) ev sahibinin muvafakati olmadan evlere girilmesini yasaklamıştır. Şöyle buyurmuştur: “Ey

²⁸⁶ Bakara, 2/193.

²⁸⁷ Bakara, 2/194.

²⁸⁸ Mâide, 5/32.

²⁸⁹ Nizamul Hukm, s. 164.

²⁹⁰ el-Kaza ve Nizamuhu fi’l- Kitab ve Sünne, s. 48.

iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi fark ettirip (izin alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız. Orada hiçbir kimse bulamadınızsa, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, ‘Geri dönün!’ denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptığınızı bilir”²⁹¹ ; “Evlere kapılarından girin”²⁹²; “Birbirinizin kusurunu araştırmayın”²⁹³ Gerek Ömer (ra) zamanında gerekse diğer Râşid halifeler zamanında mesken güvenliği garanti altına alınmış ve korunmuştur.

Mülkiyet hakkına ve bunun emniyet altına alınmasına gelince, Râşid halifeler zamanında bu hak en geniş şekilde garanti altına alınmıştı. Çünkü İslâm şeriatı bunu en geniş tarzda koruma altına almıştır. Ömer (ra) Necran Hristiyanlarını ve Hayber Yahudilerini Arap yarımadasından sürdüğü sırada onlara gittikleri yerlerde daha önce ikamet ettikleri şekilde arazi tayin etmişti. Çünkü bunu, İslâm, Müslümanların mülk ve mesken edinme hakkını garanti altına aldığı gibi zimmilerin de bu konudaki haklarını garanti altına almasından dolayı yapmıştı. Ömer (ra) Mekke’de Mescid-i Haram’ın sur ve duvarlarını genişletme maksadıyla bazı evleri yıkma kararı alınca bunu, mal sahiplerine karşılığında âdil bir şekilde yerler vererek yapmış her hangi bir müsadere yoluna gitmemiştir. Onlara bu konuda gayet insaflı davranmış her hangi bir zulme gitmemiştir.

Mülkiyet hakkı İslâm’ın nassları doğrultusunda şekillenmiş ve bunda toplumun genelinin maslahatı göz önünde bulundurulmuştur. Rivayet edildiğine göre Bilâl b. Haris el-Müzeni Resûlullah (sav)’e geleerek ondan kendisine, ekip biçme maksadıyla bir arazi tahsis etmesini istemişti. Resûlullah (sav) geniş bir araziye ona hisse olarak tahsis etti. Ömer (ra) halifelige gelince Bilâl’e şunları söyledi: “Ey Bilâl! Sen Resûlullah (sav) zamanında geniş bir araziye ikta olarak aldın. Resûlullah (sav) istekte bulunan kimseyi geri çevirmezdi. Sen de bu elindeki araziye ekip biçecek güçte değilsin.” Bu sözlere Bilâl, “Evet” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), “Ekip biçmeye gücünün yettiğini elinde tut, diğerini de bize ver ki bunu Müslümanlara taksim edelim” dedi. Fakat Bilâl, “Resûlullah (sav)’in bana tahsis ettiği şeyi geri verecek değilim” karşılığını verdi. Ömer (ra), “Bunu kesinlikle yapacaksın” deyince, Bilâl buna bir şey diyemedi ve Ömer (ra) Bilâl’in ekmekten âciz kaldığı araziye alıp Müslü-

291 Nur, 24/27-8.

292 Bakara, 2/189.

293 Hucûrat, 49/12.

manlar arasında taksim etti. Bu hadise göstermektedir ki ferdi mülkiyet hakkı toplumun genelinin maslahatına göre şekillenmektedir. Şayet bu konuda mal sahibi gerekli hususlara riayet ediyorsa onun elindeki mülke kimsenin karışmaya yetkisi yoktur. Aksi durumda idareci onun elindeki mala müdahale eder ve bunu toplumun istifadesine sunar.²⁹⁴

d. Fikir Hürriyeti

İslâm, kişinin fikir hürriyetini tam bir şekilde garanti altına almıştır. Bu hürriyet Râşid halifeler zamanında garanti altına alınmış ve korunmuştur. Ömer (ra) insanların kendi düşünce ve görüşlerini hür bir şekilde ortaya koymalarına karışmazdı. İçlerinde bulunanı dışarıya yansıtmalarına ve bunu dile getirmelerine müdahale etmezdi. Hakkında nass bulunmayan konularda kendi görüşlerini dile getirmelerine karışmazdı.

Ömer (ra) bir adamla karşılaştığı sırada bir mesele hakkında ona “Ne yaptın?” diye sormuş o da, “Ali ve Zeyd şöyle hüküm verdiler” dedi. Ömer (ra), “Ben olsaydım şöyle karar verirdim” dedi. Sonra da, “İş senin elinde olduğu halde seni böyle karar vermekten alıkoyan neydi?” diye sordu. Adam, “Eğer senin önüne Kur’an ve sünnet getirilirse sen kendi görüşünü söyler miydin?” diye sordu. Neticede Ömer (ra) sahabi-yi kendi görüşüyle baş başa bırakmış, ictihadına dokunmamış, herhangi bir görüşü kabul etme konusunda baskıda bulunmamıştır. Râşid halifeler zamanında bir konuda görüş belirtme, eleştiride bulunma ya da nasihat etme hususunda kapı sonuna kadar açıktı.

Ömer (ra) insanlara bir defasında, “Ey insanlar! Sizden kim, bende bir eğrilik görürse bunu düzeltsin!” dediği esna bir adam ayağa kalkarak “Allah’a yemin olsun ki sende bir eğrilik görürsek seni kılıçlarımızla düzeltiriz” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra) “Bu ümmet içerisinde Ömer’i kılıçlarıyla düzeltecek adamlar var eden Allah’a hamdolsun” dedi.²⁹⁵ Ömer (ra) halifelige geldiği sırada şöyle hutbe vermişti: “Bana, iyiliği emretme ve kötülükten de sakındırma konusunda ve nasihatte bulunmada yardımcı olun!”²⁹⁶ Ömer (ra) siyasî konularda insanlara nasihat etme ve onları yönlendirmeye önem vermiştir. İdareci kimsenin de halk tarafından denetlenmesini ve “Ey idareci, bizim sizde hakkımız var” de-

²⁹⁴ Nizamu’l-Hukm, s. 192.

²⁹⁵ Ahbaru Ömer, s. 331.

²⁹⁶ Nizamu’l-Hukm, s. 197.

mesini istemiştir. Buna göre halk idarecilere nasihat edecektir. Hayır konusunda onlara yardımcı olacaktır.

Ömer (ra) ümmetin her ferdinin idareciyi takip etmesini, onu gözlemlemesini, eğriliğe saptığında onu düzeltmesini bir hak olarak telakki etmiştir. Şayet yoldan sapacak olursa onu kılıçla düzeltmeyi gerekli görmüştür. Ömer (ra) Bu yüzden “Ey insanlar kim bende bir eğrilik görürse beni düzeltsin” demiştir. Yine bir sözünde “İnsanların bana en sevimlisi benim kusurlarımı bana söyleyendir” demiştir. Bir başka sözünde de, “Ben, bende bir hata gördüğü halde korkusundan dolayı bunu bana söylenmemesinden korkarım” demiştir. Bir gün bir adam mahkeme heyetinin toplandığı sırada gelip “Allah’tan kork ey Ömer” dedi.

Orada bulunanlar onu susturmak istediklerinde Ömer, “Bunu söylemeyende hayır yoktur, bunu dinlemediğimizde de bizde hayır yoktur” demiştir. Bir defasında da tam hutbe vereceği sırada, “Ey insanlar dinleyin ve itaat edin” dediği sırada birisi sözünü kesip, “İtaat de yok sözünü dinlemek de yok” dedi. Bunun üzerine Ömer, “Neden?” deyince, adam “Bizden her birimize giyinmek için bir kumaş düştü, sana ise iki kumaş?” dedi. Ömer (ra) oğlu Abdullah’a seslenip buna cevap vermesini söyledi. Abdullah da kumaşını kendi babasına verdiğini ancak bu sayede bir elbise ortaya çıktığını izah etti. Bu sözler üzerine sahabi ikna oldu ve sakın bir şekilde, “İşte şimdi dinleyip itaat edeceğiz ey Mü’minlerin Emiri!” dedi. ²⁹⁷

Bir hutbesinde de “kadınlara kırk ukiyeden fazla mihir vermeyiniz” dediği sırada bir kadın buna karşı çıkıp, “Sana ne oluyor da böyle diyor-sun” deyip itiraz etti ve ardından da şu âyeti okudu: “Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız bile ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz iftira ederek ve apaçık günah işleyerek onu geri alır mısınız?”²⁹⁸ Ömer (ra) bu sözler üzerine şunu söyledi: “Kadın doğru söyledi, ben ise yanlış karar verdim.”²⁹⁹ Bir diğer rivayette de Ömer (ra)’ın, “Allah’ım affet, bütün insanlar Ömer’den daha bilgilidir” dediği belirtilmiştir. Sonra da minbere çıkmış ve “Ey insanlar ben size kadınlara mihir olarak dört yüz dirhemden fazla vermenizi söylemiştim. Kim ne kadar isterse versin” demiştir.³⁰⁰ Fikir hür-

²⁹⁷ Uyunu’l-Ahbar, I, 55.

²⁹⁸ Nisâ, 4/20.

²⁹⁹ Ibn Kesir, Tefsir, II, 213.

³⁰⁰ Mecmau Zevaid, IV, 283.

riyeti İslâm şeriatında sınırsız değildir. Bunu istediği şeklinde, rastgele meydana savurmaya yetkisi yoktur. Bunu başkalarına zarar verme noktasına getirirse burada bazı kayıtlarla karşılaşır. Genel bir zarar versin veya belli şahıslara versin fark etmez. İşte Ömer (ra)'ın bu konuda sınırlama koyduğu bazı hususlar:

1. Dini Hususta Saptırıcı Görüşler Sunma Veya Şüpheler Uyandırma

Bu konuda Şam'da kaderi inkâr eden Nebati'nin kıssası anlatılmıştır. Ömer (ra) Şam'daki hutbesinde, "Allah kimi saptırırsa ona hidayet verecek kimse yoktur" dediği sırada Nebati buna, kaderi itiraz ederek karşı çıkmıştır. Adam o sırada "Allah (cc) kimseyi saptırmaz" sözleriyle itirazda bulunmuştu. Ömer (ra) buna karşı, "Şayet böyle bir kaderci anlayışa gidip de bunu bir daha söylersen seni öldürürüm" sözleriyle karşılık verdi.³⁰¹ Saib b. Yezid şunları rivayet etmiştir:

"Bir defasında Ömer (ra)'ın huzuruna bir adam gelip "Ey Mü'minlerin Emiri" deyip "Tozu *dumana katıp savuranlara, yükünü yüklenenlere*,"³⁰² âyetlerinin anlamını sordu. Ömer (ra) o esnada, "Sen misin bunların anlamını soran?" deyip adamı kırbaçlamaya yeltendi. O sırada Ömer (ra)'m başındaki sarığı yere düştü. Ömer (ra), "Ömer'in canını elinde tutan Allah'a yemin olsun ki şayet sen müttefiklerimizden biri olmuş olsaydın senin başını vururdum. Alın bunu, devesine bindirin ve memleketine gönderin. Sonra da birini görevlendirin ve Subeyğ'in³⁰³ ilme dalıp azgınlık yaptığını ve bununla hataya düştüğünü duyurun" dedi. Adam ölünceye kadar kendi toplumunda kaldı.³⁰⁴

2. Hürriyet Adı Altında İnsanlara Dil Uzatmak

Ömer (ra) ; Hatia'yı,³⁰⁵ Zeberkan b. Bedr'i şu sözleriyle yerdiği için hapsedmiştir:

301 Nasır Akl, el-Ehva ve'l-Firak, s. 223.

302 Zariyat, 51/1-2.

303 Bu adam Subeyğ b. Asal el-Hanzali'dir. Ömer(ra) 'e müteşabih bir âyet sorarak haricilere benzemiştir.

304 Kelai, Itikadu Ehli Sünne, XXX, 634.

305 Asıl adı Cervel b. Malik b. Cervel'dir. Hatia onun lakabıdır.

“Bırak iyilikleri, otur yerinde sen ne anlarsın iyiliklerden

Otur yerinde, sen bir aç gözlü ve başı örtülü birisin.”³⁰⁶

Bu sözleri söyleyen Hatia onu örtülü sözüyle kadınlara benzetmiştir. Ömer (ra), Hatia'ya Müslümanlara dil uzatmaması yönünde ikaz ve uyarıda bulunmuştur. Hatia da hapisteyken hatasını bir şiiriyle bertaraf etmeye çalışmış ve Ömer (ra) 'den af dilemiştir:

Ne diyeyim, ben bir yavru misâli

Susuz ve otsuz bir vadide

Sen onu karanlık bir vadiye attın

Bağışla beni ey Ömer, Allah'ın selamı üzerine olsun

Sen arkadaşından sonra Emir seçilensin

O ki sana, insanların yanlışlarını yasaklama yetkisini verdi

Ömer (ra) bu sözlerden etkilendi ve onu serbest bıraktı ve kendisinden bir daha Müslümanlara karşı yerici şiirler söylememesi sözünü aldı. Rivayet edildiğine göre Ömer (ra) Hatia'dan Müslümanlara bu tür sözlerinden dolayı ceza vermiş ve bunu üç bin dirhemle cezalandırmıştır. Hatta bu konuda şair Hatia şunu söylemiştir:

Ben her türlü sözü söyledim

İnsanları ayıpladım, fayda vermeyen övgülerde bulundum

Cimrinin arzusu beni bundan men etti

Artık kimseyi ayıplamıyorum ve herkes benden emin durumda.³⁰⁷

3. Ehli Kitap Kadınlarıyla Evlenme Konusunda

Ömer (ra)'ın Görüşü

Ömer (ra), Huzeyfe b. Yaman'ın Yahudi bir kadınla evlendiğini haber alınca ona, kadını boşamasını bir mektupla bildirdi. Huzeyfe de, “Bunu, haram olduğunu söyleyerek mi boşamamı istiyorsun?” diye sordu. Ömer (ra), “Ben haram olduğunu söylemiyorum, lakin Müslüman

³⁰⁶ Sulta Tenfiziyye, II, 745.

³⁰⁷ Mahmud Mısri, Ashabu Resul, I, 110

hanımların kocasız kalmasından korkuyorum” karşılığını verdi.³⁰⁸ Ebu Zehre bu konuda şunları söylemiştir “Burada öncelikle Müslüman kadınlarla evlenilmesi gerektiğini belirtmemiz icap etmektedir. Bunu da Müslümanlar arasında bir ülfet meydana gelsin diye söylüyoruz. Ömer (ra) ehl-i kitap kadınlarıyla evlenmeyi yasaklarken bunu onlarla siyasî bir zehirli bağın meydana gelmesi endişesiyle yapmıştır. Neticede evlilik kalplere tesir eder ve kişiyi bir yöne doğru çekmeye başlar.”³⁰⁹

Allah (cc) köle de olsa mü'min bir kadınla evlenmeyi hür bir müşrik kadınla evlenmeye tercih etmiştir. Şöyle buyurmuştur:

*“İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin. Beğenseniz bile, imanlı bir cariye putperest bir kadından, kesinlikle daha iyidir. İman etmedikçe putperest erkekleri de (kızlarınızla) evlendirmeyin. Beğenseniz bile, inanmış bir köle putperest bir kişiden kesinlikle daha iyidir. Onlar (müşrikler) cehenneme çağırır. Allah ise, izni (ve yardımı) ile cennete ve mağfirete çağırır. Allah, düşünüp anlasınlar diye âyetlerini insanlara açıklar.”*³¹⁰

Allah (cc) bu âyette, iman etmedikleri müddetçe müşrik kadınlarla evlenmeyi yasaklamıştır. Allah ve Resûlü'ne iman etmiş bir siyahî ve çelimsiz mü'min cariyeyi, zengin ve hür bir müşrik kadından daha faziletli görmüştür. Aynı şekilde mü'min kadınlara da müşrik erkeklerle evlenme yasağını getirmiştir. Şayet müşrik erkek mal, güzellik ve nesep bakımından üstün de olsa bunu yasaklamıştır. Müşrik kadınlarla evlenme yasak kılınmışken ehl-i kitap kadınlarıyla evlenme serbest bırakılmıştır. “Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir.”³¹¹ Bu herkesi içine alan bir nasıttır. Bu aynı zamanda cumhur âlimlerin de görüşüdür. Ancak âlimler şunu da söylemiştir: Müslüman bir kadınla evlenmek daha faziletlidir. Şayet ehl-i kitap kadınlarıyla evlenildiğinde Müslüman toplum açısından bir zarar meydana gelmeyecekse bu da caizdir. Şayet bir zarar doğacaksa bu durumda men edilebilir. Bu, bazı çağdaş âlimlerin benimsediği bir görüştür.³¹² İşte bu, Ömer (ra)'ın de benimsediği görüştür. O, şu iki sebepten dolayı ehl-i kitap kadınlarıyla evlenme yasağını getiren ilk kimsedir:

308 İbn Kesir, Tefsir, I, 265.

309 Ebu Zehre, Ahvalu Şahsiye, s. 104.

310 Bakara, 2/221.

311 Mâide, 5/5.

312 Muhammed Vekili, Fıkhu'l-Evlaviyyat, s. 77.

—Bu durum Müslüman genç hanımların zarara uğramasına ve evde kalmalarına sebep olur.

—Ehl-i kitap kadınları Müslüman evlatların din ve ahlâkını bozar.

Men etme açısından bu delil yeterlidir. Şayet asrımız gözüyle bu konuyu değerlendirecek olursak daha başka zararların da olduğunu görürüz. Bu durumda daha da sert bir yasaklamaya gidilir. Üstad Muhammed Cemil Mübarek bu konudaki zararları şu başlıklar altında vermiştir.

—Böyle bir durumda ehli kitap bir eş Müslümanlar aleyhine casusluk yapılabilir.

—Kâfirlerin gelenek ve görenekleri Müslüman diyarına girer

—Müslümanlar kâfir insanların uyruklarına girmeye mâruz kalırlar

—Müslümanların evlenecekleri ehl-i kitap kadınları tam şekilde tanımamaları ve bu durumun zorluklara sebebiyet vermesi

—Ehl-i kitap kadınlarıyla evlenenlerin dinî şuur açısından eksik olmaları ve bunun da Allah'ın dinini bilme noktasında kişiyi daha da geri götürmesi

Bu sayılanlar, asrımızda ehl-i kitap kadınlarıyla evlenme konusunda bir yasağın konulması için yeteli sebeplerdir.

Ömer (ra)'ın ehl-i kitap kadınlarıyla evlenme konusunda koyduğu yasak hem İslâm devletinin hem de Müslüman toplumun maslahatı gereği idi. Şuurlu toplumlar bilirler ki evlilikte topluma zarar verebilecek hususlardan kaçınılmalıdır. Çünkü bu tür evlilikler vatani kasten ya da bilmeyerek tehlikeye düşürür. Bu sebeple bu tür evliliklere sınır konulmuş özellikle de devleti üst düzeyde temsil eden şahsiyetler için bu öncelikle yasak edilmiştir. Bu bir ihtiyat gereği konulan yasaktır. Evlilikle beraber kadın, kendi kocasının gizli yönlerine de muttali olur. Çünkü evlilik sayesinde aralarında bir sevgi ve birliktelik oluşmaktadır. İşte bu cihetle Ömer (ra) kitap ehli kadınlarıyla evlenme hususuna sıcak bakmamıştır. Çünkü onlarla evlenmede büyük zararlar ortaya çıkacaktı. Çünkü evlilik sebebiyle onlar bizimle karışık halde yaşayacak ve her şeyde bize muhalif duruma düşeceklerdi. Bu durumda kadınların çoğu da kendi dinleri üzerinde kalmaktadırlar. İslâm'ın tatlılığını tadamamaktalar, kendi eşlerine bir vefa içine girememekteler. İşte Ömer (ra) dinî kavrayışı derin, insan yaradılışını anlamada keskin görüş sahibi, Müslümanlara neyin fayda, neyin de zarar vereceğini bilen biri olduğundan bu konuda hemen bir emir çıkararak yasak koymuştur.

Râşid halifeler zamanında özgürlük garanti altına alındığı gibi bunun belli kayıt ve şartları da vardı. Bu sebeptendir ki toplum gelişme göstermiş ve yüce bir mertebeye ulaşmıştır. Özgürlük hem fertlerin hem de toplumun en temel hakkıdır. Hem toplum hem de fert bununla, kendi hedef ve arzularını gerçekleştirir. Bu mâna, toplumdan çekilip alınırsa toplum en yüce dayanağını kaybeder ve ölüme terk edilmiş olur.

İslâm'a göre özgürlük, insan içinde yanan bir ışıktır ve bu da Allah'la bağlantı halindedir. Bu bağ sayesinde insan yüceliklere erişir. Ne-fis onunla hep hayırlı ve faydalı işlere koşar ki bununla yerlerin ve göğün Rabbi olan Allah'ı arzu eder. İslâm toplumunda özgürlük Râşid halifeler zamanında görüldüğü üzere toplumun en güçlü dayanaklarından biridir ve asırlardır nurunu yansıtmaktadır.

4. Halifenin Maaşı, Hicri Takvimi Başlatması ve “Mü'minlerin Emiri” İsminin Ortaya Çıkışı

a. Halifenin Maaşı

Halifelik Allah'a yaklaşma vesilesi olduğundan onu üstlenen kimse Allah'tan sevap elde eder. Onun alacağı sevap Allah katındadır. Allah iyilikte bulunan kimseyi mükâfatlandırır, kötüyü de cezalandırır. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: *“Bu durumda her kim mü'min olarak iyi davranışlar yaparsa onun çabasını görmezlikten gelmek olmaz. Zira biz onu yazmaktayız.”*³¹³ Bu işin âhirete yönelik mükâfatıdır. Halifenin dünyada alacağı ecre gelince o, kendi menfaatini ümmetin yararına harcar, kendi görevlerini yerine getirip karşılığında sevap kazanır.

Kişi kendi faydasına olan durumlardan el çektiğinde iki durumla karşılaşır. Bunlardan birincisi fıkhnın belirttiği gibi, kişi kendi menfaatin-den başkasının yararı için vazgeçer ve bu durumda başkası onun geçimini temin etmeye mecbur kalır. Nitekim kadılar, müftüler ve valiler bu şekildedir.³¹⁴ Bir işi üstlendiğinden dolayı bunun karşılığında bir şeyler alır. Resûlullah (sav) çalışmaları için adamlar görevlendirdiğinde onlara maaş verirdi.

Ömer (ra) Müslümanların idaresini üstlendiğinde bir müddet maaş almadan geçindi. Fakat kendi yaptığı ticaretinden elde ettiği yetmemeye

³¹³ Enbiya, 21/94.

³¹⁴ Sultatu Tenfiziyye, I, 215.

başladı. Çünkü insanların işine bakmakla meşgul olduğundan kendi geçimi için çalışmaya zamanı kalmıyordu. Hz. Peygamber (sav)'in ashabıyla bu konuda istişarede bulundu. Onlara, "Ben bu işte çalışıyorum bundan dolayı ne almam gerekir?" diye sordu. Osman (ra), beytûlmalden geçinmesini, bundan çocukları için de almasını söyledi. Aynı şeyi Said b. Zeyd b. Amr da dile getirdi. Ömer (ra), Ali (ra)'e, "Senin düşüncen nedir?" diye sorunca o da "Sabah ve akşam yemeği için erzak alırsın" dedi. Ömer (ra) denileni yaptı. Beytûlmalden kendi payına düşecek olan miktarı belirledi ve "Ben Allah'ın malından bir yetimin alacağı mal miktarı yiyecek alıyorum, şayet durumum iyileşirse bundan vazgeçerim, eğer böyle devam ederse ben de bundan iyilikle yararlanırım" dedi.³¹⁵ Bir rivayete göre de Ömer (ra) sahabeden bir grubun karşısına çıkmış ve "Allah'ın malından bana helâl olanı hakkında ne dersiniz?" diye sordu. Onlar da, "Mü'minlerin Emiri bunu bizden daha iyi bilir" dediler. Ömer (ra), "şayet dilerseniz benim için gerekli olanı size haber vereyim. Sayesinde hacca gideceğim, umrede bulunacağım bir miktar, yaz ve kış aylarında harcayacağım bir miktar, çocuklarım için harcayacağım bir miktar, Müslümanların payından bana kalacak olan miktar. Ben de Müslümanlardan bir ferdim" dedi. Ma'mer, "Ona hac ve umre için bir deve verildi" demiştir.³¹⁶

Ömer (ra) idareci sınıflar için en yüce örnek oluvermiştir. Ebu Dâvud, Malik b. Evs b. Hadesan'dan şunu rivayet etmiştir. "Ömer (ra) bir gün feyden³¹⁷ bahsetti ve "Ben bu feye sizden daha fazla hak sahibi değilim. Hiç kimse bu konuda bir diğerinden daha fazla hak sahibi değildir. Biz Allah'ın kitabında belirtildiği ve Resûlullah'ın taksim ettiği şekilde bunda hak sahibiyiz. İnsanlar Allah için yaptıklarına göre, belaya mâruz kaldıkları duruma göre, ailesinin durumuna göre, ihtiyaçlarına göre bunda hak sahibidir" dedi.³¹⁸ Rebi b. Ziyad el-Harisi'den rivayet edildiğine göre bir gün bir adam heyetiyle beraber Ömer (ra)'a gelerek bir konuşma yaptı. Adamları ve konuşması Ömer (ra)'ın dikkatini çekti. Adam "Ey Mü'minlerin Emiri, sen feyde insanlar içinde en fazla hak sahibi olansın. Tatlı yemekler yiyip, iyi bineklere binme ve yumuşak elbiseler giymede önceliklisin" dedi. Ömer (ra) sıradan yemekler yiyen biri idi. O

315 Rivayetin senedi sahihtir. Hilafetu Raşide, s. 270.

316 Abdurrazzak, Musannef, No: 20046.

317 Müslümanların savaşlarda elde ettiği ganimet, gayrimüslimlerden alınan cizye ve haraç benzeri malların genel adıdır. (Çeviren)

318 Ebu Dâvud No: 2950.

esnada kırbacını eline alıp adamın başına vurmaya başladı. Sonra da, “Sen bu söylediklerin Allah’a yemin olsun ki Allah’ın rızasını değil de bana yakın olmayı istedin. Şayet sende Allah rızasını görseydim sende bir hayır olduğunu anlardım” dedi. Sonra da, “Sen benim, şu insanların nazarındaki durumumu biliyor musun?” diye sordu. Adam, “Onlar da kim?” deyince, Ömer (ra), “Öyle bir topluluk ki sefere çıktıklarında yiyeceklerini kendi adamlarından birine bırakıp, bunu bize maaş olarak dağıtırsın” diyen bir topluluk. Bu durumda benim böyle bir maldan kendim için seçimde bulunmam helâl olur mu?” dedi. Adam, “Hayır olmaz ey Mü’minlerin Emiri” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra) “İşte benimle onların misâli bu şekildedir” dedi.³¹⁹ Fakihler Nebvî hidayetden ve Râşid halifelerin takip ettiği yoldan hareketle halifenin alacağı maaş hususunda şu esasları çıkarmışlardır:

—Halife için yaptığı işten dolayı bir maaş alması caizdir. İmam Nevevî,³²⁰ İbnü’l-Arabi,³²¹ Beyhaki,³²² İbni Müflih³²³ buna nassla delil getirmişlerdir.

—Ebubekir (ra) ve Ömer (ra) halifelikten dolayı bir maaş almışlardır.

—Onların aldığı maaş Müslümanların işlerini görmelerinden dolayıdır. Bunu Ebubekir (ra) ve Ömer (ra) de dile getirmişlerdir.

—Halifenin, ihtiyacı olsun ya da olmasın bunu almaya hakkı vardır. İbnü’l-Münir en üstün olan görüşün halifenin onu alması yönünde olduğunu belirtmiştir. Aldığı takdirde yaptığı işle daha da alâkadar olacaktır. Bu durumda görevini daha iyi yapma hissini taşıyacaktır.³²⁴

b. Hicri Tarihin Başlaması

Hicri tarihin başlaması uygarlık sahasında ciddi bir gelişme olarak telakki edilmiştir. Hicri tarihi başlatan kimse Ömer (ra) ’dir. Bu konuda çeşitli rivayetler vardır. Meymun b. Mihran’ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Ömer (ra)’a, şaban ayında yapılmış bir antlaşma metni verilmişti. Ömer (ra) bunun geçen şaban mı, içinde bulunduğumuz şaban mı

319 Mahzu’s-Sevab, I, 383.

320 Ravzatu Talibin, XI, 137.

321 el-Bidaye ve Nihaye, XII; 228.

322 Zirikli, A’lam, VIII, 249.

323 Sulta Tenfiziyye, I, 218.

324 Nevevi, Şerhu Müslim, VII; 137.

yoksa gelecek olan şaban mı olduğunu sordu. Ardından sahabeyi topladı ve onlara, “İnsanlara anlayacağı şekilde bilgi getirin” dediğinde orada bulunanlardan biri, “Bu işte Rumların kullandığı tarihi kullanalım” dedi. Bir diğeri, “Bu uzun olur, onlar Zülkarneyn’in zamanındaki takvimi kullanmaktadırlar” dedi. Bir başkası, “Farsların tarihini kullanalım” dedi. Buna da, “Her başa geçen kral bir öncekinin kullandığını ortadan kaldırmakta” deyip karşı çıktı. Sonra Resûlullah (sav)’in hicret ettiği tarih üzerinden kaç yıl geçtiğini hesaplama konusunda görüş birliğine vardılar. Bunun on yıl olduğunu gördüler. Tarihi, Resûlullah (sav)’in hicreti olarak esas aldılar.³²⁵

Osman b. Ubeydullah şunu rivayet etmiştir. “Said b. el-Müseyyeb’in şunları söylediğini işittim: “Ömer (ra) Ensar ve muhacirleri topladı. Onlara, “Tarihi hangi zamana göre yazalım” dedi. Ali (ra), “Hz. Peygamber (sav)’in şirk topraklarını terk ettiği zamanı yazalım” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra) de bu tarihi yazdı.³²⁶ İbni Müseyyeb şunları söylemiştir: “Tarihi ilk yazan Ömer (ra) ’dir. Bunu halifelige geldikten iki yıl altı ay sonra yaptı. Ali b. AbuTalib ile bu konuyu istişare ettiği sırada ay, daha muharremin onunu gösteriyordu.” Ebu Zinad şunu söylemiştir: “Ömer (ra) tarih konusunda insanlarla istişarede bulundu ve neticede hicret üzerinde görüş birliğine vardılar.

İbn Hacer takvimin başlangıcının neden hicretin tamamlandığı Rebiülevvel ayı değil de Muharrem ayı olduğunu izah ederken şunu söylemiştir: Ömer (ra)’le istişare eden sahabiler tarihin başlangıcı olarak dört seçenek tespit ettiler. Bunlar Resûlullah (sav)’in doğumu, peygamber oluşu, hicreti ve vefatıydı. Doğum ve nübüvvet senesi hakkında kesin bir karara varamadıkların bu konuda bir netice ortaya çıkmadı. Vefat tarihinden de Müslümanlara hüzn vereceğinden dolayı vazgeçtiler. Geriye hicreti kaldı. Bunu Rebiülevvel ayından muharrem ayına te’hir ettiler. Çünkü hicret kararı Müslümanlar arasında muharrem ayında verilmişti. İkinci Akabe biati ise zilhicce ayında olmuştu. Bu da hicretin başladığı sıralardı. Akabe biatinden ve hicret kararından sonra doğan ilk hilâl de muharrem ayı hilâliydi. Bu yüzden başlangıç olarak muharrem uygun görüldü.” İbn Hacer, “Bu da muharrem ile başlama hususunda en münasip görüştür” demiştir.³²⁷

325 Mahzu’s-Sevab, I, 316.

326 el-Müstedrek, III, 14.

327 Fethu’l-Bari, VII; 268.

c. “Mü'minlerin Emiri” İsmi'nin Ortaya Çıkışı

Müslümanlar Ebubekir (ra)'e “Resûlullah'm Halifesi” ismini vermişlerdi. Ömer (ra) başa geçince onun için de “Resûlullah'ın Halifesinin Halifesi” dediler. Bu uzun bir ifade oluştuyordu. Bu konuda bir isim belirlemek istediler. Bazıları, “Bizler mü'min kimseleriz Ömer (ra) de bizim emirimizdir” dediler. Bunun için de Mü'minlerin Emiri tabirini kullandılar. Ömer (ra) bu şekilde isimlendirilen ilk kimsedir. İbni Şihab şunları aktarmıştır: Ömer b. Abdülaziz, Ebubekir b. Süleyman'dan şunu sordu: “Neden Ebubekir (ra), “Resûlullah'm halifesi” diye yazdı. Sonra “neden Ömer (ra) Ebubekir'in Halifesi” diye yazdı? Mü'minlerin Emiri tabirini ilk kullanan kimdir?” Ebubekir b. Süleyman buna şu karşılığı verdi: Ninem Şifa -ki ilk Muhacir kadınlardandır- şunları anlatmıştı: Ömer (ra) çarşıya indiğinde ona uğradı. Ömer (ra) Irak'taki valisine, “Bana Iraklı iki bilgili adam gönder. Onlara Irak ve ahalisi hakkında sorular soracağım” dedi. Irak valisi ona, Lebid b. Rabia ve Adiy b. Hatem'i gönderdi. Medine'ye vardıklarında develerini Mescid-i Nebevi'nin bahçesinde durdurdular. Mescid'e girdiler ve orada Amr b. As'ın olduğunu gördüler. Ona, “Ey Amr! Bizim için Mü'minlerin Emiri'nden izin al da yanına girelim” dediler. Amr, Ömer (ra)'m huzuruna çıkıp, “Selam ey Mü'minlerin Emiri” dedi. Ömer (ra) de “Bu ismi nerden buldun ey Amr?” diye sordu. Amr da “Lebid b. Rabia ve Adiy b. Hatem geldiler ve senin yanına girmek için: Bizim için Mü'minlerin Emiri'nden izin alırmısın” dediler. Ben de onlara, “Allah'a yemin olsun ki bu ismi söylemekle isabet ettiniz ve bizler mü'minleriz o da emirdir” dedim.” İşte günden beri bu şekilde kullanılmaktadır.”³²⁸

Bir rivayet de şu şekildedir: “Ömer (ra) bir gün şöyle dedi: Sizler mü'minlersiniz ben de sizin emirimizim.” Böyle diyerek kendisini bu şekilde isimlendirdi. İşte bu şekilde Ömer (ra) bu ismi ilk kullanan kimse olmuştur. Sahabilerin sözlerine bakıldığında hepsinin bu isim üzerinde ittifak ettikleri görülecektir. Onun idaresi zamanında bütün bölgelerde bu isim kullanılmaya başlandı.³²⁹

328 el-Müstedrek, III, 81.

329 Mahzu's-Sevab, I, 312.

ÖMER (RA)'IN BAZI ÖZELLİKLERİ, AİLESİYLE GEÇEN HAYATI VE EHL-İ BEYT'E GÖSTERDİĞİ SAYGI

1. Ömer (ra)'ın Bazı Özellikleri

Ömer (ra)'ın kişiliğindeki temel özellik onun Allah'a olan imanı ve ahirete hazırlığıdır. Bu iman onun mükemmel dengesindeki en önemli husus ve şahsiyetinin oluşmasındaki en dikkat çekici özelliktir. Bu yüz-dendir ki onun kuvveti adaletinin, hükümdarlığı merhametinin, zenginliği de tevazusunun önüne geçmemiştir ve bu sayılanlar onun Allah'ın yardım ve desteğini almasını sağlamıştır. Kelime-i tevhidin hakkını, ilim ve tefekkür cihetiyle, Allah'a yöneliş, onun önünde eğilme, O'na ihlâs ve muhabbet ile bağlanma çerçevesinde verebilmiştir. O imanın hakikatini ve tevhid sözünü gerçek mâna kavramıştı. Onun derin imanı hayatının şu sahnelerinde kendisini ortaya koymuştu:

a. Nefsini Hesaba Çekerek Allah'tan Son Derece Korkması

Allah ondan razı olsun, şunu söylerdi: Ateşi çok çok anın, gerçekten de o şiddetli bir ateştir. Derin bir ateştir. Keskin bir yerde bulunmaktır. Bir gün bir bedevi gelip ona şu şiiri okudu:

Ey hayırlı insan, kızlarıma ve annelerine yardımda bulun
Allah'a yemin ederim ki sen bunu yaparsın

Ömer (ra), “Bunu yapmazsam ne olur ey bedevi?” deyince, adam, “Allah'a yemin olsun ki ben bunu başaracağım” dedi.

Ömer (ra) “Şayet işini görürsem ne olur?” deyince adam bu sefer şu şiiri okudu:

Allah’a yemin olsun ki benim durumumdan dolayı hesaba çekileceksin

O gün ki iyilikler göz önüne serilir
Sorumlu kimse o gün hesaba çekilir
Sonuç ya cennet ya da cehennemdir

Ömer (ra) bu sözlerden dolayı sakalı yaşarıncaaya kadar ağladı. Sonra da hizmetinde bulunan gence şöyle seslendi: “Gömleğimi bu adam ver, bunu söylediği şiirden dolayı vermiyorum. Allah’a yemin olsun ki bundan başka da gömleğim yok.”³³⁰ Ömer (ra) o anda uzun uzun ağladı. Çünkü bedevinin kıyamet ve hesap gününden bahseden şiirinden etkilenmişti. Herhangi bir kimseye zulüm etmediği halde bu şekilde tesir altında kalmıştı. Fakat bunlar onun Allah (cc) ’dan son derece korkmasından dolayı olmuştu. O, kendisine âhireti hatırlatanların önünde göz yaşlarını tutamazdı.

Allah’tan çok korkmasından dolayıdır ki nefisini çetin bir hesaba çekti. Biri hakkında bir haksızlık yaptığı düşüncesine kapıldığında hemen gidip kendisinden bunun karşılığının alınmasını isterdi. İnsanlara gider bir ihtiyaçlarının olup olmadığını sorardı. Şayet bir ihtiyaçları olursa bunu karşılardı. Fakat insanları, herkesi ilgilendiren bir durum ortaya çıktığında şikâyetle bulunmaktan da sakındırırdı. Bir gün geneli ilgilendiren bir meseleyle uğraşırken bir adam gelip “Ey Mü’minlerin Emiri, benimle gelip bana zulmeden adamdan hakkımı alman hususunda yardımcı olmanı istiyorum” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra) eline kırbacını aldı ve adamın başına doğru götürüp “Ömer size geldiğinde onu bırakıp gidiyorsunuz, şimdi de meşgul iken onu yanınıza çağırıyorsunuz” dedi. Adam oradan söylenerek ayrıldı. Ömer (ra), “Adamı bana getirin” deyince orada bulunanlar adamı alıp geldiklerinde Ömer (ra) adama, “Al bu kırbacı ve sana yaptığım gibi sen de başıma doğru tut onu” dedi. Adam, “Hayır, bunu yapamam ey Mü’minlerin Emiri, bundan Allah için vazgeçiyorum” dedi. Ömer (ra), “Böyle olmaz, ya bundan vazgeçer Allah’tan sevabını temenni edersin ya da bunu bana yapar ben de buna şahit olurum” dedi. Adam “Ey Mü’minlerin Emiri, Allah için bunda vazgeçtim” dedi ve oradan ayrıldı. Ömer (ra) adamı takip etti. Ada-

mın evine kadar gitti. Orada içlerinde Ahnef b. Kays'ın da bulunduğu bazı kimseler vardı. Ahnef o esnada tekbir getirip iki rekât namaz kıldı. Sonra oturup Ömer (ra)'a, "Sen sıradan bir insanken Allah seni yüceltti, sen sapıtmış bir haldeyken Allah sana hidayeti verdi, sen zelil biriyken Allah seni aziz kıldı. Sonra da seni Müslümanlara idareci yaptı. Biri gelip senden yardım isterken sen kalkmış onu vuruyorsun. Peki, yarınki günde Allah'a ne hesap vereceksin?" diye sordu. Bu sözler üzerine Ömer (ra) kendisini öyle ayıpladı ki, "Ben yeryüzünde ondan daha hayırlı bir insan bulunmadığını düşünmeye başladım" dedi.

İyas b. Seleme babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ben çarşıdayken Ömer (ra) de bir ihtiyacından dolayı çarşıya geldi. Elinde bir kırbaç vardı. Bana, 'İşte bu şekilde yollarda zarar verici şeyleri bir tarafa atarsın' dedi. Sonra kırbacı üzerime doğru salladı fakat bana değmedi. Fakat elbisemin ucuna değdi. Aradan bir yıl geçtikten sonra Ömer (ra)'le yine çarşıda karşılaştık. Bana "Ey Selem bu yıl hacca gitmek ister misin?" diye sorunca ben de "Evet, isterim ey Mü'minlerin Emiri " dedim. Sonra elimden tuttu ve beraber onun evine gittik. Bir para kesesi getirdi ve içinde altı yüz dirhem vardı. Bana, "Ey Seleme! Bu geçen yıl sana kırbaçla vurmamın karşılığıdır" dedi. Ben, "Allah'a yemin olsun ki eğer sen hatırlatmasaydın ben hatırlayamazdım ey Mü'minlerin Emiri" dedim. Ömer (ra) bunun üzerine "Allah'a yemin olsun ki onu daha unutmuş değilim" dedi.³³¹ İnsanın kendi nefsinin hesaba çekmesi konusunda şunu söylerdi: "Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin, yaptıklarınız tartılmadan önce siz onları tartın! O büyük karşılaşma için kendinizi hazırlayın!³³² "(Ey insanlar!) O gün (hesap için) huzura alınırsınız; size ait hiçbir sır gizli kalmaz."³³³

Allah'tan son derece korkmasından ve nefsinin çokça muhasebe etmesinden dolayı şunu söylerdi: "Fırat kenarında bir kuzuyu kurt kapsa Allah'ın bu sebeple Ömer'i hesaba çekmesinden korkarım." Ali (ra) şunu söylemiştir: Bir defasında Ömer (ra) 'i koşarken gördüm. Ona nereye gittiğini sorduğumda bana, "Zekât mallarından kaçan bir deveyi yakalamaya çalışıyorum" dedi. Ona "Böyle yapmakla senden sonra gelecek

331 Taberi, Tarih, IV; 244.

332 Mihancu'l-Kasidin, s. 372.

333 Hakka, 69/18.

olan halifelerin değerini düşürdün” dedim. Bana “Ey Ebu Hasan! Beni yerme! Şayet Fırat kıyısında bir deva yavrusu bile kayboldu Ömer kıyamette bundan hesaba çekilir” dedi.³³⁴

Ebu Seleme şunları söylemiştir: Ömer (ra) 'i Mescid-i Haram'da kadın ve erkekleri zenzem kuyusu başında abdest aldıkları sırada döverken gördüm. Neticede kadınları bir tarafa erkekleri de bir tarafa ayırdı. Sonra, “Ey falanca kimse” deyince ben de “Buyur” dedim. Bana, “Leb-beyk diyeceğine benim emrimi yerine getirseydin ya. Ben sana kadınlar için ayrı erkekler için ayrı bir yer yapılmasını söylememiş miydim” dedi. Sonra Ali (ra) geldi. Ona, “Korkarım sen helâk oldun” dedi. Ömer (ra), “Neden?” diye sorunca Ali (ra) şu cevabı verdi: “Sen Allah'ın hareminde insanlara dayak attın. Ey Mü'minlerin Emiri, sen Allah'ın sorumlu kıldığı kimselerden birisin, şayet insanlara nasihat edersen bundan dolayı Allah seni asla cezalandırmaz. Fakat onları döversen bundan dolayı zalim olursun.”³³⁵

Hasan-ı Basri şunu rivayet etmiştir: Ömer (ra) Medine'de dolaştığı bir sırada ona şu âyet okunmuş: “*Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.*”³³⁶ Bunu duyar duymaz Übey b. Ka'b'a gitmiş. Evine girince onun bir mindere oturduğunu görmüştü. Hemen altından çekerek minderi almıştı. Übey, “Bunu neden yaptın ey Mü'minlerin Emiri?” deyince Ömer (ra) onu almış ve üzerine oturmuş, sonra yukarıdaki âyeti okumuştur. Sonra da, “Korkarım ki bu âyet benden bahsediyor. Ben mü'minlere eziyet ediyorum” demişti. Bunun üzerine Übey, “Sen sorumlu olduğunu bilmelisin, topluma karşı verdiğin sözleri yerine getirmeli, onlara iyiliği emredip kendilerini kötülükten sakındırmalısın” dedi. Ömer (ra), “Sen Allah en iyisini bilir” dedin. Ömer (ra), sanki ateşi yakıp sonra da üzerine ellerini tutup, “Ey Hattab'ın oğlu, sen buna dayanabilir misin?” der gibi bir hali vardı.³³⁷

Sa'd b. Ebi Vakkas, Kadisiye savaşından sonra Ömer (ra)'a İran Kırsalının gömlek, taç, çorap ve sair giysilerini gönderince Ömer (ra) bir müddet olanlar baktı ve sonra da içlerinde en uzun boylu ve iri yapılı

334 Menakıbu Ömer, s. 161.

335 Abdurrazzak, Musannef, I, 75.

336 Ahzab 33/58.

337 Menakıbu Ömer, s. 162.

olan Süraka b. Ce'sem el-Müdicî'ye seslenip bunları giymesini söyledi. Süraka denileni yaptı. Bunlar Süraka'nın hoşuna gitmişti. Ömer (ra) Süraka'ya arkasını dönmesini söyledi. Sonra da, "Vay be! Bir bedevi ve üzerinde Kisranın elbiseleri, kılıcı, tacı, çorabı," dedi. Sonra da, "Ey Süraka, Allah'ın günlerine bak! Kim bir gün senin Kisra'nın elbiselerini ve tacını giyeceğine inanırdı. Bunlar senin ve senin kavmin için bir şereftir" dedi. Ardından da onları çıkarmasını söyledi. Çünkü erkekler altın takmaktan men edilmişti.³³⁸

b. Zahitliği

Ömer (ra) Kur'an'la iç içe yaşadığından ve Resûlullah (sav) ile beraber bir hayat geçirdiğın dolayı, bu hayatın bir imtihan yurdu olduğunu kavramış, bunun bir tarla misâli olduğunu aklından çıkarmamış, her yönüyle Allah'a yönelmiş O'na boyun eğmişti. O, kendisini zühde götüren hakikat ve sırları kavramış haldeydi. Bu hakikatlerden bazıları şunlardır:

—Dünyada bir yabancı misâli olmak gerektiğine tam bir şekilde inanmıştı. Nitekim Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Bu dünyada bir yabancı gibi ya da bir yolcu gibi ol!"³³⁹

—Bu dünyanın bir kıymet ve değerinin olmadığına kesin bir şekilde inanmıştı. Allah'a itaatten başka değer verilecek bir şeyin olmadığını biliyordu: Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şayet dünyanın Allah katında bir değeri olmuş olsaydı bundan bir kâfire bir yudum su miktarı bile vermezdi."³⁴⁰

Bir başka hadiste de şöyle buyurmuştur: "Dünya lânetlenmiştir. Allah'ı zikreden ve O'nu dost edinenlerin dışındakiler de lânetlenmiştir. O halde ya âlim ol ya da öğrenen ol!"³⁴¹

—Resûlullah (sav) ömrünün son günlerinde şunu söylemiştir: "Benim gönderildiğim an ve kıyamet şu iki parmağımın bir birbirine olan yakınlığı kadardır."³⁴²

—Baki olan âhiret hayatıdır. Orası kalınacak tek yerdir. Nitekim Firavun ailesinden bir mü'min şunu söylemiştir: "Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı, geçici bir eğlencedir. Ama âhiret, gerçekten kalınacak yurttur.

338 Mahzu's-Sevab, II, 625.

339 Tirmizî, Zühd, No: 2333.

340 Tirmizî, Zühd, 2320.

341 Tirmizî, Zühd, 2322.

342 Müslim, Fiten, 132.

Kim bir kötülük işlerse, onun kadar ceza görür. Kim de kadın veya erkek, mü'min olarak salih amel işlerse işte onlar, cennete girecekler, orada onlara hesapsız rızık verilecektir."³⁴³ Bu hakikatler onun kalbinde tam şekilde yer etmişti. Dünyaya aldırış etmemiş, zühde sarılmıştır. Bu fani hayatta onun zühdüne dair bazı misâller sunacağız. Ebu Eşheb şunları rivayet etmiştir: Ömer (ra) bir çöplüğün yanından geçerken orada durdu. Yanında bulunanlar bundan rahatsız olmuşlardı. O da, "İşte uğruna hırs gösterdiğiniz ve ağladığınız dünyanız!" dedi.³⁴⁴

Salim b. Abdullah şunu aktarmıştır: Ömer (ra) şunu söylerdi: Allah'a yemin olsun ki bize sunulan dünya nimetlerinin farkında değiliz. Bize oğlak yününden giysiler yapılmasını emrederiz ve bu da ayağımıza gelir. En halis undan ekmek yapılmasını isteriz, yapılır. Taze üzüm emrederiz tepsiler içinde hemen gelir. Hatta bu üzümler halhal büyüklüğünde olur. Şunu yer şunu içeriz. Üstelik bunların hep olmasını arzu ederiz. Allah (cc) bize şunu duyurmak istiyor: "*Dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeylerinizi harcadınız*"³⁴⁵

Ebu İmran el-Cüveni'den şunlar aktarılmıştır: Ömer (ra) şöyle demiştir: "Bizler en tatlı ve yumuşak yemekleri yemekteyiz. Fakat şu günün farkında olmamız gerekir: *"Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unuttur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değildir; fakat Allah'ın azabı çok dehşetlidir!"*³⁴⁶ Ömer (ra) şunları söylemiştir: Ben şunu anladım: Dünyayı talep ettiğimde bunun âhiretime zarar verdiğini gördüm. Hep âhirete yöneldiğimde de dünya cihetinden zarar ettim. Şayet durum böyleyse ben fani olanın zararda olmasını isterim."³⁴⁷

Ömer (ra) halifeliğinde hutbe verirken üzerinde on iki yama bulunan bir elbise giymişti. Aynı şekilde hacda tavaf esnasında elbisesinde on iki yama sayılmıştı. Bu yamalarından birisi açıldığından derisi gözükmüştü. Bir Cuma hutbesinde insanlara neden geç kaldığını "Üzerimdeki bu elbisene başka elbisem yoktu. Onu yıkadığımdan dolayı geç kaldım" sözleriyle açıklamış ve onlardan özür dilemişti.³⁴⁸

Abdullah b. Amir b. Rabia'dan şunlar nakledilmiştir: Ömer (ra)'le

³⁴³ Gafir, (mü'min), 40/39-40.

³⁴⁴ İmam Ahmed, Zühde, s. 118.

³⁴⁵ Ahkaf, 46/20.

³⁴⁶ Hacc, 22/2.

³⁴⁷ Hilye, I, 50. Senedinde kopukluk olduğu için zayıf kabul edilmiştir.

³⁴⁸ Mahzu's-Sevab, III, 328.

beraber hacca gitmek için Medine'den ayrılmıştık. Dönünceye kadar ne bir çadırı ne de bir abası oldu. Gölgelemek için elindeki kumaş parçasını bir ağaca asar, altında öylece gölgelenirdi.³⁴⁹

İşte devletin sınırlarının doğu ve batının uç noktalarına uzandığı bir halife bu şekilde insanları yönetiyordu. Kendi hırkasını toprağa serer ve üzerine otururdu. Sanki insanların en fakiri oymuş ve sıradan bir insanmış hissini verirdi. Bir defasında Hz.Hafsa annemiz yanına gitmiş, az bir yiyecekle iktifa ettiğini ve zahitçe bir hayat yaşadığını görmüştü. Ona "Allah (cc) insana çok hayırlar bahşetmiş. Sana rızık olarak birçok şey vermiş. Sen bunlardan daha iyisini yiyebilirsin. Bu elbiselerden daha yumuşak ve iyilerini giyebilirsin" demişti. Ömer (ra) buna, "Sen nefsini kendine düşman bileceksin" şeklinde karşılık vermiş ve Resûlüllah (sav)'in geçim bakımından çektiği zorluğu hatırlatmıştı. Bunu Hz. Hafsa ağlayıncaya dek söylemeye devam etmişti. Sonra da, "Benim kendilerine tâbi olacağım iki arkadaşım var. Şayet onların çektiği zorlukları ben de çekersem umut ederim ki onların kavuştuğu rahatlığa ben de kavuşurum" dedi.³⁵⁰

Dünya kendi kapılarını Ömer (ra)'ın önünde geniş şekilde açmış, varlığını onun ayakları altına sermişti. Onun zamanında geniş topraklar fethedilmişti. Dünya mal ve mülküyle ona doğru gelmeye başlamıştı Fakat Ömer (ra) buna bir an olsun heves etmedi. Perestiş göstermedi. Onun tek mutlu olduğu şey Allah'ın dininin izzet kazanmasıydı. Müşriklerin İslâm'a boyun eğmesi idi. Onun şahsında zühd hayatı en bariz şekilde kendisini göstermişti. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) şunları anlatmıştır: "Allah'a yemin olsun ki Ömer bizden önce hicret etmiş biri değildir. Ancak o zahitlik konusunda bizi geride bıraktı."³⁵¹

c. Verası

Ebu Zeyd b. Ömer b. Şeybe'nin Mi'dan b. Ebu Talha el-Ya'meri'den aktardığı şu haber Ömer (ra)'ın verasma işaret etmektedir: Ebu Talha Mi'dan el-Ya'meri Ömer (ra)'m yanına gelmişti. Ona yiyecek ve kumaşlar getirmişti. Ömer (ra) onları insanlara taksim etmesini söyledi. Ebu Talha da bunu yaptı. Ömer (ra) daha sonra, "Allah'ım biliyorsun ki, ben onları rızıklandırıyor değilim, onlara karşı bu yiyeceklerden kendim için

349 İbn Sâd, Tabakat, III, 279.

350 İmam Ahmed, Zühd, 125.

351 İbn Ebu Şeybe, VIII; 149.

iyilerini de seçip almıyorum. Onlarla beraber oturup yiyeceğim. Ey Allah'ım, şayet iyi yiyecekleri seçer alırsam bu yiyecekleri Ömer'in karnında ateşe çevirmenden korkarım" dedi. Mi'dan şöyle demiştir: "Çok geçmeden baktım ki eline bir tepsi alıp insanların arasına girdi ve yere koydu." Mü'minlerin Emiri İnsanlarla beraber oturup yemeği tercih ederdi. Çünkü bunda Müslüman toplumun maslahatı vardı. Fakat Müslümanların genel malı olan bir yiyecekten de yemekten son derece sakınırdı. Kendi has malından yemek getirilmesini emreder, onu yerdı. İşte bu oldukça yüce bir düşüncedir.

Müslümanların malından onlarla beraber yemekte bir sakınca yokken, Ömer (ra) yine de bundan kaçınmıştır. Fakat o, sırf Allah'a karşı korkusundan ve onun rızasını istemesinden dolayı bunu yapmıştır. Bunu ayrıca şüphe düşme korkusuyla da yapmıştır.³⁵² Abdurrahman b. Nüceyh şunu aktarmıştır: Ömer (ra)'a misafir olmuştum. Sağdığı bir devesi vardı. Bir gün hizmetinde bulunan genç, hoşuna gitmeyen bir süt getirdi. Ona "Yazıklar olsun bu sütü nereden getirdin?" diye sordu. Genç "Ey Mü'minlerin Emiri, devemiz yavruladı ve sütünü de yavru içti. Ben de sana Müslümanların malından olan bir deveyi sağdım ve getirdim" dedi. Ömer (ra), "Allah seni bildiği gibi yapsın bana ateş içirdin, bana bunu helâl etmeleri için insanlara söylemem lazım" dedi. Genç, "Ey Mü'minlerin Emiri bunu sütü de eti de sana helâldir" dedi. İşte Ömer (ra)'ın verası böyleydi. İçtiği sütün dolay kimse kendisini suçlamazken o, Allah'tan azap göreceği düşüncesiyle korkuyordu. Fakat içi rahat etmediğinden gidip sahabenin ileri gelenlerinden bazılarına bunu helâl etmelerini söyledi. Çünkü bunlar, Müslümanları işlerinde temsil eden sahabilerdi. Bu ve buna benzer haberler Ömer (ra)'ın hep âhiret ve hesap gününü tezekkür ettiğini bunu asla aklından çıkarmadığını haber vermektedir.

Hatta bu tarz bir düşünce onun hayatında rutin hale gelmişti. O, son derece vera sahibiydi. Bir defasında hastalanmıştı. Yanındakilere bal içmesini söylediler. Fethedilen bölgelerden gelen mallar içinde beytül-male konmuş bal da vardı. Fakat Ömer (ra) doktorların iç dediği balı içmekten kaçındı. Hatta onu ikna etmek için insanlar başına yığıldılar. Bu esnada insanlardan izin alıp minbere çıktı: "Siz bana bunu içmemi söylüyorsunuz, fakat bu bana haramdır." Onu dinleyenler bundan etkilenip ağladı ve içmesi için topluca izin verdiklerini söylediler. İnsanlar dağıl-

dıkları sırada, “Allah sana hayrını versin ey Ömer, senden sonra gelecek olan halifeleri zor durumda bıraktın” dediler.

d. Tevazusu

Abdullah b. Abbas şunu rivayet etmiştir: “Ömer (ra)’m evinden mescide giden yolda Abbas’a ait bir mezbaha vardı. Bir Cuma günü Ömer (ra) elbiselerini giyip de namaz için evinden çıkınca o sırada yolda kesim esnasında üzerine kan sıçradı. Eve dönüp elbisesini değiştirdi. Sonra gelip insanlara namaz kıldırdı. Namazdan sonra Abbas gelip Ömer (ra)’a, “Bu mezbaha Resûlullah (sav)’in yerini tayin ettiği bir mezbahadır” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), “Senin bunu Resûlullah’ın belirlediği yere taşımanı istiyorum” dedi. Abbas da bunu yaptı.³⁵³

Hasan-ı Basri şunu rivayet etmiştir: “Ömer (ra) sıcak bir günde hırkasını güneşten dolayı başına hırkasını tutarak dışarı çıkmıştı. O esnada Merkebe binmiş bir gençle karşılaştı. Ona “Ey delikanlı beni de merkebe al” dedi. Genç, merkepten inip “Ey Mü’minlerin Emiri, sen bin, ben de arkana bineceğim” dedi. Ömer (ra) bunu kabul etmedi ve “Sen beni yumuşak yere bindirmek ve kendin de sert yere binmek istiyorsun” dedi. Sonra da gencin arakasına bindi. O vaziyette Medine’nin içine çıktı. İnsanlar onu, o halde seyrettiler.³⁵⁴

Sinan b. Selem el-Hüzeli’den şunlar aktarılmıştır: Bir defasında gençlerle beraber rüzgârın etkisiyle yere düşen hurmaları toplamak için evden çıkmıştık. O sırada elinde kırbaç Ömer (ra)’le karşılaştık. Gençler Ömer (ra) ’i görünce hurmalıkların içine daldılar. Ben de o esnada üzerimdeki izara bürünüp saklandım. Sonra “Ey Mü’minlerin Emiri, yere düşenleri alıyoruz” dedim. Bana bir müddet baktı fakat dövmedi. Ona, “Gençler yanımda ve topladığım hurmaları alacaklar” dedim. Ömer (ra), “Hayır, asla!” dedi ve benimle beraber evime kadar geldi.”³⁵⁵

Sıcak bir yaz gününde Irak’tan bir heyet Ömer (ra)’ın yanına geldi. İçlerinde Ahnef b. Kays da vardı. Ömer (ra) üzerinde bir aba ile beytül-male ait develerden birine katran ilacı sürüyordu. Sonra, “Ey Ahnef, gel de Mü’minlerin Emirine yardım et! Bu zekât malından bir devedir. İçinde miskin, dul ve yetimin hakkı da var” dedi. Orada bulunan biri “Allah seni bağışlasın ey Mü’minlerin Emiri, bunu yapması için kölelerden bi-

³⁵³ Sıfatu Safve, I, 285.

³⁵⁴ Mahmud Mısri, Ashabu Resul, I, 285.

³⁵⁵ Seyyid Affani, Salahu'l-Ümme, II, 425.

rine söylesen olmaz mı?” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), “Benden ve Ahnef’ten daha iyi köle var mıdır? Müslümanların işini üstlenen kölenin de bunları yapması, efendisi için nasihatte bulunması ve emanete sahip çıkması gerekir” dedi. Urve b. Zübeyr’den şunlar aktarılmıştır: “Ömer (ra) ’i sırtında kırbayla su taşıırken gördüm. Ona ‘Bunu yapmaman gerekir’ dedim. Bana ‘Çeşitli yerlerden heyetler yanıma gelince içimde bir böbürlenme hissettim. Bunu kırmak için böyle yapıyorum’ dedi.

Enes b. Malik’ten şunlar rivayet edilmiştir: “Bir defasında Ömer (ra)’le bir bahçeye girerken şunları söylediğini işittim: ‘Ey Hattab’ın oğlu Ömer, bravo sana! Allah’tan kork ey Hattab’ın oğulcağını.

Aksi takdirde Allah sana azap eder.’ Cübeyr b. Nüfeyr’den de şunlar aktarılmıştır: “Bir asker Ömer (ra)’a şunu söylemişti: “Ey Mü’minlerin Emiri hak ile senden daha adaletli hüküm veren, senden daha doğru sözlü olan ve münafıklara karşı senden daha sert davranan birini görmedik, sen Resûlullah’tan sonra insanların en hayırlısıdır.” O esnada Avf b. Malik, “Yalan söyledin” dedi. Orada bulunanlar “Peki o kimdir?” diye sorduklarında o da “Ebubekir’dir” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), “Avf doğru söyledi, siz ise yalan söylediniz, Allah’a yemin olsun ki, Ebubekir (ra)’m kokusu misk kokusunda daha da güzeldi. Ben -Müslüman olmadan önce- ailemin devesinden daha da kötüydüm.” dedi. Çünkü Ebubekir (ra) ondan altı sene önce Müslüman olmuştu.³⁵⁶

İşte Ömer (ra)’ın tevazusu, kendisinden öncekileri hayatta olsun olmasın takdirle yâd etmiştir. Onların faziletlerini ortaya koymayı bilmiştir. Her durumda onları hayırla anmıştır. İnsanların onları hayırla yâd etmesini istemiş, onların yaptığı yüce davranışları unutmamalarını arzu etmiştir. Çünkü sâlih ameller nesilden nesile halkalar halinde geçer. Onlar anlatılır durur ve zaman bunları asla unutturmaz. İşte bu vefadır ve imanın bir neticesidir.³⁵⁷

Ömer (ra) kendisinden önceki Müslümanların faziletlerini saymaktan gafil kalmamıştır. Bunların unutulmasına asla izin vermemiştir. Bunları unutacak bir topluluk yok olmuş bir topluluk olur. İnsanların bunları zikrederek yücelmesi en hayırlı amellerden biri olmaz mı? Ömer (ra) Allah’ın kitabı ve Resûlullah’ın sünneti üzere eğitilmişti. O, ahlâk ve edebe dair kitapların yazmaktan âciz olduğu bilgilerle bir eğitim almıştı. İşte Allah’ın kitabı önümüzde durmaktadır. İşte Resûlullah’ı sünneti önü-

356 Menakıbu Ömer, s. 14.

357 Şehidu’l-Mihrab, s. 144.

müzde durmakta ve içinde hiçbir ahlâk doktrininin üzerinde tartışamayacağı ahlâkî prensipler bulunmaktadır.

e. Yumuşaklığı

İbn Abbas şunu rivayet etmiştir: Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe, yeğeni Hur b. Kays'a misafir oldu. Uyeyne Ömer (ra)'m yakınlık gösterdiği bir askerde. Ömer (ra)'m istişare ettiği kurralardan biriydi. Uyeyne yeğeni-ne şunu söyledi: "Ey yeğenim Ömer (ra)'ın katında sözün geçer mi? Şayet geçerse benim onunla görüşmem için izin ister misin" dedi. O da bunu kabul etti ve izin aldı.

Uyeyne Ömer (ra)'ın huzuruna girince, "Ey Hattab'ın oğlu, şunu bilmeni isterim, Allah'a yemin olsun ki bize atıyye verilmedi ve bize adaletle muamele edilmiyor" dedi. Ömer (ra) buna kızdı ve hatta onu dövmeğe yeltendi. Hur o esnada, "Ey Mü'minlerin Emiri, Allah (cc) kendi elçisine '(Resûlüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir' buyurmuştur. Bu adam cahillerdendir." Allah'a yemin olsun ki Ömer (ra) bu âyeti duyunca bir adım bile kılmıdamadı. Allah'ın âyetleri okununca bu konuda son derece saygılıydı.³⁵⁸ Ömer (ra) âyeti duyunca kızgınlığı geçti ve insanların içinde onu cimrilikle itham edip ona kötülük eden adama bir şey yapmadı. Adam onu atıyye dağıtımında zalimce davranmakla suçlamıştı. Böyle bir durumda kim nefesine hâkim olabilir ki?

Bunu ancak az kimse yapabilir. Şayet böyle bir ahlâka sahip olursak işte o zaman Kur'an ehli kimseler oluveririz. Kur'an'a göre yaşayan insanlar oluruz. Ahlâkımız ne zaman Kur'an ahlâkı olacak? Ömer (ra) Şam'da Cabiye mevkiinde ganimetleri nasıl taksim edeceğine dair konuşurken şunları söylemiştir: "Ben Halid b. Velid'den dolayı sizden özür diliyorum. Ben bunu Muhacirlerden zayıf kimselere vermesini istemiştım o ise gitmiş varlıklı, ağzı laf yapan ve güçlü kimselere vermiş.

Onu komutanlıktan azlettim ve bu işe Ebu Ubeyde b. Cerrah (ra) tayin ettim." O esnada Ebu Amr b. Hafs b. Muğire ayağa kalkmış ve şunları söylemişti: "Allah'a yemin olsun ki sen özür dilemedin, sen Hz. Peygamber (sav)'in tayin ettiği, Allah'ın, ehl-i küfür için çektiği kılıcı kınına geri koydun. Sen Hz. Peygamber (sav)'in yaptığını bir tarafa attın. Sıla-i rahmi gözetmedin. Sen amcaoğluna karşı kıskançlık gösterdin." Bu-

nun üzerine Ömer (ra), “Sen ona daha yakınsın, yaşın da genç ve amca-oğlun için de kıızıyorsun” dedi.³⁵⁹

İşte bu saydıklarımız onun Allah’a imanının, onun vahdaniyetini kabul etmesinin ve ona gideceği gün için hazırlık yapmasının bir neticesidir. Âlimler onun şahsiyet ve özelliklerine dair şunları söylemişlerdir: Dini yönden kuvvetli, kahraman, güçlü bir imana sahip, adaletli, tecrübeli, uzak görüşlü, heybetli, şahsiyeti güçlü, feraset sahibi, akıllı, merhametli, güzel huylu, oldukça gayretli, sert yapılı, vera ve takvalı biridir. Onun idaresine dair de şunlar söylenmiştir: Eleştiriyi dinler, insanları yönlendirip çalıştırır, yenilikler gerçekleştirir, vereceği kararları istişare ile verir, yeni bir durum karşısında değişime açık, vali ve memurlarını kontrol eder bir yapıdaydı. Bu özellikleri, okuyucular, yeri geldikçe ileri sayfalarda bulacaklardır. Tekrardan kaçınmak için şimdilik bu konuyu burada kapatıyorum.

2. Ailesiyle Geçirdiği Hayat

Ömer (ra) şöyle demiştir: “insanların imama (halife) karşı sorumlu oldukları hususlarda imamlar Allah’a karşı sorumludurlar. İmam kötülüğe düşerse halk da kötülüğe düşer.³⁶⁰ Bu yüzden Ömer (ra) kendi nefsinin ve ailesini muhasebe etmede son derece titizdi. Çünkü gözlerin kendi üzerinde olduğunun farkındaydı. Şayet nefsine yönelir ve de ailesini de kötülüğe sevk ederse bu yüzden âhirette hesaba çekileceğini biliyordu. İnsanların onu bu dünyada methetmesi bu durumda bir işe yaramayacaktır. Ömer (ra) insanlara bir şeyi yasakladığında ilk önce ailesine gelir ve “Ben insanlara şu şu şeyleri yasakladım. İnsanlar kuşların ete baktığı gibi size bakmaktalar, şayet siz bunları işlerseniz insanlar da işlerler. Bunlardan sakınırsanız inanlar da sakınırlar. Allah’a yemin olsun ki biri bunları işlediğinden dolayı karşıma getirilirse onu cezalandırırım; dileyen bunu yapsın, dileyen uzak dursun.”³⁶¹ Ömer (ra) ailesini, akra-ba ve çocuklarını denetlemeye son derece önem verirdi. İşte bu konuda bazı örnekler.

³⁵⁹ Mahzu’s-Sevab, II, 602.

³⁶⁰ Muhammed Kal’aci, Mevsuatu Fıkhu Ömer, s. 146.

³⁶¹ Mahzu’s-Sevab, III, 893.

a. Onları Kamu Hizmetlerinden Men Etmesi

Ömer (ra) kendi aile fertlerini bazı insanlara tanıdığı kamu hizmetlerinden istifade etmekten men etmişti. Bunu aile fertlerini kayırıyor şeklindeki bir düşünceden korkmasından dolayı yapmıştı. Abdullah b. Ömer şunu anlatmıştır:

“Bir deve satın aldım. Onu meralarda yaydım. Semizleşince (satmak için çarşıya) getirdim. Ömer çarşıya girip, bu semiz deveyi görünce, “Bu deve kimin?” dedi. Abdullah ibni Ömer’in, denildi. Bunun üzerine:

“Bravo, bravo sana ey Abdullah ibni Ömer! Ey Halife’nin oğlu! Nedir bu deve böyle!” dedi. Ben: “Satın aldığım bir deve. Onu meralara gönderdim. Diğer Müslümanların aradığı şeyi (kârı) ben de arıyorum.” dedim. Babam, “Onlar da meralarda ‘Besleyin Mü’minlerin Emiri’nin oğlunun devesini, sulayın onu’ demişlerdir. Ey Ömer’in oğlu Abdullah! Bunu sat ana paranı al ve geriye kalanı da beytülmale havale et” dedi.³⁶²

b. Celula Şehrinde Satın Aldığı Maldan Dolayı Oğlu Abdullah’ı Hesaba Çekmesi

Abdullah b. Ömer şöyle anlatıyor: Celula³⁶³ savaşına katılmışım. Ganimet mallarından kırk bin dirheme bir şey satın aldım. Ömer (ra)’a geldiğimde bana, “Ateşle karşı karşıya geldiğin günde ne cevap vereceksin? Bunun karşılığında vereceğim bir şeyin var mı?” dedi. Ben de, “Bunun karşılığında senin hesaba çekilmen kadar bana hiçbir şeye eziyet vermez” dedim. O da, “Ben, insanların gelip de, ‘Resûlullah’ın arkadaşının oğlu Abdullah, Mü’minlerin Emiri’nin oğlu, insanların kendisine en sevimli geleni...’ diyecekleri günü görür gibiyim. Tabii ki (halifenin oğlusun diye) sana ucuz fiyatla satış yapmaları, onlara, sana pahalı satmalarından daha da hoş geldi. Ben bu işte sorumlu kimseyim ve ganimeti taksim eden benim. Ben sana Kureyş’li bir tacirin kazandığından daha fazla vereceğim” dedi. Sonra tüccarları çağırdı ve malı dört yüz bin dirheme sattı. Ona seksen bin dirhem verdi. Geriye kalanını da insanlara taksim etmesi için Sa’d b. Ebui Vakkas’a verdi.³⁶⁴

³⁶² Menakıbu Ömer, 157.

³⁶³ İran’da bir kentin adı olup burada Müslümanlarla Sasaniler arasında bir savaş vuku bulmuştur.

³⁶⁴ Zehebi, İslam Tarihi, Raşid halifeler dönemi, s. 270.

c. Akrabalık Bağı Sebebiyle Menfaat Elde Etmeye Çalışanlara Engel Olması

Eslem şunları söylemiştir: Ömer (ra)'ın iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah Irak bölgesinde savaşmak üzere orduya katıldılar. Orduya katıldıkları sırada Basra valisi olan Ebu Musa el-Eşari'ye uğradılar. Ebu Musa onlarla merhabalaştıktan sonra "Şayet elimden gelseydi size yararı dokunacak bir iş verirdim" dedi. Daha sonra, "İşte elimde beytülmale ait bir miktar mal var ve onu size verip Mü'minlerin Emiri'ne götürmenizi sonra onun bu malı size vermesini ve sizin de bunu satmanızı, anapara-yı Mü'minlerin Emiri'ne geri kalanın da sizin olmasını isterim" dedi. Onlar da bu malı aldılar. Ebu Musa, Ömer (ra)'a bunu mektupla bildirdi. Onlar Ömer (ra)'a vardıklarında Ömer (ra), "Bütün askerler sizin bu yaptığınızı yaptı mı?" diye sordu. Onlar "Hayır" deyince Ömer (ra), "Malı ve elde ettiğiniz kazancı geri ödeyin" dedi. Abdullah o anda sessiz kaldı. Ubeydullah ise, "Bunu yapman doğru değil, şayet mal telef olacak olursa bunu karşılız" dedi. Ömer (ra) tekrar, "Malı iade edin!" dedi. Abdullah yine sessiz kaldı, fakat Ubeydullah aynı şeyi söyledi. O esnada orada bulunan ve Ömer (ra)'ın sohbet halkasından olan biri, "Ey Mü'minlerin Emiri, bunu bir ortaklığa dönüştürsen" dedi.³⁶⁵ Bunun üzerine Ömer, ana sermayeyi aldı ve kazancı da ikiye bölüp oğullarına verdi. Rivayete göre bu İslâm'da ilk kâr ortaklığı olmuştur.

d. Ata Dağıtımında Üsame b. Zeyd'in Abdullah b. Ömer'den Üstün Tutulması

Ömer (ra) mal taksiminde bulunurken İslâm'daki önceliği ve soy esasını ön plana alırdı. Bir defasında mal dağıtırken Üsame'ye dört bin, Abdullah b. Ömer'e de üç bin dirhem verdi. Bunun üzerine Abdullah, "Ey babacığım! Ona dört bin verirken, neden bana üç bin dirhem verdin?" diye sorup, "Onun babası benim babamdan daha faziletli değil, onun da benden üstün bir tarafı yok" dedi. Ömer (ra), "Onun babası Resûlullah (sav)'e senin babandan daha da sevimliydi. O da Resûlullah (sav)'e senden daha sevimlidir" karşılığını verdi.³⁶⁶

³⁶⁵ Neccar, Raşid halifeler, s. 244.

³⁶⁶ Feraidu'l-Kelam, s. 133.

e. Sana Bir Aylık Nafaka Verdim

Âsım b. Ömer şunları aktarmıştır: Ömer (ra) kölesi Yarfa'yı gönderip beni yanına çağırdı. Onu Mescid'de otururken gördüm. Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra şunu söyledi: "Evet bu malı yerli yerince dağıtmadan önce bana helâl olacağını düşünmüyorum. Sana Allah'ın malından bir aylık nafaka verdim. Bundan fazlasını verecek değilim. Meyveleri de sana en yüksek fiyatta bağışladım. Onu sat ve karşılığını al. Şayet bu sana yetmezse bir tüccarın yanına git ve ona ortak ol ve çalış. Kazandığını da ailene ve kendine harca." Ben de gidip söyleneni yaptım.³⁶⁷

f. Ey Muaykib, Onu Al ve Beytülmale Koy

Muaykip şunu anlatmıştır: Ömer (ra) benimle bir miktar yardım gönderdi. O esnada oğlu Âsım'ı hesaba çekiyordu. Bana, "Bunun ne yaptığını biliyor musun?" diye sordu. "Gitmiş, Irak'ta Mü'minlerin Emiri'nin oğlu olduğunu söyleyip onlardan nafaka talebinde bulunmuş. Onlar da bir tencere, biraz gümüş, bir miktar mal ve yöreye ait bir kılıç vermişler." Âsım, bunları yalanlamadı. "Ben kendi kabilemizden bir topluluğa gitmiştim, onlar da bana bunları verdiler" dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), "Ey Muaykib onları al ve beytülmale koy" dedi.³⁶⁸

İşte insanın sahip olduğu konumdan dolayı elde ettiği kazanç... Ömer (ra) oğlu Âsım'a, Mü'minlerin Emiri'nin oğlu olmasından dolayı bunların kendisine bağışlandığı hissinden dolayı bu malların onun elinde bulunmasından sıkılmıştı. Çünkü bu malları kendi çaba ve gayretini sarf ederek elde etmemişti. Bu da haliyle onu şüpheye düşürmüştü.³⁶⁹

g. Ömer (ra)'m Eşi Atike ve Misk Kokusu

Ali (ra), Ömer (ra)'a Bahreyn'den misk kokusu getirmişti. Ömer (ra) ona, "Allah'a yemin olsun ki bir kadının bu kokuyu güzelce tartmasından sonra onu dağıtmayı isterdim" dedi. Eşi Atike bint Zeyd, "Ben onu güzelce tartarım" dedi. Ömer (ra), "Hayır korkarım, ondan alır da boynuna sürersin, sonra da sen diğer Müslümanlardan fazla pay almış

367 Ibn Sâd, Tabakat, III, 277.

368 Ömeri, Asru Hilafeti Raşide, s. 236.

369 İslam Tarihi, XIX; 40.

olursun” dedi.³⁷⁰ Ömer (ra)’ın verası ve dini husustaki titizliği bu şekildeydi. Hanımının güzel kokuyu tartma esnasında parmaklarına sinecek olan kokuyu sürünmesine bile izin vermemiştir. Böyle bir titizlik Allah’ın kendi veli kullarına sunduğu bağıştan başka bir şey değildir. Onlar helâlle haramı son derece ince çizgilerle birbirinden ayırmışlar. Bu tarzda bir düşünceye sahip olamamış olanlar bunları kavramakta zorluk çekebilirler.

h. Eşine Verilen Hediye Reddetmesi

Abdullah b. Ömer şunu aktarılmıştır: Ebu Musa el-Eşari, Ömer (ra)’ın eşi Atike’ye bir kadife halı hediye etmişti. Ömer (ra) hediyeyi görünce onu nereden elde ettiğini sordu. Atike’nin, onu Ebu Musa’nın hediye ettiğini söylemesi üzerine Ömer (ra) halıyı eline aldı ve Atike’nin başına fırlattı ve o esnada Atike sendeledi. Ardından Ebu Musa’yı çağırdı ve oldukça sıkıştırdı. Ebu Musa, “Böyle yapmamasını” söylüyordu. Ömer (ra), “Bunu eşlerime hediye etmene seni iten sebep neydi?” dedi ve halıyı ona da fırlattı. “Onu al, buna ihtiyacımız yok” dedi. Ömer (ra) eşlerinin devlet işlerine müdahale etmelerine engel olurdu. Bir defasında valilerinden birini azletmek istediği esnada eşlerinden biri “Ey Mü’minlerin Emiri, neden onu azlediyorsun?” diye sordu. Ömer (ra), “Ey Allah’ın düşmanı kadın, sana ne oluyor da bunu soruyorsun? Sen ancak bir oyuncaksın ve seninle oynandıktan sonra terk edilirsin” dedi. Bir rivayette de, “Git işin bak ve seni ilgilendirmeyen şeyin peşine düşme” dedi.³⁷¹

1. Bizans Kraliçesinin Ömer (ra)’ın Eşi Ümmü Gülsüm’e Gönderdiği Hediye

Üstad Hudari, Muhadarat adlı eserinde şunu aktarmıştır: Müslümanlarla Bizans arasında gerçekleşen bir savaştan sonra antlaşma imzalanıp da karşılıklı olarak elçiler gönderilince Bizans kraliçesi Müslüman elçilerle Ömer (ra)’ın eşi Ümmü Gülsüm bint Ebu Talib’e güzel konulardan, yiyecek ve içeceklerden oluşan hediyeler gönderdi. Hediyeler Medine’ye ulaşınca Ömer (ra) ashabı topladı ve buna dair onların görüşlerine müracaat etti. Bazıları, “Bu onundur ve gönderen de bir zimmi de-

³⁷⁰ İmam Ahmed, Zühd, s. 11.

³⁷¹ Ahbaru Ömer, s. 293.

gildir” dediler. Bir kısmı da, “Biz de hediyeleşiriz, nasibimize düşen neyse alırız” dedi. Ömer (ra) “Lakin elçi, Müslümanları elçisi, posta Müslümanların postası, bu iş büyüdü” dedi ve bir kısmını beytümale, Ümmü Gülsüm’ün nafakası miktarındaki bir kısmını da ona hediye etti.³⁷²

i. Ümmü Süleym Bunu Almada Daha Önceliklidir

Sa’lebe b. Ebu Malik’den şöyle rivayet edilmiştir: “Ömer (ra) Medine kadınlarına keten örtü dağıtıyordu. Elinde bir miktar kalınca kendisine “Ey Mü’minlerin Emiri, bunu mü’minlerin annelerine dağıt” diyerek Hz. Peygamber (sav)’in soyundan gelen Ümmü Gülsüm’e verilmesini tavsiye ettiler. Bunun üzerine Ömer (ra) “Ümmü Süleyt bunu almada daha önceliklidir” dedi. Ümmü Süleyt, Resûlullah’a biat eden Medineli kadınlarındandı. Ömer (ra) onun hakkında, “Uhud gününde bize su taşıyordu” derdi.³⁷³

j. Babanı Aldatıp da Akrabalarına İyilikte mi Bulunacaksın?

Ömer (ra)’a bir miktar mal getirilmişti. Mü’minlerin annelerinden Hafsa bunu duyunca “Ey Mü’minlerin Emiri, senin akrabalarının bu malda bir hakkı var. Allah, bu mal hakkında akrabaların da gözetilmesini tavsiye etmiştir” dedi. Ömer (ra) buna, “Ey kızcağızım, akrabalarımın benim malımda hakları var. Bu mal ise Müslümanların hakkıdır. Sen babanı kandırıp akrabalarına iyilikte mi bulunacaksın. Haydi kalk buradan!” dedi.³⁷⁴

k. Beni Allah’a Karşı Hain Durumuna mı Düşürmek İstiyorsun?

Ömer (ra)’ın akrabalarından biri gelip beytümalden bir şeyler istedi. Buna karşılık Ömer (ra), “Sen Allah’a karşı hain biri olmamı mı istiyorsun?” dedi. Daha sonra kendi öz malından ona on bin dirhem bağışta bulundu.³⁷⁵

Bu anlatılanlar Ömer (ra)’m kamu malları konusunda nasıl titiz davrandığını, akrabalarını bu maldan nasıl da uzak tuttuğunu, kendisinin böyle bir mevkide bulunmasından dolayı devlet gelirlerinden istifa-

372 Raşid Halifeler, s. 245.

373 Fethu'l-Bari, VII, 424.

374 İmam Ahmed, Zühd, s. 17.

375 Zehebi, İslam Tarihi, s. 271.

de etmek isteyen yakınlarına nasıl da karşı çıktığını gösteren örneklerdir. Şayet Ömer (ra) bu konuda gerekli hassasiyet göstermeseydi hem kendi hem kendisinden sonra gelenler bundan yararlanacaklardı. Fakat Allah'ın malı, Allah'ın veli kullarının elinde bulunuyordu. Bilinen bir kaidedir ki, idareciler ellerini devletin malına uzattıklarında peşinden çorap sökücü gibi herkes elini devletin malına uzatmış ve ardından da her tarafta bozulmalar başlamış, hıyanet neticesinde düzen bozulmuştur. Bilindiği üzere insan, başkalarının malına karşı iffet ve saygı içerisinde olduğunda toplum onu sever ve sayar. Hele bu kimse bir idareci olursa, toplum ona daha da perestiş eder, ona karşı dürüst olur, itaatle bağlı olur.³⁷⁶

Ailesi ve akrabalarıyla olan ilişkileri sayesinde onun hilâfet müessesine karşı tavrını anlayabilmekteyiz. O hem özel hem de insanlarla olan genel ilişkilerinde gayet güzel bir örnek olmuştur. Hatta bu konuda Ali (ra) şunu söylemiştir: Şayet dikkatli davranırsan halk da dikkatli davranır, eğer sınırları çiğnersen halk da bu sınırları çiğner. O, halk nezdinde heybet salmış ve kendisine son derece itaat edilen biriyken, halkı ve çevresindekileri hesaba çekmesinden çok kendi nefisini hesaba çekerti.

İşte Ömer (ra) öyle bir Râşid halifedir ki İslâm onu sadece ve sadece terbiye etmiş ve bu sayede örnekliğin zirvesinde yer almıştır. İman, kalbinin en derinlerine inmiş, bu da onu nesillere güzel bir örnek olmasını temin etmiştir. İman ve terbiye, idarecileri en güzel örnekler kılan asıl sebepler olmuştur.

3. Ehl-i Beyte Olan Sevgi ve Saygısı

Şüphesiz ki, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat nezdinde Resûlullah (sav)'in Ehl-i Beytinin yüksek bir mevkii ve değeri vardır. Onlar Ehl-i Beytin haklarını gözetmişlerdir. Onları sever, dost bilirler, Resûlullah (sav)'in onlar hakkında Gadir-i Hum gününde yaptığı tavsiyeye uyarlar: "Ehl-i Beytim hakkında size Allah'ı hatırlatırım" buyurmuştur.³⁷⁷ İnsanlar da bu tavsiyeyi göz önünde bulundurup bunu uygulamışlardır. Bu konuda Rafizîlerin gittikleri aşırılıklardan da uzak durmuşlardır. Onlara zarar vermeye çalışan ve buğzeden kimselerden de uzak durmuşlardır. Ehl-i Sünnet, Ehl-i Beytin sevilmesi, onlara eziyetin haram kılındığı, onlara sözlü ya da fiilî olarak kötülük yapılmaması konusunda ittifak etmiştir.

³⁷⁶ Zehebi, İslam Tarihi, s. 271.

³⁷⁷ Müslim, Fezailu Sahabe, No: 240.

İşte Ömer (ra) yaptıklarıyla ve davranışlarıyla Ehl-i Sünnet'in bu konudaki akidesini ortaya koymuştur.

a. Hz. Peygamber (sav)'in Eşlerine Karşı Tutumu

Ömer (ra) Hz. Peygamber (sav)'in eşlerinin durumunu araştırır, bağışları konusunda son derece gayret gösterir, bir meyve ya da yeni çıkmış bir ürünü tatmadan önce ondan Resûlullah'ın eşlerine bir kısmını ayırır, onlar içinde de en son Hz. Hafsa'ya gönderirdi. Şayet yetmeyecek olursa Hafsa'nın payını kıstardı. Onlara atıyyelerini sürekli gönderirdi. İşte mü'minlerin annesi Zeyneb bint Cahş'le ilgili bir kıssa: Atıyye dağıtılırken, Zeyneb'in payı eline geçince, "Allah Ömer'i bağışlasın, kardeşlerim (Resûlullah'ın diğer eşleri) bunda benden daha önceliklidirler" dedi. Ona, "Bunların hepsi senindir" dediklerinde "Sübhanallah, ben bunlar içinde sadece bir elbise alır, onunla örtünürüm, ondan bir elbise ayırın" dedi ve ardından Berze bint Rafi'ye "Bundan bir elbise al ve falanca kimseye götür" dedi. Atıyyeden bir kaçını yakınlarına ve yetimlerine gönderdi. Hemen hepsini dağıtmış geriye sadece bir elbise kalmıştı.

Berze "Allah seni bağışlasın ey mü'minlerin annesi, bunda bizim de hakkımız var" deyince, o "Bu elbisenin altındakiler senindir" dedi ve elbisenin altında bulunan seksen dirhemi ona bağışladı.

Sonra da ellerini Allah'a kaldırıp, "Ey Allah'ım! Ömer'in dağıttığı atıyyeler bu yıldan sonra bana ulaşmasın" dedi. Rivayete göre bir yıl sonra vefat etti. Resûlullah (sav)'den sonra vefat eden ilk eşi odur.³⁷⁸ Hz. Aişe'nin Ömer (ra)'ın Resûlullah'ın eşlerine yaptığı iyilikler hakkında şöyle dediği aktarılmıştır: "O payımıza düşen konusunda en üst seviyede bağışta bulunurdu."³⁷⁹

Hz. Peygamber (sav)'in eşleri Ömer (ra) 'den hac için izin istediklerinde izin vermekten kaçınmış ve "Size gelecek yıl izin vereceğim" demiş, bunun kendisinin görüşü olmadığını söylemiş ve onlara katılması için Osman (ra) ve Abdurrahman b. Avf'ı görevlendirmişti. Yolculuk sırasında birinin önde bulunmasını diğerinin de arkada yer almasını, bir eve misafir olduklarında kendilerinin kapıda bulunmasını ve oraya hiç kimsenin girmemesini, tavaf esnasında da erkeklerin bulunmamasını ve sadece kadınlara izin verilmesini söylemişti.³⁸⁰

³⁷⁸ Ibn Sâd, VIII, 109.

³⁷⁹ Ibn Sâd, III; 203.

³⁸⁰ Idare fi Ahdi Ömer, s. 126.

b. Ali (ra) ve Çocuklarına Karşı Tutumu

Ömer (ra), Resûlullah (sav)'in ailesine çokça ikramda bulunur, onları kendi çocuklarına ve ailesine tercih etmeye oldukça gayret gösterirdi. Bu konuda şunları zikretmemiz yeterlidir:

Hız. Hüseyin şunu aktarmıştır: Ömer (ra) bir gün bana şunları söyledi: "Ey oğulcuğum! Bize gelsen de beraber akşamlasak." Ben de o gün yanına gittim. O sırada Muaviye'yle yalnız başına bulunuyordu. Abdullah b. Ömer de kapıdaydı ve girmek içi izin bekliyordu. Ben de bunun üzerine geri döndüm. Daha sonra bana, "Ey oğulcuğum! Bize gelmişsin fakat seni göremedim" dedi. Ben de "Geldim fakat Muaviye'yle yalnız başıyaydınız, ben de İbnü Ömer'i o arada gördüm. Sonra da döndüm" dedim. Bana, "Sen izin alıp girmede Abdullah b. Ömer'den daha önceliklisin. Şüphesiz ki önümüzdeki şu işleri görmektesin. Önce Allah, sonra sizler" dedi. Ardından da elini başıma koydu.³⁸¹

İbn Sa'd, Cafer b. Muhammed el-Bakır ve onun da babası Ali b. Hüseyin'den gelen bir rivayete şunu söylemiştir: Ömer (ra)'a Yemen'den kumaş gelmişti. Onu insanlara dağıttı ve insanlar da elbise yapıp giydiler. Ömer (ra) Mescid-i Nebi'yle Resûlullah'ın kabri arasında oturduğu bir sırada insanlar gelip ona selâm veriyor ve dua ediyorlardı. O esnada Hız. Hasan ve Hüseyin dışarı çıktıklarında Ömer (ra) kendilerini gördüğünde kaşlarını çatıp "Allah'a yemin olsun ki insanların giydiklerinden memnun kalmadım" dedi. Bunu duyanlar, "Ey Mü'minlerin Emiri! Sen kendi halkını giydirdin ve onlara iyilikte bulundun" dediler. Ömer (ra), "Şu iki delikanlının insanlar arasında üzerlerinde o kumaştan olmadığı halde dolaşmalarından dolayı" dedi. Çünkü büyük küçük herkes o kumaştan giymişti. Ömer (ra) ardından Yemen'e bir mektup yazdı. Mektubunda Hasan ve Hüseyin için acilinden elbise gönderilmesini istemişti. Elbiseler gelince bunları ikisine de giydirdi.³⁸²

Ömer (ra) fetihler sonunda toplanan malları taksim etmek istediğinde insanları bir araya topladı. Abdurrahman b. Avf, "İlkin kendinden başla" dedi. Ömer (ra), "Allah'a yemin olsun ki böyle yapmayacağım. Önce Resûlullah (sav)'in akrabalarından başlayacağım. Sonra Resûlullah'ın kabilesi olan Benu Haşim'e vereceğim" dedi. Sonra da Hız. Abbas'tan, Ali (ra)'den başlayarak dağıttı. Malları Medine'deki beş kabile arasında, en son kendi kabilesi olmak üzere dağıttı. Şöyle taksim etmiş-

³⁸¹ el-İsabe, I, 133.

³⁸² el-İsabe, I, 106.

ti: Benu Haşim'den Bedir savaşına katılanlar, Benu Ümeyye'den Bedir savaşına katılanlar, sonra da bunlara yakın olanlar..." Hz. Hasan ve Hüseyin'e Resûlullah (sav)'e olan yakınlıklarından dolayı mal taksim etti.³⁸³ Allame Şibli Nu'mani "Faruk" isimli eserinin "Al ve Ashab Arasında Hak ve Âdabın Gözetilmesi" başlığı altında şunu söylemiştir: Ömer (ra) önemli bir işi, Ali (ra)'ye danışmadan yapmazdı. Ali (ra) ona oldukça nasihat eder ve onu ihlâsa sevk ederdi. Ömer (ra), Kudüs ziyareti sırasında Ali (ra)'ı yerine bütün işleri için vekil bıraktı. Aralarındaki tam bir dostluk ve uyum sayesinde ki Ali (ra)'ın Hz. Fatıma'dan dünyaya gelen kızı Ümmü Gülsüm ile evlenmiştir. Ömer (ra) kendi çocuklarından birine Ömer, birine Ebubekir üçüncüsüne de Osman ismini verdi. Kişi ancak sevdiği ve büyük bir örnek olarak kabul ettiği şahısların isimlerini kendi çocuklarına takar.³⁸⁴

Ali (ra), Ömer (ra)'ın birinci danışmanıydı. Büyük küçük her işte onunla istişare ederdi. Kudüs ve Medain'in fethinde, İslâm orduları Nihavend'e yönelip de Farslarla savaşacakları sıralarda Ali (ra)'yle istişare etmiştir. Rumlarla savaşacakları sırada yine onunla istişare etmiştir. Bunun yanında daha başka işlerde de onunla istişare ettiğini görmekteyiz. Ali (ra), hep Ömer (ra)'m danışmanı olarak yanında yer almış, onu nasihat eden bir gözetmen olmuştur. Ömer (ra), onu seviyordu ve aralarında, bir muhabbet, sevgi ve sürekli bir güven vardı. Şayet insanlar isterlerse bu konuda tarihe müracaat edebilirler. Bunu yaptıklarında göreceklerdir Râşid halifeler, zorluklara karşı birbirlerine destek olmuşlar ve işlerini kulisler aracılığıyla icra etmişlerdir.

Prof el-Buti şunları söylemektedir: Ömer (ra)'ın hilâfetini değerlendirenler göreceklerdir ki, Ömer (ra) ve Ali (ra) arasında saf bir dayanışma vuku bulmuştur. Ali (ra) çeşitli sorun ve meselelerde Ömer (ra)'ın birinci danışmanı olmuştur. Ali (ra)'m belirttiği hiçbir görüş yoktur ki, Ömer (ra) onu uygulamaya koymuş olmasın. Hatta Ömer (ra) yüzden demiştir ki, "Ali olmasaydı Ömer helâk olurdu." Ali (ra), her iş ve durumunda nasihatle giderdi kendisine. Anladığıma göre Ömer (ra) bizzat savaşmak için İran'da bulunan ordulara katılmak istediğini belirtmiş, bu konuda Ali (ra) ona ciddi nasihatlerde bulunmuş, alâka göstermiş ve gitmemesini söylemiştir. Yerinde kalmasını ve bu konuda Arapları savaşa göndermesini belirtmiştir. Çünkü gittiği zaman geride daha büyük so-

383 Nedvi, Ali el-Murteza, s. 119.

384 el-Bidaye ve Nihaye, VII, 331.

runların baş göstereceğine dikkat çekmişti. Bunun da tehlike olacağını ifade etmişti. Ne dersin, Resûlullah (sav) kendisinden sonra Ali (ra)'ı halife seçmiş olsaydı Ali (ra) bundan yüz çevirir miydi? Ya da bu hakkı başkasına verir miydi? Halifelik gibi bir görevi görmezlikten gelir miydi? Hatta şunu söyleyebiliriz: Hangi sahabe Resûlullah (sav)'in böyle bir emrini gözardı edebilirdi? Eğer böyle bir durum sözkonusu olsaydı ve önlerinde Ali (ra) gibi biri dururken neden bunu gerçekleştirmediler? Bu konuda bütün söylenenler boşuna sözlerdir. Müslümanlar Ömer (ra) ve Ali (ra) zamanında hangi konuda olursa olsun tek vücut halinde hareket etmişlerdir.³⁸⁵

c. Benu Nadir Mallarından Elde Edilen Fey Konusunda

Hz. Abbas ve Ali (ra) Arasındaki Anlaşmazlık

Malik b. Evs şöyle demiştir: “Öğle vakti civarında evde otururken Ömer (ra)'ın elçisi yanıma geldi. Bana, “Gel de Ömer (ra)'a cevap ver” dedi. Ben de kalkıp gittim. Üzerinde örtü bulunmayan, sadece hurma yapraklarıyla döşeli bir kanepede oturmuş, sırtını da deriden bir yastığa dayamıştı. Selam verip yanına oturdum. Bana, “Senin kabilenden bazı kimseler yanıma geldi. Onlara bahşişler vermek istiyorum. Vereceklerimi al ve onlara dağıt” dedi. Ben, “Ey Mü'minlerin Emiri, bunu benden başkasına söyleyen” dediğimde “Be adam onları al ve dağıt” dedi. O sırada kapıcısı Yerfa gelip Osman (ra), Abdurrahman, Zübeyr ve Sa'd b. Ebi Vakkas'ın görüşmek için izin istediklerini belirtti. Ömer (ra) gelmelerini söyledi. Gelip oraya oturdular. Sonra Ali (ra) ve Hz. Abbas da geldi. Onlar da girmek için izin istediler. Onlara da girmeleri için izin verdi. Oturup selâm verdiler. Abbas “Ey Mü'minlerin Emiri, benimle bunun arasında hüküm ver!”

Nadiroğulları mallarından Resûlullah (sav)'e kalmış olan fey malı hakkında anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Osman (ra) ve arkadaşları, “Ey Mü'minlerin Emiri, aralarında hüküm ver onları birbirlerine karşı rahatlat” dedi. Ömer (ra), “Sakin olun, sizin için yer ve göğü elinde tutan Allah'ın bana yardım etmesini temenni ederim” dedi. Sonra, Resûlullah (sav)'in ‘Biz (peygamberler) geride varis bırakmayız’ dediğini biliyor musunuz?” diye sordu. Orada bulunanlar, “Evet böyle demişti” dediler. Ömer (ra), Ali ve Abbas'a yöneldi ve “Sizin için Allah'tan yardım dilerim. Sizler Resûlullah'ın böyle dediğini biliyor musunuz?” deyince her ikisi

de, “Biliyoruz” dediler. Ömer (ra), “Bu konuda size şunu söylerim: Allah (cc) bu fey konusunda hiç kimseye yapmadığını yapıp bunu Resûlullah’a tahsis etti” dedi ve sora da şu âyeti okudu:

“Allah’ın, onlardan (mallarından) Peygamberine verdiği ganimetler için siz at ve deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini dilettiği kimselere karşı üstün kılar. Allah her şeye kadirdir.”³⁸⁶ Devamla, “Allah’a yemin olsun ki o sizden hiçbir şeyi saklamış değil. Bu konuda başkasını size tercih etmiş de değil. Onu sizlere vermiş ve aranızda dağıtmış. İşte geride gördüğünüz bu miktar kalmış. Resûlullah (sav) de bununla hayatını sürdürdü. Onu ailelerine infak ederdi. Geriye kalanı da Allah için dağıtırdı. Sizin için Allah’tan yardım dilerim. Bunu biliyor musunuz?” diyen sordu. Her ikisi de bunu bildiklerini söylediler. Ömer (ra) sonra şunları söyledi: “Resûlullah (sav) vefat edince Ebubekir (ra) “Ben Resûlullah’ın vekiliyim” deyip o malı aldı. Sonra da bu konuda Resûlullah (sav)’in yaptığını yaptı.

Allah’a yemin olsun ki o bu konuda sadık ve hakka tâbi olan biriydi. Vefat edince ben de Ebubekir’in vekili olduğumdan iki yıldır bunu elimde bulunduruyorum. Ebubekir’in yaptığını yapıyordum. Bu konuda sadığım ve hakka tâbiyim. Her ikinizde yanıma geldiniz ve size aynı şeyleri söylüyorum. Ey Abbas, sen gelmiş yeğeninden sana kalmış payı istiyorsun. Diğeriniz babasından eşine kalan payı istiyor. İkinize de şunu söylerim: Resûlullah (sav) şöyle demiştir: ‘Biz (peygamberler) geride varis bırakmayız.’ derseniz bu malı ikinize vereyim, bu konuda Allah’a karşı sorumlu olursunuz ve Ebubekir’in ve benim yaptığımı yaparsınız” dedi. Onlar bunu kabul ettiklerinde orada bulunanlar da buna şahit oldular. Ömer (ra) bu konuda onlardan da söz aldı. Sonra başka bir meselelerinin olup olmadığını söyledi ve ardından “Şayet bundan vazgeçerseniz ben bu hususta size yardımcı olurum” dedi.³⁸⁷

d. Hz. Ömer (ra)’ın Hz. Abbas (ra)’a ve Oğlu Abdullah’a Hürmeti

Ömer (ra), Resûlullah’ın amcası Hz. Abbas’ın faziletini bütün ümmete açıklamıştır. Bunu kıtlık yılında yağmur duasına çıktığı anda göstermişti. Bunu Allah’ın izniyle ileriki sayfalarda dile getireceğiz. Ömer (ra), Hz. Abbas için şunu söylemişti:

“Abbas’ın Müslüman olması, babamın Müslüman olmasından bana

386 Haşr, 59/6.

387 Müslim, No: 1757.

daha sevimli gelirdi. Çünkü Abbas'ın Müslüman olmasına Resûlullah (sav) sevinmişti.”

Ömer (ra)'ın Abdullah b. Abbas'a gösterdiği sevginin bir tezahürü de onu kendi meclisinde ahabın büyükleri içine almasıydı. Bunlar Bedir savaşına katılan büyük sahabilerdi. Onları Abdullah yaşında çocukları vardı ama bu derece saygıya erişememişlerdi. Bunda onun ilmi üstünlüğü ve faziletinin etkisi vardır. Buhari, İbni Abbas senediyle şunu rivayet etmiştir: Ömer (ra), beni Bedir'e katılan sahabiler arasına alırdı. Bazıları, “Bu genci aramıza alma! Bizim de bunun yaşında çocuklarımız var” derdi. Ömer (ra), “Onu tanıyacaksınız” deyip bir defasında onlarla beni karşı karşıya getirip tanıştırmak istedi. Sonra, “Allah'ın yardımı ve zaferi geldiği ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit, Rabbine hamd ederek O'nu tesbih et ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir”³⁸⁸ âyetleri hakkında onların görüşünü sordu. Bazıları, “Bilmiyoruz” dediler. Ömer (ra) bana, “Ey Abbas'ın oğlu, sen de mi bir şey bilmediğini söylüyorsun” dedi. Ben de “Hayır” dedim. Bana görüşümü sorunca şunu söyledim: “Bu sure Resûlullah'ın ecel vaktinin geldiğini, Mekke'nin fethini” bildirmektedir.” Ömer (ra) de kendisinin de bu konuda aynı şeylerden başkasını bilmediğini söyledi.”³⁸⁹

İbn Hacer şunu söylemiştir: Beğavi, Mûcemu Sahabe'de Zeyd b. Eslem yoluyla şunu aktarmıştır: Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Ömer, İbni Abbas'ı yanına çağırır, onu kendisine yaklaştırır ve şunu söylerdi: “Resûlullah'ın seni bir gün çağıracağını başını okşayıp ‘Allah'ım onu dine fakih kıl ve ona tevili öğret’ dediğini gördüm.” Ömer (ra) bunu İbni Abbas'ın büyüklüğünü, onun din ve ilimdeki yerini göstermek için yapmıştı. Hafız İbni Kesir de Ömer (ra)'ın şöyle dediğini söylemiştir: “Abdullah b. Abbas Kur'an'ın ne de güzel tercümanıdır!” İbni Abbas onun meclisine gelince, “Yaşlılar arasına, soru soran, kavrayış ve anlayış sahibi kimse geldi” derdi.³⁹⁰ Ömer (ra) ve Ehl-i Beyt arasında sürekli bir sevgi muhabbet vardı.

388 Nasr, suresi.

389 Buhari, No: 4294.

390 el-Bidaye ve'n-Nihaye, VIII, 303.

ÖMER (RA)'IN TOPLUMSAL HAYATI VE HİSBE TEŞKİLATINA ÖNEM VERMESİ

1. Ömer (ra)'ın Toplumsal Hayatı

Ömer (ra)'ın toplumsal hayatı Allah'ın kitabı ve Resûlullah'ın sünnetini tatbikten ibaretti. Onun çeşitli davranışları vasıtasıyla İslâm'ın onun hayatında cisimleşmiş olduğunu görmekteyiz. İşte bunlardan bazıları:

Kadınları Toplumda Önemsemesi

Ömer (ra) kadın, kızlara ve yaşlılara önem verir, haklarını gözetirdi. Onlara zulmedilmemesine çalışırdı. Cihadda eşlerini kaybetmiş kadınların haklarını gözetir, dul kadınların durumlarını öğrenme konusunda hassasiyet gösterirdi. Bu konuda şu meşhur sözünü söylemiştir: “Allah’a yemin olsun ki şayet Allah (cc) beni sağ bırakırsa Irak’taki dul kadınlarını öyle gözeteceğim ki, benden sonra hiç kimseye asla muhtaç olmasınlar.”³⁹¹ İşte tarihin bu konuda kaydettiği bazı nurdan sözleri:

Annen keşke Seni Doğurmasaydı! Ömer’i mi İzliyorsun?

Ömer (ra) bir gece karanlığında, bir eve girip sonra oradan çıkıp bir diğerine geçiyordu. Talha b. Ubeydulah bu esnada onu takip etmişti. Sabah olduğunda Talha, Ömer (ra)'m girip çıktığı evleri dolaştı. Birinde, yaşlı ve gözleri görmeyen bir kadına rastladı. Ona “O adam yanma niçin

391 Siretu Faruk s. 373.

geldi?” diye sorduğunda, kadın “Şu kadar müddettir yanıma gelir, bana geçinmem için bir şeyler getirir ve sıkıntımı giderir” dedi. Bunun üzerine Talha, “Annen keşke seni doğurmasaydı! Ömer’i mi izliyorsun?” dedi.³⁹²

Toplumda zayıflara önem vermek başarı demektir, Allah’a yaklaştıran büyük adımlar demektir. İşte İslâmî çalışmalarda bulunan liderler, Müslüman halkların öncüleri, cami imamaları, İslâm’a mensup kimseler, toplumun bu yönünü de göz önünde bulunduracaklar bu tür insanlara haklarını vereceklerdir.

Bu Kadın, Allah (cc) ’ın Yedi Kat Semadan Şikâyetini İşittiği Bir Kadındır

Ömer (ra) bir defasında Carud el-Abdi ile beraber mescitten çıktığı esnada yolda bir kadınla karşılaştı. Kadına selâm verince o da selâmına karşılık verdi. Kadın “Hatırlar mısın, sen daha “küçük Ömer” diye isimlendirildiğin sırada Ukaz panayırında elinde bir kırbaçla çocukları korkutturdun. Günler sonra “Ömer” oluverdin. Sonra “Mü’minlerin Emiri” diye isimlendirildin. Sana tâbi olan halkın konusunda Allah’tan kork. Bil ki, kim Allah’ın cezasından korkarsa uzaklar ona yakın olur. Kim ölümden korkarsa helâk olmaktan da sakınır.” O sırada Carud, “Mü’minlerin Emiri’ne karşı ileri gittin be kadın!” deyince Ömer (ra), “Bırak onu, onun kim olduğunu biliyor musun? Bu kadın, Allah’ın tâ yedi kat semadan sesini işittiği Havle bint Sa’lebe’dir. Ömer’in onu dinlemesi gerekir” dedi.³⁹³

Bir rivayette de Ömer (ra), “Allah’a yemin olsun ki akşama kadar da konuşsaydı namaz vakitleri hariç onun yanından ayrılmazdım” demiştir. Bir başka rivayete göre de şunu söylemiştir: “Bu kadın, Allah’ın kendisi hakkında ‘Kocası hakkında sizinle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadı’nın sözünü Allah işitmiştir’³⁹⁴ dediği Havle bint Sa’lebe’dir.³⁹⁵

Ey Bize Yakın Kimse Merhaba Sana!

Zeyd b. Eslem, babasından şunları aktarmıştır: “Bir defasında Ömer (ra)’le beraber çarşıya çıkmıştım. O esnada genç bir kadın Ömer (ra)’a,

³⁹² Ahbaru Ömer, s. 34.

³⁹³ Mahzu’s-Sevab, III, 777.

³⁹⁴ Mücadele, 58/1.

³⁹⁵ Zehebi, el-Uluvvu li’l-Aliyyi’Kur’an-Gaffar, s. 63.

“Ey Mü’minlerin Emiri, eşim öldü ve geride bir küçük çocuk bıraktı. Geride kalmış herhangi bir tarlası da yok. Ben Haffaf b. İmam el-Gıfari’nin kızıyım. Babam Resûlullah’la beraber, Hudeybiye’ye katıldı” dedi. Ömer (ra) o anda durdu ve “Ey bize yakın kimse merhaba sana” dedi. Sonra dönüp evde iyi bir deveye iki çuval yiyecek yükledi. İçine bir miktar para ve elbise de koydu. Sonra devenin yularından tutup gitti. Sonra da, “Bunu götürün, Allah size bir hayır bahşedinceye kadar tükenmeyecektir” dedi. Bunları götüren adam, “Ey Mü’minlerin Emiri, çok vermedin mi?” deyince, Ömer (ra), “Keşke annen seni doğurmasaydı, Allah’a yemin olsun ki ben bu kadının babasının ve kardeşinin belli bir müddet bir kaleyi muhasara ettiklerini ve ardında da bizim orayı fethettiğimizi biliyorum. Ertesi gün onların kaleye fırlattıkları okları toplamıştık.”³⁹⁶

Bunlar Ömer (ra)’ın, küçük de olsa İslâm için bir şeyler yapmış olanlara karşı gösterdiği vefasına delildir. İnsanların birçoğunun vefadan uzaklaştığı bir sırada bizim vefâkar davranmamız gerekmez mi?

Ebubekir (ra)’ın Kızı Ümmü Gülsüm’le Evlenmek İstemesi

Ömer (ra), mü’minlerin annelerinden Hz. Aişe’ye gidip onun kızkardeşiyle nişanlanmak istedi. Hz. Aişe bunu kızkardeşine söyleyince kabul etmedi. Hz. Aişe, “Sen Mü’minlerin Emiri’nden mi yüz çeviriyorsun?” deyince Ümmü Gülsüm, “Evet, onun zor bir yaşantısı var ve kadınlara karşı serttir” dedi. Hz. Aişe durumu, Amr b. As’a bildirdi. Amr, “Ey mü’minlerin annesi, merak etme, ben bu konuda sana yardımcı olurum” dedi. Sonra Ömer (ra)’ın yanına gidip, “Ey Mü’minlerin Emiri, Allah’ın seni kendisinden sakındırmasını istediğim bir haber aldım” dedi. Ömer (ra) bunun ne olduğunu sorunca, “Sen Ebubekir (ra)’ın kızı Ümmü Gülsüm’ü istemişsin” dedi. Ömer (ra), “Onu mu bana layık görmedin, beni mi ona?” diye sorunca Amr, “Her ikisi de değil; o, mü’minlerin annesinin yanında yumuşaklık ve rıfk içinde büyümüş bir genç kızdır. Biz bile senden çekinirken ve senin huyunu değiştirmeye gücümüz yokken bu hanım sana muhalefet ettiğinde ve sen de ona kırbaçla cevap verdiğinde durumun nice olur? Ebubekir’e karşı buna hakkın olmayan böyle bir durumu düşünebiliyor musun?” dedi. Ömer (ra), “Aişe’ye durumu nasıl izah edeceğiz?” deyince Amr, “Bu konuda sana yardımcı olurum”

396 Buhari, Kitabu’l-Megazi, 3928.

397 Şarkavi, Faruk Ömer, s. 210.

dedi.³⁹⁷ Bir rivayette de Amr b. As'ın Ömer (ra)'a, "Bir hanım bulup da evlensen" dediği Ömer (ra)'ın da, "Umarım ki senin bu sözünden dolayı bu günlerde olur" şeklinde karşılık verdiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Amr, "Kimi düşünüyorsun?" deyince, Ömer (ra) de, "Ümmü Gulsüm bint Ebubekir" demiştir. Amr, "Sana ne oluyor da babası Ebubekir olan, anneliğini de Aişe'nin yaptığı bir cariyeyi almak istiyorsun?" deyince Ömer (ra) "Bunu kim söyledi?" diye sormuş, Amr da bunu Hz. Aişe'nin söylediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Ömer (ra) ondan vazgeçmiş ve Talha b. Ubeydullah onunla evlenmiştir.³⁹⁸

Toplumun ileri gelen şahsiyetleriyle evlenmek her genç kızın kurduğu tatlı hayallerdendir. Burada görüldüğü üzere Mü'minlerin Emiri herhangi bir baskı ve zorlamaya gitmeden evlenmek istiyor. Genç kız da tamamen özgür bir şekilde bunu reddediyor. Bu red haberi Mü'minlerin Emiri'ne ulaşınca gayet âdil davranıyor. Herhangi bir tehdit, ceza ve yıldırma düşüncesine de gitmiyor. O biliyordu ki İslâm, genç kızların istemediği kimselerle evlendirilmesini asla istemez. Amr da bunu oldukça usta bir dille bildirmeyi başarmıştır. Ömer (ra) da Amr'ın konuşmada usta biri olduğunu bildiği halde ve bu tür durumlar karşısında âniden parladığı halde gayet normal davranmıştır. Hatta Ömer, bu hususta genç hanımların yanında yer almış, muvafakatlerinin alınmasını ön görmüş, bu konuda "Genç kızlarınızı kötü adamlarla evlenmeleri için zorlamayın, onlar sizin sevdiklerinizi severler."³⁹⁹

Yolda Bir Kadınla Konuşan Adam

Yolda bir kadınla konuşan bir adamla karşılaşan Ömer (ra) elindeki kamçısını havaya kaldırıncı, adam, "Ey Mü'minlerin Emiri, bu benim hanımım." dedi. Ömer (ra), "Eşinle yolda konuşma ki Müslümanlar bundan dolayı arkanızdan gıybet yapmasınlar" şeklinde karşılık verdi. Adam, "Daha yeni Medine'ye geldik, nereye konaklayacağımızı istişare ediyorduk" deyince Ömer (ra) kırbacı adama uzatıp "Benden hakkını al" dedi. Adam, "Ben seni bağışlıyorum" şeklinde karşılık verdi. Ömer (ra) bunu üç sefer tekrarladıysa da adam kendi hakkından vazgeçti ve sonunda, "Seni Allah için bağışlıyorum" dedi.

³⁹⁸ Şehidu'l-Mihrab, s. 204.

³⁹⁹ Uyunu'l-Ahbar, IV, 11.

Kocasını Ömer (ra)'a Şikâyet Eden Kadın

Bir kadın Ömer (ra)'a gelip “Ey Mü'minlerin Emiri, kocam çok kötülük yapmaya başladı, az hayır işliyor” dedi. Ömer (ra) eşinin kim olduğunu sorunca kadın “Ebu Seleme” dedi. Ömer (ra) onun sahabeden biri olduğunu anladı ve “Senin kocan hakkında hayırdan başkasını bilmiyoruz” dedi. Sonra da yanında duran adama, “Sen ne dersin?” diye sordu. Adam, “Ben de bundan başkasını bilmiyorum” dedi. Daha sonra haber gönderip eşini çağırttı ve kadına da eşinin arkasında durmasını söyledi. Ömer (ra) adama, “Bu kadını biliyor musun?” deyince adam, “Hangi kadın?” dedi. Ömer (ra), “Eşin” deyince adam, “Ne demek istiyorsun?” deyince Ömer (ra), “Senin çokça kötülük işlediğini ve az hayır yaptığını söylüyor” dedi. Adam, “Ne de kötü söylemiş, Allah'a yemin olsun ki o, kadınlar içinde en fazla elbisesi olan ve en rahat edenlerdendir, fakat ne yazık ki eşinin ilişkide bulunmaya gücü yok” dedi. Ömer (ra) bunu kadına sorunca, kadın eşini doğruladı. Bunun üzerine Ömer (ra) kırbacını alarak kadına doğru yönelip, “Ey kendi kendisine düşman olan, onun gençliğini yok ettin, malını yedin, sonra da gelmiş onu olmadık şeylerle suçluyorsun” dedi. Kadın “Bu sefer beni affet, Allah'a yemin olsun ki beni bir daha burada görmeyeceksin” dedi.

Ömer (ra) üç elbise getirilmesini söyledi ve kadına, “Allah'tan kork ve onunla iyi geçin” dedi. Ardından sahabiye dönüp, “Onunla iyi geçindiğin müddetçe içinde bulunduğun durumundan dolayı bir sorun yok” dedi. Sahabi de bunu yapacağını söyledi. Ravi diyor ki: “O kadının serbestçe çıkıp gidişini sanki şimdi görür gibiyim. Ömer (ra) Hz. Peygamber (sav)'den şöyle işittiğini haber verdi: “Ümmetimin en hayırlıları benim şu asrımda yaşayanlardır. Sonra bunların ardından gelenlerdir. Sonra yine bunların ardından gelenlerdir. Sonra bir kavim gelir ki onlardan birinin şehadeti yemininin, yemini de şehadetinin önüne geçer.”⁴⁰⁰

Onu Neden Boşuyorsun? Çünkü Onu Sevmiyorum!

Ömer (ra) hanımını boşamak isteyen bir adama “Onu neden boşuyorsun?” diye sorunca adam “Onu sevmiyorum” cevabını verdi. Ömer

400 Mecmau Zevaid, X, 91.

(ra), “Yoksa bütün evler sevgi üzerine mi bina edilmiş? Nerede hakkı gözetme ve takdir etme?” dedi.⁴⁰¹

Hansa'nın Çocuklarının Rızkı

Kadisiye'de Hansa'nın dört oğlunun şehit olduğu haberi gelince şöyle dedi: Hansa'ya dört oğlunun da erzakını verin. Bunu tâ vefatına kadar devam ettirin. Hansa vefatına kadar her biri için ayda iki yüz dirhem olmak üzere yardım almıştır.⁴⁰²

Hind Bint Utbe Beytûlmalden Borç Alıp Ticaret yapıyor

Hind'in cahiliye döneminde Ebu Süfyan'dan önceki eşi Halid b. Velid'in amcası Hafs b. Muğire idi. Hind, Kureyş'in en akıllı ve zeki olanlarından idi. Sonunda Ebu Süfyan onu boşamıştır. Hind, Ömer (ra)'a beytûlmalden dört bin dirhem borç almak için gitti. Kelb kabilenin yaşadığı yerde alış-veriş yaptı. Sonra Şam'a oğlu Muaviye'nin yanına gitmiş ve ona “Evladım, Ömer (ra) Allah için çalışıyor” demiştir.⁴⁰³

Kadı'nın, Râşid halifeler zamanında İslâm'dan dolayı yüce bir mevkii vardı. Bu dönemde onların kültürel, ticarî ve siyasî birçok işte bulunduğunu görmekteyiz.

Hiz. Aişe efendimiz, Ümmü Seleme, Habibe bint Ümmü Habibe, Erva bint Küreyz b. Abdişems, Esmâ bint Ebu Seleme, hadis, fıkıh, fetva ve edebiyat sahasında ilimleriyle nam salmışlardır. Bunların dışında yine Hansa ve Hind bint Utbe gibi şiiirde meşhur olanlar da vardı. Ömer (ra) kadınlara değer veriyordu. Onları Allah'ın, hissedenden, düşünen, bakıp ibret alan bir varlığı olarak kabul ediyor, yönetim hususunda erkeklere danıştığı gibi onlara da danışıyor. Bu konuda Şifa bint Abdullah el-Adaviye'ye öncelikle müracaat ederdi.⁴⁰⁴ Hatta Müslüman olmayan kadınların da görüşünü alır, bunları kabul ettiği de olurdu. Kendisini kadınların babası ve koruyucusu olarak isimlendirmişti. Onlardan, kocaları öl-

⁴⁰¹ Beyan ve Teybin, II, 101.

⁴⁰² Süleyman Ali Kemal, İdâretü'l-Askeriye fi devleti'l-İslam, II, 764.

⁴⁰³ Zehebi, İslam Tarihi, 298.

⁴⁰⁴ Şehidu'l-Mihrab, s. 205.

müş olanların yanına gider, kapılarında durur, bir ihtiyaçlarının olup olmadığını sorardı. “Sizden bir şey satın almak isteyen var mı?” diye sorar “Sizin alış-veriş peşine düşmeniz hoşuma gitmez” derdi.

Kadınlar kendi cariyelerinden bazılarını onunla beraber gönderir, bunlar Ömer (ra)’ın arkasında yürür, o da kadınların ihtiyaçlarını satın alırdı. Şayet bir ihtiyaç arz etmeyen olursa kendiliğinden onlara bir şeyler alırdı. Sınır bölgelerde kocaları cihadda bulunan kadınlar hakkında haberler gelince bunu bizzat onlara iletir ve kocalarının “Allah yolunda” olduğunu söylerdi. Onlara “Siz Resülüllah (sav)’in vatanındasınız” derdi. Şayet içinizde kocalarınızdan gelen mektupları okuyamayacak olanlar varsa kapıya yaklaşmanız halinde ben okuyabilirim” derdi ve ardından, “Elçim falanca günde sınır bölgelerine gidecek ve şayet yazacaklarınız varsa gönderebiliriz” derdi. Kâğıt ve kalem dolaştırır, mektup yazmak isteyenlere kendisi yazardı. Sonra evleri dolaşır eşlerine mektup yazmış olan kadınların mektuplarını toplardı.⁴⁰⁵

2. Önce Halkın Maslahatı

Ömer (ra) halkın menfaatine olan durumlara öncelik verir, bunları muhafaza ederdi. Erkeklerin değerini ölçmede çok ince ölçülere sahipti. Şunu söylemiştir: Erkeğin ağzının laf yapmasına aldırış etmeyin. Kim emaneti koruyor ve insanların namuslarına saygı duyuyorsa ona değer verin ve işte erkek odur.” “Kişinin, namaz ve orucuna değil, onun aklı ve sadakatine bakın.” “Ben hakkınızda imanını ortaya koyan mü’minden ve küfrünü ortaya koyan kâfirden korkmam. Lâkin, imana bürünmüş münafıktan ve onun başkası adına çalışmasından korkarım” Bir defasında şehadet getiren bir kimse hakkında soru sormuş, böyle bir adamın iyi olacağını kimin garanti edeceğini sorunca orada bulunanlardan biri bunu yapacağını söylemişti. Bunun üzerine Ömer (ra) ona, “Sen o adamla komşuluk yaptın mı?” diye sormuş adam, “Hayır” cevabını vermişti. “Onunla bir gün de olsa beraber olup da nasıl olduğunu anladın mı?” diye sormuş, adam yine, “hayır” cevabını vermişti. Onunla yolculuk yapıp yapmadığını sormuş adam yine aynı cevabı vermişti. Ömer (ra), “Herhalde onu mescidde namaz kılarken gördün” dedi ve “Git buradan, sen o adamı tanımıyorsun” sözleriyle karşılık verdi.⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Ahbaru Ömer, s.339.

⁴⁰⁶ Salih b. Abdurrahman b. Abdullah, Ömer b. Hattab, s. 66.

Bazı Müslümanlar Ömer (ra)'den takdir ve övgü görmüşlerdir. Çünkü bunlar Allah'ın fazl ve keremiyle İslâm için hizmet edip çalışmış kimselerdir. İşte bazı örnekler:

**Onlar Küfürdeyken Ben İman Etmiştim, Onlar Sırt
Çevirdiklerinde Ben Yönelmiştim, Onlar Gaddarlık
Ederlerken Ben Vefakâr Davranmıştım**

Adiy b. Hatem şunu söylemiştir: “Kabilemden bir grup insanla Ömer (ra)’a gittim. Herkese iki bin dirhem veriyordu. Ben ona yüzümü döndüğümde benden yüz çeviriyordu. Sonunda karşısına dikilip, “Ey Mü’minlerin Emiri, beni tanıyor musun?” dedim. Bunun üzerine öyle güldü ki neredeyse sırt üstü yere düşecekti. Sonra, “Evet seni tanıyorum, Allah’a yemin olsun ki onlar küfür üzereyken sen iman ettin, onlar sırt çevirilerken sen yönelmiştin, onlar gaddarlık ederlerken sen vefakâr davranmıştın. Hakikaten Resûlullah’ı ve ashabını sevindiren ilk zekât Tayy kabilesinin zekâtıydı. Bunu Resûlullah’a ulaştırmıştım ve onu özür bildirerek almıştı. Sonra da şunları söyledi: “Bunu zorluk içinde bulunan bir topluluktan dolayı veriyorum. Onlar kabilelerinin en önde gelenleridirler ve hakları konusunda bunlar vekildirler” dedi.⁴⁰⁷

**Her Müslüman'ın Abdullah b. Huzafe'nin Başını Öpmesi Gerekir
ve İlk Önce Ben Öpüyorum**

Büyük sahabi Abdullah b. Huzafe Rumlara esir düşmüştü. Onu alıp krallarına götürdüler. Kral, “Hıristiyan ol, seni mülküne ortak edip kızımla da evlendireyim” dedi. Abdullah buna, “Şayet bütün mülkünü, Arapların elinde bulunan bütün her şeyi Muhammed’in dininden bir göz kırpması kadar bile dönmem için versen yine de dönmem” karşılığını verdi. Kral o halde, “Seni öldürürüm” dedi. Abdullah, “Bunu yapabilirsin” dedi. Onu alıp bir yere bağladılar ve attıkları oklarla onu tehdit emeye başladılar. Dininden dönmesini söylüyorlardı fakat o hep kaçınıyordu. Sonra onu getirip bakır bir leğene kızdırılmış yağ koyarak içine atmakla tehdit ettiler. Arkadaşlarından bazılarını yağa attılar. Geriye sadece kemikleri kalıyordu. Onu da atmakla tehdit ettiler, fakat her sefe-

⁴⁰⁷ Müslim, No: 2523.

rinde bundan kaçındı. Sonra onu da atmaları istendi. O esnada ağladığı görülünce, bunun sebebini sordular. O da, “Ben bu leğen içinde Allah için bir saat kadar yanacağım. İsterdim ki saçımın telleri sayısınca canım olsun onu Allah yolunda bu azaba çarptırayım” dedi. Rivayete göre onu günlerce aç bıraktıktan sonra önüne şarap ve domuz eti vermişler ve o da bundan uzak durmuştur. Neden yemediğini sorduklarında, “Bu durumda helâl olduğu halde sırf benimle alay etmemeniz için yemiyorum” dedi. Kral ona, “Başımı öp seni serbest bırakayım” deyince o da “Bütün Müslüman esirleri de bırakırsan öperim” dedi. Kral kabul edince o da kralın başını öptü. Böylece hem kendisinin hem de bütün Müslümanların serbest bırakılmasını sağladı. Medine’ye döndüğünde meseleyi Ömer (ra)’a anlatınca o da şunu söyledi: “Her Müslüman’ın Abdullah b. Huzafe’nin başını öpmesi gerekir ve ilk önce ben öpüyorum.”⁴⁰⁸

Aranızda Üveys b. Amr var mı?

Ömer (ra) Yemen’den gelen yardımlar kendisine ulaşınca onlara “Aranızda Üveys var mı?” diye sordu. Üveys gelince, “Sen misin Üveys b. Amir?” diye sordu. O da, “Evet” deyince Ömer (ra), “Sen Murad sonra da Karan kabilesindensin” dedi. Üveys bunu doğruladı. “Cilt hastalığı vardı sende, herhalde bir dirhem kadar yer hariç her tarafın iyileşmiş” deyince Üveys bunu da doğruladı. Ona, “Annen var mı?” deyince, Üveys, “Evet” dedi. Ömer (ra) Resûlullah (sav)’den şunu aktardı: “Size Yemen’den yardım getirenlerle beraber Üveys b. Amir de gelecek. Önce Murad’lı sonra da Karan’lı birisidir. Üzerinde cilt hastalığı vardır. Ancak bir dirhem kadar yer hariç hepsi iyileşmiştir. Annesi hayattadır ve ona karşı hürmetkâr davranır. Eğer Allah Teala’ya yemin etse elbette haklı çıkarır. Şayet senin için istiğfarda bulunmaya razı edebilirsen bunu yap!” Ömer (ra) ona, “Benim için istiğfarda bulun” dedi. O da istiğfarda bulundu. Ömer (ra) nereye gitmek istediğini sorunca “Kûfe”ye dedi. Ömer (ra), “Seni oraya vali olarak tayin etmemi ister misin?” deyince insanların gerisinde yer alan kimselerden olmayı istediğini, önlerinde yer alanlardan olmayı istemediğini belirtti. Ertesi yıl Ömer (ra) Yemen’den Üveys’in kabilesinden ileri gelenlerden birine Üveys’i sordu. Adam, “Bitkin bir halde ve az bir iâşesi var” dedi. Ömer (ra) yukarıdaki hadisi ona da söyledi.⁴⁰⁹

408 Ibn Kesir, Tefsir, II, 610.

409 Müslim, Fezailu Sahabe, No: 2542.

Ömer (ra) ve Annesine İyi Davranan Bir Müslüman Asker

Savaşçı bir topluluk Şam taraflarından gelip Yemen'e doğru gidiyordu. Ömer (ra)'ın sabah namazlarından sonra kurduğu yemek sofrası vardı. O savaşçı topluluktan bir adam gelip sol eliyle yemeye başladı. Ömer (ra) insanlara sağ elleriyle yemesini söylerdi. Ona da aynı şeyi söyleyince adam cevap vermedi. Ömer (ra) bunu tekrarlayınca ona, "Ey Mü'minlerin Emiri, o şu anda meşgul" dediler. Yemeğini yedikten sonra onu yanına çağırdı ve "Seni sağ elinle yemekten alıkoyan neydi?" diye sordu. Adam elini cebinden çıkardı. Bir de ne görsün kopmuştu. Ömer (ra), "Bu da neyin nesi?" diye sorunca adam Yermük savaşında kaybettiğini söyledi. Ömer (ra) nasıl abdest aldığı sorunca adam "Sol elimle alıyorum, Allah yardım ediyor" dedi. Ona nereye gittiğini sorunca, "Yemen'e, annemin yanına, onu yıllardır görmedim" dedi. Daha sonra Ömer (ra) ona beytölmalden beş deve verilmesini emretti.⁴¹⁰

Allah Yolunda Savaşta Darbe Yiyip Yüzünde Bir Çukur Açılan Adam

Ömer (ra) insanlara maaşlarını verdiği bir sırada yüzünde bir çukur açılmış olan bir adamla karşılaştı. Bunu adama sorunca, o da bir savaşta aldığı bir darbeden dolayı olduğunu söyledi. Ömer (ra) ona bin dirhem verilmesini istedi. Daha sonra bin dirhem daha verilmesini emretti. Böylece iki bin dirhem olmuştu. Bunu tam dört sefer tekrarlamıştı. Adam bu kadar çok aldığından dolayı utanıp dışarı çıktı. Ömer (ra)'a bunu söylediklerinde, "Allah'a yemin olsun ki şayet dışarı çıkmasaydı yanımdaki dirhemler bitinceye kadar verecektim. Çünkü o, Allah yolunda savaşta darbe yiyip yüzünde çukur açılan bir adamdı" dedi.⁴¹¹

Ömer'in Arzusu

Bir defasında Ömer (ra) arkadaşlarına "İsteyin" deyince arkadaşlarından bazıları, "İsterdik ki, bu ev altınla dolmuş olsaydı da bunu Allah yolunda infak etseydik" dediler. Ömer (ra) tekrar, "İsteyin" deyince bi-

⁴¹⁰ Belazuri, s. 174,175.

⁴¹¹ İbnü'l-Cevzi, Menakıbu Ömer, s. 74.

ri, “Ne isteyeceğimizi bilmiyoruz ey Mü’minlerin Emiri” dedi. Bu sefer Ömer (ra), “İsterdim ki bu o da Ebu Ubeyde b. Cerrah, Muaz b. Cebel, Huzeyfe’nin kölesi Salim ve Huzeyfe b. Yeman gibi adamlarla dolu olsaydı da onları Allah’a itaat yolunda vali tayin etseydim” dedi.⁴¹² Bunlar Ömer (ra)’ın sadık dostlarıydı. Ömer (ra) onların doğruluğunu şu sözleriyle dile getirmişti: Sadık arkadaşlar edinin, böyle yaparsanız onların yanı başınızda bulursunuz, rahatlık anında onları birer süs olarak, sıkıntı anında da bir yardımcı olduklarını görürsün. Kardeşinle en güzel şekilde muamele et ki, ondan razı olacağın davranışlar göresin. Düşmanın- dan uzak dur, arkadaşlarından da emin olanlarla beraber ol! Emin kimse Allah’tan korkandır. Facir kimseyle beraber olma, sonra ondan günah ve kötülüğü öğrenirsin. Sırrını başkasına söyleme! Amellerinde Allah’tan korkan kimseye danış.⁴¹³ Ömer (ra) bir defasında şunu söylemişti: “Ben eğer Allah yolunda esir edilmemiş ya da Allah için bir tarafını toprağa koymamış veyahut tıpkı meyve toplar gibi güzel sözler konuşan bir toplulukla beraber olmamış olsaydım Allah’a kavuşmuş olmayı (ölüm) dilerdim.”⁴¹⁴

Ömer (ra)’ın Nazarında Amel, İnsanların Üstünlüklerinin Bir Ölçüsüdür

Ömer (ra)’ın nazarında amel, insanların üstünlüklerinin bir ölçüsü olarak kabul edilmişti. İçlerinde Süheyl b. Amr b. Haris, Ebu Süfyan b. Harb gibi Kureyş’in ileri gelenlerinin bulunduğu, ayrıca eskiden köle olup da azad edilmiş olanlardan Bilâl ve Süheyb misâli bazı kimseler Ömer (ra)’ın yanına geldiler. Onlara girmeleri için izin vermeden önce bazı fakir kölelerin girmesine izin verdi. Kureyş’in ileri gelenleri bu duruma kızdılar. Ebu Süfyan, “Hiç böyle bir şey görmedim. Şu köleleri içeri alıyor, bizi ise dışarıda bekletiyor” dedi. Süheyl, “Ey insanlar, yüzünüzdeki ifadeyi görüyorum. Şayet kızacaksanız kendi nefislerinize kızın. Bunları olduğu gibi bırakın. Şayet çağırırsanız hızlıca gidin. Yarın kıyamet gününde yalnız başınıza kaldığınızda durumunuz nasıl olacak?” sözleriyle karşılık verdi.⁴¹⁵

412 Mizzi, Tehzibul Kemal, V, 505.

413 Muhtasaru Minhacu’l-Kasidin, s. 100.

414 Buhari ve Müslim Belazuri’den almıştır. S. 225.

415 Menakıbu Ömer, s. 129.

Ömer (ra) Cenazeye Şahitlik Yapıyor

Ebu'l-Esved şunları anlatmıştır: Medine'ye gelmişim. Orada bir müddet kaldım. Medine'de bir hastalık baş göstermişti ve insanlar bundan dolayı hayatlarını kaybediyordu. Ömer (ra)'ın yanına gittim. O sırada bir cenaze geçti. Ömer (ra) cenazeye hayır diledi ve "Vacib oldu" dedi. Sonra bir cenaze daha geçti ve Ömer (ra) ona da hayır diledi ve "vacib oldu" dedi. Sonra geçen üçüncü cenazeye de aynısını yaptı. Ben "Ne vacib oldu ey Mü'minlerin Emiri?" diye sorduğumda "Resûlullah (sav) şöyle buyurdu" dedi ve hadisi aktardı: "Hangi Müslüman'a dört kişi hayır dileyerek şehadet ederse Allah (cc) onu cennetine koyar" Bizler, "Üç kişi şehadet ederse" deyince "Üç kişi etse de böyledir" dedi. Bunu ikiye kadar düşürdük fakat bir kişinin şehadetini artık sormadık.⁴¹⁶

Ömer (ra) ve Hâkim b. Hizam'ın Aldığı Bağış

Urve b. Zubeyr'den rivayet edildiğine göre Hâkim b. Hizam şöyle demiştir: "Resûlullah (sav)'den bir şeyler istedim, o da bana verdi. Sonra yine istedim yine verdi ve bana, "Ey Hâkim, şu mal bir yeşillik misâlidir ve tatlıdır. Kim onu cömertlikle alırsa bu mal onun için bereketlenir. Kim de bunu nefsinde bir şeref hissederek alırsa bereketlenmez. Tıpkı yiyip de doymayan adamın durumuna düşer. Veren el, alan elden üstündür" buyurdu. Hâkim demiştir ki: "Ben Ya Resûlallah! Senden sonra ölünceye dek hiç kimseden bir şey kabul etmeyeceğim." Ebubekir (ra), Hâkim'e bağışta bulunmak için çağırdığında Hâkim bundan kaçındı. Ömer (ra) de aynı çağrıyı yapınca ondan da kaçındı. Ömer (ra) bunun üzerine şunu söyledi: "Ey Müslümanlar topluluğu! Ben ona Allah'ın ganimetten nasibi kıldığı şeyi vermek istiyorum, fakat bundan kaçınıyor. Hâkim, Resûlullah (sav)'den sonra hiç kimseden bir şey kabul etmedi."⁴¹⁷

Ömer (ra) Ali (ra)'ın Başını Öpüyor

Bir adam Ali (ra)'ı Ömer (ra)'a şikâyetle bulunmuştu. Meseleyi çözüme kavuşturmak için oturduklarında Ömer (ra), Ali (ra)'ye "Aranızda

⁴¹⁶ Buhari, 2643.

⁴¹⁷ Buhari, 2974.

husumet bulunan kimseyle aynı durumdasın” dedi. O esnada Ali (ra)’ın yüzünde bir değişme oldu. Ömer (ra) davayı halletti ve “Kızdın mı ey Ebu’l-Hasan, ben aranızda eşit şekilde hüküm vermedim mi?” dedi. Ali (ra) “Sen aramızda eşit şekilde hüküm vermedin ey Mü’minlerin Emiri, çünkü beni künyemle çağırdın, fakat hasmımı künyesiyle çağırmadın” dedi. Ömer (ra), o esnada Ali (ra)’ın başını öptü ve “Allah beni, Ali’nin olmadığı yerde yaşatmasın” dedi.⁴¹⁸

Cerir el-Beceli Ömer (ra) ’a Nasihat ediyor

Âsım b. Behdele, Ömer (ra)’ın sohbet arkadaşlarından birinden şunları aktarmıştır: Ömer (ra)’ın yanındaydık. O esnada bir adam yellendi. Sonra namaz vakti girdi. Ömer (ra) “Kim yellendiyse abdest alsın” dedi. Bunun üzerine Cerir b. Abdullah, “Ey Mü’minlerin Emiri, hepimizin abdest almasını şart koş, bu daha da örtücü olur” dedi. Ömer (ra) de bunu yaptı.⁴¹⁹

Bir köle Kureyş’ten Biriyle Evleniyor

Ömer (ra) insanlar arasında kaynaşma olsun diye değişik kabileler arasında evliliğe teşvik ederdi. Bir köle o dönemde Kureyş’li birinin bacısını nikâhlamak istedi. Fakat adam buna yanaşmadı. Ömer (ra) meseleye müdahale etti ve “Bu konuda seni engelleyen şey nedir? O adam iyi biridir, dünyalık (mal) olarak da âhiret (takva) cihetinde de sana hayırlı biri gelmiş bulunuyor, kızkardeşin kabul ederse evlendir” dedi. Adam bunu yaptı.⁴²⁰

3. Toplumdaki Heybeti ve İnsanların İhtiyacını Gidermedeki Gayreti

Toplumdaki Heybeti

Ömer (ra)’ın kalplere ve nefislere tesir eden bir heybeti vardı. İşte buna bir delil: Halid b. Velid, şöhretinin zirvesinde ve her savaşta zafer-

⁴¹⁸ Salih Abdurrahman, Ömer(ra) , s. 79.

⁴¹⁹ Belazuri’den aktarılmıştır, s. 219.

⁴²⁰ Nedvi, Ali Mürteza, s. 106.

den zafere koşarken Ömer (ra) onu azletmişti. Çünkü Halid'in çevresinde kendini beğenme ve büyülenme haleleri oluşuvermişti. Fakat Ömer, onu insanların kendisine son derece ihtiyaç duyduğu bir sırada azletmişti. Azil emri Müslümanların Rum askerleri karşısında savaşa durduğu sırada geldi. Orduya Ebu Ubeyde (ra) (ra) komutan tayin edilmişti. Halid o anda şunu söyledi: "Mü'minlerin Emiri'ni işittim ve itaat ettim" O esnada Müslüman askerlerden biri bu hengâmede böyle bir işin karışıklığa sebep olacağını söylediğinde Halid şöyle karşılık verdi: "Ömer olduğu müddetçe karışıklık olmaz" dedi. Bu ifade onun, Ömer (ra) 'a sevilen ve zaferden zafere koşan bir komutan olduğu halde itaatini, komutanlıktan vazgeçtiğini, başkasını tercih ettiğini göstermektedir. Bu tür durumlar savaş ve komutanlık tarihinde eşine az rastlanan hadiselerdendir. Bu durum aynı zamanda Ömer (ra) efendimizin işleri ne derecede kontrol altında tuttuğunu göstergesidir.⁴²¹ Evet, o, insanların kalplerine heybetiyle tesir etmişti.

Hasan el-Basri şunu aktarmıştır:

Ömer (ra)'a, erkeklerin kendisi hakkında ileri geri konuştukları bir kadının haberi ulaştı. Ömer (ra), ona bir elçi gönderdi. Ömer (ra) bilindiği üzere heybetli biriydi. Elçi kadına varınca kadın dehşet içinde, "Vay başıma gelene, vay başıma gelene" demeye başladı. Kadın hamile olduğundan doğum sancıları çekiyordu. Bir grup kadın yanına gidip yardımcı oldular. Çocuğu dünyaya geldiğinde attığı bir çığlıktan sonra ölmüştü. Ömer (ra)'a bu haber ulaşınca Muhacir ve Ensar'ı toplayıp onlarla istişare etti. Kavmin sonunda bir adam vardı. Dediler ki: "Ey Mü'minlerin Emiri! Sen insanları terbiye eden ve yönetensin." Ömer (ra): Ey fulan! Ne demek istiyorsun? dedi. O da: "Eğer insanlar, senin arzularını tasdik ederlerse sana nasihat etmiş olmazlar. Eğer kendi görüşleriyle baş başa bırakırsan o zaman da hata ederler ey mü'minlerin emiri!"

Ali (ra), Osman, Talha, Zübeyr, Abdurrahman ve Sa'd (ra) toplandılar. İçlerinde Hz. Ömer'e karşı en cüretkar olanı Abdurrahman İbn Avf'tır. Ona dedilerki, "Gidip Emiri'l Mü'minin'e insanların bu ihtiyacını konuşsan." İnsanlar bir ihtiyacından dolayı geldiklerinde heybetinden dolayı Ömer'le konuşamadıklarını ve işlerini göremeyip geri dönüyorlar. Abdurrahman Ömer (ra)'m huzuruna girip bunu söyledi. Ömer (ra), "Allah sana mükâfatını versin ey Abdurrahman, bunu sana onlar mı söyledi?" deyince Abdurrahman, "Allah'a yemin olsun ki evet" dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), "Ey Abdurrahman, ben insanlara karşı o kadar yu-

⁴²¹ Nedvi, Murteza, s. 107.

muşak davranıyorum ki, hatta bu yüzden Allah'tan korkuyorum, aynı şekilde bazen öyle sert davranıyorum ki bu yüzden de Allah'tan korkuyorum, çare nedir?" dedi. Abdurrahman ağlar halde ayağa kalkıp elbiselerini toplayıp, "Bu söze ne diyebilirim ki, bu söze ne diyebilirim ki?" demeye başladı.⁴²² Ömer b. Mürre şunu aktarmıştır: Kureyş'li bir adam Ömer (ra)'le karşılaşmış ve "Bize karşı yumuşak ol, sen kalplerimizi heybetinle dolduruyorsun" demişti. Ömer (ra), "Bunda, size bir zulüm var mıdır?" diye sorunca adam "Hayır" dedi. Ömer (ra), "Öyleyse, Allah kalplerinizdeki heybetimi daha da arttırsın" dedi.⁴²³ Abdullah b. Abbas şunu anlatmıştır: Bir yıl boyunca Ömer (ra)'a hep bir âyeti sormak istedim. Fakat heybetinden dolayı buna cesaret edemedim."⁴²⁴ İbni Abbas'ın kölesi İkrime'den şunlar aktarılmıştır: Hacamat yapan bir adam Ömer (ra) 'i tıraş ediyordu. Ömer heybetli biriydi. O sırada öksürür gibi ses çıkarmaya başladı. Adam bundan dolayı korkmuştu. Ömer (ra) adama kırk dirhem para verilmesini emretti.⁴²⁵ İnsanların, heybetinden çekindiğini gördüğünde şunu söylerdi: "Allah'ım, biliyorsun ki ben, senden, onların benden korktuğundan çok fazla korkuyorum."

İnsanların İhtiyacını Gidermedeki Gayreti

İbn Abbas şunları söylemiştir: "Ömer (ra) namazlardan sonra insanlarla beraber oturur, ihtiyaçları olanların ihtiyacını giderirdi. Bir defasından namazdan sonra oturmadan kalkıp gitti. Ben de kapısına kadar gidip "Ey Yerfa, Mü'minlerin Emiri'nin bir sorunu mu var" diye sordum. "Hayır" dedi ve o sırada Osman (ra) da geldi. Yerfa, Ömer (ra)'ın yanına girip çıktı ve "Ey Osman, ey İbni Abbas içeri girin" dedi. Biz de kalkıp içeri girdik. Önünde bir miktar mal vardı. Bize, "Sizden daha fazla akrabası olan kimseyi bilmiyorum. Bunu alın ve insanlara dağıtın. Şayet artarsa bana getirirsiniz." dedi. Ben "Ya eksik çıkarsa bize ödemedede bulunur musun?" diye sordum. O da, "Bunlar ipe dizilmiş inci taneleridir. Ne günlere geldik, hatırlar mısınız Muhammed (sav) ve arkadaşlarının deri parçalarını yedikleri günleri?" dedi. Ben de, "şayet Allah dileseydi o senin şu anda yaptığını yapardı" dedim. "Ne yapardı?" diye sorunca ben de "Kendisi yer bize de yedirirdi" dedim. Bunun üzerine Ömer hıçkırığa hıçkırığa ağladı. Öne çok eğildiğinden neredeyse kaburga kemikleri birbi-

422 Belazuri'den rivayet edilmiştir, s. 220.

423 Menakıbu Ömer, s. 135.

424 Müslim, Talak, No: 1479.

425 İbn Sâd, Tabakat, III, 287.

rine girecekti. Sonra “İsterdim ki bu işten kurtulsaydım, ne bana verilsin ne de ben isterim” dedi. Said b. Müseyyeb şunu söylemiştir: Ömer (ra)’ın payına ganimetten bir deve düşmüştü. Onu kesip bir miktarını Resûlullah (sav)’in eşlerine gönderdi. Geriye kalanı yemek yapıp Müslümanları dâvet etti. İçlerinde Abbas b. Abdulmuttalib de vardı. Abbas, “Ey Mü’minlerin Emiri, bize her gün böyle yapsan da senin yanında yemek yesek” dedi. O da, “Bunu alışkanlık haline getirmeyeceğim. Benden önceki iki arkadaşım da bunu yapmadı. Şayet onların yapmadığını yaparsam onların girmedığı yola girmiş olurum” dedi.

Ömer (ra)’m kölesi Eslem şunu söylemiştir: “Ömer (ra) kölelerinden birini otlaklardan sorumlu tuttu. Ona şunları söyledi: “Ey Hüney, Müslümanlara karşı şefkatli ol! Mazlumun bedduasından sakın, çünkü Allah onların bedduasına cevap verir. Çobanların sürülerine dikkat et. Eğer Abdurrahman b. Avf’ ve İbni Affan’ın sürüleri kaybolursa bunlar gider, hurma bahçelerinde çalışır eker biçerler. Şayet çobanların sürüleri kaybolursa yanıma çocuklarıyla gelir ve “Ey Mü’minlerin Emiri” derlerse ben ne yaparım? Sulak ve otlak yerler bulmak bizim için altın ve gümüş bulmaktan daha kolaydır. Onlar böyle bir durumda kendilerine zulüm yaptığımızı düşünmezler mi? Buralar onların ülkesidir. Cahiliyede bunlar için savaştılar ve bu topraklar üzerinde şimdi Müslüman olarak bulunuyorlar. Şayet Allah yolunda kullandığımız şu malların sorumluluğu olmasaydı bir karış toprakları için bile olsa bu işin peşine düşmezdim.”⁴²⁶

Musa b. Enes b. Malik’ten şunlar aktarılmıştır: “Muhammed b. Sirin’in babası Sirin, Enes’le yazışma yapıp kölelikten kurtulmak istedi. Fakat Enes bundan kaçındı. Sirin Ömer (ra)’a müracaat etti. Ömer (ra), “Ellerinizin altında bulunanlardan (köleler ve cariyelerden) mükâtebe yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır (kabiliyet ve güvenilirlik) görüyorsanız, hemen mükâtebe yapın”⁴²⁷ âyetini okuyup ona elindeki kırbaça vurmaya başladı. Bunun üzerine Enes yazışmaya yanaştı.⁴²⁸ Bu son kıssada özgürlük isteyen bir köleye rastlıyoruz. Fakat efendisi bundan kaçınıyor. İdareci ise insafli davranıp kölenin isteğini yerine getiriyor, efendisinin düşüncesini benimsemiyor. Tarihin hangi döneminde bu tür bir uygulama olmuştur ki?

⁴²⁶ Zehebi, İslam Tarihi, s. 272.

⁴²⁷ Nur, 24/33.

3. Toplumun İleri Gelenlerinden Bazılarını Eğitmesi

Ömer (ra) toplumdaki öncü konumunda olan kimselerin halka karşı zorbalığa gitmesine, onlara hâkim olmaya yeltenmelerine ve kendilerinin üstün olduğu hissine kapılmalarına izin vermemiştir. İşte bazı örnekler:

Ebu Süfyan ve Mekke'deki Evi

Ömer (ra) Mekke'ye geldiği bir sırada insanlar yanma koşup, "Ey Mü'minlerin Emiri, Ebu Süfyan kendisi için bir ev inşa etti. Bizim evlerimizi de ortadan kaldırmak için de suyun yolunu değiştirdi" dediler. Ömer (ra)'ın elinde bir kırbaç vardı. Ebu Süfyan'm yanma gittiğinde taşlar diktiğini gördü. Taşları teker teker kaldırmasını söyledi. O sırada yaklaşık beş altı taşı kaldırdı. Ömer (ra) daha sonra Kâbe'ye yönelip "Ömer (ra) 'i, Ebu Süfyan'a emir ve itaat ettiren Allah'a hamd olsun!" dedi.⁴²⁹

Uyeyne b. Hısn ve Malik b. Ebu Züfer

Malik b. Hısn bir defasında Ömer (ra) 'ı ziyaret etmişti. Yanında Müslümanların fakirlerinden Malik b. Ebu Züfer vardı. Ona karşı şunları söylemeye başladı: "Zayıflar güçlü oluvermiş, düşük seviyede bulunanlar yücelivermiş." Bunun üzerine Malik, "Bu adam büyüklüğüyle bize karşı kötülük işliyor" dedi. Ömer (ra) bu durumu kısasla (aynen karşılık vererek) ortadan kaldırmak isteyince Uyeyne kızdı. Ömer (ra) ancak Malik'in affetmesiyle bu işten vazgeçeceğini söyledi. Ömer (ra)'ın huzurunda Uyeyne, Malik'ten af dilemekten başka çare bulamadı.⁴³⁰

Carud ve Ubey b. Kâb

Bir defasında Carud, Ömer (ra)'ın aynına gelmişti. O sırada bir adam "Bu kimse Rebia kabilesinin lideridir" dedi. Bunun üzerine Ömer

⁴²⁸ Mahda Sevab, III, 975.

⁴²⁹ Ahbaru Ömer, s. 321.

⁴³⁰ İbn Ebu Şeybe, Tarihu Medine, II, 690.

(ra) elindeki kırbacı havaya kaldırıp “Kalbinde bir şeylerin kıpırdamasından endişe ettim” dedi. Bir defasında da aynı adamı Ubey b. Ka’b ile gördü. O sırada Ömer (ra) mescitten çıkmıştı ve insanlar etrafını kuşatmış soru soruyorlardı. Ömer (ra) o adamla ilgili olarak bu kimse “Kendisine uyanı da uyduğu kimseyi de fitneye sevk eder” dedi.⁴³¹

4. Toplumdaki Bazı Davranışlara Karşı Çıkması

Ömer (ra) ’ın yaşadığı hayat, İslâm’ın esaslarına göre şekillenmişti. Bu yüzden hiçbir sapmaya ya da toplumu bozmaya götürecek herhangi bir duruma razı olmazdı. İşte onun hatalı insanları doğruya yönlendirme hususunda bazı çabaları:

Zübeyr b. Avam (ra)’ın Mezbahanesi

Ömer (ra), Zübeyr b. Avvam’ın mezbahanesine giderdi. Bunun dışında da Medine’de mezbahane yoktu. Şayet iki gün üst üste et alan bir adam görürse kırbacıyla onu döverdi. Sonra da o kimseye, “Sen komşunu ve yeğenlerini düşünmez misin?” derdi.⁴³²

Şimdi İstedğini Sor

Ömer (ra) bir defasında yolda sırtında içinde yiyecek bulunan bir çuvalla giderken, bir adam ona sorular sormaya başladı. Ömer (ra) yiyecekleri indirip de bir devenin önüne koyduktan sonra “Şimdi istediğini sor!” dedi.⁴³³

Böyle Yürümeyi Bırak

Ömer (ra), yürürken elini kolunu sallaya sallaya böbürlenerek yürüyen bir adama “Böyle yürümeyi bırak” demişti. Adam buna güç yetiremeyeceğini söyleyince onu kırbaçladı. Fakat adam yine bırakmadı. Bu-

⁴³¹ A. y.

⁴³² Devru Siyasi li Safve, s. 231.

⁴³³ Menkıbu Ömer,

nun üzerine tekrar kırbaçlayınca adam bundan vazgeçti. Ömer (ra), “Bunun gibilerini kırbaçlamayacağım da kimi kırbaçlayacağım” dedi. Adam daha sonra gelip, “Allah’a sana hayırlar versin, onu bana Şeytan yaptırmıştır” dedi.⁴³⁴

Dinimizi Öldürme

Ömer (ra) bir adamın ibadetlerini cansız ve halsiz bir şekilde yaptığını görünce onu kırbaçla korkutmuş ve “Böyle yaparak dinimizi öldürme, aksi takdirde Allah seni öldürür” demişti. Şifa bint Abdullah’tan rivayet edildiğine göre kendisi zahidane yürüyen bazı gençleri görünce “Bunlar da ne?” diye sormuştu. Ona, “Bunlar dünyayı boş vermiş kimseler” dendiğinde o “Allah’a yemin olsun ki Ömer konuştuğunda dinletirdi. Yürümede hızlıydı. Vurduğunda acıttırdı ve o gerçekten de zahid biriydi” dedi.

Halkın Sağlığına Önem Verirdi

Ömer (ra) insanların sağlığına önem verir, insanları şişmanlamaktan sakındırır ve kiloyu azaltmaya dâvet ederdi. Çünkü bunda daha güçlü olma ve rahatça iş yapabilme durumu söz konusu idi. Şunu söylerdi: “Ey insanlar, sizi çok yiyip de şişmanlamaktan sakındırıyorum. Şişmanlık namazda tembelleşmeye, cismin bozulmasına, hastalıkların artmasına sebep olur. Allah (cc) aşırı şişmanlamış kimselere buğzeder. Size orta yolu tavsiye ediyorum. Çünkü o namazı daha da kolay kılmanıza vesile olur, azgınlığa da engel olur, ibadeti daha kuvvetli şekilde yapmanıza yardımcı olur. Böyle bir kul helâk olmayacaktır. Ne zaman ki şehvete yönelip de dine kulak asmaz ise bunlara mâruz kalır.” İbnü’l-Cevzi şunları aktarmıştır: “Ömer (ra) iri göbekli bir adam görünce, “Bu ne hal?” diye sormuş adam “Allah’ın bir bereketidir” deyince Ömer (ra) “Allah’ın bir azabıdır” diye karşılık vermişti.

Halkın sağlığına önem vermesi hususuna gelince, bulaşıcı hastalığı olan kimselerin topluma çıkmasını istemezdi. Böyle kimselere iyileşinceye kadar evlerinde kalmalarını tavsiye ederdi. Bir defasında cüzam hastalığına yakalanmış bir hanımı Kâbe’yi tavaf ederken gördüğünde,

⁴³⁴ Ahbaru Ömer, s. 175.

“Ey Allah’ın cariyesi, evinde oturup da insanlara sıkıntı vermesen” demiş ve bu sözlerden dolayı kadın gidip evinde oturmuştu. Ömer (ra)’ın vefatından sonra kadına, “Seni dışarıya çıkmaktan men eden adam öldü” dediklerinde kadın, “Sağlığımda itaat ettiğim kimseye öldüğünde isyan edecek değilim” demişti. Ömer (ra) aynı şekilde biniciliğe ve spora önem verirdi. “Çocuklarınıza yüzücülüğü, biniciliği, atıcılığı ve güzel şiirleri öğretin” derdi.⁴³⁵

İçkiye Bulaşmış Kimseye Ömer (ra)’ın Nasihati

Ömer (ra), içkiye bulaşmış Şamlı bir adamın durumunu araştırdı. Ona yazdığı mektupta şunları söylemişti: “Ömer b. Hattab’dan falanca kimseye! Allah’ın selamı üzerine olsun. Kendisinden başka ilâh olmayan Allah’a hamdolsun. Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla: Hâ.Mîm. Bu Kitap mutlak galip, hakkıyla bilen, lütuf sahibi Allah tarafından indirilmiştir. O, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin, lütuf sahibi Allah’tandır ki. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş ancak O’na dır.”⁴³⁶

Ömer (ra) mektubu mühürleyip elçisine vermiş ve “Ayık olduğunu görmedikçe bu mektubu ona verme” demişti. Sonra da onu tevbe etmeye çağırmasını söyledi. Mektup adamın eline geçince okuyup şöyle demişti: “Rabbim beni bağışlayacağını vaad etmiş. Beni azabından da sakındırmış” adam bu sözleri ağlayıncaya dek tekrarlamış. İçkiden el çekmiş, güzel şekilde tövbe etmişti. Vaziyetinden haber alan Ömer (ra), “İşte böyle yapın! Şayet birinin doğrudan saptığını görürseniz ona duada bulunun, ona karşı Şeytan’a dost olmayın!”⁴³⁷

Bu noktada, nefisleri terbiye etmede insan tabiatını tanımada ve onu kuvvetlendiren vesileler hususunda Hz. Ömer’in üstün zekası ortaya çıkmaktadır. Zira, bir şahsa fayda sağlayan şey, başkasına zarar verebilir. Bu başı bir terbiye metodundan çıkarılan bir derstir. Yönlendirmede de gayet ince bir metoddur. Mü’minlerin Emiri işlerinin yoğunluğu ve görevinin büyüklüğüne rağmen bunu araştırıyor ve onu düzeltmek için çare arıyordu. Bundan habersiz kalmak istemiyordu. Günümüzde ise kişi kardeşinden habersizdir. Hatta onu hissetmekten bile uzaktır. Karşılaştı-

⁴³⁵ Halife Faruk, s. 124.

⁴³⁶ Gafir, 40/1-3.

⁴³⁷ Kurtubi, Tefsir, XV, 256.

ğı anda da onun nerede olduğunu sorma yoluna gitmiyor. Şayet kardeşi zor durumdaysa onun sorununu çözmek için gayret etmiyor. Bunlar İslâm kardeşliğini ortadan kaldıran durumlardır. Müslümanlar da şu anda bu şekilde değil midir? İnşallah degillerdir.

Özel Meclislere Dair Ömer (ra)'ın Görüşü

İçinde bulundukları durumun farklılığına rağmen Ömer (ra) değişik kesimlerin bir araya gelip toplanmasını isterdi. İnsanların konumlarına göre özel buluşma ortamları oluşturmalarını hoş karşılamazdı. Çünkü böyle yapmak toplumda değişik görüşlerin oluşmasına onların birbirinden ayrı hiziplere bölünmesine sebep olurdu. İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre Ömer (ra) Kureyş'lilere, "Duyduğuma göre sizler özel buluşma ortamları yapıyormuşsunuz. Şayet iki kişi bir araya gelip de, "Falanca kimse bizim meclisimizdendir" diyecekse bu tür meclisler oluşturulmasın. Allah'a yemin olsun ki bu, dini yıkmaktır. Şerefi yok etmektir. Aranızdaki kardeşliği ortadan kaldırmaktır. Sizden sonrakilerin, "Falanca kimse İslâm'ı parçalara ayırdı" demelerini istemiyorum. Hep beraber olun. Karışık meclisler oluşturun, ülfet kurma açısından bu daha uzun ömürlü olur. İnsanların size karşı heybet duymalarını sağlar" demiştir. Doğrusu şudur ki, insanların genelinden uzaklaşmak, belli komundaki bazı kimselerle olmaya çalışmak, bir zorunluluk olan "genelin eğitimi" düşüncesini ortadan kaldırır. İnsanların bir araya getirilmesi büyük faydalar sağlar. Konuşulan sözlerin çarpıtılmadan nakledilmesine vesile olur. Kaldı ki faklı meclislerin oluşturulması aradaki ihtilafların çoğalmasına, dindeki farklı görüşlerin artmasına sebep olur. İşte bu, Ömer (ra)'ın çekindiği husustu.⁴³⁸

1. Hisbe (İyiliği Emretme Kötülükten de Sakındırma)

Teşkilatına Önem Vermesi

Allah (cc) sahabe hakkında haber verirken, onların kendi vatanlarından çıkarıldıktan sonra yeryüzüne sağlam bir şekilde yerleştirilmele-riyle ilgili olarak şu dört hususu dile getirmektedir: Bunlar, namaz kıl-

mak, zekât vermek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktır. Âyette Allah (cc) şöyle buyurmuştur: "Onlar, başka değil, sırf 'Rabbimiz Allah'tır' dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah'ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılır giderdi. Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardım eder. Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür, galiptir. Onlar (o mü'minler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirse namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır."⁴³⁹

İmam Ebubekir Cassas, tefsirinde şunları söylemiştir: "Bunlar Muhacirlerin özellikleridir. Çünkü onlar kendi memleketlerinden haksızlıkla çıkarılmışlardı. Allah (cc) haber vermektedir ki, şayet onları yeryüzüne yerleştirirse, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten de sakındırırlar. Bunlar Allah (cc)'nın kendilerini yeryüzüne hâkim kıldığı Râşid halifelerin özellikleridir. Onlar Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'dir. (Allah hepsinden razı olsun)."⁴⁴⁰

Tarih şahittir ki Ömer (ra) bunları en güzel şekilde yerine getirmiştir. O, devlet müesseselerinin korunmasına, geliştirilmesine önem vermiştir. Yargı işlerinin, askerî ve idarî durumun iyi durumda olmasına özen göstermiştir. İnsanların Allah'ın ve Resûlü'nün emirlerine sımsıkı yapışması, Allah ve Resûlü'nün sakındırdıklarından da uzak durmaları konusunda gayret etmiştir. Bunun halifelik müessesini ve değişik bölgelere dağılmış olan Müslüman valileri çalıştırarak gerçekleştirmiştir. İbni Teymiye şöyle demiştir: "Bütün Müslüman valilerden tek istenen şey iyiliğin emretmek kötülükten de sakındırmaktır."⁴⁴¹

Ömer (ra) tevhidi düşüncenin yerleşmesi, sapık kimselerle savaşılması, toplumda ibadetlerin dosdoğru bir şekilde ikâme edilmesi, münkerlerle mücadele edilmesi, insanların iyiliği emretmede cesaretli olmaları hususunda gayret göstermiştir.

Toplumda Tevhidî Düşüncenin Yerleşmesi Sapık Kimselerle Savaşılması

İslâm devletinin varlığının yegâne gayesi dinin korunması olduğun-

⁴³⁹ Hac, 22/40-41.

⁴⁴⁰ Ahkamü'l Kur'an, III, 246.

⁴⁴¹ Hisbe fil İslam, s. 6.

dan Ömer (ra) buna önem vermiştir. Bu da dinin aslının olduğu gibi korunması, insanların sahih bir akide üzere olmalarıdır. Bu da Resûlullah (sav)'in Müslümanları üzerinde bıraktığı akide ve esaslardır. Ömer (ra) sapıkların ortaya attıkları şüphelere karşı savaşmış, Şeytan'a uyarak bozuk ve tahrif edilmiş düşünceler üreten din düşmanlarının tuzaklarına karşı durmuştur. Bu tür kimseler iyi bir şeyler becerdiklerini zannederler. Fakat tamamıyla sapıklık üzeredirler. İşte Ömer (ra)'ın sapıklık ve sapmaya karşı verdiği mücadeleye dair bazı örnekler:

Nil Düğünleri

Amr b. As, Ömer (ra)'a, Mısırlıların her yıl Nil nehrine bir genç kıızı attıklarını haber verirken şunları söylemiştir: "Nil halkından şunları duydum: Bana, "Ey idarecimiz, Nil için her yılın ilk on iki gününden sonra bir genç ve bekâr cariyeyi efendisinden izin alıp onları razı ederek ve en güzel elbiselerle süsleyerek Nil'e atarız" dediler. Ben de onlara 'Bu İslâm'da yoktur. İslâm kendinden önceki (cahili) durumları keşip atar. Nil bazen çok bazen az akar' dedim. Bu sözlerim onları rahatsız etti."

Ömer (ra) Amr b. As'a şunları yazdı: Sen yapacağını yapmışsın. Şimdi ben sana bir mektubun içinde bir levha gönderiyorum. Onu Nil'e at!" Ömer (ra)'ın mektubu Amr'a ulaşınca üzerinde şunların yazılı olduğunu gördü: Allah'ın kulu Mü'minlerin Emiri Ömer'den Mısır halkının Nil'ine: Evet...Şayet sen kendiliğinden ve kendi emrinle akıyorsan bizim sana ihtiyacımız yok. Ancak sen, bir ve kahhar olan Allah'ın emriyle akmaktasın. O'dur seni akıtan. Biz akmanı O'ndan talep ederiz." Amr levhayı Nil'e attı. Cumartesi günü Nil geceleyin tam on altı zira yükselerek aktı. Allah (cc) o yıldan tâ günümüze kadar Mısır halkını zorluktan kurtardı."⁴⁴²

Ömer (ra) yazdığı levhada tevhidin anlamını ortaya koymuştu. Nil ancak Allah'ın izniyle akıyordu. İnsanların içinde yer alan sapık düşüncüyü bertaraf etti. Kendi çabasıyla Mısırlıların içinden bu düşüncüyü çekip attı.

⁴⁴² el-Bidaye ve Nihaye, VII, 102-3.

Sen Ancak Bir Taşın ne Fayda Ne de Zarar Verebilirsin

Abbas b. Rebia Ömer (ra) 'den şunu aktarmıştır: Ömer (ra) Haceru'l-Esved'in yanına gelince onu öpmüş ve "Biliyorum ki sen bir taştan başka bir şey değilsin ne fayda ne de zarar verebilirsin. Şayet Resûlullah'ın seni öptüğünü görmemiş olsaydım seni öpmezdim" demişti. Ömer (ra) insanların, yolundan gidecekleri en güzel şahsiyetlerdendir. En güzel mânaları kavrayan bir kimsedir. İbni Hacer şunları söylemiştir: Taberi demiştir ki: Ömer bunları şunun için dile getirmişti, çünkü insanlar puta tapmaktan daha yeni kurtulmuşlardı ve cahil kimseler taş selâm vermenin büyük bir şey olduğunu zannedebilirlerdi. Nitekim cahiliye Arapları bunu yapmaktaydılar. Ömer (ra) de böyle yapmakla Hz. Peygamber (sav)'e tâbi olduğunu göstermek istemişti.

İbni Hacer daha sonra şunları söylemiştir: Ömer (ra)'ın sözünden şunu anlıyoruz: Bu, Allah'ın dinine teslim olmaktır. Anlamı kesin olarak izah edilememiş konularda ona güzel şekilde uymaktır. Bu durum, anlamı ve hikmeti bizce bilinmeyen konularda Resûlullah (sav)'e tâbi olmaktır.

İşte ahabın ahlâkı! Onların ahlâkı sünnete sıkı şekilde yapışmaktı. Onlar sünnete sımsıkı yapışılması gerektiğini biliyorlardı. Bu sebeple de Allah (cc) onları yardım ve desteğiyle başarıya ulaştırmıştı.

Rıdvan ağacının kesilmesi

İbn Sa'd, sahih bir senedle Nafi'den şunu rivayet etmiştir: Ömer (ra)'a bazı insanların Rıdvan ağacının altına gidip orada namaz kıldıkları haberi ulaşınca onları uyardı ve ardından da ağacın kesilmesini emretti ve neticede ağaç kesildi.⁴⁴³

Ömer (ra)'ın tevhid inancının korunması ve fitnelere karşı duruşu bu şekildeydi. Bazı tabiin ehli insanlar sahabenin yapmadığını yapıp bid'at çıkarmışlardı. Bu neticede insanların o şeye kulluk etmesine sebep olacaktı ve Ömer (ra) bu yüzden kesilmesi emrini verdi.

⁴⁴³ İbn Sâd, Tabakat, II, 100.

Danyal Peygamber'in Kabri

Danyal Peygamber'in kabri Tuster şehrinde ortaya çıkınca Ebu Musa el-Eş'ari bunu bir mektupla Ömer (ra)'a bildirdi. Ömer (ra) gönderdiği mektubunda şunları yazdı: "Gündüz vaktinde üç kabir kazı ve gecelerin onlardan birine peygamberin cesedini koy. Onun kabrinin belli olmaması için elinden geleni yap. Bu sayede insanlar fitneye düşmeyeceklerdir."⁴⁴⁴

Sizler Peygamberlerinizin Geride Kalan Mekânlarını Mescit mi Edinmek İstiyorsunuz?

Ömer (ra) 'den sahih bir senedle gelen bir rivayette Ömer (ra) bir sefer sırasında bir topluluğun belli bir yeri mescit haline getirdiklerini ve orada namaz kıldıklarını gördü. Orasının ne olduğunu sorunca "Burası Resûlullah (sav)'in namaz kıldığı bir yerdir" dendi. Bunun üzerine Ömer (ra), "Sizden öncekiler bu yüzden helâk oldular. Onlar peygamberlerinin geride kalan mekânlarını mescit edinmişlerdi. Namaz vakti nerede girerse orada namaz kılın" dedi.⁴⁴⁵

Allah'ın gerçek fail olduğunu bilmelerini istedim

Halid b. Velid'in Şam'da komutanlıktan azledilişinde herhangi bir sebep yoktu. Ömer (ra) bunu sırf insanların maslahatı için yapmıştı. Ömer (ra) insanların Halid'i fazlaca yüceltmelerinden endişe etti. İnsanlar elde edilen zaferlerin Halid'in cengâverliğinden ve savaş sanatını iyi bilmesinden kaynaklandığına inanmaya başlamışlardı. Bu da dilden dile konuşuluyordu. Ömer (ra), insanların bu hususta gerçek failin Allah olduğunu bilmesini ve O'nun, dilediğini yapmaya muktedir olduğunu anlamalarını istedi. Sonunda azil kararını verdi. Bunu bir karar altına alıp diğer vilayetlere de uyguladı. Çünkü bu hususta tevhid inancına vurgu yapmak istemişti. Bu konuda şunu söyledi: "Ben Halid'i herhangi bir hı-

⁴⁴⁴ Fetava, XV, 90.

⁴⁴⁵ A.y.

yanet ya da yanlışından dolayı azletmiş değilim. Lakin insanlar onun yüzünden fitneye düşmeye başladılar. Bu yüzden gerçek failin Allah olduğunu bilmelerini istedim.”⁴⁴⁶

Gerçek şekilde tevekkül eden, tohumu toprağa atan kimsedir

Muaviye b. Karre'den rivayet edildiğine göre Ömer (ra) bir defasında Yemenli bir grup insanla karşılaşmış ve “Sizler de kimsiniz?” diye sormuştu. Onlar da “Bizler Allah’a tevekkül eden kimseleriz” şeklinde karşılık vermişlerdi. Bunun üzerine Ömer (ra), “Sizler ancak laf söyleyen kimselersiniz. Gerçek şekilde tevekkül eden, tohumu toprağa atan ve Allah’a dayanan kimsedir” dedi.⁴⁴⁷

Dikkat Edin, Bizler Ancak Hakka Tâbi Oluruz ve Bid’at de Çıkarmayız

Ömer (ra) minberde bir defasında şunları söylemişti: Dikkat edin kendi görüşlerine göre hareket eden kimseler ancak sünnete düşman olan kimselerdir. Böyleleri hadisleri bırakıp da kendi görüşlerine göre hareket etmektedirler. Bu şekilde fetva verip hem kendileri sapıtmakta hem de başkalarını saptırmaktadırlar. Dikkat edin bizler ancak tâbi oluruz ve bid’at de çıkarmayız. Biz öncekilerin yoluna tâbi olduğumuz müddetçe sapıtmayız. Amr b. Meymun babasından şunları nakletmiştir: Bir adam Ömer (ra)’a gelip, “Ey Mü’minlerin Emiri! Bizler bazı ülkeleri fethettiğimiz sırada içinde güzel sözler bulunan kitaplarla karşılaştık” dedi. Ömer (ra) onların Allah’ın kitabından sözler olup olmadığını sorunca adam “Hayır” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra) kırbacını istedi ve adamı kırbaçlarken şu âyetleri okudu:

“Elif. Lâ. Râ. Bunlar, apaçık Kitab’ın âyetleridir. Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur’an olarak indirdik. (Ey Muhammed!) Biz, sana bu Kur’an’ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen bundan önce (bu haberleri) elbette bilmeyenlerdendin.”⁴⁴⁸ Sonra şöyle dedi: “Sizden öncekiler kendi âlim ve bilgin-

⁴⁴⁶ el-Bidaye ne Nihaye, X, 235.

⁴⁴⁷ Ashabu Resul, I, 263.

⁴⁴⁸ Yusuf, 12/1-3.

lerinin sözlerine dalıp Tevrat ve İncil'i bir tarafa atıklarından dolayı helâk oldular. Hatta o sözleri ders olarak işlediler. Bu yüzden ilim de yok olup gitti." Eslem şunları aktarmıştır: Ömer (ra)'ın şunları söylediğini işittim: "Kim bu zamanda omuzlarını sallayarak yürümekte? Bilin ki Resûlullah (sav) zamanındaki yaptıklarımızı terk edecek değiliz."⁴⁴⁹

Hasan el-Basri şunları nakletmiştir: İmran b. Husayn daha Bahrey'deyken ihrama girip Ömer (ra)'ın yanına geldi. Ömer (ra) onu bundan sakındırdı ve kendisine kızdı ve "Resûlullah (sav)'in ashabından biri yarınki günde Mısır'da ihrama girmeye kalkışır" dedi.⁴⁵⁰

Ebu Vail'den şunlar rivayet edilmiştir: "Kâbe'de Şeybe b. Osman'ın meclisinde oturuyordum. Ömer (ra) de oradaydı. Bize "Elimde ne varsa hepsini taksim etmek istiyorum" dedi. Ben de "Sen bunu yapamazsın" dedim. Sebebini sorunca, "Senin iki arkadaşın bunu yapmadı" dedim. Bunun üzerine o da, "Onlar bizim aynalarımızdır, onlara uyacağım" dedi.⁴⁵¹

Bu anlatılanlar Ömer (ra)'ın tevhid akidesine ne şekilde sarıldığını onu nasıl muhafaza ettiğini, bid'atlere karşı ne şekilde mücadele ettiğinin göstergesidir. O, İslâm'ın istediği tevhid anlayışını çok iyi kavramıştı. Bunu kavrayıp bu uğruda oldukça gayret gösterdi ve putçuluğun her türlüyle mücadele etti. İnsanların içlerine sirayet edecek olan putçuluğu bertaraf etti. İnsanların içine tevhid anlayışını yerleştirdi. Ömer (ra) imanının, bütün derinliğiyle toplumda yer etmesini sağladı. Bunun yanında gizli olsun açık olsun şirkin her türlüyle de mücadele etti. Bid'atlere karşı çıkıp Resûlullah (sav)'in sünnetine yapışılması konusunda oldukça gayret gösterdi. İşte Ömer (ra)'ın takip ettiği metod buydu.

2. İbadete Dair Meselelere Önem Vermesi

Ömer (ra) Kur'an ve sünnetten anladığına göre din, bütünüyle ibadet demektir. Din Allah'ın gönderdiği hayat metodudur. Hayatın her sahasını kuşatmış, yeme-içme, ihtiyaç giderme, devlet kurma, insanları idare etme, malî siyaseti takip etme, insanlar arası ilişkiler, barış ve savaş

⁴⁴⁹ Mahzu's-Sevab, II, 532.

⁴⁵⁰ A.y.

⁴⁵¹ A.y.

anlarında ortaya çıkan uluslararası ilişkiler tümüyle onun sahası içine girmiştir. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadet olarak bilinen konular kendi başına kuru birer ibadet değildir, aksine Allah'ın rızası uğruna yapılan davranışlardır. İbadeti bu şekliyle eda etmek insanların yeryüzünde var olmalarının şartlarından biridir. Aynı şekilde ibadet insan hayatında inancın yer etmesine, ahlâkî değerlerin yücelmesine, toplumun ıslah olmasına vesile olur. İşte sana Ömer (ra)'ın namaz, hac, zekât gibi dini sembollere ne derecede önem verdiği ve bunların toplumda yer etmesi konusundaki gayretine dair bazı bilgiler:

Namaz

Resûlullah (sav) Müslümanlara namazı emretmiş, camide eda edilmesini hoş karşılamamış, onu terk edeni şiddetli bir şekilde ikaz etmiştir. Ebubekir (ra) de aynı şekilde Hz. Peygamber (sav)'in yolunu takip etti. Ömer (ra) halifelğe gelince namaza önem verdi, kılmaları konusunda insanlara teşvikte bulundu, terk edenlere karşı da oldukça sert davrandı. Valilerine şu mektubu yazmıştı: Benim nazarımda sizin en önemli işiniz namazdır. Kim namazı muhafaza ederse dinini muhafaza etmiştir. Kim de namazı önemsemezse artık ne yapsa boşunadır. Ömer (ra) namazda huşu konusunda oldukça titiz davranırdı. Abdullah b. Ömer şunları aktarmıştır:

“Bir defasında Ömer (ra)'m arkasında namaz kıldım ve üç saf geride olduğum halde onun inlemelerini işitebiliyordum.” Bir başka rivayette de şöyle denilmiştir: “Ömer (ra) bir defasında sabah namazında ‘(Yâ-kub:) Ben sadece gam ve kederimi Allah'a arz ediyorum. Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından (vahiy ile) biliyorum, dedi⁴⁵² âyetini okudu. Öyle ağladı ki en arka saftan bile inlemesi işitilebiliyordu”⁴⁵³ Namazında elini kolunu oynatan birini görünce, “Şayet kalbi huşu içinde olsaydı, âzaları da huşu içinde olurdu” demiştir. Savaş meydanlarındaki askerlerine dair beklediği haberler gecikince konuta durur ve namazında mücahidler için duada bulunurdu. Ehl-i kitapla savaştığı sırada onlara karşı farz namazda kunut okuyup bedduada bulunurdu. Namaz konusunda hem kendisine dikkat eder hem de insanları bu konuda eğitirdi. Farzıyla sünnetiyle namaza önem verirdi. Sünnetlerin terk edilme-

⁴⁵² Yusuf, 12/86.

⁴⁵³ Feteva, X, 374.

sini istemezdi. Şayet akşam namazını bir işten dolayı geç vakitte kıldığında bu yüzden iki köle azad ederdi. Her hangi bir özür olmaksızın namazları cem etmeyi büyük bir günah olarak kabul ederdi. İkinci namazından sonra nafile kılmaktan sakındırırdı. Cuma namazına ilk vaktinde gelmeyenleri azarlardı. Salim b. Abdullah, o da Abdullah b. Ömer'den şunları aktarmıştır: Bir defasında Ömer (ra) hutbedeyken ilk Muhacirlerden biri mescide girdi. Ömer ona, "Hangi saatte geldiğinin farkında mısın?" diye sorunca Muhacir "Meşguldüm ve ezan sesini de duymadım, abdestimi de istediğim şekilde alamadım" dedi. Ömer (ra), "Abdesti de aynı şekilde yaptın, öylemi? Resûlullah (sav) Cuma günleri gusül almaya teşvik ettiğini bilmiyor musun?" diye sordu. Mescitlerde yüksek sesle konuşulmasını istemezdi. Saib b. Yezid'den şunlar aktarılmıştır: "Ben mescideyken bir adam gelip benimle yüksek sesle konuştu." O esnada Ömer (ra) sesimizi duyunca yanımıza adam gönderip bizi çağırdı. Nereden geldiğimizi sorunca, Taif'ten geldiğimizi söyledik. Bunun üzerine, "Şayet buralı olsaydınız canınızı acıttırdım, çünkü Resûlullah (sav)'in Mescidi'nde yüksek sesle konuşuyorsunuz" dedi. Ömer (ra), Resûlullah (sav)'in tavsiyelerine büyük önem verirdi. Abdullah b. Ömer şunları aktarmıştır: Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şayet sizden birinizin eşi mescide gelmek isterse onu bundan men etmesin" Ömer (ra)'ın eşi mescitte namaz kılardı ve Ömer (ra) ona, "Sen benim neden hoşlandığımı muhakkak biliyorsun" dedi. Eşi, "Allah'a yemin olsun ki sen beni bundan men etmedikçe bundan vazgeçmeyeceğim" dedi. Bir defasında Ömer (ra) onu mescitte azarlamıştı.⁴⁵⁴ Bunlar Ömer (ra)'ın Allah'ın kitabını ve Resûlullah (sav)'in tavsiyelerini ne derece önemsendiğini gösteren rivayetlerdir.

Ömer (ra) gecenin en karanlık anında namaz kılmaktan hoşlanırdı. Gece namazına başlar bunu imsâk vaktine kadar devam ettirirdi. Ailesini de uyandırır ve onlara, "Haydin namaza, haydin namaza!" diye seslenip ardında da, *"Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takva ile dir"*⁴⁵⁵ âyetini okurdu. Bir defasında geceleyin uyanıp namaz kılmak istemişti. Fakat insanların işlerinden dolayı zihninde oluşan sorunlar namaz kılmasını engellemişti. Uyumak istedi fakat bunu da yapamadı. Sonra, "Allah'a yemin olsun ki, ne uyuyabiliyorum ne de namaz kılabiliorum. Bir sureye başlıyorum, surenin başında mıyım sonunda mıyım bile-

454 Buhari, No: 865.

455 Tâhâ, 20/132.

miyorum” dedi. Bunun sebebi sorulunca “İnsanların içinde bulunduğu zor durumdan dolayı” demişti. Şayet geceleyin eda edemediği nafileleri olursa bunu gündüz vaktinde yapıyordu ve bu konuda “Kim geceleyin ibadetini eda edememişse bunu gündüz vaktinde” yapsın diyordu.

İnsanların gece vaktinde okuyamadığı hizbini gündüz vaktinde okumalarını isterdi. Kendisi hizbini okuyamadığı vakit bunu sabah namazıyla öğle namazı arasındaki herhangi bir vakitte okurdu. Ömer (ra) müezzin olmayı temenni ederdi. O, şöyle demiştir: “Eğer halifelikle birlikte ezan okumaya güç yetirebilseydim bunu elbette yapardım.” demiştir. Onun dualarında ve dua makamındaki sözlerinden bazıları şunlardır:

Ey Allah'ım! Bütün amellerimi salih eyle! Onları, sadece senin rızan için yapmayı nasip eyle, başka bir kimse için bir şey (riya) kılma.” Yine onun dualarından bazıları: “Allah'ım şayet beni şakilerden yazmışsan bunu sil ve iyiler arasına yaz beni; sen dilediğini yazar dilediğini de bırakırsın. Duama icabet edilmesine gücüm yetmez, benim sadece dua etmeye gücüm yeter. Dua ettiğimde umarım ki duama icabet edilir. İnsanları itaatkâr olmaları hususunda teşvik ederdi. Onlara “itaatkârların dualarını dinleyin ve ne dediklerine bakın, onlardan ancak doğru işler sadır olur” derdi. Kendisine Allah'ın hatırlatılmasından hoşlanırdı. Ebu Musa el-Eş'ari'ye şunu söylemişti: “Ey Ebu Musa, bize Rabbimizi hatırlat” Ebu Musa da Kur'an okur ve beraber ağlaşırlardı.”⁴⁵⁶

Zikir ehliyle oturmayı severdi. Ebu Üseyd'in kölesi Ebu Said'den şunlar aktarılmıştır: Ömer (ra) yatsı namazından sonra mescide kimse'nin kalmasını istemez herkesi dışarı çıkarırdı. Bir defasında bazı kimse'lerin mescide kalıp namaz kıldıklarını görünce onların kim olduğunu sormuştu. Ona, “Bunlar senin ehlinden ey Mü'minlerin Emiri” dediklerinde, o da onlara, “Sizi burada tutan sebep nedir?” diye sormuştu. Onlar “Oturmuş Allah'ı zikrediyoruz” dediklerinden Ömer (ra) de yanlarına oturmuş ve yanında oturan kimseye “Dua oku” demişti. O esnada sıra dönüp bana gelince -ki ben onun hemen yanı başında oturuyordum- bir şey bilmediğimi söyledim. Bana, “Allah'ım beni bağışla bana merhamet et” desen de yeterlidir” dedi. Daha sonra Ömer (ra) kendisi de dua etti. Ondan daha fazla ağlayan kimse yoktu. Aradan bir müddet geçtikten sonra “Şimdi dağılın” dedi.⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ Feteva, X, 51.

⁴⁵⁷ Belazuri'den rivayet edilmiştir.

Teravih Namazı

Teravih namazının cemaatle kılınmasını sağlayan ilk kimse Ömer (ra) 'dir. Bunu tüm İslâm ülkelerine de bildirmiş, böyle yapılmasını emretmiştir. Bunu şu sebeple yapmıştı: Ömer (ra) bir Ramazan akşamında mescide gidince orada insanların dağınık halde kendi başlarına namaz kıldıklarını gördü. Onlara, "Bunların bir imamın öncülüğünde kılmaları, sonradan ortaya konmuş bir iş olarak ne de güzel bir iş olur" dedi. Sonra onları bir araya getirdi ve başlarına Ubey b. Ka'b'ı imam tayin etti. Abdurrahman b. Karin şunlar aktarmıştır: Bir başka gece Ömer (ra)'le beraber dışarı çıktım. İnsanlar gece namazına kalkmışlardı. Bunu gören Ömer (ra), "Şu gecenin son yarısında kalkanlar, ilk yarısında kalkanlardan ne de iyi yapıyorlar" dedi. Kimse teravih namazını ortaya çıkaranın Ömer (ra) olduğunu düşünmesin. Bunu vaz eden Resûlullah (sav)'dir. Ancak Ömer (ra) onun cemaatle kılınmasını istemiştir. Çünkü insanlar bunu tek başlarına kılıyorlardı. Bu yüzden Ömer (ra) cemaat halinde kılınmasını öngördü. Resûlullah (sav) bu namazı insanlara tavsiye edendir ve Ömer (ra) de ona uymuştur. Resûlullah (sav) insanların Ramazan gecelerini ihya etmelerini isterdi. Bu konuda, "Kim Ramazanın gecelerini inanarak ve sevabını Allah'tan umarak ibadetle geçirirse geçmiş günahları affolunur" buyurmuştur.

Urve b. Zübeyr'den şunlar aktarılmıştır: Hz. Aişe şunları anlatmıştı: Bir gece yarısında Resûlullah (sav) evden dışarı çıktı ve gidip mescitte namaz kıldı. Bazı adamlar da gelip onunla namaz kıldılar. Sonra çok sayıda adam geldi ve hepsi de Resûlullah'la beraber namaz kıldılar. Bu üç gece devam etti ve üçüncü gecede insanların sayısı daha da arttı. Dördüncü gece Resûlullah (sav) namaza gitmedi. Sabah namazı için evden çıktı onlara, sabah namazını kıldırды ve ardından da onlara dönüp, "Evet, bu konuda sizden hiçbir şüphem yok. Ancak ben bu namazın size farz kılınmasından korktum. Farz olduğu takdirde bunu kılmak size zor gelebilir" dedi. Sonra da bu namazı (teravih) olduğu gibi insanlara bıraktı. O günden sonra böyle devam etti. Fakat Ömer (ra)'ın, "Sonradan çıkarılmış ne de güzel bir iş olur" sözüne gelince, lugatte anladığımız şekildedir. Yoksa dinde yeri olmayan bid'at anlamında değildir. Onun bu namazın cemaatle kılınmasını arzulaması onun düzen ve intizamı sevmesinden dolayıdır.

Zekât, Hac ve Ramazan Orucu

Ömer (ra) zekâta çok büyük bir önem verirdi ve onu belli bir düzene oturttu. Zekât, devletin gelir kaynakları arasına soktu. İnşallah bu konuyu malî düzenlemelerden bahsederken ele alacağız.

Hac konusuna gelince, Ömer (ra) halifeliği zamanında defalarca hacca gitmiştir. Onun on kez haccettiği belirtilmiştir. Bu da demektir ki bütün halifeliği boyunca hacca gitmiştir. Bir rivayete göre de dokuz kez hacca gitmiştir.

Halife ya da valilerin insanlara karşı vazifelerinden bazıları şunlardır:

—İnsanları hac konusunda bilgilendirmek ve onlarla beraber bu ibadeti yapmak

—Şer'i ahkâma göre bu ibadeti yerine getirmelerini temin etmek

—Hac zamanında idarecinin hacda yapılması gerekenleri düzenlemesi

—Şer'i ahkâma tâbi olması

—Namazlarda imamlık yapması ve hutbeler vermesi

Ömer (ra) insanları hacca teşvik ederdi. Bu konuda şunları söylerdi: “İsterdim ki adamlarımı değişik bölgelere göndereyim de hali vakti yerinde olup da hacca gitmeyenleri tespit etsinler ve bunlara cizyeyi şart koşsunlar.”⁴⁵⁸ Hac ayları hariç insanların diğer aylarda da umre yapmasını isterdi. Bilindiği üzere Ebubekir (ra) ve Ömer zamanında insanlar umreyi de hac zamanında yaparlardı. Ömer (ra) insanların diğer aylarda da umre yapmasını böylece Kâbe'nin çevresinin her zaman canlılığını korumasını istedi. Bu, Ömer (ra)'ın insanlar için tercih ettiği en faziletli amellerden biriydi. İmam Ahmed ve diğer imamların da dediği gibi Hacc-ı Temettu, Hacc-ı Kıran ve Hacc-ı İfrad'dan daha faziletlidir. Yine onun yaptığı bir diğer husus da Kâbe'nin örtülerinin her yıl değiştirilip hacılara taksim edilmesiydi.

Namaz konusuna gelince, Ömer (ra) bu konuda da Resûlullah (sav)'in metodu üzereydi. Bir defasında bulutlu bir günde iftarını açıp da ardından güneşin batmadığını anlayınca “İçtihadımızda hata ettik” de-

⁴⁵⁸ Feraidu'l-Kelam, s. 173.

mişti. Kendisine bir adamın bütün bir yılı oruçla geçirdiği haberi gelince kalkıp yanına gitmiş ve kırbacı başında tutarak “Ey bütün seneyi oruçla geçiren adam, ye!” demişti. Oldukça çok ibadet ederdi. Namaz konusunda gayet titizdi. Oruca çok değer verirdi ve ömrünü sonlarında bunu daha da ileri dereceye götürmüştü. Çokça infakta bulunurdu. Halifelige geldiği sırada her yıl haccetmeye başladı. Hz. Peygamber (sav)’in yanında bütün savaflara iştirak etmişti. Cihadını Hz. Peygamber (sav)’den sonra da devam ettirdi. Halifeligi sırasında gerçekleşen bütün savaflar ve fetihlerin ecrini almıştır. Çünkü bu mukaddes savaflara vesile olan oydu. O zikir ehli biriydi. Bu konuda şunları söylemiştir: “Allah’ı zikredin, çünkü bu şifadır. İnsanları zikretmekten de sakının, çünkü o da hastalıktır. Uzletten de payınıza düşeni alın!”⁴⁵⁹

3. Çarşı ve Ticarete Önem Vermesi

Ömer (ra) çarşı ve pazarlarda ticaretle uğraşanların davranışlarını araştırır, onların İslâm ahkâmına göre hareket etmelerini isterdi. Bazı adamlarını bu yerleri denetlemeleri için görevlendirirdi. Saib b. Yezid’i Medine’deki çarşıda görevlendirmişti. Abdullah b. Utbe’yi ve başkalarını da bu hususta görevlendirmişti. Araştıranlar göreceklendir ki İslâm devletindeki hisbe teşkilatı İslâm’ın ahkâmına riayet eden bir toplumsal tabaka ortaya çıkarmıştır. Bu teşkilatın gelişmesi İslâm toplumunun gelişmesiyle paralellik arz etmiştir. Şartlarının gelişmesiyle bu müessese daha da önem kazanmıştır.

Ömer (ra)’ın çarşı-pazarda hisbe teşkilatına büyük derecede özen gösterdiği tespit edilmiştir. Ömer (ra) çarşıda elinde kırbacıyla dolaşır. Hak edeni onunla terbiye ederdi. Enes b. Malik şunları anlatmıştır: Ömer (ra) ’i Medine’de çarşıda, üzerinde on kadar yama bulunan bir elbise içinde, başında da sarığı olduğu halde gördüm.⁴⁶⁰

Hafız Zehebi, Katade’nin şu sözlerini aktarmıştır: Ömer (ra) halifeligi sırasında üzerinde yamalar bulunan bir cübbe giyerdi. Çarşıda dolaşırken elindeki kırbacıyla insanları te’dib ederdi. Onun ihtisab teşkilatına verdiği önemi gösteren bir hadise de Müslim’in Malik b. Evs b. Hada-

⁴⁵⁹ Veki’, Zühd, II, 517.

⁴⁶⁰ Ibn Sâd, Tabakat, III, 330.

san'dan naklettiği şu hadisedir: Ben pazara gidip “Kim dirhem almak ister?” diye sordum. Talha b. Ubeydullah, “Bize altınlarını getir, şayet hizmetçimiz gelirse sana bunun karşılığında gümüş veririz” dedi. O sırada orada bulunan Ömer (ra), “Hayır asla böyle yapamazsın! Allah’a yemin olsun ki ya onun gümüşlerini ya da altınlarımı geri vereceksin. Çünkü Resûlullah (sav), “Hurma hurmayla, buğday buğdayla, arpa arpa ile ve tuz tuzla olduğu gibi ve elden ele değiştirilmelidir. Kim fazla verdi veya aldıysa, faizli iş yapmıştır. Ancak şu istisna ile ki, sözkonusu malın rengi farklı olursa”⁴⁶¹ buyurmuştur. Onun çarşılarında ihtisaba önem verdiğini gösteren bazı rivayetler de şu şekildedir: Adamın birinin süte su karıştırıp onu da döktüğünü görünce bundan men etmişti. Çünkü malın yok edilip değerinin yükseltilmesini istemiyordu. Bir defasında Hatıp b. Ebu Beltaa’nın malı değerinden aşağı bir fiyata sattığını görünce böyle yapmamasını söylemişti. İnsanların tekellilik yapmasına müsaade etmezdi. Fakat deve satın alıp da bunları yaz-kış besleyip de sonradan Medine’ye gelip de satanlara müsaade edeceğini, hatta böyle kimselerin kendisinin misafiri olacağını söylemişti. O tekelliliği, insanlara zarar verdiği müddetçe yasaklama yoluna gitmişti. İmam Malik ondan şunu nakletmiştir: “Bizim çarşımızda tekellilik yoktur. Hiç kimse bizim pazaraımıza gelen rızkı kendi tekeline alıp da bize karşı tekelliliğe girişmez.”⁴⁶²

Bu konuyla ilgili verilen bilgiler o dönemde tekellilikten maksadın fiyatların birilerinin kontrolü altına girmesidir. Bu da o dönemde dul, yetim ve fakir kimselere zarar vermekteydi. Ömer (ra), Hatıp b. Ebu Beltaa ile konuşurken buna işaret etmiştir. Çünkü Hatıp, iki ölçek malı bir dirheme satıyordu. Ondan dört ölçek malı bir dirheme satmasını istemişti. Ömer (ra) fiyatlara müdahale ediyor, malların en uygun fiyata satılmasını istiyordu. Böyle bir müdahaleyi ihtiyaç durumunda yapıyordu. Bunu hem tüccarlar hem de malı tüketenler için yapıyordu. Bir defasında Medine’deki pazara yağ getiren bir adamın pazardaki fiyattan değişik bir fiyatla sattığını görünce ona ya aynı fiyatta satmasını ya da başka bir yere gitmesini söyleyerek müdahalede bulunmuştu.⁴⁶³

461 Müslim, No: 1586.

462 Mevsuatu Fıkhu Ömer, s. 29.

463 Tarihu el-Medinetu'l-Münevvere, II, 749.

Alış-verişe Dair Helâl ve Haramların Bilinmesini Tüccarlara Şart Koşması

Ömer (ra) elindeki kırbacıyla, çarşı pazarda alış-veriş ahkâmını bilmeden bu işi yapanları cezalandırırdı. Şunu söylerdi: Kim ribanın (faiz) ne anlama geldiğini bilmiyorsa pazara çıkmasın. Çarşıları dolaşır bazı tüccarları kırbaçladığı olurdu. Kırbaçlarken de şunları söylerdi: Kim bu işte derinleşmemişse bizim çarşılarımıza gelip de alış-veriş yapmasın. Çünkü bilmeden ya faiz yer ya da başkasına yedirir. Ömer (ra) bu konuda her şeyi önemser sadece belli bir konu üzerinde yoğunlaşmazdı. Ticareti en iyi düzeye getirecek esasları belirlemişti. Paranın elden ele dolması hususunda titiz davranırdı. Bu işte sebat ve istikrarın olmasını isterdi. Aldatma, hile ve tekelciliğe mahal vermezdi. Ticareti ilgilendiren hususların tüccarlar tarafından bilinmesini isterdi. Zararları bertaraf edecek olan kısa ve öz kararlar yayınlar ve her şeyi kayıt altına alırdı: Onun bu işteki prensibi, “Kim bu hususta derin bilgiye sahip değilse pazarlarımıza yaklaşmasın” şeklindeydi.⁴⁶⁴

Onun ortaya koyduğu bu prensip günümüzdeki şu hükme benzetilmektedir: “Kim şu şu işlerde yetki ve izin sahibi değilse o işlerde çalışmasına müsaade edilmez.” Görüldüğü üzere devletler, pazar ve piyasalarda çalışmayı belli şart ve esaslara bağlamışlardır. Ticaret odaları bu işi belli düzenlemeler ölçüsünde serbest bırakmışlardır. Bu da ticaretin sağlıklı olmasını, kamunun bu konuda rahat etmesini temin içindir. İşte Ömer (ra) bu işte insanlardan çok önce tedbirler almıştır ve bu konuda bu yüzden bir üstünlüğü vardır. Pazarlarda işi kaosa bırakmamıştır. Tam tersine bu konuda memurlar görevlendirmiş, denetmenler tayin etmiş, danışmanlar oluşturmuştur. Süleyman b. Haseme’yi pazarlarda çalıştırmıştır. Aynı şekilde Saib b. Yezid, Abdullah b. Utbe b. Mes’ud’la beraber Medine’deki pazardan sorumlu şahıs idi. Bu dönemde pazarlardan sorumlu genel bir danışmanın olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında her bir pazardan sorumlu şahıslar da vardı. Bunların görevleri arasında pazarı düzenlemek, tertipli hale getirmek, insanların rahatlıkla alış-veriş yapmasını temin etmek gelirdi. Onların ihtiyaçlarını belirlemek yine onla-

rın görevleri arasındaydı. Şayet İslâm devletinde bir idareci bunları temin ederse bunun karşılığında Allah'tan ecir alır. Ömer (ra) bu konuda yaptıkları tam bir düzen içindeydi. Dakik ve işler haldeydi. İslâm her asır ve zamanda insanların selâmeti hususunda her şeyi temin etmiş, geri kalmış milletlerin ilerlemesi yolunda gayretli olmuştur. Milletleri gerileme ve yok olma durumuna karşı korumuştur. İlerlemek isteyen milletlerin önüne de asla bir engel koymamıştır. İlerlemeden habersiz milletleri de gaflet içinde bırakmayı asla düşünmemiştir.

İnsanlara Çalışkan Olmalarını Emretmesi ve Onları Kazanmaya Teşviki

Ömer (ra) insanları çalışmaya ve geçimlerini kazanmaya teşvik ederdi. Muhammed b. Sirin babasından şunları aktarmıştır: “Bir defasında Ömer (ra)’le beraber akşam namazını kılmıştım. Elimde küçük bir kumaş balyası vardı. Ömer (ra) onu görünce “ne olduğunu” sordu. Ben de “Kumaş balyasıdır. Onları alıp satarım” dedim. Bunun üzerine Ömer (ra), “Ey Kureyş topluluğu, bunlar size zor şeyler gelmesin. Alış-veriş idareciliğin üçte birine denk düşen bir ameldir” dedi. Hasan el-Basri, Ömer (ra)’ın şunları aktardığını haber vermiştir: “Kim bir konuda üç defa ticaret yapar da bunda bir şey elde edemezse artık başka bir işe koyulsun.”⁴⁶⁵

Bir diğer sözü de şu şekildedir: “Sanatkârlığı öğrenin, o ihtiyaçlarınızı temin etmeniz konusunda neredeyse yegâne iş haline gelecektir” ; “Şayet şu alış-veriş olmasaydı insanlara yük oluverirdiniz” ; “İnsanların düşük göreceği bir iş de olsa çalışıp geçim temin etmek insanlara el açmaktan daha hayırlıdır” ; “Sizden biri satmak üzere bir deve satın alırsa onu besleyip iyi bir seviyeye getirdikten sonra satsın.” “Ey fakirler topluluğu! Kalkın ve ticaret yapın, önünüz açık ve insanlara yük olmayın!” ; “Sizden biri çalışmaktan geri durup da rızık konusunda ellerini Allah’a açıp, ey Allah’ım bana rızık ver, demesin. Bilirsiniz ki gökler ne altın ne de yağmur yağdırmaz. Allah (cc) insanları birbirleri sayesinde rızıklandırır.” Ömer (ra) bu sözleri söyledikten sonra şu âyeti okumuştur: “*Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan isteyin. Allah’ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz.*”⁴⁶⁶ Ömer (ra) bir delikanlı

⁴⁶⁵ Nizamu’l-Hukume, II, 20.

⁴⁶⁶ Cuma, 62/10.

gördüğünde “Mesleğin var mı?” diye sorar ve olmadığını öğrenince, “Bu şahıs gözümünden düştü” derdi. Bir sözünde “Ben Allah yolunda cihad ederken ölmeyi arzu ederim. Şayet ölümle bu şekilde karşılaşmayacak olursam bineğim üzerinde Allah’ın fazlını ararken ölmeyi tercih ederim” demiş ve ardında da “Bir kısmınız Allah’ın lütfundan (rızk) aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler”⁴⁶⁷ âyetini okumuştur.⁴⁶⁸

Ömer (ra)’ın Müslümanların İleri Gelenlerinin Ticareti Terk Etmesinden Endişe Etmesi

Ömer (ra) halifeliği sırasında bir defasında çarşıya iner ve orada Nabatilerin ticaret yaptığını görür. Bundan dolayı sıkıntıya kapılır. İnsanları topladığı bir anda onlara, ticareti bırakmalarından dolayı azarda bulunur. Orada bulunanlar şunu söylerler: “Allah (cc) bizlere verdiği rızık-tan dolayı bizi ticarete muhtaç bırakmadı.” Bunun üzerine Ömer (ra), “Allah’a yemin olsun ki, şayet bunu bırakırsanız erkekleriniz onların erkeklerine, kadınlarınızda onların kadınlara muhtaç hale gelirler” dedi. Müslümanların iler gelenlerinin ticaretten geri kalmaması için adamlar görevlendirir ve onlar hakkında bilgiler toplardı. Ancak Allah yolunda savaşanların bundan geri kalmasına izin verirdi.⁴⁶⁹

Ömer (ra)’ın Gece Teftişleri

Şüphesiz ki gece teftişleri emniyet açısından en önemli faaliyetlerdendir. Rivayetlere Ebubekir (ra) zamanında gece teftişlerinden sorumlu kimse Abdullah b. Mes’ud’dur. Fakat Ömer (ra) bu işte bizzat kendisi çalışmıştır. Gece teftişlerine çıkarken yanına kölesi Eslem’i alırdı. Bu işte Abdurrahman b. Avf’ı da yanına aldığı rivayet edilmiştir. Gece teftişleri, hırsızları takip ve fesat çıkarmak isteyenlerin tespit edilip şerlerinin önlenmesi içindir. Böyle bir girişimin emniyet teşkilatının kurulması yolunda atılan ilk adım olduğunu söylememiz icap eder. O dönemde emniyet teşkilatı henüz oluşturulmamıştı ve insanlar kendi kendilerini koruyup aralarında çıkan sorunları gündüz vakitlerinde halletmeye çalışı-

⁴⁶⁷ Müzemmil, 73/20.

⁴⁶⁸ Nizamul-Hukume, II, 20.

⁴⁶⁹ A.y.

yorlardı. Fakat gece vakitlerinde emniyet işinden bazı kimselerin sorumlu tutulması gerekiyordu. Aksi takdirde kötülük yapacak olanlar çıkabilir ve insanlara zarar verebilirlerdi. Aynı şekilde gündüzleri de bu işi takip edenlerin olması gerekmektedir. Bu yüzden emniyet teşkilatı kurulmuştur. Böylece geceleri emniyeti muhafaza etme sürekli olması gereken bir iş oluvermiştir.

Ömer (ra) bizzat kendisi Müslümanların bekçiliğini yapmıştır. İslâm toplumunu muhafaza, onların emniyetini temin etme için Ömer (ra) geceleri Medine’de teftişe çıkardı. Medine o günün dünyasında idare merkezi ve İslâm devletinin başkentiydi. Ömer (ra), görevlendirdiği memurların her şeyi kendisine ulaştıramayacaklarını bildiğinden ve bu yüzden bazı hususların insanların gözünden kaçabileceğini düşünerek teftişlere çıkıyordu. Aynı zamanda bu konuda çok sayıda tedbirler de almıştı. İşte bunlardan bazıları:

Çocukların Erken Yaşlarda Sütten Kesilmesini Yasaklamıştı

Ömer (ra)’ın kölesi Eslem anlatmıştır: Bir grup insan Medine’ye ticaret için gelmişti. Ömer (ra) Abdurrahman b. Avf’a onlara beraber göz kulak olmayı söyleyince Abdurrahman bunu kabul etti. Geceyi onlara yakın bir yerde geçirirlerken namaz kıldıkları esnada misafirlerden birinin çocuğu ağlamaya başladı. Ağlama sesini işiten Ömer (ra) kalkıp çocuğun annesinin yanına gitti ve “Allah’tan kork ve çocuğuna iyi davran” dedi ve geri döndü. Gecenin son kısmında yine ağlama sesi gelince Ömer (ra) tekrar yanlarına gidip, “Sen ne de kötü bir annesin ne oluyor da geceden beridir bu çocuk ağlamakta?” dedi. Kadın, “Ey Allah’ın kulu! Ben ona yemek yedirmek istiyorum, fakat bir türlü yemiyor” deyince Ömer (ra) bunun sebebini sordu. Kadın, Ömer (ra)’ın sütten kesilmiş bebeklere erzak dağıtımında yer verdiğini belirtti.

Ömer (ra) çocuğun yaşını sorunca kadın “Şu kadar ay” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), “Yazıklar olsun, onu sütten kesmekte acele etmişsin” dedi. Sabah namazını kıldırırken çocuğun ağlamasından dolayı ne okuduğunun farkında değildi. Bu yüzden, “Ömer’e yazıklar olsun, Müslümanların çocuklarını nasıl da perişan etmiş!” diye söylendi. Daha sonra bir tellal çağırıp insanlara çocuklarını erken şekilde sütten kesmemelerini ilân etmesini söyledi. Her çocuğu, erzak dağıtımında göz önünde bulunduracağını belirtti. Daha sonra bunu tüm bölgelere de bil-

dirdi. ⁴⁷⁰ Bu ne güzel ve âdilane bir davranış! İşte bu şekilde her doğan çocuk divana kaydedilmiş ve kendisine maaşta yer verilmiştir. Çünkü beytülmalde her Müslüman'ın hakkı vardır. Ondan sorumlu olan kimse güvenilir ve sağlam kişilerdir ve malları hak ettiği yerlere harcamak zorundadırlar. Hak etmeyene onu vermezler.

Askerlerin Eşlerinden Ne kadar Süre Uzakta Kalacaklarını Belirtmesi

Ömer (ra) gece teftişlerinin birinde bir kadının şu şekilde bir şiir okuduğunu duydu:

Gece uzadı yıldızlar akıp gitmekte
Uykum kaçmış durumda ve oynaşacağım arkadaşım yanımda değil
Onunla peş peşe oynaşacağım
Gece karanlığını dağıtan ay misâli
Onu yakınında bulan kimse bununla sevinir
Yumuşak yastıklarla onunla olmak kötü olmazdı
Vallahi şimdi burada olsaydı
Şu altımdaki yatak yanlarından sallanırdı
Fakat ben nefsimden dolayı korkuyorum
Zaman ki her şeyi yazan bir kâtiptir

Bu sözler üzerine Ömer (ra), “Allah sana merhamet etsin” dedi. Daha sonra ona elbise ve para yardımında bulundu. Sonra kendi hanımını yanına çağırdı. Bir rivayete göre de kızı Hafsa'nın yanına gitti. Hafsa, “Ey Mü'minlerin Emiri, bu saatte seni buraya getiren şey nedir?” diye sordu. Ömer (ra), “Ey yavrucuğum, bir kadın kocasının yokluğuna ne kadar süre dayanabilir?” diye sordu. Hafsa, “Üç-dört ay sonra sabrı tükenir” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra) valilerine askerleri dört aydan fazla tutmamalarını söyledi. İşte bu, Ömer (ra)'ın eşlerinden uzak kalmış olan erkekler için uyguladığı siyasettir. Bu konuda hiç kimse Ömer (ra)'a itirazda bulunmadı. Ömer (ra) bu müddete riayet etmeyenlerle karşılaşın-

⁴⁷⁰ el-Bidaye ve Nihaye, VII, 140.

ca onlara şöyle bir düzen getirdi: Eşlerinden uzun süre uzak kalıp da onlara nafakalarını göndermeyen kimselerin isimlerini tespit edince sorumlu komutanlarına şunu yapmalarını söyledi: “Ya kendi hanımlarına dönecekler, ya da onlara yeterli derecede nafaka göndereceklerdir. Aksi takdirde onları boşayacaklar ve bu durumda da geçmiş nafakalarını da ödeyeceklerdir.”⁴⁷¹

Mücahitlerin Irz ve Namuslarının Korunması

Ömer (ra)’ın gece teftişleri neticesinde başarıya ulaştığı hususlardan biri de mücahitlerin geride kalan eşlerine sahip çıkmasıdır. Bir gece vaktinde Medine’de teftişe çıktığı sırada işittiği bir şiirden dolayı içine şüpheler düşmüştü. Bir kadın gece vaktinde içki içme arzusunda ya da bir gençle beraber olma talebinde bulunuyordu. Bu gerçek bir istek de olabileceği gibi sade bir şiirin mısraları da olabilirdi. Ömer (ra) ’i şüpheyeye düşüren şiir şuydu:

Acaba içmek için şarap bulamaz mıyım

Ya da Nasr b. Haccac’la beraber olmama imkân yok mudur!

Ömer (ra) sabah olur olmaz Nasr b. Haccac’ı yanına çağırdı. Onun yüz bakımından insanların en güzellerinden olduğunu ve çok güzel şiir okuduğunu gördü. Ömer (ra) sarık takmasını söyledi. Takınca daha da güzelleşti. Ömer (ra) onu Basra’ya sürdü. Çünkü kadınların onun yüzünden fitneye düşmesinden korktu. Bir fenalığı engellemek ve cihad meydanlarında Allah yolunda savaşan askerlerin ırzlarını korumak için bunu yaptı. Onun bu davranışı ne de uzak görüşlü bir siyaset ve kamu menfaatini ne derece düşündüğünü göstermesi açısından önemlidir. Nasr’ın güzelliği, kadınları, kendi kocalarından uzak kalmış olmalarından dolayı onları fitneye düşürebilirdi. Bu gence ilk yapılacak olan şey de onu askerî bir bölgeye gönderip savaş tecrübesi kazanmasını sağlamaktı. Ya da onun kahramanlık nedir, görmesini temin etmek lazımdı. Bu sebeple Ömer (ra), onu Basra’ya gönderip bir nevi tedavi etmek istedi.

⁴⁷¹ Evveliyatu Faruk, s. 170.

Bu hadiseyi duyan kadın da korkmuştu. Bu yüzden elini çabuk tutup bu konuda şu şiirleri okumuştı:

Benden dolayı korkan idareciye şunu deyin
Neme lazım içki, neme lazım Nasr b. Haccac
Ben Ebu Hafsa'dan yardım görmüş bir kimseyim
Sayesinde süt içmekteyim ve geceleri gözümü haramdan sakındır-
mışım

Nefse gelince, takva onu yermiştir ve bağlamıştır
Öyle bağladı ki neticede pes etmiştir
Zannı hakikat gibi düşünmeye kalkışma
Gidilecek yol Allah'tan korkanların gittiği yoldur

Ömer (ra) kadına şu haberi gönderdi: “Senin hakkında bana ancak hayırlı haberler ulaştı. Ben, Nasr’ı senden dolayı bu şehirden çıkarmadım. Duyduğuma göre kadınların yanına girip çıkıyor ve ben de o kadınlardan emin değilim.” Ömer (ra) bu sözlerden sonra ağlamış ve “İnsanın heva ve hevesi hâkimiyet altına alan Allah’a hamdolsun. O Allah ki nefislere gem vurmuştur.”⁴⁷² Ömer (ra) daha sonra Basra’daki valisine bir mektup yazdı. Vali, gelen elçiye yanında günlerce tuttuktan sonra bir telal çağırıp, “Posta çok geçmeden Medine’ye yola çıkacak. Kimin bir ihtiyacı varsa yazsın” diye ilân verdirdi. Nasr b. Haccac içinde şu şiir bulunan mektubunu yazdı: “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla, Mü’minlerin Emiri Ömer’e! Allah’ın selamı senin üzerine olsun:

Vay şu ömrüme, sen beni sürdün mü yoksa rezil mi ettin
Bana karşı duyduğun hisler yanıltan başka bir şey değildir
Bana karşı bir şüphe yoktu
Ve benim için iki Mekke’de bir makam vardı
Bana daha misli görülmemiş bir zanda bulundun
Meclislerde konuşacak sözüm kalmadı
Zannın insanların bana ikramda bulunmasına mani oldu
Önceki sadık babalar ne de cömert kimselerdi
Zannın sebebiyle memleketimden uzağım
Oruçlunun yemeğe uzaklığı gibi akrabalarım uzağım

⁴⁷² Menakıbu Ömer, s. 92.

İşte içinde bulunduğum budur, acaba beni geri döndürmez misin
 Artık sırtım iki büklüm olmuş haldeyim
 Sen ki hidayet imamısın, kovma şu Müslüman'ı
 O ki kendisini haramdan sakınmış ve nefesine gem vurmuştur

Ömer (ra) bu sözleri okuyunca, "Ben idarede bulunduğum müddetçe izin vermem" dedi. Adam ancak Ömer (ra)'ın vefatından sonra Medine'ye dönmüştür.

Ömer (ra)'m gece teftişlerinde buna benzer şüpheli bir hadise daha yaşanmıştır. Medine'de bir gece vakti dolaştığı sırada kadınların kendi aralarında konuşup karşılıklı soru sorduklarını işitti: Kadınlardan biri "Medine'nin hangi genci daha yakışıklıdır?" diye sorunca onlardan biri "Ebu Züeyb" dedi. Sabahleyin Ömer (ra) adı geçen genci yanına çağırdı. Onun gençlerin en yakışıklısı olduğunu gördü. Ona, "Sen onlar için bir fitnessin, git ve sakın bu civarda ikamet etme!" dedi. Genç, "Şayet beni göndereceksen, amcamoğlu Nasr b. Haccac'ın yanına gönder" dedi. Bu, Süleymoğullarından gönderilen ikinci adamdı. Ömer (ra) onu amcası oğlunun yanına gönderdi.⁴⁷³

Ömer (ra)'ın yaptığı bu davranışlar ümmetin içinde bulunduğu durumun bir gereği idi. Ömer (ra)'ın şahsiyeti bunu icap ettiriyordu. O, orduları kuvvetlendireceğine ve insanlardan Allah yolunda savaşmaya gücü yetenleri buna alıştıracağına ahdetmişti. Ömer (ra) güçleri yerinde olan bu iki genci nasıl da olur Medine'de kalmalarına müsaade ederdi. Onların Medine'nin dışına çıkarılmaları şiir okuyup kadınlarla oturmalarından daha evladır.

Kıyamet Gününde Benim Günahımı Sen Üstlenecek misin?

Ömer (ra)'ın kölesi Eslem şunu anlatmıştır: Bir defasında Ömer (ra)'ın yanında bulunduğum bir sırada Harre'ye⁴⁷⁴ çıkıp gitti. Sırar denen mevkiye gelince durdu. Orada yanmakta olan bir ateş gördü. Bana, "Ey Eslem şurada gece ve soğuktan etkilenmiş yolcular görüyorum, haydi oraya gidelim" dedi. Hızlı bir şekilde yanlarına gittik. Orada çocuklarıyla beraber oturan bir kadın gördük. Yaktığı ateşin üzerinde bir tence-

⁴⁷³ Belazuri'den aktarılmıştır, s. 211.

⁴⁷⁴ Medine civarında volkanik taşların bulunduğu bir yerin adıdır.

re vardı. Çocuklar da ağlamaktaydı. Ömer (ra), “Ey ışığın etrafında kümelenmiş olanlar” deyip onlara selam verdi. Onlara, “Ateşin etrafında kümelenmiş olanlar” demekten çekindi. Kadına “Yanınıza yaklaşabilir miyiz?” diye sorunca, kadın, “Hayır için olursa evet, aksi takdirde çekip gidin” dedi. Ömer (ra) onlara yaklaştı ve “Burada ne yapmaktasınız?” diye sordu. Kadın, “Soğuk ve gece karanlığı bizi esir aldı” dedi. Ömer (ra) çocukların neden ağladıklarını sorunca kadın, “Açlıktan” dedi. Ömer (ra) tencerede kaynamakta olanın ne olduğunu sorunca kadın, “İçinde su var, onları avutup uyutmak için koydum, Allah elbette Ömer’le aramızda hüküm verecektir” dedi. Ömer (ra), “Ömer’in nereden sizden haberi olsun ki?” dedi. Kadın “Bizim idareimizi üstlenecek ve sonra da bizden haberi olmayacak, öyle mi?” dedi. Ömer (ra) bana, “Haydi gel gidelim” dedi. Hızlıca un deposuna yöneldik. Bir çuval un ve bir miktarda yağ çıkardık. Bana, “Bunları sırtıma yükle” dedi. “Sen dur ben taşıyayım” deyince, “Kıyamet gününde sen mi benim günahımı taşıyacaksın, hay seni annen doğurmasaydı!” şeklinde karşılık verdi. Kendisi yüklendi ve hızlı bir şekilde oradan ayrılıp kadının olduğu yere gittik. Bir miktar un ve yağ çıkarıp kadına, “Sen dur ben yapacağım” deyip ateşe üfle-meye başladı. Üstü başı duman içinde kaldı. Neticede yemeklerini pişirdi. Bir tepsinin içine boşalttı. Sonra da çocuklara yedirmesini söyledi. Çocuklar karınlarını doyurduktan sonra gitmek için kalktık. Geriye kalan un ve yağı da orada bıraktık. Biz kalkarken kadın, “Allah sana hayırlar versin, Mü’minlerin Emiri’nin yapması gerekeni sen yapıyorsun” dedi. Ömer (ra) de, “Onun için hayır temennisinde bulun, şayet Mü’minlerin Emiri’ne gidersen beni orada bulacaksın” dedi. Ömer (ra) oracıkta bir kenara çekilip uzandı. Ben, “Sen böyle yapmazdın” dediğimde benimle bir şey konuşmadı ve öylece bekledi. Çocukları seyrediyordu. Çocuklar uyuyuncaya kadar öylece seyretti. Sonra da ayağa kalkıp Allah’a hamdetti. Sonra bana yöneldi ve “Ey Eslem! Açlık onları aç bıraktı ve uyumalarına engel oldu. Ben onların rahatladıklarını görünceye dek beklemek istedim” dedi.⁴⁷⁵

Hafız İbrahim bu hadiseyi şu şekilde mısralara dökmüştür:

Altında ateş yanan tencerenin önünde dumanlar içinde kaldığını
gördük

Ateşi yakmak için çabaladığını gördük

O halde saç-sakalı bir birine karışmış vaziyette

⁴⁷⁵ el-Kamil fi Tarih, II, 214.

Dumanlar her tarafını sarmış halde
 İşte böyle Mü'minlerin Emiri
 İnsanları idare ederken, Allah sana uzun ömürler versin
 Yarın ki günde ateşten korktuğundan ateşi kucakladı
 Allah korkusundan gözler nice yaşlar döktü

Ey Mü'minlerin Emiri! Arkadaşını Bir Erkek Çocukla Müjdele

Ömer (ra) bir gece vaktinde teftişe çıktığı sırada daha önce hiç görmediği bir eve rastladı. Eve yaklaştığında bir kadının inleme seslerini işitti. Orada bir adamın oturduğunu görünce yanına yaklaştı ve selâm verdi. Adama kim olduğunu sorunca, adam Medine dışından geldiğini ve Ömer (ra) 'den kendisine bir şeylerin kismet olabileceğini söyledi. Ömer (ra) evden gelen sesin ne olduğunu sorunca adam, "Doğum yapmak üzere olan bir kadın, şayet imkânın varsa Allah için yardım et" dedi. Ömer (ra) yanında kimsenin olmadığını da öğrenince hemen kalkıp eşi Ümmü Gülsüm bint Ali'nin yanına gitti. Ona "Allah için hayır işlemek ister misin?" dedi. Ümmü Gülsüm ne olduğunu sorunca yabancı bir kadının doğum yapmak üzere olduğunu ve yanında kimsesinin olmadığını söyledi. Ümmü Gülsüm kendisinin kabul etmesi durumunda yardım edeceğini söyledi.

Ömer (ra) bu iş için ne lazımsa yanına almasını söyledi. Ömer (ra) de yanına un, yağ ve bir miktarda bakliyat aldı. Beraber evin olduğu yere gittiler. Oraya vardıkların da Ümmü Gülsüm'ü kadının yanına girmesi için gönderdi. Orada duran adama ateş yakmasını söyledi. Elinde getirdiği çömleği ateşin üzerine koydu. Sonra doğum gerçekleşti. Ümmü Gülsüm çıkıp "Ey Mü'minlerin Emiri arkadaşını bir erkek çocukla müjdele" dedi. Ömer (ra) o sırada çömleği alıp kapının yanına koydu ve doğum yapmış olan kadını doyurmasını söyledi. Aynı yemekten adamın da önüne koydu. "Haydi ye, sen geceden beridir uykusuzsun" dedi. Ömer (ra), Ümmü Gülsüm'e seslenip dışarı çıkmasını söyledi. Adama da, "Yarın gel sana ve çocuğuna durumunuzu düzletecek maaşı bağlayalım" dedi. Sabah olduğunda adam Ömer (ra)'ın yanına gitti. Ömer (ra) de sözünü yerine getirdi.⁴⁷⁶

⁴⁷⁶ el-Bidaye ve'n-Nihaye, VII, 140.

Allah'a Yemin Olsun ki Ona İnsanların Gözü önünde İtaat Ederken, Gıyabında İsyan Edecek Değilim

Ömer (ra)'ın kölesi Eslem şunları aktarmıştır: Ömer (ra)'le beraber Medine'de gece teftişine çıktığımız bir sırada Ömer (ra) yorulunca bir duvara yaslanıp oturdu. O esnada bir kadının kızına söylediği şu sözlerle kulak misafiri olduk: “Kızım kalk da şu süt leğenine biraz su kat” Kız “Bu da ne demek anne! Mü'minlerin Emiri'nin bu konuda kesin tavrının olduğunu bilmiyor musun?” deyince, kadın “Onun tavrı da neymiş?” diye sordu. Kız “Onun, süte su katılmaması yönünde ilân verdirdiğini bilmiyor musun?” dedi. Kadın yine “Kızım kalk da süte su karıştır, Ömer ve tellah seni şimdi nereden görecektir?” dedi. Kız, “Allah'a yemin olsun ki ona insanların gözü önünde itaat ederken, gıyabında isyan edecek değilim” dedi.

Ömer bütün bunları dinliyordu. Eslem'e, “Ey Eslem yeri ve kapıyı tespit et” dedi. Daha sonra teftişe devam etti. Sabah olunca Eslem'e, o yere gitmesini, konuşanların kim olduğunu ve erkeklerinin olup olmadığını tespit etmesini söyledi. “Kalkıp denilen yere gittim. Kızın bir cariye olduğunu ve eşinin bulunmadığını gördüm. Bunu gelip Ömer (ra)'a bildirdim. Ömer (ra) kendi evlatlarını toplayıp evlenmek isteyeninin olup olmadığını sordu ve kendisinin evlenmeye ihtiyacı olsaydı o cariye için herkesten önce davranacağını söyledi. Oğlu Abdullah ve Abdurrahman evli olduklarını, dolayısıyla ihtiyacı olmadıklarını söylediler. Oğlu Âsım ise eşinin olmadığını ve evlenmek istediğini belirtti. Âsım neticede onunla evlendi. Ondan bir kız çocuğu oldu. O kızdan da bir kız çocuğu dünyaya geldi. İşte bu kızdan da Ömer b. Abdulaziz dünyaya gelmiştir. Allah ondan razı olsun!”⁴⁷⁷

Ibn Hadi şöyle demiştir: “Bazı insanlar yukarıdaki bilginin böyle değil de Âsım'ın bu çocuktan bir kız sahibi olduğunu ve ondan da Ömer b. Abdulaziz'in dünyaya geldiğini söylemiştir.” Doğrusu da budur.

İşte Ömer (ra) bu şekilde insanları bizzat kendisi gözetip dururdu. Geceleri dışarı çıkar, bir görev olarak bildiği bu teftişleri Allah'tan ecrini bekleyerek yapardı. Sadece devletin başkentini düşünmüyordu. İslâm âleminin her bölgesine uzanmaya çalışıyordu. İnşallah bunları ileriki sayfalarda göreceğiz.

⁴⁷⁷ Menakıbu Ömer, s. 89.

4. Hayvanlara Acıması

Ömer (ra) hayvanlara karşı acıma duygusuyla doluydu. Bu da onun her şeye rahmet ve iyilikle yaklaşmakla dolu iman duygusundan kaynaklanıyordu. Kalbi Allah'ı zikirle yumuşamıştı ve Allah'ın mahlûkatına karşı şefkatle doluvermişti. Onun bu konuda İslâm'dan anladığı şey yürek sahibi her varlığa merhametle yaklaşımdı. Şer'an de bir hayvana fazla yüklenmek, gücünün üstünde bir işte kullanmak, onu uygun olmayan işlere koşmak caiz değildir. Hatta Irak'ta yolunu şaşırmış bir katırdan bile kendisinin sorumlu olacağını söylüyordu. İşte buna dair Ömer (ra)'ın tarihe altın harflerle yazılmış özellikleri:

Devene Gücünü Aşan Bir Yük mü Yüklüyorsun?

Müseyyeb b. Darim şunu rivayet etmiştir: Ömer (ra) 'i, bir deve çobanını kırbaçlayıp "Devene gücünün kaldırmayacağı yükü mü yükledin?" dediğini gördüm.⁴⁷⁸

Onların Sizin Üzerinizde Haklarının Olduğunu Bilmiyor musunuz?

Ahnef b. Kays şunu anlatmıştır: Ömer (ra)'ın yanına büyük bir fetih müjdesi vermek için gitmiştim. Sonra bana nerede konakladığımızı sordu. Yeri tarif ettiğim de kalkıp oraya gitti. Şöyle bir şeyi araştırır gibi baktı ve "Şu binekleriniz konusunda Allah'tan korkmuyor musunuz? Onların Sizin üzerinizde haklarının olduğunu bilmiyor musunuz? Onları bıraksanız da yerin bitirdiklerinden otlansalar!" dedi.

Ömer (ra) Zekât Develerini Tedavi Diyor

Çok Sıcak bir yaz gününde içinde Ahnef b. Kays'in de bulunduğu bir grup insan Irak'tan Medine'ye gelmişti. Ömer (ra) o esnada üzerinde bir aba ile zekât develerinden birini katranla tedavi ediyordu. Ömer (ra) Ahnef'i görünce, "Ey Ahnef gel de bu işte Mü'minlerin Emiri'ne yardım

et, bunda yetim ve miskinlerin hakkı var” dedi. Orada bulunan bir adam “Ey Mü’minlerin Emiri, Allah seni affetsin, bir köleyi çağırırsan da bu işte sana yardımcı olsa!” dedi. Ömer (ra) bunun üzerine, “Benden ve Ah-nef’ten daha iyi bir köle var mıdır? Kim Müslümanların işini üstlenirse emanete riayet konusunda köleye ne gerekiyorsa, o konuda efendiye gerekenin aynısı idareci için de geçerlidir” dedi.⁴⁷⁹

Ömer’in Yemek Arzusundan Dolayı Bir Hayvana Eziyet Ettiniz

Ömer (ra)’ın canı bir defasında taze balık istemişti. Bunun üzerine kölesi Yerfa balık satın almak için iki gece atıyla dolaştı ve neticede bir sepet balık satın aldı. Yerfa’nın atın terini sildiğini gören Ömer (ra) “Ömer’in yemek arzusundan dolayı bir hayvana eziyet ettiniz, Allah’a yemin olsun ki Ömer bu yemeği tatmayacak” dedi.⁴⁸⁰

Senden Dolayı Hesaba Çekilmekten Korkuyorum

Ömer (ra) üzerinde yara ve darbe izleri bulunan bir deve görmüştü. Devenin yanına yaklaştı ve “Senden dolayı hesaba çekilmekten korkuyorum” dedi.⁴⁸¹

Bu anlatılanlar Ömer (ra)’ın hayvanlara ne denli şefkat ve merhametle yaklaştığını gösteren bazı örneklerdir. Gençlerin bu tarihi araştırıp bunları bilmesi gerekmez mi? Araştırdığında öğrenecektir ki toplumların fayda elde ettiği insanî hiçbir kural yoktur ki, İslâm bu konuda bir kaide ve prensip sunmamış olsun. Bunu öyle güzel şekilde ortaya koyacaktır ki, hayvanlar için koruyucu yasalar koymakla övünen Batılılar bu davranışlarından vazgeçsinler. Bunlar erdemli toplumların görünen yüzüdür. Bunlar araştırılmalıdır ki gençler bu konuda Batılıları taklit etmekten vazgeçsinler. Bu işte ve faydalı diğer bütün konularda insanlığın öğretmeni olduğumuzu anlasınlar.

Allah’ın insanları gözetlediğini kavramak hidayet sırrının bir netice-

479 Ahbaru Ömer, 343.

480 Riyadu Nadre, 408.

481 Ibn Sâd, III, 215.

si, ibadetin özüdür. Bu öyle bir durumdur ki Ömer (ra) 'i sırf bir devenin durumundan Allah'a nasıl hesap vereceği endişesine itmiştir. İşte İslâm bunu temin eder. Bu korku kalbi teskin eder. Böyle olmayan bir idarecinin başarılı olması ve Allah'ın hesabından kurtulması mümkün müdür?⁴⁸²

5. Ömer (ra)'m Zamanındaki Deprem

Ömer (ra) zamanında bir deprem meydana gelmişti. Bu esnada Ömer (ra), “Ey insanlar! Bu deprem sizin yaptığınız bir davranıştan dolayı değildir. Canımı elinde bulunduran Allah'a yemin olsun ki şayet bir daha tekrarlarsa burada sizi iskân ettirmem” dedi.⁴⁸³

⁴⁸² A.y.

⁴⁸³ Feraidu'l-Kelam, s. 140.

ÖMER (RA)'IN İLME ALİMLERE VE DAVETÇİLERE ÖNEM VERMESİ

Ömer (ra)'ın İlme Önem Vermesi

İlim, İslâm ümmetini ayakta tutan en önemli dayanaklardan biridir. Allah'ın ilimden habersiz kalmış cahil bir ümmeti yeryüzünde kaim tutması imkânsızdır. Kur'an-ı Kerim'i araştıran bir kimse ilme son derece önem verildiğini, Kur'an'da ilim öğrenmeye teşvik edildiğini, ilk inen âyetin ilmi ve okumayı işaret ettiğini açık bir şekilde görür: *“Oku, yaradan Rabbinin adıyla.”*⁴⁸⁴ Kur'an-ı Kerim aynı şekilde ilmi, küfrün karşısına koymaktadır. Küfür ki cehalet ve dalaletten başka bir şey değildir: *“Yoksa geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibadet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (o inkârcı gibi) midir? (Resûlüm!) De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri bunları hakkıyla düşünür.”*⁴⁸⁵

Allah (cc) 'nın kendi Resûlü'nden talep etmesini istediği tek şey ilmini arttırmasını istemesidir. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: *“De ki, ey Rabbim ilmimi arttır.”*⁴⁸⁶ Sahabe-i kiram biliyordu ki dinde ilim sahibi olmak ve fıkhıta derinleşmek, peşinden Allah'ın yardımını getirir. Bu yüzden onlar dini iyi öğrenmeye, Kur'an-ı Kerim ve sünneti en iyi şekilde kavramaya çalıştılar. Ahkâma dair delilleri öğrenmede gayretli oldular. İlimle amel etmekten başka yol olmadığına kesin şekilde inandılar. Aksi takdirde Allah (cc) onlardan bereketi çekip alırdı.

484 Alak, 96/1.

485 Zümer, 39/9.

486 Tâhâ 114.

Sahabe Resûlullah (sav)’den şu duayı öğrenmişti: “Ey Allah’ım, fayda vermeyen ilimden, korkmayan kalpten, doymayan nefisten ve icabet edilmeyecek duadan sana sığınırım”⁴⁸⁷ Ümmet Ömer (ra)’ın ilminin genişliğine şahit olmuştur. O hilâfsız, İslâm ümmetinin ilk asrında yaşamış olan bir fakihdir. Derin bir kavrayışı vardı. Güçlü bir yorum gücüne sahipti. Nasslardan deliller çıkarmada gayet başarılı biriydi. Bu sebeple Allah’ın yardımıyla ilimde bir yüce mertebeye erişmişti. Ömer (ra) hilâfete geçtikten sonra Müslümanların fakihlerinden oluverdi. Yaptığı ictihadlar sayesinde ortaya koyduğu adalet esaslarını sağlam bir şekilde koymada muvaffak olmuştur. Bunu İslâm’ın özünü kavramasından dolayı başarabilmiştir. O, sahabi fakihlerin öncülerindendir. Selef-i salihin de onun ilim ve dirayetine, şer’i ahkâmı kavramasındaki ince anlayışına işaret etmiştir. Hadislere ihtiyatlı yaklaşıyor ve sahabenin ilmi müzakerede bulunmasına önem veriyordu. Resûlullah (sav)’den öğrenemediği konuları ashaptan sorardı. Onun ilme teşvik edici sözleri bulunmaktadır. İdaresindeki insanları bu yönde teşvik etmiş ve cesaretlendirmiştir. Medine’de fıkıh ve fetva için bir ev tayin etmişti. Bu evden kadı ve valiler mezun olurdu. Bu merkezde çok sayıda sahabi yetişti ve bunlar fetih hareketlerinde ilmi merkezler olan mescitlerin başına geçip önemli roller oynadılar. Fethedilen bölgelerdeki insanların eğitim ve yetiştirmeleri hususunda bu sahabiler faaliyet gösterdiler. Onlara Kur’an ve Sünnet doğrultusunda eğitim verdiler. Bu konuda ilmi ilk merkezler Basra, Kûfe ve Şam medreseleri oldu. Bunlar Mekke ve Medine’deki eğitim merkezlerinin birer benzeriydi.

Ömer (ra)’ın Hadislere İhtiyatla Yaklaşması İlmî Mütalaalarda Bulunması ve Bilmediklerini Sorması

Hadislere İhtiyatla Yaklaşması

Bir defasında Ebu Musa el-Eş’ari Ömer (ra)’ın huzuruna girmek için izin istedi. Muhtemelen Ömer (ra) meşgul olduğundan o esnada izin vermedi. Bunun üzerine Ebu Musa dönüp gitti. Ömer (ra) işini bitirdikten sonra Ebu Musa’nın sesini duyar gibi olduğunu ve onun çekip gitmesinden dolayı endişeye kapıldığını söyledi. Onu çağırmasını söyle-

⁴⁸⁷ Müslim No: 2722.

di. Neticede bulup getirdiler. Ebu Musa'ya neden dönüp gittiğini sorduğunda, Ebu Musa, bununla emrolunduklarını söyledi. Ömer (ra), bu konuda kendisinden delil istedi. Bunun üzerine bu konuda Ensar'a danışmak için gitti.

Bu konuda Ebu Said el-Hudri şunu rivayet etmiştir: “Bir defasında Ensar'ın meclislerinden birinde otuyorduk. O sırada Ebu Musa bir mâzereti varmış gibi bir halde yanımıza geldi. Sonra şunu söyledi: “Ben Ömer (ra)'ın huzuruna girmek için üç defa izin istedim fakat izin verilmeyince ben de kalktım gittim.” Ona “Peki neden böyle yaptın?” diye sorduklarında şunu söyledi: “Ben üç defa izin istedim, verilmeyince de döndüm. Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: ‘Bir kimse girmek için üç defa izin isteyip de girmezse dönsün.’ Bunu Resûlullah (sav)'den benden başka duyan varsa gelip bana şahitli etsin.” Orada bulunan Übey b. Kâb, “Allah'a yemin olsun ki kavmin en küçüğü seninle kalkıp gelecek” dedi. Ebu Said diyor ki “Ben kavmin en küçüğüydüm ve Ömer (ra)'a gidip Resûlullah (sav)'in bunu söylediğini haber verdim.”⁴⁸⁸

İlmî Mütalaalarda Bulunması ve Bilmediklerini Sorması

Ebu Hüreyre şunları aktarmıştır: “Ömer (ra)'ın yanına dövme yapan bir kadın geldi. Ömer (ra) o esnada orada bulunanlara “Sizden kim bu konuda Hz. Peygamber (sav)'den bir söz biliyor?” diye sordu. Ebu Hüreyre “Ben biliyorum” dedi. Sonra da; “Ey Mü'minlerin Emiri, Resûlullah'ın şöyle dediğini işittim: “Ne dövme yapın ne de yaptırın”⁴⁸⁹ Muğire b. Şu'be; “Resûlullah dövme konusunda bizimle istişare etti ve köle ve cariyelerin bunu yapabileceğine dair hüküm verdi” deyince, Ömer (ra) bu konuda kendisine şahitlik edecek olan birinin olup olmadığını sorunca Muhammed b. Mesleme şahitlik yapacağını söyledi ve Resûlullah (sav)'in bu şekilde hüküm verdiğini söyledi.⁴⁹⁰ Ömer (ra)'a sefer halinde cünüp olup da su bulamayan bir adam hakkında soru sorulunca Ömer (ra), su bulamadığı müddetçe namaz kılmayacağı yönünde görüş belirtti. O sırada yanında bulunan Ammar, “Ey Mü'minlerin Emiri, seninle birlikte deve otlatırken cünüp olmuştuk, hatırlamıyor musun? Ben teyemmüm için hayvanların toprağa belendiği gibi toprağa belenmiştim. Sen ise namaz kılmamıştım. Biz sonra gelip bunu Resûlullah'a anlatmış-

488 A.y.

489 Buhari No: 5946.

tık da o da elleriyle toprağa vurup ne şekilde teyemmüm alınacağını bize göstermişti. Elini ve yüzünü meshetmişti.” Bunun üzerine Ömer (ra), “Ey Ammar Allah’tan kork!” dedi. Ammar ise, “Dilersen anlatmayayım” dedi. Daha sonra Ömer (ra) bu konuşulanları unutmış olduğundan Ammar’ın bunu hadis olarak anlatmasını emretmişti.

Onun İlme Teşvik Eden Sözleri

Ömer (ra) şunu söylemiştir: Sizden biri üzerinde Tihame dağı büyüklüğünde günah olduğu halde evinden çıkar. İlme kulak verince bundan dolayı korkar, günahlarından rücu edip tövbe eder. Bu şekilde evine günahsız olarak döner. Bu yüzden âlimlerin meclislerinden uzak durmanız.⁴⁹¹

“Kişi kendisinden ilim bakımından üstün olana haset etmeyi bırakmadıkça ve kendisinden alt derecede bulunanlara küçük gözle bakmayı terk etmedikçe âlim olamaz. Böyle yaparsa işlediği amelden ecir kazanamaz” ; “Kavminizin reisleri olmadan ilim öğreniniz. Daha sonra kavminizin reisleri olursunuz da bu büyüklenmenize sebep olur ve neticede sizi ilim öğrenmekten alıkoyar. Bu durumda cahil olarak kalırsınız.”⁴⁹²

“İlim sana fayda vermezse kesinlikle sana zarar da vermeyecektir”

“Binlerce ibadet ehli kişinin ölmesi, Allah’ın helâl ve haramını bilen bir âlimin ölmesinden ağır gelmez”

“Kur’an’ı ezberleyen ve ilmin menbaları kimseler olunuz. Günlük olarak Allah’tan rızık talep ediniz. Rızıkınızın çok olmaması size zarar vermez.”

“İlmi öğrenin ve onu insanlara öğretin. Vakar ve sakın olmayı da öğretin. Kendisinden ilim öğrendiğiniz ve kendisine ilim öğrettiğiniz kimseye karşı mütevazi olun. Üstünlük taslayan âlimlerden olmayın. İlminiz cehaleti kabul etmez.”

Ömer (ra) âlimin yanlış yapmasından sakınmıştır. Şunu söylemiştir: “İslâm’ı âlimin yanlış yapması, münafığın Kur’an’la delil getirerek tartışması ve sapıtmış Müslüman idareciler yıkar.”⁴⁹³

490 Buhari No: 6906.

491 Feraidu’l-Kelam, s.135.

492 Nevevi, Tıbyan, s. 60.

493 Mahzu’s-Sevab, II, 717.

MEDİNE'DE HALKI YÖNLENDİRİP İLME TEŞVİK ETMESİ

Ömer (ra) hakla günlük olarak gerçekleştirdiği temaslarında onları ilme ve eğitime teşvik eder ve bunu özellikle de Cuma günleri yapardı. Çünkü Cuma hutbeleri İslâm ümmetinin yönlendirilmesi ve doğruyu bulması açısından önemlidir. Ömer (ra)'ın çok sayıda hutbesi bize ulaşmıştır. İşte bazı hutbeleri:

Ömer (ra), Hz. Peygamber (sav)'in minberin de insanlara şöyle seslenmiştir: Şarap şu beş şeyde haram kılınmıştır. Bunlar, üzüm, hurma, arpa, buğday ve baldır. Akli örtüp sarhoş eden şeyler şaraptır. İsterdim ki Resûlullah (sav) şu üç şeyi açıklamadan vefat etmeseydi: Şans oyunları, kelâle⁴⁹⁴ ve faizin her çeşidi.

Bir başka hutbesinde Cuma günü halka nasihat amacıyla şunları söylemiştir: “Ey insanlar, dünya malına fazlaca heves etmek bazen fakirlik getirir, ondan ümit kesmek de bazen zenginlik getirir. Sizler yiyemeyeceğiniz şeyleri biriktiriyorsunuz. Ulaşamayacağınız emeller peşindesiniz. Âhret işlerini de ertelemektesiniz. Resûlullah (sav) zamanında size vahiy geliyordu. Bize zahirini yansıtan içindekini gizlemiştir, kim alenen bir şey yaparsa biz de ona ancak zahire yansıyan durumuyla muamele ederiz. Bize karşı ahlâkınızın en güzelini gösteriniz. Yemin olsun ki Allah (cc) gizlediklerinizi bilmektedir. Bilin ki cimriliğin bir kısmı nifaka girer. Nefisleriniz için en hayırlısını infak edin. “Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁴⁹⁵ Ey insanlar gideceğiniz âhret yurdu için yerinizi iyi seçin, işlerinizi ıslah edin, Rabbiniz olan Allah'tan korkun! Kadınlarınıza ince Mısır kumaşı giydirmeyin. Şayet ince değilse giydirebilirsiniz. Ey insanlar, sorumluluğum konusunda yeterli olmayı isterdim. Az da yaşasam çok da yaşasam aranızda hak ile hüküm vermiş olmayı dilerdim. Müslümanlardan, beytûlmalden hakkını almamış hiçbir kimsenin kalmamasını isterdim. Bu konuda nefsinin onu fitneye asla düşürmemesini isterdim. Allah'ın size rızık olarak verdiği malları iyi yerde kullanın. Az bir yumuşaklık çokça yapılan inatlaşmadan çok çok hayırlıdır. Öldürülmek iyilerin de kötülerin de başına gelebilecek bir durumdur. Şehit kendi nefsini hesaba çekendir. Sizden biri

494 Kelale, geride ne çocuk ne de baba bırakmadan vefat eden kimseye verilen bir isimdir. (Çev.)

495 Tegabun 64/16.

bir deve satın alacak olursa uzun boylu ve irisini alsın. Asasıyla ona vurup denesin, şayet onu uysal bulursa satın alsın!”⁴⁹⁶

Yaptığı Hutbede İşaret Ettiği Büyük Hükümler

Ömer (ra) bu hutbesini büyük bir hüküm vererek açmıştı. Gerçek zenginliğin ancak kanaatle ve asıl fakirliğin de mala tamah etmekle olacağını söylemişti. Kanaatte asıl olanın insanların elindekine karşı ümidi kesmek olduğunu belirtmişti. Başkalarının elindekinden ümidini kesen kendi elindekine kanaat eder. Kendi elindekiyle kanaat eden fakir de olsa insanlara muhtaç olmaz. Kim dünya malına karşı tamah edip insanların elindekine göz dikerse zengin de olsa kendisini hep fakir hisseder. Çünkü malı, ona zenginlik duygusunu vermemiştir. Çünkü asıl zenginlik kalp zenginliğidir. Akl-ı selim dünyalık olarak ihtiyaçtan fazlasının toplanmamasını gerekli kılar. Kişinin elde edemeyeceği şeyin peşinden koşmamasını ona söyler. Dünyaya geçici bir gözle bakmasını vurgular. Elindeki mal-mülkün de onu gururlandırmamasını belirtir.

İnsanlara Dışa Vurduklarına Göre Muamele Etmek ve İçlerinde Ne Taşıdıklarını Araştırmamak

Bu hutbede vahyin kesilmesinden sonra insanların dış görünüşleriyle muamele edilmeleri, içlerinde taşıdıklarının da Allah’a havale edilmesi gerektiği ortaya konmuştur. Buna göre idareci, insanların içlerinde taşıdığından sorumlu değildir. Buna da zaten güç yetiremez. Lakin o, insanların zahiri görünüşlerinden sorumludur. Zahirinin iyi olmasından sâlih bir toplum ortaya çıkar. Böyle olduğu müddetçe idareci, topluma iyilikle muamelede bulunur. Bu durumda fuhuş aleni şekilde işlenmeyecek, fık ve fücür alenen ortalıkta gözükmeyecektir. Ya da bunları savunanlar meydana çıkmayacaklardır. Ancak bunları içlerinde taşıyan kişiler olmayacak değildir. Toplumun örfü dışa vurulan iyilik duygusu ve güzel ahlâka göre oluşur. Fakat insanların içinde taşıdıklarına gelince ki bunlar sapma ve inhiraf da olabilir, İslâm buna müdahale etmez ve insanların bu tür durumları kendi içlerinde saklamasını tavsiye eder.

Cimriliğin Bir Kısmı Nifak Demektir

Ömer (ra)'ın, "Bilin ki cimriliğin bir kısmı nifak demektir" sözüne gelince, Allah yolunda infak etmede cimrilik edenleri açıklamaktadır. Bu kimseler, düşman, Müslümanların ırzlarına el uzatırken, kâfirler son derece bir düşmanlık içerisindeyken, vatanlarına saldırıda bulunurlarken infaktan geri durmaktalar ve ancak Müslümanlardan az bir kısım infaka gitmektedir. Mallarıyla bu durumda olan Müslümanlara yardım etmektedirler. Bu şekilde cimrilik hastalığına yakalananlar ameli bir nifaka düşmüş demektir. Bu da imanın zayıf olduğuna işarettir.

Kendimin Yeterli Biri Olmasını İsterdim

Bu söz, sorumluluk hissi açısından gayet ince bir düşüncedir. İnsanların sorumluluğunu üstlenmek en yüce sâlih amellerdendir. Bu işte öyle zorluklar vardır ki insanı son derece tehlikeli amellere götürebilir. Nice sorumlu kimseler vardır ki amelleri, kendilerini sırf her konuda muhasebeye tâbi sevk ettiği için onların, Allah (cc) ve sâlih insanların katında zikredilmesine vesile olmuştur. Nice sorumlu kimseler de vardır ki hevalarına tâbi olduklarından ve insanları memnun etmeyi Allah'ı razı etmenin önüne geçirdiklerinden dolayı amelleri boşa çıkmıştır. Ömer (ra), adaleti temsil açısından tarihin kaydettiği en büyük şahsiyetlerdendir. Böyle olduğu halde yine de yukarıdaki hutbeyi okumuş, bununla Allah'tan çok korktuğunu belirtmiş, hesaptan kolay bir şekilde kurtulma temennisinde bulunmuştur.

Onun İnsanlar Arasında Dolaşan Bazı Hikmetli Sözleri

Ömer (ra) şöyle demiştir: "Kim sırrını gizlerse kendisi hakkındaki bütün tercihleri kendi elinde bulundurmuş olur. Kim kendisini töhmete mâruz bırakırsa kendisine zanda bulunanları ayıplamasın. Kardeşinin kötü olarak söylediği bir sözde hayra götüren bir yol bulursan bu konuda zanna kapılma. Kardeşinin işini en güzel şekilde yap ki, neticede o kardeşinden seni her işte galip kılacak hayra ulaşasın. Çok yemin içme ki, Allah (cc) her işte sana kolaylık versin. Senin bir davranışından dolayı Allah'a karşı bir yanlış yapılsa, senin bunu bertaraf etmen için o

derecede Allah'a itaat etmen gerekir. Kendin için sadık kardeşler edin. Çünkü onlar rahatlık anında senin için birer süs, zorluk anında da yardımcıların olurlar.⁴⁹⁷

Bunlar oldukça hikmetli sözlerdir. Her bir hikmetli sözde eğitim açısından yeni ufuklar açar. İşte yukarıdaki sözlerin içerdiği faydalar:

Kim Sırrını Gizlerse Bütün Tercihleri Kendi Elinde Bulundurmuş olur

Kişi, sırlarını içinde muhafaza ettiği müddetçe onlara hükmeder. Başkasına bunları açmamak maslahat gereğidir. Şayet kişi bunları insanlara açarsa bir daha geri getirme şansı olmaz.

Kim Kendisini Töhmeye Mâruz Bırakırsa Kendisine Zanda Bulunanları Ayıplamasın

İnsan herkesten önce kendi nefesine karşı sorumludur. Bu konuda oldukça geniş bir şekilde çaba sarfetmelidir. Şayet insanlar bir kişi hakkında olduğundan farklı şekilde düşünüyorlarsa o kimsenin hemen gidip kendi durumunu izah etmesi gerekir. Nitekim Resûlüllah (sav) kendisini gece karanlığında eşi Safiye bint Huyey'le gören iki kişiye hemen gidip onun kendi eşi olduğunu açıklamıştı.

Kardeşinin Kötü Olarak Söylediği Bir Sözde Hayra Götüren Bir Yol Bulursan Bu Konuda Zanna Kapılma

İşte bu söz, Ömer (ra)'ın kötü zandan sakındıran yüce bir sözüdür. Müslüman'ın Müslüman hakkında hüsn-ü zanda bulunması tercih edilir. Zahiren şer olarak telakki edilebilecek sözlerin hayır taşıma ihtimalinin olabileceğini de düşünmeli bu yolda gayret göstermelidir. Müslüman'dan istenen budur. Bundan sakındığı gibi velayeti altında bulunan kimselere de bu tarzda yaklaşmalıdır.

Çok Yemin İçme ki Allah (cc) Her İşte Sana Kolaylık Versin

Allah'a yemin etmek onu yüceltmek demektir. Şayet ihtiyaç anında buna teşebbüs edilirse bu, Allah'ı birlemek, O'nu yüceltmek ve O'ndan haşyet duymak anlamına gelir. Şayet rastgele ve bayağı işlerde Allah adına yemin içilirse bu durumda Allah yüceltilmiş olmaz. Aksine bu, Allah'ı hafife almak anlamına gelir. Netice bundan dolayı o kimse büyük bir hüsrana uğrar.

Senin Bir Davranışından Dolayı Allah'a Karşı Yanlış Yapılırsa Bunu Bertaraf Etmek İçin O Derecede Allah'a İtaat Etmen Gerekir

Şayet biriyle aranızda bir ihtilâf çıkarda o kimse senin yüzünden Allah'a karşı günah işlerse bu durumda senin yapacağın en güzel davranış, onun yaptığı davranış miktarınca senin Allah'a itaate koşman olacaktır. Bu da İslâmî edep ve hayâya sarılma ve Müslüman kardeşinin ırzını koruman demektir. Onun sana davrandığı gibi, senin de ona davranman doğru olmaz. Şayet sen onu affeder ve hakkından vazgeçersen işte bu Allah'a itaat olur.

Kendin İçin Sadık Kardeşler Edin

Nice kardeşlerin vardır ki senle onlar aynı anneden değilsiniz. Sadık kardeşler, kalpleri takva üzere birleşen kardeşlerdir. Bu da arınmanın en yüksek derecesidir ve kan bağıyla kardeşlikten önce gelir. Sadık kardeşler, kişiye rahatlık anında mutluluk bahşeder, onları görmek insanı sevindirir. Hayırlı ve sâlih amellere onlarla birlikte gidilir. Şayet Allah için kardeş olmuş olanların başına bir sıkıntı gelirse, bu durumda hemen kardeşinin yanında yer alırlar, gayret ve gücünü bu uğurda sarf etmek için yarış içine girer. Kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile kardeşlerini kendilerine tercih ederler.

Bu anlatılanlar, Ömer (ra)'ın insanlar arasında sergilediği bazı sözleridir. Edebiyat tenkitçileri hep Mütenebbi'nin hikmetli sözlerini söyler dururlar. Onun kendi asrındaki tecrübelerini özet halde aktardıklarını belirtmekte. Fakat Mütenebbi'nin hikmetli sözleri Ömer (ra)'ınkiyle yarışacak seviyede değildir. Çünkü Mütenebbi, insanların içinde bulun-

duğu durumlardan hareketle bu hikmetli sözlerini ortaya koymuştur. Hâlbuki Ömer (ra) bizzat kendi sözlerini insanlara sunmuştur. Onun sözleri idare, yargı ve ahlâk sahasında birer düstur oluvermiştir. Hem de mükemmel derecede düsturlar... Fakat onun sözleri kanun tarzında sözler olarak yazılmamış, toplumda hep canlı sözler olarak yerini almıştır. Tesirli sözler olarak dilden dile aktarılmıştır. Meselâ onun şu sözü oldukça veciz bir sözdür: “Anneleri kendilerini hür olarak doğurmuşken insanları ne zaman köleleştirmeye başladınız?” Daha başka sözleri de vardır: “Bu iş (idarecilik) ancak içinde zaafiyet bulunmayan bir yumuşaklıkla ve yine içinde zorbalık bulunmayan bir güçle gerçekleştirilebilir.” “Öyle idarecilerimin olmasını isterdim ki, bunlar toplum içinde onlardan biriymiş zannını versinler insanlara, toplumda onlardan biri oldukları halde, bununla beraber idareci oldukları zannını da versinler.” Valiler hakkındaki sözlerine gelince, şöyle demiştir: “Güçlünün zulmünü ve takvalının da aczini Allah’a şikâyet ediyorum” “Kim şerrin ne olduğunu bilmezse başkalarından daha fazla şerre düşebilir.” “Ben başıboş biri değilim ve başıboşlar da beni kandıramazlar” “Allah’ın emrettiği hiçbir şey yoktur ki bu konuda insana yardımcı olmasın. Sakındırdığı hiçbir şey de yoktur ki insanların faydasına olmasın.”⁴⁹⁸

MEDİNE’Yİ FETVA VE FIKIH MERKEZİ HALİNE GETİRMESİ

Hız. Peygamber (sav)’in vefatı sırasında Medine, İslâm devletinin başkentiydi. Ondan sonra da hilâfet merkezi oldu. Sahabenin ortaya koyduğu akıl, fetihlerden sonra İslâm toplumunun işlerini düzenleyecek şer’i ahkâmın bilinmesi konusunda kendisini net bir şekilde göstermiştir. Medine’nin diğer İslâm şehirleri arasında yüce bir yeri vardı. Medine toplumu Resûlüllah (sav)’in içinde yaşadığı toplumdu ve bu toplum -ki insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet idi- onun terbiyesi altında yetişti. Bu yüzden hiçbir toplum Medine toplumuyla boy ölçüşemezdi. Ömer (ra)’ın on yıl kadar süren halifelik döneminde onun siyaseti ve sahip olduğu kişisel özelliklerinin, Medine’nin birinci ve ikinci hicri asırlarda bir hadis ve fıkıh okulu olmasında büyük etkisi vardır. Bunun sebeplerini şöyle izah edebiliriz:

Medine Ömer (ra) döneminde sahabenin toplandığı merkez halindedeydi. Onlar özellikle de ilk Müslümanlardan oluşan sahabilerdi ve İslâm'a büyük katkıları olan kimselerdi. Ömer (ra) onları kendi etrafında tutma noktasında gayet titiz davrandı. Ümmetin idare edilmesi konusunda onlardan yardım aldı, ilimlerinden istifade etti, ihlâslarını kendisine dayanak edindi. Onlarla istişaresi sonuncunda yönlendirmelerinden istifade etti. İşte bu sahabilerin sahip olduğu ilim, Medine'de kaldı ve bu sebeptendir ki Medine'de fetva veren sahabe sayısı 130'a ulaşmıştır. Bunlar içinden en çok fetva verenler yedi kişiydi: Bunlar Ömer (ra), Ali, Abdullah b. Mes'ud, Hz. Aişe, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer'dir. Ebu Muhammed b. Hazm şunu söylemiştir: Bunlardan her birinin verdiği fetva bir araya getirilirse büyük bir yekûn oluşturur.⁴⁹⁹

Fetvalarının çokluğu bakımından orta seviyede yer alanlar da şunlardır: Ebubekir (ra) -ki Resûlullah (sav)'den sonra kısa yaşaması bunda etkili olmuştur- Ümmü Seleme, Enes b. Malik, Ebu Said el-Hudri, Ebu Hüreyre, Osman b. Affan, Abdullah b. Zübeyr, Ebu Musa el-Eş'ari, Sa'd b. Ebi Vakkas, Cabir b. Abdullah, Muaz b. Cebel, Talha ve Zübeyr, Abdurrahman b. Avf, İmran b. Husayn ve Ubade b. Samit. Bunların her birinin fetvaları bir araya getirildiğinde küçük bir yekun tutar.⁵⁰⁰

Zikredilmeyen diğer sahabiler ise Ömer (ra) zamanında eğitim, cihad ve devlet sınırlarının genişlemesi yönünde kendilerinden istifade edilmiş, Ömer (ra) onları yönlendirmiş, fethedilen bölgelerdeki insanların Kur'an-ı Kerim ve Sünneti öğrenmeleri bunlar sayesinde olmuştur. Ömer (ra)'ın Medine'nin ilim ve fıkıh merkezi, ilim ve görüş sahiplerinin oturduğu bir bölge olması yönünde gösterdiği çabalar güzel neticeler vermiştir. İbni Abbas'ın rivayet ettiği şu haber bu konuda bir delildir: Ben Muhacirlerden Abdurrahman b. Avf'ın Mina'daki evinde Kur'an dersi alırdım. Evinde olduğum bir sırada Ömer (ra)'le yaptığı hacca dair şunları söyledi: (Bu, Ömer (ra)'ın son haccı idi) Ömer (ra)'ın yanımdaydım. Ona bir adam gelip, "Ey Mü'minlerin Emiri, şayet ölürsen filan adama biat ederim! Ebubekir (ra)'e biat ettik. O ömrünü tamamlayıp gitti" diyen bir adam hakkında ne dersin?" diye sordu. Ömer (ra) buna kızdı. Sonra da şunu dedi: "İnşallah akşamleyin insanları toplayıp onlara konuşma yapacağım. Onları, bu işi onlardan gasp ederek almak isteyen

499 el-Medinetu'n-Nebeviyye, II, 45.

500 A.y.

kimse hakkında uyaracağım.” Ben de ona “Ey Mü’minlerin Emiri, Bunu yapma! Şu anda hac mevsimindeyiz ve insanlar bu hususta ileri geri konuşur, gürültü yaparlar. Senin yanında toplanan insanlara da galebe çarlarlar. Korkarım ki senin konuştuklarını her tarafa rastgele götürüp yayarlar. Böyle olursa insanlar bunları yanlış anlarlar. Medine’ye varana kadar bunu ertele! Orsası hicret ve Resûlüllah (sav)’ın sünnetinin olduğu yerdir. Orada insanlardan fakih ve ileri gelenleriyle konuş! Onlara bu işte tam bir karar veremediğini söylersin. Onlar senin dediklerini anlarlar ve sana yol gösterirler” dedim. Ömer (ra), “İnşallah Medine’ye gider gitmez bunu yapacağım” dedi.⁵⁰¹

İbn Hacer şunu söylemiştir: “Bu hadis, Medine halkının ilim ve kavrayışta özele bir yerinin olduğuna delildir. Bu konuda Abdurrahman b. Avf ve Ömer (ra) ittifak etmişlerdir. Bu durum Ömer (ra)’ın yaşadığı asır için geçerlidir. Bu durum her asır için devam edecek değildir. Her fert için de geçerli bir durum değildir.”⁵⁰² Bu, ancak o dönemde fetihlerin genişlemesi ve toplumun yüksek bir seviyeye ulaşması sayesinde gelinmiş bir durumdur. Ömer (ra)’ın başında bulunduğu okulun öğrencileri Medine’deydi ve onlar ilimlerini burada yaydılar ve bu işin merkezinde bulundukları için buradan ilimlerini her tarafa yaymışlardır. Ömer (ra) kendi öğrencilerinden bazılarını fethedilmiş bölgelere gönderdi. Bunu da fethedilen yerlerdeki ahalinin dini öğrenmesi ve eğitimleri için yaptı.

Medine ilim ve fıkıh açısından yüce bir dereceye ulaştı. Medine okulu fethedilmiş bölgelerdeki okullara da tesir etti. Kûfe, Basra ve daha başka yerlerdeki okullara büyük etkisi oldu. Medine’nin bu özelliği şu sebeplere dayanmaktadır:

—Medine vahyin indiği mekândı. Râşid halifeler zamanında bu konuda benzer bir başka şehir daha olmamıştır.

—Râşid halifeler zamanında burası sahabilerin bulunduğu merkez idi ve başlarında da Ömer (ra) bulunuyordu.

—Osman (ra) hicri 35 senesinde öldürüldü. Ali (ra) ise Kûfe’ye taşındı. Ömer (ra)’ın sahabeyi burada tutması sebebiyledir ki Medine âlimlerin olduğu bir merkez olarak kalmaya devam etti. Hatta burada hicri birinci asrın ilk yarısında şu kimseler hâlâ hayattaydı: Hz. Aişe, Ebu Hüreyre, Cabir b. Abdullah, İbni Ömer, Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) ve daha başkaları.

501 Buhari, Hudud, No: 6830.

502 Fethu’l-Bari, XII, 155.

Medine tabiin neslinin büyüklerinin yetiştiği bir okul oldu. Altı meşhur fakih bu okulda yetişti. Bunlar diğer şehirlerde benzerlerinin bulunmadığı kimselerdir. Şairin şu beytinde bunlar şu şekilde zikredilmiştir:

Şu imamlara tâbi olmayan kimseler
Haktan gerçekten de uzaklaşmışlardır
Tabi ol Ubeydullah, Urve ve Kasım'a
Said, Ebubekir ve Süleyman'a

—Tabiin neslinin ikinci tabakası da burada yetişmiştir. Bunlar hicri ikinci asrın ilk yarısının sonlarına kadar yaşamış olup şu kimselerdir: İbni Şihab ez-Zuhri, Nafi b. Eslem ve Yahya b. Said el-Ensari.

—Bu asırdan sonra İmam Malik dönemi gelmektedir. Kendisi tebe-i tabiindendir. Tabiin neslinden ilim elde etmede insanların en âlimlerindendi.

Medine halkının ilmine tanıklık eden husus, diğer bölgelerdeki insanların Hicaz bölgesinin ilmine ihtiyaç duyması, buraya ilim için çeşitli bölgelerden seyahatler gerçekleştirilmesidir. Bunun için Medine'ye ilim talebi uğruna diğer bölgelerdeki âlimler akın etmişlerdir. Medine bir merci (merkez) haline gelmişti. Buradan diğer bölgelere kadı ve öğretmenler gönderildi. Buna Ömer (ra) zamanında başlanmış, Şam ve Irak bölgesine fetihlerden sonra insanların Kur'an-ı Kerim ve Sünneti öğretmeleri için öğretmenler gönderilmiştir. Irak bölgesine Abdullah b. Mes'ud, Huzeyfe b. Yeman, Ammar b. Yasir, İmran b. Husayn, Selman-ı Farisi ve daha başka sahabiler gönderilmiştir. Şam'a ise, Muaz b. Cebel, Ubade b. Samit, Ebu Derda, Bilâl-i Habeşi ve daha başka sahabiler gönderilmiştir. Ömer (ra)'ın yanıdaysa Ali (ra), Osman (ra), Abdurrahman b. Avf gibi sahabiler kaldı. Übey b. Kâb, Muhammed b. Mesleme, Zeyd b. Sabit ve diğer bazı sahabiler Irak'ta insanlara fetva veriyorlardı, fakat daha sonra Medine'ye gelip de fetvalarını Medine'deki âlimlere danıştıklarında kendi fetvalarını bırakıp onların fetvalarını alıyorlardı.⁵⁰³

Medine okulu tüm bölgelere tesir etmişti. Müslümanların yaşadığı bölgeler -Kûfe hariç- Medine'ye tâbiydi. İlim noktasında bu merkezler kendilerini Medine'ye denk saymıyorlardı. Meselâ, Mısır ve Şam bölgesi böyleydi. Evzai gibi Şam'da yetişmiş âlimler bu şekilde hareket ediyor-

du. Leys b. Sa'd gibi Mısırlı âlimler de aynı şekilde davranıyordu. Onların Medine'deki ilme sayı gösterdikleri, oradaki âlimlerin görüşlerine tâbi oldukları açık bir husustur. Bu yüzden saydığımız bu merkezlerde Medine ehlinin mezhebi ortaya çıkmıştır. Basra'da Eyüp, Hammad b. Seleme, Abdurrahman b. Mehdi ve benzeri âlimler de aynı şekilde Medine'ye tâbi olmuştur. Bu yüzden saydığımız bu bölgelerde Medine ehlinin mezhebi meydana çıkmıştır.⁵⁰⁴

Diğer bölgelerdeki insanlar Medine halkının ilmine itimat ediyorlardı. Buradaki âlimleri diğer âlimlerin önüne geçiriyorlardı. Hatip el-Bağdadi'nin şu rivayeti bunu göstermektedir: Muhammed b. Hasan eş-Şeybani insanlara İmam Malik'ten bahsedince evi onu dinleyenlerle dolup taşardı. Fakat İmam Malik'i bırakıp da başkasından bahsedince yanında ancak az sayıda insan kalırdı. Bu yüzden onlara, "Arkadaş olarak sizden daha kötü kimse tanımıyorum. İmam Malik'ten bilgi aktardığımda evimi dolduruyorsunuz. Size sizin arkadaşlarınızdan bahsettiğimde de bunu hoş karşılamıyorsunuz" derdi.⁵⁰⁵

Medine dışındaki insanlar Medine'deki âlimlerden aldıkları ilim miktarınca birbirlerine karşı üstünlük beslerlerdi. Medine ehlinin ilmini elde etmeyi üstünlükte bir ölçü olarak kabul ederlerdi. Mekke'li âlimlerden Mücahid ve Amr b. Dinar ve daha başkaları şunu söylemiştir: "Ata b. Ebu Rebah bizimle beraberken bizden farkı olmayan bir âlimdi. Ne zaman ki Medine'ye gidip de geri dönünce bizden daha üstün bir âlim olduğu ortaya çıktı."⁵⁰⁶

Medine'nin, Ömer (ra) zamanında ilim servetinden aldığı payın sebeplerinden biri de Ömer (ra)'ın şahsiyetidir. Resûlullah (sav) onu görüşlerinden dolayı başarılı bulunca ilmine tanıklık etmiştir.

Ömer (ra) devletin başkentinde içinde âlim ve fakihlerin, kadı ve valilerin yetiştiği bir okul meydana çıkardı. O asırda İslâm dünyasında ortaya çıkmış olan ilmî merkezlere baktığımızda Ömer (ra)'ın bundaki etkisini derhal anlarız. Nerdeyse bütün müesseselerde Ömer (ra)'ın etkisi vardır. İşte bu konuda bazı özet bilgiler:

503 Feteva, XX, 172.

504 A.y.

505 Medinetu Nebeviye, II, 48.

506 A.y.

1. Mekke Okulu

Bu okul, mü'minlerin, orada ikamet edenlerin, Allah'ın kutsal kıldığı beldeye yolculuk yapanların, burada hac ve umrede bulunanların kalbinde yer etmiştir. Hatta orayı gören ya da görmeyi arzu eden her mü'minin kalbinde yerini almıştır. Sahabe zamanında Mekke'de ilmî faaliyet azdı. Sahabe asrının sonlarına doğru bir miktar artmış, tabiin zamanında ise oldukça çoğalmıştır. Tebe-i tabiin döneminde de burada ilim çoğalmış, İbni Ebu Nüceyh ve İbni Cüreyc gibi âlimler yetişmiştir. Mekke özellikle ümmetin en büyük âlimi, Kur'an tercümanı ve bütün gayret ve çabasını tefsir ilmine adayan İbni Abbas zamanında parlamıştır.

İbni Abbas kendi arkadaşlarını da bu ilim üzere yetiştirmiştir. Bunlardan da tefsir dalında meşhur imamlar ortaya çıktı. Âlimler bu okulun üstün gelmesine dair bazı sebepler zikretmişlerdir. Bu konuda en önemli sebep İbni Abbas'ın onlara imamlık ve öğretmenlik yapmasıdır.⁵⁰⁷ Âlimler aynı şekilde İbni Abbas'm tefsirdeki gücüne ve Allah'ın kitabını kavramada diğer sahabileri geride bırakmasına dair bazı sebepler de zikretmişlerdir. İcmayla belirtmişlerdir ki, Resûlullah (sav)'in duası bu konuda en önemli sebep olmuştur.

Resûlullah (sav) ona dinde fakihleşmesi için dua etmişti. Bunun yanında onun, sahabenin büyüklerinden ilim öğrenmesi, deliller çıkarmadaki gücü, tefsire önem vermesi, arkadaşlarına ilim öğretmedeki belirgin metodu, ilmi yaymaya dair gayreti, yolculuk ve seferleri, geç vefat etmesi ve Ömer (ra)'a yakın biri olmasıdır. Ömer (ra) 'den itinayla ilim elde etme fırsatını yakalamıştır. Ömer (ra) ondaki zekâ, üstünlük ve haysiyeti görünce onu kendi meclisine yaklaştırdı, derken kendisine en yakın ve danıştığı kimseler arasına aldı. Âyetlere dair karşılaştığı zorluklarda onun görüşüne başvururdu. İbni Abbas hep genç kalmış gibiydi. Bu da onun ilim elde etmesinde ve ilerlemesinde yardımcı olmuştur. Hatta bu yüzden tefsir dalında ve birçok ilim sahasında bilgi sahibi olmuştur. Amir eş-Şa'bi, İbni Abbas'tan şunları aktarmıştır: Babam bana, "Ey oğulcuğum, görüyorum ki Mü'minlerin Emiri seni kendisine yaklaştırıyor, seninle yalnız oturuyor ve Resûlullah'ın diğer ashabıyla beraber seninle istişarede bulunuyor. Şu üç şeyi korumanı istiyorum: Allah'tan kork ve

507 Muhammed Hudari, Tefsiru Tabiin, I, 371.

ona karşı sırlarını açığa vurma ki seni yalancılıkla suçlamasınlar ve senin yanında kimseyi aldatmasınlar.⁵⁰⁸

Ömer (ra) onu, ashabın büyükleri arasına alıyordu. Bunu ancak onda gördüğü güçlü kavrayış ve anlayışından, güzel fikirlerinden, meselelerden güzel sonuçlar çıkarmasından dolayı yapmıştı. İbni Abbas şunları anlatmıştır: Ömer (ra), Hz. Peygamber (sav)’in ashabı varken bana sorular soruyordu. Bana, “Onlar konuşmadıkça sen konuşma” derdi ve bir defasında konuştuğumda, “Daha hayata atılmamış şu gencin sunduğu görüşlerin benzerini getiremediğinizden beni zor durumda bıraktınız” demişti. İbni Abbas ahlâkının büyüklüğünden dolayı kendisinden yaşça büyük biri bulunduğunda konuşmaz, ancak kendisine izin verildikten sonra konuşurdu. Ömer (ra) bunun farkındaydı ve onu konuşmaya teşvik ederdi. Kendisini bu hususta alıştırmaları için Ömer (ra) hep teşvikte bulunurdu. Onu ilim konusunda cesaretlendirirdi. Nitekim şu âyetlerin tefsirinde onun görüşüne müracaat ettiğini görmekteyiz: “Sizden biriniz arzu eder mi ki bahçesi olsun”⁵⁰⁹; “Allah’ın yardımı ve zaferi geldiği zaman.”⁵¹⁰ Ömer (ra)’ın meclisinde başka gençler de vardı, burada gençlerin sözü dinlenir ve ayrıca onlara ilim de öğretirdi.

İbni Abbas, Ömer (ra)’ın nezdinde önde gelen kimselerdendi. Abdurrahman b. Zeyd şunu söylemiştir: Ömer (ra) sabah vaktinde kıldığı nafile namazından sonra hurma deposuna girer, gençleri çağırır ve onlardan Kur’an dinlerdi. İbni Abbas da bunlardandı. Şöyle demiştir: “Gençler gelir Kur’an okurlar ve Kur’an’dan dersler yaparlardı. Kaylule vakti geldiğinde de çıkar giderlerdi. Bir defasında, “*Böyle olana ‘Allah’tan kork!’ denilince benlik ve gurur kendisini günaha sevk eder. (Ceza ve azap olarak) ona cehennem yeter. O ne kötü yerdir! İnsanlardan öyleleri de var ki, Allah’ın rızasını almak için kendini ve malını feda eder. Allah da kullarına şefkatlidir*”⁵¹¹ âyetleri hakkında İbni Abbas yanındakilere “İki adam çarpıştı” dedi. Bunu duyan Ömer (ra) onun ne demek istediğini sorunca İbni Abbas “Şey, ey Mü’minlerin Emiri!” dedi. Ömer (ra) “Sen, iki adam çarpıştı, derken neyi kastettin?” diye sorunca İbni Abbas şunları söyledi: “Şu âyette kendisine “Allah’tan kork” denilen adamın günahla gurur içine düştüğünü görüyorum. Şu, nefisini Allah’ın rızasını isteyerek satan adamın, öbür adama Allah’tan korkmasını söylediğini, onun da

508 Hilye, I, 318.

509 Bakara, 2/266.

510 Nasr, 110/1.

511 Bakara, 2/206-7

bunu kabul etmeyip günahla gurura kapıldığını görüyorum. Nefsini satan kimse, 'Ben nefsimi satın alıyorum ve o da günaha düşen adamla savaşıyor, böylece iki adam savaşmış oluyor' demiştir." Ömer (ra) bu sözlerden dolayı İbni Abbas'ı takdir etmiştir.⁵¹² Ömer (ra) İbni Abbas'a Kur'an'dan bir şeyler sorar sonra da "Bu işe dalanlar zora düştü" derdi. Ömer (ra) içinden çıkılmaz sorunlarla karşı karşıya kalınca İbni Abbas'a, "Ey İbni Abbas, zor bir meseleyle karşı karşıyayız" derdi.⁵¹³ Sa'd b. Ebi Vakkas şunu söylemiştir: "Ben İbni Abbas'tan daha çabuk kavrayan, daha zeki, daha âlim ve daha yumuşak birini görmedim. Ömer (ra)'ın onu zor meseleler için çağırdığını görmüştüm. Ona 'Önüne zor bir mesele geldi' der ve onun sözünden de vazgeçmezdi. Hâlbuki yanında Bedir ehlinde olan Muhacirlerden ve Ensar'dan sahabiler de olurdu. Ömer (ra) onu 'İşte size tecrübeli bir genç' diye tanıtır ve hakkında 'Çok soru soran ve akıllı biridir' derdi. Talha b. Ubeydullah, 'Ömer (ra)'ın, İbni Abbas'ın önüne kimseyi geçirdiğini görmedim' demiştir. İbni Abbas Ömer (ra)'ın yanına çok gider gelir, ona sorular sorar, bilgiler edinirdi. Bu yüzden İbni Abbas Ömer (ra) 'den tefsir ve ilme dair diğer sahabilerden daha fazla bilgi nakletmiştir. Bazı âlimler İbni Abbas'ın kendi ilmini tümüyle Ömer (ra) 'den aldığını söylemiştir. İşte Mekke okulunun imamı olan İbni Abbas'ın Ömer (ra)'le olan yakınlığının neticesi böyle olmuştur. Bu da İbni Abbas'ın ilimde özellikle de tefsirde ilerlemesine yardımcı olmuştur.⁵¹⁴

2. Medine Okulu

Ömer (ra)'ın Medine'ye verdiği önemi ve orayı fıkıh, fetva ve ilim merkezi haline getirdiğinden daha önce bahsettik. Medine'de ilmî sahaya kendisini adayan en meşhur kimse Zeyd b. Sabit'tir. Ömer (ra) onun Medine'de kalmasını istemişti. Bu sebeple Ömer (ra)'ın Medine'deki arkadaşları çoğaldı. Alimler şunu söylemiştir: "Ömer (ra) sahabeyi çeşitli şehirlere gönderdi. Zeyd b. Sabit'i de yanında tuttu. O da Medine'de fetva verirdi." Humeyd b. el-Esved şunu aktarmıştır: "Medine halkı Zeyd b. Sabit'ten sonra aynı şekilde en çok İmam Malik'in sözlerini öğrendiler. O, Allah'ın ilimle yoğurduğu, insanların onlardan ilim elde ettiği, ilim ve sözlerini neşrettiği sahabilerdendi."⁵¹⁵ Amr eş-Şa'bi şunu söylemiştir:

⁵¹² Taberi, Tefsir, IV, 245.

⁵¹³ Tefsiru Tabi'in, I, 379.

⁵¹⁴ A.y.

⁵¹⁵ A.y.

“Zeyd b. Sabit iki ilimde derinleşmişti. Bunlar miras ve tefsir ilmiydi.” Resûlullah (sav) Zeyd b. Sabit’in miras ilmini bildiğine tanık olmuştu ve bu yüzden “Miras konusunda Zeyd’e müracaat edin” demişti.⁵¹⁶ Zeyd’e, Medine’de çok sayıda fakih arkadaşlık etmiştir. Bunlardan altısı meşhur olup tabiin neslindendir. İbnü’l-Medini şunu söylemiştir: Zeyd’le karşılaşmış olan kimselere gelince, bunlar Said b. el-Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Kubeyse b. Züeyb, Harice b. Zeyd, Eban b. Osman, Süleyman b. Yessar’dır.⁵¹⁷ Daha öncede açıkladığımız gibi Medine okulunun ilmi açıdan diğer okullar üzerinde büyük etkisi olmuştur.

3. Basra Okulu

Basra’yı şehir haline getiren kimse Utbe b. Gazvan’dır. Hicri 14 yılında bu şehrin projesini çizmiş olduğu bilinmektedir. Bunu Ömer (ra)’ın emriyle gerçekleştirmiştir. Bu konudan Allah’ın izniyle ileride bahsedilecektir. Burası, Kûfe’den üç yıl kadar önce inşa edilmiştir. Her ilim dalında Kûfe okuluyla yarışmıştır. Buraya çok sayıda sahabe yerleşmiştir. Ebu Musa el-Eş’ari, İmran b. Husayn ve daha başka sahabiler yerleşmiş olup bunların sonuncusu Enes b. Malik olmuştur. Basra’ya gelen en meşhur sahabiler ise Ebu Musa el-Eş’ari ve Enes b. Malik’tir.⁵¹⁸

Ebu Musa, Mekke’ye gelip Müslüman olan, Habeşistan’a hicret eden ve sahabenin ileri gelenleri arasında zikredilen biridir. Basra’ya gelmiş, orada ilim öğretmiştir. Ömer (ra) ’den etkilenmiş biridir. Aralarında çok sayıda mektuplaşmalar olmuştur. Valilik ve kadılık müessesesinden bahsederken buna inşallah değineceğiz. Ebu Musa ilim, vera, hayâ, izzet-i nefis, iffet, zühd, sebat vb. özellikleriyle tanınmıştır. O, önde gelen sahabilerin âlim, fakih ve fetva verenleri arasında sayılmıştır. Zehebi, Tezkiretü’l-Hüffaz’ında onu sahabenin ilk tabakası arasında saymıştır. Ondan bahsederken, “Âlim, ilmiyle amel eden, Allah’ın kitabını okuyan, Kur’an’ı son derece güzel okuyan biri, güzel ve mübarek bir ilim rivayet eden, Basra halkının en çok Kur’an okuyanı ve en fakih olanıdır” demiştir.⁵¹⁹ Hz. Peygamber (sav)’ın yanın çok gelip giden biriydi. Nitekim sahabenin büyükleriyle de karşılaşmış, Ömer (ra), Ali, Übey b. Kâb, Ab-

⁵¹⁶ Tirmizî, Sünen, sahih hasen bir hadistir. No: 3791.

⁵¹⁷ Tefsiru Tabiin, I, 510.

⁵¹⁸ İbn Sâd, Tabakat,

⁵¹⁹ Zehebi, Tezkiretü’l-Hüffaz, I, 23.

dullah b. Mes'ud gibi isimlerden etkilenmiştir. Ebu Musa özellikle de Ömer (ra) 'den çok etkilenmiştir. Ömer (ra) onun uzun süren Basra valiliği sırasında kendisine vasiyetlerde bulunuyor, mektuplar yazıyor, aynı şekilde Ebu Musa da karşılaştığı sorunlar hakkında Ömer (ra)'a çokça müracaat ediyordu. Şa'bi onu dört kadıdan biri saymıştır. Bunlar ümmetin en meşhur kadılarıdır: Ömer (ra), Ali, Zeyd b. Sabit ve Ebu Musa.⁵²⁰

Ebu Musa Medine'ye geldiğinde Ömer (ra)'ın oturumlarına katılmaya gayret ederdi. Zamanının çoğunu muhtemelen Ömer (ra)'le geçirirdi. Ebu Musa'nın oğlu Ebubekir'in şunu söylediği aktarılmıştır: Ebu Musa bir gün yatsıdan Ömer (ra)'a gidince Ömer (ra), "Seni buraya getiren neydi?" diye sormuştu. Ebu Musa, "Seninle konuşmak için geldim" deyince, "Bu saatte mi?" diye karşılık verdi. Ebu Musa, "Konunun fıkıhla ilgili olduğunu söyleyip uzunca bir müddet konuştular. Daha sonra Ebu Musa "Namaz vakti ey Mü'minlerin Emiri" deyince Ömer (ra), "Şüphesiz ki namaza hazırsınız" karşılığını verdi.⁵²¹ Ebu Musa ilim öğrenmede son derece gayretli olduğu gibi onu başkalarına öğretme ve yaymada da gayretliydi. Hutbelerinde insanları ilim öğrenmeye teşvik ediyordu. Ebu Muhalleb'den şunlar rivayet edilmiştir: "Ebu Musa'nın minberde şunları aktardığını işitmiştim: Allah (cc) kime bir ilim öğretmişse o da başkasına öğretsin. Bilgisi olmayan bir konuda asla konuşmasın. Şayet konuşursa sorumluluk altına girer ve dini parçalar.⁵²²

Ebu Musa Basra'daki mescidi, ilim merkezi haline getirmişti ve vaktinin büyük bir kısmını ilmi oturumlar için ayırmıştı. Sadece bununla yetinmiyordu ve insanlara fıkıh öğretmediği ya da onları bilgilendirmediği bir anı yok gibiydi. Namaz kıldırıp da selâm verdiğinde insanlara dönüp onların Kur'an'larını dinliyor ve doğru okumaları konusunda eğitim veriyordu. İbni Şevzeb şunları aktarmıştır: Ebu Musa sabah namazını kıldıktan sonra insanları saf halinde yanına alır ve Kur'an'larını dinlerdi. Ebu Musa sahabiler arasında ses ve kıraatinin güzelliğiyle tanınmıştı. İnsanlar onun Kur'an okuduğunu işittiklerinden yanında toplanırlardı. Ebu Musa Ömer (ra)'ın yanına oturduğunda Ömer (ra) ondan Kur'an'dan kolayına gelen bir yeri okumasını isterdi. Allah (cc) onu Müslümanlara ilim öğretmeye muvaffak kıldı. O, bütün gayretini insan-

520 Siyeru A'lami Nübela, II, 389.

521 Muhammed Tihmaz, Ebu Musa el-Eş'ari, s. 121.

522 İbn Sâd, Tabakat, IV, 107.

lara Kur'an öğretme ve gittiği her bölgede insanlar arasında Kur'an'ı yayma uğruna harcamıştır. Basra Mescidi'nde ilim talebeleri çoğalınca onları halkalara ayırdı. Her halkayı teker teker dolaşıp kıraatlerini dinler ve gerekli yerlerde düzeltmeler yapardı.⁵²³

Ebu Musa'nın işi Kur'an'la meşgul olmaktı. Zamanının büyük kısmını buna ayırmıştı. Enes b. Malik'ten şunlar rivayet edilmiştir: "Ebu Musa beni Ömer (ra)'a gönderdi. Ömer (ra) bana, Eş'ari ne durumda?" diye sorunca, ona, "İnsanlara Kur'an öğretmekte" dedim. Ömer (ra) de, "O akıllı biridir, ilmi sadece kendisi için öğrenmemiştir, hatta cihada çıktığında bile insanlara ilim ve fıkıhı öğretir" dedi. Hattab b. Abdullah er-Rakkaşi şunu anlatmıştır: Dicle nehri sahilinde bir ordu içinde Ebu Musa ile beraberdik. Öğle namazı vakti girdiğinde bir münadi namaz için çağrıda bulundu. İnsanlar abdest almak için kalktılar. Ebu Musa da abdest alıp insanlara namaz kıldırdı. Sonra da halkalar halinde oturdular. İkinci vakti girdiğinde münadi bu sefer ikinci namazı için çağrıda bulundu. İnsanlar tekrar abdest almak istediler. Bunun üzerine münadi, "Ancak abdesti bozulanlar abdest alsınlar" demiş ve ilmini ortaya koymuştu. Etrafında çok sayıda âlim ve Kur'an hafızı gördüğünden sevinmişti. Bunların sayısı Basra'da üç yüze ulaşmıştı. Ömer (ra) kendilerine ikramda bulunmak için Kur'an hafızlarının tespiti için mektup yazdığında Ebu Musa bu rakamı üç yüz olarak kendisine bildirmişti.⁵²⁴ Ebu Musa Sünnetin öğretilmesi ve rivayet edilmesine de önem vermiştir. Hz. Peygamber (sav)'den çok rivayette bulunmuştur. Aynı şekilde sahabenin ileri gelenlerinden de rivayette bulunmuştur. Ondan da çok sayıda sahabe ve tabiin rivayette bulunmuştur. Zehebi şöyle demiştir: "Büreyde b. Hasib, Ebu Ümame el-Bahil, Ebu Said el-Hudri, Enes b. Malik, Tarık b. Şihab, Said b. el-Müseyyeb, Esved b. Yezid, Ebu Vail Şakik b. Seleme, Ebu Osman en-Nehdi ve daha başkaları ondan rivayette bulunmuştur."⁵²⁵

Sünnet-i seniyyeye sımsıkı yapışmıştı. Vefatı sırasında evlatlarına yaptığı nasihat buna işaret etmektedir. Sünnet konusunda oldukça gayretli olduğu halde diğer büyük sahabiler kadar çok sayıda hadis rivayet etmemiştir. Onun gibi sahabiler hadis rivayet sırasında hata ve yanlışlıklara düşme korkusuyla böyle yapmışlardır. Çok hadis rivayet etmemekle beraber Ebu Musa, Ömer (ra)'a sıkı bir itaatle bağlıydı. Resûlullah

⁵²³ Muhammed Tihmaz, Ebu Musa, 125.

⁵²⁴ A.y.

(sav)'in hizmetinde bulunan Enes b. Malik en-Neccari el-Hazreci ise çok hadis rivayet etmekle meşhur olmuş, bununla iftihar etmiş ve bunu da hak etmiştir. Şöyle demiştir: “Resûlullah (sav) Medine'ye geldiğinde ben o yaşındaydım ve vefatında da yirmi yaşındaydım.”⁵²⁶

Resûlullah (sav) ona, çok mal ve evlat edinmesi, bereketli bir ömrünün olması için duada bulunmuştur. Şöyle dua etmişti ona: “Allah'ım, onun mal ve evladını çoğalt ve bunu bereketli kıl”⁵²⁷ Zehebi şöyle demiştir: “Tehzib isimli eserin sahibi ondan hadis rivayet eden iki yüz kişinin ismini vermiştir.” Enes, bin iki yüz seksen altı hadis rivayet etmiştir. Bunun seksen tanesini sadece Buhari, Müslim dokuzunu rivayet etmiştir. Enes, tabiin âlimlerinin önde gelen hocası sayılmaktadır. Bu âlimler şu kimselerdir: Hasan el-Basri, Süleyman et-Teymi, Sabit el-Bennati, İmam Zuhri, Rabia b. Ebu Abdurrahman, İbrahim b. Meysere, Yahya b. Said el-Ensari, Muhammed b. Sirin, Said b. Cübeyr, Katade ve daha başka âlimler.

Enes b. Malik hem rivayet ederek hem de onu insanlara öğreterek sünnete hizmet etmiştir. İlmi yönüyle de tanınmıştır. Râşid halifeler zamanında önemli hizmetlerde görev almıştır. Özellikle de Ebubekir (ra) zamanında önemli hizmetler yapmıştır. Râşid halifeler bazı önemli işleri ona tevdi etmişlerdi. Ebu Musa Basra valiliğine getirilince Enes b. Malik'e yakınlık göstermiş, ona değer vermiştir. Sabit b. Enes şunu aktarmıştır: Bir sefer esnasında insanlar dünya hakkında konuşuyorlardı. O sırada Ebu Musa, “Bu insanlar dilleriyle neredeyse insanların derisini yüzecekler. Haydin gelin de bir saatliğine Allah'ı zikrelelim” demiş ve ardından da, “İnsanları yok edecek olan şeyler nelerdir?” diye sormuştu. Ben de, “Dünya, şeytan ve şehvetler” dedim. O da, “Hayır, lakin dünya öne alınmış âhiret ise sonraya bırakılmıştır. Fakat insanlar bunun farkına varsalar dünyaya meyiletmezlerdi” dedi.⁵²⁸ Ebu Musa'nın Enes'e olan güven ve itimadından dolayı onu halife Ömer (ra)'le kendisi arasında elçi yapmıştı. Enes şöyle demiştir: “Ebu Musa beni Basra'dan Ömer (ra)'a elçi olarak göndermişti. Ömer (ra) bana insanların ahvalini sordu. Tüster'in fethinden sonra Ebu Musa, Enes'i çok sayıda ganimet ve esirler Ömer (ra)'a gönderdi. Gönderilenler arasında Tüster hükümdarı Hür-

525 Siyeru A'lami Nübela, II, 381.

526 Tefsiru Tabiin, I, 423.

527 Müslim, No: 2480.

528 Muhammed Tihmaz, Enes b. Malik, 135.

müzan da bulunuyordu.⁵²⁹ Enes'ten hem sahabilerden hem de tabiinden çok sayıda kimse rivayette bulunmuştur. Özellikle de Basra'dayken ondan çok hadis rivayet edilmiştir. İnsanlar üzerinde zühd ve ibadet hayatıyla tesir etmişti. Arkadaşlarını eğitmede son derece gayretliydi. Öğrencilerini sever, onlara yakınlık gösterir ve ikramda bulunurdu. Şöyle derdi onlara: "Resûlullah (sav)'in ashabına benzemektesiniz. Allah'a yemin olsun ki bana, çocuklarımdan daha da sevimlisiniz. Ancak onlar da sizin kadar üstün kimselerdir. Sizlere şehirlerde istigfarda bulunuyorum." O yeni bir nesil inşa etmişti ve bunlar âlim kimselerdi. Ondan hadis ilmini öğrendiler ve kendileri de başkasına öğrettiler. Enes b. Malik'ten hadis öğrenmiş olan arkadaşları yaklaşık yüz elli civarındadır.⁵³⁰

4. Kûfe Okulu

Rıdvan biatine katılan üç yüz sahabe Kûfe'ye gelmiştir. Bunlardan yetmiş kişi Bedir ehliendir. Ömer (ra) Kûfe halkına şu mektubu yazmıştı: "Ey Kûfe ehli! Sizler Arapların başını çeken kimselersiniz. Sizler benim için tıpkı fırlattığım ok misalisiniz, ok bana neyi kısmet edip getirirse siz de onu getirirsiniz. Size Abdullah'ı gönderdim. Size kolaylık gösterip Abdullah'ı göndermekle sizi kendime tercih ettim."⁵³¹ Bir başka rivayette de "Evet, size Ammar'ı emir ve Abdullah'ı da öğretici ve vezir olarak gönderdim. Her ikisi de Resûlullah (sav)'in değerli ashabındandır. Onları dinleyin, onlara uyun, şüphesiz ki ben Abdullah'ı göndererek sizi kendime tercih etmiş bulunuyorum."

Hakikaten Ömer (ra) Kûfe'ye önem vermiş, Abdullah b. Mes'ud'u oraya göndermiş ve ona şu mektubu yazmıştı: Şüphesiz ki Kur'an, Hûzeyl lehçesine göre değil Kureyş lehçesi üzere inmiştir. Bu sebeple Kur'an'ı Kureyş lehçesine göre okutun." Bir grup sahabe Kûfe'ye gitmek için hazırlanınca onlara, "Sizler Kûfe'ye gidiyorsunuz. Onların arı vızıltısı gibi Kur'an okuduklarını göreceksiniz. Onları hadislerle meşgul edip de Kur'an'dan alıkoymayın. Kur'an'ı öne çıkarın, hadisleri az rivayet edin. Haydin yürüyün, ben de size iştirak edeceğim."⁵³² Ömer (ra) Kur'an'la meşgul olmayı hadislerle meşgul olmaktan üstün tutuyordu.

529 A.y.

530 Ensar fi Asri Raşidi, 271.

531 Bu kimse sahabeden Abdullah b. Mes'ud'dur. (Çeviren)

532 İbn Sâd, Tabakat, III, 156.

Bu yüzden sünneti yazıya geçirmek istediğinde bunu sahabilerle istişare etti. Ashab da bu konuda yazmasını söyledi. Ömer (ra) bir ay boyunca Allah'a istiharede bulundu. Bir gün kalkıp bunu yazmak istediğini söyledi. Allah (cc) bu konuda ona karar verdirmişti. Bu hususta "Ben, kitaplar yazıp da üzerinde yoğunlaştıklarından Allah'ın kitabını unutan bir kavmi hatırladım. Allah'a yemin olsun ki Allah'ın kitabına asla hiçbir şey karıştırmayacağım" demişti. Ömer (ra)'ın metodu Kur'an'ın, insanların içlerinde kök salmasını ve insanların ondan yüz çevirmemesini temin etmekte. Mânalarının insanların içlerinde iyice yer etmesini istiyordu. İnsanların Kur'an ilmini hadislerden ayırt edinceye kadar bu işte derinleşmesini arzu ediyordu. Hz. Peygamber (sav) zamanında da bu böyleydi. İnsanlar bu yüzden hadis yazmaktan sakındırıldı. Bu durum Ömer (ra) zamanına kadar devam etti. Çünkü Ömer (ra) Resûlullah (sav)'in öğretilerine tâbi olmuştu.

Abdullah b. Mes'ud, Kur'an'ı kavrayış ve ilim açısından Allah'ın dâvasını yükleneyecek olan bir nesli ortaya çıkarmak için büyük gayret sarfetti. Onun, arkadaşları üzerinde büyük bir etkisi vardı. Hem kendi yanındaki arkadaşlarına hem de sonradan gelenlere tesir etmişti. Ömer (ra) onun ilmine şahit olmuştu. Zeyd b. Vehb şunları anlatmıştır: Bir defasında bir toplulukla beraber Ömer (ra)'ın yanında oturmuştum. Sonra zayıf yapılı bir adam geldi. Ömer (ra) onun yüzüne bakıp "İç i ilimle dolu biri, iç i ilimle dolu biri, iç i ilimle dolu biri" dedi. Baktık ki o kimse Abdullah b. Mes'ud'dur. Kûfe okulu Abdullah b. Mes'ud'dan etkilendi. Çok sayıda okul onun öğretmenliğine tâbi olmuş, onun ilmine uymuştu. Hatta ölümünden sonra da bu etki uzun süre devam etti. Abdullah, Ömer (ra)'ın fıkından son derece etkilenmişti. Kendi sözünü bırakıp onun sözlerini alıyordu. Şunu söylemiştir: "Ömer (ra)'ın ilmi terazinin bir tarafına, yeryüzündeki insanların ilmi de diğer tarafa konsa Ömer (ra)'ın ilmi tercih edilir.⁵³³

Abdullah b. Mes'ud sahabe arasında temayüz etmişti. Kıraat ilminde diğer sahabileri geride bırakmıştı. Yetmiş küsur sureyi bizzat Resûlullah (sav)'in ağzından dinlemişti. Şakik b. Seleme şunu söylemiştir: Abdullah b. Mes'ud bize bir hutbe verip şunu söyledi: "Resûlullah (sav)'in ağzından yetmiş küsur sureyi bizzat dinledim. Allah'a yemin olsun ki Resûlullah'ın ashâbı benim onlardan ilim bakımından daha önde ve on-

533 el-İlim li Ebu Hanife, s. 123.

lardan daha hayırlı olduğumu biliyorlar.”⁵³⁴ Mesruk şöyle demiştir: “Abdullah b. Amr’ın yanında Abdullah b. Mes’ud’dan bahsedilince, “Resûlullah (sav)’ın “Kur’an’ı şu dört kişiden dinleyin, Abdullah b. Mes’ud, (Hz. Peygamber (sav) ilk önce onun ismini söyledi) Ebu Huzeyfe’nin azadlısı Salim, Übey b. Ka’b ve Muaz b. Cebel” sözünü işittiğim günden beri onu hep seviyorum.”

Ömer (ra) Abdullah b. Mes’ud’un Kur’an ve kıraat ilmindeki değerini biliyordu. Alkame şunu söylemiştir: Bir adam Ömer (ra)’a gelip, “Ey Mü’minlerin Emiri, ben Kûfe’den geldim. Orada sayfaları kendi bilgisiy-le dolduran bir adamı geride bıraktım” deyince Ömer (ra) sinirlendi, hatta bu yüzden nefesi bile daraldı. Sonra “O da kimdir?” diye sorunca adam “Abdullah b. Mes’ud” dedi. Bunu duyan Ömer (ra) sakinleşti. Sinirleri yatışıp eski haline dönünce, “Yazıklar olsun sana, Allah’a yemin olsun ki bu konuda Müslümanlar içinde ondan daha öncelikli kimseyi tanımıyorum.” dedi.⁵³⁵ Abdullah b. Mes’ud geride ilim, fıkıh, zühd ve takvayla meşhur olmuş çok sayıda öğrenci bıraktı. Alkame b. Kays, Mesruk b. el-Ecde’, Ubeyde es-Selmani, Ebu Meysere b. Şurahbil, Esved b. Yezid, Haris el-Cü’fi ve Mürre el-Hemdani bunlardandır.⁵³⁶

5. Şam Medresesi

Şam bölgesi fethedilince Yezid b. Ebi Süfyan Ömer (ra)’a şu mektubu yazdı. Şam ahalisi çoğalmış bulunuyor, bunlar şehirleri doldurmuş haldeler ve kendilerini Kur’an’ı öğretip onları dinde bilgi sahibi kılacak kimselere ihtiyaç duymaktalar. Onlara öğretmenlik yapacak adamlar göndermekle bana yardımcı ol!” Ömer (ra) bu iş için Muaz b. Cebel, Ubade b. Samit ve Ebu Derda’yı çağırdı. Bu önemli iş için onları gönderirken şunu söyledi: “Hıms’la işe başlayın, orada farklı seviyede insanlarla karşılaşacaksınız. Onlardan bazılarının sürekli öğrendiğini göreceksiniz. Bunu temin ettikten sonra bir grup insanı öğrenmek için alın ve onların başına bu iyi öğrenen kimseleri tayin edin. Sizden biri Dımaşk’a, diğeri de Filistin’e gitsin. Her üçü de Hıms’a geldi. Orada bahsedilen seviyede öğrenciler temin ettikten sonra Ubade orada kaldı. Ebu Derda ise Dımaşk’a, Muaz da Filistin’e gitti.⁵³⁷ Ömer (ra)’ın çeşitli bölgelerde ilk

⁵³⁴ Buhari, No: 5000.

⁵³⁵ Müstedrek, II, 227.

⁵³⁶ Tefsiru Tabiin, I, 472.

⁵³⁷ el-Ensar fi Asri Raşidi, s. 259.

tohumlarını attığı ilmî okullar insanların eğitim ve öğretime tâbi olmaları konusunda önemli bir rol oynadı.

Şam okulu Muaz b. Cebel, Ubade b. Samit ve Ebu Derda'nın omuzlarında yükseldi. Bu işte daha başka sahabiler de rol oynamıştır. Ebu Derda'nın Dimaşk mescidinde büyük ders halkaları vardı. Oraya bin altı yüzden fazla insan geliyordu. Öğrencileri onarlı gruplara ayırıyorlardı ve bunlar gelip Ebu Derda'nın önünde okuyorlardı. Ebu Derda onlara Kur'an harflerini öğretirdi. Bu yüzden Ebu Derda Şam'da en büyük etkiyi gösteren sahabi olmuştur. Zehebi şunları söylemiştir: "Ebu Derda Şam'ın âlimiydi. Dimaşk halkına Kur'an okutan kimseydi. Bölgenin fakih ve kadısıydı.⁵³⁸ Ebu Derda sahabenin karileri arasında sayılmıştır. Şam halkına ilim elde etmeleri konusunda şunları söylemiştir: "Ne oluyor da âlimlerinizin öldüğünü gördüğüm halde cahillerinizin ilim öğrenmediğini görüyorum. İlim yok olmadan önce öğrenin. İlmin yok olması âlimlerin ölmesiyle olacaktır." Şunu da ilme teşvik maksadıyla söylemiştir: "Ya ilim öğrenen ya öğreten ya ilmi seven ya da bunlara tâbi olan kimselerden ol, beşincisi olma, helâk olursun." Hasan el-Basri bu konuda şunu söylemiştir: "Beşincisi bid'at çıkaran kimsedir"⁵³⁹ Ebu Derda şunu da söylemiştir "İlim talep ediniz, şayet bundan âciz kalırsanız ilim ehlini seviniz, şayet onları sevmezseniz onlara buğzetmeyiniz! Dikkat edin, ya öğrenen ya da öğreten olun, çünkü öğrenen de öğreten de ecirde eşittirler. Bundan sonrakilerde hayır yoktur."⁵⁴⁰ "Öğrenmedikçe âlim olamazsınız, öğrendiğinizle amel etmedikçe de daha fazlasını öğrenemezsiniz." "Kur'an'ı çeşitli yönlerden öğrenmedikçe tam anlamıyla kavrayamazsınız."⁵⁴¹ Ensar'dan olup da neredeyse şiir okumayan kimse yoktu. Bu yüzden Ebu Derda'ya "Ne oluyor da şiir okumuyorsun?" dendiğinde o da şu şiiri okumuş ve dinlemelerini söylemişti:

Kişi kendisine yüce şeylerin verilmesini ister

Ama Allah, ancak dilediğini verir

Kişi menfaatim, malım der

Allah'a karşı takvalı olmak istifade edilecek en yüce fazilettir

Bir rivayette de Ömer (ra), Ebu Derda'yı Şam'a göndermek istediğinde onun bundan kaçındığı belirtilmiştir. Fakat Ömer (ra) bu konuda

⁵³⁸ Tezkire, I, 24.

⁵³⁹ el-Ensar fi Asri Raşidi, s. 256.

⁵⁴⁰ Sıfatu Safve, I, 628.

⁵⁴¹ Tabakat, I, 430.

ısrar etmiş, neticede Ebu Derda kabul etmek zorunda kalmış ve şunu söylemişti: “Şayet gitmemi istiyorsan giderim ve onlara Rablerinin kitabını ve Peygamberin sünnetini öğretir, onlara namaz kıldırırım” demişti.

Ömer (ra) bunları kabul etmişti.⁵⁴² İlminin çok olmasından dolayıdır ki Ebu Derda Müslümanlara etki etmiştir. Bu yüzden etrafında çok sayıda öğrenci birikmişti. Kimisi ona farzları soruyor, kimisi hesap gününü, kimisi hadisten soruyor, kimisi zor meseleleri, kimisi de şiirden soruyordu. Onun Şam’daki tesiri bu sebeple büyük olmuştur. Özellikle de Kur’an öğretiminde etkili olmuştur. Aynı şekilde vaaz ve nasihat konularında da büyük tesir meydana getirmişti. Bir gün Şam ahalisine, “Siz ne oluyor da yiyemeyeceklerinizi toplamaktasınız. Oturamayacağınız evler bina etmektesiniz. Elde edemeyeceğiniz şeyleri istiyorsunuz. Dikkat edin, Ad ve Semud, Basra ile Aden arasını mal-mülk ve evlatla doldurmuştu. Onların terk ettiğini kim benden iki dirhem karşılığında satın alır?”⁵⁴³

İşte buna benzer öğretiler ümmeti yetiştirme ve cihad idmanı yaptırmaya yolunda Ömer (ra)’ın izlediği siyasetle yekvücut haline gelmiştir. Muaz b. Cebel el-Hazreci’ye gelince... Önce Yemen ahalisi sonra da Şam halkı ondan istifade etmiştir. Abdullah b. Mes’ud, Muaz b. Cebel’i överdi. Muaz arkadaşlarına, “Gerçekten Hakk’a yönelen, Allah’a itaat eden bir ümmet idi; Allah’a ortak koşanlardan değildi”⁵⁴⁴ ayetini okuduğunda arkadaşları “ümmet nedir?” diye sormuşlardı. O da, “İnsanlara hayır öğretendir” demiş ve “Yönelenden maksat nedir?” diye sorulunca o da, “Allah’a itaat edendir” karşılığını vermiştir. İşte Muaz böyleydi. Abdullah b. Mes’ud, Muaz’ı Hz. İbrahim (a.s)’a benzetmişti. Çünkü Muaz, fıkhi ve ilmi açıdan yüce bir yere sahipti. İslâm fıkhiğine dair derin bir anlayışı vardı. Zor meselelere çözümler sunduğundan Müslümanlar arasında kabul görmüş bir kimseydi.

Ömer (ra) onun hakkında “Kadınlar Muaz gibisini doğurmaktan acizdirler”⁵⁴⁵ demiştir. Ömer (ra) bir durumla karşılaşınca “Şûra” ehline ve Ensar’dan içinde Muaz b. Cebel, Übey b. Ka’b ve Zeyd b. Sabit gibi isimlerin bulunduğu kimselere danışırdı. Çünkü bu isimler Ömer (ra)’den fıkıh, tefsir ve hadislerden dersler çıkarma hususunda yararlanan kimselerdi. Onların da bu konularda tecrübe ve birikimleri olduğundan

542 Ashabu Rasul, II, 209.

543 Kelai, el-İktifa, III, 311.

544 Nahl, 16/120.

545 Tehzibu’l-Kemal, XXVIII, 113.

Ömer (ra) onlardan istifade ederdi. Hatta bunlar daha Hz. Peygamber (sav) hayattayken fetva veren kimselerdi. Abdullah b. Ömer, Muaz ve Ebu Derda'nın sözlerini dinlemekten hoşlanırdı. Şöyle derdi: Bize iki akıllı insandan sözler aktarınız. Kendisine, "Bunlar kimlerdir?" diye sorulduğunda "İki Ensarî olan Muaz ve Ebu Derda" derdi.

Ömer (ra) Şam'da Cabiye mevkiinde verdiği hutbede şunu söylemişti: "Kim fıkha dair soru sormak istiyorsa Muaz b. Cebel'e gitsin!" Ömer (ra), Ebubekir (ra)'ın halifeliğinin ilk zamanlarında halifelğin Muaz olmadan yürümeyeceği kanaatine sahip olduğundan onun başkent Medine'nin dışına çıkmasına itiraz etmişti. Muaz'ın Şam'a gitmesinden sonra şunu söylemişti: "Onun gitmesi fıkıhtan geri kalma konusunda Medine halkına zarar verecek. Onlara artık kim fetva verecek? Ben insanların ona ihtiyacı olduğundan dolayı Ebubekir (ra)'ın onu Medine'de tutmasını istemiştim." Ali (ra) o esnada buna karşı çıkmış ve şunu söylemişti: "Ben olsaydım şehadeti arzulayan bir adama engel olmazdım." Ben de "Allah'a yemin olsun ki kişi yatağında da olsa Allah onu şehadetle rızıklandıracaktır. Onun yatağında şehit olması başka şehirlerde şehit olmasından çok kar getirecektir"⁵⁴⁶ demiştim. Anlaşıldığına göre Ömer (ra) önceki söylediğinden farklı hareket etmiş ve Muaz'ı Şam halkına eğitim vermesi için orada kalmak üzere göndermiştir.

Muaz'ın Şam'a gitmesi ilmî ve fikhî açıdan büyük bir tesir meydana getirmiş ve bu konuda orada bir liyakat göstermiştir. Ebu Müslim Havlani şunları söylemiştir: "Hıms mescidine girdiğimde orada Resûlullah (sav)'in ashabından yaşı ilerlemiş olan otuza yakın kişi gördüm. Orada parlak dişleri, karagözleri olan bir genç gördüm. Sakin bir şekilde duruyor ve konuşmuyordu. Orada bulunanlar bir konuda şüpheyi düşüğünde gidip ona soruyorlardı. Yanımda oturan arkadaşımın onun kim olduğunu sorduğumda "Muaz b. Cebel'dir" dedi.⁵⁴⁷

Muaz insanları ilim öğrenmeye teşvik ediyor ve şunları söylüyordu: İlim öğreniniz, onu Allah için öğrenmek haşyet, arzu etmek de ibadettir. Müzakerede bulunmak tesbihat, onu araştırmak cihattır. Onu bilmeye ne öğretmek sadakadır. Onu ehline vermek Allah'a yaklaşımdır. Çünkü o, helâl ve haramı bildiren işaretlerdir. Cennet ehlinin feneridir. Yalnızlıkta insana yoldaş olur. Gurbette arkadaş olur. Halvet anında da konuşacağın kimse olur. Zorluk ve bolluk anını gösterendir. Düşmanlara kar-

⁵⁴⁶ Ensar fi Asri Raşidi, s. 285.

⁵⁴⁷ A.y.

şı emniyet içinde olmaktır. Allah onunla toplumları yüceltir. Onları bunun sayesinde hayırda öncü, faaliyetleri takip edilen, görüşlerine müracaat edilen ve izlerinden gidilen önderler kılar.

Muaz (ra), Amvas vevasında hayatını kaybedinceye insanlara Şam'da ilim öğretti. Arkadaşları ona ağladığında neden ağladıklarını sorunca "Senin gidişinle bizi terk edecek olan ilme ağlıyoruz" dediler. Bunun üzerine Muaz (ra), ilim de iman da kıyamete kadar devam edecektir. Kim arzu ederse onları kitap ve sünnette bulur, bütün sözleri Kur'an'a göre ölçün, Kur'an'ı başka sözlerle ölçmeyin" dedi. Muaz (ra)'ın nazarında Kur'an her şeyin kendisiyle ölçüleceği mihenk taşıdır. O başka şeylerle ölçülmez. İşte Muaz (ra)'ın Kur'an öğretimindeki metodu buydu. Hayatının sonuna kadar buna bağlı kaldı. Ölüm sekeratındayken bir an gözlerini açtığı esnada şunu söyledi: "Allah'ım boğazım tutulmakta ve senin izzetine yemin olsun ki kalbim seni sevmekte."⁵⁴⁸ Ubade b. Samit'e gelince, Ömer (ra) onu da Şam'a kadı ve öğretmen olarak göndermişti. Hıms'ta ikamet etmiş, sonra da Filistin'e yerleşmişti. Filistin halkına Kur'an öğretiyordu. Vefatına kadar bu işi yaptı. Ubade, Ömer (ra)'ın siyaset, eğitim ve cihad anlayışından büyük ölçüde nasibini almıştı. Zühd ehli biri olup zorluğa katlanan bir yapısı vardı. Hıms'a ulaştığında halka şöyle söylemişti: Şüphesiz ki dünya yeşil bir yerdir. Âhiret ise gerçek bir ahittir. Dikkat edin, dünyanın da ahiretin de çocukları vardır. Sizler âhiretin çocukları olun, dünyanın çocukları olmayın. Şüphesiz ki her anneye çocukları tâbi olacaktır.⁵⁴⁹ İşte Ömer (ra), bu mefhumların insanların içinde derinlemesine yer etmesi hususunda gayret ediyordu. Sahabeden bu konuda gücü yetenleri seçiyor ve bu mefhumların onların hayatlarında somutlaşmasını sağlıyordu. İyiliği emrediyor, kötülükten de sakındırıyordu. Kmayıcıların kınamasından da çekinmiyordu. Ubade, Filistin'de kadı olduğu sırada valinin olumsuz davranışlarına karşı çıktı. Bu yüzden çekip Medine'ye gitti. Ömer (ra) neden Medine'ye geldiğini sorunca bunun sebeplerini ona izah etti. Ömer (ra), "Yerine dön, Allah (cc) sen ve senin gibilerinin olmadığı yeri kötü duruma sokar. Kimsenin senin üzerinde emirliği yoktur"⁵⁵⁰ dedi. Bunun üzerine Ubade Şam'a döndü, topluma güzel bir örnek dâvetçi ve öğretmen olarak döndü. Ömer (ra) aynı şekilde Abdurrahman b. Ganem'i da Şam'a insanlara dini öğretsin diye göndermişti. Muaz (ra) ve Ebu Derda, insan-

⁵⁴⁸ Sıfatu Safve, I, 501.

⁵⁴⁹ Kelai, el-Iktifa, III, 310.

⁵⁵⁰ Siyeru A'lami Nübela, I, 256.

ların bu bölgede dini ve dâveti öğrenmeleri için Ömer (ra)'ın gönderdiği ve kendilerine bu konuda itimat ettiği kimselerdi. Yanlarında daha başka büyük sahabiler de vardı. Tabiin nesli bu sahabilerin yanında eğitim gördü. Çok sayıda tabiin onlardan ilim öğrendi ve onların meşhur olanları Aiz b. Abdullah Ebu İdris el-Havlani, Mekhul Ebu Abdullah ed-Dimaşki olup daha başka kimseler de vardı.

6. Mısır Okulu

Amr b. As'ın Mısır'ı fetheden ordusunda çok sayıda sahabi vardı. Ancak Ukbe b. Amir bunlar içinde en fazla tesiri olan sahabidir. Mısır'da ilmî açıdan büyük etki bırakmıştır. Mısır halkı, Ukbe b. Amir'i sevmiş, ondan hadis rivayet etmiş ve ona öğrenci olmuştur. Bu konuda Said b. İbrahim şunu söylemiştir: Mısır halkı Ukbe b. Amir'den, Kûfe halkı da Abdullah b. Mes'ud'dan hadis rivayet etmiştir.⁵⁵¹ Mısır halkı ilmi, sahabilerden elde etti. Onlardan ilim elde edenlerin en meşhuru, Ebu'l-Hayr Mürşid b. Abdullah el-Yezeni idi. Bu şahıs Ukbe, Amr b. As ve Abdullah b. Amir'in yanında yetişti. Bu okullar fetihlerden sonra Ömer (ra)'ın İslâm'ın öğrenilmesi için çekirdeklerini attığı ilk eğitim merkezleridir. Ömer (ra), bir yere ordu gönderince onlara dinin esaslarını ve kurallarını öğretecek bir öğretmen de gönderiyordu. İslâmî fetihler genişleyince ilmî eğitim merkezlerine de ihtiyaç duyuldu. Bu sebeple Kûfe, Basra ve Fustat gibi İslâmî şehirler inşa edildi. Ömer (ra) İslâm dâvetçileri tespit edip fethedilen bölgelere gönderiyordu. Bölgelere vali ve emirler göndermesindeki en önemli hususun insanların eğitilmesi olduğunu vurguluyordu. Bir hutbesinde şunları söylemişti: Allah'ım, şehirlere gönderdiğim valiler konusunda seni şahit tutuyorum. Ben onları âdil olsunlar, dini ve Resûlüllah'ın sünnetini öğretsinler ve ganimetleri insanlar arasında taksim etsinler diye gönderiyorum."⁵⁵² Ömer (ra) gönderdiği valilerin maaşlarını beytûlmalden karşılıyordu ki kendilerini tamamen eğitim ve sorunlara çözüm sunma işine adanmışlar. Ömer (ra) çocuklara eğitim veren kimselerin bile maaşını kendi sorumluluğuna almıştı. Medine'de çocuklara eğitim veren üç öğretmen bulunuyordu. Onlardan her birine ayda on beş dirhem veriliyordu. Eğitim-öğretimin yaygınlaştırılması Ömer (ra)'ın en önemli hedefleri arasında yer alıyordu. Şehir ve köyler-

⁵⁵¹ Tefsiru Tabiin, I, 256.

⁵⁵² Müslim, No: 567.

de dini öğretecek öğretmenler görevlendirmişti. Valilerin şehirlerde eğitim-öğretim çalışmaları yapmasıyla da yetinmedi. Onlara destek sağlayacak olan âlimler de gönderiyordu. Bu âlimler Ömer (ra)'ın vasiyetlerini taşıyan kimselerdi. Bu şekilde on sahabe görevlendirmiş, Abdullah b. Mugaffel ve İmran b. Husayn'ı bu iş için Basra'ya göndermişti. Bunlar sahabe'nin fakihlerindendi.⁵⁵³

Şam'daki eğitim-öğretim diğer bölgelerdeki eğitime göre daha merkezî bir konumdaydı. Çünkü fethedilen bölgelerdeki şehir valilerine merkezde bir cami, çevrede ikamet eden kabilelere de bir cami inşa etmeleri emrini yazmıştı. Cuma vakitlerinde herkesin merkezde bulunan camilere gitmesini bildirmişti. Bu manada Basra'da bulunan Ebu Musa el-Eş'ari'ye, Kûfe'de bulunan Sa'd b. Ebi Vakkas'a ve Mısır'da bulunan Amr b. As'a mektuplar yazmıştı. Fakat Şam'daki ordugâh şehirlere ise şehirleri terk edip de köylere dağılmamaları ve her şehre bir cami yapılması gerektiğini bildirmişti. Mısır, Kûfe ve Basra'da olduğu gibi kabileler için mescitler yapmamalarını söylemişti. İlimde uzmanlaşmış kadrolara önem vermiş ve onları şehirlere dağıtmıştı. Fetihlerin genişlemesiyle buralarda cami yapımı konusunda vali ve komutanları yönlendirdi. Bunların yeni dinin eğitim merkezi, ilim, mârifet ve İslâm uygarlığının yayılma mekânları olmasını istiyordu. Bu sebeple Ömer (ra), temeli tâ Hz. Peygamber (sav) zamanında atılan bu strateji doğrultusunda ümmetin eğitilmesi için âlim sahabileri devreye soktu. Bu vesileyle, içinde Cuma kılınan cami sayısı Ömer (ra) zamanında on iki bine ulaştı. Bu mekânlar insanların eğitilmesi, ahlâkî öğretilerin benimsenmesi yolunda önemli rol oynadı. İnsanlar çocukların eğitimi hususunda mekân ihtiyacı içine girince Ömer (ra) bunun için mektepler inşa edilmesini ve buralarda öğretmenlerin görevlendirilmesini emretti. Öğrencilerin buralarda ilim elde etmeleri için teşvikte bulundu ve bu yolda kolaylık gösterilmesini temin etti. Öğrencileri bu konuda teşvik içim ödüllendirmelerde bulundu. Bazı valilerine, sırf teşvik olsun diye başarılı öğrencilere ödüller verilmesi emrini yazdı. Bu konuda Sa'd b. Ebi Vakkas'a Kur'an'ı öğrenen kimselere beytülmalde arta kalan maddi gelirin dağıtılmasını emretti.⁵⁵⁴ İşte Ömer (ra)'ın ümmetin evlatları için yaptığı teşvik böyleydi. Bunlar kendilerini ilme ve Kur'an'ı öğrenmeye adanmış kimselerdi. Bu konuda da teşvik ve yardımdan başka bir şeyle karşılaşmadılar. Özellikle de yeni Müslüman olmuş bölgelerdeki halklara bu şekilde muamele yapıl-

⁵⁵³ Asru Hilafeti Raşide, s. 273.

⁵⁵⁴ Eşheru Meşahiri İslam, II, 540.

di. Bu sebeple bu bölgelerdeki insanların Kur'an'ı ve Resûlullah (sav)'in sünnetini öğrenme yolundaki güçleri kendisini dışa vuruyordu. Ömer (ra) bu konuda Kur'an ve sünnetle alakalı tüm ilimlere önem verdi. Özellikle de Arapçaya bu noktada çok alâka gösterdi. Şunu söylüyordu: "Arapçayı öğrenin muhakkak ki o, aklın sabit kalmasını ve faziletin de artmasını sağlar."⁵⁵⁵ "Miras ve örfü öğrendiğiniz gibi Arapça dilbilgisini de öğrenin!" ; "Hafızlığı öğrendiğiniz gibi Kur'an'ın i'rabını da öğrenin!" ; "Yazının en kötüsü harflerin uzatılarak yazılanıdır. Kıraatlerin en kötüsü usulüne göre okumamadır. Yazıların en güzeli de en açık yazılanıdır"⁵⁵⁶ Ömer (ra)'ın Arapça konusunda hata edenleri cezalandırdığını görüyoruz. Çünkü hata edenler önemli mevkilerde bulunan kimselerdi ve bu konuda en iyisini ortaya koyan kimseler olmaları gerekiyordu. Rivayete göre Ebu Musa el-Eş'ari bir defasında Ömer (ra)'a bir mektup yazmış o da yazdığı cevabî mektubunda şunları söylemişti: "Bana gönderdiğiniz yazı hatalı. Ona (Ebu Musa'ya) bir kırbaç vurun!" İbnü'l-Cevzi şunu aktarmıştır: Amr b. As'ın kâtibi Ömer (ra)'a yazdığı mektupta besmele'nin sin harfini yazmamıştı. Ömer (ra), Amr'a, ona bir kırbaç vurması için haber göndermişti. Amr bu cezayı uyguladı. Ona neden bu cezayla karşılaştığı sorulunca "sin"den dolayı demişti.⁵⁵⁷

Ömer (ra) her şeyi en güzel şekilde yapmada gayretliydi. Bu yüzden ümmeti, şerefini, izzet ve kuvvetini ilgilendiren siyaset, iktisat, askerlik, ahlâk, edep, eğitim-öğretim ve daha başka bir iş olmasın ki, Ömer (ra) bunlara gerekli ihtimamı göstermemiş olsun. Onun ümmeti ilgilendiren konularda gösterdiği şümüllü siyaseti ve güzel idaresi; yerli yerince kullandığı sertliği ve yumuşaklığı, valilere yazdığı mektuplarında ve valiler arasında gerçekleşen yazışmalarda apaçık Arapçayla inen Kur'an seviyesinde fasih bir dil kullanılması yolundaki çabaları bu konuda birer delildir.

Irak, İran, Şam ve Mağrib gibi gölgelerin fethini gerçekleştiren askeri kadroların arkasında Medine'de Resûlullah (sav)'in elinden terbiye görmüş dâvetçi âlim kadrolar bulunmaktaydı. Ömer (ra) bu kadrolardan, kendilerini yerli yerince yönlendirerek güçlerinden en güzel şekilde istifade etti. Fetih hareketlerinin fikhî ve ilmî veçhesini oluşturan ve kendilerini, insanları dâvet ve eğitime adanmış olan âlim sahabiler, feth-

⁵⁵⁵ Mucemu'l-Udeba, I, 19.

⁵⁵⁶ Tedribu Ravi, s. 152.

⁵⁵⁷ Menakıbu Ömer, s. 151.

dilen bölgelerde İslâm dinini bilen bir nesil yetiştirmede başarılı oldular. Aynı zamanda buralardaki dil engelinin de üstesinden geldiler. Hatta Arap olmayan birçok kimse İslâm'ın dilini öğrendi. Bu yüzden sahabe-den sonra ilmî hareketin öncüleri bu kimseler oldular. Fethedilen bölgelerdeki ilmi ve fikhî okullar büyük etki meydana getirdi. Buralarda, sahabenin ilmini tüm bir ümmete nakleden bir nesil ortaya çıktı. Hadis rivayet zinciri içerisinde yer alan bu insanlar ümmete kitap ve sünneti aktardılar. Buradaki üstünlük -ki en üstün olan Allah'tır- Resûlullah (sav)'in ilmini nakletmiş olan sahabenin elde ettiği ilmi, başkalarına aktaran okullardır. Bu okullar Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Mısır ve daha başka yerlerde açılan okullardır.

Ömer (ra) bu âlim camiaya değer verdi ve onların hâl ve gayretlerini takip etti. Neticede Allah (cc) gayretlerini bereketli kıldı ve çok güzel sonuçlar elde edildi.

ÖMER (RA) VE ŞAİRLER

Şiir hareketi konusunda bize ulaşan haberler bu dönemde Medine'de bir canlılığın olduğu yönündedir. Arap şiirinden bahseden hiçbir kitap yoktur ki içinde Ömer (ra)'ın adı geçmemiş olsun. Ömer (ra) özellikle de edebî eleştiri noktasında meşhur olmuştur. Onun döneminde eleştiriye dair görüşlerin yayılması şiirin dinlendiğine ve aktarıldığına delildir. Ancak şiirleri rivayet eden raviler, güvenilir senedlere dayanmamaktadırlar. Fakat Râşid halifelerden, tüm sahabiler, tabiin ve tebe-i tabiinden gelen tenkit içerikli edebî rivayetler ancak bazı vezinlerde söylenmiş şiirlerdir. Bunlar da Resûlullah (sav) zamanında söylenen ve hadis kitaplarında geçen şiirlerdir.⁵⁵⁸ Nabîğa el-Ca'di, Ümeyye b. Ebu Salt ve Hasan b. Sabit'in şiirleri bunlar arasındadır.⁵⁵⁹ Ömer (ra) zamanında şair ve şiirlerden bahseden kaynaklar ise edebiyat kitapları olup oldukça zengin kaynaklardır.

a. Ömer (ra) ve Şiir

Ömer (ra) Râşid halifeler içinde şiire en çok merak saran kimsedir. Aynı zamanda en zor şiir söyleyen de odur. Bu yüzden Ömer (ra)'a gö-

⁵⁵⁸ Mecmau'z-Zevaid, VIII; 126.

⁵⁵⁹ Cahız, el-Beyan, I, 241.

türülen hiçbir konu yoktur ki ona dair bir şiir söylememiş olsun. Rivayete göre bir defasında yeni bir hırka giyerek halkın arasına çıkmış ve insanların ona bakmasından dolayı şu şiiri okumuştur:

Hürmüze hazineleri fayda vermedi
 Niceleri ebedî yaşamak istedi fakat olmadı
 Nerede oyalanan krallar
 Kapısına sıra sıra heyetler gelenler
 İşte orada toplanılacak yer, bunda yalan yok
 Öncekilerin geldiği gibi bir gün herkes gelecek⁵⁶⁰

İmam Şafii'den rivayet edildiğine göre Ömer (ra) şu şiiri okumuştur:

Şüpheden uzak kaçman gerekir
 Hristiyanların dinine muhalif olarak

Bu beyit Müslüman olup da hacca gelen bir Necranlı Hristiyan'a aittir. Başka bir rivayete göre de Evs'li bilge bir kadının şiiridir ve Ömer (ra)'ın ona "Hangi manzara daha güzeldir?" diye sorduğu kadının da "Yeşil bahçeler arasında beyaz saraylardır" cevabını vermiştir. Bunun üzerine Ömer (ra) Adiy b. Yezid'in bir beytini okumuştur:

Mihraplardaki fildişi beyazlığında suretler
 Ya da bahçede nur saçan beyaz güller

İbn Abbas şunu aktarmıştır: Ömer (ra)'le beraber bir gece yolculuğundaydık. Elindeki kırbaçıyla ayaklarının ucuna tıkırdatarak şu beyitleri okudu:

Allah'ın evine yemin olsun ki yalanlayıp Ahmed'i öldürmek istediniz
 Onun etrafında kenetlenip de canımız çıkmadıkça onu teslim etmeyiz

⁵⁶⁰ el-Edeb fi'l-İslam, s. 170.

Onun uğruna çarpışıp da mücadeleye verirken
Vazgeçeriz evlattan ve eşten

Şu şiiri de o esnada okumuştur:

Yolculuk için bir deveye bindiğimde
Zimmetine sadık kalacağım kim vardır Muhammed'den başka
Zorluğa düşmeden önce soğukta kalmış kimseyi giydiririm
Bir şeyi olmayana da bağışta bulunurum.⁵⁶¹

Araştıranlar görecektirler ki Ömer (ra)'ın ezberinde yeni ve eski şiirler bulunmakta ve kendisi bunları rahatlıkla okuyabilmektedir. Gerek- tiği her yerde duruma göre bunları seri bir şekilde dile getirmekteydi. Hatta İslâm'ın ilk yıllarında İslam'ın aleyhine söylenmiş olan şiirler de hafızasında duruyordu. Hassan b. Sabit'e Hind bint Utbe'nin Hz. Hamza ve Müslümanların aleyhine söylediği şiiri okumuştur. Bunu da Hassan b. Sabit bir karşılık versin diye yapmıştı.

Şunu söyleyebiliriz: Ömer (ra) oldukça duygu yüklü, ince hislere sahip, şiirden zevk alıp şiir okuyan, bunu yaparken de bir görüşü ortaya koymaya çalışan biridir. Bu görüş onun şair olmadığını dile getirenlerin görüşüdür. Şair denilirse bunu insaflı edebiyat tenkitçileri kabul etmez- ler. Çünkü o, toplumda içinde gizlisi saklısı olmadan yaşadı. İnsanların gelip oturduğu meclisleri vardı. Şayet Ömer (ra)'ın şiirleri olsaydı, onu dinleyenler bunları tekrarlar ve yayarlardı. Onun hayat hikâyesini bize ulaştıranlar şiirlerini de ulaştırırlardı. İlk edebiyat tenkitçileri Ömer (ra)'m şair olduğunu zikretmemişlerdir. İbni Selam Tabakat'ında, İbni Kuteybe Şi'r ve Şuara'sında ondan bahsetmemiştir. Cahız kendi kitapla- rında onun belâğat ve edebî yönünden bahsederken şiirlerinden bahset- memiştir.⁵⁶² Muberrred, Ömer (ra) ve Mütemmim b. Nüveyre'den bahse- derken Nüveyre'nin kardeşi Malik'e mersiye yakması üzerine Ömer (ra)'ın Mütemmim'e söylediği şu sözünü aktarmıştır: Şayet şiir söyleme- yi bilseydim senin kendi kardeşine mersiyeler yaktığın gibi ben de kar- deşime mersiyeler yakardım. Ömer (ra) İslâmî hayatın özünü, İslâm'ın ilk yıllarını anlatan, bu yeni dinin prensipleriyle çelişmeyen ve değerle-

⁵⁶¹ Taberi, IV, 218.

⁵⁶² Muhammed Ebu Nasr, Ömer b. Hattab, s.209.

riyle zıtlaşmayan şiirleri severdi. Müslümanları güzel şiirler öğrenmeye teşvik eder ve şunları söylerdi: “Şiiri öğrenin, onda hoşunuza gidecek güzellikler, kötülükleri bertaraf edecek ifadeler, bilge kişilerin sözleri ve güzel ahlâka işaret eden konular vardır.” Irak’taki valisi Ebu Musa el-Eş’ari’ye şu mektubu yazmıştı: “İnsanlara şiir öğrenmelerini emret. Şiir yüce ahlâkî değerleri, isabetli görüşü ve nesebi bilme yolunu gösterir.” Ömer (ra) bunları söylemekle yetinmiyor, şiirin kalpleri açan bir anahatar, insandaki hayır duygularını dile getiren tahrik edici bir güç olduğunu belirtiyordu. Şiirin faydasına dair şunu söylemiştir: “İnsanın yaptığı güzel şeylerden biri de şiir olarak söylediği beyitlerdir. İhtiyacı anında onları dile getirir. İyi kimselerin kalbi bununla acıma hislerine, âdi kişilerin de bu sayede kalpleri hakka meyleder.”⁵⁶³ Çocukların tam manada terbiyesi için babalarının onlara şiir öğretmesini istemiş ve şunu söylemiştir: “Çocuklarınıza, yüzmeyi ve atıcılığı öğretin. Biniciliği öğretin ki atlar üzerinden sıçrasınlar. Onlara güzel şiirler okuyun!” Ömer (ra) cahiliye şiirini öğrenmeye son derece gayret etmiştir. Çünkü bunu öğrenmeyi Kur’an’la ilişkilendirerek şöyle demiştir: “Divanlarınıza sımsıkı yapışın ki yanlış yola girmeyesiniz.” Onu dinleyenler divandan maksadın ne olduğunu sorduklarında “Cahiliye şiiri” demiş ve “Onda kitabınızın tefsiri, önemli mefhumlarınız vardır” sözlerini eklemiştir. Bu sözler onun öğrencisi ve Kur’an’ın tercümanı olan Abdullah b. Abbas’ın söyledikleriyle uyushmaktadır: “Şayet Kur’an okuyup da anlamadığınız bir yer olursa bunun için Arap şiirine müracaat edin, çünkü şiir Arab’ın divanıdır.”⁵⁶⁴

Ömer (ra) şiirin cahiliye Arapları yanında en sahih ilimlerden biri olduğunu biliyordu. Bu konuda şunu söylemiştir: Şiir cahiliye toplumunun ilmiydi. Bundan daha sahih bir ilimleri yoktu. İslâm gelince Araplar cihada sarılıp Rumlarla savaşmakla meşgul olduklarından şiire zaman ayıramadılar. İslâm geniş şekilde yayılınca Arapların şehirlere dağılması sonucunda şiire tekrar döndüler, fakat yazılı bir metin olmayınca ve de şiirleri bilenler ecelleriyle ya da savaşlarda hayatlarını kaybettiklerinden elde az sayıda şiir kalmıştı. Böylece çoğu unutulmuş oldu.”⁵⁶⁵

Kalpleri iman dolu şairleri severdi. Onun vicdanı yüce İslâm’la, onun yüce değerleriyle dolu olduğundan bunları, İslâm’ın teşvik ettiği

563 Nayif Ma’ruf, el-Edeb fi’l-Islam, s. 171.

564 el-Edep fi’l-Islam, s. 171.

565 İbn Selam, Tabakatu Şuara, I, 25.

ve tâbilerine de uymalarını söylediği şekilde, hakka işaret eden, üstün ahlâkı tasvir eden şiirlerle dile getirmiştir. Fakat bunların dışında kalıp adı geçen değerlerle çelişen şiirlere de işaret edip kendisi bunlardan kaçındığı gibi insanların da bunlardan kaçmasını tembih etmişti. Bu konuda sert davranırdı. O, ince duygulara sahip, yüce mânevî zevkleri olan, İslâm'ın reddetmediği hissî değerleri bulunan biriydi.

b. Ömer (ra), Şair Hatia ve Zeberkan b. Bedr

Rivayete göre şair Hatia (Ebu Müleyke Cervel b. Evs) Irak'a geçim derdinden dolayı ailesiyle beraber giderken yolda Zeberkan b. Bedr b. İmru'l-Kays b. Halef et-Temimi es-Sa'di ile karşılaşır. Zeberkan topladığı zekâtı Ömer (ra)'a götürmektedir. Zeberkan, Hatia'yı tanımış ve onunla konuşmuştu. Durumu anladığından onu kendi kabilesinde misafir etmek istedi. Hatia onlara misafir oldu. Fakat Bugayd b. Amr b. Şemmas b. Lüey b. Cafer bundan dolayı gurura kapıldı. Çünkü Zeberkan'a düşmandı. Bu duruna engel olmak istedi ve Hatia'yı yanına çekmek istedi. Zeberkan'ı kötü gösterme niyetindeydi. Hatia'yı yanında çekmeyi başardı ve onun diliyle Zeberkan'ı hicvetmeye başladı. Bu konuda çok şiir ve hicivler yazıldı. Zeberkan bunlardan birini Ömer (ra)'a götürdü. Hatia bu şiirinde şunu söylüyordu:

Vay babanız öle, Bugayd yanlış yapmadı
O zorda kalmışlara yardım için koştu
Size karşı direniyorum şayet anladıysanız
Bu öyle bir gün ki idrarım gelmekte

Neticede şiir şöyle bitmiştir:

Bırak güzel huyları, kal olduğun yerde, sen azgınlaşmışsın
Otur yerinde, sen aç gözlü birisin
Kim hayır işlerse karşılığı elbet yok olmaz
Ne Allah ne de insanlar iyiliği yok sayacak degiller
Elinizden kurtulmuşsam yanlış yapmış sayılmam
Kim ki babama iyi sıfatları yakıştırmışsa isabet etmiştir

Sana karşı mücadele etmişler, saliverin okları
Şereflice ve asilce

Zeberkan bu işi Ömer (ra)'a götürdü ve kendisini hicvettiğini söyledi. Ömer (ra) neler söylediğini sorunca, "Bırak güzel huyları, kal olduğun yerde, sen azgınlaşmışsın" mısrasını dile getirdi. Ömer (ra) bunda bir hiciv görmediğini sadece bir yermeden ibaret olduğunu söyledi. Zeberkan daha sonra, "O benim iyilikseverliğime dil uzatmış ve beni yemek ve giyinmekten başka bir şey bilmeyen biri olarak tanıtmıştır" dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), "Bana Hassan'ı çağırın" deyip ona bu şiirin anlamını sordu. Hassan bir hiciv olmadığını sadece çamur attığını söyledi. Ömer (ra) Hatia'yı hapsettirdi. Ömer (ra), şiiri en iyi bilen kimselerdendi, fakat burada bir hüküm verme sözkonusu olduğundan bu işte uzman kişilerin görüşüne başvurdu ve işin hikmetli bir şekilde çözülmesini istedi. Bu hüküm konusunda Akkad şunları söylemiştir: "Burada onun bir edip olduğu bir tarafa bırakılmalı ve kadı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. O şüpheler anında hadleri uygulamaktan vazgeçen bir insandır. Bilirkişilerin verdiği karar olmadıkça bir konuda herhangi bir hüküm verme yoluna gitmeyen biridir."⁵⁶⁶ Hatia hapse gireceğini anlayınca, daha önceki şiirini bertaraf etmek maksadıyla bazı beyitler söylemiş, bununla Ömer (ra)'ın kendisine acımasını temin etme yoluna gitmiştir.

Senin yapacağın iyilikten gidecek başka kapım yok
Düşmanlarım beni sana kötü tanıtmışlar
Kötülerin sözlerinden dolayı beni cezalandırma
Muhakkak ki her dönemin belli adamları var
Şayet iddialarında sadık iseler
Eşlerim sana sürgüne gelsinler
Onlar çıplak ayaklı, bundan da şikâyet etmezler
Nimetin de kıymetini bilirler

Ömer (ra) bu mâzeret dolu beyitlere aldırış etmeyince Hatia daha da tesirli şiirler söylemeye başladı:

⁵⁶⁶ Akkad, Abkariyetü Ömer, s. 246.

Şu otlaklarda dolaşan kuzulara ne dersin
 Aç susuz ve bedenleri erimiş halde
 Onları besleyen kimseyi karanlık bir kuyuya saldın
 Bağışla ey Ömer Allah'ın selamı üzerine olsun
 Sen arkadaşından sonra imam olansın
 İnsanlara yön vermek elindedir senin
 Hatalar işlerlerse sana tesir edemezler
 Fakat etkilenirlerse bir şeyden bu senden demektir
 Şu miskinın dul kalacak eşinin kucağındaki çocuğa iyilikte bulun
 Soğuklar vadilerde bedenlerini sarmış onların
 Yakınlarım sana feda olsun
 Onlar ki bana uzak ve ne de bir haber almaktayım

Ömer (ra) işittiklerinin etkisinden dolayı ağladı. Onun serbest bırakılmasını söyledi. Fakat ağzına gem vurmasını söyledi. Onu üç bin dirhem diyet ödemeye mecbur etti. Hatia bundan şikâyetçi olarak şunları söyledi:

Söyleyecek söz bırakmadın
 Bunu ne yerebilirim ne de övebilirim
 Beni suçlayanın ırzını korudun artık benden emin haldedir
 Artık benden korkmamaktadır

Burada görüldüğü üzere Hatia hicivde bulunmaması gerektiği konusunda hâlâ tam bir karara varmış değildir. Ömer (ra) onu yanına çağırıp dilini kesmekle tehdit etti. Bunun üzerine Hatia, "Ey Mü'minlerin Emiri, Allah'a yemin olsun ki ben annemi, babamı, eşimi ve kendimi hicvettim" dedi. Ömer (ra) bu sözlere tebessüm etti ve onu affetti.⁵⁶⁷ Hatia Ömer (ra) zamanında insanları hicvetmekten el çekti. Burada başka bir olay daha bulunmaktadır. Bunu Zehru'l-Adab adlı eserde görmekteyiz: Benu Aclan kabilesi kendi ismiyle övünen bir kabileydi. Abdullah b. Kâb, bu kabilenin başına geçince kendilerini, misafirlere çabucak yemek sunmalarından bu isimle isimlendirmişti. Bu onlar için bir şeref idi. Fakat Kays b. Amr b. Ka'b onları şu şiiriyle hicvetmiştir:

⁵⁶⁷ el-Kamil fi'l-Edeb, II, 725.

Onlar ki lânetlenmiş dayılardır
 Hicvedilmiş bir aile, zelil düşmüş bir gruptur
 Aclan ancak şu sözlerden dolayı bu adı almış
 Ey köle sütü sağ ve acele et

Benu Aclan bu sözleri bir hiciv olarak algılamış ve bunu Ömer (ra)'a bildirmişlerdir. Ömer (ra) de Kays'ı hapsedip kırbaçlamış, halife Ömer (ra) hiciv şiiri söyleyenleri cezalandırmıştır. Bununla da kalmamış diğer bazı konularda yazılan ve Müslümanların ırzına dil uzatma, Müslümanlar arasında çekişmeye yol açan, Müslümanların eşlerine hakaret içeren şiirler yazanları da cezalandırmıştır.⁵⁶⁸

c. Şiir Ömer (ra)'ın Sertliğini Giderip Onu Yumuşaklık ve Şefkate Sevk ediyor

Ümeyye b. Esker kendi kabilesinin lideri idi ve Kilab isminde bir oğlu vardı. Ümeyye b. Esker Ömer (ra)'ın hilâfeti zamanında Medine'ye hicret etmişti. Burada bir müddet kaldı. Bir defasında Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. el-Avvam'la karşılaşınca onlara İslâm'da hangi amelin en efdal olduğunu sordu. Onlar da cihad olduğunu söylediler. Bunun üzerine Ömer (ra)'a gidip savaşmak istediğini söyledi. Ömer (ra) de onu İran taraflarına cihada göndermeye karar verdi. Ömer (ra)'a, "Keşke yaşam ilerlememiş olsaydı" dedi. O esnada Kilab ayağa kalkıp -ki zahid ve çok ibadet eden biriydi- "Ey Mü'minlerin Emiri, nefsimi Allah'a satıyorum, âhiretim karşılığında dünyamı satıyorum" dedi. Orada bulunan yaşlı babası ona yapışıp, "Annen ve babanı bu şekilde yaşlı ve zayıf düşmüş halde bırakma, onlar seni büyüttüler ve şimdi sana muhtaç durumdayken onları terk ediyorsun" dedi. Kilab, "Benim için daha hayırlı olan bir şey için onları terk ediyorum" dedi. Anne babasını razı ettikten sonra Medine'den ayrıldı. Babası kendilerine ait olan bir hurmalığın gölgesinde otururken orada bir güvercinin yavrularına seslendiğini gördü ve bundan dolayı ağladı. Annesi bunun üzerine şu şiiri okudu:

568 Vadih Samet, Edebu Sadri'l-Islam, s. 92.

Bu iki yaşlı, Kilab'ı kimin için büyüttü
 Allah'ın kitabı uğruna, şayet kitap kabul ederse
 Ona sesleniyorum fakat yüz çeviriyor
 Hayır, babamın hakkı için, Kilab'a bir şey isabet etmemiştir
 Bu yüzden Vec vadisindeki bir güvercine sevinçle seslendim
 Üzerindeki beyazlık Kilab'ı hatırlatıyordu
 Muhacirler onu korumuştur
 O ki yaşlı anne-babasını terk edip zorda bırakmıştır
 Babanı yalnız bıraktın, elleri titrek halde
 Annen ki boğazından bir şey geçmemekte
 Babanı yaşlı halde bıraktın gittin
 Şimdi o develeri gütmekte zayıflamış halde
 Develer hızlıca gittiklerinde
 Kaliverirler toz toprak içinde
 Baban seni arar uzuz uzun, ağlar ardından
 Üzülmekte ve ümidi kesmiş döneceğinden

Ümeyye âmâ biriydi. Onun elinden tutan adam kendisini alıp Ömer (ra)'ın yanına götürdü. Ömer (ra)'ın yanına vardığında şu şiiri okudu:

Yalnız bıraktın beni bilmeden
 Bilir misin neyle karşılaştı yalnız kalan adam
 Beni yalnız bıraktın
 Kilab'ı alıp Irak'a gönderdin
 Ben Kilab için bir amaç peşinde değilim
 Ona gitmesi için izin vermiştim
 Delikanlılar delikanlısı şimdi zorlukta ve darlıkta
 Nasıl da şiddetlidir şimdi savaşta
 Şayet kalp çatlamak için bulsa fırsatı
 Kalbimin derinliklerinden gelirdi bir infilak
 Rabbimin huzurunda Ömer'le hesaplaşacağım
 Şu an haccıları götürmekte Arafat'a

Ona karşı Allah'a duada bulunuyorum
 Ahşebin dağlarından Dakak'a kadar
 Faruk Kilab'ı geri getirtmedi
 Şu ölmek üzere olan iki yaşlının yanına

Bu sözleri işiten Ömer (ra) aşırı derecede ağladı. Ebu Musa'ya Kilab'ı göndermesi için mektup yazdı. Kilab Medine'ye döndü. Ömer (ra), babasına gelmesi için haber gönderdi. Ömer (ra) Ümeyye ile bir saat kadar konuştu. Sonra da, "Şu anda en çok sevdiğin şey nedir?" diye sordu. Ümeyye, "Kilap yanımda olsaydı da onu koklasaydım" dedi. Ömer (ra) Kilab'm içeri girmesini söyledi. O esnada Ümeyye ayağa fırladı. Oğlunu kucağına aldı ve onu koklamaya başladı. Sonra ağladı. Ömer (ra) ağladığı gibi orada bulunan herkes ağlıyordu. Oradakiler Kilab'a, "Anne-babana sahip çık, ömrünün geri kalan kısmında onlara hizmet et! Onlar vefatından sonra serbestsin" dediler. Ömer (ra), ona atıyyesinin verilmesini emretti ve babasıyla birlikte Kilab'ı gönderdi. Kilab'a babasının söylediği şiirler okununca Kilab bunun üzerine şu mısraları söylemiştir:

Allah ömrünü uzun etsin
 Ebu Kilab'ı yaşlı ve hastalıklı halde bırakıp gitmedim
 Fakat o hep özlemimi çekmiş
 Seslenmiş ardımdan yüreği yanmış
 Ben ne mal ne de başka şeyler için gitmedim
 Lakin ben sadece sevabı diledim

Kilab, Müslümanların en hayırlılarından idi ve anne-babası vefat edinceye kadar yanlarından ayrılmadı.⁵⁶⁹

Buna benzer bir hadise daha vardır. Bu hadise meşhur şair Şeyban b. Mahbel es-Sa'd i'nin İran'a savaşmak için Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) ile birlikte gitmesinden sonra yaşanmıştır. Babası Mahbel, yaşı ilerlemiş ve zayıfçaydı. Onun gidişinden çok etkilenmişti. Gidişine sabredememiş ardından şu şiiri söylemişti:

⁵⁶⁹ Muhammed Ebu Nasr, Ömer b. Hattab, s. 228.

Ey Şeyban, her gece bana böyle darbeler mi vuracaksın
 Kalbim ayrılık korkusundan daralmakta
 Sırtım iki büküm haldeyim
 Yanımda duran birine baktığımda sanki iki kişiymiş gibi görmekte-
 yim
 Şeyban bana haber göndermekte itaatsizlik etmeyeceğine
 Ayrıldığında itaatsizlik ettin ve günaha düştün
 Seni kabrine asla günahkâr olarak sokmasınlar
 Çünkü bir gün seni hesaba çekerler

Ömer (ra) bu sözleri işitince, bunlar kalbine dokundu ve ağladı. Sa'd 'e, Şeyban'ı göndermesi içi haber gönderdi. Neticede Şeyban döndü. Bu hadiseye benzer daha başka hâdiseler de vardır. Ömer (ra) bu şekilde şiirden etkilenmiştir. Şu hadise bunlardandır: Haraş b. Ebu Haraş Ömer (ra) zamanından Medine'ye hicret etmişti. Müslümanlar bu esna- da bir savaşa girdiler. Ebu Haraş savaştan sonra Ömer (ra)'ın yanına ge- lip oğluna olan sevgisini ve savaştan dolayı ailesinin zor duruma düştü- ğünü ve kardeşinin de öldürüldüğünü şikâyet etti. Kendisine oğlu Ha- raş'tan başka yardımda bulunacak kimsenin kalmadığını söyledi. Oğlu Haraş savaştan dolayı evini terk etmek zorunda kalmıştı. Ebu Haraş bu- nun üzerine şu mısraları dile getirdi:

Benim durumunu kim Haraş'a bildirecek
 Sana onun hakkında haberler gelebilir
 Evet, sana haberler gelebilir
 O, ayakkabısı olmayan kimseden
 Küleyb seni takip etsin diye seslenirsin
 Fakat gelmez ve Velid de sefih düşmüş halde
 O ki içi boş benliği reddetti
 Sanki gözyaşları eşsiz gibi
 Bilmez misin Haraş muhacirlerin en hayırlısı
 Hicretinden sonra olmuş zahid birisi
 Seni hayır temenni eder görmekteyim
 Beyazlığın süt renginde ve arzulanmaktasın

Ömer (ra) bu sözlerden etkilenerек Haraş'ın dönmesi için haber gönderdi. Ayrıca yaşlı babaları olan kimselerin de izin verilmeden savaşta iştiraklerini yasakladı.⁵⁷⁰

İşte görüldüğü üzere Ömer (ra) şiirden etkilenen bir şahsiyettir ve hatta bundan dolayı ağladığı olmuştur. Hâlbuki Ömer sert biridir. Fakat insanî hissiyatının son derece yüksek ve kuvvetli olması onu bu duruma sokmuştur. Zor durumda kalan babaların kendi evlatlarına ihtiyaç duyduklarını ve bundan dolayı da başkalarının da onlara yardımcı olduğunu, derterine iştirak ettiklerini görmekteyiz. Bunu daha önce de dile getirmiştik.

d. Ömer (ra)'ın Edebî Tenkidi

Ömer (ra) Resûlullah (sav)'den son derece etkilenmiş biridir. Bu yüzden onun edebî yönde de Resûlullah'tan etkilendiğine şahit olmaktadır. Bazı edebî eserleri tenkit noktasında Hz. Peygamber (sav)'den etkilendiğini bilinmekteyiz. Bu konuda rivayet edilenler halifeliğinin son yıllarına dair bize ulaşan bilgilerdir. Bu bilgiler onun edebî eserler hakkında en mükemmeli yakalama düşüncesinden dolayı yaptığı eleştirileri içermektedir. Bu merhalede Ömer (ra)'ın kültürel sahadaki olgunluğuna şahit olmaktadır. Bu yüzden onun eleştiriye yönelmesindeki hislerini anlamamız gerekmektedir. Onun gerek cahiliye ve gerekse İslâmî dönemdeki edebî tenkidine dair şu hususları dile getirebiliriz:

—Ömer (ra) cahiliye döneminde muhafaza edilmesi gereken bazı cahilî değerleri korumakla görevli biriydi. Kureyş nezdinde bir ağırlığı vardı. Kureyş ise bu dönemde Araplar arasında en gözde ve etkili kabileydi. Aynı şekilde İslâmî dönemde de bu ağırlığını korudu.

—Ömer (ra) gerek cahiliye ve gerekse İslâmî dönemde ortaya konmuş olan Arap şiirinden haberdardı. Müşriklerin ve mürtedlerin bu yeni dine dair neler söylediğinden de haberi vardı.

—Ömer (ra) Arapların hem cahiliyedeki hem de İslâmî dönemdeki durumlarını gayet iyi biliyordu. Onların inançlarını, tarihlerini, bilgilerini iyi bellemiş biriydi. Bu bilgileri onu edebî sahada eleştiri yapma konusunda aydınlatmıştı.

⁵⁷⁰ Isfehâni, el-Ağani, XIII, 189.

—Ömer (ra) daha gençlik çağından itibaren şiirlerin söylendiği, görüşlerin açıklandığı edebî meclislere katılmaya başlamış ve Müslüman olduğunda da onun katıldığı meclisler gözde meclisler oluvermiştir. Bu meclisler edebî üstünlüğü olan sözlerin konuşulduğu meclisler olmuştur. Ömer (ra)'m bu dünyada namaz ve Allah yolunda cihattan sonra sevdiği üçüncü bir şey de bu tür meclislere katılmaktı. Bununla beraber Ömer (ra)'ın Resûlullah (sav)'in gözde sahabilerinden biri olduğu da unutulmamalıdır. Ömer (ra)'ın, halifeyken Batha taraflarında şiiri sevenlerin ve öğrencilerin de katıldığı meclislerde bulunduğu bilinmektedir.⁵⁷¹

—Ömer (ra)'ın ilmî bir kişiliği, keskin bir görüşü ve ilhamla yoğrulmuş parlak bir zekâsı vardı. Uzak görüşlü biriydi. Meselelerdeki mânaları hemen kavrar ve hata etme olasılığı neredeyse yok gibiydi. Bunun yanında oldukça da hissiyat sahibi ve okuduklarından, işittiklerinden hemen etkilenen bir kimseydi. Şiirden etkilenen içindeki hissi anlatımlardan tesir altında kalan ve edebî metinlerin insan şuuruna ve güzellik duygusuna hitap eden hususlarını hemen kavrayan bir yapıdaydı. Bütün bunlar onun hissiyatının, idrak ve işlerin künhünü iyi kavramasının neticesidir. Mâna ve mefhumları kalbinin bütün derinliğiyle kavırdı. Bundan dolayı memnuniyetini ve beğenisini hemen ifade ederdi. Rivayet edildiğine göre Mütemmim b. Nuveyre kendi kardeşine mersiye yakarken,

“Kötüler örtülerine gizlenmemeli

Serin ortaya yapılarını”

Mısralarına gelince Ömer (ra) ayağa kalkıp “İsterdim ki ben de kardeşim Zeyd b. Hattab'a, Mütemmim'in kendi kardeşine mersiye yaktığı gibi mersiyeler yaksaydım” dedi. Bunun üzerine Ebu Hafs, “Şayet sen benim kardeşimin başına neler geldiğini bilseydin kendi kardeşine mersiye yakmazdın” dedi. Ömer (ra) de, “Senin bu söylediğin tâziye içerikli sözlerin benzerini bana daha önce hiç kimse söylemiş değil” karşılığını verdi.⁵⁷²

İşte böyle bir kavrayış ve canlı bir hissiyata sahip olan Ömer (ra) belagat içeren edebî metinlere değer verir ve yüceltirdi. Onlara dünyanın hazinelerinden daha fazla değer verirdi. Rivayete göre Hürm b. Sinan'ın çocuklarından birine, “Züheyr'in sizin hakkınızda söylediklerini bana

571 Muhammed Ebu Nasr, Ömer(ra) , s. 244.

572 A.y.

okur musun?” dediğinde o da şiirler okumuştı. Bunun üzerine Ömer (ra), “Sizin hakkınızda söylüyor ve bu işi güzel yapmakta” dedi. Adam, “Ey Mü’minlerin Emiri, biz ona bağışta bulunuyor ve mükâfat veriyoruz” deyince Ömer (ra), “Sizin ona verdikleriniz gitti, fakat onun size verdikleri bâki kaldı” dedi. İşte bu sözler Ömer (ra)’ın şiire dair zevkinin ve edebî kabiliyetini ortaya koymaktadır. Bu durum onu aynı zamanda İslâm’ın ilk yıllarında “edebî bir şahsiyet” kılmıştır.⁵⁷³

Ömer (ra)’ın edebî metinleri beğenmedeki ölçülerine gelince ya da şairleri değerlendirme kriterlerine bakacak olursak, şunu görürüz:

Düzgün Bir Arapça’nın Kullanılması:

Ömer (ra) fasih ve düzgün bir Arapça’nın kullanılmasından zevk alırdı. Onun fasih olmasına dikkat ederdi. Yanlışların olmamasına özen gösterirdi. Hatalar olduğunda da bundan nefret ederdi. Onun nazarında yapılacak olan dil hataları metinlerin reddedilmesine yeterdi ve hatta bu konuda ceza vermekten de çekinmezdi.⁵⁷⁴

Lafızların Uyum İçinde Olması, Gereksiz Sözlerin Olmaması ve Karışıklıktan Uzak Olması:

Rivayet edildiğine göre Ömer (ra) Züheyr’i dinlemeye gider ve dinlediği şiirleri beğendiğini ifade ederdi. Neden beğendiğini de izah ederdi. Çünkü Züheyr, beyitlerde gereksiz lafızlara yer vermez, garip kelimeler kullanmaz, şiirinde kişiyi övdüğünde de ancak olduğu gibi överdi. İslâm’ın istediği şiir, anlamı açık, ibareleri birbirine yakın, mübalağadan uzak olan şiirdir. Çünkü şiir insanı bir meseleye çağıran bir araçtır. Bütün insanları muhatap alır. Bu yüzden de anlaşılır olması gerekir. Şunu söylemek gerekir ki belagat âlimleri fasih bir dil kullanmaktan ve ibarelerin açık ve net olmasından asla taviz vermemişlerdir. Ömer (ra) de böyleydi.

Sözün Açık ve Net Olması

Ömer (ra) Sa’d b. Ebi Vakkas’a şöyle bir mektup yazmıştı: Sizden istediğim her şeyi burada yazamadım. Bunun sebebi de içinde bulunduğunuz duruma ve düşmana dair fazla mâlumatımın olmamasıdır. Bana

⁵⁷³ A.y.

⁵⁷⁴ A.y.

Müslümanların bulunduğu yeri tasvir et. Bulunduğunuz şehirleri, ben görüyormuşçasına tasvir et. Durumunuza dair ne varsa ayrıntılı ve net bir şekilde hepsini bana bildir.⁵⁷⁵

Ömer (ra)'ın mektubun sonunda kullandığı “net bir şekilde” (celiyye) kelimesi onun sözü kullanmada açıklık ve netliği nasıl da başardığını göstermektedir. Aynı zamanda sözü doğru yerde kullanma becerisini de izah etmesi açısından önemlidir. İşte bu örnekler onun kendi kadı ve valilerine yazdığı mektuplarda onun eleştiri ve tenkidini ortaya koyduğu ölçülerdir. Bu tenkitlerinde memurlarının sözü açık ve net şekilde kullanmasına sorunları dile getirirken en açık bir biçimde izah etmelerine işaret etmiştir. Sözü kavratmak demek onun kalpte tam bir şekilde anlaşılmasını sağlamak demektir. Bir işe dair konuşma yaptığı sırada, “Beni hayrette bırakan bir söz nakletmiştim...” demişti. İşte görüldüğü üzere Ömer (ra)'ın nazarında söz, bir durumun anlaşılmasını sağlamada bir araç, bir açıklama vesilesidir. Kapalılığa götüren ve anlamayı engelleyen bir yol değildir. Bu yüzden lafızların uyumsuz olmaması ve gereksiz sözlerin kullanılmamasına işaret etmiştir.

Lafızların Mânaları Ortaya Koyacak Miktarda Olması

Bu konuda onun şöyle bir sözüne rastlamaktayız: “Sözü gereksiz yere uzatmaktan sakın!”⁵⁷⁶ İmam Dârimî bu söze dair şunu söylemiştir: Bu demektir ki sözü fazla uzatmamak gerekir. Buradan anlaşıldığına göre Ömer (ra), lafı fazla uzatmamak gerektiğine işaret etmiştir. Çünkü sözü uzatmak, asıl verilmek istenen düşüncüyü yok eder, kişiyi usandırır. Bu da hoş görülmeleyen bir durumdur. Üstüne üstlük sözdeki güzellik ve tatlılık da bu sebeple yok olup gider. Ömer (ra) şunu söylemiştir: Kötü sözler kötü dillerden sadır olur, o halde gücünüz yettiği kadar az konuşun!⁵⁷⁷

Sözü Güzel Şekilde Yerli Yerince Kullanma

Ömer (ra) yerinde kullanılmayan lafızlardan tiksiniyordu. Çünkü böyle bir durum manayı kötü bir duruma sokar ve sözdeki tatlılığı öldürür.

⁵⁷⁵ Mecmuatu el-Vesaik es-Siyasiyye, s. 414.

⁵⁷⁶ Dârimî, Sünen, I, 9.

⁵⁷⁷ Ebu Nasr, Ömer(ra) , s. 252.

Bu konuda onun Benu Hashas kabilesinden bir kölenin söylediği beyitten dolayı neredeyse ona mükâfat vermek üzere olduğunu görmekteyiz:

Şayet önceden hazırlıklıysan bırak şu dünyayı ey Ömercik

Yaşlılık ve İslâm kişiyi kötülüklerden sakındırmışsa bu ibret olarak yeter!

Ömer (ra) ona “Şayet İslâm lafzını, yaşlılık lafzından önce kullanmış olsaydın seni mükâfatlandırırđım” demiştir. Bu da gösteriyor ki Ömer (ra), beyitte geçen sözlerdeki tatlılığın tadına varmıştır. Çünkü İslâm mü'minin nefsinde yer ederse bu yaşlılığın ibret vermesinden daha tesirli bir güce sahip olur. Beyitte de buna yer verip İslâm lafzının öne alınması daha isabetli olurdu. Fakat bunu beyitte görememekteyiz.⁵⁷⁸

Lafızları Güzel Şekilde Taksim Etmek

Ömer (ra) işittiği sözlerde hoşuna giden hususları beğendiğini ifade ederken bunu bazen de söylediği beyitlerle dile getirirdi. Bu beyitler onun duygusal zevkini ve metinlerdeki güzellikleri izah ederdi. Ömer (ra)'a Abde b. Tayyib'in bir beyti okununca işittiği güzel ifadeleri met-hetmiştir. Beyit şu şekildeydi:

Havle'yle aramızdaki hicran ipi koptuktan acep bağlanır mı
Yoksa ben de meşguliyetimden dolayı ondan hep uzak mı kalacağım
Kişi erişemeyeceği işler için yorulmakta
Hayat açgözlülük, acıma ve umuttan ibaret

Ömer (ra) bu beyitleri beğendiğini son mısrayı dile getirerek ifade etmiş ve şairin hayata dair şiirde ne de güzel bir taksimatta bulunduğunu belirtmişti.

Ömer (ra) bir defasında Züheyr b. Ebu Sülma'nın şu beyitlerini okumuştı:

Hakkı şu üç şey ortaya çıkarır
Bunlar yemin, mahkeme veya güçlü bir delildir

İşte bunlar her hakkı ortaya koyar
Bunlarda sizin için şifa var

Züheyr burada hak ve hukukun ancak bu üçünden biriyle ayakta tutulacağını izah etmiş ve bu beytiyle “şairlerin sultanı” diye isimlendirilmiştir. Ömer (ra), Zuheyr’in bir cahiliye dönemi şairi olmasına rağmen hakkı ayakta tutan hususları bilmesine hayret ederdi. İslâm bu esaslara oldukça değer vermiş ve arkasında durmuştur.⁵⁷⁹

Ömer (ra)’ın bu konuda daha başka kriterleri de vardı. Bu kriterleri ediplere yöneltirdi. Bu kriterlerin kaynağı din ve güzel ahlâktı. Bu konuda onun esas aldığı prensiplere göz atamamız gerekir ki okuyucu Ömer (ra)’ın edebî tenkit yönünü daha iyi kavrasın: İnsanın içindekini dile getirirken samimi olması ve asil duyguları en güzel şekilde tasvir etmesi...

İşte Mahbel es-Sa’di ve Ümeyye b. Ekser el-Kinani’nin kasidesini beğenmesinin sebebi, onların samimiyet kokan yönü olmuştur. Ömer (ra) şiirlerin mâna itibariyle yeni ve İslâm’ın getirdiği ahlâkî esaslara uyumlu olmasını isterdi. Şiirlerin döküldüğü söz kalıplarının da sağlam olmasına dikkat ederdi. Sözlerin açık, net ve güzel ifadelerden oluşmasına özen gösterirdi. Ömer (ra) şiirde orijinallikten önce mânaya bakardı ve mefhumların fitrat dini olan İslâm’a uygun olmasını göz önünde bulundururdu. Şairin şiirinde aşırı yermeye, rezil bir şekilde kötü sözler söylemesine, şarap vb. şeylerin tasvir edilmesine, kötü ahlâkların övülmesine ve başkalarının namahremine dil uzatılmasına asla müsamaha etmezdi. Nitekim daha önce geçtiği üzere Hatia ile Süheyym örneklerinde buna işaret edilmişti. Kaldı ki bunların her ikisi de kendi çaplarında büyük şairlerdi.⁵⁸⁰

Ömer (ra)’ın tenkidine mâruz kalan bir hâdise de Ömer (ra) tarafından Meysan’a⁵⁸¹ memur olarak tayin edilen Nûman b. Adiy’in rivayeti-
dir: Numan, Meysan’a eşini götürmemiştii. Aradan zaman geçince eşine bir mektup yazmış ve mektubunda onunla beraber olma, sohbet etme özlemini dile getirmişti. Fakat aynı mektupta dinî değerlere muhalif ifadeler de bulunmaktaydı:

⁵⁷⁹ A.y.

⁵⁸⁰ A.y.

⁵⁸¹ Meysan Irak’ta küçük bir şehir olup Vasıt ile Basra arasında yer alıyordu.

Meysan'da bulunan eşinden işte sana haberler
O şimdi Meysan'da çam bardaklardan içmekte
İstedimde köylü efendiler beni zengin kıldılar
Ki onlar alınları damgalı birer köle
Her tiryakisi olduğum şeyi istediğimde beni kocaman şişelerle suladılar
Susuzluğumu kesmeyecek olanla beni sulamadılar
Belki de Mü'minlerin Emiri bunu kötü görecektir
Bizi pişman edip yerle bir edecek

Ömer (ra) bu sözleri işitince, "Hay Allah, beni perişan etti" deyip sonra da onu azletti. Ömer (ra)'ın, Nûman'ı azletmesi garip karşılanmalıdır. Nûman namazda kendi toplumunun imamı, onlara örnek insan iken bu şiir ilk Muhacirlerin yaşadığı hayat tarzı yansıtmamıştır. Ayrıca İslâm'ın değerleriyle de çelişmektedir. Bu yüzden Ömer (ra) şiiri reddetmiş ve bunları okuyanı da cezalandırmıştır.⁵⁸²

İşte buraya kadar anlatılanlar Ömer (ra)'ın edebî tenkit yönündeki özelliklerini bariz şekilde ortaya koymaktadır. Onun daha gençliğinin ilk çağlarından itibaren bu konuda yetenek sahibi olduğunu açıklamaktadır. Aynı şekilde onun nelerden uzak durduğunu ve nelere yöneldiği konusunda da bize bilgi vermektedir. Ömer (ra) insanın edebî yönünü düzeltmek için sadece zevke hitap eden bir tarzda hareket etmemiştir. Metinlerin açıklanmasında konunun dakik bir şekilde incelenmesini de öngörmüştür. Sözlerin iyi olanlarının hoş olmayanlarından ayrılmasını, şiiri iyi bir şekle sokacak bir tahlilinin yapılmasını gerekli görmüştür. Bu yüzden Medine'deki Arapça'yı edebî açıdan tenkit mevzuu Ömer (ra)'a borçlu durumdadır. Çünkü Ömer (ra) lafızların en belîğ şekilde ortaya konması, netlik ve açıklığı konusunda büyük çaba sarf etmiştir. İşte bu kriterler hiçbir tenkitçinin göz ardı edemeyeceği kriterlerdi. Burada bu büyük halifenin bu yöndeki özelliklerini saymaya yerimiz şüphesiz ki imkân vermeyecektir. Bu konuda en büyük tenkitçiler kadar etkiye sahiptir. Onun bu özelliklerini ortaya koymak başka bölümlere ve dallara girmeyi gerektirecektir. Bu konuda müracaat edilecek en değerli kitaplar

582 Muhammed Ebu Nar, Ömer(ra) , s. 268.

şunlardır: Dr. Muhammed Ebu Nasr, Ömer b. Hattab; Dr. Nayif Ma'ruf, el-Edebü'l-İslâmî fi Ahdi Nübüvve ve Hilafeti Raşide; Dr. Vadîh Samed, Edebü Sadri'l-İslâm; Muhammed Hasan Şurrah, el-Medinetü'n-Nebeviyye Fecrü'l-İslâm ve'l-Asru'r-Raşidi.

ÖMER (RA) ZAMANINDA ŞEHİRLERİN GELİŞMESİ VE YÖNETİM

1. Ömer (ra) Mescid-i Nebi'yi genişletmekle işe başladı. Hz. Abbas'ın evini mescide kattı. Kible cihetinde genişliği on zira', batı yönünde de yirmi zira', kuzey cihetinde de yetmiş zirâa ulaştı. Binada hurma lifi ve kerpiç kullandı. Direklerini de kerestelerden yaptı. Tavanında da yağmurdan korusun diye hurma lifleri kullandı. Camide renkli bir unsur kullanmadı ki insanlar namazlarında bunlarla meşgul olup da huşu açısından karışıklığa düşmesinler. Mescidin tabanı toprak ve çakıl taşlardan ibaretti. Bu da temizlik ve yumuşaklık için tercih edilmişti.⁵⁸³

Ömer (ra) Mescid-i haram'da da bazı ufak değişiklikler yaptı. Makam-ı İbrahim'i insanlar daha rahat tavaf yapabilsinler diye Kâbe'den biraz uzağa aldı ve üzerini de demir kafesle örttü. Kâbe'nin çevresindeki bazı evleri satın alıp yıktırdı ve bu sayede Kâbe'nin çevresini genişletti. Bazı kimseler evlerini satmak istemediler. Bunun üzerine Ömer (ra) onların evlerini yıktı ve bunun karşılığında onlara bir değer biçti. Yıkılan evlerin sahipleri bunu daha sonra alıp kabul ettiler. Kâbe'nin çevresine de fazla yüksek olamayan bir duvar ördürmüştür. Buralara aydınlatma amacıyla fenerler kondurdu.⁵⁸⁴ Kâbe'nin örtüsü cahiliye döneminde deri kumaştan idi. Resûlullah (ra) Kâbe'yi Yemen kumaşı ile örtmüştür. Daha sonra da Kubati kumaşla örtmüştür ki bu da beyaz ve ince Mısır kumaşıdır.⁵⁸⁵ Ömer (ra) zamanında yeni şehirlerde camiler inşa edildi. Sa'd b. Ebi Vakkas, Kûfe'de merkezi bir cami yaptı. Utbe b. Gazvan da Basra'da aynı şekilde bir cami yaptı. Amr b. As ise Fustat'ta bir merkezi

⁵⁸³ Ahbaru Ömer, s. 126.

⁵⁸⁴ A.y. s. 126.

⁵⁸⁵ Asru'l-Hilafe, s. 228.

camii inşa etti. Bu camiler Müslümanların namazgâhı, buluşma ve tanışma yerleriydi. İlim öğrenme, halife ve valilerden gelen emirlerden haberdar olma merkeziydi. ⁵⁸⁶

Yollara, Deniz ve Kara Ulaşım Vasıtalarına Önem Vermesi

Ömer (ra) beytülmalden bir miktar malı, İslâm devleti içinde ulaşımı sağlama amacıyla harcamaya tahsis etti. Bunun için çok sayıda deve hazırladı. Çünkü bunlar ulaşım için en önemli araç olma özelliğini taşıyordu. Bunlarla Arap Yarımadası'yla Şam ve Irak bölgesi arasındaki ulaşımı kolaylaştırmayı hedefledi. Aynı zamanda "Hassas Mekân" denen depolar da inşa etti ki buralarda un, hurma, üzüm v.b. geçim maddeleri muhafaza ediliyordu ve bunlar yolculara ve yabancı misafirlere erzak sağlama amacıyla kullanılıyordu.

Mekke ve Medine arasındaki yolda da böyle bir merkez inşa edilmişti. Burada yolcuları yiyecekleri ve suları muhafaza ediliyordu. Kur'anî irşad ve hidayetin öncülüğünde hareket eden Ömer (ra) şehirciliğin, ulaşımın gerekli bir unsuru olduğunu kavramıştı. Çünkü bu, emniyet açısından yarar sağlayan bir girişimdi. Bu sayede yolcular ne su ne de yiyecek taşımak zorunda kalmayacaklardı. Bu düşüncede olan Ömer (ra) kabile reislerine, emir ve valilerine bu yönde girişimlerde bulunmalarını söyledi. Kesir b. Abdullah bu konuda dedesinden şunları aktarmıştır: "Hicri 16 senesinde Ömer (ra)'le beraber umreye gitmiştik. Yolda su işinde görevli bazı kimseler belli menziller inşa edilmesi konusunda teklifler sundular. Böyle bir teklif ilk defa sunuluyordu. Ömer (ra) onlara bu konuda izin verdi. Gölgeleme ve su temini noktasında yolcuların daha öncelikli olması gerektiğini şart koştu." Burada gördüğümüz gibi Ömer (ra) fethedilen şehirlerde valilerinden yolların ıslahı konusunda taahhüt almıştır. Nihavend fethedildikten sonra yerli halk Huzeyfe b. Yeman'ın yanına gelerek cizye vermek istediklerini söylemişlerdi. Huzeyfe onlara şu emannameyi yazdı: "Rahman ve Rahim olan Allah'ı adıyla. Bu, Huzeyfe tarafından Behrezan halkına verilen bir ahittir. Buna göre canları, malları ve toprakları eman altında olacaktır. Onlar dinlerinde kalacaklar ve kimse bu konuda kendilerine karışmayacaktır. Onlar her yıl cizye verdikleri müddetçe kimse onlara dokunamayacaktır. Onlar güçleri miktarınca cizye vermeye devam edeceklerdir. Onlar Müslümanlara

yolculukları sırasında yol gösterecekler, yoları ıslah edecekler, kendilerine uğrayan Müslüman askerleri bir gün ve bir gece olmak üzere misafir edeceklerdir. Bu şartlara uymadıkları takdirde zimmetleri kalkacaktır.” Bu anlaşmaya Ka’ka’ b. Amr ve Nuaym b. Mukrin şahit olmuş ve hicri 19 senesinde Muharrem ayında yapılmıştır.⁵⁸⁷ Bu anlaşma metninden anlaşıldığına göre Ömer (ra)’ın valileri uygarlık, siyaset ve ilerlemenin metod ve yolunu bilmekteydiler. Şehirciliğin ne gibi hususları gerektirdiğini kavramışlardı. Fethedilmiş bölgelerde şehirciliğin gelişmesi, kara ve deniz taşımacılığın en güzel şekilde yapılması için yolların ıslah edilmesi konusunda çaba sarfettiler. Ömer (ra) hicri 17. yüzyıldan itibaren Irak’ta şehirlerin inşa edilmesi nehir yolları ve köprülerin yapılması hususunda büyük çaba sarfetti⁵⁸⁸

İyaz b. Ganem’in Ruha (Urfa) halkıyla yaptığı anlaşmada şu maddeler yer almıştı: “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla... Bu, İyaz b. Ganem’in Ruha halkıyla yaptığı bir anlaşmadır: Şehrinize girdiğimde her adam başına bana bir dinar ve iki ölçek buğday ödeyeceksiniz. Bu durumda canlarınız, mallarınız ve size tâbi olanlar eman altında olacaktır. Yolları bilmeyen kimselere yol tarif etmeniz, köprü ve yollar inşa etmeniz, Müslümanlara karşı iyi sözler kullanmanız anlaşma gereğidir. Allah buna şahittir ve şahit olarak Allah yeter.”⁵⁸⁹ Ömer (ra) Nil nehrinin körfezden Akdeniz’e aktığını ve Nil’in körfez vasıtasıyla Hicaz ile Mısır’ı birbirine bağladığını, bu körfezin ticaret ve malların değişimi noktasında yarar sağladığını, Rumların ise bunu ihmal edip atıl durumda bıraktıklarını öğrenince onlara, işe el atmalarını, Mısır valisi Amr b. As’a körfezi tekrar açmasını emretti. Amr bunu gerçekleştirdi ve Mısır’ın başkenti Fustat ile Hicaz arasındaki deniz bağlantı yolu tekrar faal duruma girdi. Kızıldeniz ile Akdeniz arasındaki bağlantı tekrar sağlandı. Bu sayede bölgede ticaret yeniden canlılık kazandı. Körfez çevresinde sahiller ıslah edilip gezi alanları ve evler inşa edildi. Amr burayı, “Mü’minlerin Emiri’nin Körfezi” diye isimlendirdi.⁵⁹⁰

Mısır valisi istediği içecek ve yiyeceği bu yolla Mekke ve Medine’ye sevk edebiliyordu. Allah (cc) bu vesileyle her iki harem bölgesine Mekke ve Medine’ye fayda sağladı. Bu durum Ömer b. Abdülaziz dönemi de dâhil uzun bir süre devam etti, fakat ondan sonra gelen valiler bunu ih-

587 Eşheru Meşahiri'l-Islam, II, 342.

588 A.y.

589 A.y.

590 Şekavi, Ömer Faruk, s. 254.

mal ettiler. Gereken ilgi gösterilmediğinden körfez kumlarla doldu, sonra kapanıp gitti. Irak bölgesinde de Dicle nehrinin suyunu Basra'ya ulaştırmak için Hur'dan Basra'ya üç fersah uzunluğunda su kanalı açıldı. Görüldüğü üzere inşa edilen su yolları, körfezler, köprü ve setler ticaretin artmasına vesile olmuştur.

Merkezî Vilayetlerin ve Askerî Sınır Şehirlerinin İnşa Edilmesi ve Bunların Şehirciliğe Etkisi

Ömer (ra) zamanında fetih hareketleri genişleyince sınır boylarında şehirlerin inşa edilmesine, ulaşım yollarının geliştirilmesine ve toprağın ıslah edilmesine özen gösterildi. Bunun yanında merkezî şehirlere cihada gidilmesi, insanların burada birikmesi, fethedilen bölgelerde Müslümanların iskân edilmesi, bu sayede İslâm'ın bu bölgelerde yayılması ve Müslüman askerlere, buralara yerleşmiş Müslüman halkın destek sağlaması hususunda teşvikte bulunuldu.

Fethedilen bölgelerde inşa edilen önemli şehirler Basra, Kûfe, Musul, Fustat, Cezire ve Sûrt şehirleriydi. Bu şehirler Müslüman ordulara taksim edildi. Çeşitli kabileler gelip buralara yerleşti. Burada cami ve çarşı gibi önemli yerler inşa edildi. Her şehrin kenarında mücahitlerin ve halkın hayvan ve binekleri için meralar tayin belirlendi. İnsanların bu bölgelere gelip yerleşmeleri özellikle de Hicaz ve civar bölgelerden buraya taşınmaları için geniş ölçüde teşvikte bulunuldu. Çünkü bu bölgelerin askerî merkezler, İslâm'ın neşredileceği şehirler ve düşmanı savan Müslüman askerlere yardımda bulunan yerler olması hedeflenmişti. Ömer (ra) bu şehirlerin inşa edilmesi sırasında Müslüman komutanlara, yollar yapılırken bunların İslâm devletinin başkentiyle rahat ulaşım sağlayacak tarzda olmasını emretmişti. Arada nehir ve denizlerin olmamasına dikkat etmelerini belirtmişti. Ömer (ra) Arapların deniz ve su taşımacılığında tecrübelerinin olmadığını farkındaydı. Müslümanlar Mısır'da deniz taşımacılığı üzerinde tecrübeler kazanmaya başlayınca Amr b. As'a, Kızıldeniz ve Akdeniz'i birbirine bağlayan kanallar ve körfezler yapmasına müsaade etti. Daha önce de işaret edildiği gibi bu yollar vasıtasıyla erzak maddeleri çevre bölgelere nakledilmiştir.

İslâm devletinin sınırları genişleyince Ömer (ra) yeni şehirlerin ve ordugâhların inşa edilmesi yoluna gitti. Çünkü Müslüman orduların seferler sırasında istirahataya çekilebileceği garnizon şehirlere ihtiyacı vardı.

Kış aylarında konaklayabilecekleri merkezlerinin olması icap ediyordu. Bu anlamda askeri şehirler inşa etmek kaçınılmaz oldu. Şurası hep bilinen bir gerçektir ki, bundaki asıl maksat İslâm'ın fethedilen bölge halklarına ulaştırılmasıydı. Bu bölgelerde günlük hayatta insanların İslâm'ı hissetmelerini temin etmek gerekiyordu. Bu yüzden İslâm'ın esasları çerçevesinde bir hayatın tatbiki amacıyla şehirler inşa edildi. Çünkü burarlarda örnek İslâmî bir toplum olacaktı ve bunlar da halklara tesir edecekti. Kûfe, Basra, Fustat ve Musul bu mânada birer İslâm şehriydi ve merkezlerinde camiler vardı. Camilerin çevresinde de Müslüman askerlerin evleri vardı. İşte bu şehirlerde İslâm düşüncesi bütün güç ve öğretileriyle yer etti. Bu kuvvet, askerlerin ruhunda kendisini gösteriyordu. Bu düşünce Kuran'dan alınan bir düşünceydi. Burada yetişen toplum kendi nefsinde ve bütün işlerde Allah'ın ahkâmını tatbik eden, Allah yolunda kanını vermeye her zaman hazır olan bir toplumdur. Bu toplumlarda fethedilen bölgelerde İslâm'ın nuru kendisini gösterdi. İslâm onları yönlendirdi ve hayatlarında adaleti tesis etti. Böylece bazı yabancı unsurlar Müslüman oldular. İşte böyle bir metod İslâm'ın dâvet ve düşüncesinin en güzel şekilde yayıldığı metoddur. Şam'da yeni şehirler inşa edilmedi. Çünkü yerli halk burayı terk etmiş ve boşalan evler Müslümanlara kalmıştı. Bunun yanında Şam'da yerli Arapların olması Müslümanlara, kendilerine akraba edinmelerini sağladı. Neredeyse her kabile yeni bir akraba edinmişti. Müslüman orduların değişik şehirlere yerleşmesiyle Şam'da ordugâh şehirler oluştu. Ömer (ra) zamanında inşa edilen şehirler:

Basra

Basra kelimesi, "sert taşları olan yer" anlamına gelmektedir. Aynı zamanda "Taşlı yer, beyaz taşlı yer" anlamlarına da gelmektedir. Basra, Dicle ile Fırat'ın birleşme yerindedir. Burası "Şattu'l-Arap" diye bilinmektedir. Ömer (ra)'ın burayı şehir için seçmesi çok isabetli bir karar olmuştur. Çünkü burada meralar ve su havzaları bulunmaktaydı. Müslümanların bu bölgeye inmeleri konusunda bazı rivayetler bulunmaktadır. Ebubekir (ra) zamanında Kutba b. Katade ya da Süveyd b. Kutbe Basra taraflarında İranlılarla çarpışmışlardı. Ebubekir (ra) burada Halid b. Velid'i vali olarak bırakmıştı. Ömer (ra) halifelige gelince, ilk Müslümanlardan olan Utbe b. Gazvan'ı buraya komutan olarak tayin etti. Ona,

“Ahvaz ve İranlılardan burada bulunan düşmanları, Müslüman birlikler yardım için bölgeye ulaşınca kadar oyala” dedi. Sonra da Kutbe ya da Süveyd oraya destek için gönderildi. Ardından da Utbe üç yüzden fazla askerle oraya geldi. Kutbe beraberindeki Bekr b. Vail ve Temim kabilelerinden olan birliklerle ona katıldı. Buraya hicri 14 yılının Rebiülevvel ayında indiler. Utbe, Basra'nın şehir yapılması konusunda Ömer (ra)'a danıştı.

Ömer (ra) sulak ve mera olan bir alanın seçilmesini emretti ve Basra'ya dair kanaati belirginleştirdi. Sonra da Utbe'ye oraya yerleşmesini belirten mektubunu yazdı. Utbe de oraya yerleşti ve bir cami inşa etti. Mescidi kamış ve saz kullanarak inşa etmişti. Caminin yanına da idare merkezini kurdu. Çevre yerlere de çok olmasından dolayı kamış kullanılarak evler inşa edildi. Savaşa çıktıklarında bu kamışları çekip alıyorlardı. Savaştan sonra bunları tekrar yerlerine koyup eski şekliyle yeniden inşa ediyorlardı. Kamışlar yangınlarda yok olduğundan Ömer (ra) kerpiçten evler edinmelerini söyledi. Müslümanlar zamanla taştan evler inşa ettiler. Buraları yerli halk için kabileleri esas alarak projelendirdiler. En büyük caddenin genişliğini altmış zira', talî caddeleri de yirmi zira' olarak belirlediler. Her sokağın genişliği de yedi zira' olarak tespit edilmişti. Her semtin bitişinde boş bir araziye de hayvanların bırakılabileceği, bunun yanında mezarlık olarak da kullanabilecek şekilde ayırdılar.

Ömer (ra) bölge halkı için bir nehir yolu kazılmasını emretti. Bu emir üzerine Übülle nehrinden gelecek su için bir nehir yolu kazıldı ve uzunluğu da üç fersah tuttu. Müslümanlar bu dönemde şehirler inşa etmeyi daha yeni yeni öğrenmeye başlamışlardı. Übülle, Dest ve Meysan'ın fethi neticesinde, Basra'da oturmakta olan Müslümanlar zenginleştiler. Bunun üzerine insanlar bu bölgeye yerleşmek için akın akın gelmeye başladılar. Burada zenginleşen kimseler cihad için bölgeye gelen Müslüman askerlerdi. Buradaki kabilelere katılanlar, bölgenin zenginliğine heves edenler ve tüccarlar, heyetler halinde bölgeye gelip yerleştiler. Böylece bölgenin nüfusu çok sayıda artış gösterdi.⁵⁹¹

Ömer (ra)'ın şehirler inşa ettirirken askeri ve iktisadi açıdan göz önünde bulundurduğu konular hakkında bize ulaşan tarihi rivayetler şunlardır:

—Bu şehirler Arap topraklarıyla Arap olmayanların oturduğu yerlerin ara bölgelerinde inşa edildi. Bu da düşman, İslâm ülkelerine karşı

591 Tarihu'd-Daveti'l-islamiyye, s. 334.

bir girişimde bulunma cesareti gösteremesin düşüncesiyle yapılmıştı.

—Bu şehirler Arapların iskân edilmesi için ayrılmıştı. Çünkü onlar Allah yolunda cihadın en önemli unsurlarını teşkil etmişlerdi. Bu yüzden de Ömer (ra)'ın belirttiği yerlerin dışında ve kendi develerine mera yerleri bulamayacakları mekânlarda oturamazlardı.

—Şehirler için tespit edilen bölgelerin Arapların oturduğu yerlerin deniz değil, toprakların uç sınırlarında olması çok isabetli bir tercih olmuştur. Çünkü Araplar kendi hayvanları için otlaklar elde etmek zorundaydılar. Aynı şekilde bu bölgeler Arap olmayanların da uç toprakları sayılıyordu ve Araplar onlara bu bölgelerde hayvancılıktan elde edilen süt ve yün gibi ürünler, hububat ve meyveler satabileceklerdi.

Ömer (ra), Utbe'den gelen mektupta şunları okumuştı: Burası otlakların, pınarların ve ağaçların bol olduğu bir yerdir.⁵⁹² Bu ifadeler hem harb siyasetinin hem de dikkatli bir şehir planlayıcılığının Müslümanlar tarafından doğru bir şekilde bilindiğini göstermektedir. Bu da savaş ve barış durumlarının aynı anda göz önünde bulundurulması düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

—Bu şehirler inşa edilirken arada denizlerin olmamasına dikkat edildi ki, devletin merkeziyle kurulacak olan haberleşme ağı rahat işleyebilsin, engeller çıkmasın.

—Bu şehirler inşa edilirken askeri yön hep öncelikli olmuştur. Savaşçı her kabile birbirine yakın bölgelerde iskân edilmiştir.

Kûfe

Tarihçiler Sa'd b. Ebi Vakkas'ın bu şehri inşa ettiğine dair görüş birliği içindedirler. Sa'd burayı, Medain'de İranlılarla giriştiği savaşta elde ettiği zaferlerden sonra şehir merkezi olarak tespit etmiştir. Aynı şekilde burası da Basra gibi askerler için çadır kurabilecekleri bir yer temin etme düşüncesinden dolayı şehir yapılmıştır. Ömer (ra) onu bu konuda yönlendirdi ve Sa'd'ın görüşleri, Ömer (ra)'ın görüşleriyle paralellik arz etti. Kadisiye ve Medain'den Ömer (ra)'ın yanına giden heyetlerden anlaşıldığı üzere Kûfe için seçilen yer hem insanlar hem de hayvanların sağlığı için uygun değildi. Bunun üzerine Ömer (ra) Sa'd'a yazdığı mektubunda tespit edilecek olan yerin hem kendileri hem de develeri için

⁵⁹² Belazuri, Fütuh, s. 341.

sağlıklı olmasını istedi. Onlara Selman'ı ve Huzeyfe b. Yaman'ı gönderdi.

Hire ve Fırat arasında bulunan Kûfe'ye geldiklerinde Sa'd da hicri 17 yılının Muharreminde Medain'den kalkıp yanlarına geldi. Burası çok kumlu ve çakıl taşlarıyla dolu olmasından dolayı böyle isimlendirilmiştir. Böyle olan her yere "Kûfe" denmiştir.⁵⁹³ Ömer (ra) Müslümanların çadırlarda ikamet etmelerini istiyordu. Çünkü bu, düşmana karşı savaşta daha büyük fayda sağlayacak, onlara daha fazla korku verilmiş olacak ve çekinmelerine vesile olacaktı. Daha sonra Kûfe ve Basra ahalisi kamışlarla ev yapma taleplerinde bulunduklarında herhangi karşı bir görüş belirtilmedi ve kendilerine izin verildi. Bunun üzerine Müslümanlar kamışlarla evler inşa ettiler. Fakat daha sonra Basra ve Kûfe'de çıkan yangın, evlerin yanmasına sebep olmuştur. Bu yüzden Ömer (ra) 'den kerpiçten ev yapmak için izin istediler. Ömer (ra) de yapmaları konusunda müsaade etti. Müslümanlar üç odalı evler yaptılar ve bu sınırı aşmadılar. Aynı zamanda yükseklikte de aşırı gitmediler.

Ömer (ra) Utbe ve Basra ahalisine de böyle yapmaları için emir gönderdi. Basra'da bu işlerden sorumlu olması için Ebu Cerda Âsım b. Dulf görevlendirildi. Kûfe'de ise bu işte Ebu Heyyac b. Malik el-Esedî görevlendirildi. Ebu Heyyac, Kûfe'nin planını çizmekle işe başladı. Bunu Ömer (ra) emretmişti. Yukarıda geçtiği üzere aynı ölçülerde cadde ve sokaklar inşa edildi. Şehirde projesi çizilen ilk bina cami oluyordu. Sonra da yapılan ok atışları neticesinde elde edilen mesafelerde her dört cihette de binalar inşa edildi. Caminin ön kısmında iki yüz zira genişliğinde bir gölgelik yapıldı ve sütunlar kullanılarak bina edildi. Bu sütunlar mermerden idi ve Rumların ibadethaneleri tarzındaydı. Mescidin yanına da Sa'd için bir ev inşa edildi. Mescitle evi arasında iki yüz zira uzunluğunda bir yol bulunuyordu. Burada bir de beytûlmaller inşa edildi. İnşaatları yapan kimse Ruzbe el-Farisi iminde biriydi.⁵⁹⁴ Binaların inşasından sonra bir grup Müslüman mücahit ve bir miktarda İran komutanı Rüstem'in bazı adamları buraya yerleşti. Rüstem'in adamları dört bin civarındaydı ve "Şahinşah Ordusu" ismiyle tanınıyorlardı. Onlara istedikleri yere yerleşmeleri konusunda teminat verilmişti. İstedikleri kimselerle de müttefik olabileceklerdi. Bunlara verilecek atıyye de tayin edildi. Sa'd istediklerini kendilerine vermişti. Düleym adında bir temsilcileri vardı. Hamrau Düleym şeklinde de isimlendirildiği belirtilmiştir. Buraya aynı

593 Tarihu Daveti'l-Islamiyye, s. 335.

594 Taberi, Tarih, V, 17.

zamanda Ömer (ra)'ın Arap Yarımadasından kendilerini sürmesi üzerine bir grup Necran Yahudi ve Hıristiyanları da gelmiş yerleşmişti. Bunlar Kûfe'de Necraniye diye bilinen bir mahallede ikamet ettiler. Kûfe ve Basra şehir olduktan sonra değer kazandı. Orduların sevk ve idaresinde, ilim, irfan ve edebiyat sancaklarının dalgalanmasında burası büyük bir rol oynamış ve İslâm âleminde gözde bir yere sahip olmuştur. Hatta Hicaz bölgesinden gelip buraya yerleşenler oldu. Müslümanlar yeni şehirlere güzel şekilde dağıldıktan sonra Ali (ra) de burayı hilâfet merkezi olarak seçmiştir.⁵⁹⁵

Ömer (ra) Basra ve Kûfe'nin projesini en güzel ve sağlam şekilde çizdirmişti. Yollarını geniş ve güzel yaptırmıştı. Bu da Ömer (ra)'ın şehircilik konusundaki dehasına işaret etmektedir. Kûfe hem şehir hem de çöl havasını bir arada barındırıyordu. Bu da sağlık için çok güzel durumdu. Bir şehir için yolların genişliği, bir bedendeki akciğer gibidir. Ömer (ra) Kûfe'ye her yerleşen kimseden çadırlarda ikamet etmelerini istemişti. Çünkü bu durum düşmana gözdağı verme açısından önemliydi. İlk başta böyle hareket edildi. Zamanla bölgede Müslümanlar tam galibiyet sağladıktan sonra normal şekilde binalar inşa edildi.⁵⁹⁶

Ömer (ra)'ın Müslümanların Lükse Dalmalarından Korkması

Ömer (ra) Müslümanların nimetler içinde yüzme ve bunlara aldandmalarından korkuyordu. Çünkü bu durumun dünya ve âhiret hayatı açısından kötü sonuçları vardır. Kûfe'deki ahali Basra'ya misafir olduğunda onların kamıştan evler edindiğini gördüler bu tür evlere karşı heves duydular. Onlar da kamıştan evler edinmek için Basralılardan izin istediler. Basralılar da bunu Ömer (ra)'a bildirdiler. Ömer (ra) bu konuda muhalefet göstermeyeceğini söyledi. Sonra da kamışın ne olduğunu sordu. Basralılar da onun dikenli bir bitki olduğunu söylediler. Ömer (ra) onlara izin verdi ve böylece her iki şehrin evleri de kamıştan bina edilmiş oldu.⁵⁹⁷

Daha sonra Basra ve Kûfe'de bir yangın çıktı. Kûfe'deki yangın daha şiddetli oldu ve bu esnada tam seksen çardak yandı. Orada neredeyse hiç kamış kalmadı. İnsanlar bu durumu hep konuşageldiler. Sa'd bir

⁵⁹⁵ Tarihu Da've, s. 338.

⁵⁹⁶ Raşid Halifeler, s. 182.

⁵⁹⁷ Taberi, Tarih, V, 15.

grup askerini Ömer (ra)'a gönderdi. Kerpiçten binalar yapma isteğini Ömer (ra)'a bildirince bu konuda istediği izni aldı. Bu arada yangından haber alan Ömer (ra) binaların üç odadan fazla ve de yüksek olmamasını söyledi. Onlara “Sünnete sarılın ki devletiniz bâki kalsın” sözünü söyledi. Kûfeliler bu sözlerle oradan ayrıldılar. Ömer (ra) aynı şeyi Basra halkına da bildirdi. Rivayete göre Ömer (ra) gelen Kûfe heyetinden bu konuda söz aldıktan sonra insanlara seslenip Kûfelilerin güçlerini aşan binalar yapmayacaklarına söz verdiklerini söyledi. Ona, “Güçlerini aşan” sözünden maksadın ne olduğu sorulduğunda bunun israf ve sınırı aşmak olduğunu belirtmişti.⁵⁹⁸

İşte görüldüğü üzere bu insanlar dünyalık cihetinden zahit kimse-ler olup sadece kamıştan evler inşa etmekle yetinip bunları da sırf güneş-ten, yağmur ve soğuktan korunmak maksadıyla yapırlarken, yüksek ev-ler edinerek dünyalıklardan faydalanmayı düşünmezlerken, yangın vb. tehlikelerden korunmak için toprak evler yapma düşüncesine gitmişler-di. Fakat yine de Ömer (ra) işi ciddiye alıp onların bina yarışına girmemeleri konusunda kendilerini uyarıyordu. Bu son derece geniş ufuklu olmanın bir neticesidir. Çünkü fetihlerin akabinde İslâm ümmeti geniş coğrafyaları eline geçirmişti. Bu da ümmeti, savaşma ve insanları savunma düşüncesinden alıkoyabilir, israf ve lükse düşürebilirdi.

Ömer (ra) onları orta yol ve itidal üzere tutma düşüncesindeydi. Ömer (ra)'ın sözünden de anlaşıldığı gibi israfa giden ve itidalden uzak olan işlerde hiçbir hayır olmayacaktı. İsrafın en büyük göstergesi de yüksek binalar inşa etmektir. Çünkü bina inşa etme insanın hem çok vakti-ni hem de mal varlığının yok olmasına sebep oluyordu. İnsan bu işle çok ilgilendiğinde bu iş onun bütün düşünce ve hislerini kaplar ve bu da ne yazık ki bazı insanların nazarında en büyük gaye haline gelir.⁵⁹⁹ Ömer (ra)'ın kendi zamanında korktuğu şey insanların dünyevileşmesiydi. Ümmeti bundan muhafaza etmek istiyordu. Bunun için tedbirler alıyordu ve bunlar kısa zamanda gerçekleşen sınırlı tedbirlerdi. Fakat günümüzde bu tür bir duruma karşı mücadele vermek yıllar alabilir. Meselâ insan, “borçlarımı kapatayım” derken eldeki malları harcar ve bu da yıllarca devam ederken zekât nedir hiç de aklına gelmez. Bu durum normal zenginlikte insanların içinde bulunduğu durumdur. Buradaki sıkıntı insanların ulaşmak istediği lüks hayat sebebiyle kendilerini zora sokup bu-

⁵⁹⁸ Taberi, Tarih, V, 16.

⁵⁹⁹ İslam Tarihi, XIX, 20.

nun peşinden koşmalarıdır. Bu da zaman zaman zekât, Allah yolunda harcama gibi bazı İslâmî değerlerin ortadan kalkmasına sebep olur. Hatta insanın düşüncesini öyle kaplar ki namaz ve ilim elde etme gibi ibadetlerin de tam yapılmasına engel olur.

Ömer (ra)'ın "Sizi İsrafa Götürmeyecek ve Normal Olandan Uzaklaştırmayacak Olanı Yapın" Sözü

Bundan maksat inşa edilen evlerin israf seviyesinde olmaması, bu konuda orta yolun tutulması gerektiğidir. Ömer (ra) herhangi bir sınırlama getirmek istemedi. Çünkü her bölgenin kendine göre itidale ve ölçülü olmaya götürecek bir örf ve tarzı vardı. Orta yoldan maksat da örfün belirlediği ve istikamet ehli insanların dünyevi işlerde tuttuğu yoldur.⁶⁰⁰

Onun "Sünnete Sarılın ki Devletiniz Baki Kalsın" Sözü

Bu sözden kasıt şuydu: "Resûlullah (sav)'in tuttuğu sırat-ı müstakime yapışınız ki yeryüzünde insanlara hükümrân olasınız ve bunun için de devletiniz bâki kalsın." Nitekim âyette şöyle gelmiştir: "Allah, sizlerden iman edip sâlih amel işleyenlere, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi onları da yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini (İslâm'ı) onların iyiliği için yerleştirip koruyacağını ve (geçirdikleri) korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vaat etti. Çünkü onlar bana kulluk ederler; hiçbir şeyi bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte bunlar asıl büyük günahkârlardır."⁶⁰¹

İşte Ömer (ra)'ın insanlara vermeye çalıştığı zühd anlayışı bu dönemde böyleydi. Kaldı ki onun zamanında insanlar zühd konusunda yarış içindeydiler. Peki, onlardan asırlar sonra gelen ve dünya malı üzerine yarışan insanların durumu ne olacak? Durum ortadadır. Ömer (ra) insanların dünyevi cihette fazlaca açılıp mal-mülke dalmamaları konusunda çözümler sunma noktasında oldukça büyük gayret sarfediyordu.

600 A.y.

601 Nur, 24/55.

Çünkü bu zamanda İran toprakları ve bir kısım Rum şehirleri fethedilmişti. Allah (cc) mü'minlere çok sayıda ganimet nasip etti. Büyük miktarda mallar ele geçirildi. Halife Ömer (ra) bu gerçeğe işaret eden çok veciz bir hutbe irad etmiştir. Bu hutbesinde insanlara doğru yolu göstermiştir:

Şunları söylemişti: "Allah (cc) 'yu tesbih eder ve O'na hamd ederim. Size bağışladıklarından dolayı O'nun için hac ibadetinizi yerine getirmeniz ve Ona şükretmeniz gerekir. Siz yokken, sizi kendisine ibadet edesiniz diye yarattı. Sizi en basit şekilde yaratabilirdi, fakat sizi tüm mahlûkattan üstün kıldı. Sizi başka bir mahlûka hizmet için yaratmadı ve denizde-karada ne varsa hepsini size hizmet versin diye yarattı. Size nice güzel nimetler verdi ve umulur ki bundan dolayı şükredersiniz. Size göz ve kulak verdi. Bütün insanoğluna verdiği nimetleri size de verdi. Bunu dindar olanlarınıza da nasip etti. Sonra bu nimetler havas olsun avam olsun insanlardan herkesin eline geçti. Bu malın, eline geçtiği hiç kimse yoktur ki, bundan dolayı Allah'a şükretmesin ve o malın hakkını vermesin. Çünkü o kimse imanından dolayı Allah'tan yardım görecektir. Sizler yeryüzüne hâkim olacaksınız. İnsanlara hükmedeceksiniz. Dünya malının iyisi size verilecek. İnsanların maaşları, çalışmalarının karşılığı ve cizyeleri sizin elinizde olacak. Malların aslı sizde olmak kaydıyla insanlar bu mallardan istifade edecek. Allah'ın vereceği kararı ve desteği her gece ve gündüzde bekleyen bir ümmet var.

Allah düşmanların kalbini korkuyla doldurdu. Sığınacakları bir melce, gidecekleri bir yer de yok. Allah'ın askerleri onları sürdü, topraklarını ele geçirdi. Çok miktarda mal ele geçirdi. Üzerlerine çok sayıda akınlar yaptı. Allah'ın izniyle sınırları ele geçirdi. Müslüman olduktan bu yana bu ümmet bu derece geniş bir mal-mülkle karşılaşmadı. Şu geniş fetihlerden dolayı deriz ki, Allah (cc) hamde en layık olandır. Bu sayede inşallah insanlar şükürde bulunur, Allah'ı zikreder, daha fazla gayrete gelir. Bunu sayılamayacak ve başkalarının elde edemeyeceği kadar şu mallardan dolayı yapar. Bunun hakkını ancak Allah'ın yardım ve keremiyle eda edebiliriz. Kendisinden başka ilâh olmayan ve bu malları bize bahşeden Allah'tan, mallar hususunda bize amel işletmesini, O'nu rızasını elde etmede acele etmemizi sağlamasını isteriz. Ey Allah'ın kulları, Allah'a karşı imtihanda olduğunuzu hatırlayın. Meclislerinizde Allah'ın size verdiği nimetlerin hakkını tam şekilde birer birer, ikişer ikişer yerine getirin. Allah (cc) Hz. Musa'ya şunu söylemişti: "*Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın (geçmiş kavimlerin başına ge-*

tirdiği felâket) günlerini hatırlat”⁶⁰² Hz. Muhammed (sav)’e de şunları demişti: “Hatırlayın ki, bir zaman siz yeryüzünde âciz tanınan az (bir toplum) idiniz”⁶⁰³

Sizler o sırada mustazaf, dünya nimetlerinden mahrum fakat hak üzere, Allah’a iman etmiş, Allah’ın dinini bilerek O’na yönelen, ölümden sonra da hayatı temenni eden kimseler idiniz. Sizler maişet bakımından insanların en çok zorluk çekenleriydiniz. Allah düşmanlarınızı durdurdu. Sizi kurutuluşa götürecek olana dâvet etti. Dünyalık olarak sıkıntı çektiniz, fakat bu âhiret yurdu bakımından size güven verdi. Sizler her ne kadar maişet bakımından zorluk içinde idiyse de hür olarak yaşamaktaydınız. Böylece düşmanlarınıza karşı galip gelmekteydiniz. Şimdiyse dünyanın da âhiretin de hayrı önünüzde duruyor. Kim dilerse bundan alabilir. Dünyanın sizinle Allah arasına girmemesi için hatırlatmada bulunurum. Sizin haktan başkasını bilmenizi ve ondan başkasıyla amel etmenizi istemem. Nefislerinizi Allah’a itaat yolunda zorlayınız. Nimetlere sizleri yoldan çıkarır korkusuyla yaklaşmaktasınız. Çünkü dünya nimetleri insanları saptırmada en önde gelen tehlikedir. Çoğu insan da buna hemen yönelir. Bunlar size söylemem gereken emir ve nehiyler idi.”⁶⁰⁴

Fustat

Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) Kûfe şehrini kuran ilk kimse kabul edildiği gibi Amr b. As da Fustat şehrini kuran ilk kimse kabul edilmiştir. İskenderiye’nin fethi gerçekleştirildikten sonra Amr burada istikrarı sağlama yönünde adımlar attı. Ömer (ra) ona şu mektubu yazdı: “Size rahat gelebilmem için yerleşeceğiniz yerde nehirler ve deniz olmasın.” Bunun üzerine Amr İskenderiye’den Fustat’a taşındı.⁶⁰⁵ Burada yaptığı ilk şey kendi ismiyle anılan camiye inşa etmesiydi. Daha öncede İskenderiye’de de bir cami inşa etmişti. Sonra da burada Ömer (ra) için bir idare merkezi inşa etti. Ömer (ra), buranın Müslümanlar için çarşı haline getirilmesini söyledi. İbni Abdilhakem’in haber verdiği göre Amr, camiye yakın yerde kendisi için iki bina inşa etti. “Amr b. As, bugün caminin ya-

602 İbrahim, 14/5.

603 Enfâl, 8/26.

604 Taberi, V, 211.

605 İbn Abdilhakem, Futuhu Mısır, s. 91.

nında bulunan ve aralarından yol geçen binasını yaptı. Onun yanına da daha sonra bir bina daha yaptı. ⁶⁰⁶ Muhtemelen bu binalardan birini kendi ikameti, diğerini de idare merkezi olarak yapmıştır. Daha önce geçtiği üzere Ömer (ra) kendisi için yaptığı evi yıkmasını emretmiştir.

Amr, sahabilerden değişik kabileler arasına dağılmalarını istedi. Her kabile için de mahalleler tayin etti. Günümüzde de buralar birer mahalle olarak bilinmektedir. Fakat o dönemde bu mahallelerin günümüzde olduğu gibi geniş olması ihtimal dışıdır. O günkü caddeler, günümüzdeki caddelerle kıyaslanmayacak derecede küçüktü. Amr'ın yanında şu isimler vardı: Muaviye b. Hüdeyc et-Tecibi, Şüreyk b. Süma el-Gütayfi, Amr b. Mahrem el-Havlani ve Hüveyl b. Naşire el-Mearifi. Bu isimler hicri 21 yılında insanların yanına gidip birlikte namaz kılıp sohbet ettikleri kişilerdi. Bu konuda söylenecek daha çok şey var. Fakat biz burada sadece bazı kabilelerin isimlerini zikretmekle yetineceğiz: Eslem, Leytun, Muazogulları, Beliler, Bahroğulları, Mihre, Lahm, Gafik, Sade, Hadraveyt, Tecib, Havlan, Mezhec ve Murad, Yafa, Maarif ve onlarla olan Eş'ariler.

Bu isimler sayesinde araştırmacılar fetih hareketlerinde hangi kabilelerin yer aldığını ve yoğun şekilde buralara geldiğini rahatlıkla anlayabilir. Aynı zamanda bu kabilelerden oluşan mahalleleri ve her kabilenin müstakil şekilde kendi mahallesinde yaşamayı çok arzu ettiğini öğrenebilir. Bunu da kendi işlerini kendilerinin görmek istemesinden dolayı yaptıklarını kavrayabilir. Bu ifadelerden aynı şekilde Amr'ın düzene ne derece dikkat ettiğini de anlamaktayız. Kabileler oturduğu mahallin ortasında cami inşa etmekteydi. İbni Züheyre, Fustat'taki camiler hakkında, İbni Zevlak'ten naklederek, "el-Fedailu'l-Bahire fi Mehasini Mısır ve'l-Kahire" adlı kitabında bazı bilgiler aktarmıştır. İlk Amr b. As caminden bahsetmiş, sonra da bazı fert isimleriyle anılan camileri zikretmiştir. Ardından da Mısır'da sahabe ismiyle anılan ve fetihlerle birlikte inşa edilen iki yüz otuz iki camiden bahsetmiştir. Bunları da kabile isimlerini esas alarak sıraya koymuştur.⁶⁰⁷

Bunları Amr kendi tercihiyle gerçekleştirmiştir. Çünkü hilâfet merkeziyle rahat bir haberleşmenin temin edilmesi icap ediyordu. Ülkenin kuzeyinde ve Nil nehrinin kenarında olmasına rağmen böyle yapıldı.

⁶⁰⁶ Futuhu Mısır, s. 96.

⁶⁰⁷ Salih Ahmed, Ehlu Fustat, s. 38.

Libya'daki Surt Şehri

Berka, batıda İslâm'ın merkezî bir şehri olunca Amr b. As ve ordusu Trablus'a doğru hareket etti. Berka ile Trablus arasında bulunan Surt şehriyle işe başladı. Burayı hâkimiyeti altına alıp Müslümanların Hicri 22 senesinden itibaren batıya yönelişlerinde bir merkez olarak kullandı. Surt şehri, bütün gayretini Fezan, Veddan, Züveyle ve Sudan gibi yakın çevrede ve mıntikalarda İslâm'ın neşri için harcayan Ukbe b. Nafi için merkezî bir şehir oldu. ⁶⁰⁸

Fethedilen Bölgelerdeki Merkezi Şehirler

Ömer (ra) ülkenin dört bir yanında fethedilen merkezi şehirler için ordugâh (cünd) ismini kullandı. Bu ifadeyi özellikle de Şam bölgesi için kullandı. Çünkü burası ordunun ikameti için kışlalarla doluydu. Her kışlada bineklerin kalması için ağıllar vardı ve bir kışlada tam dört bin binek hayvanı, semer ve teçhizatıyla savaşa hazır halde kalabiliyordu. ⁶⁰⁹ Bu da bir savaş anında 36 bin askeri kısa zamanda savaş meydanına sürme imkânını sağlıyordu. Ordugâh şehirlerdeki meralar savaş binekleri için tahsis edildi. Her atın bacağına "Allah yolundaki orduya aittir" mührü vurulurdu. Bu da Allah (cc) 'nın şu âyetini gerçekleştirmek içindi: "Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz." ⁶¹⁰

Şam Bölgesindeki Önemli Şehirler

Dımaşk Ordugâhı: Bu askeri şehre Ömer (ra) zamanında sırayla Yezid b. Ebi Süfyan, Süveyd b. Külsüm ve Muaviye b. Ebu Süfyan valilik yapmıştı.

Hıms Ordugâhı: Burada Ebu Ubeyde (ra) Amir Cerrah, Ubade b.

⁶⁰⁸ Cemil Mısri, Tarihu Da'veti'l-İslamiyye, s. 339.

⁶⁰⁹ el-Bidaye ve'n-Nihaye, VII, 138.

⁶¹⁰ Enfal, 8/60.

Samit, İyaz b. Ganem b. Amir b. Hüzeym ve sonra da Ümeyr b. Sa'd ve Abdullah b. Kurt valilik yapmıştır.

Kinnesrin Ordugâhı: Burada Halid b. Velid ve Umeyr b. Sa'd valilik yapmıştır.

Filistin Ordugâhı: Burada ise Yezid b. Ebi Süfyan ve Alkame b. Mücezziz valilik yapmıştır.

Ürdün Ordugâhı: Merkezi Taberiye şehriydi. Komutasını da Şurahbil b. Hasene ve Yezid b. Ebi Süfyan üstlenmişti. Yezid b. Ebi Süfyan'ın Amvas vebasında ölmesinden sonra Muaviye, Dımaşk ve Ürdün'ün valiliğini üstlenmiştir. Sırf Allah rızasını elde etmek için sahabiler ve birçok tabiin âlimleri sınır şehirlerine ve bu ordugâhlara akın ettiler. Bu da Allah'ın dinine dâvet, Kur'an ve sünnetin öğretilmesi içindi. Medine, Basra, Kûfe, Dımaşk ve Fustat insanların ilim ve cihad uğruna gelip yerleştikleri şehirler oldu. Bunun yanında bazılarının yaptığı gibi divana kaydolup maaş elde etmek için gelip yerleşenler de vardı. Ayrıca ticaret ve sanat öğrenmek için gelip kalanlar da oluyordu. Zamanla bu şehirler çeşitli ilimlerin, bilgi ve mârifetin, sanat ve zanaatin boy gösterdiği birer uygarlık merkezi haline geldi.

İKTİSADİ DURUM (Kıtlık yılı)

Ömer (ra) zamanında devlet bir imtihanla baş başa kaldı. Bu durum diğer ülke ve milletlerin başına da gelmişti. İslâm ümmeti de diğer ümmetler gibi bundan etkilendi. Allah'ın sünneti değişecek değildi ve kendi hükmünü icra ediyordu. Ömer (ra) zamanındaki en büyük imtihan kıtlık senesi ve Amvas vebası olmuştur. Burada sadece Ömer (ra)'ın bu durumda nasıl bir tavır takındığına, sünnete uyup sebeplere nasıl sarıldığına, Âlemlerin Rabbi Allah'a tazarru ve duayla ne şekilde yöneldiğine değinmekle yetineceğiz. Hicri 18 senesinde Arap Yarımadası'nda insanlar büyük bir açlık ve zorlukla baş başa kaldılar. Hatta açlıktan dolayı hayvanlar insanlara sığınır hale gelmişlerdi. Hatta insanlar kestikleri hayvanları bile yiyemeyecek duruma gelmişlerdi. Çünkü hayvanlar açlıktan bir deri bir kemik halindeydiler. Bu yüzden insanlar bu seneyi "Kıtlık Senesi" diye isimlendirdiler. Kuraklık sebebiyle rüzgâr kumu alıp savuruyor, her yer bir damla yağmura hasret kalmıştı. İnsanlar yiyecekleri bir lokma yemeğe hasret kalmışlardı. İnsanlar çevre köylerden gelip Medine'ye akın ediyorlardı. Ya Medine'nin merkezine ya da yakın yerle-

re gelip ikamet ediyorlardı. Mü'minlerin Emiri'nin bu işe bir çare bulmasını temenni ediyorlardı. Ömer (ra) ise bu konuda insanlardan daha fazla hassas davranıyor ve en büyük zorluğu çekiyordu.⁶¹¹ Ömer (ra) bu zorlu durumda şu adımları takip etmişti:

1. Kendisini İnsanlara Örnek Olarak Sunması

Kıtlık senesinde Ömer (ra)'ın önüne bir defasında yağlı ekmek getirilmişti. Ömer (ra) bir bedeviyi, beraberce yemek için yanına çağırdı. Bedevi, lokmaları tabaktan kaçırırçasına yemeye başlayınca Ömer (ra), "Sanki hiç yağlı yemek yememiş gibisin" deyince bedevi "Evet, ben hiç yağlı yemek yemedim ve günlerdir açım" cevabını verdi. Bunun üzerine Ömer (ra), insanların durumu düzelinceye kadar ne yağ ne de et yemeceğini yeminle söyledi. Tarihçilerin tümü Ömer (ra)'m bu yeminine sadık kaldığını belirtmişlerdir. Bu sebeptendir ki Ömer (ra)'ın hizmetinde bulunan genç, Akka pazarından yağ ve süt alıp bunları Ömer (ra)'a getirerek kırk dirhem karşılığında satın aldığını söyleyince Ömer (ra), "Bunları pahalıya almışsın, ikisini de infak et, bunları yemenin israf olacağından korkuyorum" karşılığını vermişti. Sonra da şunları söylemişti: "Halkın durumu iyileşmeyince, benim önüme gelen onların da önüne gelmedikçe nasıl olur da bunları yerim!"⁶¹² İşte bu sözler bu konuda aydınlatıcı sözlerdir. Bize insanlığın ne demek olduğunu anlatması açısından gayet açıklayıcı ifadelerdir. Ömer (ra) kıtlık senesindeki durumdan o kadar etkilenmişti ki rengi-benzi solmuş haldeydi. İyaz b. Halife şunları aktarmıştır: "Kıtlık senesinde Ömer (ra) 'i rengi solmuş halde gördüm. O, yağ ve sütle beslenen bir Arap erkeğiydi fakat insanlar zorluğa düşünce bunları yemeyi kendisine haram kıldı. Artık sade şeyler yiyordu. Neticede daha da zayıfladı. Eslem'den şunlar nakledilmiştir: Bizler, "Şayet Allah (cc) bu kıtlığı üzerimizden kaldırmasa Ömer (ra) Müslümanlar için duyduğu üzüntüsünden dolayı ölür" diye aramızda konuşur dururduk."⁶¹³

Ömer (ra) günlerinin çoğunu oruçla geçiriyordu. Akşam vaktinde önüne üzerine biraz yağ dökülmüş ekmek getirilirdi. Bu durum bir defasında develer kesilinceye kadar devam etti. Kestiği develeri insanlara

611 Fennu'l-Hukm, s. 68.

612 Taberi, Tarih, V, 78.

613 İbn Sâd, Tabakat, III, 314.

yemek olarak sundu. Devenin iyi etinden önüne getirilince bunun nereden geldiğini sordu. Yanındakiler, “Ey Mü’minlerin Emiri, bunlar senin kestiğin develerin etidir” dediler. Bunun üzerine Ömer (ra), “Ne de kötü bir idareciyim ben, insanlar hayvanın normal kısımlarından yerken ben de etin iyi kısmından yiyeceğim, öyle mi! Kaldırın bu yemeği, bana başka yemek getirin” dedi. Ona yağ ve ekmek getirdiler. Ömer (ra) ekmeği önüne alıp ufalamaya ve üzerine yağ dökmeye başlayınca “Yazık sana ey Yerfa, kaldır bunları önümden de, ev ahalisi gelince yiyelim, çünkü onları üç gündür mahrum halde bırakmışım” dedi.⁶¹⁴

İşte Ömer (ra) ve işte idare sanatı! Halkını kendi nefesine tercih ediyor. Halk onun yediğinden daha iyisini yemekte. O, halkın sırtladığı zorluların kat katını sırtlamakta. Onların çektiğinin daha fazlasına katlanmakta. Bunu sadece kendisi için şart koşmuyor, aynı zamanda aile fertlerine de zorunlu kılıyordu. Onlar, İnsanlardan daha fazla zorluklara göğüs germektedirler. Kıtlik günlerinden bir günde çocuklarının birinin elinde bir karpuz görünce hemen o anda, “Yazıklar sana ey Mü’minlerin Emiri’nin oğlu! Ümmet-i Muhammed zorluk içindeyken sen karpuz yersin ha!” O esnada oğlu oradan ağlayarak ayrıldı. Ömer (ra) bunun peşini bırakmadı ve neticede oğlunun onu bir miktar hububat karşılığında satın aldığını öğrendi.⁶¹⁵

Allah katındaki sorumluluğunun bilincindeydi. Kendi nefesine bütünüyle hâkimdi. Yağmur duasına çıkıyor, Allah’tan istekte bulunma konusunda dinî ve dünyevî olarak yapılacak hiçbir vasıtayı elden bırakmıyor, hepsini yerine getiriyordu. Sürekli namaz kılıyor, dua okuyor ve Müslümanların azığını temin etmede oldukça gayret ediyordu. Halkı derin düşünüyor, Medine’de olanları, Medine’nin dışında ikamet edenleri araştırıyor ve hepsinin sıkıntısını çözmek için çaba sarf ediyordu. Ardından da kendi nefesine karşı oldukça sert tavır alıyordu. Bu yüzden denmişti ki: “Allah (cc) bu kıtlığı kaldırmazsa Ömer (ra) Müslümanların içinde bulunduğu durumdan ölecek.”

2. Kıtlik Senesinde İnsanların Sığındıkları Kışlalar

Eslem şunları aktarmıştır: Kıtlik senesinde Araplar her yönden Medine’ye akın ettiler. Ömer (ra) onlarla ilgilenmesi için adamlar görevlen-

614 A.y.

615 A.y. s. 315.

dirdi. Bir gece vaktinde onun şöyle dediğini işittim: “Bizimle beraber geceleleyen kimseleri sayın.” Saydıklarında onların yedi bin erkekten oluştuğu tespit edildi. Hasta ve erkek kadınların ise kırk bin olduğu tespit edilmişti. Sonra kadın ve erkeklerin sayısı altmış bine ulaştı. İnsanlar bu sayıya varınca daha sabaha ermeden Allah (cc) yağmuru gönderdi. Yağmurlar yağmaya başlayınca Ömer (ra) onları köylerine geri göndermek ve onlara azık vermek için adamlar görevlendirdi. Bunlardan birçoğu hayatını kaybetti ve neredeyse üçte biri ölmüştü. Ömer (ra)’ın yemek için hazırladığı tencereler geceden itibaren yemek için kaynar dururdu.

Bu kısımda da Ömer (ra)’ın insanları görevlendirdiğini, Medine’ye sığınanlarla ilgilenmeleri için eleman tayin ettiğini, bunun için bir müessese kurduğunu, görevli her kimsenin kendi görevini yerine getirmesi ve bunun dışında başka şeyle ilgilenmemesine dikkat ettiğini görmekteyiz.⁶¹⁶ Aynı zamanda Medine çevresine yerleşmiş olan insanları tespit edip durumlarını araştırmaları için de görevliler tayin etmişti. Çünkü bu insanlar Medine’nin çevresinde sırf yiyecek temin etmek için toplanmışlardı. Aşırı derecede açlık çekmekteydiler. Görevliler yemekleri taksim ediyor, onları denetliyor ve akşam olduğunda da Ömer (ra)’ın yanına gelip vaziyeti haber veriyorlardı. Ömer (ra) çeşitli konularda onları yönlendiriyordu. Halife Ömer “Un Ambarı” denen bir iktisadî müessese kurmuştu ve buradan insanları besliyordu. Medine’ye gelen heyetler buradan un, ekmek, hurma, üzüm vb. yiyecekler alıyordu. Burası Şam ve Mısır’dan yardımlar gelmeden önce büyük bir faaliyet gösterdi ve gittikçe genişledi. Yağmurların yağmadığı dokuz ay kadar, Medine’nin çevresinde birikmiş olan binlerce insanın gıda ihtiyacı buradan temin edildi. Bu da malî olsun veya başka bir hususta olsun Ömer (ra)’ın devlet müesseselerini geliştirmedeki kabiliyet ve zekâsını göstermektedir. Bu tür yerlerde bizzat kendisi de çalışırdı.

Ebu Hüreyre şunu söylemiştir: “Allah (cc) İbni Hanteme’ye (Ömer (ra)) merhamet etsin. Kıtlık senesinde sırtında iki kırba su, bir de yağ tulumu taşıdığını bilirim. Bunları Esleme’yle sırayla taşırdı. Esleme beni görünce, “Nereden geliyorsun ey Ebu Hüreyre?” diye sordu. Ona, “Yakın bir yerden” dedim. Sonra ona yardımcı oldum. Dırar mevkiine kadar onunla yükleri taşıdık. Orada yirmi civarında aile gördük. Ömer (ra), “Sizi buraya getiren nedir?” diye sordu. Onlar da açlık olduğunu söylediler. Bize yedikleri ölü hayvanların et ve kemiklerini gösterdiler. O es-

616 Abdullah Kadiri, el-Kifaetu’l-Idariyye, s. 107.

nada Ömer (ra), yemek pişirdi ve doyuruncaya kadar kendilerini yedirdi. Sonra da Esleme'yi Medine'ye gönderdi ve elbiseler getirtip olanları dağıttı. Allah (cc) kıtlığı kaldırmaya kadar yanlarına hep gidip gelirdi.⁶¹⁷ Ömer (ra) yatsı namazını kıldırınca evine çekilir, gecenin yarısına kadar evinde namaz kılar, sonra da çıkar Medine'nin mahallelerini dolaşırdı. Abdullah b. Ömer şunları zikretmiştir:

“ Bir seher vaktinde Ömer (ra)'ı şöyle dua ederken işittim: “Allah'ım, ümmet-i Muhammed'in helâkini benim idareimde gerçekleştirme! Allah'ım, içinde bulunduğumuz bu durumla bizi helâk etme, bizden bu sıkıntıyı kaldır.” Ömer (ra) bunları tekrarlayarak söylüyordu. Benu Nasr kabilesinden Malik b. Evs şunu söylemiştir: Kıtlik senesinde benim kabilemden yüz aile Ömer (ra)'a gelip Medine'nin mezarlığına yerleşti. Ömer (ra) kendisine gelen insanlara yemek yediriyordu. Yanına gelmeyen insanlara da un ve hurma gönderiyordu. Her ay benim kabileme durumlarını iyileştirecek yiyecekler gönderiyordu. Hastaları ziyaret ediyor ve ölenler için de kefen gönderiyordu. İnsanlar açlıktan yiyeceklerin kabuk ve posasını bile yiyorlardı. Ömer (ra) gelip ölenlerin namazını kıldırıyordu. Bazen de on kişinin cenazesini aynı anda kıldırıldığı da oluyordu. Kıtlik sona erince Ömer (ra), “Artık geldiğiniz yerlere dönebilirsiniz” dedi. Onlardan durumu zayıf olanlara memleketlerine varıncaya kadar yardımcı oluyordu. Hazm b. Hişam, babasından şunları nakletmiştir: “Kıtlik zamanında Ömer (ra) bir defasında un çorbası yapan bir kadına uğradı ve ona, ne yapıyorsun?” diye sorunca kadın, un çorbası yaptığını söyledi. Ömer (ra) kepçeyi eline alıp, “Un çorbası öyle yapılmaz, böyle yapılır” deyip kazanı karıştırdı. Sonra da “Sizden biri bu çorbayı yapınca unu azar azar katsın, hepsini birden boşaltmasın, böyle yaparsa un lapa lapa olur” dedi. Ömer (ra)'ın eşlerinden biri şunu aktarmıştır: “Ömer (ra) kıtlık zamanında, Allah (cc) sıkıntıyı kaldırıncaya dek kendi eşlerine yaklaşmadı.” Enes (ra) ise şunu aktarmıştır: “Kıtlik zamanında Ömer (ra)'ın karnı guruldardı. Sadece yağla ekmek yedi. Tereyağını kendi nefesine haram kılmıştı. Bu durumda elini karnına koyar, ‘İstediğin kadar gurulda, insanların durumu düzelinceye kadar böyle devam edeceksin’ derdi.”⁶¹⁸

617 Ahbaru Ömer, s. 111.

618 Hilye, I, 48.

3. Diğer Şehirlerden Yardım İstenmesi

Ömer (ra) diğer bölgelerden yardım istemek içi hemen harekete geçti. Mısır'da bulunan Amr b. As'a şu mektubu yazdı: "Mü'minlerin Emiri Allah'ın kulu Ömer b. Hattab'dan Amr b. As'a... Allah'ın selamı üzerine olsun... Sen kendi halkınla beraber nimetler içinde yaşarken insanların benim yanımda helâk olmak üzere olduğundan haberin var mı? Hemen yardım gönder, hemen yardım gönder!" Amr da halifeye şu mektubu yazdı: "Mü'minlerin Emiri'ne! Allah'ın selamı üzerine olsun. Senden dolayı, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a hamd ederim. Sana hemen bir yardım kafilesi gönderiyorum. Bu kafilenin başı senin, arkası da benim yanımda olacak. Fakat deniz yoluyla da göndermeme izin vermeni isterim." Amr kara yoluyla bin develik bir kervan hazırladı. Bunlar un taşıyordu. Deniz yoluyla da bir kafile gönderdi ki bu da tam yirmi gemiden oluşuyordu. Bunlar da un ve yağ taşımaktaydı. Ayrıca beş bin âdet elbise de gönderdi.⁶¹⁹

Ömer (ra) Şam'da bulunan bütün valilerine de mektuplar yazdı. Şunları söylüyordu mektuplarında: "Bize durumumuzu düzelterek biz kadar yiyecek gönderin. İnsanlar açlıktan ölmekteler. Allah merhamet etmezse hepsi ölecek." İran ve Irak topraklarında bulunan valilerine de aynı şekilde mektuplar yazdı. Bütün valiler yardımda bulundu. Taberi bu konuda şunu aktarmıştır: "Yardım ulaştıranların ilki Ebu Ubeyde (ra) idi. Dört bin deveyle yiyecek yardımında bulundu. Ömer (ra) bunları Medine'nin çevresinde bulunan insanlara taksim etti. Ömer (ra) bu yardımdan dolayı ona dört bin dirhem gönderince Ebu Ubeyde (ra) "Ey Mü'minlerin Emiri, buna ihtiyacım yok. Ben ancak Allah'ın rızasını istedim, dünyalık için bunu yapmadım" karşılığını verdi. Ömer (ra) ise, "Her ne kadar istemesen de bunu yine de al ve almanda da bir sakınca yok" dedi. Fakat Ebu Ubeyde (ra) almaktan kaçındı. Bunun üzerine Ömer (ra), "Ben de Resûlullah (sav) için aynısını yaptım. Fakat o bana almamı söyledi ve ben de aldım" deyince Ebu Ubeyde (ra) dirhemleri kabul etti ve valileriyle beraber Şam'a döndü.⁶²⁰

619 Ahbaru Ömer, s. 115.

620 Taberi, Tarih, V, 80.

Muaviye b. Ebu Süfyan ise üç bin deve ile yiyecek gönderdi. Irak tarafından da bin deve yükü un gönderildi. Ömer (ra) bu yardımları Medinelilere ve açlıktan Medine'ye sığınmış olan bedevi halka dağıttı. Daha sonra bir kısmını da köylere gönderdi. Bütün Arapların bu sayede durumlarını düzeltmelerini istedi. Zübeyr b. Avam şunu söylemiştir: Ömer (ra) kıtlık senesinde un ve yağ yardımı taşıyan kervanlar gelince bana şunları söylemişti: "Bu ilk kafiye al ve Necd bölgesine götür. Getirebilirsen her ev ahalisini bana getir. Şayet gelme durumları yoksa her eve bir deve yükü yardım ver! Her eve ayrıca iki elbise ver. Bunların birini yaz birini de kış mevsimi için giysinler. Develeri kessinler ve yağlarını da saklasınlar. Etlerini de kurutup yiyecek olarak muhafaza etsinler. Sonra yağ ve undan yemek yapsınlar. Bunu Allah (cc) rızıklarını gönderinceye kadar yapsınlar..."⁶²¹

Ömer (ra) çevre şehirlerden gelen yardımları aylık olarak taksim ediyordu. Bunlar yiyecek ve elbiseden oluşan yardımlardı. Ömer (ra)'ın yemek için kullandığı tencereler gayet büyüktü. Bu tencereleri usta işçiler kullanıyordu. Yemekler sabahleyin pişirilirdi. Ardından da insanlara dağıtılırdı. Ömer (ra) şöyle ilân verdirmişti: "Şayet bu zorluk gitmezse her eve bu şekilde yardımda bulunacağım ve onlara bulduğumuz yiyeceklerden yardım göndereceğiz. Allah (cc) yağmur gönderinceye kadar bu böyle devam edecektir ve yiyecek bulamayanları, bulabilenlerin yanına eşit şekilde paylaştıracamız." Bir rivayette onun şu sözüne rastlamaktayız: "Şayet bu açlık uzayacak olursa her aç kimseyi Müslümanların evlerine taksime edeceğiz ve bunların yiyecekleri taksim edilmekle diğerleri helakten kurtulmuş olacaklar."⁶²²

Ömer (ra) yiyecek ve gıdaları kendi mekânlarında ikamet eden kabilelere dağıtmaya çalışıyordu. Amr b. As'ın gönderdiği yardımlar Şam ve Arap yarımadasının sınırlarına ulaşınca Ömer (ra) bunları o bölgelerde açlık çeken ahaliye dağıtılması için adam görevlendirdi. Yardımın geldiği yerde, kuzey ve güney yönünde, yardım için gönderilen develer kesildi. Undan yemekler yapıp dağıtıldı ve yiyecekler insanlara giydirildi. Amr b. As'ın deniz yoluyla gönderdiği yiyecek yardımını Ömer (ra) bir adam görevlendirerek Tihame taraflarına gönderdi.⁶²³

621 Faruk Ömer, s. 262.

622 A.y.

623 Ahbaru Ömer, s. 110.

4. Yarım İçin Yapılan Dualar ve Yağmur Duası

Süleyman b. Yesar şunu nakletmiştir: Ömer (ra) kıtlık zamanında insanlara şu konuşmayı yapmıştı: “Ey insanlar nefisleriniz ve insanlara gizli kalan yönleriniz konusunda Allah’tan korkun. Sizler benimle ben de sizinle imtihan ediliyordum. Allah bana mı öfkeleni yoksa size mi? Ya da bu durumda herkes aynı şekilde midir? Acaba Allah herkese mi öfkeleni? Gelin Allah’a duada bulunalım da kalplerimizi iyileştirsın, bize merhamet etsin ve bu zorluğu üzerimizden kaldırsın.”⁶²⁴ Bu anda Ömer (ra)’ın ellerini dua için kaldırdığı rivayet edilmiştir. İnsanlar da ellerini dua etmek için kaldırmışlar ve beraber dua etmişlerdi.

Ömer (ra)’ın ağlamasıyla onlar da ağlamışlardı. Ardından da Ömer (ra) insanlar daha ağlarken minberden inmiştir. Eslem şunları söylemiştir: Ömer (ra)’ın şöyle dediğini işittim: “Bu öfkenin hepimize olmasından dolayı Allah’tan korkarım. Rabbiniz için nefislerinizi kınayın. O’na boyun eğin ve tövbe edin. Hayırlar işleyin!” Abdullah b. Saide şunları aktarmıştır: Ömer (ra)’ı akşam namazını kıldıktan sonra şöyle seslenirken gördüm: “Ey insanlar Rabbinize istiğfarda bulunun ve O’na tövbe edin! O’nun kereminden isteyin! Allah’tan yağmur temennisinde bulunun, azabını istemeyin!” Allah (cc) bu durumu üzerlerinden kaldırıncaya dek hep böyle dua ettiler. Şa’bi şunu aktarmıştır: “Ömer (ra) yağmur duasında bulunmak için minbere çıktı ve “Rabbinizden mağfiret dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır. (Mağfiret dileyin ki,) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsın”⁶²⁵ “(Ve bu kitap) Rabbinizden mağfiret dilemeniz, sonra da ona tövbe etmeniz için (indirildi)”⁶²⁶ âyetlerini okuduktan sonra minberden indi. Ona “Yağmur duası etmekten seni alı koyan neydi?” denildiğinde “Ben kedisiyle yağmurların yağdığı, yağmurun özündekiyle istekte bulundum” cevabını verdi.

Ömer (ra) yağmur duasında bulunmak için insanlarla bir araya gelince valilerine falanca günde yağmur duasına çıkmalarını Rabbe yakarıpta ve bu sıkıntının üzerlerinden kalkması için istekte bulunmalarını bildiren bir mektup yazdı. Ömer (ra) belirlenen günde üzerinde Resûlullah (sav)’in hırkası olduğu halde dışarı çıkıp dua edilecek olan mekâ-

⁶²⁴ İbn Sâd, Tabakat, III, 322.

⁶²⁵ Nuh, 71/10-11.

⁶²⁶ Hud, 10/3.

na geldi ve yakarıŖta bulundu. Kadınlar da dua için gelmiŖlerdi. Yaptığı duada istiğfar ifadeleri çoktu. Dönmek için hazırlandığı sırada hırkasına sarılıp sağ elini sol elinin üzerine koydu ve dua etti, uzun uzun ağladı ve hatta bundan dolayı sakalı yaşardı.”⁶²⁷

Sahih-i Buhari de Enes (ra)’den bu konuda bir rivayet gelmiştir: Ömer (ra) Abbas b. Abdulmuttalib’i aracı kılarak yağmur duasında bulunmuştur. Buna göre Ömer (ra), “Ey Allah’ım, Senin peygamberini vesile kılıyoruz bize yağmur ver, senin peygamberinin amcasını vesile kılıyoruz bize yağmur ver” demiştir.⁶²⁸ Rivayet edildiğine göre Ömer (ra) kıtlık senesinde yağmur duası yaptıktan sonra sözlerinin sonunda Ŗunu söylemiştir: “Allah’ım, ben âciz bir kulum, senin onlara vereceğin rızkın ise geniŖtir.” Ömer (ra) bu esnada Hz. Abbas’ın elinden tutmuş ve; “Sana Resûlüllah’ın geride kalan amcası, babası ve ashabının büyüğüyle yaklaşıyoruz, Ŗüphesiz ki sen Ŗunu söylemekte sin ve söylediklerin de haktır: ‘Duvara gelince, Ŗehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir hazine vardı; babaları ise iyi bir kimse idi.’”⁶²⁹ Sen onu babalarının iyi bir insan olmasından dolayı muhafaza ettin. Ey Allah’ım, peygamberinin hatırı için amcasını da gözet!” demiŖti. O esnada İbni Abbas gözler yaşararak Ŗunu söyledi: “Allah’ım, bela ancak bir günahdan dolayı gelir ve ancak tövbe ile bertaraf edilir. Kabilem, Resûlüllah’a olan yakınlığımı sana aracı kılarak yönelmekte, işte günahkâr ellerimizi sana açmış bulunuyoruz. Tevbeye sarılıyoruz bize yağmurunu gönderesin! Bizi senden ümit kesenlerden kılma ey merhametlilerin en merhametlisi. Ey Allah’ım, sen gözetensin, yolunu Ŗaşırmış olanı kendi halinde bırakma! Evi yıkılmış olanı öylece bırakma! Büyük-küçük herkes boyun eğmiş, Ŗikâyetler yükselmiş bulunuyor, sen gizliyi de saklı olanı da bilirsin. Allah’ım, ümit kesip de helâk olmadan önce rahmetinle onlara yağmurunu gönder! Ancak kâfir olanlar Allah’tan ümit keserler.”⁶³⁰ O esnada gökyüzünde bulut parçaları görünmeye başladı. İnsanlar, “Görüyor musunuz?” diye söylenmeye başladılar. Derken rüzgâr esmeye başladı. Çok geçmeden insanlar yağın yağmurdan dolayı duvarların dibine sığınıp elbiselerini başlarına çektiler. İnsanlar Abbas’ın etrafını kuşatıp ona, “Seni tebrik ederiz ey Hameyn’i sulayan” demeye başladılar. Fazl b. Abbas b. Utbe b. Ebu Leheb o anda Ŗu Ŗiiri okumuştur:

627 İbn Sâd, Tabakat, III, 320.

628 Buhari, No: 101.

629 Kehf, 18/82.

630 Muhammed ReŖid Rıza, el-Faruk Ömer, s. 217.

Allah (cc) amcam sayesinde Hicaz ve ahalisine yağmurlar verdi
Akşam vaktinde yaşlılığıyla Ömer'e yağmur istemekte
Zorluklar çekerek Abbas'la sana yöneldi Allah'ım
Hep istedi tâ ki yağmur gelinceye dek
Resûlullah bizdendir ve mirası aramızda
Bundan daha başka övünülecek bir şey var mıdır?

Hassan b. Sabit (ra) ise şu şiiri söylemiştir:

İmam yardım talep etti ve zorlukta bize gözkulak oldu
İşte yağmurlar Abbas'm izzetiyle sulayıverdi
Amcasıdır Resûlullah'm, ikizidir babasının,
O ki bu yönüyle varisidir Resûlullah'ın
Yüce Allah aziz kıldı beldeleri
Ümitsizlikten sonra yeşertti yerleri

Bir başka rivayette Abbas'm şu şekilde dua ettiği de belirtilmiştir: "Allah'ım! Bela ancak bir günah sebebiyle iner ve ancak tövbeyle bertaraf olur. Bu insanlar Resûlullah'a olan yakınlığımı aracı kılarak sana yönelmiş bulunuyorlar. İşte günahkâr ellerimiz, sana tövbeyle geldik. Bize yağmurunu gönder!" Bu sözlerden sonra gökyüzünde dağlar misâli bulutlar yükselmiş ve yağan yağmurlarla yerler yeşermiş, neticede insanlar hayat bulmuştur.⁶³¹

5. Kıtık Senesinde Had Cezasının Uygulanmaması

Ömer (ra) kıtık senesinde had cezasını durdurmuştu. Bu davranış bazılarının yazdığı gibi had cezasını ortadan kaldırmak anlamına gelmiyordu. Çünkü had cezasını uygulama için gerekli şartlar tam şekilde gerçekleşmediğinden bunun uygulanmasını durdurmuştu. Sebep bundan ibaretti. Bir kimse aşırı açlıktan dolayı kendisine ait olmayan bir şeyi

631 Dr. Yaha Yahya, Hilafetü Raşide, s. 302.

yerse bunda hırsızlık maksadı aranmaz. Bu yüzden Ömer (ra), bir deve alıp da kesen kölelerin elini kesmekten vazgeçti ve efendilerine bu devenin karşılığını ödemelerini söyledi.⁶³² Ömer (ra) şunu söylemiştir: "Hurma daha ağaçtayken çalınsa veya açlıktan dolayı hırsızlık yapılırsa bu durumda el kesilmez" Fıkıh mezhepleri Ömer (ra)'ın bu anlayışından etkilenmişlerdir. el-Muğni'de belirtildiğine göre İmam Ahmed şöyle demiştir: "Kıtlık zamanında el kesme cezası yoktur. Yani bir kimse yiyeceği bir şeyi çaldığında eli kesilmez. Çünkü o, zorda kalmış kimse durumundadır." Cüzcani, Ömer'den şöyle rivayet etmiştir: "Kıtlık anında el kesilmez." Cüzcani, "Bunu, İmam Ahmed'e sordum ve 'Sen de mi böyle diyorsun?' dediğimde bana 'Bir kimse ihtiyaçtan dolayı hırsızlık yaptığında ve insanlar da böyle bir durumda son derece sıkıntı içindeyken nasıl olur da el keserim' cevabını verdi" demiştir.⁶³³ İşte bu düşünce Ömer (ra)'ın makasidü's-şeria'ya dair derin anlayışını göstermektedir. Ömer (ra) işin özüne inmiş ve dış görünüşe göre hareket etmemiştir. Hırsızlığa iten asıl sebebi araştırmış, bunun da sıkıntı ve zorluk sebebiyle gerçekleştiğini kavramıştır. Bu durumda da "Zaruretler memnû halleri mübah kılar" kaidesince hareket etmiştir. Ömer (ra)'ın, Hatib'in köleleri konusunda söylediği şu söz de buna işaret etmektedir: "Sizler onları çalıştırıp aç bırakıyorsunuz ve böyle bir durumda onlardan biri kendilerine haram olan bir şeyi yerlerse bu helâl olur."⁶³⁴

6. Kıtlık Senesinde Zekâtın Ertelenmesi

Kıtlık senesinde Ömer (ra) insanların zekât vermesi mecburiyetini durdurdu. Kıtlık sona erip de ürün elde edilmeye başlanınca kıtlık senesinin zekâtı aldı. Bunu, muhtaçlar ihtiyaçlarını gidersin, beytülmalde bir miktar mal biriksin diye bir borç kabul edip toplamıştı. Çünkü o sene beytülmal boşalmıştı. Yahya b. Abdurrahman b. Hatip'den şunlar rivayet edilmiştir: "Ömer (ra) kıtlık senesinde zekât toplama işini erteledi ve zekât memurlarını göndermedi. Ertesi yıl Allah (cc) bu sıkıntıyı kaldırdıca memurlarına zekât için çıkmalarını söyledi. Onlar da iki yılın zekâtını topladılar. Ömer (ra) bir yılın zekâtını dağıtmalarını, diğerini de kendisine getirmelerini söylediler."⁶³⁵

⁶³² Salim Behnesavi, Hilafe, s. 165.

⁶³³ İbn Kudame, el-Muğni, VIII, 278.

⁶³⁴ İ'lamu'l-Muavvikin, III, 11.

⁶³⁵ Buhari ve Müslim Belazuri'den rivayet edilmiştir.

VEBA HASTALIĞI

Hicretin 18. senesinde korkunç bir hâdise meydana geldi. Kaynaklar bunu Amvas vebası olarak isimlendirmişlerdir. Amvas denmesinin sebebi olayın Amvas denen mevkide meydana gelmesinden dolayıdır. Amvas, Kudüs ile Remle arasında yer alan küçük bir yerleşim birimidir. Hastalık ilk kez burada ortaya çıkmıştı. Derken Şam bölgesine yayılmaya başladı ve hastalık bu isimle anıla geldi. Bu konuda ilmî kabul edilen bilgileri aktaran İbni Hacer'dir. Amvas'a dair söylenenleri aktardıktan sonra şunları ifade etmiştir: "Bu söyleyeceklerim ilim ve tıp erbabının aktardıklarıdır. Netice itibariyle bu verem hastalığıdır ki vücutta bir organa isabet etmesi sonucu ortaya çıkar ve hastalığın havaya dağılmasıyla genel bir halde yayılmaya başlar. Havayı bozup hastalığa sebep olması sebebiyle de mecaz olarak "taun" diye isimlendirilmiştir. Böyle denmesindeki bir sebep de çok ölüme yol açmasıdır.⁶³⁶ Veba ve taun arasındaki fark ise şuradan gelmektedir: Resûlullah (sav)'in hadisinde haber verildiğine göre taun hastalığı Medine'ye giremeyecektir. Fakat veba bu-
raya girebilir. Nitekim geçen asırlarda da girmiştir."⁶³⁷

Amvas taunu bu dönemde Müslümanlarla Rumlar arasında meydana gelen bir savaştan sonra ortaya çıkmıştı. Çünkü bu anda savaşta çok sayıda insan ölmüş ve cesetlerin bozulması sonucunda mikroplar havayı da bozmuştu. Bu da Allah'ın bir takdiridir.

1. Hicaz ve Şam Sınırındaki Serg Mevkiinden Geri Dönmesi

Ömer (ra) hicri 17 yılında Şam'ı ikinci kez ziyaret etmek istedi. Yanında muhacirler ve Ensar'dan bazı kimselerle Şam ve Hicaz sınırı olan Serg'e kadar gelince ordu komutanlarıyla karşılaştı. Müslümanlar, bir hastalığın yayılmakta olduğunu söylediler. Bu da Şam'da baş gösteren taun hastalığıydı. Ömer (ra) onlarla istişare ettikten sonra geri dönme konusunda karar kıldı. Bu konuya "Şûra" hadisesini anlatırken de geniş şekilde değinmiştik.

Ömer (ra)'ın dönüşünden sonra Amvas taunu adıyla bilinen büyük hadise meydana geldi. Hastalık çok şiddetliydi ve çok sayıda insan haya-

⁶³⁶ Fethu'l-Bari, X, 180.

⁶³⁷ Muhammed Şurrah, Ebu Ubeyde, s. 220.

tını kaybetti: İşte onlardan bazıları: Ebu Ubeyde b. Cerrah, burada Müslümanların valisi olarak bulunuyordu. Muaz (ra) b. Cebel, Yezid b. Ebi Süfyan, Haris b. Hişam, (Bir rivayete göre Yermük savaşında şehit düşmüştür) Süheyl b. Amr ve daha başka meşhur şahsiyetler vefat ettiler. Amr b. As başa geçtikten sonra Amvas vebası ortadan kalktı. İnsanlara şunu söyledi: “Ey insanlar, bu hastalık ortaya çıktığı zaman bir ateş misâli her tarafı sarar. Ondan kaçınmak için dağlara sığın.” Kendisi de orayı terk edince insanlar da terk etti. Allah (cc) bu hastalığı ortadan kaldırdı. Bu haber Ömer (ra)’a ulaşınca buna bir şey demedi.⁶³⁸

2. Ebu Ubeyde’nin Vefatı

Taun hastalığı yayılıp da Ömer (ra) bundan haberdar olunca oradan ayrılması için Ebu Ubeyde’ye mektup yazdı: “Allah’ın selamı üzerine olsun. Sana bir meseleden dolayı ihtiyacım var ve gelmeni istiyorum. Bu mektubu okuyunca daha elinden bırakmadan yola çık.” Ebu Ubeyde, Ömer (ra)’m kendisine vebadan dolayı acıdığını ve bu sebeple çağırdığını anladı. Ona, “Allah (cc) Mü’minlerin Emiri’ni affetsin. Ey Mü’minlerin Emiri, ben senin bana olan ihtiyacını anladım. Fakat ben Müslümanların ordusunda yer almaktayım ve kendimi onlardan ayrı olarak düşünemiyorum. Allah (cc) onlar ve benim hakkımda hükmünü verinceye kadar ayrılacak değilim. Bana olan ihtiyacından dolayı beni mâzur gör. Beni askerlerimin arasında bırak” şeklinde bir mektup yazdı.

Ömer (ra) bu mektubu okuyunca ağladı. Yanında bulunanlar ağladığını görünce, “Ey Mü’minlerin Emiri, yoksa Ebu Ubeyde (ra) öldü mü?” diye sordular. Ömer (ra), “Galiba...” deyip sonra şu mektubu yazdı: “Allah’ın selamı üzerine olsun. Sen insanları düşük bir arazide bulunduruyorsun. Onları yüksek ve havası temiz bir yere çıkar.” Ebu Ubeyde (ra) bu mektubu alınca Ebu Musa el-Eş’ari’yi çağırıp Ömer (ra) ’den gelen mektubu gösterdi ve insanlar için bir yer araştırmasını ve kendilerinin de peşinden geleceklerini söyledi. Ebu Musa ayrılıp evine döndü ve hanımının hastalığa yakalanmış olduğunu gördü. Bunu gelip Ebu Ubeyde’ye haber verdi. Ebu Ubeyde (ra) devesini isteyip bindiği sırada ayağında bir yara çıktığını gördü. Bunun üzerine, “Allah’a yemin olsun ki

638 Neccar, Raşid Halifeler, s. 224.

639 Taberi, Tarih, V, 35.

hastalık bana da isabet etti.” dedi.⁶³⁹ Urve şunları aktarmıştır: Ebu Ubeyde (ra) ve ailesi bu hastalığa yakalanmamışlardı. Ebu Ubeyde, “Allah’ım bu hastalığı Ebu Ubeyde (ra) ailesine de nasip et!” demiştir. Bunun üzerine Ebu Ubeyde’de bir sivilce çıktı. Ebu Ubeyde (ra) ona bakıp, “Bu bir şey değil” diyordu. “Allah’ın bunu çoğaltmasını diliyorum” sözlerini söylüyordu. Daha bu hastalığa yakalanmadan önce insanlara şunları söylemişti: “Ey insanlar, bu acı, Rabbinizin size bir rahmeti ve Peygamberinizin size bir çağrısıdır. Sizden önceki sâlih kimselerin ölüm şeklidir. Ebu Ubeyde bundaki payını Allah’tan istemektedir.”⁶⁴⁰

Ebu Ubeyde (ra) bu hastalıktan yara alınca Müslümanları yanına çağırdı. Onlara şöyle dedi: “Size bir vasiyetim var, şayet onu kabul ederseniz hep hayır üzere kalırsınız. Şayet yapmazsanız tehlikeye girersiniz: Namazı kılın, zekâtı verin, orucu tutun, infakta bulunun, hac ve umre yapın, akraba ziyareti yapın, birbirinizi sevin, idarecilerinize karşı sadık olun, onları kandırmayın. Dünya sizi oyalamasın. Şayet kişi bin yıl da yaşasa gördüğünüz şekilde şu musalla taşına gelecektir. Allah (cc) insanogluna ölümü yazmış, onlar ölümlüdürler. Onlardan kazançlı olanlar Rablerine en çok itaat edenlerdir, âhireti için çalışanlardır.” Sonra da Muaz (ra)’a, insanlara namaz kıldırmasını söyledi. Muaz (ra) namazı kıldırdı. Ebu Ubeyde (ra) o esnada vefat etti. Allah’ın rahmet ve mağfireti üzerine olsun.

Muaz (ra) insanların karşısına çıkıp, “Ey insanlar, Allah’a gerçek bir şekilde tövbe edin. Bir kul Allah’la tövbe etmiş halde karşılaşırsa Allah (cc) ’nun onu affetmesi Allah’ın üzerinde bir haktır. Kimin üzerinde bir borç varsa onu ödesin. Çünkü kul, borcuna karşılık rehin tutulmuştur. Kim bir Müslüman’la kûs durumdaysa onunla karşılaştığında barışsın. Onunla musafaha etsin. Müslüman’ın, kardeşiyle üç günden fazla kûs kalması doğru değildir. Bu konudaki günah Allah katında büyüktür. Ey Müslümanlar sizler bir Müslüman’ın ölümüyle sarsılmış bulunuyorsunuz. Allah’a yemin olsun ki Allah’ın kulları içinde ondan daha dayanıklı, daha sabırlı, dünya meşgalesinden daha uzak, insanlara daha fazla nasihat eden, ondan daha fazla şefkatli olan birini görmüş değilim. Ona rahmet okuyun. Sonra onun için namaza durun. Allah (cc) onun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetsin. Allah’a yemin olsun ki onun gibi bir valiniz daha olmayacak” dedi. İnsanlar namaz için toplandılar. Ebu Ubeyde (ra) musallaya kondu ve Muaz (ra) cenaze namazını

kıldırıldı. Onu kabrine kadar götürdü. Kabre Muaz (ra), Amr b. As ve Dahhak b. Kays indirdi. Üzerine toprağı attıkları anda Muaz (ra);

“Ey Ebu Ubeyde! Allah (cc) sana rahmet etsin. Allah’a yemin olsun ki, bildiğim şekilde seni öveceğim ve bu söylediklerimde boş sözler olmayacak. Şayet bâtıl söz söylersen bu Allah katında kötülük olur. Allah’a yemin olsun ki, senden daha fazla Allah’ı zikredeni, yeryüzünde alçak gönüllülükle yürüeni, cahillerle karşılaştığında onlara Kur’anın bir emri olan “selâm!” sözünü söyleyeni, geceleri Rablerine secde ve kıyamla geçireni, infak ettiklerinde israf etmeden ve fazla kısımadan, bu ikisi arasında orta yolu tutanı, mütevazilerden olanı, yetim ve miskinlere merhamet edeni, zalim ve müstekbirlere buğzedeni bilmiyorum. Hiçbir insanın ölümü Ebu Ubeyde’yi kaybetmek kadar bana ağır gelmedi. Hiçbir şey bu kadar beni üzmemişti.”⁶⁴¹

Muaz (ra), Ebu Ubeyde’nin öldüğünü Ömer (ra)’a şu mektubuyla bildirdi: *“Allah için emin olan kimseyi göz önüne getir. O ki Allah’ı çok yüce bilmişti. Bizim ve sizin nazarınızda oldukça şerefliydi. Ebu Ubeyde b. Cerrah, Allah onun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetsin, vefat etti. Biz Allah’tanız ve ona döneceğiz. Onun Allah kaunda olduğuna inanıyor, Allah’a güveniyoruz. Ölüm her tarafı kasıp kavururken bunları sana yazıyorum. İşte veba hastalığı insanları sarmış durumda... Kimsenin ecelinde bir aksama olmamakta. Ölmeyen de yakında ölecek. Allah kendi katındakini, ona dünyadakinden daha hayırlı kıldı. Allah bizi hayatta da bıraksa, öldürse de sana Müslümanlardan dolayı, onların avam ve havası sebebiyle mağfiret, rızasını ve cennetini bağışlasın. Allah’ın selâm, rahmet ve bereketi üzerine olsun.”⁶⁴²* Mektup Ömer (ra)’a ulaşınca şiddetli bir şekilde ağladı ve Ebu Ubeyde’nin özelliklerini yanında bulunanlara saydı. Oradakiler de onun kadere teslimiyetinden dolayı ağladılar ve son derece üzüldüler.

2. Muaz (ra) ın Vefatı

Ebu Ubeyde’nin vefatından sonra namazı Muaz (ra) kıldırıldı. Taun şiddetini artırmıştı. Çok sayıda insan öldü. Muaz (ra) o esnada insanlara şu konuşmayı yaptı: *“Ey insanlar! Bu acı Rabbinizden bir rahmettir. Peygamberinizin bir çağrısı ve sizden önceki sâlih kişilerin ölüm şeklidir. Muaz (ra), ailesinin de bundan nasiplenmesi için Allah’tan temenni-*

⁶⁴¹ el-Iktifa, III, 307.

⁶⁴² A.y.

de bulunmaktadır.” Oğlu Abdurrahman b. Muaz da hastalığa yakalandı. Oğlunu gördüğünde oğlu ona şunları söyledi: “Hak Rabbindendir, sakın şüpheye düşme.” Muaz (ra) da şunları söyledi: “Ey oğulcuğum, inşallah beni sabredenlerden bulacaksın.” Çok geçmeden oğlu vefat etti. Allah ona merhamet etsin. Muaz (ra) namazını kıldırıp defnetti. Muaz (ra) evine döndüğünde o da bu hastalığa yakalandı. Acısı giderek artıyordu. Arkadaşları yanına gidip geliyordu. Arkadaşlarına yönelip şunları söyledi:

“Sizler daha hayattayken ve mühlet tanınmışken amel işleyin. Daha ‘Keşke ameller işleseydim’ demeden önce bunları yapın. Sonra yapmak için fırsatınız olmayacak. Bitip tükenmeden ve başkalarına miras olarak bırakmadan önce yanınızda bulunanlardan infak edin. Bilin ki ancak yiyebildikleriniz, içtikleriniz, bağışladıklarınız ve önden gönderdikleriniz sizindir. Bunun dışındakiler ise varislerindir.”

Ağrıları artmaya başlayınca, “Allah’ım sesim kısılıyor, şehadet ederim ki sen, benim seni sevdiğimi bilmektesin” dedi. Ölüm anında “Merhaba ey ölüm, merhaba vefat haberi için gelen ziyaretçi, pişmanlar kurtuluşa eremezler. Allah’ım biliyorsun ki ben, dünyada kalıp da nehirlerin akışını seyretmeyi, ağaçlar ekmeyi sevmiyorum. Ben dünyada kalmayı, uzun gecelerde secdelere kapanmak, uzun ve sıcak günlerde susuz kalmak, zikir halkalarında âlimlerle beraber olmak için seviyorum.”⁶⁴³ Vefatı sırasında 38 yaşındaydı. Vefatından sonra Amr b. As onun yerine geçti. Namazını Amr kıldırırmıştı. Kabrine inmiş ve onu defnetmişti. Daha başka Müslümanlar da kabre inmişlerdi. Amr kabirden çıkınca şunları söyledi: “Ey Muaz! Allah sana rahmet etsin. Biz seni, Müslümanların nasihat edenlerinden ve en hayırlılarından biliyoruz. Sen cahillere edep öğretirdin. Faccirlere karşı son derece serttin. Mü’minlere merhametliydin.”⁶⁴⁴

Ebu Ubeyde ve Muaz’ın vefatından sonra Müslümanların kumandanlığını Amr b. As üstlendi. O esnada kalkıp şunları söyledi: “Ey insanlar bu hastalık ortaya çıktığı zaman bir ateş misâli her tarafı kasıp kavurur. Bundan sakınmak için dağlara çıkın. Kendisi dağlara çıktı ve ardından da insanlar onu takip ettiler. Allah (cc) bu sıkıntıyı onların üzerinden kaldırdı. Amr b. As, Ömer (ra)’a şu mektubu yazdı:

“Allah’ın selamı üzerine olsun. Kendisinden başka ilâh olmayan Allah’ı hamd ederim. Evet... Muaz b. Cebel öldü. Çok sayıda Müslüman ölmüş bulunuyor. İnsanlar bir taraflara gitmek için benden izin istemek-

643 Hilyetü'l-Evliya, I, 228.

644 İktifa, III, 309.

teler. Bildiğin gibi insanların kendi yerlerinde kalmaları onlara ecellerini yaklaştırmadığı gibi uzak yerlere kaçmaları da onlardan ecellerini uzaklaştırmayacaktır. Kaderlerinde olan başlarına gelecektir. Allah'ın selamı üzerinize olsun.”⁶⁴⁵

Ömer (ra), Amr'ın mektubunu alınca Muaz'ın özelliklerini saymaya başladı. Ebu Ubeyde'nin peşi sıra vefat etmesi onu bayağı üzdü. Ömer (ra) de Müslümanlar da ağladılar. Çok üzüldüler. Ömer (ra) şunları söyledi: “Allah Muaz'a merhamet etsin. Onun vefatıyla bu ümmet büyük bir ilimden mahrum kaldı. Onunla yaptığım birçok istişarede dediklerini kabul etmiştim. Onun insanları en hayırlıya ve bereketli olana sürüklediğini gördüm. Onun ilminden çok istifade ettik. Bizi hayra çok teşvik etti. Allah ona salihlerin mükâfatını versin.” Bu hastalıkta hayatını kaybeden bir üçüncü komutan da Ebu Süfyan'ın evlatlarından olan ve Yezidü'l-Hayr olarak bilinen Yezid b. Ebi Süfyan'dır. Ayrıca bu hastalık sebebiyle hayatını kaybedenlerden bir diğeri de Şurahbil b. Hasene'dir.⁶⁴⁶

3. Ömer (ra)'ın Şam'a Gitmesi ve Orada Bazı İşleri Düzenlemesi

Taun hastalığında Şam'da büyük komutanlarının vefat etmesinden dolayı Ömer (ra) çok üzülmüştü. Şam'daki valilerden gelen mektuplarda önceki valilerin geride bıraktıkları malların ne yapılacağı ve bazı işler konusunda sorular soruluyordu. Ömer (ra) insanları topladı ve o işler konusunda onlarla istişare etti. Neticede Müslümanları memleketlerinde ziyaret etme kararını verdi. Bunu, bahsedilen işleri düzenlemek için yapacaktı. “Şûra” meclisiyle yaptığı istişareden sonra bu işe Şam'la başlamaya karar verdi. Şunu söyledi: “Şam halkının geride bıraktığı miras zayi olacak. Şam'la işe başlayacağım ve onlar için düşündüklerimi gerçekleştireceğim. Sonra dönüp diğer beldeleri dolaşacağım.” Medine'de yerine Ali (ra)'ı bırakıp ayrıldı.⁶⁴⁷

Şam'a geldiğinde erzakı taksim etti, yaz ve kış seferlerini düzenledi. Şam'ın sınır şehirlerini ve ana merkezlerini belirleyip valiler tayin etti. Abdullah b. Kays'ı sahil beldelerine vali tayin etti. Muaviye'yi Dimaşk'a vali olarak atadı. Orduyu düzenleyip komutanları belirledi ve halkın çeşitli işleriyle ilgilendi. Ölenlerin geride kalan mallarına Müslümanlardan

⁶⁴⁵ Vesaiiku Siyasiyye, s. 490.

⁶⁴⁶ el-Kamil, fi't-Tarih, II, 171.

⁶⁴⁷ Muhammed Rıza, Faruk, s. 230.

bazılarını varis olarak tayin etti. Namaz vakti gelince insanlar ona, “Bilâl’e emretsen de namaz kıldırır” dediklerinde Ömer (ra) Bilâl’e bunu söyledi. Bilâl de istenileni yaptı. Hz. Peygamber (sav)’in zamanında yaşamış olup da Bilâl’i tanıyanlar onun sesini işittiklerinde ağlamaktan kendilerini alamadılar. Ömer (ra) o esnada en derin ağlayan kimseydi. Resûlullah’ı göremeyenler de ağladılar. Ömer (ra) Medine’ye dönmeden önce insanlara bir konuşma yaptı. Şunları söyledi: “Evet...Bilin ki sizlere valiler tayin ettim ve Allah’ın beni başınıza tayin etmiş olmasından dolayı işlerinize dair kararlar verdim. Ganimetlerinizi, evlerinizi ve savaşacağınız yerleri aranızda taksim ettim. Bize düşeni yerine getirdim. Ordugâhlar tayin ettim ve savaşa gideceğiniz yönleri belirledim. Giriş-çıkışlarınızın nereden olacağını tayin ettim. Ganimetlerinizi bol şekilde verdim. Size verilecek olan erzak, bağış ve maaşları da belirledim. Kim yapılması gereken bir işten haberdarsa bunu bize söylesin ki yerine getirelim Allah’ın izniyle. Ondan başka güç ve kuvvet yoktur.”⁶⁴⁸ Bu konuşma namazdan önce yapıldı.

Amvas taunu Müslümanlar üzerinde büyük bir tehlikeye yol açmıştı. Yaklaşık yirmi bin Müslüman hayatını kaybetmişti ki, bu da Şam’da bulunan Müslüman askerlerin yarısı demektir. Belki de Müslümanlar bu yüzden çok ürkümüşlerdi. Çünkü Rumların bunu duyması bir tehlikeye yol açabilirdi. Müslüman askerlerin yarısının ölmesi güç yönünden bir azalma demektir. Fakat Müslümanlar Rumlara karşı saldırılarına devam ettiler ve bu da onların Müslümanlara karşı koymada ümitsizliğe düşmelerine sebep oldu. Neticede oldukları yerde kaldılar. Özellikle de Şam’da Müslümanlarla yan yana gönül rahatlığı içinde yaşayan, âdil bir idarecinin sultasında olmaktan haz duyan yerli halktan dolayı ümitleri daha da yok oldu. Bunların Rumlara destek verme ihtimali olmadığından dolayı saldırı imkânları da kalmıyordu. Bunun yanında savaşlardan bıkmış bir toplumun rahata kavuşması, karşı tarafta Müslümanların zaferden zafere koşması ve bunun da düşmanın kalbine korku salması Müslümanların işini daha da kolaylaştırmıştı.

4. Taun’un Olduğu Yere Girip Çıkmanın Hükümü

Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Bir yerde taun hastalığının baş gösterdiğini duyduğunuzda oraya girmeyin. Bulundunuz bir belde de baş göstermişse oradan çıkmayın!”⁶⁴⁹

⁶⁴⁸ el-Bidaye ve’n-Nihaye, VII, 79.

⁶⁴⁹ Müslim, Selam, No: 2219.

Sahabiler taun olan yere giriş ve çıkışın yasaklanması konusunda ihtilâf etmişlerdir. Kimisi bu konuda lafzın zahiri manasıyla amel etmiş, kimisi de bunu te'vil etmiş ve taunun olduğu yerden çıkmayı öngörmüştür. Daha önce gördüğümüz gibi Ömer (ra) Ebu Ubeyde'yi hastalığın olduğu yerden çıkarma konusunda gayret göstermiş, fakat Ebu Ubeyde (ra) mâzeret beyan edip bundan kaçınmıştı. Aynı zamanda Ömer (ra), Ebu Ubeyde'den Müslümanlarla beraber oradan ayrılmasını ve havası temiz, sulak ve yüksek yerlere gitmelerini istemişti. Ebu Ubeyde (ra) bunu yaptı. Ömer (ra) bu mânadaki mektubunu daha Serğ denen yerde Ebu Ubeyde (ra) ile karşılaşmadan önce ona yazmıştı. Ömer (ra) de Ebu Ubeyde (ra) de Abdurrahman b. Avf'ın salgının olduğu yerden çıkmama ve oraya girmeme konusundaki hadisini dinlemişlerdi. Bunun üzerine Ömer (ra) Medine'ye dönmüştü.

Veba daha yeni ortaya çıkmıştı ve her tarafı sarmamıştı. Ömer (ra) Medine'ye döndüğünde hastalıktan çok sayıda insanın öldüğünü haber aldı. O hastalığın olduğu yerden çıkılabileceği yönünde görüş belirtmiştir. Aynı zamanda Ebu Ubeyde (ra) ile aynı dönemde Şam'da yaşamış olan ve bu hastalığın zorluğunu çeken Amr b. As, Ebu Musa el-Eş'ari gibi başka sahabiler de vardı. Ihtilaf, taunun olduğu yere girme ve olduğu yerden de çıkmama konusunda ortaya çıkmıştır. Bazıları bundan kaçınmanın caiz olduğunu ve bunun, Allah'ı çizdiği kaderden kaçma şeklinde olmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Çünkü buradaki düşünce sağlıklı kalabilme düşüncesiyle kaçma şeklindedir. Başka bir ihtiyaçtan dolayı kaçmak da caiz görülmüştür. Kim tedavi içi çıkarsa bu caizdir. Hastalığın yayıldığı yerden ayrılıp da daha temiz bir yere gitmek de caizdir ve tavsiye edilmiştir.

Ebu Ubeyde'nin Ömer (ra)'a mâzeret beyan edip taunun olduğu yerde kalmasının dinin bizzat kendi içinde düzenlediği sıhhi, içtimai, siyasî ve liderlikle ilgili sebepleri vardır. Meselâ güvenliğin en üst noktasında Ebu Ubeyde (ra) gibi bu ümmetin en emin kimsesi vardı. Hatta neden kalmak istediğini de şu sebeplerle izah etmişti: "Ben Müslümanların ordusunda yer alıyorum. Kendimi onlardan ayrı düşünemiyorum." Bazı âlimler taundan kaçmayı yasaklama babında şunu söylemişlerdir: "Şayet insanlar birer birer kaçacak olurlarsa bu durumda hastalığa şiddetli şekilde yakalanmış olanlar kaçmaktan âciz kalıp yerlerinde kalacaklar ve bunların başında yardımcı olacak kimse bulunamayacağından maslahat denenen şey de ortadan kalkmış olacaktır. Şayet kendilerini iyi hissedenler oradan ayrılacak olurlarsa gidemeyecek derecede zayıf düşmüş olanların

kalbi kırılacaktır.” Ayrıca şunu da söylemişlerdir: “Kaçmaktan sakındırmadaki esas gaye, geride kalıp da kaçmayanların kalbinin kırılmasını engellemek ve onları başarısızlık korkusuna itmemek içindir.” Özetle söylenecek olursa, kalmak da çıkmak da ruhsata bırakılmıştır. Kim vebaya yakalanmışsa kaçmasında bir fayda yoktur. Fakat oradan ayrılmakla hastalığı başka insanlara taşımış olacaktır. Kim de hastalığa yakalanmamış ise çıkma iznine sahiptir. Bu da insanları tedavi niyetiyle olmalıdır ve ayrıca böyle olması insanların tümünden çıkmalarını engelleme içindir. Hastalara bakacak olanların da geride kalması gerekir.⁶⁵⁰

650 Şerrab, Ebu Ubeyde b. Cerrah, s. 232.

174. 175.

176. 177.

178. 179.

180.

181. 182.

183. 184. 185.

— DÖRDÜNCÜ BÖLÜM—

**MALİ MÜESSESELER, YARGI SİSTEMİ
VE YARGININ GELİŞTİRİLMESİ**

Birinci Konu

MALİ MÜESSELER VE MALİYENİN GELİŞTİRİLMESİ

Ömer (ra) Zamanında Devletin Gelir Kaynakları

Râşid halifeler zamanında Müslümanlar malın her çeşidine “Allah’ın mülkü” gözüyle bakıyorlardı. Mal hususunda insanın, Allah tarafından görevlendirilen ve gerekli yerlere harcama yapan bir bekçi olduğunu kavramışlardı. Kur’an-ı Kerim mal-mülkle ilgili hususlarda ve infakla ilgili yerlerde bunu izah etmiştir:

“Allah’a ve Resûlü’ne iman edin. Sizi, üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı şeylerden harcayın.”⁶⁵¹ “Ey iman edenler! Kendisinde artık alış-veriş, dostluk ve kayırma bulunmayan gün (kıyamet) gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın.”⁶⁵²

Allah’ın şu sözü ise iyilikten bahsetmektedir ki, buda bütün hayırları kendi içinde toplayan bir husustur: “Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah’ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar.”⁶⁵³ Müslüman’ın infakta bulunması, onun mal-mülkünü Allah’ın olduğunu itiraf etmesi demektir: “Semada da rızığınız ve size vaad edilen başka şeyler vardır.”⁶⁵⁴ Çünkü onu Allah yaratmıştır. Kulun Allah’ın verdiği rızkı itiraf etmesi sebebiyledir ki, Allah (cc) kendi iyiliğini kullarına daha da fazla verir. İşte bu imanî esas çerçevesinde Ömer (ra) devletin gittikçe artan maliyla alakadar ol-

651 Hadid, 57/17.

652 Bakara, 2/254.

653 Bakara, 2/177.

654 Zariyat, 51/22.

maya başladı. Bu dönemde fetihler artmış ve çok sayıda milletler Müslümanlara boyun eğmiştir. Devlet, bu milletlerle ne şekilde alâka kuracağını tanzim etmişti. Bunların bir kısmı barış yoluyla İslâm devletinin himayesi altına girmişler, kimileri de istemeyerek Müslümanların hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bir kısım yerlerde insanlar sulha yanaşırlarken bazı yerlerde de bırakıp gitmeyi tercih edenler olmuştur. Bu topraklardaki halklar ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlardan oluşmaktaydı.

Ömer (ra) Allah'ın çizmiş olduğu ahkâma göre onlarla muamele etti. Ömer (ra) malî düzeni, gerek gelirleri toplama gerekse bunları yerli yerince infak etme konusunda geliştirme yoluna gitti. Divanlar sayesinde insanların haklarını korumayı hedefledi. Bu dönemde devletin gelirleri gittikçe artıyordu. Ömer (ra) iktisadî geliştirmeye dair ahkâmı belirledi. Bu konuda görevliler tayin etti. Bu dönemde en önemli gelir kaynakları zekât, ganimet malları, fey, cizye, haraç ve tüccarlardan alınan öşür vergisinden oluşuyordu. Ömer (ra) bu gelir kaynaklarını geliştirmeye ve bu konudaki meseleleri şeriatin kullara uygun gördüğü maksatlar çerçevesinde çözmeye çalıştı. Devlet, Resûlullah (sav) zamanında ortaya çıkmamış bazı durumları daha da iyileştirme yolunda adımlar attı. Ömer (ra) kitap ve sünneti kendi dehasıyla uygulamaya koymaktaydı. Müslümanları göz önünde bulundurmadan herhangi bir konuda tercihe gitmiyordu. Kendi görüşünü kabul ettirmek için baskıda bulunmuyordu. Önünde işler birikince Müslümanlarla istişare gidiyor ve onların görüşleriyle amel ediyordu.⁶⁵⁵ Bu dönemde önemli gelir kaynakları şunlardı:

1. Zekât

Zekât İslâm'ın açık toplumsal rükünlerinden biridir. İslâm'ın zenginlere farz kıldığı ilk ilâhi emirdir. Fakirlere verilmek üzere zenginlerden alınması emredilmiştir. Ziraî ürünlerden, meyvelerden, altın, gümüş, ticari mallardan ve hayvanlardan tespit edilen ölçüde verilir. Bu da toplumda bir emniyet ve dayanışma ruhunu temin etmek içindir. Zenginler ve fakirler arasında sevgiyi meydana getirmek içindir. Zekât mallarla ilgili bir sorumluluktur. İfade edildiği üzere mal, hayatın devamı

⁶⁵⁵ Ahmed İbrahim, Şerif, Dirasat fi'l-Hadareti'l-Islamiyye, s. 253.

için gerekli bir unsurdur. Bir kısım insanlar mal-mülkle mutlu oldukları gibi kimisi de onunla kötülüğe yönelir. Bu, Allah (cc) yarattıkları hususunda gerçekleştirdiği bir sünnetidir. Allah'ın sünnetinde bir değişiklik göremezsin. Malın insan hayatında ciddi bir etkisi olduğundan dolayıdır ki, İslâm buna son derece alâka göstermiş ve zekâta oldukça da önem vermiştir. Bu konuda gayet ince ve hikmetli bir düzen ortaya koymuştur. Bu düzenle kalpleri birbirine ısındırmaya çalışmıştır. Bu yüzden Ömer (ra), Resûlullah (sav) ve Ebubekir (ra)'ın çizdiği yol üzere hareket etmiştir. Zekât kurumunu düzenlemeye koyulmuş, geliştirmeye çalışmış ve fetihlerden sonra İslâm'a girmiş olan belde sakinlerinden zekâtın toplanması için görevliler sevk etmiştir. Malların toplanması hususunda Rasîd halifeler zamanında en önemli husus adalet idi. Adalet tesis edilirken beytülmale herhangi bir zararın gelmemesine de dikkat ediliyordu. Ömer (ra) iyi süt veren ve iri memeli olan hayvanların zekât malı olarak alınmasını hoş görmemiştir. Bu konuda, "İnsanlar kendi istekleriyle bu tür hayvanları vermezler, onlardan, bu türde olanları zorla almaya kalkışıp da kendilerini fitneye düşürmeyin"⁶⁵⁶ demiştir. Şam ahalisinden bir grup insan Ömer (ra)'a gelip, "Elimize, çok sayıda at, köle ve çeşitli mallar geçti. Bunlar için bizden zekât alınmasını istiyoruz" dediklerinde Ömer (ra), "Benden önceki arkadaşlarım bunu yapmadılar. Ben de yapmayacağım" dedi. Ömer (ra) bu konuda, içinde Ali (ra)'ın de bulunduğu bir grup sahabiyle istişarede bulundu. Ali (ra), "Senden sonra sorumlu tutulacakları bir cizye olmayacağına göre bunu almak güzel olur" dedi. Dr. Ekrem Ziya el-Ömeri şunları söylemiştir: "Sahabiler Müslümanların elinde köle ve atların çoğalmasından sonra Ömer (ra)'a köle ve atlardan zekât almasını teklif ettiler. Bunun üzerine Ömer (ra) köle ve atları ticaret malı statüsünde kabul etti ve çocuk yaştaki ve yetişkin kölelere bir dinar (on dirhem), Arap atlarına on dirhem, Arap atları cinsinden olmayan atlar için de beş dirhem zekât verilmesi şartını getirdi." Bundan anlaşıldığına göre hizmet için kullanılan kölelerden ve cihadda kullanılan atlardan zekât alınması yoluna gidilmemiştir. Hatta bunlar için her iki ayda bir, iki cerib zekât ayrılması uygun görülmüştü. (Bu da yaklaşık 250 kg. buğday demektir.) Bu da zekât cihetiyle oldukça kıymetli bir meblağdır. Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Atı ve kölesinden dolayı Müslüman zekât vermez"⁶⁵⁷ Ömer (ra) define malından

656 Muvatta, I, 256.

657 Tirmizî, I, 196.

beşte bir zekât aldı. Malların elden ele dolaşması ve işlenmesi hususunda gayret gösterdi. Bununla ileriki senelerde de o mallardan zekât alınmasını hedeflemişti. Rivayete göre Ömer (ra)'ın yanında bir yetimin malı vardı ve bununla ticaret yapması için Hakem b. As es-Sekafi'ye verdi. Çünkü onun, bu malla ticaret yapıp artmasını sağlayacak zamanı yoktu. O halifeliğin getirdiği yoğun işlerle uğraşmaktaydı. Neticede on binlerce dirhem paranın yüz binlere varan miktarda gelir getirmesi Ömer (ra)'ın kazanç elde etme konusunda şüphelendirdi. Tacir, Hakem b. Âs'ın, yetimin Ömer (ra)'le olan bağıını kullanarak gelir elde ettiğini öğrenince bütün geliri reddetmiş, anaparayı geri almış ve elde edilen geliri de kötü kazanç diye isimlendirmişti. O, valilerine uymalarını söylediği prensiplere göre hareket ediyordu ve devlet işlerindeki sorumlulukların şahsi menfaatlerde kullanılmasına karşı çıkıyordu. Bu sebeple valiler, ticaret sayesinde biriken servetlerini dağıtmak zorunda kaldılar. Bu konu ileride valilikten bahsedilirken tekrar ele alınacaktır. Ömer (ra) yağmur ve nehir suları ile sulanan tarlalardan elde edilen üründen öşür (1/10) vergisi aldı. Fakat masraf yapılarak elde edilen ürünlerdense öşrünün yarısı (1/20) oranında vergi almıştır. Bu da sünnete uygun olmalıdır. Bostan sahiplerine zekâtı tayin ederlerken yumuşak davranmalarını tavsiye ederdi. Baldan da öşür vergisi tahsil etmiştir.

Ömer (ra) zamanında buğday çoğaldı. Buğdaydan fıtır zekâtının da verilmesini belirtmiş ve bunun kendi hilâfetinden önce ödedikleri miktarın yarısı olmasını istemiştir. Bunda insanlar için bir kolaylaştırma ve cinsleri farklı da olsa malın en güzelini zekât için kabul etme düşüncesi vardı. Zekât mallarının ne şekilde takdir edildiği konusunda fazla bir mâlumata sahip değiliz. Bu konuda bazı ipuçları bulunmakla beraber yine de yeterli değildir. Denildiğine göre Ömer (ra) zekât develerinin otlanması için Rebeze arazisini mera haline getirmişti. Bunu Allah için ayırmıştı. Buradan her savaş öncesinde kırk bin binek devesi seferber olurdu. Bu müesseseye bakmakla görevli olan isimlerin olduğunu görmekteyiz. Bunlar Enes b. Malik, Said b. Ebu Zübab, Haris b. el-Abdi, Abdullah b. Saidi, Sehl b. Ebu Hasme, Mesleme b. Mahled el-Ensari, Muaz (ra) b. Cebel, Sa'd el-A'rec ve Süfyan b. Abdullah idi. Muaz (ra) Kilab kabilesinin, Süfyan Taif'in ve Sa'd da Yemen bölgesinin zekâtını toplamakla görevliydi.⁶⁵⁸

658 Asru Hilafeti Raşide, s. 196.

2. Cizye

Bu vergi İslâm devletinde yaşayan zimmîlerin vermesi gereken bir vergidir. Ayrıca kâfirleri zelil kılmak için tayin edilen bir vergi olduğu da bilinmektedir. Nitekim âyette şöyle haber verilmiştir: *“Kendilerine Kitap verilenlerden Allah’a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve Resûlü’nün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimse-lerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.”*⁶⁵⁹

Cizye Kitap ehlinden alınır. Bunlar da Yahudi ve Hristiyanlardır. Bunda herhangi bir ihtilâf olmayıp Mecusiler de bu kısma dâhildir. İlk başta Ömer (ra) Mecusiler konusunda bir karara varamadı. Onlardan cizye alınıp alınmayacağını kestiremedi. Abdurrahman b. Avf’ın Resûlullah (sav)’ın Hicr Mecusilerinden cizye aldığını haber vermesi Ömer (ra)’ın bu konudaki endişesini giderdi. İbni Ebu Şeybe ve diğer ravilerin zikrettiğine göre Ömer (ra) Hz. Peygamber (sav)’ın kabri ve minberi arasında durduğu sırada “Mecusiler konusunda ne karar vereceğimi bilemiyorum, onları ehl-i kitaptan mı kabul edeceğim?” dediği bunun üzerine Abdurrahman b. Avf’ın “Resûlullah (sav)’den, “Onlarla ehl-i kitaba muamele ettiğiniz gibi muamele edin” şeklindeki sözünü işittiğini belirttiği rivayet edilmiştir.⁶⁶⁰

Bir rivayette de Ömer (ra)’m Abdurrahman b. Avf’ın Hz. Peygamber (sav)’den bu rivayeti aktarması üzerine onlardan cizye almayı reddetmediği bildirilmiştir. Âlimler bu konuyu irdelemişler ve onların aslen ehl-i kitap olduğuna karar vermişlerdir. Onların ateşe tapması sonradan ortaya çıkmış bir hadisedir. O sırada Sevad bölgesi (Irak) Mecusilerinden cizye alınmıştır. Aynı şekilde İran Mecusilerinden de cizye alınmış ve bölgenin görevli memuru olan Cez b. Muaviye’ye şöyle bir mektup yazılmıştır: “Yanında bulunan Mecusileri tespit et ve onlardan cizye al! Abdurrahman b. Avf bana, Resûlullah (sav)’ın onlardan cizye aldığını söyledi.”⁶⁶¹

Cizye akıl balığ olmuş hür erkeklerden alınır. Kadın, çocuk, deli ve kölelerden alınmaz. Çünkü bunlar başkalarının bakımına muhtaçtırlar. Aynı şekilde miskin halde ve çalışacak gücü olmayan yaşlılardan da alın-

⁶⁵⁹ Tevbe, 9/29.

⁶⁶⁰ Mevsuatı Fıkhu Ömer, s. 235.

⁶⁶¹ Buhari, No: 3156.

maz. Fakat yaşlı olup da hâli vakti yerinde olanlardan alınır. Miskinlerin eline geçen maldan da alınmaz. Ölüm halinde cizye verme mecburiyeti kalkar. Aynı şekilde körlerden ve kiliselerde kendilerini ibadete adanmış rahiplerden de alınmaz. Şayet bu tür kimselerin bol miktarda sermayeleri varsa bunlardan alınır. Müslüman olmaları halinde kendilerinden cizye kalkar. Üleys topraklarından iki kişi Müslüman olunca cizyeden muaf olmuşlardı. Rükayl isminde bir köylü, Müslüman olunca cizye vermekten muaf tutulmuştu ve Ömer (ra) ona iki bin dirhem maaş bağlamıştı.⁶⁶² Şunu da söylemek gerekir ki zimmînin Müslüman olduğu yıla ait cizyesi derhal kaldırılırdı. Müslüman olması, yılın başında da olsa sonunda da olsa fark etmiyordu.

Ömer (ra), “Cizye alınan şahıs Müslüman olursa cizyesini kendisine geri ödeyin” demiştir. Cizye alınan kimse daha sonra herhangi bir sebeple fakir düşerse üzerinden cizye kalkar. Ömer (ra) yaşlı olup da dileyen birinden cizyeyi kaldırmıştır. Ona beytûlmalden maaş bağlamıştır. Devletin, zimmîlerin hayatını koruyamayacağı anlarda da cizye kalkar. Çünkü cizye İslâm devletinin himayesine girmiş kimselerden alınır. Bu da onların devletin amme işlerinden yararlanmalarının karşılığında alınmaktadır. Himaye edilmelerinin yanı sıra devlet hizmetinden yararlanma, vatandaş olma karşılığında alınan bir vergidir. Cizyenin bir himayenin karşılığı olduğunu anlatan bir hâdise Ebu Ubeyde’nin Şam’da yaptığı şu davranışta ortaya çıkmaktadır: Rumlar Şam’da kuzey sınırlarına çekilip de Müslümanlara karşı savaş konumu aldıklarında Ebu Ubeyde bütün valilerine, geride bıraktıkları tüm zimmî vatandaşlardan aldıkları vergileri kendilerine geri ödemelerini emretti. Onlara, “Sizlere mallarınızı iade ediyoruz. Çünkü düşman bize karşı savaşa hazırlanmış durumda ve bizim de sizi müdafaa etme durumumuz yok, bu yüzden size mallarınızı geri veriyoruz. Bizler şartlarımıza riayet edeceğiz. Şayet zafer kazanırsak eski şartlarımız aynan geçerli olur” demelerini istedi. Bu sözleri duyan zimmî halk, “Allah sizleri başımıza tekrar tayin etsin, Allah sizleri Rumlara karşı muzaffer kılsın, şayet Rumlar böyle bir durumla karşılaşırsalardı bize mallarımızdan hiçbir şeyi iade etmezlerdi” dediler.⁶⁶³ Aynı şekilde devlet tarafından savunmaya katılmaya çağrılmaları durumunda da cizyeden muaf olurlar. Nitekim böyle bir durum Taberistan’da Süraka b. Amr’ın başından geçmişti ve Ömer (ra)’ın uygun görmesiyle Süraka onları savaşa almış ve vergiden de muaf tutmuştu.⁶⁶⁴

⁶⁶² Mevsuatu Fıkhu Ömer, s. 238.

⁶⁶³ Futuhu'l-Büldan, s.143.

⁶⁶⁴ Tarihu Devleti Islamiyye, s. 327.

Cizyenin miktarına gelince, bu konuda belli bir miktarın tespit edilmediği ve insanların imkânına göre hareket edildiği bilinmektedir. Ayrıca bölgenin şartları göz önünde bulundurularak hareket edilmiştir. Sevad bölgesinde kırk bin dirhem ve yirmi dört bin dirhem şeklinde rakamlar bulunup bunlar mal sahibinin durumuna göre tespit edilmiş rakamlardır. Bu rakamlar senelik olarak alınmıştır. Bunun yanında para olarak değil, mal olarak getirdiklerinde parayla mukayese edilip değerinde alınmıştır. Şam bölgesinde de kişi başına dört dirhem alınmıştır ki, bu da aylık olarak bir Müslüman'ın geçinebileceği iki ölçek buğday ve üç ölçek yağ olarak tespit edilmiştir. Mısır bölgesinden kişi başına iki dirhem alınmıştır. Yemen bölgesi ise Resûlullah (sav) zamanında İslâm'a girmişti. Rivayetler zayıf olmakla beraber Yemen'de her kişi başına bir dinar cizye alınmaya devam edilmiştir. Bu haber, Ömer (ra)'m halkın durumuyla ilgilendiği ve Nebevî uygulamaların değişmediğini anlatmaktadır.

Cizye insanların zenginliğine ve bölgenin durumuna göre değişebiliyordu. Onların durum ve takatleri göz önünde bulunduruluyor ve kendilerine herhangi bir zarar verilmemesine ve zorlamaya gidilmemesine dikkat ediliyordu. Ömer (ra) memurlarına cizye konusunda halka yumuşak davranmalarını emrediyordu. Ömer (ra)'ın önüne çok sayıda mal gelince "Bunu zora başvurmadan aldınız değil mi?" diye sorardı. Memurları "Evet" cevabını verdiklerinde "Allah'a hamdolsun ki zorbalık ve baskıyla alınmamış" derdi. Bu kurumda çalışan en önemli isimler şunlardır: Osman b. Hüneyf ve Said b. Hüzeym. Bu dönemde vali olarak Amr b. As, Muaviye b. Ebu Süfyan vardı ve daha başka valilerin bulunduğu da bilinmektedir.

Cizye çeşitli hükümler ve kanunlar çerçevesinde düzenlenmişti. Fıkıhçılar bunları Kur'an-ı Kerim ve sünnetten elde etmişlerdi. Bu da göstermektedir ki cizye, İslâm devletinin önemli gelir kaynaklarındadır. Aynı zamanda cizyenin siyasî bir yönü de bulunmaktadır. Bu da zimmîlerin İslâm devletine boyun eğmelerinin ve verdikleri söze vefakâr davranmalarının bir işaretidir.⁶⁶⁵ Üstad Hasan el-Memmi cizyenin malî bir kurumdan çok siyasî bir kurum olduğu görüşünü benimsemektedir.⁶⁶⁶ Her ne olursa olsun bu müessese her iki durumu da içinde taşımaktadır ve İslâm devletinin gelir kaynakları arasında yer almaktadır.

⁶⁶⁵ Ehlü Zimme, s. 43.

⁶⁶⁶ A.y.

Ömer (ra)'ın Tağlib Hristiyanlarından Zekâtı İki Kat Olarak Alması

Cizre bölgesinde oturan bazı Hristiyan Araplar cizye vermeyi bir noksanlık ve zillet kabul ettiklerinden buna yanaşmadılar. Ömer (ra)'ın cizye memuru Velid, Hristiyan kabile liderlerine gönderilip de cizye istenince Mü'minlerin Emiri'ne şu haberi saldılar: "Bize eman ver, Allah'a yemin olsun ki, bize cizye verme şartı getirirsen bizler buraları terk eder Rum diyarlarına göçeriz. Cizye almaya kalkışırsan bizleri Araplar arasında utandırmış olursun." Ömer (ra), "Sizler kendi kendi kendinizi rezil ettiniz. Sizin gibi yapan insanların tersini yaptınız. Ben Araplardan bu zilletin kalkmasını isterim. Fakat siz buna yanaşmadınız. Allah'a yemin olsun ki, bunu zillet içinde ödeyeceksiniz. Şayet Rumlara kaçacak olursanız sizleri geri göndermeleri için onlara mektup yazarım. Sonra da sizi esir alırım" dedi. Onlar da, "O halde bizden bir şeyler al fakat bunu cizye diye isimlendirme" teklifinde bulundular. Bunun üzerine Ali (ra), "Ey Mü'minlerin Emiri, Sa'd b. Malik neden onlardan zekâtı kat kat almasın ki?" şeklinde görüş belirtti. Ömer (ra) bunun onlara bir ceza olarak uygulanacağını düşünüp kabul etti.

Bu hadiseden bir ders çıkarmaktayız ki bu da büyüklenen, Müslümanlara karşı tehditler savurup Ruamlara sığınacaklarını söyleyen ve kibirlenen düşmana karşı nasıl davranılacağı hususudur. Ömer (ra) onlara hitabında sertlik ve kendilerini tahkir edici bir tavır takınmış, kâfirle re sığınmaları durumunda onları geri getireceğine dair tehdit etmiş, kendileriyle yapacağı muamelede tıpkı düşmanlara yaptığı muameleyle davranacağını söylemiştir.⁶⁶⁷ Bu da onlara cizye ödemekten daha ağır geldi. Bu sözler onların liderlerinin zihinlerindeki büyüklük taslama düşüncesini izale etmiştir ve neticede uysal bir şekilde Mü'minlerin Emiri'nden cizye diye isimlendirilmemek kaydıyla kendilerinden başak bir isimle vergi alınmasını kabul ettiler. Burada Ali (ra)'ın müdahale ettiğini görmekteyiz. Nitekim onun görüşlerinin Ömer (ra)'ın nazarında bir değeri vardı. Çünkü o, dinde fakih bir kimseydi. Onun, zekâtın iki mislinin kendilerinden alınması şeklinde görüş belirttiğini görmekteyiz. Nitekim

⁶⁶⁷ Taberi, Tarih, V, 30.

Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) ve daha başka sahabiler de bu yönde görüş belirttiler. Ömer (ra) bunu, onlara acıdığından ve Rumlara sığınmalarını engellemek için kabul etti. Bunu da onlardaki kibir ve büyüklük taslama hislerini bertaraf ettikten sonra kabul etmiştir. Şayet ilk etapta kabul etseydi belki de bu durumda kibirlerine geri döner ve Müslümanlara karşı kötülük yapmaya yeltenirlerdi.⁶⁶⁸

Rivayet edildiğine göre Tağlip kabilesi İslâm'a çağrılmış fakat onlar Müslüman olmaya yanaşmamışlardır. Cizye teklif edilmiş bunu kabul etmemişlerdi. Şayet korkutulsaydılar Ramlara kaçacaklardı. Nûman b. Zur'a, Ömer (ra)'a, "Ey Mü'minlerin Emiri, Tağlipiler bir Arap kabilesidir. Cizye ödemek onlara ağır gelir. Bunu zillet olarak kabul etmektedirler. Arazileri yok ve ancak hayvancılıkla geçinmekteler. Bunları kızdırıp da düşmanlarımıza destek olmalarını sağlamak da doğru olmaz" dedi. Bunun üzerine Ömer (ra) onlara iki kat zekât vermeleri üzere anlaşmaya gitti.⁶⁶⁹

Ömer (ra), "Bu cizyedir, Varın ne şekilde isimlendirirseniz isimlendirin" dedi. Benu Tağlib, "Şayet bu, dinsizin ödediği şeklinde bir cizye değilse biz bunu kabul edip yaşar ve dinimizi de muhafaza ederiz" dediler. Ömer (ra)'ın bunu kabul etmesindeki sır, acaba nedir? Bunu cizye olarak mı savunmak gerekir yoksa zekât mı? Sorun bunun ne şekilde isimlendirildiğindedir. Aslında ammenin maslahatı konusunda bir sorun yoktur. Ömer (ra) 'i böyle bir kararı kabul etmeye iten sebep onların düşman tarafına sığınmalarını bertaraf etmek içindi. Ömer (ra) onların Müslüman olmasını temenni ediyor ve düşmana karşı Müslümanlara yardımcı olmalarını arzuluyordu. Çünkü bunlar Arap bir topluluktı ve bundan dolayı bir izzet taşıdıklarını düşünüyorlardı. Onların Müslümanların beytülmaline ödedikleri, Müslümanlar için, düşmana sığınmaktan onlarla beraber hareket etmelerinden hayırlı olmuştur. Bunun zekât mı cizye mi olduğu konusuna gelince, bu cizyedir. Çünkü haraç malından elde edilmektedir. Fakat zekât Müslüman olmayanlardan alınmayan bir vergidir. Cizye himaye karşılığında alınmaktaydı ve Tağlibliler de Müslümanların himayesinde idiler. Müslümanlardan alınan zekât misâli Benu Teğlib'den vergi tahsil edildi. Müslümanlardan tahıl, hayvan para vb. şeylerden alınan zekât miktarının iki misli kendilerinden vergi alındı. Bu vergi onların kadınlarında da alınmıştır. Bu da örf olarak ciz-

⁶⁶⁸ İslam Tarihi, XI, 141.

⁶⁶⁹ Emval, I, 37.

yeye girmez. Her iki durumda önemli olan, her ne kadar zekât veya cizye diye de isimlendirilse bunun bir vergi olduğu meselesidir. Çünkü onlar İslâm devletine boyun eğmişlerdi.⁶⁷⁰

Cizye dışında bu dönemde, fethedilen bölgelerdeki Araplara uygulanan başka kanun ve ilkeler de vardı. Bunlar farklı ilke ve prensipler olup Ömer (ra) zamanında daha da geliştirilmiştir. Meselâ Müslüman idarecileri misafir etmeleri, elçileri ağırlamaları bunlar arasındadır. Ömer (ra) onlara, Müslüman emir ve elçilerin üç gün boyunca misafir etmeleri şartını getirmişti. Müslümanların, ev sahiplerinden koyun ve tavuk eti istememelerini, güçlerinin üstünde bir talepte bulunmamalarını emretmişti. Daha önce şehirciliğin geliştirilmesi konusundan bahsederken yolların ıslahı ve geliştirilmesinden, köprülerin yapılmasından da bahsetmiştik. Bu dönemde cizye düzeninin ıslahına da önem verildi. Şehir sakinlerin nüfusu tespit edildi, zengin ve fakirlerin tespitine gidildi, orta halli olanlar belirlendi. Daha önceki anlaşma metinlerinde geçmeyen bazı şartlar ortaya çıktı. Bu da toprakların genişlemesi, hâkimiyetin Mısır ve Şam gibi diyarlara ulaşması neticesinde Müslümanların medeniyet sahibi milletlerle kaynaşması neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu konular devlet siyaseti, şehircilik işleri, şehirlerin geliştirilmesi vb. durumlarla ilgiliydi. Müslümanlar daha önce eşine rastlanmayan derecede yolları ıslah ettiler. Şehirciliği geliştirip binalar, köprüler vb. yapılar inşa ettiler ki bunlar da uygarlaşma yolunda gerekli yardımcı unsurlardı. Bu sayede işler belli bir düzene oturdu, ülke toprakları genişledi ve mali konulardaki prensipler belli esaslara bağlandı.

Cizyenin şartları ve ödeme vakti

Fakihler Râşid halifeler dönemindeki uygulamalardan yola çıkarak cizye konusunda belli şartlar ortaya koymuşlardır:

- Allah'ın kitabına muhalif bir söz ve bu konuda bir tahrife yol açmaması,
- Hz. Peygamber (sav)'i yalanlama içerikli bir sözün olmaması,
- İslâm'ı küçük düşürücü bir davranış ve sözün olmaması,
- Müslüman bir kadını zinayla suçlama ya da onu nikâhlama durumunun olmaması,

⁶⁷⁰ Siyasetu'l-Mal fi'l-Islam, s.72.

—Bir Müslüman'ı dini konusunda fitneye düşürmemesi, mal ve dine saldırı olmaması,

—Savaş halindeki düşmanlara yardım ya da zengin kimselere sevgi besleme düşüncesi taşımaması,

Ödeme zamanına gelince Ömer (ra) yıl sonunda ödenmesi esasını getirmişti. Bundan maksat hasat mevsimin sonunda ödenmesidir. Bunda bazen değişiklik yapılmış ve bu da istikrarın sağlanması, devlet işlerinin belli bir düzene oturtulması zaruretinden dolayı olmuştur. Buna göre cizye için belli zamanlar tayin edilmiştir. Cizye konusunda mükelleflere zorluk çıkarılmaması prensibi hep göz önünde bulundurulmuştur.

3. Haraç

Haracın iki anlamı vardır: Birisi, zekât dışında Müslümanların beytülmaline giren her türlü gelir anlamındadır. Bu da genel anlamıyla fey şeklinde de isimlendirilmiştir. Diğeri de özel anlamda kullanılıp Müslümanların savaş yoluyla elde ettikleri arazilerden elde edilen gelirler için kullanılan terimdir. Devlet başkanı bunu Müslümanların menfaati için zimmîlerin elinde tutar. Nitekim Sevad, Irak ve Şam topraklarında böyle yapılmıştı.⁶⁷¹ İbni Receb el-Hanbelî'nin dediği fey, gibi her hangi bir değer ve kirayla mukayese edilmez. Kendisi asıl olup başkasıyla kıyaslanmaz.⁶⁷²

İslâm toprakları genişleyip devlet sınırları genişledikten ve iki büyük güç olan Bizans ve Sasanilere karşı zafer kazandıktan sonra devletin gelirleri daha da çoğaldı ve harcamaları arttı. Devletin himayesi ve hâkimiyetinin devamı, halkın maslahatının garanti altına alınması ve özellikle de hikmete dayalı doğru bir malî siyasetin temini için Ömer (ra) uzun uzun düşündü. Bu sayılan hususların devamını sağlamak için yeni bir tedbir almak icap ediyordu. Bunun da kaynağı harac olacaktı. Fakat savaşlara katılan mücahitler bu arazilerin Kur'an-ı Kerim'e uygun olarak kendilerine dağıtılmasını talep ettiler. Âyette Allah (cc) şöyle haber vermiştir: "Eğer Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Re-

⁶⁷¹ Ebu Yusuf, Haraç, s. 24.

⁶⁷² el-İstihrac li Ahkam'l-Harac, s. 40.

sûlû'ne, onun akrabalarına yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.”⁶⁷³

Ömer (ra) ilk başta bu toprakların mücahitlere dağıtılmasını ön gördü. Fakat Ali (ra) dağıtılmaması gerektiğini düşünüyordu. Muaz (ra) da bu görüşteydi. Ömer (ra) 'i bu konuda sakındırdılar. Ebu Ubeyde (ra) şöyle demiştir: “Ömer (ra) Cabiye'ye geldiğinde harac arazilerini Müslümanlar arasında dağıtmak istedi. Fakat Muaz (ra), “Bu durumda kötü olur” dedi. “Şayet bunlar dağıtılsa bu insanların elinde bir yığın mal birikmiş olur. Sonra da bu tek bir erkek ya da tek bir kadının elinde kalmış olacak. Sonra da bunların ardından insanlar akın akın İslâm'a girecekler. Fakat ellerinde herhangi bir mülk olamayacak. O halde şimdiki insanları da sonradan gelecek olanları da kapsayacak bir çare düşün” şeklinde görüş belirtti.”⁶⁷⁴

Muaz (ra), Halife Ömer'i bir meselede uyarmıştı. Ömer (ra) bu konuda Kur'an âyetlerini incelemeye başladı. Harf harf Kur'an'ı düşünüyor, çözüm arıyordu. Neticede feyin taksimine dair Haşr suresinde çözümü buldu. Bu âyetler, feyin hâlihazırdaki Müslümanlar ve daha sonra gelenler için olduğunu ifade ediyordu. Bunun üzerine Muaz (ra)'ın görüşünü uygulamaya karar verdi. Bu haber insanlara ulaşınca Ömer (ra)'le bazı sahabiler arasında ihtilâf meydana geldi. Ömer (ra) ve onun gibi düşünenler ganimetlerin taksim edilmesini istemiyorlardı.

İçinde Bilâl-i Habeşi, Zübeyr b. Avam gibi sahabilerin bulunduğu bir kesim de ganimet arazilerinin dağıtılmasını istiyorlardı. Tıpkı askerlere dağıtılan ganimetler ve Resûlullah (sav)'in dağıttığı Hayber arazisi şeklinde dağıtılmasını istediler. Ömer (ra) buna yanaşmadı ve sonra da Haşr suresinin şu beş âyetini okudu onlara: “Allah'ın, onlardan (mallarından) Peygamberine verdiği ganimetler için siz at ve deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselere karşı üstün kılar. Allah her şeye kadirdir.” (Haşr 59/6)

Bu âyetler Benu Nadir Yahudilerin korkunç akibetini haber veriyordu. Sonra da şu âyeti okudu: “Allah'ın, (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet olmasın. Peygamber size ne veriyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın

673 Enfâl, 8/41.

674 Ebu Ubeyd, Emval, s. 75.

azabı çetindir.” (Haşr 59/7) Bu âyet de bütün kasabalar için geçerliydi. Sonra da şunu okudu: “(Allah’ın verdiği bu ganimet malları,) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah’tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah’ın dinine ve Peygamberine yardım eden fakir Muhacirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır.” (Haşr 59/8) Bu konuda daha başkalarını anlatan şu ayetleri de okudu: “*Daha önceden Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*” (Haşr, 59/9) Bu âyet Ensar’dan bahsediyordu ve daha sonra bazı insanları bu kategoriye koydu: “*Bunların arkasından gelenler şöyle derler: Rabbi-miz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalple-rimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!*” (Haşr, 59/10)

Bu topraklar ammenin hakkıydı ve hiçbir Müslüman yoktu ki bunda hakkı olmamış olsun. Ömer (ra) şunu söyledi: “Şayet yaşarsam San’a’da yaşayan bir çoban bile bundaki hakkını alacaktır” dedi. Bir başka rivayette de, “Sonradan gelen Müslümanlar, toprakların, içinde çalışan köleleriyle beraber dağıtıldığını ve bunların babadan oğla geçtiğini gördüklerinde durum nice olur? Bu doğru bir görüş değildir” dedi. Abdurrahman b. Avf, “O halde görüş ne olmalıdır? Bu topraklar ve üzerinde yaşayan köleler Allah’ın fey olarak verdiği bir şey değildir midir?” diye sorunca Ömer (ra), “Evet senin dediğin gibidir, fakat ben başka bir şeye işaret ediyorum. Allah’a yemin olsun ki Kisra’nın toprakları kalmadığı için benden sonra geniş araziler fethedilmeyecektir. Belki de fethedilen yerler Müslümanlara zorluk çıkarmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Şayet ben Irak ve Şam topraklarını üzerinde çalışanlarla beraber taksim edersem kim sınırları savunacak? Sonradan gelecek olan nesillere ve dul kimselere ne kalacaktır?” dedi.

Ömer (ra)’ın görüşünü benimsemeyenler sözü uzatıp, “Sen bizimle beraber savaşa katılmamış kimseleri aynı derecede tutuyorsun, daha sonradan gelen nesilleri ve onlardan sonra gelecek olanları da düşünüyorsun” dediler. Fakat Ömer (ra), “Bu benim görüşümdür” sözünden başka bir söz söylemiyordu. İnsanlarla hep istişare ediyordu. İçinde Evs ve Hazrec’in de ileri gelen şahsiyetlerinin bulunduğu on sahabiye gelmeleri için haber gönderdi. Onlara, “Ben de sizden biriyim. Sizler bugün

hakkı söylemektesiniz. Bana karşı gelen gelir, destekleyen de destekleyebilir. Kimsenin benim dediğime tâbi olmasını istemiyorum” dedi ve şöyle devam etti: “Benim, haklarına zulmettiğimi söyleyen şu kimselerin dediklerini duydunuz. Fakat ben artık, Kısra’nın fethedilecek topraklarının kalmadığını düşünüyorum. Onların mallarını, kölelerini ve tarlalarını ganimet olarak Allah (cc) size verdi. Ben de malları aranızda taksim ettim. Beşte birini alıp gerekli yere harcadım. Toprakları da üzerinde çalışan köleleriyle beraber elimde tutup gelirinden de haraç almayı uygun gördüm. Bu da Müslümanlar için fey olur ve hem savaşanlar hem de sonradan gelen nesillere kalır. Ne dersiniz? Şu sınır şehirleri muhafaza edecek erkeklere ihtiyaç yok mudur? Şu kocaman memleketlerin askere ihtiyacı yok mudur? Bu topraklarda bulunanlara maaşlarını vermemiz gerekmez mi? Şayet size bu toprakları, üzerindeki kölelerle beraber ganimet olarak dağıtırsam maaşlarını nasıl öderim?” Orada bulunanlar “Görüş senindir ve söylediklerin de güzel şeylerdir. Şayet memleketler askerlerle dolmazsa kâfirler bu topraklara tekrar dönerler” dediler.⁶⁷⁵ Bunun üzerine Ömer (ra) şunu söyledi: “Şayet bunları size taksim edersem bu mallar zenginlerin elinde büyük bir servet haline gelir. Onlardan sonra gelecek kimselere de bir şey kalmaz. Allah (cc) âyette şu hakikati söylemiştir: *‘Bunların arkasından gelenler...’*⁶⁷⁶ Bu âyet kıyamete kadar hükmünü icra edecektir” dedi. Bu sözlerden sonra hem Ömer (ra)’ın hem de sahabenin önde gelenlerinin görüşleri, toprakları dağıtmama yönünde oldu.⁶⁷⁷

İnsanlarla geçen bu diyalogunda Ömer (ra)’ın tartışma metod ve üslubuna da şahit olmaktayız. Delillerin gücünden nasıl istifade ettiğini, meseleyi açık şekilde nasıl ortaya koyduğunu, karşısında duran kimse-leri ne şekilde yönlendirdiğini görmekteyiz. Şayet bir kimse millet meclisinde insanlara kendi görüşünü sunmak ve onlardan muvafakat almak için konuşma yapsa bundan daha ince bir şekilde bir konuşma yapamaz. Bundan daha güzel bir üslupta konuşamaz. Ömer (ra) bu yönüyle bariz bir şekilde üstünlüğünü ve konuştuklarında da sadakatini göstermiştir. Ne bir aldatıcı siyasete ne de kandırmaya yeltenmiştir. Oldukça açık ifadelerle konuşup en güzel misâlleri sunmuştur.

⁶⁷⁵ Ebu Yusuf, s. 67.

⁶⁷⁶ Haşr, 59/10.

⁶⁷⁷ Siyasetü’l-Mal fi Ahdi Ömer, s. 105.

Ömer (ra) Haraç Arazileri Konusunda Resûlullah (sav)'e Muhalif Davranmış mıdır?

Birisi, “Ömer (ra) harac arazisini taksim etmemekle Resûlullah'a muhalif davranmıştır, çünkü Resûlullah (sav) Hayber arazisini taksim etmiştir” derse buna ne cevap verilir? Ya da “Bir devlet başkanı savaş yoluyla ele geçen toprağı ellinde tutarsa Resûlullah (sav)'in verdiği hükmü ortadan kaldırmış olur” derse buna ne cevap verilir? Böyle bir söz hatadır ve bunu söyleyen Râşid halifelere karşı cüretkâr davranmış olur. Resûlullah (sav)'in Hayber'de yaptığı bu işin vacipliğine değil cevazına işaret eder. Bunun vacip olmadığına dair elimizde delil olmasaydı Râşid halifelerin, Ömer (ra), Osman ve Ali gibi kimselerin yaptıkları da bu durumun vacip olmadığına delil olmazdı. Bilindiği üzere sahih hadislerde Mekke'nin savaş yoluyla fethedildiği aktarılmıştır. Hatta siyer ve meğazi müellifleri arasında bu hadise tevatür derecesine ulaşmıştır.

Kureyş Müşrikleri verdikleri ahdi bozduklarında Resûlullah (sav) Medine'den çıkıp Mekke yakınındaki Merru'z-Zehran'a geldi. Karşı taraftan hiç kimse anlaşma yapmak için gelmediği gibi Resûlullah (sav) de anlaşma yapmak için kendi arkadaşlarından kimseyi karşı tarafa göndermedi. O sırada Ebu Süfyan casusluk niyetiyle civarda dolaşırken Hz. Abbas onu yakalayıp bir esir olarak Hz. Peygamber (sav)'e getirdi. Resûlullah (sav) ona Abbas tarafından eman verilmesini arzu ediyordu. Bu emanı almış ve daha sonra Ebu Süfyan Müslüman olmuştur. Böyle bir durumda onun kâfirlerle sulh yaptığı nasıl düşünülebilir ki? Bunu şu hadise izah eder: Resûlullah (sav) eman vermeyi şu sözünde olduğu gibi bazı sebeplere bağlamıştır: “Kim Ebu Süfyan'ın evine girerse o güvendedir. Kim Mescid-i Haram'a girerse o güvendedir. Kim evine kapanırsa o güvendedir.”⁶⁷⁸ Ona karşı savaşa girişmemiş olan güvendedeydi. Şayet bunlarla bir sözleşme yapılmış olsaydı böyle bir söze gerek kalmazdı. Resûlullah (sav) onları tuleka (serbest bırakılanlar) olarak isimlendirdi. Çünkü onları esir etmemiş serbest bırakmıştı. Sümame b. Üsal vb. kimseler bu şekildeydi. Aynı zamanda Resûlullah (sav) onlardan bir grup erkek ve kadın'ın öldürülmesi kararını da vermiştir. Yine sahih kaynaklarda geçtiği üzere Resûlullah (sav) verdiği hutbesinde, “Mekke benden önce

kimseye helâl kılınmadığı gibi benden sonra da kimseye helâl kılınmayacaktır. Ancak bir saatliğine bana helâl kılındı”⁶⁷⁹ demiştir.

Resûlullah (sav) Mekke’ye başındaki miğferiyle girdi ve ihramlı da değildi. Şayet müşriklerle musalaha yapmış olsaydı bu durumda kendisine bir şey helâl olmazdı. Bırakın Mekke’yi, normal herhangi bir şehirde bile musalaha yapmış olsa oranın halkına dokunmak kendisine helâl olmazdı. Görüldüğü üzere Halid b. Velid bir grup müşrikle çatışmıştı. Nakledilenlere bakılacak olursa Mekke’nin savaş yoluyla fethedildiği görülecektir. Aynı zamanda Resûlullah (sav) oranın ne topraklarını ganimet bildi ne de halkını köleleştirme yoluna gitti. Mekke savaş yoluyla fethedildi, fakat Resûlullah (sav) orayı taksim etmedi. Bu halde iki durum da caizdir. Topraklar ganimet olarak taksim edilebileceği gibi sahiplerine de bırakılabilir.⁶⁸⁰ Bu yüzden Ömer (ra) arazileri taksim etmemekle Resûlullah (sav)’e muhalif davranmamıştır. Yaptığı bu işte dayandığı esaslar şunlardı:

1. Haşr suresindeki fey âyeti

2. Resûlullah (sav)’in Mekke’yi savaş yoluyla fethedip burayı ahali-sine bırakması ve haraca bağlamaması

3. Ömer (ra)’m bu iş için kurduğu ”Şûra” meclisinin verdiği karar. Yapılan görüş alış-verişlerinden ve tartışmalardan sonra bu uygulama bir gelenek haline geldi ve Müslümanların zaferle kazandıkları topraklar yerli halkın elinde bırakıldı ve haraca bağlandı. Bu şekilde Ömer (ra), ganimetlerle bir delile dayanarak dağıtmadığı topraklar arasında fark olduğunu ortaya koydu. Her ikisinin kendine has durumları olduğunu belirledi. Bunu doğru bir görüşten hareketle gerçekleştirdi. Bunun yanında Ömer (ra) böyle yapmakla, bu toprakları sahiplerinin elinde bırakarak, Müslüman askerlerin topraklar konusunda birbiriyle mücadeleye girmesini ve mal-mülkle fitneye düşmelerini engellemiştir.⁶⁸¹

Ömer (ra) Kur’an-ı Kerim’e sığınıyor, ondan deliller bulup meseleyi çözmeye çalışıyordu. Çeşitli âyetlere müracaat ediyordu. Onu derinlemesine anlamaya çalışıyordu. Bazı âyetleri bir araya getiriyor, öylece değerlendiriyor, bazılarını da tek âyet halinde ele alıp değerlendiriyordu. Bunu beklenen maslahatı elde etmek için yapıyordu. Bunu yaparken de şeriatin nasslara dayalı olan ruhundan ilham alarak yapmaya çalışıyor,

679 Nesâî, el-Kubra fi’l-Hac, II, 38.

680 el-Feteva, XX, 312.

681 el-İctihad fi’l-Fıkhi’l-İslami, s. 131.

âyetlerin zahiri mânalarıyla da yetinmiyordu. Bu merhalede şeriatın nasslarla yoğrulmuş olan o ince maksatlarına tâbi oluyor ve idrakini bunun üzerinde yoğunlaştırıyordu. Böyle bir çalışma ancak derinlemesine bir ictihada yönelmekle ve bazen de cesaretle işin üzerine gitmekle başarıya ulaşır. Fakat bazıları Ömer (ra)'ın kafayı duvara çarptığını söyleme cesaretinde bulunmuşlardır ki biz bunun için ancak "hâşâ!" demekle yetiniriz. Onu bundan tenzih ederiz ve o gayet başarılı bir müçtehid, İslâm şeriatını güzel bir şekilde kavramış ve ancak Kur'an'a uygun olduğu zaman kendi kararını uygulamaya koymuştur. Bu konuda ulaştığımız netice Kur'an'ın kendi kendisini tefsir ettiği, aynı şekilde sünnetin de böyle olduğu, müçtehidin de bunlardan hareketle her hangi bir kısıtlamaya gitmeden bir çözüm sunması gerektiğidir.⁶⁸²

Ömer (ra) zamanında haraç meselesi nasıl halledildi?

Sahabenin önde gelenlerinin ve ehl-i hall ve'l-akdin Ömer (ra)'ın toprakların sahiplerinde kalması ve ganimetlerin de fetihlere katılan askerlere dağıtılması yönünde verdiği kararı kabul etmelerinden sonra iki büyük şahsiyet olan Osman b. Hüneyf ve Huzeyfe b. Yeman bu işi Irak bölgesinde gerçekleştirmekle görevlendirildiler. Ömer (ra) onları göndermeden önce çeşitli nasihatlerde ve önemli açıklamalarda bulundu. Önce fertlerin elindeki arazileri gözden geçirmelerini söyledi. Arazilerin verimli verimsiz olanlarını, ağaçları ve bitkilerin her türlüşünü öğrenmelerini, halka yumuşak davranmalarını, kaldıramayacakları şeylerle sorumlu tutulmamalarını istedi. Onlara ihtiyaçlarını karşılayacak ve işlerini görecektik yerlerin kendilerine bırakmalarını söyledi. Bunu alınan kararın adilane bir şekilde uygulanmasını temin etmek için istiyordu. Fethedilmeden önde bölgeyi ve bölgedeki insanların durumunu öğrenmek için yapıyordu. Her ikisinden de kendisine bölgenin ileri gelenlerinden oluşan bir heyet göndermelerini istedi. Onlar da toprak zenginlerinden (dihkan) oluşan bir heyet gönderdiler.

Ömer (ra) onlara, "Sizler Arap olmayanlara ne kadar vergi öderdiniz?" diye sorunca, "Yirmi yedi dirhem" dediler. Bunun üzerine Ömer (ra), "Sizden bu kadar almayacağım" dedi.⁶⁸³ Bu da İslâmî fetihlerin insanlara adaleti temin ettiğini göstermektedir. Ömer (ra) yerin genişliği-

682 A.y.

683 Ebu Yusuf, s. 38.

ne göre haracın verilmesi gerektiğini ön görüyordu. Bu da ahalinin gözetilmesi ve fey konusunda güç yetiremeyecekleri bir miktarla sorumlu tutulmamaları demektir. Osman b. Hüneyf ve Huzeyfe b. Yeman, Ömer (ra)'ın söylediğini en güzel şekilde gerçekleştirdiler ve arazinin genişliğinin otuz altı milyon metre kare olduğunu tespit ettiler. Buğday ölçeğine göre on, hurmaya göre sekiz, kamışa göre altı, buğdaya göre dört ve arpaya göre de iki dirhem vergi kararlaştırıldı. Bunu, Ömer (ra)'a onaylaması için gönderdiler. Ömer (ra) bunu onayladı ve bölge halkına belirtilen miktarı önemsemelerini istedi. Bunu da daha fazla adalet ve memurlarının, halka güç yetiremeyecekleri vergileri yüklememesi için yapıyordu. Onlara, "Vergiyi nasıl tespit ettiniz, belki de onları güç yetiremeyecekleri bir şeye zorladınız?" diye sordu. Huzeyfe "Onlara daha fazlasını bıraktım" Osman ise, "Zayıflarını vergiden muaf tuttum, dileseydim alırdım" dedi. Ömer (ra), "Şayet ömrüm yetseydi Iraklı dul kadınları, benden sonra hiçbir idareciye muhtaç olmayacak şekilde bırakırdım" dedi.⁶⁸⁴

İşte bunlar Irak bölgesi toprakları için yapılan çalışmalardır. Aynı şeyler Mısır torakları için de yapılmıştır. Orada bu işi üstlenen kimse Amr b. As idi. Orada haraca bağlanan tek bir arazi vardı o da Fedan bölgesiydi. Sevad bölgesi için yapılanlar Şam için de geçerli oldu. Tarihçiler bu konuda açıklayıcı bilgiler vermemişlerdir. Arazinin miktarı, ürün çeşitleri vb. konularda herhangi bir mâlumata sahip değiliz. Burada kimin görevlendirildiği konusunda da bir mâlumat yoktur.⁶⁸⁵

Halife Ömer (ra) bu süreçte arazinin tespiti ve vilayetlerden gelecek olan servet hususunda gayet titiz bir sayımın yapılmasına dikkat etmiştir. Daha sonra valilerin görevi bırakması esnasında onların ellerindeki bazı mallara el koymuştu ve bunlar valilikleri sırasında ele geçirdikleri mallardan oluşuyordu. Çünkü aldıkları maaş ve ataların, ellerindeki malların bu derece artmasına müsaade etmeyeceğini biliyordu.⁶⁸⁶ İnşallah bu konuya ileriki sayfalarda valilerden bahsederken tekrar döneceğiz. Bu vesileyle devletin elde ettiği mallar çoğaldı ve bunlar Irak, Şam ve Mısır yönünden gelen mallardı. Devletin depolarında mallar oldukça arttı. Özellikle de arazilerin geniş olmasından dolayıdır ki Mısır'dan gelen mallar daha da fazlaydı.

684 Ebu Yusuf, s. 108.

685 Siyasetü'l-Mal, s. 111.

686 A.y.

Harac Arazilerinin Taksim Edilmemesindeki Maslahat ve Faydalar Neydi?

Burada Halife'nin ve onun görüşünü paylaşılanların öngördüğü güvenliğe bazı maslahatlar bulunmaktaydı. Bunu iki kısma ayırabiliriz: Birincisi dâhili maslahatlardır ki bu da bu mallar hususunda Müslümanlar arasında anlaşmazlık ve kavgaları önlemek, köle ve buralardaki ahalinin geçimini garanti altına almak ve sonradan Müslümanlara katılacak olan nesillerin maddi ihtiyaçlarını temine çalışmaktır. İkinci ise, dışa dönük maslahatlardır: Bunlar da sınır şehirlerin denetim altında tutulmasını sağlayacak askerlerin geçimini temin etmek, ihtiyaçlarını gidermek, silah ve gerekli teçhizatı tedarik etmek, bazı bölgeleri savunma amaçlı olarak boş bırakmaktır. Halife Ömer (ra) bunun sadece kendi dönemiyle sınırlı olmasını istemiyordu. Bu sebeple “Ya sonradan gelen Müslümanlar...” “Sonradan gelen Müslümanları eli boş vaziyette bırakmayı hoş görmüyorum...” ifadelerini kullanıyordu. Bunu ileriki zamanları düşündüğünden dolayı yapıyordu. Bu da onun şümüllü düşünmesinden kaynaklanıyordu. İkinci halifenin aldığı kararlarda ne kadar haklı olduğunu gelişen siyasî hadiseler en açık şekilde ortaya koymuştur:

Toprakların dağıtılmaması yönündeki kararı belli aşamalardan sonra gerçekleştirmek şu iki hususu desteklemiştir: Birincisi, Müslümanların öz menfaatlerini ilgilendiren önemli kararlar almak büyük bir gayret sarfetmeye neden olabilir. Nitekim delillerin ortaya konmasında teeniyle hareket etmek gerekmiştir. Bu yapılırken de yaşanan dönemde ve daha sonra zamanlarda ümmetin maslahatına zarar verebilecek, bunların gerçekleşmesini engelleyecek bölünmelere ve çekişmelere de kapı açılmamıştır. İkincisi de bazı önemli kararlar zor tartışma ve münakaşalardan sonra ortaya çıkabilir.

Başlangıçta bu durum tökezlemelere sebep olabilir ancak, başta Müslüman devlet başkanı başta da sonda da bu anlaşmazlığın en asgari düzeye çekilmesi için büyük bir gayret sarfetmeli, görüşleri birbirine yaklaştırmaya çalışmalı ve yüzeyde her ne kadar anlaşmazlık varmış gibi görünse de özde böyle bir durumun olmadığını anlatabilmeli, Müslümanları bu düşünceye çekebilmelidir.

Halife ve ona görüşleri konusunda muvafakat eden sahabiler, görüş alış-verişinde bulunurlarken, ictihad ederlerken, ammeyi ilgilendiren si-

yasî kararlarını alırlarken ve özelde de Müslümanları ilgilendiren maslahatları ortaya koyarlarken sürekli şekilde nasslara dayanmışlardır. Bunun dışındaki her kaynaktan uzak durmuşlardır.

Halife Ömer (ra)'ın fıkhi iyi bilen sahabilerin ileri gelenleriyle istişare etmesi ve onların da Ömer (ra)'a samimi bir şekilde nasihat etmeleri, "Şûra" ehlinin özel vasıflarının olduğunu göstermektedir. İstişare edilen kimseler fıkıh, takva, vera ve dirayet sahibi kimselerdi. Onlar, taşıdıkları misyonun farkındaydılar. Daha da ince bir ifadeyle söylemek gerekirse onlar, nefislerini hak sözü söylemeye alıştırmış olan kimselerdi ve bu konuda hiçbir kınayıcının kınamasından ve idareciden korkmazlardı.

Netice olarak, arazilerin taksim edilmemesi yönünde alınan karar, sahabenin sorunları ne şekilde çözdüğü, bu süreçte nasıl bir ahlâkî duruma sahip oldukları ve tartışma ahlâkî konusunda nasıl da yüce bir mevkiye ulaştıklarını anlatan büyük bir örnek olmuştur. Aynı şekilde görüşler farklı olmasına rağmen Halife de bu prensiplerin dışına çıkmamış ve büyük bir edep örneği sergilemiştir. Ömer (ra) kendisinin "Şûra" karşısında tek kaldığını ve fakat "Şûra" meclisine güvendiğini ortaya koymuş ve bununla alakalı olarak "Ben de sizden biriyim, herhangi biriniz gibiyim ve sizler bugün hakkı ikrar etmektesiniz. Bana muhalefet eden eder, aynı görüşü de paylaşan paylaşır. Elinizde hakkı söyleyen bir kitap bulunmaktadır" demiştir.⁶⁸⁷

Bu kararın Önemli Etkileri

Bu etkilerin önemlilerinden bazıları şunlardır: İktâ nizamı konusunda nihai kararı ortaya koyması. Ömer (ra) böylece haksızlık ve tekelciliğe dayalı, çiftçileri bedava çalıştırmaya yönelik iktâ düzenine son vermiştir. Ömer (ra) Sevad arazilerini haraç karşılığında âdilane bir şekilde yıllık olarak ödeyecekleri haraç karşılığında çiftçilerin elinde bıraktı. Ömer (ra)'ın verdiği karara çiftçiler sevinmişler, tarlaları ellerinde kalmış ve bunu artık, güçlerinin yettiği miktarda ödeyecekleri bir haraç miktarı karşılığında ellerinde tutmuşlardır. Bu sayede kendilerini ilk olarak toprak sahibi olarak hissetmişler, iktâ arazilerini kendi ellerinde, fa-

⁶⁸⁷ ed-Devru Siyasi li Safve, s. 185.

kat hâkim sınıfın malı olarak düşünmekten kurtulmuşlardır. Çiftçiler daha önce bu arazileri hak iddia etmekten mahrum bir şekilde ekip biçiyorlardı. Yorgunlukları kendilerine, yaptıkları iş de ıkta sahiplerinin cebine giriyordu. Kendilerine tahıl artıkları dışında bir şey kalmıyordu.⁶⁸⁸

Rum ve İranlıların Fethedilen Topraklardan Atılmalarından Sonra Geri Dönme Umutlarının Kesilmesi

Ömer (ra)'ın fethedilen toprakları çiftçilerin elinde bırakması şeklindeki siyaseti sonucunda bu topraklarda yaşamaya başlayan yerli halk kendi eski idarecilerine yardım etmekten vazgeçmelerine hatta onlardan nefret etmelerine vesile olmuştur. Tam tersine Müslümanlara yardım etmeye başladılar. Hire'deki İranlı komutan kendi halkına şöyle seslenmiştir: "Ey Allah'ın düşmanları, Arapların ülkemize girmesine sevindiniz, onlara gözcülük yaptınız ve onları mallarınızla da desteklediniz."⁶⁸⁹

Fethedilen Bölgelerdeki Yerli Halkın Akın Akın İslâm'a Koşması

Araziler yerli halkın elinde bırakılır bırakılmaz hemen İslâm'a girmeye başladılar. İslâm benzeri görülmemiş bir şekilde aralarında süratle yayılmaya başladı. Müslümanlarla muameleleri neticesinde adalet ve hakla tanışıp insanlığın ne yüce bir değer olduğunu hissettiler.

Sınır Şehirlerin Korunması İçin Alınan Malî Tedbirler

İslâm devletinin sınırları dört bir yanda genişledi. Bu sınır şehirlerinin en uç noktası, batıda Bizans İmparatorluğu ile İslâm devletini birbirinden ayıran Fırat nehriydi ve stratejik bir öneme sahipti. Buna benzer daha başka önemli sınır bölgeleri de vardı. Ömer (ra) gücü yettiği miktarda buralarda atlı birlikler bulundurdu. Buralardaki süvari birliklerinde yer alan askerlerin sayısı üç binden fazlaydı. Bunun dışında deve kullanan ve piyade olarak bulunan kuvvetler de vardı. Ömer (ra) bunlara

⁶⁸⁸ ed-De've İslamiyye fi Ahdi Ömer, s. 130.

⁶⁸⁹ A.y.

özel bir alâka göstermişti. Çünkü bunlar sınır şehirlerini koruyan önemli orduları teşkil ediyordu. Onların erzaklarını temin etmede hassas davranmış ve sadece Allah yolunda cihadla meşgul olmalarını istemiştir. Allah (cc) haracı bunların teçhiz ve erzaklarının temin edilmesi yolunda kullanılmasını emretmiştir.

Ömer (ra), harac sistemini düzenlerken bunun İslâm'ın devlet hazinesinin önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmaya özen göstermiştir. Bunun gerisindeki hedef, amme maslahatının temin edilmesi, İslâm devletinin sınırlarının ve yollarının korunmasıydı. Bu da ancak çiftçilerin elinde bırakılan arazilerin gelirinden sağlanacak ve buradan elde edilen üründen olacaktı. Bu da haliyle insanları çalışmaya ve bu işte gayretli olmaya itmiş, verimli olmaya sevk etmiştir.⁶⁹⁰

4. Öşür Vergisi

Bu vergi İslâm devletinin sınırları içinde yapılan ticaretten alınan bir vergidir. Bu ister içeriden dışarıya isterse dışarıdan içeriye giren bir mal olsun fark etmez. Günümüzdeki bir nevi gümrük vergilerine benzetilmektedir. Bunu "aşır" adı verilen devlet memurları tahsil ederler. Bu da öşrü toplayan anlamındadır.⁶⁹¹ Bu vergi ne Resûlullah (sav) ne de Ebu-bekir (ra) zamanında yoktu. Çünkü bu dönemler İslâm'a dâvette bulunma, Allah yolunda cihad etme ve O'nun dinini yayma, İslâm devletini inşa etme dönemleriydi. Ömer (ra) zamanında devlet toprakları genişledi. Devletin sınırları doğu ve batıda uzak noktalara ulaşınca komşu devletlerle ticari alış-veriş başladı. Bunda da tarafların genel maslahatı sözkonusuydu. Ömer (ra) İslâm devleti sınırları içine giren kimselerden vergi almayı uygun gördü. Nitekim Müslümanların harp halinde olduğu devletler Müslüman tüccarlardan aynı şekilde vergi almaktaydı.

Tarihçilerin verdiği bilgiye göre bu vergiyi ilk koyan Ömer (ra) 'dır. Bu durum Menbec ahalisi ve Aden denizi civarında ticaret yapan kimselerin İslâm topraklarına girmek için izin alması esnasında gerçekleşmiştir. Ömer (ra) bu konuyu Resûlullah (sav)'in ashabıyla istişare ettikten sonra bu vergiyi kararlaştırdı. Böylece Ömer (ra) öşrü ilk alan kimse oldu. Fakat Ömer (ra) diğer ülkelerin Müslümanlardan ne kadar vergi tahsil ettiklerini öğrenmek istedi. Bunu Müslümanlardan sordu. Ömer (ra),

⁶⁹⁰ Ehlü'z-Zimme, s. 63.

⁶⁹¹ Ebu Yusuf, s. 271.

“Ülkelerine girdiğinizde Habeşliler bu konuda size ne yapmaktalar?” diye sorunca “Yanımızda bulunandan onda birini almaktalar” dediler. Bunun üzerine Ömer (ra), “Tıpkı onların sizden aldıkları gibi siz de onlardan alın” emrini verdi.⁶⁹² Bunu Osman b. Hüneyfe de sordu. “Savaş halinde olduğumuz kimselerin ülkelerine girdiğinizde sizden ne kadar vergi almaktalar?” diye sorunca, “Onda birini” dedi. Ömer (ra), “Siz de aynısını alın” emrini verdi. Rivayet edildiğine göre Ebu Musa el-Eş’ari Ömer (ra)’a, “Bizim tüccarlarımız savaş halinde olduğumuz ülkelere girmektedirler, onlar da bizimkilerden onda bir öşür almaktalar” diye bir mektup yazınca Ömer (ra), “Sen de onlardan, tıpkı Müslümanlardan aldıklarının aynısını al, ehl-i zimmetten ise yirmi de bir al, Müslümanlardan da kırkta bir al, iki yüz dirhem miktarına ulaşmış maldan da vergi al ve iki yüz dirhem olduğunda beş dirhem al, miktar arttıkça da sen de buna göre attır” emrini verdi.

Ömer (ra)’ın ortaya koyduğu bu düzenleme uluslararası ticareti düzenleyen bir yeni bir düzenleme oldu. Bu sayede Müslümanlar ticari sahada büyük bir kazanç elde ettiler. Çünkü İslâm devletinin kapıları ticarete açılmış, her yönden ticari mallar ve ürünler İslâm devletine gelmeye başlamıştı. Bu da haliyle hem Müslüman hem de diğer tüccarları ithalat ve ihracatta cesaret kazanmalarına ve ticari canlılığa vesile olmuştur. Artık Arap Yarımadası dâhil bütün İslâm topraklarında ticari merkezler canlılık kazanmaya başladı. Arap Yarımadasından İslâm topraklarının diğer kısımlarına sefer düzenleyen çok sayıda ticari kervanlar oluştu. Aynı şekilde İslâm devletinin limanlarına yanaşan çok sayıda gemiler vardı ve bunlar Hint, Çin ve Doğu Afrika yönünden çok değerli ticari mallar taşıyan büyük gemilerdi. Bunlar Râşid halifeler zamanında ve Emevi döneminde gelişen hadiselerdi.

Ömer (ra) zamanında öşür memurları, İslâm ülkesinin sınırları içinden geçen tüccarlardan vergi tahsil ediyorlardı. Bunda nisaba dikkat ediyorlardı. Enes b. Malik şöyle demiştir: “Ömer (ra) beni Irak’ta vergi tahsili işinde görevlendirdi. Bana “Müslümanların elinde mal iki yüz dirheme ulaşmışsa bundan beş dirhem vergi al! Bu rakamı geçtikçe kırkta birini vergi olarak al!”⁶⁹³dedi. Şeybani’nin rivayet ettiğine göre Ömer (ra) Ziyad b. Cerir’i görevlendirmiş ve ona Aynu’t-Temr bölgesinin vergisini tahsil etmesini söylemiştir. Zimmîlerden de şayet ticaret yapıp

⁶⁹² Mevsuatu Fıkhu Ömer, s. 651.

⁶⁹³ el-Hayatu’l-İktisadiyye fi Usuri’l-İslamiyye, s. 101.

yapmadıkları konusunda ihtilâf çıkarsa yirmide bir vergi almasını söyledi. Harb halindekilerden de onda bir alınmasını istedi. Ömer (ra) vergi memurunun nafakasını da alınan vergiden karşılanmasını kararlaştırdı.

Bu konuyu düşünen kimse Ömer (ra)'ın onda bir miktarını belirlemedeki sebebin Müslüman olmayan ülkelerin Müslümanlara bu miktarda bir vergi almalarından dolayı yaptığını anlar. Bu da misliyle muamele etme düşüncesinden kaynaklanmıştır. Zimmîlere yirmide bir vergi miktarını şart koyması ise onları Müslümanlardan ayırmak içindi. Daha önce geçtiği üzere Benu Tağlib Hristiyanlarından, Müslümanlardan alınan zekâtın iki katı vergi alınması kararlaştırılmıştı. Müslümanlardan alınan vergi zekât mesabesindeydi. Müslümanların ticaret mallarından ne kadar zekât alınacağı da bilinen bir husustur. Bu en düşük orandır ve yılda bir kez alınır. Bu da sermayenin aynı şekilde kalması ve eldeki ticari malın değerinin artmaması durumunda geçerlidir. Şayet üzerinden bir yıl geçtikten sonra tekrar devletin sınırları içine girmişse bu durumda yine vergi alınır. Ama bir yıl içinde birkaç defa geçirilmesi durumunda vergi alınmaz. Şayet Müslümanlarla harp halinde bulunan ülkeler vergi miktarını yükseltirlerse bu durumda Müslümanlar da aynı miktarda vergiyi yükseltirler. Bu durum, verginin düşürülmesi için de geçerlidir. Günümüz devletleri de aynısını yapmaktadır. Bu da "gümrük vergilerinin kaldırılması" şeklinde isimlendirilmiştir.⁶⁹⁴ Şayet Müslümanların ihtiyaç duyduğu bir ticari malın İslâm topraklarına getirilmesi isteniyorsa bu durumda vergiler kaldırılır ki tüccarlar bu malı rahatça ülke içine sokabilsinler. Böyle yapmak onları teşvik etmek içindir

Ömer (ra) bunu yapmıştır. Hicaza yağ ve hububat getiren harbilerden yirmide bir vergi alınmasını söylemiş, bazen de vergiden muaf olmalarını istemiştir. Zühri, Salim'den o da babasından aktardığına göre Ömer (ra) Nabti'lerden pamuklu kumaşlardan onda bir vergi tahsil etmiştir. Buğday ve üzüm için de bunu yirmide bir olarak belirlemiştir. Bunu da Medine'ye daha çok girdi olsun diye yapmıştır. Yapılan bu malî düzenlemeler sayesinde Ömer (ra) zamanında Müslümanlarla komşuları arasında büyük ticari faydalar elde edilmiş ve kolaylıklar sağlanmıştır. Malların çeşitleri artmış, ihtiyaçlara göre talepler gerçekleşmiş, elde edilen mallar sadece beytülmale giren mallarla sınırlı tutulmamış, yapılan düzenlemeyle beytülmale giren malların sayısında artış olmuştur. Ülke refaha kavuşmuş ve bolluk içinde yaşamıştır. Bunlar dış ticarete, tüccar-

⁶⁹⁴ Siyasetü'l-Mal, s. 132.

lara önem verme, onları vali ve âmiller aracılığıyla denetleme, bu konuda kendilerine yazılar gönderme, onlara karşı bir zorluk çıkarmama ve devletin haklarına karşı vefakâr davranma şeklindeki sebeplerle olmuştur.

5. Fey ve Ganimetler

Fey, savaşmaksızın müşriklerden elde edilen her tür mal ve eşyadır. Bu mallar ne çaba sarf edilerek ne de savaşarak elde edilir. Feyin beşte biri şu beş yere dağıtılır. Bunu Allah (cc) kitabında açıklamıştır: “Allah’ın, (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir.”⁶⁹⁵

Ganimetlere gelince savaş yoluyla düşmanlardan elde edilen mallardır.⁶⁹⁶ Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “Allah’ın, (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir.”⁶⁹⁷

Ömer (ra) zamanında çok yerler fethedildiğinden ganimet malları geniş şekilde artış gösterdi. Bu da iktisadî bir genişlemeyi beraberinde getirdi. Bizans ve İran komutanları savaş meydanlarına bütün mal varlıklarıyla geliyorlardı. Savaş neticesinde mağlup olduklarından bunlar Müslümanların eline geçiyordu. Bu mallar bazen 15 bin hatta 30 bin dirheme ulaşabiliyordu. Medain, Celula, Hemezani, Rey, İstahr vb. birçok büyük şehir fethedilmişti. Buralarda yapılan savaşların neticesinde çok sayıda mal ele geçti. Meselâ Kisra’nın sergi ve halıları ele geçmiştir. Bu sergilerin kapsadığı alan 36 zira’ idi. Kisra’nın yaşadığı yer, altın ve yüzük taşlarıyla döşenmişti. Bu taşlar ayrıca hayvan ve meyve resimleriyle süslenmişti. Halılar da ipektendi. Bu halılar üzerinde altın sarısı renginde akan suları temsil eden resimler vardı. Bu mallar 20 dirhem karşılığında satılmıştır. Nihavend ve Celula’da yapılan savaşlarda Müslümanlar çok miktarda mücevherat, altın ve gümüşü ganimet olarak ele geçirdiler. Hatta Celula’da elde edilen ganimetin beşte biri değer bakımından 6 milyon dirheme ulaşmıştı. Toprak olarak en büyük ganimetler Sevad bölgesi topraklarıydı. Ömer (ra) bunu dağıtmamış devlete ayırmıştı. Sahiplerinin terk edip kaçtığı ya da sahipleri öldürüldüğünden dolayı sahihsiz

695 Haşr, 59/7.

696 Ebu Yusuf, Harac, s. 19.

697 Enfâl, 8/41.

kalmış ve “savafi” olarak isimlendirilen araziler, Kisra ve ailesinden kalan mülkler, tümüyle devlete kaldı. İdaresi de beytülmale bakan memurlara teslim edildi. Ganimetler gerçekten de büyük bir miktar oluşturmuştu. Bu mallar hem Müslümanları hem de İslâm devletini zengin kıldı. Bu yüzden Osman (ra) zamanında ekonomik yapı yüksek bir dereceye ulaştı.⁶⁹⁸

İşte bunlar Ömer (ra) zamanında devletin önemli gelir kaynakları arasında yer aldı.

Beytülmal ve Divanların Oluşturulması

Beytülmal: Burası devletin gelirlerinin saklandığı yerdir. Aynı zamanda bütün harcamaların karşılandığı merkezdir. Halifelerin maaşları, asker, kadı, vali, âmil, genel ve özel işlerde çalıştırılan memurların maaşları hep buradan tedarik edilirdi. Divanlara gelince, burası devletin her türlü yazılı kayıtlarının tutulduğu sicillerdir. Bu kavram İranlılarda, resmi defterlerin ve yazıcı memurların bulunduğu mekân anlamında da kullanılmıştır.⁶⁹⁹ İslâm devletinin ilk dönemlerinde bu manada bir beytülmal yoktu. Hz. Peygamber (sav) zamanında ele geçirilen mallar elde tutulmayıp hemen infak ediliyordu. Ebubekir (ra) de Resûlullah (sav)’in yaptığı şekilde hareket etti. Ömer (ra) ilk etapta önceki iki arkadaşının yolunu takip etti. Fakat zamanla devletin sınırları doğu ve batı yönünde genişleyip büyük araziler ele geçince Ömer (ra) ne yapacağı konusunda düşünmeye başladı. Ele geçen malları nasıl bir tedbirle muhafaza edeceğini öğrenmek istiyordu. Bu dönemde askerlerin sayısı çoğalmış, ihtiyaçlarının kayıt altına alınması, bunların kimler olduğu ve her birinin isminin unutulmaksızın kaydedilmesi, maaşlarının verilmesi icap ediyordu. Aynı şekilde bir kişiye iki defa atıyye verilmesini engellemek için de bir kaydın olması gerekirdi.

Çünkü fetihler peş peşe geliyor, zaferler elde ediliyordu. Daha önceden hiç karşılaşılmamış bir miktarda ganimetler birikti. Ömer (ra) ne kendisinin ne de memurlarının bu işi kaydetme konusunda takatlerinin olmadığını farkındaydı. Bu malların herhangi bir kayıt altına alınmaksızın vali ve memurlara terk edilmesi de malî noktada maslahata uygun bir davranış olmazdı. Bu tür düşünceler neticede malî ko-

⁶⁹⁸ Asru'l-Hilafe, s. 189.

⁶⁹⁹ Ibn Haldun, Mukaddime, s. 243.

nularda bazı ilke ve kararların alınmasına yol açtı. İşte buradan da divanlar ortaya çıktı.

Ömer (ra) İslâm devletinde divanları kuran ilk kimsedir. Buna dair anlatılan rivayet şu şekildedir: Ebu Hüreyre şunu anlatmıştır: “Bah-reyn’den beş yüz bin dirhem getirmişt看. Bunu Ömer (ra)’a teslim ettiğimde bölgenin insanları hakkında bazı sorular sordu ve ben de cevapladım. Ardında da ne kadar miktarda mal getirdiğimi sorunca ben, “Beş yüz bin dirhem” dedim. Ömer (ra) bana, “Sen ne dediğinin farkında mısın?” diye soruna ben de, “Evet, yüz bin, yüz bin, yüz bin, yüz bin, yüz bin” şekilde bunu beş defa tekrarlayıp beş yüz bin ettiğini söyledim. Bunun üzerine bana, “Sen uykusuzsun, git de uyu ve sabah olunca da bana gel” dedi. Ben de ertesi sabah kalkıp yanına gittim. Bana, “Ne kadar mal getirdin?” diye sorunca ben, “Beş yüz bin dirhem” dedim. Aynı şekilde bana, “Sen ne dediğinin farkında mısın?” diye sordu. Ben de, “Beş yüz bin” dedim ve yine aynı şekilde beş defa yüz bin diyerek tekrarladım. Ömer (ra) bunu parmaklarıyla da beş sefer tekrarladı ve “Oldu mu?” deyince ben de, “Ben de böyle biliyorum” dedim. Ömer (ra) daha sonra minbere çıkıp Allah’a hamd ettikten sonra şunları söyledi: “Ey insanlar bana çok miktarda mal geldi. İsterseniz bunu size ölçekle ya da sayarak vereyim” dedi. Bunun üzerine bir adam ayağa kalkıp “Ey Mü’minlerin Emiri, ben diğer milletlerin divanlar tuttuğunu gördüm” dedi. Bu söz Ömer (ra)’m hoşuna gitti. Divanlar kurmak konusunda Müslümanlarla istişare etti. Bazıları Velid b. Hişam b. Muğire’nin dedikleri yönünde görüş belirttiler. Bu da şuydu: Velid şunları söyledi: “Ben Şam’dayken hükümdarların divanlar oluşturduğunu ve ordugâhlar tesis ettiğini gördüm. Sen de bir divan ve bir de ordugâh kur!” Bazı rivayetlerde de bu kimsenin Halid b. Velid olduğu söylenmiştir.

Bazı tarihçiler de o esnada bir İranlı olan Merzuban’ın Medine’de bulunduğunu ve Ömer (ra)’ın bir arayış içinde olduğunu görünce ona “Ey Mü’minlerin Emiri, Kisraların divan diye isimlendirip içinde gelir ve giderlerini tuttıkları kayıtları vardır. Her şeyi bunlara kaydederler. Atiyelerini alacak olanlar bunlarda kayıtlıdır ve bu divanlar ortaya çıkacak yanlışlıkları da önlerler” dediğini aktarmıştır. Ömer (ra) meselenin farkına varıp “Bunu bana anlatır mısın?” deyince Merzuban bildiklerini anlattı ve Ömer (ra) bunun üzerine divanlar oluşturdu. Buna göre de atiyeleri dağıttı.⁷⁰⁰ Osman (ra) divan meselesini iyice düşündü ve sonra

700 Ahkamu Sultaniye, s. 226.

kendi görüşünü söyledi: “Çok miktarda mal var. Şayet bu sayılmazsa alanla alamayan birbirinden ayırt edilemeyecektir. Sonra da iş karışacaktır.”⁷⁰¹ Bu rivayetler Ömer (ra)’ın bu konuda defalarca istişare ettiğine dair anlatılan rivayetlerdir. Tarihçiler divanların hangi yılda kurulduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazıları, bunun hicri 15 senesinde gerçekleştiğini söylemiştir. Taberi bu görüştedir. İbü’l-Esir de onunla aynı görüştedir. Bu görüşte olan daha başka tarihçiler de vardır. Bir kısım tarihçi de hicri 20 senesinde muharrem ayında gerçekleştiğini belirtmişlerdir.

Vakidi, Maverdi, İbni Haldun ve bu görüşte olan başka tarihçiler de vardır.⁷⁰² Fakat tercih edilen görüş bunun hicri 20 senesinde olduğudur. Çünkü Kadisiye savaşı hicri 15 yılında olmuş ve Şam, Irak ve Mısır’ın fethi de ancak bu savaştan sonra olmuştur. Ömer (ra) ganimetleri Ebubekir (ra)’ın yaptığıнын hilâfına farklı miktarlarda dağıttı. Ebubekir (ra) herkese eşit seviyede dağıtırdı. Ömer (ra) bunu insanların İslâm’daki geçmişini, cihada katılmasındaki rolünü ve Resûlüllah’a yaptığı yardımı göz önüne alarak dağıttı. Ömer (ra), Ebubekir (ra) zamanında da bunu dile getirmiş ve onun herkese eşit şekilde dağıttığını görünce, “Sen iki hicrete katılmış, iki kibleye yönelerek namaz kılmış kimseyle Mekke’nin fethinde Müslüman olmuş kimseyi eşit mi sayıyorsun?” demişti. Bunun üzerine Ebubekir (ra), “Onlar Allah için çalıştılar ve ecirleri de Allah’a aittir. Dünya peşinde koşana erişecek olan maldır” dedi. Ömer (ra) buna, “Ben Resûlüllah (sav)’e karşı çarpışanla onun yanında çarpışanı eşit saymam” dedi. Böylece Ömer (ra) insanları şu kısımlara ayırıp atıyyelerini verdi:

—İslâm’da bir geçmişi olanlar

—Müslümanlara faydalı olanlar. Bunlar da valiler ve âlim kimseler olup Müslümanlara fayda sağlayanlardır.

—Müslümanlardan zararı def etme gibi tehlikelere mâruz kalanlar. Bu da Allah yolunda savaşan mücahitler, onlara destek olanlar ve nasihat bulunanlardır.

—Yardıma muhtaç olanlar.

Bu taksiminde Ömer (ra) adeta şunu söylemek istiyordu: “Bu mala sahip olmada öncelikli olanlar İslâm’a girmede, belalara mâruz kalmada, muhtaç duruma düşmüş olmada öncelikli olanlardır ve diğerleri bunlar gibi hak sahibi olamayacaklardır. Ömer (ra) Akil b. Ebu Talib, Mahreme

701 A.y.

702 İbn Haldun, Mukaddime, s. 244.

b. Nevfel ve Cübeyr b. Müt'im'i çağırıp -ki bunlar Kureyş'in gençleri idiler- onlara şunu söyledi: "İnsanları durumlarına göre yazın." Onlar da Benu Haşim kabilesiyle işe başladılar. Sonra Ebubekir (ra) ve akrabalarını yazdılar. Sonra Ömer (ra) ve akrabalarını daha sonra diğer kabileleri yazdılar.

Ömer (ra) yazılanlara bakınca beğenmedi ve "Hz. Peygamber (sav)'e olan yakınlıklarına göre insanları kaydedin ve sırayla devam edin, ardında da Ömer (ra) 'i Allah'ın takdir ettiği yere yazarsınız" dedi. Bunun üzerine Benu Adiy kabilesi Ömer (ra)'a gelip, "Şüphesiz ki sen Resûlullah'ın ve Resûlullah'ın halifesinin halifesisin. Ebubekir (ra) da Resûlullah'ın halifesidir. Sen de ismini şu insanların kendi isimlerini koyduğu yere koysaydın" dediler. Ömer (ra), "Bakın hele ey Benu Adiy kabilesi, neler söylemektesiniz? Benim üzerimden bir şeyler yemek istiyorsunuz. İyiliklerimi size bağışlamamı istiyorsunuz. Asla böyle olmayacak. Siz çağrılacaksınız ve adınız uygun yere yazılacak. Şayet en sona da yazılsanız bu böyle olacak. Benim iki arkadaşım vardı. Bir yol tuttular. Şayet ben onların tuttuğu yolun dışında bir yol tutarsam insanlar bana karşı gelir. Allah'a yemin olsun ki dünyada bir üstünlük peşinde değiliz. Biz istediğimiz sevabı da ancak Muhammed (sav)'le beraber yaptıklarımızdan dolayı istemekteyiz. O bizim en şerefli olanımızdır. Onun kavmi de Arapların en şerefli olanlarıdır. Bu sebeple ona olan yakınlığa göre gideceğiz. Şayet Arap olmayanlar sâlih amel işler de biz de bunun dışında bir amel işlersek Allah'a yemin olsun ki onlar kıyamet gününde Muhammed (sav)'e bizden daha yakın olurlar. Bilin ki ameli olmayana nesebi fayda sağlamayacaktır" dedi.⁷⁰³

Ömer (ra) divanları oluşturup atiyeye sahiplerini ve ne kadar atiyeye alacaklarını kaydettirdi. Divanları da Allah yolunda cihada devam eden Müslüman Arapların isimlerini esas alarak isimlendirdi. İlk Haşim kabilesindeki askerleri kaydetti. Bunda da Resûlullah (sav)'e olan yakınlığı esas aldı. Daha sonra da diğer tabakaları kaydetti. Her Müslüman için belli bir meblağ tayin etti. Resûlullah (sav)'in eşlerine de atiyeye tayin etti. Diğer Müslüman erkek, kadın ve onların çocuklarını ve köleleri de kaydetti.⁷⁰⁴ Bu divanları kurmakla Ömer (ra) Allah yolunda cihada ne kadar önem verdiğini ortaya koydu. Allah yolunda savaşan mücahitlerin haklarını korudu. Divanların Arapça olarak tutulmasına dikkat etti ve

703 Fütuhu'l-Büldan, s. 436.

704 Siyasetü'l-Mal, s. 160.

bu işte Kureyş'in neseb bilginlerini ve kabiliyetli olanlarını kullandı. Daha sonra divanların İslâm devletinin her bölgesinde faaliyet göstermesini söyledi. Buralardaki divanları da o bölgelerin dilleriyle olmasını öngördü. Fakat divanların Arapçalaştırılması ancak Abdülmelik b. Mervan ve oğlu Velid zamanında gerçekleşti. Divanların teşkil edilmesinden sonra Ömer (ra) malları burada bir yıl zarfında biriktirip daha sonra taksim ediyordu. Çünkü böyle yapmanın bereketli olacağını düşünüyordu. Ayrıca malın toplu halde bir yerde tutulmasının emniyet tedbirlerini gerektirdiğini de biliyordu. Ömer (ra) zamanında beytûlmalin başında Zeyd b. Erkam bulunuyordu. Ebu Ubeyd, Abdülkari'den gelen bir senedle şunu aktarmıştır: Erkam, "ben Ömer (ra) zamanında beytûlmalin başında bulunuyordum" demiştir.⁷⁰⁵

HZ. ÖMER (RA) ZAMANINDA DEVLETİN HACAMALARI

Beytûlmalin harcamaları üç kısımdan oluşuyordu: Zekât ve ilgili kısımlara harcananlar, cizye, haraç, öşür ve ilgili kısımlara harcananlar, ganimetler ve ilgili kısımlara harcananlar. Kur'an-ı Kerim, sünnet-i nebeviye ve sahabe uygulaması bunların kısımlarını açıklamıştır:

1. Zekât'ın Harcandığı Yerler

Allah (cc) zekâtın verileceği yeri Kur'an'da açıklamıştır: "Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere, yolcuya mahsustur. Allah pek iyi bilendir, hikmet sahibidir."⁷⁰⁶

Fakirler ve miskinlere Ömer (ra) zamanında bu maldan verilirdi. Bununla fakirlikten ve başkasına muhtaç olmaktan kurtulmaları hedeflenirdi. Ömer (ra), "Size zekât verilirse başkasına muhtaç olmazsınız" derdi. Bu ifade Ömer (ra)'ın ortaya koyduğu bir siyaseti açıklamaktadır. Bu da onlara yetecek miktarda yardımın yapılması şeklindeydi. Bu yardımlar geçici fakirleri, sürekli olanları ve hastalıktan dolayı fakir düşen-

⁷⁰⁵ Fıkhu Zekat, I, 318.

⁷⁰⁶ Tevbe, 9/60.

leri kapsıyordu. Zekât bu sınıflar içinde yer alan insanlar için daimi ve düzenli bir yardım demektir. Bu da hallerini düzeltinceye kadar devam ederdi. Çalışmaktan âciz olanlar eski güçlerine kavuşuncaya dek, boşta olanlar da bir iş temin edinceye kadar yardım alırlardı. Ömer (ra)'ın yürüttüğü bu siyaset bırakın Müslümanları, Ehl-i kitabın fakir ve miskinlerini bile içine alıyordu. Onlar cizyeden muaf olduklarında zekât alırlardı.⁷⁰⁷ Zekât, zekât işinde çalışanlara da verilmekteydi ve bunların çeşitli vazifeleri vardı. İşleri, bütünüyle zekâtın tanzimiyle, kimlere verileceği ve kimlerin alması gerektiğiyle ilgiliydi. Peki, kimlere zekât vermek gerekirdi? Verilecek olan miktar neydi? Verilecek olanlar nasıl bilinecekti? Sayıları ne kadardı? İhtiyaçları, bunu karşılayacak malın miktarı ve buna benzer hususlar tümüyle zekât işiyle alakalıydı. Bu konular uzman kişiler ve bunların yardımcıları tarafından takip edilmesi gerekiyordu. Müellefe-i kuluba (kalpleri İslâm'a ısındıracak olanlara) gelince, Ömer (ra) onları zekât verilecek olanların içinden çıkardı. Bunu da İslâm'ın artık güçlendiği ve böylece onlara ihtiyaç kalmadığı şeklindeki bir düşünceden dolayı yaptı.

Bu yüzden sekiz kısımdan oluşan “zekât verilecekler” listesinden onları çıkardı. Fakat asrımızda bu durum çeşitli şekillerde önümüzde durmaktadır. Burada müellefe-i kulub için çeşitli şartlar öne sürenler bulunmaktadır. Bazı İslâm düşmanları ve yerinde sayan bir kısım dâvetçi Müslümanlar, Ömer (ra) zamanında bu sınıfın zekât verilecek olanlar içinden çıkarılması hâdisesini dillerine dolayarak Ömer (ra)'ın bir nassı ortadan kaldırdığını iddia etme yoluna gitmektedirler. Bu doğru bir iddia değildir ve hakikatle de bağdaşmamaktadır. Ömer (ra) bir hikmet ve haklı bir nedenden dolayı bunlara zekât vermeyi durdurdu. O da şudur: İslâm o sırada izzet kazanmış, güçlenmişti. Nitekim daha önce İslâm zayıf haldeydi. Fakat durum değişince Ömer (ra) bunların kalplerinin İslâm'a ısındırılmasına gerek kalmadığını düşündü.⁷⁰⁸

Sahabiler Ömer (ra)'ın kararına muvafakat gösterdiler. Bu muvafakat gelişigüzel olmamıştır. Ancak yeterli delillerin sunulmasından sonra gerçekleşmiştir. Ömer (ra) neden bunu yaptığını delilleriyle ortaya koyarak sahabileri ikna ettikten sonra onları zekât verilecekler sınıfından çıkardı. Çünkü İslâm artık güçlenmiş, çeşitli milletler İslâm'a girmiş ve bu yüzden de bir avuç miktar insandan oluşan böyle bir sınıfa zekât ver-

707 Siyasetü'l-Mal, s. 172.

708 A.y. s. 177.

menin bir anlamı kalmamıştı. Çünkü artık Müslümanlar onlardan değil, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlar Müslümanlardan korkmalıydı. Kaldı ki kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanların zekâtındaki hakkı nesilden nesile devreden bir hak da değildi.⁷⁰⁹ Ömer (ra) Kur'an'ın bu nassı karşısında donuk bir düşüncede de değildi. Onun bu nasstan anladığı şey, Arapların önde gelenlerinin İslâm'a girmesiyle İslâm'ın güçlendiği ve bunların Müslüman olarak kaldığı düşüncesi idi.

Ömer (ra) nassın ortaya koyduğu illete baktı, onun zahirine yönelmedi. Ona göre İslâm artık güçlenmiş, başkasına ihtiyaç duymayacak bir dereceye ulaşmıştı. Bu durumda onlara zekât vermek, kendilerine bir sığınma ve itaat etme anlamına gelecekti. Fakat onlara zekâtın verilmesindeki asıl sebep artık oradan kalkmıştı. Dolayısıyla zekât vermek de gerekmeyecekti. Burada, "Ömer (ra), kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara zekât vermeyi ortadan kaldırmakla Kur'an'ın nassını uygulamadan kaldırmıştır. Çünkü bu davranış âyeti neshetmek demektir ve bunu da ancak bu hükmü ortaya koyan şari (kanun koyucu) yapar. Resûlullah (sav)'den sonra da âyet neshetmek yoktur" demek doğru değildir.⁷¹⁰ Ömer (ra) şartların değişmesini göz önünde bulunduruyor ve nassların temelindeki esasın bu şartlar üzere bina edildiğini de biliyordu. Nassların zahiriyle yetinmiyordu.

Kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışanlara ve yolda kalmışlara da zekât verilir. Kur'an-ı Kerim her ne şekilde olursa olsun yolda kalmışlara zekât verilmesini öngörmüş, onlara feyden ve ganimetin beşte birinden pay ayırmıştır. İslâm'ın yolda kalmış yabancılara özen gösterilmesi şeklindeki emri hiçbir düşünce ve sistemde olmayan bir hükümdür. Resûlullah (sav) ve Ebubekir (ra)'ın yaptıkları da bunu destekler mahiyettedir.

Ömer (ra) kendi zamanında un ambarı adı verilen bir yer bina etmişti. Buraya un ve kurutulmuş ekmek, hurma ve kuru üzüm konurdu. Bunlar ihtiyaç sahiplerine dağıtılırdı. Yolda kalmış olanlar, misafirler ve Ömer (ra)'a konuk olanlar buradan yardım görürlerdi. Ömer (ra), Mekte ile Medine arasında çalışan memurlar görevlendi, yolda kalmış kimselerin su mekânlarına nakledilmesini, böylece meşakkatten kurtulmalarını sağladı.

Zekât verilecek olanların bu sekiz sınıfla sınırlandırılması İslâm devletinin bunları gözetmesini, hallerinden haberdar olmasını ve bunlar

709 el-Eb'adu Siyasiyye li Mefhumi'l-Enam fi'l-Islam, s. 306.

710 İctihad fi'l-Fıkh, s. 132.

için kayıtların tutulmasını gerekli kılar. Devlet buna en üst düzeyde alâka göstermelidir. Medine’de zekât için özel bir divan vardı. Diğer belde-lerde de şubeleri bulunuyordu. Bütün bunlar Ömer (ra)’ın divanları kur- masından sonra gerçekleşmiştir. Kur’an-ı Kerim’in zekât verilecek kim- seleri sekiz kısma ayırması çeşitli dinî, siyasî ve toplumsal maslahatları içermektedir. Bu maslahatlar Allah yolunda savaşı sürdürmek, bu savaşı- ta yer alacak olan orduları oluşturmak, fakirlik sorununu çözmek, dini muhafaza etmek, ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmak şeklinde tezahür etmiştir. Zekât; toplumun gereksinimlerini, emniyeti ve fertler arasında- ki ülfet ve muhabbeti kendi içinde barındıran bir müessesedir.

2. Cizye-Harac ve Öşrün Harcandığı Yerler

Halifelerin, âmillerin ve askerlerin maaşları, Hz. Peygamber (sav)’in aile fertlerinin, savaşan mücahitlerin geride kalan eşlerinin ve daha baş- ka kimselerin aldıkları atıyyeler bunlardan karşılanırdı.

Halife Ömer (ra) için atıyye olarak beş bin dirhem, bir rivayete gö- re de altı bin dirhem belirlenmişti.

Âmillerin, yani bölge valilerinin aldıkları atıyye: Ömer (ra) her bir vilayete bir vali tayin etti. Bunlar gayet dirayetli kimselerdi. Bunların ya- nına da onlara yardımcı olmaları maksadıyla zekât memurları, kadılar, kâtipler, haraç memurları ve daha başka görevliler verildi. Namaz ve ze- kât görevini yürütecek olan âmil idi. Bu aynı zamanda vali demekti. Tah- sil işine bakan görevliye de âmil denirdi. Arazilerin ölçümünü yapacak, vergileri takdir edecek ve insanların adedini tespit edecek olan da yine bu şahıs idi. Bunların tecrübe ve deneyimleri fazla olurdu. Bunların her birine durumlarına ve işlerine göre maaş verilirdi. Maaş tayin edilirken bölgenin durumu, uzaklık ve yakınlığı, gelirlerinin çokluğu, bölgede ha- yatın pahalı ya da ucuz oluşu göz önüne bulundurulurdu. Bunlar için sa- bit bir maaş sözkonusu değildi.⁷¹¹ Âmillik müessesesinden bahsedilir- ken inşallah bu konu geniş şekilde ele alınacaktır.

Askerlerin atalarına gelince, Ömer (ra) orduya önem vermiş, ordu- gâhlar için divanlar teşkil etmiş, askerlere erzakı taksim ederken onların Resûlullah (sav)’e olan yakınlıklarını ve İslâm’daki geçmişlerini esas al- mıştı. Bu yüzden ilkin Resûlullah (sav)’in Ehl-i Beytiyle iç içe yaşamış

⁷¹¹ Siyasetü’l-Mal, s. 198.

olanlardan başlanırdı ki bunlar da Benu Haşim'den olup onların adına Hz. Abbas erzakı teslim alır ve dağıtırdı. Bunlardan sonra Resûlullah (sav)'in zevceleri gelirdi. Onlar da Ehl-i Beyt'ten ayrı olarak atıyyelerini alırlardı. Diğer Müslümanlara gelince, onlar da Allah yolunda katıldıkları cihad ameliyesindeki derecelerine göre atıyye alırlardı. İlk önce Bedir ehliyle işe başlanırdı. Sonra da Bedir savaşından sonra başlayıp Hudeybiye'ye kadar devam eden süreçte vuku bulan savaşlara katılmış olanlara taksim etti. Ardından da Hudeybiye ile Ridde savaşı arasında gerçekleşen savaşlara katılan kimselere taksimde bulundu. Bunlardan sonra da sırayla Kadisiye, Yermük vb. savaşlara iştirak edenlere taksimde yer verildi. Bunun yanında savaşanların eşleri, yeni doğmuş çocukları, ev işlerinde hizmet için çalıştırılan gençler ve kaybolmuş kimseler de bu taksimde pay sahibiydiler. Hatta bunların yıllık atıyyeleri bile tahsis ediliyordu. Bu hususta en düşük rakam yüz dirhem idi. Çocukların, yaşlarının ilerlemesiyle birlikte alacakları atıyye de artış gösteriyordu. Mevali için tahsis edilen atıyye bin ile iki bin dirhem arasındaydı.⁷¹² Halife Ömer (ra)'ın askerler için tahsis ettiği atıyye konusunda gelen rivayetler aynı rakama işaret etmektedir. Fakat miktarları konusunda bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Atıyyenin ne kadar olduğu konusunda verilen güvenilir rakamlara bakılacak olursa, Resûlullah (sav)'in eşlerine verilen atıyyenin yıllık on bin dirhem olduğudur. Ancak Cüveyriye, Meymune ve Safiyye'nin aldığı miktarlar bu rakamın altında olmuştur. Daha sonra bu rakam on iki bin dirheme çıkmıştır. Saifye ve Cüveyriye'nin yıllık atıyyeleri altı bin dirhemdi. Hz. Aişe (ra), Hz. Peygamber (sav)'in eşleri arasında bir eşitliğe gidilmesini istemiştir. Ömer (ra) de bunu kabul etmiştir.

Muhacir ve Ensar'ın aldığı atıyye miktarı dört bin dirhem idi. Bu da yıllık fakat Abdullah b. Ömer'in atıyyesi üç bin beş yüz dirhemdi. Bunun sebebiyse onun babasıyla beraber hicret etmesiydi. Çünkü o, yalnız başına hicret eden bir Muhacir olarak kabul edilmemişti. Hicret esnasında çocuk yaşıyordu. Daha sonra Muhacirlere bin dirhem arttırma yoluna gidildi. Böylece senelik olarak beş bin dirhem aldılar. Bu rakamın Bedir'e katılan Muhacir ve Ensa'ra tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Hudeybiye anlaşmasına katılanların atıyyesi ise üç bin dirhemdi. Her bebeğin atıyyesi ise yüz dirhemdi. Fakat bebeğin sütten kesilmesi icap ediyordu. İnsanlar atıyye alabilsin diye bebekleri sütten kesme konusunda acele dav-

712 Yakubi, Tarih, II, 153.

ranıyorlardı. Bunun önüne geçmek için her bebeğe yüz dirhem verme yoluna gidildi.

Mevaliye gelince onların önde gelenleri için iki bin dirhem tahsis edilmişti. Meselâ Hürmüzan adlı mevali Müslüman olduğunda iki bin dirhem atıyye almıştır. Verilen yıllık atıyyenin yanı sıra değişik zamanlarda verilen atıyyeler de vardı. Meselâ aylık olarak buğday verilmekteydi. Ömer (ra) halifeliğinin son zamanlarında şunu söylemiştir: “Şayet mallar çoğalırsa her erkeğe dört bin dirhem tahsis edeceğim. Bin dirhem cihada sefer için, bin dirhem silahı için, bin dirhem ailesi için ve bin dirhem de savaşta kullandığı bineği için olacaktır.”⁷¹³

Ömer (ra) her Müslüman'ın, doğumlarından ölümlerine kadar beytülmalde hakkının olduğunu düşünüyordu. Bunu şu sözleriyle ilân etmişti: “Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin olsun ki, (bunu üç defa tekrarlamıştır) hiç kimse yoktur ki bu malda bir hakkı olmamış olsun. Bu ona verilecek ya da belli bir sebepten dolayı verilmeyecektir. Hiçbir köle yoktur ki bunda hakkı olmasın, bu konuda ben de sizin gibiyim. Fakat bizler Allah'ın kitabına göre taksimattan nasipleniyoruz. Resûlullah'a göre bundan pay almaktayız. İnsanlar İslâm uğrunda mâruz kaldıkları belalara göre bu maldan nasiplerini alırlar. İslâm'daki önceliklerine göre, yaptıkları hizmete göre, ihtiyaçlarına göre atıyyede yer alırlar. Şayet ömrüm yeterse bir çobanın bana San'a dağı büyüklüğünde getirdiği maldan nasibi olacak ve daha içinde herhangi bir sıkıntı hissetmeden bundaki hakkı kendisine verilecektir.”⁷¹⁴

Burada işaret etmemiz gereken bir önemli husus da Ömer (ra)'ın atıyye dağıtımında Müslümanlar arasında eşitliğe varan derecede bir dağılımda bulunmaması düşüncesidir. Bu konudaki dayanağı ise Resûlullah'a yakın olanları, ahabın büyüklerini, Ensar ve Muhacirin önde gelenlerini, İslâm'da bir hizmeti ve geçmişi bulunanları, cihadda zorluk ve meşakkate mâruz kalanları göz önünde bulundurup bunların atıyye yönüyle daha geniş miktarda pay alacaklarını düşünmesiydi ve kararı da bu yönde oldu. İslâm toprakları onun halifeliği döneminde en geniş sınırlarına kavuştu.

O, İslâm fıkhnı, onun hedef ve maksatlarını çok iyi biliyordu. Mal hususunda nasıl davranacağını gayet güzel biliyordu. İnfak yoluyla elinde birikmiş bu malları toplum maslahatı için ne şekilde kullanacağını

713 Siyasetü'l-Mal, s. 203.

714 İbn Sâd, Tabakat, III, 299.

anlamış biriydi. Bu sayılan kimselerin iktisadi yönden güçlü olmalarının, topluma etki etmeleri açısından güzel neticeler doğuracağını düşünüyordu. Bu gruplarda yer alan insanların iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmada daha güçlü kimseler olması gerektiğinin anlamıştı. Bu yüzden atıyye dağıtımında üstünlük ve eşitlik ilkeleri konusunda bir değişiklik yapılması gerektiği düşüncesini ön plana çıkardı. Bunu halifelüğünün son zamanlarında dile getirip şunu söyledi: “Şayet ömrüm yeter de insanlara da kabul ettirebilirsem insanların atıyyeyi ilk alanla son alan arasında bir fark kalmayınca kadar dağıtımda bulunacağım. Onları eşit hale getireceğim.”⁷¹⁵ Kamu malları konusundaki düşüncelerine gelince, şunu söylemiştir: “Allah (cc) bu mallara beni bekçi ve taksim edici kıldı.” Bu sözlerden sonra da “Bilâkis Allah onları taksim etmektedir” demiştir. Önüne gelen malların arttığını görünce ağlamış ve sonra da şunları söylemiştir: “Hayır...Bu mal hangi topluluğa verilirse onlar arasında düşmanlık ve nefrete yol açar.” Celula savaşında elde edilen ganimetlere bakınca şu âyeti okumuştur: “Nefsanî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağlam hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı.”⁷¹⁶ Ardından da, “Ey Allah’ım, ancak bize süs olarak verdiklerinle sevinebiliriz. Ey Allah’ım, bizi bunları hakkıyla dağıtanlardan kıl, bu malların şerrinden sana sığınıyoruz” dedi.

3. Ganimetlerin Harcandığı Yerler

Ganimetlerin dağıtılacağı yerleri Allah ve Resûlü belirlemiştir. Nitekim âyette şöyle geçmektedir: “Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah’a, Resûlü’ne, onun akrabalarına yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.”⁷¹⁷ Beşte birin dışında kalan dördlük kısım ise ganimeti elde etmek için savaşanlara taksim edilir. Süvari olanlara üç pay, bunun ikisi atı, biri de kendisi içindir. Savaşa piyade olarak katılana da bir pay verilir.⁷¹⁸ Resûlüllah (sav) hayattayken aldığı payı kendisi için alır, kendisine ve eşlerine harcardı. Bu paydan geriye kalan kısımda toplumda ihtiyaç içinde olan kimselere verilirdi.

⁷¹⁵ Asru'l-Hilafe, s. 21.

⁷¹⁶ Ali-Imran, 3/14.

⁷¹⁷ Enfâl, 8/41.

⁷¹⁸ Ebu Yusuf, Harac, s. 22.

Hız. Peygamber (sav)'in yakın akrabaları da ikinci grubu oluşturmaktadır. Bunlar Haşimoğulları olup Abdulmuttalib'in evlatlarıydı. İslâm'a girip dâvette bulunan kimselerdi. Hız. Peygamber (sav)'in vefatından sonra bu iki hissenin kime dağıtılacağı konusunda ihtilâf çıkmıştır. İki paydan maksat Resûlullah (sav) ve akrabalarının payıydı. Bir kısım insanlar demişlerdir ki: "Resûlullah (sav)'in payı onun yerine geçen halifenin payıdır." Bazıları da bunun Resûlullah'ın akrabalarının hakkı olduğunu söylemiştir. Çünkü "ona en yakın kimse akrabalarıdır" görüşünü öne sürmüşlerdir. Sonra da bu payların askerlerin teçhizatı için harcanması yolunda görüş birliğine varılmıştır. Bu da adı geçen payların kamu menfaati için kullanılması demekti. Askerlerin teçhiz edilmesi, sınır şehirlerinin korunması, devletin güçlenmesi yolunda kullanılması bu hususa girer. Fakir, miskin ve yolda kalmışların payına gelince tıpkı Resûlullah (sav) zamanında olduğu gibi devam etmiştir. Ömer (ra) zamanında bu hususta herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Bu anlatılanlar Ömer (ra) zamanındaki malî siyasete dair bilgilerdir. Peki, Ömer (ra), malî siyasetin geliştirilmesi konusunda neler yaptı? Ömer (ra) mal hususunda oldukça temkinli ve vera sahibiydi. Bu konuda şunu söylemiştir: "Size Allah'ın malından bana helâl olanı haber vereyim mi? Yaz ve kış için birer elbise, hac ve umre için de giyeceğim bir elbise. Kureyş'ten normal herhangi bir adamın azığı kadar erzak. Ben Müslümanlardan herhangi biri gibiyim, onlara isabet eden bana isabet eder."⁷¹⁹ Bir başka sözünde şunu söylemiştir: "Allah'ım biliyorsun ki ancak hak ettiğim şeyi yemekteyim. Hak ettiğimi giymekteyim. Ancak hakkım olanı almaktayım." Bir başka sözünde de "Ben, Allah'ın malını bir yetimin malıymış gibi görüyorum. Kimin buna ihtiyacı yoksa isteme konusunda iffetli davran. Fakir olan da bunu iyilikle yesin" demiştir.⁷²⁰

4. Devletin İktisadi Durumunu Geliştirmeye Dair

Yapılan Bazı İşler

İslâmî Paranın Çıkarılması

Para, altın ve gümüş gibi değerli madenlerden imal edilir. Bu, toplumsal hayatın kaçınılmaz bir aracıdır. Özellikle de insanlar ve devletler

⁷¹⁹ İbn Şebbe, Tarihu'l-Medine, II, 698.

⁷²⁰ İbn Sâd, Tabakat, III, 313.

arasında önemli bir araç olarak işlev görmektedir. Bundan kaçış yoktur ve ilk İslâm devleti de Müslümanlar da ve diğer insanlar da bu hususa gerekli alâkayı gösterdiler. O dönemde Müslümanlara komşu olan devletler İslâm devletiyle ilişki içerisine girdiler. Bunlar medeniyet inşa etmiş devlet ve ülkelerdi. Ömer (ra) idari bir mesele olarak parasal konularda bazı düzenlemeler yaptı. Yapılanlar, dâhili meselelerde olduğu gibi diğer ülkeleri ilgilendiren meselelerde de kendini gösterdi. Bize ulaşan tarihi bilgiler şuna işaret etmektedir: Ömer (ra), Hz. Peygamber (sav) ve Ebubekir (ra) zamanında kullanılan paraların tedavülde kalması yoluna gitti. Bunlar İslâm'dan önce de kullanılan paralardı. Bu paraların üzerinde Herakleious ve Kisra'nın yanan ateşinin resmi bulunuyordu. Ömer (ra), bu paraların, Hz. Peygamber (sav) ve Ebubekir (ra) zamanında tedavülde geçerli olan resmi değerlerini korudu. Bunun yanında paraların üzerine "caiz" (geçerli) kelimesini koydurdu. Bunu da sahte olanlarından ayırmak için yaptı. Buna göre İslâmî ilk dirhemi bastıran ve bunu tedavüle koyan kimse Ömer (ra) 'dir. Maverdi, "İslâmî dirhemini miktarını tespit eden Ömer (ra) 'dir" demiştir. Markizi ise, "İslâm'da ilk parayı bastıran Ömer (ra) 'dir ve bunu hicri 18 yılında yapmıştır. Sasanilerin kullandığı paranın üzerini nakşederek bunu yapmıştır. Üzerine "Hamd Allah'adır" ibaresini eklemiştir. Bazı paralara da "Lailahe illalah" lafzını kazdırmıştır. Paraların bir kısmına da Halife Ömer (ra)'ın ismi yazılmıştır."⁷²¹ Görüldüğü üzere Ömer (ra), hem Müslümanlar hem de diğer insanlar için zaruri bir durum olan para meselesinde özel bir düzenleme gerçekleştirmiştir. Daha sonra gelen Râşid halifeler de onu izlemişler, uygarlık ve medeniyetin ilerlemesiyle bu işi geliştirmişlerdir.

Ikta Araziler

Ömer (ra) insanlara verilen ıkta araziler konusunda Hz. Peygamber (sav)'in yolunu takip etti. Bundaki maksadı arazilerin ıslah edilmesiydi. Zübeyr b. Avvam, Cüf ile Kenat arasında yer alan bir araziye ıkta olarak almıştı. Mecaa b. Mürare el-Hanefi el-Hadrami de ıkta bir arazi edinmişti. Ayn şekilde Hz. Peygamber (sav) zamanında Uyeyne b. Hısn el-Fezari ve Akra b. Habis et-Temimi de boş duran bir araziye ıkta olarak almak istemişlerdi. Hz. Peygamber (sav) de bu arazileri onlara verdi. Bu arazileri ıslah etmek istiyorlardı fakat daha sonra Ömer (ra)'ın görüşünden dolayı bu araziler onların elinden alındı. Çünkü Ömer (ra) onların ısl-

721 Şüzuru'l-Ukud fi Zikri'n-Nukud, s. 31.

lâm'a ısındırılmalarına Müslümanların artık ihtiyaç duymadığını söylüyordu. Onlara "Hz. Peygamber (sav) sizleri İslâm'a ısındırmak istemişti. Çünkü o dönemde İslâm güçsüz durumdaydı. Fakat şimdi İslâm kuvvet kazanmış bulunuyor. Allah İslâm'ı aziz kıldı. Gidin ve bileklerinle çalışıp kazanın" dedi.⁷²²

Ömer (ra)'ın itirazı ıkta konusunda değildi. Aksine itirazı, insanların İslâm'a ısındırılmasının Müslümanlar açısından artık bir ihtiyaç hissetmediği konusundaydı. Ayrıca Ömer (ra) arazilerin ıkta yoluyla ıslahı konusunda Hz. Peygamber (sav)'in çizdiği yolu takip ederek daha da önemli adımlar attı. Şunu ilân etmişti: "Ey insanlar, kim bir araziye ihya ederse o onundur." Ömer (ra)'ın, arazileri, başkalarının eline geçmesin diye ıkta olarak vermekten kaçındığı şeklindeki haberler zayıf haberlerdir. Bu zayıf rivayetlerde bu işin sadece üç sene ile sınırlandırıldığı da ifade edilmiştir. Ömer (ra), Havvat b. Cübeyr'e ölü bir araziye ıkta olarak vermiştir. Zübeyr b. Avvam'a Akik arazisini tümüyle vermiştir. Ali b. Ebu Talib'e ise Yenbe arazisini vermiştir. Bu araziden bol bir su çıkmıştır. Ali (ra) bu araziye fakirlere vakfetmiştir. Diğer sahabilere de ıkta araziler verildiği konusunda rivayetler varsa da bunlar zayıf rivayetlerdir.⁷²³

722 Buhari, et-Tarihu es-Sağir, I, 81.

723 Nizamu'l-Hukm fi Şeria, II, 53.

100

100

100 100 100

100 100 100 100

100 100

100 100 100 100

100

100

100

100

100

100 100

100

100

100

100 100

100

100

100

100 100

100

100 100

100

100 100

100

100

100

100

100

100

100 100

100

100

100

100 100

YARGI MÜESSESİ

İslâm'ın yayılması, Ömer (ra) zamanında sınırlarının genişlemesi ve Müslümanların başka milletlerle irtibata geçmesi neticesinde devlet merkezi olan yeni Medine'nin, yargı konusunu geliştirmesi gerekti. Halifelinin önüne çok sayıda işler geliyordu. Değişik şehirlerde bulunan valilerin uğraştığı sorunlar dal-budak salmış haldeydi. Çekişme ve münakaşalar artmış durumdaydı. Ömer (ra) valilikleri bir birine bağımlı olmaktan kurtarıp yargı işini müstakil bir müessese haline getirmeyi gerekli gördü. Böylece her vilayet kendi işleriyle alâkadar olacaktı. Yargı müessesesi için müstakil kadılar tayin edildi. Her kadı kendi bölgesinin işlerini yürütüyordu ve validen bağımsızdı. Bunu ilk yapan Ömer (ra)'dir.

Çeşitli şehirlere kadılar tayin etti. Bunlar Kûfe, Basra, Şam ve Mısır'da bulunup direkt olarak halifeye bağlıydılar. Bu durum, halifenin tayin etmesiyle olduğu gibi bir valinin bu işe bakmasıyla da gerçekleşebiliyordu. Bu da gösteriyor ki İslâmî liderlik tümüyle halife Ömer (ra)'m şahsında temsil ediliyordu. O, devletin işlerinin bir düzen ve sisteme oturtulması yolunda kaide ve ilkeler koymada gayet dirayetliydi. Hâlbuki Avrupa bunu ancak 18. yüzyılda başarabilmiştir. Bunu da devlet işlerinin bir düzene konması ve vatandaşların hukukunun korunması yolunda büyük bir zafer olarak telakki etmiştir. "Kanunların Ruhu" adlı kitabın yazarı olan Monteskiyo bundan bahsederken bu işin pratiğe dökülmesi konusunda herhangi bir cümle yazabilmiş değildir. Yazdıklarının gerçekleşmesi ancak 19. yüzyılın başlarında olmuştur. Bu da Fransız devriminde sonraki bir zamana denk gelmiştir. İslâm ise bunu tam 14 asır önce ortaya koymuştur ve getirdiği düzenin aslî bir unsuru kabul etmiştir. Bu aslî unsurun, Hz. Peygamber (sav)'in Muaz b. Cebel (ra) Yemen'e gönderdiği sırada ortaya çıktığını görüyoruz. Resûlullah (sav)

ona, "Ey Muaz (ra)! Neyle hüküm vereceksin?" diye sormuş o da Allah'ın kitabıyla, demiştir. Hz. Peygamber (sav), orada bir hüküm bulamadığında ne ile karar vereceğini sorduğunda bu sefer Resûlullah'ın sünnetiyle, demiştir. Burada da bulamadığında ne ile hüküm vereceğini sorduğunda Muaz (ra) bu sefer kendi görüşüyle hüküm vereceğini söylemiştir. Hz. Peygamber (sav) de bunu tasvib etmiştir.⁷²⁴ Ömer (ra) ise yargı ve ilgili konularda gelişmeye götürecek kararlar aldı. Yargı işinin yalnız başına bir müessese olması yolunda adımlar attı. Kadılığın müstakil bir müessese olması, Ömer (ra)'ın bazı sorunlarda ayrı bir yol takip etmesine mani olmamıştır. Belki de bazı valilerini sorunları araştırma işinde icracı olarak iş yapabilmeleri konusunda serbest bırakmıştır. Ömer (ra), onlarla yargı işleri konusunda mektuplaşırdı. Önce Basra, sonra da Kûfe'de valilik yapmış olan Muğire b. Şu'be'ye, Şam valisi Muaviye'ye ve Ebu Musa el-Eş'ari'ye yargı konusunda mektup yazmıştır.

Kadılar gittikleri vilayetin tüm yargı işlerine bakan kimselerdi. Onlar ya direkt olarak halife tarafından ya da halifenin emriyle vali tarafından tayin edilirdi. Kadı'nın makamı kendi vilayetindeydi ve otoritesi bulunduğu vilayette geçerliydi.⁷²⁵ Hemen hemen her vilayette yargı müessesesi kurulmuştu. Kûfe, Basra ve Mısır bu şekildeydi. Bazı valiler aynı zaman da yargı işine de bakıyorlardı. Fakat bu, valilerin bu işle uğraşmaları durumunda kendi asli işlerinin aksamadığı zamanlarda geçerliydi. Ömer (ra), bu konuda valileriyle mektuplaşırdı. Kadıların Medine'de bulunduğu sırada onun da bazı meselelere dair hüküm verdiği olurdu. Ömer (ra), kendi zamanında sadece yargı işiyle görevlendirdiği kadılar şunlardır:

Abdullah b. Mes'ud: Ömer (ra), onu Kûfe kadısı olarak tayin etmişti. Katade'nin Miclez'den rivayet ettiğine göre Ömer (ra) Ammar b. Yasar'i Kûfe halkına namaz kıldırması için, Abdullah b. Mes'ud'u da beytül-mal görevlisi ve kadı olarak görevlendirmişti.⁷²⁶

Selman b. Rebia: Ömer (ra), onu ilkin Basra'ya sonra da Kadisiye'ye kadı olarak tayin etmiştir.

Kays b. Ebu As el-Kureşi: Ömer (ra), onu Mısır'a kadı olarak tayin etmiştir.

Kadılık ve valilik görevlerini birlikte yürütenlere gelince:

⁷²⁴ Nizamü'l-Hükm, II, 53.

⁷²⁵ Atiye Mustafa, el-Kaza fi'l-islam, s. 77.

⁷²⁶ Veki', Ahbaru'l-Kudat, II, 188.

Ya'la b. Ümeyye: San'a valisiydi.

Süfyan b. Abdullah es-Sekafi: Taif valisiydi.

Muğire b. Şu'be: Kûfe valisiydi.

Muaviye b. Ebu Süfyan: Şam valisiydi.

Osman b. Ebu As es-Sekafi: Bahreyn ve Amman valisiydi.

Ebu Musa el-Eş'ari: Basra valisiydi.

Umeyr b. Sa'd: Hıms valisiydi.

Ömer (ra), bunlardan Muaviye'yi hem kadılık hem de valilikte, Muğireyi ve Ebu Musayı da sadece valilikte bıraktı.

Ömer (ra)'ın Medine'deki kadısı Ali (ra), Saib b. Ebu Yezid ve Zeyd b. Sabit idi. Nafi şunu rivayet etmiştir: "Ömer (ra) Zeyd b. Sabit'i kadı tayin etti ve ona maaş bağladı."⁷²⁷

I. Ömer (ra)'ın Kadılara Gönderdiği Önemli Bazı Mektuplar

Ömer (ra) yargı ve mahkemeler konusunda önemli ilkeler ortaya koydu. İslâm hukukuyla uğraşanlar, bu ilkelerin açıklanması ve ek bazı açıklamalar konulması konusunda önemli çalışmalar yapmışlardır. Ömer (ra)'ın ortaya koyduğu ilkeyi, Ebu Musa'ya yazdığı şu mektupta görmekteyiz:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın kulu Mü'minlerin Emiri Ömer b. Hattab'dan Ebu Musa Abdullah b. Kays'e! Allah'ın selâmı üzerine olsun. Evet...Hüküm verme meselesi güçlü bir farzdır ve tâbi olunan bir sünnettir. Önüne bir mesele geldiğinde iyice anlamaya çalış. Hakkı konuşup da gerçekleştirmemek fayda vermez. İnsanlar arasında adaletle hüküm ver! Böyle yap ki güçlü olanlar senden cesaret bulup da yanlış yapmasınlar. Zayıflar da senden dolayı ümitsizliğe düşmesinler.

Iddiada bulunanlara delil getirmelerini söyle! Suçu inkâr edenlerden de yemin içmelerini iste. Müslümanlar arasında sulhu sağlamak caizdir. Ancak bu sulh bir haramı helâl, helâli da haram kılmıyorsa. Geride kalan bir günde verdiğin bir hükme tekrar dönmekten geri durma, çünkü ertesi günde aklına, seni en doğruya götürecek bir düşünce gelebilir. Hak, zamanın geçmesiyle kaybolacak değildir. Hakka tekrar dönmek bâtıl üzere devam etmekten hayırlıdır.

Kitap ve sünnette olmayıp da tam kavrayamadığın konuları iyice kavramak için gayret göster. Sonra benzer konu ve meselelerden yardım almaya çalış! Emsallerine bak! İşler arasında mukayesede bulun sonra da takvaya en yakın olanı tercih et! Hakka en çok benzeyene sarıl! İddiada bulunanın hakkının saklı olduğunu ve hakkına dair delil getirmesini söyle. Şayet bir delil getirirse hakkını alır, aksi takdirde ona, karşı tarafa hakkını helâl etmesi söylenir. Yargı işine önem ver, çünkü o şüpheleri ortadan kaldıran bir amel, karanlıkta kalan meselelerin aydınlığa çıkmasını sağlayan bir çabadır.

Müslümanlar birbirlerine benzerler. Biri diğerine yanlış yaparsa had cezasıyla cezalandırılır. Yalan yere şahitlik yapıp yapılmadığını araştır, bu işte dostluk ve akrabalığa aldırış etme! Allah (cc) gizli kalmış durumlardan seni sorumlu tutmaz. Bunun için yeminleri ve getirilen delilleri göz önünde bulundur. Sabırlı ol, hasma karşı eziyet vermekten kaçın. İnsanlar arasında meydana gelen düşmanlıklarda da hissi davranmaktan uzak dur. Yargı işi hakikat işidir ve Allah onun sayesinde büyük ecir verir, insanı iyilikle mükâfatlandırır. Kimin niyeti sahih olur ve kendi nefsinin bu konuda yoklarsa insanlar arasında hüküm vermede Allah (cc) ona yeter. Kim de içinden olmayan bir amelle sırf insanlar görsün diye uğraşırsa Allah (cc) onu rezil eder. Allah'ın vereceği sevap, rızkı hemen vermesi ve rahmetinin hazinelerine dair senin düşüncen nedir? Vesselam."⁷²⁸

Bu mükemmel mektup, kadı'nın edeb ve ahlâkı, muhâkeme usulü ve daha başka konularda birçok bilgiyi bir araya getirmiştir. Âlimler asırlar boyunca bu esasları şerhetmeye yönelmişler ve bunları irdeleyenler bu sözler karşısında hayretlerini gizleyememişlerdir. Şayet Ömer (ra)'ın diğer özellikleri olmasaydı, bu sözleri, onun mütefekkir ve en büyük hukukçulardan olması için yeterdi. Hukukun, kanun ve prensipleriyle yayılmış olduğu ve öğrencilerin bunları okullarda ders olarak gördükleri şu günlerde, bir devlet başkanı bunları yazmış olsaydı herhalde o kimse Ömer (ra) 'den daha büyük biri kabul edilirdi.

Ömer (ra) bunları on dört asır öncesinden yazmış olduğu halde neden hukukçuların en büyüğü olarak kabul edilmemekte? Kaldı ki o, söylediklerini herhangi bir kitaptan nakletmediği gibi bu konuda başka birinden de yardım almış değildir. Bunları kendi aklıyla bulmuştur. Bunlar onun ortaya koyduğu binlerce faydalı sözlerden sadece bir kaçıdır. Bunları Resûlüllah (sav)'in, onun kalbine diktiği bir ağaçtan devşirmiş-

tir. Bu ağaç kendisi Daru'l-Erkam'a girip de, "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehadet ederi ki, Muhammed O'nun elçisidir" dediği günde dikilmişti.⁷²⁹ Bu önemli mektuplardan biri de Ebu Ubeyde'ye gönderdiği şu mektuptur: "Evet... Sana öyle bir mektup yazdım ki bunda kendi nefsim'e düşen payı da ihmal etmemiş bulunuyorum. Şu beş haslete sarıl ki, dinin sana fayda versin. Bunlara en güzel şekilde sarıl: Davalı iki kimse karşına gelince onlardan âdil deliller ve kesin yeminler iste! Zayıf kimseye konuşma izni ver ki rahat konuşabilsin, kendini güçlü hissedebilsin. Yabancıya yardımcı ol! Aksi durumda ihtiyacını sana söyleyemeden dönüp evine gidebilir. Bunun sebebi ona aldırış etmemektir. Şayet bir konuda hüküm vermezsen insanları barıştırmaya yolunda gayret göster. Vesselam."⁷³⁰

Ömer (ra), Muaviye b. Ebu Süfyan'a da kaza işlerine dair bir mektup yazmıştır: "Evet... Sana öyle bir mektup yazdım ki bunda kendi nefsim'e düşen payı da ihmal etmemiş bulunuyorum. Şu beş haslete sarıl ki dinin sana fayda versin. Bunlara en güzel şekilde sarıl: Davalı iki kimse karşına gelince onlardan âdil deliller ve kesin yeminler iste! Zayıf kimseye konuşma izni ver ki rahat konuşabilsin, kendini güçlü hissedebilsin. Yabancıya yardımcı ol! Aksi takdirde ihtiyacını sana söyleyemeden dönüp evine gidebilir. Bunun sebebi ona aldırış etmemendir. Şayet bir konuda hüküm vermezsen insanları barıştırmaya yolunda gayret göster. Vesselam"⁷³¹

Kadı Şureyh'e ictihad konusunda şunları yazmıştı: "Önüne bir mesele getirilirse bunu Allah'ın kitabına müracaat ederek çöz. Şayet Allah'ın kitabında bir çözüm bulamazsan Resûlüllah'ın sünnetinde çözümü ara. Şayet ne Allah'ın kitabında ne de Resûlüllah'ın sünnetinde bir çözüm bulamazsan ve bu konuda daha önce kimse bir söz söylememişse dilediğin şekilde hareket edebilirsin." Bir başka rivayette, "Kendi görüşüne göre hüküm ver ya da meseleyi olduğu gibi bırak. Ben meseleyi olduğu gibi bırakmanı tavsiye ederim" demiştir. Ömer (ra)'ın gönderdiği bu mektuplar sayesinde onun zamanında erzak ve azil işlemlerine, kadıların kaç çeşit olduklarına, özelliklerine dair mâlumatı ve ahkâmı, halifenin bile yargıya ne şekilde boyun eğdiğini, bu konudaki daha başka meseleleri ve yargı müessesesinin ne şekilde işlediğini öğrenebiliriz.

729 Ahbaru Ömer, s. 174.

730 Mecmuatu'l-Vesâiki's-Siyasiyye, s. 438.

731 el-Beyan ve't-Tebyin, II, 150.

II. Kadıların Tayini, Maaşları ve Yargıda Uzmanlaşmaları

1. Kadıların Tayini

Kadıların tayini direkt halife tarafından yapıldı. Ömer (ra), Şureyh'i Kûfe'ye tayin etmişti. Tayin bizzat halifenin eliyle olduğu gibi halifenin emriyle valinin eliyle de yapılabilirdi. Mısır valisi Amr b. As bu şekilde Osman b. Kays'ı kadı olarak tayin etmişti. Kadı tayin etmek halifenin hakkıdır, dilerse bizzat kendisi tayin eder, dilerse başkasına tayin ettirir.

Kadıların tayin edilmiş olması halifenin bir sorun hakkında hüküm vermesine mani değildir. Çünkü hüküm vermek onun yetkisi dâhilindedir ve zaten halife bizzat veya bir aracı vasıtasıyla yargı konusunda yetki veren kimsedir.⁷³² Halife herhangi bir sebeple kadıyı azledebilir. Kadı'nın hüküm verecek takat ve ehliyeti kalmamışsa ya da yargı işini yerine getirmesine engel olacak bir durum ortaya çıkmışsa bu durumda azledilebilir. Şayet bu konuda herhangi bir sebep yoksa azledilmemesi gerekir. Çünkü kadı ammenin maslahatı için vardır. Maslahat devam ettiği müddetçe kadı'nın da var olması icap eder. Ömer (ra) bazı kadıları azletmiş ve yerlerine başkalarını tayin etmiştir. Meselâ Ebu Meryem el-Hanefi'yi azletmiştir. Çünkü onda zaafiyet görmüştü.⁷³³

2. Kadıların Maaşları

Ömer (ra) ve diğer Râşid halifeler, valilerine yargı için sâlih kimselerin seçilmesini tavsiye ederlerdi. Kendilerine yetecek derecede maaş verilmesini isterlerdi.⁷³⁴ Ömer (ra), Ebu Ubeyde (ra) ve Muaz (ra)'a şunu yazmıştı: "Salih kimseleri araştırın ve onları kaza işine tayin edin. Maaşlarını da verin." Dr. Ömeri, Ömer (ra) zamanında kadıların aldıkları maaşları tespit etmiştir: Basra kadısı Selman b. Rebia el-Bahili aylık beş yüz dirhem. Kûfe Kadısı Şureyh aylık yüz dirhem. Kûfe kadısı Abdullah b. Mes'ud el-Hüzeli aylık yüz dirhem ve ayrıca günlük olarak bir koyunun dörtte biri olmak üzere et. Mısır kadısı Osman b. Kays b. Ebu'l-

⁷³² Menna el-Kattan, *Nizamu'l-Kaza*, s. 72.

⁷³³ A.y.

⁷³⁴ Asuru'l-Hilafe, s. 143.

As iki yüz dinar, ayrıca iki yüz dinar da misafirlere harcanmak üzere verilmiştir.⁷³⁵

3. Yargıda Uzmanlaşma

Râşid halifeler döneminde kadılar her türlü davalara bakıyorlardı. Bunlar malî davalar, ailevi sorunlar, had ve kısas cezaları vb. meselelerdi. Bu dönemde Saib b. Yezid b. Uhtu'n-Nemr dışında, günümüzdeki gibi bu konuda bir uzmanlaşmaya gitmiş bir kadının olduğuna rastlamamaktayız. Ömer (ra), Saib'e, "Basit meseleler için insanları yanıma getirmeyin" demişti. Halife, kadıdan bir konu hakkında hüküm vermesi hususunda söz alabilir. Bunu, meseleler konusundaki ihtisasından dolayı yapar. Kadılar bu dönemde medeni ve şahsi hukuku ilgilendiren meselelere bakıyorlardı. Kısas ve had konularına gelince, bu konuda hüküm vermek halife ve valilerin yetkisindeydi. Onların muvafakati gerekmekeydi. Daha sonraki zamanlarda sadece ölüm cezaları halifenin yetkisine bırakıldı. Yargı için belli bir mekân yoktu. Kadı, evde, camide veya bulunduğu herhangi bir ortamda hüküm verebiliyordu.⁷³⁶ Hükümler kayda alınmıyordu bu da işin kolayca halledilmesinden ve dâvaların az olmasından kaynaklanıyordu. Suçlu kimse tâzir edilmek için veya hak yerine bulsun diye hapsedilebiliyordu. Bunu Ömer (ra), Osman ve Ali yapmıştır. Hapishaneler şehir merkezinde inşa edilmişti. Kısas cezaları mescitlerin dışında infaz edilirdi.

4. Kadı'nın Özellikleri ve Yapması Gereken Bazı Hususlar

Kadı'nın özellikleri: Ömer (ra)'m devlet yönetimi sayesinde âlimler, kadı'nın taşınması gereken özellikleri şöyle tespit etmişlerdir:

a. Şer'i ahkâmı bilmek: Kadı, bunları karşılaştığı meselelere uygulamak zorunda olduğundan bilmek zorundadır. Bilmediği takdirde tatbik etmesi imkânsızdır.

b. Takva: Ömer (ra) Ebu Ubeyde b. Cerrah' ve Muaz (ra) b. Cebel'e kadılık için sâlih kimseler aramalarını ve onları bu işe tayin etmelerini bildiren mektuplar yazmıştır.⁷³⁷

⁷³⁵ A.y.

⁷³⁶ A.y.

⁷³⁷ Mevsuatu Fıkhi Ömer, s. 723.

c. İnsanların elindeki mal-mülke göz dikmemek: Ömer (ra) şöyle demiştir: Allah'ın emirlerini ancak yapmacık davranışlardan kaçınan, gösteriş yapmayan ve insanların eline gözü dikmeyen kimseler ikâme edebilirler.

d. Keskin bir kavrayışa sahip olmak: Kadı'nın keskin bir zekâyâ sahip olması ve işlerin inceliklerini kavrayacak bir yapıda olması icap eder. Şa'bi'den rivayet edildiğine göre Ka'b b. Sivar, Ömer (ra)'ın yanında oturduğu sırada yanlarına bir kadın geliverir. Ömer (ra)'a, "Ey Mü'minlerin Emiri, kocamdan daha üstün bir erkek görmüş değilim. Allah'a yemin olsun ki gecelerini namazla, gündüzlerini de oruçla geçirmekte" dedi. Ömer (ra) bundan dolayı kadın için Allah'a istiğfarda bulundu. Sonra da, "Senin gibiler ancak hayırla yâd edilmelidir" dedi. Kadın utanmış bir halde oradan ayrıldı. Kâb, "Ey Mü'minlerin Emiri, kadın kocası hakkında bir şikâyetle bulunmamış mıdır?" diye sorunca Ömer (ra), "Ne şikâyeti?" diye sordu. Ka'b bunun üzerine, "Kocasını öyle bir şikâyet etti ki!" dedi. Ömer (ra) Ka'b'ı haklı buldu. Sonra da kadını çağırmasını söyledi. Ona "Gerçeği söylemende bir beis yok. Bu adam, senin kocanı, seninle ilişki de bulunmadığından dolayı şikâyet ettiğini söylemekte, ne dersin?" dedi. Kadın, "Evet, dediği doğrudur. Ben genç bir kadımın ve her kadın gibi benim de arzularım var" dedi. Ömer (ra) kocasına gelmesi için haber gönderdi. Adam gelince Ömer (ra) aralarında hüküm vermesi için Ka'b'a, "Meselelerini hallet" dedi. Ka'b "Mü'minlerin Emiri bu konuda benden daha önceliklidir" dedi. Ömer (ra), "Senin hüküm vermeni istiyorum. Çünkü sen, benim anlamadığımı anladın" dedi. Kâb, "Bu hamından başka, adamın üç hanımı daha var ve bu da dördüncüsüdür. Ben adamın her gece bir hanımıyla olmasını ve geri kalan üç gününde de ibadet etmesi konusunda hüküm veriyorum" dedi. Bu sözlerden sonra Ömer (ra), "Bu son söylediklerinle beni daha da hayrette bıraktın. Haydi git, seni Basra'ya kadı tayin ediyorum" dedi.⁷³⁸

e. Kaba kuvvete dayanmayan bir sertlik ve zaafiyete varmayan bir yumuşaklık. Ömer (ra) bu konuda şunu söylemiştir: Bu iş ancak şu dört özelliğe sahip kimselere teslim edilmelidir: Kaba kuvvete dayanmayan bir sertlik, cimriliğe kaçmayan bir tutumluluk, başıboşluğa varmayan bir hoşgörü ve zaafiyete varmayan bir yumuşaklık. Ömer (ra) ayrıca, "Allah'ın emrini ancak konuşmasında ciddilik olan ve hiddet anında hakka tecavüz etmeyen kimseler ikâme ederler" demiştir.

f. Güçlü bir şahsiyetinin olması: Ömer (ra) şunu demiştir: “Ebu Meryem ilk azlettiğim kimsedir. Çünkü toplumu onun fışk ve fücurla uğraştığını görmüş.” Ömer (ra) onu azletmiş ve yerine Ka’b b. Sivar’ı tayin etmiştir.

g. Varlıklı ve saygın biri olması: Ömer (ra) bazı valilerine varlıklı ve saygın kimseleri kadı tayin etmeleri yönünde mektuplar yazmıştır. Vali, varlıklı olursa insanların elindeki mal-mülke heves etmez. Saygın biri olduğu takdirde de insanlara ceza vermekten korkmaz.

Kadı’nın Yapması Gereken Bazı Hususlar

Halife Ömer (ra)’ın, adalet bütün açıklığıyla ortaya çıksın diye kadılarda bulunmasını belirttiği bazı hususlar şunlardır:

1. Niyette ihlâslı olmak: Ömer (ra) Ebu Musa el-Eş’ari’ye şunu yazmıştı: Hak ekseninde hüküm vermek Allah’tan mükâfat elde etmeye vesile olur. Kendi aleyhine de olsa niyeti halis kılmak, Allah’ın o kimseye kâfi gelmesini sağlar. Kim kalbinde bulunmayan bir şeyle kendisini süslerse Allah (cc) onu rezil eder. Allah (cc) kullarından ancak ihlâslı amelleri kabul eder. Senin sevap beklentin, Allah’tan başka bir hususta veya onun rahmet hazinelerinin dışında bir şeyde olmasın.

2. Meseleyi iyice anlamak: Hüküm vermeden önce meseleyi iyice irdelemek... Hakikat ortaya çıkmadan mesele hakkında hüküm vermeye kalkışmak caiz değildir. Ömer (ra) Ebu Musa el-Eş’ari’ye şunu yazmıştı: “Önüne bir konu gelince ilkin iyice anlamaya çalış.” Ebu Musa bir defasında şunu söylemişti: “Bir kadı, gecenin gündüzden fark edilmesi gibi önüne gelen meseleyi anlayıp içeriğini fark etmedikçe hüküm vermesi doğru değildir.” Bu sözler Ömer (ra)’a ulaşınca “Ebu Musa doğru söylemiş” dedi.⁷³⁹

3. İslâm şeriatine göre hüküm vermek: Bu konuda suçlunun Müslüman ya da Müslümanların dışında biri olması fark etmez. Zeyd b. Eslem’den rivayet edildiğine göre Yahudi bir kadın Ömer (ra)’a gelmiş ve “oğlum helâk oldu” demişti. Ben bu sözden, geride kalan kadına mirastan bir pay kalmadığını anladım. Ömer (ra) Yahudileri çağırıp “Bu kadına hakkını vermez misiniz?” diye sorunca onlar da, “Bizim kitabımıza göre bu kadının bir hakkı yok” dediler. Ömer (ra), “Tevrat’ı mı kastedi-

⁷³⁹ Mevsuatı Fihhi Ömer, s. 725.

yorsunuz?” deyince, onlar, “Bu Mişnat’ta geçmektedir” dediler. Ömer (ra) Mişnat’ın ne olduğunu sorunca, onun âlim ve bilge kişilerinin yazdığı bir kitap olduğunu söylediler. Ömer (ra) bunun üzerine onlara kötü sözler söyledi ve “Gidin ve onun hakkını verin” dedi.⁷⁴⁰

4. Zor meselelerde istişarede bulunmak: Ömer (ra) kadılarından birine şu mektubu yazmıştı: “Din konusunda Allah’tan korkanlarla istişare et.” Kadı Şureyh’e de şunları yazmıştı: “Dilersen meseleleri benimle istişare edebilirsin. Bu sayede en doğruyu bulacağını düşünüyorum.” Ömer (ra) insanlarla çokça istişarede bulunurdu. Şa’bi bu konuda şunu söylemiştir: “Kim hüküm verme konusunda en güvenilir bir yolu seçmek istiyorsa Ömer (ra)’ın tuttuğu yolu tutsun. Çünkü o, istişare ederdi.”

5. Taraflar arasında eşit davranmak: Ömer (ra) Ebu Musa el-Eş’ari’ye şu mektubu yazmıştı: “İnsanlarla yüz yüze, meclisinde bulunurken ya da hüküm verirken eşit davran. Böylece saygın kimseler acınacak duruma düşmesin ve zayıflar da senden ümit kesmesinler.” Bir başka mektubunda da şunu yazmıştı: “Uzakta olana da yakında olana da eşit davranın.” Bir defasında Übey b. Ka’b bir duvar hakkında Ömer (ra)’a dâvacı oldu. Ömer (ra) ne şekilde hüküm vereceğini bilmediğinden meseleyi Zeyd b. Sabit’e havale etti. Zeyd b. Sabit’in evine gittiler. Ömer (ra) “Aramızda hüküm vermeni istiyoruz” dedi. Anlaşıldığına göre Zeyd b. Sabit’in evinde hüküm veriliyordu. Zeyd o esnada Ömer (ra)’a bir minder uzatıp oturmasını söyledi. Bunun üzerine Ömer (ra), “Ey Zeyd, daha işin başındayken yanlış yaptın. Beni davalımla beraber oturt” dedi. Zeyd de her ikisini karşısına oturttu.⁷⁴¹

6. Zayıf kimseleri cesarete teşvik etmek: Bu sayede onların korkularını gider ve rahatça konuşurlar. Ömer (ra) Muaviye’ye şunları yazmıştı: Zayıf kimseye yakınlık göster ki korkusu gidip rahatlıkla konuşabilsin.

7. Yabancıların davalarını çabuk görmek... Şayet bu mümkün değilse haklarını gözeticeğine ve meseleyi iyice anlamaya çalışacağına dair kendilerine söz vermek: Ömer (ra) Ebu Ubdeyde’ye şu mektubu yazmıştı: Yabancıların davalarını çabuk gör, şayet dâva uzarsa onlar ailelerinden uzak kalmış olurlar ya da bu durumda haklarından vazgeçip çekip giderler. Çünkü muhatap alınmayan kimse haklarından vazgeçer.

8. Gönlün ferah tutulması: Ömer (ra) Ebu Musa’ya şunu yazmıştı:

⁷⁴⁰ A.y.

⁷⁴¹ Sahihu’t-Tevsik fi Sireti Ömer, s. 259.

Hasımlara karşı sertlikten, şüpheden ve eziyet etmekten uzak dur. Şayet kadı, kendisinde bu durumlara şahit olursa bunlar gidinceye kadar bir mesele hakkında hüküm vermeye kalkışmasın. Bu da hükümde nefsi hareket etmesin dıyedir. Ömer (ra) şunları da Ebu Musa'ya yazmıştı: "Öfkeliyken hüküm verme." Kadı Şureyh şunu söylemiştir: "Ömer (ra) beni kadılığa tayin ederken öfkeliyken hüküm vermememi bana şart koştı." Aynı şekilde Ömer (ra) kadı'nın aç ve susuzken de insanlar hakkında hüküm vermemesini istemişti. Şunu söylerdi: "Kadı aç ve susuzken dâvalarda hüküm vermesin"⁷⁴²

9. Kadıyı etkileyecek her türlü davranıştan kaçınılması: Rüşvet verme, bir tacirin kadıyla beraber alış-veriş yapması, ona hediyeler verilmesi ve buna benzer durumlar bu konuya girer. Bu yüzden Ömer (ra) kadıların ticaret yapmamalarını, pazarlarda dolaşmamalarını, hediye ve rüşvetleri kabul etmemelerini söylerdi. Ebu Musa'ya şunları yazmıştı: "İnsanların dâvalarına baktığınızdan dolayı alış-veriş yapmayın, mudarebe usulü ile ticarete bulunmayın" Kadı Şureyh şunları söylemiştir: "Ömer (ra) beni kadılığa olarak tayin ederken alış-veriş yapmamamı, rüşvet almamamı söyledi." Ömer (ra) "Rüşvetten ve heveslerinize göre hüküm vermekten sakının" demiştir.

10. Açık delillere göre hareket etmek: Bunu yaparken insanların niyetlerini araştırmaktan sakınmak gerekir. Ömer (ra) insanlara yaptığı bir konuşmasında şunları söylemiştir: "Daha önce Resûlullah (sav) aramızdaydı ve birbirimizi biliyorduk. Üzerimize "Bizden haber veren vahyi" inmekteydi. Fakat bugün sizlere, sözlerinize göre muamele edeceğiz. Kim bize hayırlı olanı izhar ederse biz de ona hayırla muamele ederiz ve onu severiz. Kim de bize şerri izhar ederse biz de onun hakkında kötü düşünür ve buğzederiz. Sizin gizli yönleriniz Allah'la sizin aranızdadır."⁷⁴³

11. Hasımlar arasında barış için gayret göstermek: Ömer (ra) şunu söylemiştir: "Hasımları birbirleriyle anlaşmaya sevk edin. Çünkü mahkeme sürecinde insanlar arasında bir kin meydana gelir. Şayet Allah'ın şeriatine uygun bir sulh ile gelirlerse kadı bunu kabul eder. Fakat Allah'ın kabul etmeyeceği bir sulhle gelirlerse kadı bunu bozar." Bir başka sözünde de şunu söylemiştir: "Müslümanlar arasında sulhe gitmek caizdir. Ancak bu sulh haramı helâl, helâli da haram kılmayan bir sulh ol-

⁷⁴² Mevsuatu Fıkhu Ömer, s. 726.

⁷⁴³ Buhari, No: 2641.

malıdır.”⁷⁴⁴ Hakkın ortaya çıkmadığı durumlarda, kadı'nın özellikle Müslümanlar arasında her iki taraf için sulhe gitmesi gerekir. Ömer (ra), Muaviye'ye şunu yazmıştır: “Hüküm vermek için hakkın net şekilde ortaya çıkmadığı durumlarda insanları sulhe götürmeye gayret göster. Ya da onları birbirine yaklaştırmaya çalış! Çünkü dava sürecinde taraflar arasında kim meydana gelir.”⁷⁴⁵

12. Hakka dönmek: Bir kadı hüküm verir de sonra yaptığı ictihad-dan dolayı görüşü değişirse bu durumda yeni ictihadında geriye döneceğine dair bir iz bırakması doğru değildir. İctihadından dolayı verdiği eski hükmü bozamaz. Aynı şekilde Kadı bir hüküm verdikten sonra bunu bozamaz. Salim b. Ebu'l-Ca'd'den şunlar rivayet edilmiştir: “Şayet Ali (ra) Ömer (ra) 'i bir şeyden dolayı suçlayacak olsaydı Necran halkının geldiği günde yaptığıyla onu suçlardı. Ali (ra), Necran halkıyla Resûlullah (sav) arasında yapılan anlaşmayı yazan kimseydi. Ömer (ra) zamanında Necranlılar arasında çok ihtilaflar meydana geldi. Ömer (ra) onların birbirlerine zarar vermesinden korktu. Onlar, Ömer (ra)'ın yanına gelip kendileri için yazılmış olan metni değiştirmek istediler. Ömer (ra) de bunu değiştirdi. Fakat Necranlılar bu yaptıklarına pişman oldular. Aralarında sorunlar baş gösterince bunu Ömer (ra)'a getirip yapılan değişikliği iptal etmek istediler. Fakat Ömer (ra) bunu kabul etmedi. Ali (ra) başa geçince yanına gelip, “Ey Mü'minlerin Emiri, senden bize aracı olmanı diliyoruz. Bize bir yazı yazmanı istiyoruz” dediler. Ali (ra) “Yazıklar olsun size, Ömer (ra) doğru karar vermişti” dedi.⁷⁴⁶ Ömer (ra) yaptığı bir değişikliği tekrar bozmak istemedi. Ali (ra) de buna yanaşmadı. Ömer (ra)'ın verdiği hükümlere dair yaptığı ictihadların çoğunda değişikliklere gittiği bilinmektedir. Kardeşlerle beraber dedeye kalan mallar hakkında verdiği hükümde, bir anne ve babadan doğmuş bir çocuğun anne babasından kendinde bir şey kalmayınca, başka bir anneden olan kardeşiyle mirasa ortak olması konusunda verdiği hükümde değişikliğe gittiği bilinmektedir. Bu konularda verdiği ilk hükme dönmüştür. Fakat verdiği yeni hükümlerde yeni ictihadlarda bulunmuştu. Hak ortaya çıkınca verdiği eski hükümden dönmüştür. Ebu Musa'ya şunu yazmıştı: “Eskiden verdiğin bir hükümden sonra, hak ortaya çıkınca sakın

744 Tarihu'l-Medine, II, 769.

745 l'lamu'l-Muavvikin, I, 108.

746 Süneni Beyhaki, X, 120.

hakka dönmekten vazgeçmeyesin. Hak geçmişte kalabilir fakat hiçbir şey onu yok edemez. Hakka dönmek bâtıl üzere devam etmekten çok hayırlıdır.” Ömer (ra) ayrıca çeşitli konularda hükümler vermiş, daha sonra yeni bir mesele karşısında ictihadından dolayı değişik şekilde hüküm vermiş ve kendisine neden böyle yaptığı sorulunca, “O hükmü o gün için vermiştik, fakat bu hükmü de bugün için veriyoruz” demişti.⁷⁴⁷

13. Suçu ispat oluncaya dek zanlının suçtan beri sayılması: Abdullah b. Amir şunu aktarmıştır: Bir kervanda sefer halindeydik. Zi'l-Merve denilen mevkiye geldiğimizde çantam çalındı. Kervanda o bölgeden biri de vardı. Arkadaşlarım ona, “Ey falanca kimse çantayı iade et!” dediler. Adam, “Ben almadım” diyordu. Ben de Ömer (ra)’a gittim ve meseleyi ona anlattım. Bana, “Sizinle kimler vardı?” diye sorunca ben de kimlerin olduğunu anlattım. Ömer (ra), “Belki de o adam almıştır” dedi. Ben de “Ey Mü’minlerin Emiri, istersen onu bağlayıp getireyim” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), “Elinde bir delil olmaksızın mı bağlayıp getireceksin” dedi.⁷⁴⁸

14. Nassın olduğu yerde ictihada yer yoktur: Ömer (ra) şunu söylemiştir: “Önüne getirilip de Kur’an ve sünnette çözümü bulunmayan meseleyi iyice anlamaya çalış! Sonra da sonuçları mukayese yoluna git. Bu da kadıların yapması gereken bir konudur.”

15. Kadıların bizzat yargı ahkâmına boyun eğmeleri gerekir. Ömer (ra) halife olduğu halde yargıya tam bir boyun eğiyordu. Ortaya çıkan neticeye gönlü hoşnutluk içinde itaat ederdi. Kendi aleyhine de bir hüküm ortaya çıksa kadı’nın sadık davranması gerekir.⁷⁴⁹ İşte bu konuda bir örnek: Ömer (ra) bir bedeviyle bir at üzerine pazarlık yapıyordu. Atı denemek için bindi. Fakat o anda at bir darbe alıp yaralandı. Ömer (ra) bedeviye, “Al atını” deyince bedevi, “Almam” dedi. Ömer (ra) “O halde bir hakeme gidelim” dedi. Bedevi kadı Şureyh’e gitmeyi istedi. Mahkemedен sonra Kadı Şureyh, “Ey Mü’minlerin Emiri, satın almak istediğin şeyi al ya da olduğu gibi iade et!” dedi. Ömer (ra), “Hüküm bu şekilde mi?” deyince, Şureyh, “Evet” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra) onu Kûfe’ye kadı olarak gönderdi.⁷⁵⁰

747 l’lamu’l-Muavvikin, I, 111.

748 Mevsuatu Fıkhu Ömer, s. 729.

749 Şehidü’l-Mihrab, I, 85.

750 Asru’l-Hilafe, s. 147.

Yargı Ahkâmının Kaynakları

Râşid halifeler zamanında kadılar tıpkı Resûlullah ve kadılarının dayandığı esaslara dayandılar. Bu da kitap, sünnet ve ictihaddı. Fakat Râşid halifeler zamanında iki durum ortaya çıkmıştı:

Bunlar, ictihad kavramının gelişmesi ve onunla amel etme sahasının genişlemesiydi. Bu kavramdan bazı öncelikler, vasıtalara, gayeler ve ortaya çıkmıştı. Bunun neticesinde de ictihad, müşavere, görüş belirtme, icmada bulunma ve meseleleri kıyas etme gibi durumlar meydana geliyordu.

İkinci olarak da Resûlullah (sav) zamanında olmayan bazı kaynaklar meydana gelmişti. Bu da bir halifeden diğer bir halifeye intikal eden ve sahabeden aktarılan yargıya dair uygulamalardı. Buna Râşid halifeler zamanında yargıya dair kaynaklar şu şekilde oluştu: Kitap, sünnet, ictihad, icma, kıyas ve yargıya dair önceki sahabilerin uygulamaları. Bunlar da topluca "Şûra" ve yargıya dair meselelerde ve ahkâma dair karşılıklı istişarede bulunma şeklinde kendisini gösteriyordu. Bu konuda çok sayıda mâlûmata sahibiz ve bunlardan şu hususları elde etmiş bulunuyoruz:

1. Şa'bi, Şureyh'ten şunları nakletmiştir: Ömer (ra) bana şunları söyledi: "Allah'ın kitabından elde ettiğin delile göre hüküm ver! Şayet burada bulmazsan Resûlullah (sav)'in verdiği şekilde hüküm ver! Şayet Resûlullah (sav)'in verdiği hükümlerin tümünü bilme imkânının yoksa hidayet imamlarının hüküm verdiği şekilde hüküm ver! Şayet onların da hükümlerine ulaşamazsan bu durumda ictihadda bulun ve ilim ehli kimselerle ve sâlih insanlarla müşaverede bulun!"⁷⁵¹

2. İbni Şihab ez-Zühri'den rivayet edildiğine göre Ömer (ra) minberden şu konuşmayı yapmıştı: "Ey insanlar Resûlullah (sav) görüşlerinde isabetliydi. Çünkü Allah (cc) bunu ona gösteriyordu. Fakat bizler ancak kendi düşüncelerimizi söylemekteyiz." Bir başka sözünde de şunları söylemiştir: "Bu Ömer'in görüşüdür, şayet doğruysa Allah'tan, yanlışsa Ömer'dendir."⁷⁵²

3. İbni Kayyım şunu söylemiştir: Ömer (ra) halife olunca şunları

751 İ'lamu'l-Muavvikin, I, 224.

752 A.y.

söylemiştir: Ben Ebubekir (ra)'ın söylediği bir şeyi reddetmekten Allah'tan utanırım. Ömer (ra) bunu Şureyh'e yazdığı bir mektupta da te'kid etmiştir. "Allah'ın kitabına göre hüküm ver! Şayet burada bulmazsan Resûlullah (sav)'in sünnetine göre hüküm ver! Şayet bundan da bulamazsan sâlihlerin verdiği hükümle hüküm ver!"⁷⁵³

4. İcmaya gelince, kadı kitap ve sünnette bir delil bulamazsa âlimlerin, fakihlerin ve sahabilerin istişaresine müracaat edecektir. Meseleyi bunlara göre ele alacak, bunlarla ilgili araştırma yapacak ve ictihadda bulunacaktır. Şayet bu konuda araştırma yapanların ictihadı bir görüş etrafında şekillenirse bu icma olur. Bu da ümmet-i Muhammed'in asrında yaşamış olan şer'i bir meseleye dair müçtehidlerin ortaya koyduğu bir ittifaktır. Bu da âlimlerin ittifakıyla İslâm hukukunun üçüncü kaynağını teşkil etmektedir.

Bu ilk defa Râşid halifeler zamanında ortaya çıkmıştır. Bu konuda çok sayıda nass vardır. Fıkıh ve usul kitaplarında, İslâm hukuk tarihine dair yazılan eserlerde bu konuya dair geniş araştırmalar bulunmaktadır. Fakat üzerinde icma edilmiş mesele ve sorunlar azdır. Bu İslâm devletinin başkenti, sahabe ve âlimlerin merkezi olan Medine şehriyle sınırlı bir durumdu. Diğer şehirlerde bu daha da az rastlanan bir hadiseydi. İbni Abbas'ın Osman (ra)'a mirasa dair söylediği şu söz bu konuda bir örnektir: "İki kardeş senin toplumunun konuştuğu dile göre kardeş sayılmamaktadır. Neden anneleri bu hususta gizli kalmaktadır. Allah onun payını üçte birden altıda bire kadar zikretmiştir. "Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir düşer."⁷⁵⁴ Benden önce uygulamaya konan ve çeşitli bölgelerde insanların buna göre mirastan pay aldığı bu durumu değiştiremem." Bunun anlamı da icmanm İbni Abbas'ın muhalefetinden önce tamamlandığıdır. Onun muhalefetiyle de değişecek değildir. İcma üç ana unsuru içinde barındırmaktadır. Bunlar, müşavere, ictihad ve görüş birliğidir. Şayet bunlardan biri olmayacak olursa kadı bir sonraki kaynağa müracaat eder.

5. Daha önceki hükümlere bakmak: Bu hükümler, önceki halifelerin, sâlih kimselerin ve sahabenin büyük olanların verdiği hükümlerdir. Bu durum Ömer (ra)'ın açık şekilde dile getirdiği bir husustur ki o, kendisinden önce halife olmuş olan Ebubekir (ra)'ın uygulamalarını sık sık dile getirir, ona göre hareket ederdi. Daha önce de işaret edildiği gi-

753 Tarihu'l-Kudat, s. 120.

754 Nisâ, 4/11.

bi bunu kadı ve valilerine emrederdi. İbni Kayyım bu konuyu açık şekilde dile getirmiş ve "Sahabenin görüşü bizim için kendi görüşümüzden hayırlıdır" başlığı altında ele almıştır. Şöyle demiştir: "O halde onların görüşleri bu şekildeyse bizim için de bunu söyleyenlerin görüşleri daha hayırlı olmaz mı?" Bunlar iman ve ilim dolu kalplerden sadır olan görüşlerdir. Allah ve Resûl-i Ekrem'den öğrenilen görüşlerdir. Bunlar ümmet için birer nasihattirler. Onların kalpleri Peygamberlerinin kalpleri üzerinedir. Onlarla Peygamberleri arasında bir vasıta yoktur. Onlar, Peygamberlik kandilinden ilim ve imanı, içinde hiçbir karışıklık ve hilaf bulunmayan ve ona herhangi bir zıtlıklı da karıştırmadan nakleden kimselerdir. Onların görüşlerine başvurmadan herhangi bir kıyasa gitmek en bozuk kıyas olur.⁷⁵⁵

6. Kıyas: Öncekilerin yargıya dair aldıkları kararlar az bir yekûn oluşturmaktadır. Şayet kadı, nass ve icmaya yönelerek ya da öncekilerin uygulamasına bakıp herhangi bir bilgiye ulaşamazsa bu sefer ictihada yönelir. Nitekim Muaz (ra) 'ın hadisinde mesele bu şekildeydi. Fakat ictihadın başında, hakkında nass bulunan bir meseleyle hakkında da nass bulunmayan bir meseleyi mukayese etmek gelir. Kıyas; teşri, fıkıh ve ahkâma dair konularda dördüncü kaynağı teşkil etmektedir. Bu, Ömer (ra)'ın Ebu Musa el-Eş'ari'ye gönderdiği mektupta yer almıştır. Ömer (ra) şunu söylemiştir: "...Böyle bir durumda meseleleri mukayese yoluna git. Benzerlerini öğren. Sonra da Allah'a en sevimli ve doğruya en yakın olanı gördüğünde ona itimad et."⁷⁵⁶

7. Kadının kendi görüşü: Şayet hüküm verilecek konuda kıyas için nasslarda herhangi bir delil bulunmazsa kadı bu durumda kendi görüşüne göre, hakka, adalete, doğruya İslâm'ın temel kaidelerine ve şeriatin maksatlarına en yakın olanı seçip hüküm verme yoluna gider. Bu daha önce de bahsi geçen bir konudur ve Ömer (ra)'ın Kadı Şureyh'e ve diğer kadılara yazdığı mektuplarda geçmişti. İstişare de "Şûra" da kadı'nın çokça yararlandığı en önemli vasıtalarındandır. Daha önceki mektup ve yazışmalarda bunlara değinilmişti. Ömer (ra) söz ve fiilleriyle bunu göstermişti. Çünkü o, "Şûra"yı çok önemsiyordu. Onun, sahabenin büyükleri ve fakih kimselerle istişarede bulunmadan karar verdiği çok az olmuştur. Şa'bi'den şunlar aktarılmıştır: "Ömer (ra)'a bir mesele götürüldüğünde bunu belki de bir ay boyunca düşünür ve ashabıyla istişare ederdi."⁷⁵⁷

755 İ'lamu'l-Muavvikin, I, 70.

756 Tarihu'l-Kudat, s. 124.

757 A.y.

Kadı'nın Dayandığı Deliller

Kadı'nın bir hüküm verirken dayandığı deliller şunlardı:

1. Kararı diliyle söylemesi. Bunu yazılı olarak bildirmesi de diliyle söylemsi gibi telakki edilmekteydi.

2. Şahitlik. Kadı kendi yetkisini kullanarak bunu yapmalıdır. Şayet şahitleri tanımıyorsa tanıdığı kimselerin getirilmesini isteyebilir. Bir defasında adamın biri Ömer (ra)'ın yanında şahitlikte bulununca ona, "Seni tanımıyorum ki" demiştir. "Seni tanımamam sana bir zarar vermez fakat seni tanıyan birini getir bana" dedi. Orada bulunan bir adam, "Ben onu tanıyorum" deyince Ömer (ra) onu ne şekilde tanıdığını sordu. Adam, "Adalet ve faziletiyle" deyince Ömer (ra), "O senin komşun mudur, gecesini gündüzünü, eve giriş çıkışlarını bildiğin birimidir?" diye sordu. Adam, "hayır!" deyince Ömer (ra), "Onunla alış verişin oldu mu? Ki bu, insanın verasını öğrenmekte yardımcı olur" dedi. Adam yine, "Hayır" deyince, Ömer (ra), "Ya da onunla kişinin ahlâkını tanımaya yardımcı olan bir sefere çıktın mı?" diye sordu. Adam yine, "Hayır" cevabını verdi. Bunun üzerine Ömer (ra), "O halde onu tanımıyorsun" dedi.⁷⁵⁸ Şahitlik yemin için bir ön hazırlıktır. Bunu ister karşı taraf yemin ettikten sonra, isterse yemin içmeden önce yapar. Dâvacı dâvalıdan yemin içmesini isterse kadı ona yemin ettirir. Ardında da dâvacı dâvasına dair delilini sunar. Ömer (ra) şunu söylemiştir: Âdil bir delil var iken yalan yemin reddedilmeye müstahaktır. Şahit getirecek olan, dâvacı kimse- dir. Ömer (ra) Ebu Musa el-Eş'ari'ye şöyle yazmıştır: "Dâvacı delil getirmek, onu inkâr eden de yemin içmek zorundadır. Şayet dâvacı sadece bir şahit getirirse buna itibar edilir ve bunun yanında dâvacı yemin de eder. Ömer (ra) mal dâvalarında şahitlerin yanı sıra yemin de ettirdi.⁷⁵⁹

3. Yemin: Kadı hemen yemin ettirmeye yeltenmez. Ancak dâvacı kimse delil getiremezse bu durumda yemin ettirir. Şayet yemin ederse, kadı onun yeminine göre dâva hakkında hüküm verir. Ömer (ra) Vedaa kabilesine yemin etmelerini söylemiş ve onlar da yemin etmişlerdi. Bu sayede Ömer (ra) onları temize çıkardı. Ömer (ra) ve Ubey b. Ka'b bir hurmalık konusunda dâvalaştıkları sırada Zeyd b. Sabit'in yanına gitti-

⁷⁵⁸ Sünen-i Beyhaki, X, 125.

⁷⁵⁹ el-Muğni, IX, 151.

ler. Ka'b hurmalığın kendisinin olduğunu iddia ediyordu. Bu durumda Ömer (ra)'m yemin etmesi gerekti. Zeyd, Ömer (ra)'a "Kendini bu işte savun ey Mü'minlerin Emiri" dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), "Neden kendini savunayım, benim bildiğim bir şey varsa o da yeminle bu hakkı elde edeceğimdir. Aksi takdirde terk ederim. Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin olsun ki o hurmalık benimdir. Ubey'in değildir. Onda bir hakkı yoktur" dedi. Oradan ayrıldıklarında Ömer (ra) hurmalığı Ubey'e bağışladı. Ona, "Bunu yemin içmeden önce yapsaydın ya?" dediklerinden Ömer (ra), "Şayet yemin etmeseydim, insanların benden sonra hakları konusunda yemin etmemelerinden korkardım ve bunun bir gelenek haline gelmesinden çekinirdim" dedi. Bir kimsenin verasm-dan dolayı yemin etmekten çekinmesi caiz değildir.

Ömer (ra) bazı dâvalılara yemin etmeleri konusunda sert davranırdı. Bunu da yalana cüret etmesinler diye yapardı. Bir defasında bir gruba Mescid-i haram'da Hicr mevkiinde, bir başka gruba da Makamı-İbrahim'le Kâbe arasındaki mevkide yemin içirmişti.⁷⁶⁰

4. Meseleler hakkında hüküm verirken ipuçlarından yararlanmak: Bunlar, gereğince hüküm verilen güçlü işaretlerdir. Resûlullah (sav)'in sünneti, sahabe ve Râşid halifelerin uygulamaları bunu göstermektedir. Ömer (ra) İbni Abbas (ra) ve daha başka kimseler ipuçlarından hareketle hükümler vermişlerdir.

5. Hüküm verirken meseleyle ilgili bazı konulardan yararlanmak: Bilgi veren iz ve işaretlerden yararlanmak kadıların hüküm çıkarmada ustalaştığı geniş bir alandır. Meselâ güçlü bir işaret olarak, kadının hamile kalması onun zina ettiğine dair bir delildir. Meselâ, gebelik dönemi daha dolmadan doğum yapmak da bu işin zinayla olduğuna delildir. Meselâ iki ölünün üst üste kalmış bir vaziyette bulunması, altta bulunan ilk önce öldüğüne delildir. Buradan hareketle Ömer (ra) Amvas taununda ölmüş olan iki kişiden, birinin ayak ya da elinin diğerinin ayakları ve elinin üstünde olduğunu gördüğü durumlarda üstte olanı altta olana varis kılmıştır. Altta olanı üstte olana varis kılmamıştır. Meselâ kusmuş birinin kusmuğunda şarabın görülmesi, onun şarap içtiğine dair bir işaret-tir. Ömer (ra) kusmuğunda şaraba şahit olduğu kimseleri had cezasına çarptırmıştır.⁷⁶¹

6. Kadı'nın bilgisi: Kadı'nın sanık hakkında bilgi sahibi olması sanı-

⁷⁶⁰ Mevsuatu Fıkhu Ömer, s. 731.

⁷⁶¹ A.y.

ğa had cezası uygulama konusunda geçerli değildir. Ömer (ra), Ebu Musa el-Eş'ari'ye kadı'nın bilgi, zan ve şüphesiyle insanları suçlamaması gerektiğini yazmıştır. Abdurrahman b. Avf'a şunu söylemiştir: "Ne dersin? Hırsızlık yapan ya da zina eden ve yahut birini öldüren bir kimse hakkında benim ceza vermem doğru olur mu?" Abdurrahman, "Müslümanlardan bir adamın sana şahitlik etmesi gerekir" cevabını verince Ömer (ra) "Doğru söyledin" dedi.⁷⁶² Had dışındaki cezalara gelince, bu konuda Ömer (ra) 'den farklı rivayetler gelmiştir. Kadı delillere göre kendi bilgisini değerlendirir ve hüküm verir. Ömer (ra), insanların kendi hatalarını itiraf etme konusunda cesaretlendirilmelerine karşı çıkmıştır. Hatalarını gizlemelerini, tövbeye sarılmalarını, bunu Allah'la kendi aralarında bırakmalarını istemiştir. İran bölgesi sınır şehirlerinde vali olarak bulunan Şurahbil b. Kindi insanlara şunu söylemişti: "Ey insanlar! Sizler içkinin çok içildiği bir yerde bulunuyorsunuz. Burada kadınlar da çok. Kim had cezası gerektirecek bir suç işlerse gelip söylesin ve biz de cezasını uygulayalım. Zira bu onu temizler." Bu sözler Ömer (ra) 'a ulaşınca ona şu mektubu yazdı: "Allah'ın gizli kılmış olduğu şeyleri insanların açığa çıkarıp çiğnemelerini emretmen sana helâl değildir."⁷⁶³ Şayet insanlar işlemiş oldukları suçları devlete götürürlerse bu durumda had cezasına çarptırırlar. Ömer (ra) iki hasım arasında hüküm vereceği zaman şu duayı ederdi: "Allah'ım, biliyorsun ki, uzaktan ya da yakından gelmiş olan iki hasım kendi hakkı için karşıma oturduklarında onları önemsiyorum. Bu yüzden bir göz kırpması müddetince de olsa nefsimi mühlet verme!"⁷⁶⁴

Ömer (ra)'ın Verdiği Hükümler ve Cezalandırdığı Bazı Suçlar

1. Devletin Resmi Mührünün Taklit Edilmesi

Ömer (ra) zamanında daha önce hiç vuku bulmamış tehlikeli bir hadise meydana geldi. Hadise şuydu: Ma'n b. Zaide devlet mührüne benzer bir mühür yaptırmış ve bununla Müslümanların beytülmalinden mal almıştı. Bu olay Ömer (ra)'a ulaşınca ona yüz kırbaç vurdurdu ve hap-

762 Süneni Beyhaki, X, 44.

763 el-Kaza fi Hilafeti Ömer, II, 862.

764 Hilye, VI, 140.

setti. Ma'n konuşmaya devam edince Ömer (ra) yüz kırbaç daha vurdurdu. Yine konuşmaya devam edince yüz kırbaç daha vurdurdu ve onu sürgüne gönderdi.

2. Kûfe'de Beytûlmalden Mal Çalan Bir Adam

Ömer (ra) beytûlmalden mal çalan kimseye el kesme cezası vermemiştir. İbni Mes'ud bu konuda ona soru sorunca Ömer (ra) şunu söylemiştir: "Hiçbir kimse yoktur ki bu malda hakkı olmamış olsun." Ömer (ra) hırsızlık yapan adamı sadece kırbaçlatmıştı.⁷⁶⁵

3. Kıtık Senesinde Yapılan Hırsızlık

Sahabeden Hatıp b. Ebu Beltaa'nın hizmetlileri kıtık senesinde hırsızlık yapmıştı. Müzen kabilesinden bir adamın devesini çalmışlardı. Onu kesip yemişlerdi. Mesele Ömer (ra)'a götürülünce hırsızlığı yapanlar deveyi bir ağıldan çaldıklarını itiraf ettiler. Bunlar akli başında kimse olup mükellef yaşta idiler. Onları hırsızlığa itecek bir sebep de yoktu. Ömer (ra) Kesir b. Salt'a el kesme cezası vermesi için emir verdi. Fakat daha sonra insanların kıtlıktan dolayı açlık içerisinde olduğunu düşündü. Bu bir özür olabilirdi. Kölelerin efendisine, "Senin onları aç bıraktığını düşünüyorum" dedi. Bu mâzeretle yetinip cezadan vazgeçti. Müzenli adama da devenin diyetinin kat kat ödenmesi için (800 dirhem) emir verdi. Onlara had cezası uygulamaktan vazgeçti.⁷⁶⁶

4. Zina Eden Deli Bir Kadın

Ömer (ra)'a zina eden bir deli kadın getirildi. İnsanlarla istişare ettikten sonra onun recmedilmesine karar verdi. Ali (ra) kadının yanına gittikten sonra onu alıp gelmeleri emrini verdi. Sonra Ömer (ra)'a gidip, "Sen Allah'ın kalemlere yazmayı emrettiğini ve sonra da kalemlerin kaldırıldığını bilmiyor musun?" deyip bu mânadaki hadisi zikretti. Ömer (ra) "Evet biliyorum" deyince Ali (ra), "O halde neden bunu recmede-

⁷⁶⁵ Asru'l-Hilafe, s. 148.

⁷⁶⁶ Asru'l-Hilafe, s. 148.

ceksin” dedi ve serbest bıraktı. Ömer (ra) o anda tekbir getirmeye başlamıştı.⁷⁶⁷

5. Müslüman Bir Kadını Zinaya Zorlayan Bir Zimmî

Bu olay Ömer (ra) zamanında olmuş ve adam asılmıştır. Çünkü adam anlaşma şartlarına muhalif davranmıştı.⁷⁶⁸

6. Kadınların Zinaya Zorlanması

Ömer (ra)’ın huzuruna bir köle tarafından zinaya zorlanan ve bir kabile reisine ait olan bir cariyeye getirilmişti. Ömer (ra) köleye kırbaç cezası verdi, cariyeyi ise cezalandırmadı.⁷⁶⁹ Bir defasında Ömer (ra)’ın huzuruna yine, zina eden bir kadın getirildi. Kadın, “Uyumuştum. Uyandığımda bir adamın üzerime çullanmış olduğunu gördüm” dedi. Ömer (ra) kadını serbest bıraktı ve dövmedi.⁷⁷⁰ Bu anlatılanlar insanı şüphede bırakmaktadır ve şüphe durumunda ise had cezaları uygulanmaz. Kadının bir erkek tarafından zorlanması ve ölümle tehdit edilmesi arasında fark yoktur. Ömer (ra) zamanında şöyle bir hadise de meydana geldi: Bir kadın bir çobandan kendisine su vermesini istediğinde çoban, kadının kendisini teslim etmesi durumunda su vereceğini söyler. Kadın da bunu yapar. Mesele Ömer (ra)’a götürülünce o da Ali (ra)’ye danışır. Ali (ra) Kadının zorda kalmış olduğunu söyler. Ömer (ra) kadına bir şeyler verir ve onu cezalandırmaktan vazgeçer.

7. Zinanın Haram Olduğunu Bilmeyenin Durumu

Said b. el-Müseyyeb’den şunlar aktarılmıştır: Ömer (ra)’ın âmillerinden biri ona şu haberi yazmıştı: “Bir adam zina ettiğini bana söylemektedir.” Ömer (ra) de ona, zinanın haram olduğunu bilip bilmediğini sormasını, şayet biliyorsa ona had gerektiğini, bilmiyorsa haram olduğunu öğretmesini, bildiğini itiraf etmesi sonucunda da had cezası uygulamasını söyledi.⁷⁷¹

⁷⁶⁷ A.y.

⁷⁶⁸ Muvatta, II, 827.

⁷⁶⁹ Beyhaki, Sünen-i Kübra, VIII, 236.

⁷⁷⁰ es-Sünenü'l-Kubra, VIII, 236.

⁷⁷¹ Muhalla, XII, 107.

8. Ne Kocanın Ne de Kadı'nın İddet Döneminde Evlenmenin Haram Olduğunu Bilmeyip Evlenmeleri

Ömer (ra) zamanında bir kadın iddet döneminde evlenmişti. Mesele Ömer (ra)'a götürülünce kadına had cezası vermedi, fakat yine de kadını dövdü ve onları ayırdı. Adamı da uyarı olsun diye kırbaçladı.⁷⁷²

9. Evli Olduğu Halde Bunu Gizleyip Başka Bir Evlilik Yapan Bir Kadın

Ömer (ra), bunu yapan kadını recmetmiştir ve erkeğe de yüz kırbaç cezası vermiştir. Erkek, durumu bilmediğinden onu recmetmemiştir.⁷⁷³

10. Muğire b. Şu'be'nin Zinayla Suçlanması

Muğire aleyhinde üç kişi zina ettiğine dair şahitlikte bulunmuştu, fakat dördüncü kişi şahitlikten geri çekildi. Ömer (ra) bunun üzerine, "Şeytan'ı Muhammed (sav)'in ashabına güldürmeyen Allah'a hamdolsun" dedi. Üç şahide zina iftirasında bulunmalarından dolayı had uyguladı. Çünkü şahitlikleri üç kişiyle sınırlı kalmıştı.⁷⁷⁴

11. Kölesiyle İlişkide Bulunan Kadın

Bir kadın, kölesini kendisine eş edinmişti. Bunu neden yaptığı söylenince kadın, "Ellerinizin altında bulunanlar..."⁷⁷⁵ şeklindeki âyeti okumuş ve onun da kendi eli altında olduğunu söylemişti. Durum Ömer (ra)'a iletilince kadına, "Elinin altında bulunan sana helâl değildir" demişti. Bir rivayete göre de kadını uyarı olsun diye kırbaçlatmıştır. Ömer (ra), haram olduğunu bilmemesinden dolayı kadına had uygulamamıştır.⁷⁷⁶

⁷⁷² Asru'l-Hilafe, s. 149.

⁷⁷³ A.y.

⁷⁷⁴ Asru'l-Hilafe, s. 143.

⁷⁷⁵ Nisâ, 4/36.

⁷⁷⁶ Mevsuatu Fıkhı Ömer, s. 203.

12. Kocasını Cariyesiyle İlişkide Bulunmasından Dolayı Suçlayan Kadın

Bir kadın, kocasını, cariyesiyle ilişkide bulundu diye itham etmişti. Fakat daha sonra onu eşine bağışladığını itiraf etmiştir. Ömer (ra) kadını, zina iftirasında bulunmasından dolayı seksen kırbaça had cezasına çarptırmıştır.⁷⁷⁷

13. Namusa Dil Uzatmakla Had Cezasının Verilmesi

Ömer (ra) zamanında bir adam başkasının namusuna dil uzattı. Kendisine dil uzatılan adam, “Ne annem ne de babam zina etmedi” diyordu. Ömer (ra) bu konuda insanlarla istişare etti. Bazıları adamın kendi anne babasını övdüğünü söyledi. Bazıları da anne-babasının böyle olmadığını başka halde olduklarını söylediler ve adamın had cezasına çarptırılmasını söylediler. Ömer (ra) adamı seksen kırbaça cezalandırdı. Ömer (ra) namusa dil uzatılmasından dolayı had cezası uyguladı. Çünkü bu konudaki işaretler açıkça bunu gösteriyordu. Adam arkadaşının namusuna dil uzatmıştı. Çünkü durum bunu izah ediyordu ve ortada küfürlü söz konuşulmuştu. Ömer (ra)’ın yaptığı, sefih kimseleri te’dip etme ve temiz insanların ırzlarını koruma siyasetiydi. Bu da gayet sağlam, Kur’an ve sünnete ters düşmeyen bir siyasetti. O, pāk şeriatin ruhuna göre amel ediyordu.⁷⁷⁸

14. Irza Saldırmaktan Dolayı

Düşman Bir Yahudi’nin Kanının Dökülmesi

Ömer (ra) zamanında birbirleriyle kardeş olmuş iki sâlih insan vardı. Biri savaşa gittiğinde kendi ailesini diğerine emanet ederdi. Geride kalan adam bir gece kardeşinin evini ziyaret ve durumlarını öğrenmek için gidince orada mum ışığı altında bir Yahudi’nin şu beyitleri okuduğunu görür:

Onun İslâm için savaşması benim işime yaradı
Şimdi karısıyla yalnız başımayım ve gece uzun

⁷⁷⁷ Asru’l-Hilafe,

⁷⁷⁸ Evveliyatu Ömer, s. 439.

Göğüsleri için hazırlık yaptım
 Çıplak halde sıkı bir şekilde yapışacağım
 Sanki baldır baldır üstüne
 Ve insanlar bunun için sanki birbirine saldırmakta

Bunu gören genç adam evine döner, kılıcını kuşanır ve gelir. Yahudi'yi orada öldürür, derisini yüzer ve yola atar. Sabah olduğunda ölüye rastlayan Yahudiler onu kimin öldürdüğünü anlayamazlar. Ömer (ra)'a gelirler ve meseleyi ona anlatırlar. Bunun üzerine Ömer (ra) insanları toplar, minbere çıkar ve Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra, "Allah (cc) 'dan bu katilini bize bildirmesini istiyorum" dedi. O sırada genç ayağa kalkıp o şiiri Ömer (ra)'a okudu ve meseleyi de anlattı. Bunun üzerine Ömer (ra), "Allah (cc), onun kanını heder ettin diye sana ceza vermeyecektir" dedi.⁷⁷⁹

15. Allah'ın Öldürdüğü İçin Diyet Verilmez

Bu haberi Abdurrezzak Musannef'inde Beyhaki ise Sünen'inde rivayet etmiştir: "Bir adam Hüzeyl kabilesinden bazı kimseleri misafir olarak dâvet etmişti. Daha sonra onlara odun toplaması için yanlarına bir cariye verdi. Misafirlerden biri cariyeden hoşlandı ve peşine takıldı. Onunla ilişkiye girmek istedi. Fakat cariye bundan kaçındı. Bir saat boyunca çabadan sonra adamın elinden kaçmayı başardı ve eline aldığı bir taşla adamın göğsüne vurup onu öldürdü. Cariye dana sonra evine dönüp olayı haber verdi. Cariyenin sahipleri Ömer (ra)'a gidip vaziyeti anlattılar. Ömer (ra) bir heyet gönderip olayı tetkik ettirdi. Ardından, "Allah onu öldürmüş, bunun için ne diyet ne de kefarete gerekmez" dedi.

16. Şayet Bu İşe San'a Halkı da Karışmış Olsaydı Hepsini Öldürürdüm

İbn Ömer şunu aktarmıştır: "Bir adam bir çocuğu öldürmüştü. Bu haber Halife Ömer'e ulaşınca şöyle dedi; "Şayet bu işe bütün San'a ahali si karışmış olsaydı hepsini de öldürürdüm" dedi. Bir rivayette de "dört adamın, bir çocuğu öldürdüğü" şeklinde verilmiştir. Bunun üzerine

⁷⁷⁹ Evveliyatu Faruk, V, 414.

Ömer (ra)'ın, "Şayet bu işe bütün San'a halkı karışmış olsaydı hepsini öldürürdüm" dediği rivayet edilmiştir. Bu hüküm ne kitap ve sünnette vardır, ne de Ebubekir (ra) böyle bir hüküm vermiştir. Bunu Ömer (ra) İslâmın makasidü's-şeriasmdan kendi kavrayışıyla elde etmiştir. Bu hukuk, toplumu muhafaza ve istikrarını koruma gayesiyle gelmiştir. İnsan kanını dökmek basit bir mesele değildir. Bu yüzden adaletli olmak ve ümmetin maslahatını temin etmek gerekir.

Kıyas da şeriatın maksatları arasında yer almaktadır. Şayet kıyasa hükmedilmişse ve bunu da dört büyük imamdan oluşan cumhur âlimler ve Said b. el-Müzeıyib, Hasan el-Basri, Ebu Seleme, Ata, Katade, Servi, Evzai ve daha başka imamlar ittifakla kabul etmişse bu takdirde gerçekleşir. Bu da tercihe şayan olan ve tâbi oluna görüştür ve buna dair Ömer (ra)'ın ve sahabenin ortaya koyduğu delilin kuvvetli olmasından dolayıdır. Ayrıca bunda insanları suç işlemekten men etme ve toplumu muhafaza gayesi vardır.

17. Sihirbazın Cezası Ölümdür

Ömer (ra), valilerine sihirbazları öldürmeleri yolunda mektup yazmıştır. Bu emir uygulanmıştır ve sahabe de bu konuda icma etmiştir.⁷⁸⁰

18. Çocuğunu Kasten Öldüren Kimse ve Bir Zimmîyi Öldüren Müslüman Hakkında Verilecek Hüküm

Ömer (ra) çocuğunu öldüren kimse hakkında diyet ödemesi gerektiği hükmünü vermiştir. Bir zimmîyi öldüren Müslüman'a gelince, Ömer (ra) böyle bir kimse hakkında kıyas hükmünü vermiştir. Bu hadise Ömer (ra) zamanında olmuştur. Şam'da bir Müslüman, bir zimmîyi öldürmüş ve neticede ona kıyas cezası verilmiştir.⁷⁸¹

19. Diyet ve Yemini (Kasem) Bir Arada Gerçekleştirmek

Kasem, ölüm davalarında katilde adı geçenleri ya da bu işte sanık olanlara yemini tekrar ettirmektir. Abdurrazzak, İbni Ebu Şeybe ve Beyhaki Şa'bi'den şunu rivayet etmiştir: Vedaa ve Şakir kabilesinin oturdu-

⁷⁸⁰ A.y.

⁷⁸¹ Asru'l-Hilafe, s. 153.

ğu mahalde bir ölü bulunmuştu. Ömer (ra) ölünün hangi kabilenin mahallesine daha yakın olduğunu tespit için ölçüm yapılmasını emretti. Neticede Vedaa kabilesine daha yakın bulundu. Ömer (ra) o kabileden her bir adamın elli kez yemin içmesini istedi. Sonra da onları diyetle borçlu kıldı. Onlar, “Ey Mü'minlerin Emiri, ne yeminlerimiz mallarımız için işe yaradı ne de mallarımız yeminimize yaradı” dediler. Ömer (ra) bunun üzerine “Hak olan budur” dedi.⁷⁸²

20. Allah'ım Bana Haberi Ulaşan Bu İşe Ne Şahit Oldum Ne Emrettim Ne Razı Oldum Ne de Gizledim!

Tüster'in fethi haberi Ömer (ra)'a ulaşınca yanındakilere “Herhangi aksi bir durum meydana geldi mi?” diye sordu. Onlar da “Evet, biri İslâm'dan çıktı” dediler. Ömer (ra), “Ona ne yaptınız?” diye sorduğunda “Öldürdük” dediler. Bunun üzerine Ömer (ra), “Onu bir eve kapatıp her gün yemek yedirip tövbe etmesini istediniz mi? Şayet bundan dönmediği takdirde öldürürdünüz” dedi ve sonra da, “Allah'ım bana haberi ulaşan bu işe ne şahit oldum ne emrettim ne razı oldum ne de gizledim” sözlerini söyledi.⁷⁸³

21. İçki İçene Verilecek Olan Had Cezasını Seksen Kırbaç Olarak Tayin etmesi

Ömer (ra) idareyi ele aldığı dönemde İslâmî fetihler çoğaldı ve insanların durumu iyiye gitti. Geniş bölgeler Müslümanların elinde geçti ve İslâm'a girenlerin sayısı çoğaldı. Yeni Müslümanlar, ilk Müslümanlar gibi bir eğitim ve terbiyeden geçmemişlerdi. İnsanlar arasında içki içenlerin sayısı çoğaldı ve bu meseleler Ömer (ra)'ın önüne getiriliyordu. Ömer (ra) ashabın ileri gelenlerini toplayıp istişarede bulundu. Bu konuda had cezası olarak seksen kırbaç üzerinde ittifak ettiler ki bu da en düşük seviyede bir cezaydı. Ömer (ra) bunu uyguladı ve sahabenin hayatta olduğu dönemde kimse ona muhalefet etmedi. İbni Kayyim şunu rivayet etmiştir: “Halid b. Velid, Vebere b. Süleyt'i Şam'dan Ömer (ra)'ın yanına gönderdi. Vebere şunu aktarmıştır: “Medine'ye geldiğimde yanında Talha, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf vardı. Mescide sırtlarını yaslamış halde oturuyorlardı. Ona “Halid b. Velid'in sana selamı var

⁷⁸² Beyhaki, Sünen-i Kübra, VIII; 123.

⁷⁸³ Mahzu's-Sevab, I, 372.

ve şunu söylüyor: “İnsanlar içki içmekte ileri gittiler ve verilen cezaları az görmekteler” Ömer (ra) “Şu yanımızdakilere soralım” dedi. Ali (ra), “Ben, sarhoş olduklarında abuk sabuk konuşacaklarını, bundan dolayı da başkalarına iftira atacacaklarını düşünüyorum ve iftiranın cezası da seksen kırbaştır” dedi. Orada bulunanlar bu konuda ittifak ettiler. Ömer (ra), “Bunları arkadaşına ulaştır” dedi. Ömer (ra) de Halid b. Velid de seksen kırbaç cezası uygulamıştır.⁷⁸⁴

22. Ömer (ra)’ın İçki Dükkanını Yakması

Yahya b. Said b. Ubeydullah, Nafi’den, onun da bunu İbni Ömer’den aktardığı rivayet edilmiştir: İbni Ömer şöyle demiştir: “Ömer (ra) Sakif kabilesinden bir adamın evinde içkiye rastlamış ve onun dökülmesini emretmiştir. Adama Rüveysid denildiğinden, Ömer (ra) de ona “füveysik (küçük fasıksın) diye seslenmişti.⁷⁸⁵ İbnü’l-Cevzi şunu aktarmıştır: Ömer (ra) Rüveysid’in evini yaktırmıştır. Çünkü evi içki dükkânıydı. İbni Kayyım şunu söylemiştir: Ömer (ra) adamın evinde içi dükkânı bulunduğu için orayı yakmıştır. İçinde içki satılan bir köyü de yakmıştır.⁷⁸⁶

23. Kızını İslâm’ın İffetine Yaraşır Bir Şekilde Evlendir!

Ömer (ra)’a bir adam gelip şunları söyledi: “Bir kızım var ve Cahiliye döneminde onu diri diri toprağa gömmek istedim. Toprağa gömerken öleceği sırada vazgeçtik. Derken İslâmiyet geldi ve ben de Müslüman oldum. Sonra da kızım bir suç işledi ve had cezası gerekti. Ben evimde bıçağı alıp da cezasını vermek üzereyken vazgeçtim, fakat o sırada boynunun bazı damarları kesilmişti. Onu iyileştirdim. Kızım bu suçtan dolayı güzel bir tövbe etti. Şimdi nikâhlı durumdadır. Ben bu durumu onlara anlatayım mı?” Ömer (ra), “Yoksa sen, Allah’ın gizli tuttuğunu açığa mı çıkarmak istiyorsun? Allah’a yemin olsun ki, eğer bunu haber verirsen seni diğer şehirlere gönderir ve sert bir şekilde cezalandırırım, onu İslâm’ın iffetine yaraşır bir şekilde evlendir” dedi.⁷⁸⁷

784 İlamu’l-Muavvikin, I, 211.

785 Ebu Ubeyd, Emval, s. 125.

786 Turuku’l-Hakime, s. 15.

787 Mahzu’s-Sevab, II, 709.

24. Kim Eşini Boşarsa Onu Mirastan Menetmiş Olur

Salim, babasından şunu aktarmıştır: Gaylan es-Sekafi Müslüman olduğu sırada nikâhı altında on kadın vardı. Resûlullah (sav) ona “Dördünü seç ve diğerlerini boş” demişti. Ömer (ra) zamanında Gaylan diğer eşlerini de boşayıp malını çocukları arasında taksim etti. Bu haber Ömer (ra)’a ulaşınca Gaylan’ı yanına çağırttı. Ona, “Anladığıma göre Şeytan senin kulağına öleceğini fısıldamış ve sen de bu zanla hareket edip elini çabuk tutmuşsun. Allah’a yemin olsun ki sen benim yanımdan ayrıldıktan sonra çok yaşayacağını zannetmiyorum. Be adam! Senin ölmeden önce hanımlarını geri döndürüp de onları nikâhın altına alıp mallarına da onları mirasçı kılman gerekmez mi? Sen bu halde ölürsen onlar senin kabrini taşlamaz mı? Nitekim Ebu Riğal’e hanımları böyle yapmıştı” şeklinde sözler söyledi. Bunun üzerine adam gidip eşlerini nikâhı altına aldı ve çocuklarına dağıttığı malları geri aldı. Adam çok geçmeden öldü.”⁷⁸⁸

25. Hamilelik Süresinin Alt ve Üst Sınırı

Ömer (ra)’ın yanına altı ayda doğum yapmış bir kadın getirilmişti. Ömer (ra) kadını recmetmek istedi. Kadının bacısı Ali (ra)’ye gidip, “Ömer bacımı recmedecek, Allah için, ne olursun, onu bundan vazgeçirmenin bir yolu yok mu?” dedi. Ali (ra), “Evet var” dedi. Kadın bunun üzerine öyle bir tekbir getirdi ki, bunu Ömer (ra) bile duydu. Kadın hemen kalkıp Ömer (ra)’a gitti. Ona bacısı için bir çare bulunduğunu söyledi. Ömer (ra) Ali (ra)’ı çağırıp durumu sordu. Ali (ra), onun için bir çözüm bulunduğunu söyledi ve şu âyetleri okudu: “*Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler*”⁷⁸⁹ “*Taşınması ile sütten kesilmesi, otuz ay sürer.*”⁷⁹⁰ “*Gebelik, buna göre altı aydır. Sütten ayrılması ise yirmi altı ay sürer*” dedi.

Bunun üzerine Ömer (ra) kadını serbest bıraktı. Hamilelik dokuz aydan fazla da sürebilir. Kocasını iki yıldır kayıp olan bir kadını hamileliğinden dolayı Ömer (ra)’a getirmişlerdi. Ömer (ra), kadının recmedilmesine karar verdi. Fakat Muaz b. Cebel, “Ey Mü’minlerin Emiri, onu

⁷⁸⁸ Mevsuatü Fıkhu Ömer, 47.

⁷⁸⁹ Bakara, 2/233.

⁷⁹⁰ Ahkaf, 46/15.

serbest bırakman için bir yol var. Karnındakini öldürmeye hakkın yok” dedi. Ömer (ra) kadını doğum yapması için serbest bıraktı ve çocuk dış çıkarıncaya kadar da kadına dokunmadı. İnsanlar çocuğun babasına benzediğini şahit oldular. Ömer (ra), “Kadınlar Muaz (ra) gibi birini doğurmaktan acizdirler. Muaz (ra) olmasaydı Ömer helâk olurdu” dedi. Bundan anlaşıldığına göre Ömer (ra) hamilelik müddetinin dört seneyi bulabileceği sonucuna da ulaşmıştır. Çünkü kocası kaybolan bir kadının dört sene beklemesi gerektiğine hükmetmiştir. Sonra da vefat müddeti kadar bekler. Ömer (ra)’ın görüşlerini iyi bilen İbni Kudame bu konuda şunu söylemiştir: “Kadın, kaybolmuş kocasını hamilelik müddetinin en üst limiti olan dört yıl kadar bekler, peşinden de vefat müddeti olan dört ay on gün bekler. Bundan sonra evlenmesi helaldir.”⁷⁹¹

Kullanımında Aksaklıklar Çıkmasın Diye Mülkiyetin Kayıt Altına Alınması

Ömer (ra)’ın, zamanı aşan ictihadlarından biri de kamu maslahatını göz önünde bulunduran uygulamalarından biri olan mülkiyeti kayıt altına almasıydı. Bunu malların kullanımı sırasında aksaklıklar çıkmasın diye yapıyordu. İmam Malik, Muvatta’sında şunları zikretmiştir: “Amr b. Yahya babasından şunu rivayet etmiştir: “Dahhak b. Halife kendi tarlasını sulamak için bir kanal açmak istiyordu, fakat kanal Muhammed b. Seleme’nin arazisinden geçecekti. Meseleyi ona açınca Muhammed b. Seleme kabul etmedi. Dahhak “İçinde senin de menfaatin olan ve suyundan senin de istifade edeceğin işe neden müsaade etmiyorsun?” dedi. Muhammed izin vermeyince Dahhak meseleyi Ömer (ra) ’ götürdü. Ömer (ra) Muhammed b. Seleme’yi çağırdı ve ona müsaade etmesini söyledi. Muhammed, “Hayır” dedi. Ömer (ra) “Neden izin vermiyorsun, bunda senin için de fayda var ve sana da zarar vermeyecek” dedi. Muhammed, “Allah’a yemin olsun ki hayır” dedi. Ömer (ra), “Allah’a yemin olsun ki, senin karnının üzerinden geçse de buna izin vereceksin” dedi ve Dahhak’a arkı açması için izin verdi. Dahhak da bunu yaptı. Ömer (ra) bunu Ebu Hüreyre’nin rivayet ettiği şu hadise kıyasla yaptı: Resûlullah (sav), “Sizden biri komşusunu, bitişik duvarından sarkan bitkiden istifade etmekten alıkoymasın” buyurmuştur. Ebu Hüreyre sonra da şunu

⁷⁹¹ Mevsuatu Fıkhu Ömer, s. 371.

söylemiştir: “Size ne oluyor da bundan yüz çevirmektesiniz? Allah’a yemin olsun ki böyle yapmazsanız aranızda anlaşmazlık çıkar.”⁷⁹²

Bundan anlaşıldığına göre Ömer (ra)’m yaptığı şey bir kıyastır. Çünkü Resûlüllah (sav) kişinin kendi komşusunu, duvarında yeşeren ağaçtan istifade etsinden men etmemesini emretmiştir. Kaldı ki böyle biri durum komşuya zarar vermiyorsa bunu neden engelleyelim ki? Bu durum komşuya zarar vermediği gibi aynı zamanda fayda da sağlamaktadır. Bu sebeple tarladan suyun geçmesi, şu iki durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu da hem komşuya fayda sağlaması ve aynı zamanda ona bir zarar gelmemesidir. Bunun adı kıyas-ı evladır. Ahmed İbrahim, Ömer (ra)’ın yaptığı bu uygulamanın günümüzde olduğu gibi adaletin esaslarından birini teşkil ettiğini açıklamıştır. Abdusselam Süleymani ise bunun günümüz Batı toplumundaki “hakkımızı kullanırken başkasına zarar vermekten kaçınma” nazariyesine benzediğini belirtmiştir. Bundan da anlaşıldığına göre İslâm, bunu asırlar önce kanun haline getirmiş ve Batıyı geride bırakmıştır. Daha önce Ebu Hüreyre’nin hadisine işaret etmiştik ki, Ömer (ra) kişinin kendi komşusunun arazisinden ve evinden istifade etme konusunda ihtiyaç duyduğu konularda bu hadisten istifade etmiştir. Bazı görüş sahipleri bu konuda farklı düşünmüşler ve bunun ancak komşunun izin vermesiyle olabileceğini söylemişlerdir.⁷⁹³

Buradan Şu Noktalar Çıkmaktadır:

1. Bu karar Ömer (ra)’ın yargı konusundaki ictihada dair verdiği bir karardır. Çünkü o Dahhak’m, Muhammed b. Seleme hakkındaki şikâyetinden sonra böyle bir hüküm verdi. Dahhak ondan güzel bir şekilde istekte bulunmuştu, fakat Muhammed buna yanaşmak istemedi. Neticede mesele Ömer (ra)’ın önüne geldi.

2. Ömer (ra) geliş güzel bir karar vermedi. Meseleyi iyice düşündü, ilgili mevzuları irdeleyip anlamaya çalıştı. Karşı tarafın suyun geçmesine dair izin vermeme ısrarına şahit oldu ki, bu da onun, meseleyi daha da araştırmasına neden oldu. Suyun araziden geçmesi, sahibine herhangi bir zarar vermediği gibi ona da fayda sağlayacaktı ve böylece her iki taraf da bundan yarar elde edecekti. Durum bu şekilde devam edince kamu maslahatının temin edilmesi önünde bir engel oluşu verdi. Ayrıca hakkın kullanılması noktasında da zorluk çıktı. Ömer (ra) de ammenin yararı için gevşek davranacak biri değildi.

⁷⁹² Sübülüs-Salam, s. III, 60.

⁷⁹³ el-İctihad fi’l-Fıkh, s.140.

3. Ömer (ra) Muhammed b. Seleme'ye yumuşak davrandı, onu ikna etmek için İslâm kardeşliğini hatırlatıyor, onu doğru olana çağırıyordu. Fakat gayet yumuşak olan bu tavra, içinde yemin de bulunan sert bir karşı cevap gelince bu durumda ammenin menfaatini korumakla görevli olduğunu bilen Halife Ömer, halifeliğinin verdiği bir heybetle Muhammed b. Seleme'ye red cevabını verdi.

Bir Sözle Üç Talakın da Geçerli Olacağına İzin Vermesi

İbn Abbas şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (sav) ve Ebubekir (ra) döneminde ve Ömer (ra)’ın ilk iki senesinde aynı anda yapılan üç talak bir talak kabul ediliyordu. Ömer (ra), “İnsanlar, yavaş hareket etmeleri için kendilerine süre tanınan bir işte acele ediyorlar. Bu uygulamayı onlar için geçerli kılsak (Belki acele davranmazlar)?” dedi ve daha sonra da bu uygulamayı yürürlüğe koydu.”⁷⁹⁴ Ebu Sahba, İbni Abbas’a, “Hz. Peygamber (sav) ve Ebubekir (ra) zamanında üç talakın bir talak sayıldığını ve Ömer (ra) zamanında ise bunun üç talak kabul edildiğini biliyor musun?” diye sormuş İbni Abbas da buna, “Evet” cevabını vermiştir.

Bu iki rivayette görüldüğü üzere Ömer (ra), Resülüllah (sav) ve Ebubekir (ra) zamanındaki uygulamanın hilafına üç talak, üç talak olarak kabul etmiştir. Daha önceki dönemlerde bir sözle veya bir oturumda yapılan üç talak bir talak olarak kabul edilmekteydi. Ömer (ra)’ın böyle bir cezaya ya da ikaza gitmesindeki sebep insanların üç talakı uygulamalarıdır. Ömer (ra) onları sünnete uygun olan talaka yönlendirmek istedi. Bu da tek bir boşamadır ki erkek, kadının iddeti bitinceye dek onu terk eder. Şayet bu süre içinde ona dönmek isterse döner. Bu şekilde üç talak da bitmiş olur.⁷⁹⁵ Bazı kimseler Ömer (ra)’ın yaptığı bu uygulamanın nasslara zıtlık teşkil ettiğini söylemişlerdir. Bunlardan biri de Dr. Atiye Mustafa’dır. Şunu söylemektedir: Ömer (ra) daha önceki bazı uygulamalara ve bilinen esaslara ayıkırı da olsa kendi görüşüyle hareket etmede cesaretliydi. Bunu da verilen hükmün yeni Müslüman toplumun durumuna uygun olması için yapıyordu.⁷⁹⁶ Müellif bu konudaki örnekleri de saymış bulunuyor. Fakat gerçekte Ömer (ra) bu uygulamasıyla nasslara muhalif hareket etmemiştir. Nassları anlamak için ictihada gitmiştir. Bu konudaki dayanakları da şunlardı:

⁷⁹⁴ Müslim, Talak, No: 1472.

⁷⁹⁵ el-Kaza fi Ahdi Ömer, II, 733.

⁷⁹⁶ el-Kaza fi’l-İslam, s. 98.

1. Malik, Eşheb, Kasım b. Abdullah, Yahya b. Said, İbni Şihab ve İbni Müseyyib yoluyla gelen bir rivayete göre Eslem kabilesinden bir adam Resûlullah (sav) zamanında hanımını üç takla boşadı. Bazı sahabiler ona, “Senin ona dönme hakkın var” dediler. Eşi Hz. Peygamber (sav)’in yanına gitti ve “Eşim beni bir sözle üç talakla boşadı” dedi. Hz. Peygamber (sav), “Talak gerçekleşmiştir ve aranızda varislik yoktur” dedi.⁷⁹⁷ Bu hadiste görüldüğü üzere Resûlullah (sav) bir sözle gerçekleştirilen üç talak, üç talak olarak kabul etmiştir.

2. Nesâî’nin kendi senediyle rivayet ettiği hadis ise şu şekildedir: Resûlullah (sav)’e, eşini üç talakla boşayan bir adamın durumu haber verilince kızgın halde ayağa kalkmış ve “Ben aranızdayken Allah’ın kitabıyla oyun mu oynarsınız?” demiştir. Bunun üzerine o esnada bir adam kalkıp, “Ya Resûlullah onu öldüreyim mi?” dedi.⁷⁹⁸ Bu hadiste Resûlullah (sav)’in, eşini bir sözle üç talakla boşayan kimseye kızdığı ve bunu kabul etmediği görülmektedir. Ki bu durumun gerçekleştiği de açık şekilde ortadadır. Şayet bir sözle üç talak gerçekleşmeyecek olsaydı Resûlullah (sav) bunu açıklardı. Çünkü ihtiyaç anında gerekli açıklamayı yapmamak caiz değildir.

3. Nafi’ b. Umeyr b. Abdiyezid b. Rükane’den rivayet edildiğine göre Rükane b. Abdiyezid eşi Süheyme’yi kesin şekilde boşayınca bunu gelip Resûlullah (sav)’e haber verdi ve “Allah’a yemin olsun ki bununla bir talakı kastetmişim” dedi. Resûlullah (sav) “Gerçekten bununla bir talak mı kastettin?” diye sorunca Rükane, “Evet, Allah’a yemin olsun ki bir talakı kastettim” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) eşini ona iade etti. Rükane ikinci talakını Ömer (ra) zamanında, üçüncüsünü de Osman (ra) zamanında gerçekleştirmiştir.⁷⁹⁹

Bu hadiste görüldüğü üzere Rükane eşinden kesin boşanmış ve bu-

797 el-Müdevvenetü’l-Kübra, Talak, II, 62. Mürsel bir hadistir. Fakat Said b. Müseyyeb’in bütün mürselleri sahihtir.

798 Nesâî, Sünen, Talak, VI, 142. İbn Hacer bu hadis hakkında şunu söylemiştir: “Bunu Nesâî tahrir etmiş ve ravileri de güvenilir kimselerdir.” Fethu’l-Bari, IX, 362. İbn Kayyim da şunu demiştir: “Senedi Müslim’in şartlarına göredir.” Zadu’l-Mead, V, 241.

799 Ebu Dâvud, Sünen, Talak, el-Bab fi’l-Bette, I, 511. Ebu Dâvud şunu demiştir: “Bu hadis Cüreyc’in hadisinden daha sahihtir. Onun hadisine göre “Rükane eşini üç talakla boşamıştı.” Nevevi, şunu söylemiştir: Muhalifler rivayet ettiği hadise gelince, buna göre Rükane eşini talakla boşamış ve bunu bir talak olarak kabul etmiştir. Bu rivayet zayıftır ve bilinmeyen bir topluluktan rivayet edilmiştir. Sahih olan rivayet daha önce sunduğumuz hadistir ve Rükane eşini kesin bir şekilde boşamıştır ve buradaki “kesinlik” bir boşamayı da üç boşamayı da ifade edebilmektedir. Bk. Şerhu’n-Nevevi, X, 71.

nu tek talak olarak kastettiğini belirtmiştir. Ancak Resûlullah (sav) tek talakı kastettiğine dair ona yemin içirmiştir. Yemin içmesi üzerine de eşini ona iade etmiştir. Şayet bununla üç talakı kastetmiş olsaydı bu da gerçekleşmiş olacaktı. Fakat bunu yemini engelledi. Bütün bu anlatılanlardan sonra görüldüğü üzere Ömer (ra), üç talak konusunda Resûlullah (sav)'in sünnetine göre hareket etmiş, ona dayanmıştır. Bunu kendi kafasından ortaya koymamıştır. Nitekim Osman (ra), Ali, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ud gibi birçok sahabe de bu konuda ona muvafakat etmiştir. Bu hususta çok sayıda rivayet vardır. Bu konuda mesele, bir sözle üç talakı gerçekleştirmededir. Bu şöyle de söylenebilirdi: "Seni boşadım, seni boşadım, seni boşadım. Ya da seni boşadım, sonra yine boşadım, sonra yine boşadım. Seni üç kez ya da on kez boşadım ve yahut yüz kez veya bin kez boşadım." Bu konuda kullanılacak ifade ve meram hâkimin kararına kalmıştır. İnsanların maslahatına göre, zaman ve şartı göz önünde bulundurarak hâkim, bunu üç talak ya da tek talak olarak kabul edecektir.⁸⁰⁰ İbni Kayyım şunu söylemiştir: "Ömer (ra) kendisinden önceki ictihadlara muhalif davranmamıştır. Bunu üç talak olarak kabul etmiştir ki bununla da insanları bir cezalandırmaya tâbi tutmak istemiştir. Çünkü bunda bir haramlığın olduğunu vurgulamak ve insanları bu konuda bir takibe almak istiyordu. Devlet başkanlarının da insanların kendilerini zora soktukları konularda bu tür kararlar alması doğaldır. Ancak insanlar, Allah'ın bu konuda kendileri için ortaya koyduğu ruhsatı ve kolaylığı kullanmaktan kaçınmışlardır.

Mut'a Nikahının Haram Kılınması

Mut'a nikâhının haram kılındığı ve bu konuda Ömer (ra)'ın sert bir tavır takındığına dair gelen rivayetler vardır. Ömer (ra) bunu zina olarak kabul etmiş ve evli kişinin bunu yapması halinde recm cezasını gerekli görmüştür. Bazıları mut'a nikâhını haram kılanın Resûlullah (sav) değil, Ömer (ra) olduğunu zannetmişlerdir. Ebu Nadre şunu rivayet etmiştir: "İbn Abbas mut'anın yapılmasını söylüyordu, İbni Zübeyr ise bundan men ediyordu. Ben de bunu Cabir b. Abdullah'a söyledim. O da, "Biz daha Resûlullah (sav) hayattayken bunu yapıyorduk. Ömer (ra), başa geçince şunu söyledi: "Allah (cc) dilediğini elçisine helâl kılıyordu. Elçisinin yerini Kur'an aldı. Allah'ın emrettiği gibi hac ve umreyi yapın. Şu

⁸⁰⁰ Fukaha fi Ahdi Ömer, II, 736.

mut'a nikâhını kesin olarak terk edin. Şayet önüme mut'a nikâhı yapmış biri getirilirse onu recm ederim.”⁸⁰¹ Bu ifadeler Resûlullah (sav) zamanında mut'anın serbest olduğunu, fakat daha sonra Ömer (ra)'ın onu yasakladığını belirtmektedir. Hz. Peygamber (sav) zamanında mut'anın helâl olduğunu, bunun yasaklanmadığını Ebubekir (ra) zamanında da böyle olduğunu, fakat Ömer (ra)'ın bunu yasakladığını belirten rivayetler Müslim ve Abdurrezzak'ın Musannef'inde rivayet edilmiştir. Fakat gerçekte mut'ayı yasaklayan Resûlullah (sav)'dir. Mutanın helâl olduğunu aktaran iki sahabe ise bunun kesin şekilde haram kılındığı konusunda rivayetler yoktur. Kim, Ömer (ra)'ın bunun haram kıldığını söylerse tamamen cahillik yapmış olur. Ki bunu söylemenin sonraki dönemlerde ortaya çıkan şer'i bir nassta yeri yoktur. Meselâ Ebu Hilal el-Askeri ve Refiku'l-Azm bunu yapmıştır.⁸⁰² İşte mut'anın Hz. Peygamber (sav) tarafından haram kılındığını ifade eden bazı rivayetler:

1. Müslim, Selem'den şunu rivayet etmiştir: “Evtas gününde⁸⁰³ Resûlullah (sav) mut'aya üç gün cevaz verdi. Sonra da bunu yasakladı.”⁸⁰⁴

2. Müslim, Sebre'den şunu rivayet etmiştir: “Resûlullah (sav) bize mut'a yapmaya izin verdi. Ben ve başka bir adam Amiroğulları kabilesinden bir kadınla mut'a yaptık. Bir deve yavrusu kadar genç bir kızdı. Ona kendimizi arzettik. Bize “Bana ne vereceksiniz?” deyince ben “Hırkamı” dedim. Arkadaşım da hırkasını vereceğini söyledi. Arkadaşımın hırkası benim hırkamdan daha iyiydi. Fakat ben ondan daha genç idim. Arkadaşımın hırkası, benim de genç olmam onun hoşuna gitmişti. Bana “Sen ve hırkan bana kâfi gelirsiniz” dedi. Onunla üç gün kaldın. Daha sonra Resûlullah (sav) şunu söylemişti: “Kim şu kadınlara mut'a ediyor idiyse artık onları bıraksınlar.”

3. Müslim'in Sabre el-Cüheni senediyle verdiği bir rivayette Resûlullah (sav)'in şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Ey insanlar! Size kadınlarla mut'a yapmanız için izin vermiştim. Fakat Allah (cc) bunu kıymete kadar yasakladı. Kiminin yanında bu durumda olan bir kadın varsa onu serbest bıraksın ve verdiği maldan da bir şey almasın!”⁸⁰⁵

801 Müslim, Kitabu'l-Hac, No: 1217.

802 Eşheru Meşahiri'l-islam, II, 432.

803 Evtas Taif'te bir vadidir. Evtas savaşı ve Mekke'nin fethi aynı yılda olmuştur. Bu da hicri 8 yılında olmuştur. Nevevi, Şerhu Müslim, IX, 184.

804 Müslim, Nikâh, Babu Nihai Muta, Buna göre mut'a önce mubah kılınmış, fakat daha sonra haram kılınmıştır. Bu yasaklama ve haram kılma üç defa tekrar etmiş fakat daha sonuncusunda ebedi olarak kesin şekilde yasaklanmıştır. No: II, 1033.

805 Müslim, Nikâh, No: 1406.

4. Müslim'in Ali b. EbuTalib senediyle verdiği bir rivayete göre Ali (ra), İbni Abbas'ın mut'a nikâhı konusunda gevşek davrandığını görmüştür. Ona, "Ne yapıyorsun ey İbni Abbas? Şüphesiz ki Resûlullah (sav) bunu ve eşek etini Hayber gününde yasakladı."⁸⁰⁶

Ömer (ra) mut'ayı yasaklarken bunu kendi kendine yapmadı. Bunu Resûlullah (sav)'in Mekke'nin fethinde hicri 8. yılda ebedi olarak haram kılmasından dolayı yaptı. Daha öncede hicri 6. yılda bunun Hayber gününde haram kılmıştı. Resûlullah (sav) mut'ayı Mekke'nin fethinde, on beş gün boyunca serbest bıraktı ve Müslümanlar da bunu gerçekleştirdiler. Ardından da kıyamete dek haram kıldı.⁸⁰⁷

Ömer (ra)'ın Fikhî Bazı Görüşleri

Ömer (ra) yargı konusunda, kısas, hadler, suçlar ve tâzir cezalarına dair bir iz bırakmıştır. Aynı şekilde derin fikhî anlayışı, güçlü kavrayışı, şeriatin maksatlarını derinlemesine bilmesi ve ictehadlarıyla ortaya koyduğu bilgisiyle fıkıh ekollerinin gelişmesinde büyük pay sahibidir. Bu konuda ondan bize ulaşan çok sayıda mesele vardır. İşte bunlardan bazıları:

1. Ömer (ra), ölmüş bir hayvanın hayattayken temiz olması durumunda derisinin dabağlanması sonucunda o derinin temiz olacağını belirtmiştir.
2. Tilkilerin derisinden yapılmış postlarda namaz kılmayı mekruh kabul etmiştir.
3. Zeval vaktinden sonra oruçlunun misvak kullanmasını mekruh görmemiş hatta bunu müstehab kabul etmiştir.
4. Mestler üzerine meshin, mukim için bir gün ve bir gece, yolcular içinse üç gün üç gece olduğunu kabul etmiştir.
5. Mesh müddetinin abdesti bozduktan sonra başladığını kabul etmiştir.
6. Cuma vaktinin güneşin tam tepeye ermesinden sonra olduğunu kabul etmiştir.
7. İnsanın kendi cinsel organına dokunmasının abdesti bozacağını kabul etmiştir.

⁸⁰⁶ Müslim, Nikâh, 1407.

⁸⁰⁷ el-Kaza fi Ahdi Ömer, II, 756.

8. Teşrik tekbirlerinin arife günü sabah başladığını ve teşrik günlerinin son günü, ikindi vaktinde sona erdiğini kabul etmiştir.

9. Ömer (ra) ve Ebubekir (ra), cenazenin önünde yürümenin daha efdal olduğunu kabul etmişlerdir.

10. Çocuk ve delilerin de mallarından zekât verilmesi gerektiğini kabul etmiştir.

11. Bir mecliste yapılan akdin oturum dağılmadıkça taraflarca bozulabileceğini kabul etmiştir.

12. Hayvanlarda selemin caiz olmadığını belirtmiştir.⁸⁰⁸

13. Ödeme vakti gelip de ödenmeyen borç için rehin alınabileceğini söylemiştir.

14. Alacaklı kimsenin, iflas eden kimseden malını almada daha öncelikli olduğunu kabul etmiştir.

15. Cariyenin kendisine ait olan malın, ergenlik çağından başlayıp evleninceye dek ya da kocasının evinde bir sene geçirinceye kadar kendisine ödenmeyeceğine hükmetmiştir.

16. Bir hayvan telef edilirse bunun karşılığında hayvanın dörtte bir değerinde tazminat verilir.

17. Şuf'a hakkı (satın alma, öncelik hakkı) taksim edilmemiş müşterek malda olur. Belli olmayan müşterek malda şuf'a yoktur.

18. Ebubekir (ra) ve Ömer (ra) işçinin üzerindeki elbisesiyle beraber kiralanmasının cevazına hükmetmişlerdir.

19. Ömer (ra) daha elde edilmemiş bir şeyi bağışlamanın caiz olmadığı konusunda hüküm vermiştir.

20. Ömer (ra)'a göre kim yakını olmayan bir kimseye bağışta bulunursa bundan cayabilir. Bu o kimsenin malı ele geçirmediği sürece geçerlidir. Fakat yakını olan birisine bağışta bulunursa bundan cayamaz.

21. Kim akraba olmayana eline geçmediği müddetçe bir bağışta bulunursa bundan cayabilir. Fakat yakın akrabaya bağışta bulunursa bundan cayamaz.

22. Buluntu bir malın bekletilme suresi bir yıldır.

23. Değersiz bir buluntu bulan kimse tarafından kullanılabilir.

24. Şayet belli bir süre içinde buluntu malın sahibi çıkmazsa, fakir ya da zengin olsun onu bulan kimsenin normal malı gibi olur.

808 Selem, para peşin teslimat vadeli alış-veriş demektir. (Çev.)

25. Harem bölgesi içinde veya dışında olsun buluntu mal muamele konusunda eşit muamele görür.

26. Buluntu çocuk, bulan kimse emin biri olduğu müddetçe onun yanında kalabilir.

27. Kişinin vasiyetini değiştirebileceğine hükmetmiştir. “Şayet kişi isterse vasiyetinde değişiklik yapabilir” demiştir.

28. Ömer (ra)’a göre “Kelale”, ölen ama geride babası ve çocuğu olmayan kimse demektir.

29. Vefat edenin kızkardeşleri, vefat edenin kızlarıyla asabedirler (mirasta pay sahibi akrabadırlar).

30. Şayet miras meselesinde “geride bir eş ve bir de anne, ya da anne-bir bir kardeş, baba-bir bir kardeş ve bir de bir anne kalmışsa” şeklindeki durum mirasla ilgili bir tartışmadır. Eski ve yeni fakihler bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Ömer (ra), Osman ve Yezid b. Sabir bu konuda şu görüşe sahiptirler: Anne-baba bir ve anne bir çocuğu mirasta üçte bir pay almada ortak kabul etmişlerdir. Mirası onlar arasında eşit şekilde paylaşmışlar ve erkeğin hakkını iki kadının hakkı kadar olduğunu söylemişlerdir. Ömer (ra)’ın anne baba bir çocuğu buna katmadığı da rivayet edilmiştir. Bazıları “Ey Mü’minlerin Emiri! Düşün ki babamız bir eşek olsun, bu durumda annemiz bir olmaz mı?” demişler ve Bunun üzerine Ömer (ra) onları payda ortak kılmıştır. Bu mesele miras hukukunda “Müşerreke” ya da “Eşeklik” meselesi olarak isimlendirilmiştir.

31. Nineler için çok da olsa altıda bir pay verilir.

32. Ömer (ra)’ın anne, kızkardeş ve dedenin mirastaki payı konusunda görüşü şudur: Kızkardeş için yarım, anne için geride kalanın üçte biri, geriye kalan da dedenin.

33. Ömer (ra)’a göre, kadın ölür de geride eş ve anne-baba kalırsa eşe mirasın yarısı, anne de kalanın üçte birini alır. Geriye kalan da babanıdır. Adam ölür de geri de eşi kalırsa, eş dörtte birini, anne üçte birini, geriye kalan malı da baba alır. Bu mesele “Ömer (ra)’ın iki meselesi” diye isimlendirilmiştir. Çünkü Ömer (ra) bu konuda böyle hüküm vermiştir.

34. Mirasta hakkı olanlar (Zevi’l-furud ve’l-asabe) dışındaki akrabalara mirasın geri kalanı verilir.

— BEŞİNCİ BÖLÜM —

HALİFE HZ. ÖMER'İN VALİLERLE İLŞKİSİ

1000 1000 1000 1000 1000

1000 1000 1000 1000 1000
1000 1000 1000 1000 1000
1000 1000 1000 1000 1000

1000 1000 1000 1000 1000
1000 1000 1000 1000 1000

1000

1000
1000
1000

1000 1000

1000

1000

1000 1000

Birinci Konu

HALİFE HZ. ÖMER'İN VALİLERLE İLŞKİSİ

Ömer (ra) zamanında devlet sınırları genişliğinden idari noktada büyük taksimatlara gidildi. Halife, devlet müesseselerini ve bunlar arasında da özellikle valilik müessesesini geliştirmek istedi. Bu da yönetimi daha kolay bir şekilde gerçekleştirmek ve gelirleri rahat bir şekilde toplamak için gerekiyordu. Bundaki en büyük etken de fetihler neticesinde toprakların genişlemesiydi.

BÖLGELER

Bu dönemde devletin bölgelere ayrılması, çevre yerlere daha rahat ulaşma amacıyla yapılmış bir çalışmadır. Ebubekir (ra) zamanında böyle bir durum söz konusu değildi. Ömer (ra) zamanında idari noktada bazı değişiklikler meydana geldi. Çeşitli valiler atandı. İşte bu dönemdeki valilikler:

Mekke Vilayeti

Ömer (ra) zamanında Mekke valiliğini Mühriz b. Harise b. Rebia b. Abdişşems yürütüyordu. Daha sonra bu işi Fünkuz b. Ümeyr et-Temimi üstlendi. Kaynaklarımızda ne onun hakkında ne de ondan önceki vali hakkında bir mâlumat yoktur. Bunlardan sonra bu dönemde valiliğe Nafi b. Haris el-Huzai gelmiştir. Ömer (ra)'ın vefatında Mekke'de vali olarak bulunuyordu. Kaynaklarımızda onun hakkında bazı mâlumatlara rastlamaktayız. Buna göre, onun Safvan b. Ümeyye'den bir ev satın aldığı ve burasını hapishane yaptığı rivayet edilmiştir. Bunu Buhari'nin riva-

yetlerinden elde etmiş bulunuyoruz.⁸⁰⁹ Ömer (ra)'ın hacca geldiği esna-
da Usfan'da Nafi'yle karşılaştığı rivayet edilmiştir. Ömer (ra)'ın ona
"Mekke'de yerinde kimi bıraktın?" deyince Nafi, "İbn Ebzi" dedi. Ömer
(ra), "İbn Ebzi de kimdir?" diye sorunca Nafi, "Mevalilerimizden bir me-
vali" dedi. Ömer (ra), "Onların başına bir mevali mi tayin ettin?" deyin-
ce Nafi, "O Allah'ın kitabını okuyan ve feraiz ilmini iyi bilen biridir" de-
di. Bunun üzerine Ömer (ra), "Resûlullah (sav), "Allah (cc) bu kitap sa-
yesinde bazı toplulukları alçaltır bazılarını da yüceltir" dememiş midir"
dedi.⁸¹⁰

Ömer (ra) zamanında Mekke'de yapılan en bariz çalışmalarından
biri Harem bölgesinin genişletilmesidir. Ömer (ra) Harem'e komşu bazı
evleri satın almış ve bunları yıktırarak Harem-i Şerif'e katmış ve etrafına
da kısa duvarlar ördürmüştür. Mekke hac mevsiminde çeşitli bölgeler-
den gelen vali ve idarecilerin buluşma yeri idi. Ayrıca Mekke'nin Ömer
(ra) zamanında İslâm devleti için başlı başına bir rolü vardı.

Medine Vilayeti

Halife, Medine'de oturduğundan direkt olarak buranın valisi sayılı-
yordu. Ayrıca buradaki idareyi elinde bulunduruyor ve işleri yönetiyor-
du. Kendisi Medine'de olmadığı sıralarda idareyi başkasına bırakıyordu.
Ömer (ra) bu iş için bazen Zeyd b. Sabit'i, bazen de Ali (ra)'ı tayin etmiş-
tir.⁸¹¹ Böyle yapmakla Ömer (ra), Resûlullah (sav) ve Ebubekir (ra)'ın
tuttuğu yolu izlemiştir. Bu dönemde Medine diğer vilayetlere nazaran
çeşitli açılardan büyük bir önem taşımıştır. Her şeyden önce halife bura-
da ikamet ediyordu. Emirler buradan gönderilmekteydi ve mücahit or-
dular buradan sevk ediliyordu. Bunun yanında Medine, ashab-ı kiramın
ikamet ettiği merkezdi. Ömer (ra), onların diğer memleketlere dağılma-
sına izin vermemişti.⁸¹² Bu yüzden çok sayıda ilim talebesi buraya geli-
yordu. Bunlar Kur'an-ı Kerim'i ve Resûlullah (sav)'in sünnetini öğren-
mek isteyen kimselerdi ve bunlar ilmi, ashabın -Allah (cc) onlardan ra-
zı olsun- bizzat kendisinden öğreniyorlardı.

809 Buhari, el-Husumat, III, 25. Babu'r-Rabt ve'l-Habs; Müsnedü Ahmed, No: 232.

İsnadı sahihtir.

810 Abdülziz Ömeri, el-Vilayetu ala'l-Büldan, I, 67.

811 Yakubi, Tarih, II, 147.

812 A.y. s. 152.

Taif Vilayeti

Taif Ömer (ra) zamanında Müslüman vilayetlerin önemlilerindendi. Bu vilayet güçlü mücahit askerleriyle cihada katkıda bulunuyordu. Buradaki vali Resûlullah (sav)'den beri Osman b. Ebu'l-As idi. Ebubekir (ra) onu valilikte bıraktı. Ömer (ra) zamanında da iki yıl valilik yaptı. Osman b. Ebu'l-As cihada gitmek istiyordu. Bunun için Ömer (ra) 'den izin istedi. Ömer (ra) ona, "Ben seni valilikten azletmiyorum. Fakat Taifli birini yerine bırak" dedi. Ömer (ra), Osman'ı, Umman ve Bahreyn'e de vali olarak tayin etmiştir.⁸¹³ Ömer (ra)'ın vefatı sırasında Taif valisi Süfyan b. Abdullah es-Sekafi idi. Onunla Ömer (ra) arasında sebze, meyve ve baldan zekât alınması gerektiğine dair mektuplaşmalar olmuştur. Bu mektuplar Ömer (ra) zamanında elde çok sayıda arazinin olduğuna ve üretimin fazlalığına işaret etmektedir. Taif vilayeti ve civarı Ömer (ra) zamanında hep bir sükûn ve istikrar içinde olmuştur. Mekke ahalisi yaz aylarında buraya dinlenmek için gelirdi. Taif Ömer (ra) zamanında İslâm devletinin başta gelen vilayetleri arasındaydı.⁸¹⁴

Yemen Vilayeti

Ömer (ra) halifelige geldiği sıralarda Yemen bir istikrar içindeydi. Gönderilen valiler sayesinde Yemen bölgesi zabtu rabt altına alınmıştı. Ömer (ra) Ebubekir (ra)'ın tayin ettiği valileri yerinde bıraktı.⁸¹⁵ Ya'la b. Ümeyye, Ebubekir (ra)'ın, Yemen'e vali olarak atadığı kimselerdendi. İsmi Ömer (ra) zamanında parladı. Bu dönemde oldukça meşhur oldu ve Ömer (ra)'ın vefatına kadar valilikte kaldı.⁸¹⁶ Birçok kaynağımız bu valiyle Yemen halkı arasında meydana gelmiş hadiselerle dair çok sayıda rivayete yer vermiştir. Bazı kimseler vali hakkındaki şikâyetlerden dolayı Ömer (ra)'a gelmişlerdir. Bu sebeple Ömer (ra) defalarca onu Medine'ye çağırılmış ve sorunları halletmeye çalışmıştır.⁸¹⁷ Ya'la bulunmadığı sıralarda Ömer (ra) onun yerine ilmiyle meşhur olmuş kimseleri tayin eder-

⁸¹³ Halife b. Hayyat, Tarih, s. 134.

⁸¹⁴ Taif fi Asri'l-Cahili ve Sadri'l-Islam, s. 19.

⁸¹⁵ Yahya b. Huseyn, Gayetü'l-Emani, I, 83.

⁸¹⁶ Taberi, Tarih, II, 157.

⁸¹⁷ Gayetü'l-Emani, I, 83.

di. Ömer (ra)'le Ya'la arasında zekâta dair meseleler konusunda mektuplaşmalar gerçekleşmiştir. Ya'la, Ömer (ra)'ın ömrünün sonlarına doğru mallarına el koyduğu valiler arasında bizzat kendisini de saymıştır.⁸¹⁸ Ömer (ra)'ın Yemen bölgesi valilerinden biri de Abdullah b. Ebu Rebia el-Mahzumi'dir. Muhtemelen Yemen'in Cened bölgesinde valilik yapmıştır. Taberi bunu zikretmiş ve Ömer (ra)'ın vefatı sırasında Ya'la ile beraber onu da Yemen'deki valiler arasında saymıştır.⁸¹⁹ Ömer (ra) zamanında Yemen halkı fetih hareketinde önemli bir rol oynamış, Şam, Irak ve Mısır fetihlerine katılmıştır.⁸²⁰ Irak'ta Kûfe ve Basra gibi İslâmî şehirler inşa edildiğinde buralara çok sayıda Yemenli kabileler yerleşti. Mesele Kûfe'ye yerleşen Kinde kabilesi bunlardandır.⁸²¹ Aynı şekilde çok sayıda Yemenli kabile Şam'a da yerleşmiştir. Şam'ın fethinde onların büyük rolleri olmuştur. Bundan başka, Fustat şehrinin kurulmasında sonra bu bölgeye de yerleşmişlerdir.⁸²² Bu düzenli göçleri tanzim eden Ömer (ra)'ın yanı sıra bu işte bölgedeki valilerin de büyük rolleri olmuştur. Kabileleri çeşitli şehirlere dağıtmada etkili roller oynamışlardır. Bu yüzden Yemen Ömer (ra) zamanında en önemli vilayetlerden biridir. Diğer vilayetlere göre açık bir etkisi olmuştur.

Bahreyn Vilayeti

Ömer (ra), Müslümanların idaresini üstlendiğinde Bahreyn'de vali olarak Alâ el-Hadrami bulunuyordu. Ömer (ra) onu valilikte bıraktı ve tercih edilen görüşe göre hicri 14 yılına kadar da bu görevi devam etti. Alâ, İran'daki ilk fetih hareketlerine katıldı. Burada başlı başına bir rol oynadı. Alâ'nın Bahreyn valiliğinin son yıllarında Ömer (ra) onu azletmiştir. Onu Basra vilayetine nakletmek istemiş, fakat Alâ bunu hoş karşılamamıştır. Basra'ya ulaşmadan vefat etmiş ve neticede Bahreyn'e defnedilmiştir. Rivayete göre azil sebebi, onun Ömer (ra) 'den izin almaksızın Bahreyn üzerinden İranlılarla savaşmasıdır. Ömer (ra) Müslümanların deniz savaşına girişmelerini hoş karşılamıyordu. Alâ'nın vefatından sonra Bahreyn valiliğine Osman b. Ebu'l-As getirildi. İranlıların Müslümanlarca fethedilmemiş bölgelerinde cihada devam etti. Hatta bu fetih-

818 Yakubi, Tarih, II, 157.

819 Taberi, Tarih, V, 239.

820 el-Vilayetü ala'l-Büldan, I, 71.

821 el-Yemen fi Zilli'l-İslam, s. 49.

822 Futuhu Mısır, s. 119.

ler neticesinde Sind civarına kadar ulaştı. Ömer (ra), Osman'a Irak bölgesinde devam eden fetih hareketi için Ebu Musa el-Eş'ari'ye yardım etmesi emrini gönderdi. Her iki valinin ordusu İran bölgesinde devam eden çarpışmalarda Basra yoluyla birbirlerine yardım ettiler.⁸²³

Osman b. Ebu'l Osman, vera ve haramdan uzak durmasıyla meşhur olmuştu. Osman, Ömer (ra) zamanında en az iki defa Bahreyn valiliği yapmıştır. İlkini hicri 15 senesinde sonra da Basra bölgesinde onun komutanlığına duyulan ihtiyaçtan dolayı bir daha valilik yapmıştır. Onun burada fethi iştiraki gerekiyordu. Osman'dan sonra Bahreyn'e Ayyaş b. Ebu Sevr vali olmuştur.

Anlaşıldığına göre dönemi pek uzun sürmemiştir. Ondan sonra Ömer (ra), Kudame b. Maz'un'u Bahreyn'e vali tayin etmiştir. Kudame'ye Ebu Hüreyre arkadaşlık etmiş ve onun için kadılık yapmıştır. Ayrıca daha başka önemli işlerde de çalışmıştır. Kudame, valiliği sırasında insanların beğenisini kazanmıştır. Ancak valiliğinin son yıllarında şarap içmekle itham edilmiştir. Yapılan tetkiklerden sonra şarap içtiği sabit olmuştur. Bu yüzden Ömer (ra) ona had uygulamıştır. Kudame, Ömer (ra)'ın çocuklarından Abdullah'ın ve Mü'minlerin annelerinden Hz. Hafsa'nın dayısıdır.⁸²⁴ Kudame bir defasında Ömer (ra)'a kızmıştı. Fakat Ömer (ra) onu razı etmek için ısrar ediyordu. Ömer (ra) ona, "Bir rüya gördüm ve rüyamda birinin bana gelip "Kudame'ye iyi davran, şüphesiz ki o kardeşindir" dedi. Rivayete göre Kudame'nin Bahreyn'den azli hicri 20 yılında gerçekleşmiştir.⁸²⁵

Kudame'den sonra Bahreyn valiliğine meşhur sahabe Ebu Hüreyre gelmiştir. Ebu Hüreyre, Kudame'nin valiliği sırasında bazı önemli işlerde de bulunmuştu. Kudame'nin içki içtiğine şahitlik edenler arasında o da vardı. Ömer (ra) Kudame'nin azlinden sonra Ebu Hüreyre'nin oraya vali olarak atandığını belirten emrini yayınladı. Daha sonra Bahreyn valiliğine tekrar Osman b. Ebu'l-As getirilmiştir. Onun valiliği Ömer (ra)'ın vefatına kadar devam etmiştir. Birçok kaynakta Umman'ın vilayet olarak Bahreyn'e bağlı olduğu rivayet edilmiştir. Osman'ın vali olarak tayin edildiğini belirten rivayetlerde onun Yemame bölgesine de vali olarak tayin edildiği belirtilmiştir. Bu tür rivayetler Umman ve Yemame'nin tümüyle Bahreyn'e bağlı olduğunu göstermektedir. Bu iki bölge Ömer (ra)

823 el-Vilayetü ala'l-Büldan, I, 71.

824 Ibn Sâd, Tabakat, V, 560.

825 el-Bidaye ve'n-Nihaye, VII, 101.

zamanında Bahreyn vilayetinin bir bölümü olarak telakki edilmiştir. Coğrafi ve beşerî münasebetler bu iki bölgenin Bahreyn'den ayrı olmadığını göstermektedir. Bahreyn (iki deniz) ifadesi tarihçilerin anlattığı gibi muhtemelen Yemame ve Umman bölgeleri için kullanılmıştır. Bu iki bölge Bahreyn'e tâbi yerlerdi. Bahreyn haraç ve cizye konusunda önemli bir kaynağı teşkil ediyordu. Bu da bu bölgenin o dönemde zengin bir yer olduğunu göstermektedir. Bahreyn'deki Müslüman kabileler ve bunların ileri gelenleri İranlılarla ve doğuda yapılan savaşlara iştirak etmişler ve bu savaşlarda ve fetihlerde büyük bir rol oynamışlardır.⁸²⁶

Mısır Vilayeti

Amr b. As, Mısır'ın fethini üstlenen kimsedir ve bu konu ileri de fetihlerden bahsedilirken ele alınacaktır. Ömer (ra) onu Mısır'da vali olarak bıraktı. Ömer (ra)'le bazı konularda ihtilafa düşmesine ve Ömer (ra) tarafından bu yüzden tehdit edilmesine rağmen onun vefatına kadar bu görevde kaldı. Amr, Mısır'ın en önde gelen valisiydi. Çünkü bölgede bazı yerlere tayin edilmiş ikinci derecede valiler de vardı. Meselâ Abdullah b. Ebu Serh bunlardandır. Ömer (ra)'ın vefatından kısa bir süre önce vali tayin edilmiştir.

Amr b. As'ın Mısır valiliği sırasında Halife Ömer (ra)'ın birçok konuda işlere müdahale ettiğini görmekteyiz. Amr, cizye ve harac konusunda Kıptilerin tecrübesinden istifade etmiş ve onları bu işte kullanmıştır. Amr'm Ömer (ra)'m emrinden dolayı kendi emrindeki askerlerini ziraatla meşgul olmalarını yasaklaması ve bu konuda onlara ceza vermesi meşhur bir hadisidir. Bunu askerlerin kendilerini tamamen cihada vermeleri ve toprağa bağlı kalmamaları için yapmıştı. Çünkü onların erzakları beytûlmalden karşılanıyor ve çalışmalarına gerek kalmıyordu. Amr, işlerin tanzimi noktasında Ömer (ra)'a tâbi olarak kısa sürede Mısır'ın vilayetler içinde ön sırada yer almasını sağladı. Cereyan eden hâdiseler bölgenin bir istikrarı yakaladığını göstermektedir. Her ne kadar Bizans tehlikesi devam etmişse de ve İskenderiye yönünden denizden gelebilecek bir saldırı durumu hep var olmuşsa da istikrar yakalanmıştır.

Burası İslâm'ın yayılması açısından gayet müsait bir yerdi. Çünkü halife Ömer (ra) burada kendi adalet ve merhametini hissettirmiştir.

⁸²⁶ el-Vilayetü ala'l-büldan, I, 76.

Halk daha önce böyle bir adaletle karşılaşmadığı gibi, İslâm'ı kabul etme konusunda da ikna olmuşlardı. Bu yüzden İslâm'ın birer neferleri oldular. Mısır'da idarî işler gayet basit şekilde yürütülüyordu. Meselâ vali sadece haraçtan sorumluydu. Onun böyle olması diğer valilerden yardım almayacaktır anlamına gelmiyordu. Ömer (ra) dönemi boyunca halifeye karşı sorumlu olan vali Amr idi. Amr ülkede haracın düzenlenmesi konusunda yerli halktan istifade etmiştir.⁸²⁷

Şam Vilayeti

Ebubekir (ra)'ın vefatında Şam bölgesinden sorumlu kimse Halid b. Velid idi. Ömer (ra) başa geçince Halid'in azli emrini verdi ve yerine Ebu Ubeyde b. Cerrah (ra) vali olarak tayin etti. Onu direkt kendisine bağlı kıldı ve bölgedeki diğer komutanların da başkomutanı tayin etti. Ebu Ubeyde (ra) vali olur olmaz işleri düzenlemeye koyuldu. Valilerine yardımcı oluyor ve işleri tanzimi konusunda önceki valilerine görev verip ayrıca bazılarını da azletme yoluna gidiyordu. Halife b. Hayat şunları aktarmıştır:

Ebu Ubeyde (ra), Şam'ı fethettiğinde Filistin ve Ürdün bölgesine Yezid b. Ebi Süfyan'ı, Ürdün'e Şurahbil b. Hasene'yi, Dimaşk'a Halid b. Velid'i ve Habib b. Mesleme'yi de Hıms'a vali tayin etti. Fakat Habib'i daha sonra azletmiştir. Abdullah b. Kurt es-Sümalî'yi buraya vali tayin etmiş, fakat sonra onu da azletmiştir. Buraya Ubade b. Samit'i atamış, sonra onu da azletmiş ve yine Abdullah'ı atamıştır.⁸²⁸ Bazen arkadaşlarından birini belli bir süre için bazı yerlere vali olarak tayin ederdi. Muaz b. Cebel (ra) bu şekilde Ürdün'e tayin etmiştir. Aynı şekilde bazı kimseleri kendi yerine bırakır ve cihada giderdi. Bu şekilde Said b. Zeyd'i Kudüs'e gittiği sırada kendi yerine vekil bırakmıştı. Ebu Ubeyde, Şam valiliği sırasında insanlar için vera ve haramdan sakınma konusunda büyük bir örnek şahsiyet olmuştur. Daha önce geçtiği üzere onun Amvas taununda şehit olduğunu söylemiştik.

Vefatından sonra yerine Muaz (ra) geçti. Birkaç gün sonra o da vefat etti. Ömer (ra) bunu öğrendiğinde Şam'a Yezid b. Ebi Süfyan'ı vali olarak tayin etti. Diğer valileri de Şam'ı diğer bölgelerine dağıttı. Yezid

⁸²⁷ A.y.

⁸²⁸ Hayyat, Tarih, s. 155.

ordugâhların idaresi konusunda tecrübeliydi ve Ebubekir (ra)'ın Şam'ın fethi için gönderdiği orduların birinin başında bölgeye gelmişti. Aynı şekilde Ebu Ubeyde (ra) onu defalarca yerine vekil olarak bırakmıştı. Tarihçilerin aktardığına göre Ömer (ra) Yezid'i Şam'daki ordugâhlara vali tayin edince diğer valilerin nerede görev yapacaklarını da belirledi ve onu da Filistin ve Ürdün'e atadı.⁸²⁹ Yezid'in Şam'daki görev süresi kısa sürdüğünden bu konuda fazla bir mâlumata sahip değiliz. Yezid hicri 18 yılında vefat etti. Vefat etmeden kısa bir süre önce kardeşi Muaviye'yi kendi yerine tayin edip bunu halifeye bildirdi. Yezid'in idaresi bir sene kadar sürmüştü. Ömer (ra) Muaviye'nin idareci olmasını kabul etti ve Şam'da bazı değişikliklere gitti. Muaviye'yi Dımaşk haracından sorumlu kıldı. Bunun yanında yargı ve namaz imamlığı konusundaki yetkisine sınırlama getirdi. Ona yargı işlerinde yardımcı olması için yanına iki adam gönderdi. Bu kimseler Resûlullah (sav)'in ashabındandı. Muaviye bunları namaz kıldırmak ve kaza işiyle görevlendirdi. Bundan anlaşıldığına göre namaz imamlığı valinin yerine getirmesi gereken bir görevdi, fakat bu görev bir başkasına devredilmiş ve bu da Muaviye için özel bir uygulamaydı. Belki de Ömer (ra) 'i böyle bir uygulamaya iten bazı sebepler vardı. Muaviye diğer bölgelerde ki valilere nazaran yumuşak huylu bir valiydi. Ömer (ra) bu yüzden böyle bir metod takip etmiş olabilir. Ömer (ra), Şam'ın bazı yerlerine emirler tayin etti. Onları baş vali olan Muaviye'ye bağladı. Muaviye Şam valiliği sırasında Savaif adı verilen yaz seferlerine çıkıp Rumlarla savaşıyordu. Muaviye'nin valiliği Ömer (ra)'ın dönemi boyunca devam etti. Bunun yanında Şam'ın değişik kısımlarına tayin edilmiş olan valilerin direkt olarak halifeyle görüşmeleri de oluyordu. Fakat bunlar içinde en meşhurları Muaviye idi ve Belka, Ürdün, Filistin, Antakya, Maarra ve Şam'ın daha başka beldeleri onun valiliğine verişmişti. Bazı tarihçiler onu Şam valisi olarak zikretmişlerdir. Ömer (ra)'ın valilerinden bahsederlerken, "Şam'daki valisi Muaviye idi" demişlerdir. Ayrıca Ömer (ra)'ın vefat etmeden önce bütün Şam'ı onun valiliğine verdiği de zikredilmiştir.⁸³⁰ Şunu da belirtmek gerekir ki bu dönemde şartlar gereği askerî ve siyasî sahada sürekli değişiklikler meydana geliyordu. Ürdün bazen müstakil bir bölge haline giriyor, bazen de bazı yerler buraya bağlı hale geliyordu. Bazen de bölgenin bazı yerleri ondan ayrılıp başka valiliklere bağlanıyordu.⁸³¹

829 Fütuhu'l-Büldan, s. 137.

830 Hayyat, Tarih, s. 155.

831 el-Vilayetü ala'l-Büldan, I, 102.

VIII. Irak ve İran Vilayeti

Irak'taki fetihler Ebubekir (ra) zamanında başladı ve bu dönemde ilk başta Müsenna b. Harise bölge komutanıydı. Fakat Halid b. Velid buraya gelince komutanlık ve valilik ona verildi. Fakat Halid'in Şam'a gitmesi emri verilince komuta tekrar Müsenna'ya verildi. Ömer (ra) halifeliğe gelince Müsenna'yı görevden alıp yerine Ebu Ubeyd b. Mes'ud es-Sekafi'yi tayin etti. Müsenna'nın azli Halid'in azliyle aynı anda olmuştur. İnsanlar bu durumu garip karşılayınca Ömer (ra) şunları söyledi: "Ben onları herhangi bir kusurdan dolayı azletmedim. Lakin ben insanların onu yücelttiklerini gördüm ve böyle yaparak bu başarıları Allah'a değil, onlara atfetmelerinden korktum."

Müsenna azledildiğinde Ebu Ubeyd'in komutasında mütevazi bir asker olarak birçok savaşa iştirak etti ve sınavını en güzel şekilde verdi. Ebu Ubeyd'in şehadetinden sonra Müsenna bu göreve tekrar getirildi. Daha sonra bölgenin komutanlığına Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) tayin edildi. Bu sırada Müsenna Köprü savaşı sırasında aldığı yara sebebiyle hasta düşmüş ve Sa'd daha bölgeye ulaşmadan vefat etmişti. Basra, Kadisiye savaşından kısa bir süre önce savaşların en yoğun şekilde vuku bulduğu yer haline geldi. Kadisiye savaşıyla Medain'in Müslümanların eliyle düşmesi sonucunda Irak bölgesinde daha güçlü bir dönem başlıyordu. Bu da bölgenin Kûfe ve Basra gibi vilayetlerinde ve köy ve kasabalarda idarenin bir düzene sokulması, yeni bir şekil verilmesi genel yapının gözden geçirilmesiydi.

Basra Vilayeti

Ömer (ra), Basra'yı inşa ettirmeden önce bölgeye Şureyh b. Amr'ı gönderdi. Bu şahıs Benu Sa'd b. Bekr kabilesine mensuptu. Şureyh, daha sonra Basra'ya vali tayin edilmiştir. Buradaki savaşların birinde şehit düşmüştür.⁸³² Ömer (ra) daha sonra Utbe b. Gazvan'ı bir grup askerle birlikte Basra civarına gönderip onu buraya vali tayin etti. Bu hâdise hicri 14 senesinde gerçekleşmiştir. Bazı kaynakların verdiği gibi 17 senesinde olmamıştır. Nitekim bu konuda ilmî araştırmalar yapan Ahmed el-İlmi, "Bu hâdise 14 senesinde vuku bulmuştur.

⁸³² Hayyat, Tarih, s. 155.

Bazı tarihçilerin dediği gibi Kadisi'ye veya Celula savaşından sonra olmamıştır. Tarihçilerin ekseriyeti bunun 14 senesinde olduğunu belirtmişlerdir. Aynı şekilde biz de bu tarihi tespit ettik" demiştir. Utbe'nin Basra'ya vali tayin edilmesi burada yeni bir dönemin başlamasına vesile olmuştur. Utbe, çok büyük işler başarmıştır. İran topraklarında Dicle ve Fırat'ın her iki yakasında çok sayıda fetih gerçekleştirmiştir. Utbe, hac mevsiminde Ömer (ra)'le bulunduğu sırada kendisini bu işten muaf tutmasını istemişse de Ömer (ra) bunu kabul etmemiş ve görevine dönmelerini söylemiş, o da Basra'ya doğru yola çıktığı sırada vefat etmiştir. Ömer (ra) bundan dolayı "Onu ben öldürdüm, fakat Allah'ın takdir ettiği bir ecel vardır" sözlerini söylemiştir. Ardından da ona hayır temennisinde bulunmuştur.

Utbe'nin vefatı hicri 17 senesinde olmuştur. Daha sonra Utbe'nin yerine Muğire b. Şu'be vali tayin edilmiş ve Ömer (ra), onu, zinayla itham edilmesi anına kadar bu görevde bırakmıştır. Yapılan araştırmadan sonra Muğire'nin suçsuz olduğu anlaşılmış, fakat Ömer (ra) yine de onu azletmiştir. Bunu maslahata bîanen yapmış ve daha sonra onu değişik yerlerde vali olarak istihdam etmiştir.⁸³³ Muğire'nin azledilmesinden sonra Ömer (ra), Basra'ya Ebu Musa el-Eş'ari'yi vali tayin etmiştir. Ebu Musa Ömer (ra) zamanında Basra'nın en meşhur valisi olmuştur. Onun zamanında İran bölgesinde çok yerler fethedilmiş ve bizzat kendisi de cihada katılmış, ayrıca Basra'dan çeşitli yönlerde ordular göndermiştir. Bu dönemde Havazin ve daha başka yerler fethedilmiş ve onun zamanında cihad en parlak devresini yaşamıştır. Ebu Musa savaşlarda, civar yerlerde bulunan valilerle yardımlaşmış, fethedilen yerlerin tanzimi, buralara valiler tayin edilmesi ve güvene kavuşturulması konusunda büyük gayretler göstermiştir.

Ömer (ra) ve Ebu Musa arasında çeşitli konularda mektuplaşmalar olmuş, bunlar yargı konularına dair olduğu gibi başka meselelerde de olmuştur. Ömer (ra), Ebu Musa'yı yönlendirmiş, idare merkezinde insanların nasıl karşılayacağına dair mâlumatlar vermiş, ona nasihatlerde bulunmuş, veraya teşvik etmiş ve ahaliyi nasıl memnun etme konusunda gayret etmesini söylemiştir. İşte bu konudaki mektubu: "Bil ki insanların en mutlusu halkını mutlu eden kimsedir. İnsanların en kötüsü de halkının kötü duruma düşmesine sebep olan kimsedir. Hiçbir konuda aşırılığa kaçma ki, sana bağlı memurlar da aşırılığa gitmesinler. Bu du-

833 el-Vilayetü ala'l-Büldan, s. 127.

rum tıpkı bir yeşillığe bakıp da sonra içine dalan hayvanın durumuna benzer. Oraya girer, ot yemekten şişmanlar ve bu da onun ağırlaşmasına sebep olur. Siz de böyle yaparsanız aynı duruma düşersiniz.”⁸³⁴

Bunun yanında Ömer (ra)’ın Ebu Musa’yı, idari konularda yönlendiren ve Ebu Musa’nın da gereklerini yerine getirdiği bazı mektuplar daha bulunmaktadır. Bu mektupların tümünü Muhammed Hamidullah el-Vesaiku’s-Siyasiyye isimli eserinde bir araya getirmiştir. Ebu Musa’nın Basra valiliği oldukça güzel geçmiştir. Bunun yanında Ebu Musa, halk için iyi bir öğretmendi de. İnsanlara Kur’an’ı ve dinî esasları da öğretmişti. Ömer (ra) zamanında Irak’ta çok sayıda bölge fethedilmiş ve buralara Ebu Musa’ya bağlı olmak kaydıyla âmiller tayin edilmiştir. Bu âmiller Ebu Musa’yla direkt olarak görüşebiliyorlardı. Bu da göstermektedir ki Ebu Musa bölgede en etkili valiydi. Ebu Musa ile Ömer (ra) arasında gerçekleşen yazışmalar bizim için, Ömer (ra)’ın valileriyle olan alakası ve ilgisini göstermesi açısından önemli yazışmalar olarak kabul edilmiştir.⁸³⁵

Kûfe Vilayeti

Kûfe’nin inşasından sonra ilk valisinin Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) olduğu kabul edilmektedir. Ömer (ra)’m emriyle şehir inşa edilmiş ve Sa’d, daha şehir kurulmazdan önce bölge ve civar yerlerin valisi olarak tayin edilmişti. Sa’d, burada vali olarak kalmaya devam etti ve bu görevi en güzel şekilde yerine getirdi. Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) Kûfe’de istikrarı temin ettikten sonra İran topraklarında çok büyük fetihler gerçekleştirmiştir.

Sa’d burada birçok zirai ıslahatlarda bulunmuştur. Meselâ çok sayıda köylü, Sa’d b. Ebi Vakkas’a gelerek arazilerini sulayabilmek için su kanalları kazmasını istedi. Sa’d, bunun üzerin âmillerini toplayıp kanallar kazması için onlara emir verdi. Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) çevre yerlerde kendisine tâbi olan valiliklerin de işlerini tanzim ediyor ve işleri Ömer (ra)’le istişarede bulunduktan sonra icra ediyordu. Kûfe’nin ileri gelenleri Sa’d’ın başarısına hayret ederler ve onu överlerdi.

Ömer (ra) Kûfe’nin meşhur bir şahsiyetine Sa’d’ı sorduğunda şunları söylemişti: “Vergileri toplamada oldukça mütevazidi. Sinirlenince bir Arap kaplanı, emir verince bir aslan misâli. Hüküm verirken âdil, taksimatta bulunurken eşit davranır. Sırrı saklamada oldukça dikkatli,

834 İbn Cevzi, Menakıbu Ömer, s. 130.

835 el-Vilayetü ala’l-Büldan, I, 120.

acımada da en iyi bir insan, gizli yapması gereken işlerinden de zerre miktarı haberimiz olmaz.”⁸³⁶

Ömer (ra), Cerir b. Abdullah’a, Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) hakkında soru sorunca o da şunları söyler: “Onu vali olarak insanların en cömerdi, kalp kasveti bakımından en az olanı, bir ana misâli insanlara şefkat gösteren, yokluk anında insanlara hizmet için buğday tanelerini yerden tek tek toplayacak derecede merhametli ve Kureyş’in en sevileni olarak bıraktım.” Kûfe halkının onu sevmesine ve ileri gelenlerinin onu methetmesine rağmen hakkında şikâyetlerin de olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple görevinden azledilmiş ve bu konuyu ileriki sayfalarda valiler hakkında yapılan şikâyetler bahsinde ele alacağız. Sa’d b. Ebi Vakkas’ın Kûfe valiliğinden azledilmesinden sonra Ömer (ra), buraya Ammar b. Yasir’in namaz imamı olarak tayin edildiğini belirten kararını yayınladı. Bundan anlaşıldığına göre Ammar, Kûfe ve civarında görev yapan komutanlar arasındadır. Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) valiliği sırasında onların desteğini almaktaydı. Bu yüzden Ammar, valilik yapma konusunda tecrübe ve birikim kazanmıştı.

Ammar’ın valiliği, Sa’d’ın valiliğinden farklı olmuştur. Çünkü Ammar’la birlikte ona işlerinde yardımcı olan ve işlere iştirak eden başka kimselerin olduğunu görmekteyiz. Ammar namaz imamıydı, Abdullah b. Mes’ud beytûlmalden sorumluydu. Osman b. Hünef arazi kayıtlarına bakıyordu. Bu yüzden Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) zamanındaki valilik farklı bir yapı arz ediyordu. Bu yeni idari paylaşım sistemini bilmekten geri kalamayız. Her şahıs kendi işine yönelmiş haldeydi. Ammar, namaz imamlığı yapıyor, orduları sevk ve idare ediyor, idarî hususlara bakıyordu. Bölgede bazı fetihler gerçekleştirmişti. Kûfe halkı onunla beraber İranlılara karşı savaşımlara iştirak etmiş ve yığınlar halinde gelen İran kuvvetlerine karşı savaşmışlardı. Ammar, Ömer (ra)’ın direktifleri doğrultusunda duruma göre hareket ediyordu. Bu şekilde Ammar, Kûfe’de idareyi yanında bulunan ve insanlara Kur’an öğrettiği gibi malî işlere de bakan İbni Mes’ud’la beraber yürütüyordu.⁸³⁷ Ammar’ın Kûfe valiliği bir yıl dokuz ay kadar sürdü. Ömer (ra) onu Kûfe halkının şikâyetleri üzerine azletmiş ve ona “Seni azletmem üzüldün mü?” diye sormuş o da “Beni vali tayin etmene sevinmedim ki azlederken üzüleyim” dedi.⁸³⁸ Aynı şekilde onun şikâyetlerden dolayı Ömer (ra) ’den, kendisini bu gö-

⁸³⁶ el-Vilayetü ala’l-Büldan, I, 123.

⁸³⁷ İbn Sâd, Tabakat, III, 157.

⁸³⁸ İbn Asem, Fütuh, II, 82.

revden almasını istediği, fakat Ömer (ra)'ın bunu yapmadığı şeklinde bir rivayet de vardır. Ömer (ra) daha sonra Kûfe'ye Mut'im b. Cübeyr'i vali tayin etmiş, fakat daha Kûfe'ye varmadan onu azletmiştir. Azletme sebebi şuydu: Ömer (ra), onu tayin ederken bunu gizli tutmasını söylediği halde daha görevine gitmeden tayin haberi insanlar arasında yayılmıştı. Ömer (ra) buna kızmış ve onu azletmişti. Ömer (ra) bu sırada Kûfe valiliğine Muğire b. Şu'be'yi atadı. O da Ömer (ra)'ın vefatına kadar bu görevini sürdürdü.⁸³⁹

Medain Vilayeti

Medain Kisra'nın başkentiydi ve burayı Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) fetih etmişti. Sa'd burada bir müddet kalmış ve Kûfe'nin kurulmasından sonra buradan ayrılmıştı. Sa'd'ın emrindeki ordular Selam-ı Farisi'nin komutasındaki ordulara katılmış ve beraberce İranlılara karşı savaşmışlardı. Selman'ın savaşlar başlamadan önce İran halkını İslâm'a dâvet etmede çok büyük rolü olmuştu. Ömer (ra) onu Medain'e vali olarak tayin etmiş ve Selman burada iyi bir örneklik sergilemiştir. İslâm'ın öğretilerinin canlı bir şekilde yaşanmasında büyük bir örnek olmuştur.

Rivayete göre Ömer (ra) onu valiliğe zorlamamış olsaydı bunu asla kabul etmeyecekti. Ömer (ra)'a bu işten muaf tutulması içi mektuplar yazıyor, fakat Ömer (ra) bunu hep reddediyordu. Selman, zühdüyle nam salmıştı. Yün elbiseler giyer, merkebe semersiz biner ve arpa ekmeği yerdi. Oldukça zahid biriydi.⁸⁴⁰ Selman, vefatına kadar Medain'de yaşadı ve tercih edilen görüşe Osman (ra)'ın halifeliği zamanında hicri 32 senesinde vefat etmiştir. Rivayetlerden anlaşıldığına göre Selman, Ömer (ra)'ın son yıllarında Medain'de vali değildir. Fakat onun azledildiğine dair kayıtlara da rastlamamaktayız. Bunun yanında Huzeyfe b. Yeman'ın buraya vali olarak atandığını görmekteyiz. Muhtemelen Selman bu işte kendisini mâzur görmesini Ömer (ra) 'den istemiş, o da bunu kabul etmiştir. Huzeyfe'nin Medain'e tayin edildiğine dair çok sayıda rivayete sahibiz ve bunu Ömer (ra)'ın Medain ahalisine tayin konusunda yazdığı mektuplardan anlamaktayız. Ömer (ra) Medain halkına Huzeyfe'ye tam itaat etmeleri emrini verdi. Huzeyfe, Ömer (ra)'ın vefatına kadar bu görevde kalmış ve Osman (ra)'ın halifeliğinin ilk yıllarına kadar da bu görevi sürdürmüştür.

⁸³⁹ Hayyat, Tarih, s. 155.

⁸⁴⁰ Murucu'z-Zeheb, II, 306.

Azerbaycan Vilayeti

Azerbaycan'ın ilk valisi Huzeyfe b. Yeman'dı, fakat Medain'e vali olduktan sonra yerine Utbe b. Ferkad es-Sülemi atanmıştır. Utbe'nin buraya atanmasından sonra Ömer (ra)'le aralarında çok sayıda mektuplaşmalar olmuştur. Bu mektuplardan birisi şu şekildeydi: Utbe, bölgeye vali olarak atanınca burada halkın "haybes" denen bir tatlı yaptıklarını görür ve bundan yapıp Ömer (ra)'a de göndermeyi düşünür. Neticede bu tatlıdan yaptırır ve muhafaza için deri tutulumlar içine koyup Medine'ye gönderir. Ömer (ra) tatlının tadına bakınca beğenir ve şunu söyler: *"Orada bulunan muhacirler ve Utbe'nin emrindekiler de bundan yediler mi?"* Tatlıyı getiren elçi, *"Hayır, bu sadece senin için imal edilmiş"* deyince Ömer (ra) tatlının Azerbaycan'a geri gönderilmesini emreder ve Utbe'ye şu mektubu yazar: *"Ey Utbe! Ne sen ne de baban çalışarak bunu elde etmiş değilsiniz. Kendin doyduğun gibi Müslümanları da doyur! Nimetlere bol şekilde dalmaktan sakın ve şirk ehlinin takındığı süsleri takınmaktan, ipek elbiseler giymekten uzak dur. Çünkü Resûlullah (sav) ipek giymeyi yasakladı."*⁸⁴¹ Bu konuda birbirini destekleyen çok sayıda rivayet vardır. Utbe, Ömer (ra)'ın vefatına kadar burada vali olarak kalmış ve Osman (ra)'ın ilk yıllarında da valilik yapmıştır. Ömer (ra) zamanında Irak ve İran bölgesinde valilik yapanlar içinde müstakil valiler olduğu gibi büyük valilerin emri altında olan valiler de vardı. Irak ve İran bölgesi valilerin yoğunlukta olduğu bir bölgeydi. Kûfe, Basra, Musul, Hülvan ve Kesker bu valiliklerdendi.⁸⁴²

⁸⁴¹ el-Vilayetü ala'l-Büldan, I, 133.

⁸⁴² A.y.

ÖMER (RA) ZAMANINDA VALİLERİN TAYINI

Ömer (ra) valilerin seçiminde Resûlullah (sav)'in metodu üzere hareket etti. Bu işte, güvenilir, diğer insanlardan daha sâlih, iş yapmada daha becerikli kimseleri atardı. Seçim hususunda oldukça titiz davranırdı. Valilik isteyen kimseyi tayin etmezdi ve valiliği bir emanet olarak telakki ederdi. Bu konuda en liyakatli kimseyi bulması icap ederdi ve bunu yapmadığı takdirde kendisini Allah'a, Resûlullah (sav)'e ve mü'minlere karşı hıyanet etmiş görürdü. Bu konuda şu sözlerinin olduğunu görmekteyiz: "Ben emanet konusunda mesulüm. Ben içinde bulunmadığım halde insanlara güven verme noktasında da sorumlu kimseyim. Allah izin verirse bu işte kendi çabamla layık olanı tespit edeceğim. Layık olanın tespiti işini kimseye vermeyeceğim ve bu işte, nasihat ehli kimselerden ve topluma faydalı olanlardan istifade edeceğim. Bu işi başkasına devretmeyeceğim."⁸⁴³ Bir başka sözünde de şunları söylemiştir: "Kim daha layık biri olduğu halde bu işte akraba bağını gözetirse Allah'a, Resûlullah'a ve mü'minlere karşı hain davranmış olur." "Kim bu işe sevdiği birini ya da bir yakınını tayin ederse Allah'a, Resûlullah'a ve mü'minlere karşı hıyanet etmiş olur."⁸⁴⁴

I. Ömer (ra)'ın Vali Tayin Ederken Göz Önünde Bulundurduğu Esaslar

1. Güçlü ve Güvenilir Olmak

Ömer (ra) bu prensibi tatbik etmiş, güçlü olanı değil de daha güçlüyü tayin etmiştir. Şurahbil b. Hasene'yi azlederken onun yerine Muavi-

⁸⁴³ Devru'l-Hicaz fi'l-Hayati's-Siyasiye, s. 255.

⁸⁴⁴ el-Fetava, XXVIII, 42.

ye'yi tayin etmiştir. Şurahbil "Herhangi bir şeye öfkelenendiğinden dolayı mı beni azlettin?" diye sorunca Ömer (ra) "Hayır her ikinizi de seviyorum, lakin daha güçlü olan adamı tercih ediyorum" demişti.⁸⁴⁵ Bu konuda şu güzel sözü söylemiştir: "Allah'ım! Bu işte güçlü fakat facir, güvenilir fakat âciz olanı sana havale ediyorum."⁸⁴⁶

2. Vali Tayin Etmede İlmin Değeri

Ömer (ra) özellikle ordu komutanlarını tayin ederken Resûlullah (sav)'in metodu üzere hareket etmiştir. Taberi bu konuda şunları söylemiştir: "Ömer (ra), komutanlar içerisinde biririsini idareci tayin etmesi icap ettiğinde, ilim ve fıkıh ehli olanlarını tercih ederdi."⁸⁴⁷

3. İşleri Kavrama Gücü

Ömer (ra) kavrayışı güçlü olanları bulduğu zaman bunları tercih eder, fazilet bakımından daha önde olanları bir tarafa bırakırdı. Bu bir tarafa bıraktıkları kimseler dinî açıdan daha önde, verası sahibi ve güzel ahlâklı kimselerdi. Fakat bu kimselerin de işleri evirip çevirmede kabiliyetleri yoktu. Her iki özelliğin bir arada olması şeklinde bir şart yoktur. Ömer (ra)'ın tatbik ettiği bu kural günümüze kadar gelmiştir. Şayet mütedeyyin ve vera sahibi bir kimse meseleleri kavrama gücüne sahip değilse nefislerine uyan sapıkların tuzağına düşebilirler. Fakat işlerin esasını bilen, işlerde tecrübeli olanlar, lafızları hemen kavrarlar, ne yapılmak istendiğini anlarlar. İşte bunda dolayısıdır ki Ömer (ra) şerden haberdar olmayan kimselerin bu tür işlere tayin edilmesine sıcak bakmamıştır. Birisine şunları söylemişti: "Yazıklar olsun, şu kimse hataya düşmeye ne kadar da yakındır" Ömer (ra)'ın bundaki maksadı kişinin güçlü, güvenilir, ilim sahibi ve daha başka sıfatlara sahip olmasının yanında iyi bir kavrayışa da sahip olması gerektiğidir. Bu özellikler idareyi güzel bir şekilde yürütme için gereklidir. Fakat bu işte meseleleri kavrama gücüne sahip olma tercih sebebidir.⁸⁴⁸

⁸⁴⁵ Taberi, Tarih, V, 39.

⁸⁴⁶ el-Fetava, XXVIII, 28.

⁸⁴⁷ Nizamu'l-Hükm, I, 479.

⁸⁴⁸ A.y.

4. Şehirli Olanların Tercih Edilmesi

Ömer (ra) bir vali tayin edeceği zaman onun örf, âdet ve yaşam tarzını göz önünde bulundururdu. Bedevilerin şehirli insanların başına tayin edilmesine engel olurdu.⁸⁴⁹ Bedeviler, çadırlarda yaşayan kimselerdir. Şehirli kimseler ise şehir halkından oluşan kimselerdir. Ömer (ra)'ın ortaya koyduğu bu esas içtimai bir prensipten doğmuştur. Görevlilerin tayin edilmesinde bu esas göz önünde bulundurulmuştur. Bedevî kimseler ya da şehirli olanların her birinin kendisine has gelenek, görenek ve yaşam tarzları vardır. Valinin de halkın yaşam tarzından haberdar olması gerekir. Bunu bilmeyen bir kimseyi vali tayin etmek adaletli olmaz. Şayet bunları bilmeyen bir kimse tayin edilirse örfleri inkâra kalkışır, normal durumlara yabancı bir gözle bakar. Bunun neticesinde de toplumda yapılması gereken işler konusunda da başarısızlığa uğrar.⁸⁵⁰

5. Halka Şefkat ve Merhamet Göstermek

Ömer (ra) halka karşı şefkat ve merhametle yaklaşılmasını isterdi. Çoğu kez komutanlarına yazdığı mektuplarında Müslümanların tehlikeye atılmamasını, her durumda göz önünde bulundurulmasını söylerdi. Ömer (ra), Eslem kabilesinden bir adamı vali olarak tayin edeceği sırada adam, atama emrini almak için yanına girdiğinde onun çocuklarını kucaklayıp öptüğünü görür. Bunun üzerine, “Sen çocuklarını böyle kucaklayıp öper misin ey Mü'minlerin Emiri? Ben asla çocuklarımı öpmüş değilim” der. O esnada Ömer (ra), “Allah'a yemin olsun ki sen insanlara karşı merhamet göstermeyeceksin, benim işimi üstlenme” der ve onu vali olarak atamaz.⁸⁵¹ İran topraklarında bir savaş sırasında oldukça soğuk bir günde Müslümanlar bir nehrin kenarına gelip de karşıya geçmek için köprü bulunmadığını gördüklerinde komutanları, bir askere suyun derinliğine bakması için nehre girmesini söyledi. Asker, “Ben suya girdiğimde ölmekten korkuyorum” dediği halde komutan onu zorlar ve ne nehre indirir. Asker o esnada, “Ey Ömer! Ey Ömer!” deyip çılgılık atar. Çok geçmeden helâk olur. Bu haber Ömer (ra)'a, Medine'de çarşıda olduğu sırada ulaşır. Bunun üzerine, “Buyur ey asker, buyur” der ve o ko-

849 A.y.

850 A.y.

851 Mahzu's-Sevab, II, 519.

mutana şu haberi salar: “Senin örnek bir insan ve kendisine uyulan bir kimse olman gerekmez miydi? Benim için artık ebedî olarak çalışmaya-caksın.”⁸⁵² Ömer (ra) valilerine şu konuşmayı yapmıştır: “Bilin ki Allah’a, valililerin yumuşaklığından daha sevimli gelen bir başka yumuşaklık yoktur. Allah’ın, valilerin yaptığı yanlıştan daha çok buğzettiği bir başka yanlış da yoktur. Bilin ki bir kimse, eli altında bulunan kimselere iyi davranırsa ona başkasından daha iyi davranılır.”⁸⁵³

6. Akrabalarını Tayin Etmemesi

Ömer (ra) yeterli ve İslâm’daki geçmişleri büyük oldukları halde kendi akrabalarından ve yakınlarından birini tayin etmeme konusunda oldukça titiz davranmıştır. Meselâ Amcası Said b. Zeyd ve oğlu Abdullah bu şekildeydi. Arkadaşlarından birisi ondan, Kûfe halkının kendi valilerinden şikâyetçi olduklarını duymuş ve bunun üzerine ona, “Allah’a yemin olsun ki sana bu iş için Abdullah b. Ömer’i gösteriyorum” deyince, Ömer (ra) “Allah canını alsın senin. Ben bunu kastetmemiştim” dedi.⁸⁵⁴ Ömer (ra) şunu söylüyordu: “Kim ki sevdiği bir kimseyi ya da akrabasını alakası olmadığı halde bu işe tayin ederse Allah ve Resûlüne ihanet etmiştir.”⁸⁵⁵

7. Bu İş İsteyene Vermezdi

Ömer (ra), bir işe Talib olan birini o işe tayin etmezdi. Bu konuda “Kim bu işe Talib olursa bu konuda kendisine yardımcı olunmaz” derdi. Bu konuda Resûlullah (sav)’e tâbi olmuştu.

8. Valilerinin Ticaretle Uğraşmalarını Yasaklamıştı

Ömer (ra) valilerini alış-veriş işleriyle uğraşmalarını istemez ve bundan men ederdi. Rivayete göre Ömer (ra)’ın, Haris b. Ka’b ismindeki amili varlıklı biri olmuştu. Ömer (ra) ona mallarının kaynağını sorun-

⁸⁵² İbn Cevzi, Menakıbu Emiri’l-Mü’minin, s. 150.

⁸⁵³ ed-Devletu’l-İslamiyye, s. 334.

⁸⁵⁴ İbn Cevzi, a.y. s. 108.

⁸⁵⁵ el-Feteva, XXVIII, 138.

ca “Elimdeki maaşımla ticaret yaptım” cevabını vermişti. Bunun üzerine Ömer (ra) “Biz sizi ticaret yapasınız diye tayin etmedik” der ve kazandığı malları elinden alır.⁸⁵⁶

9. Tayinleri Sırasında Valilerinin Mal Varlığını Sayması

Ömer (ra) vali ve memurlarını tayin ederken mallarını saydırır ve bunu vali olduktan sonra mallarının artıp artmadığını hesaplamak için yapardı. Birisinin ticaret yaptığını tespit ederse mâzeretini kabul etmez ve “Biz sizleri vali olarak gönderdik, ticaret yapasınız diye göndermedik” derdi.⁸⁵⁷

10. Ömer (ra)’ın Valilerine Şart Koştuğu Prensipler

Ömer (ra) bir vali tayin ettiğinde ona yazılı bir metin verirdi. Buna da Ensar’dan bazılarını şahit tutardı. Buna göre valiler, gösterişli atlara binmeyecekler, saf buğday undan yapılmış ekmek yemeyecekler, ince elbiseler giymeyecekler, Müslümanların ihtiyaçlarına kapılarını kapamayacaklardı. Bunlardan sonra da “Allah’ım şahit ol” derdi.⁸⁵⁸

Bu şartlar, insanı zühde sevk eden ve insanlara karşı mütevazî olmaya götüren şartlardır. Bunlar ümmeti orta yolu tutmaya çağıran esaslardır ve ıslaha yönelik bir çabadır. Ömer (ra) tabii ki bütün bir ümmeti bu konuda düzeltecek değildir, fakat vali ve memurlarını bu konuda zorlama gücüne sahipti. Onlar bu esaslara sarıldıklarında toplum için en güzel örnek olacaklardı. Bu da toplumun ıslahı yönünde oldukça önemli bir projeydi ve toplumun helâk olmasını engelleyecek bir adımdı.⁸⁵⁹

11. Valilerin Seçiminde İstişarede Bulunması

Valilerin seçimi, halifenin, ashabın ileri gelenleriyle istişaresinden sonra oluyordu. Ömer (ra) bir gün arkadaşlarına, “Bana bir topluma vali olduğunda, valiliğini onlara hissettirmeyen bir adam gösterin” dedi.

⁸⁵⁶ el-İdaretu’l-İslamiyye, s. 213.

⁸⁵⁷ A.y.

⁸⁵⁸ Mahzu’s-Sevab, 1, 510.

⁸⁵⁹ İslam Tarihi, XIX, 268.

Arkadaşları ona, Rebi b. Ziyad'ı gösterdiler. Ömer (ra) Kûfe'ye vali tayin edeceği sırada arkadaşlarıyla istişarede bulunmuş ve "Kûfe halkı için beni darda bırakmayacak ve emirlerine karşı suç işlemeyecek bir memur var mıdır? Ben sadık birini tayin ettiğimde valiler onu zayıf buluyorlar, güçlü birini tayin ettiğimde de ona karşı yanlış yapıyorlar" demişti. Bu esnada Muğire b. Şu'be söz alarak şunları söylemişti: "Ey Mü'minlerin Emiri, zayıf bir Müslüman'ı tayin ettiğinde onun Müslümanlığı kendisine fayda verir, fakat zayıflığı ise sana ve diğer Müslümanlara zarar verir. Güçlü ve sert biri ise, sertliği kendisininindir, güçlü olması da sana ve diğer Müslümanlara fayda verir. Bu konuda kendi görüşünle amel et!" Bunun üzerine Ömer (ra), "Doğru söyledin ey Muğire" dedi ve onu Kûfe'ye vali tayin etti. Sonra da "Sen, iyilerin güvendiği, kötülerin de kendisinden korktuğu bir kimse ol!" dedi. Muğire, bunları yapacağını söyledi.⁸⁶⁰

12. Valileri Tayin Etmeden Önce Sınaması

Ömer (ra) valilerini tayin etmeden önce imtihandan geçirirdi. Bu imtihan bazen uzardı. Nitekim Ahnef b. Kays bunu şöyle izah etmiştir: Ömer (ra)'ın yanına gitmiştim. Beni tam bir yıl boyunca yanında tuttu. Sonunda bana, "Ey Ahnef! Seni denedim ve dışa vurduğun özelliklerinin güzel olduğunu gördüm. Senden, iç âleminin de dış âlemin gibi olmasını rica ediyorum. Biz bu ümmetin ancak ilim sahibi münafıklarca helâk edileceğini konuşur dururduk" dedi. Sonra da, "Neden seni yanımda tutum, biliyor musun?" diye sormuş ve "Bunu, seni sınavıp sonra da tayin etmek için yaptım" demişti. Ömer (ra)'ın Ahnef'e şu nasihatleri yaptığı rivayet edilmiştir: "Ey Ahnef, kim çok gülerse heybeti azalır, kim insanlarla çok oturup kalkarsa insanlar onu hafife almaya başlarlar. Kim neyi çok yaparsa onunla tanınır. Kim çok konuşursa çok hataya düşer. Kimin de çok hatası olursa hayâsı azalır. Kimin de hayâsı azalırsa verası azalır. Kimin de verası azalırsa kalbi ölür."⁸⁶¹

13. Valileri Toplumlarından Seçmesi

Ömer (ra)'ın bir topluma vali tayin ederken çoğu zaman o toplumdan birini seçerek atadığını görmekteyiz. Bunu bir maslahat gördüğün-

⁸⁶⁰ el-Vilayetü ala'l-Büldan, I, 28.

⁸⁶¹ Sıfatu Safve, I, 287.

de yapardı. Bir adamın bu işe ehil olduğunu gördüğü zaman vali olarak tayin ederdi. Meselâ Cabir b. Abdullah el-Beceli'yi, kavmi Büceyle'ye vali olarak atamıştır.⁸⁶² Meselâ İslâm ordularını Irak'a sevk ederken Selman-ı Farisi'yi Medain'e vali yapmıştır. Nafi b. Haris'i Mekke'ye, Osman b. Ebu'l-As'ı Taif'e vali tayin etmiştir. Muhtemelen bundaki maksadı, bu şahısların belirlenen hedefleri daha iyi şekilde gerçekleştirebilecekleri düşüncesi idi.⁸⁶³

14. Bir Resmi Belgenin Olması

Ömer (ra)'ın bir kimseyi vali tayin edeceği sırada yaptığı istişareden sonra vali için bir tayin yazısı yazması meşhurdu. Bunu birçok tarihçi vermekte ve bizim de bunu, "Halifenin Vali Tayinin de Yazdığı Resmi Belge" diye isimlendirmemiz mümkündür. Bu konuda Ömer (ra) 'den sadır olmuş çok sayıda metin vardır.⁸⁶⁴ Görüldüğü üzere Ömer (ra) bir vali tayin ettiğinde ona bir yazı yazar ve buna da bir grup Ensar'ı şahit tutardı. Bu yazıda da vali için bazı şartlar öne sürerdi. Valiliğe atadığı şahıs yanında olmayabiliyordu. Bu durumda ona bir ahitname yazar ve atandığı yere gitmesini emrederdi. Meselâ bu konuda Bahreyn âmili Ala b. Hadrami'ye yazdığı belge bu şekildedir. Ona, Utbe b. Gazvan'dan sonra Basra'ya vali olarak gitmesini belirten bir yazı yazmıştı. Aynı şekilde bir valiyi tayin ederken bunu yazıyla belirttiği gibi azletme durumlarında da böyle yapardı. Yeni valinin elinde götürdüğü yazıda birinci valinin azledildiği ve yerine kendisinin atandığı yazılıydı. Meselâ Ömer (ra)'ın Ebu Musa'ya gönderdiği ve içinde Mugire b. Şu'be'nin azledildiğini ve kendisinin vali tayin edildiğini belirttiği yazı bu şekildeydi.

15. Müslümanların İşleri Konusunda Hristiyanlardan Yardım Almazdı

Ömer (ra)'a Şam'ın fethedildiği haberi gelince Ebu Musa'ya "Kâtibi-ne söyle de bunu mescide insanlara okusun" dedi. Ebu Musa "O mescide girmez" dedi. Ömer (ra) "Yoksa cenabet midir?" diye sorunca Ebu

⁸⁶² el-Vilayetü ala'l-Büldan, I, 142.

⁸⁶³ A.y.

⁸⁶⁴ el-Vesaiku's-Siaysiyye, s. 407.

Musa “Hayır, o bir Hristiyan’dır” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), Ebu Musa’yı azarlar ve “Allah (cc) onları sizden uzaklaştırmışken, sizler onları kendinize yaklaşıtıyorsunuz, Allah onları basit görürken sizler onlara değer vermektedirsiniz, Allah onları hain diye tanıtırken sizler onlara itimad ediyorsunuz, ben sizi Ehl-i Kitap’tan yardım almaktan men etmiştim, çünkü onlar rüşveti helâl görmekteler” der.⁸⁶⁵ Üssik’ten şunlar rivayet edilmiştir: “Ben, Ömer (ra)’m Hristiyan bir kölesiydim. Bana “Müslüman ol da Müslümanların işlerinde senden istifade edelim, çünkü bizim, Müslüman olmayanları Müslümanların işinde çalıştırmamız doğru olmaz” dedi. Beni, vefatı sırasında azad etti ve “İstedğin yere git” dedi.⁸⁶⁶

II. Ömer (ra)’ın Valilerinin Önemli Özellikleri

Onlar şu sıfatlara sahiptiler: Doğru bir itikad, şeriat ilmini bilmek, Allah’a tam şekilde güvenme, güzel örneklik, doğruluk, yeterlilik ve cesaret, yiğitlik, zühd, arınmayı sevme, tevazu, nasihate kulak verme, hilm, sabır, himmet, direnç, kuvvetli irade, adalet, sorunları çözme ve daha başka özellikler.

1. Zühd

Valileri içinde zühdüyle meşhur olanlar şunlardı: Said b. Amir b. Hizyem, Ümeyr b. Sa’d, Selman-ı Farisi, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Ebu Musa el-Eş’ari... Vali hanımları bazen eşlerinin zühdünden dolayı şikâyete gelirlerdi. Muaz (ra) b. Cebel’in eşi Ömer (ra)’a şikâyete gelmişti. Ömer (ra), Muaz (ra) ’ı bazı kabilelerin zekâtını toplamak için görevlendirmişti. Muaz (ra), topladıklarını fakirlere dağıtmış ve elinde bir şey bırakmamıştı. Hanımı ona “Nerede senin topladıkların?” deyince Muaz (ra), “Yanımda bir gözetici vardı ve o yüzden yanıma bir şey alamadım” sözleriyle karşılık verdi. Hanımı “Hani sen, Resûlullah (sav)ve Ebubekir (ra) zamanında güvenilir biriydın, Ömer (ra) senin yanına bir kontrol memuru mu verdi?” dedi. Sonra da onu Ömer (ra)’a şikâyet etti. Ömer (ra), Muaz (ra) ’ı yanına çağırdı ve “Ben seninle beraber bir kontrol memuru

⁸⁶⁵ el-Vilayetü ala’l-Büldan, II, 49.

⁸⁶⁶ Mahzu’s-Sevab, II, 514.

mu gönderdim?” diye sorunca Muaz (ra), “Bundan başka uyduracak mâzeret bulamadım” dedi. Ömer (ra) bu sözlere güldü ve ona bir miktar mal verip “Bununla onu razı edersin” dedi.⁸⁶⁷

2. Tevazu

Ömer (ra) zamanında valiler son derece mütevazi oluşlarıyla meşhur olmuşlardı. Hatta memleketlerine gelen yabancılar onları normal halktan ayırt edemezlerdi. Onlar giyim, kuşam, ev, binek ve benzeri durumlarda normal insanlar gibiydiler ve her hangi bir şeyle kendilerini farklı göstermezlerdi. İşte Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın durumu: “Rumlar bir adamı görüşme yapmak için ona göndermişlerdi. Müslümanların arasına giren adam Ebu Ubdeyde'yi arkadaşlarından ayırt edememişti. Kim olduğunu anlayamamıştı. Komutanlarının nerede olduğunu sorduğunda, orada bulunanlar “İşte orada duruyor” dediler. Adam bir de ne görsün, Ebu Ubdey'de toprağa oturmuş elindeki okları döndürüyor. Elçi ona “Sen mi bunların komutanısın?” diye sorunca o da “Evet” dedi. Elçi “Neden yerde oturuyorsun? Senin minderler üzerinde oturman gerekmez mi, yoksa Allah bunu mu razı gördü size, ya da size ihsanda mı bulunmadı?” diye sorunca Ebu Ubeyde (ra) şunları söyledi:

“Allah (cc) hakkı söylemekten çekinmez. Sana söyleyeceklerim konusunda haktan başkasını söylemeyeceğim. Ben sabahladığımda ne bir dinarım ne de bir dirhemim vardı. Şu atım ve silahımdan başka bir şeyim de yok. Dün bir miktar mala ihtiyacım vardı, fakat bulamadığım için bunu kardeşimden –o esnada Muaz (ra) 'ı işaret etmiştir- aldım. O da bana borç verdi. Şayet yanımda yastık ve minderler olsaydı, kardeşlerimi ve arkadaşlarımı bir tarafa bırakıp da tek başıma oturmazdım. Müslüman kardeşimle beraber otururdum ve kim bilir belki de o Allah katında benden daha hayırlıdır. Bizler Allah'ın kullarıyız yeryüzünde yürür ve toprağa otururuz. Yerde yer, yerde yatarız. Bu da Allah katındaki değerimizden bir şey eksiltmez. Hatta bundan dolayı Allah (cc) ecirlerimizi arttırır, derecelerimizi yükseltir ve bundan dolayı bizler, Rabbimize karşı tevazu gösteririz.”⁸⁶⁸

⁸⁶⁷ el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 53.

⁸⁶⁸ Ezdi, Fütuhu's-Şam, s. 122.

3. Vera

Valilerden bir çoğu İbni Abbas'a verilen bu görevleri kabul etmek istemiyorlar, bundan kaçınıyorlardı. Utbe b. Gazvan, Basra valiliğine gitmek istemediği halde bunu Ömer (ra)'a kabul ettirememiştir. Aynı şekilde Kesker valisi olan Nûman b. Mukrin de bu görevi bırakmak ve Allah yolunca şehit olma arzusuyla cihada gitmek istemişse de bunu kabul ettirememiştir.⁸⁶⁹ Aynı şekilde bazı sahabiler de Ömer (ra)'ın valilik tekliflerine red cevabını vermişlerdir. Zübeyr b. Avvam'a Ömer (ra) Mısır valiliğini teklif edince, "Buna ihtiyacım yok, ben cihada gitmek ve Müslümanlara yardımcı olmak istiyorum" demişti. Aynı şekilde İbni Abbas'a Hıms valiliğini teklif edince o da buna yanaşmamıştır.⁸⁷⁰

4. Yeni Atanan Valilerin Önceki Valilere Saygısı

Atanan valiler, eski valilere gösterdikleri saygı ve takdirleriyle tanınmışlardı. Bunu Râşid Halifeler zamanında birçok valide görmek mümkündür. Meselâ, Halid b. Velid, Şam'a vali ve başkumandan olarak gelince, namaz kıldırma hususunda önceki vali olan Ebu Ubeyde'nin önüne geçmek istememişti. Ömer (ra) halife olunca Halid b. Velid'i komutanlıktan azletmiş ve yerine Ebu Ubeyde'yi geçirmiş, fakat Ebu Ubeyde (ra) bunu bir süre gizledikten sonra Halid'e haber vermişti. Bunu Ömer (ra)'den bir başka yazı gelinceye dek bekletmişti. Halid bu durumu öğrenince, bunu neden daha önce haber vermediği için Ebu Ubeyde'ye sitem etmişti. Dr. Abdülaziz Ömerî bu konuda şunları söylemiştir: "Yaptığım araştırmalarda yeni atanan valilerin öncekileri küçük düşürme ya da onlardan yüz çevirmeleri konusunda herhangi bir mâlumata rastlamadım. Hatta ilk karşılaşmalarında onları övüyor ve hayırla yâd ediyorlardı."⁸⁷¹

III. Valilerin Hakları

Şüphesiz ki valilerin hakları olup bunların bir kısmı halifeyi ilgilendirdiği gibi bir kısmı da halkı ilgilendiriyordu. Ayrıca beytûlmali ilgilendiren bazı haklar da vardı. Bütün bu maddi-mânevî haklar ilk derecede

⁸⁶⁹ A.y.

⁸⁷⁰ Ebu Yusuf, Harac, s. 22.

⁸⁷¹ el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 55.

valilerin kendi görevlerini yerine getirmeleri ve İslâm dinine hizmeti amaçlıyordu. İşte bunların önemli olanları:

1. Mâsiyet Olmadığı Müddetçe İtaat Etmek

Halkın komutan ve valilere itaat etmesi ki Kur'an-ı Kerim bunu şöyle izah etmiştir: "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulûlemre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."⁸⁷²

Bu âyet, idarecilere itaatin vacip olduğunu ortaya koymuştur. Bu idareciler Allah'ın emirlerini ikâme eden kimselerdir. Şüphesiz ki idarecilerin emirlerine itaat, Allah'ın emirlerine itaat olarak kabul edilmiştir. İdareciler günah işlediklerinde onlara itaat yoktur.⁸⁷³

2. Valilere Nasihatte Bulunmak

Bir adam Ömer (ra)'a gelip şunları söyledi: "Benim kınayıcıların kınamasına aldırış etmemem mi yoksa kendimle ilgilenmem mi daha hayırlıdır?" Ömer (ra) "Allah için Müslümanların idaresini üstlenmiş bir kimse kınayıcıların kınamasına aldırış etmesin! Şayet böyle bir durumu yoksa kendisiyle ilgilensin ve bağlı olduğu idarecisine nasihatte bulunsun" dedi.⁸⁷⁴

3. Valileri Olaylardan Haberdar Etmek

Halkın gelişen durumları idareciye haber vermesi ve bu konuda sadık davranmaları gerekir. Bu, ammeyi ilgilendiren ya da memurlara dair haberler olabileceği gibi düşmana dair gelecek olan haberler de olabilir. Bu konuda özellikle savaşa dair haberlerde ve ümmetin genel maslahatını ilgilendirip sorumluluğu gerektiren durumlarda acele davranmak icap eder.

⁸⁷² Nisâ, 4/59.

⁸⁷³ el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 56.

⁸⁷⁴ Ebu Yusuf, Harac, s. 15.

4. Konumundan Dolayı Valiye Destek Vermek

Valinin içinde bulunduğu konumundan dolayı halifenin birinci dereceden ona yardımcı olması gerekir. Ömer (ra) bu konuda oldukça gayretliydi. İnsanların valiye saygı göstermelerini, onu takdir etmelerini, bu konuda gayret göstermelerini isterdi. Bu konuda âmillerinde herhangi bir eksiklik görünce sert davranırdı. Çünkü valilerinin halkın nazarında bir heybetlerinin ve vakarlarının olmasını isterdi.⁸⁷⁵

5. Valinin İctihad Hakkı

Valinin, hakkında bir nass bulunmayan ve ictihada açık olan durumlarda ve halifeden herhangi bir görüş gelmediği konularda kendi görüşleriyle karar vermesi hakkı vardır. Şam'da valilerden biri piyade ve süvari askerler arasında ganimeti taksim etme konusunda ictihadda bulunmuştu. Ömer (ra) onun ictihadına cevaz vermişti. Ömer (ra)'ın valilerinden İbni Mes'ud'un ictihada açık yüz meselede Ömer (ra)'le ayrı düştüğü meşhur bir rivayettir.⁸⁷⁶

6. Azledildikten Sonra da Saygı Görmeleri

Valilerin haklarından biri de azledildikten sonra kendilerine gösterilen saygının devam etmesidir. Ömer (ra), Şurahbil b. Hasene'yi Ürdün valiliğinden azledince azil sebebini izah etmişti. Şürehbil, "Ey Mü'minlerin Emiri, beni herhangi bir şeye öfkelendiğinden dolayı mı azlettin?" diye sorunca Ömer (ra), "Hayır, her ikinizi de seviyorum, fakat daha güçlü olanı tercih ettim" demişti. Sa'd b. Ebi Vakkas'ı da Kûfe valiliğinden azletmişti. Bunu yaparak –muhtemelen- insanların onu namazından dolayı ayıplamalarına engel olmuştur. Kaldı ki o, namazıyla Resülüllah (sav)'e en fazla benzeyen kimseydi. Böyle yapmakla onu insanlardan uzaklaştırmış ve cahil kimselerin onu ayıplamasını da ortadan kaldırmıştır.⁸⁷⁷

⁸⁷⁵ el-Vilayetü ala'l-Büldan, I, 152.

⁸⁷⁶ l'lamu'l-Muvakkiin, II, 218.

⁸⁷⁷ el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 59.

7. Maddi Hakları

Maddi konulara gelince, bu konudaki ilk husus aldıkları maaşıdır. Sahabiler ve bunların içinde de Râşid Halifeler erzak meselesine oldukça önem vermişlerdir. Özellikle de vali ve memurlarının maaşlarını önemsemişlerdir. Bu onların hakkıydı ve kendilerini, insanlara muhtaç olmaktan kurtarıyordu. Bunun yanında insanların onları etkileri altına almasına ve rüşvete yönelmelerine engel oluyordu. Ömer (ra) komutan ve valilerinin insanların mallarına göz dikmekten sakınmaları konusunda oldukça dikkatliydi. Onların kendi elindeki mallarla yetinmelerini ve başkasının elindekine göz dikmemelerini isterdi. İşte Ömer (ra) bu sorunu oldukça önemseydiğinden dolayıdır ki, başkasına muhtaç duruma düşmelerine asla müsaade etmemiştir.

Ebu Ubeyde (ra) ile aralarında geçen şu konuşma bunu izah eder mahiyettedir: Ebu Ubeyde, Ömer (ra)'a, "Sen, Resûlullah (sav)ashabını memur tayin etmekle onları bozdun" deyince Ömer (ra), "Ey Ebu Ubeyde, dinin selameti için dindar insanlardan yardım almayacağım da kimden alacağım?" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Ebu Ubeyde, "O halde, şayet onları bu işlere tayin edeceksen, maaşlarını bol ver ki başkalarına muhtaç duruma düşmesinler" dedi. Ömer (ra) ordu komutanlarına ve diğer memurlarına onlara kâfi gelecek derecede maaş veriyordu.⁸⁷⁸ Ömer (ra) valilerine halkın mallarından ellerini uzak tutmalarını söyledi. Memurlarına, "İnsanların malları konusunda sizleri de kendim gibi, bir yetimin vasisi olarak görüyorum. Kimin buna ihtiyacı yoksa iffetli davransın. Şayet muhtaç ise kendisine verileni afiyetle yesin" derdi. Ömer (ra), valilerine hemen hemen eşit seviyede maaş vermekteydi. Rivayetlerde geldiği üzere hem yemek hem de para olarak verilen miktarlar eşit seviyede idi. Bildirildiğine göre Ömer (ra), İbni Mes'ud'u hem yargı hem de beytülmal görevlisi ve Osman b. Hüneyf'i de Fırat suları ile sulanan arazilerden sorumlu olarak görevlendirmişti. Ammar b. Yasir'i de namaz imamlığı ve ordu komutanlığı görevine getirmişti. Bunların aralarında paylaşmak üzere aldıkları günlük gıda yardımı bir koyundan ibaretti. Koyunun yarısı ve sakatat kısmı Ammar'a verilirdi. Çünkü namaz imamı ve ordu komutanı olarak görev yapıyordu. Geriye kalanı da Abdullah b. Mes'ud ve Osman b. Hüneyf'e verilirdi. Rivayete göre Mısır valiliği sırasında Amr b. As'a iki yüz dinar maaş bağlamıştır. Medain'de

otuz bin kişinin başında idareci olarak bulunan Selman-ı Farisi'ye maaş olarak beş bin dirhem verilmekteydi.⁸⁷⁹

Zühdü sebebiyledir ki Selman, kendi eliyle kazandığını yiyor ve maaşını da tasadduk ediyordu. Bu konuda başka rivayetler de vardır. Bunlar birbiriyle farklılık arz eden rivayetleridir ki, bu da o dönemde zamanla durumların değişmesi neticesinde insanların aldıkları miktarların değişmesine sebep olmuştur. İnsanların onun idaresinin ilk zamanlarında aldıkları maaşın son dönemde aldıkları maaşla aynı kalacağını söylemek akıl kârı değildir. Çünkü şartlar giderek değişmiş, yeni durumlar ortaya çıkmış, insanların ihtiyaçları farklılık arz etmeye başlamış, fiyatlar değişmiş ve bunlar da geniş fetihlerin bir neticesi olarak meydana gelmişti. Bunun akabinde de beytülmal daha çok mal girmişti. Rivayete göre Ömer (ra) Şam'da vali olarak bulunan Muaviye'ye yıllık olarak on bin dirhem maaş veriyordu. Ordu komutanlarına ve kasabaların başında idareci olarak bulunanlara da yaptıkları işlere göre dokuz bin, sekiz bin ve yedi bin arasında değişen bir rakamda maaş veriyordu. Bunun yanında geçimlerini sağlayacak derecede günlük erzaklarını da veriyordu.⁸⁸⁰

Bazı valiler Müslümanları idare etme, işlerini görme karşılığında erzak almayı iyi karşılamıyorlardı fakat Ömer (ra) onları, bunu almaları konusunda teşvik ediyordu. Bir valisine, "Ben sana, Müslümanların işini üstleneceksin ve bunun karşılığında sana erzak verildiğinde sen bunu hoş karşılamayacaksın, demedim mi?" deyince valisi "Evet, demiştin" karşılığını verdi. Ömer (ra), "O halde ne demek istiyorsun?" diye sorunca o da, "Benim atlarım var, kölelerim var ve yaptığım işin Müslümanlara sadaka olmasını istiyorum" dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), "Bunu yapma! Ben senin gibi yapmayı düşündüm. Resûlullah (sav)bize bunu veriyordu, fakat ben "Bunu benden daha fakir olanlara ver" diyordum. Resûlullah (sav)"Bunu al, biriktir ve fakirlere tasadduk et! Çünkü bu mal sen istemeden sana gelmiş bir maldır, bunun dışında olursa alma, şayet alırsan nefsine uymuş olursun" demişti.⁸⁸¹ Görüldüğü üzere yapılan işte dolayı erzak alma Resûlullah (sav)'in ortaya koymuş olduğu bir uygulamadır. Ondan sonra gelen Râşid Halifeler de bu şekilde hareket ettiler. Bu neticesinde de vali ve diğer memurlar insanlara muhtaç olmaktan kurtuldular. Böylece kendilerini İslâm devletinin maslahatına adadılar.

⁸⁷⁹ Ibn Sâd, Tabakat, IV, 261.

⁸⁸⁰ Ebu Yusuf, Harac, s. 50.

⁸⁸¹ el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 64.

8. Hastalandıklarında Tedavi Edilmeleri

Ömer (ra) zamanında beytûlmalden sorumlu olan Muaykip hastalanmıştı. Doktora gitmesi gerekiyordu. Etrafa haber gönderilince yemenden iki doktor geldi. Onlara, “Bu adam için herhangi bir ilacınız var mı? Sancısı şiddetli bir şekilde artmakta” diye sorulunca doktorlar, “Bu hastalığı tamamen ortadan kaldıracak bir ilacımız yok fakat onu tedavi eder ve sancısının artmasını engelleyebiliriz” dediler. Ömer (ra) doktorlara, “Sancının atmasına engel olmak da büyük bir iyileşme olur” dedi. Doktorlar “beldenizde hanzala otu yetişir mi?” diye sorunca oradakiler, “Evet yetişir” dediler. Doktorlar o bitkiden getirilmesini istediklerinde, Ömer (ra) bunun içi emir verdi. Hemen iki büyük bağ halinde istenilen bitki getirildi. Doktorlar her bir bitkiyi iki parçaya ayırdılar. Sonra da Muaykib’in ayaklarını alıp her biri bir ayağını olmak üzere o otları ovma-ya başladılar. Bu tedaviden sonra Ömer (ra), “Sancısı asla artmayacak” dedi. Olayı aktaran ravi “Allah’a yemin olsun ki Muaykib’in sancısı ebediyen artmadı” demiştir.⁸⁸²

IV. Valilerin Görevleri

Allah (cc) valilerin sırtına ağır bir yük yüklemiştir. Ömer (ra) bunlardan bir kısmını şu şekilde ortaya koymuştur:

1. Dini Emirlerin İkame Edilmesi

Bunlar, dinin insanlar arasında yayılmasını sağlama, namazı kıldırma, dini ve usulünü muhafaza etme, camilerin inşa edilmesi, hac işlerinin kolaylaştırılması ve hadlerin tatbik edilmesidir.

a. İslâm Dininin Yayılmasını Sağlama

Bu asır, büyük İslâmî fetihlerin olduğu bir asırdır ve valiler bu dönemde fethedilen beldelerde sahabilerle beraber İslâm’ı yayma gayreti içine girdiler. Bu dönemde Şam valisi Yezid b. Ebi Süfyan Ömer (ra)’a şu-
nu yazdı: “Şam ahalisi çoğalmış bulunuyor ve kendilerine dini öğretecek

⁸⁸² Tantaviyat, Ahbaru Ömer, 341.

adamlara ihtiyaç duymaktalar. Bu konuda bana yardımcı ol!” Bunun üzerine Ömer (ra) Şam’a beş sahabe gönderdi.⁸⁸³ Ömer (ra)’ın bu konuda tekrarladığı şu sözü meşhurdur: “Allah’a yemin olsun ki ben size valilerimi yüzlerinize vursunlar ya da mallarınıza el koysunlar diye göndermedim. Ancak ben onları, size dininizin emirlerini ve Resûlüllah’ın sünnetini öğretsinler diye gönderiyorum.”⁸⁸⁴ Ömer (ra) valilerine şunu söylerdi: “Ben sizleri Müslümanların öşrünü toplamanız ya da yüzlerine vurmanız için değil, onlara namazı kıldırmanız ve Kur’an’ı öğretmeniz için gönderiyorum.”⁸⁸⁵ Ömer (ra) Müslüman beldelere çok sayıda öğretmen göndermiştir ve daha önce geçtiği üzere bunlar meşhur ilmî medreseler inşa ettiler.

b. Namazı Kıldırımları

Ömer (ra) valilerine şunu yazdı: Sizin benim yanımdaki en değerli şeyiniz namazdır. Kim onu korur ve kılar sa dinini korumuş olur. Kim onu bırakırsa en büyük şeyi bırakmış olur.⁸⁸⁶ Aynı şekilde Ömer (ra) insanlara şunu söyleyerek valilerinin bu işe ehemmiyet vermesini isterdi: “Biz sizi, insanlara namaz kıldırmanız, ilmi ve Kur’an’ı öğretmeniz için tayin ediyoruz.”⁸⁸⁷ Ömer (ra) tayin kararnamesine, “Falanca kimse namaz ve savaş emiridir” diye yazdırırdı. Nitekim Ammar b. Yasir’i namaz ve savaş emiri, Abdullah b. Mes’ud’u da yargı ve beytûlmalden sorumlu emir olarak yazdırmıştı. İslâm siyasetine dair eser yazan âlimler idareci açısından namazın önemine, bunun dinî ve uhrevî yönden taşıdığı mânaya işaret etmişlerdir.⁸⁸⁸

c. Dinin Muhafazası

Ömer (ra) dinin olduğu şekliyle muhafazasına oldukça önem verirdi. Sünnetin ihyası, bid’atlerle mücadele ve dinin korunması konusunda çok gayret sarf ederdi. Bir adamın müteşabih âyetler hakkındaki sorularını yüzünden sürülmesini emretmişti.⁸⁸⁹ Ramazan ayının ihya edilmesine

883 Siyeru A’lami’n-Nubela, II. 247.

884 Siyasetu Şer’iyye, s. 150.

885 Maverdi, Nasihatu’l-Muluk, s. 72.

886 et-Tarikatu’l-Hekime, s. 240.

887 Maverdi, Nasihatu’l-Muluk, s. 72.

888 el-Vilayetü ala’l-Büldan, II, 67.

889 A.y.

işret etmiş ve bütün şehirlere mektupla bildirmişti. Bu konuda Ebu Musa el-Eş'ari'ye "Ey Zabbeoğulları! Bana gelen habere göre bazı kimseler cahiliye davasını gütmekteler. Mektubum sana ulaşınca, İslâm'ı tam mânâda anlayıncaya dek mal ve canlarına dair ceza vermekten çekinme!" şeklinde bir mektup yazmıştı.⁸⁹⁰

d. Mescitler İnşa Etmeleri

Yapılan bazı istatistiklerde Ömer (ra) zamanında sadece Arapların yaşadığı beldelerde dört bin cami yapıldığı tespit edilmiştir. Valiler çeşitli yerlerde cami yapımının yaygınlaştırılmasıyla nam saldılar. Mesele Cezire bölgesinde İyaz b. Ganem çok sayıda cami yaptırmakla meşhur olmuştu.⁸⁹¹

e. Hac Yapmanın Kolaylaştırılması

Râşid halifeler zamanında valiler haccın kolaylaştırılması ve hacıların emniyetinden sorumlu kimseler idiler. Valiler hac kabileleri konusunda emirlere yardımcı oluyorlardı. Hangi zamanlarda sefere çıkacakları hususunda sınırlamalar getirebiliyorlardı ve hacılar valilerin izni olmaksızın kendi beldelerinden ayrılamazlardı. Bu yüzden fakihler haccın kolaylaştırılması işini valilerin önem vermesi gereken işler arasında saymışlardır. Maverdi şunu söylemiştir: "haccın kolaylaştırılması valinin yapacağı işlerdendir ve idare ahkâmına giren bir konudur."⁸⁹²

f. Hadlerin Uygulanması

Amr b. As, Ömer (ra)'ın oğullarından birine Mısır'da had uygulamıştır. Ardından da Ömer (ra) kırbaçlamıştır. Rivayete göre Ömer (ra)'ın kırbaçlamasının ardından oğlu ölmüştür.⁸⁹³ Valiler halifenin izni olmaksızın kısas uygulayabiliyorlardı. Ancak daha sonra Ömer (ra) bunu kendisinin izni olmaksızın yapmamaları gerektiğini yazdı: "Benim iznim olmaksızın zina yapmış olanı öldürmeyin"⁸⁹⁴ Bundan sonra valiler ölüm cezalarını tatbik etmeden önce Ömer (ra)'ın iznine başvurdular. Hadle-

⁸⁹⁰ Mevsuatü Fıkhu Ömer, s. 133.

⁸⁹¹ Belazuri, Fütuh, s. 182.

⁸⁹² el-Ahkamu's-Sultaniyye, s. 33.

⁸⁹³ İbnü'l-Cevzi, Menakıbu Ömer, s. 240.

⁸⁹⁴ el-Vesaike's-Siyasiyye, s. 521.

rin yerine getirilmesi, halife ve valilerin dinin diğer emirlerini önemsemeleri, bunlara değer verip muhafaza etmeleri dinî ve uhrevî konulardandır.⁸⁹⁵

2. İnsanların kendi Beldelerinde Güven İçinde Olmalarını Sağlamak

Vilayetlerde emniyetin temin edilmesi valilerin vekil kılındığı en büyük işlerdendir. Bunu temin etmenin en önemli yollarından biri de insan hayatını ve mülkünü tehlikeye sokan cürümler işleyen âsi ve fasıklara karşı hadlerin uygulanmasıdır. Ömer (ra) Ebu Musa'ya şunu yazmıştı: "Facirleri takip edin ve ele karşı el, ayağa karşı ayak olmak üzere onları cezalandırın."⁸⁹⁶ Düşmana karşı cihad yapılması da valilerin görevlerindendi. Müslüman beldelerin güvenliğinin sağlanmasında bunun büyük rolü vardır.⁸⁹⁷

3. Allah Yolunda Cihad Etmek

Ebubekir (ra)'ın halifeliğinin başından Ömer (ra)'ın halifelğine kadar süren dönemdeki valilere baktığımızda onların fetihlerde büyük rollerinin olduğunu görürüz. Hatta onlar kendi komutanlarını daha fethedilmemiş beldelere de gönderiyorlar ve fethedilmesi için gayret etmelerini temin ediyorlardı. Bunun ardında da o beldelerin tanzimi ve işlerinin belli bir düzene oturtulması geliyordu: Meselâ Şam'da Ebu Ubeyde b. Cerrah, Amr b. As, Yezid b. Ebi Süfyan ve Şurahbil b. Hasene bu şekildeki komutanlardı. Irak'taki, Müsenna b. Harise, Halid b. Velid, İyaz b. Ganem ve daha başka komutanlar da böyleydi.⁸⁹⁸ Râşid Halifeler zamanındaki valiler idarecilikleri yanında aynı zamanda düşmana karşı çarpışan birer mücahit idiler. Cihada katılmaları kendilerini asıl görevlerinden alı koymuyordu. Tarihi rivayetler valilerin cihad hareketinin muhafazası konusunda şu malumatları vermektedir:

—Cihad gönüllülerinin sevk edilmesi.

⁸⁹⁵ el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 72.

⁸⁹⁶ Uyunu'l-Ahbar, I, 11.

⁸⁹⁷ el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 71.

⁸⁹⁸ A.y.

—**Düşmana karşı ülkeyi savunma:** Ömer (ra) şunu söylerdi: Ülkenizin sınırlarını muhafaza etmem sizin bendeki bir hakkınızdır.

—**Muhafaza maksadıyla kaleler inşa etmeleri:** Ömer (ra), Mısır'da Cize şehrine inen askerlerin âni bir saldırıdan korunmak için kale inşa etmesi konusunda emir vermiştir.⁸⁹⁹

—**Düşmana dair haberler toplamak:** Ebu Ubeyde (ra) Şam'da düşman kuvvetlerinin sahip olduğu gücü araştırmasıyla meşhur olmuştur. Bunun için "süzülerek düşman tarafına geçme" şeklinde bazı girişimler gerçekleştirmiştir.⁹⁰⁰

—**Şehirlere atlı birlikler göndererek destek verme:** Ömer (ra) Müslüman beldelerde cihada destek olma amacıyla gerekli sayıda ihtiyaç duyulan atların yetiştirilmesi ve eğitilmesi için genel bir uygulama başlattı. Bu da Basra'da bulunanlara içinde at yetiştirmeleri için araziler tahsis etme şeklinde olmuştur.⁹⁰¹ Aynı şekilde Şam'da da atların beslenmesi için arazilerin ekilmesi yönünde yerler tahsis etti. İnsanlar bunları ekip biçtiler. Bu arazileri verirken de onları bu işi yapmaları konusunda borçlu kabul ediyordu. Ömer (ra)'ın Kûfe'de dört bin atı vardı ve bunlardan sorumlu olan şahıs da Selman b. Rebia el-Bahili idi. Kufeli bir grup onun emri altında her yıl bunları cihada götürürdü. Aynı rakam Basra'da da vardı. Aynı şekilde sekiz vilayette bu rakama yakın miktarda at bulunuyordu. Bu atlar âni bir saldırı için her an savaşa hazır halde idiler.⁹⁰²

—**Gençlerin eğitilmesi ve cihada hazır hale getirilmeleri:** Ömer (ra) Müslüman şehirlere, çocuklarını biniciliğe, yüzmeye ve atıcılığa alıştırmaları için mektuplar yazardı. Bu şekilde bir eğitim esnasında Şam'da bir delikanlıya ok isabet etmiş ve ölmüştü. Bunu Ömer (ra)'a bildirdikleri halde, evlatlarının atıcılığı öğrenmeleri konusundaki tavrı asla değişmedi.⁹⁰³

—**Ordugâh şehirlerdeki divanları takip etmeleri:** Ömer (ra) şehirlerdeki divanların bu işi korumaları, divanları sıkı tutmaları konusunda daha da titiz olmalarına önem verirdi. Çünkü onlar düşmana daha yakın yerlerde ikamet etmekteydiler ve sürekli askere ihtiyaç duyan kimseler-

899 A.y.

900 İbn Asem, Fütuh, s. 215.

901 el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 72.

902 A.y.

903 el-Vesaiku's-Siyasiyye, s. 486.

di.⁹⁰⁴ Başka sorumlular olduğu halde valiler, bu işten ilk sorumlu kimselerdi. Fakat valiler savaştan sorumlu kimseler olduğundan divanlardan da birinci dereceden sorumluydular ve bu konuda bizzat halifenin vekili konumundaydılar.⁹⁰⁵

—**Anlaşmaların yürürlüğe konması:** Şam'da Ebu Ubeyde b. Cerrah ile düşmanları arasında anlaşmalar vuku bulmuştur. Aynı şekilde Irak bölgesinde de anlaşmalar yapılmış, Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) ve Ebu Musa gibi valiler, düşmanlarıyla anlaşmalar gerçekleştirmiştir. Valiler bu konuda gayret gösteriyor, zimmîlerin haklarının korunmasına dikkat ediyorlardı. Yapılan anlaşmaları İslâm'ın bir emri olarak göz önünde bulundurup gereklerini yerine getiriyorlardı. Ömer (ra) zimmîler konusunda şunu tavsiye ederdi: "Allah ve Resûlünün zimmetine sadık kalmanız, bunlarla savaşmamanız ve güçlerini aşan şeylerle onları sorumlu tutmanız sizin çok hayırlı olur."⁹⁰⁶

4. İnsanların Erzaklarını Temin Etmede

Oldukça Gayret Gösterme

Ömer (ra) şunu söylemiştir: "Şayet hayatta kalır da ölmezsem Iraklı dul kadınları hiç kimseye muhtaç olmayacak bir duruma getireceğim." Ömer (ra)'ın kıtlık senesinde nasıl davrandığını asla unutmuş değiliz. İnsanlar o sene aşırı bir açlık ve yokluk içine düşmüşlerdi. Ömer (ra) devletin bütün imkânlarını halkı doyurmak ve sıkıntıları gidermek için seferber etmişti. Beyhaki, Sünen'inde şunları rivayet etmiştir: "Ömer (ra) yağmurlar yağıp da kıtlık sona erinceye dek elinde olanı infak etti. Neticede halk sıkıntıdan kurtulunca Medine'den ayrıldı. Ayrıldıkları sırada Ömer (ra) arkalarından baktı ve gözyaşlarını tutamadı. O sırada Mahari b. Hafsa kabilesinden bir adam, "Ey Ömer ayrılmalarından dolayı ağlıyorsun, hâlbuki sen övülecek bir davranış yaptın" deyince Ömer (ra), "Yazıklar olsun sana, ben onlara infak ettiğimi kendi malımdan değil Allah'ın malından infak ettim" dedi.⁹⁰⁷

Ömer (ra) bir defasında da şunu söylemişti: "Benim sizin malınızdan vergiyi almam ancak Allah rızası için olmalıdır. Aldığım bu maldan

904 en-Nüzumu'l-Islamiyye, s. 488.

905 A.y.

906 Mevsuatü Fihku Ömer, s. 133.

907 Bevhaki. Sünen. VI. 357

da harcama yapmam ancak Allah'ın rızası uğruna, hak edilen yere olmalıdır. Allah izin verirse sizin erzaklarınızı artıracam. Bunlar sizin benim üzerimdeki hakkınızdır.⁹⁰⁸ Ömer (ra) zamanında halka yapılan bağışlar ve verilen maaşlar tam bir düzen içine girdi. Bu bağışlar sadece şehir halkları için değildi. Ömer (ra) Medine civarındaki kabileleri dolaşarak atıyyelerini bizzat kendi eliyle veriyor ve valilerine, "Bunlar, Allah'ın onlara fey olarak verdiği mallardır. Bunlar, Ömer'e ait mallar değildir ki bu şekilde dağıtsın" şeklinde mektuplar yazmıştı.⁹⁰⁹ Ömer (ra) mal noktasında emniyeti temin etmekle yetinmedi, hatta onlara günlük yiyecekleri erzakları bile temin etme yoluna gitti. Şam'a yaptığı ziyaret esnasında Bilâl-i Habeşi ona, "Ey Mü'minlerin Emiri, senin buradaki valilerin kuş eti ve saf buğday unundan yapılmış ekmek yemekler, hâlbuki Müslümanlar bunları yemekten mahrumdur" deyince Ömer (ra) "Ne diyorsun ey Bilâl?" diye sorunca Yezid b. Ebi Süfyan söze karışır ve "Ey Mü'minlerin Emiri, burada fiyatlar oldukça düşük, bizim yediklerimiz tıpkı Hicaz'da normal yediklerimiz seviyesindedir" der. Bunun üzerine Ömer (ra), "Hayır, Allah'a yemin olsun ki ben, her ay Müslümanların erzaklarını temin etmedikçe sizler bunu yapmazsınız" der. Sonra da, "Bakın bakalım, bir kişinin günlük ihtiyacı ne kadardır?" diye sorar. Orada bulunanlar bunu aylık olarak hesaplayıp iki cerib⁹¹⁰ yağ ve sirke şeklinde tespit ederler. Ömer (ra) halka, "Ey Müslümanlar topluluğu! Bunlar aldığınız maaşlardan ayrı olarak size verilecektir. Şayet bunları valiler size temin edebilirlerse onların sizin üzerinizde yöneticilik hakları olmuş olur. Onlara bunu aylık olarak verin, bu benim hoşuma gider. Şayet valileriniz bunu ihmal ederse bana bildirin ki onları görevlerinden azlediyim ve yerlerine başkalarını tayin edeyim" der.⁹¹¹

Ömer (ra) insanların erzak bakımından iyi bir seviyede olması konusunda gayret sarf ediyor ve pazarlarda tekellüğe engel oluyordu. Tüccarlara, uzak yerlere gitmelerini, ellerindeki mallardan Müslümanları mahrum bırakmamalarını söylüyordu. Ömer (ra) ve valileri erzak temin etmek ve pazarların kontrolüyle yetinmediler. Çünkü erzakın dağıtımını da önemliydi ve bunu çeşitli vilayetlerdeki memurlara görev olarak

908 Mevsuatü Fıkhu Ömer, s. 137.

909 el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 77.

910 Cerib, bir alan ve hacim ölçüsü olup alan olarak yaklaşık 13366 metre karedir. Hacim ölçüsü olarak da kullanıldığı bölgeye göre 29 ile 138 litre arasında değişen bir ölçüye sahiptir. Bk. Mustafa Fayda "Cerib" IA, VII, 402. (Çev.)

911 Ezdi, Fütuhu's-Şam, s. 257.

verdiler. Şehirlerin inşa edilmesinin ardından buralardaki araziler halka taksim edildi. Fustat, Kûfe ve Basra'da böyle yapıldı.⁹¹² Aynı şekilde valiler, yerli halkın boşalttığı evleri de insanlara taksim ettiler. Hıms, Dımaşk ve İskenderiye'de böyle bir uygulamaya gidildi.

5. Âmil ve Memurları Tayin etmeleri

Âmil ve memurların tayinleri genellikle merkezdeki valilikler tarafından yapılıyordu. Bir valilik genellikle bir üst vilayete bağlıydı ve buna tâbi olan bölge ve kasabalar olurdu. Bu da işlerin daha iyi tanzim edilmesi düşüncesiyle yapılıyordu. Valiler bu yerlerde âmillerden ve memurlardan yardım alırlardı. Bunlar ordu komutanları olarak tayin edildiği gibi harac toplama memuru da olabiliyordu. Bunların göreve getirilmesi çoğunlukla halife ve valinin ortak kararıyla oluyordu.

6. Zimmî Halkın Gözetilmesi

Zimmîlerin gözetilmesi, kendilerine verilen sözlerin ve şer'i haklarının yerine getirilmesi ve bunun karşılığında onların Müslümanlara tâbi olmaları, hallerinden haberdar olunması ve İslâm'ın bir gereği olarak zulme uğradıklarında bunun karşılığının verilmesi valilerin yapması gereken işlerdi. Halifeler çoğu zaman zimmîlere, onların maslahatlarına olan şartlar koşarlar ve bunların yerine getirilmesi neticesinde haklarını geniş şekilde verirlerdi.⁹¹³

7. Toplumun İleri Gelen Şahsiyetleriyle İstişare Edip İkranda Bulunmaları

Ömer (ra) valilerin kendi beldelerinde bulunan kanaat liderleriyle istişarede bulunmaları hususunda oldukça sıkı davranmıştır. Valiler bu emri yerine getirir ve onlarla görüş alış-verişinde bulunmak için halk meclisleri kurarlardı.

Ömer (ra) valilerine, sürekli şekilde toplumun ileri gelenleriyle is-

⁹¹² el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 79.

⁹¹³ el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 80.

tişare halinde olmaları konusunda emirler gönderirdi.⁹¹⁴ Valilerinden, insanlara seviyelerine göre davranmalarını isterdi. Bu konuda Ebu Musa'ya şu mektubu yazmıştı:

“Bana gelen haberlere göre sen insanları yığınlar halinde yanına topluyormuşsun. Mektubum sana ulaşınca halkın ileri gelenlerini, ilim ve takva sahibi, din ve Kur'an konusunda bilgi sahibi olanlarını yanında topla! Bunlar senin çevreni kuşattıktan sonra diğer insanları topla!” Yazdığı bir diğer mektubundan da şunları söylemişti: “İnsanlar içinde, onların durumlarından haberdar olanlar hep bulunur. Bu tür insanlara ikramda bulun, iyilik et! Zayıf bir Müslüman'a göre bu tür Müslümanlar, meselelere dair hüküm verme ve mal taksiminde daha bilgilidirler.”⁹¹⁵

8. Vilayetlerinde Şehirciliğe İhtiyaç Olup Olmadığı Konusuyla İlgilenmeleri

Sa'd b. Ebi Vakkas, İran bölgesinde bazı ileri gelen şahsiyetlerin arazinin ıslahı konusundaki isteği üzerine su arkları açmaya başladı. Bunun üzerine Ömer (ra), Ebu Musa'ya Basra halkı için su arkları açması için mektup yazdı. Ebu Musa bu emri yerine getirip dört fersah uzunluğunda bir su arkı yaptı.⁹¹⁶ Ömer (ra)'ın valileri, kurdukları şehirlerde aynı zamanda arazilerin taksimi, çarşıların, caddelerin, cami ve su yollarının inşasıyla da ilgilenmişlerdir. Basra, Kûfe ve Fustat şehirlerinde bu tür çalışmalar yapmışlardır. Bunun yanında şehirlerin gereksinimleri için de çeşitli faaliyetlerde bulunmayı ihmal etmemişlerdir. Tercih edilmediği halde bazı bölgelerde halkın iskân edilmesi yolunda çalışmalar yapmışlardır. Çünkü bu gibi yerler düşman sahasına yakın yerlerdi ve daha başka tehlikeleri de vardı. Valiler bu gibi yerlerde halka araziler dağıtma yoluyla buraları iskân mahalli haline getirdiler. Ömer (ra) ve Osman Antakya ve Cezire'yi bu şekilde iskân mahalli yapmıştı.

9. Halkın Durumuyla İlgilenmeleri

Vilayetlerden Ömer (ra)'ın huzuruna herhangi bir heyet geldiğinde Ömer (ra) onlara valilerini sorar ve onlar da hakkında hayırlı şeyler söy-

⁹¹⁴ el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 81.

⁹¹⁵ Maverdi, Nasiha, s. 207.

⁹¹⁶ Belazuri, Fütuh, s. 351.

lerlerdi. Ömer (ra), “Valiniz hastaları ziyaret ediyor mu?” diye sorduğunda onların cevabı, “Evet” olunca bu defa, “Peki bir köle hastalandığında da ziyaret ediyor mu?” diye sorardı. Buna da, “Evet” cevabını verdiklerinde bu sefer, “Peki fakir kimselere nasıl davranıyor, kapılarına gidip onları dinliyor mu?” diye sorardı. Şayet aldığı cevaplar olumlu olursa, “Onu azletmeyeceğim” derdi.⁹¹⁷ Ömer (ra) bir valisinin fakirleri ziyaret etmediğini, onların sorunlarına kulak vermediğini ve hastaları ziyaret etmediğini öğrendiğinde onu azlederdi. Aynı zamanda valilerine insanlar arasında mütevazi olmalarını, onlardan biriymiş gibi hareket etmelerini ve kendilerini onlardan ayrı düşünmemelerini söyler, bu konuda titiz davranırdı. Valilerine normal insanların giyindiği gibi giyinmelerini ve onların kullandıkları bineklerin benzerlerini kullanmalarını şart koşardı. Kapıcılar edinmemelerini söylerdi.⁹¹⁸

10. Arap Olanla Olmayana Aynı Şekilde Davranmaları

Valilerin insanlar arasında eşit davranmaları, Arap olanla olmayan arasında herhangi bir ayırma gitmemeleri gerekir. Bir defasında Ömer (ra)’ın valilerinden birinin yanına bir topluluk gelir. Vali, Arap olana mal verir fakat diğerlerine herhangi bir şey vermez. Bunu duyan Ömer (ra) ona şu mektubu yazar: “Kişiye kötülük olarak Müslüman kardeşine hakaret etmesi yeter.” Bir rivayete göre de “Onlar arasında eşit davranman gerekmez miydi?” dediği rivayet edilmiştir.⁹¹⁹

Bunların yanı sıra İslâm’ın emrettiği daha başka ahlâkî prensipler de vardır. Bunlar ahde vefa, amelde ihlâslı olmak, yaptığı her işte Allah’ın gözettiğini göz önünde bulundurmak, yapılacak her hayırlı işte diğer Müslümanlara yardımlaşmak, Allah, Resûlü ve Müslümanların imamları ve amme için nasihatte bulunmak gibi hasletler olup valiler bunlara sıkı şekilde sarılmak zorundadırlar. Bu hasletler muhakkak surette toplumu ıslah eder.⁹²⁰ Valinin bunlarla amel etmesi yetmez, aynı zamanda bunları toplumda neşretmesi de gerekir. Konuşmaları, hutbeleri vaaz ve tasarruflarının bu minvalde olması icap eder. Genel bir ifadeyle söyle-

917 el-Vilayetü ala’l-Büldan, II, 82.

918 A.y.

919 el-Vesaiku’s-Siyasiyye, s. 523.

920 en-Nazariyyatü’s-Siyasiyye el-islamiyye, s. 307.

mek gerekirse Râşid Halifeler zamanındaki valiler bu hasletlere sahiptiler ve bu konuda birer örnek idiler. Bunları kendi ahlâklarında gösterdikleri gibi insanlarla ilişkilerinde de ortaya koyuyorlardı.⁹²¹

V. Vilayetlerde Tercüme İşleri ve Valilerin Çalışma Vakitleri

1. Vilayetlerde Tercüme İşleri

Râşid Halifeler zamanında tercüme işi valilerin yaptığı bir faaliyetti ve çoğu zaman ciddi bir ihtiyaçtı. Ömer (ra) Irak'taki valilerinden, Medine'ye kendileriyle harac meselesini görüşmek için İran asıllı toprak sahibi iki vatandaş göndermelerini istediğinde, valileri ona yanlarında bir de tercüman olmak üzere iki adam gönderdiler. Rivayete göre Muğire b. Şu'be Farsça'yı iyi konuşurdu ve Medine Ömer (ra)'le Hürmüzan arasında tercümanlık yapmıştı.⁹²²

Gerek Râşid Halifeler zamanında ve gerekse daha önceki dönemde tercüme konusunun önemli bir mesele olduğu bilinmektedir. Bilindiği üzere İslâm devletinde tutulan divanlar Arapça değildi. Bundan da anlaşıldığı üzere bu işi yapmak için vilayetlerde çeşitli mütercimler vardı. Bunlar haracla ilgili meselelerde tercümanlık yapmaktaydılar ve divanlara bakan kimseler özellikle Arap olmayan kimselerdi. İslâm'a girenlerin artması ve bunların Arapça bilmemesi tercüme işine daha da önem verilmesi sonucunu doğurdu. Aynı şekilde Müslüman komutanlarla düşman tarafın komutanları arasında yapılan görüşmelerde de tercümeye ihtiyaç duyuluyordu.⁹²³

2. Valilerin Çalışma Vakitleri

Ömer (ra) zamanında bu konuda herhangi bir uygulamaya gidilmemiştir. Halifeler bütün zamanlarını başında bulundukları işlerine ayırmışlardı. Onların kapıcıları da yoktu. Bazı Râşid Halifeler geceleri teftişe çıkmıştır. Bunların başında da Ömer (ra) gelir. Onun daha önce işaret ettiğimiz gibi Medine'de gece teftişleri meşhurdur. İnsanlar normal her-

⁹²¹ el-Vilayetü ala'l-Büldan, II, 85.

⁹²² A.y.

⁹²³ A.y.

hangi bir vakitte valinin huzuruna girip istek ve şikâyetlerini iletirlerdi. Gittikleri vakit, çalışma vakti olmadığı halde bunu yapabiliyorlardı ve karşılarna herhangi bir kapıcı ya da başka bir görevli de çıkmazdı. Valiler kendilerine getirilen meseleleri ilk anda halletmeye çalışırlar bunu erteleme yoluna gitmezlerdi. Bu mânada Ömer (ra) Ebu Musa'ya şunları yazmıştır: Bugünün işini yarına bırakma. Böyle yaparsan işler birikir gider. Bu durumda da işlerin bir kısmını yapamaz, bırakırsın. İnsanların nefret ettiği bir idareci durumuna düşmekten beni de sizi de Allah muhafaza etsin. Bu tür bir kinden ve tâbi olunan kötü nefisten Allah'a sığınırım."⁹²⁴

⁹²⁴ İbnü'l-Cevzi, Menakıbu Emiri'l-Mü'minin, s. 129.

VALİLERİN KONTROLÜ VE HESABA ÇEKİLMELERİ

I. Valilerin Kontrolü

Ömer (ra) valileri iyi seçmiş olmakla yetinmiyor, onları tayin ettikten sonra kontrole de son derece önem veriyordu. Bunu iyi bir düzen kurmak ve onların, nefislerine uyup da doğrudan sapmalarına mani olmak için yapıyordu. Bu konudaki şiarı şuydu: “Benim her gün bir vali azletmem, zalim bir valinin benim için bir saat de olsa valilik yapmasından daha hayırlıdır.”⁹²⁵ Bir defasında yanında bulunanlara şunları söylemişti: “Ne dersiniz? Sizin başınıza âdil birini tayin etmekle acaba size karşı üzerime düşeni yerine getirmiş sayılır mıyım?” Oradakiler buna cevap olarak, “Evet” dediklerinde Ömer (ra), “Hayır ben böyle düşünmüyorum. Onların nasıl muamele ettiklerini görmedikçe üzerime düşeni yapmış olmam. Acaba onlar, benim dediğimi yapmışlar mıdır?”⁹²⁶ O, valilerini kontrol ve idari işlerde neler yaptıklarını takip etmede oldukça hassastı. Ömer (ra)’ın idareye dair metodu iş verdiği kimsenin mutlak şekilde hür hareket etmesi, ammeyi ilgilendiren konularda sorumlu olması ve yaptıkları konusunda takip edilmesi idi. Onların durumlarını öğrenmede gizli metodları vardı. Bununla valileri de halkı da kontrol ederdi. Tarihi rivayetler bu metodların günümüzdeki istihbarat çalışmalarına benzediğini göstermektedir. Onun valileri hakkındaki bilgisi tıpkı bir minder üzerinde oturan ya da aynı yastığı paylaşan iki kişinin birbirleri hakkındaki bilgileri derecesindeydi. Her nerede olursa olsun valileri kontrol eden biri vardı. Doğuda da batıda olsa, valileri hakkındaki ha-

⁹²⁵ Subhi Salih, *en-Nuzumü'l-İslamiyye*, s. 89.

⁹²⁶ İbnü'l-Cevzi, *Menakıbu Emiru'l-Mü'minin*, s. 56.

berleri günün her saatinde ona ulaşmaktaydı. Bunu, valilerine yazdığı mektuplarda görmek mümkündür. Valileri kontrol ve denetleme konusunda şu metodları vardı:

1. Valilerden Gündüz Vaktinde Medine'ye Girmelerini İstemesi

Medine'ye gelen valilerinden gündüz vaktinde şehre girmelerini istedi. Bu sayede onların yanlarında ne miktarda mal getirdiklerini öğrenmek ve onları daha kolay bir şekilde hesaba çekmek isterdi.⁹²⁷

2. Valilerden Bazı Heyetler Göndermelerini İstemesi

Ömer (ra) valilerinden, kendilerinden memleketlerinin durumunu sormak, alınan harac miktarını öğrenmek ve bu konularda onlara bir zulüm yapıp yapılmadığını öğrenmek için bazı heyetler göndermelerini isterdi. Gelenlerin bu konularda tanıklık yapmalarını isterdi ve bu konuda bazen on kişinin tanıklık ettiği olurdu. Kûfe ve Basra haracları tahsil edilirken böyle yapılmıştı. Görevliler, bu tür malları Ömer (ra)'ın önüne getirdiklerinde onun iyilikle alınan bir mal olduğu ve zulümle alınmadığı konusunda Allah adına tanıklık ederlerdi.⁹²⁸ Bu uygulama valilerin insanlara zulmetmesini engelleme amacıyla yapılıyordu. Şayet işin içinde zulüm varsa heyette gelenler bunu bildirmek mecburiyetindeydiler. Ömer (ra) genellikle heyetle meseleyi münakaşa eder, memleketlerine ve valilerinin durumuna dair sorular sorardı.

3. Postaların Gönderilmesi

Ömer (ra) valilerine postacılar gönderirdi. Dönüşleri sırasında insanların iletmek istediklerini alıp gelmelerini, bunu sokak ve mahallelerde duyurarak yapmalarını isterdi. Bunu, valilerin hiçbir müdahalesi olmaksızın, durumdan haberdar olmak için yapardı. Hatta postacı bile taşıdığı haberin ne içerdiğini bilmezdi. Bunun neticesinde de insanlar, arada hiç kimse ne vali ne de herhangi başka biri olmaksızın, şikâyetlerini direkt olarak halifeye ulaştırıyorlardı. Postacı Ömer (ra)'a ulaşınca mektupları açar, onun önünde okurdu.

⁹²⁷ Fennü'l-Hükm, s. 174.

⁹²⁸ Ebu Yusuf, Harac, s. 124.

4. Genel Müfettiş (Muhammed b. Seleme)

Ömer (ra) zamanında ona teftiş işlerinde yardımcı olan kimse Muhammed b. Seleme el-Ensari idi. Valilerin kontrolü, hesaba çekilmeleri ve haklarındaki şikâyetler konusunda genel müfettiş görevini üstlenmişti. İslâm devletinin genel manadaki müfettişiydi. Valilerin görevlerini gerçek manada yapıp yapmadıklarını teftiş ederdi. Kusurlu davranıp davranmadıklarını araştırırdı. Ömer (ra) onu, büyük valileri teftiş için görevlendirmişti.⁹²⁹ Şikâyetleri incelemek, insanları dinlemek, valilere dair görüşleri direkt Ömer (ra)'a nakletmek onun görevlerindendi. Ayrıca Muhammed b. Seleme'nin de yardımcıları vardı.

5. Hac Mevsimi

Hac mevsimi halk ve valiler hakkında mâlumat toplama konusunda Ömer (ra) için bir fırsattı. Ömer (ra) bunu bir muhasebe, irdeleme ve teftiş mevsimi haline getirmişti. Şikâyetleri olanlar bu dönemde Medine'ye gelir, bunun yanında meseleleri inceleme ve araştırmakla görevli memurlar da bir araya toplanır, haklarında şikâyetlerin bulunduğu valiler de gelerek muhakeme edilirlerdi. O yûzden hac mevsimi o asırda bir benzeri daha görülmemiş bir canlılıkta toplanma mevsimi oluverirdi.⁹³⁰

Ömer (ra) bu mevsimde valilerine ve memurlarına, yapacakları görevleri kısaca özetler ve ardında da: “Kim bundan başka bir şeyle amel etmişse ayağa kalksın” derdi. Bu dönemde sadece bir kişinin Ömer (ra)'ın sorusuna binaen ayağa kalktığı rivayet edilmiştir. Bu da Ömer (ra)'ın valilerinin adaletli kimseler olduklarını ve halkın valilerden razı olduğunu göstermektedir. Ayağa kalkan adam şunları söylemişti: “Senin falanca valin bana yüz kırbaç vurdu” Bunun üzerine Ömer (ra) valiye neden vurduğunu sorunca vali cevap veremedi. Ömer (ra) adama, misliyle karşılık verip hakkını almasını istedi. O sırada Amr b. As ayağa kalkıp, “Ey Mü'minlerin Emiri, sen böyle yaparsan insanlar bu işte aşırılığa gider ve bu da senden sonra bir gelenek haline gelir” dedi. Ömer (ra), “Umurumda değil, ben bu konuda kısasın olmasını isterim, Resûlullah

⁹²⁹ el-Ensar fi Asri Raşidi, s. 123.

⁹³⁰ Akkad, Abkariyyetü Ömer, s. 82.

(sav)'in böyle yaptığını gördüm" dedi. Amr "Bırak da adamı razı edelim" deyince Ömer (ra) bunu yapmakta onları serbest bıraktı. Onlar da adama, vali tarafından iki yüz dinar verilmesi şartıyla meseleyi çözüme kavuşturdular. Her bir kırbaç için iki dinar şart koşulmuştu.⁹³¹

6. Teftiş Maksadıyla Yapılan Gezi

Ömer (ra) öldürülmeden önceki düşüncesi, bizzat dolaşıp vilayetleri ziyaret etmek ve bu vesileyle valilerini denetlemektir. Halkın durumundan haberdar olmak istemiş, biriken devlet işlerini yerinde çözüme kavuşturmayı düşünmüştü. Şunları söylemişti:

"Allah ömür verirse halkın arasında bir yıl dolaşacağım. Biliyorum ki halkın bana ulaştıramadığı ve başlarında bulunan kimselerin de bana iletmediği bir takım ihtiyaçları var. Sûriye'ye gider orada iki ay kalırım, sonra Cezire'ye gider orada iki ay kalırım, sonra Mısır'a gider orada iki ay kalırım, sonra Bahreyn'e gider iki ay da orada kalırım, sonra Kûfe'ye gider iki ay orada kalırım, sonra Basra'ya gider iki ay da orada kalırım. Allah'a and olsun ki ne güzel bir yıl olur bu yıl."⁹³²

Ömer (ra) bu düşüncesini bir nebze gerçekleştirebilmiş, ancak Sûriye'yi ziyaret edebilmiştir. Suriye'ye birkaç defa ziyarette bulunmuş, vali ve komutanlarını evlerinde ziyaret etmiştir. Onları yakından görmek istemişti. Ebu Ubeyde'nin evine gitmiş, onun haline şahit olmuştu. Burada Ebu Ubeyde'nin eşinin, geçim sıkıntısı çekmelerinden dolayı, sert çıkışlarıyla karşılaşmıştı. Halid b. Velid'i de ziyaret etmiş ve o anda temizlediği silahından başka bir şey bulamamıştı yanında. Ömer (ra) bu ziyaretler esnasında valilerin kapısının insanlar tarafından ziyaret maksadıyla hep meşgul olduğunu, giren-çıkanların çok olduğunu görmüştü. Oraya girip çıkanların Ömer (ra) 'i tanıyamadıkları da rivayet edilmiştir.

Ömer (ra) bir evi ziyaret edince orayı teftiş maksadıyla dolaşır, evde nelerin bulunduğunu öğrenmek isterdi.⁹³³ Rivayete göre Yezid b. Ebu Süfyan bol çeşitli yemekler yerd. Bir akşam yemeği vaktinde Ömer (ra) Yezid'e gideceğine dair haber gönderdi. Önündeki yemekleri görünce israfa gitmekten onu nehyetti. Ömer (ra) teftiş konusunda bu ziyaretlerle yetinmedi. Hatta çok miktarda bir malı, valilerinden birine gönderir ve ardından da valinin ne yapacağını öğrenmek için adamlar görevlendirirdi.

931 Ibn Sâd, Tabakat, III, 222.

932 Taberî, Tarih, V, 18.

933 Tarihu'l-Medine, III, 837.

Bir defasında Ebu Ubeyde b. Cerrah'a beş yüz dinar göndermişti. Fakat Ebu Ubeyde (ra) bunları taksim etmeye başladı. Hanımı, "Dinarların evimizde kalıp da vereceği zarar, getireceği zarardan daha fazla olur" demişti. Ebu Ubeyde (ra) eski bir elbiseyi parçalara ayırarak dinarları taksim etmek için kullandı. Onları miskinlere gönderdi ve böylece elinde hiçbir dinar bırakmadı. Ömer (ra) bu ziyaretiyle valilerle bizzat beraber olma hedefini gerçekleştirmişti. Ömer (ra) bu seferiyle onları denetlemekle iktifa etmedi. Onları Medine'ye çağırıyor, ardından da adamlar görevlendirip onlardan, yeme, içme ve giyimleri konusunda valilerini teftiş etmelerini isterdi. Bunları bazen bizzat kendisi de yapardı.

7. Halifelikle İlgili İşlerin Tutulduğu Dosyalar

Ömer (ra) halifeyi ya da valileri ilgilendiren işlerin muhafaza edildiği evrak ve dosyaları muhafaza etmede son derece titiz davranıyordu. Özellikle de yapılan anlaşma metinlerinin saklı bulunduğu dosyaların korunmasında konusunda çok gayret sarf ediyordu. Bu tür anlaşmaların bulunduğu dosyalar, her hangi bir kimsenin zulme varan bir davranış içine girmesine engel olmak için saklanıyordu. Rivayete göre Ömer (ra)'ın bir sandığı vardı ve içinde bu dosyaları muhafaza ederdi. Belki de bu sandığı bulmak ve içindeki dosyaları tespit etmek bir gün mümkün olacaktır. Muhtemelen valilerin de bu tür bir uygulaması vardı. Elleriindeki dosya ve evrakları işler karışıklığa girmesin diye muhafaza ediyorlardı.⁹³⁴

II. Halkın Valiler Hakkındaki Şikâyetleri

Ömer (ra) halkın, valilerin aleyhine yaptıkları şikâyetleri bizzat kendisi araştırır, sorunların açıklığa kavuşması noktasında olanca gayretini sarf eder, inceden inceye durumu tahkik eder, toplumda görüş ve kanaat sahibi olanlarla istişarede bulunurdu. Adından da gerek halktan olsun gerekse idareci olsun cezayı hak edenlerin cezalarını alması yönünde emrini verirdi. İşte bu konuda bazı şikâyetler ve Ömer (ra)'ın tavrı:

⁹³⁴ el-Vilayetü ala'l-Büldan, I, 163.

1. Kûfe Halkının Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) Hakkındaki Şikâyeti

Kûfe halkından bir grup kimse başlarında Cerrah b. Sinan olmak üzere Sa'd b. Ebi Vakkas'ı Mü'minlerin Emiri Ömer (ra)'a şikâyet etmek maksadıyla toplandılar. Bu durum Mecusilerin Nihavend'de Müslümanlara karşı savaş kararı aldıkları bir esnada oluyordu. Müslümanlar böyle bir durumda hep düşmanla meşguldüler. Sa'd, ahaliye karşı oldukça merhametli ve âdil davranıyor, ehl-i küfre karşı da oldukça amansız idi. Bununla beraber ahaliden bazı kimseler kendi heva ve heveslerine uyarak ona karşı isyana teşebbüs ettiler. Onun hakkaniyete dayalı idaresini anlayamadılar. Müslümanların, düşmana karşı kuvvet birliği yapması gereken bir zamanda bu şikâyetlerini dillendirdiler. Halbuki o esnada Müslümanlar düşman üzerine yürümekle meşgul haldeydi. Bu zaman, aynı zamanda Ömer (ra)'ın, Müslümanların yekvücut olmalarını şiddetle arzu edeceği bir zamandı. Fakat şikâyetlerinden vazgeçmeyip bildiklerini okumaya devam ettiler. Ömer (ra) 'den şikâyetlerine cevap vermesi için talepte bulundular. Ömer (ra) onların şer ehli olduklarını bildiği halde düşüncelerinden vazgeçmeyip aksi yönde davranıyorlardı. Ömer (ra) onlara karşı nasıl düşündüğünü gizlemedi. Bunu açıkça belirtti. Onlara valileri hakkında zulme gittiklerini, hakikatleri çarpıttıklarını söyledi ve bununla beraber meseleyi yine de tahkik cihetine gitti. Onların böyle bir zamanda bu işe girişmelerini kötü niyet göstergesi olduğunu söyledi. "Sizin bu işte yanlış olduğunuzun göstergesi, böyle bir zamanda harekete geçmenizdir. Fakat Allah'a yemin olsun ki, bu durum beni bu meseleyi irdelemekten alıkoymayacaktır." Ömer (ra), bunu tahkik için Muhammed b. Mesleme'yi görevlendirdi. Bu sırada Müslümanlar, Acemlere, onlar da Müslümanlara karşı savaş vaziyeti almışlardı. Mesleme, Ömer (ra) için şikâyetleri araştıran bir memurdu. Mesleme, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın yanına gelerek onunla Kûfe'de dolaşmak istedi. O sırada Müslüman ordular Nihavend'e doğru, savaş için yola çıkmış haldeydiler. Mesleme ve Sa'd, Kûfe Mescidi'ne gittiler. Sa'd, hakkındaki meseleler konusunda herhangi bir şeyi gizleme yoluna gitmedi. Haliyle her şey olduğu gibi bu sırada ortaya kondu.⁹³⁵

Burada, sahabenin halk ile idareciler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda nasıl bir metod izlediğini anlatan göstergeler vardır. Araştır-

⁹³⁵ Taberi, Tarih, V, 103.

ma açık bir şekilde yapıliyordu. Bu işte sorumlu olanı çağırıp onun hakkında insanlara soru soruyordu. Onlar Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) için, "Onun hakkında hayırdan başkasını bilmiyoruz ve valimizin değiştirilmesini istemiyoruz. Bunları onun lehinde kullanılsın diye de söylemiyoruz" dediler. Fakat Cerrah b. Sinan ve arkadaşları bir şey söylemeyip susuyorlardı. Neticede Mesleme, Benu Abs kabilesine gitti. Onlara, "Allah için bana hakkı konuşacak bir adam gösterin" deyince Üsame b. Katade, "Allah'ım sen biliyorsun ki Sa'd, eşit şekilde taksimde bulunmuyor, halka âdil davranmıyor, savaşlara da iştirak etmiyor" dedi. Bu sözleri duyan Sa'd "Allah'ım! Eğer yalan olduğunu bilerek, gösteriş olsun diye kulaktan dolma bir laf olarak söylüyorsa gözlerini kör et, çoluk çocuğunu çoğalt ve fitnelerle/belalarla baş başa bırak." dedi. Adam sonradan gözlerini kaybetti. On kız çocuğu oldu. Adam bu olanlar karşısında, "Bu mübarek bir adam olan Sa'd'ın bedduasıdır" derdi. Sa'd bir grup askere de şöyle beddua etmişti. "Allah'ım! Eğer bunlar gösteriş ve yalan için gelmişlerse onları zor bir imtihanla karşılaştı" dedi. Gerçekten de zor bir imtihanla karşılaştılar.

Cerrah savaş sırasında kılıç darbeleriyle öldürülmüştü. Kubeyse ise taşla parçalanmıştı. Aynı şekilde Erbed de bir kılıç sapı darbesiyle öldürülmüştü. İşte bunlar Allah (cc) 'nun kendi dostlarına yardımudur. Onların beddualarına icabet etmesidir. Bunların her biri Sa'd'ın yaptığı beddualarla karşılaştılar. Allah (cc)'nun Sa'd ve benzerlerinin dualarına icabet etmesi O'nun kendi muttaki dostlarına ne şekilde yardım ettiğini gösteren bir örnektir. Nice sapık kimseler bu gizli silahtan korkup durmuşlardır. Bütün maddi varlıklarına rağmen bu silaha karşı koyamamışlardır. Sa'd'ın beddua ettiği kimselerin karşılaştığı feci durum, heva ve heveslerine tâbi olanların nasıl da kötü bir akıbetle karşılaşacakları konusunda bir delildir. Sa'd kendisini savunmuş ve şunları söylemişti: "Ben müşriklerin kanını döken ilk kimseyim. Resûlullah (sav) Uhud gününde, "At ey Sa'd! Annem babam sana feda olsun" demişti. Ben kendimi Müslüman olanların beşincisi olduğumu biliyorum. Benu Esed kabilesi, avcılıkla uğraştığım için namazlarını güzel şekilde eda etmediğimi zannetmektedir. Muhammed b. Mesleme, Sa'd'ı ve hakkında şikâyetle bulunanları Ömer (ra)'a götürdü. Ona, Sa'd'ın namazı hakkında ileri sürülen bilgiyi haber verdiler. Ömer (ra), "Yazık sana ey Sa'd, ne şekilde namaz kılmaktasın?" diye sordu. Sa'd, "İlk iki rekâtı uzun diğer ikisini kısa kılıyorum" dedi. Ömer (ra), "Senin hakkındaki zanları bu mu?" dedi ve sonra da "Şayet ihtiyatlı davranmasaydım ne dediklerini anlaya-

mazdım" sözlerini söyledi. Sonra Sa'd'a, Kûfe'de yerine kimi vekil bıraktığını sordu. Sa'd, Abdullah b. Abdullah b. Atban'ı bıraktığını söyledi. Ömer (ra) tekrar, "Şayet ihtiyatlı davranmasaydım ne dediklerini anlamazdım" dedi. Sonra da "Bunlar cahil ve zalim kimselerdir" dedi.

Böylece Sa'd'ın yapılan suçlamalardan beri olduğu ortaya çıktı. Görüldüğü üzere ümmeti ilgilendiren işlerde ihtiyatlı davranmamak fitneye düşmeye ve karışıklığın çıkmasına engel olur. Çünkü fitne daha yatağındayken buna engel olmak; düşmanlık, ayrılık ve çarpışmanın çıkmasına yardımcı olur. Şayet sorumlu kimse, hakkında ortaya atılan iddialardan temiz bir şekilde kurtulursa suçlamalar ona zarar vermez. Sa'd da aynı şekilde suçlamalardan rahat bir şekilde kurtuldu. Çünkü onlar valiliğin bir borç ve sorumluluk, Allah'ın, karşılığında insana sevap verdiği bir teklif olduğunu biliyorlardı. Valilik, kişi şayet takvalı olur ve bununla Allah rızasını dilerse sâlih amel türlerinden bir amel ve kendisiyle ahiretin arzulandığı bir iş oluverir. Şayet bu makam, kendisiyle fitne ve karışıklıkların istenildiği bir şey olursa bu durumda içindeki hikmet yok olur ve devam etmez. Nitekim günümüzde de böyledir. Görüldüğü üzere Ömer (ra), Sa'd 'ı bu işten azletmiş ve Sa'd'ın güvendiği bir kimseyi bu işe tayin etmiştir.⁹³⁶

Ömer (ra), Sa'd 'ı Medine'de tuttu ve onun yerine vekil bıraktığı kimseyi Kûfe'ye vali tayin etti. Sa'd, Medine'de Ömer (ra)'ın danışmanı olarak görevine devam etti. Sonra da onu, halifeyi seçecek olan yedi kişilik gruba dâhil etmiştir. Gelecek olan halifeye de Sa'd 'ı vali olarak atmasını vasiyet etmiştir. Sa'd hakkında, "Ben onu, herhangi bir kötülüğünden dolayı azletmedim. Ona bir kötülük gelmesinden korktum" demiştir.⁹³⁷

2. Mısır Valisi Amr b. As Hakkındaki Şikâyet

Halife Ömer (ra), Amr b. As'ı ciddi ve sıkı bir şekilde kontrol ederdi. Bazen onun işlerine müdahale ederdi. Amr b. As'ın bir taht edindiğini duyunca ona şu mektubu yazmıştı: "Bana gelen haberlere göre bir taht edinip Müslümanlardan daha yüksek bir yerde oturuyormuşsun. Senin ayakta durup da Müslümanların da oturmuş halde durup dinlemeleri

⁹³⁶ Humeydi, et-Tarihu'l-İslami, XI, 222

⁹³⁷ Taberi, Tarih, V, 225.

⁹³⁸ Fütuhu Mısır, s. 92.

gerekmez miydi? Onu kırman dışında herhangi bir emrim yoktur.”⁹³⁸ Amr b. As, Ömer (ra)’ın testişinden korkuyor ve onun adaleti ne denli gözettiğini, hadlerin ikâme edilmesindeki hassasiyetini biliyordu. Bu yüzden hakkında, Ömer (ra)’a sevindirici haberler gitmesine dikkat eder ve bu konuda çok gayret sarf ederdi. Bir defasında Abdurrahman b. Ömer ve bir adam, sarhoş edeceğinden habersiz olarak şarap içmişlerdi. Buna had uygulaması için kalkıp Amr’ın yanına gittiler. Fakat Amr bundan kaçındı ve onları yanlarından kovdu. Abdurrahman, “Şayet bunu yapmazsan babama haber veririm” deyince Amr, “Anladığım kadarıyla ben bunu uygulamazsam, Ömer (ra) bana öfkelenecek ve beni azledecektir” dedi.

Amr her ikisini de kırbaçlatıp kendi evinde başlarını tıraş ettirdi. Bu fiile ceza olarak, kırbaç cezasına ek olarak saçların, insanların huzurunda tıraş edilmesi gibi bir ceza da veriliyordu. Bu konuda Ömer (ra) ’den gelen mektupta Amr’ın, suçluların başını kendi evinde tıraş etmesinden dolayı yerildiği yazıyordu. Ona, “Abdurrahman’a kendi evinde kırbaç atacaksın ve insanların önünde de başını tıraş edeceksin, anladığım kadarıyla bu adam bana muhalefet ediyor. Abdurrahman senin tebaandan biridir, normal bir insana nasıl davranıyorsan ona da aynı şekilde davran, fakat sen, ‘Bu kimse Mü’minlerin Emiri’nin oğludur’ deyip onu kayırmışsın. Bilesin ki Allah’ın hakkı sözkonusu olunca kimseye tolerans tanıyacak değilim” deniyordu.⁹³⁹

Valiliği sırasında Amr hakkında bazı şikâyetler daha olmuştu ve bunlar Müslüman askerlerden de gelebiliyordu. Bunun yanında Kıpti vatandaşlardan gelen şikâyetler de vardı. Bu yüzden Ömer (ra) Amr’ı defalarca yanına çağırırdı. Bazen azarladı ve bezen de cezalandırdı. İşte bunlardan biri de Amr’ın oğlunun Mısır’lı birini kırbaçlaması sonucu gerçekleşen bir şikâyetir.

Bu şikâyet üzerine Ömer (ra) hem Amr’ı hem de oğlunu yanına çağırırdı. Mısırlıya Amr’ın oğluna kısısta bulunması konusunda emir vererek şunları söyledi: “Şayet babasına vurmuş olsaydın, meseleyi halletmiş olmazdın” Ömer (ra) sonra Amr’a dönüp, “İnsanlar analarından hür doğdukları halde ne zamandan beridir onları köleleştirmeye başladın?” şeklindeki meşhur sözünü söyledi. Bu konuda bir diğer hâdis de Amr’ın, bir askeri nifakla suçlaması hadisesidir. Ömer (ra), bu askerle beraber bir mektup göndererek Amr’a halkın önünde oturmasını ve as-

kerin de onu kırbaçlaması haberini gönderdi. Bunu, şahitlerin şehadetiyle haklı olduğu anlaşılınca yapacaktı. Amr'ın hatalı olduğu şahitlerle tespit edildi. Bazı insanlar askeri bu işten men etmek istediler ve bunun karşılığında fidye almasını söylediler. Fakat asker buna yanaşmadı. Amr'ın başında vurmak için durduğunda, "Bu işten beni men edecek kimse var mıdır?" diye sorunca Amr "Hayır, sen emredileni yap" dedi. Asker, "Ben seni affettim" dedi.⁹⁴⁰

3. Basra Valisi Ebu Musa el-Eş'ari Hakkında Bir Şikâyet

Cerir b. Abdullah el-Beceli'den rivayet edildiğine göre Ebu Musa'yla beraber olan bir adam vardı ve savaşlarda oldukça sert olup başarılı biriydi. Bir savaş sonrasında ele geçen ganimetlerden payına düşen kendisine verildi. Fakat adam bütün ganimeti istiyordu. Bunun üzerine Ebu Musa onu kırbaçlattı ve başını da tıraş ettirdi. Adam yerden saçlarını toplayıp Ömer (ra)'a gitti. Cerir devamla şunu anlatıyor:

"Ben Ömer'e oldukça yakın duran biriydim. Gelen adam elini cebine koyup saçlarını çıkarıp Ömer (ra)'ın göğsüne fırlattı. Sonra da 'Allah'a yemin olsun ki şayet cehennem olmasaydı ne yapacağımı bilirdim' dedi." Ömer (ra): "Doğru söyledin, şayet cehennem olmasaydı ne yapardın?" diye sordu. Adam, "Ey Mü'minlerin Emiri, ben savaşlarda başarılı biriyim" dedi ve Ebu Musa ile arasında geçen hadiseyi nakletti. Ebu Musa'nın kendisine yirmi kırbaç vurduğunu ve başını tıraş ettiğini söyledi. "O, bunun bir karşılığının olmayacağını düşünüyor" dedi. Ömer (ra) de, "*İnsanların hep bu şekilde tavizsiz olmaları, bütün ganimetlerin bizim olmasından bana daha sevimli gelir*" dedi. Ömer (ra), Ebu Musa'ya şu mektubu yazdı: "Allah'ın selamı üzerine olsun! Falanca kimse bana şunları şunları anlattı... Şayet sen bunu, insanların ileri gelenlerinin gözü önünde yapmışsan ben de senin, ileri gelen insanların arasında durup kısasla karşılık görmeni kararlaştırdım. Şayet bu cezayı insanların olmadığı yerde verdiysen, onu kimsenin olmadığı bir yere götür ve sana kısas uygulasın." Adam Basra'ya dönünce insanlar ona, Ebu Musa'yı affetmesini söylediler. Adam, "Allah'a yemin olsun ki bunu herhangi bir insandan dolayı affedecek değilim" dedi. Ebu Musa, adamın önüne kısas için otu-

940 Tarihu'l-Medine, III, 807.

941 Mahzu's-Sevap, II, 467.

runca adam, “Başını göğe kaldırıp, Allah’ım ben onu affettim” dedi.⁹⁴¹

Abdullah b. Ömer şunu anlatmıştır: “Bir yolculuk sırasında Ömer (ra)’le beraberken bir adamın hızlı bir şekilde koştuğunu gördük.” Ömer (ra), “Bu adam bize koşuyor” dedi. Sonra devesini çöktürüp üzerinden indi ve adamı dinledi. Adam da Ömer (ra) de ağladı. Ömer (ra), “Durumun nedir?” diye sorunca adam “Ey Mü’minlerin Emiri, ben içki içtim ve Ebu Musa da bunun için yüzüme vurdu ve mosmor etti. Beni teşhir edip insanlara benden uzak durmalarını söyledi. Ben de aklımdan, kılıcımla onun boynunu vurmaya geçirdim. Ya da sana geleyim de beni kimse tanımadığı bir yere gönderesin dedim. Göndereceğin yerin de şirk diyarı olması da mümkündür” dedi. Ömer (ra) bu sözlerle ağladı ve:

“Bizim şöyle şöyle memleketlerimiz varken senin bir şirk diyarına gitmen beni sevindirmez. Şayet sen içki içenlerdensen bil ki insanlar cahiliyede de içki içmişlerdi” dedi ve sonra da Ebu Musa’ya bir mektup yazdı:

“Falanca kimse yanıma geldi ve şunları şunları söyledi. Mektup sana ulaşınca insanları bir yere topla ve adamın yanına gitmelerini sağla. Şayet adam tövbe ederse tövbesini kabul et!” dedi.

Ömer (ra) daha sonra onu giydirdi ve kendisine iki yüz dirhem verdi. Bir rivayette de şöyle haber verilmiştir: “Falanca Temimli şahıs bana şunları şunları anlattı. Şayet yanına gelirim ben de senin yüzünü mosmor ederim. Seni insanlar arasında dolaştırır ve insanların senden uzak durmalarını söylerim. İşin doğrusunu bilmek istiyorsan insanlara onunla oturmalarını beraber yemelerini söyle! Şayet tövbe ederse tövbesini kabul et!” dedi. Ömer (ra) onu giydirdi ve kendisine iki yüz dirhem verdi.” Bu örnekler bize, Ömer (ra)’ın valilerine, insanlara ceza verirlerken şeriatin çizdiği cezaların sınırını aşmamaları konusunda uyardığını ve bu hususta gayretli olduğunu göstermektedir.⁹⁴²

4. Hıms Halkının Said b. Amir Hakkında Şikâyeti

Halid b. Mâdan şunu anlatmıştır: Ömer (ra) bize Said b. Amir el-Cümehi’yi vali tayin etti. Ömer (ra) Hıms’a gelince, “Ey Hıms halkı, valinizi nasıl buldunuz” diye sordu. İnsanlar ondan şikâyetçi olduklarını söylediler. Hıms halkı valilerini çok şikâyet ettiklerinden, buraya “Kü-

942 Sahihi Tevsik fi Sireti Hayati'l-Faruk, s. 134.

çük Kûfe" denirdi. İnsanlar "Dört konuda şikâyetimiz var" deyip şunları anlattılar: "Gün doğup da yükselinceye kadar yanımıza gelmiyor" Ömer (ra), "Bu büyük bir suç" deyip "Peki sonra?" dediğinde, onlar, "Geceleri hiç kimseyi kabul etmiyor" dediler. Ömer (ra), "Bu da büyük bir suç" dedi. "Her ayın bir gününde aramıza çıkmıyor" dediklerinde Ömer (ra), bunu da büyük bir suç olarak gördü. Ayrıca bazen bayılır gibi bir halle müptela olduğunu da şikâyet ettiler.

Ömer (ra) Said'le onları karşı karşıya getirdi ve hesap sordu. Said o esnada, "Ey Allah'ım, bu gün beni hataya düşmekten muhafaza et! Muhakemeyi kolaylaştır" dedi. Orada bulunan Ümame, "Onun hakkındaki şikâyetleriniz nelerdir?" deyince insanlar, "Gün doğup da güneş yükselinceye kadar yanımıza gelmiyor" dediler. Ümame, Said'e "Bu konuda ne dersin?" diye sorunca "Allah'a yemin olsun ki bunu cevaplamak hoşuma gitmiyor" dedi ve "Ailemin hizmetçisi yok, ben hamur yapıyorum. Mayalanmasını bekliyorum ve mayalanınca da ekmek yapıyorum. Ardından abdest alıp insanların arasına çıkıyorum" şeklinde cevap verdi. Sonra da, "Başka ne şikâyetiniz var?" diye sorunca "Geceleri hiç kimseyi kabul etmiyor" dediler. Ümame "Buna ne cevap vereceksin?" deyince Said, "Allah'a yemin olsun ki bunu cevaplamak hoşuma gitmiyor" dedi ve "Ben, gündüzlerimi onlara gecelerimi de Allah'a ayırdım" sözlerini söyledi. Ümame, "Başka hangi konuda şikâyetiniz var?" diye sorunca onlar "Her ayın bir gününde aramıza çıkmıyor" dediklerinde Ümame, "Bu konuda ne dersin?" diye sordu. Said buna, "Benim, elbiselerimi yıkayacak bir hizmetçim yok ve ne de giyebileceğim başka bir elbisem var. Elbisemi yıkıyor, kuruduktan soran giyip ancak akşama doğru aralarına katılabiliyorum" şeklinde karşılık verdi. Ümame, "Başka şikâyetiniz var mı?" diye sorunca onlar, "Bazen bayılır gibi bir hale giriyor" dediklerinde Ümame, "Buna ne dersin?" diye sorup cevaplamasını istedi. Said;

"Mekke'de Hubeyb el-Ensari'nin asılmasına şahit oldum. Onu asmak için hazırlandıklarında, "Yerine Muhammed'in olmasını ister miydin?" diye sorduklarında Hubeyb, "Allah'a yemin olsun ki ben, ailem ve çocuklarım arasındayken onun ayağına bir diken bile batmasına razı olmam" deyip "Ya Muhammed!" şeklinde seslendi ve ben o sırada Allah'a inanmayan bir müşrik idim. O anı her hatırladığımda ona yardım edemediğimden dolayı Allah'ın beni affetmeyeceği ve bu nedenle büyük bir cezayla karşılaşacağım aklıma gelir" dedi.

Bu sözler üzerine Ömer (ra), “Beni yanıltmayan Allah’a hamdolsun” dedi ve ona bin dinar gönderdi. Bu dinarlarla ailesine yardımcı olmasını söylediye de Said onları infak etmekten başka bir şey yapmadı.⁹⁴³

5. Halktan Biriyle Alay Eden Bir Valiyi Azletmesi

Kays b. Ebu Hazm şunu anlatmıştır: Ömer (ra) Ensar’dan bir adamı Hire’ye tayin etti. Buraya geldiğinde halkın ileri gelenlerinden olan Amr b. Hayyan b. Bukayle’ye misafir olur. Yemek ve içecekler ikram edildiğinde yemekleri getiren adamın sakalını tutup şakada aşırıya kaçar. Bundan rahatsız olan adam kalkıp Ömer (ra)’a gider. Ona, “Ey Mü’minlerin Emiri, ben Kisra ve Kayser’e de hizmet ettim. Fakat ben onlar zamanında, senin hâkimiyetin döneminde olan bu şeyle karşılaşmadım” der. Ömer (ra) ne olduğunu sorunca adam, “Senin gönderdiğin vali, bizden yemek isteyince ona istediğini götürdüğümüz sırada bizimle şakada aşırıya kaçıp benim sakalımdan tutup alay ediyor” dedi. Ömer (ra) haber gönderip valisini yanına çağırır ve ona, “Ne oluyor sana? İstediyin yemek ve içecekler getirildiğinde sana bu hizmeti yapanın sakalını tutuyor muşsun? Allah’a yemin olsun ki sakal bırakmak sünnet olmamış olsaydı tek tel bile kalmayınca kadar sakallarını yolardım. Çek de git! Allah’a yemin olsun ki benim için artık çalışmayacaksın” sözlerini söyledi.⁹⁴⁴

III. Ömer (ra) Zamanında Valilere Verilen Cezalar

Ömer (ra)’ın valileri denetimi sırasında onların bazı hatalara düştüğü ortaya çıktı. Ömer (ra) bunları eğitmeye ve hatalarından dolayı da cezalandırma yoluna gitti. Yaptıkları hataların türüne ve halifenin görüşüne göre cezanın türü de değişiyordu.

1. İşledikleri Hataların Misliyle Cezalandırılmaları

Ömer (ra) şunu söylüyordu: Dikkat edin! Ben valilerimi yüzlerini-

⁹⁴³ Hilyetü'l-Evliya, I, 245.

⁹⁴⁴ Terihu'l-Medine, III, 318.

ze vursunlar ya da mallarınıza el koysunlar diye göndermedim. Onları, size dininizi ve sünneti öğretsinler diye gönderdim. Kim bunun dışında bir şey yaparsa bunu bana bildirin! Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin olsun ki ona kısas uygulayım. Ömer (ra), valileri tehdit eden bu tür resmi beyanatlar yayınlamakla yetinmedi. Dediklerini uygulamaya döktü. Nitekim daha önce Ebu Musa el-Eş'ari ve Amr b. As hakkında yapılan şikâyetlerde bunu görmüştük.⁹⁴⁵

2. Hataya Düşmesi Sebebiyle Valilerin Azledilmesi

Ömer (ra) affedilemeyecek hatalara düştüklerinden dolayı bazı valileri azletmiştir. Askerlik ve idare işine girmeyen bazı konulara müdahaleden dolayı bir valisini azletmişti. Rivayet göre valilerinden biri, askerlerin işledikleri günahları kendilerine bildirmelerini isteyince onlar da günahlarını itiraf etmişlerdi. Bu haber Ömer (ra)'a ulaşınca "Annesi ölesice adam, bundan ona ne! Allah'ın sakladığı şeylere yöneliyor. Allah'a yemin olsun ki, bundan böyle o kimse benim için çalışmayacak" dedi. Aynı şekilde söylediği bir şiirde içkiden bahseden bir valiye öfkelenmiş ve onu azletmiştir.⁹⁴⁶

3. Valilerin Evlerinden Bazı Eşyaları İtlaf Etmesi

Ömer (ra) valilerin evlerinin kapısız ve örtüsüz olmasına dikkat ederdi. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın evine bir kapı koyduğunu haber aldı. Ömer (ra) Muhammed b. Mesleme'yi ona gönderir ve kapıyı yakmasını söyler. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın böyle yapmasının sebebi şuydu: Onun evi pazara yakındı ve bundan dolayı gürültüden rahatsız oluyordu. Bunu engellemek için evine bir kapı yaptırdı. Fakat Ömer (ra) bundan haberdar oldu. İnsanlar Sa'd'ın evini "Sa'd'ın Köşkü" diye isimlendirmişlerdi.

Ömer (ra), Muhammed Mesleme'yi Kûfe'ye gönderdi. Ona, "Köşkü yakmak için git! Yaktıktan sonra da dön!" dedi. Muhammed b. Mesleme Kûfe'ye vardı ve bir miktar odun alıp Sa'd'ın evine gitti. Arından da kapıyı ateşe verdi. İbni Şeybe şunu rivayet etmiştir: "Ömer (ra) Mücaşi' b. Mes'ud'u bir işe tayin etti. Gelen haberlere göre hanımı bu esnada evini yenilemişti. Bunu öğrenen Ömer (ra) ona şu mektubu yazdı: Mü'minle-

⁹⁴⁵ el-Elvilayetü ala'l-Büldan, II, 126.

⁹⁴⁶ Tarihu'l-Medine, III, 813.

rin Emiri, Allah'ın kulu Ömer (ra) 'den Mücaşi'ye, Allah'ın selamı üzerine olsun! Bana gelen haberlere göre Hudeyra (Mücaşi'nin eşi) evini yeniliyormuş. Bu mektubum sana ulaşır ulaşmaz evindeki perdeleri yok etmeni istiyorum." Mektup Mücaşi'e ulaştığında yanında bazı kimseler vardı. Mücaşi' mektuba baktı ve orada bulunanlar Mücaşi'nin hoşuna gitmeyen bir meselenin olduğunu anladılar.

Mücaşi' mektubu elinde tuttu ve yanındakilere "kalkın" dedi. Onlar da kalktılar. Allah'a yemin olsun ki niçin kalktıklarını bilmiyorlardı. Evinin kapısına ulaşınca dek yürüdüler. Mücaşi' evine girdiğinde hanımı yüzündeki hoşnutsuzluğu anladı. Sonra da "Neyin var?" diye sorunca Mücaşi' "Benden uzak dur, beni perişan ettin" dedi. Kadın oradan uzaklaştı. Yanında bulunan adamlara "İçeri girin" dedi ve onlar da söyleneni aynen yaptılar. Onlara "Herkes eline geçirdiği örtüyü parçalayıp atsın" dedi. Onlar da bunu yaptılar. Bu esnada mektup hâlâ elindeydi. Ömer (ra)'ın Şam ziyareti esnasında Yezid b. Ebi Süfyan, onu yemeğe çağırdı. Ömer (ra) eve girince orada bazı örtülere rastladı. O esnada bunları eline almış ve yırtmış "Şayet bunlar bir topluluğa taksim edilse kendilerini sıcak ve soğuktan koruyan bir elbise olarak yeter" demişti.⁹⁴⁷

4. Döverek Eğitmesi

Ömer (ra)'ın elinde kırbacıyla dolaşması meşhurdur ve bazı valilerini yaptıkları davranışlarından dolayı kırbaçlamıştır. Ömer (ra) Şam ziyaretinde bazı valilerinin evlerine girmiş ve oralarda fazladan bazı eşyalara rastlamıştı. Bundan dolayı bazı valilerini kırbaçlamıştı.⁹⁴⁸ Şam ziyareti sırasında bazı komutanları onu karşılamaya gelmişlerdi. Onu ilk karşılayanlar arasında Yezid b. Ebi Süfyan, Ebu Ubeyde (ra) ve daha sonra da atlılar eşliğinde gelen Halid b. Velid vardı. Gelenlerin üzerinde kıymetli kumaştan yapılmış elbiseler vardı ve bu da mücahitlere yakışmamaktaydı. Ömer (ra) bineğinden indi ve eline taşlar alarak onlara fırlattı ve "Ne de çabuk değiştiniz. Beni böyle süsler içinde mi karşılıyorsunuz? İki sene içinde doymuş gibisiniz, şayet bundan vazgeçmezseniz sizi başkalarıyla değiştirim" dedi. Bunun üzerine komutanlar "Ey Mü'minlerin Emiri, bu kıymetli elbiselerin altında silahlar var, silahları saklayalım diye böyle

947 Tarihu'l-Medine, III, 832.

948 Tarihu'l-Medine, III, 834.

949 el-Elvilayetü ala'l-Büldan, II, 129.

yaptık” dediler. Ömer (ra) “O halde kabul” diye karşılık verdi.⁹⁴⁹

5. Bir Validen Valilik Rütbesinin Alınıp Çoban Olarak Görevlendirilmesi

Ömer (ra) bir valiye böyle davranmıştı. İbni Şebbe’den gelen bir rivayete göre Ömer (ra) İyaz b. Ganem’i Şam’a vali olarak tayin etmişti. Gelen haberlere göre İyaz kendisi için bir hamam yaptırmış ve bir de kapıcı edinmişti. Ömer (ra) haber gönderip onu yanına çağırdı. İyaz gelince, onu üç defa kapıda beklettikten sonra girmesine izin verdi. Sonra da yünden bir aba getirilmesini emretti. Abayı İyaz’a verip, “Bunu giy” dedi. Yanma üç yüz koyun vererek bunları otlatmasını söyledi. Onu terletinceye kadar koyunlarla beraber bir ileri bir geri çağırıp durdu. Birkaç gün sonra da kuyudan koyunlar için su çekmesini ve sulamasını söyledi. İyaz bunu da yaptı. Sonra sürüyü tekrar otlatması için emir verdi. İyaz bu görevi iki ya da üç ay kadar yaptı.

Ömer (ra) onu yanına çağırdı ve “Sen misin kapıcı edinip hamam yaptıran? Bunu daha yapacak mısın?” dedi. İyaz, “Hayır” cevabını verdi. Bunun üzerine “İşine dönebilirsin” dedi.⁹⁵⁰ Bu cezadan maksat, onu bir eğitimden geçirmekti ve bu da semeresini verdi. İyaz, Ömer (ra)’m en üstün valilerinden oldu.

6. Valilerinin Elindeki Malları Taksim Etmesi

Ömer (ra) zamanında böyle bir sistemin uygulanması ihtiyata binaendi. Ömer (ra) valilerinin elinde malların biriktiğini görünce bunun, yaptıkları görev sebebiyle biriken mallar olmasından çekindiği için böyle yapmıştı. İbni Teymiye, Ömer (ra)’ın bu tavrına dair şunları söyler: Çünkü valiler yapacakları ticaret sayesinde insanların onlara iltimas geçme durumu sözkonusu olabilir ve bu da onlara hediye olsun düşüncesiyle yapılabilir. Bu yüzden Ömer (ra), valilerin elindeki fazla malların yarısına el koymuştur. Bunu yaparken de onları ihanetle suçlamamıştır. Çünkü ellerinde biriken mallar, insanların, yaptıkları görevlerden dolayı valileri kayırma gibi bir durum neticesinde meydana gelmiş olacağı

⁹⁵⁰ Tarihu'l-Medine, III, 817.

düşüncesi vardı ve vaziyet böyle hareket etmeyi gerektiriyordu. Çünkü Ömer (ra) âdil bir idareciydi. İnsanlar arasında eşit şekilde taksimde bulunurdu.⁹⁵¹ Ömer (ra)'ın mallarının yarısını taksim ettiği valiler, Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebu Hüreyre ve Amr b. As gibi valilerdi.

Ömer (ra) bir vali tayin ettiği zaman elindeki malını kayıt altına alırdı. Sonra da mallarını tekrar gözden geçirir ve bir fazlalık görürse buna el koyardı.⁹⁵² Ayrıca bazı valilerin akrabalarının elinde biriken mallara da el koymuştur. Bunu, meşru yollarla elde edilmemiş kanaatine vardığı zaman yapardı. Ebu Bekre'nin malının yarısına el koymuştu. Ebu Bekre buna, "Ben sana valilik yapmadım" sözleriyle karşılık verince Ömer (ra), "Fakat senin kardeşin beytûlmalden ve develerin öşründen sorumlu, o sana borç mal veriyor ve sen de bununla ticaret yapıyorsun" şeklinde karşılık verdi.⁹⁵³

7. Yazılı ve Sözlü Şekilde Azarlaması

Ömer (ra), valileri yanına çağırdığında yaptıkları hatalarından dolayı onları azarlardı. Meselâ Amr b. As'ı defalarca azarlamıştır. Aynı şekilde İyaz b. Ğanem'i, Halid b. Velid'i, Ebu Musa el-Eş'ari'yi ve daha başka vali komutanları azarlamıştır. Yazılı olarak yaptığı azarlar da çoktur. Meselâ bir valisine yazdığı bir mektupta yanına gelen Arap birisine bağışta bulunup Arap olmayanları bunun dışında bırakması sebebiyle onu azarlamıştı. Mektubunda "Kişinin Müslüman kardeşini küçük görmesi ona şer olarak yeter" demişti.⁹⁵⁴

Bu anlatılanlardan anlaşıldığına göre valiler, cezadan, te'dipten ve kontrolden âzade değildiler. İnsanlık cesaret ve adalette Ömer (ra)'a benzer bir şahsiyete henüz şahit olmamıştır. Bu sebeptendir ki Râşid Halifeler dönemi nübüvvet asrından sonra insanlık için en büyük örnek dönem olmuştur. Görüldüğü üzere halife ve valiler arasında sorunlar özgür bir şekilde münakaşa edilmiş ve tartışılmıştır. Halifenin idaresi valiyi korkutmamıştır. İşte bir misal:

Ömer (ra) Şam'a geldiğinde Muaviye onu büyük bir kafiyle karşıladı. Muaviye, bu sırada Ömer (ra) 'i görünce atından indi ve ona doğru

951 el-Feteva, XXVIII, 157.

952 Fütuhu'l-Büldan, s. 220.

953 Şehidu'l-Mihrab, s. 250.

954 Fütuhu'l-Büldan, s. 443.

yürüdü. Muaviye selâm verdi, fakat Ömer (ra) selamına karşılık vermedi. Beraber yürümeye başladılar. Muaviye şişman olduğundan nefes nefese kaldı. Abdurrahman b. Avf, “Ey Mü’minlerin Emiri, adamı yordun ve konuşmadın da” deyince Ömer (ra), Muaviye’ye döner ve “Ey Muaviye! Bu gördüğüm kafilenin sahibi sen misin?” diye sordu. Muaviye buna, “Evet, ey Mü’minlerin Emiri” şeklinde karşılık verdi. Ömer (ra); “Bunu hem kapıda araçlar bulundurarak ve ayrıca ihtiyaç sahiplerini de kapıda bekleterek yapıyorsun değil mi?” deyince Muaviye yine, “Evet, ey Mü’minlerin Emiri” şeklinde karşılık verdi. Bunun üzerine Ömer (ra); “O halde sana neden aldırış etmediğimi anladın mı?” deyince Muaviye şunları söyledi: “Bizler düşman casuslarının yoğun olduğu bir yerde yaşıyoruz. Yanımızda çok sayıda adam bulundurmazsak düşmanlar bize saldırabilirler. Kapıcıya gelince, bu konuda başıboşluktan ve halkın her şey için gelip kapıya dayanma cür’etini göstermesinden korkuyorum. Ben senin valimim, istersen görevi bırakırım ey Mü’minlerin Emiri” dedi. Ömer (ra), “Sana neyi sorduysam bir çıkış yolu bulup kurtuldun. Şayet bu dediklerinde doğru olursan bu akıllıca bir fikir olur. Şayet bunda aldatma kastı varsa bu bir hileden öteye geçmez. Sana bunları yapıp yapmaman konusunda bir şey söyleyecek değilim” dedi ve dönüp gitti.⁹⁵⁵

Ömer (ra), valileri hakkında oldukça sert davranıp onları titiz bir şekilde kontrol ederken ya da haklarında yapılan şikâyetlerden dolayı onları azlederken yine de valilerine karşı oldukça büyük bir sevgi besliyordu. Valiler de onun samimiyet, adalet ve siyasetindeki dürüstlüğünden dolayı kendisine tam bir şekilde güven duyuyorlardı. Ömer (ra), cihad devam ederken bazı komutanlarından haber alamadığı zaman neredeyse meraktan çatlar hale gelir, korkuya kapılır ve onlara acımaya başlardı.

Bazı savaşlar sırasında bizzat çıkıp gelecek olan haberlerin peşine düşer, bunları öğrenmek ve mutmain olmak isterdi. Bazen de onları karşılar ve bu karşılaşmalarda aralarındaki büyük sevgi kendisini gösterirdi. Ömer (ra) Kudüs’ün fethi için Şam’a gidince Cabiye mevkiinde Amr b. As ve Şurahbil b. Hasene gelip onu karşılamışlardı. Ömer (ra) o sırada binek üzerinde olduğundan her ikisi gidip onun dizlerinden öpmüşlerdi. Ömer (ra) onları her birini kendine doğru çekmiş ve kucaklaşarak musafaha etmişti.

⁹⁵⁵ Şerkavi, el-Faruk Ömer, s. 287.

IV. Halid b. Velid'in Azli Meselesi

İslâm düşmanları geniş hayaller kurarak, sahabeyi kötü gösteren rivayetlere sarılıp nefretlerini ortaya koyma çabası içine girmişler, bununla maksatlarını elde edemediklerinden bu sefer okuyucuların zihinlerini karıştırmak için yalanlar uydurma yoluna gitmişlerdir. Bunu da ravilerin verdiği haberleri ve kitaplarda yazılı olanları doğruymuş gibi nakletmek maksadıyla yapmışlardır. İslâm düşmanları bu konuda Ömer (ra) ve Halid b. Velid (ra) gibi tarihleri şan ve şerefle dolu iki şahsiyete dil uzatmak maksadıyla iftiralar üretmişlerdir. Ömer (ra)'ın Halid b. Velid'i azletme sebebini, dillerine dolamış ve her iki büyük şahsiyeti töhmet alından bırakmak istemişlerdir. Bu konuda kale alınmayacak rivayetlere yönelmişler ve ilmî açıdan hiçbir değeri olmayan deliller getirmişlerdir.⁹⁵⁶ İşte Halid b. Velid'in azledilme meselesi! Bu konuyu herhangi bir hakikati saptırmadan veriyoruz. Halid'in azli iki merhaleden oluşmaktadır ve bu azlin çeşitli sebepleri vardır:

1. Birinci Azil

Halid b. Velid (ra)'ın ilk azli onun Şam bölgesinde Genel Vali ve komutan olarak bulunduğu esnada gerçekleşmiştir. Bu azil hicri 13 senesinde Ebubekir (ra)'ın vefat edip de Ömer (ra)'m başa geçmesinden sonra olmuştur. Bu azil Ömer (ra)'m valiler konusunda Ebubekir (ra)'den farklı şekilde uygulamalar sergilediğini göstermektedir. Ebubekir (ra) valiler konusunda, adaleti gözetmeleri şartıyla sınırsız bir özgürlük tanımıştı. Bu şartı sunduktan sonra adaletin kendi eliyle ya da valilerinin eliyle olması onun için fark etmiyordu. Valinin halifeden, işleri yönetme hususunda aldığı bir hakkı vardı.

Ebubekir (ra) halk konusunda adaletin dışına çıkmadıkları müddetçe mal ya da diğer meselelerde olsun hâkimiyetlerine karışmıyordu.⁹⁵⁷ Ömer (ra) ; Ebubekir (ra)'a, Halid b. Velid'e, kendisinin izni olmaksızın ne bir koyun ne de bir deve vermemesini emreden bir mektup

⁹⁵⁶ İbrahim, Şuut, Ebatil Yecibu en Tuhma mine't-Tarih, s. 23.

⁹⁵⁷ Sadık Arcun, Halid b. Velid, s. 321.

yazması yönünde bir yönlendirmede bulundu. Ebubekir (ra) de bunu yaptı. Çok geçmeden Halid b. Velid'den cevabî bir mektup geldi. Mektubunda, "Ya beni faaliyetlerimle baş başa bırakırsın ya da bu işi bırakırım" diyordu. Ömer (ra) onu azletmesini söyledi. Fakat Ebubekir (ra) onu görevinde bıraktı.⁹⁵⁸

Ömer (ra) halifelige gelince, valilerine bazı sınırlamalar getirmeyi, verecekleri kararlarda önce kendisinin o kararları görüp gözden geçirmesi gerektiğini, ancak bu merhaleden sonra valilerin kararları icra etmelerinin uygun olacağını düşündü. Çünkü Ömer (ra), halifenin hem kendi davranışlarından hem de valilerin yaptıklarından sorumlu olduğunu, dolayısıyla böyle bir yola gitmesi gerektiğine inanıyordu. Halifelige geldiğinde insanlara şunu söyledi: "Şüphesiz ki Allah (cc)sizi benimle beni de sizinle imtihan edecektir. Beni bu işe arkadaşım (Ebubekir (ra)) saldı. Allah'a yemin olsun ki bizim işlerimizi üstlenecek olan kimse yanımdan ayrılmasın, kaybolmasın sonra emaneti zayi eder ve yanlış düşer. Şayet valiler iyi davranırlarsa kendilerine de iyi davranılır. Şayet kötü davranacak olurlarsa bu durumda görevlerini ellerinden alırız."⁹⁵⁹

Ömer (ra) şunu söylemişti: "Ne dersiniz, 'en hayırlı kimsedir' diye bildiğim birini başınıza tayin ettiğim zaman üzerime düşeni yapmış olur muyum?" Orada bulunanlar buna "Evet" deyince Ömer (ra), "Hayır, ben onun nasıl davrandığını, emrettiklerimi yapıp yapmadığını öğrenmediğim müddetçe üzerime düşeni yapmış olmam" sözleriyle karşılık verdi. Ömer (ra) göreve gelince Ebubekir (ra)'ın tayin ettiği valileri kendi metoduna çekmek istedi. Fakat bazı valiler bunu kabul ederlerken bazıları kabul etmedi. Buna riayet etmeyenlerden biri de Halid b. Velid idi. Malik b. Enes şunu aktarmıştır:

"Ömer b Hattab, halifelige gelince Halid b. Velid'e kendisinin izni olmaksızın ne bir koyun ne de bir deve bağışında bulunmaması gerektiğini yazdı. Fakat Halid b. Velid verdiği cevapta kendisini serbest bırakmasını aksi takdirde işi bırakacağını belirtti. Ömer (ra), kendisinin azledilmesi gerektiğini Ebubekir (ra)'e söylediğini fakat onun bunu yapmadığını belirtti ve ardından da onu azletti.⁹⁶⁰ Ömer (ra) sonradan onu göreve çağırdıysa da Halid b. Velid bundan kaçındı. Çünkü Halid b. Velid,

⁹⁵⁸ el-Bidaye ve'n-Nihaye, XI, 146.

⁹⁵⁹ Sadık Arcun, Halid b. Velid, s. 331.

⁹⁶⁰ el-Bidaye ve'n-Nihaye, VII, 115.

kendisinin, işleri hususunda serbest bırakılmasını istiyordu.

Ömer (ra), Halid b. Velid'i idare siyaseti açısından, idarecinin devlet işlerinde tasarruf hakkına sahip olma ve mesuliyeti yetkisini kullanarak onu azletti. Her zaman bu tür hâdiselerle karşılaşılabilir. Bunda garip bir şey yok ki bu konudaki rivayetleri birbirleriyle çekiştirmeye çalışım veya heva ve heves ürünü olan durumlara meyledelim. O günde Ömer (ra) Müslümanların başında bir iarecidir ve dönem de insanların Nebvî ruhu teneffüs ettikleri bir dönemdir. Ömer (ra) böyle bir hakka sahiptir ve bunu kendi siyasî düşüncesi neticesinde kararlaştırmıştır.

Bir vali ya da komutanın bulunduğu makamda ebedi olarak kalması diye bir şey söz konusu olamaz. Hele idareci ile valiler arasında idareye dair konularda görüş ayrılıkları varsa bu durumda idareci istediği metod ve programa göre hareket edebiliyor sa!

Tarihi gerçekler göstermektedir ki Ömer (ra) siyaset ve idaresinde oldukça başarılı olmuş, bazen valilerini azletmiş bazen yenilerini atamıştır. Azledilenin yerine aradığı kimse, eski validen az yetenekli olmamıştır. Bu da İslâmî ruh ve terbiyenin bir neticesi olup ümmetin içinde hep var olmuş olan kahramanlık ve üstün siyasî yeterlilik hakikatinden başka bir şey değildir.⁹⁶¹

Halid b. Velid, bu durumu gayet normal bir şekilde karşılayıp herhangi bir itirazda bulunmadı ve Ebu Ubdeyde'nin komutası altında görevine devam etti. Kınnesrin şehri onun komutasında fethedilince Ebu Ubeyde (ra) onu buraya vali olarak atadı. Ebu Ubdeyde, Halid b. Velid'in cengâveriliğini ve başarısını Ömer (ra)'a bildirince Ömer (ra) şu meşhur sözünü söylemişti:

"Halid kendisi vali oldu. Allah Ebubekir'e merhamet etsin. İnsanları benden daha iyi tanıyordu."

Ömer (ra) bu sözleriyle Halid'in büyük bir cesaret örneği sergilediğini, kahraman biri olduğunu ve savaşlarda büyük tehlikelere göğüs gerdiğini söyleyerek Ebubekir (ra)'ın onu azletmemesinin, Halid b. Velid konusunda uzak görüşlülüğünden kaynaklandığını, onun dehasını keşfettiğini belirtmek istemişti.

İşte bu şekilde bir asker olarak Halid b. Velid, Ebu Ubeyde'nin komutası altında yaklaşık dört yıl savaştı. Bir defa da olsa ona karşı geldiği bilinmemektedir. Burada Ebu Ubeyde'nin yüce ahlâkı ve Halid b. Ve-

⁹⁶¹ Sadık Arcun, Halid b. Velid, s. 332.

lid hakkındaki düşüncelerini bir tarafa bırakacak değiliz. O, Halid'i tam manasıyla tanımış biridir. Her meselede onunla istişare etmiş, onunla sohbette bulunmuş, onun görüşlerine değer vermiş ve göreve geldiği sırada meydana gelen hadiselerde onu hep öne geçirmiştir.

Onun azledildikten sonraki tavrı kalbinin ne derece temiz olduğunu, başkalarının gösteremediği üstün askerî başarılarla sahip olduğu halde nasıl davrandığını göstermesi açısından önemlidir. Bunlar onun ruhunun yüceliğine şahitlik eden hadiselerdir ve azil kararını işte böyle bir ruhla karşılamıştır. Kaldı ki azil kararı geldiği sırada o hâlâ "Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid" idi. Tarihi rivayetler Ebu Ubeyde'nin, Halid b. Velid'in azli konusunda ne şekilde eşit davrandığını anlatmaktadır.

Ebu Ubeyde, Halid b. Velid'e şunları söylemiştir: *"Ben dünya saltanatını istemiyorum. Dünya için de çalışmıyorum. Şu gördüklerin bir gün yok olup gidecektir. Bizler kardeşiz ve Allah'ın emirlerine sımsıkı sarılmış kimseleriz. Din ve dünya hususunda kardeşinin tayin edilmiş olması kişiye zarar vermez. Tayin edilen kimse bilmelidir ki, bela ve musibetlere, tehlikeli durumlara en yakın olan kendisidir. Ancak Allah (cc) korursa bunlardan kurtulabilir. Fakat bu türde olanlar da azdır."* Ebu Ubeyde, Halid b. Velid'den savaşlarda kendisini göstermesini, işe önem vermesini söyleyince, Halid şunları söyledi: *"İnşallah bunu yapacağım. Senin vereceğin emirleri bekleyeceğim."* Ebu Ubeyde, *"Sana emir vermekten hayâ ederim ey Ebu Süleyman!"* deyince Halid b. Velid,

"Allah'a yemin olsun ki bir küçük çocuk bile bana emrederse ona itaat ederim. Sen, iman ve İslâm'a girmekle benden öndeyken nasıl olur da sana karşı gelirim. Sen ilk Müslüman olanlardansın, sen ilk iman edenlerden sin. Resûlullah (sav)'ın seni 'emin' diye isimlendirmiş olması sana yeter, ben senin eriştiğin dereceye nasıl erişebilirim ki? Şimdi seni, nefsimi Allah yoluna adadığıma şahit kılıyorum ve sana ebediyen karşı gelmeyeceğim, bundan sonra da kesinlikle bir idarecilik yapmayacağım" sözleriyle karşılık verdi. Halid b. Velid bunları söylemekle yetinmedi ve söylediklerini davranışlarıyla tasdik etti.⁹⁶² Halid'in söz ve davranışlarından anlaşıldığına göre dinî ve ahlâkî açıdan insanı yönlendiren hususlar, onların tavır ve hareketlerinde etkili olmuştur. Halid b. Velid, azledilmekle eski konumunu kaybettiği halde halife ve valilinin emrine kesin bir şekilde itaat etti.

Halid b. Velid'in ilk azli, halifenin onun hakkında duyduğu bir şüphe ya da cahilî bir davranış sebebiyle olmuş değildir. Ya da onun herhan-

962 Nizamu'l-Hukm, s. 84.

gi bir şer'i esası çiğnemesi ve yahut Halid'in takva ve adaletten sapmasından kaynaklanmış bir hadise değildir. Burada iki büyük adam var ve her ikisinin de ayrı metodları bulunmaktadır. Her ikisi de güçlü birer şahsiyet olup kendi metodlarını icra etmek istemektedirler. Şayet burada biri kenara çekilecekse, bu durumda orduların komutanı olanın herhangi bir inat ve zıtlasmaya gitmeden, Mü'minlerin Emiri'ne itaat edip kenara çekilmesi gerekir.⁹⁶³

Ebu Ubeyde'yi Şam'daki orduların başına komutan tayin etmesi Ömer (ra)'ın bir başarısıdır. Yermük savaşından sonra ortam, karşılıklı antlaşmayı, kin ve nefretleri çekip atmayı, yaraları sarmayı ve kalpler arasında yakınlaşmayı gerekli kılıyordu. Ebu Ubeyde, bir yerin fethinden sonra hemen karşılıklı anlaşma yoluna gidiyordu. Fakat savaşın gerektiği yerde de kesinlikle geri adım atmıyordu. Şayet sulh daha iyi bir fayda veriyorsa buna yanaşıyor, aksi takdirde savaş vaziyetine giriyordu. Şam bölgesindeki insanlar Ebu Ubdeyde'nin yumuşaklığını kendi aralarında konuşup duruyorlar ve bu işin ona teslim edilmesini istiyorlardı. O bulunduğu zaman konuşmak için onu başkasına tercih ederlerdi. Ebu Ubeyde, Ömer (ra)'ın halife olmasıyla Şam bölgesi valiliğine getirildi. Bu dönemde Şam en güzel dönemini yaşamıştır.⁹⁶⁴

2. İkinci Azil

Halid b. Velid Kınnesrin'deyken ikinci azil emri geldi. Bu hadise hicri 17. yılda oldu. Medine'ye gelen haberlere göre, Halid b. Velid ve İyaz b. Ganem Rum diyarlarında yaptıkları seferlerde çok sayıda ganimet ele geçirip bunları bol şekilde dağıtıyorlarmış. Hatta çok uzak yerlerden, ganimet almak için Halid b. Velid'in yanına insanlar akın etmeye başlamışlar. Bunlardan biri de Eş'as b. Kays el-Kindi idi. Halid b. Velid ona, on binlerce dirhem ganimet vermişti. Ne var ki Ömer (ra) yapılanların kendisinden saklanılmasını istemezdi.⁹⁶⁵

Ömer (ra), bölgedeki valisi Ebu Ubdeyde'yi meseleyi araştırması için görevlendirdi. Halid b. Velid'in bu miktarda bol bir şekilde Kays'a verdiği malı nereden elde ettiğini öğrenmesini istedi. Sonra da Halid b. Velid'in azledilip Medine'ye gelmesini istedi. Yapılan araştırmada Halid

⁹⁶³ İbrahim Şuut, s. 132.

⁹⁶⁴ Akkad, Abkariyyetu Ömer, s. 154.

⁹⁶⁵ Taberi, Tarih, V, 41.

b. Velid'in Müslümanların ganimetlerini bol bir şekilde dağıtması dışında herhangi bir suçunun olmadığı anlaşıldı. Azil haberi Halid b. Velid'e bildirilince Şam halkıyla vedalaşıp oradan ayrılmak için hazırlandı. O esnada Halid b. Velid insanlara şu konuşmayı yaptı: *Mü'minlerin Emiri, beni bütün Şam'a âmil olarak tayin etti, hatta kumlarının bolluğuyla bilinen Beseniye'de buna dâhil. Fakat şimdi beni azletmiş bulunuyor.*" O esnada bir adam ayağa kalkıp, "Sabret ey komutan bu bir imtihandır" dedi. Halid b. Velid ise, "Fakat Hattab'ın oğlu hayatta olduğu müddetçe bu imtihan zarar vermez" dedi. Halid b. Velid'in bu sözleri onun galip gelen imanını göstermektedir. Bunu ancak Muhammed (sav)'in sahabileri gösterebilirler. Böyle bir durumda Halid b. Velid'in asabiyetini ne durdurabilirdi ki? Hangi düşünce Halid'in aklına böyle sakin ve hikmetli bir sözü getirebilirdi?⁹⁶⁶

İnsanlar Halid'in bu sözlerini duyduktan sonra sükûnet gösterdiler. Anladılar ki azledilmiş komutanları, fitne içerikli ve yıkıcı düşüncelere yönelip de harekete geçen komutanlardan değildir. Çünkü o, yapıcı ve destekleyici bir ruhla yaratılmış bir şahsiyete sahip olanlardandı. Hayat onları yıkıma çağırdığında nefislerindeki gurura karşı koyup bundan uzak dururlar.

Halid b. Velid, Medine'ye doğru yola çıktı. Ömer (ra)'ın yanına varınca, halife Ömer ona şu beyti okudu:

Sen kimsenin yapmadığını yaptın

Fakat insanlar yapmaz, ancak Allah yapar

Halid b. Velid, Ömer (ra)'a şunu söyledi: "Seni Müslümanlara şikâyet ettim. Allah'a yemin olsun ki benim hakkımda güzel olmayan bir davranışta bulundun." Ömer (ra), "Bu bolluk nereden geldi?" diye sorunca Halid, "Ganimetlerden geldi. Şayet yetmiş binden fazla gelirse senindir. Ömer'in kavmine yirmi bin ayırdım. Onu beytülmale koy" diye cevap verdi.

Ömer (ra), "Ey Halid, Allah'a yemin olsun ki bana karşı iyi birisin, seni seviyorum, bugünden sonra beni herhangi bir şeyden sonra ayıplama!" dedi. Ömer (ra), çeşitli şehirlere mektuplar yazarak Halid b. Velid'i herhangi bir yanlışından ya da bir ihanetinden dolayı azletmediğini bil-

dirdi. Fakat insanların onunla imtihana düştüklerini, zaferleri ona nisbet etmeye başladıklarını görerek tehlikeye düştüklerini belirtti. “Zafere ulaştırmanın Allah olduğunu ve bu konuda fitneye düşmemelerini istedim” dedi.⁹⁶⁷

3. Azledilmesindeki Sebepler ve Bazı Faydaları

Ömer (ra)’ın ortaya koyduğu tavır sayesinde ortaya çıkan azle dair sebepleri toplu halde şöyle zikredebiliriz:

Tevhid Düşüncesini Koruma

Ömer (ra) şunu söylüyordu: “İnsanlar Halid konusunda fitneye düşmeye başladılar. Zaferleri ona nisbet edip bununla imtihan olmalarından korktum.” Görüldüğü üzere Ömer (ra)’ın korkusu insanların Halid b. Velid’le imtihana çekilmeleridir. Onlar zaferlerin Halid’in eliyle geldiğine inanmaya başlamışlardı. Bu da zaferin Allah katından geldiği inancını zayıflattı. Orduların başında Halid veya başka biri de olsa insanlar bu hakikati unutmaya başlamışlardı. İşte bu düşünce Ömer (ra)’ın akide ekseninde kurulmuş olan devleti ve onun idaresiyle de bütünleşince azil kaçınılmaz oldu.

Kaldı ki Müslümanlar düşmanlarıyla sırf iman ve akide gücüyle çarpışıyorlardı. Böyle bir durumda Halid gibi güçlü ve büyük bir komutanla imtihana çekilebilirlerdi. Halid de insanlarla imtihan edilebilirdi ve bir gün gelir kendisini ulaşılmaz bir mevkide görmeye başlayabilirdi. O, savaşçı bir deha ve bu uğurda malını infak eden biriydi. Bu düşünceler hem onu hem de İslâm devletini hüsrana götürebilirdi. Her ne kadar Ömer (ra) zamanında, insanların ona bağlılıkları ve Halid’in de takvalı bir asker olması sebebiyle böyle bir ihtimal söz konusu olmadıysa da sonraki bir dönemlerde olabilirdi. Böyle bir durumda zayıf bir komutandan daha çok, güçlü ve yeterli bir komutandan korkulur.

Bu konuda Şair Hafız İbrahim, Divan’ın da Ömer (ra)’ın korkusuna dair şunları dile getirmiştir:

Denildi ki, ey Faruk, arkadaşımıza karşı geldin

⁹⁶⁷ Taberi, Tarih, V, 43.

O ki okun hakkını verirdi

Faruk dedi ki, ben Müslümanların fitneye düşmesinden korktum

Sen ki ey Faruk, insanları bu hastalıktan kurtarıp tedavi ettin

Malın Harcanması Konusundaki Görüş Ayrılıkları

Ömer (ra) akideleri zayıf olan kimselerin kalplerinin infak ile İslâm'a ismindirilmesi devrinin kapanmış olduğunu düşünüyordu. Çünkü İslâm'ın bunlara bir ihtiyacı kalmamıştı ve insanları artık vicdan ve imanlarıyla baş başa bırakmak gerekiyordu. Bunun neticesinde de İslâmî eğitim sayesinde mükemmel örnekler ortaya çıkacaktı. İmanın kalplerde etkisini gösterdiği sırada Halid b. Velid elindeki malları, yanında savaşlara katılan ve sıkıntılar içinde olan savaşçıların kararlılıklarını daha da pekiştirmek için onlara dağıtma yoluna gidiyordu. Bu kimselerin niyetleri, Allah'tan sevap bekleme ve niyeti tam bir şekilde kemâle erdirmeye noktasında istenilen dereceye henüz gelmemişti. Fakat Ömer (ra) fakir Muhacirlerin bu mallara daha da muhtaç olduğunu düşünüyordu. Halid b. Velid'i azli konusunda mâzeretini beyan ederken Cabiye'de şunları söylemişti: "Ben malları fakir Muhacirlere vermesi için elinde tutmasını söylemiştim, fakat bunarı maddi zorluk çeken kimselere vermiş." Şüphesi ki Ömer (ra) de Halid b. Velid de ictihadda bulunmuştur. Fakat Ömer (ra), Halid b. Velid'in idrak edemediği bazı hususları idrak etmişti.

Halkı Yönetme Konusunda Ömer (ra)'ın

Metodunun Halid b. Velid'in Metodundan Farlılık Arz etmesi

Ömer (ra) valilerin, küçük-büyük ne iş olursa olsun kendisinden izin almaları konusunda oldukça ısrar ediyordu. Fakat Halid b. Velid, savaş meydanlarında tam bir yetki içinde olmayı kendi hakkı olarak görüyordu. Bunu da savaşlarda bizzat bulunanın, orada olmayan kimselere göre farklı düşüneceği şeklindeki deliliyle dile getiriyordu.

Sebeplerden biri de muhtemelen Müslümanlar arasında yeni yetişen komutanlara meydanı açma düşüncesi idi. Bu sayede Müsenna b. Harise, Amr b. As ve Halid b. Velid gibi komutanlar yetişecekti. Ayrıca Ömer (ra) insanların, zaferin tek bir şahsa bağlı olmadığını anlamasını istemiş-

ti.⁹⁶⁸

Azil Kararı Konusunda Müslüman Toplumun Tavrı

Müslüman toplum, azil kararının halifenin hakkı olduğunu biliyordu ve bunu teslimiyetle karşıladı. Bu konuda hiç kimse sistemin dışına çıkmadı ve kararı itaatle karşıladı. Atama ve azil yetkisinin halifede olduğunu ikrar etti. Rivayete göre Ömer (ra) gece karanlığında dışarı çıkmış ve o esnada Alkame b. Ulase ile karşılaşmıştı. Ömer (ra), Halid b. Velid'e aşırı derecede benzerdi. Bu yüzden Alkame onu Halid b. Velid zannetti. Ona "Ey Halid, bu adam seni azletti, tamahkârlık ediyor, yanına geldik fakat amcası oğlu olduğumuz halde ondan bir şey isteyemiyoruz. Böyle yaptığı müddetçe asla ondan bir şey istemeyeceğim" dedi. Ömer (ra), onun içinde ne gizlediğini bilmek için sorular sordu: "Be adam! Ne istiyorsun?" deyince Ulase, "O insanların bizim üzerimizde hakları var ve onlara bunu vermeliyiz. Bunun karşılığında da Allah'tan ecir elde ederiz" karşılığını verdi. Sabah olduğunda Ömer (ra) Halid b. Velid'e -ki o esnada Ulase onları dinliyordu- 'Dün gece Ulase sana ne dedi?' diye sorunca Halid, "Allah'a yemin olsun ki bir şey söylemedi" dedi. "Bak yemin de içmekteisin" dedi ve Ulase'ye durumu izah etti. Bunun üzerine Ulase, "Hey gidi Halid" demeye başladı. Ömer (ra), Ulase'yi yanına aldı ve ihtiyacını giderdi ve şöyle dedi: "Arkamdan senin gibi itaatkâr kimseler olsaydı bu işi üstlenirlerdi ve bunlar falanca kimselerden bana daha sevimli gelirlerdi." ⁹⁶⁹ Ömer (ra) Cabiye'de insanlara seslenirken, Halid b. Velid'in azlinden dolayı özür beyan ettiği sırada, Halid b. Velid'in amcasıoğlu Ebu Amr b. Hafs b. Muğire'den bir itiraz geldi. Ömer (ra) ona, malları fakir Muhacirler için kendi yanında tutmasını söylediğini, fakat onun bunları sıkıntı çeken, şeref sahibi ve ağzı laf yapan kimselere taksim ettiğini ve bu yüzden azledip ardından da Ebu Ubeyde'yi tayin ettiğini söyledi. Ebu Amr ise, "Allah'a yemin olsun ki bu mâzeret değil ey Ömer, sen Resûlullah (sav)'in tayin ettiği birini azlettin. Allah'ın çekmiş olduğu kılıcı kınına koydun, Resûlullah (sav)'in dalgalandırdığı sancağı indirdin, akrabalık bağını kopardın, amcaoğluna kıskançlık gösterdin" dedi. Ömer (ra), "Sen yakın bir akrabasın, yaşın da genç ve amcaoğlun için de öfkeliisin" karşılığını verdi. İşte görüldüğü üzere Ömer (ra)'ın gönlü Halid b. Velid'in amcasıoğlu için bu denli genişti. Ebu Amr,

⁹⁶⁹ ed-Edevletu'l-islamiye, s. 151.

Halid'i öyle savundu ki neticede Ömer (ra) 'i kıskançlıkla suçlamaya kadar gitti. Fakat Ömer (ra) yumuşaklık göstermekten başka bir şey yapmadı.”⁹⁷⁰

Halid b. Velid'in Vefatı ve Bu Esnada Söyledikleri

Ebu Derda, ölüm döşeginde bulunan Halid b. Velid'in yanına girdi. Halid, “Ey Ebu Derda! Ömer vefat ederse, hoş görmeyeceğin işlerle karşılaşacaksın” dedi. Ebu Derda, “Allah'a yemin olsun ki bunları görebiliyorum” dedi. Halid b. Velid “Ben onun adına daha yapmam gereken işler olduğunu görüyorum. Fakat bu hastalığımla bunları yapamayacağım. Allah'ın hakkımda emrettiği olacak. Ben Ömer'i işlerinde hep hayır üzere bildim. Elimdeki malımı alıp taksim ettiğinde yanıma gelen adam bir ayakkabımı alıp diğerini bıraktı. Bunu benden başkasına da yaptı. Bedir ehlinden olanlara da yaptı. Bana karşı oldukça sert davranıyordu. Ben ona akraba olduğumuzu hatırlatıyordum. Fakat Allah yolunda olduktan sonra kınayanların kınamasına aldırış etmediğini gördüm. Bana karşı böyleydi. Bunu ancak benim savaşlarda onun göremediğini görüp kendi başıma hareket etmemden dolayı yaptı.”⁹⁷¹ Ölüm anı gelip çatinca ağladı ve;

*“Benim yanımda Laihale Illallah sözünden başka hiçbir amelin değeri yoktur. Bundan sonra da en sevdiğim şey, Muhacirlerle beraber buz gibi soğuk bir gecede kalkanımı kuşanmış halde, gökyüzü üzerime nefesini salarken kâfirler üzerine saldırıya geçmektir. Cihada sarılın. Ben şu kadar savaşta katıldım ve vücudumda bir karış yer yoktur ki kılıç, ok ve mızrak darbesiyle yaralanmamış olsun. Fakat şimdi yatağında bir devenin öldüğü gibi ölüyorum. Korkakların gözleri üzerimde... Ben savaşta ölmeyi istedim fakat olmadı, ancak şimdi yatağında ölüyorum.”*⁹⁷²

Halid b. Velid, vasiyetinin Ömer (ra) tarafından yerine getirilmesini istedi. Vasiyetinde “Geride bıraktıklarım ve vasiyetim Ömer'edir” demişti. Bunu duyan Ömer (ra) ağladı. O esnada Ömer (ra)'ın yanında bulunan Talha b. Ubeydullah “Sen ve o, şairin şu beytinde dediği kimse gibisiniz” dedi ve şu şiiri okudu:

Ölümünden sonra matem edip de işlerimi düzeltecek değilsin

⁹⁷⁰ Sahihu't-Tevsik, s. 219.

⁹⁷¹ Sadık Arcun, s. 349.

Hayattayken bana ihsanda bulunmadın ki?

Ömer (ra) onun ölümüne aşırı şekilde üzüldü. Amcası kızları ağladıkları sırada insanlar, Ömer (ra)'a onları bundan men etmelerini söyledikleri esnada Ömer (ra), “Bırakın onları, yanlış yapmadıkları müddetçe Ebu Süleyman’a (Halid b. Velid) ağlasınlar. İnsanlar ancak Ebu Süleyman gibilerine ağlamalıdır” dedi.⁹⁷³

Ömer (ra)'ın onun hakkında “O, geride yeri doldurulmayacak bir boşluk bıraktı. Keşke ölmeseydi. Allah’a yemin olsun ki, düşmana karşı bir set gibiydi” dediği rivayet edilmiştir.⁹⁷⁴ Bir şair olan Hişam b. el-Bahteri, bir grup insanla Ömer (ra)'ın huzuruna girince onlara, “Halid için hangi mısraları dizdin, oku bize” deyince Hişam şiirini okur. Ömer (ra), “Halid b. Velid'i övmeye kısırlı kaldın. O, şirki ve müşrikleri zelil etmeyi seven biriydi. Kim onunla alay ederse Allah'ı öfkelenmiştir olur” der ve ardından da şu mısraları okur:

Mazide kalanların tersini söyleyenlere şunu söyleyin

Yapabilerseniz onun gibisini getirin

Benden sonra benim gölgemde yaşamak, yaşamak değildir

Benden sonra ebedi yaşayacak olan kimse ölmüş değildir

Ömer (ra) sonra da şunları söylemiştir: “Allah (cc) Ebu Süleyman'a merhamet etsin! Allah katında bulunan, onun içinde bulunduğu hayattan daha hayırlıdır. Geride acılar bırakarak öldü ve hamd içinde yaşadı. Kimse bu dünyada ebedi kalacak değildir.”

Halid b. Velid hicri 21 yılında Şam'ın Hıms şehrinde vefat etti ve buraya defnedildi.⁹⁷⁵ Allah (cc) ona bol rahmetler ihsan etsin ve onu salihler içinde zikretsin.

972 Siyeru A'lanı Nübela, I, 328.

973 et-Tarik ila'l-Medain, s. 366.

974 Sadık Arcun, s. 348.

975 Taberi, Tarih, V, 130. Halid b. Velid'in mezarı, Suriye'nin Hıms şehrinde adına inşa edilen caminin içinde sağ tarafta olup Müslümanlar tarafından ziyaret edilmektedir. (Çev.)

10/10/10

10/10/10

— ALTINCI BÖLÜM—

DOĞUDA VE IRAK BÖLGESİNDEKİ FETİHLER

Birinci Konu

**IRAK VE DOĞU BÖLGESİNDE GERÇEKLEŞEN
FETİHLERİN İKİNCİ MERHALESİ**

Ebubekir (ra) zamanında Irak'ta gerçekleşen fetihler Halid b. Velid'in komutasında olmuştur. Bu fetihlerin birinci merhalesiydi ve doğu cihetinde vuku bulan fetihler olup bunları "Ebubekir (ra)'ın Hayatı" isimli eserimizde kaleme almış bulunuyoruz. Ömer (ra) zamanında ise bu cihetteki program şu merhalelerde olmuştur:

Ebu Ubeyde es-Sekafi'nin Irak Bölgesine Komutan Tayin Edilmesi

Ebubekir (ra) hicri 13 senesinde Cemadiyühra ayının yirmi ikisinde Salı gecesi vefat edip defnedildikten sonra Ömer (ra) başa geçmiş ve insanları Irak cephesinde savaşa ve bundan sevap elde etme yönünde teşvikte bulunmuştur. Fakat insanlar bu teşvike rağmen harekete geçmediler. Çünkü İranlıların gücünden ve savaşlardaki üstünlüklerinden çekiniyorlardı. Ömer (ra) ikinci, üçüncü günde de aynı çağrıyı yaptı fakat meydana yine kimse çıkmadı. Müsenna söze girerek Allah (cc) 'nın Halid b. Velid gibileri sayesinde Irak'ta büyük fetihler nasip ettiğini güzel şekilde anlattı. Onlardan çok sayıda mal, mülk ve eşyayı ganimet olarak aldıklarını söyledi. Dördüncü günde de aynı çağrı tekrarlanınca bu işe ilk cevabı veren Ebu Ubeyd b. Mes'ud es-Sekafi oldu. Sonra insanlar onun peşi sıra bu çağrıya kulak verdiler. Ebu Ubeyd'den sonra Ömer (ra)'ın çağrısına kulak veren ilk kimse Süleyt b. Kays el-Ensari oldu. O esnada şunları söyledi: "Ey Mü'minlerin Emiri, şu İranlılar hâlâ Şeytan salyalarından bir salya akıtmaktalar. Evet... Ben, nefisimi Allah'a adadım. Amcamoğullarından bazıları ve bana tâbi olanlar da böyle yaptılar."⁹⁷⁶

976 İbn Asem, I, 164.

Süley't'in bu konuşması insanları teşvik ve cesarete büyük bir etki yaptı. Maneviyatlarını yüceltti. İranlılara karşı cihada sevk etti.

İnsanlar, Ensar ya da Muhacir olanlardan birinin komutan tayin edilmesini istediler. Bunun üzerine Ömer (ra), "Allah'a yemin olsun ki insanlara çağrıda bulunan ve bu işte ilk adımı atandan başkasını bu işe layık görmüyorum. Fakat savaşta aceleci olmasaydı onu başınıza komutan tayin ederdim. Sizin komutanınız Ebu Ubeyd, yardımcısı ise Süley'ttir" dedi. O esnada insanlar "İşittik, itaat ettik" şeklinde karşılık verdiler. Bir rivayete göre de bütün orduların başına onu komutan tayin etti, fakat sahabi olmamasından dolayı insanlar, Ömer (ra)'a, "Bir sahabi-yi tayin etseydin ya" dediler. Ömer (ra), "Ben bu işe ilk icabet edeni tayin ediyorum. Sizler bu dine yardım etmekle öne geçersiniz. O da sizden önce bu işe "Evet" diyen kimsedir" şeklinde karşılık verdi. Ömer (ra) sonra Ebu Ubeyd'i çağırdı ve özellikle nefsi hususunda ona takvayı tavsiye etti. Yanında bulunan Müslümanlara hayırla muamele etmesini söyledi. Resûlullah (sav)'in ashabıyla ve Süley'tle istişarede bulunmasını istedi. Çünkü Süley't savaşmayı seven biriydi.⁹⁷⁷

Ömer (ra)'m Ebu Ubeyd es-Sekafi'ye şu nasihatleri yaptığı rivayet edilmiştir: "Resûlullah (sav)'in ashabını dinle ve onları işlerine ortak et! Âni hareket etme! Sakin ol! Bu savaştır ve bunda da ancak gerektiği şekilde hareket edip fırsat kollayanlar başarılı olurlar. Benim Süley't'i komutan tayin etmemdeki sebep, onun savaşta aceleci olmasıdır. Savaşta aceleci davranmak başarısızlığa sebep olur ve Allah'a yemin olsun ki şayet aceleciliği olmasaydı onu komutan tayin ederdim."⁹⁷⁸ Sonra da şunları söylemiştir: "Sen hilenin, aldatmanın ve zorbalığın hüküm sürdüğü topraklara gitmektesin. Şerre cüret eden ve onu işleyen bir topluluğa gidiyorsun. Onlar hayrı unutmuş ve cahil kimselerdir. Duruma bir bak! Dilini muhafaza et! Sırrını açığa vurma! Sırlarını korumayan biri zaman gelir ki bundan dolayı zarar görür." Ömer (ra) daha sonra Müsenna b. Harise'ye onu orduya kavuşturması için emir verdi ve onu komutan edinmelerini söyledi. Hızlı bir şekilde hareket edip Hire'ye ulaşılar. Ömer (ra) Irak, İran ve Suriye cephesine dair haberleri topluyor, onlara destek gönderip emir ve tâlimatlar veriyordu. Savaşlar için projeler belirliyor ve bunları bizzat kendi danışmanlığında gerçekleştiriyordu.

Müslümanlar, Irak cephesine yedi bin kişilik bir orduyla yöneldiler.

⁹⁷⁷ el-Bidaye ve'n-Nihaye, VII, 26.

⁹⁷⁸ İtmamul-Vefa, s. 65.

Ömer (ra), Ebu Ubeyde'ye Irak'tan Halid b. Velid'le beraber Şam'a gelmiş olanları yardım için Irak'a geri göndermesi için haber saldı. Cebir b. Abdullah el-Beceli'yi de on bin kişiyle Irak'a gönderdi. Bu ordu gelip Kûfe'ye yerleşti. Müslümanlar Irak'a ulaştıklarında burada yerli halkın kendi hükümdarlarından memnun olmadığını ve başlarında Boran bint Kisra'nın bulunduğunu gördüler. Bu kadın Azermidaht'ın öldürülmesinden sonra başa geçmişti. Boran idareyi, on yıl boyunca savaşları yönetmesi kaydıyla Rüstem b. Ferezdak adında bir adama tevdi etti. Sonra idare tekrar Kisra'nın ailesine geçecekti. Rüstem bunu kabul etti. Rüstem müneccimliği iyi bilen biriydi ve ona, "Seni, bu işe iten sebep neydi?" diye sorduklarında o "Bunu arzu etmem ve şeref duygusunu sevmemdir" diye cevap verdi.⁹⁷⁹

Nemarik Savaşı, Kesker'de Vuku Bulan Sekkatiye Savaşı ve Barusma Savaşı

1. Nemarik Savaşı (h. 13)

Bu savaş, Ebu Ubeyd'in Irak'ta genel komutan olarak tayin edilmesinin ardından vuku bulmuştur. Bu savaşla İranlılar sanki Ebu Ubeyd'i korkutmak istemişlerdi. Onu yıldırma ve içindeki zafer düşüncesini tamamen yok etmek istemişlerdi. İranlılar bu savaş için güçlü bir şekilde ve büyük bir orduyla hazırlanmışlardı ve Müslümanları dört bir yandan kuşatma altına aldılar. Hatta köylü toprak zenginlerine Müslümanlara karşı isyan etmeleri için haber göndermişlerdi. Her adamı ailesiyle beraber savaşa gelmeye zorlamışlardı. Caban adlı komutanlarını aşağı Bahkabad'a göndermişlerdi. Müslümanlar ise Kesker'de toplanmışlardı. Düşman ordusu Müsenna'ya karşı koyması için bir ordu hazırlamıştı. Bu haber Müsenna'ya ulaşınca çevredeki Müslüman birlikler ona katıldılar. Derken İran'lı köylüler peş peşe savaşa gelmeye başladılar. Saldırı için toplu bir hale girdiler. Bu sırada Ebu Ubeyd ve Müsenna Haffan'a geldi. Arından da toparlanma durumuna girdiler. Sonra iki ordu Nemarik'te karşı karşıya geldi. Büyük bir savaş vuku buldu ve Allah (cc) İranlıları hezimete uğrattı. Komutan Caban ve Merdanşah esir alındı. Her ikisi de saldırı emrini üstlenen kimselerdi.⁹⁸⁰ Caban'ı esir alan kimse Metar b.

979 el-Bidaye ve'n-Nihaye, VII, 27.

980 Hareketü'l-Fethi'l-İslami, s. 72.

Fazze et-Temimi idi. Fakat onu tanıımıyordu. Bunu fırsat bilen Caban bir miktar eşya vererek onu aldatmış ve elinden kurtulmuştu. Müslümanlar onu alıp Ebu Ubeyd'e getirdiler ve İranlıların komutanı olduğunu söyleyip öldürülmesini istediler.

Ebu Ubeyd, "Bir Müslüman ona eman vermişken onu öldürme konusunda Allah'tan korkarım. Müslümanlar karşılıklı sevgi ve yardımlaşmada bir beden misâlidir. Birini ilgilendiren şey hepsini alakadar eder" dedi. Müslümanlar "O bir komutandır" dedilerse de Ebu Ubeyd gaddarlık yapmaması şartıyla onu serbest bıraktı.⁹⁸¹

İşte Ebu Ubeyd es-Sekafi'nin, Müslümanların müsamaha ve sözlerine sadakatli olmaları konusunda gösterdiği örnek tavrı... Bunu onlardan herhangi bir fert de yapsa bu müsamaha ve sadakatte hiçbir şey değişmez. İşte bu yüksek ahlâkî yapının, diğer insanların İslâm'a girmelerinde büyük etkisi olmuştur. İnsanlar, Müslümanlara karşı oldukça sert davranan bir İran komutanının bir Müslüman'la anlaşması sonucunda serbest bırakılması haberini aralarında konuşmaya başlayınca bu tür insanlar yetiştiren İslâm'a ilgi duymaya başladılar.

Burada Müsenna b. Harise'nin Irak'a ilk gelişi sırasında komutayı Ebu Ubeyd'e devretmesi sırasında gösterdiği yüce tavrı unutmak mümkün değildir. Çünkü onu komutan olarak Mü'minlerin Emiri tayin etmişti. O ne güzel komutan ve ne güzel askerd! İşte Müsenna'nın yapısı buydu ve bunu daha önce de Halid b. Velid'e karşı yapmıştı. Komutan-ken de askerken de İslâm'a olan bağlılığı değişmedi. İşte büyük adamlar böyle olur!⁹⁸²

Kesker'de Vuku Bulan Sekkatiye Savaşı

Ebu Ubeyd, mağlup olup da kaçmaya çalışan düşman askerlerinin izini sürdü. Bunlar Kesker⁹⁸³ şehrine sığınmışlardı. Burası Kisra'nın halasıoğluna ait olup adı da Nersi idi. Nersi İranlıları Ebu Ubeyde'ye karşı savaşa teşvik etti. Ebu Ubeyd, onları Sekkatiye'de karşıladı ve perişan etti. Birçok ganimet ve erzak elde etti. Nersi kaçıp gitti. Müslümanlar da onun asker ve topraklarını ele geçirdi. Müslümanlar, Nersi'nin geride bıraktığı hazineleriyle karşılaştılar. Fakat burada karşılaştıkları Nersiyan

⁹⁸¹ el-Kamil fi't-Tarih, II, 87.

⁹⁸² et-Tarihu'l-Islami, X, 334.

⁹⁸³ Kufe ile Basra arasında yer alan bir yerleşim birimidir.

hürmalıkları kadar hiçbir şeyle sevinmediler. Nersi, bunları muhafaza eder, krala ve ailesine yedirirdi. Müslümanlar bunları taksim edip orada bulunan çiftçilere yedirdiler. Beşte birini de Ömer (ra)'a gönderdiler ve ona "Allah (cc) Kisra'ların koruma altına aldığı yiyecekleri yemeyi bize nasip etti. Senin de bunları görüp Allah'ın nimetlerini ve verdiği ihsanı hatırlamanı istedik" şeklinde bir mektup yazdılar.⁹⁸⁴

Burada Müslümanların yüce bir ahlâkî davranışına dair işretilere rastlamaktayız. Müslümanlar, İran krallarının kendilerinin yiyip çiftçileri mahrum bıraktıkları yiyecekleri onlara dağıttılar. Bununla onlar âdetâ şunu söylüyorlardı: Bunu yüce dine gelin! Bu din ki değerinizi yüceltir ve size insanî şerefınızı iade eder.

Ebu Ubeyd, Kesker'de kaldı ve İranlılara karşı koyup civar köylerde, sözlerini bozmuş olan ahaliyi yola getirmek için kuvvetler gönderdi. Müslümanlardan bir grup asker burada kalmayı tercih etti. Bu zaferden sonra İranlı valiler sulh talebinde bulundular.

Bu valilerden iki tanesi Ebu Ubeyd'e özel yemekler getirerek şunu söylediler: "Bu size bir ikramımızdır. Bunu sana sunuyoruz." Ebu Ubeyd, "Askerlere de aynısını ikram ettiniz mi?" diye sordu. Onlar da "Bunu yapmak kolay değil ve biz de bunu yapmadık" dediler. Bunun üzerine Ebu Ubeyd, "Askerleri de kapsamayacak olan şeye bizim ihtiyacımız yok" dedi. Gelen valiler bu durumdan korktular. Ebu Ubeyd, "Siz, benim, askerlere verilmeyecek olan yemekten yemeyeceğimi bildir-mediler mi?" dedi. Valiler, bu yemekten yemeyen hiçbir kimsenin kalmayacağını söyleyince Ebu Ubeyd kabul etti. Yemek getirilince hem kendisi yedi hem de misafirlerine gönderdi. Bazılarını da beraber yemek için yanına çağırdı. Müslümanlar bu şekilde İranlıların gelmesiyle çok sayıda yiyecek elde ettiler. Askerler ilk başta yemeğe dâvet edilirken her zamanki gibi Ebu Ubeyd'in zorluk içinde sunduğu yemeklerle karşılaşacaklarını zannettiler. Fakat İranlıların getirmiş olduğu yemekleri de görünce aradaki elçiye, komutana gidip şunu söylemesini istediler: "Bizler İranlı toprak sahiplerinin getirdiği şeylere heves edecek değiliz." Bunun üzerine Ebu Ubeyd, "Muhakkak ki bu Arap olmayanların yiyeceğidir ve çoktur" şeklinde haber gönderdi.

İşte görüldüğü üzere bu cömert komutan İran tarafından gelen yemekleri iki defa geri çevirdikten sonra yemeyi kabul etmiştir. Bunu da ancak aynı yemeği, askerlerin tümüne yedirdiklerine kani olunca kabul

etmişti. Yalnız başına da yemek istememiş, Müslümanların misafirlerini de buna dâvet etmişti. Onların İran yemeklerinden nasiplerini aldıklarını bildikten sonra rahatladı ve onları bu yemeğe iştirak etmeleri konusunda teşvik etti. Bu yüce bir cömertlik örneğidir. Cömertlik de liderliğin en önemli unsurlarındandır. Bu tavırlar sahabe ve tabiin nesillerinin eriştiği dereceyi göstermektedir. Onlar, sahabe nesline, ahlâk ve medeniyetle yoğrulmuş bir iyilikle tâbi olmuşlardı.⁹⁸⁵

2. Barusma Savaşı (h. 13)

Müslümanlar daha sonra Sekkatiye ile Kesker arasında yer alan Barusma mevkiinde İranlılarla karşılaştı. İran ordusunun sağ cenahını Nersi, sol cenahını da iki dayısıoğlu Bendeviye ve Beyreviye komuta ediyordu. Rüstem, askerlerinin başına Calinus adındaki komutanı tayin etmişti. Bu haber Ebu Ubeyde'ye ulaşınca Nersi derhal harekete geçip Müslümanlarla savaştı. Büyük bir savaş meydana geldi. İranlılar mağlup oldu ve Nersi de kaçtı. Ebu Ubeyd, Müsenna b. Harise'yi ve daha başka birlikleri bu yöne ve Cur nehri civarına gönderdi. Bu yerlerin bir kısmı sulh, bir kısmı da savaş yoluyla fethedildi. Onlara cizye ve harac ödemeyi şart koştular. Allah'a hamdolsun, çok miktarda ganimet ele geçirdiler. Caban'a destek maksadıyla gelen Calinus'a engel oldular. Calinus'un askerilerini esir alıp mallarını ganimet olarak aldılar. O da hakir bir şekilde kaçıp Kuh'a sığındı.⁹⁸⁶

İşte bu şekilde üç İranlı komutan devre dışı bırakıldı. Halbuki birleşip toplu halde Müslümanlara dört koldan karşı koyabilirlerdi. Çünkü sayıları da çoktu. Fakat Allah (cc) gözlerini görmez kıldı ve Müslümanlardan çok korktuklarından dolayı her biri diğerinin öne atılmasını ve Müslümanlara karşı koymasını temenni ediyordu. Müslümanlar süratli bir şekilde hareket etmenin, bunun yanında düşmanın da ağır davranmasının faydasını gördüler.

3. Ebu Ubeyd ve Köprü Savaşı (h. 13.)

Calinus geri dönünce İranlılar bir araya gelip Rüstem'in yanında biriktirdiler. Büyük bir ordu hazırladılar ve başına da Behmen Cazeveyh'i ge-

⁹⁸⁵ et-Tarihu'l-Islami, X, 336.

⁹⁸⁶ Tertibu ve Tehzibu'l-Bidaye ve'n-Nihaye, s. 89.

tirdiler. Ona Kisra'nın "Direfş-i Kabyan (Büyük Sancak)" isimli sancağını verdiler. İranlılar bunu uğurlu sayarlardı. Kaplan derisinden yapılmıştı ve genişliği sekiz zira olup uzunluğu on iki zira idi. Bu şekilde Müslümanların karşısına çıktılar. Aralarında bir nehir ve nehrin üzerinde de köprü vardı. Müslümanlara haber gönderip "Ya siz bizim tarafa ya da biz sizin tarafınıza geçelim" şeklinde teklifte bulundular. Müslümanlar Ebu Ubeyd'e onların, Müslümanların tarafına geçmesi teklifinde bulunmasını söylediler.

Ebu Ubeyd, ölüm konusunda onların daha cesaretli olmadığını söyledi. Müslümanlar onlara karşı harekete geçti ve dar bir mekânda benzeri görülmemiş çok çetin bir savaş oldu. Müslümanların sayısı on bin civarındaydı. İranlılar çok sayıda fille savaşa gelmişlerdi ve boyunlarında çanlar vardı. Bunu da Müslümanların atları ürksün diye yapmışlardı. Müslümanlara saldırdıkları sırada, Müslümanların atları fillerin çanlarından çıkan sestten ürküp kaçıyordu. Ancak az sayıda at yerinde kalıp kaçmıyordu.

Müslümanlar saldırıya geçince atlar fillerden dolayı ilerleyemiyorlardı. Müslüman süvariler onlara karşı oklarla karşı koydular ve çok sayıda düşman öldürdüler. Öldürdükleri düşman askeri altı bin civarındaydı. Müslümanların atları bir türlü ilerlemiyordu. Çünkü fillerin boyunlarındaki zillerin sesi buna izin vermiyordu. Bu yüzden Müslümanlar düşmana yetişemediler. Ebu Ubeyd, piyade olarak ilerlemeye başlayınca onu gören askerler de bunu yaptılar. Artık kılıç kılıca çarpışacaklardı. Müslümanlar atlarını bırakmış, fil ve değişik binekler üzerinde gelen düşmanlarıyla piyade halde savaşacaklardı. Düşmanlar bir taraftan Müslümanlara ok ve mızraklarla saldırırlarken, diğer taraftan da binekleriyle kendilerini düşmandan gelecek saldırılara karşı koruyorlardı. Müslümanlar çok ciddi bir zorlukla karşı karşıya kaldılar. Fakat büyük bir cesaret örneği gösterdiler. Bu, tarihte benzerine az rastlanan bir cesaretti. Müslümanlar, düşmanın silah üstünlüğüne rağmen büyük bir direniş gösterdiler.

Filler, düşmanların Müslümanlara karşı en büyük silahı oluvermişti ve bunlar Müslümanların saflarını yarmaktaydı. Ebu Ubeyd, Müslümanlara toplanmaları, bir filin iplerini kesmelerini ve bu sayede filin üzerindeki dağıtmak için çağrıda bulundu. İlk önce kendisi işe girişti ve beyaz file yöneldi. İplerini kesip üzerindeki insanları aşağı indirdi.

Onu gören Müslümanlar da aynısını yaptılar. Böyle ipi kesilmemiş hiçbir fil bırakmadılar. Filin etrafında kümelenmiş askerleri de öldürdüler. Fakat filler hücumu devam ediyordu. Ebu Ubeyd bunlardan kurtulmak gerektiğini düşündü. Ona, hortumu kesilince filin öleceği söylenildi.

Ebu Ubeyd beyaz file saldırdı. Hortumunu kılıçla kesmek isterken, fil, hortumuyla onun elinden tuttu ve yere atarak ayakları altına aldı. Bu esnada sancağı, kardeşi Hakem b. Mes'ud aldı. File karşı koyup Ebu Ubeyd'i kurtarmaya çalıştı. Fakat Ebu Ubeyd'in başına gelen onun da başına geldi. Hakem, fili öldürmek istedi. Saldırıya geçince fil onu da ayakları altına aldı. Müslümanların sancağı Ebu Ubeyd'in belirlediği kimselere verildi. Bunlar arasında onun üç oğlu da vardı ve bunlar, Vehb, Malik ve Cebr idi. Fakat hepsi de ölünceye dek çarpıştılar. Sancak, akşama doğru Müsenna b. Harise'ye verildi. Bazı Müslümanlar süzülerek köprüyü geçmişlerdi. Böylece savaş meydanını terk etmişlerdi.

Bunu gören Abdullah b. Mersed es-Sekafi hemen harekete geçip köprüyü yıktırdı. Ardından da “Komutanlarınızın uğruna öldüğü şey için ölünüz ya da zafere koşunuz” diye seslendi. İnsanların köprüden geçmesine mani olmaya çalışıyordu. Onu alıp Müsenna b. Harise'ye getirdiler. Müsenna, yaptığına çok öfkeli olduğundan ona vurdu ve “Seni böyle yapmaya iten sebep neydi?” diye sordu. O da “Savaşınlar diye yaptım” şeklinde karşılık verdi. Onun köprüyü yıktırması uygun olmayan bir anda olmuş ve bazı Müslümanların suda boğulup ölmesine sebep olmuştu. Çünkü düşman atlıları şiddetli bir baskın yapmışlardı. Burada uygun olan görüş, güç yetirdikleri takdirde Müslümanların köprüden süzülüp karşı tarafa geçmesi şeklindeydi. Müsenna'nın emrettiği de buydu. Bunun için Müslümanlar geçinceye dek köprünün korunmasını istemişti. Müsenna, “Ey insanlar, size destek olamıyoruz. Yavaş geçin ve siz karşı tarafa geçinceye kadar da biz bir yere asla ayrılmayacağız. Kendinizi suya atıp da boğmayınız” demişti. Müsenna ve beraberindeki Âsım b. Amr, Kelec ed-Dabbi gibi kahramanlar, köprüyü en son geçen kimselerdi. Behmen Cazeveyh, geride kalan Müslümanlara karşı saldırıya geçmek için hazırlanmıştı.

Fakat bunu yapamadı ve fırsatı da kaçırdı. Müsenna, Müslümanların karşı tarafa yüzmeleri konusunda komutayı eline alınca bu konuda büyük gayret sarf etti ve düşmana karşı dik durdu. Tam beş bin Müslüman bu şekilde karşıya geçmiş ve geride dört bin şehit bırakmıştı. Bunların çoğu sahabiydi ve özellikle de Medine'de Ebu Ubeyd'e katılan kimselerdi. İki bin kişi Medine'ye döndü. Müsenna'nın yanında ancak üç bin

kişi kaldı. Fakat tüm kötü planlarına rağmen İranlılardan yedi bin kişi öldürülmüştü. Çünkü Müslümanlar büyük bir kahramanlık ve direniş sergilemişlerdi.⁹⁸⁷

Köprü Savaşından Çıkarılan Önemli Dersler ve İbretler

1. Sadık Rüya

Ebu Ubeyd'in hanımı Dume, rüyasında bir adamın elinde bir içecek kabıyla gökten indiğini ve bundan eşi Ebu Ubeyd ve Cebr'in ve daha başka insanların içtiğini görmüştü. Bunu Ebu Ubeyd'e söylediğinde "Bu şehadettir" demiş ve insanlara, "Şayet ben öldürülürsem şu şu kimseler komutan olacak" deyip kendi akrabalarından yedi kimsenin ismini saymış ve bunların öldürülmesi durumunda da komutanlığın Müsenna b. Harise'de olacağını söylemişti. Hanımı bu isimleri gördüğü rüyadan dolayı saymıştı.⁹⁸⁸

2. İki Hata, Hezimetin Sebebi Olmuştur

Ebu Ubeyd'in, askerler içinde sözü dinlenen kimseler olduğu halde bunlara karşı koyması ve neticede kendi görüşüyle hareket etmesi bir hataydı. Onu köprüyü geçmekten sakındırmışlardı fakat buna aldırış etmedi, cesaret edip şehadet aşkıyla köprüyü geçti. Ancak savaş için tam bir hesap yapmadı. Savaş yerini iyi bir şekilde tetkik etmedi. Savaşın dar bir mekânda olması onun için güvenli bir yerde savaşma fırsatını bırakmamıştı. Sanki askerlerini avlanma sahasına itmişti ve bunun kabul edilebilecek bir özürlü olamazdı. Aynı zamanda atlıların savaş dışı bırakılması şeklinde bir unsur daha elinden kaçırmış ve buda atlılardan yardım alma durumunu ortadan kaldırmıştı. Sadece piyade olarak savaşmak zorunda kalmışlardı. İranlılar ise, atlı, piyade ve filleriyle saldırıya geçmişlerdi. Komutanlar birbiri ardınca hayatlarını kaybettiler. Yedi kişiden sonra Müsenna komutayı aldı. Yer geniş olmadığından askerler ne kadar çok da olsa onları bir araya getirme imkânı da kalmamıştı. Bu durum hedefi seçme, hedefe odaklanma ve darbeyi indirme imkânını da ortadan kaldırıyordu ve hatta düşmana fırsat sağlıyordu.⁹⁸⁹

⁹⁸⁷ Taberi, Tarih, IV, 279.

⁹⁸⁸ A.y.

⁹⁸⁹ et-Tarik ila'l-Medain, s. 414.

Ebu Ubdeyd'in hatası bir diğer hatayı beraberinde getirdi. Bu da Abdullah b. Mersed es-Sekafi'nin köprüyü ortadan kaldırmak suretiyle yaptığı hataydı. Bunu, hiçbir Müslüman savaştan kaçmasın diye yapmıştı. Şayet Allah (cc) Müsenna b. Harise ve beraberindekileri sebata sevk etmeseydi Müslümanların tek ferdi bile kalmayıp yok olacaktı.

3. Meydan Savaşında Komutanlık Yapmanın Önemi

Köprü savaşı, meydanlarda savaşmanın ve bu savaşlarda komutanlık yapmanın değerini ortaya koymuştur. Bu da Müsenna b. Harise ve beraberindeki kimseler sayesinde olmuştur. Savaşların zorlu anlarında komutan, askerlerini bu durumdan kurtarabilir. İşte Müsenna ve ona yardım eden kahramanlar İslâm askerlerini korumak için bunu üstlendiler. Onlar nehri en son geçen kimselerdi. Bu da fedakârlık ve kendini kurban etmek demektir.

4. Müsenna Askerlerinin Mâneviyatını Yükseltiyor

Müsenna, beş bin askerle yüzerek karşıya geçti ve iki İranlı komutan olan Caban ve Merdanşah'ı oyaladı. Onları belli bir mesafeye kadar da çekmeyi başardı. Fakat düşmanı tam bir düzlüğe çekmeden saldırıya geçmek istemedi. Tam beklediği ana gelince âni bir saldırı yaptı ve düşmana büyük bir hezimet verdirdi. Bu da düşmanın âni bir saldırıyla ne derecede bir kayıp verdiğinin göstergesidir. Böyle bir azim demiri bile eritir. Böyle bir saldırıyla büyük bir şaşkınlığa düşen iki düşman birliği büyük bir kayba uğradı. Bu sayede Müsenna, her iki komutanı da esir alıp öldürdü. Bu durum, ordunun mâneviyatını yüceltmede büyük bir etki yaptığı gibi bölgede ikamet eden Müslümanların mâneviyatlarını da güçlendirdi. Civar bölgelerde ikamet eden kabilelerin ve askerlerin nazarında Müsenna'nın değeri yüceldi.⁹⁹⁰

5. Allah (cc) Zorluğa Düştükleri Her Anda Müslümanlara Bundan Kurtulmanın Vesilelerini Nasip Etmiştir

Müsenna yanındaki az sayıda Müslüman'la ele geçirilmiş olan yer-

⁹⁹⁰ Ahmed Nevfel, Harbu'n-Nefsiyye, II, 167.

lerin muhafazası için Irak'ta kaldı. Çünkü İranlıların, geride kalan Müslümanları Irak'tan çıkaracak derecede güçleri hâlâ vardı. Müsenna burada kaldığından, İranlılar saldırı anında, karşılarında Müslümanları korumakla görevli kimseleri bulacaklardı. Allah (cc), bu mü'min grup ve bölgede ikamet eden diğer Müslümanlarla beraberdi. Ne zaman ki Müslümanlar bir dara düşmüşlerse Allah (cc) onları bu darlıktan çıkarmak için sebepler var etmiştir. Allah (cc) düşmanı iki kısma ayırarak Müslümanları onlardan kurtarmıştır. Bir kısmı Rüstem'le beraber, diğerleri de Firuzan'la kalmıştı. Müslümanların savaş vaziyeti aldığı haberi İranlı komutan Behmen Cazeveyh'e ulaşınca hemen Medain'e doğru yola çıktı. İşte Allah (cc) savaş konusunda Müslümanlara kâfi gelmiş ve onları zorluktan kurtarmıştı. Çünkü Medine'den yardımcı birliklerin gelmesi için bir fırsat doğmuştu. Sonunda destek birlikleri gelince bölgede Müslümanların sayısı arttı.⁹⁹¹

6. Ömer (ra)'ın Hezimet Haberini Alınca Gösterdiği Tavır

Müsenna b. Harise, Abdullah b. Zeyd el-Ensari ile savaşa dair haberleri halife Ömer (ra)'a bildirdi. Ömer (ra) minberde olduğu sırada Abdullah, Ömer (ra)'ın yanına vardı. Ömer (ra), "Ne haber getirdin ey Abdullah?" diye sorunca Abdullah getirdiği haberi gizli bir şekilde ona bildirdi. Neticede yanına gelen insanların hepsine bu haberi söyledi ve böylece herkes duymuş oldu. Ömer (ra) ve beraberindeki sahabiler bu hadiseden çok etkilendiler. Ömer (ra) o esnada, "Allah'ım, bütün Müslümanlara hakkımı helâl ediyorum. Ben de o mü'minlerin sınıfımdanım. Düşmanla karşılaşp da savaşta başına bir şey gelen her mü'min grupta ben de varım. Şayet Ebu Ubeyd, bana gel katıl deseydi ben de onun sınıfına katılırdım" sözlerini söyledi.⁹⁹²

İşte bu durum, sert bir adam olduğu halde Ömer (ra)'ın ne derece yumuşayıp merhamet ve acıma hisleriyle dolduğunu göstermektedir.

IV. Büveyt Savaşı (h. 13)

Ömer (ra) insanları toplayıp Irak'ta bulunan İslâm ordusuna yardım gönderdi. Bunlar arasında kabilesiyle gelen Cerir b. Abdullah el-Beceli

⁹⁹¹ et-Tarihu'l-İslami, X, 345.

⁹⁹² Taberi, Tarih, IV, 279.

ve Hanzala b. Rebi' de vardı. Hilal b. Alkame'yi Rabab kabilesinden bir grupla ve Abdullah b. Zi's-Sehme'n'i de Has'am kabilesiyle beraber gönderdi. Bunlar da Irak'taki İslâm ordusuna destek vereceklerdi. Amr b. Rebia b. Hanzak bütün kabilesiyle geldi. Aynı şekilde Ribî b. Amr b. Halid de Ömer (ra)'a geldi ve halife onları da Irak'a yardım maksadıyla gönderdi. Bu şekilde yardım birlikleri oluşturulup Irak yönüne sevk edildi. Ömer (ra) Müsenna b. Harise'yi Irak'taki komutanlara emir olarak tayin etti ve onları savaşa teşvik etmelerini istedi. Ona da yardım birlikleri gönderdi ve böylece yanında çok sayıda asker birikti.⁹⁹³

İranlı komutanlar Müsenna'nın yanında çok sayıda askerin biriktiğini öğrendiklerinde Mihran el-Hemezani'yi ona karşı saldırıya geçmesi için gönderdiler. Müsenna bunun haberini alınca gelen yardım birliklerinin kendisine gelmelerini ve Büveyt'te toplanmalarını emretti.

Yardım birliklerinin başında Cerir b. Abdullah bulunuyordu ve Müsenna ona şu mektubu yazdı: "Tek başımıza güç yetiremeyeceğimiz bir durumla karşı karşıyayız. Bizim bulunduğumuz yere doğru ilerleyin ve bize katılın. Buluşacağımız yer ise Büveyt'tir." İslâm orduları Büvet'te toplandı ve düşman ordusuyla aralarında sadece nehir vardı. Müsenna bir müddet bekledikten sonra İranlı komutan Mihran şu mektubu yazdı: "Ya siz bizim tarafımıza ya da biz sizin tarafınıza geçelim." Müsenna "Sizler bizim tarafımıza geçin" şeklinde haber gönderince Mihran ordusuyla karşı tarafa geçti. Bu hadise hicri 13 yılının Ramazan ayında oluyordu. Müsenna kalkıp şu konuşmayı yaptı: "Sizler oruçlusunuz ve oruç da insanı bedene zayıf düşürür. Ben, düşmanlarla savaşacağınızdan dolayı orucunuzu açmanızı uygun görüyorum." Askerler de bunu kabul edip oruçlarını açtılar. Müsenna ordusuna yöneldi ve onları savaşa teşvik etmeye başladı. Her bir gruba şunu söyledi: "Sizden daha önce hiçbir Arab'ın çarpışmadığı bir şekilde savaşmanızı istiyorum. Bugün beni en çok sevindirecek şey, hepinizi sevindirecek olan şeydir."

Ravilerin aktardığına göre Müsenna, insanların hoşuna giden ve gitmeyen bütün konularda herkese eşit davranmıştı. Onlara hem sözleriyle hem de davranışıyla insafli davranmış, insanları karışık bir vaziyette savaş meydanına yerleştirmiş ve bu yaptıklarından dolayı kimse ona ses çıkarmamıştı.⁹⁹⁴ Bu da onun komutanlığı güzel yaptığına ve hikmetli davrandığına işarettir. Böyle yaptığı için, askerler severek ve gönül rızasıyla kendisine itaat ettiler.

993 Nihad Abbas, *Ameliyyetu Taarruziyye*, s. 115.

994 Taberi, *Tarih*, IV, 287.

Müsenna ordunun güzel bir şekilde savaş vaziyeti aldığını görünce şunları söyledi: “Ben üç defa tekbir getireceğim ve dördüncüsünde saldırıya geçeceğiz.” Birinci tekbiri alınca hem Müslümanlar hem de İranlılar hızlıca toparlandılar. Ardından da her iki ordu da birbirine karıştı. İranlılar böyle bir şeyle ilk kez karşılaşıyorlardı. Daha önce vuku bulan Köprü savaşında Müslümanların ağır darbeler almalarından dolayı, İranlıların Müslümanlara karşı korkuları biraz zayıflamıştı. İranlılar saldırıya geçince Müslümanlar karşılık verdiler. Çetin bir çarpışma başladı. Müsenna savaşırken aynı zamanda askerlerini de dikkatli bir şekilde kontrol ediyordu. Bir safta gördüğü bir boşluktan dolayı hemen birini göndermiş ve “Git onlara deki, komutan size selâm söylüyor, onlara, “Bugün Müslümanları utanılacak duruma düşürmeyin” dediğimi söyleyin. Bu haberi alan Müslümanlar, “Baş üstüne” deyip saflarını düzelttiler. Savaş kızışınca Müsenna, Enes b. Hilal’e şunu söyledi: “Ey Enes, benim Mihran’a karşı hamle yaptığımı gördüğünde sen de bana katıl!” Aynısını İbnu’l-Merdi için de söyleyince o da “Tamam” dedi. Sonra Müsenna, Mihran’a karşı hamleye geçti. Onu devre dışı bırakıp ilerledi.

İslâm ordusuyla düşman ordusu, merkez kuvvetler açısından iç içe karıştı. Her taraf toz duman halini aldı. Sağ ve sol cenahlar sert bir şekilde çarpıştığından her iki tarafta merkezdeki komutanlarına yardım etme imkânını bulamıyorlardı. İslâm ordusunda piyadelerin başında bulunan komutan Mes’ud b. Harise askerlerine şunu söyledi: “Şayet benim darbe aldığımı görürseniz diğer kuvvetleri yardıma çağırmayın, çünkü bunu yapmanız askerlerin dağılmasına sebep olur. Saflarınıza sıkı bir şekilde sarılın ve boşlukları doldurun. Mes’ud ve bazı Müslüman askerler yaralandılar.

Mes’ud, beraberinde bulunan Müslümanlarla aldıkları darbelerden dolayı orduda bir gerileme olduğunu görünce, “Ey Bekr b. Vail kıtası, sancakları yüceltin ki Allah da sizi yüceltsin. Benim yere yıkılmış olmam sizi korkutmasın” dedi. Müsenna, kardeşinin durumunu görünce Müslümanlara şöyle seslendi: “Ey Müslümanlar! Kardeşimin ölmesi sizi korkutmasın, sizin en hayırlınızın ölüm şekli budur.” Enes b. Hilal çarpışmalar esnasında yaralanınca hem kardeşini hem de onu yanına aldı. Savaş geniş bir alana yayılmıştı. Merkezdeki çarpışmalar İran kuvvetlerinin hiç de lehinde gitmiyordu. Müslümanlar İran ordusunun merkez kuvvetlerini zor durumda bıraktı. Müsenna oldukça dikkatli hareket ediyordu. Merkez saflarda ilerleyenler Abdullah b. Cerir ve beraberinde yer alan Büceyr, İbnü’l-Hevber, Münzir b. Hassan ve Dabbe kabilesinden katılan

kimselerdi. Kurt b. Cema' sert şekilde çarpıştığından, hem mızrak ve hem de kılıçları kırıldı. Bu savaşta İran ordusunun süvari birliklerinin komutanı Şehrberaz öldürüldü. Müslümanlar, İran ordusunun merkez kuvvetlerini yok edinceye dek savaş devam etti. Müsenna toz toprak içinde, tanınmaz haldeydi. İran ordusunun merkez kuvvetleri tamamen yok edildi ve komutanları öldürüldü. Cenahlarda komuta kademesinde bulunan askerleri de öldürüldü.

İranlı askerler birbirlerinden korkar hale gelmişlerdi. Müslümanlar düşman ordusunun merkezi kuvvetlerini bertaraf edince cenahlara yöneldiler. Düşman savaşçıların gerisin geri gitmelerini sağladılar. Müsenna ve askerler, cenahlarda yer alan askerlere zafer için dua ediyorlardı. Onlara şu haberi saldılar: "Onlara nasıl davranmanız gerekiyorsa öyle davranın! Allah'a yardım edin ki o da size yardım etsin." Sonunda İranlılar mağlup oldular. Müsenna onlardan önce davranıp köprüye vardı ve önlerini kesti. Acemler kaçmaya başladılar ve Fırat'ın kıyısına doğru dağıldılar. Müslümanlar onların peşine takıldı ve yetişip öldürdüler. Cesetlerini mantar misâli her tarafa dağıttılar. Bazı rivayetlere göre ölen düşman askerlerin sayısı yüz bini bulmuştu.⁹⁹⁵

1. Savaştan Sonra Yapılan Kongre

Savaş bitince Müsenna ve Müslüman askerler yerlere serilmiş olan onbinlerce cesede bir müddet bakıp durdular. Müsenna oturup ne yaptıkları konusunda askerlerle değerlendirmede bulundu. Onlara ne yaptıkları konusunda sorular sordu. Müsenna her bir adama "Kendinden anlat?" deyince o da kendi yaptığından anlatırdı. Anlattıkları şeyler savaş sahneleriyle ilgili konulardı. Müsenna;

*"Ben cahiliyede de İslâmî dönemde de hem Araplarla hem de Arap olmayanlarla savaştım. Allah'a yemin olsun ki Cahiliyede, Arap olmayan yüz kişi bana Arap bin kişiden daha çetin geliyordu. Fakat bugünse Arap yüz kişi bana Arap olmayan bin kişiden daha çetin gelmektedir. Allah (cc) onların samimiyetlerini yok etti. Tuzaklarını bozdu. Üzerlerinde gördüğünüz süsler ve çoklukları sizi kandırmasın. İnşa ettikleri binalar sizi aldatmasın. Onlar hayvanlar gibidirler her nereye yönlendirsen oraya gidiverirler" dedi.*⁹⁹⁶

⁹⁹⁵ Taberi, Tarih, IV, 289.

⁹⁹⁶ Taberi, Tarih, IV, 209.

2. Müsenna'nın Düşmana Köprü Yolunu Kapatmasından Dolayı Pişman Oluşu

Müsenna köprü geçişini kapattığından dolayı pişman olmuştu. Bundan dolayı kendini suçlamış ve “Ben bir âcizlik gösterdim ve Allah da bu âcizlikten dolayı gelecek olan kötülükten, köprüye ulaşmada onlarla yarış içine girmemle ortaya çıkan tehlikeden beni muhafaza etti. Onların önünü kesip zorda bıraktım. Sizler benim yaptığımı yapmayın. Bu benim bir hatamdı. Kendisini koruyamayacak olanları zorda bırakmamak gerekir.”⁹⁹⁷ Müsenna yaptığı konuşmasıyla hatasını açıkladı. Düşmanı kaçırmaktan alıkoymak, onların var gücüyle savaşa girişmelerine sebep olur. Çünkü ölümle burun buruna gelen her şeyiyle canını ortaya koymaktan çekinmez. Bu da karşı tarafta yer alan orduyu zorda bırakır. Fakat Allah bu hatadan Müslümanları korudu. Müslümanların gücü onların gücünden kat kat üstündü. Allah (cc) onların kalbine korku saldı. Böylece kendilerini savunabilecek güçlerini kaybettiler. Müsenna'nın bu hatasını itiraf etmesi, bu denli nam salmış olan bir kimsenin imanından kaynaklanmaktaydı. O, nefsi arzularından tamamen sıyrılmıştı. Müslüman toplumun maslahatını düşünen biriydi ki bunu da ancak büyük insanlar başarabilirler.

3. Müsenna'ya Göre Askeri Psikoloji

Müsenna'nın dehası sadece bunlarla sınırlı değildi. O, aynı zamanda savaş konusunda da derin bir dehaya sahipti ve bu da askeri psikolojiyi, kardeşleri ve silah arkadaşlarıyla ne şekilde muamele edeceğini bilmesiydi. Onda, arkadaşlarına karşı sevgi fışkıran ruhi bir yön görmekteyiz. Bu da onun, arkadaşlarına karşı acıma duygusuyla dolu olduğunu göstermektedir. Bu hususları onun arkadaşlarıyla konuşmalarında görmekteyiz. Bunu aynı şekilde “Şemus” adındaki atına binip birlikler arasında dolaşırken sergilediği tavrında görmekteyiz. Böyle yapmakla onları hamasete çağırıyor, yönlendirmede bulunuyor, hislerini en güzel şekilde harekete geçiriyordu. Onlara şunu söylüyordu: “Allah’a yemin olsun ki bugün beni en çok sevindirecek şey, hepinizi sevindirecek olan şeydir.” Askerler de ona aynı şeyi söylüyorlardı.

997 A.y.

Raviler şunu aktarmışlardır: “Hiç kimse, onun ne ayıplanacak bir sözünü ne de bir hareketini görmemiştir.” Savaşta Acemlerin saldırıya geçip seslerini yükselttiklerini gördüğünde sıkı bir şekilde savaşılması gerektiğini hemen idrak ederdi. Köprü savaşındaki durumu hatırlamak gerekir ki bu savaş zihinlerde bütün canlılığını hâlâ muhafaza etmekteydi ve Müsenna Büveyt savaşında askerleri sebata sevk etmek için sakın sözler söyleyip nefislere etki ediyordu. Şunları söylemişti: “Onların dağılmakta olduğunu duymaktasınız. Sakin olun ve plânlarınızı gizli yapın!”⁹⁹⁸ Kardeşi Mes’ud için, savaşta öldürücü bir darbe aldığı sırada söylediği sözler tarihe altın harflerle yazılmalıdır: “Ey Müslümanlar! Kardeşimin ölmesi sizi korkutmasın, sizin en hayırlınızın ölüm şekli budur!” O, bunu söylemekle insanları şehadetle müjdeliyordu: “Sancaklarınızı yücelere kaldırın ki Allah da sizi yüceltsin. Kardeşimin ölmesi sizi korkutmasın.” Müsenna, kardeşi ve diğer şehitler için cenaze namazına kalkınca şunları söyledi: “Allah’a yemin olsun ki, onların Büveyt’te şehit olmaları beni yıldırmayacaktır. İlerleyin ve sabredin! Onlar âcizlik göstermediler ve kaçıp gitmediler. Şehadette günahları bağışlayan bir karşılık vardır.”⁹⁹⁹

Müsenna aynı zamanda askerlerini seviyor ve onlara merhamet hisleriyle yaklaşıyordu. Her hallerinden haberdar oluyor, bunun yanında onları her yönden de itaat altına almayı başarıyla yapıyordu. Savaş esnasında saflarda tetikte duran bir asker görünce hemen durumunu sormuş ve orada bulunanlar, o askerin Köprü savaşında orduyu bırakıp kaçtığını ve bu yüzden savaşta ölmek istediğini haber verdiler. Müsenna o askeri elindeki mızrağıyla dürtüp “Bunu yapma ve yerinde dur! Rakibin karşına çıktığı zaman da onu bertaraf et ve ölmeyi isteme!” dedi. Fakat asker “Ben bunu çok istiyorum” şeklinde karşılık verince, Müsenna tekrar, “Yerinde dur ve safından ayrılma!” dedi. Müsenna askerlerine karşı merhamet hisleriyle doluydu ve bunu hep gösteriyordu. Bunu askerlerinin savaş sırasında söyledikleri mısralarda da görmekteyiz. İşte A’ver eşi Şeni şunları söylemişti:

A’ver için mahalle ve evler hüznlerle doldu

Abdulkays’tan sonra evler değişti

O gün birlik halinde olmamız şunu gösterdi:

Nuhayle’de Mihran’ın ordusunun ölümlerini gösterdi

⁹⁹⁸ et-Tarik ila’l-Medain, s.446.

⁹⁹⁹ Taberi, Tarih, IV, 291.

Müsenna üzerlerine sürdü atlarını
 Öldürdü İran'ın askerlerini
 Mihran ve askerleri alacakları ismi aldılar
 Müsenna kırıp geçirdi onları ve düzeltti saflarımızı
 Biz Irak'ta görmedik böyle bir komutanı
 Şeyban kabilesinden Müsenna gibisini
 Yalan yok Müsenna büyük bir komutan
 Savaşta, Leys'ten daha da kahraman

Bu mısralar açık bir şekilde Müsenna'yı hem Halid b. Velid'den hem de Ebu Ubeyd'de daha üstün göstermektedir. A'ver, Benu Kays kabilesinden olup ne Şeyban ne de Bekr b. Vail kabilesiyle bir ilgisi yoktur. Hatta onun kavmi konusunda mutaassıp olduğu da söylenmiştir.

Müsenna gerçekten askerî psikoloji açısından çok tecrübeli bir komutandı. Bu konuda bütün asırları geride bırakmıştır.

4. Mücahid Eşlerinin Gösterdiği Tavır

Burada işret etmemiz gereken bir konu da mücahit askerlerin eşleri tarafından ortaya konan tavidir. Müslümanların komutanı onların payına düşen yemeği kendilerine gönderince, kadınlar gelen kimsenin düşman tarafından bir asker olduğunu ve kendilerine karşı saldırıya geçtiğini zannederek bağırmaya başladılar ve çocuklarını bir tarafa bırakıp ellerine aldıkları taşlar ve çadır direkleriyle saldırmaya başladılar. Amr b. Abdulmesih bu konuda, "İşte bu ordunun kadınlarına bu yakışır. Onları zaferle müjdeleyin" ¹⁰⁰⁰ dedi.

İşte bu tavır, İslâmî terbiye ve eğitimin güzelliğine ve Müslüman'ın kendi şahsiyetini nasıl da ortaya koyduğuna en açık delildir. Bu tavrı sergileyenler Müslüman kadınlardı. Onlar erkeklerin olmadığı yeri muhafaza konusunda bu denli bir eğitime sahiptiler. İşte bu durum Irak'ta iki nehir arasında Müslümanları başarıya götürmüştür. Müsenna, komutanlar gönderip belde sakinlerinin, Müslüman idareciye itaatini temin ediyordu. Allah'ın kendilerine verdiği ganimetlerle de düşmanlarına karşı cihada girişip bundan destek alıyorlardı.

5. Mağlup Edilmiş Ordudan Geriye Kalanların İtlaf Edilmesi

Müsenna'nın zafer kazanmış olması, gayesini gerçekleştirmesi konusunda yeterli olmadı. İnsanlar, mağlup olmuş İran askerlerini Sib'e kadar takip etmek istediler. Bunun üzerine Müslümanlar savaştan geriye kalan mağlup düşman kuvveti artıklarının peşine düştüler. Bunlar içerisinde Köprü savaşına katılmış olan kimseler de vardı. Bunların takip edilmesi sonucunda çok sayıda ganimet ele geçirildi. Müslümanlar Sabat'a kadar ulaştılar. Sonra Müslümanlar tekrar Müsenna'nın yanına döndüler.

Burada Büveyt savaşının önemini görmek mümkündür. Çünkü bu savaşta bir zafer elde edilmiş ve bu da Köprü savaşından sonra bir psikolojik zafer kazanılmıştı. Bununla beraber Müslümanlar bütün Sevad bölgesine tekrar hâkim oldular. Daha önceleri Müslümanlar savaş sırasında Fırat'ın öbür yakasına geçmiyorlardı. Fakat artık öbür tarafa da geçip Dicle ile Fırat arasında kalan yerlerde de savaşmaktaydılar. Bütün buralarda at koşturup ne düşman tuzaklarından korkuyorlardı ne de bir engelle karşılaşıyorlardı.¹⁰⁰¹ Büveyt savaşı Şam'daki Yermük savaşına benziyordu.

V. Pazarların Durumu

Müslümanlar Büveyt savaşının akabinde bölgeyi hâkimiyetleri altına almasından sonra Müsenna çeşitli yerleri dolaşmaya başladı. Komutanları değişik bölgelere dağıtarak bölgeyi güvenilir hale getirmek istedi. Bölgede bulunan İran ve Arap düşmanların üzerine seferler düzenledi. Bu seferlerden biri de Hanafis seferidir. Hanafis, insanların uğrak yeri olan büyük bir pazardı. Burası Rebia ve Mudar kabilelerinin denetimi altındaydı. Müsenna buraya saldırıp orayı yerle bir ederek bütün sebzelerine el koydu.¹⁰⁰² Ardından da hemen o günün akşamında köylü toprak zenginlerinin ikamet ettiği Enbar'a yürüdü. O gün şu mısraları söylüyordu:

Biz erken saatlerde Hanafis'te sabahladık

Burası bir mil uzaklıkta bir Kuzaa mahalles

¹⁰⁰¹ Taberi, Tarih, IV, 293.

¹⁰⁰² Taberi, Tarih, IV, 296.

*Bunlar her mahalden gürültü koparan gençler
Yarışmaktalar savaşlarda bütün nesiller
Ne de kötü saldırdık, atlılar yok etmekte
Ve her tepede baskın çıktık
Pazarlarına el koyduk, atlılar keşfe çıkmış dönmekteler
Turlar atmaktalar cimrilerin çevresinde*

Müsenna, köylülerden destek alarak onları yol rehberi edindi ve Buğdaz çarşısını boşaltma konusunda bir proje gerçekleştirdi. Dicle'yi geçerek günün ilk saatlerinde Buğdaz çarşısına vardı. Kılıçla burada bulunanlara karşı bir saldırı gerçekleştirdi ve arkadaşlarını diledikleri şeyi almada serbest bıraktı, fakat sonra altın ve gümüş dışında bir şey almamalarını, aynı zamanda atlarının kaldıramayacağı miktarda eşyayı yüklememelerini söyledi.¹⁰⁰³

Buradaki yerli halk kaçtı ve bu sayede Müslümanlar ellerini altın ve gümüşlerle doldular. Buradan her istediklerini aldılar. Daha sonra buradan ayrılıp Süblahayn nehrinin olduğu yere geldiler. Burası Buğdaz'a 35 km. mesafedeydi. Müsenna, "Ey insanlar! Arzularınızı bir tarafa bırakıp yolculuk için hazırlanın! Allah'a hamd edin, ondan sağlık ve afiyet isteyin! Elinizi çabuk tutun!" dedi. Onlar da bunu yaptılar. Atlarıyla, yaklaşık 60 km. yol kat' ettiler. Bunu gecenin sonunda doğru harekete geçerek gerçekleştirmişlerdi. Müsenna, askerlerin dinlenmeye ihtiyaçlarının olduğunu gördü. Askerler arasında dolaşınca bu konuda fısıldaşmaları işitti. Askerlerden biri, "Bizi ne de hızlı hareket ettiriyorlar..." deyince, Müsenna;

"İyilik ve takva üzere fısıldaşın! Günah ve düşmanlık üzere fısıldaşmayın! İşlerin nasıl gideceğine bakın, anlamaya çalışın ve sonra konuşun! Tehlikeyi haber verecek olan kişi henüz onların şehirlerine varmış değildir. Şayet ulaşırsa onların kalplerine korku girer ve size karşı bir şey yapamazlar. Bilin ki yapılan baskınlar öyle dehşet vericidir ki ansızın kalpleri zayıf düşürür. Şayet muhafızlar sizleri görseler bile sizler iyi atlar üzerinde olduğunuzdan size ulaşamazlar, sizler de böylece karargâhlarınıza yetişirsiniz. Karargâhlarınıza ulaşma konusunda yavaş olunuz. Sizlere yetişirlerse bile Allah'tan mükâfat umarak onlarla çarpışırım. O halde Allah'a güveniniz ve ondan iyilik bekleyiniz. Düşman askerleri sizden fazla olduğu halde Allah (cc) çoğu yerde size yardım etti. Size işler

konusunda ciddi davrandığımı haber vereceğim ki benim istediğim de budur. Resûlullah'm halifesi Ebubekir (ra) bize ikamet yerlerinde fazla durmamamızı ve saldırıları hızlı yapmamızı tavsiye etti. Ayrıca dönerken de hızlı olmamızı söyledi" şeklinde karşılık verdi.¹⁰⁰⁴

İşte bunlar Müsenna'nın savaşa dair anlayışydı. O, derin bir imanla, hesap ve projeler yaparak hareket ediyordu. Her savaş bir bilgiye bir anlayışa ihtiyaç duyar. O, Ebubekir (ra)'ın savaşa dair ender rastlanan dehasını haber veriyor. Müsenna da onunla az bir süre beraber olmasına rağmen onun bu dehasından istifade etmiştir.

Müsenna ayağa kalkıp atlarına binmeleri için orduya emir verdi. Yanlarında rehberleriyle beraber çöller ve nehirler geçerek ilerlediler. Neticede Enbar'a ulaştılar. Köylüler onları ikramlarla karşılayıp selâmette olduklarını haber verdiler. Şayet durumları iyiye giderse onlar için iyilik ve yardımda bulunacaklarına dair vaatte bulundular. Onlardan biri o esnada şu şiiri okudu:

Müsenna'nın büyük savaşları var
Bütün insanlık buna şahit olmutu öyle bir birlik ki
Kisra ondan ürkmüş, dağlar sarsılmış halde
Müslümanlar ne de cesaretli
Onların tecrübelerinde nice ibretler var
Sel yatakları onun izlerini takip etti
İşler de onu izledi

Müsenna b. Harise Irak'ın kuzeyinden güneye doğru hareket ederek bir ucundan diğer ucuna ülkeyi dolaştı. Sonra da Kebas üzerine yürüdü. Burası Tağlip kabilesinin elindeydi. Tağlipliler burayı hemen boşaltıp kaçmaya başlayınca Müslümanlar onları takip ettiler. Arkalarından yetiştirip birçoğunu öldürdüler. Daha sonra da Sıffin'de bulunan Tağlip ve Nemr kabilelerinin üzerine yürüdüler.¹⁰⁰⁵

Müsenna, Büveyt'ten sonra meydana gelen bütün savaşlarda liderdi. Öncü birlikleri başında Huzeyfe b. Mihsan el-Galfani, sağ ve sol kanatlarda da Şeyban kabilesinden olan Nûman b. Avf b. Nûman ve Matar eş-Şeybani bulunuyordu. Bu saldırıların birinde Müslümanlar Tikrit'te düşman kuvvetlerinin suda yüzdüklerine şahit oldu. Bu esnada çok sayıda

¹⁰⁰⁴ et-Tarik ila'l-Medain, s. 457.

¹⁰⁰⁵ Hareketü'l-Fethi'l-Islami, s. 78.

esir ve ganimet ele geçirildi. Daha sonra bunlar Enbar'a nakledildi. Müsenna da Enbar'a döndü ve Fûrat b. Hayyan ile Uteybe b. Nehhas'ı Sıffin'e, Tağlib ve Nemr Arapları üzerine saldırılar gerçekleştirmeleri için görevlendirdi. Enbar'a da kendi yerine Amr b. Ebu Selma el-Hüceymi'yi bıraktı ve kendisi Sıffin'e doğru yola çıkan iki komutanı takip etti.

Sıffin'e geldiklerinde Müsenna iki komutandan ayrıldı. Sıffin halkı bölgeyi terk edip Fırat'ı geçerek Cezire'ye sığındı ve burayı sığınma merkezi edindiler. Tağlib ve Nemr kabileleri dayanışma içerisine girmişlerdi. Fûrat ve Uteybe onları takip edip neticede onlardan bir grubu suya atmayı başardı. Bunlar imdat çılgınlıkları atmaya başladı. Fûrat ve Uteybe insanları, onları bu şekilde cezalandırma konusunda teşvik ettiler ve hatta "Ateşte boğulasınız" diyerek cahiliye döneminde bunların yaptıkları bir zulmü hatırlattı. Bunlar cahiliyede Bekr b. Vail kabilesinden bir topluluğu ormanlık bir alana atarak ateşte yakmışlardı. Düşmanlarını Fırat'ta boğduktan sonra her iki komutan daha sonra Müsenna'nın yanına döndü. Bu haber Medine'deki halife Ömer (ra)'a ulaşınca her ikisinin de Medine'ye gelmesi içi haber gönderdi. Ömer bütün askerlerini takip eder onlara dair haberler isterdi. Ömer (ra) meseleyi tahkik için adamlar görevlendirdi. Neticede "Ateşte boğulasınız" sözünü herhangi cahili bir intikam düşüncesiyle söylemediklerini, bunu bir darb-ı mesel olmasından dolayı söylediklerini haber verdiler. Ömer (ra) onlardan bu konuda yemin etmelerini istedi. Onlar da bunu sadece bir darb-ı mesel olarak söylediklerini bununla da İslâm'ı aziz kılmak istediklerini ifade ettiler. Bunun üzerine Ömer (ra) onları doğruladı ve Irak'a göndererek Sa'd b. Ebi Vakkas'a katılmalarını söyledi. Ömer (ra) toplum ahlâkının korunmasına ve fesada izin verilmemesi konusunda oldukça sıkı davranırdı.¹⁰⁰⁶

Müsenna, Büveyt günü Allah'ın yardımıyla Müslümanlarla beraber büyük zaferler elde etmişti. Ardından da Irak'ın kuzeyinde yer alan pazaryerlerine sefer düzenleyip ahalisini oradan kovdu. Allah (cc) ona yüksek bir askerî kişilik bağışlamıştı. Bunu bütün derinliğiyle icra ediyordu. Ülkeyi kuzey ve güneyiyle baştanbaşa dolaşmıştı. Müsenna harp taktiklerinin hepsini buralarda tatbik etmişti. Bu taktikler, İran kralını halkı önünde perişan etmeye yetti. İranlıların, artık saldırıda bulunacağı konusunda kendi krallarına olan güvenleri sarsıldı. Ona artık gücünü yitirmiş ve acınacak bir halde bakıyorlardı.¹⁰⁰⁷

1006 Neccar, Raşid Halifeler, s. 132.

1007 et-Tarik ile'l-Medain, s. 467.

VI. İranlıların Tekrar Toplanması

Bu hadiselerden sonra İranlı komutanlar ve ülkelerinin ileri gelenleri kendi aralarında toplanarak Rüstem ve Firuzan'a şunu söylediler:

"Aranızdaki bu ihtilâf nereye kadar gidecek? Görüldüğü üzere İran halkını zayıf düşürdünüz ve onları düşmanlarınıza yedirdiniz. Ey komutanlar! Allah'a yemin olsun ki bu zayıflık ancak sizin yüzünüzden oldu. Sizler İran halkı arasına ayrılık düşürüp onları düşmanlarına karşı geri bıraktınız. İran halkı sizin bu şekilde hareket etmenize izin vermeyecek ve böyle devam ederseniz halkı helâke sürüklersiniz. Ne düşünüyorsunuz? Allah'a yemin olsun ki böyle giderse bize helâkten başka bir şey getirmeyeceksiniz. Buğdaz, Sabat, Tikrit derken Medain'de de helâke uğradık. Allah'a yemin olsun ki, ya bir araya gelir beraber hareket edersiniz ya da birileri halimize gülmeden önce biz sizin hakkınızdan geliriz. Şayet sizi öldürmekle helâk olmayacağımızı bilseydik bir saate kalmadan sizi öldürürdük. Şayet bundan vazgeçmezseniz sizleri helâk ederiz ve sonra da biz helâk oluruz. Sizden umut bekliyoruz."¹⁰⁰⁸

Bu sözlerden sonra Rüstem ile Firuzan kalkıp Kisra'nın kızı Buran'a gittiler. Ona, Kisra'nın eşlerine ve cariyelerine haber göndermesi ve buraya gelmesi konusunda yazı yazmasını söylediler. Hepsi de orada toplandı. Onları erkeklere teslim edip işkence yapmasını söylediler. Bununla Kisra'nın erkek çocuklarını öğrenmek istiyordu. Fakat bir erkek çocuk bulamadılar. İçlerinden biri sadece ismi "Yezdicerd" olan bir erkek çocuğun geride kaldığını söyledi. Bu erkek çocuk Şehriyar b. Kisra'nın oğluydu. Annesi de Badurya halkındandı. Bunun üzerine haber gönderip çocuğu istediler. Annesi, çocuğun amcası olan Şireveyh, bütün erkek çocukları öldürdüğü sırada onu saklayıp İstahr'a, dayılarının yanında göndermişti. Bunu kimse tahta göz dikmesin diye yapmıştı. Şireveyh, kardeşi Şehriyar'ı da öldürmüştü Bu da Kisra'nın Şirin adlı eşindendi. Bu kimse adı geçen Yezdicerd'in babasıydı. Annesi sıkıştırılınca yerini söylemek zorunda kaldı. Neticede alınıp getirildi. Bu erkek çocuk Sasani ailesinden geriye kalan tek erkek çocuktur. Onu konuşturduklarında yirmi bir yaşında olduğunu öğrendiler. Herkes onun yanında birikti ve bütün İran halkı bu sayede rahatladı. Ona yardım ve itaat edecekleri konusunda söz verdiler. Bunu Müslümanlara karşı bir çıkış yolu olarak gördüler.

¹⁰⁰⁸ Taberi, Tarih, IV, 300.

III. Yezdicerd, Rüstem ve Firuzan'ın yardımıyla saltanatını yürütmeye başladı. Her bölgeyi ve sınırları yeniden bir düzene kavuşturmaya çalıştı. Kisra'ya ait olan ordugâh şehirleri tekrar ıslaha koyuldu ve ıslah ettiği yerleri Hire, Enbar ve Übülle şeklinde isimlendirdi.¹⁰⁰⁹

VII. Ömer (ra)'ın Müsenna'yı Yönlendirmesi

Müsenna'ya III. Yezdicerd'in harekete geçtiği konusunda casuslar haberler getiriyordu. Müsenna vaziyeti ve yapacağı hücumları Ömer (ra)'a haber verdi. O da bunları takdirle karşıladı. Mektup daha Ömer (ra)'a ulaşır ulaşmaz Sevad bölgesinin kâfirleri, anlaşmalarını bozup Müslümanlara karşı çıktılar. İranlılar onlara yardım göndermede gecikmediler. Zimmî halkı da Müslümanlara karşı isyana sürüklediler.

Müsenna bu durumu görünce kuvvetlerini muhafaza yerine ileriye salmaya karar verdi. Bu durumun devamına engel olmak için kendisi bir grup askerle Zu-Kar'a yerleşti ve diğer askerlerini de Taff'a indirdi. Ömer (ra) çok temkinli hareket edilmesini isterdi. Bu esnada ona mektubunu ulaştırdı: "Evet Acemlerin olduğu yerden uzaklaşarak suların bulunduğu yerlere gidin. Sular aranızda sınır teşkil edecektir. Sadece Rebia, Mudar ve onlarla anlaşmalı olanları çağırarak yetinmeyin! Her kim yardım edebilecekse onları çağırın. Atlı olsun piyade olsun bildiklerinizi çağırın. Şayet çağırarak gelmezlerse onları siz gidip toplayın! Sizler Arapları sıkı davranmaya ve işi sağlam tutmaya sevk edin! Onların ciddiliğine karşı siz de aynı ciddilikle karşılık verin! Emrim sana ulaşınca kadar bir grup Arab'ı sınır yerde tut."

Müsenna, Zu-Kar'a indi. Müslümanları da Cül, Şıraf ve Guza'nın değişik yerlerine dağıttı. Askerleri suların olduğu vahalara baştanbaşa Guza'dan Katatiye'ye kadar dağıttı. Buralarda bir olay esnasında birbirlerine destek olacaklardı. Birbirlerini gözetip tetikte olacaklar ve âni toparlanmalar yapacaklardı. İranlılar birliklerini belli bir düzene soktuktan sonra heybet içerisinde gelmeye başladılar. Müslümanlar ise bir aslanın yemi üzerine atılacağı sırada beklediği bir tarzda bekliyorlardı. Komutanları onları zorla tutuyordu. Çünkü Ömer (ra)'ın gönderdiği mektubun gereğini hemen yerine getirmek istiyorlardı. Bu hadise Miladi 635 yılının ocağında oldu. Ömer (ra) şunu söylemişti:

¹⁰⁰⁹ Taberi, Tarih, IV, 301.

“Allah’a yemin olsun ki İran krallarını Arap krallarıyla vuracağım.” Sonra da değişik kabile ve köylere mektuplar yazdı. Bu da hac mevsimi esnasında oldu. Bunun üzerine kabileler gruplar halinde Mekke ve Medine civarından gelmeye başladılar. Gelenler arasında Irak’a yakın yerlerde oturan kabileler de vardı. Medine’de çok sayıda insan birikti. Haccın bitişine denk gelmesi insan sayısında artışı sağladı. Irak bölgesine yakın olan bazı kabileler direkt Mūsenna’nın yanına gitmişlerdi. Ömer (ra) bu iş için, şair, kabile reisi, hatip ve lider olarak kim varsa göreve çağırırdı. Halkın ileri gelenlerini bu işin içene çekmek istedi.¹⁰¹⁰

¹⁰¹⁰ et-Tarik ile'l-Medain, s. 471.

KADİSİYE MEYDAN SAVAŞI

Ömer (ra) İranlıların yığınlar halinde hazırlandığını ve bunların Irak'ta sayıları bir avuç olan Müslümanların kökünü kazımak istediğini görünce işe daha büyük bir önem verdi ve insanların zorunlu şekilde orduya katılması konusunda emir verdi. Çünkü durum bunu gerektiriyordu. Bu yüzden Müsenna'ya çevresine göz gezdirmesini ve savaşabilecek durumda olan kabileleri tespit etmesi emrini verdi. İnsanların itaat ederek veya zorla kendisine gönderilmesini istedi.

Ömer (ra)'ın bu talebi zorunlu askerlik demektir. İslâm'da bunu ilk yapan Ömer (ra) 'dır. Bu yüzden "İslâmî Askerlik" adlı kitabın yazarı olan Muhammed Ferec'in dediği şeyin bir hükmü kalmıyor. Çünkü o, zorunlu askerliğin Emeviler zamanında ortaya çıktığını söylemiştir. İşte görüldüğü üzere bu emri ilk veren Ömer (ra) 'dır.

Mü'minlerin Emiri'nin mektubu Müsenna'ya ulaşınca emri derhal uyguladı. Bunun için proje çizdi ve harekete geçti. Ömer (ra) valilerin gönderdiği mektuplarda silah, at ya da başka bir şeyle yardım yapabilecek olan herkesin Müsenna'ya katılması haberini gönderdi. Onlara, zorunlu askerliği yürürlüğe koymaları konusunda emir verdi. Aynı zamanda kendisine yeni askerler gönderilmesini ve bunları Irak'a göndereceği haberini gönderdi. Yezdicerd'in başa geçmesiyle İran bölgesinde durum değişmişti. Durum şöyleydi:

—Ülke içinde istikrar sağlanmış ve halk kralın etrafına toplanmıştı. Halk huzura kavuşmuş, idarecilerine güvenmeye başlamış ve itaat ve destekte bulunma sözü vermişti.

—İranlılarsa genel seferberlik ilân edip eli silah tutan herkesi askere aldılar. Bunları Müslümanların fethettikleri bölgelere dağıttılar.

—Son olarak da halkı Müslümanlara karşı bir olmaya çağırdılar. Bunun neticesinde de zimmî halk ahitlerini bozdu ve nankörlük etti, isyana kalkıştı.

Müslümanların durumu ise şundan ibaretti:

—Müslümanlar kendilerini koruyabilmek için fethettikleri yerlerde Acemlerin karşısından geri çekilme kararı aldılar.

—İranlıların ve Müslümanların bulunduğu yerlerin sınırında yer alan suların civarına dağılmaları. Müsenna Zu-Kar'a indi. Bazı askerler de Taff'a indiler. Irak bölgesinde ihtiyaç anında birbirlerine rahat ulaşabilecek tarzda bir dağılım gerçekleştirdiler.

—İranlıların zorunlu askerliği ortaya çıkarması Müslümanların da bunu zorunlu hale getirmelerini gerektirdi.¹⁰¹¹

I. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Irak Bölgesi Baş Komutanı Olarak Tayin Edilmesi

Bu, Irak bölgesinde fetihlerin üçüncü merhalesi olup Sa'd b. Ebi Vakkas'ın buradaki cihada hicri 14 senesinde genel komutan tayin edilmesiyle başlamıştır. Hicri 14 yılı girdiği sırada Ömer (ra) askerlerini İranlılara karşı cihada teşvik ediyordu. Ömer (ra) bu yılın Muharrem ayının ilk gününde orduyla beraber hareket ederek Medine'den yürüyerek Sırar¹⁰¹² denen bir suyun kenarına geldi. İranlılarla bizzat savaşacağına dair azmetmişti. Medine'de yerine Ali (ra)'ı bırakmıştı. Yanında Osman (ra) ve sahabenin ileri gelenleri vardı. Sonra da kendisinin savaşa gitmesi konusunda istişare için bir meclis oluşturdu ve insanların namazda toplanmalarını istedi. Haber gönderip Ali (ra)'ı Medine'den getirtti. Onlara istişare ettiğinde Abdurrahman b. Avf dışında herkes, Irak'a gitmesi yönünde görüş belirtti.

Abdurrahman, "Senin yaralanman ya da öldürülmen durumunda Müslümanların diğer bölgelerde zayıf düşeceğini düşünüyorum. Yerine birini gönderip Medine'ye dönmen daha uygun olur" dedi. Ömer (ra) onun söylediklerini tasvip etti. İnsanlar da Abdurrahman'ın görüşünü benimsediler. Ömer (ra), "Peki Irak'a kimi göndermemi uygun görürsün?" diye sorunca, "Sen onu biliyorsun" dedi. Ömer (ra) onun kim ol-

¹⁰¹¹ Hareketu'l-Fethi'l-İslami, s. 80.

¹⁰¹² Bu su, Medine'ye üç mil mesafede yer almaktadır.

duğunu sorunca “O, zincirlerini kırmak üzere olan bir aslan misâli duran Sa’d b. Malik ez-Zuhri (Sa’d b. Ebi Vakkas)dır” dedi. Ömer (ra) bunu güzel karşıladı ve Sa’d b. Ebi Vakkas’ı Irak bölgesinin genel komutanı olarak görevlendirdi.

1. Ömer (ra)’ın Sa’d b. Ebi Vakkas’a Tavsiyesi

Sa’d b. Ebi Vakkas, Medine’ye gelince Ömer (ra) onu Irak’taki savaş için görevlendirdi ve ona şunu söyledi:

“Ey Sa’d, ey Büheyboğulları’nın Sad’ı! “Resûlullah’ın dayısı, onun sahabisi” demeleri seni gurura itmesin! Kötülük kötülükle silinmez. Ancak iyilikle silinir. Hiç kimse Allah’a nesebiyle yaklaşılamaz, ancak ona ibadet ve itaatle yaklaşabilir. Allah katında insanların güçlü olanları da zayıfları da eşittir. Allah (cc) onların Rabbidir. Onlar, ancak hidayete erişme noktasında birbirlerinden üstün olabilirler. Allah katındakine de ancak O’na itaat etmekle erişebilirler. Resûlullah (sav)’in, gönderilip de Allah katına alınıncaya dek, üzerinde durduğu işi iyice anla ve ona sıkıca yapış! Bunların sana nasihatlerimdir. Şayet bunlardan yüz çevirirsen hüsrana uğrayanlardan olursun.”¹⁰¹³

Bu, Râşid halife Ömer (ra)’ın yaptığı veciz bir konuşmadır. Ömer (ra), Sa’d b. Ebi Vakkas’ın kendisini zaafiyete düşürecek yöne işaret etmişti. Bu da onun, kendisini Resûlullah (sav)’e yakın görüp diğer Müslümanlara karşı bir üstünlük hissi içine girmesi durumuydu. Müslümanların bu hayatta kendisiyle yücelebileceği şey şudur: Allah (cc) onların Rabbidir. Onlar da ancak hidayete erişmiş olma derecesiyle birbirlerinden üstün olabilirler. Allah katındakini ancak O’na itaat etmekle elde edebilirler. Bu da nefislerdeki hastalıklardan uzaklaşmış olma ile elde edilen bir afiyettir. Ömer (ra) sanki “Kullar ancak günahlardan uzaklaşmak, takvaya erişmek ve O’na itaat etmekle birbirlerinden üstün olabilirler” demek istiyordu. Allah (cc) bunları iyilerden olmak için bir kıtas kılmıştır: “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, takva ehli korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”¹⁰¹⁴

¹⁰¹³ Taberi, Tarih, IV, 306.

¹⁰¹⁴ Hucûrat, 49/13.

Bu kıstas, adalet ve merhamet dolu bir kıstastır. Her Müslüman buna, imkânı dahilinde Allah (cc) 'dan rızasını ve âhiret mutluluğunu talep ettiğinde ulaşabilir. Ömer (ra) sonra da Resûlullah (sav)'in üzerinde durduğu meseleye dikkat çekmişti ki, bu da dine sımsıkı sarılmak ve onu insanlara tatbik etmeye çalışmaktır.

2. Bir Başka Tavsiye

Ömer (ra), Sa'd b. Ebi Vakkas'ı uğurlamak istediği sırada ona bir başka tavsiyede daha bulundu. Ona şunları söyledi:

“Ben seni Irak'taki savaşa komutan olarak tayin ettim. Tavsiyelerime sımsıkı sarıl! Sen zor ve istenmeyen bir işe gitmektesin. Bundan ancak hakka sarılmakla kurtulabilirsin. Kendini ve yanında bulunanları hayra alıştır. Hayırla başla! Bil ki her şeyin bir hazırlığı vardır. Hayrı da sabırla elde et! Sana isabet eden zorlukları sabırla yen ki sende Allah korkusu oluşsun. Bil ki Allah korkusu şu iki şeyle ortaya çıkar: O'na itaat etmek ve mâsiyetten kaçınmak. O'na dünyadan yüz çevirerek ve de âhireti severek itaat eden kimse tam itaat etmiş olur. Kim de O'na karşı isyana düşmüş ve dünyaya meylederek bunu yapmışsa tamamen kaybedenlerden olmuştur.

Kalplerde Allah'ın inşa ettiği hakikatler vardır. Bunlardan bazıları gizli bazıları da açıktandır. Bunun açıktan olanı, hak konusunda yerilse de Allah'a hamd etmektir. Gizli olanına gelince, hikmetin, kalbinden gelip dilinde ortaya çıkmasıdır. İnsanları sevmektir. İnsanları sevmekten uzak durma! Çünkü nebiler Allah'tan insanları sevmeyi talep etmişlerdir. Allah (cc) bir kulu sevdiğinde onu başkalarına sevdirebilir. Şayet bir kula buğz ederse onu başkalarına buğz ettirir. Seninle beraber, sana işinde yol gösteren insanlar nazarında ne derecede olduğunu göz önünde bulundurup Allah katındaki derecene bak!”¹⁰¹⁵ Bu konuşmada çok faydalı ifadeler bulunmaktadır. Şöyle ki:

—Hakka sarılmak Müslüman'ı zorluklardan kurtarır. Kim hakka sarılırsa Allah (cc) ile olur. Kim de Allah ile olursa, O da destek ve yardımla onunla olur. Bu durum da Müslüman'a, zorluklar ve darlıklar anında, işlerin kötüye gittiği bir anda güç temin eder. Bununda yanında mânen huzura kavuşur ve bundan ancak hakka söz ve fiiliyle sarılan kimseler istifade eder. Bunun tam tersini yapan da çeşitli şüphe ve acılar

içine düşer. Bu da vicdan azabı, insanlara karşı hesap verme korkusu ve gelecekte nelerin başına geleceğini bilmemekle karşılaşma şeklinde ortaya çıkar.

—Ömer (ra)'ın hayra giden yolun sabırda olduğunu belirtmesi, hayır yollarının süslerle döşenmediğini ifade etmektedir. Aksine bu yol, zorluk ve dikenlerle doludur. Bu yolda yürümek büyük bir cihadı gerektirir. Bu yola girenin sabrı kuşanması gerekir. Aksi takdirde yolda kalır.

—Onun, Allah'tan korkmanın ancak O'na itaat etmek ve isyandan kaçınmakla mümkün olduğuna işaret ettiğini görmekteyiz. Bunu temin edecek olan yolun, dünyadan yüz çevirmek ve âhireti sevmekle olacağını belirtmiştir. O'na karşı mâsiyete götürecek olan şey de dünyayı sevmek ve âhiretten de yüz çevirmektir.

—Sonra da kalbin bazı hakikatlerinin olduğunu belirtmektedir. Bunlardan bazılarının gizli bazılarının da aleni olduğunu ifade etmiştir. Buna da insanlara öfke ve sevgi anında hakla muamele etme örneğini vermiştir. İnsanların övgüsü kişiyi hakkı tatbik etmekten alıkoymamalıdır. İnsanı yermeleri de zulmetmeye ve haktan yüz çevirmeye sevk etmemelidir.

—İnsanın kalbindeki gizli hakikatleri zikretmiş ve bunun alâmetlerinin de Müslüman kişinin kalbinden gelen hikmetin diliyle ortaya çıkması olduğunu söylemiştir. Kişinin Müslüman kardeşleri arasında sevilen biri olması gerektiğini belirtmiştir. Allah'ın bir kulu sevmesinin, Müslümanların o kimseyi sevmesi dercesine bağlı olduğunu söylemiştir. Çünkü Allah (cc) bir kulunu sevdiğinde onu kullarına sevdendir. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) cennetle müjdelen biri olduğu halde eğer bu şekilde nasihatlere ihtiyacı varsa, bizim gibi İslâm'ı anlamada eksikleri olanların durumu ne olur acaba?

3. Ömer (ra)'ın Konuşması

Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) beraberindeki dört bin mücahitte Irak'a doğru yola çıktı. Bir rivayete göre de altı bin kişiyle yola çıkmıştır. Ömer (ra) Sırar mevkiinden A'vas'a¹⁰¹⁶ kadar onlara eşlik etti. Ömer (ra) sonra kalıp şu konuşmayı yaptı:

“Allah (cc) sizlere misaller vermektedir. Sizlere, kalpleriniz dirilsin di-

¹⁰¹⁶ A'vas, bir vadi olup Irak yolu üzerindedir. Bugün Medine havaalanı olarak kullanılmaktadır.

ye sözler söylemiştir. Kalpler göğüslerde ölü haldeydi, fakat Allah (cc) kendi ilmiyle onları diriltti. İnsanlar bundan istifade etsinler. Adaletin bazı alâmetleri vardır. Bunlar, hayâ, cömertlik, kolaylık sağlama ve durumu yumuşatmadır. Bunun sonucu da rahmettir. Allah, her iş için bir kapı açmıştır. Her kapı için de bir anahtar var etmiştir. Adaletin kapısı ibret almak, anahtarı da zühddür. İbret ise ölüleri hatırlamak suretiyle ölümü göz önüne getirmektir. Önden ameller işleyerek ona hazırlık yapmaktır. Zühd, hakkı bulup bunu her hak sahibine vermektir. Bu konuda da hiçbir kimseye de yapmacık hareketler yapmamaktır. Sana yeten şeyle yetin. Şayet bununla iktifa etmezsen artık hiçbir şey sana fayda vermez. Muhakkak ki sorumluluk konusunda Allah'la aranızda yer almaktayım ve O'nunla aramda başka kimse yok. Allah (cc) kendisine dua etmemi gerekli kılmıştır. Şikâyetlerinizi bana iletin. Şayet buna gücü yetmeyen olursa bunu bana iletecek biriyle göndersin ve ona hakkını hemen veririz."¹⁰¹⁷

4. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Irak'a Ulaşması ve Müsenna'nın Vefat Etmesi

Sa'd b. Ebi Vakkas, Necid'de "Zerud"¹⁰¹⁸ denen mevkie ulaştı. Ömer (ra) ona dört bin asker daha gönderdi. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) da Necid'de yedi bin asker daha temin etti. Müsenna bu sırada onu Irak'ta on iki bin askerle bekliyordu.

Sa'd b. Ebi Vakkas, İranlılarla aralarında kesin bir nokta koyacak olan savaş için hazırlıklar yapıyor ve Ömer (ra) 'den gelecek olan emri bekliyordu. Ömer (ra) bu savaşa çok önem verdi. Yanına almadığı bir lider, şair, hatip ve güçlü hiç bir adam kalmadı. Onları insanların önünde topladı.¹⁰¹⁹ Sa'd b. Ebi Vakkas, Zerud'da ordusuyla beraber beklerken Müsenna çok tehlikeli bir hastalığa yakalandı.

Rivayet göre Köprü savaşı gününde aldığı yara sağlığını tehlikeye sokmuştu. Bundan aşırı derecede acı hissediyordu. Yanındaki askerlere komutan olarak Beşir b. Hassasiye'yi tayin etti. Müsenna kardeşini çağırdı ve vasiyetini yapıp onu Sa'd'a ulaştırmasını söyledi. Sonra Müsenna ruhunu Allah'a teslim etti. O aydınlatıcı mum, ışık saçan güneş sönmüştü. O nur ki bütün Irak bölgesini fetihlerle doldurmuştu.¹⁰²⁰

¹⁰¹⁷ Taberi, Tarih, IV, 308.

¹⁰¹⁸ Zerud, Irak hac yolu üzerinde olup Sa'leb ve Huzeyme kabilesine ait kumluklardır.

¹⁰¹⁹ A.y.

¹⁰²⁰ Ahmed Adil Kemal, Kadisiye, s. 29.

Sa'd b. Ebi Vakkas'a şu vasiyeti yapmıştı: "Düşmanın, Müslümanların bulunduğu yere kadar gelip de savaşmasına izin vermeyin! Onlarla aranızda sınır teşkil eden yerde savaşın! Şayet Allah (cc) Müslümanları zafere ulaştırırsa geride kalanlar onlarındır. Şayet birlik bir çarpışmayı kaybederse, hemen bir diğer birliğe katılsın. Bu durum Müslümanlara cesaret verecektir. Savaş, Allah (cc) bir saldırı fırsatı verinceye kadar böyle devam edecektir.¹⁰²¹ Müsenna'nın son değerlendirmeleri Ebubekir (ra)'ın son değerlendirmelerine benzemektedir. Her ikisi de bu dünyadan ayrılırken fetihlere devam eden Müslümanları düşünmüşler ve onlara vasiyetlerde bulunmuşlardır.

Ebubekir (ra) vefat ederken Ömer (ra)'a, insanları toplayıp Irak'a gönderilmesini vasiyet etmişti. Müsenna vefat ederken kendi savaş tecrübesini aktarıp yeni komutan Sa'd b. Ebi Vakkas'ı Irak'taki savaş için yerine varis olarak bırakıyordu. Bu konuda çok düşünmüş ve Sa'd'a vasiyetlerde bulunmuştu. Müsenna'nın görüşleri Sa'd b. Ebi Vakkas'a ulaştıca ona rahmet okudu ve Müsenna'nın yerine kardeşi Muanna b. Harise'yi atadı ve ailesine hayırlar diledi.¹⁰²²

Burada gözden kaçırmamamız gereken bir husus da Müsenna'nın, eşi Selma bint Hafsa'ya, Sa'd b. Ebi Vakkas'la evlenmesini söylemiş olmasıdır. Muanna onu Sa'd b. Ebi Vakkas'a götürdü. Sa'd onu nişanladı ve iddet süresi bitince de onunla evlendi. Müsenna, vefatından sonra eşinin İslâm'ın büyük bir komutanı ve cennetle müjdelenmiş olan biriyle evlenmesini söylemesi ona bir iyilik değil midir? Bu, benzeri az görülen bir vefadır. Ya da eşinin savaş tecrübesi fazladır ve de zeki ve akıllı biri olup Müslümanların bundan istifade etmesini istememiş midir? Bunlar ihtimal dâhilindedir. İşte bunlar dosdoğru olan bir neslin üzerlerinde taşıdıkları büyük ve faziletli özelliklerdir.

Bizim işaret etmemiz gereken bir husus da Muanna'nın bu vasiyeti ulaştırmadan önce ortaya koyduğu bir tavidir. Bu da onun şu mâlumatı öğrenip durumu komutanına haber vermesiydi: İran komutanlarından biri olan Azazmur, Kabus b. Kabus b. Münzir'i, Kadisiye'ye gönderip ona şunu söyledi: "Arapları çağır ve ataların gibi ol." (yani daha önce İranlılara valilik yapan ataların) Bu adam Kadisiye'ye gidip daha önce Nû-

1021 A.y.

1022 Taberi, Tarih, IV, 313.

man'ın kendileriyle yakınlaşma kurup sözleşme yaptığı gibi Bekr b. Vail kabilesiyle bir anlaşma yaptı. Bu haber Muanna'ya ulaşınca geceleyin Zu-Kar'da yola çıktı. Haberi gerekli yere ulaştırıp tekrar Zu-Kar'a döndü.¹⁰²³

5. Sa'd'ın Irak'a Doğru Yola Çıkması ve Ömer (ra)'ın Vasiyeti

“Mü'minlerin Emiri Ömer (ra) 'den Sa'd b. Ebi Vakkas'a;

İranlılarla Müslümanlar arasında hâkimiyet konusunda kesin bir çizgi koyacak olan savaşa hazırlık yapması için Zerud'dan Irak'a hareket etmesi emri geldi. Emirde şu tavsiye de vardı: Sana ve yanında bulundan askerlere Allah'a karşı takvalı olmayı emrediyorum. Şüphesiz ki Allah'a karşı takvalı olmak düşmana karşı sayı ve güç konusunda en yüce özelliktir. Sana ve askerlerine günah ve isyandan son derece uzak durmanızı emrediyorum. Bu konuda düşmanlarınızdan daha da önde olacaksınız. Çünkü askerlerin günaha düşmesi düşmandan daha da korkulacak bir husustur. Şüphesiz ki Müslümanlar, düşmanlarının Allah'a karşı günaha düşmeleri sebebiyle zafer elde ederler. Şayet böyle olmasaydı onlara gücümüz yetmezdi. Çünkü sayımız onlarınki kadar değildir

. Şayet mâsiyete düşme konusunda eşit olursak bu durumda bize karşı güçlü duruma gelirler. Biz onları kuvvet ya da çokluğumuzla yenecek değiliz. Biliniz ki seferiniz esnasında sizlere eşlik eden melekler vardır ve yaptıklarınızdan haberdardırlar. Onlardan hayâ edin! Allah yolundayken mâsiyete düşmeyin! “Düşmanımız bizden kötüdür ve biz günah işlese de onlar bize hâkimiyet sağlayamazlar” demeyin. Nice kavimler vardır ki Allah (cc) onlara kendilerinden daha şerli kimseleri musallat etmiştir. Nitekim Allah (cc) Beni İsrail'e, Allah'ı öfkeliendirmelerinden dolayı Mecusi kâfirleri musallat etti. Bunlar onların evlerine kadar girdiler. Bu vaad gerçekleşen bir vaad idi. Kendiniz için düşmanınıza karşı Allah'tan zafer talep edin! Bunu bizim için de kendiniz için de isteyin! Seferiniz sırasında Müslümanlara şefkatli davranın. Yolculuğunuz sırasında onlara fazla yüklenmeyin! Onlara karşı şefkat gelecek olan bir yerden de kendilerini alıkoymak suretiyle kusurlu davranmayın! Bunu düşmanlarıyla karşılaşınca kadar devam ettirin! Çünkü onlar belli bir yerde ikamet eden, atları üzerinde nefeslerini tutmuş halde bekleyen bir düşmana doğru gitmekteler. Yanında bulunanları bir gün boyunca istirahat ettir. Böylece kendilerine gelirler. Silahlarını ve yiye-

ceklerini dinlenme esnasında indirsinler. Onların bulunduğu yere ne kendileriyle anlaşma yaptığınız ne de zimmîlerden kimse girmesin! Arkadaşlarından da ancak güvendiğin kimseler girsinler. Onları hiçbir şeyden mahrum bırakma, çünkü onların bir hürmeti ve zimmeti söz konusudur. Sizler onlarla imtihan edilmektesiniz. Aynı zamanda onlara karşı göstereceğiniz sabırla da imtihan edileceksiniz. Size karşı sabredenlere vefakâr davranın! Sizler anlaşma yaptığınız kimselere zulmetmekle düşmana karşı zafer elde edemezsiniz. Düşman toprağına ayak bastığın andan itibaren casuslar edin! Düşmanı hafife alma! Yanında, Araplardan sözüne güveneceğin ve dinleyeceğin kimseler bulunsun! Bil ki her ne kadar bazen doğru da söylese yalancıların getireceği haber sana fayda vermez. Hilekâr seni gözetir, senin için gözetmez. Düşman arazisine yaklaştığınız sırada, haklarında bol miktarda mâlumat elde etmeye çalış! Geceleri kontrol amacıyla müfrezeler gönder. Bunlar, kendilerine yardımın ulaşmasını engeller. Bu sayede onların açıklarını öğrenmiş olursun. Görüş sahiplerinin dediklerine kulak ver! Arkadaşlarının zorluklarını da gider. Atlıların önde olması konusunda onları görüşleriyle baş başa bırak!

Düşmana ilk karşı koyacak olanlar senin görüşünle belirlenmiş güçlü kimseler olsunlar. Müfrezeler mücahit kimselerden ve cihada sabredenlerden olsunlar. İnşallah kendi arzularına göre hareket etmezler. Böyle yaparlarsa senin görüşün bir fayda vermez ve bir şey de yapamazsın. Göndereceğin müfrezeler zayıf ve korkak kimselerden olmasın. Düşmanla karşı karşıya geldiniz anda öncü müfrezeleri yanına topla ve onlara karşı tuzaklar hazırla, gücünü topla! Şayet imkân varsa savaşı ilk başlatan sen olma ki, düşmanın eksik ve zayıf noktalarını ve nasıl savaştıklarını görebilesin, bulunduğu yeri tam anlamıyla tanıyabilesin! Bu sayede düşmanın sana yapacağını sen ona yapar, askerlerini iyice korur ve gücünü tamamen toplarsın! Sana bir esir getirildiğinde şayet aranızda bir sulh yoksa boynunu vur ki bu sayede hem senin hem de Allah'ın düşmanlarını korkutmuş olasın. Allah senin ve beraberinde olanların yardımcısıdır. Size düşmanlarınıza karşı zafer verecek olandır. Yardım istenecek O'dur."¹⁰²⁴

Bu, çok faydalı konuları içeren büyük bir konuşmadır. Ömer (ra)'ın büyüklüğünü anlatan önemli hususları açıklamaktadır. Savaş programına dair onun büyük tecrübeleridir. Bütün yönlendirmelerinde ve tavsiyelerinde ilâhi yardım ve destek açık şekilde görülmektedir. Bu tavsiyelerin içerdiği bazı önemli ilkeleri şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1024 Muhammed Reşid Rıza, Faruk, s. 119.

—Her durumda, düşmana karşı ilk silah olması hasebiyle askerlere Allah'a karşı takva ve itaatin emredilmesi. İlk düşmanın günah olduğu konusunda tembihte bulunulması. Bundan sonraki düşmanın kâfir savaşçıların olduğunun belirtilmesi... Görüldüğü üzere meleklerin Müslüman askerleri sürekli bir takipte olduğundan bahsedilmiştir. Günahlardan kaçınılması gerektiğine işaret edilmiştir. Çünkü cihad meydanında bulunanların günahla iştigal etmeleri akıl karı değildir. Üzerine basarak ifade dildiği üzere düşmanın ne şekilde yaşadığını tespit edip Müslüman askerlerin kendilerine çekin düzen vermesi ve hep Allah'a muhtaç olduğunun vurgulanması başarıya götürecektir.

—Ömer (ra)'ın vurguladığı ikinci hususa gelince, kendileriyle sulh yapılmış olan kimselerle iyi bir alâka kurmak, onların güvende olduğunu vurgulamak, İslâmî görüntüyü karşı tarafa verebilmek Müslümanların, Müslüman olmayanlarla alâka kurma noktasındaki başarısına etki eden hususlardır. Ömer (ra), istikamet üzere olmayan bir yaşam tarzına gidilmemesi konusunda gayret göstermiş ve askerin maneviyatının korunmasına dikkat etmiştir. Müslüman askerlerin düşman topraklarına götürülürken merhametle muamele görmelerini istemiştir. "Yolculuk esnasında Müslümanlara iyi davran" derken, bunun onlara rahatlık vereceğini, kendilerini toparlayacaklarını, silahlarını elden geçireceklerini ve yiyecekleriyle ilgileneceklerini belirtmiştir. İnsanların korunmasına ve harb sanatına dikkat edilmesi konusunda vurgu yapıldıktan sonra bunların bir tedaviden daha hayırlı olduğunu belirtmiştir. Ömer (ra)'ın bir ihtiyatî karar olarak düşmanın sulh yapılan kimselerden uzak tutulmasını emrettiğini görmekteyiz. Bu sayede düşman hem Müslümanlara saldırma fırsatını elde edemeyecek hem de çapulculuktan uzak tutulacaktı. Ömer (ra) ancak güvenilir köy ve kasaba sakinlerine müsamaha gösterilmesini emretmiş, bunun da ancak bu tür bölgelere girildikten sonra yapılmasını söylemiştir. Kendisiyle sulh yapılmış olanlara karşı vefakâr davranılması ve haklarına saygı gösterilmesini emretmiştir.

—Ömer (ra) işaret ettiği üçüncü husus ise şudur: İnsanlarla ne şekilde muamele yapılacağı konusunda bazı açıklamalar yapmış, bunları şu şekilde belirlemiştir: Kendileriyle sulh yapılmış kimselere yumuşak davranmak, güçlerinin yetmeyeceği şeylerle onları sorumlu tutmamak. Ömer (ra), komutanına, kendileriyle sulh yapılmış kimselere zulmetmemesini, bunu yaptığı takdirde düşmana destek vermiş olacağını belirtmiştir. Fetihlerin devam ettiği bölgelerde güvendiği kimselerden yardım alması, bunun mutlak manada bir güven olmaması gerektiğine işaret et-

miştir. Çünkü böyle bir durumda ifrata gitme tehlikesi vardır.

—Ömer (ra)'ın iştret ettiği dördüncü esasa gelince, bu da düşman hakkında yeterli derecede mâlumat toplamaktır. Ömer (ra) bu işin zaruretî konusunda uyarıda bulunmuş, silahlanmaya önem vermenin yanı sıra, bunun, ordunun yapacağı en önemli işlerden biri olduğunu vurgulamıştır. Böyle yapmak düşmanı savaştan caydırabilir. Buna ek olarak düşman tarafa ordunun kuvvetli olduğu izlenimini vermek de gerekir.

—Beşinci esasa gelince -ki bu Ömer (ra)'ın iştret ettiği son husustur- şu şekildedir: Uygun adamı uygun yere yerleştirmek. Düşman hakkında mâlumat toplamak demek, savaşta düşmana hâkim olmak anlamına gelmez. Yapılabildiği kadar karşı tarafın Müslümanlarla savaşmayı kötü görmesini sağlamak gerekir. Sebepler yerine getirildikten sonra Müslümanların bunu da yapmaları icap eder.¹⁰²⁵

6. İrtidat Edip Sonradan Tövbe Edenlerden Yardım Alınması

Ebubekir (ra) ne ridde savaşlarında ne de fetihlerde mürtedlerden yardım almadı. Ömer (ra) ise tövbe edip, sâlih amel işleyen, İslâmî bir terbiyeden nasibini alan ve hallerini düzelten mürtedleri asker olarak almıştır. Ancak bunlardan hiçbiri komutan olarak tayin edilmemiştir.¹⁰²⁶ Bir rivayette Ömer (ra)'ın, Tuleyha b. Huveylid el-Esedî ve Amr b. Ma'dikerb hakkında Sa'd b. Ebi Vakkas'a şunu söylediği aktarılmıştır: “Onlardan yardım al, ancak onları komutan olarak tayin etme!”¹⁰²⁷ Bizler Ebubekir (ra) ve Ömer (ra)'ın çizmiş olduğu yoldan istifade edeceğiz. Buna göre bir kimse irtidat eder de sonradan tövbe ederse onun tövbesi kabul edilir, mal ve canı konusunda güvende olur. Müslümanların elde ettiği haklara da sahip olurlar. Ancak Müslümanların önemli işlerini özellikle de komuta işlerini üstlenemezler. Bu da tevbesinin bir nifak olabileceği ihtimaline karşı alınmış bir tedbirdir. Şayet Müslümanların idaresi gibi önemli bir işi üstlenirlerse yeryüzünde fesat çıkarabilir, hayatın dengesini alt-üst etmeye yeltenebilirler. Münafıkları kendilerine yaklaştırıp Müslümanları ise uzaklaştırabilirler. Böylece Müslüman toplum cahiliye idaresinde hayat süren bir toplum oluverir. İşte ilk iki halife kendi dönemlerinde Müslüman toplumu muhafaza için böyle bir yola başvurdu.

¹⁰²⁵ ed-Devru's-Siyasi li Safveti fi Sadri'l-Islam, s. 429.

¹⁰²⁶ et-Tarihu'l-Islami, X, 375.

¹⁰²⁷ A.y.

Müfsidlerin komuta kademesinde olmasına engel oldular. Belki de bu yolda gerçekleştirilen uygulama onların maksatlarını bertaraf etmek için bir ceza niteliği taşımaktaydı. Çünkü bunlar içlerindeki tevbe kılıfıyla gizleyip komuta kademesine gelerek Müslümanlara düşman, Müslümanların karşısında duran düşmanlara da dost olabilirlerdi.¹⁰²⁸

7. Mü'minlerin Emiri'nin Sa'd b. Ebi Vakkas'a Bir Mektubu

Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) Irak toprakları sınırında Şiraf mevkiine varınca Ömer (ra)'ın mektubu kendisine ulaştı. Ömer (ra) İranlılara karşı yürümeyi emrediyordu. Bu mektupta şunları söylemişti:

“Beraberindeki Müslümanlarla beraber Şiraf'tan İran üzerine yürü! Allah'a tevekkül et ve her işinde O'ndan yardım iste! Bil ki sen, sayı olarak senden fazla, sert ve engeli çok bir beldeye sahip bir topluluk üzerine gitmektesin. Orası denizleri olan, engellerle çevirili, akarsuları olan bir beldedir. Şayet düşman üzerinize daldırırsa sizler ilk darbeyi vurmaya çalışın! Onların birlik olup toplanmalarına fırsat vermeyin! Yani ilk saldırıdan sonra bekleyiş içine girmeyin! Sizleri aldatmasınlar, çünkü onlar hileci ve düzenbazdır ve sizlere benzemezler. Kadisiye'ye vardığınızda onlara karşı ciddi bir duruma giriniz! Alacağın savaş düzeni savaş meydanındaki boşluklara göre olsun, bundan sonra da insanları sahra ve mâmur köylere yerleştir. İnsanların daha rahat hareket edecekleri bir yerde olmasına dikkat et! Sonra da sen kendi yerini al ve orayı terk etme! Şayet senin yerini fark ederlerse atlılar, piyadeler, topyekûn veya tek tek sana karşı saldırıya geçerler. Şayet düşmana karşı sabır gösterir, onlarla inanarak savaşır ve bir emaneti taşıdığınıza niyet ederseniz umarım ki Allah (cc) size yardım eder. Artık buna benzer bir düşman da karşınıza çıkmaz. Ancak karşınıza çıksalar bile kalpleri paramparça olduğundan size bir şey yapamazlar. Sizler çöllerden haberdar olan kimselersiniz ve çöller arkanıza alın ve onların mamur haldeki kasabalarını bir tarafa bırakın. Bu durum size cesaret verecektir.”

Askerin yerleşeceği mekânın seçimiyle ilgili olan bu tavsiye, Müsenna'nın Sa'd b. Ebi Vakkas'a yaptığı tavsiyeye benziyor. Görüldüğü üzere Ömer (ra)'le Müsenna'nın bu konudaki görüşleri ittifak halindedir. Bu vasiyet Müsenna'nın üç yıl boyunca İranlılarla savaşmakla elde

ettiği bir tecrübenin neticesiydi. Bu düşünceler, hiç Irak bölgesine gelmemiş olmasına rağmen Ömer (ra)'ın savaş projesi konusundaki dehasını göstermektedir. Bu tavsiyeler aynı zamanda ordunun düşmanın denetimine girmesini engelleme şeklinde bir bilgiyi de içinde barındırmaktadır. Bunların ardında birliklerin, düşmanı perişan edecek olan saldırıları gerçekleştirecek ve düşman birlikleri tercih edilen yerde darmadağın edilecektir.¹⁰²⁹

8. Ömer (ra)'a Göre Mânevî Desteği Doğuran Sebepler

Ömer (ra) Sa'd b. Ebi Vakkas'a mânevî yardımı sağlayan sebepleri belirten bir mektup yazdı. Bu her şeyden önce gelen bir husustur. Mektubunda şunları söylemişti:

"Evet... Kalbini yokla, askerlerine nasihat et, halis niyet ve inançtan bahset. Kim bunlardan gafil kalmışsa artık bunların hakkından sabır gelir. Yardım Allah katından, mükâfat umudunun ve niyetlerin halis olması oranda gelir. Üzerinde bulunduğun durumdan dolayı yanılsa düşmekten sakın! Sen kendi başına değildin. Allah'tan sağlık ve afiyet dileyin! "La havle ve la kuvvete illa billah"¹⁰³⁰ sözünü çok söyleyin! Nerede toplandığınızı ve sizinle çarpışacak olan ordunun başında kimin bulunduğunu bana bildirin! Saldıracağınız kimseler hakkında bilgimin az olması, durumlarını iyice bilmeyişim, benim bu konuda size bir şeyler yazmama engel oldu. Müslümanların durduğu mevki, Medain'le aranızdaki mesafede yer alan şehirleri ben oraları görüyormuşçasına tasvir et! Allah'tan korkun ve O'na döneceğinizi ümit edin! İşleri birbirine karıştırmayın! Bilin ki Allah (cc) 'nın size va'di vardır. Başka bir çıkış yolu olmayan şu savaş için Allah'a tevekkül edin! Bu komutanlığı senden alıp yerine başkasını getirmesinden sakın!"¹⁰³¹

Ömer (ra) bu mektubuyla kalpleri bu işe alıştırmak istemiştir. Çünkü kalp, bedendeki bütün uzuvları harekete geçiren ve onlara hâkim olan bir organdır. Şayet o iyi olursa bütün beden iyi olur."

Ömer (ra), ondan, askerine vaazda bulunmasını, onlara Allah için ihlâslı olmalarını hatırlatmasını ve O'ndan mükâfat beklemelerini, Al-

¹⁰²⁹ et-Tarihu'l-İslami, XX, 379.

¹⁰³⁰ Allah'tan başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur.

¹⁰³¹ Taberi, Tarih, IV, 315.

lah'ın yardımının buna bağlı olduğunu açıklamasını, fetihlerdeki sorumluluk konusunda ifrata gitmekten sakınmasını istemektedir. Onlara, Allah'la irtibat halinde olunması gerektiğini hatırlatmasını, kuvvetlerinin Allah'tan geldiğini bildirmesini, Müslümanların başındaki komutanın da Allah katında bulunan ecir konusunda umut ve korku arasında olmasını istemektedir.

Bu anlayış tevhid makamlarından biri olup Ömer (ra) bununla, kişinin bir amelle Allah'a karşı kendisini göstermekten ve insanların övgüsünü beklemekten sakındırmaktadır. Allah'ın İslâm'ın galip gelip küfrün yıkılması şeklindeki vaadini ona hatırlatıyor ve ilâhi yardımı getirecek olan sebepleri araştırmada gevşekliğe düşmekten sakındırmaktadır. Böyle yaparlarsa yardımdan mahrum kalırlar ve Allah'ın yardımı bu konuda başkasına gelir.¹⁰³²

9. Sa'd'ın, Kadisiye'nin Bulunduğu Mevkiyi Tasvir Etmesi ve Ömer (ra)'ın Buna Cevabı

Sa'd b. Ebi Vakkas, Ömer (ra)'a şu mektubu yazdı: (Bu mektubunda ona Irak'ta hâkimiyet konusunda dönüm noktası olacak olan savaşın gerçekleşeceği yerleri tasvir etmiştir.)

“Ben gelmeden Müslümanlarla sulh yapmış olan kimseler şu anda İranlılara boyun eğmiş ve bize karşı savaş vaziyeti almış durumdadır. Bizze karşı savaşacak olanların başında Rüstem ve benzerleri bulunmaktadır. Onlar bize karşı hücumla geçip bizleri perişan etme çabasıdadırlar. Bizler de aynı şeyi yapmaya çalışıyoruz. Çok geçmeden Allah emrini verecek ve neyi takdir etmişse o olacaktır. O'ndan vereceği hükmün en hayırlısını, takdirin en iyisini diliyoruz.”¹⁰³³

Ömer (ra) de ona şu mektubu yazdı: “Mektubun bana geldi ve okuyup anladım. Allah (cc) düşmanı sana karşı harekete geçirene dek yerinde dur! Bil ki, gerisi gelecektir. Şayet Allah (cc) onların arka taraflarına geçme imkânını sana bağışlarsa saldırıya geçmek için Medain'e kadar gitmeyi bekleme. İnşallah Medain onların başına yıkılacaktır.”¹⁰³⁴ Ömer (ra)'ın mektubundan anlaşıldığına göre en uygun karar şudur:

¹⁰³² et-Tarihu'l-İslami, X, 379.

¹⁰³³ el-Bidaye ve'n-Nihaye, VII, 38.

¹⁰³⁴ A.y.

—Sa'd b. Ebi Vakkas'ın yerinde durması ve orayı terk etmemesi.

—Düşmana karşı hemen harekete geçmemek, tam tersine düşmanın acele etmesini beklemek.

—Destek birliklerini daha da çoğaltmak, düşmanı Medain'e sıkıştırmak ve neticede burada zaferi elde etmek. Bu şekildeki maddi sebeplere sarılmayı tavsiye etmenin yanı sıra Ömer (ra), mânevî cihete de işaret etmiş, psikolojik savaşı terk etmemiştir. Düşmanı bu cihetle de mağlup edip evlerinde, saltanatlarını sürdürdükleri beldede ve güçlerine rağmen perişan etmek istemiştir. Sa'd b. Ebi Vakkas'a şu haberi gönderdi:

*“Bana, düşmanla karşı karşıya geldiğinizde onları mağlup edeceğiniz ilham olundu. Sizden biri İranlılardan birine eman veriyormuş gibi bir oyun sergiler ya da bu konuya işaret eder veyahut bir söz söylerse bu onlara göre eman olur. Bunu eman olarak kabul edin ve vefâkar davranın! Vefâkarlıkta yapılan bir hata geride etki bırakır. Fakat sözde durmamak suretiyle işlenen bir hata insanı helâk eder. Bunda da sizin gevşekliğiniz ve düşmanın da kuvvet bulması sözkonusudur.”*¹⁰³⁵

II. Ömer (ra) Sa'd b. Ebi Vakkas'tan İran Kralıyla Görüşmesi İçin Bir Heyet Göndermesini İstiyor

Ömer (ra) gönderdiği mektupta şunu söylemişti:

“Onlar hakkında sana ulaşan haberler seni üzmesin. Allah'tan yardım dile ve O'na tevekkül et! Ona, bir konuyu tartışabilecek, görüş sahibi adamlar gönder, onu Allah'a dâvet etsinler. Onların bu çağrısı düşmanları gevşetecek ve kendilerinde dağınıklık meydana getirecektir.” Ömer (ra), Sa'd b. Ebi Vakkas'dan kendisine her gün haber göndermesini istedi. Krala gönderilecek olan kimselerin de vasıflarını belirtmişti. Bu konuda ictihad ve görüş sahibi olan şu isimler tespit edilmiştir:

1. Nûman b. Mukarrin el-Müzeni
2. Büsr b. Ebu Ruhm el-Cüheni
3. Hamle b. Cüveyh el-Kinani
4. Hanzala b. Rebi' et-Temimi
5. Fûrat b. Hayyan el-İcli
6. Adiy b. Süheyl

¹⁰³⁵ İtmamu'l-Vefa, s. 73.

7. Muğire b. Zûrare b. Nebbaş b. Habib

Bunlar dışında Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) görünümlerinde heybet bulunan ve belli bir görüş sahibi olan bazı adamlar da seçti.

1. Utarid b. Hacib et-Temimi
2. Eş'as b. Kays el-Kindi
3. Haris b. Hassan ez-Zühli
4. Âsım b. Amr et-Temimi
5. Amr b. Ma'dikerb ez-Zübeydi
6. Muğire b. Şu'be es-Sekafi
7. Muanna b. Harise eş-Şeybani

Bu on dört davetçiyi Sa'd b. Ebi Vakkas, Ömer (ra)'m emriyle, İran kralına gönderdi. Bunlar kavimlerinin ileri gelenleriydi ve Ömer (ra) de böyle istemişti. Bunu, İran kralı Yazdicerd'i hikmet, güzel öğüt ve en güzel şekilde bir mücadeleyle dâvet edebilsinler diye istemişti. Bunu yaparak Allah'ın, onu ve askerlerini hidayete erdirip her iki tarafın da kanının akmasını engellemek için yapıyordu. Seçilen bu elçiler oldukça yüksek derecede yer alan ve bu işe muktedir olan kimselerdi. Bunun yanında cismen de kuvvetli ve heybetli kimseler olup görüş sahibi şahsiyetlerdi. Bunların yanında İranlıları da iyi tanıyan kimselerdi. Bunlar, daha önce İranlılarla karşılaşmış, onlarla savaşmış ve bu konuda tecrübeler edinmiş adamlar idiler. İçlerinde cahiliye döneminde İran'a gelen kimseler de vardı. Aralarında Farsça'yı bilenler de bulunuyordu. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) bunları sanki dâhice bir teknik kullanarak seçmiş gibiydi. Çünkü o, bu işte gayet yeterli ve güzel bir görüş ortaya koymuştu. İyi bir seçim yapmıştı. Onları liyakat, yeterlilik ve beden cihetiyle uygun olması noktasında da başarıyla seçmişti.¹⁰³⁶ Bu işe seçilenler kişiliklerinde yer etmiş olan iyiye yönelme ve istenmeyen durumlardan kaçınma hassasiyeti, üstün zekâ ve heybet gibi özellikleriyle tanınmışlardı.¹⁰³⁷

Bu heyet Nûman b. Mukarrin'in başkanlığında harekete geçti. Medain'e ulaşıp Kisra Yazdicerd'in yanına vardılar. Yazdicerd tercüman aracılığıyla onlara, "Sizleri bizimle savaşa iten ve ülkemizi işgal etmeye iten sebep nedir? Bizim sizinle uğraşmamız mı sizi buna cesaretlendirdi?" diye sordu.

Nûman b. Mukarrin söz alıp şunları söyledi:

¹⁰³⁶ Ahmed Adil, Kadisiye, s. 70.

¹⁰³⁷ ed-Da'vetu'l-Islamiye fi Ahdi Ömer, s. 241.

“Allah (cc) bize merhamet etti. Bize, hayrı emreden ve şerri yasaklayan bir peygamber gönderdi. Onun çağrısına icabet etmemiz durumunda dünyada da âhirette de en hayırlı olanı kazanacağımızı bize vaad etti. Dâvet ettiği her kabileden kimi ondan uzaklaşıyor kimi de ona yaklaşıyordu. Daha sonra kendisine muhalefet eden Araplara, antlaşmalarının geçersiz kılınması emri geldi. Biz de onlarla işe başladık. Onun yanında olanlar iki şekilde bu davaya girdiler: Bu işte zorlukla karşılaşanlar, daha sonra nimetlere eriştiler ve itaat edenlerin itaatleri daha da arttı. Bizler onun getirdiği dinin bizim bir zamanlar içinde bulunduğumuz düşmanlık ve darlıktan üstün olduğunu anladık. Sonra civarımızda bulunan milletleri de insafa dâvet etmemizi istedi. Sizleri dinimize dâvet ediyoruz. Dinimiz güzellikleri güzel kabul etmiş, bütün çirkinlikleri de çirkin saymıştır. Şayet buna yanaşmazsanız sizin için dereceleri farklı olan şerler vardır: Cizye verirsiniz. Buna yanaşmazsanız bu sefer sizinle savaşırız. Şayet dinimize girerseniz size Allah'ın kitabını bırakır, onun hükümleriyle hüküm vermenizi isteriz. Sonra da ülkenizi terk eder gideriz. Cizyeyi verirsiniz, bunu kabul eder sizi koruruz. Vermediğiniz takdirde sizinle savaşırız.”

İran Kisrası Yazdicerd şunları söyledi: “Sayıları az olup da bu denli âsi ve kötü bir topluluk görmedim. Sizi kasabalara tayin eder, idarecilik verirdik. Bir İranlıya hâkim olmaya da yeltenmezsiniz. Şayet gurura kapılmışsanız bu durum sizi, bize karşı yanıltmasın. Geçim darlığına düştüğünüzde sizlere ekini bol yerleri verirdik, ileri gelenlerinize ikramda bulunurduk. Sizleri giydirir ve başınıza, size iyi davranacak kimseleri tayin ederdik.”

Bu sözler üzerine Muğire b. Zürrare ayağa kalktı ve şunları söyledi: “Senin belirttiğin zorluk ve darlık fazlasıyla vardır. Fakat Allah (cc) Araplara bir peygamber göndermekle şair Nüman'ın dediği gibi onlara rahmette bulundu.” Muğire ardından “İster rezil bir duruma düşmeyi kabul ederek cizyeyi, istersen savaşmayı tercih et! Ya da İslâm'ı seçmekle kendini kurtar!” sözlerini söyledi.

Yezdicerd şunları söyledi: “Şayet elçilerin öldürülmemesi şeklinde bir gelenek olmasaydı sizleri öldürürdüm. Size vereceğim bir şey yok!” Sonra da adamlarına ağır bir miktarda toprak alınıp gelen elçilerin liderine verilmesini, daha sonra da Medain'den çıkarılmaları emrini verdi. Âsım b. Amr ayağa kalkıp, “Ben onların lideriyim” dedi ve toprağı alıp bineğine bindi. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın yanında geldiğinde “Müjdeler ol-

sun! Yemin olsun ki Allah (cc) bize, saltanatlarının anahtarlarını verdi” dedi.¹⁰³⁸

Rüstem, yüz bin ya da daha fazla bir askerden oluşan kalabalık bir orduyla Sabat’tan hareket etti. Medain ile Babi arasında yer alan Kuş’a gelince bir Arap’la karşılaştı ve ona, “Sizleri buraya getiren şey nedir? Bizden ne istiyorsunuz?” diye sorunca o da, “Teslim olmaktan kaçındığınız takdirde Allah’ın sizin ve evlatlarınız hakkında vermiş olduğu vaadi istemeye geldik” dedi. Rüstem, “Peki dediklerinizi size verdik diyelim, sonra ne yaparsınız?” diye sorunca o da, “İşinize dönersiniz ve Allah bu sayede sizi korur. Etrafında bulunan adamlardan dolayı gurura kapılma! Sen insanlarla mücadele etmiyor, Allah’ın takdir ettiğiyle mücadele ediyorsun” dedi.

Rüstem adama kızdı ve onu öldürdü. Ordusuyla beraber Burs denekasabaya gelince insanları esir edip mallarını gasp ettiler. İçki içip kadınlara saldırdılar. Burs halkı bunu Rüstem’e şikâyet etti. Rüstem şunları söyledi: “Allah’a yemin olsun ki o Arap adam doğru söyledi. İşlerimizi onlara teslim etmekten başka çaremiz yok. Allah’a yemin olsun ki o Arap da bunlardandı. Onlar sizden daha güzel savaşıyorlar.”¹⁰³⁹

İslam ordularının baş komutanı Sa’d b. Ebi Vakkas, Rüstem’den gelen haberleri öğrenince Amr b. Ma’dikerb ez-Zübeyd ve Tuleyha b. Huveylid el-Esedî’yi düşman ordularının durumunu öğrenmek için yanlarına on adam vererek öğrenmek istedi. Görevlendirilen bu grup bir müddet sonra düşman ordusunun Arapların bulunduğu sınır yerlerde yayılmış olduklarını gördü. Bunu başlarında bulunan Tuleyha’ya haber verdiler. Tuleyha düşman askerlerine yaklaşıncaya kadar yürüdü. Hatta yanlarına gidip durumlarını iyice kavradı ve hemen dönüp Sa’d b. Ebi Vakkas’a bu konuda bilgi verdi. İşte bu Tuleyha, irtidat edenlerin başında gelen kimselerdendi.

Ömer (ra), dinden çıkıp da tövbe edip tekrar İslâm’a dönen kimselerin cihada katılmalarına izin veriyordu. Ebubekir (ra) bu konuda müsamaha göstermedi. Ömer (ra) onların cihad esnasında komutan olmalarını istemiyordu. Onları komutan olarak atamadı, fakat iman ve takva konusunda daha da gelişmeleri için gayret gösterdi. Bu konuda onlara, imanlarındaki sadakat ve takvalarını göstermek için iyi bir fırsat verdi. Tuleyha el-Esedî ve Amr ez-Zübeydi Irak ve İran’da önemli tavırlar sergilediler.

¹⁰³⁸ el-Bidaye ve’n-Nihaye,

¹⁰³⁹ İtmamu’l-Vefa, s. 57.

III. Sa'd b. Ebi Vakkas, Rüstem'i İslâm'a Dâvet İçin Bir Heyet Gönderiyor

Rüstem, ordusuyla Hire'den hareket edip Kadisiye'de Müslümanların olduğu yere, Atik köprüsüne geldi. Aralarında bir ırmak vardı. İranlıların yanında otuz üç fil vardı. Buraya yerleştiklerinde Sa'd b. Ebi Vakkas'a, birini gönderip konuşmak istediklerini belirtip bir adam göndermelerini söyledi. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) ona Rib'i b. Amr'ı gönderdi. Rüstem altın yaldızlı bir sergide altın işlenmiş yastıklara yaslanmış halde oturuyordu.

Rib'i, at üzerinde yanına vardı ve kılıcı da üzerindeki yamalı elbisesine asılı idi. Mızrağını da bir mendille bağlamıştı. Sergilere ulaşınca atıyla onları çiğnedi ve iki yastığı ayırarak atını bağlamak için kullandı. Bineğinin üzerindeki abayı alarak zırh gibi kuşanmıştı. Ona silahlarını bırakması için işaret ettiklerinde, "Şayet buraya kendi isteğimle gelmiş olsaydım bunu yapardım. Fakat siz beni buraya çağırdınız" dedi. Sonra da mızrağına yaslanarak ve bastığı sergileri yırtarak yürümeye devam etti. Böylece Rüstem'e yaklaştı. Yere oturdu. Mızrağını da bir sergiye sapladı. "Bizler, sizin süslü sergileriniz üzerine oturmayız" dedi. Rüstem, "Sizi buraya getiren nedir?" diye sorunca "Allah bizi buraya getirdi. Biz, insanları kulların kulluğundan çıkarıp Allah'a kul etmemiz, dünyanın darlığından kurtarıp genişliğine, dinlerin zulmünden İslâm'ın adaletine götürmek için gönderdi. Bize elçisini bir din ile gönderdi. Kim bunu kabul ederse onu serbest bırakır ve döner gideriz. Topraklarını terk ederiz. Aksi takdirde ya cenneti ya da zafer kazanıncaya kadar savaşıyoruz" şeklinde karşılık verdi.¹⁰⁴⁰

Rüstem, "Seni dinledik. Bu işi aramızda görüşmek için savaşı bir müddet te'hir eder misiniz?" diye sorunca Rib'i, "Evet... Ama Resûlullah (sav) bize, düşmanımıza üç günden fazla süre tanımamamızı öğretti. Üç gün boyunca size gidip geleceğiz. Süre dolduktan sonra şu üç şeyden birini seçeceksin: Müslüman olmak, bu hem senin hem de sana tâbi olanlar için geçerlidir. Ya da cizye vereceksin ve bu durumda senden el çekeceğiz. Hatta ihtiyacın olursa sana yardım da ederiz. Ya da sen daha önce davranıp da bize saldırmazsan dördüncü günde savaş aramızda karar verir. Ayrıca arkadaşlarımız konusunda da kefilim" dedi.

¹⁰⁴⁰ el-Kamil fi't-Tarih, II, 106.

Rüstem “Sen onların lideri misin?” diye sorunca Rib’i “Hayır, fakat Müslümanlar bir bedeninin organları gibi birbirlerine bağıdırlar. En alt seviyede olanın verdiği söz en üst seviyede olanı da bağlar” dedi.

Rib’i dönüp gitti. Rüstem arkadaşlarıyla baş başa kaldı. Arkadaşlarına, “Bu adamın sözlerine benzer sözleri daha önce hiç işittiniz mi?” diye sorunca, onlar bunu hafife alır gibi bir tavır gösterdiler. Rüstem, “Yazıklar olsun size, muhakkak ki ben, söze, görüşe ve yaşama tarzına itibar ediyorum. Araplar giyim-kuşamda basit şeyler giyerler ama şan-şeref ve haysiyette ciddi kimselerdir” dedi.

İkinci güne girildiğinde Sa’d’a bir adam gönderip konuşmak için aynı adamı istediklerini söylediler. Sa’d b. Ebi Vakkas, Huzeyfe b. Mihsan el-Galfani’yi gönderdi. Davranış ve sözleri bakımından Rib’i’den geri kalmadı. Bunda şaşılacak bir durum yoktur. Çünkü her ikisi de bir kaynaktan beslenmişti. O da İslâm diniydi.

Rüstem ona, “Neden ilk gelen kişiyi göndermediler?” diye sorunca o da “Komutanımız zorlukta da rahatlık anında da bize adaletli davranır. Nöbet sırası bende idi” dedi. Rüstem, “Sözleştiğimiz günler ne zaman bitecek?” diye sorunca Huzeyfe, “Dün başladı ve üç gün sürecek” dedi.

Rüstem üçüncü günde birini gönderip konuşmak için yine adam istedi. Bu sefer Muğire b. Şu’be gönderildi. Yanlarına vardığında onun oturduğu haliya oturdu. Orada bulunanlar onu delirmiş olmakla suçlayınca onlara,

“Sizin hakkınızda bizlere rüyaları andıran haberler gelirdi. Fakat sizlerden daha kötü bir topluluk bilmiyorum. Bizler Arap topluluğuyuz ve birbirimizi köleleştirmeyiz. Ancak biriyle savaş halinde olursak bunu yaparız. Ben sizin de bizim gibi birbirinize eşit davrandığınızı bilirdim. Bunu keşke görmeseydim ve sadece işitmiş olmakla kalsaydım. Çünkü gördüm ki bazılarınız diğerlerinizi Rab edinmiş. Bu şekilde doğruyu bulamazsınız ve hâkimiyetiniz bu şekil ve bu akılla devam etmez” şeklinde karşılık verdi.

Küçük rütbeli askerler, “Allah’a yemin olsun ki Arap adam doğru söyledi” dedi. Köylü zenginler ise, “Bize öyle bir söz söyledi ki kölelerimiz bu sözlerden asla vazgeçmeyecekler. Allah bizden öncekilerin canını alsın. Bu topluluğu küçük düşürdüler” dedi.

Rüstem daha sonra Arapları küçük, İranlıları ise büyük gösteren sözler söyledi. Arapların içinde bulundukları kötü durumdan ve geçim darlığından bahsetti.¹⁰⁴¹

1041 Bk. el-Kamil fi’l-Tarih, II, 108.

Muğire şunları söyledi: “Senin bahsettiğin geçim darlığını ve kötü durumu ve ihtilafı biliyoruz. Bunları inkâr etmiyoruz. Fakat dünyanın günleri deşikendir. Zorluktan sonra kolaylık gelir. Şayet Allah’ın verdiklerinden dolayı şükretmiş olsaydınız bu şükür yine az sayılırdı. Fakat şükür konusunda nankörlük etmeniz, durumunuzun değişmesine sebep oldu. Allah bize bir peygamber gönderdi.” Sonra da diğeri iki arkadaşının söylediklerini söyledi. Sözlerini “Ya cizye vermek ya Müslüman olmak ya da savaş!” şeklinde bitirdi.

Rüstem İranlılarla baş başa kalmıştı. Onlara, “Bunlara karşı durumumuz nedir? Gelen ilk iki kişiden cesaret almadınız mı? Bir şeyler anlamadınız mı? Sonra üçüncüsü geldi ve hepsi aynı şeyi anlattılar. Tek bir yol takip ettiler. Tek bir şeye sarıldılar. Allah’a yemin olsun ki bunlar, ister yalan söylesinler isterse doğru söylesinler, gerçek adam olanlardır. Allah’a yemin olsun ki ihtilâf etmemek kadiyla, bunların edebinden, sırları korumasından bir nebze olsun istifade eden bir topluluktan daha başarılı bir topluluk olamaz. Şayet söylediklerinde doğru iseler bunların önünde kim durabilir” şeklinde sözler söyledi. Bunun üzerine insanlar yüksek sesle bağrışmaya başladılar.

IV. Savaşa Hazırlık

İranlılara heyetler göndermek bir fayda vermedi. Sapıklıklarında dönüp durdular. Çünkü Allah, artık gerçekleşecek olan emrini verecekti. İranlılar savaşa hazırlık yapınca Müslümanlar da hazırlık yapmaya başladılar. İranlılar Atik nehrinin kenarına geldiler. Rüstem ordusunu şu şekilde düzene soktu:

Merkezde, Zül-Hacip vardı ve yanında on sekiz fil bulunuyordu. Fillerin üzerinde de sandıklar ve askerler vardı.

Sağ cenahta Calinus vardı.

Yine sağ cenahta, Hürmüzan ve beraberinde yedi ya da sekiz fil vardı. Fillerin üzerinde askerler ve sandıklar vardı.

Sol cenahta Birzan vardı.

Yine sol cenahta Mihran ve beraberinde yedi ya da sekiz fil vardı. Fillerin üzerinde askerler ve sandıklar vardı. Rüstem kendi bölüğünden bir grubu köprüünün üzerine gönderdi. Bunlar Müslümanların karşı tarafa geçmelerine engel olacaktı. Müslümanlar da aynı şeyi yapınca köprü iki grup arasında kaldı. Saflar ise şu şekilde düzenlenmişti.

Süvariler öndeydi. Onları filler takip ediyordu. Ardından da piyadeler geliyordu. Rüstem için büyük bir gölgelik yapılmıştı ve orada sergiler üzerinde oturuyordu. Buradan savaşın seyrini izleyecekti.¹⁰⁴² Müslümanlar da savaş düzeni almaya başlamışlardı. Bunu en güzel şekilde yapmaya çalışıyorlardı. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) ordusunu erkenden düzene soktu. Komutanlar tayin etti. Her on kişinin başına onları iyi tanıyan birini komutan olarak verdi. Sancakları da ilk Müslüman olanlara teslim etti. Öncü birliklerini, sağ ve sol cenahları ve geride duracak olanları belirlerdi. Kadisiye'ye savaş düzeni almış halde ulaştı. Askerini şu şekilde yerleştirmişti:

1. Önde Zühre b. Haviyye
2. Sağ cenahta Abdullah b. Muattim
3. Sol cenahta Şurahbil b. Simt el-Kindi
4. Geri birliklerin başında Âsım b. Amr
5. Keşif birliklerinin başında Sevad b. Malik
6. Âni hareket edecek olan kuvvetlerin başında Selman b. Rabia el-Bahili
7. Piyadelerin başında Hamal b. Malik el-Esedî
8. Süvarilerin başında Abdullah b. Zi-Sehmeyn el-Henefi vardı.
9. Herhangi bir durumda hüküm vermek gerektiğinde bu işi Abdurrahman b. Rebia el-Bahili yapacaktı.
10. Ordunun kâtibi ise Ziyad b. Ebu Süfyan idi.
11. Ordunun gözcüsü ve davetçisi ise Selman-ı Farisi'ydi.

Bütün bunlar Ömer (ra)'ın emriyle olmuştu. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) insanlara hitap edip şu âyeti okudu: *"Andolsun Zikir'den sonra Zebur'da da, 'Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır' diye yazmıştık."*¹⁰⁴³ Karilere (Kur'an okuyucuları) Enfâl suresini okumalarını söyledi. Bu sureyi okuyup bitirdiklerinde insanların kalpleri titredi ve gözlerinden yaşlar dökmeye başladı. Böylece üzerlerine bir huzur indi. Müslümanlar öğle namazını kıldılar. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) dördüncü tekbiri getirdikten sonra askerlerin harekete geçmeleri emrini verip *"La havle vela kuvvete illa billah"* sözünü söylemelerini istedi. Savaş dört gün sürdü.

Sa'd hastaydı ve vücudunda çibanlar olduğundan ne oturabiliyor ne

¹⁰⁴² el-Fennu'l-Askeri, s. 255.

¹⁰⁴³ Enbiya, 21/105.

de ata binebiliyordu. Yüzü üstü uzamış halde Kadisiye'de Kudeys köşkünden savaş meydanını seyrediyordu. Emirlerini orduya ulaştırmak için Halid b. Arfate'yi tayin etmişti. Ona askerler arasında "Dikkat edin, haset doğru değildir ve ancak Allah yolunda cihad esnasında helâl olur, ey insanlar cihada koşmak üzere birbirinizi kıskanın" şeklinde çağrıda bulunmasını söyledi.¹⁰⁴⁴ Savaş başlamadan önce Halid b. Arfate konusunda ihtilâf çıktı. Bunun üzerine Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) "Beni insanların arasına götürün" dedi. Köşkün en alt merdiveninde durup Halid'e emir verdi ve Halid de insanlara emir verdi. Bu konuda huzursuzluk çıkaran çeşitli kabilelerin bazı ileri gelen kimseleriydi. Sa'd onlara yönelip kendilerini ayıpladı. Onlara, "Şayet düşmanlarınız karşınıza çıkmamış olsaydı sizi gönderir, başkalarını getirirdim. Bu duruma sebep olanları hapsettirdi. Bunlardan biri de Ebu Mihcen es-Sekafi idi. Onu köşke hapsettirdi. Cerir b. Abdullah komutanın emrine uyma konusunda destekleyici sözler söyledi. "Ben Resûlullah (sav)'i dinleme, bir köle de olsa komutan tayin edildiğinde ona itaat etme konusunda biat ettim" dedi.

Sa'd b. Ebi Vakkas, "Allah'a yemin olsun ki bundan sonra hiç kimse Müslümanları düşmanlarından alıkoyamayacak ve onları meşgul edemeyecektir. Onlar karşımıza çıkmış bulunuyorlar. Şayet böyle bir şey yapacak olursam bu benden sonra bir sünnet haline gelir" dedi. Bu hadisenin ardından Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) ayağa kalkıp Allah'a hamd ve senadan sonra insanlara şu konuşmayı yaptı: "Allah haklı ve ortağı yoktur. Onun sözünün aksi çıkacak değildir. Yüce Allah, "Andolsun Zikir'den sonra Zebur'da da, 'Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır' diye yazmıştı" buyurmuştur.¹⁰⁴⁵ Sonra şöyle devam etti: "İşte bu sizin mirasınızdır ve Rabbinizin vaadidir. Allah bunu size mübah kılmıştır. Siz bunu arzulamaktasınız ve bundan yemektesiniz. Sizler, içinizden bu işi yapan kimselerle beraber bugüne kadar, bunların halkını öldürüyor, onları esir ediyor ve mallarını alıyorsunuz. İşte karşınıza bir topluluk çıkmış bulunuyor. Sizler Arapların ileri gelenlerisiniz. Her kabilenin de seçkin insanlarıdır. Geridekilere göre daha güçlüsünüz. Şayet dünyaya karşı zahid olur ve âhireti arzu ederseniz Allah size dünyayı da âhireti de verir. Savaş hiç kimseyi eceline yaklaştırmaz. Şayet gevşeyip dağılırsanız, zayıflık gösterirseniz, gücünüz gider ve âhirette de cezaya uğrarsınız."¹⁰⁴⁶

1044 Taberi, Tarih, IV, 356.

1045 Enbiya, 21/105.

1046 Taberi, Tarih, IV, 357.

Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) sancakları taşıyanlara şunu söyledi: "Ben başınıza komutan olarak Halid b. Arfate'yi tayin ettim. Beni başınızda bulunmaktan ancak şu hastalığım alıkoymaktadır. Ben yüzükoyun yatmaktayım. Bunu görmektesiniz. Başınızda biri var, onu dinleyin ve itaat edin! O size, benim emirlerini getirecek benim görüşlerime göre hareket edecektir." Bu sözler bütün herkese duyuruldu ve onlar için fazlasıyla hayırlı oldu. İnsanlar, onun görüşlerine göre hareket ettiler. Onun dediklerini kabul ettiler ve dinleme ve itaat etme hususunda da birbirini teşvik ettiler. Sa'd'ın özrünü kabul edip yaptığından hoşnut kaldılar.

Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) köşkte kaldı ve oradan savaş meydanını görebiliyordu. Köşk kale tarzında değildi ve sığınma ihtiyacını karşılamıyordu. Bu da Sa'd'ın cesaretini göstermektedir. Osman b. Reca es-Sa'di şunu anlatmıştır: Sa'd b. Malik insanların en cesaretlisi ve en kahramanıydı. O, iki ordu arasında müstahkem olmayan bir köşke çıktı. Oradan insanları seyrediyordu. Şayet birisi devesinin üzerinden uzansa, onu oradan rahatlıkla alabilirdi. Allah'a yemin olsun ki o günde meydana gelen korkular onu ne etkiledi ne de endişeye düşürdü."¹⁰⁴⁷

Rüstem'in Ezandan Korkması

Rüstem, Neced'e gelince Müslümanlar hakkında bilgi toplamak için casuslar görevlendirdi. Bunlar Kadisiye'ye gelip onlardanmış gibi gözüküp aralarına girdiler. Müslümanların her namaz vaktinde bir araya gelip namaz kıldıklarını, ardından da yerlerine dağıldıklarını gördüler. Casuslar bu haberleri gidip Rüstem'e anlattılar. Rüstem, "Yiyecekleri nedir?" diye sorunca, adamlar "Allah'a yemin olsun ki bir şey yediklerini görmedim. Ancak akşam vaktinde, uyuyacakları zamanda ve sabah girmeden kısa bir süre önce bir şeyler içtiklerini gördüm" dediler. Rüstem yola devam edip Hısn ve Atik arasında bir yerde durdu. Orada Müslümanlarla karşılaştı. O sırda Sa'd b. Ebi Vakkas'ın müezzini sabah ezanını okudu. Onların ayağa kalktıklarını görünce İranlılara atlarına binmeleri için seslendi. Ona, bunu neden emrettiğini sorduklarında "Düşmanlarınızı görmüyor musunuz? Birisi seslendi ve size karşı harekete geçmek için hazırlanıyorlar" dedi. Oradaki bir casus, "Bunları ayağa kaldıran namazdır" dedi. Bunu Farsça söylemişti. Fakat biz bunu Arapça olarak aktardık. Buna göre Rüstem şöyle demişti: "Sabah vaktinde bir ses

işittim. Herhalde o, köpeklere konuşmayı öğreten ve onlara akıl veren Ömer'in sesiydi." İranlılar biraz ilerledikten sonra Müslümanlarla karşılaştılar. O sırada Sa'd b. Ebi Vakkas'ın müezzini öğle namazı ezanını okudu. Sa'd namaz kıldı. Bunu gören Rüstem "Ömer benim ciğerimi yedi" demiştir.¹⁰⁴⁸

Müslüman Askerler Arasında Moralin Yükselmesi

Sa'd b. Ebi Vakkas, savaşın ilk gününde Müslümanların ileri gelenlerini topladı ve onlara şunu söyledi: "Yürüyün ve zorluk zamanında nasıl yapmanız gerekiyorsa bunu göstermek için insanların arasına girin. Sizler olmanız gereken yerdeki Araplarımız. Sizler Arapların şair ve hatiplerisiniz. Onların görüş sahibi olanları, yardımcıları ve efendilerisiniz. İnsanların arasına yürüyün!" Bunları zikrettikten sonra onları savaşa teşvik etti. Onlar da insanların arasına yürüdüler.¹⁰⁴⁹

Kays b. Hübere el-Esedî şunları söyledi: "Ey insanlar! Size hidayet ve dayanma gücü veren Allah'a hamd edin ki bunları fazlasıyla versin! Allah'ın nimetlerini hatırlayın, O'nu isteyin, işte cennet ve ganimet önünüzde duruyor! Şu köşkün gerisinde açık bir hava, çorak topraklar, sert yapılı bitkiler ve geniş yaylalardan başka bir şey yok!"

Galip b. Abdullah el-Leysi de şunları söyledi: "Size dayanma gücü veren Allah'a hamd edin! O'ndan isteyin ki size versin! O'na dua edin ki sizi diriltsin! Ey savaşa hazırlanmış olan topluluk! Atlarınız ve kılıçlarınız varken bugün sizi kim kalelerinizde tutabilir? İnsanların yarınki günde hakkınızda ne konuşacağını ve sizden sonra gelecek olanları da övecekleri kimseleri iyi düşünün!"

Ibn Hüzeyl el-Esedî ise şunları söyledi: "Ey savaşa hazırlanmış olan topluluk! Sizin sığınacağınız yer kılıçlarınız olsun! Onlara karşı karaçalar gibi olun! Kaplanlar gibi yığın üzerlerine, tozu dumana katın! Allah'a güvenin! Gözlerinizi aşağı dikin! Kılıçlar yorulduğunda -ki onlar da Allah yolunda görevli kılınmışlardır- taşları gönderin üzerlerine, çünkü demirlere verilmemiş olan sertlik taş vermiştir."

Büsr b. Ebu Ruhm el-Cühenî ise şunları söyledi: "Allah'a hamd edin ve sadakatınızı amellerinizle gösterin! Sizleri hidayete erdirmesinden dolayı Allah'a hamd ettiniz. O'ndan başka ilâh yoktur. O'nu en büyük

¹⁰⁴⁸ Taberî, Tarih, IV, 358.

¹⁰⁴⁹ A.y.

olarak kabul ettiniz. O'nun Resûl ve elçisine iman ettiniz. Ancak Müslümanlar olarak can verin! Sizin için dünyadan daha basit bir şey olmasın! Kim dünyaya aldırış etmezse dünya bu sefer ona yönelmeye başlar. Şayet ona meylederseniz sizden kaçır. Allah'a yardım edin ki O da size yardım etsin."

Âsım b. Amr da şunları söyledi: "Ey Arap topluluğu! Sizler Arapların öncülerisiniz. Sizler gözlerinizi Acemlere dikmişsiniz! Sizler cennet için kendinizi tehlikeye atacaksınız. Onlar ise dünya için kendilerini tehlikeye atmaktalar. Onların dünyaları için gösterdiği çaba, sizin âhiretiniz için gösterdiği çabadan daha büyük olmasın. Yarınki günde Araplara karşı hoş olmayacak bir şeyi bugün yapmayın."

Rebi' b. Bilâl es-Sa'di ise şunları söyledi: "Ey Arap topluluğu hem din hem de dünyanız için çalışın! *"Rabbimizin bağışına ve takva sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!"*¹⁰⁵⁰

Rib'i b. Amr ise şunları söyledi: "Allah (cc) sizi İslâm'la hidayete erdirdi. Sizi İslâm'la bir araya getirdi. Sizi İslâm'la çok gösterdi. Sabırda rahatlık vardır. Kendinizi sabra alıştırmayı ki, onu huy haline getirebilesiniz. Kendinizi korkuya alıştırmayın, sonra sizde bir huy haline gelir.

Herkes buna benzer sözler söyledi. İnsanlar birbirlerine kenetlendiler ve sözleştiler. Nasıl gerekiyorsa o şekilde harekete geçtiler.

1. Ermas Günü

Kadisiye'deki ilk güne Ermas Günü denmiştir. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) askerlerine dönüp şöyle dedi: "Yerlerinize sahip çıkın ve öğle namazını kılmadan hareket etmeyin! Sizler namazı bitirince ben tekbir getireceğim ve siz de tekbir getirip hazır vaziyette duracaksınız. Bilin ki tekbir sizden daha önce hiç kimseye verilmemiştir. Muhakkak ki bu size bir destek olsun diye verilmiştir. İkinci tekbiri duyunca siz de tekbir getirin. Sayıyı tamamlayacaksınız. Ben üçüncü tekbiri getirdiğimde süvari olanlarınız hareket geçsin. Düşmana hücumla başlasın. Ben dördüncü tekbiri getirince düşmana karışincaya dek topluca hücum edin ve "La havle vela kuvvete illa billah" deyin!¹⁰⁵¹

¹⁰⁵⁰ Âl-i İmran, 3/133.

¹⁰⁵¹ Taberi, Tarih, IV, 360.

Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) öğle namazını kılınca Ömer (ra) tarafından hizmetine verilen gence, "Cihad suresi" diye adlandırılan Enfâl suresini okuması emrini verdi. Bunu bütün birlikler okudu. Bu sayede insanların kalbi yumuşadı ve gözlerinden yaşlar aktı. Kur'an tilavetinden dolayı bir sekinet kapsadı kendilerini. Kur'an okuyucuları okumayı bitirdiklerinde Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) tekbir getirdi. Tekbirlerine karşılık verecek olanlar da hemen peşi sıra tekbir getirdiler. Uzakta olanlar da diğerlerinden duydukları tekbirler üzerine tekbir getirmeye başladılar. İnsanlar harekete geçmeye başladı. Tekbirleri ikinci kez tekrarladılar. İnsanlar da bunları tekrarladı. Sonra da üçüncü kez tekbir getirdiler.

Bazı kahraman askerler mübareze (teke tek) şeklinde çarpışmak için meydana çıktılar. Düşman tarafından da bu iş için meydana çıkanlar oldu. Bunlar kılıç darbeleri indirmekle meşhur kimselerdi. Müslüman kahramanlar arasında Galib b. Abdullah el-Esedî, İsam b. Amr et-Temîmî, Amr b. Ma'dikerb ez-Zübeydî ve Tuleyha b. Huveylid el-Esedî gibi şahsiyetler vardı. Bunların düşmana darbe indirmede büyük şansöhetleri vardı. Düşmanın önde gelen kahramanlarından bazılarını öldüren kimselerdi. Bu mübarezede Müslüman askerlerden hiç kimse ölmedi. Mübareze şeklinde çarpışmak zor bir savaş sanatıdır. Bunu ancak kahraman adamlar yapabilirler. Böyle savaşmak kazanan tarafın moralini yükseltir ve hamaseti arttırır. Kaybeden tarafın da moralini düşürür ve mâneviyatlarını yok eder. Müslümanlar bu konuda hep üstün gelmişlerdir. Bu yüzden de mübareze şeklinde savaşmaktan istifade etmişlerdir. Müslümanlar dördüncü tekbiri beklerlerken Benu Nehd kabilesinin piyadelerini komuta eden Kays b. Hüzeym b. Cürsüme kalkıp şunları söyledi: "Ey Nehdoğulları! Göğüslerinizi dik tutun, çünkü siz böyle isimlendirilmişsiniz." Sonra da Halid b. Arfate'yi gönderdi ve böyle yapmasını aksi takdirde bu işi başkasına vereceğini söyledi. Ardından da başkasına bu görevi verdi."

Rüstem, Ordusuna Hücum Emri Veriyor

Rüstem, askerlerinin mübarezede mağlup olduklarını görünce, zaman kaybetmeden ordusuna hücum emrini verdi. İran ordusu Müslümanlara karşı topyekûn harekete geçti. İlk saldırıya uğrayan Müslüman askerler, Büceyle ve onlara katılmış olan bir birlikti. Hücum, göze çok kalabalık görünüyordu. Çünkü İranlılar, askerlerinin yarısına hücum emri vermişlerdi. İslam ordusu bu kalabalığın yanında küçük görünü-

yordu. Bunun sebebi de mübareze savaşında yenilmiş olmanın acısıyla Müslüman orduya öldürücü darbeyi vurma düşüncesinden kaynaklanıyordu. İşte bu şekilde İran ordusu her iki taraftan on üç file İslam ordusuna saldırdı. Her bir file de düzenli dört bin piyade ve süvariden oluşan asker eşlik ediyordu. Filler Müslüman birliklerini yarmayı başardılar. Saldırı Büceyle kabilesinin bulunduğu yeri merkez almıştı. Müslüman piyade askerler bu hücumu hemen karşılık vermeye başladılar.

a. Sa'd b. Ebi Vakkas, Esed'e, Büceyle'yi Korumasını Emrediyor

Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) Büceyle'nin parçalanma durumuna düştüğünü görünce Benu Esed kabilesine şu haberi gönderdi: Büceyle'yi ve onlara katılmış olanları koruyun. Bunun üzerine Tuleyha b. Huveylid, Hamal b. Malik, Galib b. Abdullah ve Rübeyyil b. Amr kendi birlikleriyle hareket geçtiler. Ma'rur b. Süveyd ve Şakik şunu anlatmıştır: "Allah'a yemin olsun ki, çok zor bir durumda kaldılar. Öyle saldırıyorlardı ki biz fillerin de onlardan olduğunu düşünmeye başladık. Ben geri durdum. Onların önde gelenlerinden biri mübareze için Tuleyha'nın karşısına çıktı. Çok geçmeden Tuleyha onu öldürdü. İranlılar bir filin Esed kabilesine ne yaptığını görünce oklarla saldırıya geçtiler. Esed kabilesi zor durumda kaldı. Bu saldırıyı gerçekleştirenler İranlı komutanlar olan Zül'l-Hacib ve Calinus idi. Müslümanlar, Sa'd b. Ebi Vakkas'dan dördüncü tekbiri bekliyorlardı. İranlılar Esed kabilesinin olduğu yere baskında bulunmaya çalıştılar ve beraberlerinde bir de fil vardı. Esed kabilesi bunlara karşı direndi. Bu esnada Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) dördüncü tekbiri de getirdi. Müslümanlar hemen hücumu geçtiler ve savaş Esed kabilesinin olduğu mıntıkada savaş kızıştı. Filler hem sağ hem de sol cenahtan Müslümanlara karşı saldırıya geçti. Müslüman atlılar ise vur-kaç taktiğiyle fillere saldırdı. Fillere engel olmak için piyade askerlere de saldırmaya başladılar.

b. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) Benu Temim'den Filler Konusunda Bir Çözüm Bulmasını İstiyor

Sa'd b. Ebi Vakkas, Âsım b. Amr'a haber gönderip şunları söyledi: "Ey Temimliler! Sizler deve ve at sahibi kimseler değil misiniz? Bu fillere karşı yapacağınız bir şey yok mu?" Onlar, "Evet, Allah'a yemin olsun ki var" dediler. Sonra da kendi kabilelerinden olan okçuları ve savaş ko-

nusunda tecrübeli kimseleri çağırdılar. Onlara, “Sizler fillere binmiş olan kimseleri oklarınızla yere düşürünüz!” dediler. Tecrübeli kimselere de “Sizler de fillerin üzerinde bağlı bulunan hevdeçlerin iplerini kesiniz! Bu durumda üzerlerindeki savaşçılar düşer” dediler. Savaş, Esed kabilesinin bulunduğu yerde tüm şiddetiyle devam ediyordu. Ordunun sol ve sağ cenahları birbirine yakın yerde çarpışıyordu. Âsım ve arkadaşları bir file yönelip hevdecin bağlı bulunduğu ipleri kestiler. Filler bağrışmaya başladı. Bunu yapmayan bir fil neredeyse kalmadı. Fillerin üzerindeki adamlar da öldürüldü. Böylece Esed kabilesi rahat bir nefes aldı. İran ordusu geri püskürtüldü ve güneş batıncaya kadar savaş devam etti. Gece nin sükûneti çökünceye kadar çarpışmalar devam etti. Sonra her iki taraf da yerlerine çekildi. O akşam Esedli askerlerden beş yüz kişi ölmüştü. Esedoğulları yardımcı kuvvetleri, Temimoğulları ise muhafız kuvvetleri oluşturuyorlardı. Bu, savaşın ilk günü olup “Ermas günü” diye isimlendirilmişti.¹⁰⁵²

c. Tulehya b. Huveylid'in Kahramanlığı

Sa'd b. Ebi Vakkas'ın komutayı elinde tutmasını, Esedoğullarını çok etkilemişti. Tulehya b. Huveylid el-Esedî, o gün şunları söylemişti: “Ey aşiretim! O'nun adını yüceltiriz. O'nun güven veren ismiyle başlarız. Bu dine yardım edecek olanlar sizlersiniz. Saldırın onlara, aslanlar misâli! Çünkü sizler “aslan” diye isimlendirilmişsiniz. Sizler aslanın yaptığını yapacaksınız. Geri durmayın. İlerleyin ve kaçmayın! Bravo Rabia'ya! Nasıl da saldırıyordu. Onların karşısında hangi rakip durabilir ki? Onların sergilediği tavra kim yetişebilir? Sizler de böyle tavırlar sergiliyorsanız Allah (cc) sizi bu işte zengin kılsın! Allah'ın adıyla saldırın!” Bu sözler onun kabilesinden olanların içine etki etti. Bu sözleri amele dökmek istediler. Yalnız başlarına savaşı göğüslemek istediler. O esnada Temim oğulları da onlara destek verdi. O gün tam beş yüz şehit vermişlerdi. Diğer kabileler Esed kabilesinin kahramanlığından etkilendi. Eş'as b. Kays el-Kindî şunları söylemiştir: “Ey Kinde topluluğu! Esed kabilesine helâl olsun. Nasıl da saldırıyorlardı! Yerlerinde nasıl döne döne savaşıyorlardı.” Bu sözlerden sonra Kindeliler, savunma durumundan saldırı durumuna geçtiler. Önlerinde bulunan Mecusileri yok edip püskürttüler.”¹⁰⁵³

¹⁰⁵² Taberi, Tarih, IV, 365.

¹⁰⁵³ Ahmed Adil, Kadisiye, s. 139.

d. Bugünde Hangi Şiirler Okundu

Amr b. Şe's el-Esedî şu şiiri söylemişti:

Benu Esed bildi ki
 Bizim rüyalarımız var
 Bizler her sınıra iner
 Dağıtır, kırar, geçeriz
 Allah yolunda üzerleri mühürlenmiş atlarımızı görmektesin
 Üzerlerinde kahramanlar var ve dolu dizgin haldeler
 Mükemmel atlarımız var, sesleri vızıldamakta
 Korurlar süvarilerini düşman saldırısından
 Savaş için hazırlandıklarında
 Onları tek bir beden gibi görürsün
 Attık aramızdan o süvariye
 Atış yapmayan o kimseyi

e. Savaş Hastanesi

Savaş hastanesi Uzeyb denen mevkideydi. Burada sabırlı ve imanlı mücahit kadınlar duruyordu. Yaralıları alıp buraya getiriyor ve tedavi ediyorlardı. Allah (cc) haklarında hükmünü verinceye dek yaralılar burada yatıyorlardı. Bundan daha da dikkat çeken bir husus da çocukların kadınlarla yardımlaşıp şehitler için mezar kazmalarıydı. Kadınlar, yaralıların tedavisi ve bakımları konusunda oldukça önemli bir iş sergiliyorlardı. Yerin kazılması da önemli ve zor bir işti. Erkekler cihadla meşgul olduklarından bu tür işleri kadınlar yapıyorlardı. Zorluk anında kadınlar bu tür işleri yaparak ne denli önem taşıdıklarını ortaya koyuyorlardı. Onlar iman ve sabırla muttasıf olduklarından bu işe en layık kimseler olmuşlardı.¹⁰⁵⁴ Şehit naaşları Uzeyb ve Aynu's-Şems arasında yer alan Müşerrif vadisine nakledildi. Gece vaktinde savaşın durması bazı mücahitlerin kendi ailelerini ziyaret etmesi için bir fırsat oldu.¹⁰⁵⁵

¹⁰⁵⁴ et-Tarihu'l-Islami, X, 451.

¹⁰⁵⁵ A.y.

f. Hansa bint Amr Oğullarını Sakin Bir Gecede Savaşa Teşvik Ediyor

Müslüman hanımların Uzeyb'de bulunduğu sırada muhadramdan olan ve Benu Süleym kabilesine mensup şair hanım Hansa bint Amr, dört oğluyla beraber oturmuş, onlara nasihat edip cihada teşvik ediyordu. Şunları söylüyordu: "Sizler itaat ederek Müslüman oldunuz. İtaat içerisinde hicret ettiniz. Sizler Allah'ın, kâfirlerle savaşan Müslümanlara büyük bir sevap hazırladığını biliyorsunuz. Baki olan âhiret yurdu, fani olan dünya yurdundan hayırlıdır. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: "Ey iman edenler! Sabredin, sabır yarışmada düşmanlarınızı geçin, cihad için daima hazırlıklı ve uyanık bulunun! Ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki felah bulup başarıya eresiniz."¹⁰⁵⁶ Şayet sabaha sağ-salim ulaşırsanız, sabır göstererek düşmana saldırın. Allah (cc) düşmanlarına karşı yardım edendir. Şayet savaşın kızıştığını görürseniz, ordunun ortasına dalın, komutanlarını arayın! Âhiret yurdu için zafere koşun!" Evlatları, ertesi gün onun nasihatleri doğrultusunda meydana çıkıp yerlerini aldılar.¹⁰⁵⁷

g. Naha'lı Bir Kadın, Oğullarını Savaşa Teşvik Ediyor

Naha'lı bir kadının dört oğlu vardı ve hepsi de bugün meydana gelen savaşta şehit düştü. Sabah vaktinde tan ağarmaya başlayınca şunu söylemişti: "Sizler Müslüman oldunuz ve bunu değiştirmediniz. Hicret ettiniz fakat hicretiniz Medine'ye değildi. Memleketiniz size bir bolluk sağlamadı ve açlık sarıverdi sizi. Sonra yaşlı annenizi getirip İranlıların önüne koyuverdiniz. Siz öyle bir adamın oğlusunuz ki onun eşi ne babanıza hıyanet etti ne de dayınızı utandırdı. Yürüyün ve savaşın başına da sonuna da şahit olun!" Bunun üzerine gençler hızlı şekilde hemen oradan ayrıldı. Çocukları uzaklaşıp gözden kaybolunca anneleri ellerini semaya kaldırıp, "Allah'ım, benim için oğullarımı koru!" diye dua etti. Oğulları güzel şekilde savaşmışlar ve savaştan da herhangi bir yara almadan kurutulmuşlardı.¹⁰⁵⁸

1056 Âl-i İmran, 3/200.

1057 el-İstiab, No: 287.

1058 Taberi, Tarih, IV, 366.

İşte Kadisiye’de savaşın ilk gününde bazı yaşlı kadınların gösterdiği tavır bu şekildeydi.

2. Ağvas Günü

“Ağvas günü” Kadisiye savaşının ikinci günüdür. Bugünün gecesinde Şam’dan gelen ordunun habercileri bölgeye ulaştı. Başlarında Ka’ka’ b. Amr et-Temimi bulunuyordu. Ömer (ra) Halid b. Velid’in ordusunu Irak’taki Müslümanlara yardım için geri gönderip Şam’a komutan olarak Ebu Ubeyde’yi tayin etmişti. Ebu Ubeyde, Halid b. Velid’i ihtiyacından dolayı yanında tutup Irak’a giden ordunun başına Haşim b. Utbe b. Ebu Vakkas’ı tayin etti. Bu ordu Halid b. Velid komutasında Irak’tan Şam’a gelirken dokuz bin kişiydi. Bunlardan altı bin kişi Irak’a döndü. Haşim b. Utbe ordunun öncü kısmına bin kadar kişiden oluşan askerlerin başına Ka’ka’ b. Amr’ı tayin etti.

a. Ka’ka’ b. Amr’ın Kahramanlığı

Ka’ka’ b. Amr, hızlı davranıp Ağvas günü sabahında Kadisiye’ye ulaştı. Buraya ulaştığında askerlerin mâneviyatını yükseltmek için bir şeyler yapmayı düşündü. Emrindeki askerleri yüz ayrı gruba ayırdı. Her grup on kişiden oluşuyordu. Onlara peş peşe yürümelerini her bir grubun kendisinin yanından geçtikten sonra bir sonraki grubun geçmesini emretti. Her bir grubun Müslümanların yanından geçip tekbir getirmesi üzerine, bunları gören Müslümanlar da tekbir getirmeye başladılar. Müslümanlar düşmanlarıyla savaşma konusunda bir canlılık gösterdiler. Bu, Müslümanların moralini yüceltmek için başarılı bir savaş planıydı. Bin kişilik bir grubun destek için gelmesi otuz bin kişilik bir ordu için büyük bir rakam değildi, ancak, Allah’ın yönlendirmesiyle Ka’ka’nın böyle bir şey yapması Müslümanların mâneviyatını yüceltti. Şu sözüyle askerlerin gelişini müjdeledi: “Ben öyle bir toplulukla geldim ki, Allah’a yemin olsun ki şayet sizin yerinizde olsalardı sizin aldığınız paya erişmek için sizi geride bırakıp uçmak isterlerdi. Benim yaptığımı yapınız.” Öne atılıp sonra da “Benimle kim teke tek savaşıacak?” dedi. Müslümanlar onu gördüklerinde Ebubekir (ra)’e ait olan, “İçinde bunun gibilerinin bulunduğu bir ordu hezimete uğramaz” sözünü söylediler. Onunla huzur buldular. Sonra karşısına Zül-Hicab çıktı. Ka’ka’ ona “Sen kimsin?”

diye sorunca “Behmen Cazeveyh” dedi. O esnada Ka’ka’, Köprü savaşında ölen Ebu Ubeyd, Süleyt ve bu savaşta ölen askerleri hatırladı. Bunun üzerine kalbi İslâm’ın hamiyetiyle doldu ve “Ey Ebu Ubeyd, Süleyt ve Köprü savaşında şehit olanlar!” diye seslendi. Bu söz, kahramanlığıyla meşhur olan İranlı komutanın kalbi korkuyla doldurdu. Ebubekir (ra) Ka’ka’dan şöyle bahsetmişti: “Ka’ka’nın orduda bulunduğu sıradaki sesi bin adamın sesinden daha hayırlıdır.” Böyle bir durumda her ne kadar cesur da olsa bir tek adam, onun karşısında nasıl durabilir ki? İşte bu yüzden Ka’ka hiç vakit kaybetmeden adamı, ordusunun önünde cansız yere düşürdü. Bu şekilde öldürülmesi İranlılarda bir sarsıntı meydana getirdi. Müslümanların da morallerini yükseltti. Bu adam yirmi bin İranlı askeri komuta ediyoruz. Ka’ka’, teke tek çarpışmak için bir daha seslendi. Karşısına iki kişi çıktı. Birinin adı Biruzan diğerrinin ki ise Bende-
van idi. Bunun üzerine Ka’ka’a, Haris b. Zeyban b. Haris de katıldı. Ka’ka’, Biruzan ile çarpışıp onu öldürdü. İbni Zeyban da Bende-
van’la çarpıştı ve onu öldürdü. Bu şekilde Ka’ka o günün başından itibaren beş İranlı komutanla çarpışıp onları öldürdü. Bu durum İran askerini hayrette bırakıp sıkıntıya düşmelerine ve morallerinin bozulmasına sebep oldu. Her iki tarafın süvarileri birbirine girdi. Bu esnada Ka’ka’ şöyle sesleniyordu: “Ey Müslümanlar topluluğu, kılıçlarınızla karşılayın onları, ancak onunla istediğinizi elde edebilirsiniz.” İnsanlar onun bu nasihatini dinlediler. Düşmana hızlı bir şekilde saldırdılar ve akşama kadar kılıç kılıca çarpıştılar. Ravilerin anlattığına göre Ka’ka’ o gün otuz hamle gerçekleştirmiştir. Karşısına her bir düşman birliği çıkınca yeni bir saldırıya geçmişti. Bu savaşta şu şiiri okumuştı:

Onları öyle zorda bırakıyorum ki
Onlara tam isabet eden darbeler indiriyorum

İran ordusundan son öldürülen kimse Bozor Cemher adında biriydi. Ka’ka bu konuda şu şiiri söylemişti:

Nefes nefese üzerimize akın etti
Güneşin ışık okları gibi yıkıcıydı
Ağvas gününde İranlıların filleri
Daldı içimize hızlı bir şekilde

b. Ulba b. Cahş el-İcli: “Savaşta bağırsakları dağılan adam”

O gün Mecusi bir adam Bekr b. Vail askerlerinin önünde belirip, “Kim benimle teke tek savaşıacak?” dedi. Bunun üzerine karşısına Ulba b. Cahş el-İcli çıktı. Ulba, onun göğsünün sağ tarafına bir darbe indirdi ve ciğerlerini parçaladı. Mecusi anında öldü. Başka bir adam gelip Ulba’nın karnına kılıçla bir darbe indirdi. Ulba’nın bağırsakları yerlere saçıldı. Ulba bağırsaklarını yerine koymak istediye de bunu yapamadı. Yanına gelen Müslüman askere, “Be adam gel de bana yardım et!” dedi. Bağırsaklarını topladıktan sonra Müslümanlara bakmaksızın İran saflarına doğru otuz zira’ kadar ilerledi ve bu esnada ruhunu teslim etti. O esnada şu beyti okudu:

Bununla Rabbimden sevap diliyorum
En güzel darbeleri alanlardan biri oldum

c. A’ref b. A’lem el-Ukalyli

İranlı bir adam Müslümanların karşısına çıkıp, “Beninle kim çarpışacak?” deyince karşısına A’ref b. A’lem el-Ukayli çıktı ve onu öldürdü. Bir İranlı daha çıkınca onu da öldürdü. Sonra İranlı süvariler etrafını kuşatıp silahını elinden aldılar. O da İranlıların yüzüne toprak saçtı. Sonra arkadaşlarının yanına döndü.¹⁰⁵⁹

d. Hansa’nın Dört Oğlunun Kendilerini Feda Etmesi

Bugünde Hansa’nın dört oğlu da fedakâr tavırlar sergilediler. Büyük bir hamasetle savaşa girip her biri, savaş konusunda hamaseti kuvvetlendiren şiirler okudular. İlk kardeşleri şu şiiri okumuştı:

Ey kardeşlerim yaşlı annemiz nasihat etmekte
Savaş bizi çağırırken nasihat etmekte

¹⁰⁵⁹ Taberi, Tarih, IV, 374.

Çok net sözler söylüyor
Sarılın savaşa, renkleri solmuş azı dişlerinize
Sizler haykırışlarla karşılaşacaksınız
Sasanî hanedanı köpeklerinin havlamalarıyla karşılaşacaksınız
Onlar sizin ölümcül darbelerinize artık inanır olmuşlar
Sizler bu hayatla ebedi hayat arasında beklemektesiniz

Bu şiir okuduktan sonra ileri atılıp şehit oluncaya kadar çarpıştı.
İkinci oğlu ise şunları okumuştı:

Yaşlı annemiz çok kararlı
Net bakışlarla gözleri ufukta
Yürüyün savaşa çoğala çoğala ya yüreğe serinlik veren bir zafere
Ya da Firdevs cennetinde güzel ve ebedi bir hayat sunan ölüme

Neticede o da çarpışarak şehit oldu. Üçüncüsüne gelince, o da şu beyitleri okudu:

Allah'a yemin olsun ki yaşlı annemize bir harf kadar da olsa karşı gelmeyeceğiz

Bize sevgi ve merhametle emrediyor
Nasihat, iyilik, doğruluk ve acıma
Sarılın savaşa renkleri solmuş azı dişlerinize
Saldırın, Kısra hanedanının üstesinden gelinceye dek
Yoksa sizin sınırlarınızı keşfederler
Kusur göstermeniz zayıflık olur
Öldürülmeniz sizin için şeref olur

O da şehit düşünceye kadar çarpıştı. Dördüncüsüne gelince o da şunları söylemişti:

Hansa, Ahrem ve Amr için gerekeni yapmış sayılmam
Şayet Hadrem okyanusu misâli Acem ordusuna saldırmazsam
Dileğim ya hemen büyük bir zafer
Ya da en iyi yolda bir ölüm

O da savaşıp şehit düştü.¹⁰⁶⁰ Hansa'ya dört oğlunun da haberi ulaşınca şunları söyledi: "Onların şehadetleriyle beni şereflendiren Allah'a hamdolsun. Allah'tan temennim, beni de onlarla beraber rahmetinin gölgesinde bir araya getirmesidir."¹⁰⁶¹

e. Ka'kailerin İranlılara Karşı Düzenlediği Etkili Bir Tuzak

Ağvas gününde Ka'ka' b. Amr ve amcasıoğulları İranlılara karşı etkili bir tuzak düzenlediler. Tuzak şuydu: Ka'ka' ve arkadaşları, İranlıların savaşa getirdikleri fillerin İslam ordusundaki atlar üzerinde ne derece etkili olduğunu bildiklerinden Allah'ın yardımıyla bir deve hazırlayıp onu çeşitli süs ve şekillerle bezeyip korkunç bir hale getirdiler. Onu, bez ve kumaşlarla her tarafını örtüp garip bir şekle soktular. Devenin yüz kısmına parlak cisimler yerleştirdiler. Bu şekilde İranlı süvarilere karşı saldırıya geçtiler. Onların Ermas gününde Müslümanlara yaptıklarını Müslümanlar da Ağvas gününde onlara yaptı. Bu deve, az veya çok olsun hangi İranlı süvari birliğiyle karşı karşıya geldiyse, atların ürkmesine ve üzerlerindeki askerlerin yere düşmesine sebep oluyordu. Kaçan atlara Müslümanlar binmeye başladılar. Bunu gören diğer Müslümanlar da onları takip ettiler. O gün İranlılar, Müslümanların Ermas gününde onlardan gördükleri zorluktan daha büyük bir zorluk gördüler. Burada gördüğümüz gibi ilk Müslümanlar savaş hususunda yenilikler ortaya koymada düşmanlarına karşı üstünlük sağlamışlardır. İranlılar ilk günde filleri kullandıklarından Müslümanları devre dışı bırakmışlardı. Müslümanlar fillere karşı koyamadıklarından düşmanlarına karşı bir deve ile tuzak hazırlayıp bu işin üstesinden geldiler. İşte bu, düşman atlarını korkutan ve neticede kaçıp gitmelerini sağlayan mükemmel bir savaş hilesidir. Bu yüzden Müslümanların, savaşa mânevi açıdan hazırlanıp üstün bir dereceye eriştikten sonra maddi yönden de üstün bir dereceye ulaşmaları gerektiğini ifade etmektedir.

f. Savaşın Tam Ortasında bir adam: Ebu Mihcen es-Sekafi

Ağvas gününde savaş gece yarısına kadar devam etti. Bu gece "Kara gece" diye isimlendirilmişti. Sonra savaş her iki ordunun da kendi kışla-

¹⁰⁶⁰ Ahmed Adil Kemal, Kadisiye, s. 154.

¹⁰⁶¹ Abdulmünim Haşimi, Hansa Ümmü's-Şüheda, s. 98.

larına çekilmesiyle durdu. Bunun Müslümanlara büyük faydası oldu. Çünkü Müslümanlar kendi şehitlerini Müşerrif vadisine nakletmekteydiler. Yaralıları da Uzeyb mevkiine taşıyorlardı. Burada kadınlar yaralıları tedavi ediyorlardı. Bu gecede Ebu Mihcen ilk kez savaşa katılıyordu.¹⁰⁶² Ebu Mihcen bir suçtan dolayı hapsedilmişti. Akşam vaktinde Sa'd b. Ebi Vakkas'ın yanına çıkıp ondan af dileyip özrünü beyan etti. Fakat Sa'd, onun isteğini reddetti. Bunun üzerine Selma bint Hafsa'ya gidip, "Ey Selma! Hayır işlemek ister misin?" deyince o da "Mesele nedir?" diye sordu. Ebu Mihcen, "Benim bağlarımı çözer salıverirsin, Belka isimli atı da bana ödünç verirsin. Allah'a yemin olsun ki sonra döneceğim ve ayaklarıma zincirleri kendim takacağım" dedi. Selma "Bunu nasıl yapabilirim?" deyince Ebu Mihcen şu mısraları okudu:

*Atlılar oklarla karşı karşıya kalmışken
Benim bu halde bağlı bulunmam bana üzüntü olarak yeter
Bu şekilde demir parmaklıklar arasında
Ve insanlar ölürken böyle durman zehirler beni
Allah için söz veriyorum ve ahdime sadık kalacağım
Şayet kurtulursam savaşta, bir yere kaçmayacağım*

Selma, bu beyitler üzerine "Allah'tan bana yol göstermesini diledim ve senin sözüne sadık kalacağın umudu doğdu içime" dedi. Sonra onu serbest bıraktı ve "Ata gelince onu sana ödünç olarak veriyorum" dedi ve onu köşkten dışarı çıkardı. Ebu Mihcen ata binip hızlıca oradan ayrıldı. Çok geçmeden İslam ordusunun sağ tarafına yanaşıp tekbir getirdi. Sonra derken sol tarafa geçip iki saf arasında mızrak ve yanındaki diğer silahlarıyla oynayarak uzaklaştı. Bazı kimseler, "Atı eğerli" dedikleri halde Kasım ve Said isimli askerler eğersiz olduğunu söylediler.

Ebu Mihcen İslâm ordusunun arkasından dolaşarak tekrar sol tarafa geçti, sonra sağ tarafa geçti. Bu esnada yine iki saf arasında mızrak ve oklarıyla oynarcasına hareket ediyordu. Bir müddet sonra ordunun tam ortasında durdu ve silahlarıyla oynayarak düşman topluluğuna saldırdı. O gece insanlar oldukça zor durumda idiler. Böyle bir durumda onun böyle yapmasına hayret etmişlerdi. Gündüz vaktinde onu görmedikleri için kim olduğunu anlayamamışlardı. Bazıları "Haşim'in ilk arkadaşıla-

¹⁰⁶² et-Tarihu'l-Islami, X, 462.

rından biri olabilir ya da Haşim'in kendisidir" dediler. Sa'd b. Ebi Vakkas, köşkün üstünde yere kapanmış halde savaşı seyrederken "Allah'a yemin olsun ki, Ebu Mihcen mahpus halde olmasaydı, "Bu adam Ebu Mihcen'dir ve bu da Belka adındaki attır" derdim. Daha başka kimseler de bu konuda bir şeyler söylediler. Gece yarısında İran ordusu toparlanıp gidince Müslümanlar da yerlerine döndüler. Ebu Mihcen geldiği yerden tekrar döndü ve yerine ulaşınca zincirleri ayağına geçirdi. Sonra şu beyitleri okudu:

*Sakifliler'in övünmediklerini biliriz
Çünkü bizler onların, kılıçları en iyi kullananlarıyız
Onların en çok zırh kullanan ve bu işi tam yapanlarıyız
Başkaları direnmeyi hoş görmediğinde en çok sabır gösterenler oluruz*

*Bizler Sakifin her gün bir heyetiyiz
Şayet sordukların tanımazlarsa onları bir tanıyana soruver
Kadisiye gecesinde benim farkıma varmadılar
Nereden çıktığımı onlara hissettirmedim
Şayet hapsedilirim bu benim için bir imtihan olur
Şayet serbest bırakılırsam, ölümü tattırırım düşmana*

Selma "Ey Ebu Mihcen! Bu adam seni neden hapsedti?" diye sorunca şöyle cevap verdi: "Yediğim veya içtiğim bir haram şeyden dolayı olmadı. Ben cahiliyede şarap içtim ve ben şair biriyim, bazen şiirler süzülür dudaklarımdan. Kötü şiirler de gelir gider. Bu da adıma kötüye çıkardı. Şu şiiri okudum diye beni hapsedti:

*Öldüğüm zaman, gömün bir üzüm ağacının dibine beni
Sulasın ölümünden sonra damarları, kemiklerimi benim
Beni bir boş bir araziye defnetmeyin
Ben şarabı tatmamış bir ölümü yaşamaktan korkarım
Mezarda payıma düşen şarapla sulasın beni
Ben ona esirim, çünkü çekmekte beni*

Sabah olunca, Selma, meseleyi Sa'd b. Ebi Vakkas'a anlattı. Bunun

üzerine Sa'd onu serbest bıraktı. Ona "Konuştuğun bir şeyi pratiğe dök-medikçe bundan dolayı sana ceza vermeyeceğim" dedi. Ebu Mihcen de "Bundan böyle ebedî olarak dilime kötü bir sıfat yakıştırmayacağım" şeklinde karşılık verdi.¹⁰⁶³

ğ. Ka'ka' ve Arkadaşlarının "Kara Gece"nin Son Yarısında Düzenledikleri Bir Plan

Kara Gece'nin geri kalan kısmında en bariz bir hadise olarak bilinen husus Ka'ka' b. Amr'ın ertesi günde Müslümanların mâneviyatını yükseltecek bir plân yapma fırsatını ele geçirmesiydi. Ka'ka' kendi komutasında bulunan askerlere gizlice ayrılmalarını ve gün doğumunda yüzer kişilik gruplar halinde savaş meydanına gelmelerini söyledi. Onlara "Güneş doğduğunda yüzer kişilik gruplar halinde gelin. Bir grup yerine ulaşınca diğer grup hemen harekete geçsin. Şayet Haşim gelirse o da aynısını yapacaktır. Sizden işi güzel ve ciddi şekilde yapmanızı istiyorum" dedi. Güneş ilk ışıklarını saldığı esnada Ka'ka atlıları gözetliyordu. Atlılar tam gözükmeye başlayınca orada bulunanlar tekbir getirip hep beraber "Yardım geldi" demeye başladılar. Bunu duyup da hoşlanan kardeşi Âsım b. Amr da böyle yapmak için emrindeki askerlere komut verdi. Onlar da Haffan yönünden gelerek bunu gerçekleştirdiler. Ka'ka'nın komutasındaki askerler daha bu işi tamamlamadan Haşim b. Utbe, Şam'dan yedi yüz askerle bölgeye ulaştı. Ona Ka'ka'm yaptığı planı haber verdiler. O da askerlerini yetmişer kişilik gruplara ayırdı. Ka'ka'nın askerleri görevlerini tamamlayınca Haşim yanına yetmiş asker alarak geldi.¹⁰⁶⁴ Burada Haşim b. Utbe b. Ebi Vakkas'ın tevazusuna şahit olmakta-yız. Kendi seviyesinde olan birinin görüşüne göre hareket edip savaş projesini kabul etmişti. O da Ka'ka gibi askerlerini gruplara ayırmıştı. Bulunduğı makam ve nefsi onu bu işi yapmaktan alıkoymadı. Çünkü o Nebevi Medrese'nin eğitiminden geçmiş adamlardan biriydi. Kişiliklerini ve maslahatlarını İslâm'ın ve Müslümanların maslahatına feda etmişlerdi. İşte bu, büyük İslâm Devleti'nin ikâme edilmesi ve bunun dünya-ya hâkim olması yolunda başarıya götüren en önemli sebeplerdendir.

¹⁰⁶³ Taberi, Tarih, IV, 374.

¹⁰⁶⁴ A.y.

3. İmmas Günü

Bugün, savaşın üçüncü günüdür. İmmas gününde İran ordusu filleri öne sürüp yeni bir palanla savaş meydanına gelmişlerdi. Bunu, önceki günde aldıkları yenilgiyi telafi maksadıyla yapmışlardı. Her fili koruyan adamlar vardı. Bu adamların yanından da iki süvari bulunuyordu. Müslümanlar hem fillerle hem de fillerin çevresinde ve üstünde bulunan adamlarla savaşıp durdular. Sa'd b. Ebi Vakkas, Müslümanların içine düştüğü zorluğu görünce İran halkından Müslüman olanlara haber gönderip filleri devre dışı bırakacak öldürücü darbeyi sordu. Onlar da hortumunun kesilmesi ve gözlerinin yok edilmesi durumunda bunun gerçekleşeceğini söylediler.

Ka'ka' ve Âsım b. Amr'a haber gönderip şunu söyledi: "Beyaz fili halledin, çünkü arkasından gelen filler ona tâbi olmuş durumdalar." Hammal b. Malik ve Ribbil b. Amr el-Esedî'ye de "Siz de uyuz düşmüş olan fili halledin. Çünkü arkadan gelen filler onu takip etmekte" dedi. Ka'ka' ve Âsım mızraklarını alıp yanlarında bir grup piyade ve süvari askerle birlikte harekete geçtiler. Onlara, "Filin etrafını sarın ki şasıp kalsın" emrini verdiler. Fil etrafına, sağına-soluna şasırmış halde bakmaya başladı. Ka'ka' ve Âsım file yaklaştılar. Fil o esnada etrafını sarmış olan kimselere karşı direniyordu. Her ikisi de mızraklarını beyaz filin gözlerine sapladılar. Sonra başına vurdular. Üzerindeki seyisi de yere atıldılar. Filin hortumunu kesip onu yere düşürmeyi başardılar. Filin üzerindeki-ler böylece düştü. Onlar da öldürüldüler. Hammal b. Malik de saldırıya geçip Ribbil b. Amr'a şunları söyledi: "İstersen sen filin hortumunu kes ben gözlerini çıkarayım, istersen ben hortumunu keseyim sen gözlerini çıkar. Hammal filin gözüne darbe indirmeyi tercih edip harekete geçti. Bu arada filin çevresini kuşatmış olan adamlarla da meşguldü. Filin seyisinden de korkmadı. Hammal, filin gözüne vurup onu geriye doğru düşürdü. Fil yere yatmak zorunda kaldı. Ribbil harekete geçip filin hortumunu kesti. O esnada filin seyisi devreye girdi ve elindeki demiri fırlattı, fakat Ribbil ve Hammal bundan sağ salim kurtuldular. Her iki fil de domuz gibi bağırmaya başladı. Bu fillere tâbi olan diğer filler geri dönüp İranlıların üzerine yürüdüler. Onları ezmeye başladılar. İranlılar tâ Atik

nehrine kadar kaçmak zorunda kaldılar. Medain'e sığındılar. Kaçamayanlar da helâk oldular.¹⁰⁶⁵ Meydan fillerden temizlenince ordular göğüs göğse çarpışmaya başladı. Savaş kızışmıştı. İranlıların yanında ihtiyata binaen yedek kuvvetler vardı ve bunlar oldukça güçlü kimselerden oluşuyordu. Ordularında bir gerileme meydana gelince Yazdicerd'e haber gönderip bu askerlerden istediler. Yazdicerd de istenen askerleri gönderdi. Bu günde Müslümanlar ve düşmanları birbirlerine karşı bir üstünlük sağlayamadan savaş sonra erdi.¹⁰⁶⁶

Amr b. Ma'dikerb'in Kahramanlığı

Amr b. Ma'dikerb o günde şunları söylemişti: "Ben file ve etrafında bulunanlara saldıracağım. Benden bir deve boyundan fazla uzakta durmayın. Şayet benden uzak yerde durursanız Ebu Sevr'i kaybedersiniz. Şayet bana yetişerseniz benim elimde kılıç olduğunu bilin." Bu sözlerden sonra düşman safına daldı. Toz ve dumandan dolayı bir gözüküyordu. Arkadaşları, "Ne bakıyorsunuz? Sizler ona yetişecek olanlar değil misiniz? Şayet onu kaybederseniz Müslümanlar bir süvarisini kaybetmiş olur." dediler. Sonradan da saldırıya geçtiler. Müşrikler ona birkaç darbe vurduktan sonra bırakmak zorunda kaldılar. Elinde kılıcı vardı ve onunla saldırıyordu. Atı yaralanmıştı. Onun arkadaşlarının geldiğini gören İranlılar geri çekildiler. O sırada İranlı bir süvari atını Amr'a doğru sürdü. Ona karşı saldırıya geçtiğini gören Müslümanlar buna engel oldular. İranlı süvarinin atının yularından tuttuklarında adam attan inip arkadaşlarına kaçmaya başladı. Amr, "Atın yularını sıkı tutun" deyip İranlının atına bindi.¹⁰⁶⁷

Tuleyha b. Huveylid el-Esedî

Üçüncü günde savaş geceye kadar etti. Sonra her iki ordunun arasını Tuleyha b. Huvelid'in sesi ayırdı. Tuleyha düşman ordusunun arka tarafına geçmişti. Müslümanlar bundan korkup hayret içinde kaldılar. Hatta bazıları o yöne bakmamaları için birbirlerine engel oldular. Sa'd b.

¹⁰⁶⁶ Taberi, Tarih, IV, 376.

¹⁰⁶⁷ A.y.

Ebi Vakkas (ra) onu bazı adamlarla beraber, Müslümanlara tehlike verme ihtimali olan yerleri tespit için görevlendirmişti. Fakat onlar söylenenin dışına çıkmışlardı. Tuleyha İran ordusunun arka tarafına geçmişti. O sırada üç tekbir getirdi.¹⁰⁶⁸ Onun bu davranışı savaşı durdurmuş ve safların tekrar düzene girmesi ve geceleyin devam edecek olan savaş için bir fırsat doğurmuştu.

Kays b. Mekşuh

Ey Araplar! Allah (cc) size İslâm'la iyilikte bulundu. Hz. Muhammed (sav)'i göndermekle ikramda bulundu. Allah'ın verdiği nimetle kardeşler oldunuz. Sizler daha önce aslanlar gibi birbirinize saldırırken şimdi dâvetiniz tek dâvet, içinde bulunduğunuz durum tek bir durumdan oluşmakta. Daha önce kurtlar gibi birbirinizi kapmaya çalışıyordunuz. Şimdi Allah'a yardım edin ki Allah (cc) de size yardım etsin ve İranlılara karşı size fethi nasip etsin. Allah (cc) Şam'daki kardeşlerinize Şam'ın fethini ve kırmızı sarayları nasip etti.¹⁰⁶⁹

Bugünde Okunan Bazı Şiirler

Ka'ka' b. Amr şu beyitleri söylemişti:

*Madrahi b. Ya'mer kavmimi teşvik etti
Onlar Allah için savaştı çılgınlık her tarafı sarstığı zaman
Hiçbir gün yoktu ki topluca yürümemiş olalım
Biz köleliği men eden Kudeys ailesiyiz
Düşmanla çarpıştığımda artık kılıcım körelir
Ben ki savaşlarda felaketlerle karşılaşmaktayım
Bir başka asker de şu beyitleri okumuştur:
Ben savaşın oğluyum ve delip geçen bir aletim var
Vurmaktayım onlara parıldayan keskin gözlerle
Şayet korkarsa Ebu İshak ölümden
Nefis korkmaya başlar hesap gününden*

¹⁰⁶⁸ Taberi, Tarih, IV, 382.

¹⁰⁶⁹ Taberi, Tarih, IV, 378.

Herir (Mırıltı) Gecesi

“Herir Gecesi” savaşın dördüncü günü meydana geldi. İranlılar bu gecede savaş yolunu değiştirdiler. Rüstem, ordusunun, düşmanı püskürtme ve onlara yaklaşma konusunda Müslüman askerlerin seviyesine ulaşamayacağını anladığından, ordusunun daha önceki başarısızlıklar sebebiyle yok olmuş olan moralini düzeltmek için topyekûn savaşa girmeye karar verdi. Bu merhaleden sonra İran ordusundan Müslümanlara karşı teke tek savaşacak kimse çıkmadı. Rüstem ordusunu merkez, sağ ve sol olmak üzere on üç saf ayırdı. Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) tekbir getirmeden Ka’ka’ b. Amr, savaşa başladı ve kahraman askerler onu takip etti. Sa’d bu konuda kendilerine izin vermiş ve onlar için istiğfarda bulunmuştu.

Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) üç defa tekbir getirince komutanlar ve askerler savaşa koyuldular. Müslümanlar üç saf halinde savaşıyordu. Bir saf, okçulardan, bir saf süvarilerden ve diğer saf da piyade askerlerden oluşuyordu. Bu gecede savaş çok zorlu bir hal aldı. Gecenin başından tâ sabaha dek kılıç kılıca çarpışıp hiç konuşmadılar. Sadece mırıltı şeklinde konuşabildiler.

Bu yüzden geceye “Mırıltı Gecesi” adı verildi. Müslümanlar birbirlerine, dayanma ve gayreti tavsiye ediyorlardı. Çünkü oldukça zor anlar yaşıyorlardı. Bu gecede konuşulan bazı sözler şu şekildeydi:

—Dureyd b. Ka’n en-Nehai kendi kabilesine şunları söylemişti: Müslümanlar göğüs göğüse savaşmak için hazırlanmış bulunuyorlar. Sizler de bu geceyi Allah için cihadla geçirin. Bu gecede kim ne yaparsa onun sevabını alacaktır. Onlarla şehadet uğrunda yarışın ve en güzel ölümü siz seçin! Şayet ölümden kaçarsanız bilin ki dünyayı istemiş olursunuz, şayet bunu isterseniz ahreti tercih etmiş olursunuz.

—Eş’as b. Kays ise şunları söylemişti: Ey Araplar topluluğu! Şu topluluğun, ölümü sizden daha fazla istemesi ve bu dünyada sizden daha cömert olmaları uygun olmaz. Erkekleriniz ve evlatlarınız bu konuda onlarla yarışsın! Ölümden korkmayınız çünkü o, iyilerin istediği bir şeydir ve şehitlerin yoludur.¹⁰⁷⁰

Humeyda b. Nûman el-Bariki hakkında da şunlar aktarılmıştır: Bu

1070 Taberi, Tarih, IV, 384.

gecede Cu'fe kabilesinin tam karşısında elleri silahlı bir düşman askeri birliği duruyordu. Cu'filer onlara karşı durup kılıç kılıca çarpıştılar. Müslümanlar ellerindeki kılıçların onların ellerindeki kalın demirlere karşı bir iş görmediğini anladıklarında Humeyda b. Nûman "Ne oluyor size?" diye sordu. Müslümanlar da, "Kılıçlarımız fayda vermiyor" dediler. Humeyda, "Şimdi ney yapacağıma bir bakın ve siz de öyle yapın!" deyip düşman askerlerden birinin üzerine saldırıp âniden arkasına geçti ve elindeki mızrağı sırtına sapladı. Sonra arkadaşlarına dönüp, "Bakın işte bu şekilde ölüyorlar" dedi. Arkadaşları derhal saldırıya geçip düşmanı geri kaçmak zorunda bıraktılar.¹⁰⁷¹

Kinde kabilesinin karşısında da İran komutanlarından Türk et-Taberi vardı. Eş'as b. Kays el-Kindi o esnada, "Ey benim topluluğum, ilerleyin!" dedi ve tam yedi yüz askerle saldırıya geçti. İranlıları savaş meydanından sürüp komutanlarını öldürdüler. Bu gecede savaş, kesintisiz ve çetin bir şekilde devam etti. Kabile liderleri kendi mensuplarını hep sabır ve sebata teşvik ettiler.

Taberi'nin Enes b. Huleys'ten rivayet ettiği şu hadise savaşın ne de zor geçtiğini anlatmaktadır: "Herir Gecesi'ne şahit oldum. Sabaha dek demircilerin çekiçlerinden çıkan sesler misâli kılıç sesleri devam etti." Allah (cc) onlara sabrı nasip etti. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) benzeri daha görülmemiş bir gece geçirdi. Hem Araplar hem de Acemler, benzerini daha önce hiç görmedikleri bir geceye şahit oldular. Hem Sa'd b. Ebi Vakkas'ın hem de Sa'd'ın sesi artık gelmiyordu. Sa'd gecenin kalan diğer kısmında dua etti. Sa'd b. Ebi Vakkas, Ka'ka' b. Amr'ın o gecede şu duayı yaptığını işitti:

*Bizler bir topluluğu öldürdük
Bir, dört, beş hatta daha fazlasını
Bizler atların eğerleri üzerindeyiz
Onları öldürünceye dek cihada çağıracağım
Rabbim Allah'tır, dimdik tetikteyim*

Sa'd b. Ebi Vakkas, bu sözlerin zafere işaret ettiği sonucunu çıkardı. Sa'd geceyi dua ile geçirip Allah'tan yardımını indirmesini temenni etti. Burada şuna işaret etmemiz gerekir ki Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) duasına icabet edilen bir kimsedir.

Kadisiye Günü

Müslümanlar dördüncü güne de savaşıarak girdiler. *Ka'ka b. Amr insanların arasına şu sözleri söyleyerek girdi: "Bir saat sonra işleri bitecek. Bir saat daha sabredin ve saldırın. Zafer sabırla beraber gelecektir. Sabrı korkuya tercih edin!"* Bu sözler üzerine birçok ileri gelen şahsiyet onun etrafında birikti. Bunlar Rüstem'e karşı harekete geçtiler. Sonra daha başka kimselerle karşılaştılar. Kabileler bu durumu görünce derhal harekete geçtiler. Kays b. Abdiyağus, Eş'as b. Kays, Amr b. Ma'dikerb, İbni Zi Sehmeyn el-Has'ami ve İbni Zi'l-Bürdeyn el-Hilali o esnada şunları söylediler: "İranlılar ölüme sizden daha cüretkâr olmasınlar. Dünyayı bir tarafa bırakmada sizden önde yer almasınlar." Rebia kabilesinden bazı adamlar ayağa kalkıp şunu söyledi: "Sizler İranlıları en iyi tanıyanlarsınız. Daha öncede olduğu gibi sizler onlara karşı daha cesaretlisiniz. Bugün daha cesaretli olmak için hiçbir şey sizi engellemesin."

İşte bu şekilde Ka'ka' b. Amr daha da etkili olmak için gayret sarf ediyordu. Allah (cc) onu, ender rastlanan bir cesaret, doğru görüş ve iman kuvvetiyle yaratmıştı. Onun bu savaşa gelmesi Müslümanlar için bir fetihtir. Ka'ka, düşman askerinin, bir gün boyunca devam eden savaş sebebiyle sabrının tükendiğini görmüş, uzun süren bir cihattan sonra sabır göstermekle bu işin başarılacağını kavramıştı. Ka'ka' ve beraberinde bulunan bazı cengâverler İran ordusunun merkezinde bir gedik açmayı başarıp Rüstem'in olduğu yere kadar ulaştılar. İşte bu noktada Allah (cc) yardımını gönderdi. Kendi dostlarına katından gönderdiği askerleriyle yardım etti. Şiddetli bir kasırga çıktı. Rüstem zor durumda kaldı, hatta rüzgâr, tahtının üzerindeki yatağı alıp Atik nehrine fırlattı. Yükselen tozlar İranlıları, kendilerini savunamaz durumda bıraktı.

a. İranlı Komutan Rüstem'in Öldürülmesi

Ka'ka' ve beraberindekiler Rüstem'in tahtına kadar yaklaştılar. Rüstem'i tozlardan dolayı göremiyorlardı. Rüstem tahtını terk etmiş ve bir katıra binip kaçmaya çalışıyordu. Fakat katır onu sırtından attı. Rüstem Atik nehrine doğru kaçmaya başladı. Fakat Hilal, arkasından yetişip ayağından yakalayarak çekti ve sonra da öldürdü. Ardından da gelip Rüstem'in tahtına çıkarak "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki Rüstem'i öl-

dürdüm” dedi. Müslümanlar hemen onun etrafında birikip tekbirler getirip yüksek sesle bağıştılar. İran ordusu temelden sarsıldı. Diğer Müslümanlara gelince onlar da İranlıların üzerine yürüyüp onları kahrettirler. Calinus, Rüstem’in öldürüldüğünü haber alınca nehirde bir kum tepciğinin üzerine çıkarak İranlılara kaçmaları için seslendi. Onlar da söyleneni yaptılar. İran ordusunda zincirlerle bağlı bulunan askerlerin sayısı otuz bin civarındaydı.¹⁰⁷² Bunlar Atik nehrinde helâk oldular. Kurtulanlar da Müslümanların oklarına hedef oldular. Bunlardan hiç kurtulan olmadı.¹⁰⁷³

Savaşın Sonucu

Önce Allah’ın yardımıyla, sonra da Müslüman kahramanların ve komutanları olan Sa’d b. Ebi Vakkas’ın hikmetli hareket etmesiyle savaş sona erdi. Oldukça zorlu bir savaş olmuştu. Düşmanlar üç gün boyunca Müslümanlara karşı direndiler. Neticede Allah (cc) dördüncü günde onları hezimete uğrattı.

Bilindiği üzere Müslümanlar düşmanlarını bir günde hezimete uğrattırlardı. Fakat buradaki zorluğa dair başlıca sebepler arasında şunlar sayılabilir: İranlılar bu savaşın son savaş olacağına inanıyorlardı. Çünkü bu savaşın neticesinde ya zafer elde edip devletleri baki kalacak ya da mağlup olup yıkılacaklar ve bir daha ayağa kalkamayacaklardı. Bu sebeplerden biri de Rüstem gibi büyük bir komutanlarının olmasıydı. Çünkü o, geçmiş zaferlerle dolu bir komutandı. Onun zamanında İranlılar sayı bakımından da bir üstünlük elde etmişlerdi. Bu sırada askerlere tâbi olan normal insanların dışında *İranlı askerlerin sayısı yüz yirmi bine* ulaşmıştı. Bununla beraber Yazdicerd her gün destek birlikleri de gönderiyordu. *Müslümanların sayısı ise otuz bin kûsur idi*. Bütün bunlarla beraber Müslümanlar sekiz bin beş yüz şehit vererek onlara karşı zafer kazandılar.¹⁰⁷⁴

Burada verilen şehitler, Müslümanların ilk İslâmî fetihlerde şehit olarak verdikleri en yüksek rakamdır. Bu kadar şehidin verilmesi savaşın oldukça zorlu geçtiğinin, onların korkusuz ve topluca şehadete yürüme konusunda ne denli cesaretli olduğunun göstergesidir.

¹⁰⁷² Bunların zincirlere bağlanmasının sebebi savaştan kaçmalarına engel olmak içindi. (Çev.)

¹⁰⁷³ Taberi, Tarih, IV, 388.

¹⁰⁷⁴ A.y.

Mağlup Askerlerin Devre Dışı Bırakılması

Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) savaş sonrasında hayatta kalmış olan düşman askerlerinin kontrol altına alınmasını emretti. Bunun üzerine Ka'ka' b. Amr ve Şurahbil b. Simt el-Kindi'yi Atik nehri dışında güney ve kuzey yönünde görevlendirdi. Zühre b. Haviyye'yi de komutanlarıyla beraber Atik nehrini geçen İranlı askerleri kontrol altına alması için görevlendirdi. İranlılar nehrin taşmasını sağlamak için önüne set çekmişlerdi. Suyun seviyesi yükseldiğinden Müslümanlar nehri geçemiyorlardı.

Zühre ve beraberindeki üç yüz süvari nehri geçmeyi başardılar. Zühre gidip diğerlerine de köprüden geçmelerini emretti. Köprü biraz uzaktaydı. Sonra İranlıların izini buldular. Calinus askerlerin önüne geçmiş onları koruyarak yol alıyordu. Zühre arkalarından yetişip Calinusla çarpıştı ve onu öldürdü. Üzerindeki eşyaları aldı ve ardından da diğerleri öldürüldü. Akşam vaktinde de tekrar Kadisiye'ye döndüler.¹⁰⁷⁵

Zafer Müjdeleri Ömer (ra)'a Ulaşıyor

Sa'd b. Ebi Vakkas, Mü'minlerin Emiri Ömer (ra)'a, zafer müjdesini Sa'd b. Umeyle el-Fezari ile gönderdi. Mektubunda şunları yazmıştı: "Evet Allah (cc) İranlılara karşı bize zaferi nasip etti. Daha öncekilere uyguladığı sünnetini uzun bir savaş ve şiddetli bir sarsıntıdan sonra onlara da uyguladı. Müslümanlar daha önce hiç görmedikleri sayıda insanlarla karşı karşıya kaldılar. Fakat çoklukları onlara fayda vermedi, hatta bu durum Müslümanları cesarete itti. Müslümanlar gündüzleri onları takip ettiler, hatta sık çalılıkların içine kadar, gediklere varıncaya dek onların peşlerine düştüler. Müslümanlardan Sa'd b. Ubeyd el-Kari ve adını bilmediğimiz fakat Allah'ın bildiği, daha başka kimseler hayatlarını kaybettiler. Onlar gece vaktinde arı vızıltısı gibi sesler çıkararak Kur'an okurlardı. Onlar insanların en şereflieleridirler. Onlar aslanlar misâlidirler. Aslanlar bile onların cengâverliğine erişemezler. Geriye kalan insanlar onların faziletlerine erişemezler. Ancak şehadetle onların derecelerine erişebilirler. Fakat Allah (cc) bunu onlara yazmadı."¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁵ Taberi, Tarih, IV, 389.

¹⁰⁷⁶ Taberi, Tarih, IV, 408.

Bu mektuptan şu ders ve ibretleri elde ediyoruz:

—Sa'd b. Ebi Vakkas, tevhid ve Allah'ın yüceltilmesi gibi özelliklerle süslenmiş bulunmakta, kendi nefis ve kuvvetine bel bağlamamıştır. Zafer ancak Allah katındandır, Müslümanların kuvvetiyle değildir. Buna rağmen Müslümanlar güçlerini sarf edip cihad etmekte ve nefislerini en yüce bir şekilde arındırmışlardır.

—Düşman ordusu oldukça büyüktür. Fakat bu durum hep sürecektir ve onlara cesaret vermeyecektir. Allah (cc) cesareti Müslümanlara verdi. İnsan, Allah'ın üzerinde fayda ve zararı takdir ettiği bir vasıttan başka bir şey değildir. Zararı def edip faydalı olanı vermek sadece Allah'ın elindedir. İşte Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) tevhidi böyle anlamıştı. Bunu kendi hayatında, askerleriyle beraber gerçekleştirmişti.

— Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) mektubunda sahabeyi, tabiin neslini ibadet ve cesaretleriyle tanıtmaktadır. Onların geceleri ibadet ettiğini, Kur'an okumakla meşgul olduklarını, bunu sıkılmadan ve usanmadan yaptıklarını ve Kur'an okurken arı vızıltısı şeklinde sesler çıkardıklarını belirtiyor. Onlar geceleri Allah için seferber olmuşlardı. Aslanlar bile sebat ve saldırıda onların cesaretlerine erişemezlerdi. Ömer (ra), Kadisiye'den gelecek haberleri sabırsızlıkla bekler, sabahtan öğlene kadar o yönden gelecek bir haberi almak için yol gözetir ve sonunda evine dönerdi. O yönden gelen biriyle karşılaştığında nereden geldiğini sormuş, adam da Kadisiye'den geldiğini söyleyince Ömer (ra) onu hemen konuşturmuş, acele bir şekilde haberleri öğrenmek istemişti. Adam, karşısında duran kimsenin Ömer (ra) olduğunu bilmiyordu. Düşmanın mağlup edildiğini söyledi. O esnada haberi veren kişi hızla hareket ettiğinden Ömer (ra) de ona yetişmek için hızlı hareket ediyordu. Yanlarında bir adam daha vardı ve o da deve üzerindeydi. Hep beraber Medine'ye girdiklerinde insanlar Mü'minlerin Emiri'ne selâm verince her ikisi de soru soranın Ömer (ra) olduğunu anladılar. Adam, "Neden bize Mü'minlerin Emiri olduğunu söylemedin?" deyince, Ömer (ra), "Gerekmez ey kardeşim" dedi.¹⁰⁷⁷ Bu haberden şu dersleri çıkarıyoruz:

—Ömer (ra) bu işe çok önem verdiğinden her gün Medine'nin dışına çıkıp "o yönden birileri gelir de onlardan haber alırım" diye bekliyordu. Gelenlerden Müslümanların ve düşmanlarının durumuna dair soru-

¹⁰⁷⁷ Taberi, Tarih, IV, 408.

lar soracaktı. Ömer (ra) bunu kedisi yapmayabilir ve başkasını görevlendirebilirdi. Fakat bu işe önem verdiğinden başkasına yaptırmak istemedi. Bu da son derece merhametli olmanın ve sorumluluk bilincinin bir neticesiydi.

—Ömer (ra)'ın oldukça mütevazı olduğunu göstermektedir. Bineği üzerinde olan adama eşlik etmiş bir miktar yaya yürümüştü. Ondan savaşa dair haberleri almak istemişti. Fakat adam, Mü'minlerin Emiri'ne gitmeden tafsilatlı bir bilgi vermek istememişti. Yanında olanın Ömer (ra) olduğunu anlayamamıştı. Bunu ancak Medine'deki insanlardan öğrendi. İşte bu ahlâk, Müslümanların dünyada iftihar edecekleri yüce bir ahlâktır. Bu dinin yüceliğine ve Ömer (ra) gibi adaletli, merhametli ve tevazu sahibi insanları yetiştireceğine dair kullanacakları bir özelliiktir.¹⁰⁷⁸

V. DERSLER İBRETLER VE ELDE EDİLEN FAYDALAR

1. Savaşın Tarihi ve Fetih Hareketindeki Etkisi

Tarihçiler bu savaşın tarihini tespitte ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda Ahmed Adil Kemal hocaya ait iyi bir araştırma bulunmaktadır. Ona göre bu savaş hicri 15 senesinde Şaban ayında olmuştur.¹⁰⁷⁹ Bu benim de benimsediğim görüştür. Şüphesiz ki Kadisiye, dünya tarihinde bütün savaşların zirvesinde yer alan bir savaştır. Sahih bir imana sahip olanların aldığı Rabbani desteğin çeşitlerini açıklamıştır. Bu savaşla Irak'ın kapıları Müslümanlara açılmış, ardından da bütün İran bölgesi Müslümanlara kapılarını açmıştır.

Bu savaş, siyasî savaş cihetiyle Müslümanlara zaferi ve beraberinde de Sasanîlere düşüşü getirmiştir. Akide hususunda da Mecusilerin düşüşünü sağlamıştır. Bunun neticesinden de İslâm dini İran topraklarında ve daha uzak diyarlarda yayılmaya başlamıştır. Müslümanlar Kadisiye'de Mecusilere öyle bir darbe indirdiler ki artık ebedî olarak bir daha eski hallerine kavuşamadılar. Kadisiye, işte bu yüzden dünya tarihinde savaşların zirvesinde yer almaya hak kazanmıştır.¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁸ et-Tarihu'l-Islami, X, 488.

¹⁰⁷⁹ Kadisiye, s. 266.

¹⁰⁸⁰ et-Tarik ila Medain, s. 473.

2. Ömer (ra)'ın Kadisiye'den Sonra Verdiği Hutbe

Ömer (ra)'a zafer haberi ulaşınca bunu insanlara bildirdi. Şunları söyledi:

“Ben, bizler birbirimize karşı gönlü geniş olduğumuz müddetçe, hiçbir ihtiyaç olmasın ki onu yerine getirme hususunda gayretkeş olmayayım. Şayet bundan âciz kalırsak geçimimiz hususunda üzülrüz. Bu da hepimiz aynı seviyeye gelinceye kadar devam eder. İsterim ki benim içimde size karşı taşıdığım düşünceleri bilesiniz. Ben sizin öğreticiniz değilim, ancak yaparak size öğretirim. Ben sizi köle edecek bir kral da değilim. Ben ancak üzerime bir emanet yüklenmiş olan bir Allah kuluyum. İnsanların malını gözetir, bunu size dağıtırım ve evlerinizde karınlarınızı doyuracak kadar bu maldan size veririm bununla mutlu olurum. Şayet bu malı sırtıma alıp da evim için satmaya kalkışırsam yanlış yapmış olurum. Fakat böyle yapmakla az sevinir, çok üzülrüm. Bunu yapmaktan vazgeçmeyeceğim ve geri de çevirmeyeceğim ki sonradan azarlanmış olmayayım.”¹⁰⁸¹

3. Müslümanlara Göre Vefa, Adalet Hususunda Ruhsat Yoktur

Sa'd b. Ebi Vakkas, Ömer (ra)'a başka bir mektup da yazdı. Ondan, Irak'tan savaş esnasında Müslümanların zorluğa düştüğü bir anda ahitlerini bozan Iraklı Arap zimmiler hakkında ne yapacağı konusunda bilgi vermesini istedi. Ömer (ra) bu konuda insanlara şöyle bir konuşma yaptı: “Kim arzusuna göre ve günaha yönelerek bir iş yapsa nasibine düşeni kaybeder ve ancak kendi nefesine zarar vermiş olur. Kim sünnete sarılır, meseleyi Allah'ın şeriatına havale eder ve de Allah'ın kendi katında taat ehli için hazırlamış olduğu şeyi arzu ederek doğru yolu seçerse isabetli davranmış olur ve payına düşenle zaferi elde etmiş olur. Allah bu konuda şunu söylüyor: “*Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.*”¹⁰⁸²

Savaşa katılıp Kadisiye'de bulunanlar karşılarında çıkacak olanla zaferi elde etmişlerdir. Onlar yüce kimselerdir. Burada ahitlerini yerine getirenler de vardır. Peki, zorlandıklarını söyleyenler, toplatılıp götürülen-

¹⁰⁸¹ Taberi, Tarih, IV, 409.

¹⁰⁸² Kehf, 18/49.

ler, buna izin vermeyenler, bu konuda korkanlar ve korkmayanlar hakkında görüşünüz nedir? Bu işte kime inanayım?” Orada bulunanlar, savaşa katılmayan, yerinde kalıp da hayırdan başkasını istemeyen kimseler hakkında vefalı olunması konusunda görüş birliğine vardılar. Bir iddiada bulunup iddiası doğru çıkanlara ya da vefakâr davrananlara karışılmayacaktı. Şayet iddiası yalan çıkarsa anlaşma bozulmuş olacak ve yeniden sulh yapılacaktı. Şayet korkudan dolayı böyle bir davranışa girmişlerse ve buna delil getirirlerse bu durumda zimmetleri baki kalacaktı. Müslümanlar dilerse bunları yerlerinden edip savaşa karşılık verme şeklinde muamele edeceklerdi. Savaşa katılmış olanlar ya cezaya ya da kendileriyle savaşılmasına razı olma konusunda tercih yapacaklardı. Savaş sırasında yerlerinde kalanlar ise ya cezaya ya da çekip gitmeye razı olma konusunda tercih yapacaklardı. Çiftçiler bu şekildeydi.¹⁰⁸³

Bu Hutbeden Çıkarılan Dersler ve İbretler

Ömer (ra) geniş bilgisi ve isabetli görüşüne rağmen, görüş sahibi kimselerle istişarede bulunarak "Şûra" sistemini tatbik etmiştir. İşte bu, ümmeti idare ederken onu başarıya götüren sebeplerden biridir.

Ömer (ra)'ın istişareden önce yaptığı konuşmasından istifade etmek gerekir. Çünkü bu konuşmasında sahabilerin nefsi arzulardan tamamen soyutlanmasını, Allah için niyetlerin halis kılınmasını ve Resûlullah (sav)'in ortaya koyduğu o dosdoğru metoda yapışılması gerektiğini belirtmiştir. Kim bunu yaparsa hüküm vermede hatalara düşmekten kurtulur, hakka ulaşır ve Allah'tan sevap elde eder.

Ömer (ra) istişare konusunu Sa'd b. Ebi Vakkas'a yönelttiği şu konuşmasında dile getirmiştir: "Allah (cc) iki konu hariç bazı hususlarda insanlara ruhsat tanımıştır. Bunlar, adalet ve zikirdir. Zikir konusunda hiçbir şekilde ruhsat tanınmamış, zikrin çok yapılmasını istemiştir. Adaletle gelince, yakın veya uzaktaki kimse için olsun, ya da rahatlık veya zorluk anında olsun bu konuda kesinlikle ruhsat yoktur. Adalette her ne kadar yumuşaklık da olsa o güçlüdür ve zulmü de ortadan kaldırır, bâtili kontrol altına alır ve zapt eder. Şayet adaletin sertlikle yerine getirildiği görülürse bu da düşüncelerin arınmasına vesile olur. Sevad ahalisinden yani Iraklı Araplardan ahdini yerine getirenlerin zimmeti devam edecek ve vergilerini ödeyeceklerdir.

¹⁰⁸³ Taberi, Tarih, IV, 410.

Savaş katılma konusunda zorlanmış olanlara gelince bunlar içinden, doğruluklarına emin olduğunuz kimseler hakkında dilediğiniz gibi hareket edebilirsiniz.”¹⁰⁸⁴ Bunda dersler ve ibretler vardır. Buna göre bir hüküm verirken adaleti göz önünde bulundurmak İslâm’ın hâkimiyetini, güven ve emniyetin Müslüman beldelerde bâki kalmasını sağlamak demektir. Bu dünya hayatında böyledir. Âhirete gelince, zalimler için cezadan kurtuluş yoktur. Allah (cc) kendi hakkını affedebilir. Fakat insanların hakkına gelince Allah (cc) bunun için mazlumlara ve zalimleri karşı karşıya getirir ve kısas uygular. Allah’ın zikredilmesi hususuna gelince... Bunun, Müslüman’ın kalbini, dilini ve bütün âzalarını kuşatması gerekir. Onun tefekkürü sadece Allah için olmalıdır. Allah’ı razı edecek şeyler konuşmalı, O’nun için ameller işlemelidir. Onun en büyük gayesi Allah’ın zikrinin yeryüzünde kavlen, fiilen ve amelen ikâme edilmesi olacaktır. Böyle olduğu takdirde Allah (cc) onu, şüphe ve şehvetlerin fitnesinden muhafaza eder. Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) ve beraberinde bulunanlar Ömer (ra)’ın yönlendirmelerini alıp bunları çevrelerinde bulunan zimmîlere arz ettiler. İşte burada merhamet ve ülfet dolu bir örneklikle karşılaşmaktayız. Bu yüce davranıştan sonra, ahitlerini bozmuş olan kimselerin İslâm’ı ve Müslümanları sevdiklerini, bu merhaleden sonra İslâm’a girdiklerini ve İslâm’ın muhlis tâbileri olduklarını görmekteyiz.

4. Kadisiye’de Elde Edilen Ganimetlerin Savaşçılara Verilmesi ve Mübareze Yapanların Ödüllendirilmesi

Ömer (ra) ganimetlerden ayrılan beşte birlik kısmın da savaşçılara dağıtılmasını emretti. Sa’d b. Ebi Vakkas, halifenin emrini yerine getirdi. Ömer (ra)’ın bu konudaki ictihadı, daha önce Sevad arazilerinin burada çalışanlara dağıtılması şeklindeki ictihadı gibi gayet büyük bir maharetin eseri idi. Bunu dağıtmakla devlet için büyük bir maslahatı yerine getirdiği gibi savaşçıları cihada teşvik etmiş, durumlarının iyileştirilmesi yoluna gitmiş ve gayretlerini böylelikle itiraf etmiştir.¹⁰⁸⁵ Ömer (ra), Sa’d b. Ebi Vakkas’a dört kılıç ve dört at gönderdi. Bunlar Irak’ta vukubulan savaşta son derece büyük gayretler gösteren kimselere dağılacaktı. Kılıçlar şu dört insana verilecekti: Bunların üçü Esed kabilesinden Cermal b. Malik, Ribbil b. Amr (bunların her ikisi de validir) ve Tuleyha b.

¹⁰⁸⁴ Taberi, Tarih, 4/410.

¹⁰⁸⁵ Umrani, Halife Ömer, s. 163.

Huvelid idi. Dördüncüsü de Âsım b. Amr et-Temimi idi. Atlardan biri Ka'ka' b. Amr'a, diğeri de Yebu' kabilesinden Ağvas günü sabahında kahramanlık gösteren üç askere mükâfat olarak verildi.

5. Ömer (ra)'ın, Zühre b. el-Haviyye'nin İtibarını İade Etmesi

Zühre, İran komutanı Calinus'u öldürüp de İran ordusundan geri de sağ kalmış birliklerini bertaraf edince Müslümanların yanına döndü. Zühre, Calinus'un üzerindeki kıymetli eşyaları ve zırhını almış, kendisi giymişti. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın yanındaki İranlı esirler, Zühre'nin üzerindeki gördüklerinde onların Calinus'a ait eşyalar olduğunu söylediler. Sa'd b. Ebi Vakkas, Zühre'ye, "Onu öldürmede kimse sana yardım etti mi?" diye sorunca Zühre "Evet, Allah yardım etti" dedi. Zühre cahiliye dönemindeyken perçemlerini uzatan bir delikanlıydı. Müslüman olunca İslâmiyet'i güzel yaşadı. Sa'd b. Ebi Vakkas, Zühre'nin Calinus'tan aldıklarını aceleyle giymesini hoş karşılamadı ve bunları çekip aldı. Ona "Neden benim emrimi beklemedin?" dedi.¹⁰⁸⁶ Bu durum Ömer (ra)'a ulaşınca Sa'd b. Ebi Vakkas'a şu haberi gönderdi: "Sen Zühre gibileri sayesinde savaşı kazandın. Onun azmini kırıyor, kalbini incitiyorsun. Onun ganimet olarak aldıklarını kendisine geri ver. Geriye kalanlar da onun arkadaşlarına ait olup atıyye dağıtımı sırasında bunu beş yüz direm karşılığında alabilirler. Kim bir adamı öldürüp de ondan bir şey elde ederse o ona aittir." Zühre'ye elde ettiği ganimet iade edildi o da bunları yetmiş bin dirheme sattı.¹⁰⁸⁷ Bu şekilde Ömer (ra), Zühre'ye itibarını iade etti.

6. Müezzinin Ölmesi ve Müslümanların Ezan Okumak İçin Yarışmaları

Kadisiye savaşında sonra çok dikkat çekici bir durum meydana geldi. Bu da ilk Müslümanların Allah'a yaklaşma konusunda dinî meselelere ne derece önem verdiğini göstermektedir. Savaş sırasında Müslümanların müezzini öldürülmüştü. Namaz vakti girdiğinde Müslümanlar ezan okumak için yarış içine girdiler. Hatta bunun için birbirlerine karşı neredeyse kılıç çekeceklerdi. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) aralarında kura

¹⁰⁸⁶ Taberi, Tarih, IV, 391.

¹⁰⁸⁷ A.y.

çekti. Bir adama kura çıktı ve ezanı okudu.¹⁰⁸⁸ Bu tür bir sâlih amel için yarışmak iman kuvvetine işaret etmektedir. Ezanda ne bir dünyevi menfaat, ne şöhret ne de bir makam vardır. Onları bu işte yarışmaya iten tek şey, Allah'ın kıyamet gününde müezzinler için hazırlamış olduğu büyük mükâfatı hatırlamalarından başka bir şey değildir. Ezan için yarışa giren bir toplum bundan daha büyük ameller için öncelikle yarışa girer. İşte bu, onların Allah yolunda yaptıkları cihad ve dâvetlerindeki başarının sırrını göstermektedir.

7.Savaşlardaki İslâmî Askeri Taktikler

Kadisiye savaşı İslâmî askeri taktiklerin ortaya konduğu örnek bir savaş oldu. Çünkü bu savaşta Müslümanlar ortama uygun parlak askeri taktikler sergilediler. Gelişen hadiseler karşısında Ömer (ra)'ın genel bir seferberlik ilân ettiğini görmekteyiz. Buna zorunlu askerlik de diyebiliriz. Bu mânada en uzakta bulunan kimseleri bile askere çağırıştır. Ayrıca bu iş için özel seçilmiş birlikler de oluşturmuştu. Sa'd b. Ebi Vakkas'a yazdığı mektupta görüş sahibi ve toplumun ileri gelinlerinden oluşan birlikler oluşturmasını istemiştir. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın yanında bu iş için Bedir savaşıma katılmış yetmişden fazla sahabe geldi. Ayrıca üç yüz on kişiden fazla sahabe orduya katıldı. Bunun yanında ne kadar kabile reisi, kanaat önderi, şair ve hatip varsa bunları da çağırdı. İnsanların önde gelenlerini yanında topladı. Bu da savaş için maddi-mânevi en büyük desteği gerçekleştirmek demektir.

Bu savaşta daha önceki savaşlarda karşılaşmadığımız bir hareketle karşılaşmaktayız. Sa'd b. Ebi Vakkas, Sırar mevkiinde asker sayısını tamamlamak için beklemeden emrindeki dört bin kişiyle Kadisiye'ye hareket etti. Oraya ulaştığında yanındaki asker sayısı on dört bin olmuştu. Ömer (ra) 'den önce böyle bir durumla karşılaşılmamıştı ve bu da askerleri bir araya toparlama konusunda yeni bir metod demekti. Ömer (ra) gerek Müsenna'ya gerekse Sa'd b. Ebi Vakkas'a yazdığı mektupta savaşın gerçekleşeceği yeri de belirlemişti. Bu da Kadisiye idi.

Ömer (ra) savaş yerinin tespitine dair harita üzerinde çalışan ilk idarecidir. Bu yüzden Sa'd b. Ebi Vakkas'tan bulundukları yeri tafsilatlı ve sanki orada kendilerini görüyormuşçasına anlatan bir mektup göndermesini istedi. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) oldukça tafsilatlı bir mektup

yazdı. Mektup Kadisiye'nin Hendek ile Atik arasında kalan coğrafi yapısını, sağ ve sol tarafında yer alan kısımları, savaş meydanının durumunu geniş şekilde anlatıyordu. Buradaki insanların düşman tarafta yer alan kimseler olduğunu belirtti. Ömer (ra) bu bilgiler üzerine savaş taktiğine yönelik stratejik kararlar aldı. Müslümanlar, birbirlerini destekleyen birlikler halinde saldırma ve düşmanın bütün gücünü kullanmasını sağlama şeklinde metodları kullandılar. Bunu düşman topraklarına ulaşıp yerleştikten sonra yapacaklardı.

Bu tür saldırıların faydası çok oldu. Böyle yapmakla Müslümanlar kendi güçlerine güç katarlarken düşman birliklerinin de tüm güçlerini kullanıp güçlerinin tükenmesini sağladılar. Bu durumda düşman tarafın savaşmaya takati kalmıyor ve savaş onlar için dayanılmaz bir hâl alıyordu. Müslümanlar pusu taktiğini de kullandılar. Bunu Kadisiye'den önceki savaşlarda da kullanmışlardı ve bu da düşmanın gücünü kırıp moralinin yok olmasına yarıyordu. Bükeyr b. Abdullah el-Leysi beraberindeki bir atlı birlikle bu metodu kullanmıştı. Bunu hurmalık bir arazide gerçekleştirmişti. Sinin'e doğru giderken Hire valisi Azadmurd b. Azazbe'nin kızkardeşinin düğün kafilesiyle karşılaştı. Bu gelin Acemlerin ile gelenlerinden olan Sinin valisine gidiyordu. Kafile, Müslümanların kurduğu pusuya girince Müslümanlar saldırıya geçip onları yakaladılar ve gelinin kardeşi Şirazad b. Azazbe'ye ait olan haçı kırdılar. Müslümanlar bu kfiledeki değerli eşyalara el koydular. Azazbe'nin kızının yanında otuz kadar kadın ve onlara tâbi olan yüz kadar insan daha vardı.¹⁰⁸⁹ Müslümanlar savaş durumunun gerektirdiği daha başka taktik ve metodlar da kullandılar.

Savaşın ilk gününde Şam'dan destek birlikleri geldiği sırada, Müslüman askerlerin düşman tarafından saldırıya geçen fillerin etrafını kuşattıklarını ve oklarla saldırdıktan sonra fillerin iplerini kestiklerini görmekteyiz. Yardım birlikleri bölgeye ulaşınca bunları bölükler halinde savaşa sürüp kalabalık bir yardımın geldiğini düşman tarafına gösterme yolunda taktikler uyguladılar. Yaptıkları bir diğer taktik de develerini file benzetmeleriydi. Bu da deveye, düşman atlarını korkutmak için değişik bez ve elbiseleri giydirmeleri, başına parlak cisimler bağlamaları şeklinde olmuştu. Bu şekle soktukları develerini düşman saflarına salıp atlarının korkmasını sağlamışlardı.

Müslümanların savaşın üçüncü gününde gerçekleştirdikleri bir tak-

1089 el-Fennu'l-Askeri el-Islami, s. 271.

tik de İran ordusunun önünde yer alan en büyük filin devre dışı bırakılmasıydı. Bunun için harekete geçip filin gözlerini köreltip iplerini keserek savaş meydanından kaçmasını sağladılar. Böylece filler savaş dışı bırakıldıktan sonra İranlılarla Müslümanlar savaş meydanında aynı seviyeye geldiler. Müslümanlar savaşın uzayacağını gördüklerinde saflarını sıklaştırıp topyekûn saldırı durumuna geçtiler. Böyle yapmakla düşman ordusunun merkezine kadar ilerlediler. Hatta komutanları Rüstem'i hedef olarak karşılarına almayı başardılar. İran ordusu mağlup edildikten sonra Rüstem de ortadan kaldırıldı. İşte görüldüğü üzere Müslümanların savaş meydanlarında uyguladıkları taktikler taklit eseri olmamış, durum neyi gerektirmişse ona göre hareket edilmiştir. Uyguladıkları taktikler teke tek çarpışma tarzından, hileye varan taktiklere kadar sürmüştür. Meselâ devenin garip bir şekle sokulup savaş meydanına sürülmesi bir hile taktiğidir. Bu savaşın en belirgin özelliği savaş sırasında öne atılma şeklindeki taktiktir. Bu da savaşa katılmış olan kabileler arasında bir hamaset ve yiğitlik için eşsiz bir yarışa vesile olmuştur.¹⁰⁹⁰ İşte bu anlatılanlar mücahitlerin Kadisiye'de uyguladıkları metodlardır.

8. Kadisiye'de Okunan Şiirler

Kays b. Mekşuh o gün okuduğu şiirde, yanında bulunan mücahitlerle İran komutanına karşı saldırıya geçtiğinden, süvariliğini dile getirip bununla iftihar etmiştir:

*Koşturdum atımı San'a'dan, tozu toprağa katarak
Silahımı kuşanarak ve kükreyen aslanlar gibi
Yürüdüm Kelb diyarı Vadi'l-Kura üzerine
Yermük'e, Şam diyarına
Bir ay sonra Kadisiye'deydik
Orada Kisra topluluğuna karşı koyduk
Çarpıştık merzubanların evlatlarıyla
Birliklerin ortada dolaştığını gördüğümde
Hücum ettim kralın bulunduğu yere
Vurdum başına, baktım yerlere serilmiş
Kendisinden kurtuluş olmayan kılıcımla*

Allah burada hayırlar nasip etti
Hayırlı ameller, Allah katında dal budak saçtı¹⁰⁹¹

Bişr b. Rebi' Kadisiye'de şu beyitleri söylemişti:

Ey Allah'ın hidayet verdiği kimse, hatırla
Hani kılıçlarımız Kadisiye'nin kapılarına dayanmıştı
ve ne de zor saldırıydı
Akşam vaktiydi
Ve insanlar "keşke kuşlardan her iki kanatlarını ödünç alsak
Ve uçsak" diye düşünüyorlardı
Bir bölüğün işini bitirdiğimizde
Yürüdük dağlar misâli, bir başka bölük üstüne
Düşmanları bir göseydin, sanki küçük dillerini yutmuşlardı
Koşan atlar misâli nefes nefese kalmışlardı

Bir şair de şu şiiri okumuştı:

Bir grup Nahaili benimle selâm gönderdi
Onlar ki Muhammed (sav)'e iman etmiş güzel yüzlülerdir
Kisra'ya karşı dikilip vurdular askerlerini
Vurdular ince ve keskin Hind kılıçlarıyla
Dâvetçiler sıçradığında yere serdi
Tüyleri dökülmüş çıplak kartalları

Bir başka şair de şu beyitleri okumuştı:

Temimoğullarının en iyilerini gördük
O korku gününün sabahında piyadeydi çoğu
Saldırıya geçtiler o kapkaranlık gece
Ormandaki aslanlar misâli, sen dağ sanırdın onları
Büyük orduların süvarileriydi onlar
Uzun günler boyunca
Kisralara karşı şahlanmış enginler gibidir
Onların adamlarına karşı koyan adamlardır

1091 Nayif Ma'ruf, el-Edebu'l-İslami, s. 222.

Nabiğa el-Ce'di eşiyle arasında geçen hadiseyi şu mısralarla dile getirmiştir: (Hanımı onun İranlılarla savaşa gitmesinden dolayı korkmuştur)

*Oturup bana Allah'ı hatırlatarak geceledi
Dökülmekte yanaklarından damlalar yol misâli
Ey amcamın kızı ben istemesem de
Allah'ın kitabı çıkardı beni evden, fayda verir mi engel olmak
Şayet geri dönersem, beni geri gönderecek nice insanlar vardır
Şayet Rabbime kavuşursam, iste bunun bedelini Allah'tan
Ben kör ya da topal değilim ki mâzeret belirteyim
Ve ben zayıf düşmüş hareketsiz biri de değilim¹⁰⁹²*

VI. Medain'in Fethi

Sa'd b. Ebi Vakkas, Kadisiye'de iki ay kaldı. Ömer (ra) 'den gelecek olan emri bekliyordu. Neticede Ömer (ra) onu Medain'in fethi için yönlendirdi. Atik'te kadınları ve çocukları bırakmasını, yanında çok sayıda asker bulundurmasını istedi. Yanlarında aileleri bulunduğu müddetçe onları da ganimete ortak etmesi konusunda söz aldı. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) söylenenleri yaptı ve Şevval ayının geri kalan günlerini orduyla yolda geçirdi. İran ordusunun mağlup askerleri Babil'e ulaşmışlardı. İçlerinde müdafaa konusunda ısrarcı olan liderler de vardı. İran şehirleri birer birer düşüyordu.

Müslümanlar Fırat nehrini geçtikten sonra önce Bürs'ü, sonra da Babil'i fethettiler. Ardından da Kusi'yi ve Sabat'ı aldılar. Bunların bir kısmını savaş, diğer bir kısmını da barış yoluyla aldılar.¹⁰⁹³ Medain'e varıncaya kadar Müslümanların hamleleri devam etti. Ömer (ra), Sa'd b. Ebi Vakkas'a köylülere iyi davranmasını ve sözlerine sadık kalmaları halinde onlara karşı vefakâr olmasını söyledi. Köylülerin kahir ekseriyeti Müslümanların zimmetini kabul ettiler. Köylüler, Müslüman askerlerin ahlâklarından, adalet ve yüce dinlerinden kaynaklanan eşitlik anlayışlarından oldukça etkilendiler.

Müslümanlar nazarında hak ve hakikat önünde liderleri bile en küçük askerin seviyesindeydi. Artık yeryüzünde zulüm ve fesad yoktu. Ar-

¹⁰⁹² A.y.

¹⁰⁹³ İtmamu'l-Vefa, s. 82.

tık ekâbir takımının zorbalığı ve köleleştirme de yoktu ve onlar bundan böyle sadece Allah'ın kulları idiler. Sa'd b. Ebi Vakkas, Ömer (ra) 'den gelen emir üzerine Medain'e yürüdü. Öncü kuvvetlerin başına Zühre b. el-Haviyye'yi tayin etmişti. Onun ardından da bir grup askerle beraber Abdullah b. Muattem gidiyordu. Başka bir grup askerle de bunların ardından Şurahbil b. Simt gidiyordu. Onun da ardından Haşim b. Utbe b. Ebi Vakkas gidiyordu. Onu Halid b. Arfete'nin yerine tayin etmişti. Geri kalan askerler de Sa'd'ın emrindeydi ve o da bu gruplardan sonra geliyordu. En sonda da Halid b. Arfete vardı.¹⁰⁹⁴

Öncü birliklerin komutanı Zühre, Medain'e yöneldi. Medain, İran devletinin başkenti idi. Dicle nehrinin doğu ve batı yakalarına kurulmuştu. Batı kısmına düşen yere "Behurseyr", doğuya düşen kısmına da "Esbanir" ya da "Tasefun" ismi verilmişti. Zühre, Behurseyr'e ulaştı ve şehri kuşatma altına aldı. Sa'd b. Ebi Vakkas, yanındaki askerlere komutan olarak tayin ettiği yeğeni Haşim b. Utbe b. Ebi Vakkas'la beraber şehrin doğu yakası olan Behurseyr'e yürüdü. İran kralı Yazdicerd oradaydı. Müslümanlar şehri iki ay muhasara altına aldılar.

İranlılar zaman zaman Müslümanların karşısına çıkıp savaşıyorlardı, fakat dayanamayıp geri çekiliyorlardı. Bu sırada Zühre bir ok darbesi aldı. Bu da üzerindeki çatlak zırhtan dolayı olmuştu. Ona "Keşke söyleseydin de zırhtaki bu çatlak kapatılsaydı" dendiğinde "Neden?" diye sormuş arkadaşları da "Senin ölmenden korkuyoruz" demişlerdi. O da "*Ben Allah'tan, bütün İran askerlerinin oklarının bu çatlaktan girmesini isterim*" şeklinde karşılık verdi. Allah'tan arzu ettiğine kavuştu. Ok isabet eden ilk kimse oydu. Ok, o çatlaktan girmişti. Bazıları okun çekilmesini istedilerse de o, "*Bırakın beni, daha ruhumu teslim etmiş değilim. Umut ederim ki onlardan bir ok ya da bir kılıç darbesi alır da öyle ölürüm*" dedi. Zühre düşman üzerine yürüdü ve İstahr ahalisinden olan Şahriyar'ın kılıç darbesiyle ruhunu teslim etti.

Müslümanlar Behurseyr'i iki ay boyunca kuşatma altında tuttular. Bu esnada mancınıklar kullandılar. Müslümanlarla aralarında anlaşma bulunan İranlılar yirmi âdet mancınık yaptılar ve Müslümanlar bunlarla İranlıları oyalayıp korkuttu.¹⁰⁹⁵ Bu da göstermektedir ki sahabeler, maddi noktada destek getirecek sebepleri ellerine geçirince bunları kullanmada ihmalkâr davranmamışlardır. Onlar, Allah'ın şu sözünü tam şekil-

¹⁰⁹⁴ et-Tarihu'l-İslami, XI, 155.

¹⁰⁹⁵ Taberi, Tarih, IV, 453.

de kavramışlardı: “Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın.”¹⁰⁹⁶ Bunu, Allah’ı zikir, O’na duada bulunma suretiyle gerçekleştirdikleri mânevî üstünlüğün yanı sıra yapıyorlardı.

1. Allah’ın, Yardım ve Desteğiyle Kendi Dostlarının Yanında Olması

Enes b. Hüleys şunları anlatmıştır: Müslümanlar, Behurseyr’i kuşatma altına alıp da onları hezimete uğrattıktan sonra düşman tarafının bir elçisi gelip şunu söyledi: “Kisramız, Dicle nehrinden itibaren bulunduğumuz yer bizim, Dicle nehrinden itibaren bulunduğunuz yerin sizin olması şartıyla size anlaşma teklif etmektedir. Bununla da doymadığınız takdir de Allah karınlarınızı doyursun.” İnsanlar hemen Ebu Müfriz el-Esved’in yanına koşuştular. Allah (cc) onu konuşturmuştu. Ne konuştuğunu hatırlamadığı gibi bunu biz de bilmiyoruz. Adam dönüp gitti. O esnada düşmanların Medain’in doğusuna doğru hareket ettiğini gördük. Bizler, “Ey Ebu Müfriz! Sen adama neler söyledin?” diye sorduk. O da, “Muhammed’i gönderen Allah’a yemin olsun ki bilmiyorum. Fakat o esnada üzerimde sekinet vardı. Ancak bunu hatırlıyorum. Hayırlı olanı konuşmuş olmayı diliyorum” dedi. İnsanlar gelip etrafında birikiyor ve ona ne söylediğini soruyorlardı.

Neticede Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) da bundan haberdar oldu ve Ebu Müfriz’e, “Ona ne dedin?” diye sorup sonra da, “Allah’a yemin olsun ki onlar kaçıp gidecekler” şeklindeki sözlerini söyledi. Ebu Müfriz de bize söylediğinin aynısını söyledi. Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) insanlara seslenip onları bir araya topladı ve şunları söyledi: “Şüphesiz ki mancınıklarımız onlar için çok tehlikeli. Şehirden, bir adam dışında kimse çıkıp da gelmedi. Gelen adama da eman verdik. Ona, “Şayet orada bir kişi de kalsa onu gitmekten men etmeyeceğiz” dedik. (Buna göre şehirde hiç kimse kalmamıştır. Müslümanlar şehre girince orada hiç kimseyi bulamadılar. Ancak yanlarında sadece şehrin dışında esir aldıkları İranlılar vardı.) O adama neden kaçtıklarını sorduklarında adam şunu söyledi: “Sizlere elçi göndermiştik, sizler de “sulhe, Kusi’de yetişen çiçeklerden elde edilen baldan yemedikçe asla yanaşmayacağız” dediniz. Kral, bu sözleri duyunca “Eyvah yazıklar olsun. Arapların yerine bizimle konuşanlar ancak melekler-

dir. Şayet böyle değilse bu adama bunları kim söyledi de şehri terk ettik.” dedi. İranlılar, şehrin gözlerden uzak bir yerine yerleştiler.¹⁰⁹⁷

2. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Sabat Gölgeğine İndiği Sırada Okuduğu Âyetler

Haşim ve beraberindeki askerler Medain'in batı kısmını oluşturan Behruseyr'e geldikten sonra Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) da Sabat gölgeğinde konakladı. Sa'd buraya yerleştğinde şu âyeti okumuştı: “Kendilerine azabın geleceği, bu yüzden zalimlerin, ‘Ey Rabbimiz! Yakın bir müddete kadar bize süre ver de senin dâvetine uyalım ve peygamberlere tâbi olalım’ diyecekleri gün hakkında insanları uyar. (Onlara denilir ki:) Daha önce, sizin için bir zevâl olmadığına, yemin etmemiş miydiniz?”¹⁰⁹⁸ Bu âyetin okunmasındaki sebep şudur. Burada Buran diye isimlendirilen ve Kisra'ya ait olan yazıcılar vardı. Bunlar Allah'a her gün yemin içerlerdi ve ‘Bizler hayatta olduğumuz müddetçe İran kralına bir şey olmaz’ diyorlardı. Zühre b. Haviyye şehadetinden önce bunları ortadan kaldırmıştı.¹⁰⁹⁹

Müslümanlar gece yarısında Behruseyr'e girdiklerinde beyaz bir binayla karşılaştılar. Orası Kisra'ların köşküydü. Dırar b. el-Hattab “Allahu Ekber, işte Kisra'nın sarayı, bu, Allah ve Resûlü'nün vaad ettiği” diye seslendi. Müslümanlar sabaha dek tekbir getirdiler.

3. Nehri Geçme Konusunda Sa'd ve Askerleri Arasında Gerçekleşen İstişare

Sa'd, Kisra'nın gemilerle doğu Medain'e geçip gemilerin tümünü de koruma altına aldığını görünce hayretler içinde kaldı. Çünkü düşman önlerinde duruyordu ve aralarında sadece bir nehir vardı. Karşıya geçmek için de yeterli sayıda gemileri yoktu. Ayrıca düşmanın çekip gitmesinden dolayı üstesinden gelememekten korkuyordu.

Bazı İranlılar Sa'd'ın yanına gelip tehlikeli de olsa suya dalınabilecek bir yer gösterdiler. Sa'd tereddüt edip bundan kaçındı. Nehir o sıra-

¹⁰⁹⁷ Taberi, Tarih, IV, 455.

¹⁰⁹⁸ İbrahim, 14/44.

¹⁰⁹⁹ Taberi, Tarih, IV, 451.

da aniden daha da yükselmeye başladı. Hızlı aktığından dolayı üzerinde köpükler oluşuyordu. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) bu sırada sadık bir rüya gördü. Rüyada atlılarının suyu geçtiğini görmüştü. Bundan da nehrin karşı tarafına geçebilecekleri yorumunu çıkardılar. Sa'd, insanları toplayıp Allah'a hamd ettikten sonra onlara şunu söyledi:

“Düşmanlarınız bu suyla kendilerini sizden korumaktalar. Fakat bununla kendilerini kurtaramayacaklar ve sizden kaçamayacaklar. Size karşı gemileriyle savaşacaklar. Bundan başka da korkacağınız bir şey yok. Sizler daha önce onların hakkından gelmiştiniz. Onların sığındıkları şehirler darmadağın olmuş ve yiyecekleri tükenmiş haldedir. Rüyamda, dünya hayatı sizi kandırmadan düşmana karşı elinizi çabuk tutmanız gerektiğini gördüm. Dikkat edin bu nehrin düşmana karşı bize zarar vermeyeceğini düşünüyorum, fakat yine de onu geçeceğimize karar verdim.”

Onlar da hep bir ağızdan “Allah sana da bize de doğru yolda karar verdirsin. Bunu yap!” dediler.”¹¹⁰⁰ Burada birçok dersler, ibretler ve faydalar vardır:

—Allah'ın kendi mü'min dostlarına yardım ve destek vereceğini hatırlama. Bu, Sa'd b. Ebi Vakkas'a, Allah'ın, kalbini sabit tutup akibeti meçhul olan bu işin üzerine yürümesini temin etmek için gösterdiği bir sadık rüyaydı.

—Allah (cc) sâlih mü'min kullarının işlerini yürütür. Nehir aniden, hiç olmadığı halde yoğun bir şekilde akmaya başladı. İranlılar bunun kendi yararlarına olacağını ve bu durumdan Müslümanların nehri geçmeyeceği sonucunu çıkardılar. Fakat hakikatte bu Müslümanların yararındaydı. Çünkü bu kâfirler Müslümanların kendilerine saldırmayacağından emin olup savaş hazırlığı yapmadılar ve kaçma gibi bir şeye yeltenmediler.

—Sahabiler sâlih insanların gördükleri rüyaları hayra yorumlardı. Bununla amel edilmesini tercih ederlerdi. Bu konuda güzel düşünceler geliştirirlerdi. Hayırlı rüyaların Allah'ın bir destek ve yardımı olduğu yorumunu yaparlardı.

—Râşid Halifeler dönemindeki komutanlar kararlılık, fırsatları değerlendirme, hamaset ve imanının en güçlü seviyeye çıktığı anda askerlerinin gücünü kullanma gibi özelliklere sahiptiler. İşte Sa'd b. Ebi Vakkas,

¹¹⁰⁰ et-Tarihu'l-Islami, XI, 165.

askerlerine takva ve ihlâs silahıyla düşman üzerine yürümeyi emrediyor. O, askerlerinin imanî noktada durumundan oldukça emindi ve bu imanla Allah'tan yardım dileyerek hareket geçti.

—Sahabe ve beraberinde bulunan tabiinlerin komutanlarına tam bir bağlılık göstermeleri. Onlar, bu itaati şer'i bir vacip olarak telakki ediyorlar ve Allah'a yaklaştıran sâlih bir amel olarak düşünüyorlardı.

4. Müslümanların Nehri Geçmesi ve Medain'in Fethi

Sa'd b. Ebi Vakkas, nehri geçmek için hazırlandı ve "İlkin kim nehri geçip de karşı yakayı muhafaza altına alacak ve insanları karşılayıp düşmanın onlara karşı çıkmasına engel olacak?" diye sordu. Bu iş için Âsım b. Amr et-Temimi öne atıldı. Oldukça güçlü ve kuvvetli olup zorluklarla baş edebilen biriydi. Ardından da altı yüz kişi bu iş için hazır olduklarını söyledi.

Sa'd b. Ebi Vakkas, başlarına Âsım'ı tayin etti. Âsım onlarla beraber Dicle nehrinin kıyısında durup şunu söyledi: "Karşıya geçip düşmanları kontrol altına almak ve Müslümanlar geçinceye kadar onları korumak için benimle kim gelecek?" Bunun üzerine zorluğa göğüs germekle meşhur atmış kişi öne atıldı. Sonra da kendilerini Dicle nehrine bıraktılar. Bunların ardından da altı yüz kişi nehre indi. Bu şekilde altı yüz kişilik bir fedai grubu oluşmuştu. Bunlar "Korkusuzlar Birliği" diye isimlendirilmişti. Âsım bunlar içinden altmış kişiyi seçip bu işte öncü olmalarını istedi ve onları yanına aldı. Bu yapılanlar önce Sa'd'ın sonra da Âsım'ın gayet sağlam çizilen bir plânından başka bir şey değildi. Korkusuz bir şekilde saldırıya geçme ve riske atılma, sayı çokluğuna bağlı bir şey değildir. Bu davranış ancak, sayıları az da olsa güçlü-kuvvetli ve örneklik teşkil eden savaşçı birliklerden oluşturulabilir. Şayet böyle bir grup cesaret ve kifayet açısından yetersiz olursa saldırı anında düşmandan kaçıp geri dönmeleri bütün bir ordunun yenilmesine sebep olur.¹¹⁰¹

Âsım, atmış kişilik süvari birliğiyle nehre daldı. Karşı tarafa ilk geçenler Teym kabilesinden Asam, Dabi kabilesinden Kelec, Esved b. Katabe, Şurahbil b. Simt el-Kindi, Hacl el-İcli, Malik b. Ka'b el-Hemedani ve Haris b. Ka'b oğullarının hizmetinde bulunan bir genç idi. Acemler onları görünce nehrin doğu yakası civarında karşılık vermek için hazır-

lanmaya başladılar. Âsım o esnada, “Okları hazırlayın ve gözlerini hedef alın!” dedi. Müslümanlar kıyıya doğru hareket edip atları oklarla dürterek hızlı koşmalarını sağlayıp düşmanları yakalamak istediler. İranlılara yetişip çoğunu öldürdüler. İçlerinden kurtulanlar da olmuştu. Bunlardan biri de A’ver idi. Diğer altı yüz kişi de arkadaşlarına yetişip nehrin doğu yakasını hâkimiyet altına aldılar.¹¹⁰²

5. Müslümanların Zorda Olsa Nehre Dalmaları

Sa’d b. Ebi Vakkas, Âsım’ı suyun karşı tarafında görünce insanlara suya inmeleri için izin verdi. Onlara “Allah’tan yardım dileriz, O’na tevekkül ederiz. Allah bize yeter, O ne güzel dost ne güzel yardımcıdır. O’ndan başka hiçbir güç ve kuvvet yoktur” demelerini söyledi. Askerlerin birçoğu arka arkaya suya atlamaya başladılar. Kendilerini suyun derinliklerine bıraktılar. Dicle’nin üzerinde köpükler vardı. İnsanlar kendi aralarında karaya ne zaman ulaşacaklarını konuşuyorlardı. Sa’d’ın yanında yürüyen Selman-ı Farisi idi. Askerler onların etrafını doldurmuştu. Sa’d o esnada “Allah bize yeter, O ne güzel dost ve ne güzel vekildir. Allah’a yemin olsun ki, O, dostlarına yardım edecektir. Allah (cc) dinini galip getirecektir. Allah (cc) düşmanlarını hezimete uğratacaktır. Şayet orduda azgınlık ve iyilikleri yok eden günahlar olmazsa” şeklinde sözler söylüyor, dua ediyordu. Selman ona, “İslâm yeni bin dindir, onlara boyun eğdirecektir. Yeryüzü Müslümanlara nasıl boyun eğdiyse sular da boyun eğecektir. Selman’ın ruhunu elinde tutan Allah’a yemin olsun ki, insanlar bu dine nasıl bölük bölük girdilerse ondan aynı şekilde bölük bölük çıkacaklardır” dedi.¹¹⁰³ Selam’ın “İslâm yeni bir dindir” sözünden maksat yani hep canlı kalacak bir dindir ve ona tâbi olanlar onunla güç bulmuşlardır. Onu kendilerine dert edinmişler, onun için yaşayıp onun için ölmüşlerdir. Ona çağırmış ve onu savunmuşlardır. Zaman geçtikçe yeni nesiller gelecek ve bu dine varis olacaklar, bu dine dileyerek girmiş kimseler olmayacaklardır. Bu dini, his ve duygularını meşgul eden bir dert olarak görmeyeceklerdir. Aksine en büyük gayeleri dünyalık bakımından büyümek, ondan daha da fazla istifade etmek olacaktır. Din onların hayatında ikinci planda kalacaktır. İşte bu durumda bu dine bölükler halinde girdikleri gibi bölükler halinde de çıkacaklardır.

¹¹⁰² Taberi, Tarih, IV, 456.

¹¹⁰³ Taberi, Tarih, IV, 459.

Müslümanlar sağ salım karşı tarafa geçtiler ve herhangi bir zorlukla da karşılaşmadılar. İsmi Garkade olan bir adam dışında nehre düşen olmadı. Adam Barik kabilesindendi. Bu adam Şekra adındaki atından düşmüştü. Ka'ka' b. Amr, adamın atının yularından tutmuş ve kendine doğru çekmişti. Adamın da elinden tutmuş onu sahile kadar çekmişti. Barikli adam çok güçlü olduğu halde Ka'ka' için, *"Bacılarımız senin gibi birini doğurmaktan acizdirler"* dedi. Ka'ka'nın bu adamla dayılık cihetinden akrabalığı vardı.

İranlılar, Müslümanların nehri geçmesinden dehşete kapıldılar. Yezdicerd, Hulvan'a kaçmayı uygun buldu. Müslümanlar herhangi bir engelle karşılaşmadan şehre girdiler. Sa'd b. Ebi Vakkas, Beyaz Köşk'e girdi, burayı namazgâh edindi. O esnada şu âyeti okudu: *"Onlar geride nice şeyler bıraktılar; bahçeler, çimeler, ekinler, güzel konaklar ve zevk ve sefa sürdükleri nice nimetler! İşte böylece biz de onları başka bir topluma miras bıraktık."*¹¹⁰⁴ Fetih namazı olarak sekiz rekât namaz kıldı. Medain'e ilk giren birlik *"Korkusuzlar Birliği"* idi. Akabinden de *"Harsa Birliği"*¹¹⁰⁵ girmişti. Korkusuzlar Birliği'nin başında Âsım b. Amr et-Temimi, Harsa Birliği'nin başında da Ka'ka' b. Amr vardı.

6. Müslümanların Emanete Riayet Etme Konusundaki Tavrıları

a. "Allah'a hamdolsun ve ben O'nun verdiği sevaba razıyım":

Müslümanlar Medain'e girince ele geçirdikleri malları bir araya topladılar. Bir adam elinde pabuçla gelip toplama işiyle görevli adama onu teslim etti. Görevli adam *"Bunun gibisini asla görmedik. Acaba buna denk düşecek bir mal var mıdır"* dedi. Sonra getiren adama *"Sen bundan bir şey aldın mı?"* diye sordu. Adam *"Allah'a yemin olsun ki, Allah olmasaydı bunu size getirmezdim"* dedi. Orada bulunanlar onun yüce biri olduğunu anladılar. Bunun üzerine kim olduğunu sordular. O da *"Allah'a yemin olsun ki kendimi söylemeyeceğim ki beni övmeyesiniz, sizden başkasına da söylemeyeceğim ki beni övmesinler. Allah'a hamdolsun ve ben O'nun verdiği sevaba razıyım"* dedi. Adamı takip edip arka-

¹¹⁰⁴ Duhan, 44/25-28.

¹¹⁰⁵ Harsa, Arapçada dilsizler anlamına gelmektedir. Fakat bu kelime o günün şartlarında askeri literatürde *"Hiç lafa lüzum bırakmadan, yani hiç konuşmadan düşman üzerine saldıranlar"* anlamında kullanılmış ve bir birliğin adı olmuştur. (Çev.)

daşlarını tespit ettiler. Neticede onun Amir b. Abdikays olduğunu öğrendiler.¹¹⁰⁶

b. İsm'e b. Haris ed-Dabbi şunu aktarmıştır:

"İnsanların ganimet eşyalarını toplayıp getirdiği gibi ben de eşya toplamak için çıkmıştım. Bir yola girdiğimde merkebe binmiş iki adam gördüm. Beni gördüklerinde merkeplerini hızlı bir şekilde sürmeye başladılar. Sonra üzerindeki köprüsü yıkılmış bir dere kenarına gelip durdular. Sonra birbirlerinden ayrıldılar. Birini takip etmeye başladım. Takip ettiğim kişi bana okla saldırdı. Ben de onu öldürdüm. Diğer de kaçıp kurtuldu. Sonra ortada kalmış olan iki merkebe döndüm. Bunları alıp eşyaları depo etmekle görevli olan arkadaşımıza getirdim. Birinin yükünün altın ve gümüşten oluştuğunu gördüm. Merkeplerin semerleri yakut ve zümrütle süslenmişti. Yularları da aynı şekildeydi."¹¹⁰⁷

c. Ka'ka' b. Amr'ın Durumu:

Ka'ka' insanları muhafaza etmekle görevli bir İranlıyla karşılaştı ve onu öldürdü. Adamın yanında iki çuval buldu. Birinde beş, diğerinde de altı kılıç vardı. Bu kılıçlar Kisra ve Kisra'nın kendileriyle savaştığı başka milletlerin krallarına ait kılıçlardı. İçinde Herakleios'a ait kılıçlar da vardı. Ayrıca çuvallarda Kisra ve Herakleios'a ait zırhlar da vardı. Ka'ka' bunları Sa'd'a getirdi. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) ona, "Bu kılıçlardan birini seç" deyince o da Herakleios'un kılıcını seçti. Ayrıca ona İran komutanı Behram'ın zırhını da verdi. Diğer kılıç ve zırhları da Ka'ka'nın komutasında bulunan Harsa Birliği'ne dağıttı. Ancak Kisra ve valisi Nûman'ın kılıcını kimseye vermeyip bunları Ömer (ra)'a gönderdi. Bunu Araplar bu kılıçları görsünler diye yaptı.¹¹⁰⁸

d. Sahabilerin Orduyu Övmesi:

Sahabenin ileri gelenleri orduyu övüyorlardı. İşte Sa'd b. Ebi Vakkas'ın bu konudaki sözleri: "Allah'a yemin olsun ki bu ordu büyük bir ordudur. Şayet Bedir ehlinin bu konuda önceliği olmamış olsaydı, ben bu ordunun Bedir ehlinden daha yüce olduğunu söyledim." Cabir b. Abdullah

¹¹⁰⁶ Taberi, Tarih, IV, 468.

¹¹⁰⁷ A.y.

¹¹⁰⁸ A.v.

ise şunları söyledi: “Kendisinden başka ilâh olmayan Allah’a yemin olsun ki Kadisiye savaşına katılan askerlerden hiçbirisinin dünya ve âhireti aynı anda istediğine rastlamış değiliz. Bizler üç askeri bir suçla itham ettik, fakat suçlamalarımızdan beri olduklarını gördük. Onların zühd ve emanete riayet konusunda oldukça ileri seviyede olduklarına şahit olduk. Bunlar Tuleyha b. Huveylid, Amr b. Ma’dikerb ve Kays b. Mekşuh’dur.” En büyük övgü Ömer (ra) ’den gelmiştir. Çünkü beşte biri dâhil bütün ganimetlerin savaşanlara dağıtılmasını istemişti ve bu ganimetler içinde Kisra’nın kılıç ve değerli mücevherleri de vardı. Ömer (ra) “Bu insanlar emanete riayet ettiler” deyince Ali (ra) “Çünkü sen iffetli davranınca halk da iffetli davrandı. Şayet sen bunlara göz dikseydin onlar da bunlara göz dikerdi” dedi.¹¹⁰⁹

e. Ganimetler Karşısında Ömer (ra)’ın Tutumu:

Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) Kisra’nın özel eşyalarını Ömer (ra)’a gönderdi. Bunlar içinde Kisra’nın dış elbiseleri, pantolon, şalvar, gömlek, taç ve terlikleri gibi çok pahalı eşyaları, ipek, gümüş, altın ve mücevheratı vardı.

Ömer (ra) insanlara baktı ve onlar içinde boy-pos olarak en önde gelenlerinin Süraka b. Malik b. Has’am olduğunu gördü. Ona, “Ey Süraka kalk ve giy!” dedi. Süraka bu hadiseyi şöyle anlatıyor: Benim onlarda gözüm vardı ve kalkıp giydim. Ömer (ra) bana, “Arkanı dön!” deyince ben de söyleneni yaptım. Sonra, “Bana doğru gel” deyince bunu da yaptım. Ömer (ra) “Bak şu hâle, bir bedevi, Kisra’nın elbiselerini, tacını giymiş ve kılıcını kuşanmış vaziyette! Ey Süraka Allah’ın ne günleri var! Senin Kisra’nın tacını ve elbiselerini giyip kılıcını kuşanacağına kim inanırdı? Bu senin ve kavmin için bir şereftir” dedi. Sonra onları çıkarmamı söyledi ve ben de çıkardım. Bunun üzerine “Ey Allah’ım, sen bunu Resûlü’ne men ettin, o sana benden daha sevimliydi ve sana benden daha cömertti. Sen bunu Ebubekir’den de men ettin. O da sana, benden daha sevimliydi. Sana karşı benden daha cömertti. Allah’ım sen bunları bana verdin. Korkarım ki bunlar benim için tuzak olur” dedi ve ağladı. Öyle ağladı ki orada bulunanlar kendisine acımaya başladılar. Sonra da Abdurrahman b. Avf’a, “Bunu akşama kadar satman ve taksim etmen için sana veriyorum” dedi.¹¹¹⁰

¹¹⁰⁹ Taberi, Tarih, IV, 468.

¹¹¹⁰ A.y.

VII. Celula Savaşı

İranlılar çeşitli bölgelerden gelerek Celula'da toplanmışlardı. Kinlerini gösterip şunu söylemişlerdi: Şayet dağılırsanız bir daha ebedi olarak bir araya gelemezsiniz. İşte bu mekân aramızda kesin çizgiyi koyacak. Haydin, Araplara karşı toplanalım ve onlara karşı koyalım. Şayet haklarından gelirsek bu arzuladığımız şey olur. Şayet bunu başaramazsak bu durumda ortaya süreceğimiz bir mâzeretimiz olur." İranlılar Mihran er-Razi komutasında bir araya geldiler. Şehrin etrafına bir hendek kazıldılar. Şehre giden yol hariç hendekleri dikenli tellerle örttüler. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) bu durumu Ömer (ra)'a haber verdi. Ömer (ra), Sa'd b. Ebi Vakkas'a, Haşim b. Utbe b. Ebu Vakkas'ı on iki bin askerle Celula'ya göndermesi emrini verdi. Ordunun ön kısmına komutan olarak Ka'ka b. Amr et-Temimi'yi, sağ cenaha Mus'ir b. Malik'i, sol cenaha da Amr b. Malik b. Utbe'yi, geri kısma da Amr b. Mürre el-Cüheni'yi tayin etmesini emretti. Haşim orduyu alıp Celula'yı muhasara altına aldı. İranlılar, Müslümanları oyalamaya başladı. Müslümanların yanına ancak istedikleri zaman çıkıyorlardı. Müslümanlar bu sırada seksen saldırı gerçekleştirdiler. Bütün bunlarda Müslümanlar hep zafer elde ettiler. İranlılar o dikenli teller üstünde mağlup oldular.

Hâlbuki bunları Müslümanları engellemek için yerleştirmişlerdi. Haşim kalkıp insanlara şunu söyledi: "Buradan başka gidecekleri bir yer kalmadı, burası onların son kalesidir." Sa'd b. Ebi Vakkas, Haşim'i atlı birliklerle takviye etti. Fakat iş daha uzamaya başladı ve düşmanlar, Müslümanların gösterdiği sabırdan sıkılmaya başladılar. Bu yüzden de savaşa karar verip Müslümanların karşısına çıktılar. Haşim şunu söyledi: Allah'tan tam ecir almak için iyi bir imtihan sergileyin ve Allah için çalışın! Onlara karşı koyun ve savaşın!" Allah (cc) üzerlerine bir rüzgâr gönderdi ve onları karanlıkta bıraktı. Geri gitmekten başka bir şey yapamadılar. Atlıları hendeğe düşüp perişan oldu. Buradan çıkmak için imkân da bulamadılar. Sığınaklarını kendi elleriyle bozdular.¹¹¹¹

Düşmanın hendeği kendi eliyle doldurduğu haberi Müslümanlara ulaşınca Müslümanlar şunu söylediler: "Onlara karşı ikinci kez saldırıya geçeceğiz, ya onların hakkından gelir ya da ölürüz." Müslümanlar saldırıya geçince İranlılar kaleden çıkıp Müslüman süvarileri engellemek için

¹¹¹¹ A.y.

hendeklerin içine demir dikenler atmaya başladılar. Bir yeri de boş bıraktılar ki buradan kendileri geçebilsinler. Öyle sert bir şekilde savaşıyorlardı ki, çarpışma, Kadisiye’de ancak Herir gecesinde yaşanan çarpışmayı andırıyordu. Fakat Herir gecesini daha kısa ve daha çabuk gerçekleştirmişti. Ka’ka’ b. Amr gidip kapının kalesine dayandı. O esnada bir askere şöyle çağırmasını söyledi: “Ey Müslümanlar topluluğu! İşte komutanınız düşman hendeğine girmiş bulunuyor. Sizler de ona doğru gelin! Sizi hendeğe girmek ve ona gelmek için hiçbir şey engellemesin.” Ka’ka’ bunu Müslümanlara güç versin diye yapmıştı. Müslümanlar bunun üzerine derhal harekete geçtiler. Haşim’in orada olduğundan şüpheleri yoktu. Onları hendeğin kapısına gitmek için hiçbir şey engellemedi ve kalkışları gibi soluğu orada aldılar.

Oraya vardıklarında Ka’ka’ın orada olduğunu ve müşriklerin hendeğin çevresinde sağ ve sol cihetlerden savaşı kaybetmek üzere olduğuna şahit oldular. Müslümanların yaptıklarından dolayı düşmanlar helâk oldular. Hayvanları da hendekte boğuldu. Çünkü Müslümanlara engel olsun diye attıkları demir dikenlere kendi hayvanları takılmıştı. Düşmanlar hayvanlarını bırakıp kaçmaya başlayınca Müslümanlar peşlerine takıldılar. Müslümanların elinden çok az sayıda kişi kurtulabildi. Allah (cc) onlardan yüz bin kişi öldürmüştü. Her taraf ölülerle dolmuştu. Düşmanın çok sayıda ölü vermesinden dolayı bu savaşa Celula savaşı adı verilmiştir. İşte Celula savaşı budur.¹¹¹²

Askerlerimiz Yaptıklarıyla Bizi Konuşturdular

Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) malî hesapları Mü’minlerin Emiri’ne ulaştırın diye Ziyad b. Ebih’i gönderdi. Ziyad o sırada insanları tespit edip divanlara yazan kimseydi. Ömer (ra)’ın huzuruna gelince yaptıklarını anlattı. Bunun üzerine Ömer (ra), “İnsanların huzurunda bana söylediğinin aynısını söyleyebilir misin?” diye sorunca Ziyad, “Bunu senden başkasına söylemeye gücüm yetmez” dedi. Sonra insanların huzuruna çıkıp Müslümanların elde ettiklerini ve başarılarını anlattı. İnsanların dönmek için izin istediklerini söyledi. Ömer (ra), Ziyad için, “Bu güzel konuşan bir hatiptir” dedi. Ziya’da ise “Askerlerimiz yaptıklarıyla bizi konuşturdular” dedi.

¹¹¹² Taberi, Tarih, IV, 475.

Ömer (ra)'ın Celula Ganimetleri Karşısında Sergilediği Tavır

Celula savaşı Müslümanların zaferiyle sonuçlandı. Müslümanlar çok sayıda ganimet elde etmişlerdi. Bunların beşte birini Ömer (ra)'a gönderdiler. Ömer (ra) bunları görünce “Küçük-büyük hiçbir ev kalma-yınca kadar bunu taksim edeceğim” dedi. Ganimetler Mescid’e bırakıl-mıştı. Abdurrahman b. Avf ve Abdullah b. Erkam ganimetin başında o gece bekçi olarak kaldılar.

Sabah olunca Ömer (ra) gelip kendisi için beğendiğini almak iste-di. O arada deri bir kumaş gördü. Üzerinde yakut, zümrüt ve çeşitli cev-herlerden süslemeler vardı. Ömer (ra) bunları görünce ağladı. Abdur-rahman b. Avf, “Neden ağlıyorsun ey Mü'minlerin Emiri! Allah'a yemin ol-sun ki böyle bir durumda şükretmen gerekir” deyince Ömer (ra), “Allah'a yemin olsun ki ben bundan dolayı ağlamıyorum. Allah'a yemin olsun ki, bunlar hangi topluluğun eline geçerse onları birbirine karşı kin ve kıskanç-lığa sevk eder. Birbirinize haset etmeyin. Ben payınıza düşeni vereceğim” dedi.

İşte bu tavır güçlü bir imanı göstermektedir. Uzak görüşlü bir mü'min gelecekte olacak hadiseleri idrak ediyor ki, bunlar başka insan-ların aklına ve hayaline gelmeyen düşüncelerdir. Bu yüzden de dünya malı sebebiyle aralarında meydana gelecek olan soğukluktan dolayı üzü-lüyor. Bu durum onu oldukça etkileyip insanların önünde gözyaşı dök-mesine sebep oluyor. Yeryüzündeki Müslüman, münafık ya da kâfir ol-sun herkesin kendisinden korktuğu bir adamın gözlerinden yaşlar dö-külmesi, hakikaten hayret verici bir durumdur. Fakat bu, Allah (cc) 'nın mü'minlerin kalbini süslediği bir durumdur.

Onlar Allah'ın şu sözünde zikrettiği kimseler oldular: “Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı sert, kendi ara-larında merhametlidirler. Onları rûkûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. Incil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar fi-lizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah

böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah onlardan inanıp sâlih amel işleyenlere mağfiret ve büyük mükâfat vaad etmiştir.”¹¹¹³

VIII. Ramehürmüz’ün Fethi

İranlılar kralları Yezdicerd’i tahrik etmek için bir daha toparlandılar. Ramehürmüz’de Hürmüzan’ın komutasında bir araya geldiler. Sa’d b. Ebi Vakkas (ra) bu durumu derhal Ömer (ra)’a bildirdi. Ömer (ra) ona, Nûman b. Mukarrin’in komutasında Kûfe halkından bir ordu kurmasını emretti. Ebu Musa el-Eş’ari’ye de Sehl b. Adiy komutasında Basra halkından bir ordu teşkil etmesini emretti. Bu iki ordu bir araya gelince, komutanlarının Ebu Sebre b. Ebu Ruhm olmasını söyledi. Bunun dışında kalan askerler onlara destek sağlayan askerler olacaktı. Nûman, Kûfe halkını yanına alarak Hürmüzan’a doğru harekete geçti. Hürmüzan o sırada Ramehürmüz’de idi. Hürmüzan, Nûman’ın kendisine doğru harekete geçtiğini haber alınca sert bir tavır gösterdi ve elini çabuk tutup Nûman’ın önünü kesmek istedi.

Hürmüzan İran halkından yardım almak istiyordu. İranlılar her taraftan gelip destek verdiler. Hürmüzan’a yardıma gelenler her tarafa dağılmış haldeydiler. Nûman ve Hürmüzan Erbek mevkiinde karşı karşıya geldiler. Çok şiddetli şekilde çarpıştılar. Sonra Allah’ın izniyle Nûman, Hürmüzan’ı mağlup etti. Hürmüzan, Ramehürmüz’ü terk edip Tüster’e sığındı. Sehl b. Adiy’e gelince, Basra halkını yanına almış Ramehürmüz’ün karşısına çıkmak istiyordu. Ramehürmüz’ün Ahvaz şehrinde olduğunu duyunca oraya hareket etti. Fakat daha sonra onun Tüster’de olduğu haberini aldı. Bunun üzerine Tüster’e doğru hareket etti. Bu arada Nûman da oraya doğru yöneldi.¹¹¹⁴

IX. Tüster’in Fethi

Nûman ve Sehl’in orduları Tüster’e ulaştılar ve Ebu Sebre b. Ebu Ruhm’ün komutasında birleştiler. Ebu Sebre, Mü’minlerin Emiri’nden yardım talep edince o da Ebu Musa el-Eş’ari ile yardım gönderdi. Ebu

¹¹¹³ Fetih, 48/29.

¹¹¹⁴ Taberi, Tarih, V, 61.

Musa, Basra ordusunun, Ebu Sebre ise orduların başkomutanı oldu. Müslümanlar Tüster'i aylarca muhasara altında tuttular. Seksen defa çarpışma oldu. Bu arada teke tek yapılan çarpışmalarda Müslüman askerler cengâverliklerini sergilediler. Burada çarpışmalar esnasında ölenler hariç, mübareze şeklinde yapılan çarpışmalarda yüz kişi öldürüldü. Teke tek çarpışmalarda adı geçen Müslümanlar şunlardır: "Bera b. Malik, Miczee b. Sevre, Ka'b b. Sur ve Ebu Temime, bunlar Basra ahalisinden olanlardı. Aynı şekilde Kûfe'li askerlerden de teke tek çarpışanlar vardı. Bunlar arasında Habib b. Karre, Rib'i b. Amir ve Amir b. Abdullah el-Esved gibi isimler vardı.¹¹¹⁵

Savaşın sonuna doğru durum daha da şiddetlenince Müslümanlar Bera b. Malik'e şöyle seslendiler: "Ey Bera! Rabbine yemin iç de bunları bizim karşımızda hezimete uğratsın" Bunun üzerine Bera "Allah'ım! Bunları bizim için hezimete uğrat! Beni de şehit et!" dedi. Müslümanlar bütün güçleriyle düşmana karşı koymaya başladılar ve onları hendeklerin içine girmeye zorladılar. Düşmanlar işin gittikçe kötüleştiğini gördüklerinde düşman tarafından iki kişi iki ayrı koldan Müslümanlarla irtibata geçip şehrin su yolundan fethedilebileceğini haber verdi. Bu haber Nûman b. Mukarrin'e ulaştı. O da bunun için arkadaşlarını görevlendirdi.

Kufeli ve Basralı kahramanlar bahsedilen mekânda gece vaktinde karşılaştılar. Buradan yüzerek şehre girdiler. Burada tekbir getirdiler. Bunun üzerine dışarıda olanlar da tekbir getirdi. İçeridekiler kapıları açtılar. Orada bulunan düşman kuvvetlerini saf dışı bıraktılar. Bu savaşta Hürmüzan'ın attığı oklarla Bera b. Malik ve Meczee b. Sevr şehit düştü. Onların şehadetleri Müslümanların zafer elde etmesinden sonra gerçekleşti.

Iran komutanı Hürmüzan kaleye sığındı. Su yolundan şehre giren Müslümanlar onun bulunduğu kaleyi kuşattılar. Onun yerini tespit ettiklerinde ona doğru gitmeye başladılar. Bunun üzerine Hürmüzan, "Ne istiyorsunuz? İçinde bulunduğum zorluğu görmektesiniz. Yanımda yüz âdet ok var ve bu durumda Allah'a yemin olsun ki bana yaklaşılamazsınız. Biliyorsunuz ki oklarım hedefini asla şaşırmasın. Sizden de böylece yüz kişiyi öldürür ya da yaralarım" dedi. Bu defa Müslümanlar, "Peki, sen ne istiyorsun?" diye sordular. Hürmüzan, "Beni Ömer'e götürmenizi istiyorum, o bana yapacağını yapsın" dedi. Hürmüzan o esnada oklarını bıraktı ve kendisi için eman istedi. Müslümanlar onu Mü'minlerin

Emiri'ne göndermek için sıkı bir şekilde bağladılar. Sonra da şehirde ele geçen malları teslim aldılar. Ganimetlerin dörtte birini askerler arasında taksim ettiler. Her bir süvari üç bin, piyade olanlar da bin dirhem ganimet aldı. Tüster savaşından çıkarılan ders ve ibretler şunlardır:

**Ne Dünya Ne de Dünyadakiler,
Hiçbir Şey Bu Namaz Kadar Beni Sevindirmedi**

Bera'nın kardeşi Enes b. Malik şunları söylemiştir: Fecir vaktinde Tüster kalesindeki savaşa şahit oldum. Savaş ateşi o kadar kızışmıştı ki namazımızı bile kılamadık. Ancak güneş yükseldikten sonra namazı kılabilirdik. Ebu Musa ile beraberdik ve Allah (cc) o gün bize zaferi nasip etti. Enes b. Malik el-Ensari şunları da söylemişti: "Ne dünya ne de dünyadakiler, hiçbir şey bu namaz kadar beni sevindirmedi."

Bera b. Malik'in Göğsündeki Şeref Madalyası

Resûlullah (sav) Bera b. Malik'in göğsüne adeta büyük bir şeref madalyası asmış ve şunları söylemişti: "Nice üstü başı toz içinde, iki parça yamalı elbise giyen kimseler vardır ve insanlar bu gibilerine değer vermezler. Şayet bunlar yemin ederlerse Allah yeminlerini gerçek çıkarır. Bera b. Malik bunlardandır."¹¹¹⁶ Bera duasına icabet edilenlerdendi. İnsanlar onu bu hadisteki şekliyle tanıyorlardı. Bu yüzden savaş esnasında ondan böyle bir talepte bulundular. Düşmanın hezimete uğraması için kendisinden dua talep ettiler. Resûlullah (sav)'den gelen böyle yüce bir övgü karşısında Bera ne bir gösterişe ne de gurura kapıldı. Hatta kendi halinde mütevazı bir adam olarak korkulara göğüs gererek yaşadı. Fakat herhangi bir komuta kademesinde ya da idari görevde bulunmaksızın çok yüce bir neticeyi ortaya çıkardı. Çünkü Allah (cc) 'dan Müslümanların zafer kazanmasını talep etmişti. Bu da hem kendisi hem de Müslümanlar için bir şeref demektir. Güçlü bir imana sahip bir mü'minin Allah'tan temenni edeceği şeyi O'ndan isteme hususunda gafil davranmadı ve Allah'tan şehadeti temenni etti. Allah (cc) onun duasına icabet edip düşmanları mağlup etti. Onu da şehadetle rızıklandırdı.¹¹¹⁷

¹¹¹⁶ Tirmizî, Sünen, Menakıb, V, 650.

¹¹¹⁷ et-Tarihu'l-İslami, I, 204.

Mü'minlerin Emiri Ömer (ra) ile Hürmüzan

Savaşın sonra Müslümanların komutanı olan Ebu Sebre b. Ebu Ruhm, Mü'minlerin Emiri'ne bir heyet gönderdi. Bu heyetin içinde Hürmüzan da vardı. Medine'ye ulaştıklarında Hürmüzan kendi heyetiyle hazırlık yapmaya başladı. Yanında bulunanlar ona altın işlemeli elbiselerini giydirdiler. Başına yakutlarla süslenmiş ve "Ezin" diye isimlendirilen bir taç giydirdiler. Çünkü Ömer (ra) ve Müslümanların onu bu şekilde görmelerini istiyorlardı. Sonra Ömer (ra)'ı görmek için insanların arasına karıştılar. Fakat onu bulamadılar. Onun nerede olduğunu sorduklarında, insanlar "Mescid'de şu anda Küfe'den gelen bir heyetle görüşmekte" dediler. Bunun üzerine onlar da kalkıp mescide gittiler. Fakat kendisini orada bulamadılar.

Mescitten ayrılırken Medine'de oynayan çocuklara rastladılar. Çocuklar onlara kimi aradıklarını sorduklarında Ömer (ra) 'i aradıklarını söylediler. Çocuklar onun Mescid'in sağ kısmında abasını yastık ederek uyumakta olduğunu söylediler. Ömer (ra) abasını serip üzerinde oturarak Küfe'den gelen heyeti dinlemekteydi. Kufeliler sözlerini bitirince kalkıp gittiler. Bunun üzerine abasını serip uzandı ve uyudu.

İranlı heyet bir gözcü eşliğinde Ömer (ra)'ın bulunduğu yere gitti. Onu gördüklerinde yakın bir yere oturdular. Mescide ondan başka kimse yoktu. Ömer (ra)'ın elinde o sırada kırbağı da vardı. Hürmüzan, "Ömer (ra) nerede?" diye sorunca, oradakiler "İşte odur" şeklinde karşılık verdiler. İranlı heyet, sessiz olunması için birbirine işaret etti. Hürmüzan, Müslümanlara, "*Bunun korumaları ve kapıcısı nerede?*" diye sorunca Müslümanlar, "*Onun ne koruması, ne kapıcısı ne de divanı vardır*" şeklinde karşılık verdiler.

Hürmüzan, "Herhalde o bir peygamberdir" deyince, Müslümanlar, "Hayır, o sadece peygamberlerin yaptığı gibi yapıyor" dedi. Sonra orada insanlar çoğaldı ve Ömer (ra) gürültüden uyandı. Olduğu yere oturup Hürmüzan'a baktı. Yanındakilere, "Hürmüzan mı?" diye sorunca onlar da "Evet, Hürmüzan" dediler. Ömer (ra), ona ve üzerinde bulunanlara baktı ve sonra "Ateşten Allah'a sığınırım" dedi. Allah'tan yardım temenisinde bulundu ve "İslâm'la bunu ve beraberindekileri zelil kılan Allah'a hamdolsun. Ey Müslümanlar! Bu dine sımsıkı sarılın! Peygamberinizin getirdiği hidayete tâbi olun. Dünya sizi şımarıklığa itmesin. Çün-

kü o aldatıcıdır” dedi. Heyet “İşte bu Ahvaz kralıdır, onunla konuşun!” deyince, Ömer (ra) “Hayır üzerindeki süsleri indirmediğe onunla konuşmam” dedi. Bunun üzerine, üzerindeki süsleri çıkarıp kalın kumaştan yapılmış bir elbise giydirdiler. Ömer (ra), “Gel ey Hürmüzan! Gaddarlığın vebalini ve Allah’ın verdiği kararı nasıl gördün?” diye sorunca, Hürmüzan, “Ey Ömer! Sizler ve bizler cahiliye dönemindeyken Allah aramızda hüküm verdi ve bizler sizleri mağlup ettik. Allah sizlerle olunca bu sefer sizler bizi mağlup ettiniz” dedi. Ömer (ra), “Sizler cahiliyede birlik olmakla ve bizim de parçalanmış olmamız sebebiyle bizleri mağlup ettiniz” dedi ve sonra, “Bize karşı hep isyan etmene neyi mâzeret göstereceksin?” sorusunu sordu. Hürmüzan, “Sana bunun cevabını verdiğimde beni öldürmenden korkarım” deyince Ömer (ra), “Bundan korkma” dedi. Sonra su istedi. Kalın ve kaba bir bardakta kendisine su getirilince, “Susuzluktan ölsem de bu bardaktan içmem” dedi. Bunun üzerine başka bir bardakta su getirildi.

Elini bardağa uzattığında elleri titriyordu. Sonra, “Su içerken öldürülmekten korkuyorum” dedi. Ömer (ra), “Suyu içerken sana dokunmayacağız” dedi ve onu yatıştırdı. Ömer (ra), “Ona yine su getirin, onu öldürmek ve susuz bırakmaya yeltenmeyin” dedi. Hürmüzan, “Suya ihtiyacım yok. Bunu sadece eman almak için istedim” dedi. Ömer (ra), “Muhakkak ki seni öldüreceğim” deyince, Hürmüzan, “Bana eman vermiştin” dedi. Ömer (ra) “Yalan söylüyorsun” deyince, Enes, “Doğru söylüyor ey Mü’minlerin Emiri, sen ona eman verdin” dedi. Ömer (ra) “Yazıklar olsun sana ey Enes! Meczee ve Bera’nın katiline eman verirsin ha! Ya bana bu konuda bir çıkış yolu getirirsin ya da seni cezalandırırım” dedi. Enes, “Sen ona ‘Bu durumu anlatıncaya kadar senin için korkulacak bir şey yok’ dedin” dedi. Ömer (ra)’ın yanında bulunanlar da benzeri şeyler söyleyince Ömer (ra), Hürmüzan’ın üzerine giderek “Beni kandırdın, Allah’a yemin olsun ki sen Müslüman olmayıncaya kadar bunu kabul etmeyeceğim” dedi. Bunun üzerine Hürmüzan Müslüman oldu. Ömer (ra) ona iki bin dirhem tahsis etti ve Medine’ye yerleştirdi.¹¹¹⁸

X.Cündişapur’un Fethi

Ebu Sebre b. Ebu Ruhm Sus şehrini fethettikten sonra ordusuyla beraber Cündişapur’a geldi. Zir b. Abdullah b. Küleyb burayı muhasara al-

¹¹¹⁸ Taberi, Tarih, V, 72.

tına almıştı. Müslümanlar burada savaş için beklemeye başladılar. Müslümanlar burada beklerken şehir halkı kendilerine eman verildiği haberi gönderdiler. Sus ve Nihavend'in fethi iki ay kadar sürdü. Müslümanlar burada herhangi bir zorlukla karşılaşmadan şehre girdiler. İnsanlar çarşı-pazarda dolaşıyorlardı. Müslümanlar bunun neyin nesi olduğunu sorduklarında "Sizler bize eman verdiğinizize dair bir belge verdiniz. Biz de bunu kabul ettik. Size cizye ödeyeceğimizi söyledik" dediler. Müslümanlar böyle bir şey yapmadıklarını söylediler. Onlar yalan söylemediklerini söyleyince Müslümanlar bu işi kendi aralarında araştırdılar. Neticede bu işin aslen buralı olan, Müknef isminde bir köle tarafından yapıldığını öğrendiler.

Müslümanlar "Onun sadece bir köle olduğunu, bu yüzden anlaşmanın geçerli olmayacağını söylediler. Onlar da köle ve hürlerini birbirinden ayırt edemeyeceklerini ifade ettiler. Kendilerine bir eman verildiğini ve bunu kabul ettiklerini, bunu değiştirmeyeceklerini, kabul etmedikleri takdirde bozmakta serbest olduklarını söylediler. Müslümanlar bunu Ömer (ra)'a bildirince Ömer (ra) onlara şunu yazdı: "Allah (cc) eman vermeyi yüce davranış kabul etmiştir. Sizler vefakâr olunuz. Şayet bu işte şüpheye düşerseniz bundan vazgeçin. Aksi takdirde sözünüze sadık davranın" Müslümanlar da onlara vefakâr davrandı ve oradan ayrıldılar.¹¹¹⁹ Bu durum Müslümanların ahlâkî cihetten kâfir düşmanlarına karşı ne derece üstün olduklarını göstermektedir. Şüphesiz ki bu yüce ahlâkî erdem kâfirlerin hızlı bir şekilde İslâm'a girmesinde en temel prensip olmuştur.

Nûman b. Mukarrin ve Kesker Şehri

Nûman b. Mukarrin Kesker valisiydi. Ömer (ra)'a şu mektubu yazdı: "Benimle Kesker'in durumu genç bir adamla süslü bir kadının yan yana durması gibiydi. Beni Kesker valiliğinden azledip orduya komutan tayin etmenden dolayı Allah sana dilediğini versin." Ömer (ra) buna "Nihavend'e git ve sen şimdi onların valisisin" şeklinde bir mektup yazdı.¹¹²⁰

¹¹¹⁹ A.y.

¹¹²⁰ Taberi, Tarih, V, 109.

NİHAVENT SAVAŞI (Fetihler Fetihi H. 21.)

Müslümanlar İranlılara karşı peş peşe zaferler elde etmişlerdi. Aynı şekilde kendilerini emniyete almak için savaşlardan geri kalan mağlup düşman askerlerini de savaşılamaz hale getirmek için çaba sarf ediyorlardı. Müslümanların Kadisiye'deki büyük zaferiyle Nihavend savaşı arasında dört yıl kadar bir süre geçti. Bu zaman zarfında Müslümanlar çeşitli yerlerde zaferden zafere koştular. Müslüman ordular İran ordusundan geri kalan askerleri bertaraf etmek için sürekli ilerleme halindeydiler.

Şayet Halife Ömer (ra)'ın sırf fethedilen yerlerde orduyu yeniden tanzim etmek ve buralarda yeni idari düzenlemeler yapmak için Zagros Dağı civarında durulması şeklindeki emri olmasaydı bu ilerlemeler devam edecekti. Peş peşe yapılan saldırılar İran ordusunu tamamen ortadan kaldırmış gözüküyordu. Bu işe son nokta konmuş değildi. İran valisi ve komutanları kralları Yezdicerd'e mektuplar yazıp Müslümanlara karşı yeniden saldırıya geçme planları içine girdiler. Onu bu konuda cesaretlendirdiler.

Bunun üzerine Yezdicerd Müslümanlara karşı savaş hazırlığı yapmaya başladı. Bab'tan, Sicistan ve Horasan'a kadar olan bütün bölgelere mektuplar yazıp Müslümanlara karşı insanları savaşa çağırdı. Onları Nihavend'de toplanmaya dâvet etti. Bu, onların direniş için seçtikleri son merkezdi. Burası savaş meydanı olacaktı. Nihavend'in dört bir yanı dağlarla çevrili olup normal yollardan oraya gitmeye imkân yoktu. İranlılar Yezdicerd komutasında bu şehirde toplanıp sayıları yüz elli bini bulan bir ordu meydana getirdiler. Bunların otuz bini Bab ve Hulvan, atmış bini ise Horasan ile Hulvan arasında karargâh kurdu. Aynı şekilde Sicistan

ile Hulvan arasında da atmış bin asker karargâh kurdu. Yazdicerd bu ordunun başına Firuzan'ı komutan tayin etti.¹¹²¹

Sa'd b. Ebi Vakkas, İranlıların bu şekilde toplandıklarını öğrendiği sırada Kûfe'deydi. Bunu Ömer (ra)'a bildirip ondan gelecek olan emri bekledi. Bu konuda ayrıca Ömer (ra)'a detaylı bir şekilde mâlumat verdi. Ömer (ra) Medine'de görüş sahibi ve halkın ileri gelenlerini toplayıp onlarla istişarede bulundu. Sonra da İranlıların son kalesi olan Nihavend'e bir ordu gönderme kararı aldı. Bu esnada Nûman b. Mukarrin Kesker valisiydi. Ömer (ra)'a şöyle bir mektup yazmıştı: "Benimle Kesker'in durumu genç bir adamla süslü bir kadının yan yana durması gibiydi. Beni Kesker valiliğinden azledip orduya komutan tayin etmeden dolayı Allah sana dilediğini versin."¹¹²²

Ömer (ra) "Şûra" meclisiyle yaptığı istişareden sonra İslam ordusunun başına Nûman b. Mukarrin'in tayin edilmesi kararını aldı. Halife Ömer (ra) İslâm ordusunun savaş için alcağı düzeni şöyle planladı:

- Nûman b. Mukarrin (Kesker valisi) ordunun genel komutanı
- Huzeyfe b. el-Yeman: Kufeli birliğin komutanı
- Ebu Musa el-Eş'ari: (Basra valisi) Basra birliğinin komutanı
- Abdullah b. Ömer b. Hattab: Ensar ve muhacirlerden oluşan birliğin komutanı
- Selma b. Kayn, Harmele b. el-Mûrayta, Zir b. Küleyb, Evd b. Rabbia ve daha başka komutanlar yedek komutanlar olarak görev yapacaklar ve düşmanı meşgul etme planları yapacaklardı.

Ömer (ra) vali ve komutanlara tâlimatlarını gönderdi ve otuz bin kişiden oluşan bir ordu meydana getirmeye muvaffak oldu. İslâm ordusu Nûman b. Mukarri'nin komutasında Nihavend'e doğru hareket etti.

Müslümanlar, Nihavend'in gayet muhkem bir şekilde korunduğunu gördüler. Çevresinde derin hendekler vardı. Hendeklerin ön tarafında dikenli teller bulunuyordu. Bu da atlıların karşı tarafa geçmesini engelleyen bir durumdu ve saldırı imkânını ortadan kaldırmıştı. İran ordusuna gelince bunlar şehrin içine kapanmışlar ve Kadisiye'ye katılamayan orduları da gelip Nihavend'de yerlerini almışlardı. Firuzan, okçularını, Müslümanlardan gelecek muhtemel bir saldırı için merkezi bir yere yerleştirmiş, Müslümanların ilerlemesini engellemek için bunlara görev vermişti.

1121 el-Fennu'l-Askeri el-Islami, s. 285.

1122 Taberi, Tarih, V, 109.

Müslümanlar önce dikenli tellerle ardında da hendeklerle karşılaştılar ve bunları geçemediler. Müslümanların yaklaştığını gören İranlı askerler ok atışlarına başladılar ve bu da iki gün kadar devam etti. Nüman, İslâm ordusunun ileri gelenleri toplayıp durum değerlendirmesi yapmak istedi. Bu duruma karşı koymak ikinci bir plan geliştirdiler. Bu planın sahibi Tuleyha b. Huveylid idi. Plan şöyleydi:

1. Müslüman süvariler ortaya çıkıp İranlılarla savaşmak isteyeceklerdi. Hatta onları savaşa tahrik edip surların dışına çıkmalarını temin edeceklerdi.

2. Dışarı çıktıklarında Müslüman süvariler onlardan korktukları imajını vermek için geri çekileceklerdi. Bütün bunları onların gözü önünde yapacaklardı.

3. Müslümanlar onlarla çarpışıp sanki mağlup olmuşlar hissi verip surlarda saklananların da dışarı çıkmasını sağlayacaklardı.

4. Bunlar gerçekleştirildikten sonra geride saklanan Müslümanlar aniden çıkacaklar ve düşman birliklerine karşı saldırıya geçeceklerdi.¹¹²³ Nüman bunu uygulamaya koymaları için arkadaşlarına sundu. Ardında da kuvvetleri şu şekilde tanzim etti:

—Birinci grup: Bunlar Ka'ka' b. Amr'ın komutasındaki süvari birlikleriydi. Bunların en önemli görevi eldeki plâna göre düşman kuvvetlerini yanıltmak ve düşman surlarına girmeye çalışmaktı.

—İkinci grup: Bunlar da piyade askerlerden oluşuyordu. Bunların yapacağı en önemli iş bir yerde sabit halde beklemektir. Bunlar İranlıların gelmesi için bekleyeceklerdi ve geldiklerinde de cephe savaşına girişeceklerdi.

Üçüncü grup: Bunlar da süvari birliklerinden olup vurucu gücü teşkil edeceklerdi. Merkezi bir yerde durup düşmanın savaşa meydanına gelmesinden sonra her iki koldan saldırıya geçeceklerdi.

—Nüman askerlerine, yerlerini almalarını emretti ve kendisinden emir gelmedikçe saldırıya geçmemelerini söyledi. Müslümanlar bu emre uyup ondan gelecek olan işareti beklediler. Ka'ka planı uygulamaya başladı ve bunu güzel şekilde gerçekleştirdi. İranlıların yaptıkları âni saldırı boşa çıktı. İranlılar kendilerini aniden Müslümanların saldırısı ve demir dikenlerle dolu hendeklerin arasında sıkışmış halde buldular. Kaçma imkânları da kalmamıştı. Müslümanlar ise kılıçlarını onların sırtın-

¹¹²³ Taberi, Tarih, V, 113.

dan indirmediler, başlarına vurup binlercesini hendeklere düşürdüler. Ka'ka, sonunda Firuzan'ı saf dışı bıraktı ve bu savaştan sonra Müslümanlar Nihavend'e girdiler. Ardından da Hemezan'a girdiler. Müslümanlar durmadılar ve bölgede fethedilmemiş yerleri ele geçirmek için seferber oldular. Bu sırada herhangi bir mukavemetle karşılaşmadılar. İranlılar Nihavend savaşından sonra bir daha toparlanamadılar. Müslümanlar onların vatanlarını ele geçirdiler. Bu yüzden Nihavend'in fethi "Fetihler Fethi" diye isimlendirildi.

Ömer (ra)'ın Keskin Anlayışı Nihavend Savaşında Kendisini Göstermiştir. Şöyle ki:

1. Ordunun bir arada ve derli toplu olması, düşmana bir araya gelme fırsatı vermemesi. Çünkü Ömer (ra) İslam ordusunun Kûfe, Basra ve Cezire'de toplanıp İranlılara karşı savaşmasını emretmekle yetinmemiş, onların Ahvaz ve diğer İran şehirlerine de gidip düşmanı bir araya gelmekten men etmelerini istemiştir. Bu işten Selma b. Kayn, Harmele b. Murayta, Zir b. Küleyb, Esved b. Rebia ve daha başkalarını sorumlu tuttu. Bunlara İran ve Ahvaz sınırında durmalarını emredip İranlıların Nihavend'deki orduya katılmalarını engellemelerini istedi. Bu şekilde adı geçen komutanlar emirlerindeki ordularla İsfahan ve İran sınırında durup Nihavend'e gelecek olan yardımı engellediler.

Savaş Sırasında Komutanın Ölmesi Durumunda Yerine Göreve Gececek Olan Komutanın Tayin Edilmesi

Nitekim Resûlullah (sav)bunu Mute savaşında (8/629) yapmıştı. Bu savaşta Zeyd b. Harise şehit düştüğü takdirde yerine Ca'fer b. EbuTalib, o şehit olduğu takdirde yerine Abdullah b. Revaha komutan olacaktı. Ömer (ra) de böyle yaptı. Nûman'ı Müslümanların başına komutan olarak tayin edince onun ölmesi durumunda yerine gelecek olan komutanı da tayin etmişti ki bu da Huzeyfe b. Yeman idi. Huzeyfe'ye bir şey olduğu takdirde yerine Nuaym b. Mukarrin geçecekti. Nuaym üstün bir komutanlık sergilemişti. Şöyle ki:

a. Savaşa Gitmeden Önce Gerekli Keşifleri Yapmak

Nûman daha Nihavend'e ulaşmadan -ki hareket ettiği noktayla Nihavend arası yaklaşık 20 fersah idi- Tuleyha b. Huveylid, Amr b. Ebu Selma ve Amr b. Ma'dikerb'i Nihavend'e doğru ilerlemelerini, oraya ulaşan yolu iyice bellemelerini ve düşmanlarıyla aralarında ne kadar bir mesafe kaldığını öğrenmeleri için görevlendirdi. Her üçü de yaklaşık bir gün boyunca yol alıp verilen emri yerine getirdiler ve Nihavend'le aralarındaki mesafede herhangi olumsuz bir durumun olmadığını bildirdiler. Bu hareket günümüzdeki keşif kuvvetlerine benzemektedir. Bunlar ordunun hareketinden önce gidilecek yer ve yolda keşifler yaparlar. İşte görüldüğü üzere Nûman hareket etmeden önce ihtiyati tedbirler almış ve onlardan sonra yola koyulmuştur.

b. Yanıltma Hareketi

Müslümanların Nihavend'de ortaya koydukları yanıltma hareketi eski ve modern çağlarda orduların kullandıkları en önemli askerî manevralar arasında yer alır. Müslümanlar hendeklerle kuşatılmış, dikenli tellerle çevrilmiş ve usta okçularla gayet kuvvetli bir şekilde koruma altına alınmış kale duvarlarını aşmakta zorlanınca, düşmanları saklandıkları deliklerinden çıkarmak için hileler düşündüler. Çünkü düşmanın kalede kendilerine uzun süre yetecek derecede erzakları vardı ve bu şekilde uzun süre beklemek Müslümanları usandıracaktı. Bu yüzden Müslümanlar, onları surların dışına çekebilmek için yanıltma hareketlerine başvurmayı düşündüler. Bu sayede onları meydana çekip savaşmış olacaklardı. Durum tam Müslümanların düşündüğü şekilde oldu. Düşman askerleri Müslümanların planladıkları yere çıkıp savaşmaya başladılar. Müslümanların kurdukları tuzağa düşmüşlerdi. Müslümanlar dört bir koldan saldırıp düşmanı hezimete uğrattılar. Müslümanlar için bundan başka başvurulacak daha iyi bir hile de yoktu.¹¹²⁴

c. Saldırı zamanının Tespiti

Tarih kitapları Nûman b. Mukarrin'in sabrı ve saldırı konusundaki hikmetli tutumuna, tecrübesine dair bilgiler vermiştir. Resûlullah (sav)saldırı için zeval vaktini bekler ve öğleden sonra bunu gerçekleştirirdi.

¹¹²⁴ Bk. el-Fennu'l-Askeri, s. 295.

Nûman b. Mukarrin bu savaşıta şehadete ulaştı. Onun şehadet haberi Ömer (ra)'a ulaşınca "Hepimiz Allah'tanız ve O'na döneceğiz" deyip istircada bulundu. Çok üzölüp ağıladı. Sonra diğér şehitlerin isimlerini sordu. Bunlar tanımadığı isimlerdi. Bunun üzerine "İşte bunlar mustaz'af Müslümanlardır. Fakat onlara şehadetle ikramda bulunan kimse onların yüzlerini ve neseplerini bilir ve onlara Ömer'in bildiği şekilde muamele edecektir" dedi.

Şunu da anlatmamız gerekir ki Müslümanlar, Nihavend'de yüklü miktarda ganimet elde ettiler. Bunlar arasında Kisra'ya ait nefis bir mücevherat sandığı vardı. Huzeyfe, bunları Saib b. Akra ile birlikte Mü'minlerin Emiri Ömer (ra)'a gönderdi. Bunlar Ömer (ra)'a ulaştırılınca Ömer (ra), Saib b. Akra'a "Bunları beytülmale koy ve orduya dön" dedi. Ömer (ra) ardından da bir adam görevlendirip onu yolda takip etmesini söyledi. Görevli onu Kûfe'ye kadar izledi ve geri döndü.¹¹²⁵ Görevli şahıs dönünce ona, "Saib bana yapacağını yaptı. Gittiği günden beri gözüme uyku girmedir. Melekler, üzerinde ateşin yandığı o iki sandık üzerinde beni yüzdürüp durdular. Taksim etmediğim müddetçe beni bu mücevherlerle dağlamakla tehdit ettiler. Bunları götür, sat ve Müslümanların erzakına dâhil et! Onları Kûfe pazarında sat!" dedi.

Ey Ömer, Allah senden razı olsun! Resûlullah'ın sireti üzerine hareket ettin, bu sayede İslâm'ı ve Müslümanları aziz kıldın. Allah'ım onlara tâbi olmamız bize nasip et ve bidatler çıkarma şerrinden de bizleri uzak tut!

Nihavend savaşından sonra İran, Hemezan, Taberistan ve İsfahanlı idareciler ellerini çabuk tutup Müslümanlarla sulh yapmaya koştular. Peşpeşe gelip sulh yaptılar.

¹¹²⁵ el-Bidaye ve'n-Nihaye, VII, 114.

ACEM DİYARLARINA YAYILMA

(Beşinci Merhale)

Müslümanların Nihavend'de zafer elde etmelerinden sonra İranlılar herhangi bir saldırıya yeltenmediler. Müslümanlar İran beldelerine dağılmaya başladılar. Ömer (ra) bu konuda onlara izin vermişti. Müslümanlar bu sırada Cey şehrini fethettiler. Burası İsfahan'a bağlı bir şehirdi. Müslümanlar, büyük ve uzun süren bir savaştan sonra burayı ancak fethedebilmişlerdi. Buradaki yerli halk Müslümanlarla sulh yaptı. Sulh metnini Abdullah b. Abdullah yazdı ve onlara eman verdi. İnsanların bir kısmı sulhe yanaşmayıp Kirman şehrine kaçtılar. Bunların sayısı otuz kadardı. Hicri 21 senesinde Ebu Musa el-Eş'ari Kum ve Kaşan, Süheyl b. Adiy ise Kirman şehrini fethetti.

I. Hemezan'ın İkinci Kez Fethi (H. 22)

Daha önce geçtiği üzere Müslümanlar Nihavend'in fethini gerçekleştirdikten sonra Hulvan ve Hemezan'ı fethettiler. Fakat Hemezanlılar Ka'ka' b. Amr ile yapmış oldukları anlaşmayı bozdular. Bunun üzerine Ömer (ra) Nuaym b. Mukarrin'e Hemezan üzerine yürümesini emretti. Nuaym, Asal tepesine kadar geldi. Sonra yavaş yavaş Hemezan'a indi. Burayı kuşatma altına alınca halk sulh istedi. Nuaym sulh yapıp şehre girdi. Burada Deylemlilerle anlaşmış olan on iki bin Müslüman'la karşılaştı. Deylemliler, Reyliiler ve Azerbeycanlılar Nuaym b. Mukarrin'e karşı savaşmak için büyük bir kalabalık topladılar. Nuaym de beraberindeki Müslümanlarla yola çıktı ve düşman ordusuyla Vaci'r-Ruz mevkiinde karşılaştı. Burada Nihavend savaşına denk bir savaş meydana geldi. Sa-

yılamayacak derecede müşrik öldürüldü. Deylem kralı da öldürüldü ve halk perişan durumda kaldı. Savaşa katılanlar hezimete uğradı. Nuaym, Deylemlilerle savaşan ilk Müslüman'dı.¹¹²⁶

Nuaym, Ömer (ra)'a savaştan önce düşmanın büyük bir orduyla karşılmasına çıkacağını yazmıştı. Ömer (ra) bu habere çok üzülmüştü. Fakat çok geçmeden haberci, müjdeli haberi Ömer (ra)'a ulaştırmıştı. Ömer (ra) bundan dolayı Allah'a hamdetti. Haberci, Ömer (ra)'ın yanına ulaştığında, "Sen Nuaym'ın elçisi Semmak b. Ubeyd misin?" diye sormuş onun, "Evet" demesi üzerine hemen, "Ne haber getirdin?" diye sormuştu. Haberci de, "Zafer ve fetih" şeklinde haber verdi. Ömer (ra) bunun üzerine Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra haberin insanlara da okunmasını söyledi. Sonra da Semmak b. Mahreme, Semmak b. Ubeyd ve Semmak b. Hareşe ganimetleri Ömer (ra)'a teslim ettiler. Ömer (ra) bunlara adlarını sorup da hepsinin Semmak olduğunu öğrenince şöyle dua etti: "Allah'ım! Bunlar vasıtasıyla İslâm'ı yücelt ve onlarla İslâm'ı güçlendir."¹¹²⁷

II. Rey'in Fethi (H. 22)

Yezid b. Kays'tan sonra Nuaym b. Mukarrin komutanlığa getirildi. Nuaym ordusuyla birlikte Rey üzerine yürüdü. Burada kalabalık bir müşrik ordusuyla karşılaştı. Rey dağı eteğinde bunlarla savaştı. Müslümanlar büyük bir sabır gösterdiler. Müşrikler mağlup oldular. Çok sayıda müşrik öldürülmüştü. Neticede kamışlıkların arasında saklanmaya başladılar. Müslümanlar büyük ganimetler elde ettiler. Elde ettikleri neredeyse Medain'deki ganimetler miktarındaydı. Zeynebi lakabıyla tanınan Ebu'l-Ferrahan Rey'de kalması şartıyla sulh istedi. Bu konuda kendisine eman verildi. Nuaym daha sonra Ömer (ra)'a zafer müjdesini ve ganimetleri gönderdi. Allah'a hamdolsun!¹¹²⁸

III. Kumis ve Cürcan'ın Fethi

Haberci, Rey'in fethedildiği haberini Ömer (ra)'a getirince, Ömer (ra), Nuaym b. Mukarrin'e kardeşi Süveyd b. Mukarrin'i Kumis'e gön-

¹¹²⁶ Tehzibu'l-Bidaye ve'n-Nihaye, s. 160

¹¹²⁷ Taberi, Tarih, V, 134.

¹¹²⁸ A.y.

dermesini emretti. Süveyd, Kumis'e hareket etti. Süveyd burada herhangi bir direnişle karşılaşmadı ve şehir halkıyla sulh yapıp eman verdi. Ordusuyla orada karargâh kuran Süveyd'e çeşitli bölgelerden sulh talep eden mektuplar geldi. Bunlar Curcan ve Taberistan beldeleri olup cizye vermek kaydıyla sulh istediler. Süveyd hepsiyle sulh yaptı. Her belde halkına eman ve sulh yazılı mektubunu gönderdi.¹¹²⁹

IV. Azerbaycan'ın Fethi (H. 22)

Nuaym b. Mukarrin Hemezan'ı ikinci kez fethedip de ardından da Rey'i alınca hemen Bükeyr b. Abdullah'ı önden Hemezan'dan Azerbaycan'a gönderdi. Ardından da Simak b. Hareşe'yi oraya gönderdi. Bu Ömer (ra)'ın emriyle gerçekleşmişti. Burada idareci olan İsfendiyar b. Ferruhzad, Bükeyr ve arkadaşlarıyla karşılaştı. Bükeyr ona "Sulhu mu seversin savaşı mı?" diye sorunca "Sulh" dedi. İsfendiyaz "Beni yanında tut" deyince Bükeyr bunu yaptı ve Azerbaycan'ın şehirlerini birer birer fethetti. Diğer taraftan da şehrin öbür ucunda Utbe b. Ferkad, Azerbaycan'ın şehirlerini birer birer fethediyordu. Daha sonra Ömer (ra) 'den bir mektup geldi. Mektubunda Bükeyr'in Bab'a gitmesini emrediyordu. Bükeyr yerine Semmak'ı bıraktı. Semmak Utben'in vekiliydi.

Ömer (ra), Azerbaycan'ı tümüyle Utbe'nin emrine verdi. Bükeyr İsfendiyaz'ı da ona teslim etti. Fakat Behram b. Ferruhzad, Utbe b. Ferkad'a itiraz etti. Utbe ona karşı savaşıp mağlup edince Behram kaçmak zorunda kaldı. Bu haber İsfendiyaz'a ulaşınca, "İşte şimdi sulh tamama erdi ve harp ateşi söndü" dedi. Azeriler Müslümanlarla sulh yaptılar ve ülke selamete kavuştu. Utbe bu durumu Ömer (ra)'a bildirdi. Ardından da ganimetleri gönderdi. Utbe Azerbaycan'a atanınca onlara emanname yazdı.

V. Bab'ın Fethi (H. 22)

Ömer (ra) bu savaş için komutan olarak Süraka b. Amr'ı -lakabı zinnur'dur- tayin ettiğine dair bir mektup yazdı. Süraka, Ömer (ra)'ın emrettiği şekilde emrindeki ordusuyla yola çıktı. Ordunun ön birliklerinin başında bulunan Abdurrahman b. Rebia şehre girince orada kral Şehr

¹¹²⁹ Tehzibu'l-Bidaye, s. 161.

Beraz'ın bulunduğunu öğrendi. Bu kral Ermeniye'nin hükümdarı olup eski zamanlarda İsrailoğullarını öldürmüş ve Şam'da savaşmış olan hanedanın soyundan geliyordu. Şehr Beraz, Abdurrahman b. Rebia'ya mektup yazıp ondan eman diledi. Sonra Abdurrahman'ın yanına geldi. Fakat Müslümanlar onun Abdurrahman'a yaklaşmasına izin vermesiler. Kral kendisinin Müslümanlar için nasihatlerde bulunacağını söyledi. Abdurrahman kendisinin üstünde birisinin olduğunu belirtip onu Süraka'ya gönderdi. Şehr Beraz, Süraka'dan eman diledi. Süraka ona, eman verdiğini belirten bir yazı yazdı. Sonra da Bükeyr b. Abdullah el-Leysi'yi, Habib b. Meleme ve Huzeyfe b. Üseyd'i ve Selman b. Rebia'yı Ermeniye civarındaki dağlarda kurulmuş olan Lan, Tiflis ve Mukan şehirlerine gönderdi. Bükeyr, Mukan'ı fethedip ahalisine eman verdi. Bu sırada komutan Süraka b. Amr vefat etti. Yerine Abdurrahman b. Rebia geçti. Bu durum Ömer (ra)'a haber verilince Abdurrahman'ı yerinde bıraktı ve Türklerle savaşması için ona emir verdi.¹¹³⁰

VI. Türklerle Yapılan İlk Savaş

Ömer (ra)'ın Türklerle savaşma emrini veren mektubu Abdurrahman'a ulaşınca Bab'a yürüdü. Şehr Beraz ona "Ne yapmak istiyorsun?" diye sorunca, Abdurrahman "Türk hükümdarı Belencer'le savaşmaya gidiyorum" dedi. Şehr Beraz "Biz onunla anlaşma yapmak istiyoruz. Bab'ın gerisinde duracağız" dedi. Abdurrahman "Allah (cc) bize bir peygamber gönderdi ve bizlere onun diliyle yardım ve zaferi vaat etti. Bizler hep yardım görmekteyiz" dedi. Abdurrahman, Türklerle savaştı ve ülkelerinin içine iki yüz fersah kadar girdi. Defalarca savaştı. Daha sonra Osman (ra) zamanında onlarla büyük savaşlar yapıldı."¹¹³¹

VII. Horasan Savaşı (H. 22)

Ahnef b. Kays, Ömer (ra)'a Acem illerinde fetihlerin genişletilmesi konusunda bazı işaretlerde bulunuyor, Kisra'nın zor durumda bırakılması gerektiğini söylüyordu. Çünkü İran Kisra'sı İranlıları ve civardaki diğer orduları Müslümanlara karşı savaşa teşvik etmekteydi. Ömer (ra) Ahnef'in dediklerini isabetli buldu. Anhef'i komutan tayin edip Horasan

¹¹³⁰ Taberi, Tarih, V, 142.

¹¹³¹ A.y.

üzerine gönderdi. Ahnef kalabalık bir orduyla Yezdicerd'e karşı savaşmak için Horasan'a doğru yola çıktı. Horasan'a girip Herat'ı savaş yoluyla fethetti. Burada yerine Suhar b. Fulan el-Abdi'yi bıraktı. Sonra da Merv, Şahcihan'a hareket etti. Yezdicerd buradaydı. Ahnef, Mutarrif b. Abdullah b. Şuhhayr'ı önden Nisabur'a, Haris b. Hassan'ı da Sehas'a gönderdi. Ahnef, Merv, Şahcihan'a yaklaşıncı Yezdicerd buradan ayrılıp Merv Ruz'a hareket etti.

Ahnef, Merv, Şahcihan'ı fethedip burada karargâh kurdu. Yezdicerd, Merv Ruz'a varınca Türk hükümdarı Hakan'a, Çin hükümdarına ve Suğd kralına mektup yazıp onlardan yardım istedi. Ahnef, Merv Şahcihan'da yerine Harise b. Nûman'ı bırakıp Merv Ruz'a hareket etti. Bu arada Kûfe'deki dört komutandan oluşan bir ordu Ahnef'e yardıma geldi. Bu haber Yezdicerd'e ulaşınca Belh'e hareket etti. Ahnef orada Yezdicerd'le karşılaştı ve Allah onu hezimete uğrattı. Yezdicerd ve beraberindeki ordu kaçıp Ceyhun nehrinin öbür tarafına geçtiler. Horasan böylece Ahnef'in eline geçti. Ahnef her şehre bir vali tayin etti. Ahnef dönüp Merv Ruz'a yerleşti. Ahnef, Ömer (ra)'a bütün Horasan şehirlerinin fethedildiğini belirten mektubunu gönderdi.

Ömer (ra), Ahnef'e Ceyhun nehrini geçmemesini belirten bir mektup yazdı. Ona "Elindeki Horasan şehirlerini muhafaza et!" dedi. Yezdicerd'in yardım talep eden mektupları kralların eline geçince herhangi bir karşılık vermediler. Yezdicerd nehri geçip de iki kraldan yardım isteyince Türk Hakanı ona yardım için harekete geçti. Yezdicerd, Belh'e gelip oradan da Merv Ruz'da bulunan Ahnef'in karşısına çıktılar. Ahnef de Basra ve Kûfe'den gelen yardımlarla beraber emrindeki yirmi bin kişilik ordusuyla düşmanın karşısına çıktı. Ahnef o sırada iki kişinin şöyle konuştuğunu duydu: "Şayet komutan ileri görüşlü biriye şu dağı arkasına alır ve şu nehirde onun için bir hendek görevinin görür. Bu durumda da düşman ancak tek bir yönden üzerine gelmek zorunda kalır." Sabah olunda Ahnef, Müslümanlara, önceki gün duyduğu şekilde durmaları için emir verdi. Çünkü bunda zafer işaretleri görünüyordu. Türkler ve İranlılar büyük ve korkunç ordular halinde gelmişlerdi. Ahnef insanların arasına durup şu konuşmayı yaptı:

"Muhakkak ki sizin sayınız az, düşmanlarınızın ki ise çoktur. Bu durum sizi korkutmasın. *"Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir"*¹¹³² Türkler gün-

düzleri savaşıyor ve geceleri ortalıktan kayboluyorlardı. Ahnef onların nereye gittiğini anlayamamıştı. Ahnef bir gece yanındaki bir birlikle beraber Hakan'ın olduğu yöne gitti. Sabaha yakın bir vakitte İranlılar Türklerden bir keşif grubu çıkarıp Müslümanların olduğu yöne gönderdiler. Bunların üzerinde demir halkalar ve ellerinde davullar vardı. Ahnef bunların karşısına çıkınca çarpışma başladı. Ahnef şu şiiri okuyarak birini öldürdü:

Her reisin yükseklerle çıkması gerekir
Yoksa hezimete uğrar
Onun bir hocası vardır ki onunla karşılaşır
Ebu Hafs'ın kılıcıyla ki o da kalıcıdır

Ahnef daha sonra Türk askerin boynundaki halkayı aldı ve yerinde durdu. Sonra başka bir Türk askeri daha geldi. Boynunda halka, elinde de davul vardı. Elindeki davulu vurmaya başladı. Ahnef ona doğru gitti ve onu da öldürdü. Aynı şekilde üçüncü bir şahıs daha çıktı. Ahnef onu da öldürdü. Daha sonra Ahnef hızlıca ordusunun yanına döndü ve bu hadiseyi Türklerden hiç kimse duymadı. Türklerin şöyle bir âdeti vardı: İçlerinden yaşlı olanlardan üç kişi sırayla ellerindeki davulu önden gidip de çalmadıkça savaş alanına kimse çıkmazdı. Türkler savaş meydanına çıkınca atlıların öldürdüklerini gördüler. Türk Hakanı bunu kötü bir hadise olarak gördü ve şunu söyledi: "Burada kalışımız uzadı. Şu İranlı topluluk bu mekânda daha önce misli görülmemiş bir şekilde vuruldu. Bize ne oluyor da bunlarla savaşıyoruz ve bunda bizim için bir hayır yok. Haydin dönelim."

Bu sözlerden sonra Türkler ülkelerine döndüler.¹¹³³ Müslümanlar Ahnef'e şunu söyledi: "Bunları takip etme konusunda ne dersin?" Ahnef "Yerinizde kalın ve bırakın onları!" dedi ve isabetli bir karar aldı. Hadiste şöyle "*Sizleri bıraktıkları müddetçe Türkleri bırakın, onlara ilişmeyin!*" buyrulmuştur. "*Allah, o inkâr edenleri hiçbir fayda elde edemedi öfkeleri ile geri çevirdi. Allah (ın yardımı) savaşta mü'minlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir.*"¹¹³⁴ Kisra bu işinde zarar etmiş olarak döndü. Derdine derman bulamamıştı. Bir şey de elde edemedi. Düşündüğü gibi zafere de

1133 Taberi, Tarih, V, 159.

1134 Ahzab, 33/25.

ulaşmadı. Aksine yardım umduğu kimseler onu terk edip gittiler. En muhtaç olduğu anda onu yalnız bıraktılar. Arada kalmış haldeydi. “Allah’ın saptırdığı kimse için asla (doğruya) yol bulamazsın!”¹¹³⁵

Ne yapacağı konusunda şaşkınlık içindeydi. Ne yapacak nereye gidecekti? Daha sonra Çin kralına haber gönderip ondan yardım talebinde bulundu. Çin kralı ülkeleri fethedip halklarını hâkimiyet altına alan toplum hakkında ona sorular sormuştu. Müslümanların at ve deveye nasıl bindiklerini, neler yaptıklarını ve nasıl namaz kıldıklarını öğrenmek istedi. Kisra da bu konuda ona cevaplar gönderdi. Müslümanların özelliklerini öğrenen Çin kralı şu haberi gönderdi: “Şayet onların özelliklerini öğrenmemiş olsaydım bir ucu Merve’de ve diğer ucu da Çin’de olan bir ordu gönderirdim. Lakin senin elçinin, bana özelliklerini saydığı bu ordu şayet dağlara çıksa, oraları yerle bir ederler. Şayet sana yardım için gelsem bu sıfatlar onlarda olduğu müddetçe beni helâk ederler. Onlarla anlaşma yolunda git!” Kisra perişan bir şekilde dolaşıp durdu. Bu durum onun Osman (ra) zamanında öldürülmesine kadar devam etti. Ahnef fetih haberini ve Türklerden elde ettiği ganimeti gönderdiği sırada Türklerden çok sayıda kişiyi öldürmüştü. Türkler bir sonuç elde edemediler. Ömer (ra) minberdeyken zafer müjdesi okundu. Ardından Ömer (ra) şunları söyledi: “Allah (cc) Muhammed’i hidayetle gönderdi. Ona tâbi olanlara sevabı, dünya ve âhirette hayır vereceğini vaat etti.” Sonra da şu âyeti okudu: “O (Allah), müşrikler hoşlanmasalar da (kendi) dinini bütün dinlere üstün kılmak için Resûlü’nü hidayet ve hak din ile gönderendir.”¹¹³⁶

Ömer (ra) devamla şunları söyledi: “Vaadini gerçekleştiren ve ordusuna yardım eden Allah’a hamdolsun. Şunun farkında olmamız gerekir: Allah (cc) Mecusilerin saltanatını yok etti. Onları perişan etti. Onların bundan sonra, Müslümanlara zarar vermek için üzerinde savaşıacakları bir karış toprağı bile yoktur. Şunun farkında olun! Bu işte nasıl muamele edeceğinize bakmak için, Allah (cc) sizleri onların topraklarına, mal ve mülklerine, ülkelerine, çocuklarına varis kıldı. Onun emrini, kendisinden korkarak yerine getirin ki vaadini sizin için yerine getirsin. Şayet sözünüzü değiştirirseniz Allah (cc) yerinize başka bir topluluğu getirir. Sizin kendi yanlısınız olmadıkça bu ümmetin başına bir şeyin gelmesinden korkmuyorum.”¹¹³⁷

1135 Nisâ, 4/88.

1136 Tevbe, 9/33.

1137 Taberi, Tarih, V,162.

VIII. İstahr'ın Fethi (H. 23)

Müslümanlar hicri 23 yılında İstahr'ı ikinci kez fethettiler. Burası daha önce Ala b. Hadrami komutasında fethedilmişti. Fakat İranlılar ahitlerini bozuklarından buraya ikinci bir fetih daha gerekti. Ala, buraya daha önce Bahreyn denizini geçerek gelmişti. Müslümanlar ve İranlılar burada Tavus denen mevkide karşı karşıya geldiler. İranlılarla cizye vermek kaydıyla musalaha yapıldı. Bunun karşılığında zimmetleri sağlanacaktı. Anlaşma metninde onların ahitlerini bozdukları, zimmetlerini ortadan kaldırdıklarını ve İranlıları Müslümanlara karşı harekete geçirdiklerinden dolayı yeni bir musalaha yapıldığı belirtildi. Osman b. Ebu'l-As İranlılarla savaşmış onları mağlup etmişti.

IX. Fesa ve Daru Becred'in Fethi (H. 23)

Sariyen b. Züneym, Fesa ve Daru Becred üzerine hareket etti. İranlı ve Kürt orduları büyük ordular halinde İslâm ordusunun karşısına çıktılar. Müslümanlar işin büyüklüğünü anladılar. Ömer (ra) o gece rüyasında düşman ordularının sayısını ve savaşı gördü. Onların bir sahrada olduğunu ve orada bir dağın bulunduğunu, Sariye'nin bu dağa çıkmaktan başka bir yolunun olmadığını gördü. Ertesi sabah Cuma hutbesi için Ömer (ra) minbere çıktığında hutbe okuyup rüyasında gördüklerini anlattı. Sonra o esnada "Ey Sariye! Dağa, dağa çık" dedi. Sonra şunları söyledi: "Allah'ın askerleri vardır. İnşallah bazıları onlara yardım ulaştırır." Müslümanlar Ömer (ra)'ın dediğini yaptılar. Allah (cc) düşmanlarına karşı onlara zaferi verdi. Böylece bölgeyi fethettiler.¹¹³⁸

X. Kirman ve Sicistan'ın Fethi (H. 23)

Süheyl b. Adiy hicri 23 yılında Kirman'ın fethi için harekete geçti. Kirman'ın Abdullah b. Büdeyl b. Verka el-Huzai'nin eliyle fethedildiği de söylenmiştir. Bazı tarihçiler Sicistan'ın Âsım b. Amr'ın komutasında fethedildiğini rivayet etmiştir. Bunun zorlu bir savaştan sonra gerçekleşti-

¹¹³⁸ Taberi, Tarih, VZ, 168.

ğini belirtmişlerdir. Bu bölgenin geniş olduğunu söylemişlerdir. Burası Sed ve Belh nehrine kadar uzanan bir bölgeydi. Burada Kandaharlılar ve Türklerle savaşmışlardı.¹¹³⁹

XI. Mekran'ın Fethi (H. 23)

Mekran 23 senesinde Hâkim b. Amr'ın komutasında fethedildi. Şihab b. Maharik ona destek olmuştu. Süheyl b. Adiy, Abdullah b. Abdullah b. Atban da ona yetişmiş ve destek vermişlerdi. Orada Sind hükümdarıyla savaşmışlardı. Allah (cc) bütün Sind halkını hezimete uğrattı ve Müslümanlar burada çok sayıda ganimet elde ettiler. Hâkim b. Amr fetih haberini yazıp ganimetin beşte birini Suhar el-Abdi ile Ömer (ra)'a gönderince Ömer (ra) gelen elçiye Mekran'ı sordu. Ona, "Ey Mü'minlerin Emiri, Mekran'ın ovaları dağdır, suyu azdır, hurmaları kalitesizdir, düşmanları güçlüdür, hayrı azdır, şerri fazladır, çok şey orada azdır, az şey ise orada tamamen azdır. Gerisinde ondan daha kötüsü ve şerlisi yoktur" dedi. Ömer (ra) ona "Sen hep böyle sözü kafiyeli söyleyen biri misin yoksa bir haberci misin?" diye sorunca, "Hayır ben sadece haberciyim" dedi. Bunun üzerine Ömer (ra) Hakem b. Amr'a daha fazla ilerlememesini, nehrin ilerisine geçmemesini söyledi."¹¹⁴⁰

XII. Kürtlerle Yapılan Savaş

İbn Cerir, Seyf'ten onun da kendi hocalarından aktardığı rivayete göre, İranlılara katılan bir Kürt topluluğu, Ebu Musa el-Eş'ari ile Teyra nehrine yakın Beyruz mevkiinde karşı karşıya geldiler. Ebu Musa, bunlarla savaşması için Rebi b. Ziyad'ı yerine bırakıp İsfahan'a gitti. Rebi'nin kardeşi Muhacir b. Ziyad bir savaşta öldürülmüştü. Rebi komutayı teslim alıp onlara karşı savaş açtı. Allah'ın mü'min kulları, peygamberine tâbi olup da kurtuluşa eren topluluğu için devamlı bir sünneti olduğu şekilde düşmanı hezimete uğrattı. O'na hamdolsun! Rebi, ganimetin beşte birini ve fetih haberini Ömer (ra)'a gönderdi.¹¹⁴¹

İşte bu şekilde Ömer (ra) zamanında Irak ve İran topraklarının fet-

¹¹³⁹ Tehzibu'l-Bidaye, s. 171.

¹¹⁴⁰ Taberi, Tarih, V, 172.

¹¹⁴¹ A.y.

hi tamamlandı. Müslümanlar buralarda İranlıların hâkimiyetine son vererek çeşitli yerlerde ikamet etmeye başladılar. İranlılar farklı bir milletten olduklarından dolayı Araplar onlara karşı daha güçlü şekilde çıkmışlardı. Bu da daha zorlu bir savaşa sebep olmuştu. İran toraklarının sakinleri olan Farıslar Araplara ne dil, ne kültür ne de ırk bakımından benze-miyorlardı. İranlıların milliyetçi düşünceleri meşhurdur. Bu sebeple İran vatani uğruna çok samimi bir şekilde savaşıyorlardı. İranlı Mecusi din adamları bu açıdan halkı direnmeye dâvet ediyorlardı. Kûfe ve Basra halklarını bu direnişe katılmaya çağırıyorlardı. Bu bölgeler Müslümanların eliyle hâkimiyet altına alındı ve g  leri kırıldı.

IRAK VE DOĞUDAKİ FETİHLERDEN ÇIKAN DERSLER VE İBRETLER

Âyet ve Hadislerin Mücahitler Üzerindeki Etkisi

Cihadın üstünlük ve faziletinden bahseden âyet ve hadislerin, mücahitlerin üzerinde çok büyük etkisi vardı. Allah (cc) mücahitlerin her hareketine bir sevap verdiğini belirtmiştir. Şöyle buyurmuştur: “Medine halkına ve onların çevresinde bulunan bedevî Araplara Allah’ın Resûlünden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarını düşünmeleri yakışmaz.

İşte onların Allah yolunda bir susuzluğa, bir yorgunluğa ve bir açlığa duchar olmaları, kâfirleri öfkeliendirecek bir yere (ayak) basmaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları, ancak bunların karşılığında kendilerine sâlih bir amel yazılması içindir. Çünkü Allah iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez. Allah onları, yapmakta olduklarının en güzeli ile mükâfatlandırmak için küçük büyük yaptıkları her masraf, geçtikleri her vadi mutlaka onların lehine yazılır.”¹¹⁴² İlk Müslümanlar cihadın kazanç getiren bir ticaret olduğuna kesin şekilde inanmışlardı. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi? Allah’a ve Resûlüne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. İşte bu takdirde O, sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altından ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur. Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah’tan yardım ve yakın bir fetih. Mü’minleri (bunlarla) müjdele.”¹¹⁴³

¹¹⁴² Tevbe, 9/120-121.

¹¹⁴³ Saff, 61/10-13.

Onlar cihadın Mescid-i Haram'ı imar etmekten ve hacılara su vermekten daha faziletli bir amel olduğunu biliyorlardı. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “(Ey müşrikler!) Siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haram'ı onarmayı, Allah'a ve âhiret gününe iman edip de Allah yolunda cihad edenlerin imanı ile bir mi tutuyorsunuz? Hâlbuki onlar Allah katında eşit değildir. Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez. İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler, rütbe bakımından Allah katında daha üstündürler. Kurtuluşa erenler de işte onlardır. Rableri onlara, tarafından bir rahmet ve hoşnutluk ile kendileri için, içinde tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler.”¹¹⁴⁴

Onlar cihadın her durumda bir kazanç olduğuna inanmışlardı: “De ki: Siz bizim için ancak iki iyilikten birini beklemektesiniz. Biz de, Allah'ın, ya kendi katından veya bizim elimizle size bir azap vermesini bekliyoruz. Haydi bekleyin; şüphesiz biz de sizinle beraber beklemekteyiz.”¹¹⁴⁵ Şehitlerin ölmediğine ve hayatta olduklarına inanmışlardı: “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilâkis onlar diridirler; Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır. Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar. Onlar, Allah'tan gelen nimet ve keremin; Allah'ın, mü'minlerin ecrini zayi etmeyeceği müjdesinin sevinci içindedirler.”¹¹⁴⁶

Uğruna çarpıştıkları hedefin yüceliğini çok iyi kavramışlardı: “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilâkis onlar diridirler; Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır. Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar. Onlar, Allah'tan gelen nimet ve keremin; Allah'ın, mü'minlerin ecrini zayi etmeyeceği müjdesinin sevinci içindedirler.”¹¹⁴⁷

Resûlüllah (sav) Müslümanlara cihadın faziletini anlatmış, hadisleriyle onların içlerinde cihad arzusunu alevlendirmiş ve bu da onları güç-

1144 Tevbe, 9/19-21.

1145 Tevbe, 9/52.

1146 Âl-i İmran, 3/169-171.

1147 Nisâ, 4/74-76.

lû kimseler kılmıştır. Bu konuda işte Ebu Said el-Hudri'den gelen hadisler: Resûlullah (sav)'e, "Ya Resûlallah! Hangi insan daha üstündür?" diye sorulunca Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Mal ve canıyla cihad eden mü'min." Resûlullah (sav) mücahidlerin derecelerini şöyle açıklamıştır: "Cennette Allah'ın, kendi yolunda savaşılan mücahidler için hazırladığı yüz derece vardır. Her iki derece arasındaki mesafe yer ile gök arası kadardır. Allah'tan isteyeceğiniz zaman Firdevs'i isteyiniz! Çünkü ortada ve en yüksekte yer alan cennettir."¹¹⁴⁸

Resûlullah (sav) şehitlerin faziletini ve yüceliklerini açıklamıştır: "Allah Teâlâ kendi yolunda cihada çıkan kimseye, 'Onu sadece benim yolumda cihad, bana iman, benim resullerimi tasdik yola çıkarmıştır' buyurarak kefil olur. Allah, o kimseyi şehit olursa cennete koymaya, gazi olursa manevî ecre ve dünyalık ganimete kavuşmuş olarak, evine döndürmeye kefil olmuştur. Muhammed'in canını kudretiyle elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, Allah yolunda açılan bir yara, kıyamet gününde açıldığı gündeki şekliyle gelir: Rengi kan rengi, kokusu misk kokusudur. Muhammed'in canını kudretiyle elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, eğer Müslümanlara zor gelmeseydi, Allah yolunda cihada çıkan hiçbir seriyyenin arkasında asla oturup kalmazdım. Fakat maddî güç bulamıyorum ki onları sevk edeyim, onlar da bu gücü bulamıyorlar. Benden ayrılıp geride kalmak ise onlara zor geliyor. Muhammed'in canını elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, Allah yolunda cihad edip öldürülmeyi, sonra cihad edip yine öldürülmeyi, sonra tekrar cihad edip tekrar öldürülmeyi çok arzu ederdim."¹¹⁴⁹

Bir başka hadisinde Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Cennete giren hiçbir kimse, yeryüzündeki her şey kendisinin olsa bile dünyaya geri dönmeyi arzu etmez. Sadece şehit, gördüğü aşırı itibar ve ikram sebebiyle tekrar dünyaya dönmeyi ve on defa şehit olmayı ister."¹¹⁵⁰ İlk Müslümanlar ve onların izinden gidenler bu âyet ve hadislerden etkilen-diler. Sahabenin ileri gelenleri cihada çıkarlardı. İnsanlar artık yaşlan-dıklarını, cihada gitmemelerini ve mâzeretlerinin olduğunu söylediklerinde onlar, Tevbe suresinin kendilerini oturmaktan sakındırdığını ve bu konuda nifaktan korktuklarını söylerlerdi.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁸ Buhari No: 2790.

¹¹⁴⁹ Müslim No: 1497.

¹¹⁵⁰ Buhari No: 2817.

¹¹⁵¹ Kadiri, el-Cihad fi Sebilillah, I, 145.

Allah Yolunda Cihad Etmenin Semeresi

Sahabiler ve onlara iyilikle tabi olanlar Raşid Halifeler döneminde Allah yolunda cihadın, ümmetin bekası için zaruri bir yol olduğuna inanmışlardı. Bu düşünceyle Irak, Şam, Mısır, Kuzey Afrika ve Doğu'da fetihlere girişirler. Onların bu girişimleri şu faydaları sağladı: İslâm ümmetinin insanlığın idaresini ele almada ehil hale gelmesi, kâfirlerin gücünün kırılması, zelil edilmeleri ve kalplerine korku düşmesi, insanlara hak dâvetin götürülmesi ve bunun sayesinde insanlığın bölük bölük Allah'ın dinine girmesi, bu sayede İslâm'ın güç kazanması, küfrün ise zelil düşmesi.

Müslümanların safları düşmana karşı bir birlik haline geldi ve onlar İslâm'ın nuru, adaleti ve merhametiyle insanlığı mutluluğa ulaştırdılar.¹¹⁵²

Irak ve Doğu Fetihlerinde Görülen Allah'ın Değişmez Kanunları

Bu konuyu değerlendiren kimse yüce Allah'ın Irak ve diğer bazı fetihlerde toplum ve milletlere dair bazı sünnetullahı gerçekleştirdiğini görür. İşte bunlardan bazıları:

1. Sebeplere Sarılma Kanunu

Allah (cc) şöyle buyurmuştur: "Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın, onunla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz. Allah yolunda ne harcarsanız size eksiksiz ödenir, siz asla haksızlığa uğratılmazsınız."¹¹⁵³

Ömer (ra) kendi döneminde bu âyeti tatbik ederek daha önce gördüğümüz üzere hem maddi ve hem de mânevî sebeplere sarıldı.

¹¹⁵² A.y.

¹¹⁵³ Enfal, 8/60.

2. Kötüleri Savma Kanunu

Yüce Allah şöyle haber vermiştir: “Sonunda Allah’ın izniyle onları yendiler. Dâvud da Calût’u öldürdü. Allah ona (Dâvud’a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti. Eğer Allah’ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu. Lâkin Allah bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir.”¹¹⁵⁴

Bu sünnet umumi olarak fetih hareketinde gerçekleşmiştir. Savma sünneti yüce Allah’ın kâinattaki en önemli sünnetlerinden biridir. Ümmetin yeryüzünde sağlam bir şekilde kalması hususunda en önemli sünnetlerden biridir. İlk Müslümanlar bu sünneti iyi bir şekilde kavrayıp bununla amel ettiler. Bunu gerçekleştirecek olan bir azme, destek verecek bir yardıma, bu konuda yanıp tutuşacak kalplere, buna ilgi duyan bağlılığa ihtiyaç olduğunu biliyorlardı. Bu durum aynı zamanda beşeri güce de ihtiyaç duymaktadır. Çünkü bu Allah’ın bu dünyadaki sünnetidir.

3. İmtihan Edilme Kanunu

Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “(Ey mü’minler!) Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihayet Peygamber ve beraberindeki mü’minler, ‘Allah’ın yardımı ne zaman!’ dediler. Bilesiniz ki Allah’ın yardımı yakındır.”¹¹⁵⁵

Irak’ın fethinde Köprü Savaşında, binlerce Müslüman öldürülüp orduları mağlup olurken büyük bir imtihan gerçekleşmişti. Müslümanlar sonradan saflarını tekrar kontrol altına aldılar. Daha sonra İranlılara karşı büyük zaferler gerçekleştirdiler. Allah (cc) şöyle haber vermiştir: “Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz.”¹¹⁵⁶

Bu ayetlere bakan kimse imtihana tâbi tutulma sünnetinin ümmet için en zor şekliyle gerçekleştiğini müşahade eder. Bu sünnet akidede ve dâvada belalarla karşılaşmayı gerekli kılar. Mal ve can konusunda imtihan edilmeyi beraberinde getirir. Bunun için de sabır ve direnme gerekir. ¹¹⁵⁷

¹¹⁵⁴ Bakara, 2/251.

¹¹⁵⁵ Bakara, 2/214.

¹¹⁵⁶ Al-i İmran, 3/186.

¹¹⁵⁷ Tabsiru'l-mü'minin, s. 456.

4. Zulüm ve Zalimler Konusundaki Kanunu

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “(Ey Muhammed!) İşte bu, (halkı helâk olmuş) memleketlerin haberlerindendir. Biz onu sana anlatıyoruz; onlardan (bugüne kadar izleri) kalan da vardır, biçilmiş ekin (gibi yok olan) da vardır. Onlara biz zulmetmedik; fakat, onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin (azap) emri geldiğinde, Allah’ı bırakıp da taptıkları tanrıları, onlara hiçbir şey sağlamadı, ziyanlarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı. Rabbin, haksızlık eden memleketleri (onların halkını) yakaladığında, onun yakalayışı işte böyle (şiddetlidir). Şüphesiz onun yakalaması pek elem vericidir, pek çetindir!”¹¹⁵⁸

Allah’ı sünneti zalim ümmetlerin helâk edilmesini gerekli kılmıştır. İran devleti kendi halkına oldukça zulmetmişti. Allah’ın çizdiği sınırlara karşı isyan etmişlerdi. Bu yüzden Allah (cc) onlara sünnetini uyguladı ve Müslümanları onların başına musallat edip varlıklarını ortadan kaldırdı.¹¹⁵⁹

5. Şımarık Zenginleri Yakalayan Kanunu

Allah (cc) şöyle haber vermiştir: “Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şıarmış elebaşlarına emrederiz; buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece o ülke, helâke müstahak olur; biz de orayı darmadağın ederiz.”¹¹⁶⁰ Bu âyetin tefsirine dair şunlar söylenmiştir: “Onların helâk vakti geldiğinde halkın ileri gelen şımarıklarına itaat etmelerini emrettik. Bunlar nimetler içinde yüzen zorba krallardır. Böylece onlar fıska dalarlar. Ardından da haklarındaki sözümüz yerine gelir ve helâk olurlar. Allah (cc) özellikle şımaranları ve onların tümüne itaat edilmesi hususunu zikretmektedir. Çünkü onlar fıskın öncüleri ve sapıklığın liderleridirler. Onların dışında kimseye helâk inmez. Ancak onlara tâbi olanlara ve kandıranlara iner. Çünkü bu işte öncü olanlar toplumun önünde yer alanlardır.”¹¹⁶¹ İşte bu sünnetullah İranlı lider ve kralları hakkında gerçekleşti.

¹¹⁵⁸ Hud, 11/100-102.

¹¹⁵⁹ Es-Sünenü'l-İlahiyye, s. 119.

¹¹⁶⁰ İsra, 17/16.

¹¹⁶¹ Tefsiru'l-Alusi, XV, 42.

6. Azgınlık ve Azgın Kimselere Dair Kanunu

Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ki Rabbin gözetlemektedir.”¹¹⁶² Âyet mutlak mânada azgınlara bir tehdit içermektedir. Bunun kâfirlere karşı bir tehdit olduğu da söylenmiştir. Âsilere ve daha başka kimselere tehdit olduğu da rivayet edilmiştir.¹¹⁶³

Kurtubi tefsirinde şöyle denmiştir: Allah (cc) her insanı, yaptığına karşılık cezalandırmak için gözetler.¹¹⁶⁴

Bu konuda müfessirlerin sözlerinden anlaşılan husus, Allah'ın, azgınlık yapanlara dair koyduğu sünneti, dünya hayatında bunlara cezanın verilmesidir. Bu, Allah'ın daha önceki azgınlara uyguladığı sünneti olup şimdiki ve gelecekteki azgınlara da uygulayacağı bir sünnetidir. Onlardan hiç biri dünyadaki cezadan kurtulamayacağı gibi âhiretteki cezadan da kurtulamayacaktır.¹¹⁶⁵

Allah'ın azmış kimselere karşı bu dünyada ceza indirerek uyguladığı sünnet, Allah'tan korkanların ve onun cezalandırmasından çekinenlerin ibret alacağı bir husustur. Onlar Allah'ın sünnetinin, hiç kimsenin kendisinden kurtulamayacağı sabit bir kanun olduğunu bilirler. Allah (cc) Firavun gibi azgınlara başına gelenlere dair sünnetinden ibret alan kimseler hakkında şunu haber vermiştir: “Allah onu, (herkese ibret olarak) dünya ve âhiret azabıyla cezalandırdı. Elbette bunda, korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.”¹¹⁶⁶ İşte bu azmışlar arasında İran kralları da olup kendileri hakkında Allah'ın sünneti icra olunmuştur.

7. Tedricilik Kanunu

Irak ve doğu bölgelerin fethi Allah'ın tedricilik sünnetine göre gerçekleşti. İlk merhale Ebubekir (ra) zamanında olup Halid b. Velid komutasında Hire'nin fethiyle gerçekleşti. İkinci merhale ise Ebu Ubdeyd es-Sekafi'nin ordu komutanı olmasıyla başlayan ve Büveyb savaşına kadar

¹¹⁶² Fecr, 14.

¹¹⁶³ Es-Sünenü'l-İlahiyye, s. 193.

¹¹⁶⁴ A.y.

¹¹⁶⁵ A.y.

¹¹⁶⁶ Naziat, 79/25-26.

süren merhaledir. Üçüncü merhale ise Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Irak bölgesine komutan olduğu andan başlayıp Nihavend savaşına kadar süren merhaledir. Dördüncü merhale ise Nihavend savaşından itibaren başlamıştır. Beşinci merhale ise Acem diyarında yayılma merhalesidir.

Müslüman neslin bu fetihlerden anlayacağı bir husus da Allah'ın dininin yeryüzüne yerleşmesi konusunda tedricilik sünnetine uyulmasıdır. Bu sünnetten anlaşılacak olan şey yolun uzun olduğudur. İşte bu yüzden İslâm dâveti için çalışanların bunu iyi anlamaya çalışmaları gerekir. Bu konuda hazırlık yapmaları kaçınılmazdır. Allah'ın dininin Irak ve doğu bölgelerinde hâkim olması sabah başlayıp akşama gerçekleşen bir hadise değildir. Aksine bu hadise, Allah'ın iradesine boyun eğerek gerçekleşmiştir.

8. Nefislerde Olanın Değişmesi Kanunu

Allah (cc) şöyle haber vermiştir: “Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirinceye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez.”¹¹⁶⁷

Sahabe-i kiram, Irak ve Doğu fetihlerinde bu sünnetullahı, İslâm'a girmek isteyen halklara uyguladılar. İnsanların Allah'ın Kitabı ve Resûlullah'ın sünnetine göre yetişmesini sağladılar. Onları nefislerine sahih bir akide, dosdoğru bir fikir ve yüce bir ahlâk yerleştirdiler.

9. Yüce Günah ve Kötülükler Konusundaki Kanunu

Allah (cc) şöyle buyurmuştur: “Görmediler mi ki, onlardan önce yeryüzünde size vermediğimiz bütün imkânları kendilerine verdiğimiz, gökten üzerlerine bol bol yağmurlar indirip evlerinin altından ırmaklar akıttığımız nice nesilleri helâk ettik. Biz onları, günahları sebebiyle helâk ettik ve onların ardından başka nesiller yarattık.”¹¹⁶⁸

Allah (cc) işledikleri günah ve kötülükler yüzünden İranlıları helâk etti. Bu kötülüklerin en büyüğü küfür ve Allah'a şirk koştı. Bu âyet-te şöyle sabit bir hakikat vardır: Günahlar, işleyen kimseleri helâk eder. Allah (cc) da günahkârları günahları dolayısıyla yok edendir. İşte yeryü-

¹¹⁶⁷ Ra'd, 13/11.

¹¹⁶⁸ Enâm, 6/6.

¹¹⁶⁹ el-Bidaye ve'n-Nihaye, VII, 130.

zünde hâkim olmanın şartları gerçekleşince Allah (cc) Müslümanları İranlıların başına musallat etti. Sünnetini bu şekilde gerçekleştirdi.

Tarihin Akışını Değiştiren Adam Ahnef b. Kays

Ömer (ra) ; Irak fetihleriyle İranlıların topraklarını fethedilip ordunun belli bir yerde durması, doğu bölgesinde özellikle Hürmüzan'ın üstesinden gelinmesi, Müslümanların Ahvaz'ı fethetmesinden sonra daha ileri gitmemeleri ve bu konuda belli bir sınırdan durulması şeklinde ortaya koyduğu görüşlerine sınıksız sarılmış haldeydi.

Ömer (ra) şunu söylüyordu: “Basra halkı için Sevad ve Ahvaz arazi si yeterlidir. İsterdim ki bizimle İranlılar arasında ateşten bir dağ olsaydı da ne onlar bize ne de biz onlara erişebilseydik.” Küfe halkı için de aynısını söylemişti: “İsterdim ki onlarla aramızda ateşten bir dağ olsaydı da ne onlar bize ne de biz onlara ulaşabilseydik.”

Bu konuda, içinde Ahnef'in de bulunduğu bir heyet Ömer (ra)'a gelerek şunu söylemişti: “Ey Mü'minlerin Emiri, gelen haberlere göre sen Irak'ta belli bir yerde durmamız için gerekli hazırlıkları yapmamızı söylemişsin. Fakat bunlar bölgede dolaşıp durdukça ortada iki güç bulunmuş olacak. Bu durumda birisinin diğerini bertaraf etmesi gerekir. Onların tekrar canlanması durumunda biz bir şey yapmamış sayılacağız. Kralları da hep onları tekrar diriltmek için çalışacak. Bunun için gezip dolaşmaktalar. Şayet izin verirsen ülkelerine girip onları ortadan kaldırmaya dek savaşalım. Onları vurup helâk edelim”¹¹⁶⁹

Bunun üzerine Ömer (ra) Ahnef'e, “Allah'a yemin olsun ki doğru söyledin ve durumu bana iyice izah ettin” dedi.

Ömer (ra) Müslümanların İran topraklarında yayılmalarına izin vererek Ahnef'in görüşü kabul etti. Onun üstünlüğünü kavrayıp kendisini doğruladı. Horasan valiliğini ona verdi. Diğer önemli komutanlıkları da mücahitlerin kahramanlarına verdi. Onlara savaş ve ilerleme projesini sundu. Ardında da onlara destek birlikleri gönderdi.¹¹⁷⁰

¹¹⁷⁰ Muhibbuddin el-Hatip, Maa er-Reilu'l-Evvel, s. 146.

— YEDİNCİ BÖLÜM —

ŞAM, MISIR VE LİBYA'NIN FETHİ

Birinci Konu

ŞAM FETİHLERİ

Ömer (ra) 'den Şam'a ulaşan ilk haber Ebubekir (ra)'ın vefat ettiği ve Ebu Ubeyde'nin Şam'a vali tayin edildiği şeklindeydi. Haber şöyleydi: "Evet...Resûlullah (sav)'in halifesi Ebubekir Sıddık vefat etti. Biz Allah'tanız ve O'na döneceğiz. Allah'ın rahmet ve bereketi hak ile amel eden, örfe göre davranan, yumuşak olan ve ayıpları örten, işi kolaylaştıran ve insanlara yakınlık gösteren Ebubekir'in üzerine olsun. Bizler genel olarak bir musibete uğramışız durumdayız. Allah'tan bize merhamet etmesini diliyoruz. O'na itaat etmek bizi diriltecektir. Öldüğümüzde bizi cennetine almasını temenni ederiz. O her şeye kadirdir. Şam halkını muhasara altına aldığınız haberi bize ulaştı. Seni Müslümanların başına vali olarak tayin ediyorum.

Seferlerini Şam, Hıms ve diğer bölgelerde devam ettir. Bu konuda hem kendi görüşüne hem de sana gelen Müslümanların görüşüne göre hareket et! Bu sözlerim seni, askerlerin konusunda kayıtsız davranmaya itmesin. Böyle yaparsan düşmanın sana karşı kötü arzuları daha da artar. Kuşatma esnasında kime ihtiyacın olursa onu yanında tut! Yanında tutacakların arasında Halid b. Velid de olsun! Çünkü senin ona ihtiyacın var."¹¹⁷¹ Ebu Ubeyde (ra) bu mektubu alınca Muaz b. Cebel (ra) çağırdı ve mektubu ona okuttu. Mektubu taşıyan elçi, "Ey Ebu Ubeyde! Ömer (ra) senden kendisine insanların durumunu bildirmesini istiyor. Halid b. Velid, Yezid b. Ebi Süfyan ve Amr b. As'ın durumunu soruyor. Yezid ve Amr nasıldır? Müslümanlara nasihat etme konusunda durumları nedir?" diye soruyor." Ebu Ubeyde, Ömer (ra)'ın elçisine gerek-

¹¹⁷¹ Tarihu Dimâşk, II, 125.

li cevapları verdi. Ebu Ubeyde (ra) ve Muaz (ra) b. Cebel, Ömer (ra)'a şu şekilde ortak bir mektup yazdılar:

“Ebu Ubeyde Cerrah ve Muaz b. Cebel'den Ömer b. Hattab'a! Allah'ın selâmı üzerine olsun! Senden dolayı Allah'a hamd ederiz. Evet, sana söz verdik. Senin taşıdığın görev senin için çok önemli bir husustur. Ey Ömer, sen, beyazıyla siyahıyla bütün Muhammed (sav)ümmetinin işini üstlenmişsin. Dost düşman, şerefli veya düşük şahsiyetli, güçlü-zayıf hâsılı herkes senin önünde durmakta ve senin üzerinde herkesin hakkı bulunmaktadır. Kendini gözden geçir ey Ömer! Gizliliklerin saçılacağı ve insanların elbisesiz olacağı günü sana hatırlatırız. O günde yüzler Kahhar olan Malik'e dönecektir. O da ceberrutiyetiyle onları kahredecektir. İnsanlar O'nun huzuruna gireceklerdir. O'nun hükmünü bekleyeceklerdir. İnsanlar O'nun azabından korkacak, rahmetini isteyeceklerdir. Bu dünyada insanın yüzüne karşı kardeş olarak gözüken fakat geride de düşman olan kimselerin olduğu haberi bize ulaştı. Biz bundan Allah'a sığınırız. Sana yazdığımız bu sözler ilk önce bizim için geçerlidir. Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerine olsun!”¹¹⁷²

Halid b. Velid ve Ebu Ubeyde Arasında Geçen Konuşma

Halid b. Velid (ra), azledildiği haberini aldığı anda Ebu Ubeyde'nin yanına gelip şunları söyledi: *“Allah seni affetsin! Mü'minlerin Emiri'nin seni vali olarak atadığı haberi geldiği ve idare hakkı sana verildiği halde benim arkamda namaz kılıyorsun.”* Ebu Ubeyde, bunun üzerine, *“Asıl Allah seni affetsin! Ben bunu, benden başkasından öğrenmeni istiyordum. Ortamın sakinleşmesini bekliyor ve senin azmini kırmak istemiyordum. Bunu Allah'ın izniyle sana bildirecektim. Ben dünya saltanatını istemiyorum. Ne yapayım dünyayı! Bunlar geçip giden şeylerdir. Biz Allah için kardeşiz ve Allah'ın emirlerine sımsıkı sarılmış kimseleriz. Kardeşinin tayin edilmiş olması kişiye, ne dini ne de dünyası konusunda zarar vermez. Hatta bir vali, fitnelere düşmekte diğer insanlardan daha yakındır. Karşılaştığı tehlikeler yüzünden hataya düşmesi daha kolaydır. Ancak Allah muhafaza ederse bu başka. Bu tür insanlar da azdır”* dedi ve Ömer (ra)'ın mektubunu Halid b. Velid'e verdi.¹¹⁷³

¹¹⁷² Fütuhu's-Şam, s. 99.

¹¹⁷³ Tarihu Dimaşk, II, 126.

Halife Ömer'in, Ebu Ubeyde ve Muaz b. Cebel 'in Mektubuna Verdiği Cevap

Ebu Ubeyde ve Muaz (ra)'ın mektubu, Hassan b. Sabit'in kardeşi Şeddad b. Evs vasıtasıyla Ömer (ra)'a ulaşınca Ömer (ra) onların mektubuna şu karşılığı verdi:

“Her ikinizden dolayı Allah’a hamd ediyorum. O’ndan başka ilâh yoktur. Evet...Her ikinize de Allah için takvayı tavsiye ederim. Takva, Rabbinizin hoşnut olması demektir. Bu da nefislerinizin payına düşendir ve o, yaşlılığın insanı her şeyden âciz bıraktığı sırada sakınmak isteyenler için bir ganimettir. Sizin mektubunuz bana ulaştı ve bununla benim için bazı hatırlatmalarda bulunmuşsunuz. Bunlar benim için önemlidir ve bana tarafınızdan bir tezkiye çağrısıdır. Bana bu ümmetin işini üstlendiğimi hatırlatmaktasınız. Bu iş dost-düşman, şerefli veya düşük şahsiyetli, güçlü-zayıf hâsılı herkesin önünde akdedilmiş bir konudur. Herkesin adaletten alacağı bir payı vardır. Sizler benim bu konuda nasıl olduğumu sormaktasınız.

Bilin ki Allah’tan başka güç ve kuvvet yoktur. Sizler gelecek bir güne dair beni korkutmaktasınız. Bu da gece ve gündüzlerin peş peşe gelmesiyle bir gün çıkıp gelecek. Gece ve gündüz -ki her gün yeni şeyler doğurmakta ve her uzağı yakın etmekte- vaad edileni getirmekte ve neticede kıyameti de doğuracaktır. O gün ki gizlikler ortaya dökülecek, her şey bütün çıplaklığıyla ortaya serilecektir. O gün yüzler Allah’a bakacaktır. O ki bütün kahharlığıyla kahredecektir.

İnsanlar O’nun huzurunda duracaklar, O’nun cezalandırmasından korkacaklar ve rahmetini isteyeceklerdir. O’nun hüküm vermesini bekleyeceklerdir. Sizler bu ümmet içinde dış görünümü itibariyle kardeş, fakat gizliden de düşman olan adamların olduğunu hatırlatmışsınız. Fakat bu sadece bu günde olan bir şey değildir. Bu ahir zamanda da olacaktır. O gün insanlar içinde Allah’ın azabından korkup rahmetini isteyecek olanlar da var olacaktır.

Allah’a yemin olsun ki O, sizi idare etme işini bana yükledi. Bu konuda bana yardım etmesini temenni ediyorum. Bu işte başkalarını koruduğu gibi beni de korumasını isterim. Ben Müslüman bir adam ve zayıf bir köleyim. Ancak Allah bana yardım ederse sizi idare işinde ahlâkî ci-

hette herhangi bir değişmeye gitmem. Yücelik Allah'a mahsustur ve bu konuda kulun bir payı yoktur. Sizden hiç kimse, "Ömer bu işi üstlendikten sonra değişti" sözünü asla demeyecektir!" Ben nefsimi hak ve hakikat üzere tutuyorum. Nefsime hakkı takdim ediyorum. Size durumumu izah ediyorum. Her kimin bir ihtiyacı olur, bir konuda mahkeme kurulmasını isterse onunla benim aramda asla kimse olmayacak ve ilkin bana gelecektir.

İyilerinizi seveceğim ve yanlış yapanlar ise karşımda zor durumda kalacaktır. Üzerimde taşıdığım emanetten sorumluyum. Nefsime zarar verecek olan şeyin farkındayım ve bu konuda kimseyi yerime vekil kılmayacağım. Üstlendiğim iş konusunda da ancak emin kimselere ve topluma nasihat edenlere itimat edeceğim. Emanet aldığım bu işi onlardan başkasına teslim etmeyeceğim. Şu dünya saltanatına gelince, bütün bunlar yok olup giden şeylerdir. Bizler kardeşiz. Hangi birimiz bu işte öne geçerse ya da başa tayin olursa bu durum din ve dünya cihetinde diğer kardeşlere zarar vermez. Hatta bu işte başa tayin edilen kimse hata ve fitnelere düşmeye diğerlerinden daha yakındır. Ancak Allah korursa bu başka... Böyle olanlar da azdır."¹¹⁷⁴

DİMEŞK(ŞAM)IN FETHİ

Hız.Ebubekir (ra) zamanında Şam'da gerçekleşen fetihlerin ardından yine bu bölgede Ömer (ra) zamanında fetihlerin ikinci merhalesi başladı. Yermük savaşıyla Rum güçlerinin mağlup edilmesinden sonra Ebu Ubeyde b. Cerrah, Yermük'e Beşir b. Ka'b el-Himyeri'yi bıraktı. Ona gönderdiği haberde Rum birliklerinin Fihl mevkiinde toplandıklarını bildirdi. Dimaşk'taki Müslümanlara destek Hims'tan geldi. Müslümanlar işe önce Fihl'den mi yoksa Dimaşk'tan mı başlanmasının isabetli olacağı konusunda karar veremediler.

Başkomutan Ebu Ubeyde (ra) bu konuyu Mü'minlerin Emiri Ömer (ra)'a bildirdi ve ondan cevap beklemeye başlandı. Ömer (ra) şu haberi gönderdi: "Önce Dimaşk'tan işe başlayın! Oraya yerleşin! Çünkü orası Şam'ın sığınağı ve Rumların memleketidir. Fihl'deki düşmanları da oyalayın! Bunu onların karşısına koyacağınız birliklerinizle yapın! Bu bir-

likleri de Hıms ve Filistin'deki Müslümanlardan oluşturun! Şayet buraları Dımaşk'tan önce Allah size nasip ederse buna seviniriz. Şayet oranın fethi Dımaşk'ı fetihden sonraya kalırsa bu durumda bir miktar askeri Dımaşk'ta bırakıp oraya gidin! Sen ve bazı komutanlar Dımaşk fethedildikten sonra Fihl'e gidin. Sen ve Halid daha sonra Hıms'a gidin!"¹¹⁷⁵

Ömer (ra)'ın gönderdiği emirlerde komutanlıkları sınırlandırdığını görmekteyiz. Bunu yapmakla gücü yerinde kullanmayı hedeflemişti. Bunu yaparken de aşırı bir sınırlamaya gitmemiş ve hedef neyi gerektiriyorsa onu yapmıştır. Bu emirlerden anlaşıldığı üzere ilk hedef Dımaşk'tır. Bunun yanında küçük bir birlik de Fihl'e gönderilmiştir. Fihl bu durumda ikinci hedef olmuştur. Üçüncü hedef de Hıms'tır. Bu emirlere istinaden Ebu Ubeyde (ra) bazı birlikleri Fihl'e gönderdi. Bunların başında Ebu'l-A'ver es-Sülemi Amr b. Hatme, Amr b. Küleyb ve Ömer b. Yezid b. Amir'in kölesi, Umare b. Sa'k b. Kâb, Safi b. Ulye b. şamil, Amr b. Habib b. Ömer, Lübede b. Amr, Beşir b. İsme ve Umare b. Mihşen vardı.¹¹⁷⁶

Ebu Ubeyde (ra), Dımaşk'a doğru hareket etti. Fakat yolda herhangi bir direnişle karşılaşmadı. Hâlbuki Rumlar Müslümanların gücünü kırmak için bölge halklarının desteğini almışlardı. Fakat bu insanların Rumlara desteği zayıftı ve bu konuda isteksiz idiler. Çünkü Rumlar bu insanlara, özellikle de köylü kesime kötü muamelede bulunuyorlardı.¹¹⁷⁷ Müslümanlar, içinde Rum kale ve saraylarının bulunduğu Dımaşk bağ ve bahçeliklerine ulaştılar. Buraları boş buldular, çünkü Rumlar çekip gitmişti. Herakleios, Dımaşk'a destek için Hıms'tan kuvvet gönderdi. Bu da yaklaşık beşyüz kişinden oluşuyordu ve yeterli bir kuvvet sayılıyordu. Ebu Ubeyde'nin Zü'l-Kila' komutasında Dımaşk'ın kuzeyine yerleştirdiği kuvvetler bunlarla çarpıştı. Burada çok şiddetli bir çarpışma meydana geldi. Rumlar hezimete uğradı.¹¹⁷⁸ Dımaşk halkı Herakleios'a kendilerini kurtarsın diye imdat çağrısında bulundu. Herakleios sebat gösterip direnmelerini ifade eden bir mektup gönderdi. Onlara yardım göndereceğini söylüyordu. Bu sözler onların kararlılıklarını arttırdı ve kuşatmaya karşı direnmeye başladılar.

1175 ed-Da'vetül-İslamiyye fi Ahdi Ömer, s. 276.

1176 el-Ameliyatu Ta'ridiyye inde'l-Müslimin, s. 182.

1177 Derecede. Kusay Abdurrauf, el-Hendesetül-Askeriye fi Futuhati'l-İslamiyye, s. 188.

1178 el-Bidaye, VII, 20.

TARAFLARIN KUVVETLERİ

1. Rum Ordusu

Genel Komutan: Herakleios

Dımaşk valisi: Nustas b. Nesturus

Dımaşk'taki kuvvetlerin komutanı: Yermük savaşına katılmış olan Bahan. Asıl adı Verdiyan'dır.

Rumların Dımaşk'taki *toplam gücü atmış bin kişiden* oluşuyordu. Bunların yirmi bini Hıms'tan gelen destek birliklerinden oluşmuştu. Rumlar Dımaşk'ın dışına çıkmadılar. Çünkü buradaki surlardan ve kuvvetli binalardan istifade etmek istiyorlardı. Bunun yanında Müslümanların saldırısına karşı koymak için gelecek olan yardım birliklerini bekliyorlardı.

Rumların Fihl'deki kuvvetleri, Yermük'ten geri kalan askerler ve burada önceden bulunan ordudan oluşuyordu. Fakat Yermük'teki hezimetten geri kalan askerlerin moralleri yok olmuş ve korkmuş haldeydiler.

2. İslam Ordusu

Genel komutan: Ömer b. el-Hattab

Şam'daki orduların genel komutanı: Ebu Ubeyde b. Cerrah

Ebu Ubeyde b. Cerrah, on komutan görevlendirdi ve bunları Fihl'e gönderdi. Başlarında da Ebu'l-A'ver es-Sülemi vardı. Kaynaklarımız bunların isimlerini zikretmemiştir. Bunlar Dımaşk ve Beysan arasındaki yolda duracaklardı. Zikredilen yer bugün "Fihl Harabeleri" adıyla bilinmektedir.

Ebu Ubeyde, Alkame b. Hâkim komutasında bazı birlikleri Filistin yönüne gönderdi. Her birinin yerleşeceği nokta belliydi. Onların hareket alanları kuzey ve güney cihetinde olacaktı.

Ebu Ubeyde, Zu'l-Kila' komutasında bir orduyu Dımaşk'ın kuzeyine, Dımaşk ile Hıms yolu üzerine yerleştirdi. Bunlar Hıms'tan gelecek olan düşman destek kuvvetlerine karşı koyacaklardı.

Müslümanların Yermük'ten sonra ellerinde bulundurdıkları asker

sayısı kırk bin kadardı ve gayet iyi düzenlenmiş bir ordudan oluşuyordu. Yermük savaşından sonra ulaştıkları yüksek mânevî güçleriyle belirgin hale gelmiş bir orduydı.¹¹⁷⁹

Dımaşk (Şam) Şehri

Dımaşk gayet büyük bir şehirdi ve kurucusu olan Dımaşk b. Ken'an'ın adını almıştı. Daha önceleri Mısır'a tabiydi. Dımaşk dünyanın en eski şehirlerindendir ve burada puta tapıcılık vardı. Hıristiyanlar buraya gelince burada bir kilise inşa ettiler, Antakya'daki kilise hariç, bu kiliseyle boy ölçüşebilecek herhangi bir Hıristiyan mabedi yoktu. Dımaşk'ın güneyinde Belka toprakları kuzeyindeyse Culan yer alır. Burası dağlık bir bölge olup arazileri ekime elverişlidir. Suları oldukça boldur. Burası Arapların ikamet ettikleri önemli bir ticaret merkeziydi.

Müslümanlar burayı iyi biliyorlardı, çünkü buraya ticaret için gelir giderlerdi. Dımaşk şehri kale ve duvarlarıyla oldukça müstahkem bir şehirdi. Sur duvarları kalın olup yüksekliği yedi metredir. Surlarda kapılar vardır. Duvarların genişliği üç metredir. Herakleios İran saldırılarına karşı bu duvarları daha da güçlendirmişti. Sur kapıları gayet muhkem bir şekildedir. Sur çevresinde hendekler olup derinliği üç metredir. Hendekler nehir suyuyla doldurulmuştur. Bu şekliyle Dımaşk girilmesi çok zor olan sağlam bir kale demektir. Bunun yanı sıra Rumların şehri savunmak için aldıkları tedbirler geliyordu. Bu gayet müstahkem yapı bize şu hususları ifade etmektedir:

—Dımaşk çevresinde herhangi bir meydan savaşı yapılamamıştır. Kale içten korunur ve bu da kısa sürmezdi. Çünkü şehrin stratejik bir değeri vardı ve Rumlar İranlıların saldırılarından korktuklarından böyle yapmak zorunda kalmışlardı. Bu da Rumların savaşlarda elde ettikleri tecrübelerle böyle bir tedbiri aldıklarını ve mühendisliklerini bu yönde geliştirdiklerini göstermektedir.

—Rumların Dımaşk şehrini bu şekilde müstahkem bir şekle sokmaları onların mühendislik yönündeki buluşlarını göstermektedir. Yerin özelliklerinden istifade edilerek geliştirilen askeri mühendislik böyle bir yapıyı ortaya çıkarmıştı. Bu durum özellikle de suyla dolu hendeklerde kendisini göstermiştir. Böyle bir tedbir şehirde kuzey ve kuzey-doğu cihetinde düşman için tabii bir engel oluşturmuştur.

—Rumlar şehrin müstahkem olduğuna son derece güveniyorlardı. Bu da onları şehre sığınıp yerel savunma yapmaları sonucunu doğurmuştu. Hâlbuki Rumların Hims'ta bir orduları vardı. Buna rağmen Müslüman kuvvetlere karşı kale savunması yapma şeklinde karar aldılar.

—Rumların Müslümanlara karşı kale savunması yapmaları Müslümanları sadece kuşatmayla yetinmek zorunda bıraktı. Çünkü karşılarında Rumların ortaya koydukları sağlam ve aşılması zor engeller duruyordu.

—Tarihi bilgiler bu muhasaranın yetmiş gün sürdüğünü haber vermiştir. Zor bir kuşatma olmuştur. Bu kuşatmada mancınık ve tankları andıran büyük ağaç kütlelerden oluşan kuşatma silahları kullanılmıştır.¹¹⁸⁰

Savaşın Seyri

Ebu Ubeyde, şu şekilde bir savaş düzeni alarak Dimaşk'a hareket etti.

Merkezde, Halid b. Velid

Yan cenahlarda Ebu Ubeyde (ra) ve Amr b. As

Süvarilerin başında İyaz b. Ganem

Piyadelerin başında ise Şurahbil b. Hasene vardı.

Dimanş surlarından ne içeriye girme ne de çıkma imkânı olmadığından Müslümanlar, muhasarayı şu şekilde tanzim ettiler:

Doğu kapısının muhasarası Halid b. Velid'in komutasına

Cabiye kapısı Ebu Ubeyde'nin komutasına

Tuma kapısının muhasarası Amr b. As'ın komutasına

Feradis kapısının muhasarası Şurahbil b. Hasene'nin komutasına

Küçük kapının muhasarası Yezid b. Ebi Süfyan'ın komutasına verildi.

Rumlar, Müslümanların özellikle de kış günlerinde muhasaraya fazla dayanamayacaklarını düşünüyorlardı. Ancak Müslümanlar büyük ve derin bir akide ve sabrın temsilcileri olduklarından, havaların değişip normalleşmesine kadar muhasarayı sürdürdüler. Müslüman komutanlar

¹¹⁷⁹ Şakir Mahmud, Yermük, s. 103.

¹¹⁸⁰ el-Hendestü'l-Askeriye, s. 190.

çevredeki kilise ve boş kalmış evlerin mücahitlerin istirahatı için kullanılması yoluna gittiler. Muhasarayı devam ettiren askerler dönüşümlü olarak bu işi yapıyorlardı ve haftada bir yer değişimine gidiyorlardı. Muhasara her ne kadar uzadıysa da hep devam etti.

Müslümanlar bununla yetinmediler. Bulundukları meydanı keşfedip kuşatmaya dair matematiksel buluşlara yöneldiler. Çünkü oradaki düzenli maddi engelleri yok etmek gerekiyordu. Halid b. Velid şehre girmek için bir geçiş yeri arama gayreti içine girdi. Bu konuda en müsait yeri keşfetmede gecikmedi. Fakat bulduğu yerin çoğu suyla doluydu ve zor bir yerdi.¹¹⁸¹

Halid b. Velid halatları merdiven şeklinde bağlayıp bununla surlara tırmanmak istedi. Bu arada Dimaşk patriğinin yeni doğmuş olan oğlu adına bir yemek ziyafeti verdiği haberlerini aldı. Rumlar, bu dâvetle uğraştıklarından şehrin muhafazasında gevşeklik gösterdiler. Dâvetin verildiği akşam Halid b. Velid, yanına, içinde Ka'ka' b. Amr ve Mez'ur b. Adiy gibi komutanların da bulunduğu bir grup askeri alarak şunları söyledi:

“Surların üzerinde bizim tekbir seslerimizi işittiğinizde bizi bırakıp kapılara dayanın!” Halid b. Velid ve beraberindekiler suyla dolu hendeği geçip sura ulaştılar. Surların üzerine halatları fırlattılar. İp surlara asılı kalınca Ka'ka' ve Mez'ur tırmanmaya başladı. Surlara tırmanıp halatı daha da sağlam bir şekilde bağladılar. Çünkü diğer askerler de bu halatlarla tırmanacaktı. Birinci grubu surlara çıkarıp oradan da kapının yanına indirdiler. Böylece Halid b. Velid'in yanında çok sayıda asker birikti. Surların en yüksek yerinden tekbirler getirmeye başladılar. Hemen ardından ikinci grubu oluşturan askerler de surlara tırmandılar. Kılıçlarıyla gelen düşman askerleriyle çarpışmaya başladılar. Bu şekilde Müslüman birlikler şehre girmeye muvaffak oldular.¹¹⁸²

BU OLAYLARDAN ALINACAK DERSLER VE İBRETLER

Fetih savaş yoluyla mı yoksa sulh yoluyla mı gerçekleşti?

Âlimler bu konuda ihtilâf etmişlerdir. Fetih acaba savaşla mı yoksa sulh yoluyla mı oldu? Âlimlerin çoğu bunun sulh yoluyla gerçekleştiğini söylemiştir. Çünkü bu konuda hangisini öne alacakları konusunda

¹¹⁸¹ Taberi, Tarih, IV, 259.

¹¹⁸² el-Hendesetü'l-Askeriye, s. 192.

şüpheye düşmüşlerdir. Acaba önce savaş oldu da sonra Rumlar barışa mı yeltendiler? Yoksa barış yoluyla mı fethedildi? Yoksa Müslümanlar burayı işgal edip zorla mı aldılar? Bu konuda ihtilâf ettiklerinden ihtiyata binaen sulhu tercih etmişlerdir. Bu işin yarı sulh yarı savaş şeklinde olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bu görüş sahabilerin şehirde en büyük kilisenin yarısını alıp diğer yarısını da Rumlara bırakması sonucunda ortaya çıkan bir görüştür.¹¹⁸³ En doğrusunu Allah bilir.

Fethin Tarihi

İbn Kesir şunu söylemiştir: "Seyf b. Ömer, Dimeşk'in fethinin h. 13 senesinde olduğunu göstermiş ve böylece cumhurun verdiği h. 14 Recebin ortası şeklindeki tarihin dışında bir tarih vermiştir. Halife b. Hayyat şunu zikretmiştir: Ebu Ubeyde b. Cerrah, Rumları Dimeşk'de Recep, Şaban, Ramazan ve Şevval aylarında kuşatma altına aldı. Barış, Zilkade ayında gerçekleşti.¹¹⁸⁴ Burada önemli olan husus fethin Yermük savaşından sonra olduğudur.

Bazı Savaş Taktiklerinin Uygulanması

Müslümanlar burada bazı savaş taktiklerini uygulamaktan geri durmadılar. Düşman peşine düşme ve savaşı ilk başlatanlar olma, fırsatları değerlendirme ve komutanların yeni buluşlar gerçekleştirmesi gibi hususlar bunun içindedir. Halid b. Velid'in bir geçiş yeri bulma gibi yeni şeyler keşfettiğini ve yeri saldırı için nasıl kullanacağını kavradığını gördük. Böylece muhasara durumundan saldırı durumuna geçmiştir. Halid b. Velid'in, halatlar kullanarak Dimeşk surlarına tırmanması hadisesini, Mısırlı askerlerin aynı şekilde merdiven şekline sokulmuş halatlar kullanarak 1973 senesindeki savaşta İsrail Barlif düşman savunma hattına geçerken yaşanan hâdiseyle karşılaştırdığımızda bunun bir metoda göre hareket etme neticesinde gerçekleştiğini, Müslümanların fetihler sırasında ortaya koydukları dehâlarının eseri olduğunu görürüz. İşte bizim şu çağda ortaya koyduğumuz savaşlar da böyle buluş ve dehâların yardımıyla gerçekleşmektedir.¹¹⁸⁵

¹¹⁸³ Tehzibu'l-Bidaye, s.56.

¹¹⁸⁴ Tarihu Halife, s. 126.

¹¹⁸⁵ el-Hendesetü'l-Askeriye, s. 195.

Dımeşk'ın Fethinde Söylenen Bazı Şiirler:

Aylarca muhasara altında tuttuk Süleyman'ın iki evini
 Çarpıştık Rumlarla, saldırdık keskin kılıçlarımızla
 Dayandık doğu kapısına savaşıarak
 Karşımıza çıkan her düşman bize boyun eğdi
 Diyorum ki öğüttü savaşımız düşman evlerini
 Geçirin gırtlaklarından kölelik tasmalarını
 Dımeşk'ta işlerini bitirdiğimizde onların
 Darmadağın oldular ve ısırıldılar parmaklarını¹¹⁸⁶

Dımeşk'tan Sonra Yapılan Fetih Hazırlığı

Dımeşk'ın fethi gerçekleşikten sonra Ebu Ubeyde b. Cerrah, Halid b. Velid'i Beka'ya gönderdi. Halid burayı kılıç yoluyla fethetti. Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın gönderdiği bir birlik Misnun pınarı yanında Rumlarla karşılaştı. Rumların başında Sinan isminde biri vardı. Müslümanlardan bir grup burada şehit düştü. Bu yüzden Misnun pınarı "Şehitler Pınarı" diye isimlendirildi. Ebu Ubeyde b. Cerrah, Dımeşk'ta yerine Yezid b. Ebi Süfyan'ı bıraktı. Yezid, Dihye b. Halife'yi Tedmur üzerine gönderdi. Bunlar Fihl'in fethi için hazırlıklar yapacaktı. Ebu Zehra el-Kuşeyri'yi de Beseniyeye ve Havran civarına gönderdi. Ebu Zehra bölge halkıyla sulh gerçekleştirdi. Şurahbil b. Hasene Taberiye hariç Ürdün'ün tümünü savaş yoluyla fethetti. Taberiye halkıyla da sulh yaptı. Halid b. Velid, Beka topraklarını fethetti. Ba'lebek halkıyla sulh yapıp onlara bir emanname yazdı.

Fihl Savaşı

Büyük kuvvetlerden oluşan Rum ordusu Müslümanların karşısına çıkmak için hazırlığını tamamlamıştı. Rum ordusu yüz bin civarındaydı. Bu askerler Hims'tan gelen destek birliklerinden ve daha önceki savaşlardan mağlup şekilde ayrılmış askerlerden oluşuyordu. Müslüman-

¹¹⁸⁶ Tehzibu'l-Bidaye, s. 58.

lar Fihl'i muhasara altına almak için bölgeye geldiler. Başlarında Ammar b. Mihşen bulunuyordu. Rumlar, Taberiye civarında Müslümanların karşısına çıktılar. Buradaki suları kontrolleri altına alıp Müslümanları bundan mahrum bırakmak istediler. Özellikle de süvarilere engel olmak istiyorlardı. Bunda başarılı da oldular. Rumlar bundan büyük bir haz duydular. Şayet böyle yapmamış olsalardı, Müslümanlar açık meydan savaşında karşılarına dikilip saldırıya geçerek onları perişan edebilirdi. Ammar olduğu yerde durup Fihl'i muhasara için askerlerini dağıttı. Fakat herhangi bir saldırı girişiminde bulunmadı. Bunun sebebi de düşmanların sayı bakımından Müslümanlardan kat kat fazla olmalarıydı. Bu durumda saldırı çok zor olacaktı. Müslümanlar, Ebu Ubeyde b. Cerrah Dimeşk fethini tamamlayıncaya dek, Rumların başkent olarak gördükleri Fihl'i muhasara etmekle yetindiler. Ammar b. Mihşen'in askerleri Ebu'l-A'ver'in ordusuna katıldı. Ebu Ubeyde b. Cerrah İslam ordusunu şu şekilde tanzim etti:

Önde Halid b. Velid vardı.

Sağ cenah Ebu Ubeyde b. Cerrah'in komutasındaydı.

Sol cenah Amr b. As'ın komutasındaydı.

Süvariler ise Dırar b. Ezver'in komutasındaydı.

Genel komuta ise Şurahbil b. Hasene'de olacaktı. Çünkü bu bölgenin komutası ve gerçekleşecek olan savaş onun idaresindeki bir yerde oluyordu. Şurahbil komutayı devraldı ve derhal kuvvetleri tanzim edip ne şekilde harekete geçeceklerini belirledi. Hangi kuvvetlerin destek birlikleri olacağını da tayin etti. Şurahbil'in gözlerini uyku tutmuyor, her an bir birliği kontrol ediyordu.

İslam Ordusunun Fihl'i muhasarası uzun sürdü. Rumlar, savaşı başlatan taraf olmayı düşündüler. Rum ordusunun başında Sekallab b. Mihrak vardı. Müslümanlara karşı hücum emri verdi. Tek bir adamın saldırısı gibi bütün bir ordu aniden harekete geçti. Savaş akşamdan başlayıp ertesi günün akşamına kadar devam etti.

Gece olunca Rum komutan öldürüldü, Müslümanlar Rumların peşine düşmeye başladılar. Rumlar Müslümanlar için oluşturdukları çamurdan engellere kendileri düşüp hezimete uğradılar. Şurahbil b. Hasene'nin aldığı önlemler ve orduda gerçekleştirdiği hazırlıklar semeresini verdi ve Rum ordusunda bir karışıklık çıktı. Rumlar son bir saldırıya yelendiler, fakat çamura saplandılar. Müslümanlar karşı saldırıya geçip Rumları perişan ettiler. Ancak kaçanlar kurtulabilmişti. Düşman kuvvet-

leri bu şekilde tasfiye edildi. Müslümanlar bundan sonra asıl hedeflerine yöneldiklerinde şöyle bir düzenleme içine girdiler:

Şurahbil b. Hasene Ürdün'e

Amr b. As da Filistin'e gidecekti.

Ebu Ubeyde b. Cerrah ve Halid b. Velid Hıms üzerine yürüdüler. Merc-i Rum denen mevkiye ulaştıklarında çok çetin bir savaş meydana geldi. Her taraf cesetlerle doldu. Müslümanlar bu savaşta yeni bir savaş taktiği uyguladılar. Şöyle ki; Rum askerlerinin öncü kuvvetleri İslam ordusunun öncü kuvvetleriyle karşı karşıya gelince Rumlar Tuzra komutasında yerlerine geri dönüp Dimeşk'a yöneldiler. Müslümanlar durumun farkına varınca bulundukları yeri iyice bir gözden geçirdiler.

Ebu Ubeyde b. Cerrah, Halid b. Velid komutasında Tuzra'ya karşı bir ordu gönderdi. Bu ordu Rum ordusunu arkadan kuşatacaktı. Ebu Ubeyde b. Cerrah yardıma gelen Rum ordusunu oyalayacaktı. Müslümanlar yaptıkları istihbarat neticesinde Tuzra'nın ne şekilde nereye hareket ettiğini tespit ettiler. Bunun üzerine ona karşı Yezid b. Süfyan'ı harekete geçirdiler. Yezid, ordusuyla ona karşı koyup çarpışırken Halid b. Velid arkadan Rum ordusuna saldırdı ve onu perişan durumda bıraktı. Böylece Tuzra'nın ordusu neredeyse tamamen tasfiye edildi.

Ka'ka' b. Amr'ın Fihl gününde söylediği şiir:

Fihl savaşının sabahında beni bir işaret olarak gördüler

Atlılar koşmaktaydı ve zorluklar peş peşe geliyordu

Birliklerimiz onları ezip geçiyordu

Fihl gününde mızraklar havada uçuşuyordu

Başlar tümüyle yerinden kopuyordu

Sesler sürekli yankılanıyordu

Fihl'de o çamurlu günde

Döndü dolaştı üzerlerinde mızraklarımız

Boğduk tümünü çamurlar içinde

İşte o anda gözler bana doğru gülümsed

O gün şu şiiri de okumuştı:

*Fihl günü sabahında şuna şahit olduk
Unutmuş yiğitler silahlarını evlerinde
Hep atışlar yapıp yaraladık tümünü
Aslanlar gibi sıçradık o gün
Darmadağın ettik topluluklarını
Yok oldu düşmanlar ordumuz şaha kalkarken
Biz ilkin Irak'ı böyle yapmıştık
İşte Şam, şimdi bütün zorluğuyla karşımızda*

Beysan ve Taberiye'nin Fethi

Ebu Ubeyde b. Cerrah ve Halid b. Velid, beraberindeki askerler Ömer (ra)'ın emrettiği şekilde Hıms'a hareket ettiler. Ebu Ubeyde b. Cerrah, Şurahbil b. Hasene'yi Ürdün'de bıraktı. Şurahbil ve beraberinde Amr olmak üzere Beysan'a yürüyüp burayı muhasara altına aldılar. Burada büyük bir savaş gerçekleşti. Sonra onlarla da Dimeşk halkıyla yaptıkları anlaşmanın aynısını yaptılar. Onlara cizyeyi şart koşup arazilerine de haraç koydular. Aynı şeyi Ebu'l-A'ver de Taberiye halkına yaptılar.¹¹⁸⁷

Hıms Savaşı (H. 15)

Ebu Ubeyde b. Cerrah mağlup Rum ordusunu Hıms'a kadar takip etti. Hıms'a gelip şehri muhasara altına aldı. Ardından da Halid b. Velid bölgeye geldi ve çok şiddetli bu muhasaraya başladı. Hava aşırı soğuktu. Şehir halkı bu soğuklarda muhasarayı kaldırmaları için Müslümanlardan ricada bulundular. Sahabiler büyük bir sabır gösterdiler. Öyle ki, birçoklarının anlattığına göre Rumlardan bazıları geri dönmüş ve ayaklarında kalın çoraplar varken bile şiddetli soğuktan perişan olmuşlardı. Sahabilerin ise ayaklarında çarıktan başka bir şey yoktu. Bununla birlikte ayakları soğuktan isabet almamıştı. Müslümanlar kış mevsimi sona erinceye dek kuşatmayı sürdürdüler. Kış bitince kuşatmayı daha da şiddetlendirdiler. Bazı Hımslılar musalaha yapılması yönünde görüş belirttilerse de çoğunluk bunu kabul etmeyip "Kral bize bu kadar yakınken mi musalaha edeceğiz?" dediler.

¹¹⁸⁷ Tehzibu'l-Bidaye, s. 61.

Rivayete göre bazı sahabiler bazı günlerde tekbirler getirmişler, şehir halkı bu tekbirlerden korkup titremiş, şehrin bazı duvarları bu tekbirlerle yıkılmış, sonradan bir tekbir daha getirdiklerinde bazı duvarlar daha yıkılmıştı. Bunun üzerine halk, idarecilerin yanına gidip “Başımıza nelerin geldiğini görmüyor musunuz? İçinde bulunduğumuz duruma bakmaz mısınız? Neden onlarla barış yoluna gitmiyoruz?” demeye başlamış. Bunun üzerine Dimeşk halkıyla yapılan anlaşmanı aynısını onlarla da yapıldı. Buna göre evlerin yarısını Müslümanlara bırakacaklar, cizye ve harac vereceklerdi. Fakir ve zenginler durumlarına göre bunu vereceklerdi. Ebu Ubeyde b. Cerrah müjdeyi ve ganimetlerin beşte birini Ömer (ra)’a gönderdi.

Ebu Ubeyde b. Cerrah Hıms’a büyük bir ordu indirdi. İçlerinde Müslümanların ileri gelenleri de vardı. Bilâl-i Habeşi ve Mikdad bunlardandı. Ebu Ubeyde b. Cerrah, Ömer (ra)’a, Rumların Cezire’ye gelen Fırat suyunu kestikleri haberini gönderip Herakleios’un bir çıkıp bir gizlendiğini haber verdi. Ömer (ra), ona Herekleios’un şehrinde kalmasını söyledi.¹¹⁸⁸

Kinnesrin Savaşı (H. 15)

Ebu Ubeyde b. Cerrah, Halid b. Velid’i Kinnesrin’e gönderdi. Kinnesrin’e varınca yerli halk Araplarla beraber Halid b. Velid’e karşı isyan edip saldırıya geçti. Bunun üzerine Halid b. Velid onlarla çetin bir şekilde çarpıştı ve çok sayıda kimseyi öldürdü. Buradaki Rumlara gelince, Halid b. Velid onları savaştırmaz halde bıraktı ve valileri Minas’ı öldürdü. Araplara gelince, Halid b. Velid’den özür dileyip savaşa istemeyerek katıldıklarını beyan ettiler.

Halid, mâzeretlerini kabul edip kendilerine dokunmadı. Fakat halk sonra şehre sığınıp sanki pişman olmamışlar gibi davrandı. Bunun üzerine Halid onlara, “Şayet bulutlarda da olsanız size saldırır ve savaşırız, ya da Allah (cc) sizi yanımıza indirir.” Çok geçmeden Allah buranın fetihini nasip etti. Halid b. Velid burada yaptıkları Ömer (ra)’a ulaşınca “Allah (cc) Ebubekir’e merhamet etsin! İnsanları benden iyi tanıyordu. Allah’a yemin olsun ki onu herhangi bir ihanetinden dolayı azletmedim. İnsanların zaferleri ona nisbet etmelerinden korktum” dedi.¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁸ Tezhibu'l-Bidaye, s. 62.

¹¹⁸⁹ A.y.

Kayseriya'nın Fethi (H. 15)

Bu yılda Ömer (ra) Muaviye b. Ebi Süfyan'ı Kayseriya'ya komutan tayin etti ve ona "Seni Kayseriya'ya komutan tayin ettim. Oraya git ve Allah onlara karşı sana zafer verecektir. La havle ve la kuvvete illa billah sözünü çok söyle! Rabbimiz Allah'tır. O'na güveniyoruz, ümidimiz O'ndadır, O, Mevla'mızdır, O ne güzel Mevla ne güzel yardımcıdır" sözlerini söyledi. Muaviye oraya hareket etti ve şehri kuşatma altına aldı. Halk defalarca karşı koyduysa da faya vermedi. Neticede çok sayıda savaş çıktı. Orada bulunan Muaviye çok ciddi bir şekilde karşılık verdi ve Allah (cc) fethi nasip edinceye dek çarpıştı. Yaklaşık seksen bin civarında düşman askeri öldürüldü. Savaşa yaklaşık yüz bin kişi katılmıştı. Fethi haberi ve ganimetin beşte biri Ömer (ra)'a gönderildi.¹¹⁹⁰

İşte bu konuda Dr. Abdurrahman eş-Şüca'nın rivayet ettikleri: "Şam şehirleri mücahitlerin saldırıları sonucu peş peşe düşüyordu. Çünkü Rumlar hep mağlup oluyordu ve direnebilecekleri bir yeri düşünmeye fırsatları olmuyordu. Beyrut, Sayda, Nablus, Lüd, Halep ve Antakya birer birer düşmüştü. Kayseriya şehri Şam'da en son fethedilen şehirlerdendir. Muaviye tarafından fethedilmiştir. Fethi Kudüs'ün fethinden sonra gerçekleşmiştir."¹¹⁹¹

KUDÜS'ÜN FETHİ

(H. 16)

Bizans'ın Kudüs valisi Ertabun idi ve burada Bizans kralını temsil ediyordu. Bu adam Rumların en dâhisi, en gururlusu ve en çalışkanıydı. Remle'ye büyük bir ordu yerleştirmişti. Bunun yanında İliya'ya (Kudüs) da büyük bir ordu yerleştirmişti.

Amr b. As bunu Ömer (ra)'a haber verdi ve ondan bu konuda bir haber bekledi. Ömer (ra) bu konuda şu meşhur sözünü söyledi: "Rumların Ertabun'una karşı Arapların Ertabun'unu çıkardık. Bakın neler olacak!" Ömer (ra) bu sözyle her iki adamın da kendi toplumlarının dâhileri olduğunu kastetmişti. Amr'ın zafer elde ettiği İkinci Ecnadeyn savaşı Filistin'e giden yolu açmıştı.¹¹⁹²

¹¹⁹⁰ A.y.

¹¹⁹¹ Dirasat fi Ahdi Nübüvve, s. 355.

¹¹⁹² Hurubu'l-Kudüs, s. 35.

Kudüs savaşı normal olarak İkinci Ecnadeyn savaşı sırasında başlamıştı. Çünkü Ertabun, Remle ve Iliya'ya ordular yerleştirmişti. Remle ile Iliya arası 18mil idi. Bunu Amr b. As'ın durumunu göz önünde bulundurmak için dile getirdik. Çünkü Amr b. As her iki şehirdeki ordulara karşı savaşmak zorundaydı. Bunlar Filistin'in önemli kasabalarıydı. Iliya Filistin'in en önemli şehriydi. Rumların başında Iliya'nın valisi Ertabun bulunuyordu ve bu adam Ecnadeyn savaşındaslam Ordusunun mağlup ettiği ordudan geriye sağ kalan adamlardan biriydi. Remle'de ise Tuzarik adında bir vali bulunuyordu. Kudüs'ün fethi Müslümanlar açısından önemli bir merhaleyi teşkil ediyordu.

1. Oyalama Taktiği

Halife Ömer (ra)'ın projesi Rumları oyalama şeklindeydi. Amr bunu, Müslümanlar Ecnadeyn'de toplanıncaya kadar yapacaktı. Çünkü bu zaman zarfında Müslümanlar diğer yerlerdeki sorunlarını halledip kendilerini tamamen Kudüs'ün fethi için adayacaklardı. Ömer (ra), Muaviye'ye Kayseriya'ya gidip düşmanın Amr'ın üzerine gitmemesi için onları oyalamasını emretti. Amr'a gelince Ömer (ra)'m ortaya koyduğu projeye dayanarak Alkame b. Hâkim el-Firasi ve Mesruk b. Fulan el-Mekki'yi bir ordunun başında Iliya'ya Rumları oyalamaları için gönderdi. Müslümanlar orada Rumların karşısına dikildiler. Amr için onları oyaladılar. Amr, bir orduyu da Ebu Eyyub el-Maliki komutasında Rumları oyalaması için Remle'ye gönderdi. Destek birlikleri daha Amr'a ulaşmadan Muhammed b. Amr, Iliya'daki düşman ordularının karşısına durması için görevlendirildi.

Aynı şekilde Umara b. Amr b. Ümeyye ed-Damri de Remle'deki Rum ordusuna karşı direnen Müslüman birliklere destek amacıyla gönderildi. Amr ise Ecnadeyn'de meydana gelecek olan zorlu savaşta Ertabun'a karşı koymak için orada bekliyordu. Bu sırada Iliya'da bulunan düşman ordusu şehrin surlarından Müslümanlara karşı saldırıda bulunmaya başladı. Her iki taraf da hazırlık yaparken, savaş, kutsal şehrin etrafında yavaş yavaş kızışmaya başlamıştı.

Taberi bu konuda şunları söylüyor: Müslümanlar ve Rumlar tıpkı Yermük'te olduğu gibi çok çetin bir savaşa giriştiler. Her iki tarafında ölü sayısı çoğalmıştı. Arapların Ertabun'u Rumların Ertabun'unu mağlup edip hezimete uğrattı. Rumların Ertabun'u askerleriyle beraber kaçıp şeh-

rin surlarına sığındı. Müslümanlar oraya girinceye kadar mücadele verdiler.¹¹⁹³ Taberi, Alkame, Mesruk, Muhammed b. Amr ve Ebu Eyyub'un Ecnadeyn'de Amr'a katıldıklarını söyler. Amr bütün ordusuyla İliya üzerine yürür.

Müslümanlar Amr'm komutasında İliya'nın önünde toplandılar. Amr şehri çok şiddetli bir muhasara altına aldı. Şehir gayet muhkem olup iyi korunuyordu. Vakıdi, şehrin surlarını tanıtırken bunların mancınık, ateş topları, kılıç, çeşitli siper ve zırhlarla korunduğunu söyler. Savaşın muhasaradan üç gün sonra başladığını ifade eder. Müslümanlar surlara yaklaştığı anda savaş başladı. Düşman tarafından atılan oklara Müslümanlar kalkanlarıyla karşı koyuyorlardı. Çarpışmalar sabah vaktinde başlayıp akşam vaktinde sona eriyordu

Neticede Ebu Ubeyde b. Cerrah savaşın on birinci gününde yanında Halid b. Velid, Abdurrahman b. Ebubekir, Müslüman süvariler ve kahramanlarla birlikte çıkıp geldi. Bu durum düşmanın kalbine korku saldı. Muhasara dört ay sürdü. İçinde savaşın olmadığı gün yoktu. Müslümanlar burada kar, soğuk ve yağmura karşı büyük sabır gösterdiler.¹¹⁹⁴ Neticede Rumlar İslam Ordusunun direnişi karşısında ümitsizliğe düştüler. Şehir patriği Seferniyus son bir çaba sarfetmek istedi. İslam Ordusunun komutanı Amr b. As'a mektup yazıp şehrin alınmasının mümkün olmadığını Müslümanların bundan vazgeçmelerini bildirdi.

2. Düşmanın Teslim Olması

Rum komutan Ertabun, Amr b. As'a şu mektubu yazdı:

"Sen benim dostum ve benim dengimde olan birisin. Senin toplum arasındaki mevkiin benimki gibidir. Allah'a yemin olsun ki, Ecnadeyn'den sonra Filistin topraklarının hiç birisi fethedilmeyecektir. Çek git ve boşuna uğraşma! Aksi durumda sen ve beraberindekiler hezimetle baş başa kalırsınız."¹¹⁹⁵

Amr da ona içinde şu ifade bulunan mektubunu yazdı:

"Ben bu beldeyi fetheden kimsenin arkadaşayım." Bunu elçiye verdi ve Etabun'un vereceği cevabı getirmesini istedi. Etabun, Amr'ın mek-

¹¹⁹³ Taberi, Tarih, IV, 433.

¹¹⁹⁴ Hurubu'l-Kudüs, s.38.

¹¹⁹⁵ Taberi, Tarih, IV, 433.

tubunu okuyunca güldü ve “Şu adam bu beldeyi fetheden kimsenin Ömer olduğunu söylemiş” dedi. Elçi bu haberi Amr’a getirdi. Amr, Ömer (ra)’a mektup yazıp Etabun’un sözlerini bildirdi. Buna göre Ertabun “Ömer” ifadesini kullanmıştı. Amr bundan da Kudüs’ün Ömer (ra)’ın eliyle fethedileceği sonucunu çıkarmıştı. Amr, Ömer (ra) ’den yardım talep edip bu konuda onunla istişare etti. Ona, “Ben zorlu bir savaşın içindeyim ve senin için beklettiğim bir beldeyim” dedi. Ömer (ra) yaptığı istişareden sonra Medine’de yerine Ali (ra)’ı bırakıp Cabiye’ye geldi. İliya halkı geldi ve sulh yapıp şehri ona teslim etti.¹¹⁹⁶

3. Kudüs’ü Kimin Muhasara Ettiği Konusundaki Rivayetlerin Farklılığı ve Bunların Tetkiki

Taberi bu konuda çok sayıda rivayet aktarmıştır. Muhasarayı yapının Amr b. As olduğunu söylerken bir başka rivayette “Ömer (ra)’ın Şam’a geliş sebebi, Ebu Ubeyde b. Cerrah’ın Kudüs’e gelmesinden sonra halkın ondan Şam halkıyla yaptığı anlaşmanın aynısını onlarla yapmalarını ve bunun Ömer (ra)’ın denetiminde olmasını istemeleridir” demektir. Ebu Ubeyde b. Cerrah bunu Ömer (ra)’a bildirmiş. O da Medine’de yerine Ali (ra)’ı bırakıp Cabiye’ye gelmiş. İbnü’l-Esir de buna benzer iki rivayet aktarmıştır. Hatta lafızlar da büyük ölçüde birbirine benzemektedir. Vakıdi, Kudüs’ün muhasarasını ve bu konuda Halife Ömer (ra)’le yapılan istişareyi ve bu esnada Rumlarla yapılan görüşmeleri Ebu Ubeyde b. Cerrah’a dayandırır.

Ayrıca Ebu Ubeyde b. Cerrah’ın Kudüs’e otuz beşbin savaşçıyı yedi komutanın emrinde gönderdiğini de yazar. Her bir komutanı yanında beş bin asker vardır. Bu komutanlar, Halid b. Velid, Yezid b. Ebi Süfyan, Şurahbil b. Hasene, Mirkal b. Haşim b. Ebu Vakkas, Müseyyib b. Nuceyye el-Fezari, Kays b. Hübeyre el-Muradi ve Urve b. Muhallel b. Yezid’dir. Bunları yedi günde göndermiştir. Her gün bir birlik göndermiştir. Sonra da bu ordulara Medine’den gelen birlikler katılmıştır. Vakıdi şunu da söyler: İliya halkı Ebu Ubeyde b. Cerrah’a gelip sulh istediklerini bildirdiler. Ancak sulhun Müslümanların halifesinin eliyle olmasını istemişlerdir. Sonra da Taberi ve İbnü’l-Esir’in rivayetlerine benzer rivayetler

aktarır. Ayrıca bu bilgilere, Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın Ömer (ra)'a, olanları haber verdiğini de ekler. Halife Ömer (ra) Kudüs'e gelip şehrin surlarını yanında durur. Şehrin patriği ki Ömer (ra) 'i tanımaktadır, yanına gelir. Ona baktığında "Allah'a yemin olsun ki bunun özelliklerini kitaplarımızda yazılı buluyoruz ve fetih bunun eliyle gerçekleşecektir" dedi. Sonra ahaliye haber gönderip çıkmalarını söyledi. Halk da hızlı bir şekilde şehirden çıktı. Çünkü kuşatmadan sıkılmışlardı. Kapıları açtılar ve Ömer (ra)'ın yanında geldiler. Ondan ahd ve misak istediler ve cizye vereceklerini söylediler.

Burada Vakıdî'nin rivayetlerinin meseleden biraz uzak durduğunu söylemek istiyoruz. Çünkü Amr, Kudüs'ü muhasara eden kimsedir ve Amr Yermük, Dımeşk ve Fihl savaşlarından sonra buraya gelmişti. Diğer komutanlar ise Şam'ın diğer beldelerinde dolaşp fetihler gerçekleştiriyorlardı. Zaferler elde edip ganimetler kazanıyorlardı. Ebu Ubeyde b. Cerrah, beraberin de Halid b. Velid olmak üzere Hıms, Hama ve Kinnesrin'i aldı. Sonra Şam'ın sahil yolunu takip edip Antakya, Lazikiye ve Arka'yı aldı. Yezid ise Beyrut ve Sayda şehirlerini ele geçirdi. Kuzeyde ise Askalan ve Sur şehirleri arasındaki yerleri aldı. Fakat Belazuri, zikrettiği bir rivayetinde Amr'ın Refah'ı fethettikten sonra Kudüs'ü kuşattığını belirtir. Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın da Kinnesrin ve civarını fethettikten sonra 16 senesinde Kudüs'e geldiğini söyler. İşte bu İliya'nın muhasarasıdır. İliya da Kudüs şehridir.¹¹⁹⁷

İliya halkı, Ebu Ubeyde b. Cerrah'tan tıpkı Şam'ın diğer yerlerinde yaptıkları gibi kendileriyle sulh yapmasını ve bu işte Ömer (ra)'ın olmasını şart koştuklarını belirtir. Ebu Ubeyde b. Cerrah da bunu halifeye bildirdi. Ömer (ra) gelip Şam'ın Cabiye şehrinde durdu. Oradan da İliya'yı gitti. İliya halkıyla sulh yapıp onlara emanname yazdı. İliya'nın fethi 1 senesinde oldu. Belazuri buna şunları da ekler: "İliya'nın fethine dair farklı şeyler de söylenmiştir." Fakat biz Taberî'nin ilk verdiği rivayeti tercih ediyoruz. Buna göre Kudüs'ün fethi Amr b. As'ın eliyle gerçekleşti. Ebu Ubeyde b. Cerrah tarafından olmadı. Ancak Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın Cabiye'de, Müslümanların genel komutanı olması hasebiyle Ömer (ra)'le görüşüp konuyu istişare etmesi zor anlaşılacak bir hadise değildir. Halife buraya geldiğinde

¹¹⁹⁷ Fütuhu'l-Büldan, I, 188.

Şam'daki bütün ordu komutanlarını müşavere için yanına çağır-
mıştır. Bunun üzerine Ebu Ubeyde b. Cerrah, yanına Yezid b. Ebi Süfyan
ve Şam'daki komutanları alarak halifenin huzuruna geldi. Ancak Ebu
Ubeyde b. Cerrah, anlaşılmaya şahit olamamıştır. Diğer komutanlar buna
şahit olmuşlardı. Bu durumda muhasarayı yapan ordu komutanının Amr
olduğunu söylemekten başka çaremiz yoktur.¹¹⁹⁸

4. Anlaşma Metni

Taberi anlaşma metnini şu şekilde vermiştir: “Bismillahirrahmanir-
rahim. Bu, Allah'ın kulu Mü'minlerin Emiri Ömer'in verdiği emandır.
Onlara can, mal, kilise ve haçları konusunda; hastaları, sağlıklı olanları
ve diğer insanlarına verilen bir emandır. Buna göre onlar kilise inşa et-
meyecekler fakat, eski kiliselerine de dokunulmayacaktır. Kiliselerinin
sayısı azaltılmayacak, sahalarına dokunulmayacak ve haçlarına karışıl-
mayacaktır. Mallarına da dokunulmayacaktır. Dinleri konusunda zorlan-
mayacaklardır. Onlardan hiçbirine zarar da verilmeyecektir.

İliya'da onlarla beraber hiçbir Yahudi oturmayacaktır. Diğer şehir
halkları gibi İliya halkı da cizye verecektir. Bu şehirden Rumları ve hır-
sızları çıkaracaklardır. Buradan çıkanlar gittikleri yere ulaşınca dek
malları ve canları konusunda güven içinde olacaklardır. Bunlar şehirde
kaldıkları müddetçe güven içinde olacaklardır. Onlar da tıpkı İliya halkı
gibi cizye vereceklerdir. İliya halkından, kim de Rumlar gibi mallarını
alıp çıkıp gitmek ister, kilise ve haçlarını da terk ederse, onlar da yerle-
rine ulaşınca dek canları, kiliseleri ve haçları konusunda eman içinde
olacaklardır. Buraya savaşmak için gelmiş olanlar isterlerse burada kalıp
İliya halkının şartlarına tâbi olurlar, isterlerse Rumlarla beraber çıkıp gi-
derler. Halktan, hasat zamanı girinceye kadar bir şey alınmayacaktır. Bu
anlaşılmaya tâbi olanlar cizye verdikleri müddetçe Allah'ın, Resûlullah'ın,
halifelerin ve mü'minlerin zimmetindedirler.” Buna Halid b. Velid, Amr
b. As, Abdurrahman b. Avf ve Muaviye b. Ebu Süfyan şahit oldu. Bu an-
laşma 15 senesinde yazıldı.¹¹⁹⁹

¹¹⁹⁸ Hurubu'l-Kudüs, s. 42.

¹¹⁹⁹ Taberi, Tarih, IV, 436.

DERSLER VE İBRETLER

a. Vasile b. Aska'nın Fedakar Tavrı

Vasile şunları söylemiştir:

“Cabiye’de Dimeşk’in etrafındaki surlarda yer alan kapılardan birinin gıcirtısını işitiyordum. Bekleyip baktığımda orada büyük bir askeri birlik gördüm. Hemen saldırıya geçip tekbir getirmeye başladım. Onlar da baskına uğradıklarını zannettiler. Hemen şehre koşup valilerini getirip teslim ettiler. Mızrağımla saldırıp onu atından düşürdüm. Sonra ata binip kaçmaya başladım. Dönüp de benim tek olduğumu gördüklerinde peşime düştüler. Yanıma yaklaşan bir süvariye mızrakla vurdum. Bir süvari peşime takılınca onu vurup öldürdüm. Sonra Halid b. Velid’in yanına gittim. Baktım ki yanında Rum komutanlarından biri var ve Dimeşk halkı için eman istemektedir.¹²⁰⁰

Muaz b. Cebel’in Fihl Savaşından Rumlara Elçi Olarak Gitmesi

Fihl savaşından önce Rumlar, Müslümanlara bir adam göndererek görüşmek için birini istediklerini belirttiler. Müslümanların Rumlardan ve her iki tarafın da birbirlerinden ne istediklerini öğrenmek istiyorlardı. Ebu Ubeyde b. Cerrah bunun için Muaz b. Cebel (ra) gönderdi. Rumlar onu karşılamak için hazırlık yaptılar. En iyi süslerini takındılar. En meşhur silahlarını getirdiler. Yerlere en değerli atlastan kilim ve sergileri yaydılar. Bununla Muaz (ra) ’ı etkilemek ve korkutmak istiyorlardı. Muaz (ra) onların süslerinden yüz çevirerek kendilerini hayrete düşürdü. Bütün süslü ve desenli halıları reddetti. Bütün tevazu ve zühdünü orada ortaya koydu.

Böyle yaparak bunu Rumlara karşı bir silah olarak kullanma yoluna gitti. Atının yularından kendisi tutup Rumların görevlendirdiği kimse- nin tutmasını istemedi. Üzerinde oturması için hazırladıkları sergiyi de reddetti. Onlara “Bu atlastan sergiler üzerine oturmam, çünkü sizler, bunları fakirlerinizden sakınıyorsunuz” deyip yere oturdu. Sonra da “Ben Allah’ın kullarından bir kulum. Allah’ın sergisinin üzerine oturacağım, Allah’ın malından kardeşlerime karşı bir şeyi esirgemem” dedi.¹²⁰¹

¹²⁰⁰ Siyeru A'lamî'n-Nübela, III. 386.

¹²⁰¹ Kelai, el-Iktifa, III. 194.

Aralarında geçen konuşmalarda Rumlar, İslâm hakkında sorular sordular ve Muaz (ra) da gerekli cevapları verdi. Hz. İsa (a.s.) hakkında soru sorduklarında Muaz (ra) şu âyetle sorularını cevaplandırdı: “Allah nezdinde İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona ‘Ol!’ dedi ve oluverdi.”¹²⁰²

Müslümanların onlardan ne istediği konusunu da açığa kavuşturdu. Onlara şu âyeti okudu: “Ey iman edenler! Kâfirlerden yakınınızda olanlara karşı savaşın ve onlar (savaş anında) sizde bir sertlik bulsunlar.”¹²⁰³

Rumlar, Muaz (ra) ’a, İslam Ordusunun İranlılara karşı zafer kazanmasının sebebini, krallarının öldüğüyle açıkladılar. Rum kralının hayatı ve sayılamayacak derece de askerlerinin olduğunu söylediler. Muaz (ra) da onlara; “Şayet kralınız (sahibiniz) Herakleios ise bizim de sahibimiz Allah’tır. Başımızdaki komutanımız da içimizden biridir. Bize karşı Allah’ın kitabı ve Resûlullah’ın sünnetiyle muamele ederse bunu tasdik ederiz. Şayet bunun dışında hareket ederse onu azlederiz. O kedisini bizden saklamaz, bize karşı kibir göstermez ve herhangi bir şeyi de bizden sakınmaz. Sizin çokluğunuza gelince” dedi ve şu âyeti okudu: “Nice az sayıda bir birlik Allah’ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir, dediler.”¹²⁰⁴

Rumların Muaz (ra) ’ı etkilemek için yaptıkları hazırlıklar ve bu konudaki hayalleri boş çıkınca gerçeğe dönüp sulh istediler. Müslümanlara Belka’yı ve civarını vermek istediklerini belirttiler. Fakat Muaz (ra), önlerinde “cizye vermek, İslâm’ı kabul etmek ve savaş” şeklindeki şıklardan başka herhangi bir seçeneklerinin olmadığını bildirdi. Bunun üzerine sinirlenip arkadaşlarına dönmesini ve Müslümanları iplere bağlamayı dilediklerini söylediler.

Buna karşılık Muaz (ra), “İplere gelince, bunu asla yapamazsınız. Allah’a yemin olsun ki tek ferdimiz kalıncaya kadar bizimle savaşırsınız ya da sizi buradan zelil halde çıkarınız” dedi ve döndü. İşte görüldüğü üzere Muaz (ra), bu tavrıyla ortaya koyduğu elçiliğinde askerî ve şahsî kişiliğini sergileyerek onları İslâm’a çağırmış, bunu yaparken delil ve kanıtlar getirmiş, kusurlarını sayarak ve kendilerini halktan uzak tuttuklarını belirterek onları tenkit etmiş, dininin öğretilerini zikretmişti. Onları İslâm’a dâvet etmişti. Onları korkutma ve psikolojik bir savaş verme

1202 Âl-i İmran, 3/59.

1203 Tevbe, 9/123.

1204 Bakara, 2/249.

hususuna gelince, bunu iş olsun diye yapmamış muhatabını savaştan önce İslâm'a dâvet ederek gerçekleri ortaya koymuştur.¹²⁰⁵

b. Kayseriya'nın Fethi Sırasında Ubade b. Samit'in

Sergilediği Tavır

Ubade b. Samit, Kayseriya kuşatmasında ordunun sağ cenahını komuta ediyordu. O esnada askerlerine vaazda bulunup kendilerini iç muhasebeye tâbi tutmalarını ve gûnahtan uzak durmalarını söylemişti. Bu sözlerden sonra hücum emrini verdi. Fakat hedefine bir türlü odaklanamıyordu. Sonra başında bulunduğu kimselere dönüp onları savaşa teşvik etti. Hedefine kilitlenememeyi garip karşıladığını belirtip şunları söyledi: "Ey Müslümanlar! Ben Akabe biatindeki en genç temsilcilerden biriyim. Onların en çok yaşayanıyım. Allah (cc) beni sizinle beraber, bu düşmanla karşılaştıncaya dek hayatta tuttu. Nefsime elinde tutan Allah'a yemin olsun ki hiçbir müşrik topluluk yoktur ki, içinde Müslümanlarla beraber onlara karşı savaşmış olayım da Allah (cc) Müslümanlara zafer vermemiş olsun. Size ne oluyor da bunları ortadan kaldıramaktasınız?" Ardında da kendileri hakkında korktuğu şeyi söyledi: "Allah'a yemin olsun ki sizin hakkınızda şu iki şeyden korkuyorum: Kin ve nefrete düşmeniz ya da onlara saldırırken Allah için birbirinize nasihat etmemeniz." Bu sözlerden sonra arkadaşlarını samimi bir şekilde şehadet istemeye teşvik etti. Onlara kendisinin en önde olacağını ve yerine dönmeyeceğini bildirdi. Ancak zafer elde ettikleri takdirde yerine döneceğini ya da şehadetle rızıklanacağını belirtti. Müslümanlar Rumlara karşı harekete geçince Ubade b. Samit atından inip piyade olarak savaşımaya başladı. Umeyr b. Sa'd onu görünce Müslümanlara, komutanlarının kendilerine öğrettiği şeyi yapmalarını, ona uymalarını söyledi. Müslümanlar Rumları hezimete uğratıncaya dek savaştılar ve onları kalelerine girmek zorunda bıraktılar.¹²⁰⁶

c. Ümmü Hâkim bint Haris b. Hişam Merc-i Suffer Savaşında

Ümmü Hâkim bint Haris b. Hişam, İkrime b. Ebu Cehil'in eşiydi ve İkrime Şam'daki savaşların birinde hayatını kaybetti. Ümmü Hâkim dört ay on gün iddet süresini bekledikten sonra Yezid b. Ebi Süfyan onunla

¹²⁰⁵ el-Ensar fi Asri Raşidi, s. 207.

¹²⁰⁶ el-Ensar fi Ahdi Raşidi, s. 207.

evlenmek istedi. Fakat Halid b. Said de onunla evlenmek istediğini belirtti. Ümmü Hâkim, Halid b. Said'le evlendi. Müslümanlar, Merc-i Suffer'e indiklerinde Halid, Ümmü Hâkim'le gerdeğe girmek istediği sırada -ki Halid bölgedeki çok sayıda savaşa katılmıştı- Ümmü Hâkim, "Allah (cc) şu topluluğu dağıtıncaya kadar beklesen" deyince Halid, "İçimden bir ses benim bu savaşta vurulacağımı söylüyor" dedi. Ümmü Hâkim, "O halde bildiğini yap" dedi.

Bu köprü o günden sonra "Ümmü Hâkim Köprüsü" diye isimlendirildi. Halid orada yemek ziyafeti verdi ve arkadaşlarını dâvet etti. Daha yemeklerini bitirmeden Rumlar saflar halinde İslam Ordusunun karşısına çıktılar. Halid b. Said, savaştaki yerini aldı. Ümmü Hâkim de üzerine bir örtü alıp o da savaşa girdi. Müthiş bir karakteri vardı ve nehrin kıyısında çetin bir şekilde çarpışıyordu. Her iki ordu da sabır gösteriyordu. Kılıçlar birbirine kilitlenmişti. Ümmü Hâkim, eşinin şehit olduğu o günde eline aldığı çadır direğiyle yedi Rum askerini öldürmüştü.¹²⁰⁷

d. Bizans Kralı Şam'a Veda Ediyor

Hicri 15 senesinde Herakleios, ordusuyla beraber kahrolup gitti. Şam'ı terk edip Rum diyarlarına gitti. Rivayete göre bu durum Hicri 16. yılda olmuştur. Herakleios Kudüs'e hacca gittiğinde oradan her ayrıldığında "Selam sana ey Suriye, bu sana henüz gerçekleşmemiş olan veda selâmıdır fakat bir gün gerçekleşecektir" derdi. Şam'ı terk edip de Ruha'ya (Urfa) geldiği sırada arkadaşlarına Bizans topraklarına gitmek için kendisine eşlik etmelerini söyledi. Onlar da "Burada kalmamız bizim için seninle gelmekten daha yararlı olacaktır" deyip onu yalnız bıraktılar. Kral Samsat'a¹²⁰⁸ ulaşınca yüksek bir yere çıkararak Kudüs'e doğru yönelip etrafına bakmış ve "Selam sana ey Suriye, bir daha seninle görüşmeyeceğiz" demiştir. Herakleios İstanbul'a gelip yerleşmiş ve krallığına burada devam etmiştir. Yanında olup da daha önceleri Müslümanlara esir düşmüş olan bir adama, "Bana o topluluktan (Müslümanlar) haber ver!" deyince adam da "Sana, sen onları seyrediyormuşçasına anlatacağım" demiş ve şunları söylemişti: "Onlar gündüzleri savaşçı, geceleri ibadet eden insanlardır. Kendi zimmetlerinde olan birisinin yiyeceğini ancak karşılığını vererek yerler. Birbirleriyle karşılaştıklarında selâm ve-

¹²⁰⁷ el-İstiab, IV, 486.

¹²⁰⁸ Adıyaman'ın bir ilçesidir.

rirler. Savaşıkları kimseleri mağlup edinceye kadar savaşırılar.” Bunun üzerine Herakleios “Şayet doğru söylüyorsan bastığım şu yerleri bile alacaklardır” demişti.¹²⁰⁹

e. Allah Sizleri İslâm’la Aziz Kıldı

Ömer (ra) Şam’a geldiği sırada adamlarıyla beraber o esnada bineği üzerindeydi. Ebu Ubeyde (ra) bu sırada ona “Ey Mü’minlerin Emiri, şimdi seni halkın ileri gelenleri karşılayacak” deyince, Ömer (ra) “Allah sizleri İslâm’la aziz kıldı, ne zamanki izzeti İslâm’dan başka yerde ararsanız sizleri zelil kılar” dedi.¹²¹⁰

f. Ömer (ra)’ın Şam’a Geldiği Sırada Cabiye’de Yaptığı Konuşma

Ömer (ra) Cabiye mevkiinde şu konuşmayı yapmıştı: Resûlullah (sav) benim şu şekilde durduğum gibi durmuş ve şunları söylemişti: “As-habıma iyi davranın. Onlardan sonra gelenlere de iyi davranın! Daha sonra gelenlere de iyi davranın! Sonra bir topluluk gelecektir ki, daha kendilerinden yemin istenmeden yemin içeceklerdir. Kendilerinden şahitlik yapmaları istenmeden şahitlik edeceklerdir. Sizden kim cennetin ortasında olmayı arzu ederse cemaate sarılsın! Şüphesiz ki Şeytan tek kalan kimseyle beraberdir ve bir araya gelen iki kişiden de uzaktır. Bir adam bir kadınla yalnız başına kalmasın, çünkü üçüncüleri Şeytan’dır. Kimin iyilikleri kendisini sevindirip kötülükleri de öfkelenendiriyorsa o kimse mü’mindir.”¹²¹¹

g. Ey Ebu Ubeyde! Sen Hariç Dünya Hepimizi Değiştirdi

Ömer (ra) Şam’a geldiği sırada Ebu Ubeyde b. Cerrah’a, “Haydi evine gidelim” deyince Ebu Ubeyde b. Cerrah, “Evimde ne yapacaksın? Üzerime gözyaşlarını mı akıtacaksın?” diye sormuştu. Ebu Ubeyde b. Cerrah’ın evine girdiklerinde dünyalık olarak bir şey bulamamışlardı. Ömer (ra) ona, “Senin erzakın nerede? Bir eğer, bir su kırbası ve bir bardaktan başka bir şey göremiyorum! Sen komutansın, senin yiyeceğin yok mu?” deyince Ebu Ubeyde (ra) kalkıp bir küp getirdi ve elini içine sokup ekmek kırıkları çıkardı. Bunu gören Ömer (ra) gözyaşlarını tutamadı. Ebu Ubeyde b. Cerrah ona, “Ben sana, üzerime gözyaşlarını mı

¹²⁰⁹ Taberi, Tarih, IV, 429.

¹²¹⁰ Mahzu’s-Sevab, II. 590.

¹²¹¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, No: 177

dökmek istiyorsun?” diye sormamış mıydım? Ey Mü'minlerin Emiri, insana az miktarda geçimlilik de yeter” dedi. Bunun üzerine Ömer (ra), “Ey Ebu Ubeyde b. Cerrah! Sen hariç dünya hepimizi değiştirdi” dedi. Zehebi bu söze şunları da eklemiştir: “Allah'a yemin olsun ki işte gerçek zühd budur. Kişinin fakirlikten dolayı zahid kalması zühd değildir.”¹²¹² Hişam b. Urve babasından şunu rivayet etmiştir: “Ömer (ra) Şam'a geldiğinden onu şehir halklarının ileri gelenleri karşıladı. Ömer (ra), “Kardeşim nerede?” diye sormuş, orada bulunanlar, “Kardeşin de kim?” diye sorunca o da, “Ebu Ubeyde b. Cerrah” demişti. Onlar da, “Şimdi gelir” demişlerdi. Ebu Ubeyde b. Cerrah, ağzı iple bağlanmış bir deve üzerinde geldi ve ona selâm verdi. Ömer (ra) onunla yalnız kalmak istediğini söyleyip Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın evine gittiler. Evinde, bir zırh, bir kılıç ve atından başka bir şey bulamadı.”¹²¹³

h. Kudüs Halkıyla Yapılan Anlaşma Üzerine Birkaç Söz

Ömer (ra)'ın gerçekleştirdiği anlaşma İslâm dininin, zorlamaya giden bir din değil müsamahakâr bir din olduğuna şahadet etmektedir. Aynı zamanda bu, Müslümanların buradaki Hristiyanlara akıllarına gelmeyecek derecede bir muamele gösterdiklerini anlatan âdil bir şahittir. Ömer (ra) bölgeyi fethetmişti ve onlara istediğini yapabiliyordu. Onları istediği konuda zorlayabiliyordu. Fakat bunu yapmadı. Çünkü İslâm'ı temsil ediyordu. İslâm da hiç kimseyi din konusunda zorlamaz, bunu ancak kişinin kendi arzusuyla yapmasını ister. İman insanların kendisine zorlanacağı bir husus değildir. Çünkü o kalbî bir ameldir. Kalpleri de Allah'tan başkası bilemez. Kişi kendisini mü'min gösterir, fakat aslında mü'min değildir ve onun insanlara verdiği zarar kâfir ve müşriklerin verdiği zarardan daha fazladır. İşte bu yüzden Müslümanlar, insanlara ibadet hürriyetini tanıdılar, Hristiyan din adamlarının Müslümanlarla beraber yanı başlarında yaşayacağı konusunda güvence verdiler. Kendilerini koruma dolayısıyla da onlardan cizye talep ettiler. Bu şekilde onlar sakin bir hayatın gölgesinde, Müslümanlara komşu olarak hayatlarını sürdüreceklerdi. Müslümanların yanı başında onlardan adalet görerek yaşayacaklardı. İslâm'ı yakından görecekle, onun müsamaha, insaf ve adalete şahit olacaklardı. İslâm'ın hakikatlerini görecekle ve daha önce İslâm'a sırf uzak olduklarından dolayı onun hakikatlerini göremediklerini

¹²¹² Siyeru A'lamî Nübela, I, 17.

¹²¹³ Mahzu's-Sevab, II. 589.

anlayacaklardır. Bu durumda tıpkı fethedilen diğer bölgelerde olduğu üzere, bölükler halinde İslâm'a gireceklerdir. İşte Müslümanlar onlara bu güvenceyi vermişlerdi.¹²¹⁴

1. Ömer (ra) Mescid-i Aksa'da Namaz Kılıyor

Ebu Seleme, Ebu Sinan'ın kendisine şunları aktardığını onun da Ubeyd b. Âdem'den bunları aktardığını söyleyerek şöyle demiştir: "Ömer (ra)'ın Ka'b'a¹²¹⁵ şöyle dediğini işittim: "Ey Kâb! Nerede namaz kılalım?" Ka'b "Bana sorarsan taşın arakasında kılalım. Bu durumda Kudüs'ü önüne almış olursun" dedi. Ömer (ra), "Sen Yahudilere benzedin. Böyle yapmayacağım ve Resûlullah (sav)'ın namaz kıldığı yerde kılacağım" diyerek kibleye yöneldi ve namaz kıldı. Sonra da elbisesini serip orada bulunan kirleri alıp temizledi. Bunu gören insanlar da aynısını yaptılar. İbni Teymiye "Mescid-i Aksa" isminin, caminin bulunduğu tüm mekân için kullanıldığını söylemiştir. Bazı insanlar Mescid-i Aksa'nın Ömer (ra)'m taşın ön tarafında inşa ettiği mescit olduğunu söylemişlerdir. Ömer (ra)'m Müslümanlar için inşa ettiği bu mescitte namaz kılmak Müslümanlar için diğer mescitlerde namaz kılmaktan daha faziletlidir. Ömer (ra) Kudüs'ü fethettiğinde taşın üzerinde çöpler vardı ve orası kirli haldeydi. Çünkü Hristiyanlar bunu kasıtlı olarak yapmışlardı. Bunu, Yahudiler burada ibadet ediyorlar diye yapmışlardı. Ömer (ra) buranın kirlerden arındırılmasını emretti. Ömer (ra), Ka'b'a "Mescidi nereye inşa etmemizi uygun görürsün?" diye sorunca "Taşın arkasına" demişti. Ömer (ra), "Ey Yahudi evladı, sen bunu Yahudilerin işine benzettin, aksine ben, taşın önüne inşa edeceğim. Muhakkak ki mescitlerin ön tarafları bize aittir" dedi.¹²¹⁶

İşte bu davranış halife Ömer (ra)'ın bir yüce tavrını daha göstermektedir. Bu davranış onun, İslâm'ın diğer semavi dinlere müsamaha, bütün mukaddesatlara saygı gösterdiğinin, onları hakir görmediğinin pratik delilidir. Ömer (ra)'m kendi elbisesini kullanarak temizlediği bu taş, Yahudilerin kiblesi olup onların inancına göre Yakup (a.s.)'in üzerinde Allah'la konuştuğu taştır. Hristiyanların nazarında Ömer (ra)'ın değeri pek yüceydi, çünkü Ömer (ra) onlara din hürriyetini tanımış, on-

¹²¹⁴ Muhammed Seyyid Vekil, *Cevle fi Asri'l-Hulefa*, s. 200.

¹²¹⁵ Adı geçen Ka'b, Medineli Yahudilerden olup Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefatından sonra Müslüman olmuştur. (Çev.)

¹²¹⁶ *Mecmuatu'r-Resail*, s. 203. Buradaki taşın maksat Resûlullah (s.a.v)'in miraç gecesinde üzerinde basıp da Allah katına yükseldiği kutsal taştır. (Çev.)

lara kilise ve haçları konusunda güvence vermişti. Aynı şekilde her ne kadar Müslümanlara karşı cürümler işlemişlerse de Ömer (ra) taşı kirlerden arındırmış ve ona saygı göstermişti.¹²¹⁷

Rumların Hıms'ı Yeniden Almak İçin Çaba Sarf etmeleri

Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın görevlendirdiği casuslar, Rumların toplandığı, Herakleios'un onlara bir konuşma yaptığı ve kendilerine karşı yola çıktıkları haberini getirdiler. Ebu Ubeyde b. Cerrah bu haberi askerlerinden gizlemek istemedi. Müslümanların ileri gelenlerini ve bu işte öncelikli olanlarını çağırıp onlarla istişare edip kendilerini dinledi. Muaz (ra) b. Cebel, onlar karşısında geri çekilmeme şeklinde görüş belirtti. Şunları söyledi: "Rumlar, sizin Hıms'tan çekilmenizden dolayı bundan zarar görürler mi? Hâlbuki bu durum size zarar verir ve kaldı ki Allah (cc) buranın fethini bize nasip etti. Onlardan birçoğunu öldürmemizi sağladı. Allah'a yemin olsun ki oradan çıktıktan sonra bir daha oraya girmeyi asla istemezsiniz. Bundan doğacak duruma da asla sabretmeyeceksiniz." Ebu Ubeyde b. Cerrah ise, "Allah'a yemin olsun ki en doğrusunu ve en iyisini söyledi" dedi. Fakat işler bu minvalde gitmedi. Ebu Ubeyde b. Cerrah, Hıms halkından aldığı vergileri kendilerine iade etti. Ebu Ubeyde b. Cerrah, Habib b. Mesleme'ye şunu söyledi: "Şehir halkından sulh ile aldıklarımızı onlara iade et! Onları koruma durumumuz yokken kendilerinden vergi almamız doğru olmaz. Onlara de ki, "Şayet galip gelirsek daha önce aramızda yaptığımız sulh geçerli olacaktır." Bizler kendilerini muhafaza edemeyeceğimizden dolayı onlardan aldığımız malları iade ediyoruz. Fakat bizler bazı yerlere çekilip kardeşlerimizin, bize yardıma gelmeleri için haber göndereceğiz. Sonra düşmanımıza karşı çıkıp kendileriyle savaşacağız. Şayet galip gelersen bu durumda eski sulh şartlarımız geçerli olacaktır. Şayet istemezseniz bu konuda yapacağımız bir şey yok." Sabah olduğunda Ebu Ubeyde b. Cerrah, Müslümanlara Dimaşk'a hareket etmeleri için emir verdi. Habib b. Mesleme sulh yaptığı kimseleri çağırıp onlara mallarını iade etti ve Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın söylediklerini onlara ilette. Bunun üzerine Hıms halkı şunları söylemeye başladı: "Allah sizleri tekrar başımıza geçirsin. Daha önce hükümdarla-

¹²¹⁷ et-Tarik ila Dimaşk, s. 408.

rımız olan Bizans'a da lânet olsun. Allah'a yemin olsun ki, onlar böyle bir durumla karşılaşmış olsalardı bizim mallarımızı iade etmezlerdi, hat-ta gasp ederlerdi. Güçleri yettiği kadar daha fazla alırlardı. Sizin idareniz ve adaletiniz onların zulme ve aldatmaya dayalı idaresinden bize daha sevimli gelmektedir.”¹²¹⁸

Ebu Ubeyde b. Cerrah, Hıms'tan ayrılıp da Dımeşk'a gittikleri gece-nin sabahında Ömer (ra)'a, Süfyan b. Avf'ı gönderdi. Ona, “Mü'minlerin Emiri'ne git ve selamımı söyle! Casusların getirdiği haberi ve bizim bu konudaki görüşümüzü ona ilet! Ona düşmanın çok olduğunu da söyle! Müslümanların onlardan geri durma konusundaki görüşlerini de ilet!” Ebu Ubeyde b. Cerrah sonra da şu mektubu yazdı: “Evet casuslarımız düşman topraklarını kontrol ettiler. Rumların bulunduğu kasabaları do-laştılar. Bana getirdikleri haberle göre Rumlar karşımıza daha önce hiç görülmemiş derecede büyük bir orduyla çıkmak için hazırlanmış bulu-nuyorlar. Ben Müslümanları topladım ve bu konuda onlarla istişare et-tim. Onlar senin görüşün gelinceye kadar Rumlarla karşı karşıya gelme-me konusunda beklenmesi şeklinde görüş bildirdiler. Sana bu konuda bilgi sahibi olan bir adam gönderiyorum. Bu konuda ona istediğini sor! Sen bu konuda bilgilisin, o da bizim için güvenir biridir. Aziz ve âlim olan Allah'tan yardım dileriz. O bize yeter ve ne güzel vekildir.”¹²¹⁹

Ömer (ra)'ın Ebu Ubeyde b. Cerrah'a Yardım İçin Çizdiği Harikulade Savaş Projesi

Bu haber Ömer (ra)'a ulaşınca Sa'd b. Ebi Vakkas'a şu mektubu yaz-dı: “Ka'ka' b. Amr'ı görevlendir. Onu ordusuyla beraber mektubumun sana ulaştığı gün, Hıms'a gönder. Çünkü Ebu Ubeyde b. Cerrah kuşat-ma altına alınmış bulunuyor.” Ömer (ra) her şehirde âni savaşlarda kul-lanmak için ihtiyati birlikler hazırlamıştı. Bunun için Kûfe'de dört bin süvari vardı. Sa'd bunları hazırladı ve Şam cihetine gönderdi. Ömer (ra), Sa'd b. Ebi Vakkas'a şu mektubu da yazdı: “Süheyl b. Adiyy'i Cezire or-dugâhına gönder. Rakka'ya gitsinler. Çünkü Cezire halkı Rumları Hıms halkına karşı kıskırtmış bulunuyor. Nitekim daha önce Kırkısyâ halkı da böyle yapmıştı. Abdullah b. Abdullah b. Atban, Nusaybin'e doğru hare-

¹²¹⁸ et-Tarik ila Dımaşk, s. 410.

¹²¹⁹ A.y.

ket etti. Çünkü Kırkısyı halkı daha önce Müslümanlara karşı bir teşebbüste bulunmuştu. Oradan da Harran ve Ruha'ya geçti. Buradaki düşman ve art niyetli kimseleri bertaraf edecekti. Ukbe b. Amir de Cezire Araplarından Rabia ve Tenuh kabileleri üzerine gönderildi. İyaz da bu yöne gönderildi. Daha sonra Cezire bölgesi tamamen İyaz'ın komutasına verildi. Ka'ka b. Amr mektubun ulaştığı gün Hıms'a doğru hareket etti. İyaz b. Ganem ve Cezire'deki diğer komutanlar hedeflerine doğru harekete geçtiler. Mü'minlerin Emiri Ömer (ra) Ebu Ubeyde b. Cerrah'a yardım maksadıyla Medine'den çıktı. Tâ Cabiye'ye kadar geldi. Müslümanlar Cezire halkının Hıms'a mı geleceğini yoksa Irak'tan hareket eden ordunun karşısına mı çıkacağını kestiremediler. Düşman birlikleri ayrı ayrı beldelere dağıldılar. Müslümanlar sadece Rumları hedef aldılar. Onlara yardım için gelen Cezire halkını karşılarında gördüklerinde bunlarla savaşmaktan vazgeçip kendilerine karşı koyması için Halid b. Velid ile istişarede bulundu. Müslümanlar bunlarla savaşıp hezimete uğrattılar ve Allah (cc) onlara fethi nasip etti. Ka'ka, emrindeki ordusuyla bu savaştan üç gün sonra bölgeye ulaştı. Müslümanlar Cabiye'de bulunan Mü'minlerin Emiri'ne zafer elde ettiklerini ve savaştan üç gün sonra yardımın bölgeye geldiğini haber verdiler. Bu konuda ayrıca onun kararını beklediler. Ömer (ra) gelen destek ordusunun bölgedeki orduya katılmasını, çünkü onların bu iş için geldiğini ve düşmanın fırkalara ayrıldığını belirtti. Sonra da, "Allah Kûfe halkını hayırla mükâfatlandırsın! Onlar kendi yerlerini bırakıp diğer şehirlere yardıma koşmaktadırlar."¹²²⁰

Ömer (ra)'ın düşmanı parçalara ayırmak için çizdiği bu harikulâde savaş projesine baktığımızda, onun askeri dehasını daha da iyi kavramış oluruz. Kûfe'den çok seri bir şekilde bir ordunun Hıms'a hareket etmesini istiyor ve kendisi de Medine'den bir orduyla Şam'a geliyor. Bunlar normal olarak alışılmış bir işmiş gibi gözüküyor. Fakat burada dikkatimizi çeken husus orduların savaş halindeki bölgelere gönderilip düşmana savaş meydanını terk ettirme ve düşmanın kendi beldelerini muhafaza etme düşüncesiyle bulundukları yerlerde kalmalarını temin edip güçlerini parçalama şeklinde tezahür etmişti. Düşman dağıldığı için de bu proje başarıya ulaşmıştı. Böyle bir durumda da düşmanın üstesinden gelmek Müslümanlar açısından kolaylaşmış oldu.

Cezire'nin Fethi (H. 17)

Daha önce geçtiği üzere Rumlar ve Cezire halkı Hıms'a gelip Ebu Ubeyde b. Cerrah (ra) ve Müslümanları muhasara altına aldılar. Bunun üzerine Ömer (ra) de Sa'd b. Ebi Vakkas'a Kûfe'den Hıms'a yardım için bir ordu göndermesini emretmişti. Sa'd b. Ebi Vakkas, Ka'ka' b. Amr komutasında Kûfe'den Cezire'ye bir ordu gönderdi. Buradaki orduların tümü İyaz b. Ganem komutasında toplandı. Süheyl b. Adiy komutasında bölgeye gelen ordu Fırat yoluyla Rakka'ya geldi ve burayı muhasara altına aldı. Bölge halkı Şam ve Irak'tan gelen iki Müslüman ordu arasında kaldığını görünce sulh isteme yoluna gitti. Abdullah b. Abdullah b. Atban, Dicle yoluyla Nusaybin'e geldi ve şehir halkı tıpkı Rakka halkının yaptığı gibi sulh yaptı. Rakka ve Nusaybin halkı sulh yapınca İyaz b. Ganem, Süheyl ve Abdullah'ın ordusunu kendi ordusuna katıp Harran'a doğru hareket etti. Harran ve çevresini fethetti. Halk cizye vermeyi kabul etti. Abdullah ve Süheyl Ruha'ya gelip buradaki halkı da cizye vermeye razı etti. Bu şekilde bütün Cezire bölgesi sulh ile fethedildi. Burası en kolay fethedilen yer oldu.¹²²¹

MISIR VE LİBYA FETİHLERİ

Müslümanların Mısır'ın fethi konusunda güçlü gerekçeleri vardı. Her şeyden önce burada her yere yerleşme düşüncesine sahiptiler. Mısır, Filistin'e bitişikti ve tabii olarak Filistin'in fethinden sonra Müslümanlar Mısır'a yöneldiler. Müslümanlar Bizans imparatorluğunu iki kısma ayırmışlardı ve aralarında denizden başka bir şey yoktu. Çünkü Müslümanlar Şam'ı fethetmişler ve böylece Mısır toprakları Bizans'tan kopmuştu. Mısır ve Afrika'nın kuzeyinde Rum askerleri bulunuyordu. Bizans'ın güçlü donanmaları vardı. Müslümanlar Şam'da ve Mısır'da Bizans hâkimiyetinde olduklarından kendilerini güven içinde hissetmiyorlardı. Mısır zengin bir bölgeydi. Burası Bizans'ın gelişmesi açısından oldukça verimli bir bölgeydi. Müslümanlar burayı fethettiklerinde Bizans'ın nüfuzu giderek zayıfladı ve Müslümanlar bundan böyle Şam'da kendilerini güvende hissettiler. Çünkü Bizans'ın Mısır üzerinden Şam ve Hicaz'a girmesi gayet kolay olacaktı ve bu da Mısır'ın fethedilmesiyle ortadan kalkmış oluyordu. Kıptiler, Bizans'ın baskısı altında yaşıyorlardı. Bu da fetih için bir gerekçeydi. Kıptiler Mısır'da ancak Bizans'ın askeri durumunda istifade ediyorlardı. O halde Kıptiler neden önlerine çıkan fırsatı değerlendirmesinler. Çünkü Müslümanlar adaletleriyle Mısır'a gelmişlerdi. Onlar Bizans kralı Herakleios'un Şam bölgesini Müslümanlara terk ettiğini görünce ilk etapta korkuya kapıldılar. Bütün bunları Amr b. As idrak etmişti ve durum neticede şu kanaate vardı: Rumlar Mısır'da Müslümanlara karşı koymaktan âciz kalacaklardı. Mısır'ın Müslümanlara herhangi bir fetih olmadan bırakılması durumunda da Bizans için hep tehdit oluşturunca. İşte bunlar Amr b. As'ın bizzat açıkladığı hususlardı. Mısır'ın fethi konusunu ilk dile getirenin kim olduğu noktasında çeşitli

rivayetler bulunmaktadır: Bunu bizzat halife mi dile getirdi yoksa Amr b. As mı? Yoksa halife Ömer (ra) Amr'ın işaret etmesiyle mi bu işi gerçekleştirdi?¹²²² Bu konuda kesin bir şey söyleme imkânı yoktur. Bunun sadece Amr'ın eliyle gerçekleştiğini söylemek mümkün olmadığı gibi Mısır'ın büyüklüğü ve buradaki Rumların gücü konusunda da her ikisinin kesin bir düşüncesi yoktu. Bize ulaşan tarihi rivayetler İbni Abdilhakem'in söylediklerini te'kid eder mahiyettedir: Ömer (ra), Şam'ın fethedilmesinden sonra insanların Mısır'a doğru harekete geçmesini söyledi. "Yanında bulunanlarla beraber Mısır'a yürü!" dedi.¹²²³ Taberi ise şunu söylemiştir: "...İliya'da sulh yapıldıktan sonra Ömer (ra) burada bir müddet kaldı. Amr b. As'ı Mısır'a gönderdi. Oraya vali tayin etti. Oranın fethedilmesini Allah'tan temenni etti. Ardından ona destek olması için Zübeyr b. Avvam'ı gönderdi. Ömer (ra)'ın Mısır'a gönderdiği bu yardım birliklerinin sayısı on iki bini buldu. Amr'a İskenderiye'yi de fethetmesini emretti ve bu konuda herhangi bir ihtilâf yoktur.¹²²⁴ Ömer (ra)'ın izni olmasızın Amr'ın Mısır'da fetihleri daha da ileri götürmesi mümkün müdür? Bizler asker ya da komutan olsun, onların itaat noktasında gayet titiz davrandıklarını bilmekteyiz. Burada yine şunu tekrar ediyoruz ki Mısır'ın fethi halife ve komutanlar tarafından çizilmiş bir proje doğrultusunda gerçekleşmiştir ve gelişi güzel bir şekilde olmamıştır.¹²²⁵

I. Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi

Bizans devletinin topraklarını göz önünde bulundurarak söylemek gerekirse Mısır'ın fethi İslâmî fetihlerin üçüncü merhalesini oluşturmaktadır. Amr b. As'm, Filistin'den Mısır'a yürümesi denizi takip ederek gerçekleşmiştir. Amr, Refah'tan Ariş'e oradan da Ferma'ya giderek Kahire ve İskenderiye'yi fethetmişti. Bu çizgiyi takip edip yürümesi Amr'ın askeri birikimini göstermektedir. Belki de bu çizgide Şam'da olduğu gibi Rumların askerî yönden bir ağırlığı ve gücü bulunmamaktaydı. Belki de Amr bu konuda tecrübeliydi. Tıpkı Şam'ın fethinde olduğu gibi Mısır'ın fethinin nasıl başladığı ve seyri konusunda da bazı ihtilaflı haberler vardır.

¹²²² en-Nucumu'z-Zahire, I, 4-7.

¹²²³ Futuhu Mısır, s. 57.

¹²²⁴ Taberi, Tarih, V, 84.

¹²²⁵ Dirasat fi Ahdi Nübüvve, s. 79.

1. Ferma'nın Fethi

Amr batı yönünde ilerledi ve burada, Ferma bölgesi hariç, herhangi bir Bizans ordusuyla karşılaşmadı. Her şeyden önce Mısırlılar Müslümanları selâm ve tehlillerle (Lâilahe illallah) karşıladılar. Çarpışmaların ilk gerçekleştiği yer Ferma oldu. Rumlar şehre çekildiler ve bu vaziyette Müslümanlara karşı koydular. İslam Ordusunun sayısı azdı ve onları muhasara edecek bir çoğunluğa da sahip değildiler. Amr, Rumların sayısını, hazırlıklar yaptıklarını, askerleri artırma yoluna gittiklerini öğrendi. Amr'ın şehrin fethine dair düşüncesi ya direkt hücumla geçmek ve kapıları zorlamak ya da sabırla bekleyip halkın aç kalarak zora düşüp dışarı çıkmasını sağlamaktı. Müslümanlar çetin bir şekilde şehri muhasara ettiler. Rumlar da büyük inat gösterip şehri savundular. Bu şekilde muhasara aylarca sürdü. Rumlar zaman zaman İslam Ordusunun karşısına çıkıp çarpışıyorlar ve Müslümanlar da onlara karşılık veriyorlardı. Amr bu durumlarda Müslümanları mânen takviye için sözler söylerdi. İşte onlardan bazıları: “Ey İslâm ve iman ehli olanlar! Ey Kur'an'ı sırtlamış olanlar! Ey Muhammed (sav)'in sahabileri! Büyük adamların sabrı gibi sabır gösterin! Sıkı durun! Saflarınız bozmayın! Okları fırlatın ve zırhlarınızla korunun! Zikir dışında başka bir söz konuşmayın! Ben emredinceye kadar bir şey yapmayın!”¹²²⁶ Bir gün bir grup Rum, Müslümanlarla çarpışmak için şehirden çıktı. Müslümanlar çarpışmada üstün gelince Rumlar kasabaya kaçmaya başladılar. Müslümanlar da onları takip ettiler. Müslümanlar daha hızlıydılar ve Rumlardan önce kasabanın kapısına dayandılar. O esnada Müslümanlardan şehre giren ilk kimse Esmika' adında biriydi. Apaçık bir fetih gerçekleşmişti. Burada özellikle zikretmemiz gerekir ki kasabalarda ikamet eden Mısır'lı Kıptiler Müslümanlara yardım edip Rumların hangi noktalarda zayıf olduklarını gösterdiler ve Müslümanları selâmla (sevinçle) karşıladılar. Müslümanlar şehre girince surları yıkmaya başladılar ve bir daha buraya döndüklerinde Rumların bu surlardan istifade etmesine engel olmak istediler. Amr askerlerine şunu emretti: “Ey insanlar! İslâm ordusuna zafer veren Allah'a hamdolsun! Bizim galip gelmemizle İslâm'ı korudu. Dönüş yolumuzu da garantisi altına aldı. Fakat sizi, 'istediğimiz her şey gerçekleşti' gibi bir düşünceden ve bu zaferle kandırılmaktan sakındırıyorum. Önümüzde zorlu bir yol var ve Mü'minlerin Emiri'nin bizleri vekil tayin ettiği uzun ve

¹²²⁶ Subhi Nida, Fethu Mısır, s. 19.

önemli işler var. Liderlerinize karşı sabır ve itaat içinde olmanız gerekir. Şu topluluk bizim barış askerleri olduğumuzu ve fesat peşinde olmadığımızı, aksine ıslah ediciler olduğumuzu öğrenmeli. Resûlullah (sav)'ı temsil eden en hayırlı örnek insanlar olunuz!"¹²²⁷

Amr, şehrin Müslümanların ikameti açısından iyi bir yer olmadığı kararma vardı. Ordusunu kontrol edip savaşta kaybettiği askerleri tespit etti. Fethi çok arzu eden askerlerin şehit olmasına oldukça üzüldü. Savaşın bu şekilde devam etmesinden korktu. Çünkü İslam Ordusunun sayısı azdı ve bu şekilde savaşa devam etme imkânı yoktu. Bu durumda hedefe ulaşmak zordu. Fakat Allah (cc) kaybettiği askerlerin yerine çok sayıda asker verdi ve bunlar Helal dağı civarında oturan Raşide ve Lahm kabilelerine mensup Araplardandı. Amr askerleriyle beraber batı yönünde yoluna devam etti ve herhangi bir direnişle karşılaşmadı. Neticede Kavasır'a (Kassasin) ulaştı. Buradan da güney yönünde ilerleyip Büyük tepe civarında yer alan Tambalan vadisine ulaştı. Sonra güney yönünde daha da ilerleyerek Bilbis'e indi. en-Nucumu'z-Zahire isimli eserin sahibi şunu söylemiştir: "Amr bu şekilde ilerlemesi sırasında sadece bazı küçük birliklerle karşı karşıya geldi."¹²²⁸

2. Bilbis'in Fethi

Bilbis'te Amr'ın karşısına büyük bir Rum ordusu çıktı. Amr'ın Babil-yon kalesine doğru ilerlemesine engel olmak istiyorlardı. Burada Müslümanlarla karşı karşıya gelmek istediler. Amr onlara, "Size mâzeretimizi bildirinceye kadar ve karşıma Ebu Meryem ya da Ebu Miryam çıkıncaya dek acele etmeyin!" dedi. Bunun üzerine savaştan geri durdular. Onun karşısına iki adam çıktı. Amr, onları Müslüman olmaya ya da cizye vermeye dâvet etti. Onlara Hz. İsmail'in annesi Hacer'in hicreti sebebiyle Resûlullah (sav)'in Mısır halkına dair vasiyetini haber verdi. Müslim, Sahih'inde şunu rivayet etmiştir: Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Muhakkak ki sizler Mısır'ı fethedeceksiniz. Orası kıratın¹²²⁹ kullanıldığı bir yerdir. Orayı fethettiğinizde halkına iyi davranın! Onlar için bir zimmet ve merhamet (ya da zimmet ve yakınlık) vardır."¹²³⁰ Bunun üze-

¹²²⁷ A.y.

¹²²⁸ en-Nucumu'z-Zahire, 1, 7.

¹²²⁹ O günde kullanılan bir para birimidir. (Çev.)

¹²³⁰ Müslim, Fezailu's-Sahabe, No: 2543.

rine her iki adam “Bu uzak bir yakınlıktır, buna ancak peygamberler erişebilir ve bize, sana dönünceye kadar eman ver!” dedi. Amr, “Benim gibileri hile yapmaz. Fakat size üç gün mühlet veriyorum” deyince onlar, “Gün sayısını arttır” dediler. Amr da, “Bir gün arttırdım” dedi. Adamlar Mısır hükümdarı Mukavkis ve şehrin valisi Ertabun’un yanına döndüler. Müslümanların söylediklerini onlara iletiler. Ertabun tekliflerden kaçındı ve savaşa karar verdi. Müslümanlara komplo kurdular. Müslümanlar onu ve ordusunu hezimete uğrattınca İskenderiye’ye kaçtılar.¹²³¹ Burada şunu özellikle zikretmemiz gerekir: Müslümanlar burada büyük insani tavırlar sergilediler. Bilbis’i fethettiklerinde orada Mukavkis’in Ermanus ismindeki kızıyla karşılaştılar. Babasına yakın bir mesafede bulunuyordu. Kız, Barbara adındaki hizmetçisiyle beraber eşinden kaçmış ve Bilbis şehrini ziyarete gelmişti. Eşi Herakleios’un oğlu Konstantin’di. Konstantin Zatu Sevari savaşını yöneten komutandı. Kız onunla evlenmek istemiyordu. Müslümanlar Ermanus’u esir alınca Amr b. As onları toplayıp yüce Allah’ın “İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?”¹²³² ayetini okudu.

Sonra da, “Mukavkis, Resûlullah (sav)’e hediyeler göndermişti ve ben de kızını, cariyeye ve onlara tâbi olanlarla beraber diğer tüm esirleri ve onlardan aldığımız malları ona göndermeyi düşünüyorum” dedi. Müslümanlar onun görüşünü isabetli buldular. Amr kıza ikram ve izzette bulunup beraberindeki tüm köle ve cariyeleri de salarak mücevherleriyle beraber babasına gönderdi. Hizmetçisi Barbara, efendisine “Ey efendim! Araplar her yönden bizleri kuşatmış bulunuyorlar” deyince Ernamus, “Ben kendimi ve ırzımı Araplar arasında güvende hissediyorum. Babamın sarayında kendimi güvende hissetmiyorum” dedi. Kız, babasına kavuşunca babası hem onun gelişine ve hem de Müslümanların gösterdiği tavra oldukça sevindi.¹²³³

3. Ümmü Denin Savaşı

İbn Abdilhakem, aktardığı bir rivayette, Amr’ın ordusuyla beraber ilerleyip bir ay kadar süren bir savaştan sonra Bilbis’i fethettiğini zikretmiştir. Buradan da ileriye gidip Ümmü Denin’e -buraya Muksis de den-

¹²³¹ Fethu Mısır, s. 24.

¹²³² Rahman, 55/60.

¹²³³ Fethu Mısır, s. 24.

miştir- varmıştı. Burası Nil civarındaydı. Müslümanlar burada büyük bir savaş verdiler ve Amr bu esnada Mü'minlerin Emiri'nden yardım talebinde bulundu. Mü'minlerin Emiri ona dört bin adamla destek verdi. Her bin adamın başında öyle bir adam vardı ki, bunlar bin kişiye bedeldi. Bunlar Zübeyr b. Avvam, Mikdad b. Esved, Ubade b. Samit ve Mesleme b. Muhalled idi. Dördüncüsünün Harice b. Huzafe olduğu da söylenmiştir. Ömer (ra), gönderdiği mektubunda "Bil ki senin yanında on iki bin adam var. On iki bin kişi de azlığından dolayı mağlup olacak değildir" dedi.¹²³⁴ Rumlar Kıptileri de yanlarına alarak İslam Ordusunun karşısına çıktılar. Aralarında çok çetin bir savaş çıktı. Halid b. Velid'in Irak savaşlarında yaptığını Amr b. As bu savaşta askeri dehasını kullanarak yaptı. Ordusunu üçe ayırdı. Bir bölük asker Ahmer dağında düşmanlara karşı pusuda duracaktı. Bir bölük de Ümmü Denin'de Nil nehri kenarında pusuda duracaktı. Diğer grup da düşmanla çarpışacaktı. Savaş başlayınca Ahmer dağında pusuya yatmış olan grup devreye girip düşman ordusunun düzenini dağıttı. Düşman bozguna uğramış halde Ümmü Denin'e kaçmaya başladı. Bu sefer Ümmü Denin'de pusuda yatmış olan askerlerle karşılaştılar. Müslüman ordular arasında üç parça olan düşman birlikleri darmadağın oldu. Hezimete uğrayıp bir kısmı kaçıp Babilyon kalesine sığındı. İşte Müslümanlar bu şekilde savaşı kazandılar. Allah (cc) fazl ve keremiyle ve o maharetli komutanın ortaya koyduğu projeye Müslümanları düşmanın şerrinden korudu.

4. Babilyon Kalesi Savaşı

Amr, ordusuyla beraber Babilyon kalesine doğru ilerledi. Burayı kuvvetli bir şekilde muhasara altına aldı. Kuşatma tam yedi ay sürdü. Bu arada Mukavkis adamlarını musalaha için Amr'a gönderdi. Amr onlara şu şartları koştı: "Ya Müslüman olacaklar ya cizye vermeyi kabul edecekler ya da savaşa razı olacaklar." Mukavkis cizye vermeyi kabul etti ve bu konuda Herekleios'tan izin istedi. Fakat Herakleios buna izin vermediği gibi ona kızdı ve çok azarladı. Onu İstanbul'a çağırıp görevini elinden aldı. Babilyon Kalesinin fethi yavaşlayınca Zübeyr b. Avvam, "Ben nefsimi Allah'a adıyorum ve bununla Allah (cc) 'nın Müslümanlara zafer vermesini diliyorum" dedi. Amr b. As kaleyi sıkı bir şekilde kuşatma altına almaya başlayıp geceleri surlara tırmanıyorlardı. Bu esnada düş-

¹²³⁴ Ed-Devletu'l-İslamiyye fi Asri'l-Hulefa, s. 218.

man kuvvetleriyle çok sert çarpışmalara giriyorlardı. Burada surlara tırmanan ilk kimse Zübeyr b. Avvam oldu. Suku'l-Hamam yönünde surların üzerine bir merdiven uzatıp tırmandı. Müslümanlara, tekbir sesini işittiklerinde saldırıya geçmeleri emrini verdi. Müslümanlar surların üstünde elinde kılıcıyla beraber duranın Zübeyr b. Avvam olduğunu ve tekbirler getirdiğini hissettiklerinde onun çağrısına surların dışından karşılık verdiler ve tekbirler getirdiler.

Düşmanlar, İslam Ordusunun kaleyi tamamen ele geçirdiklerini zannedip kaçmaya başladılar. Resûlullah (sav)'in havarisi emrindeki askerleriyle beraber Babilyon kalesinin kapısına dayanıp burayı fethetti. Müslümanlar da kaleye girip şehri zorla fethettiler. Fakat Amr b. As, Rum askerlerinin birkaç günlük erzak almaları için izin verdi. Babilyon kalesindeki erzaklar, savaş aletleri ise Müslümanlara ganimet olarak kalacaktı. Ardından Ebu Abdullah kalenin burçlarını ve surlarını yerle bir etti.¹²³⁵

II. İskenderiye'nin Fethi

Amr b. As ve adamları, daha fazla sayıda asker toplamak ve Ömer (ra) 'den İskenderiye'nin fethi için izin almak maksadıyla birkaç ay Babilyon kalesinde kalıp beklediler. İzin gerçekleşince Amr b. As kalede ciddi bir miktarda asker bırakarak 21/641 yılında Babilyon'dan ayrıldı. Onunla beraber bir grup Kıpti lider de şehirden ayrıldı. Bunların Müslümanlarla hareket etmesi, zafer kazanmış Müslümanlarla dayanışmalarından elde ettikleri maslahatlarıydı. Müslümanlara yol gösterip yardımcı oldular. Onlara çarşı ve köprüler inşa ettiler. Rumlara karşı yapılan savaşlarda Müslümanlara yardımcı oldular. Amr, Nil'in sol kıyısından gitmeyi tercih etti. Bunu çölden daha iyi derecede istifade etmek ve ordusunun daha rahat hareket etmesini sağlamak için yapmıştı. Ayrıca böyle yapmakla yolda Nil deltasında bulunan çok sayıdaki kanaldan da uzak durmuş olacaktı.

Amr b. As, Merfut'ta, Arapların ifadesiyle Tirane'de çok basit düşman gruplarıyla karşılaşp onlarla savaştı.¹²³⁶ Sonra nehrin öbür tarafına geçip Nikyos şehrinin olduğu yere geldi. Bu şehir çok iyi korunuyor-

¹²³⁵ Abdulaziz Şennavi, el-Futuhatu'l-İslamiyye, s. 91.

¹²³⁶ ed-Devletü'l-İslamiyye fi Asri'l-Hulefa, s. 224.

du. Fakat Amr, bu şehri bırakıp da yola devam etme konusunda endişe etti. Rumlar bu şehri koruma yerine gemilerine binip Müslümanlara saldırmaya başladılar. Müslümanlar da ok ve mızraklarla onlara karşılık vermeye başladı. Rumlar gemilerle İskenderiye'ye kaçmak zorunda kaldılar. Çok geçmeden kalede bulunanlar teslim oldu ve Müslümanlar zafer elde ettiler. Burada düşmandan uzak birkaç gün geçirdiler. Amr, komutanlarından Şüreyk b. Sümeyy'i kaçan Rumları takip etmesi için görevlendirdi. Şüreyk, yanında az sayıda asker olduğu halde onlarla karşı karşıya kaldı. Rumlar etraflarını kuşatıp saldırmak istediler. Müslümanlar bir tepeciğin üzerinde durarak kendilerini korumaya çalıştılar. Burası daha sonra Şüreyk tepesi adıyla anılagelmiştir. Amr'a haber gönderip yardım talebinde bulundu. Rumlar, Müslümanlara yardım geldiği haberi alırsa kaçmaya yeltendiler. Damanhur'un 6 km. güneyinde bulunan Sultays'ta Amr ve Rumlar arasında ikinci karşılaşma meydana geldi. Burada çok zorlu bir savaş oldu ve Rumlar hezimete uğramış halde dönüp gittiler. Fakat şunu esfle belirtmemiz gerekir ki, İslam Ordusunun sınırlı çaptaki kuvvetleriyle Rumlarla yaptıkları ve günlerce süren bu çarpışmaları Müslüman tarihçiler birkaç satırla geçiştirmişlerdir. Hâlbuki bu tarihçilerimiz Yermük ya da Nihavend savaşından bahsederlerken onlarca sayfa yazmışlardır. Meselâ, Babilyon ile İskenderiye arasındaki mevkiye vuku bulan ve büyük savaşlardan olan Kiryon savaşı Arapça kaynaklarımızda yeterli derecede geçmemektedir.

Teodor adındaki Rum komutanı, Kiryon kalesine sığınarak savaşmış ve neticede bu savaş Müslümanlarla Rumlar arasında büyük bir savaş olarak tarihe geçmiştir. Savaş on günden fazla sürmüştür. İbni Abdilhakem bu savaşı şu birkaç cümleyle anlatmıştır: Sonra ordular Kiryon'da karşı karşıya geldiler. Burada on günden fazla savaşmışlar. Ordunun ön kısmını Abdullah b. Amr komuta ediyordu. Bu esnada sancağı Amr'm müttefiki olan Verdân taşıyordu. Amr bu sırada korku namazı kıldı. Allah (cc) Müslümanlara zafer nasip etti. Müslümanlar çok sayıda düşman öldürdüler. Onlardan sağ kalanlar İskenderiye'ye kaçtı. Müslümanlar onları takibe aldı. Bu savaşta Abdullah b. Amr ve Verdân kahramanlıklar gösterdiler.

Müslümanlar İskenderiye'yi fethettikleri sırada burası Mısır'ın başkentiydi. İkinci bir husus olarak da İskenderiye, İstanbul'dan sonra Bizans imparatorluğunun uygarlık cihetinden başkentiydi. Dünyadaki ilk ticari şehirdi. Bizanslılar bu şehrin Müslümanlar tarafından alınmasının doğuracağı tehlikelerin farkındaydılar ve bunun sıkıntısını içindeydiler.

Hatta bu konuda Herakleios şunu söylüyordu: Şayet Iskenderiye şehri Araplar tarafından ele geçirilirse bu Rum kralının sonu olur.¹²³⁷

Tarihçiler Herakleios'un Müslümanlarla bizzat çarpışmak için Iskenderiye'ye gitmek için hazırlık yaptığını söylerler. Hazırlıklarını tamamladığı sırada Allah onun canını aldı. Allah (cc) Müslümanlara düşmanlarından dolayı yardımını gösterdi. Herakleios'un ölümünden sonra Herakleios'un iki oğlu Konstantin ve II. Herakleios devletin başına geçince Bizans devleti sarsılmaya başladı. Bu ikisine II. Herakleios'un anesi imparatoriçe Martina da iştirak edince iş daha da kötüye gitti. Fakat çok geçmeden Konstantin'in ölmesi, oğlunu tahta geçirmek isteyen imparatoriçenin yüzünü güldürdü. Fakat ona karşı isyanlar baş gösterdi. Ülke içindeki karışıklıklar aylarca devam etti. Neticede Konstantin'in oğlu Konstantin amcası II. Herakleios'a idarede ortak oldu.

Iskenderiye, surlarının sağlamlığı ve iyi korunmuş olmasının yanı sıra çok belirgin bir savunma özelliğine sahipti. Deniz onu kuzey cihetinden gelecek olan saldırılardan korumaktaydı. Nitekim Rumlar kendilerini bu şekilde korumuşlardı. Küçük bir deniz olan Maryut denizi de şehri güney yönünden korumaktaydı. Şehre girmek oldukça zordu. Hatta imkânsız gibiydi. Nil'in Naz'atu Su'ban isimindeki kolu, eskiden beri şehrin batısından akar giderdi. Bu durumda şehre girmek için tek yol kalmıştı ve bu da doğudan olacaktı. Bu yol Iskenderiye ile Kiryon'u birbirine bağlayan yoldur.

Kuşatma aylarca sürdü. Amr, askerinin, düşman önünde sıkılmasından ve acziyet hissetmesinden endişe ediyordu. Amr, birliklerini Delta civarında ve Said şehrinin köyleri etrafında dağıtma kararı aldı. Halife Ömer (ra) sinirlenmeye başlamıştı. Kendi içinden askerlerini hazırlama, onları tümünden arınmaya sevk etme ve düşmana karşı savaşı ilk başlatan olma konusunda düşünceler geçirmeye başladı. Bütün bunları kendi askerlerinin yaptıkları yanlışlardan olduğunu düşündü. Bu düşüncelerini bir mektupla Amr'a açıkladı:

"Evet Mısır'ın fethinde yavaşlamış olmanıza şaşırdım. Sizler iki yıldır onlarla savaşmaktasınız. Bu durum ancak sizin yaptığınız yanlışlardan dolayı oldu. Sizler düşmanlarınız sevdiği gibi dünyayı sevdiniz. Allah (cc) bir topluluğa, ancak niyetlerindeki samimiyetleri sayesinde yardım eder. Ben sana dört asker göndermiştim. (Yani Zübeyr ve arkadaşları) Bunların her birinin bin adama bedel olduğunu söylemiştim. Ancak

1237 Ed-Devletu'l-İslamiyye fi Ahdi'l-Hulefa, s. 226.

başkalarını değiştiren şey bunları da değiştirirse buna bir şey diyemem. Mektubum sana ulaşır ulaşmaz insanlarla konuş ve onları düşmana karşı savaşa teşvik et! Onları sabra ve niyetlerini arındırmaya yönlendir. O dört şahsı da insanların ortasında tut. İnsanlara, toplu halde hareket edip bir adamın vuruşu gibi savaşmalarını emret! Bunu Cuma günü zeval vaktinde yap! Bu vakit rahmetin indiği ve dualara icabet edilen bir vaktir. İnsanlar Allah'tan yardım ve düşmana karşı zafer istesinler.”

Amr, mektubu alınca insanları topladı ve mektubu onlara da okudu. Sonra o dört neferi çağırdı ve onları insanlara takdim etti. İnsanlara niyetlerini arındırıp iki rekât namaz kılmalarını söyledi. Sonra Allah'tan yardım ve zafer talebinde bulunmalarını emretti. İnsanlar bunu yaptılar ve Allah da onlara zaferi verdi.¹²³⁸ Rivayete göre Amr b. As, Mesleme b. Mahled el-Ensari ile istişare etmiş ve ona, “Bana şunlara karşı nasıl savaşacağımı göster!” diye sormuştu. Mesleme de, “Resûlullah (sav)’in ashabından tecrübeli ve bilgi sahibi birini bulup onu insanların önünde oturtman ve sonra da onun savaşı direkt olarak başlatan kimse olmasını temin etmendir, diye düşünüyorum” dedi. Amr, “Bu kim olabilir?” diye sorunca Mesleme “Ubade b. Samit olabilir” dedi. Amr, Ubade’yi çağırdı. Ubade Amr’a yaklaştığında atından inmek istediğinde Amr ona, “Kendini zora soktun. Bana mızrağının ucunu uzat” dedi. Ubade mızrağının ucunu uzatınca Amr onu aldı ve sonra da sarığını başından alıp ona verdi ve kendisini Rumlara karşı yapılacak olan savaşa komutan tayin etti. Allah (cc) onun eliyle o gün Rumlara karşı zaferi nasip etti. Bir rivayete göre, Amr şunu söylemiştir: “Ben bu işi düşündüm ve sonunun ancak ilkiyle iyiye ulaşacağını anladım.” Amr burada Ensar’ı kastetmiştir. Sonra da Ubade’yi çağırarak komutanlığı ona vermiş ve Allah (cc) da onun eliyle zaferi vermiştir.

İbni Abdilhakem’in rivayet ettiğine göre İskenderiye’nin muhasarası dokuz ay sürmüştü. Neticede 20 yılı Muharrem ayının ilk günlerinde fethedildi. Bu da 640 yılının Aralık’ma denk gelmektedir. Butlor’un yaptığı araştırmaya göre Mısır’ın fethi sırasında İskenderiye kuşatması 640 yılı Ağustos’unda başlamış 641 senesinin Kasım’ında bitmiştir. Bu da hicri 21 yılının Zilhicce ayının 7’sine denk düşmektedir. Bu durum Ömer (ra)’ın Amr b. As’a yazdığı mektupta da ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki: Ömer (ra), “Sizler iki yıldır onlarla savaşmaktasınız...” demiştir. Amr’ın 639 yılının Aralık ayında Ariş’e varmasıyla İskenderiye’nin 641

Kasımında düşüşü arasında iki yıl vardır. Amr, İskenderiye halkını yerinde bırakmak istedi ve onları öldürmedi. Esir de etmedi. Onları Babil-yon halkı gibi zimmî statüsüne aldı. Huzur temin edildikten sonra bir grup askerini İskenderiye’de bıraktı. Diğer birliklerini de Mısır’daki diğer Rum kalelerini fethetmek için dağıttı. Reşid, Dimyat gibi Akdeniz kıyısındaki şehirlerin fethi tamamlandı. Bu şekilde Amr, hâkimiyetini Mısır deltasında ve yukarı bölgelerde sağlamış oldu.

III. Berka ve Trablus’un Fethi

Amr, Mısır’ın fethini tamamladıktan sonra hareket edip yoluna devam etti. Batı yönünde de fetihlerin olması gerektiğine inanıyordu. Rumların, Berka ve Trablus’ta kuvvetleri vardı ve burada kalelere sığınmışlardı. Bunlar fırsatını bulup Mısır’da Müslümanlara saldırabilirdi.

Amr ordusuyla beraber hicri 22 senesinde Berka’ya yöneldi. Berka ile İskenderiye arasındaki geçişler, ekili alanlar olup bayındır haldeydi. Yolculuk sırasında Amr herhangi bir tuzakla karşılaşmadı. Bölgeye ulaştığında yerlileriyle cizye vermeleri şartıyla sulh yaptı. Fetihden sonra Berka halkı vergilerini herhangi bir teşvik ya da zorlama olmaksızın Mısır valisine gönderiyorlardı. Mağrip mıntıkasında en verimli arazileri olanlar bunlardı ve herhangi bir fitne de girmemişti topraklarına. Amr bundan sonra yoluna devam ederek çok muhkem kaleleri bulunan Trablus şehrine gitti. Burada büyük bir Rum ordusu vardı. Rumlar kalelerin kapılarını kapattılar.

Müslümanlar şehri bir ay boyunca muhasara altında tutular. Bu zaman zarfında bir şey yapamadılar. Şehrin gerisinde deniz vardı ve şehrin evleriyle bitişik durumdaydı. Denizle evler arasında surlar yoktu. Müslümanlardan bir grup bunu hemen sezdi. Denizin olduğu yönden şehre girmeye çalıştılar. Bunu başarıp tekbir getirmeye başladılar. Rumlar korkularından dolayı gemilerine kaçmaya başladılar. Amr, kuvvetleriyle saldırıya geçince Rumlardan kurtulabilenler ancak gemilerine yetişenler oldu. Müslümanlar şehirdeki malları ganimet olarak aldılar. Amr, kuvvetlerini çevre bölgelere dağıttı ve batı yönündeki fetihleri tamamlamak istedi. Oradan da Tunus’a gidip İfrikiye’yi fethetmek istiyordu. Bunu Ömer (ra)’a bildirdi. Ancak halife, İslam Ordusunun yeni bir cephe açmalarından endişe ediyordu. Çünkü Şam’dan Trablus’a doğru giden hızlı bir ilerleme gerçekleştirilmişti ve bu şekildeki bir fetih, ona tam bir güveni

henüz vermemişti. Bu yüzden Müslümanlara Trablus'ta durmaları emri-
ni verdi.

Bu şekliyle İslâm devleti Ömer (ra) zamanında çok geniş bir alanı kapsamıştı. Doğuda Ceyhun ırmağı ve Çin'e, batıda Afrika ve çöllerine, kuzeyde Anadolu ve Ermanistan'a, güneyde de Pasifik okyanusuna kadar uzanmış, içinde çeşitli ırk ve milletlerin, din ve inanışların olduğu tek bir dünya devleti haline gelmişti. Halkaları İslâm'ın adalet ve rahmeti altında yaşamaktaydı. Bu din, her ne kadar farklı inançlara sahip de olsalar, onların her türlü hakkını iyi bir hayat sunarak garantisi altına almış ve muhafaza etmişti.¹²³⁹

¹²³⁹ ed-Devletü'l-İslamiyye, s. 231.

MISIR'IN FETHİNDEN ÇIKARILAN ÖNEMLİ DERS VE İBRETLER

I. Ubade b. Samit'in Mukavkıs'a Elçi Olarak Gitmesi

Amr b. As, Babilyon şehrini kuşatınca Mukavkıs, ona şu mektubu gönderdi:

“Sizler bizim vatanımıza göz dikmişsiniz ve bizi öldürmek istemektesiniz. Uzun süredir topraklarımızdasınız. Sizler basit bir topluluksunuz. Rumlar sizi rezil edecek ve şu anda size karşı hazırlık içindedirler. Sayıları ve silahları oldukça fazla... Şu Nil nehri de sizi kuşatmış bulunuyor. Sizler şimdiden elimizde esir durumdasınız. Bizlere bazı adamlar gönderin de sizi dinleyelim. Umarız ki aramızda sizin de bizim de hoşumuza gidecek bir neticeye varırız. Böylece Rumlar gelip de üzerinize çullanmadan sizler de bizler de savaştan kurtulmuş oluruz. Rumlar geldikten sonra konuşma fayda vermez ve konuşmaya gücünüz de kalmaz. Belki de işler sizin istediğinizin tam tersine gider de bu durumda pişman olursunuz. Bizlere bazı arkadaşlarınızı gönderin de onlara razı olacağınız şekilde muamele edelim.”

Mukavkıs'ın elçileri Amr'a gelince Amr onları iki gün iki gece yanında tuttu. Mukavkıs bu durumdan korktu. Arkadaşlarına, “Görmüyor musunuz elçileri hapsedip öldürmekte? Bunu da dinlerinde helâl görmekteler” dedi. Amr böyle yapmakla elçilerin, Müslümanların yaşadığı hali görmesini istedi. Amr gelen elçilerle şu cevabı gönderdi: “Benimle senin aranda şu üç şeyden başkası olmayacaktır: “Şayet Müslüman olursanız bizim kardeşlerimiz olursunuz. Bizim için geçerli olanlar sizin için de geçerli olur. Şayet bundan kaçınırsanız, zillet içinde cizye verirsiniz.

Bu da olmazsa size karşı sabırla savaşıyoruz. Tâ ki Allah (cc) aramızda hüküm versin. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”¹²⁴⁰

Elçiler Mukavkıs’a ulaşınca onlara, “Onları nasıl buldunuz?” diye sordu. Elçiler, “Onları, ölümü hayattan ve tevazuyu da yücelmekten daha fazla seven bir topluluk olarak gördük. Hiçbirinin dünyaya karşı isteği yok. Toprağa oturuyorlar ve dizleri üzerine çöküp yemek yiyorlar. Komutanları onlardan biri gibi hareket ediyor. Onların liderleriyle normal adamlarını birbirinden ayırt edemezsiniz. Efendilerini de kölelerden ayırt edemezsiniz. Namaz vakti geldiğinde hepsi buna iştirak eder. Her taraflarını suyla yıkarlar. Namazlarında huşu içindedirler” dedi. Bu esnada Mukavkıs, “Adına yemin edilene and olsun ki, bunlar dağlara yönelirlerse onları bile yok ederler. Hiçbir güç bunlara karşı savaşılamaz. Şayet başarı gösteremezsek onlarla anlaşmaya gideriz. Onlar şu anda Nil nehri sebebiyle kuşatılmış haldeler. Sağlam bir şekilde bölgeye yerleşirlerse bu günden sonra bize aldırış etmezler ve bulundukları yerden çıkmak için daha da güçlenirler” dedi.

Mukavkıs elçilerini gönderip konuşmak için Müslümanlardan adamlar istedi. Şunları söyledi: “Bize elçiler gönderin de onlarla konuşalım. Görüş alış-verişinde bulunalım da belki her iki taraf için hayırlı bir netice ortaya çıkar.” Amr b. As ona on kişi gönderdi. Bunlardan biri Ubade b. Samit idi ve çok uzun boyluydu. Amr onun konuşmacı olmasını istedi. Onlara üç şart dışında herhangi bir şey söylememelerini tembihledi. Amr bunları kendisine Mü’minlerin Emiri’nin tembihlediğini ve bunların dışında bir şey kabul etmemesi gerektiğini de belirtti. Ubade siyahî biriydi. Gemiye binip Mukavkıs’a gittiler.

Yanma vardıklarında Ubade b. Samit önce çıktı. Mukavkıs onun siyahlığından korktu ve “Bu siyahîyi yanımdan uzaklaştırın, konuşması için başka birini karşıma çıkarın” dedi. Müslümanlar “Bu siyahî, bilgi bakımından en önde olanımız, bizim efendimiz ve en hayırlımızdır. Bizim önümüzde yer alır. Biz hepimiz onun görüş ve sözüne itimat ediyoruz. Bizim komutanımız onu başımıza tayin etti. Onun görüşüne muhalefet etmememizi söyledi” dediler. Mukavkıs gelen heyete “Sizler bu siyahînin sizden üstün olmasına nasıl razı oldunuz? Sizden başka birinin böyle olması gerekmez miydi?” dediğinde Müslümanlar, “Asla! Gördüğün gibi siyahî de olsa o bizim, görüş ve ilim, İslâm’daki geçmişi cihetiyle en üstün olanımızdır. Bizler siyahî olmayı kötü görmeyiz” dediler. Mukavkıs, Ubade’ye “Yaklaş ey siyahî ve benimle yumuşak konuş, çün-

¹²⁴⁰ Ubade b. Samit, Sahabiyyun Kebir ve Mücahidün Muzaffer, s. 91.

kü senden korktum, şayet sert konuşursan senden fazla korkmaya başlarım” dedi.

Ubade öne çıktı ve “Senin sözünü dinledim. Geride bıraktığım arkadaşlarım içinde bin tanesi benim gibi siyahîdir. Benden daha siyah ve daha korkunçtur. Şayet onları görseydin benden daha çok onlardan korkardın. Ben bu heyete emir tayin edildim. Allah’a hamdolsun ben, karşıma yüz düşman askeri de çıksa heybetimle onları korkuturum. Arkadaşlarım da böyledirler. Bizler ancak Allah yolunda cihadı isteyen, O’nun rızasına tâbi olan kimseleriz. Bizler düşmanlarımızla dünya malı elde etmek için ve mal çoğaltmak için savaşmıyoruz. Kaldı ki Allah (cc) bunu bize helâl kılmıştır, bundan ganimet olarak elde ettiğimiz de bize helâldir. Bizden birinin kantarlar dolusu altını da olsa ya da bir dirhemi bile bulunmasa umurunda bile olmaz. Bizim dünyadan alacağımız şey sadece karnımızı doyurup açlığımızı giderecek olan bir lokma yiyecektir. Bir de üzerimize örteceğimiz elbisedir. Bizden birinin bu kadar dünyalığı olsa bununla iktifa eder. Şayet kantarlar dolusu altını olsa bunu Allah’a ibadet maksadıyla infak eder ve elinde kalanla yetinir. Çünkü dünya nimetleri asıl faydalanılacak nimetler değildir. Dünya rahatlığı insanın arzu edeceği asıl rahatlık değildir. Asıl nimetler ve rahatlık âhirettedir. Rabbimiz bize böyle emretti. Peygamberimiz bunu emretti. İnsanın dünyadan beklentisinin, yiyeceği bir lokma yemek ve giyeceği bir parça elbise dışında bir şey olmamasını tembihledi. İnsanların en büyük arzusunun Allah’ın rızası ve O’nun yolunda cihat olması gerektiğini söyledi.”

Mukavkis bunları işitince çevresinde bulunanlara, “Bu adamın söylediği sözler gibisini daha önce hiç işittiniz mi? Ben onun görüntüsünden korkmuştum. Fakat sözleri görüntüsünden daha korkunç geldi. Bu ve arkadaşları Allah’ın yeryüzünü harap etmeleri için ortaya çıkardığı kimselerdir. Ben bunların hâkimiyetinin tüm yeryüzünü kapsayacağını düşünüyorum” dedi. Mukavkis daha sonra Ubade’ye yönelip,

“Ey adam! Ben senin sözlerini dinledim. Sizler senin söylediğini elde etmiş insanlarsınız. Sizlere karşı Rumlar sayılamayacak derecede büyük ordularla çıktılar. Onlar gayet sert bir topluluk olarak bilinmekte. Onlarla karşılaşan kimsenin mağlup olmaktan başka çaresi yoktur. Sizlerin onlara karşı asla kuvvetli olamayacağınızı, onlara güç yetiremeyeceğinizi bilirdik. Fakat sizler oldukça muhtaç ve sıkıntı içindeyken bizim önümüzde aylarca direndiniz. Bizler sizin içinde bulunduğunuz açlık ve yokluktan dolayı sizlere acıyoruz. Bizler her birinize iki dinar, ko-

mutanmıza da yüz dinar vermekle kendimizi bahtiyar hissedeceğiz. Bu sayede durumunuzu iyileştirmiş olacağız. Bunları bizden alır ve karşı duramayacağınız güçler gelmeden önce ülkenize dönersiniz” şeklindeki sözlerini söyledi.

Bunun üzerine Ubade de şöyle söyledi: “Be adam! Nefsin ve arkadaşların seni gurura itmesin! Senin Rumların sayı ve gücüyle bizi korkutmana gelince, yemin olsun ki bunlar bizi asla korkutamaz. Bizim zorluk içinde olmamız da bizi korkutmamaktadır. Şayet senin dediklerin doğruysa, Allah’a yemin olsun ki benim bunlar karşısında çarpışmaktan başka bir arzum olmaz. Onlara karşı hırsıyla doluyum. İçinde bulunduğumuz durum da yarınki günde Allah’a karşı dile getireceğimiz bir mâzeret olur. Şayet tek fert kalmayıncaya dek hepimiz öldürülürsek bu durumda Allah’ın rızasını ve cennetini elde ederiz. Bunlar bizim için göz aydınlığıdır ve bizim için bundan daha sevimli bir şey yoktur. Bu durumda bizler iki güzel şeyden biriyle karşılaşacağız. Ya size karşı savaş kazanıp dünya ganimeti elde edeceğiz ya da sizler bizi mağlup ettiğinizde bizlerin âhîret ganimetini elde etmesidir. Bunlar ortaya koyacağımız gayretten sonra elde edeceğimiz iki güzelliştir. Allah (cc) bizlere kitabında şunu buyurmuştur: “Nice az sayıda bir birlik Allah’ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir”¹²⁴¹

Bizden hiçbir adam yoktur ki Rabbini sabah-akşam şu duayla çağırmamış olsun: “Ey Allah’ım, bizi şehadetle rızıklandır ve bizi, şehadet olmadan beldelerimize, ailemiz ve çocuklarımıza döndürme!” Bunun dışında herhangi bir arzumuz yoktur. Her birimiz Rabbimiz için çocuklarımıza veda ettik ve arzumuz işte önümüzde durmaktadır. Senin, bizim zorluk ve sıkıntı içinde olduğumuza dair sözlerine gelince, bizler oldukça büyük bir bolluk içindeyiz. Şayet bütün dünya bizim olsa şu an elimizde bulunandan fazlasını istemeyiz. Sen ne istediğine bak! Bunu bize söyle! Sizden kabul edeceğimiz her hangi bir şey yok aramızda. Sizden şu üç şeyden başkasını da kabul etmeyeceğiz: Bunlardan birini seç! Batıla yönelme! Bunu bana komutan söyledi. Bunu Mü’minlerin Emiri emretti. Bunlar Resûlullah (sav)’in ahdidir. Şayet İslâm’ı kabul edersiniz, bu durumda bilin ki, İslâm, Allah’ın ondan başkasını kabul etmeyeceği tek dindir. O, bütün peygamberlerin, nebilerin ve melekelerin dinidir.

Allah (cc) bizlere, bu dine karşı gelenlerle bu dine girinceye dek savaşmamızı emretti. İnsanlar bunu kabul ettikleri takdirde bizim lehimi-

ze olan onların da lehine, bizim aleyhimize olan onların da aleyhine olur. Dinde de kardeşlerimiz olurlar. Şayet sen ve topluluğun bunları kabul ederseniz dünyada ve âhirette saadete erişirsiniz. Bu durumda sizinle savaşmaktan vazgeçeriz ve size karşı savaşmamız ve saldırmamız bize helâl olmaz. Şayet bunu kabul etmezseniz bu durumda cizye verirsiniz. Bunu bir zillet içinde vereceksiniz. Bu durumda istediğimiz şekilde sizinle muamele ederiz ve bunu her yıl vermek zorundasınız. Cizye verdiğiniz takdirde sizi korumak bize aittir. Kanınız, malınız ve topraklarınız koruma altına alınır. Bunları biz yerine getireceğiz, şayet zimmetimiz altına girerseniz. Allah'ın sizin hakkınızda bize vaad ettiğini uygularız. Şayet bundan da kaçınırsanız bu durumda aramızda ancak kılıçlar hüküm verir. Tek fert bile kalmamak üzere sizinle savaşır arzuladığımız şeye erişiriz. İşte bu, Allah'ın bize gönderdiği dindir. Bu konuda O'nunla bizim aramızda çizilen sınırı aşmamıza imkân yoktur. Durumunuzu gözden geçirin!"

Bu sözler üzerine Mukavkıs, "Bu asla olacak şey değildir. Sizler bizi köle etmek istemektesiniz. Bu asla olmaz" dedi. Ubade; "Durum bundan ibarettir, istediğini tercih et!" deyince Mukavkıs; "Sizler bu üç şey dışında başka bir şey kabul etmez misiniz?" diye sorunca Ubade elini kaldırıp, "Hayır" dedi ve "Şu yerin, göğün ve her şeyin Rabbi olan Allah'a yemin olsun ki bu üçü dışında kalan bir husus asla kabul edilecek değildir, dilediğini seç!" şeklindeki sözlerini söyledi.

Mukavkıs, arkadaşlarına dönerek, "Söylenecek söz kalmadı" dedi. Yanındakiler de "Kim bu zilleti kabul eder ki? Onların dinine girme meselesine gelince bu asla olacak şey değildir. Bizler Meryem oğlu İsa'nın dinini asla terk edecek değiliz. Bilmediğimiz bir dine de girecek değiliz. Bizleri köle etme hususuna gelince, bunu da asla kabul etmeyiz. Bunu yapmaktansa ölmek daha iyidir. Bizleri zorda bırakacak bir şeyi de defalarca verecek değiliz. Bir defa vermek bizim için daha kolaydır" dediler.

Mukavkıs, Ubade'ye, "Milletim kabul etmedi. Ne dersin? Artık komutanına dönebilirsin, bir defaya mahsus olmak üzere size mal vereceğiz ve bu durumda çekip gidersiniz" dedi. Ubade ve arkadaşları kalktıklarında Mukavkıs yanındakilere, "Beni dinleyin! Bu üç şeyden birini kabul edin! Allah'a yemin olsun ki bunlara gücünüz yetmez. Şayet itaat etmez de bildiğinizi yaparsanız daha kötü bir durumla karşılaşacaksınız" dedi. Arkadaşları, "Hangi maddeyi kabul etmemizi istersin?" diye sorunca o da şunları söyledi: "Size şunu söylerim: Onların dinine girmeniz ko-

nusunda sizlere bir şey emredecek değilim. Onlarla savaşma konusunda da buna gücünüzün yetmeyeceğini biliyorum. Onların sabrı gibi sabır gösteremezsiniz. O halde üçüncü şıkkı kabul edeceksiniz”

Mukavkıs'ın adamları, “Onlara köle mi olacağız. Asla!” şeklinde cevap verdiler. Bunun üzerine Mukavkıs, “Evet... Kendi topraklarınızda güven içinde yaşayan köleler olacaksınız. Mallarınız, evlatlarınız ve canlarınızın, sizler ölüp de onlara kalmasından ve sizin savaş sonunda onların elinde köle olarak bulunmanızdan ve de onların yaşadıkları belde-lerde köle olarak satılıp her birinizin bir tarafa gönderilmesinden ise bu daha hayırlıdır. Bunu kabul etmezseniz siz de evlatlarınız da helâk olur gidersiniz” dedi. Orada bulunanlar, “Ölüm bize daha kolay gelmektedir” dediler ve Fustad ile Arap yarımadasını birbirine bağlayan köprünün yıkılmasını istediler. Kıptilerin ve Rumların inşa ettiği sarayların da yıkılması emrini verdiler.¹²⁴²

Ubade ve Mukavkıs arasında geçen konuşma, Ubade'nin, düşmanın meramını kavramada ne derecede idrak ve feraset sahibi olduğunu göstermektedir. Onun bu şekilde konuşması olayların neticesini değiştirmede, fakat Ubade kendi düşünce ve fikirlerini gayet açık bir şekilde ortaya koyup hasmının İslâm'a şevk duyması için ne söylemesi gerektiğini unutmamıştır. Görüldüğü üzere Müslümanlar, başka millet ve dinlere kendilerini ifade edip onlar üzerinde güzel etkiler bırakmışlardır. Sulhe yanaşan Mukavkıs üzerinde de aynı etkiyi yapmışlardır.

II. Mısır'ın Fethinde İcra Edilen Harp Sanatları

Amr b. As, Mısır'ın fethinde çok sayıda harp sanatını icra etmiştir. İşte bunlardan bazıları:

Psikolojik Savaş

Mukavkıs kadınlara, Babilyon surları üzerine çıkıp da içerden Müslümanlara karşılık vermelerini, erkeklere de silahlarıyla karşılık vermelerini emredince Amr ona şu haberi gönderdi: “...Sizin ne yaptığınızı gördük. Sizleri sayı çokluğuyla mağlup edecek değiliz. Mülkünüzü ele geçirdik ve olan oldu.” Mukavkıs arkadaşlarına, “Şu topluluk doğru söylüyor. Bunlar İstanbul'a kadar bizi kovalayacaklar. İlk bizleri boyundu-

¹²⁴² En-Nucumu Zahire, I, 10.

ruk altına alacaklar” dedi. Amr, düşmanın savaşıma azmini kırmak ve korkutmak için psikolojik savaş sanatını kullanan komutanlardan biridir. İlk Allah’a güvenir sonra da akıl, fikir ve kılıcını kullanarak tek hedefini gerçekleştirmeye çalışırdı. Onun tek hedefi de savaş sonunda zaferi elde etmektir.¹²⁴³

Pusu Kurma Yöntemi

Amr, Aynu Şems savaşında pusu yöntemlerini de kullanmıştır. Bu yöntemler tam bir başarı elde etme yolunda oldukça fayda sağlamıştır. Pusu birliklerini Nil’in etrafında belirli yerlere yerleştirmiş, bunu en güzel şekilde gerçekleştirmiş, düşmanı meşgul durumdayken kısıvrak yakalayacağı anı belirlemiş, birlikler sağ ve soldan düşmana karşı saldırı düzeni almış, zamanlama en iyi seviye yapılmış ve hangi noktada darbe vurulacağı gayet iyi tespit edilmişti. İşte bu şekilde pusu birlikleri kuran Amr b. As oldukça büyük başarılar elde etmiştir.

Kuşatma Anında Aniden Saldırı Taktiği

Amr bu taktiği de en iyi şekilde kullanmış bunu Babilyon kalesini kuşattığı sırada uygulamıştır. Rumlar bu kalede kendilerinin İslam Ordusunun saldırısından emin zannediyorlardı. Çünkü kaleleri gerçekten de müstahkem idi ve surları kuvvetliydi, ayrıca yanlarında çok sayıda erzak ve savaş aleti de vardı. Bunun yanında kalenin kapılarına büyük payandalar yerleştirip geçilemez hale getirmişler ve hendekler kazımışlardı. İşte tam bu sırada karanlık bir gecede Zübeyr b. Avvam ve bir grup Müslüman asker, surlara tırmanıp tekbirler getirmeye başladılar. Aniden saldırıp düşmana kılıçlarla karşılık verdiler. Kalede bulunanlar hezimete uğradı. Rumlar sulh istemek zorunda kaldılar. Müslümanlar da kaleye girip zafer elde ettiler.¹²⁴⁴

Kaleleri Uzun Müddet Muhasara Altında Tutma Taktiği

Amr b. As, Kiryon ve İskenderiye’nin fethi sırasında uzun soluklu davranmış buraları uzun süre kuşatma altında tutmuştur. Rumların adı

¹²⁴³ Dr. Ahmed Nevfel, el-Harbu’n-Nefsiyye, s. 174.

¹²⁴⁴ el-Fennu’l-Askeri el-İslami, s. 320.

geçen kalelerde iyi bir savunma durumu almış olmaları Amr'ı sadece bir saldırı yapmakla yetinmeye sevk etti. Bu saldırı da başarısızlıkla sonuçlandı. Amr bu işi zamana bırakıp düşman erzakının bitmesini ve sabırlarının kalmamasını beklemeye başladı. Her şey Amr'ın istediği şekilde gitti. Muhasaranın üzerinden on gün kadar bir üre geçtikten sonra Rumlar, İslam Ordusunun hâlâ aynı düşüncede olduklarını gördüklerinden teslim olmaktan başka bir şey yapmadılar. Aynı şey İskenderiye'nin fethinde de oldu. Ancak bu kuşatma üç ay kadar sürdü. Çünkü Rumlar buranın, kendilerinin son kalesi ve son fırsat olduğunu biliyorlardı. İskenderiye düştüğü zaman tüm Mısır ve tüm Afrika bölgesinin düşeceğini kavramışlardı. Durum tam da onların düşündüğü şekilde oldu.¹²⁴⁵

III. Zafer Müjdesinin Mü'minlerin Emiri'ne Ulaştırılması

Amr b. As, zafer müjdesini Muaviye b. Hudeyc'le Ömer (ra)'a ulaştırdı. Muvaiye, Amr'a, "Bir mektup göndermeyecek misin?" diye sorunca Amr şunları söyledi: Mektubu ne yapayım? Sen mesajı ulaştıracak Arap bir adam değil misin? Sen gördüğünü götüreceksin." İskenderiye'nin fethi haberi Ömer (ra)'a ulaşınca hemen secdeye kapandı ve "Allah'a hamdolsun" dedi. Şimdi Muaviye b. Hudeyc'in fetih müjdesine dair Ömer (ra)'a söylediklerini dinleyelim: "Amr b. As beni Ömer (ra)'a gönderdi. Medine'de Mescide gelip de orada oturduğumda bir cariyenin Ömer (ra)'ın evinden çıktığını gördüm. Beni seferden dönmüş halde görünce yanıma gelip, "Sen de kimsin?" diye sorunca ben de "Muaviye b. Hudeyc, Amr b. As'ın elçisiyim" dedim. Sonra dönüp yavaş bir sesle ve üzerine örtüsünü çekerek, "Haydi kalk da Mü'minlerin Emiri'nin yanına gidelim de ona cevap ver! Çünkü seni bekliyor. Onu takip edip Ömer (ra)'a gittim. Yanına girdiğimde elbisesini eline almış olduğunu gördüm. Bir eliyle de kemerini sıkıyordu. Bana, "Ne haber getirdin?" diye sorunca ben "Allah (cc) İskenderiye'nin fethini nasip etti" dedim. Bunun üzerine Mescide çıkıp müezzine namaz için ezan okumasını söyledi. İnsanlar toplandılar. Sonra bana, "Kalk da arkadaşlarına haber ver!" dedi. Ben de kalkıp haber verdim. Ömer (ra) sonra namaz kılıp evine gitti. Kibleye yönelip çokça dua etti. Sonra oturup, "Ey cariyeye yemek yok mu?" diye sordu. Cariye ekmek ve yağ getirdi. Bana "Ye!" dediğinde utanarak

yemeye başladım. Bana “Haydi ye, çünkü yolcunun yemeğe ihtiyacı var. Şayet aç olsaydım seninle yerdim” dedi. Böyle deyince ben de utandım. Bana “Ey Muaviye! Sen mescide geldiğinde ne söyledin?” diye sorunca, “Herhalde Mü'minlerin Emiri kaylule uykusundadır” dedim. Bana, “Sen ne kötü şey söylemişsin, ne de kötü tahminde bulunmuşsun. Şayet gündüz uyursam halkı, eğer geceleyin uyursam kendimi ihmal etmiş olurum. Bu iki durumda nasıl uyuyabilirim ey Muaviye” dedi.¹²⁴⁶

Burada gördüğümüz üzere Mescit, İslâm'ın ilk yıllarında bilgi aktarma hususunda önemli bir işlev görmektedir. Çünkü Müslümanlar ezanla birlikte burada toplanıyorlardı. Bu çağrı önemli bir haberin olduğunu ve bunun Müslümanlara ulaştırılması gerektiğini ifade etmekteydi. Müslümanlar camide toplandıklarında askerî beyanatlar, siyasî ve içtimâî hayata dair haberler ve daha başka hususlar kendilerine iletiliyordu. Bu rivayetten Ömer (ra)'ın hayatına dair bilgiler de elde etmekteyiz. O, Müslümanların halifesidir. Muaviye b. Hudeyce şunları söylerken bunu ifade etmişti: “Şayet gündüz uyursam halkı, eğer geceleyin uyursam kendimi ihmal etmiş olurum. Bu iki durumda nasıl uyuyabilirim ey Muaviye?” Bu sözleriyle Ömer (ra) kendisi ve Müslümanlar hakkında nasıl bir şuur ve kavrayış halinde olduğunu göstermektedir. Şayet bir Müslüman bu her iki hususa da riayet ederse muhsin ve muttakilerden olur.¹²⁴⁷

IV. Ömer (ra)'ın Vefa Konusundaki Büyük Gayreti

İbnü'l-Esir şunu aktarmıştır: Müslümanlar, Bilhib'e ulaştıklarında ele geçirdikleri esirleri Yemen'e gönderdiler. Bu esirlerin sahipleri Amr b. As'a şunu yazdı: “Ben daha önce, sizden daha fazla buğz ettiğim kimsele, İranlılara ve Rumlara, cizye ödüyordum. Şayet esirleri bana iade ederseniz cizyeyi size ödemek isterim.”

Amr bunu Ömer (ra)'a haber verip kendisinden izin bekledi. Müslümanlar harbe son verip Ömer (ra) 'den haber beklediler. Ömer (ra) 'den şu cevap geldi: “Yeminle söylerim ki kararlaştırılmış bir cizye bize, taksim edilen bir ganimetten daha sevimli gelir. Çünkü ganimet dağıtılır ve biter. Esirlere gelince, bunların sahipleri cizye verirse onları eski

¹²⁴⁶ Futuhu Mısır ve'l-Mağrib, s. 105.

¹²⁴⁷ Humeydi, et-Tarihu'l-İslami, XI, 348.

dinleriyle Müslüman olmaları arasında serbest bırak. İslâm'ı seçenler Müslümanlardan kabul edileceklerdir. Kendi eski dinlerine dönerlerse bu sefer onlara cizyeyi şart koş! Diğer bölgelere dağılan esirlere gelince, bunları geri verme imkânımız yoktur." Amr bunu İskenderiye valisine bildirdi. Vali kabul edince, Amr bütün esirleri bir araya getirdi. Ardından Hristiyanları da yanında topladı. Onlara tek tek tercihlerini sordu. İslâm'ı seçenler olunca Müslümanlar tekbir getirdiler. Hristiyanlığı seçenler olduğunda Müslümanlar sıkıldıklarını gösterir gibi ses çıkardılar. Hristiyanlığı seçenlere cizye kondu. Amr bütün esirler bitinceye kadar böyle yaptı.¹²⁴⁸

Bu haberler sahabilerin dünyadan yüz çevirip âhireti tercih ettikleri konusunda en sadık şahitlerdir. En doğru tercih de insanlığın İslâm'la hidayete erdirilmesidir. Esirlerin İslâm'a girmesi Müslümanlara dünyalık bir şey kazandırmaz. Onların kendi dinlerinde kalması dünyevî bir fayda temin eder. Çünkü bu durumda cizye vermek zorundaydılar. İşte burada Ömer (ra)'ın, esirleri Müslüman olma ya da cizye verme arasında serbest bıraktığını görmekteyiz. Bu esasın tatbik edildiği esnada Müslüman olanlar ortaya çıkınca Müslümanlar hep birden fetihlerde getirdikleri tekbirlerden daha canlı bir sesle tekbirler getirdiler. Onlardan bazılarının eski dinlerinde kaldıklarını görünce de aşırı derecede sıkıldılar. Onlar bu esirler hakkında, "Sanki Müslümanlardan bir fert idiler de sonradan Hristiyanlığa geçtiler" şeklinde bir düşünceye kapılıp buna üzül-müşlerdi. Bu haberde aynı zamanda ashabın ne derecede vefakâr davran-dığına şahit olmaktayız. Bunu Ömer (ra)'ın şu sözünden anlamaktayız: "Diğer bölgelere dağılan esirlere gelince bunları geri verme imkânımız yoktur." Bir rivayette de "Güzümüzün yetmediği bir konuda sizinle an-laşma yapmak hoşumuza gitmez" denmiştir. Ömer (ra) düşmana söz vermeden önce vefakâr davranıp davranamayacağı hususunu göz önün-de bulunduruyor. Çünkü vefakâr davranamayacakları bir pozisyona düşmek istememektedir. İşte bu özellik vefanın en yüksek mertebesidir ve zafere götüren bir özelliktir. Bir kişi bir başkasıyla anlaşp da sonra bunu yerine getiremezse bunun için bir mâzeret beyan eder. Kaldı ki Ömer (ra) böyle bir şeyi yerine getirmekten âciz olmadığı halde yine de ihtiyatlı davrandı. Bu da gayet büyük bir tedbir ve tutarlı bir düşüncenin eseridir.

I. Abdullah b. Amr b. As

Amr b. As askerleriyle beraber İskenderiye'ye doğru yol alırken bu esnada yerli halkla Müslümanlar arasında savaşlar meydana geldi. Bu savaşlarda zafer Müslümanlara eşlik etti. Bu savaşlara dair zikretmemiz gereken bir husus da Abdullah b. Amr'ın çeşitli yaralar almış olmasıdır. Kiryon savaşında yaralanınca babasının gönderdiği elçi yanına gelmiş ve yarasının durumunu sormuştu. Abdullah buna cevaben şu beyti okudu:

Derim ki nefisler coştığında sabretmek gerekir
Övenler de yerenler de ne kadar da azdır

Elçi Amr'a gidip Abdullah'ın söylediklerini haber verdi. Amr, "Gerçekten de o benim oğlumdur" dedi. Çünkü onların içinde bulundukları durum sabır ve tahammül göstermeyi gerektiriyordu. Abdullah b. Amr b. As da bunu yaptı. İlim ve ibadetiyle meşhur olan Abdullah, bu hasletlerinin yanında cesaretini de göstermiş ve zorluklara karşı sabretmiştir.

II. Mü'minlerin Emiri İçin Mısır'da İnşa Edilen Ev

Amr b. As, Ömer (ra)'a şu sözleri ulaştırdı: "Bizler bulunduğumuz şehirde caminin yanında büyük bir ev inşa ettik." Bu sözleri haber alan Ömer (ra) "Hicaz'da bulunan bir adamın nasıl oluyor da Mısır'da bir evi bulunuyor?" diye sordu ve orasını Müslümanlar için bir çarşı haline getirmesini emretti.¹²⁴⁹

Bu hadise Ömer (ra)'ın verasına ve zühdüne işaret etmektedir. Toplumun ileri gelenleri ve lider kimseler dünya mal ve metainna değer vermez ve basit görürlerse, başka insanlar bunu basit görmede daha da ön sıralarda yer alırlar.

III. Müslümanların İskenderiye Kütüphanesini Yakma Meselesi

Dr. Abdurrahim Muhammed b. Abdulhamid şunu söylemektedir: Amr b. As'ın İskenderiye kütüphanesini yaktığına dair herhangi bir kay-

¹²⁴⁹ Futuhu Mısır, s. 60.

da rastlamış değiliz. Fakat biz, İbnü'l-Kıfti'nin İbnü'l-İbri'den (685/1286) şu bilgiyi aktardığını görmekteyiz: İskenderiyeli olan Yahya en-Nahvi Müslümanlar arasında meşhur bir şahsiyettir. Amr b. As'ın İskenderiye'yi fethine kadar yaşamıştır. Amr'ın huzuruna girmişti. Amr onun ilmî kişiliğini bildiği için ona ikramda bulundu. Ondan, Arapların daha önce işitmediği bazı felsefi sözler dinledi. İbnü'l-Kıfti'nin (646/1267) bu kıssayı şöyle tamamladığını görmekteyiz: Amr ona “Benden istediğin nedir?” diye sorunca o da “Krallara ait hikmet kitaplarını...elli dört bin yüz yirmi kitaptır...bunları istiyorum” dedi. Amr, Yahya'nın söylediği rakamı çok buldu ve “Bunu ancak Mü'minlerin Emirî'nin izniyle yapabilirim” dedi ve bunu Ömer (ra)'a bildirdi. Ömer (ra) “Bahsettiğin kitaplar eğer Allah'ın kitabına muvafık bilgiler içeriyorsa sorun yok. Kaldı ki Allah'ın kitabı bunlara ihtiyaç bırakmaz. Şayet Allah'ın kitabına muhalif şeyler söylüyorlarsa bunlara ihtiyaç yoktur. Onları yok et!” dedi. Amr da bunları İskenderiye hamamlarına dağıtıp yaktırmaya başladı. O günlerde çok sayıda hamam bulunduğunu hatırlıyorum. Şimdi isimlerini unuttum. Bu kitapların altı ayda tüketildiği zikredilmiştir. Ne garip bir hadise!”¹²⁵⁰

Yakma hadisesi İbnü'l-Kıfti ve İbnü'l-İbri tarafından verilmiştir. Bu konuda Abdullatif el-Bağdadi (649/1231) şunu söylemiştir: “Burası bir ilim merkeziydi ve kral İskender tarafından inşa edilmişti. Bu şehri de o inşa etmişti. Orada Amr b. As'ın Ömer (ra)'ın izniyle yaktığı bir kitap deposu vardı.”¹²⁵¹ Şimdi bu rivayetleri irdelleyecek olursak şunları görürüz:

1. Bu üç rivayet arasında bir alâka bulunmamaktadır. Tarihi açıdan da aralarında bir bağ yoktur ve ayrıca bunu telif edenler bir birine yakın zamanlarda yaşamış kimselerdir.

2. Bu rivayetlerin dayandığı bir sened de yoktur. Bunlar ancak bu insanların ortaya attıkları faraziyelerdir.

3. Bunların yazıldığı dönem Mısır'ın fethedildiği ve Amr'ın yaşadığı dönemden çok uzak bir dönemdir. Bu kadar çelişkiyle dolu bu hadise hakkında şunları söylemek mümkündür:

—İskenderiye kütüphanesinin yakılması meselesini Mısır'ın fethi

¹²⁵⁰ Amr b. As el-Kaid ve's-Siyasi, s. 133.

¹²⁵¹ A.y.

ve tarihine dair eser yazan ve bu kıssayı anlatanlardan çok önceleri yaşamış olan kimseler zikretmemişlerdir.

—Bu hadiseyi ne Taberi ne de Vakıdı zikretmemiştir. İbnü'l-Esir bu hadiseyi doğru bulmamıştır. Bunu İbni Haldun da zikretmemiştir. Hatta İbnü'l-Hakem de dile getirmemiştir. Yakut el-Hamevi İskenderiye'yi tanıtırken bundan bahsetmemiştir.

—Bunu Haçlı savaşları dönemine götürmek mümkündür. Bunu Bağdadi'den hareketle söylüyoruz. Bunu belki de bir baskı sebebiyle ele almış ya da daha sonra onun eserine sokulmuştur.

—Şayet böyle bir kütüphanenin olduğunu düşünürsek bu durumda şunu söylememiz mümkün olur: Muhakkak ki İskenderiye'den ayrılan Rumlar kendi imkânlarıyla bu kütüphaneyi alıp götürdüler. Ya da kendileri bunu yaktılar.

—Amr b. As'ın bunu aylarca süren yakma yerine, kısa bir sürede yok etmek için denize atabilirdi. Ancak bu sahte kıssada kasıt olduğundan bu şekilde telif edilmiştir. Ayrıca şunu söyleyebiliriz: Ömer (ra) ve Amr b. As bu işten beridirler. Fakat insanları onlardan korkutma hayalinde olanlar aslı olmayan bir kıssayı onlara nisbet etme yoluna gitmişlerdir.

IV. Amr b. As'ın Baba Bünyamin'le Buluşması

Tarihçi İbni Abdilhakem şunu söylemiştir: İskenderiye'de Ebu Bünyamin isminde çok kültürlü bir Kıpti vardı. Kıptilerin Romalıların eliyle gerçekleştirdikleri mezhep baskısından dolayı çöllere kaçmıştı. Amr b. As'ın Mısır'a geldiğini duyunca Kıptilere, Rum devletinin ortadan kalkacağını, hâkimiyetlerinin biteceğini ve kendilerinin Amr'la buluşlarını haber salmıştı. Denildiğine göre o sırada Ferma'da bulunan Kıptiler Amr'a hemen yardımcıları oluverdiler.¹²⁵² Kıpti tarihçi Savirs b. Mukni şunu rivayet etmiştir: "O sırada Kıpti liderlerden biri olan Sanityus -ki bu adam Ebu Bünyamin'in saklandığı sırada kilise işlerini yürütmekten sorumluydu- Amr'a Patrik Ebu Bünyamin'in yerini zikretmiş, onun Rumlardan korktuğu için kaçtığını haber vermişti. Bunun üzerine Amr b. As, Mısır'daki valilerine bir mektup yazıp Kıpti Hristiyan Patrik Ebu Bünyamin'in yerini söylemiş ve Allah için ona selâmet, güven ve ahd verdiğini

¹²⁵² Futuhu Mısır, s. 73.

yazmıştı. Ona “Güven ve huzur içinde gel ve halkının siyasî ve sivil hayatını tanzim et” haberini gönderdi. Ebu Bünyamin bunları duyunca on üç yıllık bir gizlenme döneminden sonra büyük bir sevinç içinde İskenderiye’ye döndü. Halkın, onun gelişiyle çok sevindiği haberi etrafa yayılınca Amr gelişinden haberdar oldu ve onun izzet ve ikram içinde yanına getirilmesini söyledi. Amr onu görünce ona ikramda bulunup arkadaşlarına şunu söyledi: “Şu ana kadar ele geçirdiğimiz yerlerde bu derecede güzel görünümlü bir adama rastlamış değilim.” Ebu Bünyamin hakikaten güzel görünümlü, vakar ve sükûnet içinde güzellekle konuşan biriymiş. Amr ona dönüp şunları söylemiş: “Bütün çevrene ve adamlarına bak, ilgilen ve işlerini düzenle!” Ebu Bünyamin oradan izzet ve ikramla ayrıldı. Üstad Şarkavi, bu buluşmaya dair şunları söylemiştir: “Amr, onu kendisine yaklaştırmış ve neticede onun en yakın dostlarından biri olmuştur.” Arap fatihler Mısır’a huzur içinde yerleştiler. Valileri Amr b. As Fustat’ta kıldığı ilk Cuma namazında onlara şöyle hitab etti: “Komşularınız olan Kıptilerle ilgilenin, çünkü onlar sizin zimmetinizdedirler ve sizinle yakınlıkları var. Onlara saldırmaktan uzak durun, affedin ve gözlerinizi üzerlerinden çekin!”¹²⁵³

HZ.ÖMER DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞEN FETİHLERDEN ÇIKARILAN DERSLER VE İBRETLER

I. İslâmî Fetihlerin Yapısı

Bazı Hristiyan tarihçiler ve doğubilimciler, Râşid Halifeler döneminde meydana gelen fetihleri kötü göstermek istemişlerdir. Bu fetihlerin dini olduğunu iddia edip şunu söylemişlerdir: “Şüphesiz ki Müslümanlar akide sahibi kimselerdir fakat kör bir taassuba yeltenmişlerdir. İnsanlara kendi ilkelerini baskı ve zorlamayla kabul ettirmişlerdir. Bunu kan dökmeye kadar götürmüşlerdir. Bunlar bir ellerinde Kur'an'ı taşırlarken diğer ellerinde kılıç olmuştur.”¹²⁵⁴

Bu konu üzerinde yoğunlaşanlar Sedio, More ve Neighbor isimli müsteşriklerdir. Neighbor şunu söylemiştir: İslâm'ın devam etmesi için şunu yapmak bir zaruret haline gelmişti: Düşmanlık projesini devam ettirmek ve İslâm'a girmelerini istediği kimselere karşı kılıç kullanmak. Ya da en azından hâkimiyetini dünyaya yaymak için böyle bir yola başvurmak. Çünkü hiçbir din yoktur ki hayatının bir merhalesinde de olsa kendisine tâbi olanları savaşa götürmemiş olsun. İslâm için de böyle olmuştur.

Fakat Müslümanlara dair ortaya atılan iddia onların kendi dâvetlerini kuvvet zoruyla gerçekleştirdikleridir. Onlar başkalarına göre daha da düşmanca bir tavır sergilemişlerdir. Bu iddiayı tamamen red ve inkâr etmekten başka çare yoktur.¹²⁵⁵ Bazı doğubilimciler bu suçlamalara karşılık vermiş ve İslâmî fetihleri yüce bir ahlâk ve erdemin eseri olarak tav-

¹²⁵⁴ Sidyu, Tarihu'l-Arabi'l-Am, s. 133.

¹²⁵⁵ Müslümanların ve Hristiyanların Bakışı Arasında Mısır'ın Fethi, s. 126.

sif etmişlerdir. İşte Von Kremer şunu söylüyor: “Müslüman Araplar savaşlarda yüce bir ahlâkı temsil ediyorlardı. Peygamber¹²⁵⁶ onlara, rahiplerin, kadın ve çocukların, savaştan uzak duranların öldürülmesini haram kılmıştı. Aynı şekilde tarlaların çiğnenmesini, ağaçların yakılmasını da yasaklamıştı. Müslümanlar yaptıkları savaşlarda bu emirlere sıkı bir şekilde sarıldılar. Dokunulması yasaklanmış olan her şeyden uzak durdular. Ekili arazilere zarar vermediler. Rumlar zehirli oklarla saldırdıkları halde Müslümanlar bu şekilde bir karşılık verme yoluna gitmediler. Rum askerler geliş-gidişlerinde köyleri yağmalayıp ateşe verirlerdi.

Fakat Müslümanlar yüce bir ahlâkî örneklik sergileyip bu tür davranışlara gitmediler.”¹²⁵⁷ Rozental ise şunları söylemiştir: İslâm medeniyeti gittikçe genişledi. Bu genişleme akideye dâvet eden bir genişleme ya da fikri hareketleri münakaşa etme konusunda bir hareket değildi. Bütün bunların üstünde İslâm, dil ve geleneklerin önünde duran bütün engelleri kaldırmış, eşitlik ve özgür bir ruhla yarışma esası üzerine kurulmuş yeni bir fikrî hayatın devreye girmesi için bütün halk ve medeniyetlere ender rastlanan bir fırsatı sunmuştu.¹²⁵⁸

Tarihi hakikatler göstermektedir ki Müslümanlar, İslâm’a girmeleri için hiçbir kimseyi zorlamamışlardır. Çünkü onlar Allah’ın şu sözüne sınımsız yapışmışlardı: *“Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğutu reddedip Allah’a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah iştir ve bilir.”*¹²⁵⁹

Halkların İslâm’a girmeleri hususunsa gelince, bu da onların İslâm’da kendilerini bulmalarından kaynaklanıyordu. Bu da büyük bir nimettir. Ne zamanki Müslümanlarla irtibata geçip de onların İslâmî ahlâklarından etkilendiler, İslâm’ın ahkâm ve emirlerine sarıldılar, onun yasakladıklardan kaçındılarsa, ilmi bir metotla dâvette bulunan ve İslâm’ın komutanlığını yapanlarla ve ordularıyla temasa geçtilerse, işte o anda dünya tarihinin de bildiği o yüce mertebelere ulaşılar. Halifeler ve komutanlar, ordularına Allah’tan yardım istemeyi, takvayı, âhireti dünyaya tercih etmeyi, cihadda ihlâslı olmayı, çalışmada Allah’ın iradesine boyun eğmeyi ve günahlardan uzak durmayı tavsiye ederlerdi. Onlar fert ve milletlerin, kulların kulluğundan kurtarılıp kulların Rabbi olan Al-

1256 Resûlullah (s.a.v.) bunu kendi görüşüyle yapmıyor, ilahi bir vahye dayanıyordu.

1257 Enver Cundi, el-İslam ve Hareketu’t-Tarih, s. 83.

1258 Ilmu’t-Tarih inde’l-Müslimin, s. 46.

1259 Bakara, 2/256.

lah'a kul olmaları için harekete geçtiler ve bunu aşırı bir şekilde arzular-
dılar. Onların dünyanın darlığından âhiretin genişliğine kavuşmaları
için seferber oldular. Cihad hareketinde komutanlar ilk darbeleri yiyen
kimselerin başında geliyordu. Emniyet sağlandığı anda ve savaştan dö-
nüş sırasında komutanlar ordunun gerisinde yer alırlardı. Askerlerine
merhamet gösterir, onlara eziyet verecek olan şeyleri bertaraf eder ve za-
yıf olanlara yardım ederlerdi. Komutanlar her şeyden önce birer dâvet-
çiydiler. Tamamen İslâmî savaş taktiklerini uyguladılar. Hakikat şudur
ki Müslümanlar, sadece Allah yolunda cihada sarıldılar. Diğer ülkelerin
yaptığı tarzda savaşlara girmediler.

II. Ömer (ra)'ın Komutan Seçiminde Benimsediği Yol

Ömer (ra)'ın komutan seçiminde belirgin bir yolu vardı. Bu konuda
bazı özellikler ve şartlar ortaya koymuştu. İşte bu şartlar şu şekildeydi:

1. Komutanın Muttaki, Vera Sahibi ve İslâm'ın Ahkâmın Bilen Biri Olması Gerekirdi:

Ömer (ra) şunu söyler ve tekrarlardı: Kim bilerek bir faciri tayin
ederse o da onun gibi facir olur. Said b. Amir'i Şam'ın belli bir bölgesine
vali olarak tayin etmek istediğinde Said bundan kaçındı. Bunun üzerine
Ömer (ra), "Asla bu işten uzak duramazsın! Nefsimi elinde bulunduran
Allah'a yemin olsun ki, sizler bu işi bana yükleyip de evinizde oturamaz-
sınız" dedi.¹²⁶⁰

2. Komutanın teenniyle hareket eden biri olarak meşhur olması

Ömer (ra) Ebu Ubeyde (ra) es-Sekafi'yi komutan olarak tayin edin-
ce ona, "Beni, Süleyt'i komutan olarak tayin etmekten alı koyan tek şey,
savaş için âni hareket etmesidir. Savaşa hemen gitmek insanı açık şekil-
de kayba götürür. Lakin savaş beklemek iyi olur" dedi.¹²⁶¹

¹²⁶⁰ Mevsuatu Fıkhu Ömer, s. 100.

¹²⁶¹ Taberi, Tarih, IV, 266.

3. Cüretli, Yiğit ve İyi Silah Kullanan Biri Olması Gerekir

Ömer (ra) Nihavend'de orduya bir komutan tayin etmek istediğinde insanlarla istişare etti. İnsanlar o esnada şunu söyledi: "Ey Mü'minlerin Emiri! Sen Irak halkını ve sana gelmiş olan askerlerini daha iyi tanıyor sun. Onlarla konuştun da." Ömer (ra) ise, "Allah'a yemin olsun ki onların başına mızrağı keskin bir adamı tayin etmek istiyorum. Yarınki günde bu adam düşmanla karşılaşacak" dedi. Ona, bunun kim olduğunu sorduklarında "Nûman b. Mukarrin'dir" dedi. İnsanlar da uygun olduğunu söylediler.¹²⁶²

4. Tecrübeli, Dâhi ve Keskin Bir Kavrayışa Sahip Olması Gerekir

Ömer (ra) şöyle demiştir: "Benim sizleri tehlikelere atmamam ve sizleri gittiğiniz sınır şehirlerinde sıkışmış halde bırakmamam gerekir." Amr b. As, fetih için ordusuyla birlikte Ecnadeyn mevkiine geldiklerinde karşılarında Rumların Ertabun adlı komutanı vardı ve o, Rumların en dâhisi, en uzak görüşlüsü ve en sert darbeleri vuranıydı. Ertabun, İliya ve Remle'ye büyük bir ordu yerleştirmişti. Amr bu durumu Ömer (ra)'a haber verdi. Ömer (ra) gönderdiği mektubunda Rumların Ertabun'una karşı Arapların Ertabun'unu çıkardığını söylüyor, sonucun nasıl biteceğini görmek için beklemelerini ifade ediyordu. Amr, saldırıya geçmek ve zafer elde etmek maksadıyla Ertabun ve ordusu hakkında mâlumat almak istediğinde hikmete dayalı projesini ortaya koydu. Amr, Rum komutanının bulunduğu kışlaya girmişti. Onu ölümden ancak Allah kurtardı. Amr, Rum komutanı Ertabun'a tuzak kurmuştu. Bu haber Ömer (ra)'a ulaşınca "Amr onu mağlup etti. Bravo Amr'a!" demişti¹²⁶³

5. Komutanın Savaşta Anlayan Kabiliyetli ve Becerikli Biri Olması Gerekir

Muğni adlı eserin sahibi İbni Kudame el-Hanbelî savaş komutanı hakkında şunu söylemiştir: ...Harb sanatına dair bilgi ve görüş sahibi, düşmana tuzaklar kurabilecek yetenekte ve Müslümanlar nezdinde güvenilir, yumuşak biri olması gerekir.¹²⁶⁴ Bu yüzdendir ki Ömer (ra)

¹²⁶² Taberi, Tarih, V, 109.

¹²⁶³ Taberi, Tarih, IV, 432.

¹²⁶⁴ İbn Kudame, el-Muğni, VIII, 352.

Irak'taki savaş için Müslümanlarla istişaresinden sonra Sa'd b. Ebi Vakkas'ı komutan olarak seçti.

6. Çalışmayı seviyor olması

Ömer (ra)'ın komutan tayin ederken göz önünde bulundurduğu esaslardan biri de çalışmayı sevmeyen kimseleri bu işe atamamaktı. Ancak bu konuda zorda kaldığında vazife, sırf en iyi şekilde gerçekleşsin diye atama yoluna giderdi. Ömer (ra) insanlara çağrıda bulunup Irak ve İran yönünde savaşa çağrıda bulunmuştu. Fakat çağrısına kimse cevap vermemişti. İkinci günde de aynı çağrıyı yapınca yine kimse çıkmadı. Üçüncü günde de aynısı oldu. Dördüncü güne girildiğinde bu çağrıya ilk karşılık veren Ebu Ubeyd b. Mes'ud es-Sekafi oldu. Sonra insanlar peş peşe gelmeye başladılar. Ömer (ra) onların başına Ebu Ubeyd'i tayin etti. Bu işe yatkın biriydi fakat sahabi değildi. Ömer (ra)'a "Neden başlarına sahabi olan birini tayin etmedin?" diye sorduklarında şu cevabı verdi: "Ben ancak bu işe icabet edeni başa tayin ediyorum" dedi.¹²⁶⁵ Bütün sayılan bu özellikler Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebu Ubeyde b. Cerrah, Amr b. As ve diğer komutanlarda belirgin haldeydi.

III. Ömer (ra)'ın Gönderdiği Mektuplarda Allah'ın, Komutanın ve Askerlerin Hakkı

Allah'ın Hakkı

Ömer (ra) gönderdiği mektuplarla komutan ve askerlerine Allah'ın hakkına sıkı bir şekilde riayet etmelerini tavsiye eder ve onları bu konuda yönlendirirdi. İşte bunlardan bazıları:

1. Düşmana Karşı Sabırlı Olmak

Allah (cc) şöyle buyurmuştur: "*Ey iman edenler! Sabredin; (düşman karşısında) sebat gösterin!*"¹²⁶⁶ Ömer (ra) Sa'd b. Ebi Vakkas'ı Irak'a gönderirken sabır konusunda şunları söylemişti: "Bil ki her duruma uygun bir hazırlık vardır. Hayra hazırlık da sabırla olur. Sana isabet eden şeye karşı sabırlı olman seni Allah'a karşı haşyet içinde olmaya götürür." Ay-

¹²⁶⁵ El-Bidaye, VII, 26.

¹²⁶⁶ Âl-i İmran, 3/200.

nı şekilde Şam'da bulunan Ebu Ubeyde b. Cerrah içinse şunları söylemişti: "Allah (cc) bir topluluğu sabırlarından dolayı övmüş ve şöyle buyurmuştur: "Nice peygamberler vardı ki, beraberinde birçok Allah erleri bulunduğu halde savaştılar da, bunlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever. Onların sözleri, sadece şöyle demekten ibaretti: Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla; ayaklarımızı (yolunda) sabit kıl; kâfirler topluluğuna karşı bizi muzaffer kıl! Allah da onlara dünya nimetini ve (daha da önemlisi,) âhiret sevabının güzelliğini verdi. Allah, iyi davrananları sever."¹²⁶⁷ Dünyadaki sevap, ganimet ve zaferdir. Âhiret sevabı ise mağfiret ve cennettir. Bu mektubumu insanlara oku ve Allah yolunda savaşmalarını ve sabretmelerini söyle! Böle yapsınlar ki Allah (cc) onlara dünya ve âhiret sevabını versin.¹²⁶⁸

2. Allah'ın Dinine Yardım Etmek Maksadıyla Savaşmaları

Ömer (ra) Resûlullah (sav)'in şu sözüne dikkat çekmişti: "Kim Allah'ın sözünün yüce olması için savaşırsa o Allah yolundadır."¹²⁶⁹ Onun hayatına, tavsiyelerine ve mektuplarına baktığımızda hep bu esası göz önünde bulundurduğunu görürüz.

3. Emanetin Korunması

Allah (cc) şöyle buyurmuştur: "Bir peygambere, emanete hıyanet etmesi yaraşmaz. Kim emanete (devlet malına) hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir. Sonra herke-se -asla haksızlığa uğratılmaksızın-kazandığı tastamam verilir."¹²⁷⁰ Ömer (ra)'ın komutan ve askerline hıyanette bulunmamaları konusunda yaptıkları tavsiyeler vardı. Meselâ "Düşmanla karşılaştığınızda kaçmayın! Ganimet elde ettiğiniz zaman hıyanet etmeyin!" diyordu.

Komutanın Hakkı

Ömer (ra) yazdığı mektuplarında ve yaptığı yönlendirmelerinde komutanın hakkını şu şekilde açıklamıştı:

¹²⁶⁷ Âl-i İmran, 3/146-8.

¹²⁶⁸ Tarihu Futuhi's-Şam, s. 183.

¹²⁶⁹ Buhari No: 2655.

¹²⁷⁰ Âl-i İmran, 3/161.

1. Ona Tam Bir İtaat Göstermek

Ömer (ra) Ebu Ubeyd es-Sekafi'yi bir ordunun başında Irak'a gönderirken yanına Seleme b. Eslem el-Hazreci ve Süleyt b. Kays el-Ensari'yi vermiş, Ebu Ubeyd'e her ikisi olmadan bir işe girişmemesini söylemişti. Her ikisinin Bedir ehlinden olduğunu bildirmişti. Süleyt, Ebu Ubeyd'e İranlılarla yaptığı köprü savaşında köprüyü geçmemesini, düşmanın olduğu tarafa gitmemesini söylediye de Ebu Ubeyd onu dinlemedi. Neticede bu durum İslam ordusunu hezimeteye götürdü. Süleyt daha sonra şunu söylemiştir: "Şayet itaatsizliği kötü görmemiş olsaydım insanları yanıma alırdım. Fakat dinliyor itaat ediyorum. Yanlış da yapsan Ömer (ra) beni sana ortak kılmıştır."¹²⁷¹

2. İşlerini Komutana Havale Etmeleri

Allah (cc) şöyle buyurmuştur: "Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar; hâlbuki onu, Resûl'e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Allah'ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz."¹²⁷²

Allah (cc) tebaanın işini idarecilere tevdi etmiştir. Bunu idarecinin ilim ve görüş sahibi olmasından dolayı yapmıştır. Şayet idarecinin bilmediği bir hususun farkına varırlarsa bunu ona izah ederler. Bu yüzden sırf doğru bulunsun diye istişareye teşvik edilmiştir.¹²⁷³ Ömer (ra) ordu için bir komutan tayin ederdi ki insanlar işlerini ona götürsünler, onun görüşüne başvursunlar ve işlerinde onu vekil tayin etsinler. Bu şekilde görüş ayrılığı olmayacaktı. Ömer (ra) İslâm ordularını Nihavend'e gönderdiği sene orada toplanmalarını emretti. Burada içinde Abdullah b. Ömer b. el-Hattab'ın da bulunduğu, Muhacir ve Ensar'dan oluşan ve Medine-i Münevvere'den gelen bir ordu, Basra'dan gelip de başında Ebu Musa el-Eş'ari'nin bulunan ikinci bir ordu ve Kûfe'den gelip de başında Huzeyfe b. Yeman gibi komutanların bulunduğu daha başka ordular vardı. Bunlar bir araya gelince Ömer (ra) onlara, "Bir araya geldiğinizde komutanınız Nûman b. Mukarrin'dir" haberini gönderdi.¹²⁷⁴

¹²⁷¹ Murucu'z-Zeheb, II, 315.

¹²⁷² Nisâ, 4/83.

¹²⁷³ Ahkam-ı Sultaniye, s. 48.

¹²⁷⁴ el-Idaretu'l-Askeriyye, I, 100.

3. Emirlerine Sarılmada Acele Etmek

Ömer (ra)'ın halifeliği sırasında ilk yaptığı iş insanları İranlılara karşı savaşa çağırmak oldu. Onları üç gün boyunca bu işe çağırdı, fakat buna icabet eden olmadı. Dördüncü günde bu çağrıya cevap veren ilk kimse Ebu Ubeyd b. Mes'ud es-Sekafi oldu. Sahabiler bulunduğu halde Ömer (ra) onu komutan tayin etti. Çünkü çağrıya cevap vermede herkesten önce davranmıştı. Ömer (ra), Utbe b. Gazvan'ı Basra'ya tayin edince ona nasihatte bulunmuş ve şunu hatırlatmıştı: "Tayin edildiğin iş konusunda Allah'tan kork! Kardeşlerinin sana karşı kötü davranmasına yol açacak olan kibirden kendini muhafaza et! Sen Resûlullah (sav)'e sahâbi oldun ve onun sayesinde zilletten kurtulup izzete kavuştun. Onun sayesinde zayıflıktan kurtulup güce kavuştun. Hatta hüküm veren ve itaat edilen bir vali oldun. Sen konuştuğunda itaat edileceksin. Emir verdiğinde emrin dinlenecektir. Şayet böbürlenmezsen bu ne güzel bir nimettir."¹²⁷⁵

4. Ganimetin Taksimi Konusunda Onunla Çekişmemek

Ömer (ra) ganimetin taksimi konusunda şunu söylemiştir: "Allah'ım, seni şehir valilerine şahit tutuyorum. Muhakkak ki onları insanlara dinlerini, peygamberlerinin sünnetini öğretsinler, ganimetlerini taksim etsinler ve onlara âdil davransınlar diye gönderiyorum. Kim bir sorunla karşılaşırsa onu bana getirsin!"¹²⁷⁶ Übülle'nin fethinde böyle bir durumla karşılaşıldı. Ganimetlerin taksimi sırasına bir askerin payına bakır bir eşya düşmüştü. Ganimet eline geçince onun altından bir eşya olduğunu gördü. Askerler bunu ordu komutanına şikâyet ettiler. Komutan bu konuda zorlanınca meseleyi Ömer (ra)'a devretti. Ömer (ra) 'den şöyle bir cevap geldi: "Ona yemin içir! Şayet eline geçtikten sonra altın olduğunu anladığını söyler ve buna dair yemin ederse ganimeti ona bırak! Şayet yeminden kaçınırsa onu al ve Müslümanlar arasında taksim et!" Adam yemin içince ganimet ona verildi.¹²⁷⁷ Celula savaşından sonra ganimetler toplanınca Cerir b. Abdullah el-Beceli ganimetlerin dörtte birinin kendisinin ve kabilesinin olması gerektiğini söyledi. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) bunu Ömer (ra)'a bildirdi. Ömer (ra) "Cerir doğru söyle-

¹²⁷⁵ A.y.

¹²⁷⁶ Ebu Yusuf, Harac, s. 50.

¹²⁷⁷ Menakıbu Emiru'l-Mü'minin, s. 128.

mektedir. Ona şunu söyle: Şayet o ve kavmi kalpleri İslâm'a ısındırılmak için bunu istiyorlarsa bunu ver! Yok eğer Allah ve dini için savaşmışlar ve O'nun katındakini temenni etmişlerse onlar Müslümanlardandır. Müslümanların lehine ve aleyhine olanlar, onlar için de geçerlidir." dedi. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) mektubu alınca bunu Cerir'e bildirdi. Cerir "Mü'minlerin Emiri doğru söyledi. Bizim dörtte birine ihtiyacımız yok. Çünkü biz Müslümanlardanız" dedi.¹²⁷⁸

Askerlerin Hakkı

Ömer (ra) yazdığı mektuplarında ve yaptığı yönlendirmelerinde askerlerin hakkını şu şekilde açıklamıştı:

1. Hallerinden Haberdar Olunması

Ömer (ra)'ın orduları hakkında ne düşündüğü konusunda şu rivayet aktarılmıştır: "Ben namazdayken ordularımı hazırlıyorum." Çünkü Ömer (ra) cihadla emr olunmuştu. O Mü'minlerin Emiri'ydi. O cihad emiriydi. Bu yüzden düşmanla karşılaşma anlarında korku namazı da kılmıştır. Ömer (ra), sancaklar açılıp da ordular cihad için seferber olduğunda orduyu teftiş eder ve tavsiyelerde bulunurdu. Onlara şunu söylerdi: "Kemerlerinizi bağlayın, zırhlarınızı giyinin! Ayakkabılarınızı bağlayın! Birbirinize karşı sevecen durun! Kin ve nefreti bir tarafa atın! Atlarınıza binin! Araplara yakışır şekilde hareket edin! Bolluk içinde yüzmekten ve süs kullanmaktan sakının! Yaylarınız gerilmiş olduğu müddetçe sizlere kimse güç yetiremeyecektir."¹²⁷⁹ Bu ifadeler, Ömer (ra)'ın savaşa hazırlık, gücün ortaya çıkarılması, komutanlarını saf halinde savaşıma yöneltmesi, askerini kontrol etmesi ve gerek savaş anında gerekse savaşa hazırlık sırasında düşmana karşı çıkarılacak kuvvetin gözler önüne serilmesi konusunda onun gayretini açıklamaktadır. Amr b. As Mısır'da bir Cuma gününde orduya hitap edip bineklerinin besili halde olması yönünde teşvikte bulunuyordu. Bunu yapmadıkları takdirde teftiş gününde paylarına düşen erzakı düşüreceğini söylüyordu. Onlara "Ben, kendisi gayet iyi beslenip de atı zayıf düşmüş birini görmek istemiyorum. Haberiniz olsun ki ben atlara da insanlara baktığım gibi baka-

¹²⁷⁸ el-Idaretu'l-Askeriye, I, 121.

¹²⁷⁹ Nihayetü'l-Ereb, VI, 168.

¹²⁸⁰ Futuhu Mısır, s. 141.

cağım. Kimin atı zayıf düşmüşse bilsin ki onun erzakı kısılacaktır.”¹²⁸⁰ Ömer (ra), Şam’a geldiği sırada Muaviye’nin şişmanladığını ve üzerinde süsler görünce “Kisralaşmak mı istiyorsun ey Muaviye?” diye sorunca Muaviye “Ey Mü’minlerin Emiri! Biz düşmana yakın bölgede yaşıyoruz. Bizim savaş aletleriyle süslü olmamız gerekir. Cihad bizim için bir zorunluluktur” dedi. Ömer (ra) bu duruma ses çıkarmadı. Çünkü bundaki maksadın hak ve din uğruna olduğunu anlamıştı.

2. Hareket Esnasında Askere Yumuşak Davranmak

Ömer (ra) Sa’d b. Ebi Vakkas’a şunları yazmıştı: Yolculukları sırasında Müslümanlara yumuşak davran! Yolculukta onlara zorluk verme! Kendilerine rahatlık verecek bir yerden onları mahrum bırakma! Çünkü düşmanla karşılaştıkları sırada kendilerini güçlü hissetmeleri gerekir. Çünkü onlar belli bir yerde bekleyen bir düşmana karşı gitmektedirler. Her Cuma gününde onları bir gün bir gece olmak üzere dinlendir. Böylece zinde kalıp silahlarını ve yiyeceklerini gözden geçirsinler. Orduyu istirahat esnasında, kendileriyle sulh yaptığınız köylerden uzak tut!”¹²⁸¹ Halife Ömer (ra) Şam’a yardım birlikleri gönderdiği sırada askerler içinde zayıf olanları toplayıp yanlarına gıda verip başlarına da Said b. Amir’i tayin etti. Ordu hareket edeceği sırada, “Yavaş ol da sana bir şeyler söyleyeyim” deyip orduyla bir müddet yürüdü ve “Ey Said! Seni bu ordunun başına tayin ettim. Sen bunlar arasında ancak takva ile en hayırlı biri olabilirsin. Yolculuk sırasında onlara karşı gücün yettiği kadar yumuşak davran! Haysiyetlerine dokunacak herhangi bir şey söyleme! Küçüklerini sakın hakir görme! Güçlü olanlarını da sakın üstün görme! Başkasına uyma! Onları zorluk veren sarp yollardan götürme! Kolay olanı seç! Yollarda yatmalarına izin verme! Benim için seni ve beraberinde bulunan Müslümanları gözetleyen Allah’tır” sözlerini söyledi.¹²⁸²

3. Hareket Etmeden Önce Onlarla Musafaha Etmek

Ömer (ra) ordu hareket etmeden önce onlarla musafaha eder, güzel ahlâka ve erdemli davranışlara dair tavsiyelerde bulunurdu. Sa’d b. Ebi Vakkas’a, düşman tarafı sulh istediğinde vefakâr davranmasını, gaddar-

¹²⁸¹ Nihayetü'l-Ereb, VI, 169.

¹²⁸² Ezdi, Tarihu Futuhi's-Şam, s. 186.

lık yapmamasını, yapıldığı takdirde bunun insanı helâke götüreceğini, kendisini zayıf, düşman tarafını ise kuvvetlendireceğini söyleyip bundan sakınmasını söyledi. Buna uyduğu takdirde Müslümanların güçleneceğini karşı tarafın ise zayıf düşeceğini belitti.

4. Savaş Sırasında, Başarısızlığa Sebep Olmasın Diye Askerle Zıtlaşmamak ve Onlara Karşı Gelmemek

Ömer (ra)'ın vali ve komutanlarına bu konudaki tavsiyeleri şu şekildeydi: "Düşmanla karşı karşıya olunduğu sırada hiçbir komutan, askere had cezası uygulamayacaktır. Bunu da ceza verdiği asker, kızıp da düşman tarafına geçmesin diye yapmayacaktır." Ömer (ra) Selman b. Rebia el-Bahili'yi bir orduyla beraber ve yanına Amr b. Ma'dikerb ve Tuleyha b. Huveylid el-Esed'i vererek gönderdiği sırada, Amr b. Ma'dikerb ve Selman b. Rebia arasında bazı sorunlar çıktı. Bunu Ömer (ra)'a bildirdiklerinde Ömer (ra) onlara şu haberi gönderdi: "Evet...Senin Amr'a yaptığını haber aldım ve sen bununla iyi bir şey yapmamışsın. Güzel bir davranış işlememişsin. Savaş esnasında Amr'ı da Tuleyha'yı da yanında tut ve değer ver kendilerine. Onları kendine yaklaştır! Çünkü onlar tecrübeli kimselerdir. Onları dinle! Çünkü savaş konusunda bilgi ve tecrübe sahibidirler. Şayet Müslümanların olduğu beldeye ulaşırsan onlara normal şekilde davran ve vereceğin hüküm konusunda Kur'an ve fikhî bilgisiyle tanınan kimselere müracaat et!"¹²⁸³ Amr b. Ma'dikerb'e de şunları yazdı: "Senin kendi komutanına karşı yaptığın karalama ve yergi bana ulaştı. Senin 'ısrarcı' adında bir kılıcın, benim ise 'keskin' adında bir kılıcım var. Allah'a yemin olsun ki, bu kılıcı senin başına vurur ve onu ikiye ayırmadıkça da kaldırmam." Bu mektup Amr'a ulaşınca, "Valahi isterse bunu yapar" dedi. Burada verdiğimiz iki rivayete baktığımızda Ömer (ra)'ın, komutanların savaş sırasında nasıl davranması gerektiğine dair anlayışını kavramış oluruz. Buna göre Ömer (ra) özellikle savaş sırasında askerlerin kalplerinin birbirine ısındırılmasını, komutanın bilgi ve tecrübeli askerlerle istişare edip onlara değer vermesini istemektedir. Bu durum, Müslümanlar kışlaya döndüklerinde komutanlar askerleriyle ilgi ve alâkayı keseceklerdir anlamına da gelmez.

İyaz b. Ganem'in komutasında gerçekleşen Ruha'nın fethi sırasında yanına, Şam'dan Büsr b. Ebu Ertat komutasında bir yardım birliği geldi. Ömer (ra) bu orduyu Yezid b. Ebi Süfyan'ın eliyle buraya göndermişti.

¹²⁸³ Askeri, el-Evail, II, 45.

Düşman topraklarında bulundukları bir anda Büsr'le İyaz arasında ihtilâf çıktı. İyaz yardıma ihtiyacı olmadığını belirtip onu Şam'a geri göndermek istedi. Bunu haber alan Ömer (ra) yardım birliğini neden geri çevirdiğini kendisine bildirmesini istedi. Ömer (ra) mektubunda onun destek içi geldiğini, kendilerinin düşmana yardım birliklerinin peş peşe geldiği düşüncesini vermek istediklerini belirtti. Düşmanın bu şekilde korkacağını ve itaat için kendilerine geleceklerini ifade ediyordu. İyaz b. Ganem cevabında, "Ben bir inatçılıktan endişe ettim ve bunun askerler arasında morallerin bozulmasına sebep olmasından çekindim. Desteğe ihtiyacım olmadığını anladığımdan da ondan özür dileyip geri gönderdim. Sebep bundan başka bir şey değildir" dedi. Ömer (ra) onun doğru davrandığını anlayınca özellikle de düşman karşısında bulundukları bir anda ona dua edip düşmana karşı başarılı olmalarını temenni etti.¹²⁸⁴

5. Düşmanı Zafere Götürecek Bir Dikkatsizlikten

Kendilerini Korumak

Ömer (ra) askerlerin korunup himaye edilmesi konusuna önem verirdi. Bu yüzden komutanlarından, düşmana karşı dikkatli olmalarını, onlara gafil halde yakalanmamalarını, sefer ve mola anlarında nöbete önem vermelerini istemiştir. Bu konuda Sa'd b. Ebi Vakkas'a şunu söylemiştir: "Askeri muhafaza etmeye ve kollamaya önem ver ve gücünün bitip tükenmemesi konusunda teyakkuzda ol! Şayet aranızda herhangi bir sulh bulunmayan bir esir sana getirilirse boynunu vur ki Allah'ın ve senin düşmanını korkutmuş olasın!" Komutanlarına düşman topraklarında bulundukları sırada casuslar edinmelerini, önden keşif birlikleri göndermelerini, bu sayede düşman hakkında ve niyetlerine dair bilgi ve görüş sahibi olacaklarını belirtmiştir. Bu konuda Sa'd b. Ebi Vakkas'a şu mektubu yazmıştır: "Bir mevkide karargâh kurduğunda casuslar görevlendir, düşmanı hafife alma! Yanında Arap olanlar ya da bölgenin yerlisi olup da güvendiğin, nasihatlerini dinleyeceğin ve doğruluklarından emin olduğun kimseler bulunsun! Her ne kadar bazı doğru haberler getirirse de yalancı kimseler sana fayda vermez. İnsanları aldatan kimseler sana casusluk yapmasınlar. Düşman topraklarına yaklaştığın sırada arkadaşların içinden görüş sahibi ve bilgili olanlardan keşif birlikleri gönder. Onlar birliklerin önünde olsunlar. Şayet düşman kuvvetleriyle karşılaşarlarsa bu durumda sen düşman hakkında daha önce bilgi sahibi olur-

¹²⁸⁴ el-İdaretu'l-Askeriyye, I, 188.

sun”¹²⁸⁵ Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Halife Ömer (ra) düşmana karşı casuslar edinilmesi konusunda gayet titiz davranmaktadır. Hatta bunu kendi asker ve valileri için de yapmasını istemektedir. Bu sayede vali, asker ve komutanları hakkında bilgi sahibi ve hallerinden haberdar olacaktır. Ömer (ra)’ın her ordu ve kışla da görevlendirdiği gözcüleri vardı ve bunlar ona rapor ulaştırırlardı. Şam’da belli bir bölgede valilik yapan Umeyr b. Sa’d, Ömer (ra)’a bir şikâyet ilettiği sırada şunları söylemişti: “Ey Mü’minlerin Emiri! Bizimle düşman toprakları arasında Arap Sus denen bir kasaba var ve burada yaşayanlar bizim hakkımızdaki mâlumatı düşmandan gizlememektedirler. Onlar hakkında ise bize herhangi bir malûmat vermemektedirler.” Bunun üzerine Ömer (ra), “Onlara gittiğinde her bölge için gözcülük yapmalarını bunu yaptıkları takdirde koyun ve deve vereceğini söyle! Şayet kabul ederlerse bunu ver ve kendilerini dene! Şayet bundan kaçınırlarsa bir sene mühlet tanı ve süreleri dolunca da kendilerini oradan sür!” şeklinde talimat verdi. Umeyr durumu onlara bildirince bunu yapmaktan kaçındılar ve neticede sürüldüler.”¹²⁸⁶

6. Askerin Düşmanla Savaş İçin Konaklayacağı Yeri Seçmek

Ömer (ra) Sa’d b. Ebi Vakkas’a, düşmanla çarpışacağı yeri iyi tanımadan, giriş ve çıkışlarını iyi bellemeden, ot ve suyunun bol olup olmadığını anlamadan ve yerin nereye kadar uzandığını bilmeden savaşmaması talimatını vermiştir. Ona, Kadisiye savaşı sırasında düşmana en yakın yere yerleşmesini ve bu sayede onlar hakkında malûmat edineceğini söylemişti. Aynı zamanda hezimet olasılığının bulunduğu durumlarda da düşmanın karşısından kolaylıkla çekilebilme imkânı olacaktı. Düşmanın öldürmesinden kurtulmuş ve bir daha yakalanma riski de ortadan kaldırılmış olacaktı. Sa’d b. Ebi Vakkas, Selman-ı Farisi ve Huzeyfe b. Yeman ordunun karargâh kurması konusunda en uygun yerin tespiti için keşif birliklerini görevlendirdikleri bilinmektedir. Bu görevleri ordudaki komutanlar arasında taksim etmişlerdi. Ömer (ra) askeri idare konusunda komutanlarına karargâh kuracakları sırada suyun komuta merkezinin oldu yere uzak olmamasını şart koşardı. Bunu da savaş sırasında proje çizme, yardım ve destek birliklerini rahat gönderebilmede yardımcı olacağı düşüncesinden dolayı yapardı. Nitekim Ebu Ubeyde b. Cerrah’a

¹²⁸⁵ Nihayetü’l-Ereb, VI. 169.

¹²⁸⁶ Futuhu’l-Buldan, I, 185.

bu konuda şu mektubu yazmıştı: “Karargâh yerini iyice gözden geçirmedikçe ve geçişlerini bilmedikçe karargâh kurmaya kalkışmayın!”¹²⁸⁷

7. Askerin İhtiyaç Duyduğu Gıda ve Yiyeceği Temin Etmek

Ömer (ra) Müslüman ordular için Medine’den erzak olarak koyun, deve, yağ ve kuru üzüm gönderirdi. Bununla ordunun beslenip Allah yolunda savaşmasını isterdi. Aynı şekilde her bölgeye belli sayıda at gönderirdi. Bu şekilde Kûfe ve Basra’da dörder bin at vardı. Her bölgenin kendi çapında atı vardı. Ömer (ra) Kudüs’e musalaha için geldiğinde Şam’da askerlerin erzak işiyle ilgilenmesi için bir idare kurdu ve burada “Erzak Ofisi” isminde büyük bir bina inşa ettirdi. Bu işte ilk çalışan kimse Amr b. Abese’dir.¹²⁸⁸

8. Onları Savaşa Teşvik Etmek

Ömer (ra) Ebu Ubeyde b. Cerrah’ı, savaşa teşvik için şu mektubu yazmıştı: “Bismillahirrahmanirrahim. Allah’ın kulu Mü’minlerin Emiri Ömer’den ümmetin güvenilir adamı Ebu Ubeyde (ra) Amr b. Cerrah’a, selâm sana! Gizliden de açıktan da Allah’ı hamd ederim. Sizleri Allah’a karşı mâsiyete düşmekten sakındırırım. Allah’ın şöyle tavsif ettiği kimseler olmaktan da sakındırırım: *“De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız kazandığınız mallar, kesata uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler size Allah’tan, Resulünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise, artık Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Allah fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.”*¹²⁸⁹ Peygamberlerin sonuncusu ve önderine salât ve selâm, âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun!¹²⁹⁰ Bu mektup Ebu Ubeyde b. Cerrah’a ulaşınca onun savaşa teşvik etliğini anladı ve bunu Müslümanlara okudu. Onlara, Mü’minlerin Emiri’nin savaşa teşvik etmekte olduğunu bildirdi. Bu mektubu dinleyip de ağlamayan kimse kalmadı. Aynı şekilde buna benzer bir mektubu da Sa’d b. Ebi Vakkas’a ve yanında bulunan şehir valilerine yazmıştır. Onları savaşa teşvik etmiş, bu konuda temennide bulunmuş, onların üstün ahlâkî değerlere sarılmalarını istemiş ve

¹²⁸⁷ el-Idaretu’l-Askeriye, I, 207.

¹²⁸⁸ A.y.

¹²⁸⁹ Tevbe, 9/24.

¹²⁹⁰ Vakıdî, Futuhu’s-Şam, I, 239.

günah irtikâp etmekten de sakındırmıştı. İşte Ömer (ra) zamanında valiler bu şekilde savaşa teşvik edilirdi. ¹²⁹¹

9. Allah'ın Vereceği Sevabı ve Şehadetin Faziletini Hatırlatmak

Ömer (ra) zamanında Sa'd b. Ebi Vakkas, Kadisiye savaşında askerlere, Allah'tan alacakları sevabı, Allah'ın âhirette onlar için hazırladığı nimeti hatırlatmış, onları savaşmaya teşvik etmiş, Allah'ın kendi elçisine zafer ve dinin galip geleceğini vaad ettiğini haber vermiş, onların kendi elleriyle ganimetler elde edeceklerini, beldeler kazanacaklarını söylemiş ve daha sonra Kur'an okuyucularına cihad suresi olan Enfal suresini okumalarını emretmişti. ¹²⁹² Aynı şekilde Ebu Ubeyde b. Cerrah da Şam'da askerlerin önünde ayağa kalkarak, Allah'ın vereceği sevabı, nimeti hatırlatmış, cihadın dünya ve dünyadaki her şeyden hayırlı olduğunu söylemişti. Amr b. As Filistin'de orduya yaptığı şu konuşmasıyla meşhur olmuştu: "Kim öldürülürse şehit olur. Şayet hayatta kalırsa bununla da mutlu olur." Askerlerine Kur'an okumalarını emretmiş, onları savaşmaya teşvik etmiş ve Allah'ın sevap ve cennetine karşı içlerindeki arzuyu tutuşturmuştu. ¹²⁹³

10. Askerlerden, Allah'ın Uyulmasını İsteddiği Haklara Sarılmalarını İstemek

Ömer (ra) Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) ve beraberinde bulunan şehir komutanlarına şunu yazarak bazı tavsiyelerde bulunmuştu: "Sana ve yanında bulunan komutanlara Allah'a karşı takvalı olmanızı emrediyorum. Çünkü takva düşmana karşı en üstün hazırlık ve savaşta en büyük tuzaktır. Düşmandan korunma konusunda sana ve askerlere günahlardan kaçınmanızı emrediyorum. Çünkü ordunun günah işlemesi düşmandan daha fazla korkulacak bir husustur. Allah (cc), düşmanların O'na karşı günah işlemesiyle Müslümanlara yardım edecektir." ¹²⁹⁴

11. Askerlerin Ticaret ve Ziraatla Uğraşmalarına Engel Olmak

Ömer (ra) tellahna, şehirlere gidip askerlere, maaş ve erzaklarının verilmekte olduğunu, ailelerinin erzaklarının temin edildiğini, kendile-

¹²⁹¹ el-Idaretu'l-Askeriyye, I, 239.

¹²⁹² Taberi, Tarih, IV, 356.

¹²⁹³ Futuhu's-Şam, I, 18.

¹²⁹⁴ Muhammed Reşid Rıza, el-Faruk, s. 119.

rinin ticaret ve tarımla uğraşmaktan men dildiklerini haber vermesini istedi. Buna uymayanların cezalandırılacağı bildirildi.¹²⁹⁵ Bütün bu anlatılanlar Ömer (ra)'ın, askerlerin kendilerini tamamen cihada ve İslâm'ı yaymaya adanmaları için yaptığı çalışmalardır. Onların toprağa bağlanıp kalmalarını istememiş, böyle yaptıkları takdirde kalplerinin bu işle meşgul olacağını kavramıştır. Bu yüzden Ömer (ra), kendini bu işe tamamen vakfetmiş hazır bir ordu kurmayı başarmıştır. Çünkü bu askerler ziraatla uğraşıp hasat elde etmekten uzak ve kendilerini sırf cihada adanmış kimselerdi.

IV. Devletin Sınırlarına Önem Vermesi

Ömer (ra) Müslümanlara bir zarar gelmesin diye hep endişe eder, İslâm devlet sınırları konusunda gayet titiz davranır Rumların buralara saldırması düşüncesine kapılıp rahatsız olurdu. Bu düşünceler zihnini sardığı bir sırada şunları söylemişti: "Allah'a yemin olsun ki, isterdim ki bizimle onlar arasında dağ yığınları olsun. Biz bir tarafta onlar bir tarafta olsa!"¹²⁹⁶ İran devletine komşu İslâm devleti sınırları hakkında şunu söylemişti: "İsterdim ki bizimle Sevad (Irak) toprakları arasında dağlardan bir set olsa da ne onlar bizi ne biz onları görsek! Bizlere Sevad bölgesinin çiftlikleri yeter. Ben Müslümanların selâmet içinde olmalarını, ganimetler elde etmeye tercih ederim." Askeri kuralların tatbik edilmesini emrederdi. Çünkü bunda birçok faydalar ve önemli unsurlar müşahade etmişti. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi stratejik noktalarda savaş yerleri tespit eder ve bu sayede düşmanın püskürtülmesini hedeflerdi. İslâm ordusunun rahat şekilde karargâh kuracağı şehirler tespit ettirmişti ve bunların başında İran devletine komşu olan Kûfe ve Basra; Mısır'da da Fustat gibi şehirler geliyordu.¹²⁹⁷

Aynı şekilde Şam sahillerindeki sınır şehirlerinin muhafazasına da dikkat ederdi. Çünkü buralarda Rumlardan deniz yönünden gelebilecek saldırılara engel olma sözkonusuydu. Savunma amaçlı olarak dört ordugâh şehir kurulmuştu: Bunlar, Hims, Dimeşk, Ürdün ve Filistin ordugâh şehirleriydi. Hatta Müslümanlar bu şehirler konusunda uzmanlaşmışlar ve buraları en iyi şekilde tanıma yoluna gitmişlerdi. Bu merkezler kendi

¹²⁹⁵ el-Idaretu'l-Askeriyye, I, 256.

¹²⁹⁶ Yakubi, Tarih, II, 155.

¹²⁹⁷ el-Idaretu'l-Askeriyye, I, 452.

çaplarında askeri yönleriyle tanınır olmuşlardı. Buralar valilerin idareyi kolayca yürütebilecekleri merkezler olmuş ve insanlara maaşları buradan dağıtılırdı. Bu anlatılanlar askerî durumu muhafaza ve sınırları koruma babında yapılan gayretlerdi. Bu tür çalışmaların neticesinde düşman taraf Müslümanlardan ümidini kesmiş ve bunun akabinde Müslümanlar adı geçen şehirleri ele geçirerek İslâm'ın askerî şehirleri haline getirmişlerdir. Bunlarla da İslâm devletinin sınırlarını muhafaza etmişlerdir.¹²⁹⁸

Müslümanlar fetihler sırasında sınır noktalarda ikamet edip buraları muhafaza altına alıyorlar ve emniyeti temin edecek nöbet merkezleri oluşturuyorlardı. Buradaki nöbet birliklerinin başında ehil komutanlar bulunurdu. Ömer (ra) bu konuda Müslümanların ve İranlıların yan yana ikamet ettikleri Irak ve doğu bölgelerinde önemli icraatlar gerçekleştirdi. Yezdicerd'in Müsenna b. Harise'ye karşı büyük bir yığınak yaptığı haberini alan Müslümanlar durumu Ömer (ra)'a bildirdiler. Ömer (ra) cevabında "İranlıların olduğu bölgeden çekilin ve onların sınır bölgelerinde sulak yerlere dağılıp düşmanı karşınıza alın!" talimatını verdi. Müsenna bu talimatı hemen icra etti.¹²⁹⁹ Nitekim Kadisiye savaşından önce de Sa'd b. Ebi Vakkas'a buna benzer bir talimat göndermişti. Talimat şu şekildeydi: "Kadisiye'ye vardığında ordunla beraber düşmanın girebileceği tüm gedikleri doldurun!" Celula savaşında da Sa'd b. Ebi Vakkas'a şu mektubu yazmıştı: "Şayet Mihran ve Entak'ın ordusu mağlup edilirse Ka'ka' b. Amr ordusuyla Hulvan sınırlarına gitsin ve orada Müslümanları ve bölgeyi muhafaza altına alsın! Düşmanın ilerlemesine mani olsun! Bu sayede diğer Müslümanlara, hem çarpışanlara hem ikamet halinde olanlara bir siper oluversin!"¹³⁰⁰

İşte bu sayede Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) Irak'ta fetihler sırasında ordularını İranlılara karşı savaşa teşvik ederken sınırların ve düşmanın girecekleri boşlukların ve sınırdaki yerlerin muhkem bir şekilde muhafaza edildiğini şu sözleriyle dile getirmişti: "Geride korkulacak bir şey yok. Sizler onlara yetersiniz. Onların sınırlarını darmadağın ettiniz. Kendilerini yok ettiniz." Bu yapılanları göz önüne getirdiğimizde bunların ancak yüksek bir askeri merci tarafından gerçekleştirilebileceğini söyleyebiliriz. İşte komutanlarına söylediği şu sözlerde bunu görmekteyiz: "Kar-

1298 Corci Zeydan, Tarihi Temeddün, I, 179.

1299 el-Idaretu'l-Askeriyye, I, 453.

1300 A.y.

deşleriniz için İranlıları oyalayın! Bununla hem ümmetinizi hem de topraklarını koruma altına alın! Emrim gelinceye kadar İran ve Ahvaz arasındaki mıntıkada durun!”¹³⁰¹

Ömer (ra) zamanında Kûfe'nin sahip olduğu sınır şu dört yerden oluşuyordu: Hulvan sınırı, burası Ka'ka' b. Amr'ın denetimindeydi. Masebzân sınırı, burası ise Dırar b. Hattab el-Fihri'nin denetimi altındaydı. Karkisya sınırı, burası da Ömer b. Malik ez-Zühri'nin denetimindeydi. Musul sınırı, burada Abdullah b. Müt'in el-Absi vardı. Bu komutanların her birinin bir vekili vardı ve komutanlar önemli bir iş için ayrıldıklarında kendilerine vekâlet ederlerdi. Şunu zikretmek gerekir ki Müslümanların sınır şehirleri bildiğimiz mânada tam teşekküllü bir şehir görünümünde değildir. Buralarda kaleler de yoktur. Buralar, ön taraflarında bir mescidin bulunduğu bir alandan ibarettir. Çünkü bilindiği üzere mescit bu gibi yerlerde İslâmî dâva, eğitim öğretim ve cihad şuurunun verildiği merkezlerdi.¹³⁰² Ömer (ra) zamanında Şam'daki sınır bölgelerinin korunması hususuna gelince, bu konuda çok sayıda tedbir alınmıştır. Bu mânada gözetleme kuleleri, nöbet merkezleri inşa edilmişti. Buralarda nöbetler tutuluyor, şehirler muhafaza altına alınıyor ve tüm bunlar sürekli bir nöbet sistemiyle icra ediliyordu. Bunun yanında savunma amacıyla fethedilen yerlerdeki kaleler de kullanılıyordu. Buralarda savaşların nasıl gerçekleştirileceği belli bir tertip altına alınıyordu. Hangi askerlerin savaşacağı, savaş teçhizatının nasıl kullanılacağı, ulaştırma ve nakil çalışmalarının nasıl yürütüleceği belli bir düzen dâhilinde yapılıyordu. Bu tür işlerin, Şam sahilinde bir tek elden idare edildiğini görmekteyiz.

Ömer (ra), Kudüs halkıyla anlaşma yapmak için Şam'a gittiği yılda, bazı sınır şehirlerini teftiş etmiş, buralara muhafızlar yerleştirmiş, bölgeyi silahlandırma yoluna gitmiş ve bu işler için komutanlar tayin etmiştir. Buralardaki gedikleri kapatmış ve bazı geziler yaparak ne gibi savunma tedbirlerine ihtiyaç duyulduğunu tespit etmişti. Sonra da Dimeşk'a dönmüş ve ayrılmadan önce “Evet, başınıza valiler tayin ettim. Sorunlarınızı Allah'ın beni başınıza tayin etmiş olmasından dolayı inşallah çözdüm. Feylerinizi ve evlerinizi taksim ettim. Bizde bulunan haklarınızı size verdik. Sizin için ordugâh şehirler oluşturduk. Boş arazileri mâmur hale getirdik. Bolluğa kavuşmanızı temin ettik. Sizlere ulaşan feylerinizi bol şekilde verdik. Şam'daki savaşlar neticesinde elde ettiğiniz ganimet

1301 A.y.

1302 A.y.

ve malları size dağıttık. Maaşlarınızı belirledik. Atiyye ve erzaklarınızın verilmesi için emir verdik. Kim bu işlerin ilmini öğrenmişse bununla amel etmesi gerekir. Bizler tebliğ ettik ve inşallah bununla amel de ederiz. Allah'tan başka güç ve kuvvet yoktur.”¹³⁰³ Ebu Ubeyde b. Cerrah Şam'ın kuzeyinde bulunan Antakya sınır şehrini fethedince Ömer (ra)'a şu mektubu yazdı: “Buraya Müslümanların yerleşmesi gerekmektedir. Bunlar burada nöbet tutan insanlar olacaklardır ve atiyyeleri da verilecektir.” Ebu Ubeyde b. Cerrah, Hıms ve Ba'lebek halkından bir grup insanı, sınırlardan gelebilecek olan düşman tehlikesine karşılık nöbet tutsunlar diye buraya yerleştirdi. Buraya vali olarak da Habib b. Mesleme'yi tayin etti. Ona Antakya'da durmasını ve savaş anında geride kalan bölgelerdeki askerlere iştirak etmesini söyledi.

Buralara Rum tarafından kendi askerlerine destek geliyordu. Meselâ Cürcümeliler yapılan savaş bu yüzden çıkmıştır. Bu kabile Lükam dağında Rumlara karşı Müslümanlara casusluk yapacaklardı.¹³⁰⁴ Aynı şekilde Ebu Ubeyde b. Cerrah, Balis sınır şehrine yürüdüğü sırada burada bir grup asker ve Şam halkından bazı Arapları yerleştirdi. Bunlar İslam Ordusunun bölgeye gelmesinden sonra Müslüman olmuşlardı. Ebu Ubeyde b. Cerrah bunları, sınır şehirlerini Rum saldırılarından korusunlar diye bölgeye yerleştirmişti.¹³⁰⁵ Vali Muaviye b. Ebi Süfyan, Ömer (ra) ve Osman zamanında İslâm devletinin Şam cihetindeki sahil kısımlarını koruma altına alma maksadıyla buralarda çok sayıda kale ve binalar inşa etmiştir. Meselâ Atrasus, Marakiyye, Bolunyas ve Beyt-u Selime bunlardandır.

Bunun yanında sahil şeridinde Rumlardan elde edilen kale ve surların da geliştirilmesi yoluna gitmiş, buradaki arazileri Müslümanlara ıktâ olarak dağıtmış, buralarda gözetleme kuleleri inşa ettirmiş ve nöbetçiler yerleştirmiştir. Bu nöbetçi birimler yaklaşan düşmanı haber vermekle görevliydi ve bunu haber vermek için de ateş yakarlardı. Bu sayede düşmanın geldiği haberi diğer şehir sakinlerine de ulaştırılırdı. Civar bölgede bulunan Müslümanlar kısa zamanda düşmanın geldiği cepheye doğru harekete geçer ve düşmanın ülkeye sızmasına böylece engel olunurdu.¹³⁰⁶ Ömer (ra) zamanında Mısır'da Müslümanlarla Rumlar arasındaki sınır şehirlerini korumaya dair yapılan icraatlara gelince,

¹³⁰³ Taberi, Tarih, IV, 40.

¹³⁰⁴ Mu'cemu'l-Buldan, II, 123.

¹³⁰⁵ Futuhu'l-Buldan, I, 224.

¹³⁰⁶ A.y.

bunlar da diğer bölgelerdeki icraatlara benzer tarzdaydı. Amr b. As, Fustat'ta idari binanın askeri bir tarzda inşa edilmesini emretmiş ve bunu savaş sırasında Müslümanların sığınağı olsun diye yapmıştı. Burada her kabileden bir nöbetçi ve bir de bölgeyi tanıyan bir şahıs bulunduruyordu. Bunun yanında Mısır bölgesindeki sınır şehirleri korumak için İfrikiye bölgesinde alınan tedbirler de vardı. Daha önce geçtiği üzere Ömer (ra) İslâm devletinin idare merkezi olan Medine ile İslâm ordularının ve valilerin bulunduğu yerlerin arasında haberleşmeyi engelleyecek suların bulunmamasını şart koşmuştu. Bunu haberleşmeyi kolay ve sürekli yapabilmelik için şart koşmuştu.

Amr b. As, kendilerinin Mısır'daki konumlarının nöbet tutmaktan ibaret olduğunu şu sözleriyle dile getirmişti: "Bilin ki çevrenizde düşmanlarınızın çok olmasından ve sizlere saldırı için iştahlanmış olmalarından, bölgenizdeki verimli topraklardan, elinizdeki bol mallardan ve bereketten dolayı sizler kıyamete dek nöbet tutacaksınız." Müslümanlar, Mısır'daki kale ve sınır şehirleri ellerine geçirdikten sonra bunları yenileme ve nöbet yerleri konusunda bunlardan istifade etme yoluna gittiler. Bu manada bu gibi yerleri askerlerle doldurdular. Ariş bölgesi Mısır'da bu mânada ilk tanzim edilen yerlerin başında gelmiştir.¹³⁰⁷ Ömer (ra) bütün Mısır sahillerinde bu tür yerlerin inşa edilmesini emretmişti. Amr b. As, bir sınır şehri olan İskenderiye'yi fethedince burada sırf savunma maksadıyla bin adam görevlendirdi. Fakat Rumların deniz üzerinden yaptıkları saldırılar karşısında bu rakam kâfi gelmiyordu. Rumlar gelip buradaki muhafız birliklerini katledince canlarını kurtarabilenler kaçtılar. Amr b. As, bir daha dönüp şehri tekrar fethetti. Buraya ordusunun dörtte birini yerleştirdi. Diğer sahil bölgesine de daha önce ordunun dörtte birini yerleştirmişti. Fustat'ta, kendi yanında askerlerin geri kalmasını tutmuştu ki, bu da ordunun yarısı demekti.¹³⁰⁸ Ömer (ra) her sene Medine'den bir grup askeri İskenderiye'yi muhafaza etmeleri için Mısır'a gönderirdi. Bu konuda valilerine uyanık olmalarını ve burada çok sayıda askerin bulundurulmasını söylerdi. Bunu Amr b. As'ın gerçekleştirdiği savunma hizmetlerine ek olarak yapardı.¹³⁰⁹ İşte bu şekilde Ömer (ra)'ın savunmaya dair uzak görüşlülüğü kendini göstermiş ve bunun neticesinde de üç cephede Irak, Şam ve Mısır yönünde büyük icraatlar gerçekleştirmiştir. Ömer (ra) İslâm devletinin sınırlarını muhafaza için

1307 Yakubi, Tarih, II, 330.

1308 el-Bahriye fi Mısır el-Islami, s. 77.

1309 Futuhu Mısır, s. 192.

bu icraatlarla yetinmedi. Bunun için yaz ve kış seferlerini düzenledi. Bu seferler yıllık düzenli birlikler halinde kış ve yaz mevsiminde devriyeler gerçekleştirdi. Bu tür icraatlar sadece Şam bölgesiyle değil, bütün İslâm devletini içine alıyordu. Bu seferleri Ebu Ubeyde b. Cerrah, Muaviye b. Ebu Süfyan, Nûman b. Mukarin ve daha başka komutanlar sevk ve idare derlerdi.¹³¹⁰ Ömer (ra) sınır bölgelerinde nöbet tutan askerlere daha fazla erzak verilmesi cihetine giderdi. Bunu uzakta olmalarından dolayı ek bir yardım olarak yapardı. Onlara araziler tahsis ederdi.¹³¹¹

Ömer (ra)'m savaşanlara ayırdığı miktarda ganimeti, sınır bölgelerinde görev yapan askerlere de tahsis ettiğini görmekteyiz. Çünkü bunlar Müslümanları muhafaza etmekte ve gözcülük yapmaktaydılar. Ömer (ra) vefatı sırasında kendisinden sonra gelecek olan halifeye şu vasiyeti yapmıştı: "Benden sonra gelecek olan halifeye, uzak şehirlerde oturan ahaliye hayırla muamele etmesini vasiyet ediyorum. Çünkü onlar İslâm'ı muhafaza etmekte, malları toplamakta ve düşmana öfke salmaktadırlar. Ancak rızaları olduğu zaman kendilerinden arta kalan zekât toplan-sın!"¹³¹²

V. Ömer (ra)'ın Krallarla Olan Alakası

Ömer (ra)'ın İran krallarıyla olan alakası savaşa dayanıyordu. Ömer (ra) ve orduları İran kralı Yazdicerd ve askerleriyle kendi ülkelerinde savaşırken bu hayata veda ettiler. Ömer (ra)'m Bizans krallarıyla olan alakasına gelince, Şam ve Cezire'nin fethi gerçekleşinceye dek her iki taraf arasında sulh vardı ve aralarında anlaşma metinleri yazıldı. Arap tarihçiler bu yazışmaların Herakleios'la yapıldığını belirtirlerken bunların, Ömer (ra)'ın Şam bölgesini elinden aldığı I. Herakleios mu yoksa daha sonra tahta geçen oğlu II. Herakleios mu olduğu konusunda herhangi bir mâlumat vermemişlerdir. Çünkü I. Herakleios 641 senesinde ölmüştür. Oğlu II. Herakleios ise Ömer (ra)'ın vefatından iki sene önce (21 senesinde) vefat etmiştir. Bu yazışmaların Ömer (ra)'le her iki Bizans kralı arasında olması muhtemeldir. Elçiler bu yazışmaları getirip götürmüşlerdir. Ömer (ra)'ın eşi Ümmü Gülsüm bint Ebu Talib, Bizans imparatoriçesine Medine'den hediyeler göndermiştir. İmparatoriçe de bunun kar-

¹³¹⁰ Futuhu'l-Buldan, I, 194.

¹³¹¹ el-Fennu'l-Harbi fi Sadri'l-Islam, s. 201.

¹³¹² Menakıbu Emiru'l-Mü'minin, s. 219.

şılığında Ümmü Gülsüm'e çeşitli mücevherattan oluşan bazı hediyeler göndermiştir. Ömer (ra) bu hediyeleri alıp sattıktan sonra karşılığını beytülmale koydurtmuştur. Rivayete göre Ümmü Gülsüm bu hediyeleri Ömer (ra)'ın postasıyla göndermişti.

VI. Ömer (ra) Zamanında Gerçekleşen Fetihlerin Neticesi

1. İran Sasani imparatorluğunun oradan kaldırılması. Bu devletle Bizans devleti arasındaki kavga tâ cahiliye dönemine kadar uzanıyordu ve bu savaşlar her iki tarafı da yıpratmıştı. Bu savaşlar bölgedeki halkları sürekli şekilde bir kavgaya itmiş durumdaydı. Savaşlar, ancak zirai noktada üstünlük elde etme maksadıyla ortaya çıkıyordu.

2. Bölgede cihanşümül bir liderlik gerçekleşti. Bölge konumu itibarıyla yeryüzünün merkezi sayılabilecek tarzdaydı ve coğrafi olarak doğuda Çin'e, batıda ise Mağrib'e kadar uzanıyordu. Güneyde ise Arap yarımadasından başlayıp kuzeyde Anadolu topraklarına kadar uzanıyordu. Bu liderlik, insanlığın yeryüzünde daha önce eşine asla rastlamadığı ehil bir idareye dayanıyordu. Bu idare sayesinde bölgedeki milletler bir düzen ve intizam içinde yaşadılar.

3. Bütün insanlara Rabbani bir metodu tatbik edildi. Bu metod tatbik edilirken onların inanç ve değerlerine dokunulmadı. Beyaz-siyah, kızıl-sarı ayrımı yapılmadı. İnsanlar Allah'ın şeriatı önünde eşit kabul edildi. Aralarındaki üstünlük ancak takva idi. İnsanlar Allah'ın şeriatıyla idare edilmenin semeresini elde edip güven, huzur, bereket ve bolluk içinde bir hayat yaşadılar.

4. İnsanlık âleminde yeni bir ümmet olan İslâm ümmeti doğmuştu. Bu ümmet ki bütün fertleri tevhid akidesine bağlı, şeriata sarılmış, ırkî ve bölgesel farklılıkları bir tarafa atmış bir ümmetti. Ümmetin her kesiminden insanlar bu topluluğa liderlik yapmıştı ve o liderlere yüce bir mevki sunulmuştu. Liderler ümmetten gelebilecek hiçbir karşı hareketle de karşılaşmamışlardı. Bu yüzden kendileriyle savaşanlara şunu söylediler: "Şayet dinimize girerseniz aranızda Allah'ın kitabıyla hükmedecek ve sizleri bırakıp ülkemize döneceğiz."¹³¹³

5. Rabbani, mükemmel, dengeli ve uyum arz eden bir uygarlık meydana geldi. Bu uygarlık, Allah'ın şeriatı doğrultusunda bütün halk ve

¹³¹³ Şücaî, Dirasat fi Ahdi Nübüvve, s. 370.

milletleriyle İslâm ümmetinin gerçekleştirdiği faaliyet ve çalışmaları içeriyordu. Bağlı olduğu akidesi, siyahıyla beyazıyla bütün bir insanlığı bir aile olarak değerlendiriyordu. Ömer (ra) kendi zamanında insanlığa benzeri görülmemiş bir liderlik yaptı. Bu yönüyle Ömer (ra) güçlü mü'min insanın ufkunu açmıştır. Ömer (ra) ilmiyle ve devletin bütün imkânlarını kullanarak, Allah'ın şeriatını yüceltmek, insanlığa hizmet etmek, Allah'ın sözünü yüceltmek, insanlığı karanlıklardan kurtarıp nura götürmek, insana ve maddeye kul olmaktan kurtarıp Allah'ın kulluğuna götürmek için ordu ve tebaasını seferber etmişti. İşte Allah'ın bu konudaki sözü: *"Onlar (o mü'minler) ki, eğer kendilerine yeryüzünde iktidar verirse namazı kılar, zekâtı verirler, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır."*¹³¹⁴

İslâmî fetihler İslâm'ın gölgesinde insanî yüce bir uygarlık ortaya çıkarmıştır. Böylece bu Rabbani uygarlığı şu sözlerle tanıtabiliriz: "İnsanlığın tarih boyunca yeryüzünde Allah'ın halifeliğini yapabilmesi için tek bir cemaate bağlanması." Tabii ki bunun da İslâmî mefhumlar çerçevesinde gerçekleşmesi gerekir.

ÖMER (RA)'IN SON GÜNLERİ

Mü'minlerin Emiri Ömer (ra), mü'min ve mücahit, âdil ve müttaki, güçlü ve emin, ümmeti ve sahip olduğu akidesini sıkı bir şekilde muhafaza eden örnek bir halifeydi. Halifeliği boyunca hizmetini, din, akide ve liderliğini üstlendiği ümmeti için ortaya koydu. O, ordu için en yüce komutandı. Herkesin kendisine müracaat ettiği müçtehid bir fakihdi. Gayet temiz ve âdil bir kadı idi. Kendi tebaasına, büyük-küçük, zayıf-kuvvetli, zengin-fakir herkese merhametle muamele eden bir babaydı. Allah ve Resûlüne samimi bir şekilde iman etmiş bir mü'mindi. Gayet tecrübeli bir siyaset adamıydı. Güçlü ve bilge bir idareciydi. Kendi döneminde İslâm devletini en sağlam temellere oturttu. Onun liderliği sırasındaki fetihlerde İranlılara karşı en büyük zaferler gerçekleştirildi. İranlılarla yapılan Kadisiye, Nihavend, Medain ve Celula savaşlarında zaferler elde edildi. Şam ve Mısır fethedilip Bizans'ın buradaki hâkimiyetine son verildi.¹³¹⁵ İslâm Arap yarımadasını çevreleyen birçok bölgeye yayıldı. Onun halifeliği fitneler önünde bir engel idi. Ömer (ra) bizzat kendisi, fitnecilerin Müslümanların hayatına girmemesi için bir kapı gibi duruyordu. Onun zamanında fitneler boy gösterme imkânı bulamadı.¹³¹⁶

I. İleride Zuhur Edecek Olan Fitnelere Dair Ömer (ra)'le Huzeyfe Arasında Geçen Konuşma

Huzeyfe b. Yaman şunları aktarmıştır: Ömer (ra)'ın yanında oturduğumuz bir sırada şunu söyledi: "Resûlüllah (sav)'in fitnelere dair hadisi-

¹³¹⁵ Ani, Halife Ömer, s. 151.

¹³¹⁶ Halidi, el-Hulefau'r-Raşidin, s. 77.

ni hanginiz ezberlemiş bulunuyorsunuz?” Ben de, “Hz. Peygamber (sav)’in dediği şekilde ezberledim” dedim. Bana “Allah için oku!” deyince ben de okudum: “Resûlullah (sav)’in şöyle dediğini işittim: “Kişi ailesi, malı, nefsi, çocukları ve komşusu hakkında fitneye düşer. Oruç, namaz, sadaka, iyiliği emretmek ve kötülükten de sakındırmak buna kefarettir olur.” Ömer (ra) bu hadisi kastetmediğini, denizdeki dalgalar misâli baş gösteren fitnelerinden bahseden hadisi istediğini söyledi. Ben de, “Ey Mü’minlerin Emiri sen varken bu fitneler olmaz. Sen fitneler önünde engelleyici bir kapı misâlisin” dedim. Bana “Kapı kırılacak mı yoksa açılacak mı?” deyince ben de, “Hayır kapı açılmayacak aksine kırılacaktır” dedim. O da, “Doğrusu kıyamete kadar da asla kapanmayacaktır” dedi. Ebu Vail adındaki ravi Huzeyfe’den şunu aktarmıştır: “Huzeyfe’ye, ‘Ömer (ra) kapının kim olduğunu biliyor muydu?’ diye sorduğumda, “Evet, gecenin ardından gelen gün gibi biliyordu. Ben ona içinde yanıltıcı sorular bulunmayan bir hadis söyledim” dedi. Ebu Vail şunları da aktarmıştır: “Huzeyfe’den kapının kim olduğunu sormak istedik. Mezruk’a “Huzeyfe’ye, kapının kim olduğunu sor!” dedik. O da Huzeyfe’ye “Kapı kimdir?” diye sorunca Huzeyfe “O Ömer’dir” dedi.¹³¹⁷

Şüphesiz ki Huzeyfe Ömer (ra) hakkındaki bilgisini takdim etmiş, engelleyici kapıdan maksadın, Müslümanlar üzerine gelen fitneyi engelleyen kimse olduğunu belirtmiştir. Bu kimse fitnelerin Müslümanlara erişmesine engel olur. Fakat bu kapı kırılır ve ezilir. Bunun anlamı da kapının artık kıyamete kadar asla kapanmayacağıdır. İşte Ömer (ra) böyle anlamıştı. Yani fitneler Müslümanlar arasında yayılmış halde olacaktır. Müslümanlar bunları ortadan kaldıramayacak ve durduramayacaklardır. Huzeyfe bunu kendiliğinden söylememektedir. Bunu kendi sezgilerinden çıkarmıyor. Bunu Resûlullah (sav)’den duymuş ve ezberlemişti. Bu yüzden de Ömer (ra)’le yaptığı konuşma hakkında şöyle diyor: “Şüphesiz ki ona, içinde yanıltıcı sorular ve yalan bulunmayan bir hadis söyledim” diyor. Yani “Ona sahih ve doğru bir hadis söyledim. İçinde yanıltıcı sorular ve yalanlar yoktur. Çünkü bunu Resûlullah (sav)’den işittim” diyordu. Ömer (ra) Huzeyfe’nin haber verdiği hakikati biliyordu. Kendi hilâfetinin Müslümanların üzerine gelecek olan fitnelere karşı bir kapı görevini yaptığını, kendisi hayattayken fitnelerin Müslümanlara as-

la savaş açamayacağını biliyordu. Ömer (ra) Resûlullah (sav)'den, ileride öldürüleceğini ve Allah'ın huzuruna şehit olarak çıkacağını öğrenmişti. Enes b. Malik şunu rivayet etmiştir: "Resûlullah (sav) Uhud dağına çıktı. Yanında Ebubekir (ra), Ömer ve Osman vardı. O esnada dağ sallanmaya başladı. Resûlullah (sav) ayağıyla dağa vurup "Dur ey Uhud, çünkü üzerinde bir Nebi, bir sıdık ve iki şehit bulunmaktadır" dedi.¹³¹⁸

1. Ömer (ra)'ın Son Haccında Yaptığı Dua (h. 23)

Said b. Müseyyib'den şunlar aktarılmıştır: Ömer (ra) Mina'dan ayrılp da Batha vadisine gittiği sırada kumdan küçük bir tepecik yapıp elbiselerini üzerine sererek uzandı. Sonra ellerini semaya kaldırıp "Ey Allah'ım, yaşımla ilerlerdim. Gücüm zayıfladı. Tebaam her tarafa yayıldı. Şu zayıf halim daha da ilerlemeden canımı al!" dedi ve sonra Medine'ye geldi.¹³¹⁹

2. Ömer (ra) 'ın Şehadet Arzusu

Zeyd b. Eslem babasından o da Ömer (ra) 'den şunu aktarmıştır: Ömer (ra) "Ey Allah'ım beni, senin yolunda şehadetle rızıklandır. Peygamber'inin beldesinde canımı al!" diye dua etmişti. Bir rivayette de "Allah'ım! Senin yolunda öldürülmeyi ve Peygamber'inin beldesinde vefat etmeyi istiyorum" şeklinde gelmiştir. Ömer (ra)'a, "Bu nasıl olacak?" diye sorulunca "Allah dilediğinde yapar" şeklinde cevap vermiştir.¹³²⁰ Şeyh Yusuf b. Hasan b. Abdulhaldî, Ömer (ra)'m şehadet talebi üzerine şunları söylemiştir: "Şehadeti temenni etmek müstehabtır. Bu, ölümü istemekten farklı bir şeydir. Şayet "Aralarındaki fark nedir?" diye sorulursa buna şöyle cevap verirler: "Ölümü istemek daha ölüm anı gelmeden bu konuda acele etmektir. İnsan da ömrünü ancak hayır işlemekle uzatabilir. Şehadet temennisi ise kişinin ölüm ânında şehit olarak ölmeyi istemesidir. Bunda ölüm ânını öne alma arzusu yoktur. Bunda bir üstünlük talebi vardır."¹³²¹

¹³¹⁸ Buhari, Fezailu's-Sahabe, No: 3675.

¹³¹⁹ Tarihu'l-Medine, isnadı sahih olup Said b. Müseyyib'e aittir.

¹³²⁰ İbn Sâd, Tabakat, III, 331.

¹³²¹ Mahzu's-Sevab, III, 791.

3. Avf b. Malik el-Eşcai'nin Rüyası

Avf b. Malik el-Eşcai şunu anlatmıştır: Rüyamda gökyüzünden bir ipin sarkmış olduğunu gördüm. Bu, Ebubekir (ra)'ın idaresiydi. İnsanlar onu elde etmeye kalkıştılar. Fakat Ömer (ra) insanları üç zira geride bıraktı. Ben "Bu da nedir?" diye sorduğumda bana "Çünkü o, Allah'ın yer-yüzündeki halifelerinden birisidir, başkasının kınamasından korkmaz ve şehit olarak öldürülecektir" dedi. Sabah olunca gidip bunu Ebubekir (ra)'e haber verdim. Bana, "Ey oğul git, Ebu Hafs'ı (Ömer (ra)) çağır da bana gelsin" dedi. Ömer (ra) geldiğinde aynısını ona da anlatmamı istedi. "O, Allah'ın halifelerinden birisidir" kısmına geldiğimde Ömer (ra), "Bütün bunları uykuda mı gördün?" diye sordu. Avf tüm rüyasını ona anlatmıştır. Ömer (ra) halife olup da Cabiye'ye geldiği sırada hutbesini verirken beni çağırdı ve yanına oturttu. Hutbesini bitirdikten sonra, "Bana rüyanı anlat" dedi. Ben, "Sen beni bunda men etmemiş miydin?" diye sordum. O da, "Be adam sen de hile yapmamış mıydın?" dedi. Başka bir rivayette, "Sen bununla yalan söylememiş miydin?" şeklindedir. Ben, "Hayır, lakin ben Ebubekir (ra)'den utandım" dedim. Bana, "Anlat" deyince ben de anlattım. Bana, "Halifeliğe gelince gördüğün gibi bu bana verildi. Allah için kınayıcıların kınamasından korkmama konusuna gelince inşallah insanlar beni böyle biliyordur. Şehit olarak öldürülmeye gelince, ben Arap yarımadasındayken bu nasıl olabilir ki?" dedi.¹³²²

4. Ömer (ra)'ın Vefatına Dair Ebu Musa el-Eş'ari'nin Gördüğü Rüya

Enes b. Malik, Ebu Musa el-Eş'ari'den şunu aktarmıştır: Ebu Musa şöyle demiştir: "Rüyamda çok sayıda atı tuttuğumu gördüm. Sonra yavaş yavaş yok olduklarını ve neticede elimde bir tane kaldığını gördüm. Onu alıp Zelk dağına götürdüm. Orada Resûlullah (sav)'i gördüm. Yanında Ebubekir (ra) duruyordu ve Ömer (ra)'a gelmesini işaret ediyordu." Enes, Ebu Musa'ya, "Bunu Ömer (ra)'a yazsan" deyince Ebu Musa, "Ben ona ölümünü haber verecek değilim" dedi.¹³²³

¹³²² Mahzu's-Sevab, III. 869.

¹³²³ Ibn Sâd, Tabakat, III, 332.

5. Ömer (ra)'ın Medine'de Verdiği Son Cuma Hutbesi

Abdurrahman b. Avf, Ömer (ra)'ın 23 senesinde Zilhicce ayında verdiği hutbesinin bir kısmını rivayet etmiştir. Bu hutbe Ömer (ra)'ın son hutbesidir. Abdurrahman b. Avf'ın bahsettiği bu hutbeyi, “el-İnşirah ve Rafu'd-Dayk an Siyeri Ebubekir i's-Sıddik” adlı eserimde Ebubekir (ra)'den sonraki halifenin ne şekilde geldiğini aktarıırken verdim. Ömer (ra) bizzat kendi gördüğü rüyayı Müslümanlara anlatmıştır. Bunu onlara tabir de etmiştir. Hutbesinde şunları söylemiştir: Bir rüya gördüm ve gördüklerim ecelimden geldiğinden başkası değildi. Sanki bir horoz beni iki defa gagaladı. Bir topluluk bana, benden sonra gelecek olan halifeyi tayin etmem için emri veriyordu. Şüphesiz ki Allah (cc) dinini ve hilâfetini zayi edecek değildir. Nebisiyle gönderdiği şeyi de zayi edecek değildir. Şayet durumum acele etmeyi gerektiriyorsa halifelik işi, Resûlullah (sav)'ın kendilerinden razı olarak vefat ettiği şu altı kişiden oluşan şurayla olacaktır.¹³²⁴

6. Ömer (ra)'ın Saldırıya Uğramadan Önce Huzeyfe ile Bir Araya Gelmesi

Ömer (ra) şehadetinden dört gün önce yani Zilhiccenin 23'ünde pazartesi günü Huzeyfe b. Yeman ve Sehl b. Hüneyf'le karşılaştı. Huzeyfe'yi Dicle suyuyla sulanan arazinin haracını, Sehl'i de Fırat suyuyla sulanan arazinin haracını takdir etmekle görevlendirmişti. Onlara “Ne yaptınız? Korkarım ki insanlara kaldıramayacakları yükü yüklediniz” diye sordu. Onlar da, “Onlara güçlerinin yeteceği şeyi yükledik” dediler. Bunun üzerine Ömer (ra), “Şayet Allah beni sağ bırakırsa, Iraklı dul kadınları benden sonra hiç kimseye muhtaç olmayacakları bir şekilde bırakacağım” dedi. Fakat bu konuşmadan dört gün sonra Ömer (ra) saldırıya uğradı.¹³²⁵

7. Ömer (ra)'ın Esirlerin Medine'de Kalmasına İzin Vermemesi

Ömer (ra) fethedilmiş bölgelerden getirilen esirlerin Medine'de ikamet etmelerine izin vermiyordu. Burası İslâm devletinin başkentiydi, Irak ve İran Mecusilerinin, Şam ve Mısır Hristiyanlarının burada ikamet

¹³²⁴ İmam Ahmed, Müsned, No: 89. Senedi sahihtir.

¹³²⁵ Halidi, Hulefau'r-Raşidin, s. 82. Buhari, No: 3700.

etmesine izin vermiyordu. Ancak Müslüman oldukları takdirde girebilirlerdi. Bu durum onun hikmetli anlayış ve görüşüne işaret etmektedir. Çünkü bu sayılanlar, mağlup olmuş ve hezimete uğramış olup İslâm'a karşı içleri nefretle doluydu. İslâm'a karşı buğz ve Müslümanlara karşı hile ve tuzak hazırlığı içindeydiler. İşte Ömer (ra), Müslümanlardan şerri savmak için bunların Medine'de ikametine izin vermedi. Fakat bazı sahabelerin bu Mecusi ve Hristiyanlardan oluşan köleleri vardı. Sahabiler gelip Ömer (ra) 'den, o hezimete uğramış milletlerden elde edilmiş kölelerinin Medine'de kalması için izin isterlerdi. İşleri hususunda bunlardan istifade etmek istediklerini söylerlerdi. Ömer (ra) de istemediği halde bazılarına bu konuda izin verdi. Fakat ne yazık ki Ömer (ra)'ın düşündüğü oldu. Koktuğu şey meydana geldi.

II. Ömer (ra)'ın Öldürülmesi ve “Şûra” Hadisesi

1. Ömer (ra)'ın Öldürülmesi

Amr b. Meymun şöyle demiştir: Ben namaza kamet etmek için ayakta idim. Saldırıya uğradığı sabah benimle Ömer (ra) arasında Abdullah b. Abbas vardı. Ömer (ra) iki saf arasından geçip “Saflarınızı düzeltin” dedi ve öne geçip tekbir getirdi. Birinci rekâta Yusuf ya da Nahl veya başka bir sureyi okudu. O esnada insanlar toplanmışlardı. Rükû için tekbir getirdiği esnada baktım ki, “Köpek beni öldürdü ya da yedi” dediğini işittim. Ömer (ra) yaralanmıştı.

Dinsiz adam iki tarafı keskin bir bıçakla saldırmıştı. Sağında ve solunda bulunan herkese saldırdı ve bu şekilde on üç kişiyi yaraladı. Bunlardan yedisi öldü. Hadiseyi görenler abalarını çıkarıp hemen Ömer (ra)'ın üzerine attılar. Ömer (ra), Abdurrahman b. Avf'ın elinden tutup onu namaz için öne geçirdi. Ömer (ra)'ın etrafında bulunanlar da benim gördüklerimi gördüler. Fakat mescidin diğer taraflarında olanlar bunu göremediler ve ne olduğunu da bilmiyorlardı. Ömer (ra)'ın sesini işitmeyince “Sübhanallah” demeye başladılar. Abdurrahman namazı kısa bir şekilde kıldırdı. Namaz bitince Ömer (ra) “Ey Abbas'ın oğlu, beni öldürmek isteyen kim olduğuna bir bak!” dedi. Aradan bir saat kadar zaman geçti. İbni Abbas gelip, bu kişinin Muğire'nin kölesi olduğunu söyledi. Ömer (ra), “O mu yaptı?”¹³²⁶ deyince İbni Abbas, “Evet” dedi. Ömer

¹³²⁶ Bununla Muğire'nin kölesine işaret etmişti. Bu da Ebu Lü'lü' Firuz adında biriydi.

(ra), “Allah onun canını alsın. Ona iyiliği emretmişim. Allah’a hamdolsun ki, ölümümü bir Müslüman’ın eliyle gerçekleştirmedi. Sen ve baban Medine’de kölelerin çoğaltılmasını istiyordunuz” dedi. Hz. Abbas’ın çok sayıda kölesi vardı. Abdullah b. Abbas “Şayet dilersen onları ortadan kaldıralım, öldürelim” deyince Ömer (ra) “Yalan söylüyorsun –hatalısın– bunu onlar, bizim dilimizi konuştuktan, bizim gibi kibleye yöneldikten ve bizim gibi hacca gittikten sonra mı yapacağız?” dedi. Ömer (ra) evine götürüldü. Biz de onunla beraber gittik. İnsanlar daha önce böyle bir musibetle karşılaşmamışlardı. Kendisine hurma suyu getirilmiş ve içmişti. Fakat içtikleri yan tarafından akmıştı. Süt getirilince onu da içmiş fakat o da yarasından akmaya başlamıştı. İnsanlar onun öleceğini anlamışlardı. Biz de o esnada yanına girdik. İnsanlar gelip onu iyilikle yâd ettiler. Ömer (ra), “Ey Abdullah b. Ömer, üzerimde bir borcun olup olmadığına bak!” dedi. Hesap yapıp bunun seksen iki dirhem ya da buna yakın bir rakam olduğunu gördüler. Ömer (ra), “Şayet Ömer ailesinin buna malı yeterse bu borcu halledin. Şayet yetmezse Adiy b. Ka’boğularının malından karşılayın! Şayet bu da yetmezse gidin Kureyş’ten isteyin.

Bunlar dışında başkasından istemeyin! Bu borcumu ödeyin! Mü’minlerin annesi Aişe’ye gidin ve ‘Ömer sana selâm söylüyor’ deyin. Mü’minlerin Emiri demeyin. Çünkü bugünden itibaren Mü’minlerin Emiri değilim. Ona, Ömer (ra), iki arkadaşıyla beraber olmak için senden izin istiyor deyin” sözlerini söyledi. Abdullah b. Ömer izin isteyip Hz. Aişe’nin yanına girdi. O esnada Hz. Aişe’yi oturmuş, ağlar halde gördü. Abdullah, “Hattab’ın oğlu Ömer sana selâm söylüyor. Her iki arkadaşının yanın defnedilmek için izin istiyor” deyince Hz. Aişe “Ben bunu kendim için istiyordum. Fakat bugün onu kendime tercih ediyorum” dedi. Abdullah oradan ayrılıp da dönünce insanlar, “İşte Abdullah b. Ömer geliyor” dediler. Ömer (ra), “Beni doğrultun” deyip Abdullah’a, “Ne haber getirdin?” diye sorunca Abdullah “Seveceğin bir haber getirdim ey Mü’minlerin Emiri” dedi ve Hz. Aişe’nin izin verdiğini belirtti. Ömer (ra) “Benim için bundan daha önemli bir şey yoktu. Öldüğümde beni ona götürün ve selâm verin! Ona “Hattab’ın oğlu Ömer, senden izin istiyor” deyin şayet izin verirse beni oraya defnedin! Şayet reddederse beni Müslümanların mezarlığına gömün!” dedi. Ömer (ra) ruhunu teslim edince onu alıp çıktık.

Abdullah b. Ömer, Hz. Aişe’ye selâm verdi ve “Hattab’ın oğlu Ömer bu konuda senden izin istiyor” dedi. Hz. Aişe de, “Onu kabre indirebilirsiniz” şeklinde karşılık verdi. Ömer (ra) defnedildi. Oraya, iki arkada-

şının yanı defnedildi.¹³²⁷ Başka bir rivayet daha vardır ki Amr b. Meymun'un açıklamadığı hususları da içermektedir. İbni Abbas şöyle demiştir: "Ömer (ra) seher vaktinde saldırıya uğradı. Muğire'nin Ebu Lü'lü' adındaki kölesi saldırmıştı. Bu adam bir Mecusi idi."¹³²⁸ Ebu Rafi' şunları anlatmıştır: "Ebu Lü'lü', Muğire b. Şu'be'nin kölesiydi. Değirmen taşı imal ederdi. Muğire ondan her gün dört dirhem kazanç getirmesini isterdi. Ebu Lü'lü' Ömer (ra)'le karşılaşınca, "Ey Mü'minlerin Emiri, Muğire kendisine ödeyeceğim kazançta gücümü aşan rakamı istiyor. Bunu hafifletmesi için onunla konuşur musun?" dedi. Köle bu durumda kızgınlığını da belirtmişti ve Ömer (ra) için, "Adaleti benden başka herkeşe geniş" demişti. Sonra da Ömer (ra) 'i öldürmek için gizli plan yaptı. İki başlıklı bir hançer yapıp keskin hale getirdikten sonra zehir sürdü. Bunu getirip Hürmüzan'a gösterip "Nasıl görüyorsun?" diye sorunca Hürmüzan "Bununla kimse vursan öldürür geçersin" dedi. Ebu Lü'lü' sonra Ömer (ra)'ın peşine düştü. Sabah namazında gelip Ömer (ra)'ın arkasında durdu. Kamet getirildiğinde Ömer (ra), "Saflarınızı düzeltin" diyordu. Daha önceki ravinin anlattığı gibi "Tekbir alınca Ebu Lü'lü' darbeyi omzuna indirdi. Sonra yan tarafına vurdu. Ömer (ra) o esnada düştü."¹³²⁹ Amr b. Meymun (rh.a) şunu anlatmıştır: Ömer (ra) 'i, yaralandığı sırada "Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir"¹³³⁰ derken işittim.

2. Ömer (ra)'den Sonra Gelecek Olan Halifenin Seçimi Konusunda Yeni Bir Yolun Bulunması

a. "Şûra" İçin Tespit Ettiği Adam Sayısı ve İsimleri

Bunların sayısı altı kişiden oluşuyordu. Bunlar Ali b. Ebu Talib, Osman b. Affan, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebi Vakkas, Zübeyr b. Avvam ve Talha b. Ubeydullah idi. Cennetle müjdelenen on kişiden biri olan Said b. Zeyd'i bunların dışında bırakmıştı. Muhtemelen onu Adiy kabilesinden olmasından dolayı "Şûra"nın dışında bıraktı.¹³³¹

1327 Buhari, Kitabu Fezaili's-Sahabe No: 3700.

1328 Sahihu't-Tevsik fi Sireti'l-Faruk, s. 369.

1329 Sahihu't-Tevsik fi Sireti'l-Faruk, s. 370.

1330 Ahzab 33/38.

1331 el-Bidaye, VII, 142.

b. Halifenin Seçilmesi

Adı geçen bu altı kişiye birinin evinde toplanmalarını ve meseleyi istişare etmelerini emrini verdi. Abdullah b. Ömer de sadece gözlemci olarak bulanacaktı. Bunun dışında herhangi bir etkisi olmayacaktı. Bu esnada namazı Süheyb-i Rumi kıldırıyordu. Aynı zamanda Mikdad b. Esved ve Ebu Talha el-Ensari'den de seçimin gidişatını kontrol etmelerini istedi.¹³³²

c. Seçim ya da İstişare Müddeti

Ömer (ra) bu iş için üç gün mühlet verdi. Bu da kâfi bir mühletti. Şayet bu süreyi artıma yoluna gitselerdi bu durum halifenin seçilmesini zora sokacaktı. Bunun için "Dördüncü güne girmeden bu işi halledin!" demişti.¹³³³

d. Halifenin Seçimi İçin Yeterli Oy Sayısı

Ömer (ra) toplanıp istişareye başlamalarını emretti. Onlara, beş kişinin bir adamı kabul edip de birinin karşı çıkması durumunda o kişinin başını vurmalarını emretti. Dördünün birini kabul etmesi ve buna iki kişinin karşı durması halinde onların da başının vurulmasını emretti.¹³³⁴

Ebu Mihnef'in rivayet ettiği bu haberler senet cihetinden sahih olmayıp garip haberlerdir. Sahih metinlere ve sahabenin bilinen suretine muhaliftir. Buna göre Ömer (ra) Süheyb'e şunu söylemiş: Onların başında dur-yani "Şûra" ehlinin- şayet beşi bir kimse hakkında aynı kararı verirlerse bundan kaçınan altıncı kişinin başını kılıçla vur! Şayet iki kişi bundan kaçınırsa bu sefer her ikisinin başını vur!" Bu reddedilen bir sözdür. Ömer (ra), bunların ahabın en önde gelenleri olduğunu bildiği halde bunu nasıl söyleyebilir. Kaldı ki bunları ilimleri, faziletleri ve toplumdaki üstünlükleri sayesinde seçmişti. İbni Sa'd 'da geçtiği üzere Ömer (ra) Ensar'a şunu söylemiş: "Onları üç gün boyunca bir evde tutun! Şayet bundan kaçınırlarsa boyunlarını vurun!" Bu senedi kesik bir rivayettir. Senedinde adı geçen Semmak b. Harb zayıf biridir ve rivayetin

¹³³² Eşheru Meşahiri'l-İslam,

¹³³³ İbn Sâd, Tabakat, III, 364.

¹³³⁴ Taberi, Tarih, V, 226.

sonu değişikliğe uğramıştır.

İbn Sa'd'ın güvenilir raviler yoluyla verdiği haber şu şekildedir: Ömer (ra) Süheyb'e "İnsanlara üç gün sen namaz kıldır ve şu ekibi bir evde yalnız bırakın! Şayet bunlar bir adam üzerinde ittifak ederlerse buna karşı çıkanların boynunu vurun!" Ömer (ra) bu ekipte yer alanların seçtiği kişiye karşı çıkanların boynunun vurulmasını istemiştir. Bunu da Müslümanlara zorluk verir ve aralarında tefrikaya yol açarlar diye emretmiştir. Bunu yaparken Resûlullah (sav)'ın şu sözüyle amel etmiştir: "Sizler bir konuda bir şahıs üzerinde görüş birliği ettiğinizde birisi gelip de size zorluk çıkarmak ve cemaatinizi parçalamak isterse onun boynunu vurun!"¹³³⁵

e. İhtilaf Durumunda Verilecek Olan Hüküm

Ömer (ra) emirlik işi, ona verilmemek kaydıyla oğlu Abdullah'a "Şûra" meclisine katılmasını vasiyet etti. Onlara "Şayet üç kişi bir tarafta diğer üçü de bir tarafta kalırsa Abdullah b. Ömer'i hakem tayin edin! Hangi tarafa hüküm verirse onu seçin! (İçlerinden birisini seçsinler.) Şayet Abdullah b. Ömer'in vereceği hükme razı olmazlarsa Abdurrahman b. Avf'ın vereceği karara uyun! Allah ona doğruyu gösterecek ve onu koruyacaktır. Onu dinleyin!"¹³³⁶

f. Allah'ın Ordularından Bir Grup, Seçimleri Kontrol Edip Kaosu Önlüyor

Ömer (ra) Ebu Talha el-Ensari'yi isteyip ona şunları söyledi: "Ey Ebu Talha Allah (cc) sizinle İslâm'ı aziz kıldı. Ensar'dan elli adam seç ve içlerinden birini halife seçene kadar şu ekibi teşvik etsinler." Mikdad b. Esved için de şunları söyledi: "Beni mezarıma bıraktığınızda şu ekibi bir evde toplayın da kendilerinden birini halife seçsinler."¹³³⁷

İşte Ömer (ra) hayatını bu şekilde tamamladı. Ne başına gelen bela ne de ölüm sekeratı onu Müslümanların işlerini düzenlemekten alıkoymadı. "Şûra" için daha önce hiç kimsenin yapmadığı bir düzen getirdi. Şüphesiz ki "Şûra" sistemi Kur'an-ı Kerim ve kavli ve fiili sünnette

¹³³⁵ Müslim, No: 1480.

¹³³⁶ Taberi, Tarih, V, 225.

¹³³⁷ A.y.

olup Resûlullah (sav)ve Ebubekir (ra) bununla amel etmişti. Ömer (ra) bunu yapmakla yeni bir şey icat etmemişti. Fakat Ömer (ra)'ın izlediği yol, halifenin hangi metotla seçileceği hususundaydı. Bunun için belli sayıda şahsı tayin etti. Bunu ne Resûlullah (sav)ve ne de Ebubekir (ra) yapmamıştı. Bunu ilk kez Ömer (ra) yapıyordu. Yaptığı şey ne de güzeldi. Bu dönemde sahabe için de en güzel yol buydu.¹³³⁸

III. Ömer (ra)'ın Kendisinden Sonraki Halifeye Vasiyeti

Ömer (ra) kendisinden sonra ümmetin liderliğini üstlenecek olan halifeye önemli vasiyetlerde bulunmuştur. İşte o vasiyetler: “Sana kendisinden başka ilâh olmayan Allah’a karşı takvayı tavsiye ederim. Sana ilk Müslümanlar olan muhacirlere hayırla muamele etmeni, İslâm’daki geçmişlerinden dolayı onlara değer vermeni, Ensar’a iyi davranmanı tavsiye ederim. Onların iyi olanlarını yanına al! Kötü olanlarından da uzak dur! Diğer şehirlerdeki insanlara iyilikle davran! Çünkü onlar düşmana karşı savunma içindedirler ve feyi toplayan kimselerdir. Onlardan ancak arta kalan zekâtı al! Çölde yaşayan insanlara iyilikle muamele et! Çünkü asıl Araplar onlardır ve Müslüman unsuru onlar teşkil etmekte. Onların mallarından aldığın zekâtı fakirlerine ver! Zimmî halka da iyi davran! Çünkü sizler savaşa giderken geride onları bırakmaktasınız. Onlar Müslümanlara boyun eğerek ve zillet içinde vergilerini verdikten sonra kendilerine zor gelecek herhangi bir şeyi yükleme! Allah’a karşı takvalı olmanı ve O’ndan sakınmanı tavsiye ediyorum. Şüphe içinde senden sadır olacak olan günahı sakınmasını, bundan dolayı Allah’tan korkmanı tavsiye ediyorum. İnsanlar hakkında Allah’tan korkmanı istiyorum. Allah konusunda insanlardan korkmamayı istiyorum. Reayan konusunda adaleti emrediyorum. Onların ihtiyaçlarına koşmanı, sınır bölgelerinde bulunanların ihtiyaçlarını temin etmeni tavsiye ediyorum. Fakirlerini bir tarafa bırakıp da zenginlerini tercih etme! Bu şekilde doğru hareket etmen Allah’ın izniyle kalbine selamet verecek, günahlarının affolunmasına ve akıbetinin iyi olmasına vesile olacaktır. Bu durum seni genişliğe götürecektir. Allah için olan işlerde gayet sıkı olmanı ve çizdiği sınırları gözetmeni isterim. Uzak ya da yakın, insanlara karşı günah işlemekten seni sıkındırırım. Sonra O’nun çizdiği hususları gözetmez günaha düşersin de sana merhametle muamele etmez. İnsanlara eşit şekilde

davran! Allah için hakkı eda etme hususunda kınayıcıların kınamasından korkma! Allah'ın seni başlarına idareci yaptığı kimseler konusunda taraflı davranma! Böyle yaparsan zulmetmiş olursun. Bu konuda yanlış yapmış olursun. Hâlbuki Allah sana geniş davranma imkânını vermiştir. Sen içinde dünya ve âhiret menzillerinin bulunduğu bir menzilde yer almaktasın. Şayet dünyanın için adaletli ve İffetli davranırsan bunda imanı ve Allah'ın rızasını elde etmiş olursun. Şayet arzularına uyarsan Allah'ın gazabını elde edersin. Nefsine ve başkalarına uyup da zimmîlere zulmetmemeni tavsiye ederim. Sana tavsiyelerde bulundum. Sana özel şeyler söyledim. Sana nasihat ettim. Bunlarla Allah'ın rızasını ve âhireti talep et! Kendime ve çocuklarıma gösterdiğim şeyi sana da gösterdim. Şayet sana vaaz ettiğim şeyleri anlar ve emrettiğim şeyleri yaparsan bundan gayet geniş bir pay almış olursun. Şayet bunları kabul etmez ve önem vermezsen, Allah'ın razı olmadığı amelleri terk etmezsen bu durumda kusurlu davranmış olursun. Kendi görüşünle hareket etmiş olursun ki bunda da nefsanî arzuların sana ortak olmuş olur. Hatanın başı her türlü helâke çağıran İblis'tir. Senden önce nice milletler helâk oldular. Onları ateş sarıverdi ve ne de kötü bir sarıştı. Kişinin Allah'ın düşmanına dost olması ne de kötü bir paydır. O düşman ki Allah'a karşı mâsiyet işlemeye çağırır. Hakka tâbi ol! Sıkıntıları bununla ortadan kaldır. Kendi nefesine nasihatte bulun! Sana Allah'ı hatırlattım. Allah için senden, Müslüman topluluğa karşı merhametli olmanı, büyüklerine saygı göstermeni, küçüklerine merhamet etmeni, âlimlerine karşı vakarlı olmanı, onları dövüp de zelil düşürmemeni, fey konusunda bazısını bazısından üstün tutup da öfkelenmemeni, onları maaşlarından mahrum bırakıp da fakir düşürmemeni, hepsini savaşımlara gönderip de nesillerini kesik bırakmamamı istiyorum. Malların zenginlerin elinde dolaşan bir güç olmasına izin verme! Kapını onlara kapalı tutma! Kapını onlara kapatırsan bu durumda güçlü olanlar fakirleri ezerler. Bunlar sana vasiyetlerimdir. Sana Allah'ı şahit tutuyorum. Sana selâm olsun.”¹³³⁹

Bu vasiyet Ömer (ra)'m idare ve hüküm vermeye dair bazı görüşlerini ortaya koymaktadır. Mükemmel bir idarenin metot ve yolunun nasıl olacağını açıklamaktadır. Bu en mükemmel bir vesika olmaya layıktır. Çünkü dinî, askerî, siyasî, iktisadî ve içtimaî açıdan mükemmel bir idarenin ilke ve kaidelerini içermektedir. Bunları irdeleyecek olursak,

¹³³⁹ İbn Sâd, Tabakat, III, 339.

1. Dinî yön

a. Allah'a karşı takvalı olunması üzerinde hararetle durulmuştur. Gizli açık ne şekilde olursa olsun, söz ve amelde Allah'tan korkmak. Çünkü Allah (cc) takvalı olanı korur. Kim O'ndan korkarsa Allah (cc) onu muhafaza eder. "Sana, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a karşı takvayı, O'ndan sakınmanı ve O'ndan korkmanı tavsiye ederim..."

b. Uzak olsun yakın olsun, herkese Allah'ın belirlediği prensipleri uygulamak. "Hakkı yerine getirdikten sonra başka şeye aldırış etme!" "Amelin Allah için olduktan sonra kınayıcıların kınamasından korkma!" Çünkü Allah'ın çizdiği sınırlar nassla belirlenmiştir. O da dindir. Çünkü şariat insanlar için bir hüccettir. İnsanların yaptıkları ameller ve davranışlar onunla ölçülür. Bundan habersiz olmak dini ve toplumu ifsada götürür.

c. İstikamet üzere olmak. "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!..." Bu, hem dinî hem de dünyevî bir zarurettir. İlk başta idarecinin bununla süslenmesi, bunu söz, fiil ve davranışlarında göstermesi gerekir. Sonra da halk bununla süslenecek. "Nefsine vaazda bulun!" "Bununla Allah'ın rızasını ve âhiret yurdunu talep et!"

2. Siyasî Yön

a. Adaletle sarılmak, çünkü o hükmetmenin temel prensibidir. Bunun halk arasında ikâme edilmesi, hâkimiyetin daha da kuvvetlenmesini temin eder ve siyasî ve içtimaî cihette daha da güçlü olmayı beraberinde getirir. Bunun yanında hâkimin, insanlar nezdinde heybet ve saygınlığı artar. "Sana adaleti tavsiye ediyorum" "İnsanlara eşit şekilde davran!"

b. İlk Müslümanlar olmalarından dolayı Muhacir ve Ensar'a önem ver. Çünkü İslâm'ın akidesi ve siyasî nizamı onların omuzlarında yükseldi. Onlar İslâm'ın fertleri, taşıyıcıları ve muhafızlarıdır. "Sana ilk Müslümanlar olan muhacirlere hayırla muamele etmeni tavsiye ediyorum. Onların İslâm'daki geçmişlerini bilmeni isterim. Ensar'a iyilikle muamele etmeni isterim. İyi olanlarını kendine yaklaştır. Kötü olanlarından da uzak dur."

3. Askerî Yön

a. Orduya önem ver ve hep hazır halde olmasına özen göster! İslâm devletinin emniyet ve selâmetini garanti altına aldığı için orduya gerekli önemi vermek gerekir. Savaşanların ihtiyaçlarını temin etmek icap eder. "Askerin ihtiyaçlarını karşılamak."

b. Savaşanların uzun süre sınır şehirlerde kendi ailelerinden uzak kalmamasına dikkat etmek. Bu durumda moral bozukluğuna yol açan sebepleri telafi etmek. Onlara belli zamanlarda bazı bilgilerden haberdar etmek zaruri bir durumdur. Bu sayede askerler bir bakıma rahatlarlar ve canlılık kazanırlar. Diğer bir açıdan da ailelerine döner ve neslin devam etmesini temin ederler. "Onları hep sınır bölgelerinde tutmayın ki nesil kesilmesin" "Şehir halklarına iyi davranmanı tavsiye ederim. Çünkü onlar düşmanla karşı karşıyadırlar."

c. Savaşan her ferde hak ettiği fey ve atıyyeyi vermek. Bu, o kimse-lerin ve ailelerinin sürekli gelirlerinin olmasını temin etmek ve onları ci- hada sevk etmek içindir. Ayrıca onların maddi konularda kafa yormama- larını sağlar. "Onları fey konusunda bir birinden üstün tutma ki, öfke- lenmesinler! Maaştan mahrum bırakma ki, fakir düşmesinler!"

4. Malî ve İktisadî Yön

a. Malların insanlar arasında adalet ve en düzgün şekilde taksim edilmesine özen göstermek. Malın, diğer kesimleri dışarıda bırakıp da belli bir tabakanın elinde birikmemesine dikkat etmek. "Malların zen- ginlerin elinde dolaşan bir güç olmasına izin verme!"

b. Sorumlu oldukları miktarı devlete ödedikleri müddetçe zimmi- leri güçlerinin yetmeyeceği şeylerle sorumlu tutmamak. "Müslümanlara vermek zorunda oldukları miktarı verdikleri takdirde onları güçlerinin yetmediği şeye zorlama!"

5. İctimaî Yön

a. Reaya önem vermek. Durumlarından haberdar olmaya çalışmak, ihtiyaçlarını gidermek, hakları olan fey ve atıyyeyi vermek. "Onları ma- aşlarından mahrum bırakma!"

b. Toplumun belli bir kesimini tercih etmeye kalkışma, iltimas geçme! Arzularına tâbi olma! Çünkü bunda halkı bozulmaya götüren tehlikeler vardır. Bu hususlar toplumu bozar ve insanî ilişkileri zedeler. “Allah’ın seni başına idareci olarak atadığı kimseler arasında iltimaslı davranmaya gitme! Birilerini tercih edip diğerlerini geride bırakmaktan sakın!” “Zenginlerini fakirlerine tercih etme!”

c. Reayaya değer vermek, onları saygın bir seviye çıkarmak ve kendilerine tevazu göstermek. Büyük olsun küçük olsun hepsine değer vermek. Çünkü bunda, toplumsal ilişkilerde zirveye çıkma vardır. Bu da reayanın lidere kenetlenmesini ve onu daha fazla sevmelerini sağlar. “Allah için senden Müslüman topluma merhametli olmanı, büyüklerine saygı, küçüklerine sevgi ve âlimlerine karşı vakarlı olmanı istiyorum.”

d. Halka, devlet kapılarının açık tutulması. Bu da onların şikâyetlerini dinlemek, onların birbirlerine karşı insafî davranmalarını temin etmek içindir. Aksi durumda toplumsal ilişkiler zedelenir ve toplumda karışıklık meydana gelir. “Kapılarını onlara kapatma, eğer kapatırsan zenginler fakirleri ezerler.”

e. Hakka tâbi olmak ve toplumda bunu gerçekleştirmek için gayret göstermek. Bunu her hâl ve durumda yapmak. Çünkü bu toplumsal bir zarurettir ve insanlar arasında gerçekleştirilmesi icap eder. “Hakka tâbi ol ve sorunları ortadan kaldır!” “İnsanlara eşit şekilde davran, haklı olduktan sonra başka şeye aldırış etme!”

f. Bütün şekil ve çeşitleriyle zulümden kaçın! Özellikle zimmîler konusunda buna dikkat et! Çünkü Müslüman toplumun bütün fertleri ve zimmîler arasında adaletin ikâme edilmesi istenmiştir. Bunu da hepsinin İslâm’ın adaletinden istifade etmesi için yapmak gerekir. “Zimmîlere zulmetme konusunda, ne nefesine ne de başkalarına izin verme!”

g-Çölde yaşayan halka itina göstermek ve onları gözetmek. “Çölde yaşayan insanlara iyi davranmanı tavsiye ederim. Çünkü asıl Araplar onlardır ve Müslüman unsuru onlar oluşturmaktadırlar.”¹³⁴⁰

h-Ömer (ra)’ın kendisinden sonra gelecek olan halifeye vasiyetleri içinde şu da vardır: Bir valiyi bir seneden fazla görevde tutmamak. Ancak Ebu Musa el-Eş’ari dört yıl valilik yapmıştır.¹³⁴¹

¹³⁴⁰ el-Ani, Halife Faruk, s. 173.

¹³⁴¹ Asru'l-Hilafe, s. 102.

IV. Son Değerlendirmeler

İşte İbni Abbas (ra) Ömer (ra)'ın son anlarını bize şöyle aktarmıştır: “Saldırıya uğrayıp da yaralı halde bulunan Ömer (ra)'ın yanına gittim. Ona cennetle sevinmesini söyleyip, insanların kâfir oldukları sırada kendisinin Müslüman olduğunu, insanlar Resûlullah (sav)'e saldırdığı sırada kendisinin Resûlullah (sav)'le beraber mücadele verdiğini, Resûlullah (sav)'in kendisinden razı halde vefat ettiğini, kendisinin hilâfeti esnasında iki kişinin bile ihtilâf etmediğini ve şehit olarak öleceğini belirttiğimde bana, “Beni oturt” deyince ben de onu oturttum. Sonra bana “Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin olsun ki şayet yeryüzü dolusu altın ve gümüşüm olsaydı hesap korkusuyla karşılaşmamak için bunu verirdim” dedi.¹³⁴² Buhari'de geçen bir rivayete göre İbni Abbas'a şunu söylemiştir: “Senin, Resûlullah'ın sahabisi olmam ve Resûlullah'ın senden razı halde vefat etmesi” şeklindeki sözlerine gelince, bunlar Allah'ın bana bir iyiliğidir. Şu içinde bulunduğum durum ise sen ve arkadaşların yüzünden oldu. Allah'a yemin olsun ki, yeryüzü dolusu altınım olsa Allah'ın azabıyla karşılaşmamak için hepsini verirdim” dedi.¹³⁴³

Ömer (ra), cennetle müjdelendiği, Allah'ın hükmünü ve adaleti ikâme için olanca gayretini sarf ettiği, zühd ve cihada son derece sarıldığı ve bunlardan başka daha nice sâlih ameller işlediği halde yine de Allah'ın azabından korkmaktadır. Bu sözlerde Allah'ın azabının hatırlanması ve kıyamet gününün dehşetinden sakınılması konusunda Müslümanlar için çok açık dersler vardır.

Osman (ra) (ra) Ömer (ra)'m son anlarını bize şu şekilde aktarmaktadır: “Ben içinizde Ömer (ra)'le en son görüşen kimseyim. Yanma girdim. Baş, oğlu Abdullah'ın kucağındaydı. Oğluna, “Yüzümü yere koy! Yerle yüzüm arasında hiçbir fark yok! Ey annesi öle adam! Yanaklarımı yere koy!” dedi. Bunu iki üç defa söyledi ve sonra ayaklarını birleştirdi. Ardından da şöyle dediğini işittim: “Allah beni affetmezse yazıklar olsun bana, anneme yazıklar olsun” Bu sözlerden sonra ruhunu teslim etti. İşte Mü'minlerin Emiri, Allah'tan bu denli korkuyordu. Yaptığı son dua -

¹³⁴² Sahihu Tevsik fi Sireti Faruk, s. 383.

¹³⁴³ Buhari, Fezailu's-Sahabe, No: 3692.

ki cennetle müjdelendiği halde- “Şayet Allah affetmezse nefsim yazıklar olsun” şeklinde olmuştu. Fakat kim Allah’ı iyi tanırса ondan en çok korkan kimse olur. Onun, oğlu Abdullah’a ısrarla söylediği, “Yüzümü toprağa bas!” şeklindeki sözleri nefsini kırmak, onu zelil düşürmek içindir. Çünkü bunu yaparak duasının kabul olunmasını istiyordu. Bu anlatılanlar onun kalben, Allah’a ne derece bağlı olduğunu göstermektedir.

1. Vefat Tarihi ve Yaşı

Zehebi şöyle demiştir: “Ömer (ra) hicri 23 senesinde Zilhiccenin bitimine üç veya dört gün kala Çarşamba günü şehit edildi. Sahih olan rivayete göre bu sırada altmış üç yaşındaydı.¹³⁴⁴ Halifeliği on yıl altı ay ve bir gün sürdü. Ebu Zur’a’nın Tarih’inde İbni Cerir el-Beceli’den şu rivayet aktarılmıştır: Muaviye’nin yanında olduğum bir sırada “Resûlullah (sav)altmış üç, Ebubekir (ra) altmış üç ve Ömer (ra) altmış üç yaşında vefat ettiler” dedi.¹³⁴⁵

2. Yıkanması, Cenaze Namazının Kılınması ve Defni

Abdullah b. Ömer şunu aktarmıştır: “Ömer (ra) yıkanıp kefenlendi. Sonra namazı kılındı. O şehittir.”¹³⁴⁶ Âlimler mazlum olarak öldürülen şehitlerin yıkanıp yıkanmayacağı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda şu iki görüş vardır:

a. Yıkanır denmiştir. Böyle diyenlerin herhangi bir delili yoktur.¹³⁴⁷

b. Yıkanmaz ve üzerine namaz kılınmaz denmiştir. Buna verilecek olan cevap da Ömer (ra) hakkında aktarılan şu bilgilerdir: Ömer (ra) yaralandıktan sonra hemen ölmedi ve birkaç gün yaşadı. Şehit, savaş esnasında şehit olan kimsedir. Savaşta yaralanıp bir müddet yaşarsa o da yıkanır ve namazı kılınır. Ömer (ra) de bir müddet yaralı kaldı ve bazı şeyler yedi içti. Bunları doktor vermişti kendisine. Bu yüzden de yıkandı ve namazı kılındı.¹³⁴⁸

¹³⁴⁴ Tezhib, s. 177.

¹³⁴⁵ Müslim, Fezailu’s-Sahabe, No: 2352.

¹³⁴⁶ İbn Sâd, Tabakat, III. 366.

¹³⁴⁷ Merdavi, el-İnsaf, II, 503.

¹³⁴⁸ Mahzu’s-Sevab, III. 845.

3. Cenaze Namazını Kim Kıldı?

Zehebi şunları anlatmıştır: “Cenaze namazını Süheyb-i Rumi kıldırdı.”¹³⁴⁹ İbni Sa’d ise şunları aktarmıştır: “Ali b. Hüseyin, Said b. Müseyyib’e “Ömer (ra)’ın cenaze namazını kim kıldırdı?” diye sordu. O da “Süheyb” diye cevap verdi. “Kaç kişi tekbir getirdi?” diye sorunca “Dört kişi” diye cevap verdi. “Namazı nerede kılındı?” diye sorunca o da “Hz. Peygamber (sav)’ın kabri ile minberi arasında” diye cevap verdi.¹³⁵⁰ İbni Müseyyib şunları söylemiştir: “Müslümanlar Süheyb’in namaz kıldırma emrini aldığını bildiklerinden onu öne geçirdiler ve böylece cenaze namazını da Süheyb kıldırdı.”¹³⁵¹ Ömer (ra) “Şûra” için seçilenlerin namaz kıldırması hususunda herhangi bir emir vermedi. Bunu da “namaz kıldıran halifelige de layıktır” şeklindeki bir düşünceye gitmesinler diye yapmadı. Nitekim Süheyb’in hem Ömer (ra) hem de diğer sahabiler nezdinde büyük bir değeri vardı. Ömer (ra) onun hakkında “Süheyb ne güzel bir kuldur. Allah’tan korkmamış olsaydı O’na karşı yine mâsiyet işlemezdi” demiştir.¹³⁵²

5. Defnedilmesi

Zehebi şunları aktarmıştır: “Resûlullah (sav)’ın hanesine defnedildi. İbnü’l-Cevzi, Cabir’den şunu rivayet etmiştir: “Ömer (ra) ’i defin için mezara, Osman (ra), Said b. Zeyd, Süheyb ve Abdullah b. Ömer indiler.”¹³⁵³ Haşim b. Urve şunları aktarmıştır: “Velid b. Abdülmelik zamanında Resûlullah (sav)’ın, Ebubekir (ra) ve Ömer (ra)’ın kabirleri çökünce içlerinden birinin ayağı görüldü. İnsanlar bu durumdan dolayı korktular. Bunun Resûlullah (sav)’ın ayağı olduğunu zannettiler. Bu konuda bilgisi bulunan ve danışılacak birini bulamadılar. Urve onlara “O, Resûlullah (sav)’ın değil Ömer (ra)’ın ayağıdır. Çünkü bizim bildiğimize göre Ömer (ra), Aişe’ye adam gönderip “Arkadaşlarımın yanına gömülmem için senden izin istiyorum” demişti. Hz. Aişe de “Olur” demiş-

¹³⁴⁹ A.y.

¹³⁵⁰ İbn Sâd, Tabakat, III. 366.

¹³⁵¹ A.y.

¹³⁵² Feteva, XV, 140.

¹³⁵³ Buhari, cenaiz, No: 1326.

ti.” dedi. Urve b. Zübeyr şunu söylemiştir: “Ömer (ra), Hz. Aişe’ye birini gönderince Hz. Aişe “Hayır, Allah’a yemin olsun ki olmaz. Onları hiçbir kimseye tercih etmeyeceğim” demişti. Fakat âlimler arasında kesin bilinen şudur ki, bu makamda Ebubekir (ra) ve Ömer de bulunmaktadır. Burası genişletildikten sonra Mescid-i Nebvi’nin sınırları içinde kalmıştır.¹³⁵⁴

6. Ali (ra)’ın Ömer (ra) Hakkında Söyledikleri

İbn Abbas şunları söylemiştir: “Ömer (ra) bir sergi üzerine konuldu. İnsanlar onu kefenleyip tekbir getiriyorlardı. Daha omuzlara kaldırmamışlardı. Ben de onlar arasındaydım. O esnada omuzlarıma dokunan bir adam beni korkuttu. Baktım ki Ali (ra)’dır. Ömer (ra)’a rahmet okuyup şunları söylüyordu: “Geride, senin gibi ameller işleyecek ve bu şekilde Allah’ın karşısına çıkacak birini bırakmadın! Allah’tan dilerim ki seni iki arkadaşının yanına yerleştirir. Resûlullah (sav)’den hep şu tür sözleri işitirdim: “Ben, Ebubekir ve Ömer gittik, bizler falanca yere girdik, bizler falanca yerden çıktık.”¹³⁵⁵

7. Öldürülmesinin Müslümanlar Üzerindeki Etkisi

Müslümanlar büyük bir korkuya kapılmışlardı. Ömer (ra)’ın duyduğu acıdan başka herhangi bir konu konuşulmuyordu. Müslümanların bu olaydan büyük bir korku hissetmeleri, bu işin Mescid-i Nebvi’de sabah namazı esnasında olmasıydı. Bu olaydan sonra Müslümanların içine düştüğü durumu bilmemiz, onların içlerinde neler hissettiğini anlamaya yeter. Amr b. Meymun şunu söylemiştir: “İnsanlar daha önce böyle bir musibetle karşılaşmamışlardı.” İbni Abbas bu işi araştırmak için gidince gördüğü her insanın sanki en genç evladını kaybetmişçesine ağladığına şahit olmuştu.¹³⁵⁶ Ömer (ra) hidayet rehberi idi. Hak ile bâtılın arasını ayırandı. İş böyle olunca insanlar tabii ki son derecede etkileneceklerdi. İnsanlardaki bu etki onun tüm Müslümanları nasıl etkilediğini izah etmesi açısından önemlidir. İşte Ahnef b. Kays’ın anlattıkları: “Ömer (ra)

¹³⁵⁴ Mahzu’s-Sevab, III. 847.

¹³⁵⁵ Buhari, Fezailu’s-Sahabe, 3482.

¹³⁵⁶ Muhammed Salih İved, el-Aşeretü’l-mübeşşirine bi’l-Cenne, s. 44.

yaralanınca Süheyb'e, 'Şûra heyeti' birini halife seçinceye dek, namaz kıldırması ve gelenlere yemek yedirmesi için emir verdi. Yemek için sofranın kurulunca insanlar yanaşmadılar. Bunun üzerine İbni Abbas, "Ey insanlar! Resûlullah (sav) öldü. Fakat biz ondan sonra yemeklerimizi yemeye devam ettik. Ebubekir (ra) ölünce de yemeklerimizi yemeye devam ettik. İnsanların yemekten başka çaresi yok" dedi ve yemeğe başladı.¹³⁵⁷

Abdullah b. Mes'ud Ömer (ra) 'i hatırlayınca ağlar ve hatta önündeki taşlar bile gözyaşlarından ıslanırdı. Onlara şunu söylerdi: "Ömer (ra) İslâm için bir koruyucu bir kale idi. İnsanlar İslâm'a girer ve ondan çıkmazlardı. Ölünce, kale zayıfladı. İşte insanlar İslâm'dan çıkmaktalar."¹³⁵⁸

İşte Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın, Ömer (ra)'ın ölümü üzerine sırasında söyledikleri: "Ömer (ra) ölünce İslâm zayıfladı. Ömer (ra)'ın öldükten sonra ne yapayım ben dünyayı, dünyadan bana ne!" Ona neden böyle dediği sorulduğunda "Şayet yaşarsanız benim dediklerimin gerçekleştiğini görürsünüz. Bir kimse vali olup da Ömer (ra)'ın insanlardan yapmalarını istediği şeyi yapmalarını söylediğinde ona itaat edilmeyecektir. Böyle bir vali zayıf olduğu takdirde de öldürülecektir" şeklinde karşılık verdi.¹³⁵⁹

V. Önemli Ders ve İbretler

1. Kâfirlerin Müslümanlara Karşı İçlerinde Besledikleri Nefretin Farkında Olmak

Ömer (ra)'ın Mecusi Ebu Lü'lü' tarafından öldürülmesi bunu açıkça göstermektedir. Bu da kâfirlerin, her yer ve her mekânda kendini gösteren yapısıdır. O kalplerde Müslümanlara karşı kin, nefret ve kötülükten başak bir şey yoktur. İçlerinde Müslümanlara karşı şer, onları yok etme ve ortadan kaldırma düşüncesinden başka bir düşünce yoktur. Onların Müslümanlar hakkındaki arzuları, onların Müslüman olduktan sonra dinlerini terk etmeleridir.¹³⁶⁰ Ömer (ra)'ın öldürülmesi ve Mecusi'nin

¹³⁵⁷ Mahzu's-Sevab, III. 855.

¹³⁵⁸ İbn Sâd, Tabakat, III. 284.

¹³⁵⁹ A.y.

¹³⁶⁰ Abdulhamid Seyhani, Siyeru Şüheda, s. 36.

yaptıklarından şu iki noktayı gayet iyi kavramış bulunmaktayız. Bu iki husus, onların Ömer (ra) ve Müslümanlara karşı içlerinde gizledikleri kini ortaya koymaktadır:

a. İbn Sa'd'ın Tabakat'ında sahih bir senedle Zuhri'den şu rivayet aktarılmıştır: “Ömer (ra) bu Mecusi'ye bir gün ‘Sana, gün gelecek ki rüzgarla un öğüten bir değirmen yapacaksın’ dememiş miydin?” deyince Mecusi, “Sana öyle bir değirmen yapacağım ki, insanlar hep bundan bahsedip duracaklar” şeklinde karşılık verdi. O esnada Ömer (ra) yanında bulunanlara dönüp, “Köle beni tehdit ediyor” dedi.

b. İkinci husus da kalbi kinle dolan bu Mecusi'nin Ömer (ra) 'i yaraladıktan sonra on üç sahabiyi daha yaralamasıdır. İmam Buhari'nin rivayeti şu şekildedir: “İranlı kâfirlerden birisi her iki tarafı keskin bir bıçak alıp kime rastladıysa vurmaya başladı. Böylece on üç kişiyi yaraladı. Bunlardan yedisi hayatını kaybetti. Ömer (ra) ona –haydi- haksızlık etmiş diyelim, peki saldırıya uğrayan diğer sahabilerin suçu neydi? Ömer (ra)'ın haksız olduğunu söylemekten Allah'a sığınırız. Buhari'nin rivayetinde geldiği üzere Ömer (ra) yaralanınca İbni Abbas'a, “Bak bakalım, beni vuran kimdir?” dedi. İbni Abbas bir saat sonra gelip “Muğire'nin kölesi” diye cevap verdi. Bunun üzerine Ömer (ra) “O mu yaptı?” diye sorunca İbni Abbas, “Evet” dedi. Ömer (ra), “Allah onun canını alsın! Ona iyiliği göstermiştim. Allah'a hamdolsun ki ölümümü bir Müslüman'ın eliyle gerçekleştirmedi” dedi. İşte bu Mecusi'nin İslâm düşmanı olan yoldaşları İran'da meçhul bir asker anıtı dikerek, onun heykelini yapmış bulunmaktalar. Nefes âlimlerinden Seyyid Hüseyin Musevi şunları aktarmaktadır: “Bil ki İran'ın Kaşan kendinde Bağ-ı Feyn denen mevkide bir meçhul asker anıtı vardır. Burada Ömer (ra)'ın katili Ebu Lü'lü' Firuzi el-Farisi el-Mecusi'ye has, uydurma bir türbe yapılmıştır. Türbeye “Baba Şücauddin Türbesi” adı verilmiştir. Baba Şücauddin insanların Ebu Lü'lü'e verdikleri isimdir. Bu türbenin duvarına Farsça yazılarla “Ebubekir'e ölüm, Ömer'e ölüm, Osman'a ölüm” yazıları bulunmaktadır. Bu türbe İran Şiası tarafından ziyaret edilmekte, içine paralar ve çeşitli yardımlar atılmaktadır. Ben bu türbeyi bizzat gördüm. İran İrşad Bakanlığı bu türbenin genişletilmesi ve yenilenmesi çalışmalarını bizzat yapmış bulunmaktadır. Bununla da kalmayıp türbenin resmini kartpostallara da koymuşlardır.¹³⁶¹

1361 Allah için şu esere müracaat edin: Tarihu Keşfi'l-Esrar ve Tebrietu Eimmeti'l-Ebrar, s. 94.

2.Vefatından Önce Ömer (ra)'ın Yüreğinde Hissettiği Haşyet ve Korkunun Sebebi

Ömer (ra)'ın bu denli haşyet ve korkuya kapılmasına yol açan husus kendisinin kim tarafından vurulduğunu bilmek istemesidir. Kendisine kastedenin bir Mecusi olduğunu öğrenmesi meseleyi gayet güzel izah etmektedir. Onun Ebu Lü'lü' adında bir Mecusi olduğunu öğrenince "Allah'a hamdolsun ki ölümümü bir Müslüman'ın eliyle gerçekleştirmedi" dedi. Kendisi gayet âdil bir idareci olmasına rağmen böyle bir söz söyledi. Onun adaletini uzak-yakın, Arap-Acem herkes itiraf etmişti. Çünkü o, bir Müslüman'a zulmetmiş olmaktan korkuyordu. Bir Müslüman'a böyle davranmış olup da "Acaba benden intikam mı aldı?" şeklindeki bir düşünceden ve Allah katında böyle bir durumla muhakeme edilmekten korkmuştu. Nitekim İbni Şihab'ın rivayeti de buna delalet etmektedir: "Ömer (ra) şöyle demişti: Benim katilimi, secde edip de secdesiyle Allah katında benimle hesaplaşacak olan bir Müslüman'dan kılmayan Allah'a hamdolsun!" Mübarek b. Füdâle'nin rivayeti de "...La ilahe illallah sözüyle benimle hesaplaşacak olan" ifadesiyle verilmiştir.¹³⁶² İşte bu ifadeler Rabbani bir İmam olan Ömer (ra)'ın en dikkat çekici yönünü göstermektedir. Bütün İslâm dâvetçi ve ıslahatçıların bu sıfatla mücehhez olmaları icap eder. Allah karşısında mahzun ve gönüllerinin kırık olması gerekir ki Allah (cc) tıpkı Ömer (ra) misâli, öncekilere zafer verdiği gibi onlara da zaferler nasip etsin. Bütün Müslümanların dilinden dökülecek olan sözler şairin şu sözleri olsun:

Ne de üzülürüm ne de zor durumda kalırım
Kitapların dağıtılacağı gün
Şayet verilirse kitabım soldan
İşte o gün artar kederim
Şayet hatalarım sorulursa
Ben ne cevap veririm
Ey kalbim kurtul
Katı bir kalp olmaktan

¹³⁶² Siyeru Şüheda, s. 40.

Hayır, bir amel takdim etmedim
 O hesap gününe
 Hayır, kötülükler işlediğimden
 Kalbimin kasavetinden azapla karşılaştım
 Hatalarla karşılaştım
 Ömrümün geri kalan günlerinde
 Günah işlemek kimi korkutmuyorsa
 İşte o korkmalı azap gününden¹³⁶³

3. Ömer (ra)'ın Gösterdiği Büyük Tevazu ve Hz. Aişe'nin Büyük Fedakârlığı

a. Ömer (ra)'ın Gösterdiği Büyük Tevazu

Şehadeti sırasında oğlu Abdullah'a söylediği şu söz bu konuda en büyük delildir: “Mü'minlerin annesi Hz. Aişe'ye git ve de ki, ‘Ömer sana selâm söylüyor’, ‘Mü'minlerin Emiri’ deme! Çünkü ben bugünden itibaren Mü'minlerin Emiri değilim.”¹³⁶⁴ Hz. Aişe'nin izin vermesinden sonra yaşanan şu hadise de onun tevazusuna işaret etmektedir: Ömer (ra), “Ben ruhumu teslim edince, beni akıp Hz. Aişe'nin yanın götürün! Ona selâm verip, “Ömer (ra) senden bu konuda izin istiyor” deyin! Şayet izin verirse beni oraya defnedin! Eğer izin vermezse beni Müslümanların mezarlığına defnedin!” demişti. Allah (cc) ona rahmet eylesin! Onun ahlâkıyla bizi ahlâklandırın! Tevazusuyla bizleri mütevazi kılsın! Ona, müttaki ve mütevazi kullarına verdiği mükafatı versin! Rabbim bize yakın olup dualara icabet edendir.

b. Hz. Aişe'nin Büyük Fedakarlığı

Hz. Aişe'nin fedakârlığına işaret den hadise onun, kendi kocası ve babasının yanına defnedilmek isterken Ömer (ra)'ın buraya defnedilmeyi istemesinden dolayı bu isteginden vazgeçip onu kendisine tercih et-

¹³⁶³ Muhammed Ahmed Raşid, Rekaik, s. 121.

¹³⁶⁴ Buhari, Fezailü's-Sahabe, No: 3704.

mesiyle olmuştur. Şunu söylemişti: “Ben bunu kendim için istiyordum. Ancak bugün onu kendime tercih ediyorum.”¹³⁶⁵

4. Ölüm Döşegindeyken İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırıyor

Ömer (ra) iyiliği emretme ve kötülükten de sakındırma konusunda ki hassasiyeti ölüm anında, acı ve ağrılarla kıvranırken bile devam etmiştir. Yaralı halde beklerken yanına bir genç girmişti. Ömer (ra)’a, “Ey Mü’minlerin Emiri, Allah’ın senin için hazırladığıyla sevin! Çünkü sen cennetle müjdelenen, Resûlullah (sav)’ın ashabın içinde İslâm’a ilk girenlerden, adaletle hükmedenlerden ve sonra da şehadetle buluşan birisin!” dedi. Ömer (ra) bu sözlere, “İsterdim ki bunlar bana âhirette kâfi gelsin! Bunlar ne lehimde ne de aleyhimde kullanılsınlar!” dedi. Delikanlı oradan ayrıldığı esnada Ömer (ra), entarisinin yerden süründüğünü gördü. Bunun üzerine gencin yanına çağırılmasının emretti. Delikanlı gelince ona, “Ey yeğenim! Elbiseni yukarda tut, böyle yapman elbisenin temiz olmasına, senin de Rabbin katında müttaki olmana vesile olur” dedi. İşte görüldüğü üzere içinde bulunduğu zor durum onu iyiliği emretmekten alıkoymamıştır. Bu yüzdendir ki İbni Mes’ud şunu söylemiştir: “Allah Ömer’e merhamet etsin! İçinde bulunduğu zor durum onu hak sözü söylemekten alıkoymadı.”¹³⁶⁶ Yaralıyken bile iyiliği emretme ve kötülükten de sakındırmaya özen göstermekten geri durmamıştır. Hafsa yanına girince, Ömer (ra) oğlu Abdullah’a “Ey Abdullah, beni oturt, çünkü işittiklerime sabredemiyorum” demiş ve Abdullah’ın göğsüne başını dayanarak Hafsa’ya, “Buradan kalkıp gittikten sonra, senin üzerindeki hakkımı ifade ederek belirtmek isterim ki senin, ölümünden dolayı ağlamana engel olamamam. Ancak dövünerek feryat edip ağlamaktan seni sakındırıyorum” dedi.¹³⁶⁷ Enes b. Malik şunu söylemiştir: “Ömer (ra) yaralandığı sırada Hafsa çığlıklar atmıştı. Bunun üzerine Ömer (ra) “Ey Hafsa! Sen, Resûlullah (sav)’ın ‘Ölünün üzerinde feryadla ağlanması ölünün azab edilmesine sebep olur’ dediğini işitmedin mi?” dedi. O esnada Süheyb gelip, “Vah Ömer’e” demesi üzerine Ömer (ra), “Ey Süheyb! Ölünün üzerinde feryatla ağlanması ölünün azap edilmesine sebep olur” haberi sana ulaşmadı mı?” diye sordu.¹³⁶⁸ Hakka son derece riayet ettiği

¹³⁶⁵ Buhari, Fezailü’s-Sahabe, No: 3704.

¹³⁶⁶ Fethu’l-Bari, VII, 65.

¹³⁶⁷ Menakıbu Emiril’-Mü’minin, s. 230.

¹³⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, Fezailu’s-Sahebe, I, 418.

hususunda şöyle bir hâdise de rivayet edilmiştir: Yaralı halde ve kanlarının aktığı bir sırada yanına gelen bir adam, “Abdullah b. Ömer’i” kendinden sonra halife bırak!” deyince “Allah’a yemin olsun ki bunu söylemekle Allah’ın rızasını kastetmedin!” şeklinde karşılık verdi.¹³⁶⁹

5. Fitneye Sebep Olmadıkça Kişiyi Özelliklerinden Dolayı Övmenin Caiz Oluşu

Ömer (ra) bu haldeyken bazı sahabiler fitne ve fesada sebep olmayacaklarını bildiklerinden onu övdüler. İbni Abbas şunu söyledi: “O Rabbani bir âlim ve büyük bir fakihdir. Resûlullah (sav), dinin ve Müslümanların seninle izzet bulması için duada bulunmadı mı? Hani o günlerde Müslümanlar Mekke’de korku içindeydiler. Ne zaman ki sen Müslüman oldun, bu sayede Müslümanlar güçlendi ve Müslümanlıklarını açıkça ilân etmeye başladılar... Müslümanlar senin sayende bolluğa kavuştular. Onların bol şekilde erzak almalarına vesile oldun. Sonunda da Allah (cc) sana şehadeti nasip etti. Ne mutlu sana!” Bu kelimeler Ömer (ra)’ın kalbinde herhangi bir etki yapmadı. Bununla sevinmedi de. Bu yüzden İbni Abbas’a şu karşılığı verdi: “Allah’a yemin olsun ki mağrur kimse başkasının dedikleriyle gurura kapılan kimsedir” dedi.¹³⁷⁰

6. Ömer (ra)’ın Öldürülmesiyle İlgili Olarak Kâbü’l-Ahbar’ın Rolü ve Bunun Hakikati

Kâbü’l-Ahbar’ın asıl adı Ka’b b. Mani’ el-Himyeri olup künyesi Ebu İshak’tır. Fakat Kâbü’l-Ahbar ismiyle meşhur olmuştur. Hz. Peygamber (sav) döneminde yaşamış ancak, Ömer (ra)’ın halifeliği sırasında hicri 12 senesinde Müslüman olmuştur. Müslüman olmadan önce Yemen tarafında Yahudi bir âlim olmakla meşhur idi. Müslüman olduktan sonra sahabilerden Kur’an ve sünneti öğrendi.

Müslümanlar ve daha başka kimseler de ondan, önceki ümmetlerin haberlerini öğrendiler. Kâb, Şam’a gidip Hims’a yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.¹³⁷¹ Kâb, Ömer (ra)’ın ölümü konusunda itham edilmiştir. Ta-

¹³⁶⁹ Siyeru Şüheda, s. 43.

¹³⁷⁰ A.y.

¹³⁷¹ Siyeru A’lami’n-Nübela, III, 489.

beri'nin eserinde Misver b. Mahreme'den gelen bir rivayet onun bu konuda itham edildiğini göstermektedir. Rivayet şu şekildedir: "... Sonra Ömer (ra) evine döndü. Ertesi gün Ka'b gelip ona, 'Ey Mü'minlerin Emiri, vasiyette bulun! Çünkü üç gün içinde öleceksin!' dedi. Ömer (ra), 'Bunu nereden biliyorsun?' diye sorunca 'Bunu Allah'ın kitabı Tevrat'tan çıkardım' dedi. Ömer (ra) 'Allah mı bunu yaptı? Hattab oğlu Ömer'i Tevrat'ta mı buluyorsun?' diye sordu. Ka'b 'Allah'a yemin olsun ki hayır, fakat senin özelliklerini Tevrat'ta buluyorum. Buna göre senin vefatın yaklaşmış bulunuyor' dedi. Ravi diyor ki Ömer (ra) ne bir acı ne de bir elem hissediyordu. Ertesi gün Ka'b gelip, 'Ey Mü'minlerin Emiri, bir gün gitti, bir gün ve bir de gece kaldı. O gecenin sabahında öleceksin!' dedi. O gecenin sabahı girince Ömer (ra) namaz için evinden çıktı. Namazda safları düzeltmesi için adamlar görevlendiriyordu. Herkes düzgün bir şekilde durunca Ömer (ra) gelip tekbir getirdi. O sırada Ebu Lü'lü' gelip insanların arasına girdi. Elinde iki başlıklı bir hançer vardı. Ömer (ra)'a altı kez vurdu. Birini göbeğinin altına vurmuştu. Bu darbe onu öldüren darbe idi."¹³⁷² Bazı çağdaş düşünürler bu rivayetten şu neticeyi çıkarmışlardır: "Buna göre Ömer (ra)'ın öldürülmesinde Ka'b'ın da parmağı vardır. Meselâ Dr. Cemil Abdullah el-Mısri yazdığı kitabında bu konuda şunları söylemiştir: "Ehl-i kitap ilk hicri asırdaki fitne ve iç karışıklıklarda etkili olmuştur." Bunu Abdolvahhab Neccar da Hulefau'r-Raşidin adlı eserinde dile getirmiştir. Aynı şeyi Gazi Muhammed Füreyc hoca da en-Neşat es-Sırriyyu'l-Yahudi fi'l-Fikr ve'l-Mümarese adlı eserinde ifade etmiştir. Dr. Ahmed b. Abdullah İbrahim ez-Zügayni Kâbü'l-Ahbar'a yapılan ithamı reddederek şöyle demiştir: "Bu kıssadan ben şunu anlıyorum: İmam Taberi'nin rivayet ettiği bu hâdise birçok açıdan sahih gözükmemektedir. Şöyle ki,

a. Şayet bu kıssa doğru olsaydı Ömer (ra)'ın Ka'b'ın haberiyle yetinmeyip Abdullah b. Selâm gibi Müslüman olmuş ve Tevrat'ı iyi bilen diğer Yahudi alimlerini de toplaması icap ederdi. Bunu muhakkak onlara sorardı. Şayet bunu yapsaydı, durumun çirkin bir şey olduğu ortaya çıkardı ve onun yalancı olduğu belli olurdu. Bu durumda onun bu işin düzenleyicilerinden olduğu da açığa çıkardı. O günde Ömer (ra) çeşitli vesilelerle bu işi ortaya çıkarır ve düzenleyicilerini de Medine'den sürerdi. Böylece Ka'b da sürülenler arasında yer alırdı. Bunu normal bir insandan

¹³⁷² Taberi, Tarih, V, 182.

beklemek mümkünken nasıl olur da Ömer (ra) böyle bir tedbir almayacaktır. Kaldı ki Ömer (ra) keskin zekâ ve anlayışıyla nam salmış biriydi. Bu konuda bir çaba içine girmediğine göre demek ki, böyle bir durum söz konusu değildir.¹³⁷³

b. Eğer böyle bir haber Tevrat'ta yer almış olsaydı, bunu sadece Ka'b değil, Abdullah b. Selam gibi âlimler de bilirlerdi.

c. Şayet bu kıssayı doğru kabul edersek deriz ki: "Ka'b'ın da bu işte parmağı vardır ve bunu açığa çıkarmakla kendisini ele vermiştir." İnsanlar tabiatları gereği bunu yapmayacaklarına göre demek ki kıssa, yalandan başka bir şey değildir. Bu işte parmağı olanlar olayın gerçekleşmesinden sonra gizleneceklerdi. Olayın gerçekleşmesinden önce bu işte parmağı olanların ortaya çıkması ancak bir budalalık eseri olabilir. Gayet zeki ve anlayışlı biri olan Ka'b'ın böyle bir şey yapması da mümkün değildir.

d. Sonra ne oluyor da Tevrat kalkmış insanların ömürlerini belirliyor? Allah (cc) kitaplarını hidayet kaynağı olarak göndermiştir. Bu tür çarpık rivayetler için asla göndermemiştir.¹³⁷⁴

e. Ayrıca Tevrat işte elimizin altındadır ve içinde böyle bir şey de yok.

Hocamız bu itirazları yaptıktan sonra sözlerine şunu da ekliyor: Bütün bunlardan sonra anlaşılan şudur ki bu kıssa bir iftiradan başak bir şey değildir. Bu hadise, Ömer (ra)'ın şahsında Ka'b'a, İslâm'a tuzak kurma suçuyla iftira atmak için türetilmiştir. Tevrat'tan yalan nakiller yapmak da yalanın tâ kendisidir ve ne bir delile ne de senede dayanmamaktadır.

Dr. Seyyid Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, şunu söylemektedir: Taberi'nin kıssaya dair verdiği rivayet sahih bir rivayet değildir. Bilindiği üzere İmam Taberi rivayetlerinde hep sahih olanları vermemiştir. Onun tefsirine bakanlar çok sayıda sahih olmayan haberlerin bulunduğunu görürler. Tarihinde verdiği rivayetler de tamamen doğru ya da yalan sayılabilecek türden haberler değildir. "Onun eserinde verdiği bütün haberler doğrudur" şeklinde bir sözü hiç kimse söyleyemez."¹³⁷⁵ Seyyid Muhammed sonra da şunları söylüyor: "Kaldı ki Ka'b hakkında bilinenler, onun dinî, ahlâkî ve güvenilirlik yönünden gayet iyi ve söyledikleri

¹³⁷³ Muhammed Ebu Zehv, el-Hadis ve'l-Muhaddisun, s. 182.

¹³⁷⁴ el-Unsuriyetu'l-Yahudiyye, II, 524.

¹³⁷⁵ el-İsrailiyat fi't-Tefsir ve'l-Hadis, s. 99.

rivayetlerin doğru olduğudur. Buradan da şunu söyleyebiliriz ki, bu kıs-
sa onun aleyhinde uydurma bir haberdur. Ka'b'ı, Ömer (ra)'ın katlinde
bir ortak olmaktan ya da Ömer (ra)'ın öldürüleceğine dair kurulan tez-
gâhı bilip de bunu Ömer (ra)'a haber vermemesinden onu tenzih ederiz.
Aynı şekilde onu yalancı ve haber uyduran biri olmaktan da tenzih ede-
riz. Burada anlatılan kısas İsrailî bir haber olup Tevrat hakkında bir uy-
durma niteliğini taşımaktadır. Şunu da söylememiz icap eder: "Allah'ım
Ka'b'm bu konuda bir suçu yoktur. O, başkası tarafından zan atlında bı-
rakılmıştır." Fakat onun hakkında "rivayetleri açısından tamamen güve-
nilir" demiyorum. O, bazı kötü niyetlilerin ismini dillerine doladığı, çok
sayıda bâtil ve uydurma rivayetleri adına dayandırdıkları bir kimsedir.
Bu kötü niyetliler uydurma rivayetlerin toplum genelinde yer bulmasına
çalışmışlar, cahil kimselerin bunları yutması için çaba sarf etmişler-
dir."¹³⁷⁶

Dr. Muhammed Seyyid Vekil ise şunları söylemiştir: "Bu konuda
araştırma yapan kimse şunu ilk etapta görebilir: Ubeydullah b. Ömer,
babasının yaralandığı haberini duyunca derhal kılıca sarılıp savaşa gider
gibi hızlı hareket etmiştir. Hürmüzan'ı ve Ebu Lü'lü'ün küçük bir kızını
derhal öldürmüştür. Bu duruma ne dersin? Ubeydullah, bu tür şüpheler
ortada dolaşırken Kâbü'l-Ahbar'ı öldürmemiş, gitmiş Ebu Lü'lü'ün kü-
çük kızını mı öldürmüştür? İlmî açıdan meseleyi araştıran birisi böyle
bir kıssayı kabul etmez. Hatta böyle bir rivayete işaret bile etmez. İbni
Sa'd, Tabakat'ında, Ömer (ra)'ın öldürülmesi kıssasını bütün tafsilatıyla
verirken böyle bir rivayeti asla zikretmemiştir. Ka'b hakkında bu konu-
da zikredilen doğru haberler, onun Ömer (ra)'ın evinin kapısı önünde
ağlar halde durup "Allah'a yemin olsun ki şayet Mü'minlerin Emiri ece-
linin tehir edilmesi için Allah'a kasem etseydi Allah onun eceline tehir
ederdi" sözlerini söylediğidir."¹³⁷⁷

Doktor, Ömer (ra)'ın ölümünün yaklaştığını haber verdikten sonra
Kâb, Ömer (ra)'m huzuruna girip, "Ben sana, sen ancak şehit olarak öle-
ceksin, dememiş miydin?" Sen de, "Ben Arap yarımadasındayken bu na-
sıl olabilir ki?" demiştin."¹³⁷⁸ İbni Sa'd 'dan sonra yaşamış olan İbni Ab-
dilber, İstiab'ında, Ka'b'ın kıssasına dair herhangi bir şey rivayet etme-
miştir. İbni Kesir ise bu konuda şunları söylemiştir: "Ebu Lü'lü', Salı gü-
nü akşam, Ömer (ra) 'i öldüreceğine and içmişti. Zilhiccenin bitimine

¹³⁷⁶ A.y.

¹³⁷⁷ İbn Sâd, Tabakat, III, 361.

¹³⁷⁸ A.y.

dört gün kala, Çarşamba günü sabahında Ömer (ra)'a saldırdı. Buna göre Ebu Lü'lü'nün yaptığı tehdit ve olayı gerçekleştirmesi ancak birkaç saat içinde olmuş bir hadisedir. Bu durumda Kâbü'l-Ahbar nasıl olur da Ömer (ra)'a gider ve hadiseyi ona haber verir?" Güya ona "Sen üç gün içinde muhakkak öldürüleceksin" demiş. Sonra da "Bir gün gitti, iki gün kaldı" demiş. Sonra gelip, "İki gün gitti, bir gün ve bir gece kaldı" demiş. Tehdit bir gece öncesinden yapılmış ve hadise de o gecenin sabahında gerçekleşmişken Ka'b üç gün öncesinden bunun haberini nasıl almış olabilir ki?" Tarihçiler bu konuyu irdelemiş bulunmaktadır. Suyuti, Tarihu'l-Hulefa'sında; İsmi, Sımtu'n-Nucumi'l-Avali'sinde; Hasan İbrahim Hasan, et-Tarihu'l-İslâmî es-Siyasi adlı eserinde ve daha başka müellifler bu konuda görüşlerini belirtmişlerdir. Uzak-yakın hiç kimse Ömer (ra)'m vefatına dair bu kıssayı aktarmamıştır. Bunlar adı geçen hâdisenin gerçekte var olmadığı konusunda birer delildir. Onu zikretme konusunda kesin deliller yoktur. Uydurma bir haber olup Müslümanların Kâbü'l-Ahbar'dan nefret etmeleri için ortaya atılmıştır. Bu tür haberlere hiç kimse itibar etmez. Hele hele Ka'b'ın İslâmiyet'i güzel bir şekilde yaşadığını öğrendikten sonra bu tür kıssalara asla değer vermez. Sahabenin birçoğu onu güvenilir kabul edip ondan çok sayıda hadis rivayet etmişlerdir.¹³⁷⁹

7. Ashabın ve Selef-i Sâlihinin Ömer (ra)'a Övgüsü

Definden Sonra Hz. Aişe'nin Onu Övmesi

Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Resûlullah (sav) ve babam Ebubekir'in bulunduğu odaya girerdim. Ömer de oraya defnedilince Allah'a yemin olsun ki o günden sonra oraya her girdiğimde sırf Ömer'den utandığımdan dolayı örtüme dikkat ederdim."¹³⁸⁰ Kasım b. Muhammed, Hz. Aişe'den şunu aktarmıştır: "Ömer (ra) 'i gören her kimse onun İslâm'ı zengin ve güçlü kılmak için yaratıldığını anlardı. Allah'a yemin olsun ki o, her işini güzel yapardı. Bir benzeri daha yoktu. İşleri gayet iyi düzenlerdi."¹³⁸¹ Urve'den aktarıldığına göre Hz. Aişe şöyle demiştir: "Ömer (ra) 'i zikrettiğinizde meclisiniz güzel olur."¹³⁸²

¹³⁷⁹ Cevle fi Asril'-Hulefa er-Raşidin, s. 296.

¹³⁸⁰ Mahzu's-Sevab, III. 852.

¹³⁸¹ A.y. Ravileri güvenilir kimselerdir. Ancak Abdolvahid b. Ebu Avf sadık biri olmakla beraber bazı hatalar etmiştir.

¹³⁸² A.y.

Said b. Zeyd'in Söyledikleri

Said b. Zeyd'den rivayet edildiğine göre Zeyd, Ömer (ra)'ın vefatı sırasında ağladığında ona "Seni ağlatan nedir?" diye sorulunca, "İslâm'a ağlıyorum. Çünkü Ömer (ra)'ın ölümüyle İslâm'da bir gedik açıldı ve kıyamete kadar da kapatılacak değildir" şeklinde karşılık verdi.¹³⁸³

Abdullah b. Mes'ud'un Söyledikleri

Abdullah b. Mes'ud şöyle demiştir: "Ömer (ra)'ın ilmi, terazinin bir kefesine, diğer kefesine de yeryüzündeki tüm insanların ilmi konsa Ömer (ra)'ın ilmi ağır gelirdi."¹³⁸⁴ Bir başka sözünde de şöyle demiştir: "Ben Ömer (ra)'m ölümüyle ilmin onda dokuzunun gittiğini düşünüyorum."¹³⁸⁵ Bir sözünde de şunları söylemiştir: "Ömer (ra)'ın Müslüman oluşu bir zafer, hicreti bir yardım ve idaresi de bir rahmet idi."¹³⁸⁶

Ebu Talha el-Ensari'nin Söyledikleri

Ebu Talha el-Ensari şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki Müslümanların hiçbir evi yoktur ki Ömer (ra)'m ölümüyle oralara din ve dünya açısından bir eksiklik girmemiş olsun."¹³⁸⁷

Huzeyfe b. Yeman'ın Söyledikleri

Huzeyfe şunları söylemiştir: "Şüphesiz ki Ömer (ra)'ın zamanında İslâm sanki hep bize doğru geliyordu. Onun ölümüyle sanki bize bir daha asla gelmeyecek şekilde sırtını döndü."¹³⁸⁸

Abdullah b. Selâm'ın Söyledikleri

Ömer (ra)'m cenaze namazı kılındıktan sonra Abdullah b. Selâm geldi ve şöyle söyledi: "Her ne kadar namazı ben gelmeden kılmış ve bu konuda beni geride bırakmışsanız bile onu övmeye beni geçemeyeceksiniz. Sen ne güzel din kardeşiydin! Hakkı en güzel şekilde yerine getirir,

¹³⁸³ Ibn Sâd, Tabakat, III, 372.

¹³⁸⁴ Ibn Ebu Şeybe, Musannef, XII, 32. Senedi sahihtir.

¹³⁸⁵ Taberani, Mu'cemu'l-Kebir, IX, 179.

¹³⁸⁶ A.y.

¹³⁸⁷ Tabakat, III, 374.

¹³⁸⁸ A.y.

bâtılı bertaraf ederdin. Rıza gösterilmeye layık olana rıza gösterir, öfkelenmeyi gerektiren şeye de öfkelenirdin. İnsanları ne yüzüne karşı över ne de ayıplardın. Güzel bir insandın ve iffetliydin.”¹³⁸⁹

Abbas b. Abdulmuttalib’in Söyledikleri

Ömer (ra)’a komşu olan Abbas b. Abdulmuttalib şunları söylemiştir: “Ömer (ra) ’den daha faziletli birini görmedim. Gecelerini namaz kılmak, gündüzlerini oruç tutmakla ve insanların ihtiyaçlarını temin etmekle geçirirdi. Ömer (ra) vefat edince Allah’tan, onu rüyamda bana göstermesini temenni ettim. Onu rüyamda kemerini kuşanmış halde Medine pazarına geldiğini gördüm. Ona selâm verince selamımı aldı. “Nasılsın?” diye sorduğumda iyi olduğunu söyledi. Ona “Neyle karşılaştın?” diye sorduğumda “Hesaba çekilmekten daha yeni kurtuldum. Şayet merhametli Rabbimle karşılaşmasaydım, üzerinde bulunduğum taht dağılır giderdi” dedi.”¹³⁹⁰

Muaviye b. Ebi Süfyan’ın Söyledikleri

Muaviye şunları söylemiştir: “Ebubekir (ra) ki, ne o dünyayı ne de dünya onu istedi. Ömer (ra)’a gelince, dünya onu istedi, fakat o dünyayı istemedi. Bizlere gelince, karnımızı dünyayla kirlettik.”¹³⁹¹

Ali b. Hasan’ın Söyledikleri

Ebu Hazım ve onun da babasından şunu rivayet ettiği aktarılmıştır: Ali b. Hasan’dan Ebubekir (ra) ve Ömer (ra)’ın durumu ve onların Resûlullah (sav)nezdindeki konumları sorulunca şunları söylemiş: “Bugün olduğu gibiydiler. Her ikisi de Resûlullah (sav)’e sımsıkı sarılmıştı.”¹³⁹²

Kubeysa b. Cabir’in Söyledikleri

Şa’bi şunları aktarmıştır: Kubeysa b. Cabir’in şöyle dediğini işittim: “Ömer (ra)’le arkadaşlık ettim ve Kur’an’ı ondan daha fazla okuyan, dinde onan daha fakih olan ve insanlara ondan daha güzel ders veren birini görmedim.”

¹³⁸⁹ Tabakat, III, 369.

¹³⁹⁰ Tarihu’l-Medine, III, 345.

¹³⁹¹ Zehebi, Tarihu’l-Islam, s. 267.

¹³⁹² Mahzu’s-Sevab, III, 908.

Hasan el-Basri'nin Söyledikleri

Hasan el-Basri şöyle demiştir: “Şayet toplantılarınızın güzel olmasını istiyorsanız, Ömer (ra)’ın adını anın!” “Ey Ehl-i beyt! Sizler onu kaybetmekle zor duruma düştünüz.”

Ali b. Abdullah b. Abbas'ın Söyledikleri

Ali b. Abdullah şunları söylemiştir: “Çok soğuk bir günde Abdülmelik b. Mervan’ın yanına gitmişim. Beyaz bir yorgana sarılmıştı ve çevresinde dört yerde ateş yaktırmıştı. Bu denli bir soğukla daha önce hiç karşılaşmadığını söyledi. Ona “Allah (cc) Mü’minlerin Emiri’ne sağlık ve sıhhat versin! Şam halkı, bu şekilde bir soğukla daha önce hiç karşılaşmadığını zannediyor. Onlar dünyalık istediler ve buna da eriştiler” dedim. Bunun üzerine o da “İşte Muaviye! Kırk yıl idarecilik yaptı. Yirmi yılını vali, diğer yirmi yılını da halife olarak geçirdi. Bravo İbni Hanteme’ye (Ömer (ra)). Dünyaya aldırış etmedi” şeklinde karşılık verdi.¹³⁹³

8. Bazı Çağdaş Âlim ve Yazarların Ömer (ra) Hakkındaki Görüşleri

a. Ezher Üniversitesi hocalarından Dr. Muhammed Muhammed el-Fehham şöyle demiştir: “Ömer (ra)’m siyasî yönden gayet üstün ve büyük yeteneklerinin olduğunu, eşsiz bir dehaya sahip olduğunu keşfettim. Onun bu özellikleri hayatın her sahasında, tıpkı bizim karşılaştığımız gibi kendisinin de hilâfeti sırasında karşılaştığı sorun ve problemleri çözmede bize yardımcı olacaktır.”¹³⁹⁴

b. Abbas Mahmud el-Akkad şunu söylemiştir: “Bu büyük adam tanıdığım şahsiyetler içerisinde en ön sırada yer almaktadır. Bir hususu tetkik etmede ve soruşturmada büyük meziyet sahibidir. Lehte veya aleyhte hüküm vermede her şeyi inceden inceye araştıran, en mükemmeli ortaya çıkaran bir yapıya sahiptir. “Abkariyyetu Ömer”¹³⁹⁵ adlı kitabım normal tarih kitapları gibi Ömer (ra)’ın hayatından haber ve rivayetler aktaran bir kitap değildir. Aksine, onu tanıtmaya, hayatındaki merhaleleri inceleme, onun yüce özelliklerini araştırıp psikoloji ve ahlak biliminin bundan istifade etmesi yolunda yapılmış bir çalışmadır...

¹³⁹³ A.y.

¹³⁹⁴ el-Idare fi'l-İslam, s. 391.

¹³⁹⁵ Bu eser Türkçe'ye çevrilmiş bulunmaktadır.(Çev.)

c. Ömer (ra) şu yaşadığımız asra en uygun bir şahsiyeti haizdir. Çünkü içinde yaşadığımız şu asır sadece azgın, kaba kuvveti haklı gören bir anlayışa sahiptir. Bu şekilde bir anlayışa sahip olan sapık görüşlüler hak ve kuvvetin birbirine zıt şeyler olduğunu savunmaktadırlar. Şayet Ömer (ra) gibi gayet azametli bir şahsiyeti tanırsak, kaba kuvveti adeta din kabul eden o düşünceyi temelinden yerle bir edebiliriz. Çünkü biz hem gayet kuvvetli, bunun yanında son derece adaletli ve oldukça merhametli bir şahsiyetle tanışmış bulunuyoruz. İşte bu anlayış, şifa bulmaktan ümidini kesmemiş olanlara bir deva sunacaktır”¹³⁹⁶

d. Dr. Ahmed Şelebi şunları söylemiştir: “Ömer (ra)’ın halifeliği boyunca en belirgin özelliği gelişen hadiseler karşısında ictihadda bulunmuş olmasıdır. Bu sayede dini muhafaza etmiş, cihad sancağını yükseklerle kaldırmış ve çok sayıda ülkeler fethetmiştir. İnsanlar arasında adaleti yaymış, İslâm’da ilk malî teşkilatı ve bunun bakanlığını kurmuş, savunma ve sınırları muhafaza amacıyla düzenli bir ordu meydana getirmiş, maaşların ve erzakların dağıtım işini düzene sokmuş, divanlar kurmuş, çeşitli kasaba ve şehirlere vali ve âmiller tayin etmiş, günlük hayatta kullanılması için paralar bastırmış, posta teşkilatını düzenli hale getirmiş, hisbe teşkilatını kurmuş, hicri takvimi başlatmış, fethedilen bölgelerde arazilerin dağıtılmaması kararını almış ve İslâmî şehirler inşa etmiştir. O gerçek manada Mü’minlerin Emiri ve İslâm devletinin kurucusuydu.”¹³⁹⁷

e. Müsteşar Ali Ali Mansur ise şunları söylemiştir: “Ömer (ra)’ın yargıya dair Ebu Musa el-Eş’ari’ye on dört asır kadar önce gönderdiği mektup günümüz yargı yasası için hâlâ geçerliliğini korumaktadır. O, yargı ve muhakeme kanunlarının ulaşabildiği en mükemmel yasadır.”¹³⁹⁸

f. Mahmut Şit Hattab ise şunları söylemiştir: “İslâmî fetihlerin çeşitli sebepleri vardır. Fakat bunların başlıca sebebi Ömer (ra)’m sahip olduğu komuta, idare ve liderlik özellikleridir. Üzerinden uzun asırlar geçmesine rağmen birkaç kişi dışında böyle bir şahsiyet daha çıkmış değildir.”¹³⁹⁹

g. Dr. Suphi Mahmisani ise şunları söylemiştir: “Ömer (ra)’ın halifeliğiyle, geniş bir alana yayılmış ve sağlam temellere oturmuş olan İsl-

1396 A.y.

1397 A.y.

1398 A.y. s. 392.

1399 A.y. s. 393.

lâm devletinin kuruluşu tamamlanmıştır. Ömer (ra) gayet etkili bir komutan, dirayetli bir hâkim, kendini sorumlu hisseden bir idareci, güçlü bir lider, âdil ve merhametli bir önderdi. O da her insan gibi bu hayattan ayrıldı. O, samimi bir şehittir. Allah'ın veli kulları içinde yer alan sıddıklarından ve sâlih kimselerdendir. Hattab'm oğlu Ömer ismi sonsuza dek bâki kalacaktır. Uygarlık ve fıkıh tarihinde ismi hep parlak şekilde devam edecektir.”¹⁴⁰⁰

h. Şeyh Ali Tantavi ise şunu söylemiştir: “Her ne zaman Ömer (ra) hakkında bilgi edindiysen onun şahsiyeti zihnimde daha da büyümüş, ona hayranlığım daha da artmıştır. Ben Müslüman ve gayrimüslim binlerce büyük şahsiyetin hayatını okudum. Fakat bunlar içinde fikrî açıdan, yapı ve huy bakımından ve hayatta bıraktığı etki açısından en büyüklerinin Ömer (ra) olduğunu gördüm. Ömer (ra)'ın her sahadaki yücelikleri kendisinde topladığını gördüm. Düşünce, fikir ve fıtratı itibarıyla gayet büyük bir şahsiyettir. Âlimleri ve fıkıh bilginlerini sayacak olursam bunların en başına Ömer (ra) 'i yerleştiririm. Şayet geride bıraktığı hiçbir miras olmasa da onun bıraktığı fikhî miras bu konuda yeterli olur. Şayet hatip ve belağat âlimlerini sayacak olursam bunların da başına Ömer (ra) 'i yerleştiririm. Şayet gelmiş geçmiş bütün dâhileri, yüce komutan ve askerleri, başarılı idarecileri sayacak olursam yine en başa Ömer (ra)'ın ismini yazarım. Onun her sahada önde, her toplulukta imam ve her yerde büyük bir şahsiyet olduğunu müşahade ettim. Şayet dünya tarihinde büyük eserler bırakmış şahsiyetlerin hayatını okumak istersen bu konuda Ömer (ra) 'den daha parlak bir hayata sahip olan birini göremezsin. O bütün bu saydıklarımız içinde ahlâk ve kişilik itibarıyla en üstte yer almaktadır.”¹⁴⁰¹

9. Bazı Doğubilimcilerinin Ömer (ra) Hakkındaki Görüşleri

a. Muir, “Halifelik” adlı eserinde şunu söylemiştir: “Ömer (ra)'m idaresinde, sadelik ve görevi yerine getirme en bariz sıfatlardı ve onun en önemli ilkeleri arasında yer alırdı. Kesinlikle tarafgir davranmamış ve insanları köleleştirme yoluna gitmemiştir. Mesuliyet bilincine son derecede önem vermiştir. Adalet konusunda oldukça hassastı. Valilerini se-

¹⁴⁰⁰ Tûrasü'l-Hulefai'r-Raşidin, s. 46.

¹⁴⁰¹ Ahbaru Ömer, s. 5.

çerken kesinlikle iltimas geçmezdi. Bunun yanında asasım eline alır, bazen bununla suçluları cezalandırırdı. Hatta bu yüzden “Ömer (ra)’ın kır-bacı başkalarının kılıcından daha da serttir” denirdi. Ancak o, ince kalpli ve merhametliydi. Dul ve yetimlere karşı oldukça şefkatli davranırdı.”¹⁴⁰²

b. İngiltere Kültür Müdürlüğü ondan şu şekilde bahsetmiştir: Ömer (ra) gayet zeki bir idareci, uzak görüşlü bir kimse olup İslâm’a büyük hizmetler yapmıştır.¹⁴⁰³

c. Washington Earfing “Muhammed ve Halifeleri” isimli kitabında şunları söylemektedir: “Ömer (ra)’ın baştan sona kadar hayatı, onun oldukça büyük bir zekâyâ sahip olduğunu göstermektedir. Dosdoğru yola ve adalete sıkı bir şekilde bağlıydı. O, İslâm devletinin temellerini atıp, Resûlullah’ın istediklerini gerçekleştirmiş ve sabit hale getirmiştir. Ebubekir (ra)’ın kısa süren halifeliği döneminde nasihatleriyle ona destek verdi. Müslümanların fethettiği bütün beldelerde oldukça güçlü bir idare meydana getirdi. Onun, fetihler sırasında ve sonrasında valileri üzerindeki sıkı kontrolü, idarî saha da nasıl da güçlü ve yeterli biri olduğunu gösteren en büyük delildir. Sade bir yapısı vardı, lükse ve debdebeye kaçmazdı. Resûlullah (sav)’e ve Ebubekir (ra)’e tâbi olmuştu. Komutanlarına yazdığı mektuplarda her ikisinin yolunu takip etmişti.”¹⁴⁰⁴

d. Dr. Michael Hart şunları söylemektedir: “Ömer (ra)’m geride bıraktığı iz, gerçekten de etkili olmuştur. İslâm’ın yayılması noktasında Hz. Muhammed (sav)’den sonra liderlik açısından en güçlü şahsiyettir.”¹⁴⁰⁵ Onun zamanında hızlı bir şekilde gerçekleşen fetihler ve burada İslâm’ın yayılmasının yanı sıra, bu dönemde fethedilen topraklar hep Arap olarak kalmıştır.¹⁴⁰⁶ Bu durum o dönemden tâ günümüze kadar devam etmiştir. Bunda da Hz. Muhammed (sav)’in etkisinin olduğu gayet açıktır. Fakat bu hususta Ömer (ra)’ın liderliğinden kaynaklanan rolünü bilmemek büyük bir hata olur.¹⁴⁰⁷

¹⁴⁰² Muhammed Reşid Rıza, el-Faruk, s. 54.

¹⁴⁰³ A.y.

¹⁴⁰⁴ A.y.

¹⁴⁰⁵ Bu ifadelerden Michael Hart’ın Hz. Ebu Bekir’in hayatını bilmediği anlaşılıyor.

¹⁴⁰⁶ Bahsedilen topraklar İslâm devletinin sınırları içinde yer almaktadır.

¹⁴⁰⁷ Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v)’in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir’in ve liderliğinden kaynaklanan rolünü bilmemek de büyük bir hata olur.

10. Ömer (ra)'ın Vefatı Dolayısıyla Söylenen Mersiyeler

Atike bint Zeyd b. Amr b. el-Hattab şu şiiri söylemiştir:

Firuz beni acılara boğdu
 İçtiği süt burnundan gelsin
 Bizler kitaba uymuş ona yönelmişiz
 Dostlara karşı merhametliyiz, düşmana karşı katıyız
 Kardeşim çilelere karşı göğüs gerdi
 Muhtaçlara yardım etti
 Yaptıkları, sözlerini yalanlamadı
 Hayırlı amellere koşardı yüzünü asmadan¹⁴⁰⁸

Şu şiir de Atike'ye aittir:

İyi gözler ibretle bakmakta ve seviyoruz onu
 İyi gözler o pâk imama bakmaktan sıkılmaz
 Kader seni o Farisi'nin eliyle alarak yaktı bizi
 Sen ki savaşın kızıştığı günde bir öğretmendin
 Sen ki insanları korurdun
 Hizmet ederdin zorda kalanlara ve savaşta yaralananlara
 Şunu deyin herkese: Siz de ölün
 Çünkü kader, onu halkın bardağıyla suladı¹⁴⁰⁹

İşte burada Râşid halife ve âdil insan Ömer (ra)'ın hayatı tarih sahnesinde son buldu. Tarih onu sonsuza dek eşsiz bir adam olarak tanıyacaktır. Onun gayesi mal toplamak, sultanlar gibi süslenmek değildi. Onun hükümdar olması doğru yolda olmasına engel olmamıştır. Yakınlarının ve evlatlarının, insanların boyunlarına basıp yükselmelerine izin vermedi. Onları böyle bir şeye zorlamadı. Aksine onun bütün gayesi İs-

¹⁴⁰⁸ el-Mietül-Evail, terc. Halid İsa ve Ahmed Sibanu, s. 163

¹⁴⁰⁹ Taberi, Tarih, V, 214; İli Münif Şehle, el-Eyyamu'l-Ahire fi Hayati'l-Hulefa, s. 40.

lâm'ın zafere ulaşmasıydı. Onun en yüce gayesi İslâm'dı. En büyük arzusu fertler arasında ve toplumda adaletin tahakkuk etmesiydi. Allah (cc) 'nun izniyle bunları çok kısa bir sürede başardı. Kaldı ki bu süre devletlerin ömürlerinde bahis konusu edilecek bir süre değildir.¹⁴¹⁰

Şu eşsiz hayat hikâyesi, nesillerin, Ömer (ra)'ın sımsıkı yapıştığı hakikatlere sarılmasına yardımcı olacaktır. Bu hakikatler, geçmişte kalan o parlak günleri bizlere geri getirecektir. Onların güzelliklerini ve değerlerini bize iade edecektir. Nesillere, sonlarının iyi olmasının ancak ilk günlerdeki gibi iyi şeylere sarılmakla olacağını gösterecektir. Âlim ve dâvetçilerin Râşid Halifeler asrına tâbi olmalarında yardımcı olacaktır. Bu asra giden yolda işaretlerin neler olduğunu gösterecek, özelliklerinin nelerden oluştuğunu bilmede yardımcı olacak ve insanlar için bu yolda hangi metodun gerektiğini izah edecektir. Aynı şekilde bu ümmetin evlatlarına uygarlık sahasındaki rolünü tekrar elde etmesi için yardımcı olacaktır.

Bu kitabı, 1422 hicri yılı 13 Ramazanında (2001 Kasım 28) Çarşamba günü sabah saat yediyi beş geçe bitirdim. Başta da sonda da iyilik Allah'tandır. Allah'tan bu amelimi kabul etmesini, kullarının bundan istifade etmesi için gönüllerine inşirah vermesini, iyilik, kerem ve cömertliğiyle bereketli kılmasını dilerim. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup hapseden olamaz. O'nun tuttuğunu O'ndan sonra salıverecek de yoktur. O, üstündür, hikmet sahibidir."¹⁴¹¹

Bu kitabı bitirirken Allah'a kalbî bir huşu ile yöneliyorum. O'nun fazl ve keremini itiraf ediyorum. O'dur faziletleri veren, O'dur ikramda bulunan, O'dur yardım eden, O'dur başarıya götüren. Başta da sonda da bana bu iyilikte bulunan Allah'a hamdolsun! Allah'tan, O'nun güzel isimlerini aracı kılarak, bu çalışmamı kendi rızasına has ve kullarına da faydalı bir amel kılmasını temenni ediyorum. Yazdığım her harfe karşılık bana sevap vermesini, bunu hesap gününde terazimin iyilik kefesine koymasını dilerim. Bu mütevazî çalışmanın tamama ermesi noktasında bana destek veren ve yardımcı olan bütün kardeşlerimin bundan sevap almasını Allah'tan niyaz ederim. Bu kitapla karşılaşan her Müslüman'ın

1410 Cevletün fi Asri'l-Hulefa er-Raşidin, s. 297.

1411 Fâtır, 35/2.

yaptığı duada Allah'a muhtaç, O'nun af ve mağfiretini bekleyen şu kulunu unutmamasını dilerim. Allah (cc) şöyle buyurmuştur: "(Süleyman) onun sözünden dolayı gülümsedi ve dedi ki: Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse ana-babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat."1412

Ey Allah'ım! Sana hamd edip seni bütün eksik sıfatlardan uzak tutarız. Şehadet ederim ki senden başka ilâh yoktur. Senden mağfiret diler, sana tövbe ederiz. Duamızın sonu, Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd etmektir.

Allah'ın af ve mağfiretine, rıza ve rahmetine muhtaç kul

Ali Muhammed Muhammed Sallabi

13 Ramazan 1422

MUKADDİME	5

—BİRİNCİ BÖLÜM—
ÖMER (RA)'IN MEKKE HAYATI

Birinci Konu

ÖMER (RA)'IN MEKKE HAYATI	17
İsmi, Nesebi, Kûnyesi ve Lakapları	17
Doğumu ve Beden Yapısı	17
Ailesi	18
Cahiliyedeki Hayatı	19

İkinci Konu

MÜSLÜMAN OLUŞU VE HİCRETİ	23
Müslüman Oluşu	23
a. Ömer (ra)'m Hz. Peygamber (sav)'i Öldürmeye Karar Vermesi:	24
b. Ömer (ra)'ın Kız Kardeşi Fatıma bint Hattab'ın Evine Saldırması ve Kız Kardeşinin Buna Karşı Koyması:	25
c. Resûlullah'a Gitmesi ve Müslüman Olduğunu Açıklaması ..	26
d. Ömer (ra)'m İslâm Davetini Açıktan Yapmaya Karşı Hırsı ve Bu Yoldaki Zorluklara Tahammülü	27
e. Müslüman Olmasının İslâm Davetine Etkisi	29
f. İslâm'a Girdiği Tarih ve O Esnada Müslüman Olanların Sayısı	30
Hicreti	30

— İKİNCİ BÖLÜM —
ÖMER (RA)'IN KUR'AN VE
HZ. PEYGAMBER (SAV)'DEN ALDIĞI EĞİTİM

Birinci Konu

ÖMER (RA)'IN KUR'AN VE HZ. PEYGAMBER (SAV)'DEN ALDIĞI EĞİTİM	37
Ömer (ra)'ın Kur'an'la Geçen Hayatı	37
1. Onun Allah, Kâinat, Hayat, Cennet, Cehennem, Kaza ve Kadere Dair Tasavvuru	37

2. Ömer (ra)'ın Kur'an-ı Kerim'e Uyması, Nüzul Sebeplerine Dair Bilgisi ve Bazı Âyetleri Tefsir Etmesi:	42
Ömer (ra)'ın Kur'an-ı Kerim'e Uyması:	42
Münafıkların Üzerine Namaz Kılınmaması Konusunda Kur'an'm Ona Muvafakat Etmesi	43
Bedir Esirleri Konusunda Kur'an'ın Ona Muvafakat Etmesi	44
Eve Girerken İzin İsteme Konusunda Kur'an'ın Ona Muvafakat Etmesi	45
Ömer (ra)'ın Şarabın Haram Kılınması İçin Yaptığı Dua	45
Nüzul Sebeplerine Dair Geniş Bilgisi	46
Ömer (ra)'ın Bazı Âyetleri Resûlullah (sav)'e Sorması	47
Ömer (ra)'ın Bazı Âyetleri Tefsir Etmesi	48

İkinci Konu

RESULULLAH (SAV)'İN YANINDAN AYRILMAMASI	51
Cihad Meydanlarından Resûlullah (sav)'le Beraberliği	55
1. Bedir Savaşı	55
2. Uhud, Benu Mustalık ve Hendek Savaşları	58
3. Hudeybiye Musalahası, Hevazin Seriyyesi ve Hayber Savaşı	60
4. Mekke'nin Fethi, Huneyn ve Tebuk Savaşları	64
ŞEHİR TOPLUMUNDA HZ. ÖMER (RA)	68
1. Hz. Peygamber (sav)Ömer (ra)'a Soru Soranın Kim Olduğunu Soruyor	69
2. Resûlullah (sav)'le Aynı Görüşü Belirtmesi	70
3. Hz. Peygamber (sav)'in Sahabenin Beslendiği Kaynağın Tek Olması Hususundaki Gayreti	71
4. Resûlullah (sav)'in Yaradılışın Nasıl Başladığını Anlatması	71
5. Resûlullah (sav)'in Atalara Yemin Etmekten Sakındırması ve Allah'a Tevekküle Teşvik Etmesi	72
6. Allah'ı Rab, Islâm'ı Din ve Muhammed (sav)'i Nebi ve Peygamber Olarak Kabul Ettim	73
7. Belli Şahıslar İçin Değil, Herkes İçin	73
8. Yaptığı Sadakadan Cayan Kimsenin Hükmü	73
9. Ömer (ra)'ın Verdiği Sadakalar ve Yaptığı Vakıflar	73
10. Resûlullah (sav)'in Ömer (ra)'a ve Oğluna Verdiği Hediyeler	74
11. Ömer (ra)'ın Oğlunu Cesarete Sevk etmesi ve İbni Mes'ud'a Müjde Vermesi	74
12. Bidat Çıkarmaktan Sakındırması	75

13. Bu Maldan Sana Geleni Al ve Sen Bunu Kimseye Danışacak Değilsin	76
14. Resûlullah (sav)'in Ömer (ra) 'ya Duası	76
15. Resûlullah (sav)'in Oraya Yürüdüğünü Gördüğümde İşin Bereketleneceğini Anlamıştım	76
16. Hafsa bint Ömer'in Resûlullah (sav)'le Evlenmesi	77
17. Hz. Peygamber (sav)'in Hanımlarıyla Olan Anlaşmazlıklarında Ömer (ra)'ın Mü'minlerin Annelerine Dair Tavrı	77
HZ. ÖMER (RA)'IN FAZİLETİ VE MENKİBELERİ	80
a. İmanı, İlmî ve Dinî Şahsiyeti	80
b. Ömer (ra)'ın Heybeti ve Şeytan'ın Ondan Korkması	81
c. Bu Ümmetin İlham Olunmuş Kimsesi	82
d. Böylesine Dolup Taşan Bir Deha Görmedim	83
e. Ömer (ra)'ın Kıskançlığı	86
f. Ebubekir (ra)'den Sonra Hz. Peygamber'e Ashabı İçinde En Sevimli Gelen Kimse	86
g. Ömer (ra)'ın Cennetle Müjdeleneceği	86
RESULULLAH (SAV)'IN HASTALIĞI VE VEFATI	
SIRASINDA HZ. ÖMER (RA)	85
1. Resûlullah (sav)'in Hastalığında Ömer (ra)	85
2. Resûlullah (sav)'in Ruhunun Kabzolunması Sırasında Ömer (ra)	87

nc Konu

EBUBEKİR (RA)'IN HALİFELİĞİ SIRASINDA ÖMER (RA)	89
1. Benu Sakife Gölgeğinde Ömer (ra)'ın Rolü ve Ebubekir'e Biat Etmesi	89
2. Zekât Vermeyenler Konusunda Ebubekir (ra)'le Beraber Değerlendirmede Bulunması ve Üsâme Ordusunun Gönderilmesi	91
3. Muaz b. Cebel'in Yemen'den Dönüşü Sırasında Ömer (ra) -Onun Ebu Müslim el-Havlani Hakkındaki Feraseti- Eban b. Said'in Bahreyn'e Tayin Edilmesi Konusundaki Görüşü	92
a. Muaz b. Cebel'in Yemen'den Dönüşü Sırasında Ömer (ra)	92
b. Ebu Müslim Havlani Hakkında Doğru Bir Feraset	92
c. Eban b. Said'in Bahreyn'e Vali Tayin Edilmesi Konusundaki Görüşü	93
d. İrtidat Savaşlarında Ölen Müslümanların Kan Bedelinin Kabul Edilmemesi Hususunda Ömer (ra)'ın Görüşü	93

e. Ebubekir (ra)'ın Akra b. Habis ve Uyeyne b. Hısn'a Araziden Pay Verilmesi Şeklindeki Görüşüne Ömer (ra)'ın İtirazı	94
f. Kur'an-ı Kerim'in Toplanması	95
Kur'an-ı Kerim'in Toplanması İlgili Neticeler Özetle Şu Şekildedir	96

— ÜÇÜNCÜ BÖLÜM—

EBUBEKİR (RA)'IN ÖMER (RA)'İ HALİFE TAYİN ETMESİ, ÖMER (RA)'IN İDARESİNİN DAYANDIĞI TEMELLER VE TOPLUMSAL HAYATI

Birinci Kısım

EBUBEKİR (RA)'IN ÖMER (RA)'İ HALİFE TAYİN ETMESİ, ÖMER (RA)'IN İDARESİNİN DAYANDIĞI TEMELLER VE TOPLUMSAL HAYATI	99
1. Ebubekir (ra)'ın Ömer (ra) 'i Halife Tayin Etmesi	99
2. Ömer (ra)'ın Bu İşte Öncelikli Olduğunu Gösteren Şer'i Deliller	104
3. Ömer (ra)'ın Halifeliğine Dair İcmanın Gerçekleşmesi	109
4. Ömer (ra)'ın Halifeliğe Geldikten Sonra Verdiği Hutbe	111
5. Şura	116
6. Adalet ve Eşitlik	120
7. Özgürlükler	128
a. Dinî İnanç Özgürlüğü	129
b. Serbest Dolaşma Hürriyeti	1323
c. Can, Mal ve Mesken Güvenliği Hakkı	134
d. Fikir Hürriyeti	137
1.Dini Hususta Saptırıcı Görüşler Sunma Veya Şüpheler Uyandırma	139
2.Hürriyet Adı Altında İnsanlara Dil Uzatmak	139
3. Ehli Kitap Kadınlarıyla Evlenme Konusunda Ömer (ra)'ın Görüşü	140
4. Halifenin Maaşı, Hicri Takvimi Başlatması ve "Mü'minlerin Emiri" İsmi'nin Ortaya Çıkışı	143
a. Halifenin Maaşı	143
b. Hicri Tarihin Başlaması	145
c. "Mü'minlerin Emiri" İsmi'nin Ortaya Çıkışı	147

İkinci Konu

ÖMER (RA)'IN BAZI ÖZELLİKLERİ, AİLESİYLE GEÇEN

HAYATI VE EHL-İ BEYT'E GÖSTERDİĞİ SAYGI	149
1. Ömer (ra)'ın Bazı Özellikleri	149
a. Nefsini Hesaba Çekerek Allah'tan Son Derece Korkması	149
b. Zahitliği	153
c. Verası	155
d. Tevazusu	157
e. Yumuşaklığı	159
2. Ailesiyle Geçirdiği Hayat	160
a. Onları Kamu Hizmetlerinden Men Etmesi	161
b. Celula Şehrinde Satın Aldığı Maldan Dolayı Oğlu Abdullah'ı Hesaba Çekmesi	161
c. Akrabalık Bağı Sebebiyle Menfaat Elde Etmeye Çalışanlara Engel Olması	162
d. Ata Dağıtımında Üsame b. Zeyd'in Abdullah b. Ömer'den Üstün Tutulması	162
e. Sana Bir Aylık Nafaka Verdim	163
f. Ey Muaykib, Onu Al ve Beytülmale Koy	163
g. Ömer (ra)'ın Eşi Atike ve Misk Kokusu	163
h. Eşine Verilen Hediye Reddetmesi	164
ı. Bizans Kraliçesinin Ömer (ra)'ın Eşi Ümmü Gülsüm'e Gönderdiği Hediye	164
i. Ümmü Süleym Bunu Almada Daha Önceliklidir	165
j. Babanı Aldatıp da Akrabalarına İyilikte mi Bulunacaksın?	165
k. Beni Allah'a Karşı Hain Durumuna mı Düşürmek İstiyorsun?	165
3. Ehl-i Beyte Olan Sevgi ve Saygısı	166
a. Hz. Peygamber (sav)'in Eşlerine Karşı Tutumu	167
b. Ali (ra) ve Çocuklarına Karşı Tutumu	168
c. Benu Nadir Mallarından Elde Edilen Fey Konusunda Hz. Abbas ve Ali (ra) Arasındaki Anlaşmazlık	170
d. Ömer (ra)'ın Hz. Abbas'a ve Oğlu Abdullah'a Hürmeti	171

Üçüncü Konu

ÖMER (RA)'IN TOPLUMSAL HAYATI VE HİSBE

TEŞKİLATINA ÖNEM VERMESİ	173
1. Ömer (ra)'ın Toplumsal Hayatı	173
Kadınları Toplumda Önemsemesi	173

Annen keşke Seni Doğurmasaydı! Ömer'i mi İzliyorsun?	173
Bu Kadın, Allah (cc) 'ın Yedi Kat Semadan Şikâyetini	
İşittiği Bir Kadındır	174
Ey Bize Yakın Kimse Merhaba Sana!	174
Ebubekir (ra)'ın Kızı Ümmü Gülsüm'le Nişanlanması	175
Yolda Bir Kadınla Konuşan Adam	176
Eşini Ömer (ra)'a Şikâyet Eden Kadın	177
Onu Neden Boşuyorsun? Çünkü Onu Sevmiyorum!	177
Hansa'nın Çocuklarının Rızkı	178
Hind Bint Utbe Beytûlmalden Borç Alıp Ticaret yapıyor	178
2. Önce Halkın Maslahatı	179
Onlar Küfürdeyken Ben İman Etmiştim, Onlar Sırt	
Çevirdiklerinde Ben Yönelmiştim, Onlar Gaddarlık	
Ederlerken Ben Vefakâr Davranmışım	180
Her Müslüman'ın Abdullah b. Huzafe'nin Başını Öpmesi	
Gerekir ve İlk Önce Ben Öpüyorum	180
Aranızda Üveys b. Amr var mı?	181
Ömer (ra) ve Annesine İyi Davranan Bir Müslüman Asker	182
Allah Yolunda Savaşta Darbe Yiyip Yüzünde	
Bir Çukur Açılan Adam	182
Ömer'in Arzusu	182
Ömer (ra)'ın Nazarında Amel, İnsanların Üstünlüklerinin	
Bir Ölçüsüdür	183
Ömer (ra) Cenazeye Şahitlik Yapıyor	184
Ömer (ra) ve Hâkim b. Hizam'ın Aldığı Bağış	184
Ömer (ra) Ali (ra)'ın Başını Öpüyor	184
Cerir el-Beceli Ömer (ra) 'a Nasihat ediyor	185
Bir köle Kureyş'ten Biriyle Evleniyor	185
3. Toplumdaki Heybeti ve İnsanların İhtiyacını	
Gidermedeki Gayreti	185
Toplumdaki Heybeti	185
İnsanların İhtiyacını Gidermedeki Gayreti	187
Toplumun İleri Gelenlerinden Bazılarını Eğitmesi	189
Ebu Süfyan ve Mekke'deki Evi	189
Uyeyne b. Hısn ve Malik b. Ebu Züfer	189
Carud ve Ubey b. Kâb	189
4. Toplumdaki Bazı Davranışlara Karşı Çıkması	190
Zübeyr b. Avam (ra)'ın Mezbahanesi	190

Şimdi İstedğini Sor	190
Böyle Yürümeyi Bırak	190
Dinimizi Öldürme	191
Halkın Sağlığına Önem Verirdi	191
İçkiye Bulaşmış Kimseye Ömer (ra)'m Nasihati	192
Özel Meclislere Dair Ömer (ra)'ın Görüşü	193
1. Hisbe (İyiliği Emretme Kötülükten de Sakındırma)	
Teşkilatına Önem Vermesi	193
Toplumda Tevhidî Düşüncenin Yerleşmesi Sapık	
Kimselele Savaşılması	194
Nil Düğünleri	195
Sen Ancak Bir Taşsın ne Fayda Ne de Zarar Verebilirsin	196
Rıdvan ağacının kesilmesi	196
Danyal Peygamber'in Kabri	197
Sizler Peygamberlerinizin Geride Kalan Mekânlarını	
Mescit mi Edinmek İstiyorsunuz?	197
Allah'ın gerçek fail olduğunu bilmelerini istedim	197
Gerçek şekilde tevekkül eden, tohumu toprağa atan kimsedir ..	198
Dikkat Edin, Bizler Ancak Hakka Tâbi Oluruz ve	
Bid'at de Çıkarmayız	198
2. İbadete Dair Meselelere Önem Vermesi	199
Namaz	200
Teravih Namazı	203
Zekât, Hac ve Ramazan Orucu	204
3.Çarşı ve Ticarete Önem Vermesi	205
Alış-verişe Dair Helâl ve Haramların Bilinmesini	
Tüccarlara Şart Koşması	207
İnsanlara Çalışkan Olmalarını Emretmesi ve	
Onları Kazanmaya Teşviki	208
Ömer (ra)'ın Müslümanların İleri Gelenlerinin Ticareti	
Terk Etmesinden Endişe Etmesi	209
Ömer (ra)'ın Gece Teftişleri	209
Çocukların Erken Yaşlarda Sütten Kesilmesini Yasaklamıştı ..	210
Askerlerin Eşlerinden Ne kadar Süre Uzakta	
Kalacaklarını Belirtmesi	211
Mücahitlerin Irz ve Namuslarının Korunması	212
Kıyamet Gününde Benim Günahımı Sen Üstlenecek misin? ..	214
Ey Mü'minlerin Emiri! Arkadaşını Bir Erkek Çocukla Müjdele	216

Allah'a Yemin Olsun ki Ona İnsanların Gözü önünde İtaat Ederken, Gıyabında İsyan Edecek Değilim	217
4. Hayvanlara Acıması	218
Devene Gücünü Aşan Bir Yük mü Yüklüyorsun?	218
Onların Sizin Üzerinizde Haklarının Olduğunu Bilmiyor musunuz?	218
Ömer (ra) Zekât Develerini Tedavi Diyor	218
Ömer'in Yemek Arzusundan Dolayı Bir Hayvana Eziyet Ettiniz	219
Senden Dolayı Hesaba Çekilmekten Korkuyorum	219
5. Ömer (ra)'ın Zamanındaki Deprem	220

D r d n c Konu

ÖMER (RA)'IN İLME ALİMLERE

VE DAVETÇİLERE ÖNEM VERMESİ	221
Ömer (ra)'ın İlme Önem Vermesi	221
Ömer (ra)'ın Hadislere İhtiyatla Yaklaşması İlmî Mütalaalarda Bulunması ve Bilmediklerini Sorması	222
Hadislere İhtiyatla Yaklaşması	222
İlmî Mütalaalarda Bulunması ve Bilmediklerini Sorması	223
Onun İlme Teşvik Eden Sözleri	224

MEDİNE'DE HALKI YÖNLENDİRİP İLME TEŞVİK ETMESİ

Yaptığı Hutbede İşaret Ettiği Büyük Hükümler	226
İnsanlara Dışa Vurduklarına Göre Muamele Etmek ve İçlerinde Ne Taşıdıklarını Araştırmamak	226
Cimriliğin Bir Kısmı Nifak Demektir	227
Kendimin Yeterli Biri Olmasını İsterdim	227
Onun İnsanlar Arasında Dolaşan Bazı Hikmetli Sözleri	227
Kim Sırrını Gizlerse Bütün Tercihleri Kendi Elinde Bulundurmuş olur	228
Kim Kendisini Töhmeye Mâruz Bırakırsa Kendisine Zanda Bulunanları Ayıplamasın	228
Kardeşinin Kötü Olarak Söylediği Bir Sözde Hayra Götüren Bir Yol Bulursan Bu Konuda Zanna Kapılma	228
Çok Yemin İçme ki Allah (cc) Her İşte Sana Kolaylık Versin	229
Senin Bir Davranışından Dolayı Allah'a Karşı Yanlış Yapılırsa Bunu Bertaraf Etmek İçin O Derecede Allah'a İtaat Etmen Gerekir	229

Kendin İçin Sadık Kardeşler Edin	229
MEDİNE'Yİ FETVA VE FIKIH MERKEZİ HALİNE GETİRMESİ ..	230
1. Mekke Okulu	235
2. Medine Okulu	237
3. Basra Okulu	238
4. Kûfe Okulu	242
5. Şam Medresesi	244
6. Mısır Okulu	249
ÖMER (RA) VE ŞAİRLER	252
a. Ömer (ra) ve Şiir	252
b. Ömer (ra), Şair Hatia ve Zeberkan b. Bedr	256
c. Şiir Ömer (ra)'ın Sertliğini Giderip Onu Yumuşaklık ve Şefkate Sevk ediyor	259
d. Ömer (ra)'ın Edebî Tenkidi	263
Düzgün Bir Arapça'nın Kullanılması:	265
Lafızların Uyum İçinde Olması, Gereksiz Sözlerin Olmaması ve Karışıklıktan Uzak Olması:	265
Sözün Açık ve Net Olması	265
Lafızların Mânaları Ortaya Koyacak Miktarda Olması	266
Sözü Güzel Şekilde Yerli Yerince Kullanma	266
Lafızları Güzel Şekilde Taksim Etmek	267

Be inci Konu

ÖMER (RA) ZAMANINDA ŞEHİRLERİN GELİŞMESİ VE YÖNETİM	271
Yollara, Deniz ve Kara Ulaşım Vasıtalarına Önem Vermesi	272
Merkezî Vilayetlerin ve Askerî Sınır Şehirlerinin İnşa Edilmesi ve Bunların Şehirciliğe Etkisi	274
Basra	275
Kûfe	277
Ömer (ra)'ın Müslümanların Lükse Dalmalarından Korkması ..	279
Ömer (ra)'ın "Sizi İsrafa Götürmeyecek ve Normal Olandan Uzaklaştırmayacak Olanı Yapın" Sözü	281
Onun "Sünnete Sarılın ki Devletiniz Baki Kalsın" Sözü	281
Fustat	283
Libya'daki Surt Şehri	285
Fethedilen Bölgelerdeki Merkezi Şehirler	285
Şam Bölgesindeki Önemli Şehirler	285

İKTİSADİ DURUM (Kıtlık yılı)	286
1. Kendisini İnsanlara Örnek Olarak Sunması	287
2. Kıtlık Senesinde İnsanların Sığındıkları Kışlalar	288
3. Diğer Şehirlerden Yardım İstenmesi	291
4. Yarım İçin Yapılan Dualar ve Yağmur Duası	293
5. Kıtlık Senesinde Had Cezasının Uygulanmaması	295
6. Kıtlık Senesinde Zekâtın Ertelenmesi	296
VEBA HASTALIĞI	297
1. Hicaz ve Şam Sınırındaki Serğ Mevkiinden Geri Dönmesi . . .	297
2. Ebu Ubeyde'nin Vefatı	298
2. Muaz (ra) ın Vefatı	300
3. Ömer (ra)'ın Şam'a Gitmesi ve Orada Bazı İşleri Düzenlemesi .	302
4. Taun'un Olduğu Yere Girip Çıkmanın Hükümü	303

— DÖRDÜNCÜ BÖLÜM—

MALİ MÜESSESELER, YARGI SİSTEMİ VE YARGININ GELİŞTİRİLMESİ

Birinci Konu

MALİ MÜESSELER VE MALİYENİN GELİŞTİRİLMESİ	309
Ömer (ra) Zamanında Devletin Gelir Kaynakları	309
1. Zekât	310
2. Cizye	313
Ömer (ra)'ın Tağlib Hristiyanlarından Zekâtı İki Kat Olarak Alması	316
Cizyenin şartları ve ödeme vakti	318
3. Haraç	319
Ömer (ra) Haraç Arazileri Konusunda Resûlullah (sav)'e Muhelif Davranmış mıdır?	323
Ömer (ra) zamanında haraç meselesi nasıl halledildi?	325
Harac Arazilerinin Taksim Edilmemesindeki Maslahat ve Faydalar Neydi?	327
Bu kararıyla Ortaya Koyduğu Önemli Haksızlığı Ortadan Kaldırıcı Etkiler	328
Rum ve İranlıların Fethedilen Topraklardan Atılmalarından Sonra Geri Dönme Umutlarının Kesilmesi . . .	329

Fethedilen Bölgelerdeki Yerli Halkın	
Akın Akın İslâm'a Koşması	329
Sınır Şehirlerin Korunması İçin Alınan Malî Tedbirler	329
4. Öşür Vergisi	330
5. Fey ve Ganimetler	333
Beytûlmal ve Divanların Oluşturulması	334
Ömer (ra) Zamanında Devletin Harcamaları	338
1. Zekât'ın Harcandığı Yerler	338
2. Cizye-Harac ve Öşrün Harcandığı Yerler	341
3. Ganimetlerin Harcandığı Yerler	344
4. Devletin İktisadi Durumunu Geliştirmeye	
Dair Yapılan Bazı İşler	345
İslâmî Paranın Çıkarılması	345
İkta Araziler	346

İkinci Konu

YARGI MÜESSESİ	349
I. Ömer (ra)'ın Kadılara Gönderdiği Önemli Bazı Mektuplar . . .	351
II. Kadıların Tayini, Maaşları ve Yargıda Uzmanlaşmaları	354
1. Kadıların Tayini	354
2. Kadıların Maaşları	354
3. Yargıda Uzmanlaşma	355
4. Kadı'nın özellikleri ve yapması gereken bazı hususlar	355
Kadı'nın Yapması Gereken Bazı Hususlar	357
IV. Yargı Ahkâmının Kaynakları	362
V. Kadı'nın Dayandığı Deliller	365
VI. Ömer (ra)'ın Verdiği Hükümler ve Cezalandırdığı	
Bazı Suçlar	367
1. Devletin Resmi Mührünün Taklit Edilmesi	367
2. Kûfe'de Beytûlmalden Mal Çalan Bir Adam	368
3. Kıtlık Senesinde Yapılan Hırsızlık	368
4. Zina Eden Deli Bir Kadın	368
5. Müslüman Bir Kadını Zinaya Zorlayan Bir Zimmî	369
6. Kadınların Zinaya Zorlanması	369
7. Zinanın Haram Olduğunu Bilmeyenin Durumu	369
8. Ne Kocanın Ne de Kadı'nın İddet Döneminde Evlenmenin	
Haram Olduğunu Bilmeyip Evlenmeleri	370
9. Evli Olduğu Halde Bunu Gizleyip Başka Bir Evlilik	
Yapan Bir Kadın	370

10. Muğire b. Şu'be'nin Zinayla Suçlanması	370
11. Kölesiyle İlişkide Bulunan Kadın	370
12. Kocasını Cariyesiyle İlişkide Bulunmasından Dolayı Suçlayan Kadın	371
13. Namusa Dil Uzatmakla Had Cezasının Verilmesi	371
14. Irza Saldırmaktan Dolayı Düşman Bir Yahudi'nin Kanının Dökülmesi	371
15. Allah'ın Öldürdüğü İçin Diyet Verilmez	372
16. Şayet Bu İşe San'a Halkı da Karışmış Olsaydı Hepsini Öldürürdüm	372
17. Sihirbazın Cezası Ölümdür	373
18. Çocuğunu Kasten Öldüren Kimse ve Bir Zimmîyi Öldüren Müslüman Hakkında Verilecek Hüküm	373
19. Diyet ve Yemini (Kasem) Bir Arada Gerçekleştirmek	373
20. Allah'ım Bana Haberi Ulaşan Bu İşe Ne Şahit Oldum Ne Emrettim Ne Razı Oldum Ne de Gizledim!	374
21. İçki İçene Verilecek Olan Had Cezasını Seksen Kırbaç Olarak Tayin etmesi	374
22. Ömer (ra)'ın İçki Dükânını Yakması	375
23. Kızını İslâm'ın İffetine Yaraşır Bir Şekilde Evlendir!	375
24. Kim Eşini Boşarsa Onu Mirastan Menetmiş Olur	376
25. Hamilelik Süresinin Alt ve Üst Sınırı	376
VII. Kullanımında Aksaklıklar Çıkmasın Diye Mülkiyetin Kayıt Altına Alınması	377
VIII. Bir Sözle Üç Talakın da Geçerli Olacağına İzin Vermesi	379
IX. Mut'a Nikahının Haram Kılınması	381
X. Ömer (ra)'ın Fikhî Bazı Görüşleri	383

— BEŞİNCİ BÖLÜM —

HALİFE HZ. ÖMER'İN VALİLERLE İLŞKİSİ

Birinci Kısım

HALİFE HZ. ÖMER'İN VALİLERLE İLŞKİSİ	389
BÖLGELER	389
Mekke Vilayeti	389
Medine Vilayeti	390
Taif Vilayeti	391
Yemen Vilayeti	391

Bahreyn Vilayeti	392
Mısır Vilayeti	394
Şam Vilayeti	395
Irak ve İran Vilayeti	397
Basra Vilayeti	397
Kûfe Vilayeti	399
Medain Vilayeti	401
Azerbaycan Vilayeti	402

KİNCİ KONU

ÖMER (RA) ZAMANINDA VALİLERİN TAYİNİ 403

I. Ömer (ra)'ın Vali Tayin Ederken Göz Önünde

Bulundurduğu Esaslar	403
1. Güçlü ve Güvenilir Olmak	403
2. Vali Tayin Etmede İlmin Değeri	404
3. İşleri Kavrama Gücü	404
4. Şehirli Olanların Tercih Edilmesi	405
5. Halka Şefkat ve Merhamet Göstermek	405
6. Akrabalarını Tayin Etmemesi	406
7. Bu İş İsteyene Vermezdi	406
8. Valilerinin Ticaretle Uğraşmalarını Yasaklamıştı	406
9. Tayinleri Sırasında Valilerinin Mal Varlığını Sayması	407
10. Ömer (ra)'ın Valilerine Şart Koştığı Prensipler	407
11. Valilerin Seçiminde İstişarede Bulunması	407
12. Valileri Tayin Etmeden Önce Sınaması	408
13. Valileri Toplumlarından Seçmesi	408
14. Bir Resmi Belgenin Olması	409
15. Müslümanların İşleri Konusunda Hristiyanlardan Yardım Almazdı	409

II. Ömer (ra)'ın Valilerinin Önemli Özellikleri 410

1. Zühd	410
2. Tevazu	411
3. Vera	412
4. Yeni Atanan Valilerin Önceki Valilere Saygısı	412

III. Valilerin Hakları 412

1. Mâsiyet Olmadığı Müddetçe İtaat Etmek	413
2. Valilere Nasihatte Bulunmak	413
3. Valileri Olaylardan Haberdar Etmek	413

4. Konumundan Dolayı Valiye Destek Vermek	.414
5. Valinin İçtihad Hakkı	.414
6. Azledildikten Sonra da Saygı Görmeleri	.414
7. Maddi Hakları	.415
8. Hastalandıklarında Tedavi Edilmeleri	.417
IV. Valilerin Görevleri	.417
1. Dini Emirlerin İkame Edilmesi	.417
a. İslâm Dininin Yayılmasını Sağlama	.417
b. Namazı Kıldırımları	.418
c. Dinin Muhafazası	.418
d. Mescitler İnşa Etmeleri	.419
e. Hac Yapmanın Kolaylaştırılması	.419
f. Hadlerin Uygulanması	.419
2. İnsanların kendi Beldelerinde Güven İçinde Olmalarını Sağlamak	.420
3. Allah Yolunda Cihad Etmek	.420
4. İnsanların Erzaklarını Temin Etmede Oldukça Gayret Gösterme	.422
5. Âmil ve Memurları Tayin etmeleri	.424
6. Zimmî Halkın Gözetilmesi	.424
7. Toplumun İleri Gelen Şahsiyetleriyle İstişare Edip İkranda Bulunmaları	.424
8. Vilayetlerinde Şehirciliğe İhtiyaç Olup Olmadığı Konusuyla İlgilenmeleri	.425
9. Halkın Durumuyla İlgilenmeleri	.425
10. Arap Olanla Olmayana Aynı Şekilde Davranmaları	.426
V. Vilayetlerde Tercüme İşleri ve Valilerin Çalışma Vakitleri	.427
1. Vilayetlerde Tercüme İşleri	.427
2. Valilerin Çalışma Vakitleri	.427

nc Konu

VALİLERİN KONTROLÜ VE HESABA ÇEKİLMELERİ	.429
I. Valilerin Kontrolü	.429
1. Valilerden Gündüz Vaktinde Medine'ye Girmelerini İstemesi	430
2. Valilerden Bazı Heyetler Göndermelerini İstemesi	.430
3. Postaların Gönderilmesi	.430
4. Genel Müfettiş (Muhammed b. Seleme)	.431
5. Hac Mevsimi	.431

6. Teftiş Maksudıyla Yapılan Gezi	432
7. Halifelikle İlgili İşlerin Tutulduğu Dosyalar	433
II. Halkın Valiler Hakkındaki Şikâyetleri	433
1. Kûfe Halkının Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) Hakkındaki Şikâyeti	434
2. Mısır Valisi Amr b. As Hakkındaki Şikâyet	436
3. Basra Valisi Ebu Musa el-Eş'ari Hakkında Bir Şikâyet	438
4. Hıms Halkının Said b. Amir Hakkında Şikâyeti	439
5. Halktan Biriyle Alay Eden Bir Valiyi Azletmesi	441
III. Ömer (ra) Zamanında Valilere Verilen Cezalar	441
1. İşledikleri Hataların Misliyle Cezalandırılmaları	441
2. Hataya Düşmesi Sebebiyle Valilerin Azledilmesi	442
3. Valilerin Evlerinden Bazı Eşyaları İtlaf Etmesi	442
4. Döverek Eğitmesi	443
5. Bir Validen Valilik Rütbesinin Alınıp Çoban Olarak Görevlendirilmesi	444
6. Valilerinin Elindeki Malları Taksim Etmesi	444
7. Yazılı ve Sözlü Şekilde Azarlaması	445
IV. Halid b. Velid'in Azli Meselesi	447
1. Birinci Azil	447
2. İkinci Azil	451
3. Azledilmesindeki Sebepler ve Bazı Faydaları	453
Tevhid Düşüncesini Koruma	453
Malın Harcanması Konusundaki Görüş Ayrılıkları	454
Halkı Yönetme Konusunda Ömer (ra)'ın Metodunun Halid b. Velid'in Metodundan Farlılık Arz etmesi	454
Azil Kararı Konusunda Müslüman Toplumun Tavrı	455
Halid b. Velid'in Vefatı ve Bu Esnada Söyledikleri	456

— ALTINCI BÖLÜM—

DOĞUDA VE IRAK BÖLGESİNDEKİ FETİHLER

Birinci Konu

IRAK VE DOĞU BÖLGESİNDE GERÇEKLEŞEN

FETİHLERİN İKİNCİ MERHALESİ	461
Ebu Ubeyde es-Sekafi'nin Irak Bölgesine Komutan Tayin Edilmesi	461
Nemarık Savaşı, Kesker'de Vuku Bulan Sekkatiye Savaşı ve Barusma Savaşı	463
1. Nemarık Savaşı (h. 13)	463
Kesker'de Vuku Bulan Sekkatiye Savaşı	464

2. Barusma Savaşı (h. 13)	466
3. Ebu Ubeyd ve Köprü Savaşı (h. 13.)	466
Köprü Savaşından Çıkarılan Önemli Dersler ve İbretler	469
1. Sadık Rüya	469
2. İki Hata, Hezimetin Sebebi Olmuştur	469
3. Meydan Savaşında Komutanlık Yapmanın Önemi	470
4. Müsenna Askerlerinin Mâneviyatını Yükseltiyor	470
5. Allah (cc) Zorluğa Düşükleri Her Anda Müslümanlara Bundan Kurtulmanın Vesilelerini Nasip Etmiştir	470
6. Ömer (ra)'ın Hezimet Haberini Alınca Gösterdiği Tavr . . .	471
IV. Büveyt Savaşı (h. 13)	471
1. Savaştan Sonra Yapılan Kongre	474
2. Müsenna'nın Düşmana Köprü Yolunu Kapatmasından Dolayı Pişman Oluşu	475
3. Müsenna'ya Göre Askeri Psikoloji	475
4. Mücahid Eşlerinin Gösterdiği Tavr	477
5. Mağlup Edilmiş Ordudan Geriye Kalanların İtlaf Edilmesi . .	478
V. Pazarların Durumu	478
VI. İranlıların Tekrar Toplanması	482
VII. Ömer (ra)'ın Müsenna'yı Yönlendirmesi	483

İkinci Konu

KADİSİYE MEYDAN SAVAŞI	485
I. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Irak Bölgesi Baş Komutanı Olarak Tayin Edilmesi	486
1. Ömer (ra)'ın Sa'd b. Ebi Vakkas'a Tavsiyesi	487
2. Bir Başka Tavsiye	488
3. Ömer (ra)'ın Konuşması	489
4. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Irak'a Ulaşması ve Müsenna'nın Vefat Etmesi	490
5. Sa'd'ın Irak'a Doğru Yola Çıkması ve Ömer (ra)'ın Vasiyeti . .	492
6. İrtidat Edip Sonradan Tevbe Edenlerden Yardım Alınması . .	495
7. Mü'minlerin Emiri'nin Sa'd b. Ebi Vakkas'a Bir Mektubu . .	496
8. Ömer (ra)'a Göre Mânevi Desteği Doğuran Sebepler	497
9. Sa'd'ın, Kadisiye'nin Bulunduğu Mevkiiyi Tasvir Etmesi ve Ömer (ra)'ın Buna Cevabı	498
II. Ömer (ra) Sa'd b. Ebi Vakkas'tan İran Kralıyla Görüşmesi İçin Bir Heyet Göndermesini İstiyor	499

III. Sa'd b. Ebi Vakkas, Rüstem'i İslâm'a Dâvet İçin	
Bir Heyet Gönderiyor	503
IV. Savaşa Hazırlık	505
Rüstem'in Ezandan Korkması	508
Müslüman Askerler Arasında Moralin Yükselmesi	509
1. Ermas Günü	510
Rüstem, Ordusuna Hücum Emri Veriyor	511
a. Sa'd b. Ebi Vakkas, Esed'e, Büceyle'yi Korumasını Emrediyor	512
b. Sa'd b. Ebi Vakkas (ra) Benu Temim'den Filler Konusunda Bir Çözüm Bulmasını İstiyor	512
c. Tülehya b. Huveylid'in Kahramanlığı	513
d. Bugünde Hangi Şiirler Okundu	514
e. Savaş Hastanesi	514
f. Hansa bint Amr Oğullarını Sakin Bir Gecede Savaşa Teşvik Ediyor	515
g. Naha'lı Bir Kadın, Oğullarını Savaşa Teşvik Ediyor	515
2. Ağvas Günü	516
a. Ka'ka' b. Amr'ın Kahramanlığı	516
b. Ulba b. Cahş el-İcli: "Savaşta bağırsakları dağılan adam" . . .	518
c. A'ref b. A'lem el-Ukalyli	518
d. Hansa'nın Dört Oğlunun Kendilerini Feda Etmesi	519
e. Ka'kailerin İranlılara Karşı Düzenlediği Etkili Bir Tuzak . . .	520
f. Savaşın Tam Ortasında bir adam: Ebu Mihcen es-Sekafi . . .	520
g. Ka'ka' ve Arkadaşlarının "Kara Gece"nin Son Yarısında Düzenledikleri Bir Plan	513
3. İmmas Günü	524
Amr b. Ma'dikerb'in Kahramanlığı	525
Tulehya b. Huveylid el-Esed	525
Kays b. Mekşuh	526
Bugünde Okunan Bazı Şiirler	526
Herir (Mırıltı) Gecesi	527
4. Kadisiye Günü	529
İranlı Komutan Rüstem'in Öldürülmesi	529
Savaşın Sonucu	530
Mağlup Askerlerin Devre Dışı Bırakılması	531
Zafer Müjdeleri Ömer (ra)'a Ulaşıyor	531

V. DERSLER İBRETLER VE ELDE EDİLEN FAYDALAR	533
1. Savaşın Tarihi ve Fetih Hareketindeki Etkisi	533
2. Ömer (ra)'ın Kadisiye'den Sonra Verdiği Hutbe	534
3. Müslümanlara Göre Vefa, Adalet Hususunda Ruhsat Yoktur .534	
Bu Hutbeden Çıkarılan Dersler ve İbretler	535
4. Kadisiye'de Elde Edilen Ganimetlerin Savaşçılara Verilmesi ve Mübareze Yapanların Ödüllendirilmesi	536
5. Ömer (ra)'ın, Zühre b. el-Haviyye'nin İtibarını İade Etmesi .537	
6. Müezzinin Ölmesi ve Müslümanların Ezan Okumak İçin Yarışmaları	537
7.Savaşlardaki İslâmî Askeri Taktikler	538
8.Kadisiye'de Okunan Şiirler	540
VI. Medain'in Fethi	542
1. Allah'ın, Yardım ve Destegiyle Kendi Dostlarının Yanında Olması	544
2. Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Sabat Gölgeğine İndiği Sırada Okuduğu Ayetler	545
3. Nehri Geçme Konusunda Sa'd ve Askerleri Arasında Gerçekleşen İstişare	545
4. Müslümanların Nehri Geçmesi ve Medain'in Fethi	547
5. Müslümanların Zorda Olsa Nehre Dalmaları	548
6.Müslümanların Emanete Riayet Etme Konusundaki Tavrıları 549	
a. "Allah'a hamdolsun ve ben O'nun verdiği sevaba razıyım": 549	
b. İsm'e b. Haris ed-Dabbi şunu aktarmıştır:	550
c. Ka'ka' b. Amr'm Durumu:	550
d. Sahabilerin Orduyu Övmesi:	550
e. Ganimetler Karşısında Ömer (ra)'ın Tutumu:	551
VII. Celula Savaşı	552
Askerlerimiz Yaptıklarıyla Bizi Konuşturdular	553
Ömer (ra)'ın Celula Ganimetleri Karşısında Sergilediği Tavrı .554	
VIII. Ramehürmüz'ün Fethi	555
IX. Tüster'in Fethi	555
Ne Dünya Ne de Dünyadakiler, Hiçbir Şey Bu Namaz Kadar Beni Sevindirmedir	557
Bera b. Malik'in Göğsündeki Şeref Madalyası	557
Mü'minlerin Emiri Ömer (ra) ile Hürmüzan	558
X.Cüdişapur'un Fethi	559
Nüman b. Mukarrin ve Kesker Şehri	560

nc Konu

NIHAVENT SAVAŞI (Fetihler Fetihi H. 21.)	561
Ömer (ra)'ın Keskin Anlayışı Nihavend Savaşında	
Kendisini Göstermiştir. Şöyle ki:	564
Savaş Sırasında Komutanın Ölmesi Durumunda Yerine	
Göreve Gececek Olan Komutanın Tayin Edilmesi	564
a. Savaşa Gitmeden Önce Gerekli Keşifleri Yapmak	565
b. Yanıltma Hareketi	565
c. Saldırı zamanının Tespiti	565

D rd nc Konu

ACEM DİYARLARINA YAYILMA (Beşinci Merhale)	567
I. Hemezan'ın İkinci Kez Fethi (H. 22)	567
II. Rey'in Fethi (H. 22)	568
III. Kumis ve Cürcan'ın Fethi	568
IV. Azerbaycan'ın Fethi (H. 22)	569
V. Bab'ın Fethi (H. 22)	569
VI. Türklerle Yapılan İlk Savaş	570
VII. Horasan Savaşı (H. 22)	570
VIII. İstahr'ın Fethi (H. 23)	574
IX. Fesa ve Daru Becred'in Fethi (H. 23)	574
X. Kirman ve Sicistan'ın Fethi (H. 23)	574
XI. Mekran'ın Fethi (H. 23)	575
XII. Kürtlerle Yapılan Savaş	575

Be inci Konu

IRAK VE DOĞUDAKİ FETİHLERDEN	
ÇIKAN DERSLER VE İBRETLER	577
Âyet ve Hadislerin Mücahitler Üzerindeki Etkisi	577
Allah Yolunda Cihad Etmenin Semeresi	580
Irak ve Doğu Fetihlerinde Görülen Allah'ın	
Değişmez Kanunları	580
1. Sebeplere Sarılma Kanunu	580
2. Kötüleri Savma Kanunu	581
3. İmtihan Edilme Kanunu	581
4. Zulûn ve Zalimler Konusundaki Kanunu	582
5. Şımarık Zenginleri Yakalayan Kanunu	582

6. Azgınlık ve Azgın Kimselere Dair Kanunu	583
7. Tedricilik Kanunu	583
8. Nefislerde Olanın Değişmesi Kanunu	584
9. Yüce Günah ve Kötülükler Konusundaki Kanunu	584
Tarihin Akışını Değiştiren Adam Ahnef b. Kays	585

— YEDİNCİ BÖLÜM —

ŞAM, MISIR VE LİBYA'NIN FETHİ

Birinci Konu

ŞAM FETİHLERİ	589
Halid b. Velid ve Ebu Ubeyde Arasında Geçen Konuşma	590
Halife Ömer'in, Ebu Ubeyde ve Muaz b. Cebel'in Mektubuna Verdiği Cevap	591
DİMEŞK(ŞAM)IN FETHİ	592
TARAFLARIN KUVVETLERİ	594
1. Rum Ordusu	594
2. İslam Ordusu	594
Dımaşk (Şam) Şehri	595
Savaşın Seyri	596
BU OLAYLARDAN ALINACAK DERSLER VE İBRETLER	597
Fetih savaş yoluyla mı yoksa sulh yoluyla mı gerçekleşti?	597
Fethin Tarihi	598
Bazı Savaş Taktiklerinin Uygulanması	598
Dımeşk'in Fethinde Söylenen Bazı Şiirler:	599
Dımeşk'tan Sonra Yapılan Fetih Hazırlığı	599
Fihl Savaşı	599
Beysan ve Taberiye'nin Fethi	602
Hıms Savaşı (H. 15)	602
Kinnesrin Savaşı (H. 15)	603
Kayseriya'nın Fethi (H. 15)	604
KUDÜS'ÜN FETHİ (H. 16)	604
1. Oyalama Taktiği	605
2. Düşmanın Teslim Olması	606
3. Kudüs'ü Kimin Muhasara Ettiği Konusundaki Rivayetlerin Farklılığı ve Bunların Tetkiki	607
4. Anlaşma Metni	6609

DERSLER VE İBRETLER	610
a. Vasile b. Aska'nın Fedakar Tavrı	610
Muaz b. Cebel'in Fihl Savaşından Rumlara Elçi Olarak Gitmesi	610
b. Kayseriya'nın Fethi Sırasında Ubade b. Samit'in Sergilediği Tavrı	612
c. Ümmü Hâkim bint Haris b. Hişam Merc-i Suffer Savaşında	612
d. Bizans Kralı Şam'a Veda Ediyor	613
e. Allah Sizleri İslâm'la Aziz Kıldı	614
f. Ömer (ra)'ın Şam'a Geldiği Sırada Cabiye'de Yaptığı Konuşma	614
g. Ey Ebu Ubeyde! Sen Hariç Dünya Hepimizi Değiştirdi	614
h. Kudüs Halkıyla Yapılan Anlaşma Üzerine Birkaç Söz	615
1. Ömer (ra) Mescid-i Aksa'da Namaz Kılıyor	616
Rumların Hıms'ı Yeniden Almak İçin Çaba Sarf etmeleri	617
Ömer (ra)'ın Ebu Ubeyde b. Cerrah'a Yardım İçin Çizdiği Harikulade Savaş Projesi	618
Cezire'nin Fethi (H. 17)	620

İkinci Konu

MISIR VE LİBYA FETİHLERİ	621
I. Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi	622
1. Ferma'nın Fethi	623
2. Bilbis'in Fethi	624
3. Ümmü Denin Savaşı	625
4. Babilyon Kalesi Savaşı	626
II. İskenderiye'nin Fethi	627
III. Berka ve Trablus'un Fethi	631

Üçüncü Konu

MISIR'IN FETHİNDEN ÇIKARILAN ÖNEMLİ DERS VE İBRETLER	633
I. Ubade b. Samit'in Mukavkıs'a Elçi Olarak Gitmesi	633
II. Mısır'ın Fethinde İcra Edilen Harp Sanatları	638
Psikolojik Savaş	638
Pusu Kurma Yöntemi	639
Kuşatma Anında Aniden Saldırı Taktiği	639
Kaleleri Uzun Müddet Muhasara Altında Tutma Taktiği	639
III. Zafer Müjdesinin Mü'minlerin Emiri'ne Ulaştırılması	640

IV. Ömer (ra)'ın Vefa Konusundaki Büyük Gayreti	641
I. Abdullah b. Amr b. As	643
II. Mü'minlerin Emiri İçin Mısır'da İnşa Edilen Ev	643
III. Müslümanların İskenderiye Kütüphanesini Yakma Meselesi	643
IV. Amr b. As'ın Baba Bünyamin'le Buluşması	645

D r d n c Konu

HZ.ÖMER DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞEN

FETİHLERDEN ÇIKARILAN DERSLER VE İBRETLER	647
I. İslâmî Fetihlerin Yapısı	647
II. Ömer (ra)'ın Komutan Seçiminde Benimsediği Yol	649
1. Komutanın Muttaki, Vera Sahibi ve İslâm'ın Ahkâmın Bilen Biri Olması Gerekirdi	649
2. Komutanın teenniyle hareket eden biri olarak meşhur olması	649
3. Cüretli, Yiğit ve İyi Silah Kullanan Biri Olması Gerekir	650
4. Tecrübeli, Dâhi ve Keskin Bir Kavrayışa Sahip Olması Gerekir	650
5. Komutanın Savaşta Anlayan Kabiliyetli ve Becerikli Biri Olması Gerekir	650
6. Çalışmayı seviyor olması	651
III. Ömer (ra)'ın Gönderdiği Mektuplarda Allah'ın, Komutanın ve Askerlerin Hakkı	651
Allah'ın Hakkı	651
1. Düşmana Karşı Sabırlı Olmak	651
2. Allah'ın Dinine Yardım Etmek Maksudıyla Savaşmaları	652
3. Emanetin Korunması	652
Komutanın Hakkı	652
1. Ona Tam Bir İtaat Göstermek	653
2. İşlerini Komutana Havale Etmeleri	653
3. Emirlerine Sarılmada Acele Etmek	654
4. Ganimetin Taksimi Konusunda Onunla Çekişmemek	654
Askerlerin Hakkı	655
1. Hallerinden Haberdar Olunması	655
2. Hareket Esnasında Askere Yumuşak Davranmak	656
3. Hareket Etmeden Önce Onlarla Musafaha Etmek	656
4. Savaş Sırasında, Başarısızlığa Sebep Olmanın Diye Askerle Zıtlaşmamak ve Onlara Karşı Gelmemek	657
5. Düşmanı Zafere Götürecek Bir Dikkatsizlikten Kendilerini Korumak	658

6. Askerin Düşmanla Savaş İçin Konaklayacağı Yeri Seçmek	.659
7. Askerin İhtiyaç Duyduğu Gıda ve Yiyeceği Temin Etmek	.660
8. Onları Savaşa Teşvik Etmek	.660
9. Allah'ın Vereceği Sevabı ve Şehadetin Faziletini Hatırlatmak	.661
10. Askerlerden, Allah'ın Uyulmasını İsteddiği Haklara Sarılmalarını İstemek	.661
11. Askerlerin Ticaret ve Ziraatla Uğraşmalarına Engel Olmak	.661
IV. Devletin Sınırlarına Önem Vermesi	.662
V. Ömer (ra)'ın Krallarla Olan Alakası	.667
VI. Ömer (ra) Zamanında Gerçekleşen Fetihlerin Neticesi	.668

Be inci Konu

ÖMER (RA)'IN SON GÜNLERİ	.671
I. İleride Zuhur Edecek Olan Fitnelere Dair Ömer (ra)'le Huzeyfe Arasında Geçen Konuşma	.671
1. Ömer (ra)'ın Son Haccında Yaptığı Dua (h. 23)	.673
2. Ömer (ra) 'ın Şehadet Arzusu	.673
3. Avf b. Malik el-Eşcai'nin Rüyası	.674
4. Ömer (ra)'m Vefatına Dair Ebu Musa el-Eş'ari'nin Gördüğü Rüya	.674
5. Ömer (ra)'ın Medine'de Verdiği Son Cuma Hutbesi	.675
6. Ömer (ra)'m Saldırıya Uğramadan Önce Huzeyfe İle Bir Araya Gelmesi	.675
7. Ömer (ra)'ın Esirlerin Medine'de Kalmasına İzin Vermemesi	.675
II. Ömer (ra)'ın Öldürülmesi ve “Şûra” Hadisesi	.676
1. Ömer (ra)'m Öldürülmesi	.676
2. Ömer (ra)'den Sonra Gelecek Olan Halifenin Seçimi Konusunda Yeni Bir Yolun Bulunması	.678
a. “Şûra” İçin Tespit Ettiği Adam Sayısı ve İsimleri	.678
b. Halifenin Seçilmesi	.679
c. Seçim ya da İstişare Müddeti	.679
d. Halifenin Seçimi İçin Yeterli Oy Sayısı	.679
e. İhtilaf Durumunda Verilecek Olan Hüküm	.680
f. Allah'ın Ordularından Bir Grup, Seçimleri Kontrol Edip Kaosu Önlüyor	.680
III. Ömer (ra)'ın Kendisinden Sonraki Halifeye Vasiyeti	.681

1. Dinî yön	.683
2. Siyasî Yön	.683
3. Askerî Yön	.684
4. Malî ve İktisadî Yön	.684
5. İçtimaî Yön	.684
IV. Son Değerlendirmeler	.686
1. Vefat Tarihi ve Yaşı	.687
2. Yıkanması, Cenaze Namazının Kılınması ve Defni	.687
3. Cenaze Namazını Kim Kıldı?	.688
5. Defnedilmesi	.688
6. Ali (ra)'ın Ömer (ra) Hakkında Söyledikleri	.689
7. Öldürülmesinin Müslümanlar Üzerindeki Etkisi	.689
V. Önemli Ders ve İbretler	.690
1. Kâfirlerin Müslümanlara Karşı İçlerinde Besledikleri Nefretin Farkında Olmak	.690
2. Vefatından Önce Ömer (ra)'ın Yüreğinde Hissettiği Haşyet ve Korkunun Sebebi	.692
3. Ömer (ra)'m Gösterdiği Büyük Tevazu ve Hz. Aişe'nin Büyük Fedakârlığı	.693
a. Ömer (ra)'ın Gösterdiği Büyük Tevazu	.693
b. Hz. Aişe'nin Büyük Fedakarlığı	.693
4. Ölüm Döşegindeyken İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırıyor	.694
5. Fitneye Sebep Olmadıkça Kişiyi Özelliklerinden Dolayı Övmenin Caiz Oluşu	.695
6. Ömer (ra)'ın Öldürülmesiyle İlgili Olarak Kâbü'l-Ahbar'ın Rolü ve Bunun Hakikati	.695
7. Ashabın ve Selef-i Sâlihinin Ömer (ra)'a Övgüsü	.699
Definden Sonra Hz. Aişe'nin Onu Övmesi	.699
Said b. Zeyd'in Söyledikleri	.700
Abdullah b. Mes'ud'un Söyledikleri	.700
Ebu Talha el-Ensari'nin Söyledikleri	.700
Huzeyfe b. Yeman'ın Söyledikleri	.700
Abdullah b. Selâm'ın Söyledikleri	.700
Abbas b. Abdulmuttalib'in Söyledikleri	.701
Muaviye b. Ebi Süfyan'ın Söyledikleri	.701
Ali b. Hasan'ın Söyledikleri	.701
Kubeysa b. Cabir'in Söyledikleri	.701

Hasan el-Basri'nin Söyledikleri	702
Ali b. Abdullah b. Abbas'ın Söyledikleri	702
8. Bazı Çağdaş Âlim ve Yazarların Ömer (ra) Hakkındaki Görüşleri	702
9. Bazı Doğubilimcilerinin Ömer (ra) Hakkındaki Görüşleri . .	704
10. Ömer (ra)'ın Vefatı Dolayısıyla Söylenen Mersiyeler	706